

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
MEGBIZÁSÁBÓL ÉS TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI :
HELLER FARKAS

1929

LIII. ÉVFOLYAM

74. KÖTET

GERGELY R. BUDAPEST, DOROTTYA-UTCA 2.

Tartalomjegyzék 1929.

Tanulmányok.

	Oldal
<i>Balogh Tamás</i> : A külföld rövidlejárata követelése az Egyesült Államokban	456
<i>Buday Kálmán</i> : Magyarország a nemzetközi pénzpiacon	556
<i>Dalmady Ödön</i> : A vasuti beruházásokról	19
<i>Éber Antal</i> : A magyar nemzeti tőke alakulása 1924-től 1928-ig	177
<i>Freymark Hermann</i> : A közép-európai kereskedelmi politika céljai és utjai	609
<i>Hirsch Albert</i> : A cukorválság	635
<i>Ihrig Károly</i> : Az amerikai gazdák értékesítési szervezetei	656
<i>Judik József</i> : A bankkövetelések valutapolitikai jelentősége	311
<i>Künsztler Zoltán</i> : Pénzintézeteink újabb záloglevélkibocsátásai	394
<i>Laky Dezső</i> : Vargha Gyula (1853—1929)	305
<i>Laky Géza</i> : Általános forgalmi, általános kereseti, jövedelem- és vagyona- adónk újabb fejlődési irányai	393
<i>Mezey Lajos</i> : Böhm-Bawerk értékelméletének bírálata	1
<i>Mezey Lajos</i> : Vissza Böhm-Bawerkre	513
<i>Móricz Miklós</i> : Erdély gazdasági élete a román uralom első tíz éve alatt	712
<i>Kisléghy Nagy Dénes</i> : A marxizmus munkaérték-elméletének bírálatahoz..	697
<i>Németh József</i> : A balkáni államok mezőgazdasági, birtoklási és termelési viszonyai	224
<i>Óvári Papp Zoltán</i> : Franciaország áttérése az aranyvalutára	85
<i>Óvári Papp Zoltán</i> : A jegybankügy reformja Angliában	530
<i>Zelovich László</i> : A szénválság	101
<i>Zelovich László</i> : Csonkamagyarország kereskedelem-politikai helyzete	250
<i>Zelovich László</i> : Közgazdaságtan és matematika	623

Közlemények.

<i>Andor Endre</i> : A „Közszállítási szabályzat“ reformja	479
<i>Bruchsteiner Imre</i> : A közpénzből való lakásépítés finanszírozása	47
<i>G. Dorner Zoltán</i> : A düsseldorfi társadalom- és gazdaságtudományi muzeum	584
<i>G. Dorner Zoltán</i> : A párisi racionalizálási kongresszus.	747
<i>Éber Ernő</i> : A mezőgazdaság helyzetének tárgyalása a német bankárnapon	42
<i>Éber Ernő</i> : A nemzeti vagyon alakulása haszonállatállományunkban. . . .	575
<i>Éber Ernő</i> : Szovjet-Oroszország mezőgazdasága 1930-ban	667
<i>Heller Farkas</i> : Viszonzválasz	128
<i>Káldor György</i> : A Joung-terv	468
<i>Judik József</i> : A Verein für Sozialpolitik zürichi közgyűlése.	131
<i>Judik József</i> : A Federal Reserve Board 1928. évi jelentése.	580
<i>Kevitzky Lóránt</i> : Az angol liberalizmus és a szociálpolitika	264

	Oldal
<i>Mattyasovszky Miklós</i> : Válasz Heller Farkasnak „A földmivelés közgazdaságtanáról”-ról irt bírálatára	124
<i>Neményi Endre</i> : Németország elektroipara és a villamosítás	270
<i>Óvári Papp Zoltán</i> : A jegybanknál fennálló államadósság törlesztése Ausztriában	488
<i>Schäfer László</i> : A gazdaságtörténet halottai: G. v. Below, D. Schäfer, W. J. Ashley	261
<i>Sipos Sándor</i> : Az Egyesült Államok gazdasági prosperitása	491
<i>Török Árpád</i> : A külföldi kölcsön hatása a kereskedelmi mérleg alakulására	364
<i>Tunyogi Szücs Kálmán</i> : A hitbizományi reform és a porosz példa	744
<i>Varga István</i> : A Gazdaságpolitikai Társaság 1929/30. évi munkaprogramjának első tervezete	672
<i>Vermes Andor</i> : Törekvések Angliában az ipari béke megalapozására	358

Könyvismertetések.

<i>Aftalion A.</i> : Monnaie et Industrie (Vermes A.)	64
<i>Aldo Dami</i> : La Hongrie de demain (Winkle N.)	762
<i>Bayer H.</i> : Strukturwandlungen der österreichischen Volkswirtschaft nach dem Kriege (H. F.)	
<i>Ifj. Boér E.</i> : Diszkont és pénzelmélet (Óvári Papp Z.)	153
<i>Cassel G.</i> : Post war Monetary stabilisation (Balogh T.)	287
<i>Einzig P.</i> : International Gold Movements (Judik J.)	681
<i>Fellner F.</i> : Csonka-Magyarország nemzeti vagyona (Varga I.)	281
<i>Fisher Irving</i> : Die Illusion des Geldes (Judik J.)	144
Der Geburtenrückgang im Deutschen Reich (Varga I.)	287
<i>Gide Ch.</i> : Der Kooperatismus (Csikay P.)	679
<i>Grotkopp W.</i> : Amerikas Schutzzollpolitik und Europa (Varga I.)	499
<i>Gottl-Ottlilienfeld F.</i> : Volksvermögen und Volkseinkommen (Tóth J.)	373
<i>Grünfeld E.</i> : Das Genossenschaftswesen volkswirtschaftlich und soziologisch betrachtet (Ihrig K.)	140
Handwörterbuch der Staatswissenschaften (Heller F.)	59
<i>Harmsen H.</i> : Bevölkerungsprobleme Frankreichs (Varga I.)	370
<i>Havas M.</i> : Régi irások aktuális közgazdasági kérdésekről (Varga I.)	688
<i>Hayek F. A.</i> : Geldtheorie und Konjunkturtheorie (Keményfi J.)	495
<i>Hellwig A.</i> und <i>Mäckbach F.</i> : Neue Wege wirtschaftlicher Betriebsführung (Viener A.)	376
<i>Honegger H.</i> : Der schöpferische Kredit (Heller F.)	676
<i>Hornyik J.</i> : Kecskemét város gazdasági fejlődésének története (Schäfer L.)	294
<i>Ihrig K.</i> : Budapest szövetkezetei 1926-ban (Óvári Papp Z.)	763
Jelentés az Országos Hitelvédő Egylet működéséről (Keményfi J.)	378
Jelentés a takarékpénztárak és bankok egyesületének 1928. évi működéséről (Éber A.)	590
<i>Jessen Arnd</i> : Finanzen und Steuern (H. F.)	589
<i>Juhász V.</i> : A nemzetgazdaságtan alapvonalai (Varga I.)	689
<i>Kale V. G.</i> : Economics of protection in India (H. F.)	588
Lebens und Arbeitsbedingungen der Journalisten (Viener A.)	149
<i>Ledermann J.</i> : Pellegrino Rossi (Káldor Gy.)	494
<i>Lengyel G.</i> : Magyarország keleti piacai (Zelovich L.)	501
<i>Levy H.</i> : Nationalökonomie und Wirklichkeiten (Neményi E.)	595
<i>Linden W.</i> : Eisenbahn und Konjunktur (Vajna V.)	598
A Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesületének Évkönyve (Andreich J.)	380
A Magyar Vegyészeti Gyárosok Egyesületének 1928. évi jelentése (Vigdorovits E.)	766

	Oldal.
<i>Mayer Th.</i> : Deutsche Wirtschaftsgeschichte des Mittelalters (Schäfer L.)	600
<i>Márkus Gy.</i> : Az elektromos energiakérdés törvényes szabályozása (Óvári Papp Z.)	68
<i>Melly J. dr.</i> : Budapest rákhalandósága (Zuckermann F.)	685
<i>Melly J. dr.</i> : Budapest tuberkulózis halandósága (Zuckermann F.)	686
<i>Michaelis A.</i> : Die Quantitätstheorie als Grundlage der Konjunkturforschung (Vermes A.)	375
<i>Mises L.</i> : Geldwertstabilisierung und Konjunkturpolitik (Balogh T.)	147
<i>Mises R.</i> : Wahrscheinlichkeit, Statistik und Wahrheit (Varga I.)	285
<i>Mlynarski F.</i> : Gold & Central Banks (Vermes A.)	502
Az Országos Mezőgazdasági Kamara évi jelentése (Vigdorovits E.)	62
<i>Pfister B.</i> : Die Entwicklung zum Idealtypus (Korek V.)	292
<i>Pfisterer R.</i> : Munkásbiztosítás, iparegészségügy és balesetelhárítás az amerikai Egyesült Államokban (Zuckermann F.)	757
<i>Pirou Gaëtan</i> : Doctrines sociales et science économique (Neményi E.)	592
<i>Die Reichsbank</i> . Verhandlungen und Berichte des Unterausschusses für Geld-, Kredit- und Finanzwesen (Judik J.)	597
<i>Romier E.</i> : Qui sera le maître? L'Europe ou l'Amérique (Csikay P.)	152
<i>Scheibler H.</i> : Az é téktőzsdé indexszámjai és gazdasági jelentőségük (Varga I.)	289
<i>Schindler R.</i> : Das Problem der Berufsauselese für die Industrie (Viener A.)	284
<i>Szabóky A.</i> : Az 1924/25—1928/29 költségvetési évek beruházásairól (Varga I.)	758
Ungarisches Wirtschafts-Jahrbuch 1929 (Kresz K.)	684
<i>Waller P.</i> : Probleme der deutschen chemischen Industrie (Bolberitz K.)	497
<i>Wallace W.</i> : Business Forecasting and its Application (Sipos S.)	498
<i>Williams H. G.</i> : Politics and economics (Viener A.)	67
Die Wirtschaft des Auslandes (Elekés D.)	369
Wirtschafts-Jahrbuch für Handel- und Industrie des deutschen Reiches und der Nachfolgestaaten in Österreich-Ungarn (H.)	70, 154, 296, 382, 505, 602, 690,
Külföldi folyóiratok szemléje	768
Könyvszemle	162
A Magyar Jogászegylet pénzügytani pályázata	608
Magyar Közgazdasági Társaság	72, 299, 387, 511, 696, 773
Közgazdasági Krónika. (Ifj. Rácz L. Varga I.) 73, 165, 1*, 13*, 25*, 41*, 57*, 73*	

A Magyar Közgazdasági Társaság alapszabályai.

I. Általános határozatok.

1. §.

A Társaság címe: „Magyar Közgazdasági Társaság“; székhelye: Budapest.

2. §.

A Társaság célja a közgazdaság körébe vágó tudományok művelése és a közgazdasági ismeretek terjesztése.

3. §.

Ezen cél elérése végett a Társaság:

- a) felolvasásokat rendez és egyes kérdéseket megvitat,
- b) tanulmányokat közzétesz,
- c) közlönnyt ad ki,
- d) könyvkiadó vállalatot létesít,
- e) a tagok érintkezésére lehetőleg állandó helyiséget tart,
- f) szakművek s közlemények kiadását elősegíti.

4. §.

A Társaság jövedelmeit a tagsági díjak és egyéb bevételek képezik.

II. A Társaság tagjai.

5. §.

A Társaság tagjai:

1. tiszteletbeliek,
2. alapítók,
3. rendesek.

A tiszteletbeli tagokat a közgyűlés választja az igazgató-választmány ajánlatára. Külföldiek megválasztásához a m. kir. belügyminiszter engedélye szükséges.

Az alapító és rendes tagokat az elnökség vagy az igazgató-választmány egy tagjának ajánlatára az igazgató-választmány veszi fel.

Alapító és rendes tagok jogi személyek, testületek, vállalatok, bármilyen egyesületek és cégek is lehetnek.

6. §.

Az összes tagok egyenlő jogokban részesülnek. A Társaság minden tagjának joga van a gyűléseken résztvenni, a Társaság helyiségeit látogatni, a közgyűlésen indítványt tenni és szavazni. Minden tag választható.

Az 5. §. utolsó bekezdésében említett tagok tagsági jogaikat a közgyűlésen az elnökségnél előzetesen bejelentendő képviselőik útján gyakorolják.

A Társaság tagjai díjtalanul nyerik a Társaság rendes kiadványait és részesülnek az időnként megállapított kedvezményekben.

7. §.

A tiszteletbeli tagok tagsági díjat nem fizetnek.

Az alapító és rendes tagok tagsági díjai a következők:

1. Az alapító tagok a társaság céljaira egyszer s mindenkorra legalább 100 pengőt = 1,250.000 koronát fizetnek;

2. a rendes tagok tagsági díja 20 pengőben = 250.000 koronában állapítatik meg;

3. a társaság igazgató-választmánya jogosult kedvezményes tagdíjat engedélyezni azoknak, akik ezt az igazgató-választmánytól kérelmezik. A kedvezményes tagdíj évi 10 pengő. Egyetemi hallgatók részére, akiket a társaság igazgató-választmánya tagokul felvett, a kedvezményes tagdíj évi 3 pengő.

A rendes tagok évi tagsági díja minden évben március 1-ig a Társaság pénztáránál előzetesen fizetendő be.

A tagsági kötelezettség azzal a naptári évvel kezdődik, amelyben a felvétel történt. A tagsági kötelezettség 3 éven át tart.

A Társaságból való kilépés a 3 évi kötelezettség lejártát megelőzőleg mindenkor egy félévvel előbb az elnökségnél írásban jelentendő be; különben a tagsági kötelezettség újabbi 3 évig tart.

III. A Társaság gyűlései.

8. §.

A Társaság gyűlései a következők:

- a) közgyűlések,
- b) igazgató-választmányi ülések,
- c) szakgyűlések,
- d) teljes ülések,
- e) ismeretterjesztő gyűlések.

9. §.

A Társaság évenként egyszer rendes közgyűlést tart, melyre a tagok két héttel előbb a Társaság közlönyében meghívandók.

Az évi rendes közgyűlés tárgyai:

1. Az igazgató-választmány évi jelentése.
2. A számvizsgálók jelentése a lefolyt év számadásairól.
3. Öt számvizsgáló választása a legközelebbi rendes közgyűlés elé terjesztendő számadások megvizsgálása végett.
4. Az évi költségvetés megállapítása.
5. Az elnökség és az igazgató-választmány tagjainak, esetleg tiszteletbeli tagok választása.
6. Az alapszabályok megállapítása, illetve módosítása.
7. Indítványok tárgyalása.
8. A Társaság feloszlata és vagyona felett való rendelkezés.

Rendkívüli közgyűlést az elnök bármikor összehívhat; legalább 30 tagnak írásbeli kívánatára pedig a bejelentéstől számított 14 nap alatt egybehívni tartozik.

A közgyűlés elé viendő minden önálló indítvány legkésőbb 3 nappal a közgyűlés előtt benyújtandó az elnökségnél.

A közgyűlés határozatképes, ha legalább 20 tag van jelen.

Az alapszabályok módosítása iránt csak oly közgyűlés határozhat, amelyen legalább 40 tag van jelen, a társaság feloszlata és vagyónak hovaforfóditása iránt pedig csak oly közgyűlés határozhat, amelyen a tagoknak legalább $\frac{1}{3}$ -a van jelen.

Közgyűléseken az összes határozatok szótöbbséggel hozatnak; a szavazatok egyenlősége esetében az elnök dönt.

Ha valamelyik közgyűlésre (beleértve az előző pontban említett tárgy felett határozó közgyűlést is) a tagok kellő számban meg nem jelentek, újabb közgyűlés hívandó össze, mely tekintet nélkül a jelenlévők számára, szótöbbséggel határoz.

Úgy a felosztásra, mint a vagyon hova fordítására vonatkozó közgyűlési határozatok fogantatás előtt a m. kir. belügyminiszterhez terjesztendők fel. A fennmaradt vagyon lehetőleg rokoncélra fordítandó.

10. §.

Az igazgató-választmányi üléseket az elnök hívja össze.

11. §.

A szakgyűlések az igazgató-választmány által alakítandó szakosztályoknak ülései, melyek kizárólag tudományos tárgyakkal foglalkoznak. Ily szakosztályok a szükséghez képest mutatkozó számban szervezhetők és azok elnökeinek és titkárainak megválasztása az igazgató-választmány hatáskörébe tartozik.

A szakosztályok üléseik tartását az elnökséggel egyetértőleg határozzák meg; az ülésekről felvevő jegyzőkönyvek az igazgató-választmánynak minden esetben bemutatandók.

12. §.

A teljes üléseket a Társaság elnöke hívja össze és azok a Társaság összességének tudományos célú összejövetelei.

13. §.

Az ismeretterjesztő gyűlések tárgyát a közgazdasági ismeretek népszerűsítését célzó nyilvános előadások képezik; tartásukat az igazgató-választmány határozza el.

Az ismeretterjesztő gyűlések más társulatokkal közösen is rendezhetők.

IV. A Társaság ügyvitele.

14. §.

A Társaság ügyeit intézik:

- a) az elnökség,
- b) az igazgató-választmány.

15. §.

Az elnökség tagjai: az elnök, az alelnök, a főtitkár, az igazgató, a pénztáros, az ellenőr és az ügyész.

Az elnökséget a közgyűlés közfelkiáltással vagy titkos szavazás útján általános szótöbbséggel választja oly módon, hogy ha az első szavazás célhoz nem vezetne, a második választás csak a legtöbb szavazatot nyert két jelölt közt történik.

Az elnökség választása 3 évre történik.

16. §.

Az elnök képviseli a Társaságot, vezeti a közgyűléseket, az igazgató-választmány üléseit és a teljes üléseket, felügyel azok határozatainak pontos végrehajtására és a tisztviselők ideiglenes helyettesítése iránt intézkedik.

Az elnököt akadályoztatása esetében az alelnök vagy az igazgató helyettesíti.

17. §.

A főtitkár az elnökség és a választmány határozatainak végrehajtója, gondoskodik a gyűlések tartásáról és a munkák kiadásáról; a tagok mindenkori létszámát a pénztárossal együtt nyilvántartja, intézi a társaság levelezéseit és vezeti a közgyűlések és igazgató-választmányi ülések jegyzőkönyvét.

Az igazgató rendezi a felolvasó- és ismeretterjesztő gyűléseket, szaktanácskozmányokat és vitákat, gondoskodik a társaság érdekében szükséges sajtóközleményekről és propagandáról.

A pénztáros kezeli a Társaság pénzét és az idetartozó iratokat, beszedi a tagsági és egyéb díjakat, pontos jegyzéket visz a bevételekről és kiadásokról.

Az ügyész a Társaságnak jogi ügyekben tanácsosa és képviselője.

A Társaság kiadványait az igazgató-választmány által megbízott szerkesztő vagy szerkesztők szerkesztik.

18. §.

Az igazgató-választmány az elnökség tagjain kívül ötven-száz tagból áll, kiket közfelkiáltással vagy titkos szavazás útján viszonylagos szótöbbséggel a közgyűlés 3 (három) évre választ.

Az üresedésbe jött helyek — azonban mindig csak az elnökség és igazgató-választmány hátralévő időtartamára — a legközelebbi közgyűlésen betöltendők.

19. §.

Az igazgató-választmány a közgyűlésnek tartozó felelősség mellett intézkedik és határoz mindazokban az ügyekben, melyek a közgyűlésnek vagy elnökségnek fentartva nincsenek. Határozatait szótöbbséggel hozza.

20. §.

A közgyűlésnek és az igazgató-választmányi ülésnek jegyzőkönyvei két jegyzőkönyvhitelesítő aláírásával hitelesítendők.

Az alapszabályok módosítását célzó közgyűlési határozatok foganatosítás előtt jóváhagyás végett a m. kir. belügyminisztériumhoz felterjesztendők.

V. Állami felügyelet.

21. §.

A Társaság az esetben, ha az alapszabályokban meghatározott célt és eljárást, illetőleg hatáskörét be nem tartja, amennyiben további működése az állam vagy a tagok vagyoni érdekét veszélyeztetné, a magyar kir. kormány által haladéktalanul felfüggeszthető s a felfüggesztés után elrendelendő szabályos vizsgálat eredményéhez képest végleg fel is osztható, vagy esetleg az alapszabályok legpontosabb betartására különbeni felosztatás terhe alatt kötelezhető.

A Magyar Közgazdasági Társaság

elnöksége és igazgató-választmánya.

Elnök:

Éber Antal

Igazgató:

Vágó József

Alelnök:

Heller Farkas

Főtítkár:

K. Nagy Dénes

Ügyész:

Fekete Ignác

Pénztáros:

Gerlóczy Béla

Ellenőr:

Baumgarten Nándor

Igazgató-választmány:

Andor Endre
Antal Géza
Balás Károly
Balkányi Kálmán
Balogh Elemér
Balogh Tihamér
Belatiny Arthur
Bernát István
Bosányi Endre
Bud János
Chorin Ferenc
Concha Győző
Csupor József
Czettler Jenő
Dálnoky Kováts Jenő
Dékány István
Domony Móric
Dréhr Imre
Elischer Viktor
Erney Károly
Erődy Harrach Béla
Exner Kornél
Fellner Frigyes
Fenyő Miksa
Halasi Fischer Ödön
Földiák Frigyes
Frey Kálmán
Friedmann Ernő
Gaál Jenő
Gergely Rezső
Gonda Béla
Gorove László

György Endre
Grün János
Hadik János gróf
Hantos Elemér
Hegedüs Loránt
Heinrich Dezső
Hermann Miksa
Horváth Lipót
Jankovich Béla
Jókay Szilágyi Miklós
Kállay Tibor
Kelety Dénes
Kenéz Béla
Koós Mihály
Korányi Frigyes báró
Kornfeld Móric báró
Kovács Alajos
Kovács Gyula
Kovács Rezső
Kováts Ferenc
König Tivadar
Krausz Simon
Kresz Károly
Klug Emil
Kuncz Ödön
Laky Dezső
Lukács György
Magyary Géza
Mailáth József gróf
Mándy Lajos
Mattyasovszky Miklós
Metzler Jenő
Mutschenbacher Emil

Nagy Ferenc
Navratil Ákos
Neumann Károly
Ottlik Iván
Paikert Alajos
Papp Dezső
Papp Géza báró
Paupera Ferenc
Popovits Sándor
Schmidt József
Schober Béla
Sebess Dénes
Somogyi Manó
Steinecker Ferenc
Szabóky Alajos
Szeitovszky Tibor
Szilassy Zoltán
Szomjas Lajos
Szterényi József báró
Tabakovits Dusan
Teleszky János
Térfi Béla
Thirring Gusztáv
Tolnay Kornél
Tonelli Sándor
Tormay Béla
Ullmann György báró
Urbanovits G. Zoltán
Valkó Lajos
Vargha Gyula
Wimmersperg Frigyes báró
Zelovich Kornél

Számvizsgáló-bizottság:

Ámon Károly
Beck Dénes

Görög Frigyes

Székely Ferencz
Zsengeri Manó

A Magyar Közgazdasági Társaság

alapító tagjai:

- Angol Magyar Bank r.-t.
 V., Vilmos császár-út 32.
 Általános Forgalmi Bank r.-t.
 Debrecen.
 Baróti szeszfinomító cognac és likörgyár
 részvénytársaság
 VII., Dohány-utca 98.
 Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara
 V., Szemere-utca 6.
 Budapesti Kereskedelmi Testület
 VI., Andrásy-út 12.
 Calcium kő- és agyagipar r.-t.
 Debrecen.
 Debreceni faipar r.-t.
 Debrecen.
 Duna- Tiszaközi kereskedelmi r.-t.
 VI., Andrásy-út 25.
 Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékt.
 V., Dorottya-utca 4.
 Első budapesti gőzmalom r.-t.
 V., Szemere-utca 17.
 Ereky Károly ny. minister
 I., Horthy Miklós-út 1.
 Felten és Guillaume r.-t.
 I., Budafoki-út 60.
 Forró Róbert m. kir. kormányfőtanácsos,
 a Magy. Leszámitoló- és Pénzváltóbank
 igazgatója
 IV., Váci-utca 36.
 Földváry József min. tan.
 VIII., Múzeum-körút 10.
 Haditermény r.-t. f. a.
 V., Arany János-utca 26.
 Haltenyésztő és halker. r.-t.
 V., Béla-utca 8.
 «Hangya» fogy. szövetkezet
 IX., Közraktár-utca 30/34.
 Hazai Fatermelő r.-t.
 V., Béla-utca 8.
 Hitelbank r.-t.
 Sátoraljaujhely.
 gr. Hoyos Miksa földbirtokos, nemzet-
 gyűlési képviselő
 IV., Kaplony-utca 5., vagy Németlád.
 Kaszab Aladár udv. tan. gyáros
 V., Szabadság-tér 15.
 Kónyi Hugó az Angol Magyar Bank
 alelnöke
 V., Vilmos császár-út 32.
 Krausz Simon
 VII., Stefánia-út 26.
 Krausz és Bettelheim
 V., Nádor-utca 6.
 Ledofsky Géza
 I., Kelenhegyi-út 47.
 Létay Lajos bankigazgató
 Debrecen.
 Magyar Agrár és Járadékbank r.-t.
 V., Nádor-utca 16/18
 Magyar Általános Hitelbank r.-t.
 V., József-tér 2.
 Magyar cukorgyárosok orsz. egyes.
 V., Mária Valéria-utca 12.
 Magyar Földhitelintézet
 V., Bá vány-utca 7.
 Magyar fővárosi malomegyesület
 VI., Teréz-körút 34.
 Magyar Jelzálog Hitelbank
 V., Nádor-utca 7.
 Magyar Kereskedelmi Csarnok
 V., Szabadság-tér 12.
 Magyar kir. állami selyemfonódák
 V., Rudolf-rakpart 8.
 Magyar leszámítoló- és pénzváltóbank
 V., Dorottya-utca 6.
 Magyar Nemzeti Bank
 V., Szabadság-tér 8/9.
 Magyar Olasz Bank r.-t.
 V., Nádor-utca 16/18.
 Magyar országos központi takarékpénztár
 IV., Deák Ferenc-utca 7.
 Magyar szab. patkógyár r.-t.,
 Debrecen.
 jánoshegyi Mauthner Alfréd, kereskedelmi
 és gazdasági főtan., kereskedő
 VI., Lendvai-utca 13.
 Minkus Richard
 VI., Vilmos császár-út 31.
 Nagy Béla bankigazgató
 V., Hold-utca 21.
 Neuschloss-Lichtig repülőgépgyár rész-
 vénytársaság
 Albertfalva.
 dr. Örfly Imre kincst. főtan., nemzet-
 gyűlési képviselő
 VIII., Mikszáth Kálmán-tér 4.
 Pesti hazai első takarékpénztár
 IV., Deák Ferenc-utca 5.
 Pesti Magyar Kereskedelmi Bank
 V., Gróf Tisza István-utca 2.
 Pesti Victoria gőzmalom
 V., Újpesti rakpart 22, 23.
 Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete
 V., Tisza István-utca 2.
 Wiener Bankverein magyarorsz. fiókja
 V., Nádor-utca 4.

A Magyar Közgazdasági Társaság

rendes tagjainak névsora:

- Abonyi Artur műszaki keresk. r.-t.
V., Súlyom-utca 13.
- Áfra Nagy János közgazdász
I., Királyhágó-út 26.
- Aich György vezérigazg.
X., Halom-u. 42.
- Albus szappangyárak
VIII., Népszínház-utca 11.
- Alföldy László gyárigazgató
V., Bodor-utca 7.
- Almási Sándor igazg. h. Pénzközp.
IV., Deák Ferenc-utca 1.
- Ámon Károly igazg., Pénzközp.
I., Budafoki-út 14. II/1.
- Anderlik Ignác «Hangya» igazg.,
IX., Lónyay-utca 46. I/4.
- Andor Endre h. államtitk., M. áll. munka-
közv. hiv. igazg.
VIII., József-u. 33.
- Andreich Jenő okl. mérnök
VII., Thököly-út 94.
- Anesini Lajos
II., Batthyány-u. 31.
- Angol Osztrák Bank
V., gr. Tisza István utca 6.
- Angyal Dezső
I., Horthy Miklós-út 15/a.
- dr. Angyal Pál, a Magyar Jogi Szemle
főszerkesztője, egy. tanár
I., Naphegy-utca 21.
- Asztalos József min. o. tan.
II., Szász Károly-utca 6. III/3.
- Auer Róbert kereskedő
VII., Erzsébet-körút 32.
- Babocsay Tivadar** a Belvárosi Takarékpénztár h. igazgatója
VI., Teréz-körút 40.
- Bacher Emil malomigazgató
V., Ujpesti rakpart 22—23.
- dr. Bacher Pál ügyvéd
V., Dorottya-u. 8.
- Bacsinszky Vladimir ny. tart. főnök
V., Balaton-utca 2.
- Bajai posztó- és takarógyár r.-t.
V., Bécsi-utca 4.
- Balatontavi Gőzhajózási r.-t.
V., Nádor-utca 18.
- Balás Károly egyetemi tanár
IX., Lónyay-utca 9.
- Balázs Leó bankigazgató
V., Báthory-utca 8.
- Balg Vilmos malomtisztv.
V., Súlyom-utca 18. III/19.
- Balkányi Géza
II., Krisztina-körút 31.
- dr. Balkányi Kálmán Omke ig.
V., Mária Valéria-u. 12. Lloyd.
- Balla Szigfrid Frigyes M. K. Cs. titkár
V., Perczel Mór-utca 1.
- Balló Alfréd okl. mérnök
I., Hieronymi-utca 38.
- Balogh Elemér «Hangya» vezérig.
I., Balogh Tihamér-utca 5.
- dr. Balogh Jenő v. b. t. t.,
I., Ménesi-u. 35.
- balástyai Bamberger István dr.
VII., Erzsébet-körút 45/47. Royal.
- dr. Baracs Marcell ügyvéd
V., Mária Valéria-utca 12.
- dr. Bareza Ernő min. tan.
II., Mecset-utca 17.
- Barnaky István tisztv.
V., Bálvány-utca 3.
- Bartha Imre igazgató
V., Váci-út 27/29.
- Bartóky József v. b. t. t.
V., Kálmán-utca 20.
- Bauer István banktisztviselő
VII., Hernád-utca 8. I/16.
- Baumann József egyetemi hallg.
VII., Dob-utca 3.
- dr. Baumgarten Nándor ny. közig. bíró
egy. tanár
V., Zoltán-u. 18.
- Bálint Zoltán
V., Akadémia-utca 3.
- Bánlaky Adorján min. tan.
II., Szemlőhegy-út 13.
- dr. Bányay Aladár min. tan.
VII., Vilma királyné-út 31.
- dr. Bátor Viktor ügyvéd
II., Érmelléki-u. 9.
- Beck Lajos ny. államtitkár
V., Alkotmány-utca 57.
- Beck Salamon ügyvéd
VI., Andrássy-út 12.
- Becsey Antal Orsz. Iparegyes. alelnök,
I., Horthy Miklós-út 1.
- Beocsini cementgyári unió
V., Alkotmány-utca 10.
- dr. Berczeller László orvos
IV., Deák Ferenc-utca 5.
- dr. Berger Gyula igazg., Pénzközp.
IV., Deák Ferenc-utca 1.
- Berger Miklós kereskedő
VI., Hajos-utca 25.
- Bergl Gusztáv cégvezető
V., Személynök-utca 21/23.

- dr. Bernát István közg. egy. tan.
I., Diana-utca 25.
- dr. Bernáth Ottó az Esti Kurir közg.
rov. vez.
IV., Ferenc József-tér 5.
- Bertsch Ottó gazd. ak. tanár
I., Mészáros-utca 56/b.
- Bessenyei Ferenc min. tan.
IX., Üllői-út 9.
- Bettelheim Miksa
V., Szabadság-tér 16.
- dr. Biró Pál nemzetgyűlési képvis., vezér-
igazgató
VI., Vilma királyné-út 10.
- Blau Zoltán egy. hallgató
V., Csanády-u. 18. III/13.
- dr. Bleier Alfréd
V., Országház-tér 16.
- Boda István keresk. akad. tanár
Pongrácz-úti áll. telep P. 2. épület 4.
- Bodnár Richárd egy. hallgató
VIII., Üllői-út 31.
- dr. Bodroghy József Omke titkár
V., Mária Valéria-utca 12.
- Bogyó István
V., Perczel Mór-utca 2.
- Bogyó Samu nyugalmazott tanár
VI., Munkácsy-utca 22.
- dr. Bokor Ervin «Hangya» cégvezető
I., Horthy Miklós-út 57.
- Boross Béla «Hangya» főtisztviselő
X., Elnök-utca 20.
- Boross Gyula gyáros
VII., Király-utca 3.
- Borsody Sándor, O. K. H. igazgató
V., Nádor-utca 22.
- Bossányi Endre igazgató
I., Mátyóki-utca 20.
- Bottenstein Andor magánhiv.
VII., Király-utca 91. I/6.
- dr. Bozóky Ferenc egy. ny. r. tanár
IV., Eskü-út 5.
- Böszörményi László min. o. tan.
VIII., Szentkirályi-utca 49.
- Brandstein Artur főmérnök
II., Szász Károly-utca 5.
- belatini Braun Artur
V., Szemere-utca 10.
- Braun Ferenc p. ü. számvizsg.
I., Kékgolyó-utca 5.
- Breuer Gusztáv igazgató
V., Zrínyi-utca 14.
- dr. Bród Miksa orvos
VII., Akácfa-utca 9. II/22.
- dr. Bud János minister
IX., Orczy-út 21.
- dr. Bud Kornél magántisztv.
VI., Gróf Zichy Jenő-utca 44.
- Budapesti húsnagyvágó
IX., Lónyay-utca 11. II/18.
- Budapest Székesfőv. Gázművei
VIII., Tisza Kálmán-tér 20.
- Budapest Székesfőv. Községi Élelmiszer
Üzeme, képviseli Reich Samu vezérig.
IX., Soroksári-út 58.
- Buder József «Hangya» tisztv.
IX., Mester-utca 38.
- Bulányi Szilárd banktisztv.
IX., Mester-utca 34. fszt. 4.
- Büchler A. Jenő r.-t. tisztv.
VI., Andrássy-út 26. III/10.
- ifj. Chorin Ferenc ügyvéd
V., Arany János-utca 25.
- Concha Győző főrend., egy. tanár
IV., Múzeum-utca 19.
- Concordia gőzmalom r.-t.
IX., Soroksári-út 24.
- Csapó Sámuel titkár, magy. vas és fém-
munk. közp. szöv.
VII., Thököly-út 56.
- Csetényi József, a Pesti Hírlap közgazd.
rov. vez.
V., Vilmos császár-út 78.
- Csikós Jenő tisztv.
M. Ált. Hitelbank
- dr. Csizik Béla
I., Attila-körút 17/21.
- Csoór Lajos Omke titkár
IX., Ráday-utca 2. III.
- dr. Csupor József fővárosi tanácsos
IV., Városháza.
- dr. Czakó Zsigmond
VII., Garay-utca 42.
- dr. Czigler István ügyvéd
V., Vilmos császár-út 54.
- Czigler Gusztáv tüzérőrnagy
IX., Mihálkovits-utca 12. III/22.
- Czeisel Róbert bankigazgató
V., Dorottya-utca 6.
- dr. Czettler Jenő egy. tanár
VII., Garay-utca 31.
- Czillinger Kálmán egy. szigorló hallg.
II., Hunyadi János-út 13.
- dr. Czukor Gábor jogi igazgató
I., Szentháromság-utca 9.
- Dallos Rezső Angol magyar bank igaz-
gatója
V., Vilmos császár-út 32.
- Dálnoki Kovács Jenő orsz. iparegyleti
igazgató
VIII., József-utca 20.
- dr. Dános Árpád egy. m. tanár
VI., Andrássy-út 37.
- Dános Géza takaréktári igazgató
VII., Vilma királyné-út 52.

- Dános Marcell Moktár igazgató
VIII., Baross-utca 45.
- Deseő Antal egy. hallgató
IX., Ráday-utca 43/45.
- Deutsch Lajos vezérigazgató
V., Váci-út 73—74.
- Dezsényi Pál m. tisztv.
V., gróf Tisza István-utca 10.
- dr. Dékány István egy. tanár
I., Avar-utca 10.
- dr. Dénes István ügyvéd, nemzetgy. képv.
VIII., Baross-utca 34.
- Ifj. Dobos Károly egyetemi hallgató
VII., Thököly-út 19. III/21.
- Dobos György egy. hallgató
IX., Gönczy Pál-út 2.
- dr. Dobránszky Béla bankigazgató
V., Nádor-utca 19. I.
- Dobrovits Sándor min. oszt. tan.
I., Horthy Miklós-út 15 d.
- Domanovszky Ákos műegy. tanársegéd
I., Attila-utca 23.
- Domány Gyula ig., Magyar Olasz Bank
V., Nádor-utca 16.
- dr. Domony Móríc, min. tanácsos
V., Mária Valéria-u. 11.
- vitéz gnótfalvi Dorner Zoltán
II., Margit-rakpart 56.
- dr. Doroghy Ervin ügyvéd
VI., Andrassy-út 5.
- dr. Doroghy Kálmán ügyvéd
II., Margit-körút 5 b.
- Dörschug Antal igazg.
IV., Eskü-tér 8.
- Dréhr Imre nemzetgy. képviselő
I., Pasaréti-út 17.
- Drechsler István egy. hallgató
I., Németvölgyi-út 11.
- dr. Drucker Jenő M. szállósgazdaegy.
igazgató
VIII., József-körút 47.
- dr. Dubovay Jenő banktisztviselő
X., Füzér-u. 19.
- dr. Éber Antal vezérigazgató
V., Nádor-utca 16.
- dr. Éber Ernő gazd. tan.
V., Széchényi-utca 1.
- Egeresehii kőszénbánya és portland-
cement r.-t.
V., Bank-utca 6.
- dr. Égető Gyula p. ü. s. titkár
X., Népliget 8630.
- dr. Egry Aurél ügyvéd
V., Hold-utca 8.
- Egyesült téglá- és cementgyár
IV., Deák Ferenc-utca 6.
- Elek István egy. hallgató
VI., Nagy János-utca 26.
- Elek Pál Pesti m. ker. bank fiók főnöke
I., Villányi-út 10.
- Elekes Dezső min. fogalm.
II., Kelety Károly-utca 5/7.
- Elischer Victor a P. K. elnöke
IV., Deák Ferenc-utca 1.
- Első dunagőzhajózási társaság
V., Rudolf-rakpart 3.
- Első magyar ált. bizt. társaság
IV., Vigadó-tér 1.
- Első magyar gazdasági gépgyár r.-t.
VI., Váci-út 19.
- Első pesti spódium- és enyvgyár r.-t.
IX., Csont-utca 2.
- Engel Ernő
V., Béla-utca 3.
- Engel János vezérigazgató
V., Nádor-utca 5.
- Enyedi Béni igazgató
IV., Eskü-tér 5.
- Erdős Lajos egy. hallgató
V., Vilmos császár-út 56.
- Ereký Károly v. minister
I., Horthy Miklós-út 1.
- Erney Károly a Pesti Hazai tpt. vezér-
igazgatója
IV., Vörösmarty-tér
- Erdély Sándor dr.
II., Margit-körút 5/b.
- Erdélyi Pál mérnök
VI., Eötvös-utca 44.
- Erődy Harrach Béla egy. tanár
I., Somlói-út 24.
- Erődy Harrach Tihamér ügyvéd, nemzet-
gyül. képv.
V., Erzsébet-tér 14.
- dr. Erdőhegyi Lajos nemz. gyül. képv.
V., Akadémia-utca 1.
- Erdős Károly tisztv. Magyar Földnél
V., József-tér 1.
- Erdősý Antal Angol magy. bk. fiók igazg.
V., Vilmos császár-út 32.
- Erzsébet gőzmalom r.-t.
V., Garam-utca 4.
- Eszenyi Jenő
IV., Petőfi Sándor-utca 7.
- dr. Exner Kornél államtitkár
III., Zsigmond-utca 9.
- dr. Faludy Ferenc ügyvéd
VI., Lovag-utca 20.
- dr. Faragó Lajos
V., Szabadság-tér 8. Nemzeti bank.
- Farkas János min. titkár
II., Margit-körút 48. II.
- Fazekas Lajos jogszigorló ujságíró
I., Somlói-út 9.
- Fábián Lajos mérnök
V., Báthory-utca 5.

- Fábián László okl. közgazdász
I., Istenhegyi-út 7. II/9.
- Fábry Sámuel igazgató
V., Lipót-krt. 17.
- dr. Fehér Gyula
VIII., Szigony-utca 16/b. III/54.
- Fehér István P. K. revizor
I., Horthy Miklós-út 15/a. félem. 8.
- Fehér Miklós gépgyár r.-t.
V., Váci-út 80.
- Fehér Miksa
V., gróf Tisza István-utca 2.
- Fehér Pál me. kg. hallgató
II., Margit-körút 31.
- ifj. Fejős János egy. hallgató
IV., Apponyi-tér 1. I/3.
- Fekete Dezső P. K. segédrevizora
II., Fő-utca 53. II.
- Fekete Miklós
VIII., Salétrom u. 8.
- Fekete F. Sándor mérnök
II., Levél-utca 5.
- dr. Fekete Ignác ügyvéd
IV., Városház-utca 14.
- dr. Feleky Géza, a Világ főszerkesztője
VI., Andrassy-út 27.
- Felföldy Károly műegy. hallg.
II., Toldy Ferenc-utca 58. fszt. 1.
- Fellner Alfréd
VI., Nagy János-utca 11.
- dr. Fellner Frigyes egy. tanár
I., Orom-utca 8.
- Fellner Henrik vezérigazgató
VI., Nagy János-utca 11.
- Fellner Leó műszaki papírgyár
IV., Váci-utca 4.
- Fellner Pál
VI., Nagy János-u. 11.
- Felsőmagyarországi bánya és kohómű
V., Akadémia-utca 3.
- Fenyő Henrik mérnök
VII., Damjanich-utca 58.
- Fenyő Miksa a Gyosza igazgatója
V., Zrinyi-utca 1.
- Fenyvesi Samu banktisztv.
V., Vilmos császár-út 32.
- dr. Ferenczi Izsó min. tan.
II., Margit-körút 50.
- Fiedler János lenfonó és szövőgyár
V., Nádor-u. 14.
- Fischel Imre egy. hallg.
VII., Dob-utca 103. II/5.
- dr. Fischer Árpád orvos
VIII., Salétrom-u. 8. II/12
- dr. Fleischl Pál
V., Nádor-u. 28.
- Fleiszig Sándor, vezérigazgató
VI., Andrassy-út 86.
- Finály Ernő gyáros
III., Bécsi-út 267.
- halasi Fischer Ödön a Cobden szöv. eln.
I., Orom-u. 8.
- Fischl Simon
V., Nádor-utca 31.
- Fodor Jenő min. tan.
II., Kereskedelemügyi minist.
- Follmann János műegy. hallg.
IX., Tüzoltó-utca 33/a.
- Foncière Ált. Bizt. Intézet
V., Sas-u. 10.
- dr. Fónagy Lajos ügyvéd
V., Széchenyi-utca 1.
- dr. Forbáth Imre igazgató
V., Vécsey-utca 3.
- Forrai Imre tisztv.
V., Lipót-körút 15.
- Forster Jenő tkptári tisztv.
VII., Dembinszky-u. 47.
- Földiák Frigyes vezérigazgató
V., Nádor-u. 2.
- dr. Földvály Andor
X., Orczy-út 41.
- Földvály Ferenc kereskedő
IV., Kossuth Lajos-utca 18.
- Fővárosi sörfőző r.-t.
X., Maglódi út 47.
- dr. Fraenkel Sándor ügyvéd
V., Alkotmány-utca 16.
- dr. Frank Aladár
V., Vilmos császár-út 74.
- Frank Sebő
V., Kálmán-utca 14.
- Freud Béla bányatulajdonos
VI., Andrassy-út 94.
- Freund Izsó
V., Nádor-u. 26.
- Frey Kálmán elnök
V., Vécsey-utca 4.
- Friedmann Ernő műegyetemi tanár
V., Ritz szálló.
- dr. Friedrich Tivadar a Pester Lloyd
felelős szerk.
V., Mária Valéria-u. 12.
- dr. Frigyes Béla okl. ügyvéd tőzsdei titkár
VII., Erzsébet-körút 52.
- Friss Zsigmond gyáros
VI., Lehel-utca 17. I/3.
- Fruetus a gyümölcsért. és szeszfőző szöv.
közp. m. szöv.
IV., Váci-u. 80.
- Fuchs Albert ker. és ip. kam. fogalm.
I., Schwartz F.-u. 4. I/5.
- Fuchs Arthur
VI., Andrassy-út 45.
- Fuchs György gépészmérnök
II., Bimbó-utca 15.
- dr. Fuhrmanu Ferenc min. tan.
V., Nádor-utca 5.
- dr. Fülel Szántó Endre mn. titkár
IV., Váci-utca 83. III. eim.

- Gaal Gaszton nemzetgyűlési képviselő
V., Országház.
- Gaal Jenő főrend
VIII., Üllői-út 66/a.
- Gans József tanár
V., Alkotmány-u. 1.
- Ganz és tsa Danubius gépgyár r.-t.
X., Kőbányai-út 31
- Ganz-féle villamosági r.-t.
II., Lövház utca 39.
- Garay Károly vezérigazgató
VII., Rózsa-utca 38/a.
- Gazda Károly Bp. Sz. Lőrinci téglagyár igazg.
V., Vörösmarty-tér 2. V/3.
- Gábor Ignác mérnök
VII., Király u. 53.
- dr. Gál Jenő egy. fogalm.
VI., Vörösmarty-utca 67. I/4.
- Gál István egy. hallgató
II., Ilona-u. 10.
- Geber Antal miniszteri tan.
II., Kereskedelemügyi minist.
- dr. Gerevich Zoltán külügymin. oszt. tan.
II., Batthányi-u. 63.
- Gergely Vilmos Vasúti forg. r.-t. ügyv. igazgató
V., Tükör-utca 3.
- Geher János banktisztv.
V., Dorottya utca 2. II/68.
- Gerlóczy Béla takarékpénztári ügyv. ig.
V., Mérleg-utca 2.
- dr. Gerlóczy Gyula államtitkár
IX., Imre-utca 5.
- Gerő Károly máv. főellenőr,
VII., Rottenbiller-utca 44.
- Gervay Gyula m. kir. postatak. főszámt.
IX., Kinizsy-u 2. Zalogház.
- dr. Géber Mihály egyetemi hallgató
II., Toldy Ferenc-utca 4.
- dr. Gidró László a «Hangya» oszt. fön.
II., Margit-körút 3.
- Gizella gőzmalom r.-t.
IX., Soroksári-út 16.
- dr. Gold Simon ügyvéd
V., Nádor-u. 14.
- dr. budai Goldberger Leó
V., Arany János-utca 32.
- dr. Goldfinger Oszkár
V., József-tér 1.
- Goldschläger Lóránd bankár
V., Országház-tér 4.
- dr. Goldzieher Károly egy. tanár
I., Mészáros-utca 12.
- Gonda Béla min. tan.
I., Ménesi-út 4. fszt. 3.
- Gordon Róbert min. tan. vezérig.
VI., Nagy János-utca 29.
- Gorove László nagybirtokos
VIII., József-körút 59—61.
- dr. Görög Frigyes ügyvéd
V., Tükörutca 3.
- dr. Grecsák Richárd bankvezérv., ügyvéd
I., Ráth György-utca 18.
- Greiner Béla bankigazgató
V., Szabadság-tér 17.
- Grenczer Béla kir. fővegyész
VI., Kmetty-utca 11.
- Grill féle könyvkereskedés
V., Dorottya-utca 2.
- Grosshaus Károly igazgató
V., Deák Ferenc-utca 6.
- Grossmann Pál gabonakereskedő
V., Szabadság-tér 17.
- dr. Grün János államtitk., ny. p. ü. min.
I., Pauler-utca 17.
- Grynaeus Dezső egy. hallgató
II., Pálffy-tér 4.
- Gurka Márton egy. hallg.
V., Városház-u. 10. I/2.
- dr. Gündisch Guidó ügyvéd
IV., Duna-utca 3.
- Gyenes Kálmán máv. főfelügy.
I., Krisztina-körút 141.
- Gyömrei Sándor kamarai titkár
V., Szemere-utca 6.
- Győrffy Wolf fémárúgyár
Pesterzsébet.
- Győrbiró István hírlapíró
VII., Rákóczi-út 54.
- György Endre v. b. t. t.
IX., Ráday-utca 1.
- dr. György Ernő Omke. titkár
V., Akadémia-utca 18.
- György Jenő Mftr. igazgató
VII., Erzsébet-körút 15.
- dr. Gyulai Tibor kamarai főtítkár
I., Bimbó-utca 49.
- dr. Gyulai Noe Hugó ügyvéd
VIII., József-körút 81.
- Habinyák Elemér műegy. hallgató
VIII., Népszínház-utca 18. IV/49.
- Hábori György gépgyári tisztv.,
VIII., Práter-utca 59/d. IV/44.
- gr. Hadik János,
VI., Délibáb-utca 35.
- Hajcsi Barna Máv. főfelügy.
VI., Lehel-utca 6.
- dr. Hajdu Miklós Tudak. Egylet vezérig.
V., Bank-utca 5.
- Hajnal Dezső
VI., Kmetty-utca 18. fsz. 1.
- Haggenmacher Henrik sörgyári igazg.
X., Halom-u. 42.
- Hallóssy István műegy. tanársegéd,
I., Budafoki-út 22.
- Halász Aladár építész
VII., Ilosvay-u. 39.

- dr. Halász Elek ügyvédjelölt
V., Vadász-utca 42.
- Halász Lajos
IV., Kristóf-tér 8.
- Halász Tibor min. titkár
IV., Ferenc József-rakpart 13/15.
- dr. Halászy László min. tan.
VIII., Csepregy-utca 4.
- dr. Halmi Miklós h. vezérigazg.
I., Krisztina-körút 143.
- Halom Dezső ügyvezető igazgató
IV., Deák Ferenc-utca 17.
- Halom Imre Magy. Ált. Tkptár ig.
V., József-tér 14.
- Haltenberger Vilmos Ford-autó képv.
I., Budaörsi-út 1.
- Hampel Antal műegyetemi hallgató
II., Retek-utca 69.
- dr. Hampel József ügyvéd
V., Széchenyi-u. 2.
- budai dr. Hann Arnold h. államtitkár
II., Margit-körút 50.
- dr. Hantos Elemér ny. államtitkár
V., Tükör-utca 3.
- br. Harkányi János ny. minister
VI., Andrassy-út 4.
- dr. Harrer Ferenc ny. alpolgármester
II., Garas-utca 6.
- Hartenstein Jenő
V., Hold-utca 21.
- Hatvany Endre gyáros
I., Verbóczy-utca 7.
- br. Hatvany Károly
V., Nádor-utca 3.
- Hauswirth Ödön díszítő festő
VIII., Hunyadi-utca 48.
- Havas Emil udvari tanácsos
V., Dorottya-u. 6.
- Havas Miksa akadémiai tanár
IV., Molnár-utca 53.
- Havas Mór máv. ellenőr
V., Honvéd-utca 18.
- dr. Hegedüs Lóránt v. minister
IV., Váci-utca 40.
- Hegedüs Vilmos «Hangya» tisztviselő
I., Maros-utca 27.
- Hegy Imre államv. h. igazgató
VII., Damjanich-utca 52.
- Hein János tájkertész
VII., Columbus-utca 2/a.
- dr. Heinrich Dezső nagykereskedő
VIII., Üllői-út 32.
- dr. Heinrich János h. igazgató
V., Alkotmány-utca 11.
- Hell Imre egy. hallgató
VII., Damjanich-utca 45.
- dr. Heller Farkas egyetemi tanár
I., Bártfai-utca 11.
- Heltai Lajos igazgató
VI., Vilmos császár-út 53.
- Hercz József vezérigazgató
V., Mérleg-utca 4.
- Herczfeld Frigyes nagykereskedő
IV., Türr István-utca 8.
- Herczog Ármin
V., József-tér 2. Hitelbank.
- Hermann Miksa nemzetgyűlési képviselő
I., Orom-utca 20.
- «Hermes» magy. ált. váltóüzl. r.-t.
IV., Petőfi Sándor-utca 5.
- Hevessy László egy. hallg.
IV., Deák Ferenc-utca 1.
- Hillebrand Ferenc Pénzügyintézet Központ
főrevizor
IV., Deák Ferenc-utca 1.
- Hillinger Oszkár bankigazgató
V., Nádor-utca 16.
- Hirling László P. K. főrevizor
IV., Deák Ferenc-utca 1.
- dr. Hirsch Albert
V., Nádor-utca 3.
- dr. Hirsch Alfréd
IV., Deák Ferenc-utca 18.
- Hirsch Nándor
V., Honvéd-utca 1.
- Hirschl Mátyás r.-t. igazgató
VI., Izabella-utca 49.
- Hoch József igazgató
II., Áldás-utca 8.
- Hollós Ödön a Ker. bk. igazgatója
V., gr. Tisza István-utca 2.
- dr. Homonnay Tivadar korm. főtan.
IV., Ferenc József-rakpart 12.
- Horner Miklós egyetemi hallgató
IX., Üllői-út 69. II/3.
- ifj. dr. Hornyánszky Gyula p. ü. titkár
IX., Ráday-utca 32. III/1.
- Hornyánszky Viktor nyomdatulajdonos
VI., Aradi-utca 14.
- dr. Horváth Barna közalap. kir. ügyész
II., Toldy Ferenc-utca 20.
- Horváth Béla Jenő egyetemi hallg.
V., Szabadság-tér 8. Jegyint.
- dr. Horváth Ferenc fogalmazó
V., Nagykorona-utca 3.
- dr. Horváth István min. o. tan.
VI., Izabella-utca 43.
- dr. Horváth István OMKE felelős szerk.
V., Mária Valéria-u. 12.
- dr. Horváth János igazgató
VIII., Mátyás-tér 16.
- Horváth Jenő «Hangya» aligazgató
IX., Angyal-utca 32.
- dr. Horváth Lipót vezérigazgató
V., József-tér 14.
- Horváth Miksa
V., Visegrádi-utca 62.
- Horváth Nándor kereskedő
IV., Türr István-utca 7.

- Horváth Sándor h. fiókgazgató
VI., Hajó-utca 8—10.
- dr. Horváth Tivadar ügyvéd
V., Tükör-utca 4.
- Hubert Emil
X., Hölggy-u. 5. Incasso: V., Mérleg-u. 3.
- Hungária Általános Biztosító r.-t.
VII., Károly-körút 3.
- Hungária egyes. gőzmalmok r.-t.
IX., Soroksári-út 48.
- dr. Huszár Emil Anglo-Austrian Bank
titkára
I., Győri-út 5. II/3.
- Huszár Gyula bankigazgató
IV., Havas-utca 2.
- Huszár Márk min. tan.
X., Füzér-utca 19. II/18.
- Idegenforgalmi és utazási vállalat
V., Mária Valéria-utca 7.
- Dr. Ihrig Károly egy. tanársegéd
IV., Szerb-utca 23. I/24.
- Iklódy Szabó Andor min. tan.
IV., Semmelweis-utca 4.
- Illyefalvy Lajos Statisztikai hiv. alig.
IX., Lónyay-utca 60.
- dr. Imre Kálmán r.-t. igazgató
IV., Múzeum-körút 21., Stadium rt.
- Imrédy Béla ügyv. ig. Tébe.
V., gróf Tisza István-utca 2.
- dr. Jacobi Béla ügyvéd
V., Kálmán-utca 24.
- Jahoda Adolf igazgató
V., Falk Miksa-utca 6. III/7.
- Jakobovits Dániel igazgató
V., Bálvány-utca 17.
- Jankovich Béla v. b. t. t.
VII., Rákóczi-út 6.
- Jámbor László «Hangya» cégvezető
II., Szabóky-utca 14.
- Jármay Elemer min. tan.
I., Döbrentey-tér 6.
- Jellinek Aurél
V., Lipót-körút 18.
- Jezsovits János min. tan.
I., Fő-utca 12.
- Jónás Géza főfelügyelő
V., Rudolf-rakpart 3.
- Jónás Magda közgazdász
I., Mányoki-út 20.
- dr. Jordán Károly egy. tanár
I., Lisznyay-utca 15.
- dr. Judik József ügyvéd
IX., Márton-utca 35.
- Julius Lipót kereskedő
V., Pannonia-utca 2/c.
- Justus Dezső gyáros
VI., Vörösmarty-utca 24/b.
- Kaldi Jenő kormányfőtanácsos
V., Gróf Tisza István-utca 2.
- Kallós János a Pesti Tőzsde főszerk.
VIII., Röck Szilárd-utca 7.
- Kammer Hugó
V., Gróf Tisza István-utca 2.
- Kammer Szigfried
V., Gróf Tisza István-utca 2.
- dr. Kann Sándor ügyvéd
V., Géza-utca 1.
- dr. Karátson Antal ny. min. tan., igazg.
II., Döbrentei-tér 5.
- Karch Kristóf egyetemi tanár
VII., Rózsa-utca 8.
- dr. Kardos Elemér ügyvéd
IV., Petőfi Sándor-utca 10.
- Kaszab Aladár udv. tan.
V., Szabadság-tér 15.
- dr. Katona Béla az Ujság közg. rovatvez.
V., Vilmos császár-út 22.
- Kádas Károly min. fogalmazó
II., Kelety Károly-utca 5.
- Kállay Béla vezérigazgató
VI., Andrásy-út 18.
- Kállay Tibor ny. pénzügymin.
V., Rudolf-tér 6.
- Kállay Zoltán min. tan.
IX., Ráday-utca 63.
- Kárász Márton Moktár igazgatója
IV., Bécsi-utca 4.
- dr. Kelemen Ferenc kincst. főtan. igazg.
Földhitelint., I., Márvány-u. 34.
- Kelemen Frigyes Ottó ügyvéd
VI., Andrásy-út 4.
- Kelemen Gyula
V., Vécsey-utca 4., V., Hold-utca 6.
- Kelemen Lajos malomigazgató
IX., Vámbház-körút 14.
- Kelemen Móríc magánmérnök
I., Naphegy-utca 19.
- Kelety Dénes államtitkár, Máv. elnök
VI., Andrásy-út 88.
- Keleti Kornél dr. r.-t.
VI., Benczur-utca 33.
- Keleti Lajos máv. felügyelő
VI., Csengeri-utca 64. III/4.
- Kellner Ferenc
V., Országház-utca 30.
- Kemény Dezső iparkamarai titkár
V., Szemere-utca 6.
- dr. Kemény György hírlapíró
I., Pauler-utca 21.
- Kemény Sándor egyetemi hallgató
VII., Rottenbiller-utca 42.
- Kende Tódor igazgató
V., Mária Valéria-utca 10. I/3.
- Kendrey Gyula egyetemi hallgató
VIII., Illés-utca 22/a.
- dr. Kenéz Béla egyetemi tanár
Tudományegyetem.

- dr. Kepes Ernő tanár
I., Enyedi-utca 11. II/3.
- dr. Kepes Olivér ügyvéd
VI., Andrásy-út 83.
- Keresztényi Gyula bankhivatalnok
IV., Eskü-tér 8.
- Dr. Kerékgyártó György műsz. tan.
II., Szász Károly-utca 1.
- Kertész László Magy. Kel. tengerh. r.-t.
titkára
VI., Eötvös-utca 29. I/3.
- Kertész Pál banktitkár
VII., Erzsébet-körút 22. II/18.
- dr. Király Ferenc ügyvéd
VIII., Sándor-utca 28.
- Királymalom Hedrich és Strauss r.-t.,
IX., Soroksári-út 44.
- dr. Kis Jenő máv. főfelügyelő
VI., Podmaniczky-u. 89.
- dr. Kiss Géza min. o. tan.
II., Zuhatag-utca 36.
- Kisbirt. Orsz. Földhitelintézete
V., Géza-utca 2.
- Kismartony János cégvezető
I., Gyopár-u. 6.
- Klauber Dezső magántisztviselő
II., Török-utca 8. II 3.
- dr. Klein Ferenc
VI., Andrásy-út 89.
- Klein Géza gyárigazgató
VI., Aréna-út 126. I/6.
- Klein Gyula vezérigazgató
V., Vécsey-utca 3.
- dr. Klein István
V., Vécsey-utca 3.
- Kleindin Hugó Hungária Bank r.-t. igaz-
gatója
IV., Korona-utca 3.
- Klug Emil főszerkesztő
V., Falk Miksa-utca 7.
- dr. Koffler Károly a Gyáripar felelős szerk.
V., Zrinyi-utca 1. Gyosz.
- báró Kohner Adolf udv. tan.
V., Bécsi-utca 8.
- dr. Kohner Arthur igazgató
V., József-tér 14.
- Kokron Károly egy. hallg.
I., Horthy Miklós-út 36—38. III/3.
- Kolb Alajos banktisztv.
II., Lövház-utca 3. II/16.
- dr. Kollár László ügyvéd
IV., Kossuth Lajos-utca 13.
- Kollerich Pál és fiai
IV., Ferenc József-rakpart 21.
- dr. Kollmann Dezső ügyvéd
VI., Teréz-körút 28.
- dr. Komlósi Gyula ügyvéd
VII., Erzsébet-körút 50.
- Kontinental vaskeresk. társ.
V., Váci-út 20.
- Koós Mihály ny. államtitkár
I., Verpeléti-út 2.
- báró Korányi Frigyes minister
I., Istenhegyi-út 4.
- Koref Dávid kereskedő
V., Lipót-körút 11.
- dr. Korláth József m. kir. stat. főtan.
II., Zsigmond-utca 5. I/16.
- Kormos Gyula, a Magyar Pénzügy és
Keresk. Lapja főszerk.
V., Sas-utca 13.
- Kormos Jenő egy. hallgató
II., Vám-utca 11.
- dr. br. Kornfeld Móric
V., Mária Valéria-utca 17.
- br. Kornfeld Pál
VI., Délibáb-utca 17.
- dr. Kornhäuser Vilmos banktisztviselő
VI., Eötvös-u. 39.
- Kornis Mihály, a Hungária Ált. Bizt. ig.
VII., Károly-körút 3.
- Kosztka Gusztáv egyetemi hallgató
I., Verpeléti-út 4—6. II 6.
- dr. Kosztkievicz László banktisztv.
V., Szabadság-tér 8.
- Kotányi Zsigmond udv. tanácsos
VI., Andrásy-út 88.
- dr. Kovalóczy Rezső nagykereskedő
II., Garas-utca 5.
- dr. Kovács Alajos min. tan.
II., Margit-körút 50. III/9.
- Kovács Dezső egyetemi hallgató,
V., Csáky-utca 3.
- Kovács Ernő ny. ezredes,
IV., Képiró-utca 6. II 12.
- Kovács Ferenc főellenőr,
V., Szabadság-tér 8.
- dr. Kovács Gyula
II., Kelety Károly-utca 24.
- Kovách Imre Máv. főfelügyelő
VI., Teréz-körút 56.
- Kovács Izor
V., József-tér 2. Hitelbk. Trust.
- dr. Kovách Jenő az Adria r.-t. igazg.
VIII., Népszínház-utca 25. I/2.
- Kovács János P. K. főrevizor,
IV., Deák Ferenc-utca 1.
- Kovács Kálmán közg. egy. hallg.
I., Bertalan-utca 20. IV/2.
- Kovács Rezső igazgató
VI., Üteg-utca 13.
- Kovács Zsigmond máv. felügyelő
IX., Gyáli-út 15/a. II/19.
- Kovrig Béla min. fogalm.
II., Pasaréti-út 17/19.
- Kőbányai gőztéglagyár r.-t.
VII., Erzsébet-körút 1.
- König Tivadar ny. államtitkár,
IV., Váci-utca 44.

- dr. Körmendy József, postatakarékp. titk.
Postatakarékpénztár.
Kövér Győző banktisztviselő
V., József-tér 3.
Krámer Jenő bankig. helyettes
V., Nádor-utca 16.
szentkereszthegyi Kratochwil Károly
altábornagy
I., Horthy Miklós-út 29. I/3.
Krausz István egyetemi hallgató
VIII., Szentkirályi-utca 1/a.
Krausz Simon vezérigazgató
VII., Stefánia-út 26.
dr. Kresz Károly Tébe titkár
I., Kemezes-utca 8.
Kreuzer Lipót akadémiai tanár
VI., Gróf Zichy Jenő-utca 4.
Kriegler József főfelügyelő
V., Szabadság-tér 8.
Kuba Jenő egy. hallgató
VII., Rózsa-utca 40.
Kubacska Pál egy. hallgató
VIII., Szentkirályi-utca 47.
Kubik Gyula vállalkozó mérnök
IV., Múzeum-körút 39.
br. Kúhn Béla földbirtokos
I., Balogh Tihamér-utca 5.
Kultsár József Joks. vezérig.
V., Nádor-utca 22.
Kuncz Ödön egy. nyilv. r. tanár.
VIII., Üllői-út 36. II/7.
Kún Károly Foncière igazg.
V., Sas-utca 10.
Kurunczy Ferenc tisztv.
M. Ált. Hitelbank
- Lajta Ernő
VI., Hegedüs Sándor-utca 18.
Lakatos Gyula
VI., Andrásy-út 2.
Laky Dezső egy. tanár
II., Szász Károly-utca 1. IV/9.
Lasemovicz Brúno egy. hallgató
II., Hunfalvy-utca 64/b.
Latinák Jenő gép- és szerszámgyáros
X., Monori-út 2—4.
dr. Lándor Tivadar a Budapesti Hírlap
főszerkesztője
VIII., Röck Szilárd-utca 4.
Láng Ernő kereskedelmi tan.
IV., Deák Ferenc-tér 3.
dr. br. Láng Mihály képviselő
IV., Apponyi-tér 1.
Lányi Rezső banktisztviselő
II., Mész-utca 9.
Lányi Mór bankigazgató
VI., Dalszínház-utca 1.
László Imre banktisztviselő
I., Horthy Miklós-út 20.
- dr. Lázár József a Szózat közg. rovatvez.
VI., Rózsa-utca 111.
dr. Leitner Ernő ügyvéd
IV., Régiposta-utca 5.
Leitner Jenő műegy. adj.
I., Horthy Miklós-út 34.
Lengyel Ferenc
IV., Bécsi-utca 4.
Lengyel Géza titkár
II., Bimbó-utca 15.
Lenk Adolf
V., Szabadság-tér 8.
Lenkei Zsigmond szerkesztő
VII., Dohány-utca 37.
ifj. Leopold Lajos író
I., Somló-út 9.
dr. br. Lers Vilmos tisztv.
II., Iskola-utca 32. I/1.
Leszl Jakab P. K. ügyv. igazgató
VII., Kertész-utca 43.
ifj. Levatic László okl. közg.
I., Alkotás-utca 23. fsz. 1.
Léderer Miklós gazda
VI., Lendvay-utca 6.
dr. Lénárd Vilmos ügyvéd
V., Mária Valéria-utca 12.
dr. Lévy Béla ügyvéd
V., Bálvány-utca 21.
Lipkay Gyula fív. műsz. tan.
IV., Központi városháza III/410.
dr. Liszka Viktor ügyvéd
II., Bimbó-u. 9.
Lónyay István földbirtokos
VI., Benczur-utca 22.
dr. Lovász György p. ü. fogalmazó,
X. Maláta-utca 3.
dr. Lów Lóránt ügyvéd
VI., Hajós-utca 24.
Luckhaub Gyula egy. magántanár
V., Alkotmány-utca 11.
Löbl Marcell igazg.
V. Béla-utca 8.
Lujza gőzmalom r.-t.
III., Kolosy-tér 1.
Lukács György v. b. t. t.
VII., Hermina-út 35/d.
Lukács József udv. tan.
II., Gyopár-utca 2.
Lustig József igazgató
V., Alkotmány-utca 16.
- dr. br. Madarassy Beck Gyula
V., Falk Miksa-utca 7.
dr. br. Madarassy Beck Marcell
VI., Andrásy-út 130.
Magyar Általános kőszénbánya r.-t.
V., Zoltán-u. 2.
Magyar behajózási r.-t.
V., Nádor-u. 18.

- Magyar gyáriparosok orsz. szöv.
V., Zrinyi-utca 1.
- Magyar ipari és kereskedelmi ellenőrző bank r.-t.
V., Sas-utca 29.
- Magyar Kender-, Len- és Juta ipar r.-t.
V., Falk Miksa-u. 26.
- Magy. kir. folyam- és tengerhajózási r.-t.
V., Mária Valéria-utca 11.
- Magyar Lajos vasgyári főtisztviselő
V., Katona József-utca 41.
- Magyar Mezőgazdasági Vegyipar
V., Sas-u. 27.
- Magyar ólomárúgyár és fémkeresk. r.-t.
V., Korall-utca 5.
- Magyar országos központi takarékpénztár,
IV., Bécsi-utca 4.
- Magyar Szláv kereskedelmi r.-t.
IV., Apponyi-tér 5.
- Magyar szociáldemokrata párt parlamenti frakció titkársága
VII., Erzsébet-körút 41.
- Magy. Vas- és fémmunkások
VII., Thököly-út 56.
- Magyar vegyészeti gyárosok orsz. szöv.,
V., Mária Valéria-utca 12. II/5.
- Magyar vegyipari gépgyár
X., Noszlopi-utca 1.
- dr. Magyary Géza egyetemi tanár
IV., Váci-utca 52. II/1.
- Magyary Zoltán min. o. tan.
IX., Közraktár-utca 24.
- Magy. lesz. és pénzv. bk. hiteloszt. Vukován titkár
V., Dorottya-utca 6.
- dr. Mahler Sándor p. ü. min. titk.
Rákóczi-út, Dunakeszi megálló.
- gr. Mailáth József v. b. t. t.
II., Bimbó-utca 7.
- dr. Makai Ernő
IV., Petőfi Sándor-utca 2—4.
- Makay István főmérnök
IX., Lónyay-utca 41. 1/2/6.
- dr. Makai Oszkár cégvezető Magyar Ált. Hitelbank
VIII., Szentkirályi-utca 6. III/9.
- dr. Maly Ferenc ny. min. tanácsos
X., Héderváry-u. 18.
- Mandl Pál igazgató
V., Nádor-utca 30.
- Mann Mór építész
VI., Podmaniczky-utca 39.
- dr. Mannheim Ferenc ügyvéd
V., Alkotmány-utca 10.
- Manó Ede banktisztv.
IX., Rákos-utca 13. fsz. 1.
- Manó Ferenc banktisztv.
VIII., Baross-utca 53.
- Margalit Ödön gazdálkodó
VI., Andrássy-út 6.
- Maricsék László mérnök
V., Szemere-utca 7.
- Marschall Ferenc nemzetgy. képv., gazd. főtanácsos
VI., Hajós-utca 12.
- Martin István bankigazgató
VII., Wesselényi-utca 56.
- dr. Mattyasovszky Miklós egy. m. tanár
VIII., Főherceg Sándor-utca 27.
- Mauthner Alfréd OFB. tanácselnök mű-egy. ny. rk. tanár
VI., Lendvay-utca 13.
- Mauthner Zoltán gyáros
VI., Lendvay-utca 4.
- Max Aladár egy. hallgató
Schäfer László címen VIII., Népszínház-utca 31.
- May és Róna gép és sziv. gyár
V., Alkotmány-utca 4.
- dr. Mayer Károly h. államtitkár
V., Erzsébet-tér 15.
- dr. Mándy Lajos ny. min. tan.
V., Tükör-utca 4.
- K. Mándy Sámuel képv.
IV., Apponyi-tér 1.
- Márffy Albin v. b. t. t.
II., Szilágyi Dezső-tér 4.
- dr. Márkus György deviza intéző
VII., Abonyi-utca 29.
- dr. Máté Imre min. titkár, egy. magán-tanár
Földmivelésügyi min.
- Mátray Elemér máv. igazgató
VII., Egressy-út 2.
- Mecséri Sándor mérnök
VI., Hegedüs Sándor-utca 33.
- dr. Melzer István ügyvéd
VIII., Gyulai Pál-utca 16.
- Mendl Géza máv. főfelügy.
V., Falk Miksa-utca 30.
- Meszlényi Emil min. titkár
VIII., József-körút 66.
- dr. Metzler Jenő vezérigazgató
IV., Deák Ferenc-utca 7.
- Mezőgazdasági és ipari r.-t.
V., József-tér 8.
- Mészár Oszkár egy. hallg.
VIII., Sándor-utca 15.
- dr. Mészáros Károly min. tan.
VII., Baross-tér 16.
- Mihályfi Dezső igazgató
V., Mária Valéria-utca 10.
- Mike Gyula min. s. titkár
II., Kelety Károly-utca 5—7.
- Mikes Ödön «Hangya» tisztv.
II., Bokréta-utca 28.
- Milos György m. kir. kincstári főtan.,
VIII., József-körút 35. III 6.
- dr. Milotay István a Magyarság főszerk.
VII., Miksa-utca 6.

- Miske György «Hangya» cégv.
IX., Közraktár-utca 32.
- Mocsáry Elek «Hangya» tisztviselő
IX., Boráros-tér 1. I/6.
- Mocsáry Ödön
V., Falk Miksa-utca 26.
- Mocsáry Richárd
V., Személynök-utca 25.
- Mohrberger József egyetemi hallgató
VII., Dohány-utca 92.
- dr. Molnár Béla
VIII., Rákóczi-út 53. I/10.
- dr. Molnár Ernő banktisztviselő
V., Sziget-utca 2.
- Molnár Ferenc igazgató
I., Kemenes-utca 58.
- Molnár Herman Stux cég főnöke
IV., Deák Ferenc-utca 6.
- Molnár Tibor p. ü. min. o. tan.
I. Márton-hegyi-út 44.
- dr. Morvay Oszkár ügyvéd
V., Zoltán-utca 16.
- dr. Mutschenbacher Emil Omge. ügyv.
igazgatója
IX., Köztelek-utca 8.
- Mutschenbacher Imre egy. hallgató
I., Czakó-utca 9.
- Müller Vilmos banktisztv.
V., Visegrádi-utca 17.
- dr. ujlaki Müller Pál, r.-t. vezérig.
V., Akadémia-utca 9.
- dr. Nagel István bankhivatalnok
V., Géza-utca 1. III/2.
- dr. Nagy Dénes tanár
I., Budafoki-út 5. II/8.
- dr. Nagy Dezső Bálint ügyvéd
IV., Semmelweis-u. 15.
- dr. Nagy Ferenc v. b. t. t.
IX., Calvin-tér 2.
- dr. Nagy Géza min. titkár
VII., Dohány-utca 61. III/6.
- Nagy János nyug. államtitkár
I., Disz-tér 15. II/22.
- Nagybáttonyi Szénbánya r.-t.
V., Nádor-utca 24.
- Naményi Ernő orsz. iparegyl. igazg.
VI., Szondy-utca 42/c.
- dr. Navratil Ákos egy. tanár
IV., Apponyi-tér 2.
- dr. Nádas László ny. min. tan.
V., Honvéd-utca 38.
- Nádas Viktor
V., Mária Valéria-utca 11.
- Németh József min. tan.
I., Ménési-út 4.
- dr. Némethy Károly v. b. t. t.
II., Székely-utca 2. I/2.
- Nessi Ernő P. K. ig. h.
IV., Deák Ferenc-utca 1.
- dr. Neubauer Gyula fogalmazó
II., Iskola-utca 13.
- Neugröschl Endre banktisztv.
VII., Damjanich-utca 54.
- Neumann Károly ny. min. tan. egy. tanár
VI., Benezur-utca 11.
- Neuschloss Ödön es Marcell
V., Pozsonyi-út 21—23.
- Ney Ákos vasúti és haj. főfelügyelő
I., Uri-utca 19.
- Nidossy Nándor
Providentia, V., gróf Tisza István-utca.
- dr. Nilsen Rudolf cégvezető
IV., Piarista-utca 12.
- dr. Nónay Dezső aligazgató
V., Dorottya-utca 4.
- Novotny Kornél «Futura» igazgatója
IX., Ráday-utca 54.
- dr. Nyeviczkey Zoltán a M. Olasz bank
r.-t. igazg.
VIII., József-körút 34. IV/25.
- dr. Nyékhegyi István hírlapíró
VIII., Mária Terézia-tér 8.
- dr. Nyiry István ügyvéd
VI., Szobi-utca 8.
- Nyulász János Tébe igazgató
I., Döbrentei-utca 8.
- Offenberger Ármin bankhiv.
IX., Soroksári-út 16.
- Ohning Vilmos tisztv.
VIII., Rökk Szilárd-u. 7.
- Olajművek r.-t.
V., Báthory-utca 5.
- Oláh Sándor igazgató
V., Wurm-utca 3. III/19.
- dr. Okolicsányi Zoltán ügyvéd
IV., Kaas Ivor-utca 9.
- Országgh Sándor tisztv.
I., Garas-utca 18.
- Országos iparegyesület
VI., Gróf Zichy Jenő-utca 4.
- dr. Oswald István a Budapesti törvény-
szék elnöke
IX., Rákos-utca 13.
- dr. Ott János min. tan.
I., Attila-utca 51.
- Ottlík Iván v. b. t. t.
I., Bíró-u. 3.
- Óvári Papp Zoltán egy. gyak.
IV., Szerb-u. 23. II/38.
- dr. Ösz Lajos máv. mérnök
VI., Lövölde-tér 5.
- Paikert Alajos min. tan.
I., Napos-utca 4.
- Pajor Emil igazgató
IV., Kossuth Lajos-utca 5.
- Palatinus építő- és ingatlanforgalmi r.-t.
V., Rudolf-tér 6.

- Pantocsek Gyula P. K. cégvezető
II., Hunyadi János-út 12.
- dr. Pap Dezső államtitkár
II., Füge-utca 4.
- dr. Pap Géza államtitkár
II., Zsigmond-utca 21.
- dr. Pap László min. s. fogalmazó
II., Kelety Károly-utca 5—7.
- dr. Papp Antal min. tan.
V., Nagykorona-utca 6.
- dr. Papp Árpád államtitkár
I., Attila-utca 14. III/25.
- Papp Elek v. b. t. t.
I., Országház-utca 9.
- báró Papp Géza vezérigazgató
V., Nádor-u. 32
- rétsági Pauncz Sándor kereskedő
V., Harmincad-utca 3.
- dr. Paupera Ferenc vezérigazgató
V., Hold-utca 1. Földhitelbank.
- dr. Párnitzky Ede p. ü. oszt. tan.
II., Lövéház-utca 13. I/1.
- Páskády János uradalmi főszámvevő
II., Lánchíd-utca 2. fszt. 6.
- Passuth László M.-Olasz-bank titkár
V., Nádor-utca 16.
- dr. Pátkay Dániel földbirtokos
V., Ferenc József-tér 5.
- dr. Pekár Imre ügyvéd
IV., Deák Ferenc-utca 18.
- dr. Perczel György ügyvéd
IV., Ferenc József rkp. 16.
- dr. Perlmutter Alfréd bíró
VI., Délibáb-utca 6.
- Pesti Hengermalom r.-t.
I., Hengermalom-utca 49—51.
- Pesti molnárok és sütők gőzmalma
IX., Soroksári-út 12.
- Pete Csongor
IV., Kossuth Lajos-utca 8.
- Petricsek Miklós főgymn. tanár
I., Attila-körút 47. I/7.
- dr. Petrik Aladár ügyvéd
IV., Molnár-utca 17.
- br. Petricsevich Horváth Emil államtitk.
II., Margit-körút 44.
- Petrovsky László egy. hallg.
V., Váci-u. 10.
- dr. Pilisy Lajos p. ü. min. titkár
VII., Telep-utca 11.
- Piszár József főrevizor
IV., Dorottya-u. 2 II/62.
- Pogány Ferenc kereskedő
V., Nádor-u. 17.
- Pogány Károly egy. hallgató
VI., Felsőerdősor-utca 26. fszt. 3.
- Polecz Géza műegy. hallgató
I., Márvány-utca 27.
- Pollák Manó műépítész
II., Margit-u. 11.
- Popini Ernő egy. hallg.
Zátony-utca 1.
- dr. Popper Gábor ügyvéd
VII., Kertész-utca 50.
- Popper József nagykereskedő
V., Vécsey-utca 3.
- dr. Popovits Sándor v. b. t. t.
V., Rudolf rkp. 3.
- Pórer Elek egy. hallg.
V., Szabadság-tér 8.
- dr. Porges István hivatalnok
V., Aulich-u. 7.
- dr. Pósch Gyula takarékpénztári ig.
IV., Deák Ferenc-utca 5.
- M. Kir. Postatakarékpénztár
V., Hold-u. 4.
- dr. Pongrácz Jenő, a Népszava közg.
rovat vez.
VIII., Conti-utca 4.
- Práger Pál vezérigazgató
X., Kőbányai-út 31. Ganz.
- Preiser Miklós bankigazgató
V., Falk Miksa-utca 30. IV/2.
- Pruzsinszky Gábor gépészmérnök
V., Szabóky-utca 16.
- Pulszky Garibaldi ny. Ksod. vezérigazg.
IV., Apponyi-tér 1. IV/22.
- Quandt Richard a Nemz. Bk. ellenőre
II., Vérmező-utca 8.
- Radvány István a P. K. aligazgatója**
IV., Deák Ferenc-utca 1.
- dr. Radványi László szerkesztő
VI., Andrássy-út 29.
- ifj. dr. Rapesák Lajos bizt. tisztv.
I., Győri-út 17.
- Rapoch Géza ügyvéd
V., Súlyom-utca 18.
- Rapoch Jenő ügyv. igazg.
VIII., Horánszky-utca 16
- ifj. Rác Lajos banktisztv.
V., Harmincad-utca 6.
- dr. Rákosi Gyula a Bud. Hirlap szerk.
I., Lisznyay-utca 11.
- Reich Lipót vezérigazgató
V., Nádor-utca 11. (Éléstár).
- dr. Reichel Gyula P. K. tisztv.
I., Orlay-utca 4.
- dr. Reimann Ernő ügyv. igazgató
VI., Vilma királynő-út 35.
- Reiner Dezső tisztviselő
V., Sas-u. 4. II 12.
- dr. Reiner József
V., Sas-u. 4. II 12.
- Reisz Jenő
I., Naphegy-utca 21.
- Récsey László egy. hallgató
I., Verpeléti-út 8. I/1.

- Révai Ödön
V., Alkotmány-utca 27.
dr. Ribáry Ernő ügyvéd
V., Báthory-u. 5.
Ribáry Mór vezérigazgató
V., Sas-utca 10.
Richards Richard r.-t.
V., Országház-tér 4.
Riedl Alfonz Nemz. Bank felülvizsgálója
V., Szabadság-tér 8.
dr. Rieger László bankhiv.
II., Ermelléki-utca 3.
dr. Ripka Ferenc főpolgármester
I., Gellérthegy-utca 13.
Roessemann és Kühnemann
VI., Váci-út 114—115.
Rohonyi Dezső máv. főintéző
VII., Aréna-út 11/a. fsz. 5.
Rohonyi Miklós magánhivatalnok
V., Mérleg-utca 3.
Román Ágnes egy. hallgató
II., Apostol-u. 14.
Róna Richard bankigazgató
V., Lipót-körút 10. III/2.
Rosenberg Miklós földbirtokos
VI., Andrásy-út 38. III/6.
Roz Gusztáv máv. felügyelő
VI., Teréz-körút 56.
Rózsa István közg. egy. hallg.
VI., Izabella-u. 87.
Rózsa Károly gázgy. h. vezérigazgató
VIII., Baross-utca 120. II/18.
Róder Elemér műegy. hallgató
VI., Eötvös-utca 11.
ifj. Rössler József főisk. hallgató
V., Visegrádi-utca 3. I/4.
Rudolf Loránt joghallgató
VII., Garai-u. 50.
Russzó Illés elnökigazgató
V., József-tér 10
Ruster Béla igazgató
V., József-tér 14.
Ruzitska Lajos egy. hallgató
II., Bimbó-utca 15.
- dr. Saile Tivadar m. s. titkár, orvos
mérnök, közgazdász,
III., Római fürdő, Zarándok-utca 41.
Sajgó Jenő hirlapíró
VIII., József-körút 71.
Sajó Elemér főmérnök, m. o. tan.
II., Mecset-utca 8.
dr. Salamon Andor ügyvezető igazgató
IV., Korona-utca 4.
Salmon Ottó egyetemi hallg.
VIII., Német-utca 45. II/9.
Samarjay Lajos máv. igazg. min. tan.
VI., Andrásy-út 73.
- Sauer Sándor P. K. igazgató h.
V., Személynök-utca 25.
Sági István magántisztv.
VII., Vilma királyné-út 31.
Sámuel József
I., Istenhegyi-út 4. f.
Sándor László egyetemi hallg.
VII., Damjanich-utca 32. I/7.
Sándor Imre cégvezető
II., Eszter-utca 6 b.
Sándor Jenő főkönyvelő
II., Hunyadi János-út 17.
dr. Sándor László hirlapíró
VII., Miksa-utca 8.
Sándor Pál vezérigazgató, képviselő
VI., Andrásy-út 89.
Sárkány Béla a Magyarország közgazd.
rovat vez.
VII., Erzsébet-körút 20.
Scossa Géza főellenőr
V., Szabadság-tér 8. Nemzeti bank.
dr. Schack Béla udv. tan.
II., Apostol-utca 6.
dr. Schanzer Pál fatermelő
V., Dráva-utca 16.
Schäffer László egyetemi hallgató
VIII., Népszínház-utca 31. I/2.
Schenn Lipót tisztv.
IV., Közraktár-utca 34.
Schillinger László egyet. hallgató
VI., Aréna-út 138.
Schillinger Zsigmond
VII., Izabella-u. 66.
Schindler Emil egy. hallgató
VII., Dob-utca 95.
dr. Schleifer Pál ügyvéd
III., Zsigmond-utca 24.
Schlick-Nicholson gép, waggon és hajó-
gyár r.-t.
VI., Váci-út 45—47.
Schmidt József v. b. t. t.
Zugliget, Budakeszi-út
dr. Scholtz Kornél h. államtitkár
VIII., Mária-utca 46.
dr. Schober Béla Magyar Nemzeti Bank
vezérigazgató
VI., Andrásy-út 88.
Schober József igazgató
V., Rudolf-rakpart 8.
Schubert József közg. egy. hallg.
VII., Dohány-utca 39. I. em.
Schultheisz Miksa tisztv.
II., Szász Károly-utca 2. I/12.
Dr. Schüller Gusztáv min. s. titkár
X., Delej-utca 4.
Sebess Dénes ny. államtitkár
Szabóky-utca 4.
Sebesta Kolos vezérigazgató
IV., Kossuth Lajos-u. 4.

- Selecta magántermelő r.-t.
IV., Váci-u. 27—29.
- Sényi Schrantz Pál ügyv. igazgató
I., Verpeléti-út 5. I/12.
- dr. Sichermann Bernát jogtanácsos
II., Mecset-utca 8.
- dr. Sidó Zoltán
VIII., Horánszky-utca 4.
- Siket Andor ny. min. tanácsos
V., Kálmán-utca 19.
- Simonsits Elemér
II., Pálffy-tér 1. II.
- Sipócz László «Hangya» cégv.
IX., gr. Haller-utca 88. III/18.
- Soket László műegyetemi hallgató
II., Hunyadi János-út 14.
- dr. Somló Arnold vezérigazgató
Schwartzter szanatorium.
- Sommer Sándor tisztv.
VI., Délibáb-utca 25.
- dr. Somogyi Manó egy. tanár
V., Alkotmány-utca 21.
- dr. Sólyom Jenő «Hangya» aligazgató
IX., Boráros-tér 1.
- Soroksári gőzmalom Ledofszky Ignác
címére
I., Kelenhegyi-út 47.
- Sós Ernő főkönyvelő
V., Váci-út 48.
- Staub Elemér ny. államtitkár
I., Horthy Miklós-út 4.
- Steinecker Ferenc egy. tanár
IV., Szerb-utca 21—23.
- Steiner József építész
I., Gellért-tér 3.
- Sternád István igazgató
II., Trombitás-utca 3.
- Steuer Viktor keresk. iskolai tanár
VI., Vörösmarty-utca 35. III/5.
- dr. Stéger György
V., Nádor-utca 8.
- dr. Strasser Imre nagykereskedő
V., Nádor-utca 28.
- Strasser Nándor tőzsdetanácsos
V., Erzsébet-tér 16.
- nemeskoltai Stromszky Nándor vezér-
igazg., udv. tan.
II., Nyul-utca 13/a.
- Stux Sándor vezérigazgató
V., Clotild-u. 12.
- Surányi Béla nagyiparos
VI., Vilma királyné-út 30.
- Surányi Unger Tivadar egy. magántanár
VI., Izabella-utca 34. II/8.
- dr. Szabados József r. t. ügyv. igazg.
VIII., Visi Imre-utca 14.
- Szabó Béla főisk. hallgató
VI., Délibáb-utca 21.
- ifj. V. Szabó Bertalan egy. hallgató
VII., Rózsa-utca 38/b. IV./2.
- dr. Szabóky Alajos államtitkár
VII., Erzsébet-körút 20.
- dr. Szalay Mihály hírlapíró
VII., Aréna-út 80.
- Szaplonczay Ödön
II., Batthyány-utca 46. IV/10.
- Szathmáry Gyula igazgató
IX., Üllői-út 119.
- Szathmáry Ottó máv. főtisztv.
X., Család-utca 6.
- dr. Szádeczky Kardoss Tibor tisztviselő
V., József-tér 3.
- dr. Szász Elemér egy. titkár
VIII., Eszterházy-utca 8.
- dr. Szászy György igazgató
V., gr. Tisza István-utca 2. Tébe.
- Szávay Gyula igazgató
V., Szemere-utca 6. Ker. és Iparkam.
- Szcitovszky Tibor ny. miniszt. vezér-
igazgató
V., József-tér. Hitelbank.
- dr. Szegő Elemér a Pesti Napló közgazd.
rovat vez.
VII., Rákóczi-út 54.
- Szemere Antal bankfőnök
I., Naphegy-utca 17.
- Szende Gyula vezérigazgató
V., Falk Miksa-utca 26.
- Szendrey Ferenc nagykereskedő
VI., Nagy János-utca 24.
- Szenes Adolf állami tanár
II., Zsigmond-utca 9.
- dr. Szentkirályi Ákos ügyvéd
VIII., Vas-utca 8.
- Szepes Iván cégvezető
VIII., Főherceg Sándor-utca 36.
- Szécsi Hugó igazgató
V., Nádor-utca 16. M. Olasz bank.
- Székács Antal udv. tan.
VI., Nagy János-utca 45.
- Székács Imre nagykereskedő
VII., Vilma királyné-út 31.
- dr. Székely Artúr keresk. és iparkamarai
titkár
V., Szemere-utca 6.
- Székely Ferenc udv. tan.
IV., Koronaherceg-utca 2—4.
- Székely László egy. hallgató
I., Fery Oszkár-utca 45.
- Szél Jenő székesfővárosi tanár
II., Csalogány-utca 55.
- dr. Szigeti Gyula min. tan.
II., Pálffy-tér 1.
- «Szikra» magy. gyűjtőgyár r.-t.
V., Vilmos császár-út 34.
- Szilágyi Ernő vegyész mérnök
VI., Dessewffy-utca 10.

- Jókay Szilágyi Miklós
II., Lánchíd-utca 1.
- Szilassy Zoltán gazd. egyl. igazg.
IX., Köztelek-utca 8.
- Szily Tamás képv., földbirtokos
IV., Ferenc József-rakpart 27.
- Szirmay Oszkár igazgató
V., Perczel Mór-utca 2.
- dr. Szomjas Lajos államtitkár
VIII., Mária-utca 34.
- br. Szerényi József v. b. t. t.
VI., Andrassy-út 88.
- dr. Szurday István hivatalnok
V., Hold-utca 8.
- Szücs Zsigmond gépkereskedő
VI., Teréz-körút 26.
- Tabakovics Dusán igazgató
I., Horthy Miklós-út 51.
- Takács Ferenc
V., Béla-utca 6.
- Takács György pénzügyi fogalmazó
IX., Ferenc-körút 30.
- Tallós János középisk. tanár
VI., Andrassy-út 83.
- dr. Tamássy József
I., Mészáros-utca 34.
- gróf Teleki Pál
V., József-tér 7.
- Telekértékesítő r.-t.
I., Kelenhegyi-u. 23/a.
- dr. Telescu György min. titkár
VIII., Práter-u. 22.
- dr. Teleszky János v. b. t. t.
IV., Eskü-út 5.
- Teltsch Árpád fornérkeresek.
VIII., Dobozi-u. 47.
- dr. Téglás István kir. tvszéki jegyző,
VIII., Gizella-u. 50. I/12.
- Térffy Béla ny. miniszter
I., Orom-utca 20.
- dr. Thallmayer Alfréd igazgató
V., Szabadság-tér 8. Nemzeti bk.
- dr. Thirring Gusztáv igazgató
I., Karácsonyi-utca 15.
- Thirring Lajos min. fogalm.
II., Fő-utca 81.
- Thoma Frigyes műszaki tanácsos
VIII., Baross-utca 75. I/2—3.
- dr. Tihanyi Lajos tb. tiszti ügyész
VI., Teréz-körút 29.
- Timár László cégjegyző
II., Nyul-utca 13/a.
- Toch Samu cégvezető
V., Lipót-körút 15.
- Tolnay Kornél államtitkár
VI., Vilma királyné-út 38.
- Tolnay Pál gépészmérnök
V., Lipót-körút 24.
- dr. Tomasek Edgar tisztviselő
I., Mikó u. 1.
- dr. Tomcsányi Zoltán igazgató
IX., Fővám-tér 10. II/9.
- dr. Torday Géza ny. törv. bíró, ügyvéd
VI., Almásy-tér 15. I/1.
- Tormay Béla min. tan.
VIII., Szentkirályi-utca 18.
- Tóth Andor Ptoe. főtítkára
I., Győri-út 1. I/7.
- dr. Tóth Béla földbirtokos
VIII., Mehmed szultán-út 18.
- Tóth Jenő államtitkár
VIII., Röck Szilárd-utca 15.
- Tóth Jenő Duna—Száva—Adria vasúti
főellenőr
112. I., Hegyalja-úti D. V. ház.
- dr. Török Artur mérnök
VI., Teréz-körút 43/a.
- dr. Török Gyula máv. titkár
VI., Podmaniczky-u. 89.
- Törs Kálmán hírlapíró
V., Zrinyi-utca 2.
- Trautmann Henrik egy. tanár
V., Alkotmány-utca 9.
- Triesti Általános Biztosító r.-t.
V., Dorottya-utca 10.
- dr. Trócsányi György nemzetgyűlési
könyvtárnok
V., Országház.
- Trozonyi Ferenc máv. főfelügyelő
I., Schwartzter Ferenc-utca 4.
- dr. Trux Jenő min. tanácsos
VIII., Üllő-út 16/a.
- Tulassay László okl. mérnök
VIII., Főherceg Sándor-utca 9.
- Turnai Miksa főmérnök
VI., Teréz-körút 56.
- dr. Tuzskai Ödön orvos
VII., Rottenbiller-utca 27.
- Tuzskau Antónia
VI., Munkácsy-utca 29.
- dr. Tüske Jenő máv. felügy.
VIII., József-körút 31/b.
- Tyrnauer Samu igazgató
V., Tátra-utca 4.
- Udvarhelyi Károly máv. főfelügy.
VI., Csengery-utca 33. II/2.
- dr. Ugron Gábor ny. minister
II., Fillér-utca 33. I.
- Ujlaki téglá és mészegető r.-t.
V., Akadémia-utca 9.
- dr. Ulain Ferenc ügyvéd
V., Falk Miksa-utca 30.
- lovag dr. Ullmann Andor
V., József-tér 2. Hitelbank.
- br. Ullmann György
VI., Nagy János-utca 25.

- Ulrich Dezső közgazdász
II., Margit-körút 31.
- dr. Ungár György bankhivatalnok
VI., Lendvay-utca 3.
- Unger Ferenc igazgató
V., Szabadság-tér 8. Nemzeti bk.
- dr. Urbach Lajos ügyvéd
V., Arany János-utca 10.
- dr. Urbanovits G. Zoltán vezérigazgató
I., Németvölgyi-út 5—7.
- dr. Vajda Ákos P. K. igazgató
IV., Deák Ferenc-utca 1.
- Vajda György tisztviselő
V., József-tér. M. Ált. Hitelbk.
- Valentiny Sándor tanárjelölt
VIII., Szentkirály-u. 2. fsz.
- Vancsó Béla gépészmérnök
VIII., Röck Szilárd-utca 32.
- Varannay Aurél hírlapíró
V., Vilmos császár-út 34.
- dr. Vámbéry Rusztem Magyar Jogtudom.
Közlöny főszerk.
I., Bérc-utca 9.
- dr. Varga István
VII., Erzsébet-körút 39.
- dr. Varró Endre ügyvéd
V., Géza-u. 1.
- dr. Varsányi Emil egyetemi tanár
X., Család-utca 7.
- Vas Ferenc udv. tan.
I., Döbrentei-utca 8.
- Vas Lajos egyetemi hallgató
V., Széchenyi-utca 8.
- Vas Pál P. K. h. igazgató
IV., Deák Ferenc-utca 1.
- dr. Vági József ügyvéd
IX., Lónyay-utca 43.
- Vági Jakab szövetkezeti igazgató
IV., Papnövelde-utca 10.
- Vágó Gyula közgazdász
VII., Akácfa-utca 62. II/17.
- Vágó József Közg. Társ. igazg.
V., Lipót-körút 15. III/8.
- dr. Várady József p. ü. fogalmazó
I., Lógody-utca 37.
- Városovics Gyula P. K. revizor
I., Lógody-u. 3.
- dr. Várszeghy János min. s. fogalm.
I., Kutvölgyi-utca 34.
- dr. Vásárhelyi László kir. szabadaimi bíró
V., Akadémia-u. 12. II.
- dr. Vermes Andor tisztvesselő
V., Visegrádi-u. 3.
- br. Vécsey József közg. egy. hallgató
IV., Egyetem-u. 2. II.
- Végh Károly udv. tan.
V., Mária Valéria-utca 11.
- Vida Jenő vezérigazgató
VI., Aréna-út 102.
- Vidéki kamarák közös irodája
V., Szemere-utca 6.
- Viener Andor egy. hallgató
V., Korall-u. 11.
- dr. Vincze Frigyes keresk. akad. igazg.
V., Alkotmány-utca 11.
- Vizsolyi Zsigmond
VIII., Koszorú-u. 25. fsz. 4.
- Vörös László v. b. t. t.
V., Dunapalota.
- dr. Walkó Lajos miniszter
I., Szt. Háromság-utca 4.
- Weber Tibor min. tan.
IX., Közraktár-utca 10.
- Dr. Weber Sándor az Angolbank titk.
V., Gróf Tisza István-utca 6.
- dr. Weiss Vilmos P. K. revisor
IV., Deák Ferenc-utca 1.
- Weisz Fülöp a Ker. bank elnöke
VI., Benczur-utca 21.
- Weishut Károly
V., Mérleg-utca 6.
- ifj. dr. Wekerle Sándor
I., Döbrentei-tér 6.
- dr. Werkner Ödön ügyvéd
V., Csáky-utca 12.
- Wiegner Antal gyáros
I., Ménesi-út 7.
- Wiegner Ernő cégvezető
V., Váci-út 27—29.
- br. Wimmersperg Frigyes államtitkár
Kereskedelmi minisztérium.
- Windisch Hermann P. K. ügyv. igazg.
I., Tigris-utca 4.
- ifj. Winkle Nándor közgazdász
IV., Váci-utca 54.
- Wittenbarth Tibor tisztv.
V., Akadémia-u. 5. I 2b.
- Wohl György okl. mérnök
I., Csaba-u 17.
- br. Wolfner Tivadar gyáros
VI., Andrassy-út 6.
- dr. Wünsch Frigyes
I., Pálya-utca 15.
- Zabolai faipar r.-t.
IV., Egyetem-utca 6.
- Zelovich Kornél műegyet. tanár
II., Bolyai-utca 11.
- Zerkovitz Rudolf igazgató
V., József-tér 2. Hitelbank.
- Zettner Ferenc m. kir. vasgy. ellenőr
X., Kőbányai-út 21. Keresk. oszt.

Zinsenheim Zsigmond
V., Honvéd-u. 18.
Zoltán Béla gyógyszerész
V., Nagykorona-utca 23.
Zsengeri Manó igazgató
I., Lógody-utca 9.
Zsigmond Albert m. közg. hallgató
VIII. Szentkirályi-u. 47.

Zsigmondy Mihály ügyvéd
VIII., Rökk Szilárd-utca 32.
Zsilinszki Gábor tb. konzul Stádium Sajtó-
vállalat vezérigazgatója
VI. Rózsa-u. 111.
Zsoldos László dr. szemin. előadó
VIII., Tisza Kálmán-tér 20.

Vidéki tagok névsora.

Aczél Géza malomigazgató
Szeged.
Abonyi Közgazdasági Bank r.-t.
Abony.
Alföldi Takarékpénztár
Debrecen.
gr. Almásy Imre nagybirtokos
Pusztapó (Szolnokm.).
Alsódunántúli mezőgazd. hitelszövetkezet
Kaposvár.
dr. Antal Géza
Pápa.
Áll. polg. fiúiskola
Székesfehérvár.

Bajai Takarékpénztár
Baja.
Batta Sándor igazgató
Mezőhegyes.
Benedek János egyetemi hallgató
Galgahévíz, Kossuth-u. 102.
dr. Berényi Armin ügyvéd
Gyula.
Berndt Kornél takarékp. cégv.
Gyula.
Békés Lajos uridivat üzlete
Debrecen.
Békéscsabai Takarékpénztár Egyesület
Békéscsaba.
Békésmegyei Általános Takarékpénztár
Békéscsaba.
Bóczán Károly Somogy megy. tkptár vez. ig.
Kaposvár.
Bokor Lajos vezető főellenőr
Pécs, Városháza II/79.
Borbás Imre gazdaköri titkár
Kiskúnhalas.

Chinoin Gyógyszer- és vegyterménygyár,
Ujpest, Fő-utca 5.
Csabrendeki Takarékpénztár
Csabrendek.
Csikay Pál
Dijon 55 Rue Jeannin

Debreceni kereskedelmi csarnok
Debrecen, Arany János-utca 2.
Debreceni Népszöv. Hitelszövetkezet
Debrecen, Király-utca 5.
Debreceni mechanikai kefégyár r.-t.
Debrecen.
Debreceni négy évf. kereskedelmi iskola
Debrecen.
gr. Dessewffy Aurél
Büdszentmihály (Szabolcs megye).
gr. Dessewffy Emil
Büdszentmihály (Szabolcs megye).
dr. Diczig Alajos kamarai titkár
Debrecen.
dr. Dózsa Imre igazgató
Makó.
Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamara
Kecskemét.

dr. Ecsery Lajos ügyvéd
Szentes.
dr. Elek Dezső ügyvéd
Debrecen.
Egri Takarékpénztár
Eger.
dr. Emich Gusztáv
Berlin, Korneliusstrasse 8.
dr. Ferenczi Endre kir. tvszéki jegyző
Rákospalota, Árpád-utca 10.
Felsődunántúli Mezőgazdasági Kamara
Győr, Bisinger sétány 32.
Frankl Pál ügyvéd
Csorna (Sopron megye).

Gazdasági és Keresk. Hitelintézet
Kisvárdá.
Gál Miksa
Szeged, Deák Ferenc-utca 5.
Geiger Imre közg. hallgató
Vác, Mária Terézia-rakpart.
dr. Gulácsy Sándor gazd. tanár
Szeged, Bécsi-körút 31.

- Grüssner Jenő
Gyöngyös.
dr. Günther Mihály
Pécs, Keresk. és iparkamara.
Gyöngyösi Bank
Gyöngyös.
Győrvárosi és megyei takarékpénztár
Győr.
- H**alász Béla ügyv.-igazgató
Pécs, Dunántúli Bank.
Heincz István gazd. főfelügyelő
Szentés.
Hercz Jenő gyáros
Miskolc.
Holl Jenő vasútigazgató
Sopron, Madách-utca.
Holländer Adolf és fia terménykeresk.
Debrecen, Arany János-utca 14.
dr. Horovitz Alfréd
Gyöngyös.
Horváth János banktisztviselő
Kispest, Báthory-u. 43.
Dr. Horovitz György Mág. aligazgató
Mátyásföld.
- I**mre Ferenc
Közseg, Keresk. és Iparbank.
- K**aposvári Iparosok és Keresk. Tptára
Kaposvár.
dr. Kálmán Ignác
Gyöngyös.
Kecskeméti Takarékpénztár Egy. (1 évre)
Kecskemét.
Kelemen József műegy. hallgató
Kispest, Bem-utca 17.
Kenderfonógyár r.-t.
Szeged.
Kereskedelmi és Iparkamara
Debrecen.
Kereskedelmi és Iparkamara
Győr.
Kereskedelmi és Iparkamara
Miskolc.
Kereskedelmi és Iparkamara
Pécs.
Kereskedelmi és Iparkamara
Sopron.
Kereskedelmi és Iparkamara
Szeged.
Kereskedelmi Társulat
Szolnok.
Kereskedelmi és gazdasági r.-t.
Debrecen.
dr. Kégl János ügyvéd
Monor.
Kisvárdai Takarékpénztár
Kisvárdá.
- Kiskundorozsmai takarékpénztár r.-t.
Kiskundorozsma.
Kisujszállási városi takarékpénztár
Kisujszállás.
Kommer Vilmos vezérigazgató
Nagytétény.
Koncz Pál gazdatiszt
Pusztá-Vázsony u. p. Bicske (Fejérm.).
Kroch Vilmos kereskedő
Debrecen, Degenfeld-tér 10.
Königstein Hugó e. hallgató
Selyp, cukorgyár.
Kovács Ferenc egy. tanár
Szeged, jogi kar.
- László Alajos közgazd. író
Kolozsvár, Calea R. Ferdinand 88.
Ledniczky János vezérigazgató
Székesfehérvár.
dr. Lipták és Tsa építési és vasipari r.-t.
Pestszentlőrinc.
- M.** kir. Ferenc József tud. egy. könyvtára
Szeged.
Magy. lesz.- és pénzv. bank áruoszt.-nak
debreceni kirendeltsége
Debrecen.
Magyaróvári m. kir. gazd. akadémia
Magyaróvár.
Makói Népbank r.-t.
Makó.
Marcali Takarékpénztár r.-t.
Marcali (Somogy m.)
May Gyula banküzlettulajdonos
Szeged, Széchenyi-tér 2.
dr. Mayer Lajos ügyvéd
Győr, Vásár-tér 12.
Mátészalkai Közg. Bank
Mátészalka.
Meczner Béla földbirtokos
Sárospatak.
dr. Medveczky Károly nagybérlő
Jankamajor u. p. Jánoshalma.
Meller Károly olajgy. igazg.
Győr, Vilmos császár-út.
dr. Meixner Ernő ügyvéd
Győr, Batthyány-tér.
Metzker Károly ny. községi jegyző
Nagymaros.
Mészáros Mihály e. hallgató
Bicske (Fehérm.).
Miskolci női kereskedelmi iskola
Miskolc.
Miskolci Takarékpénztár
Miskolc.
Molnár Miklós O. K. H. revisor
Pestujhely.
Monor Kerületi Takarékpénztár
Monor.

Nádai József posta főtiszt, egy. hallg.
Sashalom, Andrásy-utca 4.
dr. Neubauer Ferenc ügyvéd
Kaposvár.
Németh Aladár igazgató
Debrecen, Aranybika-szálló.
Nyíregyházi Takarékpénztár egyesület
Nyíregyháza.

Oberding Lajos egy. hallgató
Cluj, Calea Regale Ferd. 53.
Orosházi Ált Takarékpénztár
Orosháza.

Paksi Közgazd. Bank
Paks.
dr. Pálosi Ervin jogtanár
Eger.
Pápai Takarékpénztár
Pápa.
dr. Perczel Béla földbirtokos
Bonyhád
Pisser János építőmester
Nyíregyháza.
Poboray János máv. ellenőr
Szeged, Kossuth Lajos-utca 77.
Pongor Henrik vezérigazgató
Nagykanizsa.
Pongrácz Mihály vezérigazgató
Kisujszállítás.
ifjabb Popovits Gyula tisztviselő
Debrecen, Simonyi-utca 10.

Poscher Robert egy. hallgató
Ujpest, Pálffy-utca 5/a.
Prohászka Ferenc egy. hallg.
Kerepes (Pestm.).
Pusztai Járási Takarékpénztár
Gyórszentmárton.

Radó Rezső kamarai főtítká, r,
Debrecen, Iparkamara.
Rimanóczy Béla igazgató
Debrecen.
Rohács Lajos tisztviselő
Sopron, Csengery-u. 30.

Schlesinger Gusztáv
Wien, Hasnerstrasse 27.
dr. Schneller Károly egy. tanár
Miskolc jogakadémia.
Schneider Lipót okl. mérnök
Sopron, Alsólőver-utca 16.
Skiba Dezső
Kispest, Határ-út 5. Szemere-telep.
Somlyai Szabó Zoltán egy. hallgató
Pestszentlőrinc, Kövess-utca 42.

Szabó Gyula iparkamarai titká, r
Szeged, Rónai-körút 21.
Szabó Gusztáv urad. titká, r
Görögszállítás, Nyírség mezőgazdasági
és ipari r.-t.
Szaboljovits Dusán alispán
Baja.
Szakács Géza
Alsó-Göd.
Szalkai gyártelep és mezőgazdasági r.-t.
Mátészalka.
dr. Szamt Iván igazgató Gyöngyösi taka-
rék és Hitelintézet
Gyöngyös.
Szántó Győző gyárigazgató
Debrecen.
Szegedi Kereskedők Szövetsége
Szeged, Vörösmarty-u. 3.
Székesfehérvári Takarékpénztár és keresk.
bank
Székesfehérvár.
Szold Manó
Mezőlak.
Szolnoki mezőgazd. takarékpénztár r.-t.
Szolnok.
Szombathelyi Takarékpénztár
Szombathely.

Tauszig Rezső
Szarvas (Békésm.).
Tápiószelei Gazd. Bank
Tápiószele.
Tiszántúli mezőgazdasági kamara
Debrecen Hunyadi-u. 10.
Timár Gyula gépészmérnök
Csepel, József-utca 36.
Tolnamegyei Takaréék és Hitelbank r.-t.
Szekszárd.
Tonelli Sándor titká, r
Szeged, Iparkamara.
Tóth Bódog erdőmérnök
Szentdomonkos u. p. Bükkszentandrás.

Unger Jenő bankigazgató
Debrecen.
Uray Zoltán Máv. h. üzletvezető
Szeged, Tisza Lajos-körút 22.

Vajszlói kereskedelmi bank r.-t.
Vajszló.
Varga Béla egy. hallg.
Szentes, Farkas M.-u. 9.
Varga József egy. hallg.
Rákospalota, Batthyány-út 17.
dr. Varga Lajos ügyvéd
Debrecen.
dr. Vass Sándor Népbank igazg.
Dombrád (Szabolcs megye).

dr. Vasváry Ferenc egyet. tanár
Pécs, Dunántuli könyvkereskedés címén.
Vácz Mihály okl. gazda
Besenyőtelek (Hevesmegye).
dr. Vámos Gyula vezérigazg.
Kalocsa.
Vértes Miksa szénagykereskedő
Szeged, Polgár-utca 3.
Világhy Károly gazd. akad. tan.
Magyaróvár.
Viola Ferenc egyet. hallg.
Esztergom.

Wagner Ernő egy. hallg.
Vác, Csányi-telep.
Weszter Béla
Debrecen, Ferenc József-utca 23.
Wimmer Fülöp iparkam. elnök
Szeged.

Zalamegyei Gazdasági Takarékpénztár
Nagykanizsa.
dr. Zemplényi Cornél r.-t.
Debrecen.

Tisztelettel kérjük t. Tagjainkat, hogy amennyiben társadalmi állásuk vagy lakhelyük a fenti adatokkal nem egyeznek, a megfelelő helyes adatokat pénztárosunkkal Gerlóczy Béla kormányfőtanácsossal (IX., Ferenc-körút 39.) haladéktalanul közölni szíveskedjenek, miután csak a pontos címek birtokában vállalhatunk szavatosságot a «Közgazdasági Szemle» pontos kézbesítéséért.

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
MEGBIZÁSÁBÓL ÉS TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI:

HELLER FARKAS

TARTALOM:

Tanulmányok

<i>Mezey Lajos</i> : Böhm-Bawerk értékelméletének bírálata	1
<i>Dalmady Ödön</i> : A vasuti beruházásokról	19

Közlemények

<i>Éber Ernő</i> : A mezőgazdaság helyzetének tárgyalása a német bankárnapon	42
<i>Bruchsteiner Imre</i> : A közpénzből való lakásépítés finanszírozása	47

Könyvismertetések 59

Handwörterbuch der Staatswissenschaften (Heller F.). — *Pfister B.*: Die Entwicklung zum Idealtypus (Korek V.). — *Aftalion A.*: Monnaie et Industrie (Vermees A.). — *Die Wirtschaft des Auslandes* (Elekes D.). — *Márkus Gy.*: Az elektromos energiakérdés törvényes szabályozása (Óvári Papp Z.).

Külföldi folyóiratok szemléje 70

Magyar Közgazdasági Társaság 72

Közgazdasági krónika (ifj. Rácz L.) 73

GERGELY R. BUDAPEST, DOROTTYA-UTCA 2.

Bolti ára: 3 Pengő.

A

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

megjelenik havonként körülbelül 5—6
ívnvi terjedelemben.

Előfizetési ára egész évre 24 pengő.

[A Közgazdasági Társaság tagjainak
[tagsági illetményeik fejében jár.

A KÖZGAZDASÁGI SZEMLÉ-nek szánt közlemények
HELLER FARKAS szerkesztő címére küldendők
:: (I., Műgyetem-rakpart 3). Telefon: József 9—46. : :
Segédszerkesztő: K. NAGY DÉNES, a Magyar Köz-
gazdasági Társaság főtitkára. (I., Budafoki-ut 5.)
Telefon: József 331—64.

A Magyar Közgazdasági Társaságba való be-
vagy kilépési nyilatkozatok, címváltozások, tag-
díjak stb., végül a „Közgazdasági Szemle“ szét-
küldésére vonatkozó felszólamlások kizárólag
GERLÓCZY BÉLA kormányfőtanácsos, főpénz-
táros címére küldendők. (IX., Üllői-út 119.)

Közgazdasági Könyvtár.

Kiadja a Magyar Közgazdasági Társaság.

VI. kötet.

Tanulmányok a konjunkturakutatásról.

Irták:

Heller Farkas, Andreich Jenő, Konkoly-Thege Gyula,
Vágó József, Serbán Iván, Balogh Tamás.

Budapest, 1928.

Ára 8 pengő.

Böhm-Bawerk tőkekamatelméletének bírálata.

I.

Ha Böhm-Bawerk tőkekamatelméletét, — mely elmélet egyike a modern teoretikus gazdaságtan legmonumentálisabb és legnagyobb hatást kiváltó alkotásainak — világosan meg akarjuk érteni, akkor azt a közkeletű igazságot kell szem előtt tartanunk, mely szerint a javakat kétféleképpen használhatjuk fel szükségletkielégítésre. És pedig vagy 1. közvetlenül, vagy 2. közvetve, mely utóbbi esetben a javakat előbb újabb javak előállítására fordítjuk. Pl. ha a szőlőt megeszem, akkor közvetlenül használom fel; de lehet mustot, illetve bort is készíteni belőle és így elfogyasztani. Az utóbbi esetben a szőlőt termelésre használtam, mikor is a szőlő, vagyis a termelésre felhasznált jószág átmegy a termékbe, megtérül a termékben. S lényegileg mindig ez történik a termelésre használt javakkal, ha nem is mindig oly szemelláthatólag, mint a szőlő és bor esetében. A varrógép, miután sokszoros használatban lassanként tönkrement: azokban az ingekben és egyéb ruhaneműkben elforgácsolódva jelenik meg, melyeket a varrónő a gép segélyével elkészített. Minden elkészített darabra egy csekély része esik a varrógépben rejlő hasznosságának s az összes termékek együttvéve megtestesítik, ha nem is fizikailag, de gazdaságilag (az érték szempontjából) a termelés folyamán tönkrement varrógépet.

A borkészítésre használt szőlő, ugyszintén a varrógép *jövendőbeli javak*, mert csak a jövőben fognak (bor, illetve ruhaneműk alakjában) közvetlen szükségletkielégítésre szolgálni. Éppígy *jövendőbeli javak* a termelésre használt összes eszközök, gépek, gyárok, szállítási eszközök, másrészt a nyersanyagok, félgyártmányok stb., szóval az összes tőkejavak mert mindezek csak hosszabb-rövidebb ideig tartó termelési folyamatok eredményeképpen „érnek meg jelenlegi javakká“. S ebben a körülményben keresi Böhm-Bawerk a tőkekamat forrását.

Szerinte ugyanis: „*A jelenlegi javak szabály szerint nagyobb értékűek, mint ugyanolyan minőségű és mennyiségű jövőbeli javak.* Ez a tétel a magja és középpontja a ka-

matelméletnek.¹ S ezen alapvető tételének indoklásául a következő körülményekre hivatkozik:

1. Sok ember gyakran (pályaválasztáskor, vállalatalapítás kezdetén stb.) nagyon rá van szorulva javakra, ellenben előrelátható, hogy ha az első nehézségeken túlesik, bőven el lesz látva. Ezért hajlandó a jövőbeli javakat alábecsülni.

2. De minden ilyen különösebb ok hiánya esetén is többre becsüljük a jelenlegi javakat és jelenlegi élvezeteket a jövődöbeliekénél. Egyrészt *tudatlanságból*; például a gyermek, a vadember nem törődik a jövővel, fel sem merül lelkében a jövődö szükségletek képzete s így nem tulajdonít fontosságot azoknak a javaknak, melyekkel jövődöbeli szükségleteket lehet majd kielégíteni. Másrészt *akaratgyengeségből*: a legtöbb ember a hónap elején, mikor a fizetését megkapja, aránytalanul és könnyelműen költekező, mert nem gondol az elkövetkezendő szükös napokkal; nem is szólva az iszákos munkásról, ki egész heti keresetét elissza szombat este. Végül egész okszerűen: *életünk rövidsége és bizonytalansága miatt*; ugyanis minél későbbi időpontban van kilátásunk valami vagyoni előnyre, annál kétségesebb, hogy megérjük-e azt az időt, tehát annál kevesebbre becsüljük azokat a várható javakat.

3. Ha tőkeeszközök segélyével termelünk, akkor a termelés eredményét fokozni lehet. Hálóval több halat foghatunk, mint háló nélkül; a nyert többlet tehát a hálónak (azaz a tőkének) javára irandó. Viszont a tőkeeszköz előállítása időt igényel, így a tőkével való termelés a termék elkészülésének időpontját a távolabbi jövőre tolja ki. Végeredményben tehát, ha a javakat nem fogyasztási célra fordítjuk (azaz: nem jelenlegi javakként használjuk fel), hanem tőkésítjük (vagyis jövődöbeli javakként használjuk fel): akkor bizonyos meglévő jószágkvantumból több jószágot nyerhetünk, de erre a több jószágra bizonyos ideig várni kell...

A tőkekamat maga a piacon jön létre, az áralakulás eredményeképpen. T. i. a tőkejavak eladása alkalmával a felhozott okok alapján úgy a kereslet, mint a kínálat bizonyos alacsonyabb értékbecslésekkel illeti a tőkejavakat (mint jövődöbeli javakat) s ezen alacsonyabb értékbecsléseknek megfelelően teszi meg a maga árajánlatát; úgyhogy a kölcsönösen alacsony árajánlatok következtében 100 jelenlegi jószág ára mindenesetre 100-nál több jövődöbeli jószággal lesz egyenlő. A jelenlegi javaknak a piacon „agio“-juk lesz a jövődöbeli javakkal szemben s ez az „agio“ a tőkekamat forrása.

¹ Böhm-Bawerk: Positive Theorie des Kapitals. III. kiadás I. kötet 426. l.

II.

Böhm-Bawerk tőkekamatelmélete hatalmas kritikát provokált, különösen a német szakirodalomban. *Sivers*: „*Die Zinstheorie Eugen v. Böhm-Bawerk's im Lichte der deutschen Kritik*“ (Gustav Fischer, Jena, 1924. 75. l.) c. kis könyvében dolgozza fel ezt a kritikai anyagot, amelyet talán — saját fejtegetéseim bevezetéseképpen — nem lesz felesleges kivonatossan ismertetni.

Sivers a különböző támadásokat 4 csoportra osztja: 1. Metodológiai természetű támadások. 2. Támadások azon tétel ellen, hogy a tőkés kerülő utak termelékenyek. 3. Támadások Böhm-Bawerk érték- és árelmélete ellen. S végül 4. Támadások azon tétel ellen, hogy a jelenlegi javakat többre becsüljük, mint a jövőbeli javakat.

A most említettek közül a 3-ik pontban foglalt támadásokra felesleges volna kitérnem. Kétségtelen ugyan, hogy Böhm-Bawerk — mint minden vérbeli teoretikus — igyekszik a tőkekamatelméletet az ő egész gazdaságtani rendszerébe, tehát a maga érték- és árelméletébe szervesen beleilleszteni. S habár ez formailag sikerül is neki, mégis úgy áll a dolog, hogy ez a tőkekamatelmélet az érték- és árelmélettől függetleníthető része a rendszernek. Oly értelemben, hogy egyrészt olyanok is, akik Böhm-Bawerk érték- és árelméletét elvetik, ennek dacára is helyesnek tarthatják a tőkekamatmagyarázatára azt a tételt, hogy a jelenlegi javakat többre becsüljük, mint a jövőbeli javakat; s másrészt olyanok, akik Böhm-Bawerk érték- és árelméletét alapjában helyesnek ismerik el: elvethetik az ő tőkekamatelméletét. Ez utóbbi eset annál is inkább lehetséges, mert — mint alább bizonyítani fogom — Böhm-Bawerk tőkekamatelmélete Böhm-Bawerk értékelméletével, ennek az értékelméletnek legfundamentálisabb principiumával, direkt kiegyenlíthetetlen ellentétben áll.

Az első csoport irói közül *Sivers Diehl* felfogását emeli ki, aki szerint a tőkekamat történelmi-jogi kategória s így az bizonyos szociális tényezők figyelembevétel nélkül nem magyarázható meg. *Sivers* helytállóan is tartja ezt a kritikát annyiban, hogy szerinte is Böhm-Bawerk elmélete nem magyarázza meg maradéktalanul az egy bizonyos történelmi időpontban, pl. a mai társadalomban létező tőkekamatot, s a teljes magyarázathoz szükség volna még bizonyos szociális hatókok megfelelő értékelésére, — viszont azonban hangsúlyozza, hogy szerinte Böhm-Bawerk helyesen emeli ki azt a magot, mely a tőkekamat mindenkori formájában közös.

A második csoportot főleg *Conrad* képviseli. Ő Böhm-Bawerknek abba a tételébe akaszkodik bele, mely szerint a tőkés termelés időtrabló, de termelékeny. Szerinte: ha egy

bizonyos termelési folyamat csak *hosszabb idő alatt* eredményez többet, mint egy másik termelési folyamat, akkor ez a termelékenység mellett mitsem bizonyít, mint ahogy két forrás bővizűségének viszonyáról nem mondtam semmit, ha azt mondom, hogy az egyik forrás bizonyos hosszabb idő alatt több vizet ad, mint a másik forrás bizonyos rövidebb idő alatt. A termelési processzus által igényelt idő maga is egy mértéke a termelékenységnek. (*Sivers* ezzel szemben utal arra, hogy nemcsak általában, hanem aránylag, a munkaidőegységre számítva is nagyobb eredménnyel jár a tőkésőbb termelés a kevésbé tőkésnél. Ha a hosszabb, kerülő uton való termelés egyre több és több áldozatot igényelne, ebből még tényleg nem következne a termelékenység; ellenben az a tény, hogy valamikor régen egy közönséges kőbaltának az előállítása is sokkal több munkát igényelt, mint a mai tőkés termelés mellett több vasbaltának az előállítása, melyekhez bányászni és olvasztani kell a vasat: ez már a tőkés kerülőutak termelékenységét igazolja.)

Legfontosabbak és legszámosabbak azok a támadások, melyek a jelenlegi javaknak a jövőbeli javakkal szemben való nagyobbértékűségét veszik tagadásba. Ezek közül (a fent említett negyedik csoportba tartozó) írók közül elsősorban említendő *Bortkiewicz*, aki a Böhm-Bawerk által a jelenlegi javak nagyobbértékűségének bizonyítására felhozott mind három okot kritika tárgyává teszi. Nézzük ezeket a kritikai megjegyzéseket sorjában!

Az 1. oknál Böhm-Bawerk a momentán szűkölködő embert tartja szem előtt, ki éppen szűkölködésénél fogva becsüli sokra a neki nyomasztóan szükséges jelenlegi javakat. *Bortkiewicz* kiemeli, hogy ez esetben fogyasztási hitelről van szó s a fogyasztási hitel csak egy jelentéktelen töredéke a tőkekamat jelenségkörének. S amellett szerinte ez az ok csak a pénzgazdaság korában érvényesül megfelelő hatékonysággal, a naturálgazdálkodásban ellenben nagyon gyakran kívánatosabb a javak egy részét inkább egy későbbi időpontban kapni, mint egyszerre, senkinek sem előnyös egész életére egyszerre szereznit be szent, bort stb. (*Sivers* ezzel szemben azt jegyzi meg, hogy az ily tömegjutalmazás aránylag nagyon ritka, kivételes jelenség.)

A Böhm-Bawerk által felhozott 2-ik okkal szemben azt jegyzi meg, hogy a mai társadalomban az emberek eselekvési módja nagyon gyakran ellentétes a Böhm-Bawerk-féle pszichológiai feltevéssel. A Böhm-Bawerk által kiemelt tudatlansággal, könnyelműséggel stb. szemben hivatkozik arra a körülményre, hogy sokan takarékoskodnak, azaz lemondanak a jelenlegi haszonról a jövőben elérhető haszon miatt. (*Sivers* e kétségtelenül helyes megjegyzés ellen a szofizmusával igyekszik megvédeni Böhm-Bawerket, hogy az ilyen takaré-

kosság esetében nem jelenlegi és jövőbeli javak közt való választásról van szó, hanem egy jelenlegi jószágnak a jelenlegi vagy jövőbeli felhasználási módja közt választunk. E felfogás cáfolatára még visszatérek.)

Végül a Böhm-Bawerk-féle 3-ik ok, a tőkés kerülőutak termelékeny volta ellen *Bortkiewicz* azt hozza fel, hogy ha tényleg igaz volna is, hogy a tőkével való termelés több terméket eredményez: ez még nem bizonyítaná azt, hogy ez a több termék nagyobb értéket is reprezentál. Könnyen lehetséges, hogy egy nagyobb jószágkvantum egy későbbi időben ugyanoly értékű, mint egy korábbi időpontban egy kisebb jószágkvantum s így a későbbi „több“ nem okvetlenül jelent nyereséget a korábbi „kevesebb“ szemben. Elismeri ugyan, hogy Böhm-Bawerk látszólag ezt a többértékűséget is valószínűsíti. Ugyanis kétségtelen, hogy *ugyanazon időpontban* a több jószág nagyobb értéket jelent, mint a kevesebb jószág. Ha pedig tényleg igaz, hogy a minél hosszabb tőkés kerülőút egyre nagyobb termékkvantumot eredményez, akkor a jelenlegi időpontban nagyobb termékeredménye van annak a 100 egységnyi tőkének, melyet 3 évvel ezelőtt fektettünk a termelésbe, mint annak az ugyancsak 100 egységnyi tőkének, mellyel csak 2 évvel ezelőtt kezdtünk termelni. S így az értéke is nagyobb a 3, mint a 2 év óta termelő tőke hozadékának. *Bortkiewicz* azonban ezzel szemben arra hivatkozik, hogy a termelési folyamat nem lehet végtelen hosszú, annak előbb-utóbb végének kell lennie. A Böhm-Bawerk-féle előbbi bizonyítás csak *a termelési folyamat tartama alatt* szemlélt oly tőkékre vonatkozik, melyeket különböző időpontokban fogtunk be a termelésbe. E szemléleti móddal szemben azt kívánja, hogy tekintsünk a termelési processzusnak egészen a végéig. Tegyük fel, hogy az egész termelési folyamat 7 évre terjed; ez esetben egy 1888-ban kezdődő processzus 1895-ben ugyanannyit hoz, mint egy 1889-ben kezdődő processzus 1896-ban; s az előbbi befektetésnek pl. 500-as hozadéka, melyet 1895-ben ért el, 1896-ban sem lesz több. Tehát 1896-ban épp annyi termékmennyiségünk van az 1888-ban kezdődő, mint az 1889-ben kezdődő termelési processzusból. Vagyis: egyenlő hosszúságu termelési folyamatok alkalmazása mellett nem állitható, hogy a tőke hozadéka a minél távolabbi jövőben egyre növekszik. Az időnek értéknövelő szerepe csak akkor van, ha a különböző tőkék nem egyforma, hanem különböző hosszúságu termelési folyamatokban dolgoznak. Ilyenkor a hosszabb termelési folyamatokat alkalmazó tőkések tényleg egy többletchez jutnak a kevésbé hosszú folyamatokban dolgoztató tőkésekkel szemben, aminek oka azonban az, hogy ez utóbbiaknak nincs megfelelő nagyságu tőkéjük ama hosszabb kerülőutak, kedvezőbb alkalmak kihasználásához. Tehát csak egyes vállalkozóknak a javakban, tőkékben való

hiánya vezetne ez esetben tőkekamathoz. Amely okoskodás megfelel a Böhm-Bawerk-féle eszmemenetnek, de Bortkiewicz szerint circulus vitiosus rejt magában. Mert ez a most említett tőkehiány, mely a kamat okául szolgálna — éppen a kamatnak a következménye Böhm-Bawerk szerint. Szerinte (Böhm-Bawerk szerint) ugyanis csak az alacsony kamat teszi rentabilissá a hosszabb kerülőutak igénybevételét, melyek kihasználása eddig azért nem volt rentabilis, mert nem hozták meg az egyéb termelési processzusokban elérhető kamat magasságát. Végeredményben Bortkiewicz szerint Böhm-Bawerk a tőkekamat okát a tőkehiányban, viszont a tőkehiány okát a magas kamatban keresi.

(Sivers ellenkritikája: Kétségtelenül igaza van Bortkiewicznek abban, hogy egyforma hosszúságú termelési folyamatok mellett a tőkekamat a 3-ik ok alapján nem állhatna elő. Azonban praktice ez az előfeltétel nem következhetik be. Ugyanis a valóság az, hogy a technikának mindig száz és száz oly lehetősége van, melyek kihasználásával a létező üzemeket tökéletesebbé lehetne tenni, de amelyek kihasználásához nincsen elég tőkéje a legtöbb vállalkozónak, ha másért nem, akkor azért, mert a meglévő tőkét rentabilisabb termelési folyamatokban helyezik el. Tehát az a viszonylagos tőkehiány, mely a tőkekamatnak a Böhm-Bawerk féle elmélet értelmében előfeltétele, mindig megvan a társadalomban. Tagadja, hogy Böhm-Bawerk circulus vitiosusba jutott volna. Szerinte ugyanis nem áll az, hogy Böhm-Bawerk a kamatot tekintené a tőkehiány okának. A kamat csak fokmérője ennek, mert amikor hiány van termelési javakban, akkor ezeket a termelési javakat magasabbra becsüljük, mint egyébként. E magasabbra becsülés kifejezésre jut a kamat nagyságában. Persze: a már létrejött kamat a maga részéről irányítólag hat a tőkésekre s ezek igyekeznek tőkéik számára a meglévő kamatnak megfelelő elhelyezést biztosítani; s csak ha semmiképen nem találhatnak ilyet, akkor térnek rá bizonyos idő múlva a kevésbé előnyös befektetésekre. Tehát a tőkehiány alapján létrejött kamat átmenetileg tényleg megnövelheti a tőkehiányt s így erősíti a sajátmaga okául szolgáló tényezőt, amiben semmi különös és semmi circulus vitiosus nincs, mert hiszen itt egy előbbi tőkehiány által okozott kamat hat ki egy későbbi időpontban mutatkozó tőkehiányra.)

Stolzmann szerint érthetetlen, hogy a munkateljesítmény, mint jövőbeli jószág, kevésbé legyen értékes, mint a vállalkozónak a munkás fizetésére szolgáló tőkéje, hiszen ez utóbbi is jövőbeli jószág. (Sivers válasza: Amit a munkás kap munkabér címén, az kész használati jószág, bár a kapitalista kezében tőke. Ezzel szemben azok a javak, melyeket a munkás megmunkál, csak a jövőben lesznek használati javakká és pedig bizonyos "x" mennyiségű használati jó-

szággá. S mivel „x“ jövőbeli használati jószág kisebb értékű mint „x“ mennyiségű jelenlegi használati jószág, tehát az „x“ jövőbeli használati jószág előállítására szolgáló jelenlegi termelési eszköz, azaz munka, kisebb értékű, mint „x“ jelenlegi használati jószág. Ezért van, hogy a munkás szívesen adja munkáját olyan bérért, mely kevesebb használati jószágot reprezentál, mint amennyi a jövőben az ő munkája eredményeként elő fog állni.)

Schade circulus vitiosus-t vet szemére Böhm-Bawerknek. Böhm-Bawerk 1. oka alapján ugyanis az emberek a jövőben (öregségükre) általában jobban vannak javakkal ellátva, mint korábban voltak s ezért becsülik kevesebbre a jövőbeli javakat. S ugyancsak Böhm-Bawerk a jövő javak kisebb értékét a 2-ik okban azzal magyarázza, hogy az emberek könnyelműségből stb. nem törődnek eléggé a jövővel s kevésbé gondoskodnak róla, mint kellene. (*Sivers* helyesen jegyzi meg: Más dolog az, hogy kevés jószágot rezeválnak a jövőre s megint más az, hogy a későbbi időben, vagyis öreg korunkban rendszerint gazdagabbak vagyunk, mint ifjabb éveinkben. Az előbbi esetben a javaknak a jövőre való diszponálásáról van szó; az utóbbi esetben pedig a javak mennyiségének az előre való diszponálásától független megnövekedéséről.)

Philippowich általában elismeri a jövőbeli javak értékesebb voltát, de e körülményt inkább csak a fogyasztási tőke kamatának magyarázatára tartja alkalmasnak. Szerinte nem áll az, hogy a munkás szabad elhatározás alapján adja oda munkáját annak jövőbeli eredményeinél kisebb bérért, mert neki nincs választási lehetősége, hanem a körülmények kényszere alatt cselekszik. (*Sivers*: Dehogy is nincs választási lehetősége; csak annyi igaz, hogy e választásnál tekintetbe kell vennie motivumokként bizonyos nyomasztó körülményeket is.) Másik ellenvetése, hogy Böhm-Bawerk elméletének értelmében a tőkével kitermelt javaknak oly értéket kell reprezentálniuk a termelés után, mint amennyi értékű volt ugyanennyi használati jószág a termelési folyamat kezdetén; ami pedig gyakran nincs így. (*Sivers*: Igaz, hogy gyakran a jövőbeli „több“ csak olyan értéket ér el, mint volt azelőtt a „kevesebb“. Ilyenkor tényleg nincs tőkekamat. Az általános eset mégis az, hogy a termelés folytán előállított több jószág értékben is több, mint volt az a kevesebb jószág, amelyből termeltetett.)

Schumpeter szerint a tőkekamat csak dinamikailag képzelhető el, vagyis folyton tőkéletesedő termelési üzemek mellett. Statikai állapotban, ha t. i. a termelési üzemek berendezése nem fejlődik s amellet minden üzem a legtökéletesebben van berendezve, tőkekamat nem jöhet létre. (*Sivers*: Ha a Schumpeter által feltételezett legjobb módszer a tech-

nikailag lehető legjobbat akarja jelenteni, akkor egy teoretikus, a valóságban soha nem létező állapotot tart szem előtt. Ha pedig csak azt akarja jelenteni, hogy az üzemek a legrentabilisabban vannak berendezve, akkor kétségtelen, hogy egy ilyen állapot előidézésénél jelentékeny szerepet kell játszania a jelenlegi javak nagyobbértékűségének; mert a legrentabilisabb üzemek alkalmazására csak az vezethet, hogy a jelenlegi javak kereslete nagyobb, mint a kínálata s ez eredményezi a folyton tökéletesebb típusokat.)

Mindent egybevetve: Sivers a kritika támadásait nagy részt sikerteleneknek tekinti s a további Böhm-Bawerk-kritikával szemben a következő követelményt állítja fel: „Es erhebt sich die Aufgabe einer vertieften, alle Missverständnisse vermeidenden, auf neue Gesichtspunkte basierten Kritik.“ (I. m. 74. l.)

Ennek a követelménynek akarnak eleget tenni az itt következő fejtegetések.

III.

Azok közül az okok közül, melyekkel Böhm-Bawerk a jelenlegi javaknak a jövőbeli javakkal szemben való nagyobb értékűségét akarja igazolni, az első tisztán gazdasági, a második pszichológiai, a harmadik pedig termelési technikai természetű. Célszerűnek látom kritikai fejtegetéseimet ennek a 3-ik oknak a vizsgálatával kezdeni.

Böhm-Bawerk ebben a 3-ik okban azzal indokolja a jövőbeli javak értéktelemebb voltát, hogy a termelés folyamán az eredetileg kevesebb jószágból több jószág lesz. S hogy ez miképen történhetik, azt a következő motivációval magyarázza meg: „Minden kerülőút egy oly segéderő megszerzését jelenti, amely erősebb vagy ügyesebb, mint az emberkéz; a kerülőút minden meghosszabbítása.... (jelenti) a termelési teher egy részének a szűkös mennyiségben lévő (sparsam) és drága emberi munkáról a természetnek pazar bőkezűséggel nyújtott erőire való áthárítását.“² Kézzel nem tudjuk a sziklát szétrepeszteni, tehát vaseszközöket készítünk, hogy követ fejthessünk. Annak az árán, hogy kivárjuk a vaseszközök elkészítésének idejét, mérhetetlenül megnöveljük a kitermelhető kőmennyiséget. És pedig azért, mert „a természetnek pazar bőkezűséggel nyújtott erői“ (a vas szilárdsága stb.) segítenek, amivel Böhm-Bawerk arra céloz, hogy ezen természeti erőknél, köszönhető a tőke termelékenysége s így ezeknek a következménye közvetve az is, hogy egy kisebb értékű jószágkvantumból a termelési időszak végén egy nagyobbértékű jószágkvantum lett. Nézzük: helyes-e ez az okoskodás?

² Böhm-Bawerk: Pos. Theorie des Kapitaless. I. kötet 21. l.

Hát az kétségtelen, hogy a természet erőinek ügyes felhasználása mérhetetlenül növelheti az emberi szükségletkielégítésre alkalmas javak mennyiségét. Ellenben éppen ilyen kétségtelen szerintem, hogy ez a körülmény egyáltalán nem vezethet értékbeli differenciákra a jelenlegi és jövőbeli javak között. Azok a természeti erők ugyanis, amelyeket a termelés szolgálatába hajtunk, vagy szabad javak, vagy nem azok. Ha szabad javak, akkor az érték szempontjából indifferensek, értékszaporulatra nem vezethetnek; tehát azon termékmennyiség, melyet segélyükkel előállítunk, csak olyan értékű a termelési folyamat befejezte után, mint amily értékű volt ennek a jószágmennyiségnek a szabad javakon felül lévő része a termelési folyamat megkezdése előtt. Vagyis: ha x gazdasági jószág és y szabad jószág együttes terméke xy gazdasági jószág, akkor ez az xy gazdasági jószág nem lehet nagyobb értékű, mint x jószág egymagában. Hiszen amikor én az xy jószágkomplexumot értékelem, akkor tekintetbe veszem, hogy x jószágból ingyenes, szabad javak segélyével, minden további áldozat nélkül előállíthatom azt. Már pedig, ha a természet ezen erőinek a közreműködése értékszaporulatot nem eredményez, akkor nincs alkalom valamely külön jövedelem (tőkekamat) alakulására sem.

Lehetséges viszont, hogy azok a természeti erők nem szabad javak, hanem értékes gazdasági javak. Ebben az esetben azonban az az egyén fogja a termelésnek hasznát látni, aki azokat a természeti erőket tulajdonul bírja; nem pedig az, aki termel velük. Például a kőszénnek rendkívüli jelentősége van a gyárparban, közlekedési eszközöknél stb., hisz gépeket, hajókat, vasuti mozdonyokat hajt az ereje; erre való tekintettel megfelelő értéke és ára is van a kőszénnek s az, akit a kőszénkihasználás joga illet, megfelelő ellenérték fejében lesz csak hajlandó a bányászást megengedni. S ha valamely termelés-technikai körülmény a kőszén alkalmazási körét kiterjeszti, úgy hogy a kőszén közreműködése a termelésben az eddiginél sokkal nagyobb értékelkedésre vezetne: akkor a kőszénbányák tulajdonosai megfelelően nagyobb ellenértéket követelnének a kőszénért s annak ára emelkednék. Végeredményben azok, akik a kőszén segélyével termelnek, azt az értékelkedést, amit a kőszén közreműködése jelent, kénytelenek átengedni a kőszénbányák tulajdonosainak. S így az ily természeti erőkből eredő jószágszaporulat csak a földbirtokosok jövedelmét, a földjáraadékat növeli s nem ad alkalmat egy külön jövedelem (a tőkekamat) alakulására³...

³ Félreértések elkerülése végett megjegyzem, hogy én természetesen nem tagadom a tőkekamat létezését, hanem csak azt akarom bizonyítani, hogy a Böhm-Bawerk-féle indokolás helytelen. Én is nagyon jól tudom, hogy a kőszén segélyével végzett termelés értékszaporulata

De Böhmbawerk még egy más oldalról is alátámasztja a tőkével való termelésnek a jelenlegi javak állítólagos értékiógióját eredményező szerepére vonatkozó tanítását. A következő példára hivatkozik: Egy halász legfontosabb napi élelméhez három hal szükséges; és éppen három halat tud fogni naponta háló nélkül. Ha volna hálója, ennek segélyével mindennap 30 halat foghatna. Egy hálót akar tehát szerezni. Meg is tudná azt csinálni, de a háló elkészítése 30 napi munkáját venné igénybe. Feltételünk értelmében, mely szerint napról-napra egész napi munkáját igénybe veszi a létfenntartásához szükséges 3—3 halnak a megszerzése, semmi ideje nem marad a hálókészítésre. Ha ilyen körülmények között valaki hajlandó neki előlegezni 90 halat (= egyhónapi élelem) azzal, hogy egy hónap eltelte után 180 halat kell visszafizetnie, a mi halásznak készségesen elfogadja ezt az ajánlatot. Hiszen az alatt az egy hónap alatt, melynek tartamára a táplálkozása most már biztosítva van, elkészítheti a hálót; a háló segélyével pedig pár nap alatt megszerzi a fizetendő 180 halat a rendes napi táplálékszükségletén felül s azontul állandóan fölös mennyiségben el lesz látva halakkal. Míg háló nélkül napról-napra csak a legszükségesebb táplálékot tudja magának előteremteni s örökös inségre marad kárhoytatva.

Böhmbawerk a példát kétségtelenül szerencsésen választotta meg. Egy földhözragadt szegény halász, akinek nincs meg a betevő falatja, valóban a példában leirt módon fog gondolkozni és cselekedni. Egészen másként fog azonban eljárni az olyan halász, akinek a legszükségesebb életfenntartása legalább egy hónapi időre biztosítva van s így ráér a hálókészítésre. Az ilyen halász megszerezheti a hálót minden uzsorás ügylet kikapcsolásával azáltal, ha egy hónapot a hálókészítésre szentelve, lemond a 30 nap alatt fogható 90 halról; vagyis megszerezheti a hálót ezen 90 hal feláldozása árán, s így, a gazdaságosság elvének alapján cselekedve, nem lesz hajlandó a hálóért 90-nél több halat adni, illetve: nem lesz hajlandó jelenlegi 90 halért 180 jövőbeli halat ajánlani. Sőt a jelenleg forgalomban lévő halak értékelésénél már figyelembe veszi azt a körülményt, hogy háló segélyével aránylag csekély fáradozással sok halat lehet fogni; ezen fáradozás csekély voltára, tehát a hálóval való halászás eredményességére való tekintettel, állapítja meg a jelenlegi halak értékét is⁴;

nem jut teljes egészében a földtulajdonosoknak, hanem egy része tőkekamatot fog képezni; csak azt állítom, hogy ez nem azért lesz így, mert mint Böhmbawerk indokolja — a természet működik közre a termelésnél, hanem egyéb okoknál fogva.

⁴ Ha pl. valaki napi 10 halat ajánlana neki egy más munkáért, mondjuk egy építkezésnél való segédkezésért, ő ezt az ajánlatot — bár halászással csak 3 halat tud egyelőre szerezni naponta — visszautasítaná s inkább a hálókészítéssel foglalkozna, mert tudja, hogy így csakhamar 30 halat szerezhet 1 napi munkával.

ennélfogva lehetetlen, hogy a hálóval tényleg fogandó halaknak csekélyebb értéket tulajdonítson, mint azon meglévő halaknak, melyeknek értékét már a hálóval fogandó halak értéke szerint becsülte meg és azzal vette egyenlőnek.

Általában véve: a tőkeeszköz értéke szoros kölcsönhatásban van a termék értékével. Ha a tőkeeszköz csekély áldozat árán megszerezhető, akkor a segélyével termelhető javak értéke és ára is csekély lesz. És pedig nemcsak azon termékek értéke és ára, melyeket majd ezután fogunk a tőkeeszköz segélyével termelni, hanem azoké is, melyeket már előzőleg termeltünk. És viszont: *azt az értéksszaporodást, mely a tőkével való termelés folyamán be fog következni, már belekalkuláljuk a tőkejőség értékébe*, s ezért nem természetes az, hogy a termelés után még egyéb értéknövekedés is előálljon.⁵ A rak-tárban heverő gépnek, mely jelenleg semmi hasznot nem hoz, a vele termelhető javakra való tekintettel tulajdonítunk értéket. S amikor a gép árát megfizetjük, akkor már előre megfizetjük ebben az árban annak a gépnek a termelésbe való bekapcsolása által elérhető jövődöbéli terméseit. Tehát ha ezek a jövődöbéli termések nagy értékűek, ez visszahat a gépnek, a tőkeeszköznek az értékére s ezt is nagygyá teszi. Itt tehát semmi értékkülönbözöt keletkezésére nincs alkalom. Mikor egy-egy új találmány megnöveli a termelés eredményességét, az első átmeneti időben lehetnek bizonyos értékeltolódások, de a forgalmi élet mechanizmusa rövidesen automaticæ kiegyenliti⁶ ezt a differenciát a termék és a termelési eszköz értéke, vagyis a jelenlegi és a jövődöbéli javak értéke között.

Es most térjünk rá még egyszer Böhm-Bawerk szegény halászának esetére. Nyilvánvaló a mondottak után, hogy bár ez a szegény halász tényleg hajlandó jelenlegi 90 halért 180 jövődöbéli halat adni ellenértékül, ezt a magatartását nem a tőkével való termelés termelékenysége, vagyis nem a Böhm-Bawerk-féle harmadik ok figyelembevételre idézte elő. Hiszen ha ez a termelékenység a jelenlegi és jövődöbéli javak közt való értékkülönbözötre vezetne, akkor ennek érvényesülnie kellene a jobb módú halász esetében is. Az a körülmény, hogy csak a szükös helyzetben lévő halásznál találunk ilyen ágióra, azt bizonyítja, hogy ez az ágió nem a tőke termelékenységének, hanem a szükös vagyoni helyzetnek a következménye. Még csak azt sem mondhatjuk, hogy a tőke termelékenysége és a termelő szükös vagyoni helyzete együttesen vezetnek a jelenlegi javak értékágiójára. Ugyanis az egyén szükös helyzete önmagában, minden tőketermelékenységre való tekintet nél-

⁵ E szempontot a gyümölcsöztetési elmélettel szemben maga Böhm-Bawerk emelte ki a földhasználatra nézve.

⁶ Helyesebben: *kiegyenlitené* a termékenység dacára is, ha egyéb körülmények a tőkekamat jelenségét életre nem hívják.

kül is ugyanazt a hatást váltja ki, mint amit a tőkével való termelés lehetőségével kombinálva kivált. Tegyük fel, hogy valakinek nincs meg a betevő falatja sem. Az ilyen ember a jelenlegi szükségletek nyomasztó hatása alatt szívesen ajánl fel x -mennyiségű jelenlegi táplálékért $x+y$ jövőbeli táplálékot akkor is, ha semmi termelési tevékenységre nem tudja az időt kihasználni. A szegény halász példájának tehát a Böhm-Bawerk-féle harmadik okhoz, a tőkével való termelés-termelési tevékenységéhez abszolút semmi köze nincs, hanem ez az eset teljesen és maradéktalanul a Böhm-Bawerk-féle első ok hatálya-területébe tartozik. . . .

Summa summarum: ha egyáltalán igaz az, hogy az emberek a jelenlegi javaknak nagyobb értéket tulajdonítanak, mint a jövőbeli javaknak, akkor ennek a tételnek indokolását kizárólag a Böhm-Bawerk-féle első és második okokban felhozott körülményekben kell keresnünk, mert a harmadik ok hozánánt felhozott körülményben ilyen ágióra vezető momentumoknak még csak árnyéka sem található. Térjünk tehát a második oknak a bírálataira, vagyis a pszichológiai momentumok vizsgálatára.

*

Böhm-Bawerk — mint láttuk — az általa felhozott második okban főleg az emberek tudatlanságára, könnyelműségére és az élet rövidegére hivatkozik, mint olyan momentumokra, melyek pszichológiailag indokolttá teszik a jelenlegi javak értékbeli ágióját a jövőbeli javakkal szemben. S ezek az általa felhozott körülmények tényleg több-kevesebb gyakorisággal előfordulnak az életben; s amikor előfordulnak, tényleg a jövőbeli javaknak értékesökkenését eredményezik. A kérdés csak az, hogy vajjon nem működik-e viszont az emberi lélekben valami ellentétes hatású tényező is, mely az említett pszichológiai momentumokat ellensúlyozza. Az alábbi fejtegetések feladata annak igazolása, hogy bizony ennek az éremnek is van egy másik oldala, melyet Böhm-Bawerk nem vett figyelembe s amelynek figyelembevételével a jelenlegi és jövőbeli javak értékelési mérlege egészen másként alakul, mint ahogyan ő azt elképzelte.

Szögezzük le mindenekelőtt azt, ami Böhm-Bawerk tételében igaz s amely igazság a tévedés magjául szolgált. Igaz az, hogy a *legfontosabb* jelenlegi javak értékesebbek, mint a legfontosabb jövőbeli javak. A mai ebéd fontosabb a számomra, mint a holnapi s ez a holnapi ebéd viszont fontosabb a holnaputáninál stb. Igaz tehát az, hogy a legszegényebb ember, aki máról-holnapra tengődik s akinek mindig csak a közvetlenül legszükségesebb dolgokra telik, Böhm-Bawerk szellemében ítél a jövőbeli javakról. De nézzük azt az embert, aki bizonyos felesleggel rendelkezik, melyet eltehet a jövőre!

Az ilyen emberre nézve is fontosabb a mai ebéd, mint a holnapi, holnaputáni stb. Az ilyen embernek azonban már ma rendelkezésére áll a holnapi, holnaputáni ebéd. Választania lehet tehát aközött, hogy a holnapi és holnaputáni ebédet már ma felhasználja-e, vagy pedig eltegye holnapra és holnaputánra. Miután azonban már ma megebédelt, vagyis legfontosabb táplálkozási szükségleteit kielégítette: a holnapi és holnaputáni ebédrevalót, amely tehát holnap, illetve holnapután a legszükségesebb táplálkozási szükségleteket fogja fedezni, — a mai napon (a szükséglettelítés törvényénél fogva) nem fordíthatja a legfontosabb táplálkozási szükségletek kielégítésére, hanem csak sokkal jelentéktelenebb, mondjuk ingyencédési hajlamainak hódolhat vele. Tegyük fel, hogy egy ebéd egy aranyba kerül. Akinek három aranya van, annak biztosítva van az ebédje mára, holnapra és holnaputánra. De miután az egyik aranyat ma ebédre fordította és jól van lakva, a másik két aranyat a *mai napon* már csak sokkal jelentéktelenebb szükségletek kielégítésére használhatja. Az „1 ebéd = 1 arany“ egyenletet tehát nem lehet úgy értelmezni, hogy a második és a harmadik arany is minden megszorítás nélkül egy-egy ebédet képvisel. Hanem az igazság az, hogy a második arany holnapra, a harmadik arany pedig holnaputánra eltéve tényleg az ebédet (= a legfontosabb táplálkozási szükségletek kielégítését) jelenti, viszont azonban mint jelenlegi javak, azaz a mai napon felhasználva, nem ebédet, hanem sokkal jelentéktelenebb dolgot képviselnek. Tehát amikor a második és harmadik arany felhasználásáról döntök, választhatok aközött, hogy ezeket vagy félreteszem a legjelentékenyebb jövőbeli szükségletek fedezésére, vagy felhasználom ma, — de ez utóbbi esetben csak sokkal jelentéktelenebb szükségletfajták kielégítésére. S éppen az a körülmény, hogy a jövőre teszem el, azt bizonyítja, hogy az a jövőbeli szükséglet, melynek fedezésére a jószágot félretettem, már most fontosabb rám nézve, mint az a legfontosabb jelenlegi szükséglet, melyre a jószág *most* felhasználható. Az egész problémának a súlypontja abban a tényben van, hogy ugyanazon materiális javak, melyek fontos jövőbeli szükségletek kielégítésére fordíthatók, tehát fontos jövőbeli javakat képeznek, — ugyan-ezen materiális javak csak kevésbé fontos jelenlegi szükségleteket képviselnek, tehát aránylag kevésbé fontos jelenlegi javakat képeznek. Az pedig egyáltalában nem áll, s ezt Böhm-Bawerk sem állítja, hogy a jelentéktelen jelenlegi javak is értékesebbek, mint a jelentős jövőbeli javak; nem áll, hogy a jelenlegi javak közül a jelentéktelenebbeknek is ágiójuk legyen a jövőbeli javak legjelentősebbjeivel szemben.

Böhm-Bawerk elméletének legpregnansabb cáfolatát az élet azon tényei nyújtják, melyek azt mutatják, hogy minden kamat reménye nélkül is a jövőre tesznek el az emberek oly

javakat, melyek jelenleg is felhasználhatók volnának. Nagyon sok ember van ma is, aki a szekrényében őrzi a pénzét; még inkább így volt a régibb időben, mikor szigorú kamattilalmak állottak fenn. Az ily emberek a következő dilemma előtt állnak: vagy elköltik a pénzüket haladék nélkül, s akkor annak egy tekintélyes részét apró élvezetekre kell fordítaniok, — vagy félreteszik a jövőre s azért az aranyért, melyért ma (fontosabb szükségleteik kielégítése után) csak csecsebecséket vásárolhatnak, egy hónap vagy egy év múlva megebédélhetnek. Minden racionálisan gondolkozó és a gazdaságosság elvét csak megközelítőleg is alkalmazó ember az utóbbi lehetőséget fogja választani. Ami pedig nem történhetne meg akkor, ha annak az aranydarabnak a jelenlegi felhasználása nagyobb értéket jelentene, mint a jövőbeli felhasználás, azaz, ha annak az aranydarabnak, mint jelenlegi jószágnak tényleg ágiója volna a jövőbeli aranydarab felett.⁷

Ilyen ágió csak akkor volna lehetséges, ha az egy bizonyos adott pillanatban rendelkezésünkre álló javak egyforma fontosságú szükségletek kielégítésére volnának felhasználhatók; tehát ha a fokozatos szükségletkielégítés folyamán a további és további szükségletek kielégítése éppoly fontosságú volna, mint a megelőzőké. Vagyis: Böhm-Bawerk tana igaz volna, ha a szükséglettelítés törvénye nem állna fenn. A szükséglettelítés törvényével azonban az ő tőkekamatelmélete összeegyeztethetetlen. Böhm-Bawerk, mikor tőkekamatelméletét kidolgozta, hirtelen sutba dobta ezt a törvényt (amely pedig az ő egész gazdaságtani rendszerének s mindenekelőtt az ő értékelméletének alappillére) és úgy alkotta meg a tőkekamat-

⁷ Itt esetleg ellenvethetné valaki — amint pl. *Sivers*-nél tényleg találoztunk az ellenvetéssel — hogy az ilyen megtakarítás alkalmával nem jelenlegi és jövőbeli javak állnak egymással szemben, hanem egy jelenlegi jószágnak jelenlegi és jövőbeli felhasználási módja. Ez azonban szofizma, mert hiszen éppen a felhasználási mód, hogy t. i. a jelenben vagy a jövőben szolgál-e a jószág szükségletkielégítése: teszi a jószágot jelenlegi, illetve jövőbeli jószággá. Ha valaki ebben kételkednék, egy kis „a contrario“ meggondolás könnyen meggyőzheti őt erről. Ha ugyanis azok a javak, melyek a jelenben felhasználhatók, már ezért jelenlegi javak volnának, akkor a pezsgőkészítésre szánt szőlő is jelenlegi jószág volna, egyenes ellentétben a Böhm-Bawerk-féle elmélettel.

Csak hogy — ellenkezhetne tovább a kételkedő — a pezsgőkészítésre szánt szőlő alakváltozásokon megy át, amíg pezsgővé érik, a megtakarításra szánt aranydarab ellenben változatlan alakban bírja be a felhasználás időpontját. Amire azonban a következőket felelhetjük: Ha az alakváltoztatás volna a tőke kriteriuma, akkor lehetetlen volna, hogy a vállalkozó által munkabér címén fizetett összeg a vállalkozóra nézve tőkét, azaz jövőbeli jószágot, a munkásra nézve ellenben jelenlegi jószágot képezzen, amint pedig azt úgy Böhm-Bawerk, mint *Sivers* elismeri. Ez nyilván csak úgy lehetséges, ha nem az alakváltoztatás, hanem a felhasználás módja a döntő a tekintetben, hogy valami jelenlegi, illetve jövőbeli jószág-e.

elméletet, mintha a szükséglettelítés törvénye nem volna a világon...

Böhm-Bawerk kamatelméletével szemben éppen azt kell mondanunk, hogy azokra az emberekre nézve, akik a legfontosabb életszükségletek kielégítése után felesleggel rendelkeznek, ez a felesleg értékesebb, ha jövőbeli javakban van megtestesítve, mint ha jelenlegi javakként használják fel. Böhm-Bawerknek ugyanezzel a megállapítással szemben egy plauzibilisnak látszó ellenvetése van: az, hogy a jelenlegi javakat eltehetjük a jövőre is, ennél fogva azok már jelenleg is legalább oly értékesek, mint a jövőbeli javak. Azt mondja: „A jelenlegi és jövőbeli javak között tehát így áll a dolog: a jövőbeli javak részére természetesen *csak* a jövőbeli felhasználások állanak nyitva; a jelenlegi javak részére nyitva állnak *ugyanezen* jövőbeli és *emellett még* — választás szerint — a jelenlegi és azon jövőbeli felhasználások, melyekre a jelen pillanattól az összehasonlítás alapjául vett jövőbeli időpontig terjedő közbenső időben alkalom adódik.“⁸ És alább: „A jelenlegi javak tehát legrosszabb esetben is egyenlő értékűek a jövőbeliakkal, szabály szerint pedig a tartalékkészletként való alkalmazhatóság folytán előnyben vannak.“⁹ Arra felel ő, hogyha nekem például kilátásom van arra, hogy egy év múlva egy kg. aranyat kapok, ez a jövőbeli kg. arany nem lehet értékesebb, mint a most rögtön rendelkezésre álló egy kg. arany; mert ha ennek a most rendelkezésre álló egy kg. arany-
nak az egy év múlva való felhasználása előnyösebb, mint a rögtöni felhasználás: egyszerűen elzárhatom a szekrényembe s egy év múlva veszem elő.

S ez igaz is olyan javakra vonatkozólag, mint az arany, mely végtelenül tartós, időtálló s ugyanabban az alakban, minden átalakítás nélkül felhasználható. Azonban az emberi szükségletkielégítésre szolgáló javak tulnyomó többsége, s éppen a legfontosabbak, nem ilyen időtállóak, hanem rövidebb életűek. A táplálék például hamarosan megromlik, s ezért éppen nem mindegy az, hogy valakinek ma annyi élelmiszere van felhalmozva az éléstárában, amennyi tiz évre is elég, avagy ha tiz évre biztosítva van a mindennapi friss ebédje és vacsorája. A ruha elfoszlik, megmolyosodik, s az ember alakja meg a divat időnkint változik, úgy hogy éppen nem mindegy az, hogy valaki élete fogytáig is eltartó ruhakészlettel rendelkezik, avagy biztosítva van valamiképen a számára, hogy élete végéig mindig el lesz látva a szükségletéhez képest új és új, frissen szabott ruhákkal.

Igaz, hogy a mai forgalmi életben az ember az ilyen romlandó javakat áteserélheti időtálló javakra, melyek tehát

⁸ Böhm-Bawerk: Pos. Theorie des Kapitals. I. kötet, 441—442. l.

⁹ I. m. 443. l.

együttal jövőbeli javak is, például pénzre. De az ilyen átcsere-
 rélással csak azon esetben mentjük át az átcsereendő jelenlegi
 javak egész mennyiségét, ha a kapott pénzen a jövőben ugyan-
 annyi jószágot szerezhettek, mint amennyit azért a pénzért én
 adtam oda. Ez pedig egyáltalában nem bizonyos. Mikor az
 ember a felesleget képező romlandó jelenlegi javakat jövőbeli
 javakra cseréli át, gyakran kénytelen csekélyebb mennyiségű
 jövőbeli jószággal beérni. Például esetleg kénytelen a rom-
 landó cseresznyét átengedni valakinek azon ígéret ellenében,
 hogy az illető egy hét mulva feleannyi friss cseresznyét fog
 visszaadni (illetve: eladni ma egy kg. fölös cseresznyét annyi
 pénzért, amennyiért egy hét mulva csak egy fél kg. friss cse-
 resznyét lehet vásárolni). A fölös gabona mázsáját esetleg
 nem tudom jobban eladni, mint 20 pengőért, s a jövőben talán
 30 pengőt kell majd fizetnem egy mázsáért. Lehet, hogy ez
 a csere bizonyos esetben, szerencsés körülmények közreját-
 szása folytán nyereséggel fog végződni (például drágán adom
 el a búzát s később lemegy az ára); viszont azonban más ese-
 tekben veszteséggel végződhetik. Ennek a cserének a kimene-
 tele tehát bizonytalan. Annyi azonban bizonyos (és a mi szem-
 pontunkból, Böhm-Bawerk elméletének bírálata szempontjá-
 ból ez tökéletesen elég), hogy semmi garancia nincs arra, hogy
 a jelenlegi javakat értékcsökkenés nélkül lehessen átmenteni
 jövőbeli javakká.

És ami a legfontosabb: az ilyen átcsereelés már a piacon,
 az áralakulás folyamányaként jön létre. Az ár pedig Böhm-
 Bawerk árelmélete szerint a vevők és eladók szubjektív érték-
 becsléseinek eredője, s így a jelenlegi és jövőbeli javak ára
 már mint előzményt foglalja magában azokat az értékbecslé-
 seket, melyek a jelenlegi vagy a jövőbeli javak előnyére érték-
 beli ágiót állapítanak meg. Az így kialakult árban tehát már
 a jelenlegi és jövőbeli javak közt előzőleg fennálló értékarány
 tükröződik. Ha az átcsereelés veszteséggel jár, ez azt mutatja,
 hogy abban a pillanatban a végső mérleg a jövőbeli javak
 ágióját eredményezte, ha viszont nyereséggel jár, ez azt mu-
 tatja, hogy pillanatnyilag a jelenlegi javak előnyére áll fenn
 ágió. Tehát az ilyen átcsereelés nem oka, hanem okozata az
 egyik vagy másik oldalon fennálló ágiónak.

Mert ilyen ágió — mint fejtegetéseink folyamán láttuk
 --- végeredményben éppen úgy van a jelenlegi, mint a jövőbeli
 javak előnyére. A jelenlegi javak előnyére van ágió javaink
 azon részénél, mely a legfontosabb életszükségletek momentán
 kielégítésére szolgál; viszont a jövőbeli javak előnyére mutat-
 kozik egy ágió javaink többi részénél. Általánosítani sem az
 egyik, sem a másik irányban nem lehet. Amint helytelen volna
 azt állítani, hogy pszichológiai momentumok alapján a jövő-
 beli javaknak *általában* értékbeli ágióval kell birniok a jelen-
 legi javak felett, épp olyan helytelen az a másik állítás is.

hogy a jelenlegi javaknak *általában* ágióval kell birniok a jövőbeli javak felett. Ennélfogva erre a feltevésre nem is lehet egy plusz-jövedelemnek, a tőkekamatnak, a tényét alapítani.

*

Hátra van még, hogy a Böhm-Bawerk-féle első okban foglalt körülményekkel foglalkozzunk. Ebben az első okban Böhm-Bawerk — mint láttuk — arra hivatkozik, hogy az emberek a különböző időben különbözőképen vannak ellátva javakkal. Aki jelenleg javakban szűkölködik (pályaválasztó ifju, kezdő vállalkozó) s reméli, hogy idővel megszedi magát, szívesen fog bizonyos mennyiségű jelenlegi jószágért, mely a kiképzésére vagy a vállalat megalapítására szolgál, a kaptottnál sokkal jelentékenyebb összeget visszafizetni, ha a visszafizetési kötelezettség csak akkor esedékes, amikor már busás jövedelemmel rendelkezik.

Az a körülmény, t. i. az emberek viszonylagosan szorult helyzete, melyre itt Böhm-Bawerk hivatkozik, valóban alkalmas, sőt, véleményem szerint, egyedül alkalmas arra, hogy vele a tőkekamat jelenségét megmagyarázzuk. Csakhogy — ennek a körülménynek az időelmélethez vajmi csekély köze van. Böhm-Bawerk persze olyan eseteket hoz fel a tétel illusztrálására, amelyekben lényeges eltolódás van a szolgáltatás és ellenszolgáltatás időpontja között, s így az időbeli eltolódás látszólag jelentős szerepet játszik. De könnyűszerrel lehet egyéb példákat is választani. Ha például egy zongoraművész tudja, hogy egy koncertje nagy látogatottságnak örvendene, de nincs pénze megfelelő terem kibérléséhez, szívesen fog esetleg 100 százalékos kamatot adni annak, aki a bérösszeget a koncert délutánjára kölcsönzi neki. Itt nyilván nem a pár órai időeltolódás, hanem az a körülmény okozza a kamatot, hogy a kölcsönvevő a kölcsönösszegnek nagyon jól tudja hasznát venni. Vagy például: lent nyaralok a Balatonnál s egy villát potom pénzért árvereznek; csak 10—20 pengőt kellene ráigérnem a konkurrensom ajánlatára s a villa enyém lehetne; Pesten a bankban van is annyi pénzem, amennyit az árverési feltételek szerint azonnal le kell fizetni; ez esetben is hajlandó leszek ennek az összegnek egy napra való kölcsönzéséért horribilis kamatot ajánlani. Vagy: tudom, hogy N. N. ur egy régi könyvért bizonyos összeget ígér s én egy más helyen ezen összeg feleért meg tudom azt szerezni; szintén a várható nyereség mérvét csaknem elérő kamatot leszek hajlandó fizetni az összeg kölcsönzéséért arra a pár percre, míg a megvett könyvet N. N. urhoz juttatom stb. Nyilvánvaló, hogy mindezen esetekben nem a jelenlegi és jövőbeli javak közt való érték-differencia, hanem a *tőke segélyével való haszonszerzés lehe-*

tősege az, mely a kamatfizetésre indit, hiszen ennek a kamatnak a mérvét is a várható nyereség nagysága állapítja meg.

Az a tőkekamatelmélet tehát, mely az itt vázolt, vagyis a Böhm-Bawerk-féle első okban érintett körülmények alapján magyarázza a tőkekamatot: egy más, az időelmélettel szemben önálló elméletet képez, melynek bővebb ismertetése és indokolása mostani fejtegetéseink körén kívül esik.

Mezey Lajos.

A vasuti beruházásokról.¹

Mint a földeken az éltetadó trágyázás új termőerővel látja el a kalásztadó televényt, olyan fejlesztőerőt gyakorol a vasutak teljesítőképességének emelésére a hasznos beruházás. A termőföldnek is korlátolt a maga hozama intenzív művelés, a föld javítása nélkül, a vasutaknál is igazi életet csak a jó befektetések adhatnak, melyekkel a vasutakat állandóan fejlesztik. Erre kötelezik a vasutakat nemcsak a gazdasági élet, de a nemzetközi forgalom igényei is. A kérdéssel behatóan foglalkozott a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége is, a gyáripari érdekeltségek közreműködésével és még az 1927. év elején egy nagyjelentőségű memorandumot terjesztett a kormány elé az államvasutak beruházása ügyében.²

Mégis hosszú idő óta csend honol a nagyobb vasuti beruházások atmoszférájában, mint egyik jeles elbeszélőnk erre is mondhatná: „Mintha a világ megszűnt volna, vagy mintha a világon mindenki meghalt volna!”

Tudjuk, hogy a pénzhiány ennek az oka. Vagyis a nemzetközi pénzpiac feszültsége.

Közgazdaságunk egyik legfontosabb kérdése ma az értékesítés. Ennek érdekében kell minden erővel dolgozni. Ezt a törekvést segíti elő a jó közlekedés is. A gyors és biztos közlekedés egy másik jó eredménnyel is járhat a vasutakon, a szállítási díjak olcsóbbodását eredményezheti. Ez pedig, bármely tört százalékban juthatna is kifejezésre, ma, a nagy világversenyben, terményeink, gyártmányaink értékesítésének szintén segítő eszközéül szolgálhat.

Igy vezet a gondolatmenet utja a hasznos beruházások tartományába.

De van a kérdésnek egy másik igen fontos nemzetgazdasági oldala is és ez a mérnökök munkanélküliségének enyhítése, új mérnöki munkaterületek létesítésével s általában a munkanélküliség problémája. Ma a legnagyobb munkaadónk az állam, melynek jelenleg 33.000 tisztviselője van, akik közül kerekén 2000 a mérnök, tehát 6%. Ezeknek legnagyobb része az állami üzemekben nyer elhelyezést. Mikor az állam nagyszabású beruházási programokkal foglalkozik, ezek révén igen nagy anyag- és energiamennyiség felett rendelkezik, ezek

¹ A Magyar Közgazdasági Társaságban 1929. évi január 28-án tartott előadás.

² *Magyar Gyáripar.* 1927. évf. 2. sz.

megfelelő kihasználásához és ellenőrzéséhez mérnökökre van szüksége. A helyzet ugyanaz az állammal, mint a legnagyobb fogyasztóval is. A nagy beruházások tehát a mérnökök elhelyezkedésének világában is új perspektívát nyitnak, különösen ma, a racionalizálások korában. Ugyanez a tétel áll fenn természetesen általában az ipar helyzetére és a munkanélküliség problémájára nézve is.

Az állam legnagyobb vállalata ma a m. kir. államvasutak. Ezzel fogok tehát kimerítőbben foglalkozni az alábbiakban. A Máv. céltudatosan lépést tart az idők változásával és gondosan előkészíti az új beruházási programokat, ha nem is rakétaszerű ugrásokkal, de előrelátó munkával. A gazdaságosabb üzletvitel érdekében 1924. óta üzemesítve van. Szervezetének minden fokozatában az ügyeket a gazdasági élet folyton változó követelményeinek szorgos figyelembevételével, a legnagyobb gazdaságosság folytonos szem előtt tartásával és közvetlen egyéni felelősség mellett kell intéznie, mint azt az Igazgatási Ügyrend előírja. Így tehát területén elsősorban oly beruházások jogosultak, amelyek rentabilitását nem érintik, amelyek a vasut teljesítőképességének emelésével az üzemi jövedelmezőséget is növelik, illetőleg az üzemi kiadásokat csökkentik. Annál inkább csak az igazán szükséges és gyümölcsöző beruházásokat tarthatjuk ma indokoltnak, mert ezeket a vasut bevételi többletéből alig létesítheti, s a szükséges összegek a rendes kereteken túl, leginkább csak kölcsön útján teremthetők elő. Ez a megállapítás szabja meg értekezésem irányát és sorrendjét is.

I. Felépítménycserélés a Máv-on és kezelésében levő h. é. vasutakon.

A felépítménycserélések hitelszükségleteit eddig a rendes évi előirányzatokból valahogyan fedezni lehetett, azért ez a tétel a külön programokban eddig nem is szerepelt. Ma azonban a háborús viszonyok miatt a m. kir. államvasutakon és a kezelésben levő helyi érdekű vasutakon a pályák olyan rossz karba jutottak, hogy azok fenntartása céljára most már nagyobb mértékű felépítménycserélésre van szükség. A költség fedezete csakis külön hitelművelettel oldható meg. Ez a kérdés tehát bővebb indokolást is kíván.

A felépítménycserélést főképpen az alábbi indokok teszik szükségessé:

1. A felépítménynek hosszú idő óta tartó állandó igénybevétele, ennek következtében előállott nagymértékű kopottsága, sőt több helyen a forgalom veszélyességének határát érintő teljes elhasználódottsága.

A sínek kopásának mértékét nemcsak a felépítményi rendszer, a talpfaelosztás és az ezen alapuló igénybevételi

lehetőség, hanem ezen kívül a felépítmény életkora szabja meg. Magyarország vasuthálózatának fellendülési kora az 1880—1900. évekre esik. Az akkor tömegesen létesült új pályák ma már 30—50 évesek s ezek megújítására a világháboruban és az azt követő első időszakban gondolni nem lehetett, így természetesen most sürgősen és nagyobb mértékben esedékes a pályák megújítása.

Az 1880—1890-es években fektetett helyiérdekű vasuti pályák csak 5 és 5.5 tonna, a legjobb esetben 6 tonna keréknyomás alapulvételével létesültek, tehát 20 kg, 22.3 kg, 23.6 kg fm.-enkénti súly felépítménnyel. Ennélfogva az elhasználdottságuk, különösen a nagyobb forgalmu pályákon, nagyobb mértékű. Ez az u. n. „i” rendszerű felépítmény mintegy 45%-át teszi ki az összes vonalnak. Ezek egy részének kicserélése erősebb elsőrangú felépítményre egyik fontos követelmény.

A Máv. és általa kezelt h. é. vasuti pályák sineinek életkoráról Ruzitska Lajos máv. felügyelő az 1928. év kezdetén igen érdekes és tanulságos, hivatalos összeállítást készített az 1927. évvégi helyzetnek megfelelően. Adatai szerint a felépítmény életkor szerint így oszlik meg:

Ma az összes vonalak hossza 7988 km., amelyből 4074 km. elsőrangú és 3914 km. másodrangú felépítmény.

50 évesnél idősebb sinek	1.9 km. hossz	0%
40—50 éves sinek	651.9 „ „	8%
30—40 „ „	2604.5 „ „	33%
20—30 „ „	1768.7 „ „	22%
20 évesnél fiatalabb sinek	2961.4 „ „	37%
Összesen	7988.4 km. hossz	100%

Ebből látható, hogy a 30 évnél idősebb, kopott, gyenge felépítmény az egész hálózatnak 41%-át teszi ki. De ha a h. é. vasutakat külön választjuk, még sötétebb képet kapunk, mert a h. é. vasutaknak 60%-a 30 évesnél idősebb felépítménnyel bír.

A felépítmény életkorával pedig a fenntartás gazdaságossága szorosan összefügg. A sinek illesztésénél a sinvégek kopása és lehajlása miatt nagyobb ellenállások lépnek fel; de gyengülnek a sinek a hevederek és alátétlemezek érintkezési helyein is, emellett a tulerős igénybevétel következtében nagy belső feszültségek keletkeznek, amik az anyag rugalmassági határát elérve, sintörésekre vezetnek. Kopott sineken a vontatás drágább. A rossz sinvégeken a járóművek is állandóan ütéseknek szenvednek, ami a járóművek fenntartási költségét növeli. A kiegészítő megoldások, a sinillesztések külön megerősítésével, a tartósságot csak bizonyos ideig hosszabbítják meg. Mindezen okoknál fogva a felépítményt csak korlátozott ideig lehet gazdaságosan használni. Németországban általa-

ban 25 év a felépítmény használatának ideje fővonalokon. A Máv. felépítményének életkoráról közölt számok máris igazolják a nagyobb mértékű felépítménycserélés szükségességét addig az ideig, amíg azt kellő beosztással és a forgalom megzavarása nélkül is elvégezhetjük.

2. A forgalmi igényeknek jobb kielégítése, súlyosabb és nagyobb vonóképeségű mozdonyok járathatása, nagyobb sebesség elérése, nagyobb raksúlyu teherkocsiknak teljes terhelés esetén is korlátozás nélkül való közlekedtetése a második indok a felépítménycserélésre. Így a szállítás gazdaságosabb, a vasutintézet önkezelési költségei kisebbek, a kocsik fordulója gyorsabb, ezenkívül az utazó- és szállítóközönség érdekei is jobban kielégíthetők, tehát az általánosabb közgazdasági érdekeknek is szolgálunk. Például a h. é. vasutakon a nagyobb raksúlyu teherkocsik, a 15 és 20 tonnás kocsik, egyes felépítményeken ma csak korlátozott terheléssel, csökkentett sebességgel, a mozdonyok korlátozott víz- és szénfelszereléssel járhatnak és csak tiszta tehervonatokban. De az erősebb felépítményű fővonalakon is például a német vasutakon már bevezetett 20 tonna tengelynyomású, 80 tonna bruttosúlyú, négytengelyű kocsikat, az ugynevezett Grossgüter-Wagen-eket korlátozás nélkül csak nagyobb vonóképeségű, gyorsjárású, nagyobb tengelynyomású mozdonyokkal vihetjük.

Az erősebb sínrendszer fektetési költsége megtérül rövidebb-hosszabb idő múlva azon üzemi megtakarítás révén, amit a kisebb holtteherrel, tehát jól kihasznált teherkocsikkal elérhetünk.

Fentiekre való tekintettel a m. kir. vasuti és hajózási főfelügyelőség ismételt felhívására a m. kir. államvasutak igazgatósága egy 48.3 kg. folyóméterenkénti súlyú felépítmény szabványterveit elkészítette, bemutatta, s kereskedelemügyi miniszter ur az új sínrendszer alkalmazására engedélyt adott.

Megemlítendő, hogy a Máv. igazgatósága akkor, mikor az új 48.3 kg. fm. súlyú felépítmény terveit bemutatta, részletesen indokolt tanulmányban mutatta ki, hogy az új felépítmény folyóméterenkénti többköltsége csupán 0.11 P és hogy ezzel szemben a pályafenntartási költségekben 0.21 P megtakarítás várható, tehát végeredményben az új felépítmény bevezetése gazdaságos is volna.

Érdekes, hogy ugyanebben a tanulmányban megemlíti a Máv. igazgatósága, hogy revízió alá vette a mozdonyok tengelynyomására vonatkozó azt a régebbi álláspontját, hogy a megállapított 20 tonna tengelynyomás kihasználását csak kocsikra értelmezi, mozdonyokra nézve pedig, azok dinamikus hatására való tekintettel, csak lényegesen kisebb tengelynyomást tart megengedhetőnek. Ugyanis újabb megfontolás eredményeképpen kimutatja, hogy helyes volt a m. kir. vasuti

és hajózási főfelügyelőségnek az az álláspontja, hogy a 20 tonna tengelynyomású mozdonyok közlekedtetése szükséges és hogy ennél fogva a felépítményt úgy kell méretezni, hogy azon a 20 tonna tengelynyomású kocsik és mozdonyok egyaránt, minden korlátozás nélkül közlekedhessenek. Az új 48.3 kg-os felépítmény e feltételeknek már mindenben megfelel.

A nyugateurópai államok legtöbbször az új 48.3 kg-os MÁV. felépítményhez hasonló súlyú felépítményre tért át és pedig

az osztrák szövetségi vasutak	44.15 kg fm.	
a hollandiai vasutak	47.00	„
a belgiumi vasutak	52.00	„
a francia vasutak	46.00 és 55.00	„

ennél fogva, ha csak elmaradni nem akarunk, Magyarországnak is lépést kell tartania a nyugati államokkal.

Tudomásom szerint a magyar államvasutak egy nagyobb sincserelési program összeállításával tényleg foglalkoznak. Ebben egyelőre legsürgősebbnek tartanám az elsőrangú „I” vagy góliátrendszerű (42.8 kg-os) sinekből legalább a 30 éveseket, az elsőrangú „C” rendszerű (34.5 és 33.25 kg-os) sinekből legalább a 35 éveseket, egyéb rendszerű sinekből a 40 éveseket kicserélni.

Vonalanként tekintve, a sincserélést a nemzetközi, gyorsvonatokkal bejárat pályákon tervezik elsősorban végrehajtani. Így új 48.3 kg-os felépítményre a budapest—hegyeshalmi, budapest—szobi, budapest—hatvan—somoskőújfalu MÁV. vonalakon; új 42.8 kg-os felépítményre a rákos—szolnoki, nyíregyháza—debreceni s más nagyforgalmu vonalakon. Meg kell itt jegyezni, hogy a budapest—hegyeshalmi vonalon a villamosüzem bevezetése esetén a sebesség felemeléséhez még arra is szükség lesz, hogy a kelenföld—bánszabai szakaszon a 400 m. sugarú kis ívek nagyobb ívekre átalakíttassanak.

A MÁV. sincserelési programjának nagy méreteire vetvilágot, hogy azt öt évre tervezve, a sincserelés teljes hossza 2855 vágány-km. lenne. Ebből MÁV. vonal 1104 km., h. é. vasuti vonal 1751 km. Az utóbbiból is több mint 1300 km. cseréltetnék elsőrangú „I” és „C” rendszerű felépítményre. Még hozzáfűzöm, hogy a sinek leerősítését is tanulmányozni kellene s a közvetett leerősítési módszerrel a pályát ezen a módon is erősíteni.

A MÁV. kezelésében levő idegen h. é. vasuti felépítmény cserelésének költsége a pótteltekés bevételekből fedezhető. A cserelés költségeinek elosztása a MÁV. és a h. é. vasuti részvénytársaságok között az erősebb és jobb felépítményre való áttérés értéktöbbletének alapul vételével történhetik.

A társasági magánvasutak közül a Duna-Száva-Adria Vasuttársaság fővonalain a nehézsínű, 44 kg-os felépitmény fektetése befejeztetett, csupán az állomási átmenő fővágányokban a sínek és váltók kicserélése van hátra. A Győr-Sopron-Ebenfurti Vasut, valamint a Mohács-Pécsi Vasut társaságok folytatják az elsőrangú 34.5 kg-os sincserélést, amiből a fővonalaikon már aránylag kevés van hátra.

II. Járóművek.

a) Kocsik.

A sincsere a jobb és gyorsabb forgalom lebonyolítása érdekében történik. Kell tehát, hogy megfelelő szerkezetű és felszerelésű mozdonyaink és kocsijaink legyenek. Szaporítani kell személykocsijainkat a belföldi gyorsvonati s különösen a nemzetközi átmenő forgalom érdekében s berendezéseiket tökéletesíteni. Ki kell egészítenünk a teherkocsi-parkunkat, nemcsak a repartíció folytán leadott és az időnként selejtezett teherkocsik pótlásául, hanem nagy teherbírásu, különösen 15 tonnás, új teherkocsikat kell beszerezni a forgalom emelkedéséhez képest. Foglalkozni kellene a kocsiszerkezetekben a fáról a vasra való áttérés gondolatával, ami a külföldi faanyagot nélkülözhetővé tenné és a fenntartási költségekben megtakarítást jelentene. A kivitel céljait szolgáló különleges kocsikról sem szabad megfeledkeznünk, ilyenek a hűtő-, husagató-, cukorszállító-, kokszzállító-kocsik, petróleum-tankok stb.

Az államvasutak jövedelmezőségének a jövőre való kellő megalapozása érdekében immár elengedhetetlen, hogy úgy a belföldi teherforgalom üzembiztos és gazdaságos lebonyolítása, mint az átmenő nemzetközi forgalom biztosítása céljából a legjobban és minden igényeknek megfelelően berendezkedjék. Ebből a szempontból fontos tennivaló a tehervonati folytatólagos fék bevezetése. Ez a kérdés a felépitmény megerősítésével a legszorosabb összefüggésben van, mert a sincserelés előnyei az üzem gazdaságosságában csak akkor jelentkeznek, ha egyben a menetsebességet is emeljük; ez pedig tehervonatoknál csakis a *folytatólagos fék bevezetésével érhető el.*

A tehervonati folytatólagos fékberendezés.

A tehervonati folytatólagos fék bevezetése általános vasutüzemi szempontból igen nagy jelentőségű probléma, mert a mozdonyról központilag kezelt, valamint biztos és egyenletes fékhatást biztosító légfék a tehervonatoknál eddig használt kézfékkal szemben lényegesen nagyobb forgalmi biztonságot nyújt, emellett a hosszú *tehervonatok* sebessége jelentékenyen, egészen 60 km-re, a rövidebb gyors-tehervonatoké pedig 80 km-ig fokozható.

A vasut üzemére nézve ez oly rendkívül fontosságú kérdésről a közvélemény nincsen oly mértékben tájékozva, mint ezt nagy horderejénél fogva megérdemelné. Holott ezzel a magyar kir. államvasutak szakemberei már több mint 15 év óta foglalkoznak és annak minden részletét úgy elméletileg, mint gyakorlati próbák útján annyira tisztázták, hogy a légfékhez fűződő üzemi és gazdasági előnyök a legnagyobb nyilvánosság kritikáját is teljes mértékben megbirják. Szükségessé tartom tehát legelőször e helyről, ahol a magyar gazdasági élet fontos kérdései a legértékesebb gazdasági közvélemény előtt jutnak kifejezésre, röviden rámutatni azokra az előnyökre, melyek az átmenő tehervonati légfék bevezetésével járnak.

A) *Üzemi előnyök:* a) Legfőbb előnye a tehervonatok menetsebességének mintegy 30—50%-kal való emelése, ezzel kapcsolatban

b) a tehervonatok, illetőleg teherkocsik ugynevezett „fordulóinak“ gyorsítása, valamint ezzel összefüggésben

c) a kocsik és mozdonyok jobb kihasználása;

d) az eddiginél sokkal megfelelőbb és jobb tehervonati menetrendek beállításának lehetősége és ezzel együtt az állomásokon való veszteglési idők megrövidítése;

e) a vonalak és pályaudvarok jobb kihasználása, azaz nagyobb teljesítőképessége.

Ezek az üzemi előnyök összefoglalva két irányban érzetik hatásukat és pedig:

1. A teherárúknak az eddiginél jóval *gyorsabb továbbításában*, ami elsősorban az u. n. romlandó agrártermékek exportforgalmában eléggé fel nem becsülhető előny. E tekintetben elég, ha rámutatok az agrárköröknek a baromfi, vágott hus, gyümölcs, tojás stb. exportjánál minden év nyarán ismétlődő panaszaira.

2. A nagyobb menetsebesség mellett is a *forgalom-biztonság* emelkedésében, mert egyrészt a légfékkel ellátott tehervonat teljesen a mozdonyvezető kezében van, másrészt a fékutak rövidebbek és végül a balesetek megelőzése folytán kevesebb az üzemzavar.

B) *Gazdasági előnyök:* a) A gazdasági előnyök elsősorban a fékezői személyzetben elérhető megtakarításokból erednek, melyekből a fékfelszerelési és üzemi költségek fokozatosan megtérülnek, sőt a fékfelszerelés teljes befejezése után igen lényeges üzemi megtakarítások biztosíthatnak;

b) A kocsik és mozdonyok jobb kihasználásából kifolyólag a forgalmat kevesebb kocsival és mozdonnyal lehet lebonyolítani, tehát járóműbeszerzéseket takarítunk meg, illetőleg ugyanazokkal a járóművekkel nagyobb forgalmat bonyolíthatunk le;

c) az üzembiztonság növelése által kisebbek a baleseti kártérítések;

d) az áruforgalom gyorsításával, ugyanazokkal az eszközökkel nagyobb áruforgalmat és több bevételt lehet elérni.

A tehervonati légfék fent hivatkozott műszaki és üzemi előnyei két főcsoportra foglalhatók össze és pedig: *közvetett és*

1. *Az üzembiztonság fokozása.* A magyar államvasuti fővonalakon leginkább előforduló IV. terhelési szakaszokban max. 7‰ esésű vonalrészeken 30, illetőleg 40 km. sebesség mellett 11%, illetőleg 17% fékezett súly van előírva a kézi féküzemben. A légféküzemben átlag a kocsiknak mindig 30%-a fékeztetik, így tehát még a rakott vonatoknál is a 40 km-nél *közvetetlen* előnyökre. Közvetett előnyök:

előírt fékkiszabás biztosítva van. A sebességet tehát 30 km-ről máris emelhetjük 40 km-re anélkül, hogy a sebesség felemelése miatt több fékezőt kellene alkalmazni. Míg a kézi fékezésnél a fékkiszabást e célra 54%-kal emelni kellene, ami pénzügyi okokból szinte megvalósíthatatlan.

2. *Baleseti költségmegtakarítások.* A nagyobb üzembiztonság következtében csökkenni fognak a balesetek és így azok költségei is, amelyek a járóművek és a pálya megrongálásából, az áruk és személyek sérülése miatt fizetett kártérítésekből, valamint a baleseti üzemzavarok okozta bevételi csökkenésekből származhatnak. Például a teherkocsik sérülési költségei az 1924—1925. évben mintegy 700.000 pengőt tettek ki, aminek remélhetőleg a felét a légféküzemben megtakaríthatnók.

3. *A sebességfelemelés előnyei.* A sebességfelemelés kétségtelenül bizonyos szénfogyasztási többlettel jár. Ezzel szemben azonban megtakarításokat érhetünk el: a) a mozdonyok célszerűbb szolgálati beosztása révén mozdonyokban és mozdonszemélyzetben, mert a fordulótartam vegyes- és tehervonatoknál 6%-kal rövidül meg, ami a mozdonybeszerzések csökkenésétől eltekintve, a mozdonszemélyzet illetményeiben évi 255.000 pengő megtakarítást eredményez; b) a kocsifordulók megrövidüléséből származó kocsimegtakarításban, mert a teherkocsiparkot jobban ki lehet használni.

A sebességfelemelés további előnye, hogy ezzel a vonatok sűrűségét és a vonalak teljesítőképességét lehet fokozni anélkül, hogy a vágányokat szaporítani vagy külön beruházásról gondoskodni kellene. Ha tehát csak a fentiekben értékelt megtakarításokat tekintjük, már egyedül a kocsisérüléseknél és a mozdonszemélyzetben elérhető megtakarítások összege meghaladja a nagyobb sebességből előálló széntöbbletköltséget. E tekintélyes közvetett előnyök már egymagukban döntőek lehetnek a légfék bevezetésére.

Mindezeken felül az átmenő teherforgalom szempontjából rá kell mutatnom arra, hogy Jugoszlávia és Románia főleg élőállat-szállításnál, ahol 1—1½ napi késedelem az állatok nagy sulyveszteségére való tekintettel nagy szerepet játszik, a dolog természeténél fogva keresik a gyorsabb és olcsóbb szállítási utirányt.

A tehervonati légfék bevezetésével elérhető nagyobb szállítási sebesség tarifális kedvezmények mellett egy alkalmas csábító eszköz volna arra, hogy a szomszéd államokon átmenő kerülő utiránytól ezeket a szállításokat elhódítsuk. Még veszedelmesebb lenne ez a verseny reánk nézve, ha a szomszéd-államok, Jugoszlávia, Románia, Csehország és Ausztria előbb vezetnék be a tehervonati légféket, mert akkor ez országokban élvezett nagyobb sebességek folytán a tranzitforgalom oda át fog terelődni, ami vasutjaink bevételét érzékenyen sújtaná.

Továbbá felhívom a figyelmet arra is, hogy a vonal-vilamosítással kapcsolatban a tehervonatoknak a jobb menetrend szempontjából az esésekben az eddigiekkel szemben tervezett gyorsabb közlekedtetése egyedül a tehervonati légfék bevezetése esetén valósítható meg, enélkül tehát sem az elektrifikálás, sem pedig a forgalom élénkítésével járó előnyök a teherforgalomban nem élvezhetők.

E helyütt egy forgalombiztonsági szempontból fontos tökéletesítésre is akarok rámutatni. Ugyanis Németországban ujabban egy automatikus befékező berendezést alkalmaznak, amely a jelzők „Megállj” állásában a vonatot önműködően befékezi és megállítja. Ez drótnélküli uton egymásra ható, különleges berendezések alkalmazása útján történik, egyelőre a Siemens és Halske és a C. Lorenz-féle berlini cégek szerkezeteinek fölhasználásával. Ezt természetesen csak olyan vonatok részére lehet alkalmazni, amelyek légfékkel bírnak.

*

A tehervonati légfék ismertetett nagy előnyei, mint fent említettem, már 15 évvel ezelőtt arra indították a Magyar Vasuti Félbizottságot, hogy vegye kézbe a kérdés elintézését. Ezért a német államvasutaknál általánosan bevezetett Kunze-Knorr-féle légfékről még az 1916—18. években részletes szakvéleményt adott és az 1918. évben végzett számítások alapján már akkor felterjesztést intézett a kereskedelemügyi miniszter urhoz, rámutatva a fék gazdasági, műszaki és forgalmi előnyeire és javasolta, hogy az a Máv. tehervonatainál bevezetessék. A forradalmak kitörése akadályozta meg akkor a terv végrehajtását.

A tehervonatok folytatólagos fékezése azonban csakhamar egy nemzetközi vasuti kérdéssé fejlődött, meg-

jegyezvén, hogy a magyar békefeltételek is kiterjednek a folytatólagos fékre. Ujabban a tehervonati fék ügye 1924-ben a Nemzetközi Vasuti Szövetség (UIC) fékbizottsága elé került, melynek tagja a Máv. is, mely a fék műszaki kifejlesztése körül elvitathatatlanul nagy érdemeket szerzett. E bizottság megállapította a nemzetközi forgalomban elfogadható fékrendszer feltételeit és mindenekelőtt a német Kunze-Knorr és a francia kivitelű Westinghouse tehervonati fékkel versenypróbákat tartatott. Ezek eredményei alapján mindkettőt elismerte nemzetközi féknek. A Magyar Vasuti Fékbizottság azonban úgy a kísérleti, mint az üzemi tapasztalatok alapján a Kunze-Knorr-féket tartotta az alkalmasabbnak. A Westinghouse-fék-rendszerénél ugyanis a raksúly lefékezéséből az összes 15 tonnás és ennél kisebb raksúlyu kocsik ki vannak zárva, tehát ennél ugyanazon fékhatás elérésére többfékes kocsit kellene alkalmazni, ami a fék felszerelési költségeit megdrágítja. Ellenben a Kunze-Knorr-féknél már az 5 tonnás és ennél jobban megrakott kocsiknál is kihasználható a nagyobb tuskónyomás. A francia Westinghouse-fék azonkívül a fékezések nyugodtabb lefolyása és a lejtőkön való üzembiztos leereszkedésekhez szükséges komplikált átállító szerkezetek szempontjából is hátrányosabb, mint a Kunze-Knorr-fék.

Rendkívül értékes azonban a fékbizottság jelentése a tehervonati fék gazdaságossága szempontjából. Erre vonatkozólag a Máv. igazgatósága a Kunze-Knorr-fék tervbevitelével a bizottság részére részletes gazdasági számítást végzett, amiből röviden közlöm a következőket.

E számításban a légféküzem felszerelési, üzemi és fenntartási, valamint amortizációs kamatszolgáltatási költségeit a Máv. szembeállítja a kézfék-üzemhez képest elérhető megtakarításokkal, amelyek elsősorban közvetlenül a fékezői költségek csökkentésében, emellett a légfék egyéb gazdasági és üzemi közvetett előnyeinek értékelésében nyerne kifejezést. A számítás az 1924—25. évi forgalmi teljesítmény alapulvétele mellett, ezt állandónak feltételezve, a számításba jövő egész kocsiparkra van kiterjesztve, úgy hogy az egész teherkocsipark légfékkal való felszerelésének befejezése után a fő-, mellék- és helyi érdekű vasuti vonalakon valamennyi vonat légfékkal közlekedhetik. A vonalakon közlekedő mozdonyok nagyrésze már el van látva légfék-berendezéssel; az állomásokon tolató mozdonyokat nem vették számításba.

4. *Fékezői költségmegtakarítások.* A legfontosabb a számításnál a megtakarítás a fékezőkben és azok költségeiben, mely utóbbiak a felszerelési költségek törlesztésére fordíthatók. Kiterjesztve a számítást az összes vonalakra és vonatnemekre, amelyek eddig kézi fékkel közlekedtek, megállapított

ták, hogy az összes vonatkiséző csapatoknál, a teljes légféküzem bekövetkezése után, évenként 1778 embert takaríthatunk meg. Ebből a fékezői megtakarításból levonták azt a többszükségletet is, amely a vonatok légfékvizsgálatához stb. az állomásokon szükséges, úgy hogy a tényleges megtakarítás kb. 1600 ember.

A fékezők illetményeit, az előrelátható illetményemelésre való figyelemmel, bizonyos százalékkal emelve, a Máv. igazgatóságának számítása szerint 100%-os légféküzem esetére a fékezői költségmegtakarítások évi összege a hetedik évtől kezdve évenként és állandóan 5,157.240 pengő. Ez a tétel tehát a vonatkiséretnél megtakarítható.

A feleslegessé vált fékezők közül először elbocsáthatók az ideiglenes minőségű kiséző órabéres fékezők, a másik rész pedig öt év alatt, részben a természetes apadás folytán szivódik fel, részben pedig a megüresedő kapusi, térfelvigyázói állásokban, illetőleg más szolgálati ágakban alkalmazott órabéresek pótlásaképpen helyezkedhetik el.

E gazdasági számítás szerint, feltételezve, hogy a felvett fékezői megtakarítás tényleg bekövetkezik és feltételezve, hogy a környező államok is fokozatosan és ugyanazon idő alatt, mint a Máv. áttérnének a tehervonatok légfékezésére, röviden összefoglalva azzal az eredménnyel járna, hogy ha a szerelést négy év alatt befejezik, tehát az ötödik évtől kezdve, teljes *légféküzem mellett* a fékezői költségekben elérhető megtakarításból összesen 12 év alatt az összes felszerelési és légféküzemi többköltségeket, valamint az évenkénti törlesztetlen kiadások után számított 7½%-os kamatszolgáltatását is fedezni, illetőleg amortizálni lehet. Tovább menve, a 12. év után az évenkénti fékezői költségmegtakarításokból, az üzemi költségek levonása után, a kéziféküzemmel szemben már évenként körülbelül 3,789.000 pengő *tiszta megtakarítás volna várható*. Megállapítást nyert az is, hogy még abban az esetben is, ha a környező államok a légféket nem vezetnék be, akkor is csak körülbelül 20% idegen kocsi zavarná a Máv. légféküzemét. Ezen 20% számításba vételével, valamint feltételezve, hogy a fékezői megtakarítások is a fölvettnél kedvezőtlenebbül alakulnának, a számítás felülvizsgálására kiküldött fékalbizottság a költségek amortizációjára a megtakarításoknak csak 80%-át, legkedvezőtlenebb esetben $\frac{2}{3}$ részét vette számításba. Ily módon a törlesztési idő kitolódik a számított 12 évről körülbelül 15 évre.

A bizottság ezek megállapítása után feltétlenül elismerte a folytatólagos fék bevezetéséhez fűződő gazdasági előnyöket. Mindezek alapján a plenáris fékbizottság arra az álláspontra helyezkedett, hogy műszaki, üzemi, valamint gazdasági szempontból véglegesen a Kunze-Knorr-légféket fogadja el a be-

vezetésre legalkalmasabb tehervonati folytatólágos féknek és a bevezetés mielőbbi végrehajtását a vasutak sürgős feladatának tekinti.

Természetesen a légfék bevezetésével járó gazdasági előnyök csak akkor érvényesülnek teljesen, ha a környező államok is mielőbb bevezetik a légféket. Egyöntetűség kedvéért kívánatos volna, hogy azok szintén a Kunze-Knorr-féket vezessék be. Az államvasutaknak a fék kérdésében eddig elfoglalt szerepéből és a nemzetközi tárgyalásoknál elért eredményekből azt a következtetést kell továbbá vonnom, hogy a Kunze-Knorr-féknek Magyarországon történő bevezetésével Magyarország döntésének nemzetközi súlya és jelentősége lehet és elhatározása a környező országok elhatározását is ugy műszaki, valamint időbeli szempontból is, döntőleg befolyásolhatná.

*

Ami a többi vasut tehervonati légfék felszerelését illeti, a német birodalmi vasutak teljesen befejezték a mintegy 650.000 kocsi meghaladó kocsi-parkjuk felszerelését és e fék 9 éves üzemében minden tekintetben kedvező eredményeket értek el. Ezekről a részletes beszámolást lásd Min. Direktor Dr. Angertől: „Zur Frage der Einführung von durchgehenden Güterzugbremsen bei den europäischen Eisenbahnverwaltungen“ című jelentésében.³

E hivatalos jelentés szerint a felszerelés kezdetét követő 8. évben, tehát a szerelés befejezéséhez közel, a német birodalmi vasutak üzemében 20.000 kézi fékező takarított meg, ezek illetményeiből és a mozdonyok célszerűbb szolgálati beosztásából származó mozdonymegtakarításokból, a teljes fékszerelési munkálat költségeit, a légféküzem többköltségét és a törlesztetlen kiadások kamatszolgáltatását nemcsak teljesen törleszteni tudták, hanem a folyó évtől kezdve évi közel 100 millió márka megtakarítása biztosítottnak látszik. A jelentés hangsúlyozza, hogy a technikai haladásnak tekintendő tehervonati légfék bevezetése és üzeme az előre látott üzemi és gazdasági előnyöket teljesen igazolta.

A környező államok közül Ausztria van legközelebb a Kunze-Knorr-fék bevezetéséhez. Értesülésem szerint a fék bevezetését elvileg elhatározták és a tárgyalás alatt álló dollárkölsön engedélyezése után gyors ütemben fogják a féket felszerelni. Romániában a tárgyalás alatt álló német ipari hitel keretében a Kunze-Knorr-fék bevezetését szintén már elhatározták. Csehszlovákiában a tehervonati légfék bevezetésével, a Németországgal való élénk átmeneti forgalomra

³ Glasers Annalen. 1927. évf. július 1. sz.

való tekintettel, szintén már régebben komolyan foglalkoznak és csupán a szomszéd államok (Magyarország és Ausztria) állásfoglalására várnak. Jugoszlávia képviselői, midőn a Nemzetközi Fékbizottság ülésén a szerb Bozic-fék elfogadásáról értesültek, azt a kijelentést tették, hogy most már haladéktalanul hozzáfognak a tehervonati fék szereléséhez, annál is inkább, mert a Bozic-fék is, mint minden nemzetközileg elfogadott fék, a Kunze-Knorr-fékkal egy vonatban együttműködik. A francia vasutak (Grands Réseaux français) hivatalos értesítést küldtek, hogy (nyilván presztizskérdésből) tehervonataik részére a francia Westinghouse-féket fogadták el, a fék felszerelését 1929. év elején megkezdik, öt év alatt befejezik, a nyitott kocsik 50%-át és a fedett kocsik 60%-át fékberendezéssel, a többit légvezetékekkel látják el. Értesülésem szerint a fékalkatrészek felét jóvátételi számlára a berlini Kunze-Knorr cég gyártja. A franciákéhoz hasonló elhatározást a belga államvasutak is tettek. Hollandia és Dánia máris megkezdtek a Kunze-Knorr-fék bevezetését.

Mindezekből látható, hogy a tehervonati légféknek Európa vasutintézeteinél való bevezetése a megvalósulás stádiumába kerül és így az ügy magyar vonatkozásban bizonyára közelről fogja érdekelni a vasutüzemi és pénzügyi szaköröket.

A Magyar Vasuti Fékbizottság a fontos nemzetgazdasági és vasutüzemi érdekeket szem előtt tartva, felterjesztést intézett a kereskedelemügyi miniszter urhoz, hogy a magyar vasutak és elsősorban a m. kir. államvasutak teherkocsi-parkjuknál a Kunze-Knorr-féket mielőbb bevezethessék. Az elvi hozzájárulást ehhez a kereskedelemügyi miniszter ur *már 1928 február hó 9-én* meg is adta azzal, hogy az ezután megrendelendő teherkocsik már ily fékberendezéssel szállíttassanak. Megjegyzem e helyen, hogy a fékes és vezetékes kocsikhoz szükséges fékszerelvények mind hazai gyárban állíttatnak elő.

Az előkészítő munkálatok az egész vonalon folyamatba is tétettek; de mindezeig a végrehajtáshoz a szükséges beruházási összegek hiányoztak. Pedig a fontos pénzügyi szempontokat figyelembevéve, immár itt az óra, teherkocsiparkunk modernizálására már azért is, amit szintén fel kell említenem, mert ma már a közuti automobil, bármit mondanak is, erős versenytársa a teheráruszállításnál a vasutaknak, mert nagy sebességgel jár, ami a teherszállításnál fontos és közvetlenül megközelíti az áru feladásának és leadásának helyét. Látjuk ezt a nagy versenyt pl. Belgiumban és másutt is.

A tehervonati légfék alkalmazásának kérdését ezért az illetékes szakkörök figyelmébe ajánlom, mert meggyőződtem róla, hogy a számítás abszolút értékű, a számok elfogulatlanok

és fantázia nélküliek, mindössze lineárisan nőhet az eredmény, ha nagyobb kocsiszámot veszünk alapul. Hiszem, hogy a magyar gazdasági közvélemény megismeri gazdasági előnyöket, melyeket a tehervonati átmenő fék bevezetése a vasut teljesítőképességének emelése szempontjából jelent, főleg oly országokban, mint a miénk, ahol az agrárexport és főleg az élőállat- és gyümölcs-, valamint baromfi szállításának elősegítése elsőrendű gazdasági érdek.

A vasut és automobil versenye.

Érdemes megállani egy percre ennél a pontnál, miután felvetődött. Érdekes adatokat tartalmaz erre nézve az 1928. évi szeptember hóban Rómában tartott, nagyszerű V. világautomobil-kongresszus, amit a Bureau permanent international des constructeurs d'automobiles hívott össze. A kongresszus célja volt megbeszélni azokat a módokat, amelyeket a kormányoknak, érdekeltiségeknek, egyeseknek alkalmazni kellene, hogy az automobilizmus az egész világon könnyebben elterjedjen.

A kongresszust mégis leginkább foglalkoztatta a vasut és auto versenye. Ez a verseny ténylegesen meg van és egyre fokozódik. Az egyik angol előadó ezt a versenyt a vasut és autó között ahhoz a küzdelemhez hasonlította, amit egy „lady“ egy tigrissel viv. Mindenesetre nagy befolyása van az auto versenyének a vasuti forgalom csökkenésére s a kimutathatólag rosszabb üzleti eredményekre. Különösen látjuk ezt Belgiumban. A belga államvasutak, amely szintén kereskedelmi vállalatná alakult át, kongresszusi előadásában ezt a versenyt nem igazságosnak jelezte, mert az autoközlekedéssel szemben a törvényes rendelkezések igen liberálisak. Így látjuk ezt minden új modern kezdeményezésnél. De legalább a közüzemi autókat műszaki és üzembiztonsági szempontból mégis ellenőriztetni kell. Fenntartásuk ugyanis drága, minek következtében nem egyszer üzemveszélyes gépekkel is tesznek szolgálatot. A belgák, mint a kongresszuson előadták, sokféle módon igyekeztek visszahódítani a bevételt. Így a tömegesen feladott csomagokra külön díjtételeket alkalmaztak, mérsékeltek az árudíjszabást, meggyorsították a felvételt és az áru kiszolgáltatását stb. A kongresszus végül abban egyezett meg, hogy minden szállítmányt akár vasuton, akár autón lehetőleg a legolcsóbb uton kell szállítani és általában a két közlekedési eszköz előnyeit úgy egyesíteni, hogy ez az együttműködés mind a közönség, mind a vasut szempontjából előnyösnek bizonyuljon. Az angol Wyatt (o. Uatt) Horace-nak még azt a javaslatát is elfogadták, hogy az autók közhatósági ellenőrzésének elve érdemes a megfontolásra.

Mindebből látható, hogy a vasutaknak fel kell vértetniök magukat a küzdelemre a saját érdekükben s minden lehető módon tökéletesbbiteni közlekedési eszközeiket és olcsóbbá tenni az üzemet.

Önműködő vasuti járóműkapcsoló.

A kocsik modern felszerelésének tárgyánál nem hagyhatom figyelmen kívül az önműködő vasuti járóműkapcsolás kérdését, a mai kézzel való kapcsolással szemben. Az önműködő vasuti kapcsolónak egységes és helyes megoldása már évtizedek óta foglalkoztatja az érdekelt vasutintézeteket.

Az önműködő készülék előnyei kézenfekvők. A kocsiüt-közőket és a vonókészületeket egy szerkezetben egyesíti, a kocsik összetolva önműködően kapcsolódnak s a kikapcsolást a kocsi-kon kívül állva lehet végrehajtani. A kapcsoló egyéneknek, a kocsirendezőknak tehát nem kell a mozgásban levő kocsik közé lépni és ott a kocsiüt-közők alatt lehajolni, hol testi épségüket állandóan veszély fenyegeti. Mert bár a Forgalmi Utasítás előírja, hogy a kocsikat összekapcsolni vagy lekasztani nem szabad, amíg azok gyors mozgásban vannak, de nehéz ezt így a gyakorlatban megtartani. Feltartóztatja a rendezést, sőt emiatt a kocsirendezőket amerikázással is vádolhatják. A mozgókocsik között a kocsikapcsolás tehát bevett szokás ma, az önműködő készülék alkalmazásával eszerint a biztonság jóval nagyobb. De gyorsabb a kocsik rendezése is. Ez előnyök igen jelentősek.

Általános alkalmazásra az európai vasutakon eddig még nem talált. Ennek nem szerkezeti okai vannak, hanem inkább gazdaságpolitikai, vasuttechnikai és pénzügyi szempontok. A kérdés megoldása nehezebbnek látszik a teherkocsifék bevezetésénél.

Magyarországon évekkel ezelőtt a Máv. kísérletezett Banovits gépészeti igazgató önműködő kocsikapcsolójával. Ez már ugy tudom, a Közlekedési Múzeumban van. Még a déli vaspálya társaság is kipróbált két kocsin ilyen kapcsolókat, Neutra-vállalkozó szerelte, de már ezeket is leszerelték.

1926-ban a Gy. S. E. V. társaság a Szeged-Csanádi vasút egyes mótorkocsijain szereltette fel a Kürtössy-féle Union-nevű kapcsolókészüléket, amit a Ganz-gyár készített. Továbbá a győr-soproni vonalon hat mótorkocsit és hat pótkocsit, melyek azóta is üzemben vannak. Ezeket magam is kipróbáltam s azokkal a vasút jelentése szerint is a lefolyt két évben nem volt semmi nehézség, vonatszétszakadás nem fordult elő. A kapcsolást a próbák szerint mozgás közben, azaz megfeszített készülék mellett is a kocsikon kívülről lehetett oldani a jelző-zászlónyélnél végén levő horog segítségével. A készülék a kocsira 10 perc alatt rászzerelhető.

A németek a nehéz, 80 tonnás szénkocsijaiknál használnak ilyen készülékeket, amelyeket a szénbányák és az egyes ipartelepek között zárt szerelvényekben közlekedtetnek. Ott a Scharfenberg- és Willison-féle kapcsolók vannak alkalmazásban. Az amerikaiaknál is vannak egyes vasutakon ilyen szerkezetek. Külföldön tudomásom szerint eddig összesen hatféle szerkezet van használatban.

Az általános alkalmaztatás eddigi nehézségeit a következőkben látom. Nehezebben megoldható rész szerkezeti szempontból az, hogy a készülék a legkisebb kanyarulatban is biztosan legyen kapcsolható és oldása is könnyű legyen. A győrsoproni vonalon alkalmazásban levő Kürtössy-féle készülék 100 méter sugaru ívekben is megbízhatóan működött. Fontos érdek még, hogy a szerkezet ne csak a kapcsolásra legyen alkalmas és a húzóerőre, hanem a nyomóerő átvitelére is. Az általános alkalmazás esetén az átmeneti időre szükséges továbbá, hogy az új kapcsolókészülék a régivel is kapcsolható legyen. Az önműködő kapcsolókészülékeket erősen kell dimenzionálni az átmeneti kapcsolásra való tekintettel, meg azért is, mert egyszersmint az ütközőket is pótolják, ennél fogva tulnehezekké válhatnak és egységáruk is nagyobb. Végül fontos, hogy a teherkocsiknak határátmeneti forgalmában a kapcsolók más vasutak önműködő kapcsolójával is kapcsolhatók legyenek. Ez a kérdés megoldható volna olyképpen, hogy ha a kapcsolók szerkezeti módosításait, mint a teherkocsi-féknél történt, előzetesen a Nemzetközi Vasuti Szövetség, (U. I. C.) egységesen megállapítja. A Máv. igazgatósága, mint az Union tagja, tehetne kezdeményező lépést e fontos kérdés megoldásának előbbrevitele érdekében.

A készülék általános alkalmazását hazai vasutainkon kívánatosnak tartom, s a beruházási munkák valódi értékeinek mérlegelésénél ez a nemes anyag igen komoly figyelmet érdemelne.

b) Mozdonyok.

Mozdonyparkunk kiegészítése elengedhetetlen. Utalok arra, hogy annakidején a megszállott területeken maradt mozdonyainknak közel 50%-a, sokat elvitt a román hadsereg és ezeknek a mozdonyoknak átlagos életkora 18 év volt, míg az ittmaradtaké 28 év. A mozdonyokat gazdasági szempontból idők multával selejtezni kell. Vannak például a D. Sz. A. vasutársaságnál több mint 60 éves mozdonyok. A régi gépeknek nagy a szénfogyasztásuk, kisebb sebességgel kisebb szállítmányt tudnak továbbítani, tehát sem gazdaságosság, sem teljesítőképesség szempontjából már nem felelnek meg, a főjavításuk pedig nagy és fölösleges kiadást okozna. A selejtezésnél

arra is kell ügyelnünk, mikor a régi gépek helyett kevesebb számú, jobb teljesítőképességű mozdonyokat szerzünk be, hogy mozdonyaink egész állaga se csökkenjen számottevően.

A mozdonyok tökéletesítése és modernizálása állandó gondoskodás tárgyát képezi a teljesítőképesség emelése érdekében. Jelesül törekedni kell olyan tökéletesítésekre, amelyek költségei a szénmegtakarítások révén megtérülnek. A legfontosabb elv az, hogy a vontatott elegytonna súly minél kevesebb szénfogyasztással járjon. Igen szép eredményre mutathatók reá e pontban a magyar kir. államvasutak munkájára. Míg az 1925—1926. költségvetési évben a 100 tonnakilométerenkénti átlagos szénfogyasztás 11.03 kg volt, ez az 1926—1927. évben 10.54 kg-ra esett. Ezzel szemben az utolsó békeévben 11.18 kilogramm volt. A legújabb 424 sorozatu gyorsvonati mozdonymnál pedig már 7 kg-ra csökkent. Lehet szó a tüllehitő szerkezetekről, a gazdaságos berendezésekről: mint tápvizmelegítő készülékek felszereléséről, azután a gőzfűtési berendezések tökéletesítéséről, hogy az megbízható legyen és a szakaszok fűtése minél kevesebb gőzt fogyasszon.

A D. Sz. A. V. társaságra ugyanez mind vonatkozható. A társaság az új nagy gyorsvonati gépeinél igen szép eredményt produkált.

c) Motorforgalom.

A helyiérdekű vasuti forgalom fejlesztését, valamint itt a teherforgalom és személyforgalom szétválasztásának érdekét szolgálja a motorforgalom. Ez újabban igen kedvelt és mindinkább terjedő, modern szellemű közlekedési mód, mely technikailag is meg van oldva.

Motorkocsikat célszerűen a könnyebb vontatási viszonylatu vonalakon lehet közlekedtetni. A ma használatos motorkocsik alkalmazása csak bizonyos számú lóerő kifejtéséig célszerű. Sebességük 60—70 km lehet óránként. Ahol a lejtő 10‰-nél nagyobb, vagy nagyobb terhelésű vonatok közlekednek, ott az u. n. motorpótló kis mozdonyok (22. sorozatu gépek) járatása megokolt. Míg a motoros kocsikat 2 pótkocsival, összesen 100 tonnával terhelhetjük meg, addig a motorpótló kis mozdonyokat 120 tonnával, mert ezek a terhelés szempontjából sokkal elasztikusabb a motorkocsiknál.

A MÁV-nak ez év január hó végéig 56 darab motorkocsija lesz s a jövő évi rendes beruházásában még 40 darabot vesz fel. Ez a szám a forgalmi szükségletet előreláthatólag ki fogja elégíteni.

Ezt a járóműparkot kiegészítik a motorpótló kis mozdonyok, amiket ezenkívül más, gazdaságtalanul működő kisebb vagy elavult helyiérdekű vasuti mozdonyok helyett is célsze-

rüen lehet használni. Ez a kis gép valóban igen nagy szükségletet pótol. Ezeket tehát szükséges a jövő beruházásokban is nagyobb számban előrelátni.

Uj modellek a személyszállító sinautobuszok, ezek a négyhengeres szerkezetek, melyekkel már 80 kilométer sebességgel is mehetünk. Ezen a téren uttörő és kezdeményező volt a D. Sz. A. V.-társaság az 1925. évben a Ganz-gyárban készült 3 darab sinautobuszával. Hogy ezek a járóművek milyen nagy mértékben szolgálnak a forgalom élénkítésére, igazolja az, hogy az egyik sinautobusz egy fél év alatt kifizette magát. Ezeknek valóban van jövőjük, mert kis egységekkel sűrű forgalmat bonyolíthatnak le. Közlekednek ilyenek még a Győr-Sopron-Ebenfurti Vasuton, az Alföldi Első Gazdasági Vasuton és a Debrecen-Nyirbátori Vasuton is és kifogástalan eredménnyel.

A motoroshajtányok a pályából könnyen kiemelhető és 45 kilométer óránkénti sebességgel közlekedtethető ügyes, modern járóművek. A pályafenntartást végző vasuti osztálymérnökségeknek a szolgálat jó ellátásához megfelelő számú motoroshajtányt kell rendelkezésére bocsátani. Ezek lehetővé teszik a munkahely gyors megközelítését és a fokozottabb felügyeletet. A Máv-nak ma 96 darab motoroshajtánya van, de még többre van szüksége, már a tartalékok szempontjából is. Kívánatos, hogy hazai gyáraink megfelelő motorok és hajtányok gyártására berendezkedjenek. Általában könnyű súlyú s legalább kéthengeres motorral bíró szerkezetekre van szükség, amelyekkel a pályán igen egyenletesen lehet járni. Ide tartozik a pályafelvigyázói hajtókák motorral való ellátása is.

III. Vasuti biztosító berendezések.

A vasutak beruházásaiban fontos helyet foglalnak el a biztosító berendezések. A vasuti biztosító berendezések létesítése forgalombiztonsági okokból szükséges. Ilyenek mellett nagyobb teljesítőképesség érhető el, nagyobb menetsebesség engedhető meg az állomási váltókon áthaladó vonatoknak, ugyszintén a vonalon a vonatok egymásután gyorsabban indíthatók, végül az állomásokon a felügyeleti személyzet száma csökkenthető.

Az állomásokat a váltókkal szerkezeti függésben levő jelzőkkel kell fedezni, melyeket mind vezetékekkel központiilag állítanak. Jelentős biztosítás a vonatok aláváltásának elhárítása is az állomásokon. A vasutak elektrifikálásának fejlődésével terjednek a villamos biztosító berendezések, amelyeknél a váltók és jelzők elektromotorok útján állíttatnak. Ez igen meggyorsítja és könnyíti a berendezés kezelését és nagy személyzeti megtakarítást tesz lehetővé.

A biztosító berendezések a vasutaknál, sajnos, nem tar-

tottak lépést a forgalom fejlődésével. A Máv. beruházásaiban az utóbbi időben kevés szerepet játszottak s az e célra felvett kis összegek is gyakran más célokra fordítottak. Mintegy 15—20 év óta kevés történt e téren.

Különösen fontos a biztosítás nemzetközi fővonalainkon. S nagy számban vannak itt még a Jelzésü Utasítás rendelkezéseivel ellentétes, elavult védőjelző berendezések; de sok helyen egyáltalában semmi sincs. A budapest—hegyeshalmi vonalon nagymennyiségű élőállatszállítmány, gyümölcs és főzelék exportáltatik élénk gyorsteherforgalomban s Komárom állomás egyik vége nincs biztosítva. A román vasutaktól jövő fontos tranzitó vonalainkon Biharkeresztes, Berettyóújfalú, Püspökladány, Karcag, Kisujszállás, Szajol, Békéscsaba nincsenek biztosítva. Ugyiszintén nincs Kecskemét, hol a legnagyobb gyümölcsforgalmunk van Bécsen át Németországba, sem Cegléd. A miskoc—hatvani viszonylatban a nyári időnyben nagy főzelék- és gyümölcs-szállítás van, a vonalon Miskolc személy p. u., Füzesabony, egész sora az állomásoknak nincsenek biztosítva. Egészben véve a Máv-nál a gyorsvonatokkal bejárt fővonalakon mintegy 50—60 állomás. Ehhez járulnak még a 20—30 éves elavult, régi berendezések, amelyek javítása vagy teljes kicserélése máris napirendre kerül.

A D. Sz. A. V.-társaság fővonalán az összes állomásokon már vannak biztosítások, csak ujtításuk esedékes. De hiányoznak a Gy. S. E. V.- és a M. P. V.-társaságok minden állomásán.

A nagy sebességgel közlekedő tehervonatok megbízható megállítása az állomások előtt csak akkor lehetséges, ha azok előjelzővel bíró bejárati jelzőkkel vannak fedezve, mert a gyorsjárásu, 50 m hosszú tehervonat utolsó fékezői a mozdonyról adott fékezői jelet csak kedvező körülmények között hallhatják meg idején és teljesen megbízhatóan. Biztosítás esetén a vonategységek terhelését és sebességét emelhetjük anélkül, hogy bizonyos forgalmi könnyítéseket kellene adni. A ma fennálló helyzet az érvényben levő Jelzésü Utasítással tényleg ellenkezik. Ma könnyítéseket kell tennünk, hogy a forgalom emelkedését ne akadályozzuk, ilyenek a tengelyszám emelése tehervonatoknál és személyszállítóvonatoknál, a vonatok rendes terhelésén felül a hozzáadható elegysúly növelése, az állomások használható hosszánál nagyobb tehervonatok közlekedésének engedélyezése. Ezek napirenden vannak. Emellett a forgalmi biztonságot megóvni hivatott külön forgalmi rendelkezések adatnak ki, így nagyobb fékszázalékkal fékeznek, a legrövidebb menetidő alkalmazása nincs megengedve, az értesítések fokozottabb megbízhatósággal adatnak stb. Mindezek azonban a biztosító berendezések hiányát egyáltalában nem pótolhatják s csak ideiglenes rendelkezések lehetnek, mert a forgalom szabad mozgását korlátozzák.

Egészben véve a biztosítás a Máv-nál nagy programot

ölel fel és nagy költségösszeget jelent, mindazonáltal a forgalom biztonsága és rendessége érdekében a Máv-nál egy gondosan megtervezett munkaprogramm összeállítása halaszthatatlan, miként azt a nyugati államok vasuti hálózataiban mindenütt már megoldva látjuk.

A fejlődés e téren rohamosan halad s az ujitások elől sem lehet kitérni. Ilyenek: a nappali fényjelzések a mai karos formajelzés helyett, vagy a villanó fényjelzők; pályaszintben fekvő utátjáróknál sorompók helyett erős villanófényvel ellátott és harang- vagy kürtjelzéssel kombinált jelzőberendezések az autoforgalomra való figyelemmel stb. Ide tartozik a vasuti üzemben olyannyira szükséges és előnyös távbeszélő- és távirda-berendezések fejlesztése is.

IV. Állomásbővítések.

Ez a tétel mindenféle beruházási programokban mindenkor szerepel. Most azért adok neki helyet, hogy főleg a budapesti pályaudvarok szükséges átépítésére utaljak.

Magyarország vasuti hálózatának minden főbb vonala Budapestre vezet. A keleti pályaudvarnak 1928-ban közel 18 millió utasa volt, átlagos vonatforgalma naponta ma 150, a rendkívüli ünnepi forgalmon kívül. A fővárosi pályaudvarokon a forgalom rendes lebonyolítása már abból a szempontból is fontos, mert különben megzavarhatja azt az egész hálózaton. De tekintettel kell lennünk a jövőre várható nagyobb forgalomra is. A segítés, sajnos, csak alapos átépítéssel, nagy nehézséggel és sok költséggel lesz végrehajtható. A keleti pályaudvaron nagy nehézséget okoz különösen az, hogy a vonatok hosszabbak, mint a békeidőben, nem férnek el a fogadó-vágányokon, s elzárják a közlekedés lehetőségét a külső vágányrészekben. De szükséges itt az elavult berendezésű vontatótelep kihelyezése is, amellyel helyet nyerünk az indító- és szerelvény-vágányok szaporítására és a posta telepének kibővítésére.

Különös figyelmet kell szentelni a rendezőpályaudvarokra. A Budapest—Ferencvárosi rendezőpályaudvar, hol a kocsirendezés legnagyobb része lebonyolódik, szűk és a tolatás nem gazdaságos. Ezt meg kell javítani. Több német nagy rendezőpályaudvaron ma olyan önműködő rendezés van, ahol a gurító-dombról leszaladó kocsik villamos uton maguk állítják a váltókat, ami rendkívül gyorsítja a rendezést.

A rakodóvágányzat fejlesztése, az árukezelés gyorsabb lebonyolítása gyorsítja a tehervonatok közlekedését. Ez alapkövetelmény, mert az anyagban, áruban való jobb gazdálkodás visszatérül más uton. Az átmenő tehervonati forgalom jobb szabályozása tárgyában 1928-ban Lembergben volt egy vasutközi értekezlet. Ezen azt határozták, hogy lehető-

leg kis terhelésű, de sűrű forgalmú, nagyobb sebességű tehervonatokot kell járatni az egyes országok között. Az autó versenye szorítja erre a megoldásra a vasutakat. A mi vasutaink véleménye szerint olcsóbb volna az üzem, ha inkább a mai alapegységeket növelnők 80—100 tengelyről 150 tengelyre és az állomásokat megfelelően bővítenénk. Ez tehát még nyílt kérdés, amellyel érdemes lesz bővebben foglalkozni.

A pályaudvari berendezések tökéletesítésénél gondolkunk kell mechanikus rakodó berendezésekre, modern darukra, az árukezelés gyorsítása érdekében raktári függővasutakra, vagy legalább szállító-kocsikra, a poggyász szállításánál géperejű vontató-kocsikra, végül nagy teherképességű és elegendő hosszú hidmérlegekre és korszerű raktári mérlegekre is.

V. Különféle beruházások.

Mielőtt erre áttérnék, engedjenek meg egy hasonlatot. Nézzük a nagy üzletembert. Benne a tudáson kívül van erő, akarat, sőt merészség; de e mellett jellemzi a mérséklet, egyszerűség, sőt igénytelenség is, ha erre szükség van. Így vagyunk a nagy üzletekkel is. Ha a vasutak erejét nagy lendülettel fokozni kívánjuk, elsősorban az életadó szereket használjuk. Legyünk mértékletesek. A nagy koncepció szemmel tartásával az egyes szolgálati ágak részletkivánságait utaljuk a rendes költségvetések rovataiba, amire ezuttal nem kívántam kiterjeszkedni a nagy feladatok nagy táborában. Vannak továbbá bőven munkák, amelyek a magánvállalkozásnak is joggal átengedhetők.

Ennek az elvnek szemmel tartásával, a sürgős és gyümölcsöző beruházási munkák ismertetése után kevés a hozzátennivalóm.

Mint a vasut-felügyeleti hatóság embere, követelnem kell általában a pályaszintben fekvő ut-átjárók kiküszöbölését nagyobb városok és községek közelében. Hátrányosak ezek a közuti forgalomra főképpen, okozói sok balesetnek, költséges a fenntartásuk és felügyeletük, s a balesetek miatt nagy kártérítési összegekkel is terhelik meg a vasutakat.

A Budapest területén levő, pályaszintben fekvő utátjárók közül a Máv. Nyugati pályaudvar és Kőbánya alsópályaudvar közti szakaszán az átjárók megszüntetése érdekében a vasuti pályaszint emelése, azaz magas vasut létesítése elhatározott, az utátjárók helyén megfelelő áthidalásokkal. Kereskedelemügyi miniszter ur a tervek elkészítésére már utasítást adott. A vidéki állomások közül Miskolcot kell kiemelnem, hol a budapest—miskolc—kassai állami uton levő Vay-uti átjáró a bánrévei vasuti vonalat metszi át. Ezen az átjárón

24 óránként több mint 3000 közuti jármű halad át, amely mértéket még az említett budapesti átjárók forgalma sem üti meg, mert itt tulajdonképpen 10 átjárón oszlik meg a forgalom. A Vay-uti átjáró Miskolc város egész forgalmát vezet Zsolca felé, s e nagy városnak a személypályaudvarával való összeköttetését jóformán egyedül közvetíti, úgyhogy ez az országban egyedülálló, egészen rendkívüli esetnek minősíthető.

A vontatási berendezéseknél fejleszteni kell a vontatási telepeket. Idetartozik: a mozdonyállások szaporítása, mert sok mozdony áll még kint a szabadban, s télen a felfagyás ellen gőzben kell tartani; a vonat-előfűtő telepek kiépítése, tehát állókazán-telepek, amelyeknél a szén kihasználása előnyösebb és a személyzet szolgálati ideje is megrövidíthető; a mozdonyok melegvizének felhasználása a kazánok töltésére és táplálására stb.

A műhelyi üzem racionálisabb üzeméhez új munkagépek és gépberendezések beszerzése szükséges, főképpen a Máv.-nál. Fontos feladat a munka egységesítése. A racionalizálásban az állami üzemeknek is előbb-utóbb részt kell venniük. A Máv. műhelyeiben ez a munka nagy alapossággal és szaktudással folyamatban is van, mint pl. a munkabéreknek a munka elvégzésére szükséges és megszabott idő alapján való megállapítása.

Végezetül a vasbeton-alj gyártására hívom fel a figyelmet, ami fában való nagy szegénységünk mellett, a drága faanyaggal való köteles takarékossgot segíti elő. A talpfabehozatal 1927-ben négymillió pengőt tett ki, de volt ennél már több is. A kérdés érdemét részletesen ismertette a Gyosz. már említett memoranduma a beruházásokról. Elég arra az új adatra utalnom, hogy 1927-ben egy 2.60 m. hosszú telített faalj ára volt: tölgy 10.94 és bükk 11.32 pengő, egy vasbeton-aljé 12.10 pengő, ellenben utóbbinak élettartama 30 évre tehető 20 és 25 évvel szemben. A vasbeton-aljnál tehát különbség van a beszerzési árban, de megtakarítást ad a fenntartási költségben is. Ezenkívül előnye az üzemben a nyugodtabb fekvés, s a járművek nyugodtabb mozgása. A Máv. már 1910 óta foglalkozik a kérdés tanulmányozásával s a Máv. rendszerű vasbetonaljakkal igen eredményes kísérleteket végzett.⁴

Hátra volna még a vasuti vonalak villamosításának kérdése. Az energia-gazdálkodás e nagy problémáját a magyar államvasutak rekonstrukciójának egészébe kell illeszteni. Ez azonban tárgyának nagy terjedelménél és fontosságánát fogva,

⁴ Bővebben *Ruzitska Lajos*: Vasbeton-aljak a Máv. vonalain és közgazdasági jelentőségük. *A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönyének Havi Füzetei*. 1929. évf. 11—12. sz.

bár külön beruházási programokban kell szerepelnie, mostani előadásomban nem foglalhat helyet.

Az elmondottakban ismertettem a vasuti beruházások éltetadó fájának főbb hajtásait. A nemzetközi pénzpiac mai feszültsége, sajnos, hátráltatja a kivitelt, pedig minden halasztás később még nagyobb tőke felemesztésével fog járni. Azért csak kényszerű eltolódásnak minősíthetjük a mai helyzetet. De nem lehet akadálya a kérdés megvitatásának, sőt az előkészítést még inkább jogosulttá teszi.

Előadásomnak célja azért az volt, hogy a tárgy napi-rendre hozásával általában érdeklődést keltsék az ügy iránt nemcsak az illetékes és érdekelt felekben, hanem szélesebb körökben is, a közgazdasági világban és a nagyközönségben, mert erre valóban szükség van. A hitelösszeg előteremtése, annak parlamenti tárgyalása minden oldalról az ügy iránti érdeklődést és jóindulatot kívánnak. Ha tehát sikerült volna ezt némi részben felkelteni, úgy ezzel is egy lépéssel közelebb jutottunk az ideálhoz: a közlekedési eszközök modern felújításához és ezáltal az egész közgazdasági élet vérkeringésének felfrissítéséhez.

Dalmady Ödön.

Közlemények.

A mezőgazdaság helyzetének tárgyalása a német bankárnapon.

A Kölnben múlt év szeptemberében tartott VII. bankárnapon „a mezőgazdaság helyzete és ennek jelentősége a banküzemre“ címen a szeptember 11. napot teljesen igénybevevő tárgyalás és vita folyt, melyet a bankárnapról szóló nemrég közzétett jelentésből ismerünk meg s melynek ismertetése nálunk is felettből érdekes lehet. A tárgy főelőadója dr. *Georg Solmssen*, a Berliner Disconto Gesellschaft társ-tulajdonosa volt, aki rendkívül beható és alapos tanulmányban foglalkozott ezzel a kérdéssel. Solmssen rámutatott arra, hogy a mezőgazdaság termelőerejének és jövedelmezőségének fennmaradása a Német-birodalom politikai és gazdasági jövőjére is a legmesszebbmenő hatással van és vázolván a német mezőgazdasági és ipari termelés helyzetét és egymásközi arányát, intézkedéseket jelöl meg, melyek a mezőgazdaság életképességének emelése céljából szükségesek.

Solmssen tehát a Németbirodalom mezőgazdaságának mai helyzetéből indul ki és ennek alapján terjesztette elő határozati javaslatát, de azokat az okokat, melyek a német mezőgazdaság jelenlegi nehéz helyzetét előidézték, dr. *Eduard von Eichborn*, az Eichborn & Comp. breslauer bankcég egyik vezetőjének előadásából ismertük meg, aki ebben összefoglalta a német mezőgazdaság „súlyos szervi megbetegedésének“ okait és ennek során rámutatott arra, hogy a német mezőgazdaság reálhiteletterhei 1913-ban 13 milliárd márkára rugtak, 1928 március végén 6 milliárd márkára; a személyi hiteletterhek 1925 végétől 1928 március végéig 3.9 milliárdról 4.2 milliárdra emelkedtek. Az adóteher beszámításával a mezőgazdasági jövedelmezőség úgy alakult, hogy a kapásnövényekre bázisított üzemeknél az 1912/14-beli 140 márkával szemben a tisztajövedelem 1924/26-ban 26 márka, a gabonatermelő üzemeknél 73 márkával szemben mínusz 19 márka, a takarmánytermelő üzemeknél 31 márka helyett mínusz 37 márka volt. Igen érdekes Eichborn azon megállapítása, mely szerint a német mezőgazdaság a háború előtt az időlegesen szükséges hiteleket, tehát a személyi hitel-szükségletet is mobil jellegű vagyontárgyai eladásával, illetőleg elzálogosításával tudta kielégíteni anélkül, hogy a mezőgazdasági üzem állagát — mely alatt ebben az esetben az eleven és holtleltár értendő — érintenie kellett volna. Ezzel szemben ma a német mezőgazdaság személyi hitelképessége az állagvagyonom alapszik, az állagvagyon érintése azonban az üzem károsítása nélkül csak egész kivételes esetekben lehetséges.

Eichborn a német mezőgazdaság kedvezőtlen helyzetének okait két kategóriába osztja: az egyik kategóriába tartoznak azok az okok, amelyeket a háború és a kényszergazdálkodás, valamint az infláció és defláció, továbbá az igen rossz termékek idéztek elő; a második kategóriába sorolja azokat az okokat, melyek a

jelenben is fennállnak és amelyeknek leküzdése a jövő dolga. Az első kategóriába tartozó okok ezek: A gabona, burgonya, lovak, szarvasmarha, vágómarha kényszerű beszolgáltatása a mezőgazdasági üzemtökét pénztökévé változtatta át, ami az üzem vitelére és a terméseredményekre kedvezőtlenül hatott vissza. Már sokkal a német valuta stabilizációja előtt a mezőgazdaságnak üzemi szükségleteit aranyáron kellett megfizetnie, míg a mezőgazdasági termékek árai aranyáron alul voltak és nemcsak új üzemi tőke képződése vált lehetetlenné, hanem az inflációs időkben beszerezett készleteket is el kellett adni. A munkabérek aranyértékre változtak át, aranyban is emelkedtek, ugyanakkor a munkaidő csökkent, úgyhogy az üzemi tőke tekintélyes részét a bérfizetésekre kellett felhasználni. A tőkeromlás betetőzéséül azután a mezőgazdaságnak is aranyban kellett fizetnie az adókat, anélkül, hogy termékeiért aranyat kapott volna. „A mezőgazdaság eltökéltlenedése (Entkapitalisierung) a kényszergazdálkodás idejében béketökéjét vette el, a defláció idejében történt tőkétlenítés az infláció idejében szerzett készletektől fosztotta meg, mai hitelszüksége a tőkeválság következménye.“ A valuta-stabilizáció ideje óta is azonban a mezőgazdasági termékek árai a békebeli árak alatt állottak, holott az üzemi anyagok, a munkabérek, az adók stb. ezeket meghaladták és még ma is a mezőgazdasági termékek indexszáma alacsonyabb, mint pl. a munkabérek, a szociális terhek, építési költségek stb. indexszámai. Ezek az első kategóriába tartozó okok.

A második kategóriába a jelenben is fennálló okok tartoznak és ezek hasonlóak az egész német közzgazdaságban fennálló bajokhoz: Csekély a tőkeképződés és gyenge a jövedelmezőség. Ennek következtében továbbra is fennmarad az üzemi deficit fedezésére, a folyó üzemi eszközök pótlására és bizonyos időszakos szükségletekre az adóságcsinálás kényszere. A német Landwirtschaftsrat kutatásai szerint a mezőgazdaság folyó üzemi kiadásai (munkabérek, vetőmag, trágyaszerek, adók) 1912/14-től 1924/26-ig átlagosan 30%-kal emelkedtek. Maguk az adók és egyéb közterhek 330—450%-kal nőttek. A kamatterhek figyelembevétele nélkül a Landwirtschaftsrat által megvizsgált 3000 üzemből 1924-ben csupán 49% mutatott ki tiszta jövedelmet; 1925/26-ban 58%, 1926/27-ben 59%. Kelet-Németországban az üzemek 45%-a, Nyugat-Németországban 40%-a veszteséges üzem volt. Eichborn bankárszempontról is rámutatott ennek veszedelmére, mert a banküzemnek is „érdeke, hogy állandó üzletfelei legyenek és mert egy olyan mezőgazdasági üzem, mely normális időjárás és árviszonyok között is üzemi veszteséggel dolgozik, mint üzletfél kevéssé lehet kívánatos, még akkor sem, ha vagyonállaga bizonyos fedezetet nyújt is.“

Visszatérve már most *Solmssennek* előadására, ennek gondolatmenete és felépítése a következő. Kimutatja, hogy 1925 végén a német mezőgazdaság személyi- és reálhitelei 3.195,000.000 birodalmi márkára rugtak, melyek 1928 márciusáig 5.447,000.000 birodalmi márkára emelkedtek. Ehhez járulnak a mezőgazdaság függő hitelei és a Rentenbankgrundschuld összesen 6.800,000.000 birodalmi márka értékben, úgyhogy a kölcsönök összes értéke 12.200,000.000 birodalmi márkát tesz ki, mely összeg csaknem eléri a német mezőgazdaság 1924/27-re 12.656,000.000 birodalmi márkára kiszámított évi bruttó jövedelmét. A mezőgazdaság üzemi költségeinek leszámítása után a

mezőgazdasági üzem évi jövedelme 9.420,000.000 birodalmi márkára tehető. Solmssen a német mezőgazdasági termelést különösen abból a szempontból is vizsgálta, hogy a birodalom élelmiszerszükségletét milyen mértékben fedezi és rámutatott arra, hogy ezt a szükségletet csak 83.3%-ban fedezi a hazai mezőgazdaság és 16.7% behozatallal fedezhető csak. Aggályosnak tartja Solmssen, hogy a mezőgazdasági behozatal abban az irányban is romlott, hogy a készárúk behozatala a nyersanyaggal szemben emelkedett és erre vonatkozóan utal arra, hogy míg 1913-ban behozott takarmánycikkekért 849.5 millió márkát kellett fizetni, addig 1926-ban csak 560 millió márkát, ezzel szemben tejért, vajért, sajtért az 1913. évi 195.8 millió márka helyett 1926-ban 451.2 millió márkát. Igen érdekesek Solmssennek azon adatai, melyek az Institut für Konjunkturforschung kimutatásai szerint a német mezőgazdaság bányászati és ipartermelési hozamait hasonlítják össze és melyekből kimutatja, hogy az egész német köszénbányatermelés értéke csupán 55%-át teszi ki a német tejtermelés értékének és 33%-át a német hustermelés értékének; a barnaszénttermelés értéke csupán 57%-a a hüvelyes és kapásnövénytermelés értékének; a nyersvastermelés értéke csupán 25%-a a tejtermelés értékének és ebből, valamint más összehasonlításokból azt a következtetést vonja le, hogy: „olyan nagy értékekről van itt szó, melyek nemcsak a mezőgazdasági üzemre, hanem az egész népjólétre a legnagyobb hatással vannak.“ Ezt jellemzi még az is, hogy a német mezőgazdaság közvetlen fogyasztása a hazai ipartermékekből 4.500,000.000 márkára rug, ami az egész ipari termelés 15%-át teszi ki.

Solmssen szerint a feladat annak megállapítása: *Minek kell történnie, hogy a mezőgazdaság a lehetőség keretén belül szervezeti intézkedések, illetőleg intézmények útján az éghajlat és időjárás szélsőségei ellen lehetőleg megvédessék és a termelt értékek a lehető legjobban értékesíttessenek.* Azt mondja ebben a vonatkozásban: „Nem nagy művészet időnként előálló konjunkturából az eladási árak emelkedését kihasználni, de igen is legmagasabbrendű tevékenység az, hogy egy folyton nagyobbodó piacot szerezzünk terményeinknek, hogy a termelés és értékesítés önköltségeit leszorítsuk és ennek dacára minél jobb és jobb minőségeket állítsunk elő. Mivel a piac kibővítéséhez a legjobb recept az eladásra kerülő termékek minőségének állandósága és javulása, ezen elveknek alkalmazása magától is a termelés javítására hat, még pedig az egyetlen sikerre vezető uton, a pénztárcán keresztül, vagyis a jövedelmezőség útján.“

A szükséges intézkedések vizsgálatánál Solmssen a mezőgazdasági üzem különleges helyzetét az alábbiakban igazán szinte klaszszikusan állapítja meg. Szerinte a gazda, ha tömegárúk előállítója is, mint termelő és mint eladó, izolált helyzetben van, egyfelől függőségben földjétől és annak földrajzi fekvésétől, másfelől fogyasztóival vonatkozóan összefüggés nélkül. A gazda a konjunktúra változásával nem változtathatja meg tetszése szerint a termelés körforgását. A gazda kénytelen termését azok beérésének nyomása alatt eladni, mert nagyrészen csak korlátolt ideig raktározható az. Mindezeknek az összeműködő mozzanatoknak következménye, hogy a gazda „*kénytelen termelvényeit en gros árak mellett eladni, míg szükségleteit detail árakon kénytelen fedezni*“. Kénytelen termékeit gazdatársaival való versenyben eladni, míg szükségleteit olyan ipari üzemektől szerzi be, melyek ugy

termelésük, mint a termelés értékesítése szempontjából szervezettek és kartelban vannak. Ezeknek a hátrányoknak ellensúlyozására véleménye szerint a mezőgazdasági terményeket össze kell foglalni, egységesíteni kell és a kereskedelem részére rendezni kell. Mindez nem történhetik kényszergazdasági rendszabályokkal, hanem csak tanács-csal és szervezéssel és *nem a kartel* az a forma, mely mellett a mezőgazdasági üzemek összedolgozhatnak, *hanem a szövetség*. Abból a célból, hogy a kereskedelem feladatát a mezőgazdasági termékek értékesítésénél teljesíthesse, a mezőgazdaságnak a modern elvek szerint dolgozó kereskedelem kívánalmaihoz alkalmazkodnia kell és kiválasztást kell eszközölnie termékei között, ami előfeltétele olyan mennyiségek és minőségek összefoglalásának, melyek egységesen, mint tömegek kezelhetők. Solmssen szerint — és ez az ő gondolatmenetének lényege — a megoldáshoz ebben az irányban két dolog szükséges: *A mezőgazdaságnak, éppen úgy, mint az iparnak, termelését racionalizálnia*, vagyis ugyanazon termék minőségeinek számát csökkentenie kell; szükséges továbbá, hogy ezeket a számszerint lecsökkentett minőségeket *közhitelű standardizálás által kereskedelmileg közös nevezőre hozzák*. „A standardizálás — mondja — közös nyelvet szerez, hogy azon a hosszú uton, melyet a gazda termékének sok kézen keresztül a termelőhelytől a kiskereskedőig és a fogyasztóig kell tennie, az eladó kereskedő és vevő megérthesse, hogy milyen termékeket kap kézhez és így biztosságot kapjon üzleti tevékenységéhez.“ Ismertette az Egyesült-Államoknak, Dániának, Hollandiának, Finnországnak és más államoknak a standardizálásra vonatkozó intézkedéseit és különösen behatóan és részletesen az Egyesült-Államokét, ahol 1913 óta a *Bureau of Markets* ezt óriási stílusban szervezte meg. A standardizálás által a mezőgazdasági termékek sokasága tőzsdei kereskedelem tárgya lehet, mert értéküket illetőleg kétség nem állhat fenn; a standardizálás lehetővé teszi az eladónak és a vevőnek, hogy megbízható ítéletet alkosson magának valamely termék mindenkori piaci áráról; alapja lehet ez egy határidő-üzletnek, mely által a termék értékesítése a beéréstől függetlenül az egész használati időszakra elosztható. A standardizálás útján lehetséges a mezőgazdasági terméket fungibilissé, értékegyenlővé, helyettesíthetővé tenni. Ahol standardizálás nincs, ott a mezőgazdasági termékek a rosszabb és legjobb minőségek átlagértékében adhatók el, mindig a legrosszabb minőség irányába hajolva. Solmssen szerint a Németbirodalomban nagy mértékben hiányzik még az erre irányuló tevékenység és ami hasonló vonatkozásban történik, az inkább csak rendőri természetű. A bankárokat is a legnagyobb mértékben kell, hogy érdekelje a standardizálás, mert ahhoz, hogy a mezőgazdaság nagyszabású és hosszabb időtartamra számított bankszerű tevékenység körébe bevonható legyen, a közhitelű standardizálás elengedhetetlen feltétel és csak ez teszi lehetővé, hogy a mezőgazdasági termékek fungibilisok legyenek és ezáltal olyan pénzügyi műveletnek lehessenek tárgyai, mely odairányul, hogy a mezőgazdaságnak, mint üzemnek, liquiditását rendszeresen megjavítsa, utat és eszközt nyújtson a mezőgazdasági termékek nagy lekötött értékének feloldására és a jelzáloggal fedezett hitelen kívül a mezőgazdasági termékekre *fedezett áruhitelt* megszerezze. Ezt csak a standardizálással lehet elérni, mely által a nem teljesen egészséges termék kiküszöbölődik, egymással helyettesíthető termékek szereztetnek,

azoknak tartóssága előmozdittatik, a szállítóeszközök tökéletesíthetők, a szállítás alatt szakszerűen kezelhetők és végül célszerűen raktározhatók és hűthetők. A standardizálás mellett Solmssen szerint a közraktári intézmény kiépítése az amerikai *Warehouse Act* és „*cold-storage*“ rendszere alapján szükséges, mert ezáltal megnyitja a mezőgazdaság előtt az a lehetőség, hogy a beraktározott termék után rendszeresen pénzt szerezhessen annak eladása előtt azáltal, hogy ennek finanszírozása a pénzádó részére biztos alapokra fektetik. A raktár tehát az eszköz, mely által a hitelnyújtó liquiditásának veszélyeztetése nélkül a mezőgazdasági üzem pénzzel való ellátása lehetséges.

Az egységes minőségű, standardizált, közraktárakban elhelyezendő mezőgazdasági termékek előállítására céljából az amerikai *Cooperation* néven ismert rendszert kívánja Solmssen és rámutat arra, hogy Dániában a gazdák 85%-a tömörült szövetkezetekbe, Hollandiában a sajttermelés 45%-a, Finnországban a vajtermelés 92%-a, Észtországban a sajttermelés 84%-a, Ausztráliában 91%-a, Újzeelandban 80%-a szövetkezeti úton történik és hogy Amerikában 1913-tól 1925-ig a termelőszövetkezetek száma 3099-ről 10.803-ra, azoknak forgalma 310 millió dollárról 2.400.000.000 dollárra emelkedett. A *Cooperation* szövetkezés Solmssen szerint azt a célt szolgálja, hogy a mezőgazdaságot a piacért való küzdelmében megerősítse és azt kívánja, hogy a szövetkezeti intézmény, úgy mint Dániában, tisztán és kizárólag gazdasági legyen, melyből nemcsak politikai, hanem etikai szempontok is ki legyenek zárva. A szövetkezetek támogatásánál és az egész általa előadott intézményrendszer támogatásánál az államtól Solmssen azt várja, hogy tekintélyét latba vesse a mezőgazdasági termékek egységes minőségének megjelölésénél, a közraktári intézmény jogi alapjainak megteremtésénél és csupán átmenetileg védővámoknak megállapításánál olyan üzemágak részére, melyek fokozatosan kiküszöbölhetik a külföldi importot.

A bankárgyűlés jegyzőkönyve szerint „viharos, hosszan tartó tetszés és taps“ kísérte Solmssen dr. előadását és ez mutatja, hogy a német pénzügyi körök a legnagyobb elismeréssel fogadták ezeket az alapos, mélyen szántó és éleslátású fejtegetéseket. A már előbb említett Eichbornon kívül dr. *Schacht*, a Német Birodalmi Bank elnöke szövegezte hozzá az előadáshoz és hangsúlyozta, hogy Solmssen előadása mutatja, hogy a mezőgazdasági termékek értékesítésénél is lehet egy teljesen liquid és fungibilis hiteleszközt teremteni, mely tehát egy jegybanknál is hitelalapot szolgálhat. Dr. *Brandes*, a *Deutscher Landwirtschaftsrat* elnöke kiemelte, hogy Solmssen nagyszerű előadása dacára is tévedésnek tartja, hogy a tipizálás és standardizálás *egymaga* képes lenne a mezőgazdaságot jelenlegi bajai-ból kigyógyítani és rámutat arra, hogy a parasztlakosság életfeltételei széles körben romlottak és hogy ez a parasztszaládok életerejének aláásását jelenti. *Sybel*, a *Reichslandbund* igazgatója Solmssen előadásának teljes méltánylása mellett is szükségesnek tartotta hangsúlyozni, hogy az általa ajánlott rendszabályok nem valósíthatók meg egyik napról a másikra, hogy a legközelebbi jövő a gazdákat súlyos gondokkal tölti el és hogy az adósság, kamatok és az adók megfizetéséhez a parasztnak ma csak egy eszköz áll rendelkezésre — az éhezés.

A német bankárnap az ezen tárgynál elfogadott határozatában

kimondta, hogy a német mezőgazdaság jóléte az összes többi foglalkozási ágakra, a külkereskedelmi mérlegre és a banküzemre rendkívüli fontosságú és hogy a mezőgazdaságon csak olyan intézkedésekkel lehet segíteni, melyek jövedelmezőségének tartós visszaállítására vezetnek. A határozat szerint a német bankok és bankárok aktív együttműködéséhez megkivántatik, hogy a német mezőgazdaság maga is teljesítse az ehhez szükséges fontos előfeltételeket és hogy olyan intézmények létesüljenek, melyek a személyi hitelt az áruhitellel helyettesíthetik. Ebből a célból a standardizálás megszervezése, a közraktári intézmény kifejlesztése, a forgalomképes raktárjegyek jogi és pénzügyi alapjának bevezetése szükséges. *Bonschab*nak, a Süddeutsche Bodencreditbank elnökségi tagjának felszólalására a határozat azt is kimondja, hogy a magán jelzáloghitelbankok kölcsönügyleteinek és ezek záloglevél-elhelyezési tevékenységének valamely állami jogosítással bíró intézet javára való megszükitése a mezőgazdaság érdekeinek sérelmével járna.

Eber Ernő.

A közpénzből való lakásépítés finanszírozása.

E rövid dolgozat keretében a közpénzből való lakásépítés sarkalatos pontjának, a finanszírozásnak legfontosabb példáit kívánjuk bemutatni. Sajnos, a dolgozat terjedelmének kerete lehetlenné teszi az adatoknak az egyes eredmények bemutatásánál továbbmenő értékelését, valamint az egyes rendszerek bő taglalását. Pusztán annyit kívánunk megjegyezni, hogy a közpénzeknek hatékony igénybevétele nélkül, a lakásprobléma gyökeres megoldását elképzelni sem lehet. Mert a lakásnélküliek számára, a magángazdaság által épített drága lakások vagy a kötött forgalom mozdulatlansága semmi esetre sem nevezhető megoldásnak.

A hadviselt államok közül ma *Németország* lakásproblémája a legégetőbb. Azoknak a hatalmas erőfeszítéseknek ellenére, melyeket a németek tesznek és tettek, még ma sem lehet a lakáskérdésnek akár csak ideiglenes megoldásáról is beszélni. Kétségtelen azonban, hogy évről évre csökken a lakásnélküliség és talán néhány esztendő múlva a ma hiányzó 600.000 lakás, valamint a reális forgalom kialakulásához szükséges 1—2 százalékos többlet is rendelkezésre fog állni. 600.000 hiányzó lakás azonban óriási szám és az építés csak a pénzügyi alapnak gondos előkészítése révén képzelhető el.

Mint minden nagy építő munkának, a német lakásproblémának magja szintén a pénzkérdésben rejlik. Csak az évenkénti újabb szükséglet kielégítéséhez két milliárd Rm-ra van szükség, még pedig lehetőleg olcsó márkákra, nehogy a pusztta tőke kamatai lehetlenné tegyék a lakások olcsó bérét. Ily módon a tőkeképződés folyamata szoros összefüggésbe kerül az építkezés lehetőségével. Lássuk, hogyan alakult a tőkeképződés a háboru után. 1913-ban a német birodalom takaré- és girókövetelése összesen 19.980 millió márkát tett ki, a fejenkénti követelés tehát 291.38 M. volt. 1925-ben, a mai Németország területén (a Saarvidék nélkül), a takarékkövetelések 1629.1 millió Rm-t, a girókövetelések pedig 875 millió Rm-t tettek ki, úgy hogy egy főre 40 Rm. jutott.

(A megtakarítás folyamata.)¹

É v	Takarékbetétek				Havonkénti növekedés			
	összeg		fejenként		összeg		fejenként	
	takarék	giro	takarék	giro	takarék	giro	takarék	giro
	követelés		követelés		követelés		követelés	
	millió M.		M.		millió M.		M.	
1913. Német birodalom	19689		291.38		84.2		1.25	
	millió Rm.		Rm.		millió Rm.		Rm.	
1925 mai Németország (Saarvidék nélkül)	1629.1	875.0	26.0	14.0	85.1	18.3	1.4	0.3
1926..... I.	1798.3	917.9	28.7	14.6	169.2	42.9	2.6	0.6
II.	1937.6	958.0	30.9	15.3	139.3	40.1	2.2	0.7
III.	2044.6	1006.6	32.6	16.0	107.0	48.6	1.7	0.7
IV.	2154.3	1033.8	34.3	16.5	109.7	27.2	1.8	0.5
V.	2258.6	1069.3	35.9	17.0	104.3	35.5	1.6	0.5
VI.	2362.3	1077.5	37.6	17.1	103.7	8.2	1.7	0.1
1927..... I.	3381.1	1183.1	53.6	18.7	290.3	63.7	4.6	1.0
II.	3572.8	1204.1	56.6	19.1	191.7	21.0	3.0	0.4
III.	3718.8	1212.0	58.9	19.2	146.0	7.9	2.3	0.1
IV.	3854.0	1203.1	61.0	19.1	135.2	8.9	2.1	0.1
V.	3965.5	1190.0	62.7	19.0	111.5	13.1	2.7	0.1
VI.	4022.7	1158.0	63.6	18.4	57.2	32.0	0.9	0.6
VII.	4122.4	1149.3	65.2	18.2	99.7	8.7	1.6	0.2

A takarék- és girókövetelések havonkénti növekedése, mely 1913-ban átlag 84.2 milliót tett ki, 1927 első felében 354 és 91 millió Rm. között ingadozott, azóta a havonkénti növekedés alábbhagyott.

Ennek ellenében az ellenőrizhető belföldi tőkeszükséglet 1913/14-ben 3674 millió M., 1925-ben 1494 millió Rm., 1926-ban 4576 millió Rm., ezen, valamint a kölcsönök stb. kibocsátásán kívül, még az újonnan alakult vállalatok részvényei vettek nagyobb tőkét igénybe. Lakásépítési célokra 1924—26-ig mintegy 5000 millió Rm. fordított.

Ha a lakásépítési célokat szolgáló tőkék származását vesszük vizsgálat alá, érdekes eredményeket kapunk. Kiderül ugyanis, hogy az elköltött 5148.1 millió Rm-ból 3980.3 millió Rm. közpénz, 1167.8 millió Rm. pedig bankok és egyesületek tőkéje, tehát az egész összegnek alig 23 százaléka. Igaz, hogy a magánépítkezések aránylag csekély összegei ebben az összeállításban nem szerepelnek, viszont a posta és a vasut által nyújtott munkaadói kölcsönök 302.3 millió Rm-nyi összege, az egyesületi pénzek között szerepel.

¹ L. A német bir. munkaügyi miniszternek jelentését. V. B. 1. 12320/27. III. Aug. 88. old.

A tőkeképződés a háboru előtthöz képest, mint láttuk, kedvezőtlenül alakult, belföldi kölcsön kibocsátására sem volt megfelelő alkalom, külföldi kölcsön felvételét pedig egyéb gazdasági okok miatt mellőzni kellett, így tehát az egyetlen lehetséges ut volt a már meglévő közpénzekkel a tökehiányban szenvedő pénzpiacnak segítségére sietni. Az állam, a társországok és az egyes községek adóalapjaiknak egy részét azonnal az építkezések megindításának céljaira fordították. Elsősorban a házbéradójövedelmek jöhettek itt számításba. A Reich országai 1923—1926-ig a következő összegeket bocsátották a házépitkezés rendelkezésére: házbéradóból 1612.4 millió Rm-t, a Reich pénztárából 177.6 millió Rm-t, az egyes országok költségvetési keretén belül felvett tételekből 115.2 millió Rm-t, kölcsönökből és hitelekbelől 159.5 millió Rm-t, egyebekből 3.2 millió Rm-t, összesen tehát 2068 millió Rm-t, ami az elsősorban építkezésre szánt házbéradójövedelmet 400 millióval haladja meg. A pozitív pénzáadásán kívül, negatív, jobban mondva eszmei segítségnek nevezhetjük, hogy az újonnan épült házaknak az egyes országok 5—30 évi adómentességet engedélyeztek. Legtöbbször az adómentesség mértéke a felépített lakások nagyságától tétetett függővé, amennyiben kis lakásokat magában foglaló bérház hosszabb ideig adómentes, mint az egyéb házak.²

Az infláció ideje alatt különböző építkezések befejezésére 380 millió aranymárka jutott. A valuta stabilizálása óta erre a célra 43 millió Rm-t, különösen sürgős építkezésekre 15 millió Rm-t állami tisztviselők, hadirokkantak, hadiárva stb. lakásainak felépítésére a vonatkozó törvények alapján 50 millió Rm-t költött az állam. Jelentősebb befektetés még a munkaügyi miniszter által az egyes országok rendelkezésre bocsátott 63 millió Rm, melyet ezek kölcsön formájában kaptak és elsősorban a nyomoruságos viszonyok közt tengező földmunkások lakásainak felépítésére fordítottak.

A német lakásépítkezés pénzügyi részének sima lebonyolítását jelentékenyen elősegítette az 1926 március 26-iki törvény, mely felhatalmazta a munkaügyi minisztert arra, hogy a közbenső hitel (Zwischenkredit) céljára 200 millió Rm-t bocsásson az érdekeltek rendelkezésére.³ A Reich ezt az összeget 12 hónapos időtartamra az egyes országok között megfelelő arány szerint osztotta fel. A 200 millió Rm-nak felosztása nem egyszerre történt. 100 milliót azonnal kiutaltak, 10 millió márka állami tisztviselők lakásépítésének céljaira tartalékolttak, a fennmaradó 90 millió márka hovaforditása fölött pedig időről időre döntöttek. A Reich tehát az *egyed-egy országoknak* adott hitelt, az igénybevett összegekért ezek voltak felelősek. Az országok ellenben nem maguk szervezték meg az építési hitel továbbadását, hanem ezt elsősorban jelzáloghitelintézetekre bízták. Ugy az országok, mint pedig ezektől a pénzintézetek, csak azzal a kikötéssel kapták meg a reájuk eső részt, hogy azt ugyanolyan kamatláb mellett adják tovább, mint ahogy ők kapták.

A Zwischenkredit óriási jelentősége érthetővé válik, ha a német pénzpiacnak 1926. évi sivár állapotára gondolunk. Az, aki házat akart építtetni, jelzáloghitelt a *telek* értékére nem kapott, csak ha a ház már készen állt. A Zwischenkredit tehát lehetővé tette,

² L. Steuer und Gebührenfreiheit von Wohnungsbauten c. törvényt 1926 május 27.

³ L. Reichsgesetzblatt I. 179. I.

hogy a telektulajdonos építkezzen és amikor háza már készen volt, az állami kölcsönt felváltotta a normális, első jelzáloghitel. A pénzintézetek magánfeleiknek csak hét hónapra⁴ adták tovább a pénzt, a tiz-tizenegyedik hónapban már az állammal számoltak el, a Reich pedig 12 hónap leteltével ismét pénzének birtokában volt. Ily módon a közgazdaságot egy hitelinjekcióval lábrakapatták. Helyesen jegyzik meg könyvükben Wölz és Beisiegel:⁵ nem szabad elfelejteni, hogy a házbéradóból befolyt jövedelmek lényegében a közgazdasági forgalom egy részét jelentik, pusztán azzal a megszorítással, hogy hova fordításuk előre meghatározott program szerint történik. Ez az injekció egyébként valósággal újraélesztette a teljesen halott német építkezést. Még 1926-ban több mint 200.000 lakás épült, miután pedig az évenkénti új igénylést 150.000-re, a teljes hiányt pedig 600.000-re becsülik, a márciustól—decemberig lefolyó idő alatt a teljes lakáshiánynak mintegy 26 százalékát sikerült pótolni.

Térjünk vissza a Zwischenkredit adminisztratív lebonyolításához. Mint mondtuk, az egyes országok jelentősebb pénzintézeteknek továbbították a Reichtől kapott összegeket. A vonatkozó rendelet írja elő, hogy mely pénzintézetek vehetnek részt a lebonyolítás munkájában, hanem az egyes országok, kormányaiknak diszkrécionális joga gyanánt tartották fenn a megbízatás kiadását. 38 jelzálogbank, 17 nyilvános joggal felruházott, záloglevelek kibocsátására meghatalmazott és 40 egyéb intézet vállalta a kölcsön adminisztrációját.

A lebonyolításra vonatkozó rendelet⁶ fontosabb intézkedései a következők: a pénzintézetek csak akkor utalhatják ki a szükséges összegeket, ha az építetőknek arra azonnali építkezés céljából szüksége van. Az intézetek ugyanolyan kamat mellett adják tovább a kölcsönt, mint ahogy azt ők kapják. 0.5 százalék az a maximum, melyet az intézetek a kölcsön kiadásának és visszafizetésének költsége gyanánt felszámíthatnak. Az intézetek kötelesek az építkezés gyors befejezésére felügyelni és azt minden módon elősegíteni. A Zwischenkreditet a telek értékére kell betáblázni az erről szóló megállapodásban, a későbbi jelzáloghitel formájának feltételeit szintén fel kell venni.

Minden építető német állampolgár igénybe vehette a közbenső kölcsönt, még a magánvállalkozók is. Csak azokat a vállalkozókat zárták ki, akik iparszerűleg, vagy egyes esetekben, ház- és telekspekulációkkal foglalkoztak, miután a rendelet 11. paragrafusa kimondja, hogy „a lakásokat tilos spekulációs célokra felhasználni és ezt biztosítani kell”. Természetesen lehetetlen, hogy egy ház építkezésekor már előre lehessen látni, vajjon a tulajdonos nem fog-e valamikor spekulálni vele. A rendelet minden esetre kimondja: az építető személyének és előbbi üzletvitelének biztosíték gyanánt kell szolgálni arra, hogy a felépített lakásokat és házakat nem spekulációs célokra építeti. Meg kell jegyeznünk, hogy közbenső hitelt csak kislakásépítésére lehetett kiutalni.

⁴ Kivételes esetekben tovább is, de akkor havonta évi 1% kamattöbbletet kellett fizetni a Reich javára.

⁵ W. & B.: Die Finanzierung des Wohnungsbaues aus öffentlichen Mitteln. Berlin, Carl Heymann. 1926. 12. 1.

⁶ Reichsministerialblatt 1926 ápr. 16. 119. 1.

A magánkézből származó építési hitelt csaknem kizárólag első jelzálog formájában nyújtották. Háboru előtt az építési és telekértéknek mintegy 60—65%-át lehetett betáblázni, olcsó 4—4.5%-os kamat mellett. Ez elérni még ma sem lehet. Jelzálogkölcsönt legfeljebb ugyanolyan feltételek mellett lehet kapni, mint egyéb hosszulejratu kölcsönöket. A jelzálogkölcsön-nyújtás feltételeinek alakulását egyébként érdekesen mutatja az alábbi összeállítás:

É v	Kamat- láb	Költség- hozzá- járulás	A lebonyo- lításért	Kibocsá- tási árfolyam	Bankár- jutalék ⁷
1924	5 - 6% kés' bb 10%	1½—2%	3—5%	50% (6%-os) 75—80% (10%-os)	2—3½%
1925	részben 6% tulnyomóan 10%	1—2%	2—3%	60% (6%-os) 85% (10%-os)	2%
1926	8%	½—¾%	2—3%	95%	1½—2% (I. 11-től 1½%)
1927 I. negyed	6%	½—¾%	—	95%	1½%
1927 II. negyed	7%	½—¾%	—	93	1½%
1927 III/IV. negyed	7%	½—¾%	—	91%	2%

Bár a kamatok és költségek az 1914 előtti időkhöz képest igen magasak, a bankok alig adnak kölcsönt. A magánkézből származó drága tőkének igen nagy hátránya, hogy a lakberek oly nagymértékű emelkedését vonhatja maga után, melyet az arra ráutaltak megfizetni nem tudnának. Ezért már hosszabb ideje folynak tárgyalások arra nézve, hogy — mint a háboru alatt Hollandiában — a német háztulajdonosoknak is lakbérkülönbözeti megtérítést adjanak, a Reich pénzéből.

Háboru előtt az első jelzálog mellett, az értéknek 75 százalékáig, második helyre betáblázva szintén könnyen lehetett pénzt kapni. Németországban ma ez teljesen lehetetlen. A közbenső kölcsönt felváltó első jelzálogot az értéknek legfeljebb 45 százalékáig nyújtották. A magánépítkezés⁸ elősegítésének céljából tehát gondoskodni kellett arról is, hogy a háboru előtti helyzet legalább némileg helyre-

⁷ L. A birod. munkaügyi miniszter 12320/1927. sz. a Reichstagshoz intézett jelentést. 107. l.

⁸ Ilyen szempontból még az egyes községek is magánépítőknek számítanak.

álljon. Erre ismét egyetlen mód mutatkozott, nevezetesen a közpénzek bevonása. A házbéradó — melyet a harmadik u. n. adószükségrendelet szabályoz⁹ — forrása a második helyre betáblázott állami jelzálogkölsönnek.

A házbéradóból származó kölcsönnek elosztási módját és feltételeit a Reich országai nem mindenben szabályozták¹⁰ egyformán. Egységes előírás az, hogy közpénzekből származó építkezési kölcsön csak olyan kislakások céljaira vehető igénybe, melyek „a legszerűbb igényeket elégítik ki“. A kislakás fogalmát azonban nem mindegyik állam értelmezte egyformán. Baden például az ötszobás lakásokat, melyek 125 m²-nél (konyha nem számítódik bele) nagyobb területet nem foglalnak el, kis lakásoknak számítja.

A házbéradójelzálognál és a közpénzből származó II. jelzálognál általában ugyanazok a határozatok érvényesek, melyek a „Zwischenkredit“ igénybevételét szabályozzák. A spekuláció kizárásának óhaja vezeti itt is a hatóságokat. Bajorország egyenesen előírja, hogy az építető csak azoknak adhat ki lakást, akiknek vagy nincs lakásuk, vagy pedig átköltözéssel egy másik lakást szabadítanak fel. Szászország a jelzálogkölsönt csak egy vagy két lakásos családházak építetőinek adja meg, ugyanitt a kölcsön maximuma az értéknek 60 százaléka lehet.

Poroszország és Mecklenburg-Schwerin nevezi csak házbéradójelzálognak az innen származó kölcsönöket. Rá kell azonban mutatni arra, hogy az építési kölcsönök, állami építési jelzálogkölsönök¹¹ stb. név alatt szereplő állami segélyek mind ebből a forrásból származnak.

A házbéradójelzálogkölsönnek lebonyolítási módja az egyes államokban szintén különböző. Két államban, nevezetesen Hamburg szabad városban és Württembergben, ahol közpénzintézetek működnek, a lebonyolítást ezek végzik.¹² Ezek különösebb szabályokat nem is hoztak, hanem az adminisztráció teljes lebonyolítását intézeteikre bízták. Félő azonban, amit német szakkörök már többször kifogásoltak, hogy a két pénzintézetnél a kölcsöntőke származásának és ezzel a lakbérrel gyakorolt depresszív hatásnak előnyei lassanként kihasználhatatlanul maradnak. Ennek a lebonyolítási módnak egyetlen előnye, a gyorsabb tempó és ezzel a magángazdaságba való bekapcsolódás tagadhatatlan és minden esetre gondolkodásra készítető. Ebből a szempontból Thüringia és Hessen produkálták a legkiválóbbat, ahol magánjogi alapon működő, de az államhatalom által irányított és befolyásolt intézet, a Landeshypothekenbank, intézi az adminisztrációt.

A Reich összes országaiban az építési segélyeket, kölcsönöket stb. betáblázás útján biztosítják. A kölcsönök legtöbbször *felmondhatatlan* amortizációs kölcsönök (Porosz-, Bajor-, Szászországban, valamint Württembergben, Badenban, Thüringiában, Hessenben, Mecklenburgban). A törlesztés megkezdése sok esetben évekre van

⁹ L. „Gesetz über den Geldentwertungsausgleich bei bebauten Grundstücken“, Reichsgesetzblatt 1926. VI. 1. I. 251. l.

¹⁰ Az államok közti szétosztás módját lásd: B. I. Adatok az európai lakásproblémához. Közg. Szemle 1928, 8—9. sz. 626 l.

¹¹ Staatliche Baudarlehen, Hypothekenbaudarlehen, Bau- und Instandsetzungsdarl., Staatliche Beihilfen für Wohnungsbauten stb.

¹² Wohnungskreditanstalt Württ. Hamburger Beleihungskasse.

kitolva; a törlesztési tétel majdnem általában 1 százalék, de a megtakarított kamatok a törlesztési tételhez hozzáadottnak, úgy hogy a gyors amortizáció lehetségessé válik. A kamatláb a törlesztésre való tekintet nélkül a lebonyolítás tartamára egyenlően van megállapítva. Legmagasabb a kamat Württembergben, ahol az állam a házbéradón kívül más közpénzeket is felhasznált a lakásinség enyhítésére — 5%, Stuttgart városában azonban csak 4%. A kölcsön nagysága az egyes országokban szintén szabályozva van. Általában kétféle szabályozási módról beszélhetünk: abszolutról és relatívról. 1. Relatív, amennyiben a jelzálogkölcsön az építkezési költségekhez vagy az összköltségekhez van viszonyítva. Az első esetben Poroszország 66²/₃%, Szászország 85%, Hamburg 65% erejéig ad kölcsönt, a második esetben Bajorország az összköltség ²/₃-át, Mecklenburg pedig 85%-át bocsátja az építető rendelkezésére. 2. Abszolút akkor, ha a jelzálogkölcsön összege maximálva van. Ez a maximálás Poroszországban 3—5000, Bajorországban 5—6000, Szászországban 10.000, Hessenben 4—7000, Thüringiában 3500 stb. Rm-t jelent. Kivételes esetekben hadirokkantak, hadiözvegyek 25 százalékkal több kölcsönt is kaphatnak pótjelzálogkölcsön címén.

A közpénzek segélyével felépített házak tulajdonjogát, eladását stb. a következő főbb megkötések szabályozzák: a spekuláció kizárása céljából az államnak elővételi joga van. Csak előírt nagyságú lakásokat szabad építeni, ezeket is csak a szabályozott technika szerint. A lakbérek az előírtaknál magasabbak nem lehetnek, végül az esetleges vevőnek köteleznie kell magát az összes szabályok és előírások betartására.

A németek közpénzből való lakásépítés finanszírozó akcióját főbb vonalaiban vázoltuk, most még az elmúlt két esztendő eredményeiről kell beszámolni. A lakásépítés céljaira az 1926. évben óvatos becslés szerint a következő összegek bocsáttattak rendelkezésre:

Takarékpénztárak I. jelzálogra	400	millió Rm.
Közbenső hitel I. jelzálogra	200	„ „
Házbéradó	765	„ „
Egyéb közpénz	40	„ „
A városok és országok előlege és kölcsöne	350	„ „
Saját tőke	300	„ „
Összesen	2055	millió Rm.

A közbenső hitelnek csak mintegy a fele került ki a vonatkozó törvény alapján folyósított 200 millió Rm. közpénzből. 1200 millió közpénzzel szemben 1926 végén már mintegy 800 millió Rm. saját tőke áll, ami a házbéradó felhasználásának igen kiváló eredményéről tanuskodik.

1927 elején a német bankok, az 1926. évben kibocsátott záloglevelek kedvező fogadtatásán felbuzdulva, igen nagy összegeket próbáltak ilymódon szerezni és az építkezés céljaira felhasználni. Az 1927. évi gazdasági pangás ezeket a reményeket tönkretette és a takarékpénztárak, biztosító- és egyéb társaságok, melyeknek nagy iparvállalatok hiteligényeit kellett kielégíteniök, csak az 1926. évi összeg alatt tudtak tőkét az építkezés rendelkezésére bocsátani. Pontos adatok az 1927. évi lakásépítésre még nincsenek, az év közben történt becs-

lések pedig az év folyamán sorra megdőltek, úgyhogy ezeknek adatai értéktelenek.

A lakáskérdés pénzügyi nehézségeit, *Hollandia* szintén egyes intézkedések révén, a közpénzeknek legcélszerűbb felhasználásával igyekezett legyűrni. Ez a törekvés ma már nagyrészt sikerrel járt és Európa összes országai közül a lakásnélküliség szociális átkát, ezernyi baját, *Hollandia* érzi legkevésbé. 1915-ben, mikor a háboru már a semleges államokkal is éreztette hatását, *Hollandiában* a lakbérek, a jövedelmekhez (fizetésekhez) viszonyítva, aránytalanul felszöktek. 1916-ban pedig az építési anyagok drágulása tette lehetetlenné az olcsó lakbérű házak építését.

Először *Amszterdam* városa segített ezen a bajon: magára vállalta a lakbérkülönbözöt fizetését. Néhány hónappal később, az egész országra kiterjedő rendelkezés szerint a különbözöt 50—75%-át az állam vállalta magára, a hiányzó 25%-ot pedig a községek pótolták.¹³ A viszonyok javulása folytán, a lakbérek fokozatosan emelkedtek, 1920-ban a békebelinek 50%-a volt, 1925-ben pedig már teljes 100%.

A magánépítkezés fellendítésére, mely a háboru alatt és közvetlenül a háboru után szinte teljes mértékben stagnált, az állam praemiumokat tűzött ki. 450 köbméter légtér meg nem haladó lakások építéséhez az állam, *Amszterdamban* 2500, a vidéken 2200 forinttal járult hozzá, melyet fokozatosan 1700, 900, 600, majd 300 forintra szállítottak le. 1924 óta praemiumokat nem fizetnek ki. Ezenkívül az állam 15 év alatt törlesztendő 6%-os jelzálogkölsönt bocsájtott ki, azzal a feltétellel, hogy az ilyen pénzből épült házak béreit, a városi tanács beleegyezése nélkül nem lehet emelni.

A községek előljárósága, illetőleg a városi tanács a közpénzből építkező magánosok és építő egyesületek felett, ellenőrzést gyakorol. Építő egyesületeknél az ellenőrzés a következőkben nyilvánul:

A közpénzekből nyújtott kölcsönöket a hatóságok egy különleges számlán könyvelik el, melynek összege felett az egyesület az illetékes hatósági megbízott nélkül, nem rendelkezhetik. Ha az egyesületnek valamilyen számlát ki kell fizetni, a számlához egy a különleges számlára¹⁴ utaló zsirócsekket mellékelnek. Amennyiben a kifizetendő számlát a hatósági megbízott rendbenlévőnek találja, a csekket a zsiróba utalja, egyúttal pedig a kifizetett összeget (a megszavazott kölcsönkeretben) az egyesület terhére iratja.

Ezenkívül a hatósági megbízott (nagyobb városokban a lakáshivatal igazgatója) állandóan ellenőrzi a házbérek nagyságát, valamint a bér fizetésének folyamatát. Havonta egyszer, a béreknek mintegy 80%-át, az egyesületek kötelesek a zsiróhivatalnál, a különleges számlára befizetni. Ebből az összegből törlesztik a kölcsönt és fizetik a közüzemi díjakat, adókat, stb. Valamennyi egyesület működéséről évente egyszer kimutatás készül, melyet valamennyi egyesület vezetőségének, valamint a kormánynak megküldenek. *Amszterdamban* pl. 23 ilyen egyesület működik 9239 lakással és egy nőtlen férfiak számára létesített otthonnal. A 23 egyesület számára megszavazott kölcsön összege 61,204.000 forintot tesz ki. Házbérből évente 3,240.000 forint folyik be.¹⁵

¹³ Meghatározott jövedelem fölött, magasabb lakbért kellett fizetni.

¹⁴ Besondere Rechnung.

¹⁵ L. Wohnungswesen. Amsterdam, 1927. Der Magistrat. 47. l.

A középosztály számára szintén nagyobb szabású lakásépítkezés megvalósítását tette lehetővé az állam. Erre a célra 5,574.000 forint tőkét bocsátott rendelkezésre, további 1,526.000 forintnak folyósítása pedig már elhatározott. A középosztály építőegyesületei még további összegeket is kaptak. Kikötötték, hogy az ilyen építkezések lakásainak bére, az 1914. évi építkezés költségeit fedezze, amennyiben a tényleges építési költségek ezt meghaladták, a különbözetet $\frac{3}{4}$ részben az állam, $\frac{1}{4}$ részben pedig a község fedezte. A különbözetet vissza sem kellett fizetni, ezeket az összegeket „fonds perdu” gyanánt kezelték. 4,950.000 forintot fizettek ki eddig ilyen különbözet gyanánt.

Alábbiakban néhány statisztikát mutatunk be Amszterdam városának (mint a legnagyobb közpénzből való építettőnek) eredményeiről.

Az állami és községi kölcsönök (holl. forint).¹⁶

Rendeltetés	Használatban	Építés alatt	Elők'szítés a'att	Összesen
Középitk.	37,000.000	2,000.000	7,000.000	46,000.000
Egyes. épitk.	67,000.000	8,500.000	9,500.000	84,500.000
Mag. épitk.	8,729.000	—	—	8,729.000
Összesen	112,729.000	13,000.000	16,500.000	140,229.000

Építési segélyek (holl. forint).¹⁶

Rendeltetés	Évenkénti segély		Egyszeri segély		Összesen
	Államtól	Községtől	Államtól	Községtől	
Egyesületi épitk.	1,087.000	397.000	4,338.000	1,446.000	7,268.000
Községi „	347.000	364.000	—	—	711.000
Magán „	—	—	18 353.000	—	18,353.000
Összesen	1,434.000	761.000	22,691.000	1,446.000	26,332.000

Franciaország 1928 nyarán kapott általános pénzügyi tervezetet az országszerte nagymértékben megnyilvánuló lakásínség leküzdésére. Loucheur, közmunkaügyi miniszter nevéhez fűződik a tervezet, — melynek eredményeiről egyelőre természetesen nem lehet beszélni, — azonban a törvény fontossága nagy vonalakban való ismertetését minden esetre szükségessé teszi. Az építkezést öt év alatt bonyolítják le, költsége 11 milliárd 200 milliót vesz igénybe. Egészen olcsó lakások céljaira ebből 7 milliárd, kis közép lakások számára

¹⁶ L.: Stadterweiterung, Wohnungswesen, Amsterdam: Der Magistrat 1924.

pedig 4 milliárd 200 millió frank jut. 1929-től 1933-ig, az állam évi 150 millió költségvetési hitellel támogatja a lakásépítést. Ez 750 milliót tesz ki. Községi és kerületi építési kölcsönök évi 822 millió frankkal szerepelnek, öt év alatt tehát 4 milliárd 110 millióval. A Ribot-féle törvény évi 268 millió frank jövedelme öt esztendő alatt 1340 millió, egyéb segélyek, kamatmegtérítések stb. évenként 1 milliárdot emésztenek fel, ezeknek 5 milliárdnyi összege egészíti tehát ki a 11.2 milliárdos építési keretet.¹⁷

Befejezésül nem mulaszthatjuk el, hogy Európa két legnagyobb közpénzből való községi építkezésének, a bécsinek és londoninak, főbb eredményeit ne vázoljuk.

Bécs szocialista magisztrátusának uralma meghozta a lakók védelmét, a magánépítkezéseket azonban lehetetlenné tette. 1924-ig valóban kétségbeejtő állapotban voltak Bécs lakásügyei, ezen év november elsején lépett életbe az a rendelet, mely 25.000 lakás építését vette tervbe. Ezt a számot alig három év alatt már elérték, úgyhogy 1927-ben újabb 30.000 lakás építése határozottatott el. Bécsben kizárólag maga a város épített. Természetesen anyagi fedezetről kellett gondoskodni, ezt az u. n. lakásépítési adóból szerezték meg. Az adó kulcsa az 1914. év augusztus elsején fizetett aranybérhez igazodik. Fizetendő pedig:

	600 aranykorona után	. . .	1.80 S.
további	600	„ „ . . .	2.40 „
„	600	„ „ . . .	3.— „
„	600	„ „ . . .	3.60 „
„	600	„ „ . . .	4.20 „
„	1000	„ „ . . .	12.— „
„	1000	„ „ . . .	15.— „
„	1000	„ „ . . .	18.— „

30.000 a. k. évi bérnél éri el az adóskála maximumát 1800 sillinggel.¹⁸ Ebből az adóból, 1927. évben, 36,606.126.— S. folyt be. Újabb lakásépítésre az 1928. év folyamán a tanács 76.3 millió sillinget szavazott meg.

A lakások bérei nagyságuk szerint változnak. Minimális havi 8 sillingtől 30 sillingig terjednek (beleszámítva az adót és a központosított ruhamosóüzem használatát). Hogy mennyibe került a házmönstrumok karbantartása, arról a „Statistische Mitteilungen der Stadt Wien“ pontosan beszámol.

¹⁷ L.: Loi „en vue de rémédier à la crise de l'habitation“ 1928.

¹⁸ A 6000 a. k.-nál drágább üzlethelyiséget évi 540—640 S-ig terjedő adót fizetnek.

Hó	1926	1927	1928
I.	2,224.726·69	2,410.215·86	2.833.414·24
II.	2,330.753·17	2 118.576·94	3 082.587·29
III.	3,349.073·40	2,689,590·55	2,804.493·88
IV.	4,104.808·39	3,001.011·16	3,248.842·01
V.	4,271.557·47	4.101.971·26	3,808.451·83
VI.	5,322.857·47	3 250.963·41	4,273.330·11
VII.	3,744.977·81	3,511.869·29	
VIII.	4 230.994·02	3,053.349·50	
IX.	4,480.847·41	3,334.316·30	
X.	4,877,384·08	2,805.561·41	
XI.	3,448.159·81	3,057.688·68	
XII.	3,117.182·92	2,856.833·28	

1925-ben 95,824.000 sillinget, 1926-ban 96,000.000 sillinget, 1927-ben pedig 118,000.000 sillinget költött a város kislakásépítésre.¹⁹ Nagy gondot fordít a tanács a város földjének minél nagyobb arányú köztulajdonba való vételére. 1925—1927-ig 28.7 millió sillingért vásárolt telkeket és ma már Bécs földjének 36.78%-a a közösség birtokában van. Érdekes módszert választott a magisztrátus régi házak megszerzésére. Az alacsony bérek következtében ugyanis igen sok háztulajdonos jóformán koldusbotra jutott. Amennyiben ezek lemondanak tulajdonjogukról és házukat átadják a városnak, úgy életük végéig igen tisztességes nyugdíjat kapnak.

1928 szept. 30-án a város tulajdonában volt:

432 régi ház	4538 lakással	787 üzlettel ²⁰
38 alapítványi ház	549 „	103 „
33 kórházi alap. ház	455 „	154 „
53 barakk	629 „	11 „
151 új ház	26718 „	1224 „
30 település	3796 „	8 „
Összesen	36685 lakás	2287 üzlet

¹⁹Ezek a kislakások hatalmas 5—6 emeletes épülettömbökben vannak elhelyezve. Egy tömbben átlag 250 lakás van. De pl. a Hainisch Hof-ban 434, a Pernesdorfer Hof-ban 459, a Neileichgasseban pedig 433 lakás van. A lakások minimális 25 m², maximális 57 m² területen épültek. A teleknek általában 57%-át építik be, míg 43% udvar és kert céljaira szolgál.

²⁰A Bécsre vonatkozó adatokat l.: Statistische Mitteilungen der Stadt Wien, 1926, 1927, 1928. Valamint: 10 Jahre Nachfolgestaaten, Wien, 1928. „Der Oesterreichische Volkswirt“ 46. stb. l.

1919-ben London városa szintén nagyszabású építkezéseket kezdeményezett. Míg 1889—1919-ig, tehát mintegy harminc esztendő alatt, lakásépítési célokra 3,500.000 fontot adott ki, addig 1919—1927 december 31-ig 21,013.000 font folyósított erre a célra. Az 1919. évi törvény 26.000 kislakásos ház építését irányozta elő, melyből 1920 végén 12.130 volt készen. Alanti összeállítás a tőkék származását, valamint a finanszírozás főbb mozzanatait tünteti fel.

Év	Befektetett tőke		Évi eredmények a városi építkezéseknél			Hozzájárulások a deficit fedezésére, városi és magánkézből	Állami hozzájárulás a deficit fedezésére	Az adókból stb.-ből fedezett egyéb. egyenl.
	A tanács saját házaira	Hozzájárulás magán-építk.	Bevétel	Kiadás	Hiány			
1919—20	£ 263.240	£ —	£ 455	£ 4.862	£ 4.407	£ —	£ —	£ 4.407
1920—21	1,641.967	—	8.491	71.331	62.840	79.073	—	141.913
1921—22	4,705.504	—	48.487	362.906	314.419	237.438	378.661	173.196
1922—23	2,237.918	—	258.097	663.659	405.562	283.402	514.748	174.216
1923—24	872.338	2.025	371.066	789.540	418.474	289.911	535.996	172.389
1924—25	1,345.557	18.675	455.768	907.193	451.425	274.712	510.888	215.249
1925—26	2,450.951	37,800	536.242	1,088.671	552.429	283.734	564.593	271.570
1926—27	3,527.781	53.280	737.347	1,553.664	616.317	245.313	445.551	416.079
Összesen	17,048.256	111.780	2,416.953	5,241.826	2,825.873	1,693.583	2,950.437	1,569.019

A lakásépítésre szükséges összeget London részben sajátjából, részben állami kölcsönökből teremtette elő. A deficit nagysága főleg annak tulajdonítható, hogy a tőkekamatok egyelőre igen nagy összegeket emésztenek fel. Az építés alatt levő házak természetesen még nem hoznak semmit. A teljes építési program lebonyolítása után a deficit egyre jobban csökken.

Bruchsteiner Imre.

Könyvismertetések.

Handwörterbuch der Staatswissenschaften. Herausgegeben von *Ludwig Elster, Adolf Weber und Friedrich Wieser*. 4. gänzlich umgearbeitete Auflage. I—VIII. Bd. Jena, *Gustav Fischer*, 1923—1928.

A tudományos felkészültség iránti általános szükséglet terjedésének egyik főjele a lexikális feldolgozások térfoglalása, melyet egyúttal az egyes tudományágak anyagának erős kiszélesbedése is előmozdit. Rendszeres kézikönyvek a rendszer és a mű aránya érdekében sok részletet kénytelenek elhanyagolni; sokat, ami gyakran nem is jelentőség nélküli, kénytelenek mellőzni, hogy fejtegetésük fonalát el ne veszítsék. Itt segítenek a szaklexikonok, melyek, egyes címszavak szerint tagolva, az anyagot kimerítően nyújthatják, mert a rendszerre való tekintetek nem feszélyezik és az anyag címszavak szerinti tagolása egyenesen kedvez a kimerítő tárgyalásnak. A német alaposság különösen alkalmas az ilyen feldolgozásokra és a német tudásvágy a közgazdaságtan és pénzügytan terén is régóta jó talajt nyújt az idevágó munkák megjelenésének.

Alig bontakozott ki önállóbb alapokon a német közgazdaságtan és már tekintélyes kötetben megjelenik a Rentzsch-féle *Handwörterbuch der Volkswirtschaftslehre*. Néhány évtized múlva az erősen fejlődő német közgazdaságtan ez irányban nagy lépésre határozza el magát. A híres jeni kiadó, G. Fischer, négy kiváló egyetemi tanár szerkesztésével 1890-től megjelenteti a hatalmas terjedelmű *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*-t, mely ugyan nem szorítkozik kizárólag a közgazdasági kérdésekre, de mégis ezek alkotják gerincét és benne a többi államtudományi kérdések tárgyalása csak annyiban foglal teret, amennyiben a közgazdasági kérdésekkel összefügg.

Hogy mily komolyan fogták fel a szerkesztők feladatukat, erre jellemző az, amit *L. Elster*, ki a négy szerkesztő közül ma még egyedül van életben, a nagy lexikon keletkezésére nézve a most megjelent 4. kiadás előszavában előad. Kivált *Conrad*, a széles tudású és kitűnő érzékű tanár aggályoskodott a feladat nehézségein és csak nehezen tudták őt az olyan fényesen sikerült vállalkozásnak megnyerni. Midőn azonban *Conrad, L. Elster, W. Lexis* és *Edg. Loening* a feladat megoldására összefogtak és tervüket nyilvánosságra hozták, a német tudományos világ színe-java sorakozott mögéjük és így, a legelső német tudósok összefogása útján, jött létre a *Handwörterbuch* első kiadása, melynek első kötete már két évvel az eszme felmerülése után megjelenhetett. Az 1894-ben megjelent utolsó kötettel 6 kötetre növekedett mű, — melyhez később még két pótkötet is csatlakozott — nem igazolta *Conrad* aggályait a

munka kelendőségét illetőleg. Még a pótkötetek lezárása előtt megindultak a munkálatok a második kiadás számára, mely 1898—1901-ben jelent meg és már 1909—1911-ben a harmadik, immár 8 kötetre növekedett kiadásra került a sor.

A Handwörterbuch már első megjelenésekor nélkülözhetetlen segédeszköze lett mindazoknak, akik tudományosan foglalkoznak közgazdaságtannal, sőt a törvényelőkészítés és a hivatali élet is nélkülözhetetlennek ismerte fel munkája számára. Lelkiismeretes pontossággal átdolgozott cikkei felölelték az elmélet főbb kérdéseit és *Conrad*, valamint *Lexis* szellemének megfelelően az egyes intézmények és közgazdasági alakulatok bőséges statisztikai anyagát a főbb országokra vonatkozólag. Ugy az elméleti, mint a gazdaságpolitikai cikkeket nagytekintélyű tudósok irták, kik biztosították azt, hogy a lexikon valóban elsőrendű forrásmű lett az egész világirodalom számára.

A nagy műnek újból való átdolgozását nemcsak az tette szükségessé, hogy a 3. kiadás már a háboru előtt elfogyott, hanem az is, hogy a háboru és a háboru utáni állapotok nemzetgazdasági és világ-gazdasági szempontból új helyzeteket teremtettek, melyek ismeretére a lexikon olvasó közönségének sürgősen szüksége van.

Az előttünk fekvő 4. kiadás, — bár *Elster* előszava szerint bővitve van ugyan, de mégis a régi mű — sok tekintetben eltér az előző kiadásoktól. Ezt nem is csodálhatjuk, mert két új szerkesztő, *Wieser* és *Adolf Weber*, léptek be a szerkesztőségbe, ami a Handwörterbuch irányára annyiban volt kihatással, hogy az elméleti szempont erősebben domborodott ki benne. Ahogy elsősorban *Conrad* szellemének volt köszönhető az erős statisztikai és történeti beállítás az előbbi kiadásoknál, úgy most *Wieser* és *Adolf Weber* egyaránt az elmélet nagyobb felkarolását jelentették a mű számára.

Ezzel a lexikon sokat nyert, mert tudományos lexikonnak mégis csak az elmélet az alapja. De még jobban nyert volna a mű akkor, ha a címszavak kiosztását illetőleg jobban ragaszkodtak volna az előző kiadások hagyományához, mely a lexikális feldolgozás szellemét abban látta, hogy az elméleti kérdések lehetőleg tantörténeti távlatban adassanak elő és ne egy író gyakran általánosan még el nem fogadott nézetének előadásában merüljenek ki. Sajnos, a bevált és a lexikon szellemének megfelelő módszert meglehetősen, vagy legalább is sok kérdésnél elejtették a 4. kiadásban. Hogy csak néhány kirivóbb példát említsünk, utalhatunk arra, hogy a hitelről szóló elméleti cikket *Hahnra* bízták, aki tisztán a maga elméletét adja elő, minthogy nyilván a tantörténeti áttekintés nyújtása teljesen működési körén kívül esik; így jár *Engländer* is a „Standort“ kérdésének ismertetésénél is. *Zuckerhandl* az árelmélet-ről irt hosszú fejtegetésében csak a szubjektív árelméletet adja elő nagy részletességgel, pedig fiatal korában éppen ő irta meg az ár-elmélet dogmatörténetét. Cikkét elméleti szempontból csak *Hans Mayernek* a monopolisztikus árról szóló fejtegetései egészítik ki, míg az árra vonatkozó többi cikk már az árak történetével foglalkozik. A határhaszonelmélet ismertetését egy egészen fiatal emberre, *Rosenstein-Rodanra* bízták, ki ugyan a cikket szépen megírta, de a határhaszonelmélet szélső hívei sorába tartozik. Az a hagyomány, sőt mondhatjuk, nemes konzervatív szellem, mely az előző kiadásokat jellemezte, erősen meglazult ezért az új kiadás-

ban, ami egyébként talán annak is köszönhető, hogy Németországban a lefolyt másfél évtizedben a neves, régi tanárok gárdájából igen sokan kidőltek. Az említett hiány azonban nem általános. Egyes kérdéseknél úgy segített magán a szerkesztőség, hogy párhuzamosan több író tollából közölt cikket. Így p. o. a pénzügyelméletnél, ahol *Wieser* terjedelmes és mély tartalmu cikke mellett *Knappnak* az állami pénzügyelméletéről, *Midschuhnak* a pénzügyelmélet történetéről és *Zuckerkanndnak*, valamint *Bortkiewitznek* a pénzérték méréséről szóló cikkei foglalnak helyet.

Bár az elméletnek juttatott hely erősen megnövekedett az új kiadásban, mégis egy irányban az előbbi kiadások hiánya megmaradt. Csodálatos módon a matematikai irányról némileg bővebben, de távolról sem kielégítően ismét csak *Furlan* cikke szól, holott az elmélet kétségtelenül sokat köszönhet ez iránynak és ily széles mederben mozgó munkában ez iránynak feltétlenül szélesebb alapon való tárgyalását kellene elvárni.

Egyes, némileg groteszk dolgok is feltűnnek az új kiadásban. Így a hatósági ármegállapításról szóló cikket *Misesre*, a liberális felfogás egyik legszélsőbb képviselőjére bízták, míg az „önérdek” címszavat *Spann*, az universalisztikus felfogás legismertebb képviselője dolgozta fel, kinek cikke az önérdekről szóló tan cáfolatának van szentelve. A jövedelemről szóló cikket egy statisztikus, *W. Winkler* írta, ki azután közgazdasági szempontból nem is világítja meg eléggé a fogalmat, stb. E körülményekből szépséghibák, sőt hiányosságok kellett, hogy előálljanak, melyek könnyen elkerülhetők lettek volna.

A lexikon egyébként határozottan modernizálódott. Több, az előző kiadásokban sajnosan nélkülözött, címszó felvételt nyert. Így mindenekelőtt a kapitalizmus, mely csodálatosan az eddigi kiadásokban nem szerepelt. Sok, ma különös érdekű, címszó feldolgozását is megtaláljuk. Így a *Reparation*, *Berufsberatung*, *Betriebsräte*, *Finanzausgleich* stb. című cikkek különös érdeklődésre számíthatnak.*

Különösen értékesé teszi a nagy művet az egyes közgazdasági intézmények és alakulatok történeti és statisztikai feldolgozása, mely lehetőleg a megjelenés idejéig felöleli a vonatkozó adatokat. A munkásbiztosítás, a munkásvédelem, a részvénytársaságok, a bankok, a posta, a vasutak, a pénzügy stb. legtöbbször a fontosabb országok új adatainak a felölelésével oly alapos megvilágításban részesülnek, mint sehol máshol. A méretekre jellemző, hogy a munkáskérdéssel foglalkozó cikkek körülbelül 550 oldalra (ezzel azonban a munkáskérdéssel foglalkozó cikkek sora még távolról sincsen kimerítve), a bankokról szóló több, mint 200 oldalra terjednek. Ugyanilyen terjedelmű a népesedésről szóló cikk és a többi tárgykörök is hasonló részletességgel vannak feldolgozva.

Erősen megnövekedtek a bibliografiák is, melyek tekintetében pedig a *Handwörterbuch* már előző kiadásaiban is kimagas-

* *Sombart* persze most is gunyosan jegyzi meg egy cikkében: Das treffliche *Handwörterbuch* der Staatswissenschaften (enthält natürlich das Stichwort „Produktivität“ nicht. (Weltwirtschaftliches Archiv, 28. kötet, 2. oldal.) De elvégre is ilyen hiányok mindig és minden műben fellelhetők.

lott. Ez nagy előnye is, bár a tulzás e téren is az áttekinthetetlenség határával kezd érintkezni.

Meg kell még azt is említenünk, hogy az életrajzok terén némi újítással is találkozunk, mely a mű értékét emeli. Eddig ugyanis e cikkek nagyrészt egyszerű életrajzi adatok közlésére és az illető író főbb munkáinak felsorolására szorítkoztak. Az új kiadás ehhez számos írónál méltatást is csatol, ami ily széles keretű lexikonnál méltán megkívánható.

A lexikon kötetei még nincsenek lezárva, mert a szerkesztőség pótkötet kiadására határozta el magát, melyből már négy füzet megjelent. E füzetek tartalma kiválóan érdekes. Egyrésztől ugyanis egyes cikkek, mint p. o. a bankokról szóló cikk, tanulságos tárgyalás keretében pótolják a régebben megjelent kötetben közölt adatok óta felszínre került adatokat és lefolyt eseményeket (a bankokról szóló cikk 1924-ben jelent meg), másrésztől az előbbi kötetekből hely hiánya miatt kiszorult címszavakat pótolnak (p. o. Arbeitsgerichtsbarkeit, Finanzverwaltung des Deutschen Reiches, Getreidehandel stb.), végül pedig néhány, ma különösen aktuális kérdést tárgyalnak (igy a felértékelést, a konjunkturakutatást, a monopolisztikus alakulatokat, a racionalizálást stb.). Hogy e cikkek kiválóan érdekesek és korszerűek, mondani sem kell. Ez az eljárás, hogy szinte folyóiratszerű aktualitásnak megfelelő cikkeket is felvettek a szerkesztők, — igaz a pótkötetbe — csak megerősít bennünket abban, hogy a lexikon szelleme erősen megváltozott és eltolódott attól a szellemtől, melyben kivált *Conrad* és talán *Lexis* is intézték volna az új kiadást. Vagy talán korunk változott-e annyira hogy már ily szak-lexikonban is új szellemet kíván?

Heller Farkas.

Pfister, Bernhard: Die Entwicklung zum Idealtypus. Eine methodologische Untersuchung über das Verhältnis von Theorie und Geschichte bei Menger, Schmoller und Max Weber. Tübingen. J. C. B. Mohr. 1928. 178 l.

A Menger-Schmoller módszertani küzdelem, úgy látszik, kiemeríthetetlen témája ma is az ismeretelméletnek, Pfister is ebből bontakoztatja ki a weberi „ideáltípus“ történeti előzményeit.

Menger, mint ismeretes, a törvény egyedüli formája: az októrvény jelenlétében látja általában a tudományosság garanciáját; Pf. szerint Mill logikájának hatása alatt. Ez az egyetlen októrvény, mely egyben magának a gondolkodásnak törvénye, teremt rendet egyaránt a szellemi és természettudományokban. Az utóbbiban előforduló természeti törvény s a szellemtudományokban uralkodó empirikus szabályszerűség közt csak fokozati s nem lényegbeli a különbség. Menger tehát a szisztematikus szellemtudományokat; azaz a szociális tudományokat „felemeli“ a természettudományok közé, a határt csak a történelmi tudományoknál vonja meg. A történelmet szembeállítja az „elmélettel“ s csak mint a nemzetgazdaságtan segédtudományát tűri meg a diszciplínák sorában.

Tekintsünk el magának a nemzeti gazdaságtannak különleges módszerétől s irányítsuk figyelmünket az általános tudományelmélet szempontjai felé s azt látjuk, hogy a történelmi elem kirekesztése nemcsak vérszegénységet, hanem bizonyos étikai liberalizmust fog itten jelenteni, ha ez az első percben paradoxonnak hangzik is. Sokan a

historizmust azonosították ily liberalizmussal, sőt egyenesen relativizmussal, ezt azonban a tudománytörténetben ritkán látjuk igazoltnak, különösen pedig itt nem. Menger ugyanis határozottan kijelenti, hogy a nemzetgazdaságtan semmiféle tanuságot nem merithet a múltból, míg módszertani ellenfele, Schmoller, éppen e körülményt átlátva, szorgalmazza a történeti módszert s historizáltságánál fogva nevezi a nemzetgazdaságtant etikai, normatív tudománynak, mely nemcsak képes, hanem egyenesen hivatott praktikus reformok alkotására.

Erről azonban Pf. ily formában nem szól, hanem a szigorúan ismeretelméleti szempontok szerint tér át Schmoller módszerének ismertetésére. Schmollernél az okság logikai egyeduralma a pszichológiának ad helyet, mondja Pf., értve ezalatt, hogy Schmoller szerint pszichológiai tényezők jutnak szerephez a nemzetgazdaságtanban. Ez tényleg így is van Schmollernél, valamint az is, hogy külön szellettudományos pszichológiát vesz fel, melynek anyagát az empirikus lélektan közvetíti. Azonban miért nevezi ezt Pf. „pszichológizmusnak“, holott ezt a fogalmat már akkor Menger rendszere a maga „gondolkodási törvény“-ével annyival inkább fedné? Hiszen Menger egész tartalmi rendszere nem egyéb szubjektivista, azaz pszichologista tételeknél, hiába hivatkozik látszólagos logicizmussal módszertanában általános érvényű elvekre.

Amikor Pf. a két író eredményeit leszűri, Schmollernél ismeretelméleti ellentmondásokra és homályosságokra, Mengernél ezzel szemben oly egyoldalúságokra hivatkozik, melyek mindig önmagukban hordják bukásuknak okát. Schmollernél — ugymond — a kauzalitás és a teleológia elve ütközik össze, azonkívül historizmusa a jelenségek principium individuationis-át nem magából az anyagból, hanem a „háttérből“ vette, s e fogalom: az állam, nem illik bele a történelmi uton nyert többi tényező sorába. Míg Schmoller két uton akarva a problémát megközelíteni, ütközött ellentmondásba, addig Menger rendszere az időfogalom kizárása által bukott meg, — folytatja Pf., itt azonban túl mereven azonosítja a történelmi idő fogalmát egyáltalán az idő-mozzanattal való operálással. Ugyanis arra, hogy Menger nem tudta magát mégsem függetleníteni az idő fogalmától, példának tökélméletét hozza fel. Azonban az idő-momentum illetően szerepeltetésében mégsem lehet hűtlenséget látni a módszertani anti-historizmushoz. — Pf. e fejtegetéseit azzal zárja le, hogy Menger nem tudta az empirikus valóságot megragadni, a gazdaságnak ideális képét adta csupán: tehát tartalmi helyett formális megoldást. E ponton állítja be Pf. Max Weber tevékenységét, mely a problémát a helyes megoldás felé terelte. Pf. a történelmi áttekintés és a Max Weberről szóló fejezet közé ékeli az u. n. aporetikus kérdést, azaz: mi a „problématica önélete“ vagy „a probléma logikája“? Mert ennek megoldása lett Weber feladata.

Weber a kérdést az „ideáltípus“ fogalmával oldotta meg. Ezzel az elnevezéssel a tapasztalatban adott tények oly ideális határesetét illette, melyhez a többi tényeket mérjük. Más szóval: „az ideáltípus“ a racionális cselekvés sémája a társadalomtudományokban. Tehát míg Menger konstrukciója nem tudta a valóságot megragadni, addig Max Weber e fogalommal teljesen kielégíti a tapasztalat empirikus és az elmélet konstruált világát. Weber rendszerében semmi sincs, ami nem állna a tapasztalás szilárd talaján: Rickert „értékvonatkoztatása“ helyett az „érdeklődési irány“ szelektálja az anya-

got s a „... rickerti világnézet-rendszert a világ-áthatolási rendszer helyettesíti“.

Pf. a „Wirtschaft und Gesellschaft“ elméleti vonatkozású fejezetei s a „Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre“ egyes részei alapján ismerteti tovább részletesen az „ideáltípust“, a „chance“-ot és Weber egyéb szociológiai műfogásait, nem győzve hangoztatni, hogy Weber az aporetikus problémát oldotta meg, kizárva a tudományból a rickerti, hiten alapuló értéktant, norma gyanánt csak a tapasztalati tárgytól meritett normát ismerve el. Azonban Max Weber dicséretére álljon itt: az ördög nem oly fekete, mint ahogy Pf. festi, azaz Max Weber sem feledkezett meg annyira a hit és világnézet szerepéről a szellemtudományokban, csak szorgalmazta a tényezők szétválasztását a történeti munkánál s nem építette azokat megfelelően ki. (Bár annyira mindenesetre, hogy az „értékmentesek“ nem késték őt szubjektívizmussal vádolni.) Pf. Weber rendszerében a világnézetet nagyon is távoli reflektornak látja, melytől az értékek transzcendens sugarai nem érik a tudomány tárgyát. Azonban a tudomány művelését a belőle immanensen származó módszer: az „ideáltípus“ fogalma, mégis lehetővé teszi. De kielégitheti így ez Pfistert s vigasztalhatja-e helyesen Weber azon tétele, hogy a tapasztalat a tudománynak nemcsak kiindulását, hanem érvényét is jelenti?

Pf. maga is látja ezt s könyvét azzal fejezi be, hogy Max Weber módszerét akkor értenénk meg teljesen, ha az értékelésben és az értékekhez való állásfoglalását vennénk szemügyre.

Valóban, az „ideáltípus“ igen szép és kézzelfogható módszertani séma, melynek helyességét csak Weber elfogult ellenségei vonják kétségbe. Azonban helyes-e erről akár csak 180 oldalt is írni az „aporia“ nevében, Max Weber teljes módszertanának megbírálását áttolva oly problémát területére, mely az „értékkérdés“ s nem az „ideáltípus“ köré csoportosul?

Pfister Max Webert felmagasztalja — egy félbemaradt, vagy legalább is az író által félbenhagyott tételéért, melyet kétségkívül nem könnyű feladat befejezni, melyről azonban szívesen vettünk volna legalább is egy megoldási kísérletet a különben világosan és kellemesen író Pf. tollából. A megragadott kérdést szépen és pontosan vázolt történeti háttérből bontakoztatta ki, de éppen ez az apparátus érdemelt volna nagyobb koncepciót. Különben korunk hibája is ez, Weber-problémát csinálni a weberi *problémákból*, megnehezítve ezzel a megoldás utjait.

Korek Valéria.

Albert Aftalion: Monnaie et Industrie. Les grands problèmes de l'heure présente. Recueil Sirey. 1929. VII. + 262 l.

Franciaország valutájának a nyár folyamán eszközölt legális stabilizálásával lezárta gazdasági életének hányatott periodusát és az aranyvaluta bevezetésével a nagy európai államok közül utolsóként visszatért az államok aranyvaluta-közösségébe. Aftalion fenti könyvében, mely különböző cikkeinek egybeforrasztásából keletkezett, megkísérli, hogy ennek az immár lezárt periodusnak a tapasztalatait leszűrje és azokat egyrészt a gazdaságtudomány, másrészt a gazdaságpolitika érdekében hasznosítsa.

Elsősorban is a legutóbbi évek valutáris eseményeit és áralakulását analizálja. Leszögezi a tényt, hogy Franciaországban és egyebütt is az árak emelkedése a bankjegyforgalom növekedése előtt

járt és így ha okozati összefüggést keresünk, inkább az árak emelkedése vonta maga után a bankjegyforgalom növekedését mint fordítva. Másrészt midőn 1926 végén a francia frank de facto stabilizációja megtörtént, megindult a Banque de France felé egy devizaáradat (főleg külföldön elhelyezett francia tőkék repatriálása folytán), melynek ellenértékéeként a bank bankjegyet és követelést bocsátott a magánosok rendelkezésére. Ezen disponibilitásokat egy ideig ugyan felszívta a kincstár (a Banque de France-szal szemben fennálló adósságának törlesztésére) és a Caisse d'amortissement, azonban egy idő után ez a felszívó folyamat megszűnt, anélkül, hogy azért az általános árszínvonal emelkedett volna. Mindezekből a jelenségekből arra a konkluzióra jut, hogy a kvantitatív theoria nem alkalmas a pénzérték változásainak a magyarázatára. Helyére két másik theoriát akar iktatni: hivatkozással arra, hogy az emberek jövedelmüket fordítják áruk vásárlására, tehát a jövedelmek nagysága szabja meg az áruk árát: a jövedelemtheóriát és hivatkozással arra, hogy egyes országokban az árváltozások megszokása folytán a devizakurzusok változásával egy időben az árak is automatikusan, pszichológiai alapon változtak: a pszichológiai theoriát. Ezen theoriáknak kritikai méltatása kívül esik egy könyvismertetés keretein, így csak arra kívánom felhívni a figyelmet, hogy Aftalion csupán néhány egészen rendkívüli és kivételes esztendő tapasztalatai alapján utasítja el magától a kvantitatív theoriát. Ugyanerre mutat egyébként Hawtrey is rá Aftalion 1927-ben megjelent és hasonló elveket valló „Monnaie, prix et change“ című könyvének bírálata kapcsán. Én ehhez a megjegyzéshez még csak azt fűzöm hozzá, hogy Aftalion maga is könyvének más helyén elismeri a pénz forgási sebességének nagymérvű változásait a vizsgálat alá vont évek folyamán, anélkül azonban, hogy a kvantitatív theoria vizsgálatánál ezen körülményt kellő figyelemre méltatná.

A következő fejezet a frank stabilizálásával és a valutareformmal foglalkozik. A frank de facto stabilizálásakor békebeli értéknek mintegy egyötödén állott és így egy részleges vagy teljes revalorizáció — dacára azoknak a pusztításoknak, melyeket a gazdasági életben véghezvitt volna — nem látszott teljesen kizárva. Talán sokáig nem is nyultak volna a frank legális stabilizációjához, nyitva hagyván így a revalorizáció útját a francia gazdasági élet nagy kárára, ha egy technikai szükségesség nem növelte volna a legális stabilizáció híveinek a számát. Ez a technikai szükségesség abban állott, hogy megszűntessék azt a hatalmas devizaáradatot, mely feltartózatlanul hömpölygött a Banque de France pénztárai felé. Némileg gunyosan jegyzi meg Aftalion: „Béni soit donc le technique qui nous a donné la stabilisation légale.“ Röviden összefoglalja azután szerző a stabilizáló törvény fontosabb rendelkezéseit: aranymonometallismus, bankjegybocsátási felső határ megszüntetése, a fedezeti kötelezettség kiterjesztése a bankjegyekről a banknál levő követelésekre is, nyíltpiaci műveletek lehetősége.

A váltoárfolyamok stabilitásának kérdése után Aftalion az árak stabilitásának kérdésével foglalkozik és vizsgálja, hogy az újabb annyira propagált „managed currency“ mennyiben valósítható meg, illetve mennyiben hatékony. Az Egyesült-Államokban a gazdasági élet az utóbbi években az eddigi tapasztalásoktól eltérően nem mutat nagy kilengéseket, hanem állandó jellegű áremelkedések

nélküli prosperitást tüntet fel. A „managed currency“ hívei készek ezt a jelenséget az amerikai jegy kibocsátó bankok tudatos tevékenysége javára írni. Aftalion ezzel szemben arra a következtetésre jut, hogy az eszközök, melyeket az amerikai jegybankok igénybe vesznek, lényegében ugyanazok, mint amelyekkel már 1913 előtt is éltek és részben vagy egészben ugyanazok, mint amelyekkel más európai jegybankok is élnek; igaz ugyan, hogy ezeket az eszközöket az amerikai bankok most tudatosabban alkalmazzák, mint korábban, az amerikai gazdasági élet relatív stabilitása mégsem annyira ebben mint az amerikai gazdasági világ új mentalitásában rejlik. Ez az új mentalitás, melynek fő forrása a gazdasági ismeretek nagymérvű elterjedése, leginkább abban nyilvánul, hogy a prosperitás ideje alatt nem igyekeznek — későbbi áremelkedésekre számítva — nagy készleteket felhalmozni, ami pedig azelőtt egyik lényeges oka volt az árak hirtelen emelkedésének, majd visszaesésének. Az új mentalitás másik megnyilvánulása, hogy az ipari vezetők fő törekvése az áruk előállítási árának folytonos csökkentése és azok kelendőségének ily módon való fokozása. Rámutat továbbá Aftalion arra, hogy a gazdasági életet könnyű ugyan befolyásolni prosperitás idején hitelmegszorításokkal, nehéz azonban stimulálni depresszió idején hitelkönnyítésekkel; azonkívül, hogy az egyes iparágak helyzete különösen a periodusok kezdetén más és más, úgyhogy általános intézkedésekkel, mint hitelmegvonás és hitelkiterjesztés, nehéz operálni. Ezek a nehézségek szerző szerint nem jelentik természetesen azt, hogy a jegybankok, ha nem is olyan mértékben, mint a „managed currency“ hívei hiszik, nem tehetnek sokat az árnívó kilengéseinek csökkentése terén.

A következő fejezet a gazdasági barométerekkel foglalkozik. Részletesen taglalja Moore, Irving Fisher, Karsten, Holbrook Working és a Harvard Komité módszereit. Különösen kitér azon jelenségre, hogy az Egyesült-Államokban az utóbbi években a Harvard diagrammok alakulása nem felelt meg teljesen a korábbi ciklusok alapján megkonstruált törvényszerűségeknek. Mindez intő jel arra, hogy a gazdasági életet nem szabad automatikus mechanizmusnak tekinteni és hogy a statisztikai adatokat esetről-esetre megfelelő analízisnek kell alávetni, amit egyébként a Harvard Komité is megtesz. Fontos szerepe van a ciklusok eddigőtől eltérő lefolyásánál maguknak a gazdasági barométereknek is, sőt, mint Aftalion mondja: „Le suprême succès de la prévision c'est de réussir par sa propre influence à se faire démentir par les événements.“

A következő fejezetek főleg francia viszonyokkal foglalkoznak: a francia ipar szervezésével és az évi megtakarítások hovafordításával, különösen hangsúlyozva annak jelentőségét, hogy ezek az összegek a francia ipar tökeszükségletének kielégítésére fordítassanak.

Egy fejezet az árstatisztikák kérdését fejtegeti, rámutatva arra, hogy az árstatisztikák felhasználása nem szakemberek részéről gyakran felületesen és anélkül történik, hogy az illetők figyelembe vennék, hogy az indexek tulajdonképpen milyen áruk alapján állították össze.

Végül a szocializmus veszélyeiről következik egy fejezet, melyben szerző főleg azt szögezi le, hogy egy szocialista állam nem tartthatná fenn a tőkeképződés mai nivóját, továbbá, hogy egy ilyen ál

lamban, mint az orosz példa is mutatja, a produktivitás erősen csökken.

Az olvasó, ha nem is ért a szerző minden egyes tételével egyet, azzal az érzéssel teszi le a könyvet, hogy sok érdekes gondolatot kapott világos és vonzó előadásban.

Vermes Andor.

Die Wirtschaft des Auslandes 1900—1927. A német birodalmi statisztikai hivatal kiadása. Berlin. 1928. 910 lap.

A világháború után a gazdasági kérdések iránt megnyilvánult nagy érdeklődés, amelynek egyik újabb hajtása a konjunkturakutató tevékenység, igen értékes gyűjteményes munkával gyarapította a német gazdaságstatisztikai irodalmat. A német birodalmi statisztikai hivatal kiadásában jelent meg ez a német alapossággal és rendszerességgel szerkesztett munka, amely 44 ország közgazdasági monografiáját tartalmazza, statisztikai adatok alapján mutatva be az államok közgazdaságának fejlődését a századforduló óta. Az egyes államokról szóló ismertetések különösen azokat a gazdasági vonatkozásokat tárják fel, amelyek világgazdasági vonatkozásban figyelmet érdemelnek. A mű céljának megfelelően, természetesen súlyt helyez az egyes államoknak Németországgal való gazdasági kapcsolatainak kidomborítására. Az az igen bő statisztikai anyag, amelyet a munka felölel, országonként lehetőleg egységes elvek szerint került feldolgozásra. Könnyen áttekinthető forrásul szolgál bármely állam közgazdasági helyzetének világviszonylatban való áttekintésére s egyúttal ama tanulságok hasznosítására is, amelyeket az őket érdeklő államok közgazdasági strukturájának és helyzetének ismeretéből levonhatnak.

Hazai vonatkozásban is el kell ismernünk e munka nagy értékét. Egyrészt, mert a Magyarországról szóló fejezet tömör, összefoglaló rajzát nyújtja gazdasági viszonyaink kialakulásának. A háború előtti időig visszamenő legfontosabb mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi, közlekedési, pénzügyi stb. adatok ügyes felsorakoztatása és az adatok szakavatott méltatása folytán maga ez a fejezet is egyike a legjobb Magyarországról készült helyzetrajzoknak. De másrészt felette értékes anyagot szolgáltat a könyv annak részére is, aki a külföldi államok közgazdaságának a hazai közgazdasági viszonyokkal való összeszővődését kutatja.

Különös figyelmet szentel a munka a közgazdasági élet modern problémáinak s nem feledkezik meg azon adatok kiemeléséről sem, amelyek a világháborúnak a gazdasági fejlődésre gyakorolt hatásáról a sok helyütt észlelhető industrializálódási folyamatról, technikai haladásról és gazdaságpolitikai célkitűzésekről tesznek tanubizonyítást.

A német birodalmi statisztikai hivatal e könyv kiadásával feladatát nem tekinti befejezettnek, hanem a további évek anyagát is e mű pótköteteiben rendszeresen feldolgozni szándékozik.

A szerkesztés munkáját a német birodalmi statisztikai hivatalnak a külföldi gazdasági statisztikával foglalkozó osztálya végezte *Nathan Ottó* dr. vezetésével. A szerkesztés szinte emberfeletti munkát követelt, amire jellemző, hogy a felhasznált források, amelyeket a könyv felsorol, egész könyvtárat tesznek ki.

Elekes Dezső.

Dr. Márkus György: Az elektromos energiakérdés törvényes szabályozása hazánkban és a külföldön. Budapest, 1928. 188. l.

Az elektromos energia kérdésének szabályozása rég megoldásra váró feladata a magyar törvényhozásnak. Tekintettel az elektromos energiának az ipari és mezőgazdasági termelés, valamint a kultúra terjedése szempontjából való nagy jelentőségére, az országnak elektromos energiával való megfelelő ellátásától az összes *termelési ágak fellendülését és a kulturális színvonal emelkedését* lehet remélni. Az a körülmény, hogy a kormány az elektromos energia termeléséről, vezetéséről és elosztásáról a közel jövőben törvényjavaslatot szándékozik az országgyűlés elé terjeszteni, különös figyelemre tesz méltóvá minden törekvést, amely az e téren fennálló külföldi viszonyok beható ismertetése és a magyarországi szabályozás helyesnek tartott irányelveinek kijelölése által a közvéleménynek e tekintetben való állásfoglalását van hivatva megkönnyíteni. Teljes mértékben áll ez *Márkus György dr.* munkájáról, aki az összes számbajövő külföldi országok idevágó rendelkezéseit felkutatva, azok tanulmányozása alapján a magyar viszonyokhoz alkalmazott részletes tervezetet dolgoz ki s ennek minden egyes pontját alapos érvekkel indokolja.

Magyarországnak az elektromos energia gazdálkodás terén való hátramaradottságára nézve jellemző az, hogy 3465 városunk és községünk közül 1925-ben csupán 336 volt elektromos energiával ellátva és az összlakosságnak csak 23%-a fogyasztott villamos energiát magánvilágítási célokra. A termelési oldalon pedig a hiba abban van, hogy a termelés tulnyomóan törpe telepeken történik, ami a nagy telepeken való termelésnél lényegesen drágább a nagyarányú szén- és tükepazarlás következtében.

A külföldi törvényes rendelkezések a villamosításnak a magán-tőke részére való átengedésétől egészen az államosítás gondolatáig a legkülönbözőbb módozatokat képviselik. A magángazdasági tevékenység előtérbe tolásának tipikus képviselője Olaszország, míg az államosítás gondolatát legerősebben a csehszlovák törvény képviseli, amely biztosítja az államnak a jogot, hogy a közhasznú vállalatok tőkájében legalább 60% erejéig részesedjék. Mintegy a középuton jár az 1926. évi törvény által módosított 1919. évi angol törvény, amely központi villamossági hatóságot létesített és ennek feladatává tette az ország villamosításának a megszervezését. E hatóság a meglévő telepek közül kijelöli azokat, amelyeket alkalmasnak tart arra, hogy a jövőben a közellátást szolgálják s e telepek üzemvitelét szigorú szabályozásnak veti alá. Ezek kizárólag a hatóságnak adják el az áramot a törvény által megállapított áron s a hatóság engedélyes vállalkozók útján gondoskodik annak szétosztásáról; a törvény szabályozza azt is, hogy a hatóság, illetőleg az engedélyes vállalkozók a fogyasztótól milyen árat kérhetnek.

Magyarországon az államosító törekvéseket érvényesíteni — szerző szerint — teljesen elhibázott dolog volna, sőt ez gátolná a villamosítás előrehaladását. Ez az állásfoglalás a *kereskedelmi, pénzügyi és energiagazdálkodási* szempontok alapos megvizsgálásából következik. Az elektromos energia fokozott mérvű használatának az elterjedéséhez a magánkereskedelem mozgékonyására és alkalmazkodó képességére van szükség. Mindaddig, míg az elektromos energia használatának többé-kevésbé általános jellege biztosítottnak nem lát-

szik, a villamosítás tisztán üzleti vállalkozás, amellyel közpénzen kísérletezni nem szabad. Tekintettel továbbá arra, hogy államosítás esetén az államnak a működő telepeket meg kellene váltania és azután új nagy helyközi telepeket és országos hálózatot kiépítenie, az államosításhoz olyan nagy tőkére volna szükség, amelynek előteremtésére gondolni sem lehet. Végül a helyes energiagazdálkodás szempontja is az államosítás ellen szól. Az elektromos energiát termelő telepeket ugyanis legcélszerűbben az energiaforrás (szénbánya, vízierő) előfordulási helyén lehet létesíteni; Magyarországon pedig a szénbányák túlnyomórészt magánkézben vannak s így az államosítás az elektromos telepeknek működésük legfontosabb kellékétől, a széntől való elszakítását jelentené. Magyarországon tehát a villamosítási munkálatokból a *magántőke* tevékenységét kikapcsolni nem lehet; a magántőke irányú tevékenységét s ennek jogviszonyait azonban a köz érdekében megfelelően szabályozni kell.

Az elektromos energia termelése és szétosztása terén a gazdaságosság szempontjának az érvényesülése csak úgy volna biztosítottnak tekinthető, ha a villamosítással kapcsolatos összes kérdések egy-egy és központi intézése egy *Központi Villamossági Tanács* kezében összpontosulna. A Tanács feladata volna a jelenleg működő telepek közül kijelölni azokat, amelyek — technikai felkészültségüknél és tőkeerejükénél fogva — legalkalmasabbaknak látszanak a továbbfejlesztésre s ezeknek, mint *közhasznú telepeknek*, a törvény messzemenő kedvezményeket nyújtana. Így különösen biztosítaná azt jogot, hogy vezetékiük elhelyezése céljából köz- és magánterületeket ellenszolgáltatás nélkül igénybe vehetnek. Továbbá felhatalmazná a Tanácsot, hogy minden egyes közhasznúnak elismert telep részére bizonyos területet kijelöljön, amelyen az illető vállalat kizárólag adhat el áramot; ennek fejében azonban a Tanács fenntartaná magának az ármegállapításba való beleszólás jogát. Kivánatos volna az is, hogy az állam módot találjon e telepeknek pénzügyi támogatásban való részesítésére.

A *nem közhasznúaknak* minősített telepek a közfogyasztás ellátását csak addig szolgálhatnák, amíg a városokkal, községekkel, megyékkel, illetőleg az állammal kötött áramszolgáltatási szerződéseik le nem járnak. Az *öntermelő* elektromos telepek, amelyek elektromos áramszükségletüket a közhasznú üzemek hálózatából kielégíthetik, csak akkor folytathatnák áramtermelő tevékenységüket, ha áramszükségletüket a közhasznú üzem nem tudná olyan olcsón kielégíteni, mint ahogyan azt maguk előállíthatják. Új elektromos vállalatokat csak a Központi Villamossági Tanács engedélyével lehetne építeni és üzembe helyezni. A közhasznú telepek 90 év múlva ingyen és tehermentesen az államra *háramlának*, kivéve a bányával szoros kapcsolatban álló telepeket, amelyeknek csak a hálózatuk menne át az állam tulajdonába. Az államot továbbá már az engedélyidő tartama alatt is a *megráltás* joga illetné meg.

Márkus György dr. a villamosítás gondolatának kétségtelenül igen jó szolgálatot tett az által, hogy egyfelől felhívta a figyelmet a villamosítás mielőbbi megszervezésének a messzemenő közgazdasági jelentőségére, másfelől fenti problémák beható elemzése után nagyban elősegítette a fogalmak tisztázódását. Munkája a villamosítás kérdése körül meginduló vitában bizonyára értékes támaszpontul fog szolgálni.

Óvári Papp Zoltán.

Folyóiratok szemléje.

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik.

129. Band, III. Folge. 74. Band. Sechstes Heft. Dezember 1928.

Karl Muhs: Die wertlose Nationalökonomie. Eine Auseinandersetzung mit Fr. v. Gottl-Ottlilienfeld. Gottl-Ottlilienfeld azon kevesek egyike, akik a nemzetgazdaságtan feladata köréből az értékelméletet összes problémáival együtt ki akarják kapcsolni. Munkássága gazdag eredeti gondolatokban, mégis a helyzet az, hogy tanulmányai csak nagyon kevéssé mozdítják elő a gazdaságtan elméleti továbbfejlődését. Ennek oka részben eszméinek különös voltában, nagyobb részben azonban a közlési forma megválasztásában rejlik, amely felette megnehezíti az ő eszmevilágába való behatolást. Gottl véleménye a kiháló félben levő értékelméletéről a tényleges valósággal nem egyezik, bár Cassel felfogása alapján az értékelmélet sok alap-
elemét revízió alá kell venni. E téren Gottl munkássága is gyümölcsöző lehetne, ha ő is a revízió irányában dolgoznék, nem pedig elvetné az értékelméletet. *Friedrich Fick: Eine Bemerkung zu Brentano „Entwicklung der Wertlehre“.* A gabonaárak és a várható termés-eredmény közötti viszony pszichológiai megformulását két táblázat illusztrálásával következőképpen adja meg: Az ingerképpen ható terméshiány oly érzést idéz elő, amely mint a fokozott szükséglet kifejezése, egy vele törvényszerű összefüggésben álló áremelkedést idéz elő. *Gerhard Albrecht: Die Reformbedürftigkeit des Schlichtungswesens.* A reformjavaslat lényege a kötelező egyeztetési eljárás, amelyet bizonyos feltételek fennforgása esetén hivatalból kell megindítani, s a kötelező nyilatkozat kiadása új alapra helyezendő. *Heinz Sauermann: Wirtschaft und Mode.*

130. Band, III. Folge. 75. Band. Erstes Heft. Januar 1929.

Jakob Baxa: Die Wirtschaftspolitik Adam Müllers, zum Gedächtnis seines hundertsten Todestages am 17. Januar 1929. A tanulmány négy főfejezetre oszlik. I. Agrárpolitika. II. Adam Müller agrárpolitikájának hatásai. III. Ipar- és kereskedelempolitika. IV. Adam Müller mint gyakorlati gazdaságpolitikus. Függetlenül gyanánt közli Adam Müller röpiratát: Über die Versteigerungen englischer Waaren zu Frankfurt am Main. *Albrecht Sommer: Das Geld und die Erscheinungsformen der Werteinheit.* Pénz- és értékegység elvileg, logikailag egymástól különböző dolgok. A pénz anyagi, az értékegység eszmei képlet. Konkrét esetben ugyan jelentkezhetnek egyesülten, de ez az értékegységnél csak egy historióailag kötött megjelenési forma. Minden pénzegység független az absztrakt értékegység megállapításától, viszont az értékegység létezése logikai feltétel a pénz létezése számára. Az értékegységnek három megjelenési alakja van: a monetáris, antimonetáris és a praemonetáris. A monetáris megjelenési forma az értékegységnek pénzben való konkretizálása, vagy az értékegységnek oly számolási pénzekben való megjelenítése, amelyek a konkrét pénzrendszertől függenek. Az antimonetáris megjelenési formájánál a pénzegységnek az a lényeges ismertetője, hogy a pénz maga is ilyen eszmei értékegységekből nyer árkiefejezést. (Régi ármenetek megtartása, inflációs számolási módok, természeti érték-

(egységek stb.) A praemonetáris megjelenési forma azon korban szerepel, amikor még a pénz mint szokásos csereeszköz nem volt forgalomban.

R. L.

Schmollers Jahrbuch.

52. Jahrgang. Sechstes Heft. Dezember 1928.

Robert Zuckerkanndl: Weitere Beiträge zur Produktionslehre. K. H. Wessely: Ein vergessener Kameralist: Benjamin Leuber. Gazdaságtörténeti irodalmi tanulmány, amely Benjamin Leuber élettörténetével (cca 1600—1675.) és műveivel foglalkozik. *W. Eliasberg: Wirtschaft und Vertrauen. Beiträge zur Psychologie der älteren Angestellten in ihrer Bedeutung für die Wirtschaft. Heinrich Sieveking: Der Kaufmann im Mittelalter.* Gazdaságtörténeti tanulmány. *Friedrich Schilling: Stammbaum und Artbild der Deutschen und ihrer Verwandten. Wih. Skieda: Franz Karl Achard und die Frühzeit der deutschen Zuckerindustrie.*

R. L.

Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft.

85. kötet, 1. füzet, 1928 július.

E. Tatarin-Tarnheyden: Integrationslehre und Staatsrecht. Rudolf Smend: Verfassung und Verfassungsrecht című művét bírálja a szerző, a metódikailag nem túl művelt fő jóleső világosságával. Lehetetlen államtant alkotni a homályos „phenomenológiai szemlélettel”, Smend érdeme csupán az állam szellemi felfogása. — *Artur Salz: Anmerkungen zu Werner Sombarts „Hochkapitalismus“ I.* A könyvismertető pszichológiáját ismerve, rögtön gyanusnak tűnik fel Sombart túlzott felmagasztosítása a cikk elején, mely valóban azért történik, hogy a tárgyalás folyamán Salz izekre szedje Sombart tanát. A kapitalizmus túlzott elifélése, mint ahogy az Sombartnál van, odavezetne, hogy a nemzetgazdaságtanban csak gazdaságtörténetet látnánk, mely nem tud sem harcolni az események ellen, sem a rossznak negatív jó oldalait értékesíteni. — *Oskar Morgenstern: Qualitative und quantitative Konjunkturforschung.* Három 1927-ben megjelent mű: Mitchell, A. C. Pigou és Carl Snyder könyveinek ismertetése. Első szkeptikus a statisztikai eljárással szemben, Snyder híve annak. Helyes Pigou vegyes statisztikai eljárása, mely meglátja az irracionális, nem kvantifikálható elemet a gazdaságban, de helyet ad a mérhető tényezőknek is. — *Robert Michels: Soziale und politische Wissenschaften in Amerika.* Író nagy irodalmi anyaggal támogatva csoportosítja az amerikai szellemi érdeklődés központjában álló problémákat legfontosabb a tömegben való viselkedés kérdése, ennek empirikus vizsgálata. (Behaviorismus.) Nem jelentéktelen még a genie, az „idegen”, pártkérdések s a szellemi organizáció szociológiája. Kevés a történeti érzék és az idegen (európai) anyagba való beleélési készség. Felsorolja a leginkább olvasott európai filozófusokat. — *Georg Lenz: Luthers Staatslehre und die Gegenwart.* — *H. L. Stoltenberg: Tote und lebendige Wissenschaft. Von Othmar Spann und Max Weber.* A Spann contra Weber vitát tárgyalja, inkább utóbbi szempontjait szolgálva. — *H. Fehlinger: Staatliche Einrichtung zur Festsatzung von Mindestlöhnen.*

85. kötet, 2. füzet, 1928 szeptember.

Robert Davidsohn: Blüte und Niedergang der Florentiner Tuchindustrie. — *Artur Salz: Anmerkungen zur Werner Sombarts „Hochkapitalismus“ II.* Író azon reménnyel fejezi be ismertetését, hogy Sombart halálos ítélete nem az utolsó szó, melyet a kapitalista gazdasági rendre kimondtak. — *Hans Liermann: Rasse und Recht.* Használható-e az anthropológiai faj-fogalom a jogban? Vannak-e

faji lelki tulajdonságok? Szerző válasza, hogy a faj természettudományos és nem szociális fogalom, így a jogban — tehát az államban is — lehetetlen az általános meghatározás, inkább szubjektív szempontok az irányadók. — *Ernst Karl Winter: Bachofen-Renaissance.* A rövid értekezés a Bachofen-irodalmat ismerteti. — *Walter Köhler: Sozialwissenschaftliche Bemerkungen zur Luther-Forschung.* — *Th. Plaut: Die Bedeutung des „letzten Auftrages“. Ein Beitrag zum Problem isolierter „Konjunkturbewegungen“.*

85. kötet, 3. füzet, 1928 november.

Georg Lucas: Justizreform. — *D. M. Petrusovsky: Strittige Fragen der mittelalterlichen Verfassungs- und Wirtschaftsgeschichte.* — *Ewald Schams: Zur Geschichte und Beurteilung der exakten Denkform in den Sozialwissenschaften.* A történeti fejlődés valóban kibukatta a természettudománycs módszert a szellemtudományokból, azonban a matematika pusztá identitás-filozófia, nem járuléka a természettudományoknak, ezért jogosan alkalmazható a szociális tudományok területén. — *Otto Weinberger: Wilfredo Pareto.* Életrajz után az író méltatja Pareto érdemeit a nemzetgazdaságtan (különösen a kamat- és pénzelmélet), a statisztika, a szociológia s végül a gyakorlati politika terén. — *Norman S. B. Gras: Unternehmertum und Unternehmungsgeschichte.* Történeti áttekintések az egyes nagy vállalkozók életéről és működéséről, miután író szerint a történeti módszer ily kérdésekben eredményesebb, semmint a pusztá gazdaságelmélet. — *Rudolf Kötzschke: Zur mitteleutschen Siedlungsgeschichte.* — *Herrmann Lufft: Zur Psychologie und Ideologie des deutschen Sozialismus.* K. V.

Magyar Közgazdasági Társaság.

Felolvasó ülés.

Január 29-én *Eber Antal* elnöklete alatt *Dalmady Ödön* min. tanácsos, a magy. kir. vasuti- és hajózási főfelügyelőség főnöke tartott előadást *a vasuti beruházásokról.* Az előadás alapjául szolgáló tanulmányt a „Közgazdasági Szemle“ jelen száma közli.

Igazgató-választmányi ülés.

Január 29-iki igazgató-választmányi ülésünkön megjelentek *Eber Antal* elnök, *Heller Farkas*, *Imrédy Béla*, *Reichenbach Béla*, *Urbanovits G. Zoltán*, *Dános Árpád*, *K. Nagy Dénes*, *Vágó József* igazgató betegsége miatt kimentette elmaradását. *K. Nagy Dénes* főtitkár előterjesztette a „Mezőgazdaság termelési költségei Magyarországon“ című pályázat bíráló bizottságának jelentését: A beérkezett egy pályamű-tervezet bár szorgalmas, de kezdő ember műve és nem felel meg a Társaság által felállított kívánalmaknak, így a pályadíj kiadását a birálat nem javasolja. Az igazgató-választmány a jelentést elfogadja. *Reichenbach Béla* ajánlatára az igazgató-választmány a mezőgazdaság termelési költségeinek tanulmányozására 1000—1000 P utazási segély adományozását határozza el *Prack László* gazd. akadémiai tanár és *Lukács László* okleveles közgazda részére azzal a kötelezettséggel, hogy tanulmányaik eredményeit közlés végett a Közgazdasági Szemle, illetve Közgazdasági Könyvtár részére engedik át.

Közgazdasági krónika.

A magyarországi gazdasági viszonyok az 1928. évi november hónapban.

Lényegesebb változás a gazdasági viszonyokban november folyamán sem történt. A mezőgazdasági termés értékesítése, amely más években ilyenkor már eléggé előrehaladt, most még meglehetősen visszamaradt állapotban van. Külkereskedelmi mérlegünk kedvezőtlen alakulása egyre jobban szükségessé teszi az exportunk fokozását. E célból export-fejlesztő intézetek felállítása van tervbe véve, amelyek révén jelentékeny összegű hitel rendelkezésre bocsátása könnyítené meg termékeink külföldi értékesítését.

Közületi pénzügyek.

Az államháztartás helyzetét feltüntető költségvetési előirányzat novemberre 0.2 millió pengő felesleget irányzott elő, az előző év november havára előirányzott 1.7 millió pengő felesleggel szemben. Az előző évi előirányzattal szemben a kiadások 9.4 millió pengővel, a bevételek pedig 7.9 millió pengővel magasabbra irányoztattak elő. A bevételek előirányzása a tapasztalati adatok óvatos figyelembevételével történt, míg a kiadásoknál a rendszeresen jelentkező kiadásokon kívül a következő rendkívüli tételek szerepelnek:

az államadóssági szolgálat	4,305.000 P
a békeszerződési terhek	630.000 P
az elszegényedett hadikölcsönjegyzők támogatása	3,000.000 P

Ezen költségvetési év első öt hónapjának adatai az előző év első öt hónapjának adataival szemben a következő képet mutatják millió pengőben:

	1927/28-ban	1928/29-ben
előirányzott bruttó kiadás	354.4 millió pengő	401.— millió pengő
„ „ bevételek	357.1 „ „	391.3 „ „
„ többlet vagy hiány	+ 2.7 „ „	- 9.7 „ „
előirányzaton felüli bevételek	+ 48.4 „ „	+ 31.3 „ „
tényleges felesleg	+ 51.1 „ „	+ 21.6 „ „
tényleges összes bevételek	405.5 „ „	422.6 „ „

vagyis ezen költségvetési év első öt hónapjában az előirányzott 9.7 millió pengő hiánnyal szemben a 31.3 millió pengő előirányzaton felüli bevételek folytán 21.6 millió pengő felesleg mutatkozik.

Az államháztartás novemberi előirányzatát és tényleges eredményeit a következő összeállítás mutatja millió pengőben:

1928. évi	A költségvetési előirányzat szerinti		A ténylegesen elért nyers bevétel	Hozzávetőleges különbözet	
	nyers kiadás	nyers bevételek		3 és 1 között	3 és 2 között
november	1 91.8	2 92	3 104.4	4 + 12.6	5 + 12.4

Ezek szerint az állami számlák összes bevételi eredményei, ide számítva a nera állami számlákon szereplő sójővedéket és a külügyi tarca közvetlen kiadásokra felhasznált tételeit is, az előirányzatot novemberben 12.4 millió pengővel haladták túl, és 12.6 millió pengő bevételi felesleget eredményeztek. Az 1928. év egyes hónapjaiban az előirányzattól eltérő bevételi eredmény és bevételi felesleg összege az egyes hónapokban a következő volt:

	előirányzaton felüli bevétel	felesleg
január	+ 13.1	+ 16.9
február	+ 5.7	+ 1.3
március	- 1.2	- 5.8
április	+ 0.2	- 5.2
május	+ 4.4	+ 1.1
június	+ 12.4	+ 13.9
július	+ 2.3	- 9.9
augusztus	+ 6.1	+ 3.6
szeptember	+ 3.6	+ 4.3
október	+ 6.9	+ 11.0
november	+ 12.4	+ 12.6
összesen :	+ 65.9	+ 43.8

vagyis az év 11 első hónapjára előirányzott 22.1 millió pengő hiánnyal szemben a 65.9 millió pengőt kitevő előirányzaton felüli bevétel folytán 43.8 millió pengő bevételi felesleg mutatkozik, ami az összes bevételek 6%-át meghaladja.

A népszövetségi kölcsön fedezetére lekötött bevételek alakulását november havában a következő összeállítás mutatja millió pengőben:

A bevételi forrás megjelölése	szeptemb.	október
	millió pengő	
vámjővedék	13.80	11.78
dohányjővedék (brutto)	13.13	12.65
cukoradó	3.72	3.21
sójővedék (netto)	1.46	2.00
összesen	32.11	29.64
különbség az előirányzattal szemben	+ 3.82	+ 0.70

Az előirányzaton felüli bevétel $\frac{1}{10}$ részét a dohányjővedék, $\frac{1}{10}$ részét a cukoradó eredményezte, míg a vámjővedék és a sójővedék eredménye némileg alul maradt az előirányzaton.

A népszövetségi kölcsön-számlák álladéka változatlan maradt.

A Németbirodalommal tarifális kereskedelmi egyezmény létesítésére irányuló tárgyalások novemberben is folytatódtak, Lengyelországgal és Spanyolországgal pedig a jelenleg fennálló tarifális kereskedelmi egyezmények revíziójára irányuló tárgyalások kezdődtek.

A Svédországgal létesült kereskedelmi és hajózási egyezmény aláíratott.

A Szerb-Horvát-Szlovén királysággal korábban aláírt, de még meg nem erősített kereskedelmi szerződéshez november 19-én Belgrádban pótegyezmény íratott alá.

Az általános gazdasági helyzet.

Az új fizetéseképtelenségek száma novemberben további kisebb emelkedést mutatott, amennyiben az előző havi 105 új esettel szemben novemberben 112 új fizetéseképtelenségi esetet jelentettek be, ami

8.6%-os emelkedésnek felel meg. Azonban, ha a passzívák összegét nézzük, az emelkedés még kedvezőtlenebb. Viszont kedvezőbb a helyzet, ha az aktívákhoz való viszonyát szemléljük, ami egyébként a csődesetek aránylag kis számában is mutatkozik. Legnehezebb volt a helyzet e hónapban is a textilszakmában, amelyhez most egy másik szezonhoz kötött szakma is járult, a cipőkereskedelem, de fordult elő egy nagy fizetésképtelenségi eset az építőiparban és több jelentékenyebb a műszaki cégeknél is. Szomorúan jellemzi a kereskedelem nagy tökeszegénységét, hogy egy elmaradt kedvezőbb konjunktúra gyakran a fizetésképtelenség következményét vonja maga után, bár a pár év előtti fizetésképtelenségi láznak ma már nyoma sincsen.

A magyar kir. Központi Statisztikai Hivatal az OHE adatszolgáltatása alapján a következő képet nyújtja a novemberi fizetésképtelenségi esetekről:

ujabb fizetésképtelenségi eset	114
ebből csőd	12
magán- és kényszeregyezés	102
aktívák összege	5,657.000 P
passzívák összege	8,897.000 P
befejezett fizetésképtelenségek száma	95
ezeknél passzívák összege	3,604.000 P
„ aktívák összege	1,940.000 P

Az új fizetésképtelenségi esetek közül Budapestre esett 34 (29.8%), 5,593.000 pengő passzívával, vagyis számszerűleg a vidék nyomult előtérbe. A fizetésképtelenségi esetek hullámozása az év folyamán a következő volt:

	esetek száma	aktívák összege millió	passzívák összege pengőben
január	180	10.54	15.86
február	156	7.65	11.36
március	171	6.07	9.86
április	153	2.91	5.04
május	176	5.29	9.23
június	164	6.25	11.24
július	115	3.37	5.41
augusztus	67	2.36	3.74
szeptember	59	1.48	2.36
október	105	4.25	6.90
november	112	5.66	8.90

A felvett váltó-óvások száma és az óvatolt váltók összege a Központi Statisztikai Hivatal kimutatása alapján a következő volt:

	darab	érték mill. pengőben
január	10.062	7.81
február	9.243	6.95
március	9.641	6.85
április	10.549	6.76
május	10.863	7.02
június	9.335	5.84
július	9.789	6.35
augusztus	10.286	6.73
szeptember	9.883	6.81
október	10.714	8.45
november	9.844	6.81

Vagyis az óvatolt váltók úgy darabszám, mint érték tekintetében az előző hónappal szemben kedvezőbb változást mutatnak s az évi átlagnak megfelelő képet tüntetnek fel.

A székesfővárosi Statisztikai Hivatal adatai szerint volt Budapesten november hónapban

üzletnyitás	---	---	---	966
üzletbeszüntetés	---	---	---	440
cégbejegyzés	---	---	---	67
cégtörzés	---	---	---	143

A budapesti zálogházak forgalma a következő képet mutatja :

zálogfelvétel	150.677	tételszám	3,715.600	pengő értékben
zálogkiváltás	151.519	„	3,669.200	„ „
árverés	4.920	„	—	„ „
zálogálladék a hó végén	690.978	„	18,216.800	„ „

Jellemző, hogy bár a zálogálladék tételszáma a hó folyamán a kiváltások nagyobb száma folytán csökkent, mégis a zálogálladék értéke növekedett, vagyis inkább a kisebb értékű tárgyak kerültek kiváltásra és nagyobb értékű tárgyak zálogosítottak el.

A pénzügyi helyzet.

A budapesti Giró- és Pénztáregylet által lebonyolított gyorsutalvány-forgalom igénybevétele volt:

1928. évi	Forgalom		Napi átlagos forgalom		Egy gyorsutalvány átlagos értéke pengő
	pengő	darab-szám	pengő	tétel-szám	
november	174,557.000	7597	6,982.000	304	23.000

vagyis az előző hónappal szemben a gyorsutalvány-forgalom lényegesen csökkent.

A budapesti Leszámoló Egylet forgalma 91,560.000 pengő volt, ami az előző hónappal szemben lényeges emelkedést tüntet fel. Utóbbinak, valamint a gyorsutalvány-forgalomnak együttes összege 266,117.000 pengő.

A m. kir. postatakarékpénztári takaré- és csekküzlet összes forgalma novemberben 1.766,460.000 pengőt tett ki.

A *tényleges jegyforgalom* novemberben 66.1 millió pengővel csökkentve, 475.6 millió pengőt tett ki és ezáltal ismét a régibb, szűkebb keretek közé illeszkedett. A girószámlák, — főleg az állami számlákon történt befizetések következtében — 46.2 millióval emelkedtek. A *tényleges forgalomban* levő váltópénz mennyisége a hó végén az előző hónappal szemben 800.000 pengő csökkenést mutat. A banktételnek október végén történt nagyobbarányú igénybevételét novemberben a hiteligények szokásos csökkentése követte, úgyhogy a *tárcaállomány* a hónap végén 27.4 millió pengővel csökkent. A bank érckészlete november folyamán 6 millió pengővel emelkedett, amiből 5.2 millió pengő a devizákra esik. Az állam adóssága 93.000 pengővel csökkent és november végén 104,103.000 pengőt tett ki. A váltóleszámitolási kamatláb változatlanul 7%, az ércfedezet a hó végén 42.3% volt.

A *tényleges forgalomban* levő váltópénz mennyiségének változása az egyes bank-hetek végén millió pengőben a következő volt:

november	7.	---	---	39.59
„	15.	---	---	39.31
„	23.	---	---	38.84
„	30.	---	---	38.81

A Magyar Nemzeti Bank váltó-pénztáraiban foglalt váltópénzeket is hozzászámítva, november végén 46.424.300 pengő értékű váltó-

pénz állott rendelkezésre, vagyis a váltópénz mennyisége november folyamán 20 000 pengővel gyarapodott. Tervbe van véve 5 pengő értékű és 5 fillér értékű váltópénzek forgalombahozatala is.

A postatakarékpénztárnál és a tizenhárom legnagyobb budapesti pénzintézetnél elhelyezett *betétek álladéka* következőképpen alakult:

Takarékbetétek:

a) pengőben	449,273.086 P
b) idegen valutában	35,670.475 P

Folyószámlabetétek:

a) pengőben	626,139.610 P
b) idegen valutában	250,841.206 P

Betétek összesen: 1.361,924.377 P

A takarékbetétek összege november folyamán 15.4 millió pengővel emelkedve, elérte a 484.9 millió pengős szintet, amiáltal a békeállomány 48.4%-át teszi ki. A novemberi emelkedés az előző hónapok emelkedésének átlagát jóval felülmulta. A folyószámla-betétek ugyan ezen idő alatt 11.7 millió pengős emelkedéssel a 879 milliós színvonalra jutottak és a békeállományt 2.4%-kal túlhaladták. A takarékbetétek állománya ez év folyamán következően alakult millió pengőben:

január	382.6
február	394.3
március	403.4
április	406.9
május	419.1
június	428.5
július	452.2
augusztus	457.3
szeptember	464.2
október	469.5
november	484.9

A pénzpiac helyzetében november folyamán említésreméltó változás nem történt. A minisztertanács hozzájárult, hogy a kiskereskedelmi hitel rendelkezésére bocsátott 1 millió pengőt veszteség-tartaléknak tekintik, aminek folytán a Tébe körébe tartozó fővárosi intézetek a veszteség-tartalék huszszorosát hitelezik a kiskereskedelemnek. A Kisipari Hitelintézet eddig 3%-os veszteséggel dolgozott, de a kormány 1 milliós hozzájárulása folytán még 5%-os veszteségre is lenne fedezet.*

A svéd gyufatröszt folyósítja a Hangyának a kikötött 750.000 dolláros kölcsönt, még pedig 6.5%-os kamatozás mellett.

Az ipari vállalatok részéről mutatkozó nagy érdeklődés igazolja, hogy az Ipari Jelzálogintézet felállítására csakugyan szükség volt. Már a megalakulás első hírére tömegesen jelentkeztek az iparvállalatok az olcsóbb kölcsönért és mióta az Ipari Jelzálogintézet megkezdte a folyósítást, egyre jobban növekednek a hiteligénylések. A hazai iparvállalatok november végén mintegy 65 millió pengő hiteligényt jelentettek be az intézetnél.

Az egységes záloglevelek kibocsátására irányuló tárgyalások híre ismét felmerült.

A budapesti tőzsdén jegyzett részvények értékalakulását jelző tőzsdeindex, — a Közp. Stat. Hivatal közlése szerint — 18.8-ről 19.1-re emelkedett. A már hónapok óta tartó lanyhuló irányzat az elmúlt hó folyamán megállott s a tőzsde némi megélénkülése volt tapasztalható anélkül azonban, hogy az árfolyamok általános megszilárdulása bekövetkezett volna. Az egyes kategóriák közül főleg a vegyészeti,

* A Pesti Napló 1928 nov. 25.

gáz- és villamossági vállalatok, a bányák és téglagyárak részvényei emelkedtek, míg a gőzmalmok és cukorgyárak részvényei némileg visszaestek. A belföldi tőzsde ez alkalommal nem reagált eléggé a külföldi tőzsdék irányzatára.

A budapesti tőzsdén jegyzett részvények árfolyamának változását a következő táblázat mutatja:

A részvények megnevezése	Indexszám 1913 dec. 31= 100 az 1913. évi állományt érintő tőkeváltozások figyelembevételével			Az összes tőkeváltozások figyelembevételével		
	1927 XII. 31.	1928 X. 31.	1928 XI. 30.	1927 XII. 31.	1928 X. 31.	1928 XI. 30.
I. Bankok	10·5	9·8	10·0	18·3	17·2	17·5
II. Takarékpénztárak	7·3	7·6	7·6	16·1	19·8	20·0
III. Biztosítótársaságok	9·1	8·0	8·1	9·5	8·2	8·2
IV. Gőzmalmok	11·2	9·6	9·3	14·6	12·6	12·2
V. Bányák és téglagyárak	73·2	68·6	70·0	92·9	87·1	88·8
VI. Könyvnyomdák	30·1	30·7	30·6	66·7	67·0	66·7
VII. Vasművek és gépgyárak	41·3	32·4	32·7	48·5	38·7	38·9
VIII. Közleked. vállalatok	8·1	7·3	7·1	12·2	10·8	10·7
IX. Cukorgyárak	80·6	62·8	62·2	91·6	71·7	71·2
X. Gyár- és villamosági vállalatok	100·6	77·0	82·6	155·6	118·3	126·7
XI. Sörgyárak és szeszipari vállalatok	91·3	94·3	95·2	179·7	181·2	183·3
XII. Szállodák és gyógyfürdők	46·7	52·9	53·7	81·0	91·6	93·0
XIII. Textilipari vállalatok	33·6	31·5	31·7	53·3	49·6	49·7
XIV. Vegyészeti vállalatok	33·9	33·6	36·1	36·1	37·8	40·7
XV. Különféle vállalatok	51·9	45·7	46·1	85·1	73·7	74·3
Az összes részvények indexe	20·4	18·8	19·1	31·5	29·1	29·5

A mezőgazdaság helyzete.

A földművelésügyi minisztérium hivatalos jelentése szerint november a rendesnél enyhébb hőmérséklet és gyakori csapadék jellemezte. Az őszi gazdasági munkálatokkal a kedvező őszi időjárás mellett a gazdák mindenütt előrehaladtak és az őszi vetést teljesen befejezték. Az őszi vetések egyenletesen kikeltek és szépen fejlődnek. Rovarkár csak elvétve az igen korai vetésekben mutatkozik.

A jószág egészségügyi viszonyai általában véve jók, a takarmánykészlet kielégítő.

Az ország nyilvános árraktáraiban és szövetkezeti gabonarakttáraiban tárolt gabona- és őrleménykészlet mennyisége a december 8-i kimutatás szerint következő volt:

buza	1,217.016 q
rozs	189.907 „
árpa	75.700 „
zab	102.938 „
tengeri	26.653 „
liszt	51.903 „
korpa	13.471 q, ami készleteink nagy mennyiségére mutat.

A mezőgazdasági export fejlesztésére külön export-intézet alapítása van tervbe véve.

A földbirtokreform pénzügyi lebonyolítására, amely az 1929. év

elején fogja kezdetét venni, önálló központi szerv fog megalakulni, amelyet a négy érdekelt altruista intézet alapít meg.

A Magyar Statisztikai Szemle decemberi száma közli Magyarország területének megoszlását feltüntető kimutatását az 1927. évi kataszteri adatok alapján. E kimutatás a következő:

szántóföld	9,711.388	kat. hold	60·1%
kert... ..	180.830	„ „	1·1%
rét	1,163.240	„ „	7·2%
szőlő	372.685	„ „	2·3%
legelő	1,753.387	„ „	10·9%
erdő	1.896.178	„ „	11·7%
nádas	51.522	„ „	0·3%
földadó alá nem eső terület	1,024.733	„ „	6·4%
összesen	16,153.963	„ „	

A budapesti gabonatőzsde jegyzései voltak november végén:

77 kgos tiszavidéki buza	25·38 P
rozs	23·12 P
árpa	25·37 P
zab	25·75 P
tengeri	31·25 P

Az ipari helyzet.

Magyarország kőszén és barnakőszén külkereskedelmi forgalma november havában országok szerint csoportosítva, a Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint következően alakult:

O r s z á g	Behozatal		Kivitel	
	kőszén	barnaszén	kőszén	barnaszén
	m e n n y i s é g m é t e r m á z s á k b a n			
Ausztria	5.100	2.400	25.261	92.550
Cseh-Szlovákia	353.204	1.143	—	52.347
Románia... ..	—	—	14.720	—
S. H. S. állam	—	18.154	86.000	52.943
Németország	17.753	—	—	—
Lengyelország	851.833	—	—	—
Oroszország	13.006	—	—	—
Összesen	1,240.896	21.697	125.981	197.840

Vagyis szénbehozatalunk 1,262.593 q

szénkivitelünk „ 323.821 q volt, ami az előző hónappal szemben semmi lényeges változást nem mutat

Széntermelésünk eredménye az év folyamán az egyes hónapok szerint összeállítva következő volt ezer métermázsákban:

	kőszén	barnaszén
január	669	6.348
február	648	5.137
március... ..	684	5.310
április	576	4.306
május	610	4.522
június	626	4.731
július	715	4.727
augusztus	645	5.155
szeptember	607	5.570
október... ..	733	6.626
november	647	6.327
összesen	7.160 ezer q.	58.759 ezer q.

A belföldi szénfogyasztás november hónapban újból emelkedést mutat.

A fővárosi elektromos művek által szolgáltatott *motoráram mennyisége* novemberben 7,014.714 kilowattóra volt, ami az előző hónappal szemben és a múlt év átlagával szemben lényeges emelkedést mutat.

A *munkanélküliek száma* novemberben az előző hónapokhoz képest csekély emelkedést (0.3%) mutat, míg a múlt év november havával szemben a növekedés 5.8%-ot tesz ki. Területi megoszlást illetően az arányszám a vidékiek, nemek közötti megoszlást illetően a férfiak hátrányára némileg megváltozott. A hó végén a munkanélküliek közül 88.7% férfi és 55.3% budapesti volt.

Az egyes szakszervezetek által kimutatott munkanélküliek száma az év egyes hónapjaiban következő volt:

január	17.430
február	17.244
március	16.248
április	15.043
május	14.230
június	13.861
július	13.117
augusztus	13.355
szeptember	12.952
október	13.115
november	13.154

Az Országos Társadalombiztosító Intézet budapesti kerületének taglétszáma volt novemberben:

férfi	257.401
nő	162.929
összesen	420.330

Az egész országban kötelezőleg biztosított tagok száma a legutóbbi (júniusi) kimutatás szerint 1,072.800.

Kereskedelem.

A *nagykereskedelmi árak színvonala* november folyamán egy ponttal csökkent, ami teljesen a mezőgazdasági termékek olcsóbbodásának tulajdonítható. Az ipari anyagok és a külföldi áruk csoportjánál viszont némi emelkedés mutatkozik.

A Központi Statisztikai Hivatal által összeállított nagykereskedelmi árindex a következő képet mutatja:

	1928 IX. 30.	1928 X. 31.	1928 XI. 30.
Élelmiszerek és mezőgazdasági termékek	135	137	135
Ipari anyagok és termékek	138	138	139
Nyersanyagok	146	148	148
Gyártmányok	127	126	127
Belföldi áruk	137	137	136
Külföldi áruk	136	138	140
Az összes áruk átlaga	137	138	137
Változás az összes áruk átlagában az előző hónappal szemben	+3	+1	+1

A létfenntartási költségek indexszáma, — az élelmezési költségek csekély olcsóbbodása folytán — némileg csökkent. A vonatkozó ár-indexek az év folyamán következően alakulnak:

1928. évi	A Statisztikai Szemle szerint		A Pester Lloyd szerint laktér nélkül
	laktérrel	laktér nélkül	
január	112·3	124·0	120·67
február	112·1	123·7	119·57
március	113·5	125·6	119·37
április	114·1	126·3	120·71
május	117·1	128·8	120·98
június	118·2	130·1	120·98
július	117·8	129·7	120·71
augusztus	120·1	131·1	126·33
szeptember	121·1	132·4	126·75
október	119·3	130·1	125·82
november	118·3	128·4	125·08

A budapesti közraktárak forgalma a székesfővárosi Statisztikai Hivatal adatai szerint következő volt:

1928. évi	Készlet a hó elején	Beraktározás	Kiraktározás	Készlet a hó végén
	a) az összes forgalom métermázsákban			
november	673.165	112.348	56.614	729.899
	b) biztosítási érték pengőben			
november	21,446.500	4,185.800	3,522.100	22,110.200

A közraktárak árukészletének az előző évvel szemben közeli háromszoros mennyisége is mutatja, hogy ez év folyamán mennyire visszamaradtunk az értékesítéssel.

Itt említjük meg, hogy a főváros tárgyalásokat kezdett a közraktárak átvétele ügyében, amelyek egyik fővárosi nagy pénzintézet tulajdonában vannak.

A külkereskedelmi forgalom november havában 112 millió pengős behozattal szemben 82.6 millió pengős kivitelt tüntet fel, tehát külkereskedelmünk novemberben 29.4 millió pengő passzívummal zárul. Az elmúlt év novemberéhez viszonyítva behozatalunk 7.7 millió pengővel, kivitelünk pedig 0.7 millió pengővel emelkedett. Növekedett az elmúlt évvel szemben a fa, technikai zsiradékok, villanygépek, nyers bőr és egyéb áruk csoportja, csökkent a pamut- és gyapjuszövet behozatala, viszont csökkent a liszt, buza és egyéb áruk kivitele és növekedett az állat, baromfi, cukor, bor, dohány, vasfélgyártmányok és vasuti kocsik kivitele.

Magyarország külkereskedelmi mérlegét ez év és a múlt év folyamán a Statisztikai Hivatal adatai alapján a következő összeállítás mutatja:

	1927-ben			1928-ban		
	be- hozatal	kivitel	külön- bőzet	be- hozatal	kivitel	külön- bőzet
	millió pengőben			millió pengőben		
január	73·3	58·1	— 15·2	85·0	54·2	— 30·8
február	78·4	54·9	— 23·5	96·2	60·5	— 35·7
március	97·1	63·4	— 33·7	107·8	73·1	— 34·7
április	91·5	53·7	— 37·8	94·3	59·1	— 35·2
május	92·4	61·1	— 31·3	92·1	61·9	— 30·2
június	83·7	51·4	— 32·3	91·2	59·1	— 32·4
július	88·3	57·4	— 30·9	85·9	57·5	— 28·3
augusztus	107·5	75·9	— 31·6	96·7	75·1	— 21·6
szeptember	115·0	82·1	— 32·9	104·1	71·9	— 32·2
október	111·8	80·8	— 31·0	116·1	80·5	— 35·6
november	104·3	81·9	— 22·4	112·0	82·6	— 29·4
összesen	1043·3	720·7	—322·6	1081·4	735·5	—345·9

Vagyis a múltév első tizenegy hónapjához viszonyítva kivitelünk 14.8 millió pengővel növekedett, de mivel ugyanezen idő alatt behozatalunk is 38.1 millió pengővel emelkedett, így külkereskedelmi mérlegünk passzívuma 23.3 millió pengővel nagyobb lett. Ez a körülmény indította a kormányt az export-fejlesztő intézet felállítására. Az ipari export előmozdítására Magyar Külkereskedelmi Intézet fog felállítani, míg a mezőgazdasági exporthoz egy külön intézet fogja irányítani, amelyeket a kormány egyenként évi 250.000 pengővel fog támogatni. A New-york Trust Company által rendelkezésre bocsátott, mintegy 30 millió pengőt kitevő export-hitel 60%-át a mezőgazdaság, 40%-át pedig az ipar veheti igénybe. A kölcsön, váltóra felvéve, 7—7¼%-ba fog kerülni és a váltók 3 hónapi lejáráttal rendszerint 2 évre prolongálhatók lesznek.

Közlekedésügy.

A Magyar Királyi Államvasutak által november havában lebonyolított *személy- és áruforgalom* eredménye volt:

utasok száma	—	7,792.065
utaskilométer	—	228,775.026
fizető áruk mennyisége	—	2,546.397 tonna
áru tonnakilométer	—	266.190.423

ami az előző hónappal szemben minden téren némi csökkenést mutat.

Az áruforgalomra vonatkozó lényegesebb adatok *szeptember* hónapban a következők voltak:

	tonna	tonnakilométer
gyorsáru	29.799	3,491.500
darabáru	48.743	6,239.650
kocsirakományáru	2,056.893	230,042.505
átfutó forgalom	65.204	15,426.718

A Máv. vonalain szállított egyes fontosabb árucikkek forgalma volt *szeptember* hónapban:

Az árucikk megnevezése	Tonna	Tonnakilométer
árpa	21.266	2,445.590
buza és kétszeres	99.340	9,735.320
rozs	16.995	1,818.465
tengeri	4.745	455.520
zab	11.297	1,344.343
egyéb gabonanemű	1.004	109.436
gabonaneműek összesen	154.647	15,908.674
ásványzén, kokszt, brikett és lignit	446.575	40,191.750
bányafa	12.047	1,578.157
gömb- és rönkfa	15.007	1,995.532
tüzifa	201.802	21,592.814
talpfa	1.828	201.080
szőlőkaró	387	40.635
fűrészelt, hasított, ácsolt fa...	71.220	9,757.140
faneműek összesen	302.291	35,165.358

A Központi Statisztikai Hivatal adatszolgáltatása alapján Magyarország gépjárműveinek állománya volt november végén:

személykocsi	10.205
bérajtó	1.212
autóbusz	504
teherkocsi	3.554
egyéb gépkocsi	598
gépkocsik összesen	16,073
motorkerékpárok	8.015
géperejű járművek összesen	24.088

Budapest forgalmára vonatkozólag a fővárosi Statisztikai Hivatal a következő adatokat közli:

behozatal vasuton	5,603.387 q
„ hajón	2,230.547 „
kivitel vasuton	1,588.811 „
„ hajón	133.879 „

Budapestre érkezett novemberben 1665 hajó.

A Budapestre érkezett idegenek száma volt:

vidéki	12.900
megszállt területről	2.791
külföldi	4.211
összesen	19.902

Budapestre érkezett novemberben 62 repülőgép 47 utassal és 2894 kg. teherrel, Budapestről indult 63 repülőgép 45 utassal és 4410 kg. teherrel. Az üzembiztonság 100% volt.

Szociálpolitika.

A munkások órabére a Központi Statisztikai Hivatal kimutatása szerint a következő volt:

	1928 szeptember	1928 október	1928 november
bádogos... ..	73 fill.	80 fill.	82 fill.
asztalos... ..	72 „	73 „	67 „
szabó... ..	65 „	70 „	67 „
kőműves... ..	96 „	91 „	89 „
napszámos... ..	47 „	48 „	49 „
gyári munkásnő... ..	26 „	29 „	30 „
napszámosnő... ..	47 „	47 „	50 „

Az elszegényedett hadikölcsön-jegyzők összeírása november folyamán megkezdődött.

Az elmúlt év folyamán Budapest 22.016 háza 15.576 tulajdonos kezében volt, kik közül legtöbb háza a fővárosnak volt: 1256.

A Budapesten kiadott építkezési engedélyek száma volt november folyamán:

földszintes házakra... ..	91
emeletes házakra... ..	21
egyéb új épületekre... ..	15
átalakításokra... ..	138

A befejezett építkezések száma volt :

földszintes lakóház... ..	64
emeletes lakóház... ..	21
egyéb új épület... ..	9
átalakítás... ..	123

Az újonnan létesült lakások száma volt :

ebből 1 szobás... ..	259
2 „... ..	175
3 „... ..	53
4 „... ..	44
5 „... ..	20
6 „... ..	14

Hj. Rácz Lajos.

Ungarische Volkswirtschaftliche Rundschau

1929. Jänner.

Inhaltsauszüge.

Kritik der Kapitalzinstheorie vom Böhm-Bawerk.

Sivers hat in seiner Arbeit „Die Zinstheorie Eugen von Böhm-Bawerk's im Lichte der deutschen Kritik“ (Gustav Fischer, Jena 1924, 75 SS.) die auf die Kapitalzinstheorie Böhm-Bawerk's gerichteten Kritiken mit Recht als sich in vier Richtungen spaltend gekennzeichnet: 1. Angriffe gegen seine Methodik, 2. Angriffe gegen die These, die Kapital verwendenden Umwege seien produktiv, 3. Angriffe seiner Wert- und Preistheorie und 4. Angriffe der These, gegenwärtige Güter würden höher als zukünftige Güter geschätzt.

Bezüglich dieser Kritiken ist vor Allem zu bemerken, dass die Kapitalzinstheorie von B.-B. in keinem kausalen Zusammenhang mit seiner Wert- und Preistheorie steht, so dass es möglich ist, die eine als richtig anzuerkennen und die andere trotzdem abzulehnen. Um über die Stichhaltigkeit der anderen Angriffe ein Urteil bilden zu können, sind die Unterlagen der B.-B.'schen Kapitalzinstheorie zu untersuchen.

Bekanntlich glaubt B.-B. für seine Agiotheorie den wichtigsten Beweis in der Behauptung zu finden, dass die Produktionsumwege produktiv im physischen Sinne seien. Diese produktionstechnische Tatsache kann nicht in Zweifel gezogen werden, doch genügt sie nicht, einen Wertunterschied zwischen gegenwärtigen und Zukunftsgütern logisch zu begründen. Das ganze Produkt hat nämlich werttheoretisch den Produktionsfaktoren zugerechnet zu werden.

B.-B. beruft sich zur Begründung seiner Kapitalzinstheorie ferner psychologische Gründe. Er behauptet, die Unwissenheit, der Leichtsinn und die Kürze der Lebensdauer begründeten in hinlänglicher Weise die psychologische Einstellung der Menschen, wonach zukünftige Güter den gegenwärtigen Gütern gegenüber unterschätzt würden. Dies ist unzweifelhaft wahr bezüglich der *wichtigsten* Güter. Das heutige Essen ist wichtiger als das Morgige, das Morgige wichtiger, als das Essen von Übermorgen. Sowie wir aber das Wirtschaften eines über Überschüsse verfügenden Menschen betrachten, müssen wir dessen Gewähr werden, dass die wichtigsten Zukunftsbedürfnisse nicht den gleichwichtigen heutigen Bedürfnis-

sen, sondern nur minderwichtigen gegenwärtigen Bedürfnissen gegenüberstehen, — und auch B.-B. behauptet nicht, dass die minderwichtigen Gegenwartsgüter ein Wertagio wichtigeren Zukunftsgütern gegenüber besässen. Die Kapitalzinstheorie von B.-B. steht also mit dem Gesetz der Bedürfnissättigung im Widerspruch und da dieses Gesetz Grundpfeiler der B.-B.'schen Werttheorie bildet, klafft ein unüberbrückbarer Gegensatz zwischen beiden Theorien.

B.-B. beruft sich aber auch darauf, die Tatsache des Kapitalzinses begründe der Umstand, dass die Menschen zu verschiedenen Zeiten in verschiedenem Masse mit Kapital versorgt seien. Das ist vollkommen richtig und vollkommen hinreichend, den Kapitalzins zu erklären. Nur hat eben diese Erklärung nichts mit der Zeitagiotheorie zu tun. Zur Übernahme der Verpflichtung zur Zahlung eines Kapitalzinses fühlt sich der Kreditsuchende nicht darum bewogen, weil es einen Wertunterschied zwischen Gegenwarts- und Zukunftsgütern gibt, sondern deshalb, weil sich ihm die Aussicht eröffnet mit Hilfe des Kapitals einen Gewinnzuwachs zu erlangen. Die Höhe der durch ihn bewilligbaren Zinsforderung hängt also ebenfalls von der Höhe des erhofften Gewinnzuwachses ab.

Ludwig Mezey.

Eisenbahn-Investitionen.

Ein grosszügiges Investitionsprogramm der ungarischen Eisenbahnen ist einerseits wegen der hochgradigen Abgenützteit der bestehenden Anlagen, andererseits wegen der verhältnismässigen Rückständigkeit der technischen Ausrüstung erwünscht.

Die Erneuerung der bestehenden Anlagen ist besonders bei dem Oberbaue unaufschiebbar. Die usuelle Benützungsdauer ist bei 41% des Verkehrsnetzes der Hauptbahnen und 60% desselben bei den Nebenbahnen bereits um fünf Jahre überschritten. Es wäre beiläufig die Auswechslung einer Gesamtlänge von 3000 Geleisekilometer erforderlich.

Über die Einführung moderner Bremsvorrichtungen werden bereits seit 15 Jahren Beratungen gepflogen und es wurde auch zur endgültigen Lösung des Problems eine Bremskommission eingesetzt, die sich für die Kuntze-Knorr-Bremsvorrichtung entschied. Der ungarische Handelsminister gab schon im vorigen Jahre seine grundsätzliche Zustimmung zur Einführung dieses Systems, jedoch scheidete die Angelegenheit bisher an finanziellen Gründen.

Die Investitionstätigkeit macht bereits schöne Fortschritte auf dem Gebiete des Schienenautobusverkehrs, welche sich — durch die Konkurrenz des Kraftwagenverkehrs bedingt — in jüngster Zeit sehr verbreitete. Es ist übrigens zu erwähnen, dass die ersten Schienen-

autobusse Europas durch eine ungarische Privatbahn in Betrieb gesetzt wurden.

Der ungarische Lebensmittelexport wäre in hohem Grade auf die Errichtung neuer Stations-Sicherungsanlagen und Streckenblock-sicherungen angewiesen; jedoch geschah in dieser Hinsicht herzlich wenig und es wäre daher zu begrüßen, wenn in der allernächsten Zukunft wenigstens an die Ausarbeitung eines, sich auf mehrere Jahre erstreckenden Investitionsplanes geschritten würde.

Es ist des weiteren — um nur die wichtigsten Aufgaben zu nennen — der Umbau einiger Grossbahnhöfe, wie auch die Erweiterung des Ferencvároser Rangierbahnhofes, wo die meisten Zugrangierungen des ganzen Landes von statten gehen, erforderlich.

Edmund v. Dalmady.

Kleinere Beiträge.

Die Lage der Landwirtschaft auf dem deutschen Bankiertage.

Der Aufsatz befasst sich mit den Verhandlungen „Über die Lage der Landwirtschaft und ihre Bedeutung für das Bankgewerbe“ und hebt den grossen Wert der am Bankiertage erfolgten Feststellungen und Beschlüsse hervor. Der Vortrag von *Georg Solmssen* bezüglich der Standardisierung der landwirtschaftlichen Produkte, der Umgestaltung des Lagerhauswesens und Schaffung der Grundlage für die Finanzierung des landwirtschaftlichen Sachkredites wird in dem Aufsatz behandelt. Auch die Referate der Herren Dr. *Eduard von Eichborn*, *Bonschab* und *Sybel*, ferner der zu diesem Thema am Bankiertage gefasste Entschluss finden ihre Würdigung.

Ernst Eber.

Die Finanzierung des Wohnungsbaues aus öffentlichen Mitteln.

Der Kern des Wohnungsproblems steckt in der richtigen Finanzierung. Niergends ist es gelungen, das Wohnungsproblem aus Mitteln der Privatwirtschaft zu lösen, überall mussten die öffentlichen Gelder in Anspruch genommen werden. In Deutschland half man mit Steuerbefreiungen, mit barem Geld, mit dem sogenannten Zwischenkredit, welches zur Deckung der Kosten des in Bau begriffenen Hauses diente, und mit Förderung der zweitstelligen Hypotheken.

Am Anfang des Krieges schob man in Holland dem Wohnungswucher dadurch einen Riegel vor, dass der Staat und die Gemeinden einen Teil des Zinses übernahmen. Später gab der Staat Prämien für solche Wohnungen, deren Luftraum 450 m³ nicht überschritt und noch jetzt gibt es sogenannte Baugenossenschaften, die Kredite aus öffent-

lichen Mitteln erhalten. Frankreich bekam ein Wohnungsbaugesetz im Jahre 1928 (Loucheur), welches 11.2 Milliarden Franken zu diesem Zwecke bestimmt. Die Gemeinde Wien baute 25.000 Wohnungen aus den sogenannten Wohnungsbausteuern und der Bau weiterer 30.000 Wohnungen ist im Begriff. London gab zwischen 1919—27. für Kleinwohnungsbauten 17,048.256 Pfund aus Steuern und anderen öffentlichen Mitteln. Auf Grund dieser Daten erscheint als einziger gangbarer Weg zu Lösung der Wohnungsfrage bei kapitalarmer Privatwirtschaft die Anwendung öffentlicher Mittel.

Emerich Bruchsteiner.

Buchbesprechungen.

Handwörterbuch der Staatswissenschaften 4. Aufl. Herausgegeben von Ludwig Elster, Adolf Weber, Friedrich Wieser. Bd. I—VIII. Jena, G. Fischer 1923—1928.

Eine neue Auflage des Handwörterbuches der Staatswissenschaften ist stets jedermann willkommen. Im besonderen Masse gilt dies von der 1923—1928 erschienenen 4. Auflage, denn sie berücksichtigt jene grossen Umwälzungen und Umbildungen, welche sich sowohl in den Wirtschaftsverhältnissen als auch in den wirtschaftlichen Ansichten während und nach dem Weltkriege vollzogen haben. Es ist ein dringend empfundenes Bedürfnis diese Umwälzungen überblicken zu können und die mit der gewohnten Sorgfalt bearbeiteten Artikel des Handwörterbuches ver helfen uns zu diesem Überblick.

Obzwar Prof. *L. Elster*, der nur mehr allein von den ersten Herausgebern des Handwörterbuches unter den Lebenden verweilt, gewiss Recht hat, wenn er im Vorworte beteuert, dass die neue Auflage das alte Handwörterbuch im neuen Gewande ist, so hat sich doch vieles am Aufbaue des Werkes geändert. Dies ist auch nur selbstverständlich, da ja zwei neue Persönlichkeiten in die Reihe der Herausgeber traten. *Friedrich v. Wieser* und *Adolf Weber* bedeuteten infolge ihrer theoretischen Einstellung naturgemäss eine stärkere Entfaltung der Theorie im Rahmen des Handwörterbuches und brachten auch eine Reihe neuer Mitarbeiter, insbesondere aus den Reihen der österreichischen Gelehrten. Dies war auch in Anbetracht der Tatsache unvermeidlich, dass viele der Mitarbeiter der früheren Auflagen des Werkes aus dem Leben geschieden sind. Mit der Verstärkung der theoretischen Grundlage hat das Handwörterbuch gewiss viel gewonnen, denn es ist eine der Hauptaufgaben eines solchen Werkes den Stand der Theorie in entsprechenden Artikeln dem Leser vorzuführen. In dieser Hinsicht kann jedoch der neuen Auflage ein

Vorwurf nicht erspart bleiben. Es war ein grosser Vorzug der früheren Auflagen, dass sie sich nicht, oder nur in seltenen Fällen damit begnügten, die Ansicht eines einzigen Autors über ein Kapitel der Theorie darzulegen, sondern stets bestrebt waren, eine möglichst umfassende, zumeist auf dogmengeschichtlicher Grundlage ruhende Darstellung der einschlägigen Fragen zu bieten. Dies ist von den neuen Bearbeitern des Handwörterbuches nicht immer vor Augen gehalten worden. So z. B. fehlt eine Darstellung der Entwicklung der Theorie in den Artikeln über die Preislehre, über die Verteilungslehre, über die Standortlehre, über die Kredittheorie usw.

Hahn bietet uns z. B. in seinem Artikel über den Kredit ebenso nur die Darstellung seiner eigenen Theorie, wie auch *Engländer* uns nur seine Standortlehre auseinandersetzt. Es ist ferner zu beklagen, dass die mathematische Schule auch in der neuen Auflage nicht mit jener Ausführlichkeit behandelt ist, wie es ihr grosses Verbreitungsgebiet (England, Frankreich, Italien) erfordern würde.

Doch die grosse Fülle des dargebotenen Stoffes, die vortreffliche Bearbeitung der meisten Artikel lassen uns dies vergessen und einzelne Lücken können unsere Freude an der so wichtigen und unentbehrlichen Neuauflage nicht trüben. Die interessanten Artikel des Ergänzungsbandes, von welchem heute zwar nur einige Lieferungen vorliegen, bieten sehr wertvolle Ergänzungen des grossen Werkes, welches auch in seiner Neuauflage jenen wichtigen Platz in der Weltliteratur einnehmen wird, welcher den bisherigen Auflagen zugekommen ist.

Wolfgang Heller.

Bernhard Pfister: Die Entwicklung zum Idealtypus. Eine methodologische Untersuchung über das Verhältnis von Theorie und Geschichte bei Menger, Schmoller und Max Weber. Tübingen, J. C. B. Mohr, 1928. 178. SS.

Pfister steht vornehmlich unter dem Einfluss von Max Weber, wenn er auch feststellt, dass dessen „idealtypische“ Methode nur dann ganz verstanden werden könnte, wenn wir auch über seine Stellungnahme betreffs des Bewertens und der Werte im Allgemeinen sichere Kenntnis hätten. Es ist zu bedauern, dass Pfister nur Dogmengeschichte treibt und keinen Versuch macht, die Weberschen Anschauungen fortzuführen und zu ergänzen. Dieses Versäumnis trifft man heutzutage nur zu oft an, immer wieder befasst man sich nur mit dem Problem „Weber“, an Stelle der auch von Weber behandelten Problemen — obzwar die Letzteren die Wissenschaft eher fördern würden.

Valerie Korek.

Albert Aftalion: Monnaie et Industrie. Les grands problèmes de l'heure présente. Recueil Sirey. 1929. VII. 262. l.

Der Verfasser wiederholt in diesem Werke in Kürze die in seinem vorher erschienenen Buche: „Monnaie, prix et change“ entwickelte Theorie des Geldwertes, nämlich die Einkommentheorie erweitert durch den Hinweis auf einige psychische Momente wie z. B. Voraussicht des künftigen Geldwertes. Die in den letzten 14 Jahren gemachten Erfahrungen sollen nach der Ansicht Aftalion's folgerichtigerweise zur dieser Theorie führen. Der Streit über den Geldwert kann im Rahmen einer knapp gefassten Buchbesprechung nicht behandelt werden, ich möchte nur darauf hinweisen, dass die Schlüsse, die aus den Erfahrungen einiger anormaler Jahre gezogen werden, mit Vorsicht aufgenommen werden müssen. Der Verfasser widmet u. a. zwei interessante Kapitel der Frage der Geldstabilisierung resp. der Konjunkturvoraussicht. In Beurteilung der praktischen Seite beider Probleme stellt er sich auf den Mittelweg, einige Erfolge für möglich haltend, vor zu weit gehenden Hoffnungen jedoch warnend. Im ganzen enthält das Buch in anziehender Darstellung viele wertvolle Gedanken und wo man auch die Ansicht des Verfassers nicht ganz teilen kann, wirkt es gedankenerregend.

Andreas Vermes.

Die Wirtschaft des Auslandes 1900—1927. Berlin, 1928. 910 S.

Das deutsche Reichsamt für Statistik bereicherte durch dieses äussert wertvolle Sammelwerk die volkswirtschaftliche Litteratur in bemerkenswerter Weise. Auch das Ungarn betreffende Kapitel kann als eine sehr gut gelungene kompakte Zusammenfassung der heutigen Lage bezeichnet werden. Die unter der Führung Dr. O. Nathans stehende Abteilung für ausländische Wirtschaftstatistik des Reichsamtes hat die Arbeit der Redaktion musterhaft besorgt. *Dezső Elekes.*

Dr. Georg Markus: Die gesetzliche Regelung des Problems der elektrischen Energie in Ungarn und im Ausland. (Ungarisch.) Budapest, 1928. S. 188.

Da die ungarische Regierung in naher Zukunft einen Gesetzentwurf bezüglich dieser Frage zu unterbreiten beabsichtigt, findet es der Verfasser für angezeigt, gegen eventuelle Bestrebungen, die auf eine Verstaatlichung der Elektrifizierung abzielen würden, im voraus Stellung zu nehmen. Die richtig aufgefassten Gesichtspunkte der Staatsfinanzen und einer guten Energiebewirtschaftung fordern eine Lösung, bei welcher die Elektrifizierung dem Privatkapital überlassen, die Tätigkeit desselben aber im allgemeinen Interesse durch klar umschriebene Normen geregelt wird.

Zoltán Óvári Papp.

FEBRUÁR

HAVA

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
MEGBIZÁSÁBÓL ÉS TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI:

HELLER FARKAS

TARTALOM:

Tanulmányok

- Zelovich László* : A szénválság 85
Óvári Papp Zoltán : Franciaország áttérése az aranyvalutára 101

Közlemények

- Mattyasovszky Miklós* : Válasz Heller Farkasnak „A földmivelés közgazdaságtanáról” írt bírálatára 124
Heller Farkas : Viszonválasz 128
Judik József : A Verein für Sozialpolitik zürichi közgyűlése 131

Könyvismertetések 140

- Grünfeld E.* : Das Genossenschaftswesen volkswirtschaftlich und soziologisch betrachtet (Ihritz K.). — *Fischer J.* : Die Illusion des Geldes (Judik J.). — *Mises L.* : Geldwertstabilisierung und Konjunkturpolitik (Balogh T.). — *Lebens- und Arbeitsbedingungen der Journalisten* (Viener A.). — *Scheibler H.* : Az értéktőzsde indexszámai és gazdasági jelentőségei (Varga J.). — *ifj. Boér E.* : Diszkont és pénzelmélet (Óvári Papp Z.)

Külföldi folyóiratok szemléje 154**Könyvszemle** 162**Közgazdasági krónika** (ifj. Rácz L.) 165

GERGELY R. BUDAPEST, DOROTTYA-UTCA 2.

Bolti ára: 3 Pengő.

A

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

megjelenik havonként körülbelül 5—6
ívnyi terjedelemben.

Előfizetési ára egész évre 24 pengő.

A Közgazdasági Társaság tagjainak
tagsági illetményeik fejében jár.

**A KÖZGAZDASÁGI SZEMLÉ-nek szánt közlemények
HELLER FARKAS szerkesztő címére küldendők
: : (I., Műgyetem-rakpart 3). Telefon : József 9—46. :
Segédszerkesztő: K. NAGY DÉNES, a Magyar Köz-
gazdasági Társaság főtítkára. (I., Budafoki-ut 5.)
Telefon : József 331—64.**

MEGHIVÓ.

A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG 1929 április hó 9-én, kedden d. u. 6 órakor a Budapesti Kereskedelmi Akadémia (V., Alkotmány-u. 11) épületében levő helyiségében tartja

1929. évi rendes közgyűlését,

melynek napirendje a következő :

- I. Az igazgató-választmány jelentése a Társaság 1928. évi működéséről.
- II. A számvizsgáló-bizottság jelentése az 1928. évi számadásokról.
- III. Az 1929. évi költségvetés megállapítása.
- IV. A tisztikar és az igazgató-választmány megválasztása az 1929/31. hároméves időszakra.
- V. Indítványok. (Az alapszabályok értelmében indítványok a közgyűlési megelőzőleg legalább nyolc nappal írásban adandók be az elnökséghez.)
- VI. *Éber Antal* előadása : A magyar nemzeti tőke alakulása 1924-től 1928-ig.

Budapest, 1929 március 15-én.

Az elnökség.

Közgyűlés előtt 1/2 órakor igazgató-választmányi ülés.

**A Magyar Közgazdasági Társaságba való be-
vagy kilépési nyilatkozatok, címváltozások, tag-
díjak stb., végül a „Közgazdasági Szemle“ szét-
küldésére vonatkozó felszólamlások kizárólag
GERLÓCZY BÉLA kormányfőtanácsos, főpénz-
táros címére küldendők. (IX., Üllői-út 119.)**

A szénválság.¹

A háboru előtt ismételten foglalkoztatta a közvéleményt az a probléma, hogy mi történik az emberiséggel akkor, ha kifogy a szén. Szakemberek különböző számításokkal igyekeztek megnyugtanni a közönséget; hangsúlyozták, hogy Anglia szénkészlete eltart még pár száz évig, ha pedig kimerül, akkor ott vannak a kínai, az afrikai széntartalékok. A nagyhatalmak lázasan kutattak újabb és újabb szénterületek után.

A szén elfogyásának a veszélye tehát élénken élt a köztudatban. Arra azonban nem sokan gondoltak, hogy ennek a veszélynek az ellenkezője is bekövetkezhetik, hogy lehetséges olyan állapot is, mikor a világgazdaság nem tudja elhasználni a kibányászott szenet. Nem mérlegelték ezért azután kellően azt sem, hogy az ilyen helyzetnek szintén katasztrófális hatásai lehetnek. Hiszen eredetileg az egész modern gazdasági élet a széntermelésen épült fel; az emberiség jelentékeny részének a szénbányászat és szénkereskedelem adott munkaalkalmat. Angliában, a világ első kereskedő-államában, minden tizenegyedik ember a széntermelésből él. A német, belga, északamerikai és lengyel gazdasági életnek egyik alappillére a széntermelés. Szénválság nemcsak ezen országok egyik legfontosabb termelési ágának a megrázkódtatását, nemcsak több százezer munkanélkülit jelent, hanem jelent ennél jóval többet is. A nemzetközi munkamegosztás mai fejlettsége folytán egy-egy helyi válság a civilizált világ legtávolabb részére is kihat; az angol munkanélküliség folytán csökken a szigetország lakóinak a vásárlóképesége és ezt éppen úgy megérik a kaliforniai gyümölcstermelők, mint Argentína, vagy Ausztrália mezőgazdái. A szénválság visszahat a nemzetközi politikára is; szembeállítja egymással a széntermelő országokat. Hatásai tehát szinte beláthatatlanok.

Ez, a háboru előtt nem is sejtett szénválság most elkövetkezett. Közvetlen oka abban kereshető, hogy a szénfogyasztás nem tartott lépést a széntermelés alakulásával. Érdekes képet kapunk azonban akkor, ha közelebbről vizsgáljuk meg a széntermelés és fogyasztás adatait.

¹I. a Közgazdasági Szemle 1927 és 1928 áprilisi számban megjelent „Világgazdasági Krónikának“ a *szénprobléma* c. rovatait.

Európa egyes országaiban a legutolsó években a következőképpen alakult a kőszénfogyasztás:²

	(Millió tonnákban)			
	1909/13-as átlag	1913	1925	1927
Németország	161	178	139	154
Csonka-Magyarország	—	—	4	4
Anglia	184	192	175	185
Oroszország	34	46	17	—
Schweiz	3	4	3	3
Spanyolország	7	7	8	8
Olaszország	10	11	11	14
Franciaország	61	62	81	88
Hollandia	—	10	11	12
Svédország	5	6	5	7
Belgium	25	27	31	31

Amint látható, a fogyasztás lényeges emelkedése csak Franciaországban és Belgiumban mutatkozik. Franciaországban azonban az emelkedés oka kézenfekvő: a Saarvidék és Elsass területeinek hozzászámítása a háború előtti Franciaországhoz. Hasonlóan: Belgiumban a növekedést Luxemburg bekapcsolása idézte elő. Ezekről eltekintve, a legtöbb európai ország szénfogyasztásában stagnálást vagy visszaesést látunk.

A szénfogyasztás visszaesése még szembeötlőbb akkor, ha a fejenkénti szénfogyasztás alakulását vizsgáljuk. Ez a következőképpen alakult (tonnában):

Európa :	1913	1925	1927
Németország	2.6	2.2	2.4
Ausztria	—	0.9	1.0
Belgium	3.5	3.8	3.8
Spanyolország	0.4	0.4	0.3
Franciaország	1.6	1.9	3.1
Csonka-Magyarország	—	0.4	0.4
Olaszország	0.3	0.3	0.4
Hollandia	1.6	1.4	1.6
Lengyelország	—	0.7	0.9
Anglia	4.2	3.8	4.1
Oroszország	0.3	0.4	?
Svédország	1.1	0.8	1.1
Schweiz	0.3	0.7	0.8
Cseh-Szlovákia	—	1.4	1.5

² Beleértve a kokszt, barnaszénét és a brikettet. A barnaszén kőszénkalóriákra átszámítva. Az átszámítási arány Németországra 2:3, Csehországra 10:23, a többi országra 1:3. A statisztikai adatokat a következő források alapján állítottuk össze: Institut International du Commerce Szemléje, a Nemzetek Szövetségének Statisztikai Havi Szemléje (Bulletin Statistique), továbbá: Annuaire Statistique International, Genève, 1928 (Société des Nations). — Mémoire sur la Production et le Commerce (Société des Nations, Section Économique et Financière). Genève 1928. — *Pirelli*: La Situation Économique en 1927. (Chambre de Commerce Internationale) Paris, 1928.

Franciaországban és Belgiumban az emelkedés oka az, amit már feljebb kifejtettünk. Máshol mindenütt visszaesés mutatkozik.

A szénfogyasztás nemcsak Európában esett vissza, hanem a többi világrészben is. A fejenkénti szénfogyasztás e területeken a következőképpen alakult (tonnában):

Észak-Amerika :	1913	1925	1927
Kanada	4.0	2.7	3.1
Egyesült-Államok	5.1	4.3	4.4
Dél-Amerika :			
Argentína	0.5	0.3	0.3
Brazília	0.1	0.1	0.1
Chile	0.6	0.2	?
Ausztrália :	2.2	2.2	2.1
Uj-Zéland	1.5	1.3	1.3
Délafrikai Unio	1.2	1.3	1.4
Japán	0.4	0.5	0.5
India	0.05	0.06	0.06
Kína	0.03	0.05	?

A fogyasztás csökkenésének okai kézenfekvők:

1. A háboru utáni gazdasági világkrízisek.
2. Újabb energiaforrások (viz, barnaszén, lignit, fa, petroleum stb.) nagyobb mérvű igénybevétele.
3. Egyes területek (Oroszország stb.) teljes gazdasági leromlása.
4. A sok helyen végbevitt racionalizálás és üzemi koncentráció.

A barnaszén térhódításáról képet nyújthat a következő összeállítás:³

³L.: A Nemzetek Szövetségének havi statisztikai Szemléjét, továbbá az Institut Int. du Commercenek havi kiadványait.

Barnaszéntermelés ezermillió tonnákban:

	1909/13-as átlag	1913	1925	1927
Afrika	—	—	327	450
Észak-Amerika (Canada beleértve)	193	193	3.288	3.466
Délamerika	1.156	1.283	1.453	1.477
Európa :				
Németország	74.786	87.228	139.790	150.806
Ausztria (A)	25.988	27.378	—	—
Ausztria (B)	—	—	2.685	2.786
Bulgária	262	342	1.013	1.156
Spanyolország	265	277	403	424
Franciaország	739	793	1.007	1.067
Görögország	3	—	120	?
Egész-Magyarország	8.095	8.954	—	—
Csonka-Magyarország	5.422	5.521	5.521	6.243
Olaszország	607	700	1.108	925
Hollandia	—	—	208	263
Lengyelország (B)	142	192	66	78
Portugália	—	—	18	20
Románia (A)	180	256	—	—
Románia (B)	—	—	2.615	2.850
S. H. S. királyság (A)	259	273	—	—
S. H. S. királyság (B)	—	—	3.974	4.458
Cseh-Szlovákia (B)	21.841	23.137	18.789	20.028
Oceánia	711	740	1.978	2.000
Az egész Föld összesen	113.244	128.411	184.918	198.950

Megjegyzés: (A) háboru előtti terület.

(B) háboru utáni terület.

A fentiek alapján tehát megállapítható, hogy

1. a szénfogyasztás sok országban esökkenő, a többiben pedig stagnáló tendenciát mutat.

2. Ebből a esökkenő, illetve stagnáló fogyasztásból a barnaszén a kőszén rovására fokozatosan egyre nagyobb hányadot foglalt le magának.

Lássuk most ezzel szemben *a széntermelés alakulását*. Ugyanakkor, mikor a fogyasztás stagnálása miatt nem tágultak, sőt sok esetben eltömődtek a közgazdaságnak azok a csatornái, melyeken át a szén a termelőktől eltávozott, ugyanakkor a lehetetlen békeszerződések Németországot széntermelésének tulhajtott fokozására kényszerítették. A Birodalom elvesztette leggazdagabb szénterületeit. 1913-ban Németországban 190 millió tonna szenet bányásztak. Ebből 49 millió tonna származott azokról a területekről, melyeket a versaillesi szerződés más államokhoz csatolt. Az így elvesztett évi 49 millió tonnát a németek a barnaszén fokozott termelésével igyekeztek pótolni; az a körülmény tehát, hogy a barnaszén tulhajtott

produkcioja válságossá fokozta az egész világ kőszénbányáinak amugy is súlyos helyzetét, végeredményben jórészt a békeszerződésekre vezethető vissza. 1927-ben a kőszén és barnaszén együttes termelése Németországban (a barnaszén megfelelő kalóriakulcs alapján átszámítva) 13%-kal multa felül az 1913. évi eredményt. A szénbányászatnak ilyen erőltetett fokozására a jóvátételi szénszállítások is kényszerítették Németországot.

Franciaországban viszont szintén a békeszerződés folytán emelkedett a széntermelés, tekintve, hogy jelentős szénterületeket sikerült elragadnia Németországtól. Az 1927. évi szénbányászat 21%-kal multa felül az 1913. évit. Emelkedett Belgium széntermelése is 22.8 millió tonnáról (1913-ban) 27.5 millió tonnára. Ugrásszerűen nőtt meg a szénbányászat Hollandiában 1.8 millió tonnáról (1913-ban) 9.3 millió tonnára, tehát több, mint ötszörösére. Spanyolország 1913-ban 4 millió tonnát produkált, 1927-ben 6 milliót, a Spitzbergák 1913-ban 30 ezer tonnát, 1926-ban közel 300 ezret.

Szovjet-Oroszország bányái valamivel többet termeltek 1927-ben (32 millió tonnát), mint 1913-ban (29.5 millió tonnát). Sikerült a háboru előtti nivón tartani a szénbányászatot Csehországban is, ez utóbbi 1927-ben 14.6 millió tonnát termelt, 1913-ban 14.2 milliót. Igaz, hogy a barnaszén termelése visszaesett, 23 millió tonnáról (1913) 20 millió tonnára (1927). Kétségbeesett erőfeszítéseket fejt ki Lengyelország, hogy bányáinak üzemét a háboru előtti nivón bírja tartani; életszükséglet ez számára, hiszen a szén az ő fő kiviteli cikke és kereskedelmi mérlege egyre rosszabbul alakul. Ennek ellenére az 1927-ben kibányászott lengyel szén csak 37.9 millió tonna volt, szemben az 1913. év 40 millió tonnás eredményével.

Míg ily módon az európai kontinens legtöbb széntermelő államában a bányászat emelkedését látjuk a stagnáló fogyasztással szemben, addig az Európán kívüli világrészek adatai egvényesen meglepőek. Amerika az 1913. évi 531 millió tonnáról 1927-ben 560 millió tonnára fokozta a széntermelését: Dél-afrika 7 millió tonnáról (1913) 12 millióra (1927), Ausztrália 14 millióról (1913) 15 millióra (1927), Ázsia 55 millióról (1913) 75 millióra (1927).⁴

A stagnáló fogyasztással szemben a termelésnek ilyen nagy mértékű emelkedése csak egy dolgot eredményezhetett: azok az országok, amelyek szénük jelentős részét eddig külföldön adták el, elveszítették piacaik jelentékeny részét. A piacok elvesztése a fontosabb termelő országok közül nem érintette súlyosabban az Egyesült-Államokat, tekintve, hogy az Unióban az egész termelés óriási fejlődésen ment át az utolsó tíz évben s saját maga képes volt a termelt szén tul-

⁴ A barnaszén megfelelő kulcs alapján mindenütt hozzászámítva.

nyomórészét elfogyasztani. Ugyancsak kibirta a nemzetközi versenyt — ha nehezen is — a német szénbányászat, hiszen jóvátételi szállítások címén amugy is nagy mennyiséget kellett exportálnia s emellett a bányák jelentékeny részét a békeszerződés amugy is elszakította. A francia és belga bányák termelését a valuta esése folytán fellendült termelés tartotta állandó színvonalon.

Már súlyosabb küzdelmeket kellett vívniok a lengyel bányáknak, melyek elsősorban exportra dolgoznak. Kétségbeesett harcokat kellett folytatniok az angol konkurrensokkal az északi piacokért, Csehországgal viszont Csonka-Magyarország piacáért. Nyugat és délnyugat (Német- és Csehország) felé nem terjeszkedhetvén, a lengyel szénáradat utat talált magának egészen Olaszországig. Sok esetben azonban csak dumpingáron kerülhetett eladásra; ez azután erősen visszahatott magára a széntermelésre is. Ugyanakkor, midőn (1925-ben) a német-sziléziai bányák teljes üzemmel dolgoztak, Lengyel-Sziléziában ijesztő munkanélküliség volt. A lengyel szénérdekliséget csak az 1926. évi angol szénstrike volt képes némileg lábbaállítani.

A széntermelés fokozásának és a fogyasztás stagnálásának végül is valahol katasztrófát kellett előidéznie és ez a katasztrófa el is következett abban az államban, mely a háboru előtt a világ legnagyobb szénszállítója volt: Angliában. Anglia köszénkivitele a legutolsó évek alatt a következőképpen alakult:

	(ezer tonnákban. 1 tonna == 1016 kg.)			
	1913	1925	1926	1927
Oroszországba	5.998	64	52	19
Svédországba	4.563	2.727	665	2.182
Németországba	8.952	4.165	1.517	4.241
Franciaországba	12.776	10.235	3.792	9.262
Olaszországba	9.647	6.811	3.143	6.792
Dániába	3.034	2.783	1.093	2.150
Délamerikába	3.284	1.899	809	1.852

Az 1926. évi adatok természetesen nem mértékadóak, hiszen ekkor volt a szénsztrájk. Végeredményben Anglia összes köszénkivitele az 1913. évi 94 millió tonnáról 67.9 millió tonnára esett vissza 1927-ben.

E visszaesés okai kézenfekvőek. Az oroszországi export teljesen megszűnt. A szovjet jóval kevesebb szenet fogyaszt, mint a háboru előtti cári birodalom. Emellett akkoriban a szénszállítás költségei Angliából Oroszországba sokkal alacsonyabbak voltak, mint most. A szénszállító hajók orosz és egyéb keleti árukkal megrakodva tértek vissza; a szovjetnek most nincsen mit exportálnia Angliába s a hajók üresen futhatnak hazafelé.

Az olasz export visszaesett, mert Olaszországot ellátja a német jóvátételi szén, a francia export csökkent, hiszen Franciaország szintén gazdag szénterületeket kapott Németországtól. Délamerikában az Unió csinál konkurenciát, Európa északi államaiban pedig a lengyel szén. Mindennek végső eredménye: óriási munkanélküliség az angol bányászok között, alacsony órabérek azok számára, akik mégis dolgoznak. És mindez olyan országban, ahol minden tizenkettedik ember a szénből él!

Az angol szénbányák katasztrófális helyzete teremtette meg azután a szén világpiacain azt a konkurenciát, melyhez fogható a gazdasági történet eddig felmutatni még nem tud. A leggyilkosabb dumping árak eredményezték azt, hogy ugyanakkor, midőn Londonban német szénrel fűtöttek, ugyanakkor Berlinben angol szénrel dolgoztak a gyárak; a szigetországban másfélmillió ember állott munkanélkül és a Ruhrvidéken meggyulladtak saját sulyuktól a felhalmozott el nem adható szénhegyek.

Ha a kínálat annyira túlhaladja a keresletet, mint ahogyan azt a fentiekben láttuk, annak a következményei csak hatalmas áresések lehetnek. Noha a háboru előtti viszonyokhoz képest az általános árszínvonal nagy általánosságban 40—50%-kal emelkedett, a szénárak változatlanok maradtak, sőt egyes helyeken még estek is. Ennek a jelenségnek azután logikus következménye az, hogy a legtöbb bányatársaság vagy nyereség nélkül dolgozik, vagy pedig egyenesen ráfizet az üzemre.⁵

A lengyel bányák csaknem nyereség nélkül dolgoznak. Németországban a termelők általában 1 márkát fizetnek rá minden kibányászott tonna kőszénre. Még nagyobb veszteséggel dolgoznak természetesen az angolok.⁶

A veszteséges üzemmenetnek első hatása az a sok *racionalizálási kísérlet* volt, amit mindenfelé láthatunk a szénbányavidékeken. Elsősorban: beszüntették az üzemet azokban a bányákban, amelyeknek kihasználása nem ígérkezett eléggé jövedelmezőnek. A Ruhrvidéken ilyen módon 91 bányauzemet szüntettek be, az eredmény: 140.000 munkanélküli bányász. Lengyelországban 1924 óta 28 bányát zártak be.

A racionalizálás másik része abból állott, hogy a termelést mindenütt modernebb alapokra igyekeztek helyezni. Ér-

⁵ L.: a *Bergarbeiter Zeitung* és az *Internationale Bergwirtschaftszeitung* vonatkozó adatait.

⁶ L.: Ed. Fuster: *Le Syndicat des charbons Rhénan-Westphalien*. (1907). — *Ernst Strom*: *Geschichte der Deutschen Kohlenwirtschaft 1913—1926* (Berlin, 1926). — *Royal Commission on the Coal Industry* (H. M. Stat. off. 1926). — *Raw. Materials and their Effect upon International Relations. A Dotation Carnegie havi kiadványa és a „Bulletin du Comité des Houillères en France“* vonatkozó cikkei.

tendő ezen: megfelelő berendezés, üzemvitel, a melléktermékek gazdaságos felhasználása (szénpor kihasználása, gáznak nagyobb távolságokra való szállítása stb.). Mindez természetesen újabb nagyszabású tőkebefektetéseket jelentett.

Angliában 1913-ban a kibányászott kőszénnek 8,5%-át nyerték gépi erővel, 1926-ban 22%-át, 1927-ben 23%-át. Ugyanez az arányszám a Ruhr-vidéken 1913-ban 2%-ot tett ki, 1925-ben 67%-ot, 1927-ben 83%-ot (!). Ugyanez az arányszám Franciaországban 1927-ben 67%-ra rugott. Mint látható, a nagyarányú munkanélküliség még ezen a téren is akadályozza Angliát abban, hogy lépést tartson versenytársaival.

További lépés volt a racionalizálás terén az egyes termelőknek tömörülése megfelelő organizációkba. A szervezkedés iránti nagy hajlam folytán a legjobban kifejlődött ilyen organizációt természetesen Németországban találjuk. Itt az alapot a szervezethez maga az államhatalom nyújtotta, az 1919 március 23-iki széntörvényvel. E törvény kötelezi a termelőket arra, hogy bányavidékeként szervezetekbe tömörüljenek. Ezek a szervezetek együttesen alkotják az u. n. „Reichskohlenverband“-ot. Efelett áll és igazgatja az egész német széntermelést a „Reichskohlenrat“, melyet az állam ellenőríz, a birodalmi gazdasági miniszter utján.

A Reichskohlenverbandnak a tagjai az egyes bányavidékeken alakult szindikátusok. Ezek a szindikátusok adják el a szenet és annak melléktermékeit. A maximális árak a Reichskohlenrat és a Reichskohlenverband jóváhagyásához vannak kötve. A Reichskohlenratnak tagjai a bányavállalkozók, a munkások, a fogyasztók és az egyes német államoknak a képviselői, illetőleg delegáltjai.

Lengyelországban az 1925-ben alakított „általános szénegyezség“ a termelés 98%-át magába foglalja. Célja az, hogy megakadályozza a bányák egymás közötti konkurenciáját, azáltal, hogy a termelést a keresletnek megfelelően szabályozza. Ez az egyezség a belső piacra vonatkozik, valamint a legközelebb fekvő külső piacokra (Csonkamagyarország, Ausztria, Németország, Csehország). Távolabbi országokba a kivitel teljesen szabad. A lengyel állam azáltal tudja a szénegyezség működését befolyásolni, hogy hatalmas bányákat tart saját üzemben s amellettt igen sok bányarészvénytársaság részvényeinek tekintélyes része szintén a kincstár birtokában van.

Angliában viszont a racionalizálásnak ez a része is nehezebben halad előre. Csak az 1926. évi szénstrike óta látunk valamelyes haladást. Az angol királyi ankétbizottság az eladásnak szövetkezeti mintára való megszervezését javasolta, a bányatulajdonosok azonban elvetették ezt az eszmét s inkább maradtak meg az eddigi rendszer mellett. Közben azonban a nehézségi viszonyok mégis enyhítettek ezen a merev állás-

ponton és jelenleg két tervnek a keresztülviteléről van szó, amelyek a termelést akarják szabályozni és a nyereséget fokozni.

Az első terv szerint, melynek gyakorlati keresztülvitele 1918 márciusában kezdődött, csak a jövedelmező bányák tartandók üzemben s a kevésbé jövedelmezőket bezárják, bizonyos pénzbeli kielégítés ellenében. A második terv gyakorlati keresztülvitele 1928 áprilisában kezdődik, ez utóbbi a midlandi bányáknak a termelését kívánja szabályozni. Körülbelül 100 millió tonna évi termelésről van itt szó. Minden bányauzemre megállapítanak egy együtthatót, melyet havonta számítanak ki, az eladható szén mennyiségének megfelelően. Az exportált szénért prémium jár. Hasonló tervet dolgoznak most ki más bányavidékeken is.

Mindezen szabályozások csak azért váltak lehetségessé Angliában, mert a szénsztrájk óta a szigetországban is megindult a bányavállalatok tömörülése. Ez utóbbi jelenségről részletesebben alább lesz szó.

Nem maradt el természetesen a szénválság hatása a *munkásviszonyokra* sem.⁷

Még abban az esetben is, ha a termelés és fogyasztás egyensúlya nem borult volna fel a szénbányaiparban, a munkapiac a munkásokra nézve egyre kedvezőtlenebbül alakulna. A technikai berendezések fejlődése ugyanis egyre jobban emeli az egy munkásra eső teljesítményt s ez a körülmény végeredményben egyre több munkaerőt tesz feleslegessé.

A Ruhr-vidéken 1928-ban 1176 kg.-ot tett ki az egynapi munkateljesítmény, 1913-ban csak 943 kg.-ot.

Franciaországban a napi munkateljesítmény a következőképpen alakult:

1913-ban	556 kg.
1925-ben	602 kg.
1927-ben	606 kg.

Ugyanez a szám Lengyel-Sziléziában:

1913-ban	1143 kg.
1928-ban	1252 kg.

volt.

⁷ L.: Les salaires et la durée du Travail dans les mines de charbon. Genève 1928.

La production et la Travail dans l'industrie minière de la Ruhr de 1918 à 1920—1921 (Bureau Int. du Travail kiadása).

Bureau Int. du Travail: Enquête sur Production. Tome II. 1er partie: La production générale. Le charbon 2me partie: Le rendement par ouvrier. Genève 1923. — A Revue Internationale du Travail következő tanulmányai: 1921 február: E. Steward: Le productivité d'un piqueur, en tonnes et par jour, dans les mines de houille. — 1921 décembre: Heures de travail et salaires dans les mines de charbon aux Etats Unis. — 1924 nov.—dec. T. Devine: La production et le travail dans les mines de charbon aux Etats-Unis. La commission d'enquête de 1922—1923.

A munkapiac helyzetét katasztrófálissá tette majdnem mindenütt a szénválság. A kibányászott szenet nem lehetett eladni, az üzemeket csökkenteni kellett. Ez a körülmény munkanélküliséget, rövid munkanapokat és alacsony munkabéreket eredményezett mindenütt. A munkanélküliség csökkentését majdnem mindenütt a szénexport fokozásával igyekeztek elérni, ez a túlélezett verseny viszont csak még sulyosabb helyzetbe hozta a bányatársaságokat és újabb munkanélküliség forrásává vált.

Ami a munkabéreket illeti, erre nézve a Munkaügyi Hivatal valóban elsőrendű anyagot gyűjtött össze 1928-ban.⁸ Kétségtelenül ebből az is, hogy az angol szénválság egyik oka éppen az aránylag magas munkabérekben keresendő. Ha számításba vesszük a munkaadók által viselt szociális terheket is, akkor, aranyfrancban számítva, a szénbányamunkások átlagos évi keresete 1925-ben a következőképpen alakult Európa országaiban.⁹

Németország :

Ruhr-vidék	2.681
Szászország	2.488

Belgium :

Charleroi	1.976
Liège	1.962
Couchant de Mons	2.009
Franciaország átlagban	2.012
Anglia	3.554
Hollandia	3.252
Lengyelország	1.515
Csehország	1.873

Amint látható, az aránylag magas munkabéreket fizető angol bányák jóval sulyosabb terheket viseltek ezáltal, mint az alacsony béreket nyújtó lengyel és cseh vállalatok.

Ha a nyert pénznek a vásárlóerejét is figyelembe vesszük, akkor a következő *tényleges* munkabértáblázatot kapjuk, amely összehasonlításra igen alkalmas.

⁸ Les salaires et la durée du travail dans les mines de charbon. Genève 1928. Bureau Int. du Travail. Etudes et Documents. Série D. No. 18.

⁹ U. o. 129. old.

Az 1925. évi tényleges munkabérek indexszámai.

(Alapszám: Anglia = 100.)¹⁰

Anglia	100
Hollandia	102
Belgium	82
Franciaország	75
Németország (Ruhr-vidék)	75
Lengyelország	55

Az 1926. évi szénsztrájk után tudvalevőleg egy órával meghosszabbították az angol munkanapot. Ennek következtében az angol bányamunkás átlagos keresete az 1925. évi 12.6 shillingről 10.4 shillingre esett. A termelési költség is csökkent ilyen módon körülbelül 2 shillinggel tonnánként, még mindig 60%-kal mulja azonban felül az 1913. évit. Lengyel-Sziléziában viszont az 1926. évi 4.15 aranyfranc munkabér 1928-ban 5.30 aranyfrancra emelkedett, a Ruhr-vidéken 8.65 márkáról (1926) 9.64 márkára (1928). Némi kiegyenlítődési tendenciát tehát kétségtelenül látunk, a különbségek azonban még mindig túl nagyok. A munkaidő jelenleg általában a legtöbb országban 8 óra.

Az eddigiekben láttuk, hogy az általában stagnáló fogyasztással szemben egyre fokozódó széntültermelés áll. Láttuk azt is, hogy a kereslet és kínálat nemzetközi kiegyenlítődésére a legnagyobb mértékben zavarólag hat az a körülmény, hogy a termelési költségek között igen nagy különbségek vannak az eltérő munkabérek, különböző szociális terhek és a nem mindenütt egyenlő mértékben végrehajtott racionalizálás miatt. További zavaró momentum a kereslet-kínálat szabad kiegyenlítődésére az a körülmény is, hogy az egyes kormányok — részben éppen a szénválság folytán — a legkülönbözőbb utakon avatkoznak bele a széntermelés és eladás folyamatába.¹¹

Az állami intézkedéseket a Nemzetek Szövetségének a világgazdasági konferencia számára készült előkészítő tanulmánya a következő csoportokban sorolja fel:

1. szubvenciók;
2. szállítási tarifakedvezmények;
3. vámok;
4. behozatali tilalmak és korlátozások;
5. különböző intézkedések, melyek a hazai szénnek a fo-

¹⁰ L. u. o. 140. old.

¹¹ L.: Ernst Strom: Geschichte der deutschen Kohlenwirtschaft von 1913—1926. Berlin, 1926, továbbá a Bureau International du Travail adatgyűjtését és a Deutsche Bergwerkzeitung a Commerce Reports az Economist és a Statist vonatkozó cikkei, azután: Report of the Royal Commission on the Coal Industry (H. M. Stat. Off. 1926).

gyasztását igyekeznek előmozdítani, a külföldi termékkel szemben.

Szubveneiókkal találkozunk például Spanyolországban, ahol a kormány bizonyos összegekkel támogatja évente azokat a bányavállalatokat, amelyek súlyosabb körülmények között termelnek. Indirekt szubveneciókat is látunk adókönyvitések alakjában. Példa erre Anglia.

A széntarifák (vasuti tarifák) kérdését számos igen kiváló tanulmány tárgyalja, kimerítő részletességgel. Ezzel a problémával nem kívánunk itten bővebben foglalkozni. Csak annyit jegyzünk meg, hogy széntermelő államokban általában magasabb tarifát szokás megszabni a külföldi szén számára. Így Csehországban a német szén tarifája 100 kg.-ként 75 fillérrel magasabb, mint a cseh szén szállítási díja. Hasonlóan előnyben részesítik a hazai szenet Ausztria, Spanyolország és Németország. A Mining Association felpanaszolja, hogy míg Angliában 1925 óta 6%-kal növekedett a szén export-tarifája, addig Lengyel- és Németországban ugyanezen idő alatt csökkent.

Vannak kormányok, amelyek nemcsak a szállítási tarifákkal védik a hazai szenet, hanem vámokkal is. Így vámot vetnek ki a külföldi szénre a következő országok: Spanyol-, Francia-, Orosz-, Oláhország, Jugoszlávia, Sváje, Japán, Kína, India, Kanada, Brazília. Egyesek ezek közül csaknem prohibíciók (Spanyolország). Litvánia a barnaszén után is vámot szed.

Sok állam behozatali engedélyhez köti a szénbevittelt. Csehország kontingentálja a szénimportot, Lengyelországnak például havi 60.000 tonna kontingenst engedélyez. Németországban a szénnek ugy a bevitele, mint a kivitele engedélyhez van kötve. Ezen kikötés általában csak formai ugyan, speciálisan a lengyel szénnek a bevitele azonban 1925 júniusa óta tilos. A francia kormány 1927 május 25-én kötötte engedélyhez a szénbevittelt.¹²

Mindezen intézkedésekhez járul a legtöbb államnak az a törekvése, hogy közüzemei (vasutak, hajók stb.) lehetőleg csak hazai szenet használjanak.

Ilyen viszonyok között természetes, hogy a széntermelők a koncentrációval igyekeznek a bajokon segíteni. A koncentrációs folyamat sok ország széniparában már a háboru

¹² Ezt az intézkedést Tardieu a következőkben okolta meg lord Derbyhez intézett nyílt levelében:

„Nécessité absolue pour la France, sous peine de troubles économiques et sociaux de mettre une barrière à l'invasion du charbon étranger.“

előtt megindult; egyes államok törvényhozása (pl. Németországé) még elősegítette ezt a mozgalmat.

A legtökéletesebb szervezettel kétségkívül Németországban találkozunk. 1913-ban az egész Ruhr-vidéken 80 szénbányavállalatot látunk, melyek közül 38, évi 1,000.000 tonnánál kevesebbet termelt; 1926-ban már csak 35 vállalat van, melyből mindössze 8 a „kisebb“ üzem (évi 1,000.000 tonna termelés alatt). A horizontális koncentráció mellett azonban a legmesszebbmenő vertikális koncentrációt is megfigyelhetjük Németországban. Különösen gyors volt ez a fejlődés a barnaszénüzemekben, melyek főleg kémiai vállalatokkal és elektromos energiát szállító üzemekkel kapcsolódtak. 1926-ban az összes német villamos energia 35%-át a barnaszén adta. Vertikális koncentrációs folyamatokat látunk Lengyelországban is.¹³

A Royal Commission on The Coal Industry már 1925-ben hangoztatta, hogy az angol szénválság egyik oka az angol bányavállalatok szervezetlenségében rejlik, a kontinentális, hatalmas szénkoncentrációkkal szemben.

A 2481 angol szénbánya 1924-ben 1400 vállalat birtokában volt. A Comissio éppen ezért a leghatározottabban ajánlotta a fuziókat, vagy a koncentrációnak egyéb módjait. Az 1926-iki angol széntörvény külön rendelkezéseket tartalmaz, amelyek ezt a koncentrációt igyekeznek előmozdítani. E törvény életbeléptetése óta azután meg is indult a nagy koncentráció az angol szénbányák között. 1918 április 2-án kezdte meg a működését a Midland szindikátus. Az öt közép-angolországi grófság (York Derby, Nottingham, Lancashire és Cheshire) bányái egyesültek, majd pedig szerződésre léptek a Humber-kikötők nagy szénexportőrjeivel.

Az angol koncentrációs folyamat nemzetközi következményei egyelőre beláthatatlanok.

A rajna-westfaliali szindikátus már 1927 július 19-iki jelentésében panaszkodik, hogy az angol bányák a szénstrike óta ismét visszahódították szupremációjukat a hamburgi és az északnémetországi piacokon és hogy az angolok által diktált árak egyenesen „háborusak“. Az angoloknak nemesak a termelési költségek csökkentése sikerült, hanem azáltal, hogy ők még nem jutottak a racionalizálásnak arra a fokára, amelyen jelenleg a német bányák állanak, a racionalizálásnak Angliában a közelgő koncentráció folytán várható bevezetése a német termelésre újabb, az eddiginél is nagyobb veszélyt jelent.

Ezek után alakult meg 1928 elején a Midland szindikátus.

¹³ A fentiekre nézve l.: a Technik und Wirtschaft, a Wirtschaftsdienst és a „Der deutsche Volkswirt“ vonatkozó cikkeit, továbbá: *D. M. Schlenker*: „Die Eisenindustrie in der Welt unter besonderer Berücksichtigung des internationalen Eisenpaktes. (Jena, 1927.)

További hatalmas koncentrációk Angliában befejezés előtt állanak.

A Midland szindikátus egyik vezető tagjának, Mr. Archernek nyilatkozatából már 1928 március 28-án kitűnt, hogy a hatalmas angol szervezeteket milyen szellemben fogják irányítani. Az angol széntermelők a sokévi veszteség után haragra és győzelemre áhitoznak. A kontinentális versenytársak mindig arról panaszkodtak, hogy Angliában nem találtak a tárgyalásokra megfelelő ellenfelet. Nos, ez a megfelelő fél most itt van. A „Central Collieries Commercial Association“, az ő 120 millió tonnát kitevő évi termelésével, Európának legnagyobb szénegyesülete, amely még a Ruhr koncentrációit is messze felülmulja. A szindikátus kész tárgyalásokra lépni a külföldi szervezetekkel. „El vagyunk határozva, hogy azt a helyet, amely bennünket az európai termelésben megillet, *minden körülmények között* megtartjuk. Reméljük, hogy ez békés uton is elérhető. Ha azonban haragra kényszerítenek bennünket, akkor harcolni fogunk.“

Mivel a válság Angliában a legsúlyosabb, természetes, hogy ott merült fel a legtöbb terv is a szénkérdés megoldására. A Labour Party természetesen a bányák állami kezelésbevételelől várja a helyzet javulását; követeli ezenkívül a 8 órai munkaidőt, a munkanélküliek állami eltartását, továbbá annak a kimondását, hogy a szénbányamunkások létszámát „kivülről“ kiegészíteni nem lehet. Lord Beavesbrook „nemzeti trust“-ról álmodozik, Lloyd George egy *National Mining Council* felállítását javasolja, amely az egész széntermelést irányítaná.

Fokozatosan nyilvánvalóvá vált azonban az, hogy a szénprobléma megoldását csak nemzetközi megegyezés hozhatja meg. Ugy a belga, mint a német termelők ismételten hangoztatták ezt.¹⁴ Anglia viszont inkább elzárkózott a nemzetközi megegyezés gondolatától. *Sir Alfred Mond*, aki 1925-ben javasolta már a megegyezést, 1927 november 21-én kijelentette a *Times*-ben, hogy nézete szerint a megegyezésre kilátás nincsen. Azóta azonban az angol bányák koncentrációja is megindult. Éppen erre való tekintettel határozta el magát 1928 decemberében a lengyel bányavállalatok szövetsége, hogy tárgyalásra lép az angolokkal az északi piacokon uralkodó verseny szabályozása céljából. A tárgyalások eredménye egyelőre nem ismeretes.

A genfi nemzetközi szervezetek szintén kísérleteztek a nemzetközi szénegyezség létrehozásával. Már az 1927 májusá-

¹⁴ Így Delattre szerint: „le remède à la crise mondiale du charbon se trouve être dans la limitation de la production par une entente internationale.“ (Le Peuple, Bruxelles, 1927 nov. 4.) Hasonló nyilatkozatokat l.: Internationale Bergwirtschaftszeitung (1927 július), Bergarbeiter Zeitung (1927 május 29), Berliner Tageblatt (1927 nov. 22.) stb.

ban Genfben összeült világgazdasági konferencia tárgysorozatán szereplő a szénválság. Akkor azonban (elsősorban az angolok merev elzárkózása miatt) a kérdés tárgyalását még nem merték napirendre tűzni.

Az 1928 elején megindult angol koncentrációk biztatóbbra változtatták a helyzetet. Az 1928 májusában Genfben összeült „Gazdasági Tanácsadó Bizottság“ (Comité Consultatif Économique du Conseil de la Société des Nations) már külön szénbizottságot alakított. Ebben a bizottságban a szocialisták (Jouhaux) és a genfi Nemzetközi Munkaügyi Hivatal egy kész tervvel jöttek, amelyet azonban hivatalosan mégsem mertek előterjeszteni. E tervzet szerint a nemzetközi versenyt a széntermelésben olyan módon kellene kiegyenlíteni, hogy egységes munkaidőt és egységes, tényleges munkabért vezetne be minden állam. A szénbizottság hosszas tárgyalás után a következő javaslatot terjesztette elő:¹⁵ „A Gazdasági Tanácsadó bizottság, megfontolván a szén világkrízisének jelenségeit és ezen probléma nemzetközi vonatkozásainak a fontosságát: azt ajánlja a Nemzetek Szövetsége Tanácsának, miszerint úgy a fogyasztóknak, mint a termelőknek az érdekében szólítsa fel a Nemzetek Szövetségének Gazdasági Szervezetét, hogy a szénproblémát a legbelső tanulmányozás tárgyává tegye és tanulmányainak eredményéről a Tanács elé jelentést terjesszen.“

A Nemzetek Szövetségének Gazdasági Bizottsága (Comité Économique) a Tanács felszólítására, 1928 októberében tartott ülésén foglalkozott a szénkérdéssel. Elhatározták, hogy 1929 januárjában a szénbánya vállalkozók képviselőit, február végén pedig a bányamunkások képviselőit hallgatják meg. A vállalkozóknak január 7-én kezdődő ülésére a következő államok reprezentánsait hívták meg: Egyesült Államok, Anglia, Franciaország, Belgium, Német-, Lengyel- és Olaszország, Ausztria, Csehország. A munkások februári ankétján kapott felvilágosításokat szembe akarják állítani azokkal a véleményekkel, amelyek a vállalkozók januári ülésén alakultak ki.

A munkásság sokat remél ettől a konferenciától; az ő végső céljuk az volna, hogy amennyiben létrejöhet egyáltalán valamely nemzetközi megegyezés a szénkérdésben, akkor annak végrehajtása felett az ellenőrzést a Nemzetek Szövetsége gyakorolja.

A vállalkozók januári konferenciája kevésbé volt biz-

¹⁵ L.: Rapport du Comité Consultatif Économique de sa première session, Tenue à Genève du 14 au 19 mai 1918. Genève, 1926. Com. Écn. kiadmánya 17. old.

tató. Ennek az ülésnek a végső megállapítása az volt, hogy: „a széntermelés jelenlegi helyzete nemzetközi probléma és a szükséges orvoslások esetleges keresztülviteléért a felelősséget elsősorban csak azok vállalhatják, akik *irányítják* a széntermelést“. Ez udvarias szavakban azt jelenti, hogy a szénkérdés konkrét megoldása nem a Nemzetek Szövetségére tartozik.

Bármilyen lesz is azonban a szénankétok végső konklúziója, felbecsülhetetlen eredmény már magában az, hogy sikerült végre a gyilkoló verseny résztvevőit egy tárgyalóasztalhoz leültetni.

Zelovich László.

Franciaország áttérése az aranyvalutára.

I.

„Az államférfi legnagyobb erénye nem annyira az, hogy felismerje az igazságot, hanem hogy megmondja. Viszont az is igaz, hogy ezt az erényt gyakorolni igen nehéz.“ Így nyilatkozik *Caillaux*¹, arról elmélkedve, vajjon miért halasztotta *Poincaré* ilyen sokáig a franc törvényes stabilizálását és miért nem ratifikálja a szövetségesközi adósságokat rendező egyezményeket.

Kétségtelen, hogy politikailag igen erősnek kell lennie annak az államférfiúnak, aki a győzelem dicsőségével eltelt francia nemzetnek megmondja azt, hogy a háboru pénzügyi likvidálása együtt jár egyfelől az 1803. óta érintetlenül fennálló franc értékének egyötödére való devalválásával, másfelől több évtizedre szóló nemzetközi fizetési kötelezettségek elvállalásával. Nem lehet csodálkoznunk azon, hogy *Poincaré* a stabilizációval megvárta az 1928. áprilisi választásokat s azt az új kamarával hajtatta végre, amelyben hosszú időre szóló biztos többsége volt s amely így a stabilizációs törvénynek is szilárdabb támaszt szolgáltatott, mint a régi kamara, amelynek napjai meg voltak számlálva. Valamint érthető az is, hogy az adósságrendező egyezményeket mindaddig nem hajlandó ratifikálni, amíg nem látja biztosítva azokat a forrásokat, amelyekből Franciaország a fizetéseket 62 éven keresztül teljesíteni tudja.

Elteltekintve azonban a politikai szempontoktól, igen nagy óvatosság volt szükséges Franciaország állampénzügyi, főleg pedig valutáris helyzetének a megítélésénél. A nyílt piacon való arany-, ezüst- és főképp *devizavásárlások* ugyanis, amelyekre az 1926. évi augusztus 7-iki törvény² 2. cikkelye felhatalmazta a Banque de France-ot, csakhamar vázrakozáson felüli arányokat öltöttek és egy újabb infláció veszélyét idézték fel.

Az új adótörvények, amelyek alkalmasak voltak az ál-

¹ Joseph Caillaux: Stabilization and its Consequences. (The Banker, July 1928., 16. l.).

² Loi du 7 août 1926. concernant des opérations en vue de la stabilisation de la monnaie. (Journal officiel, 58. année, 8987. l.)

lamháztartás egyensúlyának a biztosítására és az augusztus 7-i törvények, amelyek a kormánynak a valutáris rend helyreállítására irányuló szilárd akaratáról tanuskodtak, ismét felébresztették a franc jövőjében való hitet. A fontárfolyam, amelyet Párisban 1926 július 20-án 240.25 francal jegyeztek, december végéig 122.50-re csökkent s itt is csak azért állott meg, mert a kormány, a gazdasági válságtól való félelem hatása alatt, elérkezettnek látta az időt a francárfolyam emelkedésének a megállítására. Ehhez járult az új kormánynak a tőkével szemben tanusított jóindulatu magatartása, ami az előző évek bizonytalansága után a tőkésekre megnyugtatóan hatott s felkeltette nemcsak a belföldi, hanem a *külföldi tőke bizalmát*. A francia tőkék, amelyek az előző években a tőkekiviteli tilalom dacára, folytonosan szivárogtak ki az országból, ellenkező irányt vettek s repatriálásuk tömegesen megindult. Sőt a francia franc árfolyam-emelkedése és további revalorizálására irányuló reménységek mindjobban felkeltették a külföldi tőke érdeklődését, amely egyre nagyobb összegekben kezdett beözönlöni Franciaországba. Elősegítette ezt a folyamatot az a körülmény, hogy a Bank a kormánnyal kötött 1926 szeptember 16-i egyezmény értelmében a vásárolt devizák nagy részét a külföldre helyezte ki. Figyelembe véve a devizák nagy összegét, azok a külföldi piacokon a fizetési eszközök jelentékeny emelkedéséhez vezettek; ez spekulációnak vált forrásává, amely pedig a tapasztalás szerint Franciaország felé irányult, ahol a stabilizációtól a részvények, a revalorizálásra irányuló reménységektől pedig a járadékok árfolyamemelkedését várta.

A devizaáradatot, amelyet e tőkemozgalmak Franciaország felé tereltek, a Banque de France-nak kellett felvennie s ennek erejéig új bankjegyeket kibocsátania.³ A Bank a nyiltpiacon való devizavásárlásokat 1926 december 23-án kezdte meg és az első hónapokban az a különös jelenség volt észlelhető, hogy szemben a felvett devizák nagy összegével, a *jegyforgalom* meglehetősen állandó összegű maradt. A különféle aktívák tétele, amelyben a Bank a vásárolt devizák tulnyomó részét kimutatta, az 1926 december 24-i 4.854 millió francról 1927 szeptember 29-ig 23.733 mil-

³ A jegykontingenst az 1925. évi december 4-iki törvény 58½ millió francban állapította meg. Az 1926. évi július 22-iki törvény — amelynek értelmében az állam az 1924. évi 100 millió dollár összegű Morgan-kölcsön maradványát (30,840.836.72 dollár) képviselő devizákat átengedte a banknak — megengedte azt, hogy a jegykontingens ezek ellenértékével (771 millió franc) felemelhető legyen, minek következtében a jegykontingens 59.271 millióra emelkedett. A bankjegyek, amelyeket a bank a devizavásárlások ellenében kibocsátott, nem számítottak be a jegykontingensbe.

lióra emelkedett, amivel a jegyforgalomnak jelentéktelen, 52.448 millióról 54.156 millióra való emelkedése állott szemben. A devizák ellenében kibocsátott *bankjegyek* ugyanis ebben az időben még rövid körforgás után *visszatértek a Bankhoz*. A gazdasági tevékenység ellanyhulása, amely nyomon követte a franc értékemelkedését, a rendelkezésre álló tőkéknek egyre kevesebb elhelyezési lehetőséget nyújtott, míg a pénzbőség a devizák beözönlése következtében mindjobban fokozódott. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a körülményt sem, hogy az árszínvonal és a kamatlábak hanyatló irányzatából a pénz forgalmi sebességének a csökkenésére kell következtetnünk⁴, mely jelenség még kifejezettebbé tette a rendelkezésre álló pénzeszközök és az elhelyezési lehetőségek között fennálló aránytalanságot.

Mindezek hatása alatt a devizák ellenértékét képező bankjegyek nem maradtak a forgalomban⁵, hanem olyan befektetést kerestek, ahol — feltétlen biztonság mellett — látra vagy rövid lejáratra rendelkezésre állottak s emellett kamatjövedelmet is hoztak. Ilyenekül legmegfelelőbbeknek a nemzetvédelmi bonok (Bons de la Défense Nationale) rövid lejáratu cimletei és a *kincstár folyószámlája* (Compte de dépôts de fonds au Trésor) látszottak. Az *autonom törlesztési pénztár*⁶ most már készpénzfeleslegeit a Banque de France-nál vezetett folyószámlájára fizette be, a kincstár viszont a nála letett pénzek tulnyomó részét a Banknál fennálló adósága törlesztésére fordította. Ehhez járult az, hogy a pénzbőség és a csökkent gazdasági tevékenység következtében a *váltótárca* erősen visszaesett. Végül, mikor már e tényezők nem látszottak teljesen elegendőknek arra, hogy a forgalomba került bankjegyeket a Bankhoz visszatereljék, a kormány — 1927 július 22-én — felhatalmazta a Bankot arra, hogy a vásárolt devizákat pénzügyintézeteknek látra eladja és határidőre visszavegye, ami a *devizareportoknak* megfelelő összeggel csökkentette a jegyforgalmat.

⁴ Irving Fisher: The purchasing power of money. New-York, 1925., 69. l.

⁵ Sőt gyakran kibocsátásra sem kerültek, hanem a körforgást csupán átírási műveletekkel bonyolították le.

⁶ Loi du 7 août 1926. ayant pour objet la création d'une caisse de gestion des bons de la défense nationale et d'amortissement de la dette publique. (Journal officiel, 58. année, 8986 L.)

	Különféle aktívák ⁷	Allamadósság a banknál millió franc	Magánosok folyószámlája ⁸	Váltó- tárca
1926 dec. 24.	4.854	35.450	5.647	4.540
1927 szept. 29.	23.733	24.400	10.434	1.920
	+18.979	—11.050	+4.787	—2.620

Mig az első tétel a bankjegyek szaporodásához vezetett, addig a többiek a jegyforgalomra csökkentőleg hatottak. Az utóbbiakban beállott változások összegét (18.457 millió fr.) összehasonlítva a vásárolt devizák megközelítő összegével (18.979 millió franc), megkapjuk a magyarázatot arra, hogy miként lehetett végrehajtani a devizavásárlásokat úgy, hogy a jegyforgalom fenti időtartam alatt 52.448 millióról mindössze 54.156 millióra emelkedjék.

A mechanizmus azonban, amely a lappangó inflációt nem engedte a felszínre jutni, 1927. utolsó hónapjaiban már akadozni kezdett. Az *autonom pénztár* a nemzetvédelmi bonok kamatlábait folytonosan csökkentette, a rövid lejáratu, tehát könnyen mobilizálható: egy, három és hathónapos címleteket fokozatosan bevonta,⁹ végül 1927 június 2-án beszüntette az egyéves bonok kibocsátását is és ettől kezdve csak kétéves bonokat hozott forgalomba, amelyek a likvid elhelyezést kereső tőkék számára már nem voltak oly kívánatosak. Továbbá az autonom pénztárt a felállításáról szóló 1926 augusztus 7-i törvény 5. cikkelye kötelezte arra, hogy minden évre nézve a forgalomban tartható bonok maximumát az előző évi törlesztések összegével csökkentse s a bonok összege ezt a határt legfeljebb 6%-al lépheti túl. Figyelembevéve az 1927 áprilisban és júliusban jegyzés alá bocsátott konverziós kölcsönök alkalmával nemzetvédelmi bonokban történt jegyzéseket, már ekkor nyilvánvaló volt, hogy 1928-ra nézve a maximumot lényegesen az 1927-i határ alá kell majd leszállítani, mely megfontolás szintén a bonok forgalmának csökkentése irányában hatott.¹⁰

A kormány viszont nem látta szívesen a *kincstári folyószámlákon* egy új nagy függőadósság keletkezését. E le-

⁷ Ez a tétel magában foglalja a vásárolt devizákat, a reportba adott devizák nélkül.

⁸ Ebben vannak az autonom pénztár letétei, amelyeknek gyarapodásával az emelkedés indokolható. Éppen ezért nem volt aggasztó e tétel nagymérvű emelkedése, mert az autonom pénztár ügyvitele mellett nem volt valószínű az, hogy a pénztárnak szüksége legyen összes követeléseire realizálására és így azok a fizetési eszközök forgalmát növeljék.

⁹ L. lentebb.

¹⁰ 1928. januárjában az autonom pénztár a bonok maximális összegét 38.268 millió francban állapította meg, ami a 6%-kal együtt 40.564 milliót tesz ki. Ezzel szemben 1927. szeptember 30-án még 44.131 millió volt forgalomban.

tétek az 1926 december 31-i 2.629 millió francról 1927 június 30-ig 10.882 millióra emelkedtek¹¹ s az 1927 júniusban aláírásra bocsátott kölcsön is csak 1800 milliót tudott belőlük felszívni. Igaz, hogy a kormány e letétek nagy részét a Banknál fennálló adóssága törlesztésére fordította; ha azonban visszafizetésükre bármely okból nagyobb tételekben sor került volna, a Bankhoz kellett volna fordulnia, miért is az állami előlegek törvényes maximuma ezeknek a fizetéseknek az alapján nem volt leszállítható. A kormány tehát ezt a függő adósságát is csökkenteni igyekezett, amit a kamatláb fokozatos mérséklésével sikerült is elérnie; míg 1927 januárjában a letétek után 2.5%-ot térített, 1928 januárig a kamatláb 1%-ra szállott alá. A *váltótárca* olyan kis összegre zsugorodott össze, hogy további csökkenése már a bankjegyeknek a Bankhoz való visszatérése szempontjából nem jöhetett számba.

A *devizáknak reportba* való adása kétségtelenül hathatós eszköznek bizonyult az infláció elhárítására. Hatékonyságát azonban, különösen 1928 januárjától, a tőkekiviteli tilalom megszüntetésétől kezdve, nagyban csökkentette az a körülmény, hogy a pénzintézetek a devizákat a magasabb kamatozás által ösztönözve, a külföldre helyezték ki; a külföldön a szükségesnél nagyobb mértékben rendelkezésre álló fizetési eszközök pedig csak a spekulációknak adtak táplálékot, amely viszont Franciaország felé irányult s itt újabb devizakinálathoz vezetett.

Az *infláció*, amely egy ideig csak lappangott, 1928 első hónapjaiban egyre kifejezettebben kezdett jelentkezni. A valutának 1926 december óta a Banque de France által tartott árfolyamát egyelőre semmi veszély sem fenyegette, de a fejlődés iránya mégis aggodalomra adott okot. A jegyforgalom az 1927 szeptember 29-i 54.156 millióról 1928 május 10-ig 60.385 millióra emelkedett. Noha a május 7-én aláírásra bocsátott kölcsönre a készpénzjegyzések meghaladták a 10½ milliárdot, a jegyforgalom csak jelentéktelenül csökkent. A nagykereskedelmi index, amelynek átlaga 1927. utolsó három hónapjában 608 volt, 1928 első három hónapjában 626-ra, április végéig 636-ra, május végéig 646-ra emelkedett. A devizák beözönlése csak fokozódott a revalorizációs reményseknek a kamarai választások után való ujjáéledése következtében. A Banque de France-nak május második felében már naponként átlag 2.9 millió font értékű devizát kellett felvennie s június 7-én az 1926 szeptember 16-i egyezmény értelmében vásárolt arany és devizák 29 milliárd francot tet-

¹¹ Raymond Poincaré: La restauration financière de la France. Paris, 1928., Annexe I. C.

tek ki, amihez járult a reportba adott devizák 15 milliárdnyi összege.¹²

El kell ismernünk azt, hogy alapvető különbség volt a jegyforgalom jelen emelkedése és az egyes előző években tapasztalt emelkedése között, amikor az emelkedés indokát az állam igényei képezték, mert most a forgalomba került jegyek mögött teljes összegben aranyértékű devizák állottak. A háboru előtti években is tapasztalható volt az, hogy az aranykészlet nagyobbmértvű és tartósabb jellegű emelkedésével a jegyforgalom erős emelkedése járt együtt, anélkül, hogy ez bármilyen kedvezőtlen jelenséget vont volna maga után.¹³

Tekintettel arra, hogy a Banque de France kizárólag dollárt és fontot vásárolt, tehát aranyvalutás országok fizetési eszközeit, kérdeznünk kell azt, hogy mi a döntő különbség *aranymozgalom és devizamozgalom* között a valutára gyakorolt hatás szempontjából, ha a kiviteli országban csak az arany, a behozatali országban ellenben devizák is szolgálhatnak fizetési eszközök teremtésének az alapjául. Az aranymozgalom az aranykiviteli országban csökkenti a fizetési eszközök teremtésének az alapját és így ezek forgalmát megszükiti, ami az árszinvonalnak hanyatló, a kamatlábaknak emelkedő irányzatot ad s a jegybankot ellenrendszabályokra készíti; a beviteli országban viszont az ellenkező értelmű fejlődés áll be. Az árumozgalom az aranybeviteli ország felé, a tőkemozgalom az aranykiviteli ország felé fog irányulni, mely folyamatoknak — az aranyvaluta zavartalan működése esetén — az aranymozgalom kiegyenlítődéséhez, illetőleg teljes megszűnéséhez kell vezetniök. Devizamozgalom esetén azonban a kiviteli országban a fizetési eszközök alapjában semmi változás sem áll be, következésképpen a devizakivitel a valutáris helyzetre hatástalan marad s ellenrendszabályok sem válnak szükségessé. Igaz, hogy a behozatali országban ekkor is bekövetkezik a fizetési eszközök bőrsége s ennek kísérő jelenségei, de ez egymagában kevés ahhoz, hogy az ellenkező irányu tőkemozgalmat megindítsa.

Valóban, noha a kormány 1928 januárjában szabaddá tette a tőkekivitel, ez mindössze a Banque de France devizakészlete egy részének a reportok útján történő átmeneti kihelyezésében nyilvánult; az ily módon kihelyezett devizák azonban más uton csakhamar visszatértek s ehhez járult az új külföldi tőkék bejövetele. A kormány és a Bank már 1927. tavaszán felismerték azt, hogy az egyetlen védőszer az volna,

¹² Poincaré adatai 1928 június 21-én a kamarában mondott beszédében. (Szószerinti szöveg a Temps 1928 június 23-iki számában.)

¹³ Compte rendu des opérations de la Banque de France pendant l'année 1927., 16. l.

ha sikerülne a *devizabehozatal* minél nagyobb részét *aranybehozatallá átváltoztatni*, illetőleg a devizákért a külföldön aranyat vásárolni. Mikor azonban 1927. tavaszán Londonban nagyobb tételekben kezdtek az aranyat vásárolni, a Bank of England saját helyzetére súlyos következményektől tartott s kifejezett óhajására a Banque de France a vásárlásokat be- szüntette.¹⁴ 1928. elején a Bank a new-yorki piacon lépett fel mint aranyvásárló; ez azonban már kissé későn jött, tekintettel a Franciaországban meglehetősen kifejlődött inflációs jelenségekre és az Egyesült Államoknak a szükségést még mindig jóval meghaladó aranykészlete mellett egymagában nem is lett volna elég ahhoz, hogy a Reserve bankokat ellen- rendszabályokra bírja. A természetes, az arbitrage útján való, aranybehozatal előmozdítása céljából a kormány 1928 februárban az aranybehozatalt mentesítette a 2%-os forgalmi adó alól; ez azonban semmi eredménnyel sem járt, nemcsak azért, mert a valutáris bizonytalanság az aranymozgalomra bénítólag hatott, hanem azért is, mert viszont az aranyat ki- vinni — még a tőkekivitel megengedése után is — tilos volt.

1928 június elején tehát nyilvánvalóvá lett, hogy a deviza- vásárlások folytatása esetén az inflációs jelenségek mind- jobban elhatalmasodnának. Viszont a vásárlások megszüntetése a devizaárfolyamok gyors esését vonta volna maga után s a rohamos emelkedésnek induló francárfolyam telje- sen kiszabadult volna a Bank ellenőrzése alól. A valuta vég- leges rendezését tovább halasztani nem lehetett.

Egyéb tényezők ekkor már nem állottak a valutarendez- zés útjában. A *költségvetés* egyensulya, hála az 1926 augusz- tusi adótörvényeknek s a kormány szigorú takarékosságá- nak, tartósan biztosítottnak látszott és az adók pontos fize- tése következtében a tényleges eredmények is ennek meg- felelően alakultak.

	1927. évi költségvetés	1928. évi költségvetés ¹⁵
	millió franc	
Bevételek	39.728.3	42.496.6
Kiadások	39.541.4	42.444.9
Felesleg	186.9	51.7

Ami a *belső államadósságot* illeti, ennek teljes összege ugyan nem csökkent, de összetételében az államra nézve ör- vendetes eltolódás állott be.

¹⁴ Poincaré közlése 1928 június 21-én a kamarában mondott be- szédében.

¹⁵ A kormány 1928 június 28-án beterjesztette az 1929. évi költ- ségvetést, amely a következő képet mutatja:

Bevételek	45.280.9	millió franc
Kiadások	45.225.3	„ „
Felesleg	55.6	millió franc.

	Belső államadósság ¹⁶			
	1926. július 31. millió franc	százalék	1927. december 31. millió franc	százalék
1. Örök adósság . . .	101.676	36.2	101.742	35.8
2. Törlesztéses adósság	43.644	15.1	77.206	27.1
3. Rövid és középlejá- ratu adósság	42.262	15.1	25.825	9.1
4. Függő adósság . . .	94.197	33.2	79.691	28.0
	281.779	100.0	284.464	100.0

A változás főképp az 1927 áprilisában aláírásra bocsátott konverziós kölcsönnek volt köszönhető, amelynek folyamán összesen 10.826 millió franc összegű rövid- és középlejáratu címletet és 7.398 millió franc összegű nemzetvédelmi bonokat konvertáltak 6%-os, 50 éves járadékokká.¹⁷ Az ugyanazon év júniusában aláírásra bocsátott 6%-os, 50 éves kölcsön főcélja ugyan készpénzhozadék elérése volt a Banque de Francenál fennálló államadósság törlesztése céljából, mégis, nemzetvédelmi bonokban 1392 millió francot jegyeztek.¹⁸ Végül, főképp az 1928 májusban aláírásra bocsátott 5%-os, 75 éves járadékokra történt jegyzések következtében, a rövid és középlejáratu adósság fenti 25.8 milliárdról 1928 június végéig 19 milliárdra, a függő adósság fenti 79.7 milliárdról 63.6 milliárdra csökkent.¹⁹ Így Franciaországban minden kényszer alkalmazása nélkül sikerült a rövidlejáratu és függő adósság jelentékeny részét konszolidálni.

Igen fontos volt a *nemzetvédelmi bonok* összetételének a megváltozása is, amelyek a függő adósságnak a legkönnyebben veszedelmessé válható tételét alkották. Az autonóm pénztár, amely 1926 október 1-én kezdte meg működését, az egy hónapos bonok kibocsátását 1926 december 16-án, a három és hat hónapos bonok kibocsátását 1927 február 3-án, végül az egy éves bonok kibocsátását ugyanazon év június 2-án teljesen beszüntette; 1927 április 11-én megteremtette a két éves bonok típusát, amelyek 1928 június 3. óta kizárólag voltak forgalomban.²⁰ Ennek következtében a nemzetvédelmi

¹⁶ Poincaré id. m., Annexe I. A.

¹⁷ E kölcsön összes eredménye 18.224 millió franc volt.

¹⁸ E kölcsön összes eredménye 14.642 millió franc volt.

¹⁹ E kölcsön összes eredménye 20.850 millió franc volt.

²⁰ Emellett fokozatosan leszállította a bonok kamatlábait, ami által enyhítette a kamatteher súlyosságát és a bonok forgalma csökkentésének az irányában hatott. 1926. október 1-én a kamatláb az egy hónapos bonoknál 3.60%, a három hónaposaknál 5%, a hat hónaposoknál 5.50% s az egy éveseknél 6% volt. Megszüntetésük napján a megfelelő bonok kamatlábai 3%, 4%, 4.50% és 3% voltak. A két éves bonok 5%-kal indultak, 1928. április 24-ike óta azonban a kamatláb már csak 4%. (Les opérations de la Caisse autonome de gestion des bons de la Défense Nationale et d'amortissement. Journal des Économistes, 87, année, juillet 1928., 107. l.)

bonok havi esedékességei, amelyek a multban a válságok legfőbb okozói voltak s még 1926-ban is átlag $7\frac{1}{2}$ milliárdot tettek ki, 1928 első félévében $3\frac{1}{2}$ milliárdra csökkentek.²¹

Igen örvendetes volt a kölcsönök feltételeinek a fokozatos javulása is, ami a francia állam hitelének gyors megszilárdulásáról tanuskodik. Figyelembe véve a kamatlábat, a jegyzési árfolyamot, a törlesztés idejét és a visszafizetési árfolyamot, az 1926 augusztus óta kibocsátott nagyobb államkölcsönök effektív kamatozása a következőképpen alakult:

1926 december, 7%-os, 10 éves kincstári jegyek	9.90%
1927 február, 7%-os, 15 éves kincstári jegyek	9.41%
1927 április, 6%-os, 50 éves járadék, visszafizetés	
150-es árfolyamon	6.98%
1927 június, 6%-os, 50 éves kötvények	6.72%
1928 május, 5%-os, 75 éves járadék	5.62%

Az Egyesült Államokkal és Angliával szemben fennálló háborús adósságokat nézve, igaz, hogy ezek — az egyezmények ratifikálása hiányában — nem voltak rendezetteknek tekinthetők, mégis, a kormány az egyezményekben vállalt kötelezettségeinek minden alkalommal pontosan eleget tett s nem kellett attól tartani, hogy a ratifikáció elhalasztása bárminő zavarok forrásává váljék.²³

Az államadósságnak Franciaország pénzügyei szempontjából való óriási fontosságáról képet kapunk akkor, ha nézzük az államadósság szolgálatának a költségvetésben való szerepét.²⁴

	Összes kiadások	Ebből állam-adósság szolgálata	százalék
	millió franc		
1913	4.738	1.296	28%
1927	46.896 ²⁵	28.662	61%

²¹ Poincaré id. m., 30. l.

²² Barriol, Brochu et Bernard: Obligations amortissables du Trésor Public. (Journal des Économistes, 86. année, juillet 1927., 452. l.)

²³ A francia kormány 1928. július 7-én ismét a kamara elé terjesztette az adósságrendező egyezmények ratifikálásáról szóló törvényjavaslatokat, amelyek a régi kamara ülészaka alatt nem kerültek tárgyalásra. Franciaország az Egyesült-Államoknak az 1925. évi április 29-iki Bérenger—Mellon-egyezmény értelmében 6.847 millió dollárt, Angliának az 1926. évi július 13-iki Caillaux—Churchill-egyezmény értelmében 653,127.900 fontot köteles fizetni 62 évi időtartam alatt. Ezek az összegek az új frank paritása szerint átszámítva 174.735, illetőleg 81.125 millió francot tesznek ki.

²⁴ Pierre Frayssinet: La politique monétaire de la France 1924—1928. Paris, 1928., 184. l.

²⁵ Az autonóm pénztár költségvetésével együtt.

A *Banque de France* státusának a háborus nyomok és az infláció maradványaitól való megtisztítása gyors ütemben haladt előre. Az 1926. évi augusztus 7-i törvény még jónak látta hangsúlyozni azt, hogy nem lehet szó az államnak nyújtott előlegek felemeléséről; az állampénzügyek azonban csakhamar annyira megszilárdultak, hogy a kormány rohamosan tudta törleszteni adósságát s az előlegek, amelyek a Poincaré-kormány megalakulásakor, 1926. évi július hó 24-én, csaknem elérték a 38½ milliárdos törvényes maximumot, 1928 május 10-én már csak 23.7 milliárdot tettek ki. Tekintettel arra, hogy a kormány az 1928 május 7-én aláírásra bocsátott kölcsönre való készpénzjegyzéseknek és a nemzetvédelmi bonokban történt jegyzésekből az autonóm pénztár által leszámított bonok hozadékának tulnyomó részét a Banknál fennálló adóssága törlesztésére fordította, ennek következtében ez 14 milliárdra csökkent. Az 1927. évi február 3-i egyezmény,²⁶ amelyet az 1928. évi március 15-i törvény hagyott jóvá, rendezte az „orosz bonok“-nak, azaz azoknak a kincstári jegyeknek a kérdését is, amelyeket a Bank a háboru alatt a kormánynak leszámított, s amelyeknek hozadékát a kormány külföldi, nevezetesen az orosz kormánynak adta tovább. Minthogy e bonok összege a hozzájuk írt kamatokkal mindeddig állandóan növekedett, a különben is fiktív jellegű követelés mind jelentékenyebb tétellé vált. E folyamat megállítását célozta fenti törvény, amely e bonok összegét az akkori 5930 millióban állandósította s amelyben azoknak 1%-kal való kamatoztatását a kormány vállalta magára.

A *bankkamatláb*at, amelyet az 1926 július végi válság idején 6%-ról 7½%-ra kellett felemelni, a helyzet javulásával fokozatosan le lehetett szállítani, utoljára 1928 január 19-én 3½%-ra, amely ma — a svájccival együtt — a világon a legalacsonyabb bankkamatláb.

Nagy lépést jelentett a rendezett állapotok visszatérése felé az 1918 április 3. óta érvényben levő *tőkekiviteli tilalomnak* 1928 január 10-én történt hatályon kívül helyezése²⁷, noha egyes korlátozások — így, különösen az aranykivitel tilalmazása — továbbra is érvényben maradtak. Ezzel csaknem egyidejűleg, 1928 január közepén, az Egyesült Államok kormánya közölte a vezető new-yorki bankokkal, hogy nem emel többé kifogást francia iparvállalatoknak nyújtandó

²⁶ Comptes rendus des opérations de la Banque de France pendant l'année 1927., 15. l.

²⁷ Décret du 10 janvier 1928. suspendant l'application de la loi du 3 avril 1918. sur l'exportation des capitaux et des lois l'ayant complétée et modifiée. (Journal officiel, 60. année, 428. l.). A kormányt az 1927. évi december 27-iki törvény hatalmazta fel ilyen tartalmu rendelet kibocsátására.

kölcsönök ellen, aminek nagy elvi jelentősége volt azért, mert az *amerikai tőkepiac* a szövetségesközi adósságok kérdésében beállott feszült helyzet, azaz 1925. óta elzárkózott a francia állami és magánemissziók elől.

A *nemzetközi fizetési mérleg*, főképp a kereskedelmi mérleg kiviteli többletei következtében, tartósan kedvezően alakult.²⁸

A valuta végleges rendezésének az előfeltételei adva voltak. Az inflációnak mutatkozni kezdő előjelei pedig gyors elhatározást kívántak.

II.

El kell azonban ismernünk, hogy ez az elhatározás nem volt könnyű.

Főképp a választandó *stabilizációs árfolyam* volt az, amely 1928 tavaszán heves viták középpontjában állott. A franc *revalorizálására* irányuló törekvések elsősorban magának Poincarénak a magatartásából meritették erejüket. Poincaré, akinek az előző évek súlyos franc-válságai után sikerült a párisi fontárfolyamot az 1926 július 20-i 240.25 francról már ugyanazon év végéig 122.50-ig leszoritania s a devizapiacot a Banque de France segítségével azután is hatalmában tartania, teljes tudatában volt annak, hogy ha ezt ő az összes körülmények figyelembe vételével így látná jónak, a további revalorizálás technikai megoldása semmi nehézségbe sem ütköznék. A győzelmes Franciaországnak valutája is győzelmesen kerülne ki a világháború megpróbáltatásai-ból s a járadékosok, akik az államnak válságos időkben segítségére siettek, nem csatlakoznának a francia állam hitelbe vetett bizalmukban. Poincaré maga bevallotta a kamarában 1928 június 21-én mondott beszédében, hogy ha legbensőbb óhaját követhetné, a revalorizálás mellett foglalna állást. A revalorizálás hívei nem csináltak titkot abból, hogy szerintük a jelenlegi árfolyamon való stabilizálás nem más, mint az államcsőd kimondása s Poincarét erre az esetre az államcsőd megszervezőjének nevezték.²⁹

Nem volt kétséges azonban az, hogy a teljes vagy akár a részleges revalorizáció a *közgazdaság s az állampénzügyek* helyzetét alapjában ingatná meg. A közgazdaságnak az 1926 végén kialakult magasabb francárfolyamhoz való alkalmazkodása csak lassan és súlyos áldozatok árán ment végbe s bizonyos volt az, hogy a további értékemelkedés súlyos válságot vonna maga után, amit különben az angliai teljes és az

²⁸ Poincaré id. m., 95. és 139. l.

²⁹ Comte de Fels: L'aspect politique de la stabilisation. (Revue de Paris, 35. année, 1 juin 1928., 655. l.)

olaszországi részleges revalorizációnál szerzett tapasztalatokból is következtetni lehetett. Az ipar teljesen elvesztene külföldi versenyképességét, ami a kereskedelmi és fizetés mérleg felborulásához vezetne. Az adóbevételek rohamosan csökkennének, míg a kiadások csak jóval később és kisebb mértékben volnának leszállíthatók, ami az államháztartásnak nehezen helyreállított egyensúlyát veszélyeztetné.

A revalorizációnak nem egyszerre vagy rövid idő alatt, hanem hosszabb időre elosztott, előre megállapított *fokozatok* szerint való keresztülvitele bizonyára mérsékelné a közgazdaságra és az államháztartásra nézve származó hátrányokat. Egyáltalában nem valószínű azonban az, hogy az így megállapított tervezet a valutáris és a gazdasági helyzet folytonos hullámozása közepette mindig fenntartható volna; továbbá, ha a tényleges stabilizáció ideje alatt a revalorizálás halvány reménye is elég volt ahhoz, hogy a devizák egész áradatát irányítsa Franciaország felé, amelyek felett a Banque de France kezdte elveszíteni az ellenőrzést, — bizonyos az, hogy az előre megállapított fokozatok szerint történő revalorizálás esetén a spekuláció rohama csakhamar lehetlenné tenné a tervezet betartását.

Franciaország esetében a revalorizálás az államra nézve egy külön terhet is jelentett volna, mert az 1926 szeptember 16-án a kormány és a Banque de France között létrejött egyezmény értelmében a vásárolt devizákból az árfolyamváltozások következtében előálló nyereség az államot illetve, viszont az esetleges veszteséget is az állam volt köteles viselni. Figyelembe véve azt, hogy a Bank devizakészlete a reportdevizákkal együtt 1928 június közepén kerek számban 40 milliárd volt, az államot a 124-es fontárfolyamról csak 100-as árfolyamra való revalorizálás esetén is mintegy nyolc milliárdos veszteség érte volna.

A *járadékosoknak* viszont vigasztalásul szolgálhatott az a nagy árfolyamemelkedés, amely a párisi tőzsdén 1926. második felében az állampapirokban megindult s amely 1928 június közepéig e papirok árfolyamértékét általában több mint 60%-kal emelte;³⁰ időközben emellett a pénz vásárlóereje is csaknem 25%-kal javult.³¹ A revalorizáció megtagadását könnyebbé tette az a körülmény is, hogy a járadékosok jelen-

³⁰ A különböző járadékok, az államvasuti kötvények, a kincstári jegyek, továbbá a Crédit National-kötvények és bonok összes cimletei 1926 július 23-án 93.664 millió franc árfolyamértéket képviseltek, míg 1928 június 14-én ugyanazon cimletek árfolyamértéke 151.050 millió volt. Az emelkedés tehát 57.406 millió, ami 61.3%-nak felel meg. (Poincaré adatai a kamarában 1928 június 21-én mondott beszédében.)

³¹ A nagykereskedelmi index 1926. júliusban 854, 1928. májusban 646 volt, ami 24.4%-os csökkenésnek felel meg.

tékeny része a háboru előttihez képest már csökkent vásárló erejű pénzben jegyezte kötvényeit, sőt igen sokan a kötvényeket csak spekulációs szándékkal vásárolták meg az utóbbi években.

Poincaré tehát — ha nehéz szívvel is — lemondott a franc további revalorizálásáról, arra azonban már nem volt hajlandó, hogy hallgasson azokra, akik a jelenleginél *alacsonyabb stabilizációs árfolyamot* javasoltak és ettől a közgazdasági fellendülését várták.

Viszont a *tényleges stabilizáció alatt kialakult árfolyam*³² elfogadása sem volt minden aggodalom nélküli. Ebben az esetben bizonyos volt az, hogy az állami tisztviselők illetményeit, amelyek különösen a magasabb kategóriáknál még nem érték el a békebeli ötszörösét, rövidesen erre a színvonalra kell majd emelni. A többi, nem állami, alkalmazottak fizetéseinek a megfelelő emelkedésére is kilátás volt, amiből kifolyólag általános áremelkedéstől tartottak.

A helyes stabilizációs árfolyam megválasztásán kívül igen messzemenő jelentősége volt annak a kérdésnek, hogy Franciaország milyen rendszert fog valutájának alapjául választani. Ahhoz nem férhetett kétség, hogy — a felbomlott latin érmeunió többi országai után — Franciaország is szakitani fog a bimetallizmussal, amely az 1803. évi törvény óta jogilag még érvényben volt. Az *aranyvalutára* való áttérésnél azonban három lehetőség kínálkozott és pedig a *tiszta aranyvaluta* (gold standard), az *aranyrúdvaluta* (gold bullion standard) és az *arany devizavaluta* (gold exchange standard) rendszerének az elfogadása.

Az *arany devizavaluta* iránt való állásfoglalást Franciaország részére megkönnyítette az a körülmény, hogy az ország a Banque de France devizavásárlásainak a megkezdése óta az arany devizavaluta alapján állott — eltekintve attól, hogy a valuta aranyértéke megállapítva nem volt — így közvetlen tapasztalat alapján győződhetett meg e rendszer előnyeiről és hátrányairól.

Az arany devizavaluta a háboru utáni időkben kétségtelenül igen jó szolgálatot tett azoknak az országoknak, amelyek valutájuk rendezése során vissza óhajtottak térni az aranyalaphoz, de egyelőre nem gondolhattak olyan arany készlet gyűjtésére, amely — még a készpénzfizetések megkezdése nélkül is — a tiszta aranyvalutához szükséges lett volna. Mikor azonban fizetési eszközeik forgalmának alapjául részben külföldi országok fizetési eszközeit fogadták el,

³² A Banque de France a devizavásárlási árfolyamot 1928. június 4-én az eddigi 1 font = 124.02 franc helyett 1 font = 124.20 francban állapította meg, miáltal a franc revalorizálására irányuló reményeket s így közvetve a devizák bejövételét fékezni kívánta.

ezáltal valutáris tekintetben az illető országoktól bizonyos *függőségi helyzetbe* jutottak.

Elvi szempontból nézve a kérdést, az arany devizavaluta az *arannyal való takarékoskodás* egyik legjobb intézményes biztosítékának látszik. Minthogy a jegybankügy terén a törvényhozás olyan irányban fejlődik, hogy a fedezetet nemcsak a jegyforgalomra, hanem a jegyforgalom és az egyéb látra szóló kötelezettségek együttes összegére vonatkoztatják, a készpénzkimélő fizetési forgalomtól a jegyfedezet szempontjából jelentékeny arany megtakarítást remélni alig lehet. A fizetési eszközök forgalmának pedig szükség-szerűen emelkednie kell a gazdasági tevékenység mindjobban növekedő arányaival. Ezzel az aranytermelés nemhogy lépést tartana, hanem a háborúelőtti színvonalhoz képest az utóbbi években lényeges csökkenést mutat és a vélemények többsége szerint a csökkenő irányzat az ezután következő években tovább fog tartani.³³ Ilyen körülmények között a tiszta aranyvaluta mellett az aranyért való harcnak az arany áremelkedéséhez s így az *árak általános csökkenéséhez* kellene vezetnie.

Az arany devizavaluta azonban az ellenkező irányban jelenthet veszélyt. Minthogy az aranyértékű devizák származási országainak aranykészlete nemcsak az illető országban, hanem saját fizetési eszközeik közvetítésével az arany devizavalutás országokban is fizetési eszközök kibocsátásának az alapjául szolgál, az arany devizavalutás országokban a banktörvények által nyújtott lehetőségek teljes kihasználása esetén a fizetési eszközöknek — törvényesen megengedett — olyan mérvű szaporítása következhet be, amely a világpiaci árak színvonalára állandóan emelőleg hat s eleve meg-
hiusítja az árszínvonal állandósítására irányuló törekvéseket.

Emellett az egyetemleges jelentőségű szempont mellett az arany devizavalutás országra külön hátrány is származhatik és pedig *pénzforgalma biztonságának* a csökkenése formájában. Elméletileg ugyan az érckészletbe beszámítható devizákat az arannyal egyenértékűeknek kell tekinteni; abban a pillanatban azonban, amint az azok által megtestesített követeléseket bármely okból nagyobb összegekben realizálni kellene, nyilvánvalóvá lenne az, hogy a devizák a hitelépületnek az arannál lényegesen ingatagabb alátámasztói. Az illető külföldi jegybank ugyanis elsőrendű kötelességének fogja tartani, hogy védekezzen minden olyan művelet ellen, amely a saját országabeli pénzpiac helyzetét megrázkódtatá-

³³ Louis Pommery: L'avenir de l'Étalon Or. (A párisi Société d'Économie Politique 1928. évi április 5-iki ülésén tartott előadás. Journal des Économistes, 87. année, avril 1928., 54. l.)

soknak tenné ki s bizonyára módot fog találni a nagyobb összegű aranyelvonás megakadályozására. Főképp erre a megfontolásra vezethető vissza az az arany devizavalutás jegybankok részéről többé-kevésbé tapasztalható törekvés, hogy a fizetési eszközök forgalmát minél kisebb részben alapozzák devizákra, hanem a lehetőség szerint aranykészletüket igyekezzenek gyarapítani.

Az, hogy az arany devizavalutás országban fizetési eszközök teremtésének az alapjául devizák is szolgálhatnak, egy további veszélyt is rejt magában. Tiszta aranyvaluta esetén az országok közti *aranymozgalomnak* határt szab az a körülmény, hogy amilyen mértékben az aranybehozatali országban kiterjed a hitelezés alapja, az aranykiviteli országban ugyanilyen mértékben megszűnik. A behozatali országban a fizetési eszközök forgalmának növekedése következtében a kamatlábak csökkenni fognak, sőt — amennyiben egyéb zavaró tényezők nem hatnak közre — az árszínvonal emelkedő irányzatot fog mutatni; a kiviteli országban az ellenkező értelmű fejlődés indul meg s e tényezők együttléve az aranymozgalomnak ellenkező irányt fognak adni. Ami a *devizamozgalmakat* illeti, ezek tiszta aranyvalutás országokban csak annyiban emelhetik vagy csökkenthetik a fizetési eszközök forgalmát, mint bármely más fizetési eszközök mozgalma.

Más a helyzet azonban akkor, ha az országok egy része a tiszta aranyvaluta vagy aranyrudvaluta alapján áll, míg a másik arany devizavaluta alapon. Ilyenkor a nemzetek közti értékforgalom csaknem *kizárólag devizák alakjában* fog lebonyolódni. Minthogy ugyanis általában semmi jogi garancia sincs arra, hogy az arany devizavalutás országba bevitt arany onnan vissza is térhet, a többi országokban azok a tényezők, amelyek a legcsekélyebb felelősséget is érznek a valuta épségének és nyugodt pénzpiaci viszonyoknak a fennmaradása iránt, magánosok közötti minden ilyen műveletet igyekezni fognak megakadályozni. Mikor 1928. őszén a német bankoknak aranybehozatalra irányuló arbitrage-műveletei a londoni piacon nagyobb méreteket kezdtek ölteni, a City legsúlyosabb érve ennek folytatása ellen az volt, hogy nincs kilátás arra, hogy a márkaárfolyam esetleges későbbi kedvezőtlen állása esetén az arany Németországot ismét elhagyhassa.³⁴ Franciaországban, amely a tényleges sta-

³⁴ A Német Birodalmi Banknak az 1926. évről szóló üzleti jelentése e tekintetben megnyugtató kijelentést tartalmaz: „Effektív arany utáni kereslet külföldi fizetések céljaira a Birodalmi Bankkal szemben eddig nem jelentkezett, de a Bank magától értetődőleg nem fog habozni, hogy ilyen célokra, ha a váltóárfolyamok alakulása ezt szükségessé teszi, aranyat rendelkezésre bocsásson.“ (Verwaltungsbericht der Reichsbank für das Jahr 1926., 3. l.). Az angol sajtó azonban ezt a kijelentést nem tekintette a jogi garanciával egyenlő értékűnek.

bilizáció idején gyakorlatilag az arany devizavaluta alapján állott, az arbitrage-műveletek ezenkívül azért sem indulhattak meg — még a 2%-os aranybehozatali forgalmi adó eltörlése után sem, — mert a valutának a tényleges stabilizációs árfolyam körüli hullámozása elenyésző volt ahhoz az igen nagy kockázathoz képest, amelyet az arbitrageurnek vállalnia kellett, tekintettel arra a teljes bizonytalanságra, amely a francárfolyam jövője körül fennállott.³⁵

Ilyenkor tehát a nemzetközi értékgazdaságot túlnyomórészt devizák és pedig az értékálló devizák fogják közvetíteni. Az arany devizavalutás országokban be fognak állani mindazok a hatások, amelyek az aranymozgalmak esetén tapasztalhatók, míg az országok másik csoportjában a devizamozgalmak nem járnak a fizetési eszközök forgalmának hasonló arányu változásaival. A szabályozó mechanizmus, amely aranymozgalmak esetében — többé-kevésbé tökéletesen — mindkét oldalról azonnal működésbe lép, most csak egyik oldalról, az arany devizavalutás ország részéről működik, ami nem elegendő arra, hogy az egyensúlyt helyreállítsa. Az arany devizavalutás országokban tehát a devizamozgalmakkal párhuzamosan elméletileg határ nélkül tarthat a fizetési eszközök forgalmának emelkedése vagy csökkenése.

Az arany devizavalutának ez a hátránya Franciaországban a tényleges stabilizáció ideje alatt a legélesebben mutatkozott. Franciaország példája megmutatta azt is, hogy a devizamozgalmaknak *mesterséges uton aranymozgalmakkal* való helyettesítésétől nem lehet e hátrány kiküszöbölését remélni. A nagyobb összegű külföldi aranyvásárlások valószínűleg ellenállásra fogják készíteni az illető külföldi jegybankot; de ettől eltekintve, a mesterséges beavatkozásra csak akkor kerül a sor, mikor a veszély már mutatkozik s a káros következményeket teljesen elhárítani már nem lehet.

Az arannyal való takarékoskodás szempontjából talán az aranyvalutának egy másik formája is kielégítőnek fog bizonyulni, anélkül, hogy maga után vonná azokat a veszedelmeket, amelyek az arany devizavalutával együtt járhatnak. Az *aranyrúdvaluta* mellett az arany a belföldön nincs forgalomban, hanem a jegybankokban összpontosul s csak a külföldi fizetések céljaira szolgál. Igaz, hogy az *aranymozgalmak szabályozó szerepe* így is sokat veszít automatikus jellegéből. *Tiszta aranyvaluta* esetén ugyanis a forgalomban lévő aranyérmék mozgalmak azonnal megindul, — sőt a tapasztalás szerint általában már valamivel előbb is — amint a devizaárfolyamok az aranypontot elérik s a fizetési eszközök

³⁵ ***: La loi du 7 août 1926. et son rôle dans l'assainissement financier de la France. (Revue d'Économie Politique, 42. année, janvier—février 1928., 23. 1.)

forgalmának alapjául szolgáló fém bejövetele vagy kimene-tele folytán az ellenhatások azonnal működésbe lépnek. Aranyrúdvaluta esetén azonban egyfelől csak nagyobb összegek mozgalmáról lehet szó, másfelől ezekért is a jegybankhoz kell fordulni, mely körülmények kétségtelenül késleltetni fogják az aranymozgalmak megindulását s ezalatt a baj fokozódhat. Mindamellett valamely ország nemzetközi arany-piac jellege ezt a hátrányt lényegesen mérsékelheti, mert itt gyakori az az eset, hogy a behozott aranyat ismét eladják a külföldre, mielőtt az még a jegybankhoz kerülhetett volna.

Az aranyrúdvaluta szószólói egyébként ennek a nehézségnek a lehetőségét nem tartják nagy horderejűnek, sőt előnyt látnak abban, hogy az aranykivitel már megindulásakor a jegybank ellenőrzése alá kerül.³⁶ Ma különben a hitelek szerepe a fizetési forgalomban oly nagy, hogy a forgalomban lévő aranyérmék nemzetközi mozgalmá valamely ország fizetési eszközeinek a forgalmára lényeges hatást gyakorolni nem fog. A valutáris és gazdasági helyzet stabilizálása ma a *tőkeozgalmaktól* függ; az ezekkel együtt járó aranyozgalmat csak mint vészjelet kell tekintenünk s jobb, ha ezt mindjárt az a tényező veszi észre, amelynek feladata az aranyozgalmak felett örködni.³⁷

A vitát általános szempontból mindenesetre az aranyrúdvaluta javára dönti el az arannyal való takarékoskodás szükségessége. Csak ha valamely országban az aranykészletek bőségéhez tőkében való gazdagság és tartósan egészséges gazdasági helyzet járul, vállalkozhatik az illető ország arra, hogy érvényben tartsa a tiszta aranyvaluta rendszerét, amely a háboru előtti időben a nemzetközi értékmozgalom tökéletes szabályozójának bizonyult.

III.

A francia kormány 1928 június 23-án terjesztette a parlament elé azt a törvényjavaslatot, amely — minden külföldi segítség igénybe vétele nélkül — *a francnak az aranyértéken alapuló stabilizálását* mondja ki. A parlament két háza a törvényjavaslatot beható tárgyalás után igen csekély módosításokkal nagy többséggel elfogadta, úgy hogy az június 25-én törvényerőre emelkedett.³⁸

A kormány a tényleges stabilizáció ideje alatt kialakult árfolyam elfogadása mellett döntött, mert ez járt a legkeve-

³⁶ Joseph Caillaux: France and the Gold Standard. (The Banker, April 1928. 18. l.)

³⁷ Louis Pommery id. előadása, 50. l.

³⁸ Loi monétaire du 25 juin 1928. (Journal officiel, 60., année, 7085. l.)

sebb hátránnyal. A törvény a *franc aranyértékét* 65.5 milligramm 900/1000 finomságu aranyban állapította meg, amelynek alapján a frank aranyparitásai a következőképpen alakulnak:

1 font	=	124.2134 franc
1 dollár	=	25.5239 franc
1 pengő	=	4.4641 franc

Ha a kormány a frankot háboru előtti értékének pontosan egyötödére devalválta volna, ez 126.10-es fontárfolyamot jelentett volna. Noha ez a valutareform technikai keresztülvitelét rendkívül megkönnyítette volna, a kormány az ár-emelkedésre a legcsekélyebb ürügyet sem kívánta szolgáltatni s közrejátszott az is, hogy a válaszott megoldás mellett a franc aranyértéke meglehetősen kerek számban volt megállapítható.

Tekintettel arra, hogy a törvény értelmében ezentul törvényes fizetési eszközt csak az aranyérmék és pedig az új 100 francos aranyérmék fognak képezni, a bimetallizmus, amely jogilag 1803. óta érvényben volt, megszűnt és Franciaország az *aranyvalutás* országok sorába lépett. A Banque de France forgalomban lévő jegyeit és azonnal esedékes kötelezettségeit 35% erejéig kizárólag aranyrudakkal és aranyérmékkel köteles fedezni. Jegyeit központi intézeténél választása szerint aranyérmékre vagy aranyrudakra köteles beváltani, azonban csak akkor, ha a beváltás céljából bemutatott jegyek bizonyos minimális összeget érnek.³⁹ Az érmeverés magánosok számlájára egyelőre szünetel, a törvény azonban felhatalmazta a kormányt arra, hogy rendeleti uton ezt később megengedhesse.

A törvény a fentiek szerint az *aranyrudvaluta* alapján áll, ami elsősorban elvi okokban találja magyarázatát. Rá kell azonban mutatnunk arra, hogy mindaddig, amíg a törvényes fizetési eszközül szolgáló aranyérmék kellő mennyiségben kiverve nincsenek, a tiszta aranyvalutának a technikai lehetősége sines adva. A törvényjavaslat indokolása⁴⁰ utal az aranyérmék forgalmának nagy „szimbólikus“ jelentőségére és — noha elismeri azt, hogy az aranyérmék „tulságos gyors“ forgalomba bocsátása thezauráláshoz vezethetne — kiemeli, hogy csak a tapasztalat fogja megmutathatni, hogy célszerű-e az aranyérméknek a közönség kezébe való adása. Azaz a kormány az aranyrudvaluta elfogadása mellett nem mondott le a *tiszta aranyvalutára* való későbbi áttérés gondolatáról. Ebben az irányban nagy jelentőségű volna a

³⁹ Ezt az összeget a pénzügyminiszter és a bank között később létrejött megállapodás 215.000 franchban állapította meg.

⁴⁰ Szó szerinti szöveg a Temps 1928. június 25-iki számában.

magánosok részére való érmeverés megengedése, amelyet a törvény kilátásba helyez, amelyhez azonban a kormány — a törvényjavaslat indokolása szerint — csak akkor fog folymodni, ha már úgy látszik, hogy abból semmiféle hátrány sem származhat.

A valuta rendezésével egyidejűleg eltűnt a Banque de France kimutatásaiból az államnak nyújtott ideiglenes előlegek tétele, amely a háboru kitörése óta e kimutatásoknak egyik legfontosabbjává fejlődött s amelynek növekedése vagy csökkenése döntően befolyásolta a francárfolyam alakulását. Ezek az előlegek az 1928 májusi kölcsön hozadékából történt törlesztések folytán június 23-ig 14 milliárdra csökkentek. A kormány és a Bank között 1928 június 23-án létrejött, a valutatörvény által jóváhagyott egyezmény⁴¹ most már úgy intézkedett, hogy az arany-, ezüst- és deviza készleteknek az új paritás szerint való felértékeléséből előálló könyvnyereséget — egyéb kisebb tételek leírása mellett — a még fennálló államadósság törlesztésére kell fordítani. Tekintettel arra, hogy a felértékelésből 16.710 millió franc összegű könyvnyereség származott, ez teljesen elegendőnek bizonyult az államadósság és az egyéb tételek leírására, sőt 1 milliárd felesleg mutatkozott, amelyet a Bank a kincstár javára is. Ezenfelül az egyezmény kötelezte a Bankot arra, hogy a kormánynak 3 millió franc összegű állandó jellegű kamatmentes kölcsönt nyújtson, amely a kincstár átmeneti pénztári deficitjeiből származható zavarok elkerülésére szolgál.

Ezzel szemben az államnak nyújtott előlegek másik, 5930 millió franc összegű tétele, amelyet az „orosz bonok” képviselnek, továbbra is szerepel a kimutatásokban, azonban mint az autonóm pénztárral szembeni fennálló követelés. Fenti egyezmény ugyanis e bonok törlesztését az autonóm pénztár feladatává tette s elrendelte bizonyos bevételeknek erre a célra való fordítását. Az autonóm pénztár viszont a közte és a Bank között 1928 június 23-án létrejött egyezmény⁴² értelmében hasonló összegben saját kamatnélküli, egyenként 100 millió franc névértékű bonjait adta át a Banknak. Ami e bonoknak különös jelentőséget ad, az az a rendelkezés, amely szerint a Bank e bonokat forgalomba bocsáthatja és visszavásárolhatja s így azok szükség esetén a pénzpiac felett való uralmának egyik hathatós biztosítékává válnak.

Végül a Bankra nézve igen nagy jelentőségű a közte és

⁴¹ Journal officiel. 60. année, 7086. l.

⁴² U. o. 7088. l.

a kormány között létrejött egyezménynek az a rendelkezése, amely az állam nyereségrészesedését állandó érvénnyel lényegesen felemelte. A Bank által 1926. vége óta felhalmozott óriási devizakészletekért ugyanis az árfolyamkockázatot az 1926 szeptember 16-i egyezmény értelmében az állam viselte, viszont az abból származó nyereség is az államot illette. A egyezmény hatálya azonban a stabilizációs törvény napján megszűnt és nem lett volna méltányos az, hogy az ily módon gyűjtött devizakészlet hasznát teljesen a Bank élvezze, amelynek most már legfeljebb igen csekély kockázatot kell viselnie. Az állam tehát továbbra is részt követelt ebből a nyereségből, amelyet az állam és a Bank közti fenti egyezmény az állami nyereségrészesedés újra való szabályozása útján akként állapított meg, hogy az — kiindulva a devizakészletekből az 1928. év első felében elért nyereség összegéből — megközelítően egyenlő legyen az azokból évenként várható nyereség felével.⁴³

A Banque de France kimutatásai fent említett tételeinek és egyes más tételeknek szabályozása, illetőleg újjárendezése folytán e kimutatások, amelyek a háború kitörése óta a Bank helyzetéről nem adtak hű képet és világosság tekintetében is sok kívánni valót hagytak hátra, ismét áttekinthetőkké váltak.

⁴³ Az egyezmény kimondotta azt, hogy az állami nyereségrészesedés kiszámításánál a produktív jegyforgalomból (amelybe a devizák összege is beleszámít) származó nyereségnek csak 650 millió francig terjedő részére lehet az 1917. évi október 26-ai egyezmény által megállapított kulcsot alkalmazni, az azon felüli résznek 50%-a az államot illeli. Figyelembe véve, hogy június 21-én a mintegy 28 milliárd frank összegű produktív jegyforgalomból származó, a 3½%-os bankkamatláb alapján számított nyereség 980 millió frankot tesz ki, 330 millió franc az az összeg, amelynél az 50%-os kulcs alkalmazásra kerül; azaz az egyezmény ennyire becsülte a devizakészletekből várható évi nyereséget. Amí az 1928. évet illeti, ez megfelel a Poincaré által a kamara 1928. június 24-iki ülésén közölt adatoknak, amelyek szerint a devizákból származó nyereség 1927-ben 450 millió frank volt s 1928. június közepéig 600 millióra emelkedett.

A Banque de France első kimutatása a törvényes stabilizáció után, amely az 1928 június 25-i állapotot tünteti fel.

Aktívák:

	millió franc
Aranykészlet	28.935
Ezüst- és egyéb váltópénzek	0.2
Posta-folyószámlák	700
Látra szóló követelések a külföldön ⁴⁴	15.985
Reportba adott devizák	9.778
Előlegek aranyrudakra és aranyérmékre	37
Leszámított kereskedelmi váltók	2.972
Külföldi váltók	10.545
Előlegek értékpapírokra	1.847
Az autonóm pénztár bonjai	5.930
Az államnak nyújtott kamatnélküli kölcsönök	3.200
Járadékok különleges célokra	113
Ingatlanok és felszerelés	219
Demonetizált ezüstérmék	785
Különfélék	1.239
	<hr/>
	82.285

Passzívák:

	millió franc
Részvénytőke	182.5
Tartalékolt nyereség	273
Tartalékok	26
Jegyforgalom	58.772
A kincstár folyószámlája	5.079
Az autonóm pénztár folyószámlája	1.934
Folyószámlák és letétek	5.471
Egyéb látra szóló kötelezettségek	273
Devizareportokból származó kötelezettségek	9.778
Különfélék	496
	<hr/>
	82.285

Tekintettel arra, hogy a látra szóló kötelezettségek (jegyforgalom, a kincstár folyószámlája, az autonóm pénztár folyószámlája, folyószámlák és letétek és egyéb látra szóló kötelezettségek) ezen a napon összesen 71.529 millió francot

⁴⁴ Mig június 25. előtt a vásárolt devizák tulnyomó része a „különféle aktívák“ tétele alatt szerepelt, s a bank a reportba adott devizákat sehol sem mutatta ki, addig június 25-től kezdve az azelőtt a „különféle aktívák“ alatt szereplő devizákat likviditási fokuk szerint csoportosította és két tétel, ugymint a „látra szóló követelések a külföldön“ és a „külföldi váltók“ tételei alatt szerepelteti s ezenfelül kimutatja a reportba adott devizákat is.

tettek ki, az aranykészlet és a látra szóló kötelezettségek között 40.45%-os arány állott fenn.

A törvényes stabilizáció utáni első hónapok teljes mértékben igazolták Poincaré felfogását, amelynek számos alkalommal kifejezést adott s amely szerint a stabilizáció nem esodaszer, amelytől minden bajnak egy csapásra való megszűnését lehetne remélni. Noha a stabilizáció technikai keresztülvitele gondosan eltávolított mindent, ami az ujonnan teremtett frankra nézve veszedelmet jelenthetett volna, mégis, a tényleges stabilizáció ideje alatti devizagazdálkodás likvidálása nem járhatott minden zavaró mozzanat nélkül.

A Banque France ugyanis a stabilizáció után első feladataul a devizareportok csökkentését és végül teljes megszüntetését tüzte ki, tekintettel arra, hogy — nem lévén ezekre többé szüksége — semmi indok sem szólt amellett, hogy vállalja az azokkal járó árfolyamkockázatot, amelyet azelőtt az állam viselt. E szándék keresztülvitelét nagyon megkönnyítette volna az, ha — amint ezt joggal várni lehetett — a stabilizáció után a spekulációs nyereségekre való kilátás megszűnése következtében a külföldi tőkék visszavonulása nagyobb arányokban megkezdődik s a belföldi tőkebőség is a külföld irányában keres levezetést. E tényezők ugyanis a devizák utáni jelentékeny kereslettel jártak volna együtt, ami lehetővé tette volna azt, hogy a Bank a hozzá visszafolyó reportdevizákat eladja s így a jegyforgalom, illetőleg a látra szóló kötelezettségek emelkedése elkerülhető legyen.

E várakozással szemben a franciaországi külföldi befektetések likvidálása igen lassan haladt előre, a francia tőkék pedig a *külföldi kihelyezések* tekintetében még mindig rendkívüli óvatosságot tanusítanak. Itt nagy szerepe van annak a megfontolásnak, hogy a szövetségesközi adósságok szolgálatával és a jóvátételi fizetésekkel együtt járó hatalmas nemzetközi értékátruházások időközönként még az illető, aranyalapra helyezett valuták árfolyamaira is erős nyomást gyakorolhatnak, különösen addig, amíg e fizetések jövőbeli nagysága és időpontjai tekintetében nincs meg a teljes bizonyosság. Emellett közrehat az is, hogy egyes olyan országoknak, amelyek a háboru előtt a francia tőke külföldi elhelyezkedésénél első helyen jöttek számba, valutáris viszonyaink terén mindeddig nem sikerült a rendezett állapotokat visszaállítani.

Ezekre a tényezőkre vezethető vissza az, hogy a devizareportok likvidálása csak a látra szóló kötelezettségek egyidejű jelentékeny emelkedésével együtt volt keresztülvihető és így egy mérsékelt inflációnak vált forrásává. A devizareportok, melyek 1928 június 25-én még 9778 millió francot képviseltek, az év végéig — a december 28-i kimutatás tanúsága

szerint — teljesen eltűntek a bankkimutatásból; a Bank azonban a visszafolyó devizáknak csak igen csekély hányadát tudta eladni, úgy hogy a „külföldi váltók“ tétele 10.545 millióról 19.131 millióra emelkedett, amit a másik devizatételnek, a „látra szóló követelések a külföldön“ tételének 15.985 millióról 13.510 millióra való csökkenése csak kis részben ellensúlyozott. E folyamat természetesen a jegyforgalomnak s a többi látra szóló kötelezettségeknek nagymérvű kiterjedését vont maga után. A jegyforgalom a dec. 28-i kimutatásban 63.916 millióval szerepel, amihez a többi látra szóló kötelezettségeket hozzá-számítva 83.148 milliót kapunk, szemben a június 25-i 58.772, illetőleg 71.529 millióval. Noha ez alatt az idő alatt — főképp a demonetizált aranyérmék vásárlása következtében — az aranykészlet is emelkedett és pedig 28.935 millióról 31.977 millióra, a fedezeti arány a június 25-i 40.45%-ról december 28-ig 38.46%-ra szállott alá.⁴⁵

Mindamellet az események ilyen alakulása a legkisebb mértékben sem volt képes megingatni a stabilizációs mű alapjainak a szilárdságába vetett hitet. A francárfolyam kilengései a legszűkebb határok között maradtak s az árszinvonal emelkedése sem következett be, amelyet pedig sokan már a stabilizáció tényéből kifolyólag jósltak, a bankkimutatásoknak a stabilizáció utáni alakulását látva pedig biztosra vettek. Tekintettel arra, hogy a devizareportok likvidálása befejezést nyert, a tényleges stabilizáció időszakának ez a legveszedelmesebb maradványa nem fogja többé korlátozni a Banque de France mozgási szabadságát.

Minden jel amellet szól, hogy az új francia valuta az 1928. június 25-i törvény által lerakott alapokon az elkövetkező idők minden megpróbáltatását ki fogja állani, ha csak a mindig kiszámíthatatlan francia belpolitikai viszonyok a még a megerősödés útján lévő francot nem fogják egyszer ismét a pártszenvédelem játékszerévé tenni.

Ovári Papp Zoltán.

⁴⁵ A rossz arány előidézésében kétségtelenül része volt az évvégi ultimónak is. A devizareportok likvidálásának ez irányu jelentősége élesebben kitűnik abból, hogy a fedezeti arány a devizareportok rohamos csökkentésének a hónapjaiban esett a legjobban s már az október 26-i kimutatás szerint is csak 38.42%-ot tett ki.

Közlemények.

Válasz Heller Farkasnak „A földmivelés közgazdaságtaná“-ról irt bírálatára.

A Közgazdasági Szemle kiváló szerkesztője, Heller professzor, megtisztelt azzal, hogy a múltévi decemberi számban beható bírálat alá vette „A földmivelés közgazdaságtana“ (Budapest, 1927. Pátria.) című könyvemnek elméleti, agrárgazdaságtani részét. A nagynevű bíráló, akinek elméleti kiválóságát külföldön is elismerik, különösen földjáradék-tanomat kifogásolja és ragaszkodik ahhoz a felfogáshoz, mely szerint a földjáradék *nem termelési*, hanem jövedelemelosztási jelenség. Szerinte továbbá a földjáradék olyan munkanélküli jövedelem, amely *kizárólag a magánföldtulajdon alapján* illeti a haszonbérbeadót s ezért a földjét maga kezelő birtokos nem földjáradékot, hanem vállalkozói nyereséget élvez.

Készséggel elismerem, hogy a földjáradék tekintetében Heller által vallott nézet még ma is az uralkodó, de legyen szabad ezzel szemben a következőkre rámutatnom.

A gazdasági élet célja a termelés és fogyasztás. E kettőt a forgalom köti össze, amely lényegileg ugyancsak termelés. A termelés költséggel jár s a termelés eredménye néha a költséget sem fedezi, néha csak a költséget fedezi, néha ezen felül többletet is ad. A földmivelés egyik sajátja az ipari termeléssel szemben, hogy ugyanazon területen, ugyanannyi munka és tőke ráfordítása mellett, a termés mennyiségi és minőségi eredménye különböző. A költséget meghaladó *termés* a járadék. Ez az alapoka, mintegy összejtje a járadéknak. A mai forgalmi gazdasági életben a terményekben jelentkező járadékot értékesítik. A termelési költségben bent van a vállalkozói nyereség is, ami nem más, mint az üzem (természet, munka, tőke) szervezéséért és vezetéséért járó, kockázatos munkabér. Aki vállalkozik, az saját felelősségére, nyereségére vagy veszteségére szervez és vezet valamit. Ez a munka független attól, hogy az üzemet alkotó ingatlan és ingó tőke részben vagy egészben a vállalkozóé-e, hogy hitel igénybevétele nélkül vagy hitellel dolgozik-e? Vállalkozó a más földjén gazdálkodó nagy- és kisbérlő, a részes bérlő, sőt a részért dolgozó munkás és a konvenciós tengeriföldön dolgozó gazdasági cseléd is. Ezekben az esetekben mindenütt bizonytalan a termés eredménye, mindenütt egyesül a természet (föld) munka és tőke s ha a termés jó, a földre, munkára, tőkére és vállalkozói munkára eső hányadok emelkednek. Ha a vállalkozó egyttal tulajdonosa az üzemi ingatlannak, holt és élő felszerelésnek, forgó (pénz) tőkének, akkor a magángazdasági jogi rend mellett megkapja azt a részt is, ami a termelés eredményéből ezekre esik, megkapja tehát, — ha a termés eredménye a költségen felüli többletet ad (ez épen a járadék) — ezt is. Ha ellenben a vállalkozó

idegen ingatlan és ingó dolgokkal berendezett üzemben dolgozik, akkor ő csak az üzemvezetési, ingadozó és kockázatos munkadíjat kapja. A lényeg az, hogy a költségen felüli többlet *másból, mint a termelésből*, nem eredhet. Azért tekintem a járadékot *termelési*, tehát *gazdasági* jelenségnek. Hogy ez a termelésből eredő többlet kik között oszlik meg, ez a jövedelemeloszlás kérdése, amit a hatalom és jog koronként másképpen old meg. De a terméstöbblet az első, primár jelenség, amely már megvan, *mielőtt a jövedelemelosztás megkezdődne*k. Naturál gazdálkodás mellett a járadék kizárólag, csakis az a terméstöbblet (buza, állat stb.), mely a költség levonása után megmarad. Értékesítésre termelésnél ezt a terméstöbbletet el kell adni, s akkor a járadék a pénzben kifejezett költség és ár különözete pozitív irányban. A *terméstöbblet* a termelési, gazdasági jelenség, az *eladott termelés-többlet ára* ennek a gazdasági jelenségnek ama történeti-jogi formája, mely a pénzgazdálkodási rendhez fűződik. De a lényeg itt is megmarad, mert terméstöbblet nélkül nincs mit eladni, viszont a terméstöbbletet lehet alacsony vagy magas áron eladni s akkor a pénzben jelentkező járadék a terméstöbblet mellett attól is függ, hogy az értékesítés jól vagy rosszul történt-e. Az igazi járadék a terméstöbblet, annak pénzben kifejezett formája az eladási ár. Ugy ennél, mint amannál, kétféleképpen nevezhetjük „különözetinek“ a járadékot. Először a járadék a költség és eredmény *különözete*, másodszor a járadékok közt *különözet* lehet a jobb fekvés, a jobb munka stb. okából. Az egyik különözet a költséget meghaladó terméstöbblet, a másik különözet az egyes üzemek által produkált terméstöbbletek különözete. A pénzgazdálkodás korában az egyik különözet a költséget meghaladó terméstöbblet pénzzé téve, a másik különözet az egyes üzemek által produkált terméstöbbletek pénzértékének különözete.

Egységes fogalmakat csak úgy állithatunk fel a közgazdaságtanban, ha azokat a történeti-jogi, koronként változó formáktól megtisztítjuk. Csak így határozhatjuk meg helyesen a járadék és a vállalkozói nyereség fogalmát is. Tegyük fel, hogy egy földbirtok néhány más növényi és állati terményen kívül mint főterményt jó évben 18 vagon, rossz évben 10 vagon búzát termel. Jó és rossz évben egyaránt lemegy vetőmagra 2 vagon, cselédfizetésre 2 vagon, tőkekamatra 2 vagon, a földbirtokos kezelő és igazgató munkájára 2 vagon buza. Marad a termelési költségek levonása után, mint felesleg, jó évben 10 vagon, rossz évben 2 vagon buza. Ha ezt a földbirtokot haszonbérbe adják és a haszonbérlő ugyanugy folytatja a gazdálkodást, a kezelő és igazgató munkáért ő kapja a két vagon búzát s a földtulajdonosnak fizet a jó és rossz év átlagában: $10 + 2 = 12$, osztva 2-vel $= 6$ vagon búzát. Ha a földbirtokot államosítják (községesítik, szocializálják, kommunizálják) s annak vezetésére idegen embert állítanak, ennek munkadíja lesz a 2 vagon buza, az átlag évi 6 vagon buza pedig az összességnek jut. Vajjon megszűnt-e a járadék azért, mert a második esetben haszonbérbeadás, a harmadik esetben államosítás történik? Nem, *a terméstöbblet mind a három esetben megmaradt*, még pedig azért, mert a földbirtok (az üzeméhez tartozó cselédséggel, tőkével, vezetéssel együtt) annyit termelt, hogy a költségek levonása után megmaradt az az évi átlagos 6 vagon buza. Ez a buzatöbblet a *termelésből* fakad és független a magántulajdontól és a forgalmi gazdaságtól. Jövedelemelosztás

szempontjából persze változott a helyzet, mert az első és második esetben a járadékot a tulajdonos kapta, a harmadik esetben pedig az összesség.

Hellernek igaza van az egyes gazdálkodók szempontjából, mikor azt mondja, hogy a földjáradéknak, mint az egyes földbirtokosok munkanélküli jövedelmének, a mai jogi és gazdasági rendszer az alapja. De mindjárt hozzátenném, hogy más, munkanélküli jövedelmeknek (a tőke, a szellemi foglalkozás, a hatalmi helyzet birtokából stb.) is ugyanez a jövedelemelosztási alapja. A jogi rendszer azonban csak azért adhat egyeseknek munkanélküli jövedelmet, mert az a termelésből, mint többlet, rendelkezésre áll. "Hogy miért fizetik a hasznóbért?" kérde Heller, „Nyilván azért, — feleli ugyanő — mert a föld *termelékeny*“ . . . és „a kamatot is azért fizetik, mert a tőkével *termelni* lehet“. Ime, tehát ő is a *termelésre* mutat, mint a „jogi“ járadék igazi forrására. Nem azért van járadék, mert földtulajdonos (hasznóbérbeadó) van. A hasznóbérbeadó hiába kérne csak tulajdonára hivatkozva hasznóbért. Bizonyítja ezt az is, hogy minden hasznóbérletnél a kiindulási pont ez: *mit terem átlag a bérbeadó föld?* Ebből és nem a földtulajdonból indul ki a bérbeadó és bérlő alkudozása. Világosan mutatja ezt a kishasznóbérlet példája is. Ha t. i. szociális okokból vagyontalan földművesnek adunk bérbe földet, az csak jó termés esetén fogja fizetni a bért, rossz termésnél nem fizet, mert a költségeken felül nem marad semmi, tőle pedig, vagyontalan lévén, behajtani mit sem lehet. Ha megálmá Hellernek az a felfogása, hogy csak a hasznóbérbeadó földbirtokos kap járadékot, a földjét maga kezelő birtokos pedig nyereséget, akkor a gazdasági jelenséget alárendelnék a jogi formának. Mert *ugyanazt a terméstöbbletet*, illetőleg annak árát az egyik esetben járadéknak, a másik esetben nyereségnek neveznök. Az első esetben a járadékot, amit a hasznóbérbeadó kap, különválasztjuk a vállalkozói nyereségtől, amit a bérlő kap; a másik esetben pedig a járadékot és vállalkozói nyereséget összevegyítjük csak azért, mert az, aki vezeti a gazdálkodást, egyuttal a földnek tulajdonosa is; pedig a *vállalkozás munkadíja* ebben az esetben is *költség*, míg a *járadék a költségen felüli többlet*. A közgazdaságtannak a jogi kategóriáktól függetleníteni kell magát. Itt nem az a kérdés, hogy a jog kinek mit ad, hanem az, hogy a gazdasági élet mit hoz létre. A Heller-féle felfogás a legszeszélyesebb és merőben esetleges eredményekre vezet. Pl., ha a hasznóbérbeadó megveszi a bérelt földet, akkor egyszerre csak azért, mert a hasznóbérlet tulajdonná változott, ugyanazon a földön megszűnt a járadék és helyébe vállalkozói nyereség lépett; megfordítva, a tulajdonos eladja földjét, de azon tovább gazdálkodik, mint bérlő, akkor ugyanazon a földön járadék keletkezik a vállalkozói nyereség mellett. Vagy pl. valaki egymás mellett két földön gazdálkodik, az egyiket tulajdonos, a másikon bérlő. Amott csak vállalkozói nyereség lesz, itt pedig járadék és vállalkozói nyereség.

Nem oszthatom Hellernek azt a felfogását sem, hogy járadékról csak a „szabad“ forgalomban kialakuló ár mellett beszélhetünk. Ez a járadéknak csak egyik formája, de a lényegét nem érinti az, hogy a költséget meghaladó terméstöbbletet „szabadon“ kialakuló vagy más áron értékesítjük-e; a fő csak az, hogy az ár a költségeket meghaladó eredményt adjon. A „szabadon“ kialakuló

ár különben is nagyon relativ valami. A vámok, kiviteli jutalmak, kartelliek stb. mellett az ár ritkán alakul ki teljesen „szabadon“.

A terméstöbbllet értékesítése sokféleképpen történhetik. Szabadforgalom mellett piaci (tőzsdei) áron értékesíthető; kötött forgalom mellett hatósági áron, állami monopólium mellett pl. a buza termelése, forgalma, fogyasztása és ára is államilag lehet szabályozva. A hatósági ár azonban nem szükségképpen egyenlő a termelési költséggel. A hatósági ár is lehet olyan, hogy a termelők egy részének vagy többségének költségén felül még marad valami. Akkor beáll az az eset, amit Heller könyvemből (25. l.) idéz, hogy „a járadék a költség és ár különbözete pozitív irányban“. Nem áll az, hogy csak a szabadforgalom mellett kialakuló ár haladhatja meg a termelési költséget. Itt van a dohány példája. Magyarországon a dohánytermelő sohasem kaphat a szabadforgalomban kialakuló árat, hanem csak államilag megszabott, u. n. beváltási árat. Mégis jó termés mellett (ami jelenthet mennyiséget, finom minőséget vagy mindkettőt) az államilag megszabott ár a termelési költség levonása után pluszt, vagyis járadékot ad. Lényegileg ugyanez a helyzet minden közszállításnál, ahol a hatóság szabja meg az árat. Ez az árszabás nem szükségkép olyan, hogy az csak a termelési költséget fedezi, mert akkor nem akad elég vagy megbízható pályázó, hanem az árszabás mellett is, a költség és ár közt maradhat valami. A középkori városok hatósági árai se zárták ki a járadék képződését. Az az ár, amely csak a költséget fedezi, nem mozdítja elő a termelést s éppen ebben rejlik a járadék közérdekű szerepe. Viszont lehetséges, hogy éppen a „szabad“ forgalomban kialakuló ár nem ad a költségen felüli többletet, sőt még a költségek egy részét is kikezdi. Ez történt pl. a múlt század vége felé s ebben az irányban haladunk most is, mikor a világpiaci ár kedvező feltételek mellett termelő gazdaságban a költségek felett csak kevés többletet ad, kedvezőtlen feltételek mellett termelő gazdaságban pedig egyáltalán nem ad többletet. Érdekes különben, hogy az a gabonaár, ami ellen Ricardo annyira harcolt s ami az ő földjáradék-tanának történeti háttérét adta, éppen nem volt „szabadon“ kialakult ár, hanem vámmal terhelt, tehát államilag felemelt ár.

Végül azt is kifogásolja Heller, hogy könyvem agrárgazdaságtani részében agrárpolitikai alapon kívánok elméleti tanokat felállítani. Gondoljuk meg azonban, hogy a közgazdaságtan *elmélete* történetileg a közgazdasági *politikából* keletkezett. Hiszen az angol klasszikusok tulajdonképpen *gazdaságpolitikát* irtak. Ez a gazdaságpolitika az akkori Anglia időszerű kereskedelmi és ipari kérdéseivel foglalkozott és ezek keretében fejtette ki nézeteit többek között a munkáról, értékről, árról, munkabérről, tökenyereségről s földjáradékról is. Smith lényegileg a nemzet vagyonosodásának gyakorlati és nem elméleti kérdését vizsgálta, s arra az eredményre jutott, hogy a szabadkereskedelem ennek legjobb előmozdítója; Ricardo lényegileg adópolitikát irt és amellet a gabonakereskedelem szabadságát és a gabonavám eltörlését követelte, — ugyancsak erősen gyakorlati kérdések — míg Malthus, mint anglikán pap, a szegényügy gyakorlati megoldását kereste. Ricardo az ingótöke gazdaságpolitikai harcosa volt; a töke járadékát a közre inkább hasznosnak, a föld járadékát inkább károsnak ítélte. E sorok szerény írója megpróbált önállóan gondolkozni. Abból indult ki, hogyha szabad volt

az angoloknak *kereskedelmi politikából* elméleti tételeket leszűrni, legyen szabad nekünk magyaroknak, a magyar „nemzeti iparból”, a földmivelésből kiindulva, a gazdasági jelenségeket megvizsgálni. Helyesen mondja Heller, hogy agrárpolitikában a rendszer a fontos, nem a részletek. Ebben a rendszerben foglal helyet a földjáradék is, de csak a lényegét kifejtő, rövid előadásban, mert a részleteket illetőleg utalok (29. l.) „A földjáradék”-ról megjelent (Budapest, 1908.) monografiámra, ahol a járadékkal kapcsolatban az érték, az ár, a munkabér, a tökenyereség kérdéseivel is foglalkozom. Szoros összefüggésben áll a földjáradékkal a földmives és iparos állam kérdése is, — hiszen a földjáradék világgazdasági problémáját éppen ez világítja meg. A földjáradékot tette „Agrárpolitik”-ja *elméleti* bevezetésének tengelyévé Brentano is. Mindez bizonyítja, hogy az agrárpolitika, mint *gyakorlati* rész, tárgyalásánál nem árt a földmivelést nagyon is közelről érintő *elméleti* tanításokat a gyökerükig hatolóan megvizsgálni. Azt elismerem, hogy pl. az agrármozgalmak és programok nem elméleti, hanem inkább bevezető tárgyalás keretébe tartoznak, míg az agrárgazdaságtan többi fejezetei, pl. az agrárpolitika értelmezése, az agrárpolitika és statisztika viszonya, mint a tárgykört kijelölő vagy a földmivelést a többi foglalkozástól elválasztó ismérvek fejtegetése (Az állami beavatkozás oka és mértéke. A társadalom szerepe. A foglalkozás és az életviszonyok) célszerűségi szempontból kerültek az agrárpolitikát megelőző agrárgazdaságtani részbe.

Mattyasovszky Miklós.

Viszontválasz.

Abból kiindulva, hogy vita közben tisztázódnak az eszmék legjobban, legyen szabad *Mattyasovszky Miklós* mélyen tisztelt barátom és kollégám fenti megjegyzéseire néhány szóval válaszolnom. Igaz, hogy keitönkre vonatkozólag némi kételyt kell az egymást meggyőzés irányában táplálnom, mert *Mattyasovszky* éppen 20 évvel ezelőtt fejtette ki a földjáradék most is védelmezett fogalmát* és én éppen 20 évvel ezelőtt bíráltam felfogását a most is képviselt irányban.** De másokra talán némi haszon származhatik abból, ha még egyszer rámutatok azokra az okokra, melyek nem engedik elfogadnom *Mattyasovszky* felfogását.

Mint annak idején, úgy ma is az ellen van kifogásom, hogy a kiváló agrárpolitikus gazdaságpolitikai háttérrel állítja fel földjáradékfogalmát, t. i. arra való tekintettel, hogy az a járadék közérdekű voltát visszatükrözze, holott az elméletnek fogalomképzésében nézetem szerint ily szempontokat mellőznie kell és csupán az vezetheti, hogy fogalmainkkal a valóság jelenségeinek megértéséhez, képzeletünk rendezéséhez közelebb segítsen. Ezt a célt pedig nézetem szerint nem szolgálhatja az, ha a földjáradék fogalmát úgy állapítjuk meg, hogy az, miként *Mattyasovszky*nál, összeesik a föld tiszta hozamának fogalmával. Ha ugyanis ez a két fogalom azonos, miért a kétféle elnevezés?

* *Mattyasovszky Miklós*: A földjáradék. Budapest, 1908.

** *Heller Farkas*: Új physiokratizmus. Magyar Társadalomtudományi Szemle. 11. kötet. (1909) 595—602. old.

A terméstöbbletnek két névvel, — tiszta hozadék és járadék — illetése csak fogalomzavart idézhet elő, mert a közgazdaság különböző keresztmetszeteiben fekvő fogalmakat azonosít. A tiszta hozadék ugyanis kétségtelenül tiszta gazdasági és egyuttal termelési kategória is. Az értékalakulás és a termelés törvényei szabályozzák e hozadékot. Ezzel szemben tagadhatatlan, hogy a járadék fogalmát csak akkor kell felállítanunk, ha vele más jelenséget, nem a tiszta hozadékot, nem is egy egyszerű termelési jelenséget akarunk megjelölni. A forgalmi gazdaság, vagy a jövedelemeloszlás spherájában valóban szükség is van annak a hányadnak a megjelölése végett e fogalomra, mely a földtulajdonosnak jut, mert a földtulajdonos kétségtelenül részesedik földtulajdonából kifolyólag a társadalmi termelés eredményéből, mely hányadot valahogy meg kell jelölnünk. E hányad azonban, — mihelyt a társadalmi gazdaság a piaccal kialakult és valóban jövedelemeloszlással állunk szemben — lényegében nem azonos többé egyszerűen a föld hozamával, mert minden jövedelemeloszlás valamilyen társadalmi rend kifolyása és e rend erősen beleszól abba, hogy mily magasságban jut ki az egyes termelési tényezők tulajdonosainak a társadalmi termelés eredményéből igénybevehető hányad.

Ezt Mattyasovszky is elismeri, de szerinte a járadék megvan függetlenül attól, hogy kinek jut és nem az a lényeges, hogy ki kapja a járadékot, hanem az, hogy van járadék, melyen osztozni lehet. De mi az, ami független a termelés eredményén való osztozástól? Csupán a föld hozadéka. És mi az, ami a közgazdaságban forgalmi gazdasági alakjában jövedelemmé változik? Végeredményben a különböző termelési ágak hozadéka, köztük persze a mezőgazdaság hozadéka is. A hozadék tehát, midőn a forgalmi gazdaságon át valakinek osztályrésze lesz, nem marad meg a tiszta termelési spherában, hanem *jövedelemmé* lesz, mely eme lényegéből kifolyólag társadalmi fogalom. Jövedelemeloszlás és jövedelem is *csak társadalmi gazdálkodás* mellett keletkezhetik, hacsak nem akarjuk azt vitatni, hogy egy zárt, senkivel nem érintkező parasztgazdaság — milyen ma ugyan már nincsen, de még nem is oly rég lehetett — a föld hozamát természetben mint jövedelmet élvezi. De ily viszonyok között elég volna a hozadék fogalma és semmi szükség nem volna a jövedelem fogalmára, bizonyítékául annak, hogy a jövedelem társadalomgazdasági és már nem egyszerűen gazdasági fogalom.

A kérdés tehát az: jövedelemnek tekintem-e a járadékot vagy sem? Ha igen, akkor az nem lehet egyszerű termelési kategória; ha nem, akkor e fogalomra egyszerűen nincs szükség, mert ugyis egybeesik a hozadék fogalmával. A járadék fogalmára tehát azért van szükség, mert forgalmi alapon álló társadalmi gazdálkodás mellett társadalmi, pénzgazdasági és jogi tényezők nem engedik, hogy közvetlenül a természetben keletkező hozam legyen általában a maga közvetlenségében a megélhetés alapja, hanem az egyes gazdaságok különböző részesedési jogcímeik szerint egymás között szétosztják e hozamokat és egy ilyen részesedési hányad a járadék is.

Mattyasovszky mindig arra tér vissza, hogy előbb van terméstöbblet és csak azután válhatik belőle járadék. Ezt mindenkinek el is kell ismernie, de ebből még nem következik, hogy a terméstöbblet mindig járadékká változik át. Nem fogadhatom el azt, hogy a terméstöbblet akkor is járadék maradna, ha kommunizálnák a föl-

deket. Persze akkor is a terméshozamból részesednének a földet művelők és talán még mások is, de talán a teljesített munka arányában. Hogy a hozamra, magára a terméstöbbletre ez közömbös, arról talán lehetne beszélni, de azt csak nem állithatjuk, hogy közgazdasági szempontból az mellékes, hogy itt más az osztozási kulcs? Ha tisztán gazdasági szempontból, tehát csakis a költség és a termelés eredménye szempontjából tekintjük a kérdést, akkor azt mondhatnók, hogy csak a terméstöbblet a fontos, az osztozási kulcs pedig közömbös. De ez nem igazán közgazdasági szempont. Az egyének egymáshoz való viszonya a társadalmi gazdaságon belül, a piac és a jövedelemeloszlás kérdései mindenestre a közgazdaság alapvető kérdései és a járadék fogalma ezekkel függ össze. Az, hogy a társadalmi termelés eredményén való osztozás eredménye, teszi éppen a járadék lényegét.

Még pedig a járadék szerződéses jövedelem, éppen úgy, mint a kamat. Ezért nem zavarunk semmit sem össze, sőt tisztázzuk a fogalmakat, ha a saját földjén gazdálkodó tulajdonos jövedelmét nem tekintjük többé földjáradéknak. Hiszen az már nem kikötött, nem szerződéses jövedelem, hanem épp oly kockázatos, mint a vállalkozó nyeresége. Állithatjuk-e tehát azt, hogy itt nem változott semmi, hogy most is ugyanaz lesz annak a jövedelme, aki előbb a földet bérbe vette, most pedig tulajdonul bírja. A terméstöbblet lehet ugyanaz, de előbb a bérletet, a hozamot a tulajdonossal kell megosztania, most pedig maga rendelkezhetik a többlettel. Közömbös-e ez társadalomgazdasági szempontból?

Hogy mennyire elveszítjük a jövedelemeloszlás szálait, ha tisztán a termelési tényezőket tekintjük és nem gondolunk arra, hogy a jövedelemeloszlás egy a termeléshez támaszkodó, de nem egyszerűen a termelés törvényei szerint lebonnyoló folyamat, legjobban mutatja *Mattyasovszky* felfogása a vállalkozói nyereségről. Szerinte ez kockázati és munkadíj. Ezt már a klasszikusok korában sokan vallották és ma is többen tanítják. De vajjon a munkabér szabályai alatt áll-e a nyereség? Nyilvánvaló, hogy nem. A konjunkturától, az alkalmazott tőke nagyságától, a termelési és a fogyasztási piac közötti árkülönbsézetektől függ, míg a bér közvetlenül a munka kereslete és kínálata alatt alakul. Célszerű-e tehát bérnek tekinteni a nyereséget? Nem, mert ha a munkabért ily tágan értelmezzük, akkor nem állithatunk fel annak alakulására egységes szabályokat, pedig ezek felkutatása az elmélet feladata. A saját földjén gazdálkodó földbirtokos és a bérlő jövedelme a magasságát szabályozó tényezők szempontjából az ipari vagy kereskedelmi vállalkozó jövedelmével egy csoportba tartozik, míg a földjáradék, mint kikötött, szerződéses és tisztán a tulajdon rendelkezésre bocsátása alapján élvezett munkánélküli jövedelem, a tőkekamattal tartozik egy csoportba. Vagy közgazdasági szempontból közömbös-e az, hogy magam vállalkozom, viselem a kockázatot és dolgozom az üzemben, vagy pedig kikötött ellenérték fejében bocsátom-e rendelkezésre másnak a földemet, vagy tőkémét?

A földjáradéknak tisztán termelési kategória gyanánt való felfogása tehát a közgazdaságilag döntő különbségek elhanyagolásához vezet. Hiszen a közgazdaság nem egyszerűen az ember és a természet egymáshoz való viszonya, hanem a gazdálkodás társadalmi alapra helyezésének következménye. E társadalmi kapcsolatok egyik vonatkozása a jövedelemeloszlás és ennek keretében a járadék is.

Heller Farkas.

A Verein für Sozialpolitik zürichi közgyűlése.

A *Verein für Sozialpolitik* szeptember közepén Zürichben tartotta legutolsó közgyűlését, amelynek tárgyalásairól a *Schriften des Vereins für Sozialpolitik* „Verhandlungen des Vereins für Sozialpolitik in Zürich 1928. Wandlungen des Kapitalismus. Auslandanleihen. Kredit und Konjunktur.“ című, nem régen megjelent kötete számol be.

A közgyűlés, melynek előkészítése céljából az egyesület „Konjunkturforschung und Konjunkturtheorie“ és „Die Auslandskredite in ihrer finanziellen, wirtschaftlichen und sozialen Bedeutung“ cím alatt a múlt év folyamán két igen értékes kötetet adott ki, három napig tartott. Mindenik nap más téma képezte megvitatás tárgyát; a vitát mind a három napon egy vagy több előadó bevezető előadása (referátuma) előzte meg.

A kapitalizmus jövője.

Az első nap előadója *Sombart* professzor volt, aki a „*Die Wandlungen des Kapitalismus*“ címmel megjelölt témáról tartott előadást, amelyben a kapitalizmusnak a jövőben várható fejlődését vázolta a következő gondolatmenettel:

1. A kapitalizmus a közeljövőben el fog terjedni azokon a területeken is, amelyeken ma még nem ismerik a kapitalista gazdasági rendszert, ki fog épülni az ú. n. színes kapitalizmus. Ez a fejlődés a jelenlegi kapitalista államokat úgy aktíve, mint passzíve érinteni fogja. Aktíve annyiban érinti őket, amennyiben résztvesznek az új kapitalista gazdasági szervezetek kiépítésében. Ez a részesedés nem lesz nagy, mert a jövőben a tőkeakkumuláció csökkenése várható, részben annak következtében, hogy a népesség szaporodása lassabb és a munkaidő rövidebb lesz, részben azért, mert a produktivitas a jövőben nem igen fog emelkedni. A produktivitas alakulását *Sombart* szerint elsősorban a mezőgazdaság produktivitása szabja meg. A mezőgazdasági produktivitásnak rendkívül nagymérvű emelkedése tette lehetővé a múlt században a produktivitas óriási fejlődését; a közeljövőben azonban hasonló fejlődést nem várhatunk. A színes kapitalizmus megvalósulása passzíve azáltal érdekli a kapitalista államokat, hogy a megvalósult színes kapitalizmus befolyást fog gyakorolni a jelenlegi kapitalista államokra. Ez a hatás egyfelől abban fog megnyilvánulni, hogy a jelenlegi kapitalista államok ipari termelése csökkenni fog, mert az új kapitalista államok nem fogják a régi kapitalista államok iparát igénybevenni, másfelől az európai államok kénytelenek lesznek mezőgazdasági termelésüket fokozni, mert az új kapitalista területek mezőgazdasági exportja meg fog szünni, amiként az Egyesült Államok mezőgazdasági exportja jelentősen lecsökkent a század eleje óta.

2. A kapitalizmus szervezetében változások mennek végbe, amelyek kétfélek: a külső alak változásai és a belső alak változásai. Az előbbiek egyfelől a tőke centralizációjában, az üzemek koncentrációjában, a kartell- és koncern-képződésben, másfelől abban jutnak kifejezésre, hogy egy új feudális rendszer és egy új plutokrácia van kialakulóban. A finantőke ma uralkodik a világ felett, amiből arra lehetne következtetni, hogy a kapitalizmus fénykorának, az u. n. „Hochkapitalismus“-nak nem a végén, hanem csak annak kü-

szöbén vagyunk. Azonban ugyanakkor a kapitalista gazdasági rendszer belső szervezetében olyan változások történtek, amelyek az eddigi fejlődés irányának megváltozására mutatnak. Ezek a belső változások a következők: *a)* A kapitalista szellem a racionalizálás következtében megszűnt igazi kapitalista szellem lenni. A vállalatok vezetése mind nagyobb mértékben történik előre megállapított terv szerint és a kapitalista vállalatok vezetői mindinkább hivatalnokokká alakulnak át. A nyereségre való törekvés csökkenni látszik; az a törekvés észlelhető, hogy az osztalékok a változó nyereségek dacára változatlanok maradjanak. Ez az u. n. Tendenz der Verrentung, mely még Amerikában is észlelhető. *b)* Átalakulóban van a kapitalizmus jogi rendje is. A szabad jogrend mindinkább kötött jogrenddé alakul át. Ez az átalakulás, mely leginkább a munkaviszony terén jut kifejezésre, részben állami parancsra, részben önkéntes elhatározás folytán (Staatsbindung und Selbstbindung) történik. *c)* A gazdasági élet folyamata is megváltozott. A mozgó rendszert lassanként kiszorítja a merev rendszer. A piac mechanikája megszűnt, a konjunkturahullámzások erősen mérséklődtek.

3. A kapitalista gazdasági rendszer a jelenlegi kapitalista országokban nem fog továbbterjedni, mert egyfelől a kapitalizmus előtti gazdasági formák: a saját gazdaság (Eigenwirtschaft), a kézművesipar, a parasztság, eddigi kiterjedésükben továbbra is meg fognak maradni, vagy esetleg még tovább fognak terjeszkedni, másfelől a kapitalizmus utáni gazdasági rendszerek: a szövetkezeti gazdaság, a közösségi gazdaság (Gemeinwirtschaft) és a vegyes jellegű vállalat (gemischte öffentliche Unternehmung) jelentősége állandóan növekedni fog.

Mindez arra mutat, hogy az a gazdasági korszak, amelyben élünk, átmeneti időszak: késői korszaka a ma uralkodó gazdasági rendszernek és kezdődő időszaka egy uralomra törő új gazdasági rendszernek.

Az előadást követő *vita* során több felszólaló (Eckert, Diehl, A. Weber professzorok stb.) meglehetősen szkeptikusan nyilatkoztak a prognózis lehetőségéről. A felszólalások közül említést érdemelnek a következők:

Eckert professzor szerint nem lehet szó arról, hogy ma a késői kapitalizmus korában élünk. A jelenlegi német viszonyokat nem szabad e tekintetben mérvadóknak venni. A nyereségvágy nem csökkent, a kapitalista szellem nem változott. Az u. n. Selbstbindung-ot, vagyis a cselekvési szabadságnak szerződéses megállapodásokkal való korlátozását nem lehet a kapitalizmus lényegével ellenkező valaminek tekinteni, mert a Selbstbindung célja éppen a nyereség fokozása. A kapitalista gazdasági rendszernél igen fontos szerepet játszanak a technikai felfedezések; nincs ok annak feltételezésére, hogy a technikai fejlődés a jövőben csökkenni fog, ellenkezőleg, inkább annak fokozódására lehet számítani. A kapitalizmus jövője attól függ, mennyire képes a maga számára megnyerni a tömegeket. Ha a technikai haladás tovább tart és ha a tömegeket meg lehet nyerni a kapitalizmusnak, úgy a kapitalizmust nem fenyegeti veszély.

Feiler magántanár szerint Sombart a technika jelenlegi haladását túl kevésre értékelte. Nézeite szerint ma inkább a Hochkapitalizmus, mint a Spätkapitalizmus korában élünk.

Diehl professzor azt fejtegette, hogy a kapitalizmus léte a jogi

renden fordul meg. Amíg a jogi rend nem változik, fennáll a kapitalizmus. Valószínűnek tartja, hogy a jelenlegi jogi rend megváltoztatására belátható időn belül nem fog sor kerülni, mert nagy technikai fejlődés előtt állunk és azt szabad verseny mellett lehet leginkább kihasználni. A kartellek nem jelentenek kötött gazdaságot, mert ezek keletkezésének előfeltétele az egyesülési szabadság, ami a szabadság nagyobb fokát jelenti.

Lederer professzor rámutatott arra, hogy azoknak a feltételeknek a bekövetkezése, melyektől Sombart a tőkeakkumuláció csökkenését várja (a népesség lassu szaporodása, a munkaidő rövidülése, a produktivitás növekedésének elmaradása), nem szükségszerű. Sombart a kapitalizmus fogalmát az egyéni vállalathoz kapcsolja, holott egyéni vállalkozó nélkül is lehetséges kapitalizmus. Rámutatott arra is, hogy számos olyan szimptoma, melyre Sombart, mint a késői kapitalizmus jellegzetes tünetére hivatkozott, primitív gazdasági viszonyok között élő, tehát olyan népeknél is előfordul, amelyek csak ezután fognak a kapitalista gazdasági rendszerre áttérni. A jelenlegi kapitalista országok vissza-agrárizálódását Lederer nem tartja valószínűnek.

A külföldi kölcsönök.

A közgyűlés *második napján a külföldi kölcsönök pénzügyi, gazdasági és társadalmi jelentősége* volt a megbeszélések tárgyául választott téma. Előadók voltak Bonn és Grossman professzorok és Somary bankigazgató.

Bonn professzor a külföldi tartozások elméletét fejtette ki. Rámutatott arra, hogy a külföldi tartozások (amelyek nem jogi, hanem közgazdasági szempontból mint államok közötti viszonyok nézendők, vagyis hitelezőnek és adósnak ebben a vonatkozásban nem a fizetésre jogosított, vagy kötelezett személy, hanem az a közgazdaság tekintendő, amelyhez a fizetésre jogosított, vagy kötelezett tartozik) két csoportra oszthatók: 1. olyanokra, amelyeket a hitelezőnek valamilyen szolgáltatása előzött meg, ide tartoznak a külföldi kölcsönökből eredő tartozások; 2. tributum-természetű szolgáltatásokra, amelveket korábbi szolgáltatás nem előzött meg, aminők a jóvátételi tartozások, a nemzetközi szubvenciók, a külföldi vagyonból származó jövedelem stb. Külföldi tartozásokat csak a közgazdaság feleslegeiből lehet megfizetni. Az első kategóriába tartozó külföldi tartozásoknál, különösen pedig a kölcsönből eredő tartozásoknál rendszerint megvan a remény arra, hogy a visszafizetés a kölcsön segítségével elért jövedelemtöbbletből történhetik meg. Ez azonban tényleg nem következik mindig be. Amennyiben azok a számítások, amelyek a külföldi kölcsön igénybevételének alapjául szolgáltak, nem válnak be és a számításbavett jövedelmet nem sikerül elérni, úgy a kölcsönből eredő tartozásnak ugyanaz a hatása, mint a jóvátételi szolgáltatásoknak. Különösen gyakori eset ez a köz-kölcsönöknél, amelyek visszafizetéséhez rendszerint új kölcsön igénybevétele szükséges. A tributum természetű szolgáltatások alapjául szolgáló feleslegeket rendszerint ki kell kényszeríteni. A kikényszerítés eszköze lehet az adóztatás, az árpolitika, vagy a díszkontpolitika. Hogy ez a kikényszerítés milyen mértékben lehetséges, vagyis, hogy a teljesítési képességnek hol a határa, nehéz megállapítani. Az a körülmény, hogy Németország aránylag könnyen ki tudja fizetni a

Dawes-tervben megállapított szolgáltatásokat, még nem jelenti azt, hogy ezek a szolgáltatások nem haladják meg teljesítőképességét, mert ha a folyó kiadások fedezésére kölcsönöket kell igénybevenni, úgy túlterheltség forog fenn.

Részletesen foglalkozott Bonn a külföldi kölcsönök politikai vonatkozásaival is. A külföldi kölcsönfelvételek ellenőrzése kérdésében az az álláspontja, hogy egy olyan ellenőrzés, amely a kölcsönök helyes felhasználását biztosítja, célszerű volna. Miután azonban ilyen ellenőrzés nem látszik lehetségesnek, nem lehet szó egyébről, mint a köztestületek kölcsöneinek többé-kevésbé formális ellenőrzéséről. Eredménye azonban ennek az ellenőrzésnek csak akkor lesz, ha ezek a testületek megtanulják a helyes gazdasági gondolkozást és kölcsönpolitikájukban nem látnak kényelmes eszközt arra, hogy ennek segítségével a munkanélküliség és más súlyos gazdasági bajok kérdését megoldás helyett későbbi időre halasszák.

Grossmann professzor referátumában részletes statisztikai adatok felsorolása mellett a fontosabb tőkeexportáló országok tőkeexportáló képességét, valamint annak a háboru óta bekövetkezett változásait ismertette. Behatóan foglalkozott azzal a kérdéssel is, hogy a különböző társadalmi csoportok milyen álláspontot foglalnak el a tőkeexporttal szemben. Általában véve a fogyasztók és az államkincstár csak kevéssé igyekeznek megakadályozni a tőkeexportot, míg az iparnál a tőkeexporttal szemben erős ellenséges áramlatok észlelhetők, amelyek főleg arra a félelemre támaszkodnak, hogy a tőkeexport a külföld versenyképességének fokozására vezethet. Svájcban a mezőgazdaság is nagy ellensége a tőkeexportnak. Ezzel szemben a tőkekivitel legnagyobb hívei a járadékból élők és a bankok, amely csoportnál feltűnő jelenség, hogy ezek a körök az infláció által okozott veszteségeket milyen gyorsan elfelejtették. *Grossmann* a tőkeexport által előidézett messzemenő nemzetközi közgazdasági kapcsolatokat a legjobb eszköznek tartja a háboru elkerülésére, különösen akkor, ha a hitelező országok tőkeexportjukat nem egyoldaluan, egyes meghatározott országokba irányítják.

Somary szerint az a körülmény, hogy a háboru következményeit az egyes országoknak milyen gyorsan sikerült leküzdeniök, arra mutat, hogy a világháboru csak epizódnak és nem korszakalkotó eseménynek tekinthető. Különösen sokat mond e tekintetben Franciaország példája, mely ország a világháboruban elszenvedett nagy veszteségek dacára ma már a tőkeexportáló államok között van. Előadó valószínűnek tartja, hogy néhány év múlva Németország is tőkeexportáló állam lesz.

A háborus tartozások konszolidálásának rövid időn belül meg kell történnie. Ez a konszolidálódás nehezebben fog végbemenni, mint az 1870—71. évi háboru után a francia tartozások konszolidálása. Az utóbbit lényegesen megkönnyítette az angol pénzpiac támogatása. Az angol pénzpiac azonban a világháboru következtében elvesztette monopolisztikus helyzetét anélkül, hogy szerepét más valaki átvette volna. A Federal Reserve Board diszkontpolitikájának távolról sincs az a jelentősége, mint volt a Bank of Englandnak a háboru előtt, amidőn az angol kamatlábváltoztatás az egész világon éreztette hatását. A nemzetközi pénzpiacok teljesítőképességére tekintettel *Somary*nak az a véleménye, hogy a konszolidációs kölcsön maximális

összege 10 milliárd frank lehet. Nagyobb összeget a pénzpiacok a legközelebbi években nem bírnának el.

Az amerikai pénzpiacnak a világháború óta bekövetkezett előtérbenyomulását azért is nagyjelentőségűnek tartja, mert az amerikai pénzpiac szervezete lényegesen más, mint az angol pénzpiacé. Anglia a pénzpiaci pénzeket vonta magához, Amerika a spekulációs jellegű értékpapírpénzeket. A spekulációs jellegű pénzek jelentőségének megnövekedése tette lehetővé azokat a nagy eltéréseket, amelyek az osztalékpapírok és a fixkamatozású értékek rentabilitása között mutatkoznak. A kétféle értékpapírtípus rentabilitása közötti különbség nagysága a konjunkturális helyzet megítélése szempontjából igen fontos momentum. Ezidőszerint ez a különbség igen nagy. Ma vannak olyan értékpapírok (Somary egy délamerikai vállalatokat kontrolláló holding-társaság részvényeire hivatkozott), amelyeknek az árfolyamhoz viszonyított rentabilitása mindössze évi $\frac{1}{4}$ %. Ez a helyzet rendkívül nagy optimizmusra mutat és a fejlődés szempontjából igen nagyjelentőségű, mert a feltörekvő új vállalatok számára olyan finanszírozási lehetőséget nyújt, aminő sohasem volt. Ily módon a nagyipar expanzív törekvései ma rendkívül meg vannak könnyítve, másfelől azonban ezeknek a törekvéseknek utját állja, hogy a jogbiztonság tényleg számos országban hiányzik. Ennek azután az a következménye, hogy a tőkeexportáló országok a jogi végrehajtás ki nem elégítő volta következtében kénytelenek a politikai végrehajtásra, vagyis követeléseik megfizetésének hatalmi eszközökkel való kikényszerítésére gondolni és ez a körülmény a kapitalista államok leszerelésének végrehajtását rendkívül megnehezíti.

A *vita* során elhangzott hozzászólások közül kiemeljük a következőket:

Landmann frankfurti főpolgármester rendkívül élesen állást foglalt a külföldi kölcsönök ellenőrzése ellen. A tőkepiacon való minden önkényes beavatkozás, szerinte, csak a kölcsönök megdrágításához és a tőkék helytelen irányba való tereléséhez vezet. Helytelenítette a produktív és nem produktív célokra való kölcsönfelvétel közti különbségtételt és azt fejtegette, hogy csak a szükséglet és annak kielégítésének nyomóssága lehet irányadó, ebben a kérdésben azonban egy központi szerv nem képes dönteni. Egy város szükségletét csak az ismeri, aki annak igazgatását irányítja.

Hahn bankigazgató nem osztja Somarynak azt a nézetét, hogy a pénzpiacok 10 milliárd franknál nagyobb összegű konszolidációs kölcsönt nem képesek felvenni, mert a német jóvátételi tartozások konszolidálásánál voltaképpen nem új kölcsönről, hanem fennálló tőkeviszonyok átalakításáról van szó.

Silverberg vezérigazgató, a német gyáriparosok szövetségének elnöke, hangsúlyozta annak szükségességét, hogy a külföldi kölcsönök csak produktív célokra vétessenek fel.

Schlesinger Károly azért tartja kívánatosnak a külföldi kölcsönök igénybevétele tekintetében a mérsékletet, mert a tőkeexportáló országokban a tőkebefektető közönség hangulata megváltozhatik és a tőkebeáramlás megszakadása Németországban depressziót idézne elő.

Hitel és konjunktura.

A harmadik napra kitűzött téma a *hitel és konjunktura közötti összefüggés* volt.

Diehl professor bevezető megjegyzéseiben a konjunkturakutatással kapcsolatos kérdések elbírálásánál mérvadó szempontokat precizizozta. A konjunkturakutatás és az elmélet közötti viszonyt elemezve, rámutatott arra, hogy a konjunkturális jelenségek magyarázásánál feltétlenül az elméletet illeti az elsőség. A konjunkturakutató intézetek azonban annyiban, amennyiben a „Volkswirtschaftliche Auskunftei“ szerepét töltik be, igen hasznos szolgálatot tesznek. A konjunkturaelméletnek el kell határolnia a maga vizsgálódási területét a gazdasági történések összességével szemben és a konjunkturális hullámzásokat abból a szempontból kell vizsgálni, hogy ezekben a hullámzásokban van-e törvényszerűség. Vizsgálni kell a konjunkturaelméletnek azt is, hogy a válság csak egy része-e a konjunkturalafolyásnak, avagy egy izoláltan vizsgálendő jelenség. Vizsgálendő továbbá, hogy a válságok periodikusan fordulnak-e elő, aminek a prognózis szempontjából nagy jelentősége van, továbbá, hogy mik a konjunkturahullámzások okai, hogy a konjunkturahullámzások nemzeti, vagy nemzetközi keretben vizsgálándók-e, végül, hogy melyek a konjunkturastabilizálás eszközei. Rámutatott Diehl a tulságosan egyszerű formulák veszélyes voltára, amelyek rendszerint ellentétben vannak a valóságos élettal, mert eltekintenek az úgynevezett zavaró momentumoktól, amelyek a gyakorlatban néha éppen a legfontosabbak.

Eucken professor, a tulajdonképpeni első előadó, abból indult ki, hogy a modern gazdasági fejlődést a tőkebefektetések állandó növekedése jellemzi, ami azonban nem egyenletesen megy végbe. A fellendülési időszakokban a tőkebefektetések aránylag gyors tempóban történnek, a depressziós időszakokra pedig a tőkebefektetések relatív lassúsága jellemző. Azzal a kérdéssel foglalkozva, hogy mi idézi elő a depresszióból a fellendülésre való átmenetet, kifejtette, hogy a kamat alacsonyysága ennek nem lehet oka, mert a depresszióban a kamatláb gyakran hosszú időn keresztül alacsony anélkül, hogy a gazdasági helyzetben változás következne be. Némelyek szerint az árukészletek felhalmozódása és a felgyülemelő megtakarítások a fellendülés bekövetkezésének előfeltételei. Előadó szerint azonban az árukészletek a depresszióban inkább csökkennek, a megtakarított pénzek pedig ki vannak helyezve. Az a körülmény, hogy a bankok a betétek után depresszió idején is kamatot fizetnek, arra mutat, hogy a bankoknál összegyűlt megtakarított pénzek depresszió idején is kihelyezhetők. A depresszió tehát nem teremti meg a fellendülés összes előfeltételeit. Ennek következtében a fellendülés bekövetkezésének előidézésében igen fontos szerep jut az úgynevezett „zusätzliche Kredite“-nek, a bankok hitelkreálásának. Ez a hitelkiterjesztés nem azonnal és nem is mindig vezet áremelkedésre. A termelés fokozódása, a racionalizálás, továbbá egyéb körülmények, mint pl. nagy mezőgazdasági termés stb. arra vezethetnek, hogy a fellendülés dacára az árak csökkennek. A „zusätzliche Kredite“ fontos szerepet játszik Eucken szerint a depresszióra való átmenetnél is. Ebben az átmenetben két időszak különböztethető meg. Az első időszakban a hitelkereslet nagy, a kamatláb emelkedik, azonban a tőkekinálat csökken annak követ-

keztében, hogy liquiditásuk romlása folytán a bankok kénytelenek a „zusätzliche Kredite“ nyújtását korlátozni. A második időszakban a tőkekeresletnél mutatkozik változás, amennyiben a vállalkozók a gazdasági helyzet kedvezőtlenebb megítélése folytán a tőkepiaccal szemben most már kisebb igényeket támasztanak.

Jöhr bankigazgató, aki a nap második referense volt, azt fejtegette, hogy a bankok a náluk összegyűlt tőkéken felül további hiteleket nem képesek nyújtani. Amikor a bankok girális fizetőeszközöket teremtenek, lényegében csak arról van szó, hogy a pénzdó és a pénzevő közé beékelődik egy közvetítő tag. Előfordulhat ugyan, hogy a bankokhoz kerülnek olyan pénzkészletek, amelyeket tulajdonosaik korábban otthon tartottak, amely esetben a bankok hitelnyújtási képessége növekszik. Ez a folyamat azonban csak lassan megy végbe és a konjunkturára nagyobb hatása nem lehet. A bankok másfajta hitelkreálásáról nem lehet szó. Ennek dacára a bankok hitelpolitikája a konjunkturahullámzások szempontjából rendkívül nagyfontosságú. A bankok hitelpolitikája megszabhatja a befektetések irányát, ellen-súlyozhat olyan veszélyeket, amelyek tulzott spekulációból, tröszt-képződésből stb. származhatnak. A hitel és konjunktura közötti összefüggésnél azonban a legfontosabb tényező az emberek pszichikai beállítottsága. A kamatláb magasságának nincsen olyan mindenre kiterjedő hatása, mint azt egyes elméletek feltételezik. A tőkeadó a kamat magassága mellett a tőkebefektetés biztonságára is tekintettel van, a tőkét igénybevevő pedig a tőkebefektetés folytán várható nyereségre is. A kamatláb befolyása a konjunktura szélsőséges stádiumaiban rendkívül megcsappan: a kamat jó konjunktura mellett sohasem túl magas, rossz konjunktura mellett sohasem elég alacsony. A jegybankok feladata egyedül a valuta szabályozása és a forgalomnak kellő mennyiségű fizetőeszközzel való ellátása. A jegybank nem hitelintézet, aminek következtében legfeljebb egészen rövidlejáratu hiteleket nyújthat. Konjunkturahullámzások szabályozása nem lehet a jegybankok feladata, egyébként a beavatkozási lehetőségek ezen a téren igen korlátozottak. — A konjunkturahullámzásokat pszichikai természetű okok idézik elő. A hitel befolyását a konjunkturahullámzásokra erősen tulbecsülik. A hitelvolumen változásai nem okai, hanem következményei a konjunkturának. A konjunktura maga teremti meg magának a szükséges tőkét, azáltal, hogy a járadékforrásokat magasabbra értékeli.

A referátumokat követő *vitában* a monetáris és nem monetáris konjunkturaelméletek hívei egyaránt képviselve voltak. A *monetáris elmélet* hívei közül Mises bécsi és Gregory angol professzorok felszólalásai voltak a legfigyelemreméltóbbak.

Mises rámutatott arra, hogy ha a jegybank kamatlábát túl alacsonyan, vagyis alacsonyabban tartja, mint aminő a szabad piacon kialakuló kamatláb, ez arra vezethet, hogy túl sok bankjegy kerül forgalomba. A bankjegytúlkibocsátás és az ezáltal előidézett áremelkedés rentabilissá tesz olyan vállalatokat is, amelyekbe egyébként nem fektetnének be tőkét. A jegybank azonban nem tarthatja kamatlábát tartósan a piaci kamatlábnál alacsonyabban; ha pedig kamatlábát a piaci kamatláb szintjére emeli, a túl alacsony kamatláb idején keletkezett vállalatok életképtelenné válnak és el kell pusztulniok. A válság tehát a jegybank elhibázott kamatlábpolitikájának a követke-

ménye. A jegybankok hibás kamatlábpolitikájának előidőzésében nagy szerepe van a közvélemény nyomásának; a közvélemény a jegybanktól olcsó pénzt kíván és e kívánságnak a jegybankok gyakran nem képesek ellentállni.

Gregory szerint a konjunkturahullámzások egy pénznélküli gazdaságban nem volnának lehetségesek. A hitel, kamatláb és konjunkturahullámzások közötti összefüggés tekintetében felfogása *Mises*éhez hasonló. A jegybankoknak, szerinte, mindig konjunkturapolitikát kell folytatniok. Tényleg a jegybankok ezt meg is teszik, mert ha a jegybank egyebet nem tesz, csak a valutát védi, akkor is, bár öntudatlanul, konjunkturapolitikát folytat. A kérdés tehát csak az, hogy a jegybank tudatosan vagy öntudatlanul folytasson-e konjunkturapolitikát. Kivihetőnek tartja, hogy a jegybankok megfelelő politika folytatásával meglehetősen stábilisan tartsák az árszinvonalat, azonban nem látja kívánatosnak, hogy ezt tegyék, mert ez olyan óriási hatalmat adna a jegybankok kezébe, hogy minden oldalról a legerősebb támadásoknak volnának kitéve. — Abban a kérdésben, hogy a konjunkturakutatás eredményei szolgálhatnak-e prognózis alapjául, az a véleménye, hogy a prognózis lehetséges ugyan, azonban a tökéletes prognózis teljesen meghamisítaná a konjunktura lefolyását, mert a konjunkturahullámzások tekintetében érdekelt gazdasági alanyok magatartásukat a prognózisnak megfelelően megváltoztatnák. E mellett a prognózisban azt a veszélyt látja, hogy az üzletembert leszoktatja a gondolkozásról és a helyzet önálló megítéléséről.

A monetáris konjunkturaelmélet ellen elhangzott felszólalások közül a következők érdemelnek említést:

Dernburg, volt német gyarmatügyi miniszter a „zusätzliche Kredite“-nek nem tulajdonít nagyobb jelentőséget. Szerinte, erősen túlozzák a kamatláb jelentőségét is, amely sok más tényező mellett (munkabérek, adók magassága stb.) csak egyik tényezője a kalkulációnak. E mellett a kamatláb hatása nem egységes: kezdetben nyomja az árakat, később a termelési költségek növelése révén az árak emelkedésére vezet.

Löwe professzor *Eucken*-nel szemben megjegyzi, hogy referátuma csak a konjunkturaciklus leírását, azonban nem magyarázatát adta. *Eucken* a depresszió állapotából, tehát egy adott konjunkturfázisból indult ki, már pedig a konjunkturaelméletnek nem szabad egy adott konjunkturális helyzetet alapul venni, hanem azt kell magyaráznia, hogy mi idézi elő általában a konjunkturális hullámzásokat és az egyes konjunkturális helyzetek bekövetkezését. Egyébként is helytelennek tartja az ú. n. „Ursachenmonismus“-t, vagyis a konjunkturális hullámzásoknak egy okkal való magyarázását. Szerinte a konjunkturális hullámok főokozója a technikai haladás, azonban, mint akcidentális okok, a monetáris tényezők is szerepet játszanak a konjunkturális hullámzások előidőzésében.

Kurt Singer professzor szerint a hitelnél bekövetkezett változások csak előfeltételei, azonban nem előidézői a konjunkturaváltozásoknak.

Altschul magántanár szerint a monetáris elmélet nem képes magyarázni a krízis bekövetkezését, amit csupán a termelési és az árszférában bekövetkezett aránytalanságokkal lehet magyarázni. El-

ismeri azonban, hogy a hitelnyújtásnak a konjunktura lefolyására és a konjunkturális hullámok nagyságára befolyása van.

Lederer professzor felszólalása három tételben foglalható össze: 1. a hitelkreáció önmagában még nem idéz elő konjunkturális hullámzást; 2. a hitelexpanzió nem elsődleges jelenség, hanem következménye a gazdasági helyzet változása folytán megnövekedett hitelszükségletnek; 3. a fellendülés előidézéséhez nem mindig szükséges pénzszaporítás, amint ezt az amerikai konjunkturának a legutóbbi években észlelt alakulása is mutatja.

Judik József.

Könyvismertetések.

Prof. Dr. Ernst Grünfeld: Das Genossenschaftswesen volkswirtschaftlich und soziologisch betrachtet. (I. Band des Handbuches des Genossenschaftswesens in 4 Bänden.) H. Meyer, Halberstadt, 1928. 349. oldal.

A szövetkezeti mozgalom elméletére és helyzetére vonatkozó összefoglaló kézikönyvnek régóta nagy szükségét érzi az irodalom, még inkább a magasabbfoku szövetkezeti oktatás.

Grünfeld a hallei egyetemen a szövetkezeti ügy tanára és mint ilyen, valóban hivatott arra, hogy magasabb közgazdaságtani és szociológiai szempontok szerint való összefoglalásban adja elő mindazt, ami a szövetkezetekre vonatkozik. A mű címe ezt igéri és bár jelentős gazdagodása a tudományos szövetkezeti irodalomnak, egy és más tekintetben adós marad. A könyvnek pontosan felét a német szövetkezeti mozgalom részletes ismertetése tölti meg; másik nyolcvan oldal országonként ismerteti a mozgalom történetét és helyzetét. A szövetkezetek összefoglaló elméleti és történeti kérdéseinek tárgyalására mindössze száz oldal marad. Ez pedig a problémáknak óriási tömegéhez képest igen kevés. Menti ezt, hogy a könyv csak egyike a négy kötetnek, melyből a kézikönyv áll. Így sok kérdés: a szövetkezeti töke, a visszatérítés, az árpolitika, a propaganda kérdései stb. a többiben kerül tárgyalásra.

A könyv második részének címe: „A szövetkezeti mozgalom általános története“. Itt a szerző a mozgalmat valóban mint egységet tartja szem előtt. Kár, hogy tulajdonképpen nem a *mozgalom* történetéről, hanem a szövetkezeti *eszme*, a szövetkezeti ideológia fejlődéséről beszél csupán. Mint ilyen, ez a rész értékes, mert újszerű összefoglalást nyújt és a szövetkezeti mozgalom sok olyan eszmei gyökerére mutat rá, melyekre az irodalom eddigelé kevés figyelmet fordított. A kiindulópontot szerző a humanitás gondolatában találja, amelyet elsősorban Pestalozzi, Fellenberg, Zschokke és követőik gondolatvilágával jellemez és rámutat arra a tényre, hogy a szövetkezésnek olyan uttorói, mint V. A. Huber, W. King és Owen, közvetlen kapcsolatban állottak az említett humanistákkal. Az így kialakult „asszociációs gondolat“ továbbfejlesztői a keresztényszocialisták, akik közül a szerző nem csupán az általában ismertek, hanem az ezen kapcsolatban ritkábban emlegetett John Bellers, Lammenais, Carlyle szerepét is ismerteti. A harmadik eszmeáramlat, melynek a szövetkezeti mozgalom kialakítására való hatását szerző fejtegeti, a közös gazdálkodás eszméje. Ez alatt érti mindazokat az elméleteket, melyek kiindulópontja a kapitalizmus ellen való állásfoglalás.

A szerző azt mondja, hogy vannak fejlett szövetkezeti mozgalmak, amelyek az említett eszmei forrásoktól egészen függetlenek. Valóban, tárgyalásából olyan nevek, mint például Schultze-Delitzsch,

Raiffeisen, Vandervelde, Pastor Sonne, hiányzanak. Ezekre a mozgalmakra szerző azt mondja, hogy az ideológiától való elszakadásuk vagy csak látszólagos, vagy pedig, hogy azokban a szövetkezeti mozgalom nem öncél, hanem vagy a politikai pártnak (szociálista szövetkezetek, vagy valamely érdekképviselőnek (a mezőgazdasági szövetkezetek) eszköze. Ma nem helyeselhetjük azt a felfogást, amely oly hatalmas mozgalmakat, mint például a német és az ennek példájára világszerte kifejlődött hitelszövetkezeti, vagy a dán és észak-amerikai mezőgazdasági szövetkezeti mozgalmak, mintegy másodrendűekké osztályozza le. A hibaforrás nézetünk szerint a szerzőnek az a másutt is elfogadhatatlan következtetésekhez vezető alapfelfogása, mely a szövetkezetekben tulságosan szociálpolitikai intézményt lát. Éppen az a tény, hogy a szövetkezeti mozgalom tulnyomó része ma az eszmei előfutárok érdemeinek teljes tiszteletben tartása mellett is elsősorban gazdasági természetű megfontolásokon nyugszik, azt bizonyítja, hogy a szövetkezeti mozgalomban főként gazdasági célú és jellegű szervezkedést kell látni. A történeti rész második felében is hiába keressük a mozgalom szempontjából korszakalkotó gyakorlati újításoknak összefüggő ismertetését. (Az egyetemleges felelősség, a szomszédsági elv, a dán mezőgazdasági szövetkezetek, az északamerikai értékesítő szövetkezetek rendszere.) Minden egyes ilyen gyakorlati gondolat egy-egy hatalmas lendület vitt a mozgalomba és mindenik azzal a jelentőséggel bír, hogy egy-egy újabb terület meghódítását tette lehetővé a szövetkezeti mozgalom számára.

Ezeket a szerző vagy egyáltalában nem említi, vagy egy mondatban intézi el, mint például a poolokat Kanada mozgalmának (az Egyesült-Államoknál meg sem említi), a rochdaleieket az angol mozgalom ismertetésénél. Ez kissé torzított képet nyújt az olvasónak azáltal, hogy a teóriákat előtérbe tolja, ellenben a szervezetet tökéletesítő, gyakorlati újításokról alig vesz tudomást. Ez nagyrészt annak a következménye, hogy „A szövetkezeti mozgalom menete és helyzete” című fejezetben az országokénti tárgyalást választotta. Így természetesen elaprózódik a figyelem és nem domborodnak ki eléggé az alapvető szempontok. Helyesebb lett volna a mozgalom jelentőségét, eredményeit, irányait nem országoként, hanem szövetkezeti ágazatokként tárgyalni: együtt a fogyasztási, a hitel, az ipari, a mezőgazdasági beszerző és értékesítő stb. mozgalom egészét. Emellett igen fontos szempontokról, amelyek nélkül a kép igen hiányos: vajjon semleges-e vagy sem az illető ország mozgalma, vajjon független-e az államtól vagy erősen támaszkodik-e annak segítségére, vajjon a fogyasztási szövetkezetek a rochdalei elveken épülnek-e, vajjon a centralizáció vagy decentralizáció jellemzi-e a hitelszövetkezeti mozgalmat, vajjon közös-e a mezőgazdasági szövetkezeti szervezet a hitelre és az áruüzletre, és így tovább, csak elvéve történik említés. Pedig ezek azok, melyek valamely ország szövetkezeti életének belső strukturáját igazában megvilágítják.

A könyv legérdekesebb része a szövetkezeti elméletnek tárgyalása. Grünfeld a mozgalomban alapjában véve *szociálpolitikai* célú és jellegű *rendszer* lát. Szerinte a szövetkezetet annak komplex természete miatt rövid formulával meghatározni nem lehet. Ő azokat a személyi egyesüléseket (Personengemeinschaften) tartja szövetkezeteknek: 1. melyekben gazdaságilag gyengé egyének tömörültek;

2. melyek szociálpolitikai célokat valósítanak meg, noha „a szövetkezeti tevékenység középpontja magángazdasági célok elérése közös üzemvitellel“; 3. melyek szociálpolitikai rendeltetésükből kifolyólag eszméik terjesztésére és céljaik elismertetésére minél több egyént iparkodnak megnyerni; 4. melyek tagjaiktól a részvétel különböző formáit kívánják meg; 5. melyek az erőösszefogás által bizonyos hatásokat érnek el, miáltal olyan eltolódások támadnak az illető társadalmi egységben, minőket más úton nem lehetett volna elérni; 6. melyek tömegjelenségként lépnek fel; 7. melyek érvényesülésük területén belül a szükségleti gazdálkodást (Bedarfsdeckungswirtschaft) valósítják meg a „szabad piaci gazdálkodás“ helyett.

Erre a körülírásra csakugyan nem lehet azt mondani, hogy rövid. Ennek ellenére, nézetünk szerint, arra a kérdésre, hogy mi a szövetkezet lényege, kielégítő választ nem ad. Lehetetlen, hogy egy társadalmi képződménynek ennyi tulajdonsága tartozzék az alaplényeghez; kell köztük egynek lenni, amelynek a többi csak folyománya. Csakugyan, a felsorolt jellegzetességek egyike-másika valóban inkább következménye vagy eszköze a tulajdonképpen lényegesnek. Ami az első jellemvonást illeti, azt, hogy a szövetkezet személyi jellegű egyesülés, — amit a szerző csak odavetve említ, anélkül, hogy ennek az egyébként sokszor vitatott kifejezésnek az ő felfogása szerint való értelmét megadná — ezt csak akkor fogadhatjuk el, ha úgy értelmezzük, hogy nem tőkét gyümölcsöztető társulás a szövetkezet; mert, ha a szerző azt akarná mondani, hogy a szövetkezet valamiképpen az egyesülethez áll közelebb, akkor tiltakoznunk kell; az olyan társulást, melynél nem ritka, hogy beleszól tagjának gazdálkodásába, — például megköti, hogy milyen úton adhatja el termékeit — nem lehet személyi egyesülésnek nevezni. Nem tartjuk lényegesnek azt a jellemvonást sem, mely szerint a szövetkezetekben gazdaságilag gyengék vannak együtt. Ezzel az állásponttal ugyan szembehelyezkedünk az uralkodó felfogások tulnyomó részével de támaszkodunk a tényekre, melyek szerint például a dán gazdák, a kanadai farmerok szövetkezetiileg értékesítenek, noha gyengéknek nem tekinthetők.

Érdekes a következő jellemvonás, mert leginkább mutatja, hogy a szerző felfogása ingadozó; első részében a szociálpolitikai célokat hangsúlyozza, de második részében sietve kiemeli a szövetkezetnek magángazdasági jelentőségét. Vagy-vagy; szociálpolitika és magángazdaság egy és ugyanazon intézményben egyformán lényeges nem lehet, mert bizonyos tekintetben egymást kizáró ellentétek. A harmadik pont a propagandát emeli lényegét alkotó rangra. Ezt sem fogadhatjuk el; a részvénytársaság is iparkodik részvényeseket toborozni, amíg a szükséges tőke nincs együtt; a lakásszövetkezet sem toborozhat tagokat, ha együtt van a tőke és nincs üres lakás házában. Ami pedig a szövetkezeti gondolatnak az egyes szövetkezet szükségletén tulmenő propagálását illeti, ez egyrészt érdekvédelem, mely a gazdasági életben lépten-nyomon fellép, másrészt a szövetkezeti emberanyag nevelése, melyre azért van szükség, mert a szükségleti gazdálkodás részben más gazdasági lelkületet kíván meg, mint a mai kapitalista rendszer. A negyedik pontban foglalt jellemvonásokra is azt kell mondanunk, hogy másodlagos jelentőségűek és nem is mindig fordulnak elő. Ebben a vonatkozásban csak arra az egyre mutatunk rá, hogy a szerző az egyetemleges felelősséget is említi, holott

ez Németországon kívül csak mezőgazdasági hitelszövetkezeteknél fordul elő és ezeknél sem mindenütt. Az ötödik ponttal nem foglalkozunk, mert ebben a szerző is csak hatásokról szól. Nem elemezhetjük a „tömegjelenség“ kifejezést sem, mert közelebbi magyarázat híján nem tudjuk, mit értsünk alatta. Ellenben igen sokat foglalkozhatnánk a hetedik ponttal, melyben a szerző kiemeli azt, hogy a szövetkezetek a mai gazdasági rendszer általános jellegétől elütő természetű képződmények. Szerintünk ez az alapvető és az összes előző jellemvonások lényegalkotó jelentőségükben alaposan lesüllyedtek volna, ha a szerző inkább ezen rövid megállapításnak értelmét fejtette volna ki. Itt ezt helyette nem végezhetjük el, noha nagyon szükséges volna. Mert ujabban mind többen vannak, kik a szövetkezeti gazdasági rendszer magvát a „Bedarfsdeckungsprinzip“ uralmában, szemben az „Erwerbsprinzip“-pel látják (igy Sombart is); de külön kiépített elmélet alaposságával ezt a felfogást még senki sem dolgozta fel. Pedig nézetünk szerint csak akkor, ha ez megtörténik, fog a közgazdaságtudomány részéről eddig részben elhanyagolt, részben néha el is nézett szövetkezeti elmélet méltó elismeretésre találni.

A szövetkezetek elméletének tudományos kidolgozása nem az ugynevezett szövetkezeti írók, hanem alapos közgazdasági tudással minden elfogultság ellen felvértezett közgazdák feladata lehet csak. Minden kifogásunk mellett is Grünfeld vizsgálódásainak és így fenti meghatározásának is azért tulajdonítunk értéket, mert közgazdaság- és (még inkább) társadalomtudós hosszú idő után először összpontosítja figyelmét a szövetkezeti kérdésre. Éppen ennek a gyümölcse az, hogy a helyes lényegre, a szükséglet irányító szerepére ő is rábukkan; csak sajnálnunk lehet, hogy erős szociológiai beállítása miatt e lényeg elsikkad és ezáltal az egész meghatározás alól kicsuszik a gyékény.

Mennyire áll ez, semmi sem mutatja jobban, mint azok a fejtegetések, melyekben az alapelmélet derivációira kerül sor. Elsősorban az egység kérdése. Rámutatva ugyanis arra a tarkaságra, melyet a szövetkezeti mozgalom igen sokféle szempontjából megfigyelhetünk, felveti szerző a kérdést: lehet-e szövetkezeti mozgalomról, mint egységről, beszélni? Szerinte igen. Először is valamenyi szövetkező szembehelyezkedik a mai gazdasági rendszerrel. „Nem mindig tudják, hogy mit akarnak; de mindig tudják, hogy mit nem akarnak.“ Ezenkívül megegyező jelentősége van mindenféle szövetkezetnek a mai gazdasági és társadalmi életben. Végül megegyeznek életnyilvánulásaikban, különösen a jogi formában. Nézetünk szerint itt is azt kellett volna hangsúlyozni, hogy a legkülönbözőbb szövetkezetek mind olyan gazdasági rendszernek, vagy szervezetnek megjelenési formái, mely a nyereség helyett a szükségletet akarja a munkamegosztásos cseregazdaság irányító elvévé tenni és így a szükségletnek és javaknak a nyereségvágy (Erwerbstrieb) által megzavart összhangját helyreállítani.

Ez az utóbbi felfogás egyben az, mely a legmegfelelőbb kulcsot adhatta volna a szövetkezetek sokat vitatott osztályozásának, (helyesebben a szövetkezetek rendszerbe foglalásának) megoldásához. Grünfeld néhány rendszerezési kísérlet rövid bíráló ismertetése után a következő osztályokat állítja fel: a) a városi középosztály szövetkezetei (városi hitel-, iparos-, kereskedői stb. szövetkezetek); b) a

mezőgazdasági középosztály szövetkezetei (az összes mezőgazdasági szövetkezetek, kivéve a földmunkások szövetkezeteit) és c) a fogyasztók és proletárok szövetkezetei (fogyasztási és építőszövetkezetek, munkások termelőszövetkezetei).

A szövetkezetek rendszerezése csak akkor lehet helyes, ha a kiindulás a szövetkezet lényegéből történik. Grünfeldet erősen szociálpolitikai felfogása a szövetkezetekben tömörült társadalmi rétegeknek alapvető szempontul való elfogadásához vezeti. E felfogás nagyon vitatható. Vagy lehet fogyasztót és proletárt úgy egyszerűen egymás mellé helyezni? Vajjon a fogyasztási szövetkezet messzebb áll a beszerző szövetkezettől, mint a munkások kollektivisták termelő szövetkezetétől? Vajjon hasonló elvek szerint működik egy falusi hitelszövetkezet és egy nagy amerikai mezőgazdasági értékesítő pool? Egyébként különbséget kell tennünk rendszer és osztályozás közt; előbbi az azonos lényeg különálló megnyilvánulásainak szerves egységbe foglalása, utóbbi adott jelenségeknek a felmerülő szempontokhoz képest való egymás mellé állítása. Amit Grünfeld ad, egyszerű osztályozás; ilyen azonban a szövetkezetekre nézve is lehet sokféle (jogi forma, az üzletkör tárgya, a felelősség módja, a mai társadalomgazdasági rendszerrel szemben elfoglalt álláspont stb. szerint) és valamennyi helyes.

A továbbiakban Grünfeld sorra veszi a szövetkezetek fenti három csoportját és mindenikre vonatkoztatva tárgyalja a gazdasági és társadalmi hatásokat. A nagyjában ismert anyagnak rövid összefoglalása ez, helyenként új szempontokkal.

Grünfeld munkája kétségtelenül haladást jelent a szövetkezeti irodalomban, melyben, sajnos, nagyon ritka a törekvés a szűk propagandisztikus látkörből való kiemelkedésre és még inkább az elméleti felkészültség. Ezeket Grünfeld munkájától nem lehet elvitatni. Annak az ígéretnek azonban, hogy szervesen felépített, az anyagot helyesen szelektáló és arányosan rendszerező, de azért minden lényeges kérdésre kiterjedő kézikönyvet nyújtson és hogy a szövetkezeti elmélet mélyebb rétegeibe levilágítson, nem felelt meg. Mindamellert az eddigi kézikönyveket, ha nem is teszi nélkülözhetőkké, szerencsésen egészíti ki.

Ihrig Károly.

Irving Fisher: Die Illusion des Geldes. Übersetzt von Dr. Hermann Scheibler. Verlag: Reimar Hobbing, Berlin, 1928. I—IX. 160 l.

Irving Fishernek ez az új kötete, amelynek magyát 1927 nyarán tartott előadásai alkotják, propagandisztikus céllal íródott és pedig nem a szorosán vett szakkörök, hanem a gyakorlati gazdasági pályákon működő, azonban a valutaüggyel kapcsolatos kérdésekben laikus emberek számára.

A pénz illúziója (helyesebben a pénzhez kapcsolódó illúzió) alatt Fisher azt érti, hogy az emberek a pénzegység értékét a vásárlóképességében végbemenő változások dacára rendszerint változatlannak tekintik és csak nehezen ismerik fel, hogy a pénzegység értéke állandóan változik. Egy fejezetben vizsgálat tárgyává teszi a pénzürtékváltozások okait, két másik fejezetet pedig ezek közvetlen és közvetett következményeinek kifejtésére fordít. A pénzegység vásárlóképességének változását, illetve az általános árszínvonal hül-

lámzását a pénzforgalom és a jószágforgalom közötti viszony megváltozására: a relativ inflációra, vagy deflációra vezeti vissza. Szerinte általában a pénzmennyiség az, amely nagyobb változásoknak van alávetve, aminek következtében majdnem minden fontosabb esetben az infláció, vagy defláció nemcsak relativ, hanem abszolút is, amennyiben a pénzmennyiség abszolút változásaira vezethető vissza, anélkül, hogy a jószágmennyiségnél jelentősebb változás volna konstálható.

A pénzürtékváltozások következményeinél, amelyek a nagy inflációkon átment európai országokban amúgy is túlon-tul ismeretesek, nagyobb érdeklődésre tarthatnak számot azok a fejezetek, amelyek a pénzürtékváltozások által okozott hátrányokkal szemben való védekezés módjaival foglalkoznak. Ezeket a védekezési módokat Fisher 3 csoportba sorozza: Az elsőbe azok tartoznak, amelyeket az egyes emberek vehetnek igénybe, a másodikba azok, amelyeket a bankok alkalmazhatnak, a harmadikba pedig azok, amelyek alkalmazása az állam feladata.

Az egyes ember nem akadályozhatja meg a pénzürték ingadozását, azonban bizonyos mértékig védekezhetik az azok által okozott károkkal szemben. Kiadásait és bevételeit stabil értékegységre számíthatja át és ilyen módon állandóan megállapíthatja valóságos nyereségét és veszteségét. Abból, hogy a pénz a legutóbbi időben miként viselkedett, következtetéseket vonhat a legközelebbi jövőben várható fejlődésre; erre a célra felhasználhatja a konjunktúra-kutatással foglalkozó szervek közléseit is. Oly módon válogathatja meg tőkebefektetéseit, hogy azok a pénzürtékingadozások folytán bekövetkező károsodásnak lehetőleg ne legyenek kitéve és befektetéseinél igénybeveheti az ugynevezett „Investment Counsel“-ek (tőkebefektetési tanácsadók) szolgálatait. A saját valuta nagy értékingadozásai idején stabil valutákat vásárolhat, szerződéseit külföldi valutában kötheti, vagy tőkéit külföldön fektetheti be. Végül szerződéskötéseknél igénybevehető az u. n. indexvaluta, amiddőn a teljesítés nagyságát több meghatározott jószágnak a teljesítés idején mutatkozó áraiból kiszámított indexszám szabja meg.

Az indexszámok azonban nemcsak arra használhatók, hogy a tényleg bekövetkezett pénzürtékváltozások következményeit egyesek maguktól elhárítsák, hanem arra is alkalmasak, hogy segítségükkel a pénzürték ingadozásait meg lehessen akadályozni. A pénzürték stabilizálása lényegében a pénzforgalom és az áruforgalom közötti helyes viszony létesítését célozza. Miután ma a hitelfizetőeszközök sokkal nagyobb részét teszik ki a pénznek, mint az effektív arany és miután a hitelfizetőeszközök mennyiségét szabályozni lehet, a stabilizálás megvalósítható. Az automatikus aranyvalutáról szóló régi elmélet, amely szerint az arany értékét főleg annak ipari célokra való felhasználása szabja meg és az esetleges aranyra beváltható hitelfizetőeszközöknek az arany értékére számottevő hatásuk nincsen, ma már nem felel meg a tényeknek.

A tudományos pénzürtékszabályozás voltaképpen kezdetét az 1922. évi génauai konferencia által elfogadott rezolúciók jelentik, amelyek az arany vásárlóereje nagyobb ingadozásainak kiküszöbölését is célul tűzték ki. Még nagyobb jelentősége volt ebben az irányban a Federal Reserve rendszer ama törekvéseinek, amelyekkel 1922 óta a nyiltpiaci műveletek és a diszkontpolitika együttes al-

kalmazásával a dollár tulságos ingadozásait megakadályozni igyekeztek. Valószínű, hogy az Egyesült-Államokban a legutóbbi években észlelhető proszperitás főoka a dollár vásárlóerejének 1921 óta elért megközelítő stabilitása volt. A Bank of England is többé-kevésbé azt a politikát folytatja, mint a Federal Reserve rendszer, bár merevebb szervezete mellett e politika folytatása nagyobb nehézségekbe ütközik, mint az Egyesült Államokban. Általában úgy látszik, hogy az infláció és defláció elkerülése ma már a nagy jegybankok vezetőinek tudatos célkitűzése körülbelül olyan értelemben, mint ahogy ezt a génuai konferencia ajánlotta. A jegybankok stabilizációs törekvéseinek megvalósítása 2 módon történhetik: 1. az egyes jegybankok alkalmazhatják külön-külön a maguk egyéni módszereit és fokozatosan építhetik ki a közös kooperációt; 2. a génuai konferencia javaslatainak megfelelően a kooperációt szabályozó szerződéseket, egyezményeket köthetnek, amelyeket kiegészítenének az illető államok megfelelő törvényhozási intézkedései.

Bár a hitelszabályozás a jegybankok és nem az állam feladata, az államnak a pénzérték stabilizálása terén fontos feladatai vannak. Az államháztartás egyensúlybáhozatala és az aranyvalutára való visszatérés — ami már csaknem minden országban megtörtént — előfeltétele egy nemzetközi árstabilizálásnak. Az aranyvalutára való visszatéréssel azonban az állam még nem teljesítette minden feladatát, mert az aranyvaluta önmagában még kevés biztosítékot nyújt a nagy inflációkkal és deflációkkal szemben, sőt az aranyvaluta veszélyeztetheti azokat a biztosítékokat is, amelyeket a hitelszabályozás tesz lehetővé. Különösen akkor forog fenn ez a veszély, ha az aranyfedezetek a törvényes minimumra csökkennek és ezáltal lehetetlenné válik a hitel-volumen kiterjesztése, akkor is, ha ez a közgazdaság érdekében szükséges volna. Ennek következtében a hitelszabályozás mellett szükség van az arany szabályozására is, amely utóbbinak főfeladata annak elkerülése, hogy az arany a hitelszabályozást akadályozza.

Az arany szabályozása két módon történhetik. Az egyik mód, amelyet a génuai konferencia ajánlott és amely pillanatnyilag legkönnyebben alkalmazhatónak látszik, nem jelenti az aranykérdés végleges megoldását, hanem annak csupán elodázását. Ez az eljárási mód — amely lényegében nem egyéb, mint az aranyszükséglet szabályozása — az arannyal való takarékoskodásra törekszik. Az arannyal való takarékoskodásnak 4 különböző eszköze van: *a*) az arannak a forgalomból való kivonása; *b*) az aranytartalékoknak központi bankoknál való koncentrálása, ami különösen az Egyesült Államokban bír jelentőséggel; *c*) az aranymagvaluta (Goldkernwährung) alkalmazása, mert ez sokkal kevesebb aranyat köt le, mint a tiszta aranyvaluta; *d*) egy nemzetközi arany-clearingrendszer kiépítése, ami az effektív aranyküldések elkerülése által csökkentené az aranyszükségletet. Ha a másik veszély, egy túl nagy aranybőség jelentkezne, úgy a szóbanforgó eljárási mód az ellenkező eszközöket veheti alkalmazásba, pl. az aranymagvalutának tiszta aranyvalutával való helyettesítését stb. Az ismertetett módszer, melynek egy alfaja a jegyfedezeti arányszám csökkentése vagy felemelése, bár végleges megoldást nem jelent, észszerű alkalmazás mellett a jelenlegi viszonyok mellett és valószínűleg még a jövőben is, hosszú ideig elégséges lesz a cél elérésére.

Az aranykérdés végleges megoldására legalább három ut kínálkozik: 1. az aranytermelés szabályozása (a Lehfeldt-féle terv); 2. az aranydollár vagy más aranypénzegység sulyának az arany érték-változásainak megfelelően való szabályozása (az Irving Fisher-féle compensated dollar); 3. az aranyvaluta teljes feladása és helyette vagy egy árukra beváltható valuta, vagy egy manipulált valuta (managed currency) bevezetése. Bármelyik megoldás az állam beavatkozását teszi szükségessé.

Szerző célkitűzésének megfelelően nem kíván állást foglalni a különböző megoldási lehetőségek között, hanem csak az olvasó figyelmét akarja felhívni a problémákra, amelyeket az ismertett könyvben sikerült neki aránylag kevés szóval a nem szakképzett olvasó számára is megérthetővé és áttekinthetővé tenni.

Judik József.

Mises Ludwig: Geldwertstabilisierung und Konjunkturpolitik. Jena. Gustav Fischer. 1928. 84 old.

A háboru alatt és után lejátszódó események szükségszerűen nem egy új szempontot toltak előtérbe tudományunkban, különösen pedig a pénzülméletben, mely egyébként már a háboru előtt is sok vitás kérdést tartalmazott. Ha az elmúlt idők nagy megrázkódtatásainak hatását vizsgáljuk a tudományos felfogások kialakulására, akkor arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy a kortársak általában tulnag jelentőséget tulajdonítanak az általuk tapasztalt (és joggal rendellenesnek minősíthető) tüneményeknek. Ennek folytán igen sokszor helytelenül általánosítanak és szélsőséges álláspontra helyezkednek, úgy hogy az utánuk következő szakemberekben, kik már nem állanak azon megrázkódtatás hatása alatt, erős ellenhatást váltanak ki, mely esetleg szintén nem hozza közelebb a tudományt az igazság kiderítéséhez.

Ha ebből a szempontból nézzük *Mises* könyvét és tekintetbe vesszük, hogy ő az elsők között volt, akik a pénzülmélet és politika terén elkövetett rengeteg tévedést és mulasztást felismerték és elítélték, akkor némileg megérthetjük állásfoglalását, illetve annak motivumait.

Könyvének első részében a pénzérték állandósításának kérdésével foglalkozik. *Fisher* és *Keynes* terveit bírálva, melyeket szimptomatikusoknak tart (mivel minden nagy pénzromlás után keletkezett mozgalom a hitelezők érdekeinek megvédésére) megállapítja, hogy az arany értékének hullámozását legnagyobb részben az arany használatában bekövetkezett átalakulások idézték elő. Ezek arany-megtakarításra vezettek és ezáltal az aranyérték csökkenésére. Az aranyérték ezen hullámozásának ellenére az aranyéremrendszernek nagy előnye az, hogy működése — amennyiben több állam fogadta el — a mindenkori kormányok által nem befolyásolható. Ezzel szemben az indexrendszernél a pénzérték megállapítása közéleti harcok központjává lesz, ami nagy zavarokat és igazságtalanságokat okoz.

Mises további bírálata nem nagyon meggyőző. Az árszint-fogalmát fikciónak minősíti, mely annak megállapítására szolgálhat, hogy az árak változását az áru vagy pénzoldalon lejátszódó tünemények okozták-e, nem pedig oly célra, mint azt *Fisher* javasolja. Ezen bírálat nem teljesen helytálló, mivel az indexek technikai felépítésének kérdését teszi a kérdés központjává, és elképzelhető, hogy a statisztika fejlődésével lehet majd megfelelő arányszámokat készíteni. Sokkal találozabb ezzel szemben *Mises* azon ellenvetése, hogy *Fisher*

terveinek megvalósítása esetén csak a tartozások értékállandósága lenne biztosítva, míg a pénzürtékváltozás számos, sokkal fontosabb következményét nem lehetne ily módon elkerülni.¹

Sajnálatos, hogy *Mises* a konjunkturahullámoknak nem a pénzüldalon levő okait, melyek *Fisher* terveinek megvalósulását valószínűleg szintén akadályoznák, nem vizsgálja meg. Ez arra vezethető vissza, hogy *Mises* a konjunktura monetarisztikus elméletének a híve. Érdekes lett volna azonkívül *Mises* véleményét a konjunkturapolitika elvi problémája tekintetében is megismerni, hogy t. i. a konjunkturahullámok teljes kiküszöbölése feltétlen óhajtandó-e. Bár igen sok tekintélyes kutató nemleges feleletet ad erre. *Mises* ezen kérdést sem tárgyalja, mivel tulságosan a háboru utáni idők kriziseinek hatása alatt áll, és nem veszi figyelembe, hogy mily alapvető különbségek vannak az akkori és a jelenlegi helyzet között.

Könyve második részében *Mises* ismert konjunkturaelméletét fejti ki részletesen. A monetarisztikus-alulfogyasztási elméletek között *Mises* elmélete a legfejlettebbek egyike lévén, szükséges, hogy *Misesnek* a háboruelőtti konjunkturák tulajdonképeni oka tekintetében elfoglalt álláspontját, valamint a konjunkturahullámok kiküszöbölését célzó javaslatait részletesebben tárgyaljuk.

Mises szerint t. i. a konjunkturahullámok tulajdonképeni legfőbb okai a jegybankok voltak. Ezek a Lord Overstone és a currency-irányzat által a krizisek elkerülésére a bankpolitika tekintetében kidolgozott elveket figyelmen kívül hagyták és legfontosabb céljuknak a kamatláb leszállítását tekintették. Ezen cél elérése érdekében a készpénznélküli fizetési forgalmat elősegítették és aranytartalékukat végletekig „kihasználva“, hiteleiket teljesen okadatlanul tulkiterjesztették. *Mises* szerint ezen csak a bankszabadság teljes visszaállításával lehet segíteni. Ebben az esetben t. i. az egyes kisbankok, fizetőképességüket féltve, őrizkedni fognak hiteleik egészségtelen kiterjesztésétől.

Mises bírálata és javaslata, mely a legszükségesebb manchesteristák követeléseit is tulszárnyalja, nemcsak helytelen, de igazságtalan is. A hiteltulexpanziót a háboru előtt (és után is) nem a jegybankok, hanem a hitelbankok okozták. Ezek koncentrációjukkal és a készpénznélküli fizetési módok meghonosodásával mindinkább függetlenítették magukat a jegybankoktól és hiteleiket a közöttük keletkező verseny folytán mindjobban kiterjesztették. *Mises* állításainak tarthatatlan voltát mi sem mutatja jobban, mint hogy Franciaországban relative alig voltak konjunkturahullámok a háboru előtt (exogen okok által okozott krizisektől természetesen eltekintve), bár a francia jegybank az aranymozgalmat aranyprémium-politikájával megakadályozta és kamatlábát alacsonyan tartotta. Ezzel szemben a német Reichsbank egyik legsúlyosabb problémája volt a nagybankok tullexpanziójának megakadályozása, mely állandóan felborulással fenyegette a helyzetet még annak ellenére is, hogy ezen bankok sok tekintetben (készpénzszükséglet stb.) függő helyzetben voltak a jegybank-

¹ *Mises* okfejtése, hogy a tartozások értékállandóságának biztosítása szempontjából *Fisher* tervei feleslegesek, mivel a kamatlábban az elértéktelenedés már figyelembe lesz véve, helytelen. Csak az infláció idejében és még annak is csak utolsó fázisában volt az elértéktelenedési rizikó befolyással a kamatlábra. Ezen tény alapján azonban nem lehet általános következtetést levonni. A kamatlábat egészen más tényezők befolyásolják, ill. alakítják ki, mint a várható pénzürtékváltozás, mely legfeljebb a kereslet és kínálat alakulására van hatással.

tól. *Mises* azon vádja sem helytálló, hogy a jegybankok teljesen „kihasználták“ tartalékaikat. A jegybankok állandó törekvése volt, főls aranytartalék gyűjtése, már a pénzügyi „mozgósításra“ való tekintettel is, mely a háboru előtti jegybankpolitika egyik legfontosabb célja volt. Azt hisszük, hogy az inflacionista törekvések, melyeket *Mises* oly kiválóan bírál, sokkal nagyobb szerepet játszottak az elméletben és főleg a publicisztikában, mint a jegybankok gyakorlatában. A bankszabadság helyreállítása semmi esetre sem jelent javulást. Nem valószínű t. i., miszerint az egyes bankok kompenzativ hatással lennének egymásra, hogy ellen tudnának állni a közgazdaságban keletkező egészségtelen mozgalmaknak. A gazdaságtörténetben számos példát találhatunk arra, hogy bankszabadság idején az egyes apró jegybankok nyereségvágya mily rettenetes bajokat okozott. Nem várható, hogy manapság más hatása lenne a bankszabadság helyreállításának, amit azon körülmény is mutat, hogy nem egy országban a jegybank a hiteltulexpanziót csak nagynehezen tudja fékezni. Csak egy erős jegybank képes ugy az aranymozgalmakban,² mint pedig a gazdaság egészségtelen fejlődésében rejlő nagy veszélyeknek megfelelően ellenállni. Hibák előfordulhattak és szükség-szerűen elő is fognak fordulni, de még azoknak korrekciója is sokkal gyorsabban és hatásosabban történhetik egy erős bank által, melynek vezetősége is sokkal nagyobb gonddal és elővigyázattal választható ki és ellenőrizhető, mint sok apróé.

A jegybank-szervezet mai formája ellen felhozott bírálatai közül talán a legsúlyosabb még, miszerint a jegybankok mai kooperációja az aranyvérmerendszer nagy előnyét, hogy aranymozgalmak kiváltása által inflációt megakadályoz, megszünteti. Azt hisszük azonban, hogy ezen ellenvetés a mai körülményeknél csak elméleti jelentőségű. A jegybankok kooperációja nélkül a pénzrendszereknek stabilizációja, a roppant nemzetközi fizetések lebonyolítása aligha lett volna keresztülvihető, míg ezen kooperáció ellenére sem lehetséges a világ-gazdaság mai strukturája mellett nagyobb mérvű infláció, különösen mivel a nagy hatalmak jegybankjainak politikáját tulnyomórészen mégis csak a belföldi gazdasági helyzet írja elő. Végleges ítéletet természetesen kellő tapasztalat hiányában még nem alkothatunk erről a kérdésről.

Végeredményben tehát megállapíthatjuk, hogy *Misest* tulságosan befolyásolja a gazdaságtörténet háborus korszaka. Ez az oka annak, hogy a pénzügyelmélet e kitünő képviselője e kis munkájában egyoldalúságokra ragadtatja magát.

Newyork.

Balogh Tamás.

Lebens- und Arbeitsbedingungen der Journalisten. Internationales Arbeitsamt, Studien und Berichte, Reihe L (Geistige Arbeiter). Nr. 2. Genf, 1928. 235 old.

Társadalmi osztályok vagy csoportok kutatója bajosan találhat fogasabb kérdést, mint amilyen a hírlapírók helyzete. Szociológus és statisztikus egyaránt nehezen tudja megragadni ezt a minden „esprit de corps“-ja mellett is heterogén tömeget, amelyet nem igen lehet társadalmi, vagy éppen gazdasági rendszerbe skatulyázni.

² T. i. hogy a külföld politikája által esetleg előidézett aranymozgalom miatt olyankor is kénytelen lenne bizonyos intézkedések megtételére, midőn azok a belföldi gazdasági helyzet által nincsenek akadályozva.

Hiszen a modern napilap szerkesztősége valósággal keresztmetszeit adja a mai társadalomnak és — a legszélsőktől eltekintve — a nagyvárosi osztályok jóformán valamennyije megszemélyesítőre talál ott az excellenciás vezércikkirótól az elproletárosodott ollózóig.

Különös emberfajta áll a tendenciózus aktualitás szolgálatában. Teljesen modern embertípus, mely azonban jóformán egyenes jogutóda — kissé paradox meghatározás — a középkor szabadfoglalkozásujainak, hasonlóképen különleges helyzetben, hasonlóan állam az államban és hasonlóan „vogelfrei“-en, mint sokszáz év előtti elődei.

Nem esoda tehát, ha fejtörést okoz az elméleti és empirikus vizsgálódásnak egyaránt. Minden nehézség és akadály dacára foglalkozni kell azonban vele, mert az ujság jelentősége példátlanul nagyot nött az utolsó félszázadban. Ennek a fejlődésnek pedig legrohamosabb része éppen az utolsó évtizedekre esik. Hiszen amíg például 1913-ban az Északamerikai Egyesült-Államok ujságjainak papirosfogyasztása körülbelül másfél millió tonnát tett, addig 1925-ben ez az összeg már majd három milliárd tonnára rugott. Ha az ujság, mint számottevő kulturtényező nem is örvendetes jelenség és Spengler joggal látja benne a „szellemi középszerűség kultuszát“, amely által a „demokrácia teljesen kiirtotta a néptömegek szellemi életéből a könyvet“, mégis, jelentősége tagadhatatlan és tagadhatatlan az is, hogy ez a jelentőség — legalább is egyelőre — állandóan nő. Ennek megfelelően, a nagy ujságok fejlődése a közelmúltban teljesen kapitalisztikus jellegű volt, amely a szerkesztőségi „üzemnek“ valószínűs nagyüzemmé fejlődésére vezetett, sőt helyenként horizontális koncentrációkra is. (A vertikális koncentráció régtől fogva megvolt.)

Az ujságnak ez a fejlődése tette egyáltalán lehetővé a foglalkoztatottak kategórikus vizsgálatát. Egyrészt a hivatásos ujságírók számának megnövekedése, másrészt a nagyüzemmel elkerülhetetlenül velejáró tipizálódás folytán kikristályosodhattak bizonyos érdekközösségek, melyek magukkal hozták az ujságírói szervezetek tökéletesebb kiépítését, úgy hogy az előttünk fekvő könyv már harminchárom országban működő hatvan ujságírói szervezetről tesz említést. Ezek a szervezetek voltak segítségére a Nemzetközi Munkaügyi Hivatalnak, amikor az hozzáfogott a különböző országok hírlapírói helyzetének vizsgálatához.

A könyv sorra veszi a zszurnalizmus összes problémáit, ismereti magát a hírlapíró hivatását, az ujságírók összeállítását és szervezeteit, jogállásukat, munkafeltételeiket, jóléti intézményeiket, a munkapiac és munkanélküliség tüneteit. Általában háromféle szempontból vizsgálja a kérdéseket: elméletileg, empirikusan (országok szerint) és a szociálpolitikai célkitűzés szempontjából.

A felvetődő kérdéseket kivétel nélkül jellemzi bizonyos viszonylagosság, ami az ujságírói pálya sajátosságában leli magyarázatát. A tényeknek és véleményeknek ez a sokszor anarchisztikus divergálódása jellemzi például az ujságírók állásfoglalását magával az ujságíróképzéssel szemben. Egyöntetű, kiforrott véleményről itt szó sincs, pedig a jövő hírlapírói nemzedék problémája egyrészt összefügg az ujságírás sok egyéb kérdésével, másrészt egyre jelentősebbé válik, aminek bizonyossága az is, hogy a népszövetség által 1927-ben egybehívott ujságírói szakértekezlet napirendjére került. Általában a felfogások két véglet között váltakoznak. Az egyik szerint ujság-

írónak születik az ember, elegendő tehát a hírlapíró bizonyos általános műveltsége és legfontosabbak azok a — veleszületett — egyéni képességek, amelyek hivatására alkalmassá teszik. A másik álláspont oda konkludál, hogy a hírlapírói pályára induló ifjakat, vagy éppen magukat a már gyakorlattal rendelkező újságírókat különleges kiképzésben kell részesíteni, hogy képesek legyenek minél több és minél nagyobb igényű olvasó érdeklődését felkelteni. Maga a hírlapíróképzés tehát lehet előkészítő és továbbképző jellegű. Számos országban tettek is kísérletet külön — jórészt szemináriumi munkaságon alapuló — főiskolai újságírókurzusokkal, így Németországban tizenhat egyetemen, két műegyetemen és öt kereskedelmi főiskolán, amelyek közül különös hírnévre tett szert — ugy módszere, mint színvonala szempontjából — a heidelbergi hírlapírói intézet.

Az újságírói foglalkozás ismertetésénél könyvünk mindenképp előtt és igen helyesen rámutat arra a fontos körülményre, hogy a hírlapírás a foglalkoztatottak nagy részének nem képezi egyedüli hivatását. Ezen az alapon fontos megkülönböztetéseket kell tennie a statisztikusnak. Nem kevésbé érdekes különbségeket látunk, ha aszerint vizsgáljuk a foglalkoztatottakat, hogy hivatásos hírlapírók-e, vagy pedig alkalmi murkatársak („spare-time journalists“), hogy egy vagy több lap számára dolgoznak-e, azonkívül, hogy mennyire specializálódtak szakmájuk keretén belül. A specializálódás ma elsősorban amerikai lapoknál található, de valószínűen a szerkesztőségi nagyüzem további fejlődésével ez az amerikanizálódás elkerülhetlenné fog válni minálunk is. Ami az alkalmi munkatársakat illeti, úgy azok inkább a munkapiaci viszonyok szempontjából jöhetnek tekintetbe. Különben önáluk vagy egészen fiatal emberekről van szó, akik bizonyos kapcsolatok, tapasztalatok és nem utolsósorban stílus megszerzése reményében leszolgálják önkéntesi évüket valamelyik nagy napilapnál, vagy pedig olyanokról, akik egészen kivételesen és alkalomszerűen írnak cikket, amely sokszor határozottan interview jellegű.

A könyvben országok szerint felsorolt személyzeti statisztikai adatokban Magyarország azok közé az államok közé tartozik, amelyek területén külföldiek és nők csak kivételesen üzik a hírlapírói mesterséget. Az előbbi körülmény Európa valamennyi országára egyformán áll és etekintetben csak az Egyesült-Államok és Brazília mutatnak feltűnő eltérést.

Ami a hírlapírók szervezkedését illeti, az a legújabb időben párhuzamban halad az egyéb szabadfoglalkozásuak (írók, orvosok, ügyvédek) tömörülésével. Ezen a téren — a szellemi foglalkozási ágak teljes félreismerése folytán — sok súlyos tévedés tapasztalható, különösen szocialista oldalról. A tanulmány sorra veszi az egyes országokban működő egyesületeket és kitér a nemzetközi újságírói értekezletek és kapcsolatok történetére.

Igen érdekes a könyvnek az a része, amely az újságírók jogviszonyaival foglalkozik. A hírlapíró jogállását meghatározhatja: szóbeli megállapodás, írásbeli (személyre szóló) megegyezés, kollektív szerződés és törvény. A magyar hírlapírók jogviszonyait illetően felemlíti a könyv, hogy a magyar újságírók csak ritkán vannak írásos szerződéses viszonyban lapjukkal, egyes felelős szerkesztőktől eltekintve, akik 5—10 éves szerződéssel bírnak. A bizonytalanság általában jobban jellemzi az újságírást minden más pályánál

és a tanulmány rámutat arra a folytonos és általános veszélyre, amit az elbocsátás állandó Damokles-kardja jelent, akár létszámcsökkenés, akár tulajdonos-, vagy irányváltás miatt történék is az.

Ez a labilitás mutatkozik a hírlapírók munkabeosztásában is. Sok országban egyáltalán nem szabályozták a munkaidőt, hasonlóképpen az éjjeli munkát sem. Kézenfekvő, hogy ezeknek az állapotoknak oka nagyrészen az újságírói munka természetében keresendő. A munkaidőnek ez az általános rendezetlensége tapasztalható a heti munkaszünet és az évi szabadság tekintetében is. (Magyarországon az 1925 november 18-iki rendelet tiltja a vasárnapi nyomtatást.) Pedig az évi szabadság kétszeresen fontos az újságírónál, akinek szerkesztőségi munkája egészen szokatlan intenzitásával, pontos időhatáraival, erős iramával és egyéb rendkívüli feltételeivel nagyrészen éjjel folyik. Így a tanulmány az ismertett anyag alapján a szociálpolitikai célkitűzés számára három irányt ad. Az egyik a fizetésrendezést illeti, a másik a hírlapírók helyzetének stabilizálását, a harmadik a munkafeltételeket. A kérdéskomplexum nemzetközi megoldására vagy annak kezdeményezésére elsősorban hivatottnak tartja a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal kebelében működő szellemi munkaügyi bizottságot.

Viener Andor.

Scheibler Hermann: Az értéktőzsde indexszámai és gazdasági jelentőségük. Genève 1928, VI + 51 l.

Az érdekes kis dolgozat nem az értéktőzsdei indexszámok összeállításainak technikai problémáival, hanem csupán gazdasági jelentőségük kérdésével foglalkozik. Azt bizonyítja, hogy az értéktőzsdei árváltozások szoros összefüggésben vannak az általános gazdasági helyzet alakulásával, úgy, hogy az értéktőzsdei árváltozásokból az általános gazdasági helyzet jelenlegi, sőt a közeli jövőben várható alakulására is következtetni lehet. Összefoglaló megállapítása, hogy a részvények árfolyamalakulását befolyásoló tényezők két csoportra bonthatók. „A fundamentális tényezők csoportja határozza meg az áralakulás alapirányzatát, a technikai vagy spekulációs tényezők csoportjának a hatása alatt pedig rövidebb ideig tartó árhullámok keletkeznek. Az értéktőzsdén lefolyó árhullámzásokat tehát csak akkor jellemezhetjük indexszámokkal, ha erre tekintettel vagyunk.“ (44. l.)

Sch. követelése tehát az, hogy ennek megfelelően kétfajta tőzsdeindex szerkesztessék. A spekulatív árhullámzásokat jellemző tőzsdeárfolyamindex a tőzsdejátékosokat érdekli elsősorban, míg a konjunkturakutatás és a nagyközönség számára az értéktőzsdei áralakulás fundamentális irányzatát jellemző index a fontosabb.

Sajnálatos, hogy Sch. csak alig hogy jelzi, hogy a kétfajta index megszerkesztésénél miként és mely eltérésekkel kell eljárni. De érdeme, hogy nyomatékosan rámutat arra, hogy az értéktőzsdei áralakulás vizsgálatánál szét kell választani két tényezőt, amelyek nem mindig egyirányban hatnak. Ezen két tényező egyike az általános konjunkturális alapirányzat, a másik pedig a tőzsde technikai helyzete. A két tényező egymáshoz való viszonyát Sch. egyes grafikonokon szemlélteti.

Meg kell még jegyezni, hogy Sch. által megkülönböztetett moz-

galmak mellett egy további ármozgalom is meg volna különböztendő: az irányszerű (trend).

Varga István.

Ifj. dr. Boér Elek: **Diszkont és pénzelmélet.** Budapest, 1928. 49. l.

Szerző fejtegetéseinek alapját Camillo Supino olasz egyetemi tanár azon elmélete alkotja, amely szerint a *diszkont* a hosszulejáratu kölcsönök *kamatlábától* teljesen *különálló fogalom*, amely tehát más hatások alatt is alakul ki, mint a hosszulejáratu kölcsönök kamatlába. Supino kamatláb alatt csak a hosszulejáratu, biztos befektetések — az elsőrendű kötvények és záloglevelek — kamatát érti. A diszkont és a kamatláb egymástól teljesen eltérő jellegének bizonyítékául első sorban ezek *magassága* között mutatkozó eltérés nagyságát és *időbeli fejlődésük* különböző voltát hozza fel és ezt történelmi példákkal világítja meg. Ezzel szemben szerző rámutat arra, hogy a példák közül azok, amelyek gazdasági válságok idejére vonatkoznak, nem alkalmasak a diszkont és a kamatláb összehasonlítására, mert ilyenkor a tőkepiac működése rendszerint teljesen megbénul. Ami pedig a konjunktura-hullámzások alatti változásokat illeti, itt beható elemzés után nem lehet kétségbe vonni a diszkont és a kamatláb fejlődése közötti párhuzamosságot. Fel lendüléssel időszakban a diszkont a hitelforgalom kiterjedése dacára emelkedő irányzatot mutat, a fix kamatozású értékpapírok árfolyama pedig a tapasztalás szerint ugyanekkor csökken, azaz az effektív kamatozás emelkedik és új értékpapírokat is csak magasabb kamatláb mellett lehet kibocsátani. Depresszió idején az ellentétes irányú fejlődés állapítható meg. A kamatláb alakulásának az osztalék-papírok megfigyelése alapján való tanulmányozása nem mindig vezet megbízható eredményre, tekintettel arra, hogy a gazdasági viszonyok az osztalék magasságát gyakran közvetlenül befolyásolják. A háborús időből vett példák, amelyekre Supino egyebek mellett hivatkozik, szerző szerint a rendkívüli állapotok miatt nem bizonyító erejűek.

Supino azon állításával szemben, hogy a diszkont és a kamatláb között semmiféle *kiegyenlítődési tendencia* nem érvényesül, szerző utal a forgó- és állótoke között végbemenő eltolódásokra és arra, hogy a vállalatok a pénz- és tőkepiac mindenkori helyzete szerint gyakran kénytelenek hosszulejáratu tőkeszükségletüket egyelőre rövidlejáratu kölcsönök útján fedezni és fordítva. Mindezek a körülmények ugyanis alkalmasak arra, hogy a diszkont és a kamatláb között bizonyos kiegyenlítődési folyamatot indítsanak meg. Végül nem fogadhatja el Supinonak azt a tételét sem, amely szerint *a pénz értékében beálló változások* csak a diszkontláb magasságát befolyásolják, mert ez figyelmen kívül hagyja ezeknek a tőkepiac kamatlábaira gyakorolt hatásait.

A munka kétségtelen érdeme Supino idevágó tanainak megfelelő beállításban való ismertetése. A fejtegetéseket csak szemléltetőbbé tette volna az, ha szerző felhasználta volna azokat az értékes következtetéseket, amelyeket egyes külföldi, különösen a franciaországi és németországi pénz- és tőkepiacoknak újabb fejlődéséből fenti tételek szempontjából levonni lehet.

Óvári Papp Zoltán.

Folyóiratok szemléje.

Annali di Economia

1928. Volume IV. No. 1.

Gino Arias: Il pensiero di Nicolo Machiavelli. „Povero il privato, ricco il publico“ — ez az a jelszó, amely a „Principe“ és a „Discorsi“ szerzőjének felfogását legjobban jellemzi, valamint állásfoglalását az akkori gazdasági nézetekhez. Korántsem higyjük azonban, mintha a nagy olasz államférfi az államgazdaságnak csupán ezt, a kameralistákra emlékeztető oldalát vette volna észre, amelyet különben az európai államokban végrehajtott szanalás oly szemmeláthatóan kidomborított. Nem, Machiavelli tovább ment és már a középkorban megpillantja a világ gazdaság szociális oldalát és először használja az „economia sociale“ terminus technikust, szemben az addigi terminológiákkal, amelyek természetesen, hogy a gazdasági jelenségeket mint sui generis tünetenyeket fogják fel. Így Knies-nek teljesen igaza van, amidőn Machiavelliben Malthus előfutárára vél ismerni és népesezési elméletét, valamint a vándorlásokról vallott felfogását egészen moderneknek mondja. Különben a politikának, a szorosabb értelemben vett államművészetnek minden mellékvonatkozására kiterjed figyelmé és ebben az összefüggésben foglalkozik a gazdasági élet és vallás, valamint a világnézet és közmorál kérdéseivel is. — *Luigi Amoroso: Discussioni del sistema di equazioni che definiscono l'equilibrio del consumatore.* A Walras-Edgeworth-féle fogyasztási teória egy hiányosságának pótlására törekszik Amoroso. Míg az eddig felállított egyenletrendek az ofelimitási problémának csupán szükséges feltételeit adták, addig ő bebizonyítja, hogy az egyenletrendszernek az adott körülmények között feltétlenül van egy és csakis egy maximális ofelimitást kifejező megoldása. — *Mario Guastamacchia: Il commercio italo-argentino.* Az egész vaskos kötet-számba menő statisztikai tanulmány nemcsak a két ország gazdasági viszonylatainak hú tükre, hanem ezenfelül beható ismertetése ezek lüktető külkereskedelmének és termelésének. Három részre oszlik. Az elsőben az általános argentinai gazdasági élet van tárgyalva, a másodikban a háboru előtt Olaszországgal fennállott áruforgalom, majd a háboru utáni helyzet. A főleg spanyol és angol forrásokra támaszkodó munkából a következő érdekes adatokat vesszük csak ki: Az olasz-argentinai árucseré Olaszországra nézve a nyolcvanas évektől kedvező alakulást mutat. Növekvő tendenciát mutat az az áruk volumenje, az olasz kereskedelmi mérleg retrospektív képében is. Amíg az 1889—1913 periódusban az idegen országok felé irányuló argentinai export emelkedése 286, addig az Olaszország felé irányuló kivitel 295%-ot tett ki. Viszont az Olaszországból Argentina felé irányuló kivitel 47.4 millió lírát tett ki 1889-ben és 185.5 milliót 1913-ban. Így tehát az olasz kereskedelmi mérleget különösen jellemzi az argentinai export növekedése, amely főleg az olasz gyáripár termékeiből: gyapju, selyemáru, len, juta és bőrből, valamint olajosmagvakból, vermutból és rizsből áll. Az 1889—1913 periódus sebes ütemét legjobban szemlélteti az alábbi kivonat az olasz külkereskedelmi mérleg tételeiből (érték millió lírában):

	1889 év.	1913 év
Behozatal Argentínától	15	167
Az egész olasz behozatal értéke	1.331	3.646
Az egész olasz behozatal értéke, ha növekedése egyenlő lett volna az argentinai rovat emelkedésével	1.331	14.775
Kivitel Argentínába	47	186
Az egész olasz kivitel értéke	951	2.512
Az egész olasz kivitel értéke, ha növekedése egyenlő lett volna az argentinai rovat emelkedésével	951	3.763

Az újabb periódusban különösen figyelemreméltó az argentinai behozatal növekedése az olasz kereskedelmi mérleg tételeiben. Amíg 1913-ban az onnan való import csupán 4.56%-át tette az összbehozatalnak, addig 1924-ben 5.7, 1925-ben 5.23, 1926-ban 5.8%. Ezt a változást szerző az Osztrák-Magyar Monarchia és Oroszország összeomlásának tulajdonítja, melynek következtében Argentína elfoglalta fontos pozícióját az olasz külkereskedelemben és Brit-India elé, a hetedik helyről a hatodikra nyomult előre. — *Alfredo Breglia: A proposito di G. Botero „economista“.* Giuseppe Boteronak, a XVI. század nagy olasz közgazdászának életművét ismerteti. Feltűnési véleményét és kialakult nézetét a gazdasági élet számos jelenségére vonatkozóan. A népesedés, iparosodás s gyarmatosítás problémái már ebben az időben lekötötték Botero figyelmét, épügy, mint a népességnek városokban és vidéken való tömörülése. Kutatja ennek okát. Nézete nagyban megegyezik a francia Bodin-ével, csakhogy, ami különösen a késztermékek kivitelét illeti, sokkal jobban kidolgozott volt. Botero-ban az olasz közgazdaságtudomány és statisztika értékes egyéniségét tanultuk megismerni, még abból az időből, midőn ez a két tudomány szorosan elhatárolva nem volt, hanem a Machiavelli-féle hagyományhoz hiven, — amihez különben a mi közgazdászunk is hű marad, — a „Ragione di Stato“-nak, az államfilozófiának képezte fontos alkatelemét. Cs. P.

Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik.

59. Band, 3. Heft.

Dr. A. Amonn: Oppenheimers Theorie der „Reinen und Politischen Ökonomie“. I. Grundlegung und allgemeine Preislehre. Oppenheimernek újabban ismét megjelent egy hatalmas, négyszázharminc-oldalas kötete, amelyben tudományunknak „Ökonomik“ címen új elnevezést ad, amely új terminológia heves vita tárgya. Oppenheimer ugyanis azt véli, hogy ez az elnevezés van leginkább hivatva arra, hogy tudományunknak, az ökonomiának ahisztórikus és minden asszociációtól mentes szemléletét nyújtsa. Amonn éles kritika alá vonja Oppenheimernek e tudományos kísérletét, valamint egyéb „tudományos“ fejtegetéseit és „felfedezéseit“ is. Különösen éles ellentétbe kerül Oppenheimerrel az árprobléma területén, ahol vele a „képesített termelő“ (qualifizierter Produzent) fogalmáról vitatkozik. Nem is lenne német közgazdász Oppenheimer, — mondja igen szellemesen Amonn — ha nem adna új szisztematikát és ha nem vezetne be új terminológiát a metodológia már amugy is eléggé összekuszált területére. — *Dr. Paul Wittek: Türkentum und Islam.* Mint ahogy Troeltsch, Max Weber és Werner Sombart, akik oly szemmellátható összefüggésekre lettek figyelmesek nemzetgazdaságtan és szociológia között, megrajzolták a különböző vallások hajlamait a kapitalizmus felé, épügy fenti értekezés is méltányolja az izlámot, mint metafizikai tényezőt, a gazdasági életben. A legrégebbi koroktól kezdve ismerteti az izlám etnográfiai összetételét és utal arra a szoros vérségi kapcsolatra, amely az izlám szétszóródása ellenére is a primitív gazdasági kötelékek alapja. A turkológiát igen fontos tudománynak tartva, becses biblio-

grafiát nyújt azokból a forrásokból, amelyeknek gazdasági jelentősége félre nem ismerhető módon domborodik ki. — *Prof. Sargent Florence, Oxford: Irrtümer einer Wirtschaftstheorie ohne Statistische Grundlage.* Statisztika és közgazdaságtan, az értekezés szerzője szerint, nemcsak hogy teljesen egymásra utalt tudományszakok, hanem egymást kiegészítő diszciplínák is. Jevons, Marshall és Pigou nevei eléggé bizonyítanak amellett, hogy a statisztika mily hatalmas tért hódít ujabban a közgazdaságtudományban. Szükséges lenne szerinte az, hogy a statisztika rendszerét a főiskolákon a közgazdaságtannal kapcsolatban tanítsák, hogy ekként a közgazdászok mindjárt képzett statisztikusok is legyenek. A szociálpolitikai és gazdaságstatisztikai kutatások, nemkülönb azok, amelyek az ipari konjunkturára vonatkoznak, el sem képzelhetők e követelmények betartása nélkül. — *Dr. Heinz Pothoff, München: Konflikte zwischen Vertragspflicht, Verbandspflicht und Tarifpflicht.* — *Dr. Johann Baracs, Frankfurt a. M.: Zins, Kredit und Konjunktur.* — *Prof. Franz Oppenheimer: Produktivität.* — *Dr. F. Heyer: Das planwirtschaftliche Programm Lloyd George's.* Annak a hatalmas politikai programnak, amelyet Lloyd George akart megvalósítani, elsősorban gazdasági jellege volt. Mi lenne más a célja a Workmen Compensation Act-nek, a Trade Disputes, az Agricultural Holding Act-nek, ha nem ez? Ez a szocializálási program oly újításokat ígért minden téren és oly vérmes reményeket tápláltak felőle, hogy Lloyd Georget méltán nevezték nagy „reformer“-nek. E tervek, valamint azok keresztülvitelének ismertetése.

60. Band, I. Heft.

Prof. Konradtieff, Moskau: Die Preisdynamik der industriellen und landwirtschaftlichen Waren. (Zum Problem der relativen Dynamik und Konjunktur.) Korunk egyik legégetőbb problémájával foglalkozik, mert ha sikerülne e két árucsoport, nevezetesen a mezőgazdasági és ipari termékek árai közötti diszproporciót megszüntetni, úgy gazdasági bajainknak legnagyobb részétől is megszabadulnánk. Vizsgálódásait egész 1801-ig visszavezeti, miáltal a tanulmány távlatban nyer. A tény az, hogy eddig a relativ konjunkturakutatás, azaz több áru áralakulásának egymással párhuzamosan való vizsgálata, szintézise ismeretlen volt. Ennek az elhanyagolása pedig nem maradhatott kihatás nélkül az árnivó és a munkaproduktivitás tanulmányozására. E célból a „relativ árdinamika“ fogalmát vezeti be, mint amely fényt vet az eddig feltárt eredményekre és alkalmas arra, hogy ezzel a segítséggel új következtetéseket lehessen vonni. Nem lehet említés nélkül hagyni azokat a rendkívüli szorgalommal összeállított tabellákat, amelyek az Egyesült-Államok és Anglia áralakulására oly becses anyagot szolgáltatnak. — *Dr. Moritz Elsas: Wohlstandinder und sozialer Wohlstand.* — *Dr. Fritz Croner: Die Angestelltenbewegung nach der Währungstabilisierung.* — *Dr. Max Victor: Die Stellung der deutschen Sozialdemokratie zu den Fragen der auswärtigen Politik. (1869—1914.)* A német szociáldemokratapárt (SPD) állásfoglalását ecseteli az európai és a világpolitika minden fontosabb kérdésével kapcsolatban. A bur háború, az afrikai kérdéssel való merev szembehelyezkedés éppúgy szerepelnek itt, mint azok a törekvések, amelyeknek eredménye a német politikának az angol érdekszférából való kivonása volt. A SPD minden imperialista törekvéssel szemben merev állásfoglalást tanusított és taktikája mindig a pacifizmus és a non intervention volt. — *Hans Fehlinger: Internationale Übereinkommen betrefflich der Sozialversicherung.*

60. Band, 2. Heft.

F. W. Taussig, Cambridge (Mass.): Deutschlands Internationaler Handel und das Reparationsproblem. — *Rr. Redvers Opie, Cambridge*

{Mass.}: *Prof. Marshall's Rententheorie*. Marshall jelentősége az értekezés szerzője szerint abban domborodik ki igazán, hogy feltárta és definiálta a névleges járadék (quasi Rente) fogalmát. Ezt a fogalmat, amelyet az időmomentum bevonásával dolgozott ki, tanítványai közül annyira világosan megmagyarázni senki sem tudta, mint ő. Igaz, hogy a járadék sajátlagos volta miatt, melynél fogva az az elsődleges (prime) és esetleges, illetve kiegészítő (supplementary) termelési költségekkel szorosan összefügg: még kellő megvilágításra és kiegészítésre szorul. — *Dr. Charlotte Lütken's: Über Bürokratie und Parteimaschine in den Vereinigten Staaten.* — *Prof. Dr. Alfred Amonn (Tokio): Oppenheimers Theorie der „Reinen und Politischen Ökonomie“.* II. *Monopoltheorie und Verteilungslehre*. Oppenheimernek a földbirtokmegosztásról és annak művelésére életrehívott földművesszövetkezetekről kidolgozott elmélete eléggé ismertek ahhoz, hogy e helyen csupán utalás történjék a frankfurti professzor etikai és politikai elemekkel átítatott teóriáira. A kritika e második részében főleg azt veti szemére a merészen megépített teorémák alkotójának, hogy azok nélkülözik a komoly alapot, mert nem illeszthetők bele fentemlített szépséghibájuk folytán a „tisztá teória“ keretei közé, hanem a szociálliberalizmus céljait szolgálják. Oppenheimer a földbirtok kötöttségében (Grundsperré) látja a mai társadalmi bajok egyedüli okát, amely annak felszabadításával és a proletariátus kezére való juttatásával kiküszöbölhető lenne. O. kommunista tanainak taglalásába bocsátkozni felesleges dolog lenne. Ezen a kommunista alapszinezeten mit sem változtat a „szociálliberalizmus“ hangzatos frázisa. — *Prof. Dr. Richard Strigl (Wien): Wirtschaftstheorie im Dienste der Wirtschaftspolitik*. Valamikor gazdasági politika és elmélet között nem volt annyira szöges az ellentét, mint manapság. Ez állítás valódiságát legjobban a fiziokraták és klasszikusok közötti összehasonlítás támasztja alá. Mind a két tábor változatlanul vitte keresztül a laissez faire elvet gazdasági elméletben és politikában egyaránt. E jelszó alatt akkorig nem értettek mást, mint az Adam Smith-féle elmélet alapját: a nemzet gazdagságát. A „Wealth of Nations“ szerzője az akkori gazdasági liberalizmus legelszántabb protagonistája. Nem szabad viszont azt gondolni, hogy ez a népszerű gazdaságtan (Vulgäroökonomie) választ ad az elmélet minden kérdésére. Nem lehet nagyobb hibát elkövetni, mint egyes problémák megoldását népszerűvé tenni és taglalásába bocsátkozni oly kérdéskomplexumoknak, amelyeket megoldani csak nagy tudományos elmélyüléssel lehet. — *Prof. Dr. Oskar Engländer (Prag): Böhm Bawerk und Marx.*

Cs. P.

60. Band, 3. Heft. 1918 decemb.

Paul Eppstein: Die Fragestellung nach der Wirklichkeit im historischen Materialismus. A történelmi materializmus (helyesebben az ökonomiai történetfelfogás) metafizikai eredetét kutatja az író, azután az u. n. modern ismeretszociológiával foglalkozik. E részt a „dialektika“ hatása alatt álló Mannheimet és Lukácsot értékeli bírálójukkal, a világosabb és szellemesebb Heinz Zieglerrel szemben. — *Willy Andreas: Der Bundschuh. Eine Studie zur Vorgeschichte des deutschen Bauernkrieges.* — *Robert Michels: Einige Materialien zur Geschichte und Soziologie des italienischen Hochschulwesens.* Érdekes történelmi áttekintésen keresztül az író a háború utáni olasz egyetemi viszonyokat vázolja, hol statisztikai adatok kíséretében a mai olasz egyetemi élet szellemi, tudományos, gazdasági és organizációs tényezőit egyaránt leírja. Különösen a fascizmus hatásait ismerteti minden téren. — *W. Leontieff: Die Wirtschaft als Kreislauf.* A naturalista és az értékelméleti felfogás közt akar hidat verni az író. Maga hisz a „körfolyam“ elméletében, bár elismeri, hogy ez határeset. Fontos a technika befolyása a gazdaságra, e tényező a vál-

tozó az „immanens ártörvények“ által determinált folyamatban. — *Julius Deutsch: Das Abrüstungsproblem in der Sozialistischen Arbeiter-Internationale.* . A háboru utáni internacionális munkáskongresszusok program-pontjai nyernek itt ismertetést. A római, hágai, marseillesi, bruxellesi kongresszusok s általában a pacifista munkásmozgalom leírását találjuk e cikkben. — *Julius Kraft: Sander contra Oppenheimer?* Éles hangon támadja Sandert, az Oppenheimer és Sander közti módszertani küzdelemből kifolyólag. — *Fritz Sander: Replik auf Julius Krafts „Sander contra Oppenheimer“.* Sander röviden válaszol Kraftnak. K. V.

Bank-Archiv.

XXVIII. évfolyam.

1. szám. *Die Ergebnisse des VII. Allgemeinen Deutschen Bankiertags zu Köln a. Rh.* Az 1928 őszén Kölnben megtartott hetedik német banknapon hozott határozatok ismertetése. A határozatok Németország pénzügyi és gazdasági helyzetével, valamint a német bankokat érintő speciális problémákkal foglalkoznak (pl. a német mezőgazdaság helyzete és jelentősége a bankok szempontjából; a legitim és a meg nem engedhető verseny a bank- és hitelforgalom terén). — *Kramer: Die Neuerungen im Reichsbankgiroverkehr.* — *Herrmann, Kurt A.: Die Deckungsvorschriften der europäischen Notenbanken.* Rövid elméleti bevezetés után ismerteti a fontosabb európai jegybankoknak — köztük a Magyar Nemzeti Banknak — a bankjegyfedezetre vonatkozó rendelkezéseit és az egyes európai országokban a bankjegyfedezet arányát legujabb (1928. évi) adatokkal világítja meg. Majd az európai jegybankok aranyszükségletével foglalkozik és az arany- és devizakészleteik nagyságáról az 1928. évi júniusvégi állapot szerint közöl kimutatást. Végül a világ aranykészletéről és aranyforgalmáról 1897—1913. évi adatok alapján nyújt tájékoztató képet. — *Schub: Zur Börsenumsatzsteuer bei Arbitrage-Metageschäften.* — *Markiewitz, Martin: Abtretungsstempel bei Sicherungssessionen.* — Birósági döntvények.

2. szám. *Dreyfuss, Willy: Bilanzvorlage — Kreditkontrolle.* A tulságos mérvü hiteligenybevételekből származó veszélyek elhárítása, illetőleg csökkentése céljából a németországi magán- és közjogi jellegü bankok által közösen felállítandó központi hitelevenőrző szervre vonatkozólag tesz javaslatot. Vázolja a megszervezés módját és a felállítandó szerv feladatát. E terv megvalósítása ellen esetleg felhozható érvekkel is foglalkozik, főleg a banktitok megsértésének kérdésével és hangsúlyozza, hogy az általa javasolt intézményt úgy kell megszervezni, hogy az teljes biztosítékot nyújtson a banktitok megsértésével szemben. — *Pályi, Melchior: Konjunkturwende und Bankpolitik.* A konjunkturpolitikának néhány a pénzpiaccal kapcsolatos elvi kérdését tárgyalja. — *Koch, Arwed: Privatbanken oder öffentliche Banken?* A Deutsche Wirtschaftszeitung egyik legutóbbi számában a magángazdaság és a közületi gazdaság kérdéséről irt cikk kapcsán szerző e problémát gyakorlati példával világítja meg: egy közép-németországi vidéki városi-bank és városi-takarékpénztár 1927 decemberi mérlege alapján a közjogi jellegü pénzintézetek rentabilitását és azok működését a biztonság és a liquiditás szempontjából is vizsgálja. Párhuzamot von a magánbankok és a közjogi jellegü bankok működése és helyzete között; szerinte a vizsgálat eredménye minden tekintetben a magánbankok javára dől el.

3. szám. *Weltspartag 1928.* A világtakarékossági nap alkalmából irt cikk, amely a takarékoság jelentőségét domborítja ki. — *Warburg, Max, M.: Zur Frage der „Kreditkontrolle“.* Willy Dreyfus-nak a Bank-Archiv előző számában egy központi hitelevenőrző szerv felállítása

ügyében irt cikkel polemizál. A terv megvalósítását ellenzi. — Erre W. Dreyfus válasza. Álláspontját védve rámutat arra, hogy az általa felvetett eszme nem új, mert hasonló gondolatok már Lucien Picardnak 1912-ben megjelent cikkeiben is találhatóak. — Schroeder, F.: *Fragen des Kapitalmarktes*. A Frankfurter Gesellschaft für Handel, Industrie und Wissenschaft körében a német tőkepiac aktuális problémáiról tartott előadás. — Schmalenbach: *Zum Urteil des Reichsfinanzhofs vom 13. Juni 1928 betreffend die Gegenüberstellung der einzelnen Anschaffungen und Veräußerungen bei Spekulationsgewinnen*. — „Zur Technik des Anleihebetrugs.“

4. szám. *Zum 75. Geburtstage Geheimrat Riessers*. A Centralverband des Deutschen Bank- und Bankiergewerbes és a Reichsverband der Bankleitungen közös üdvözlő irata Riesserhez 75-ik születésnapja alkalmával. Bejelentik, hogy ez alkalomból 150.000 RM értékű „Riesser-alapítványt” létesítettek, melynek kamatai a tehetséges német bankhivatalnokoknak továbbképzése céljából lehetőleg egyévi külföldi tartózkodás költségeire fordítandók. — Moll, Ewald: *Das Soll und Haben von Eichborn & Co. in 200 Jahren*. — Sokal, Max: *Kreditewidenz*. — Stieglitz: *Die Haftungsbeschränkung der Banken*. — Richter, Heinrich: *Alternativobligation, Zwangskurs des Papierfranken und Gültigkeit der Goldklausel in der neueren französischen Rechtsprechung*.

5. szám. *Mombert, P.: Preise und Löhne*. Rámutat néhány németországi példával arra, hogy a munkabérek javítására irányuló követeléseknek csak részbeni teljesítése is többnyire az árak emeléséhez vezet. Hangsúlyozza, hogy a béremelések nem mindig egyedüli vagy túlnyomórészbéli okai az árak emelkedésének, bár ennek hatása kétségtelenül gyakran észlelhető. Németországban rendszerint az a tendencia érvényesül, hogy emelkedő árak bérjavításokat vonnak maguk után, amelynek hatásaképpen az árak újra emelkednek. Nem szükséges, hogy a bérjavítások mindig az árak emelkedésével járjanak, mert olykor sikerül egyes iparágak termelési költségeinek a bérjavítással járó növekedését technikai és gazdasági javítások segítségével teljesen vagy részben kiegyenliteni (pl. emberi erőnek gépekkel való helyettesítése által). Vizsgálja a bérek és árak kölcsönhatását, elsősorban a munkásság szempontjából, majd közgazdasági és szociálpolitikai szempontból. E kölcsönhatásnak oly következményeit is megemlíti, melyek az ország külkereskedelmét befolyásolják. Végül az árnívó csökkenésével járó előnyöket emeli ki és vázolja az odavezető utakat-módokat. — Hantos, Elemér: *Die Organisation der Kooperation der Notenbanken*. — Ludwig, Heinz: *Das industrielle Budget als Kreditunterlage*. — Mirre: *Zur steuerlichen Behandlung einzelner Spekulationsgeschäfte*. — Heymann: *Wege zur Abstreifung der Zuschusswirtschaft im Wohnungsbau*. — Birósági döntvények. — *Der Handel in amtlich nicht notierten Werten*. A berlini „Ausschuss für Geschäfte in amtlich nicht notierten Werten“ közleménye. — *Privatbanken oder öffentliche Banken?* A „Deutsche Spärkassen- und Giroverband“ Arwed Koch-nak a Bank-Archiv 28. évf. 2. számában közölt hasonló című cikkével polemizál. Erre A. Koch. válasza. — Wolff, Alfred: *Noch einmal: Abtretungsstempel bei Sicherungssessionen*. — *Trost: Bekanntmachungen von Gesellschaften im Deutschen Reichsanzeiger*. — *Vereinheitlichung der Grundbuchterminologie*.

6. szám. *Lilienthal: Entbehrlichkeit privilegierter öffentlicher Unternehmen, insbesondere auf dem Gebiete der Elektrizitätsversorgung*. Hans Ludewig „Der Lieferpreis für elektrische Arbeit bei kommunalen und privaten, bzw. gemischt-wirtschaftlichen Unternehmungen, ein Beitrag zur Frage der Betätigung der öffentlichen Hand auf wirtschaftlichen Gebiet“ című könyvének ismertetése és méltatása. — *Schiffer: Die russischen Vorkriegsschulden*. Az Oroszbirodalom világháború

előtti államadóssági problémáját a német hitelezők szempontjából tárgyalja. — *Wrzeszinski, Richard: Die Einkommensteuerpflicht leitender Angestellter auf Grund ihrer Pensionsverträge. Zugleich eine Kritik der sog. wirtschaftlichen Steuerrechtsprechung.* — *Frentzel: Öffentliche Erwerbswirtschaft und Gewerkschaften.* — *Rein, Georg: Zins-scheintrennung und Gutschrift, sowie Tresorabstimmung.* — Birósági döntvények. — *Verzeichnis der staatlich genehmigten Börsen im Deutschen Reich nach dem Stand vom Oktober 1928.* A német birodalmi gazdasági minisztérium összeállítása. — Könyvismertetések.

Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft.

86. kötet, I. füzet, 1929 január.

Jakob Baxa: Adam Müller. Zum Gedächtnis seines hundertsten Todestages am 17. Januar 1929. Baxa, [Adam] Müller munkásságának fáradhatatlan kutatója s legnagyobb ismerője, tömören adja itt Müller életét és szellemi fejlődését. Müller művei filozófiai-vallási, esztétikai-irodalmi s politikai-ökonomiai tárgyakra oszthatók az időbeli keletkezés szempontjából. Ami minket érdekel, első államtudományi műve Fichte Geschlossener Handelstaatjának bírálata, ahol még nem foglal állást Smith ellen, következő, Adam Smith című cikkében azonban már megtámadja. Az 1808-ban megjelenő Elemente der Staatskunst már teljes alakjában tárja elénk a mülleri rendszert. Állam és társadalom közt nem tesz különbséget, ez rendszerének alapja. Fontos pénzelmélete, mely német földön az ily irányu első kísérlet. Főtétele, hogy a pénz nem materiális, hanem társadalmi jelenség. 1812-ben az Agronomische Briefe, 1816-ban a Theorie des Geldes jelenik meg. Müller előre látta a szociális átalakulásokat, a kapitalizmusnak korát megelőző bírálatát adta, mely a későbbi szociálista irodalomra is hatott. Baxa végül Müller megítélésének történetét vázolja, mely az őt félreértő és elítélő bírálókon keresztül csak ma vezetett az általános Müller renesszanszhoz. — *Otto Hinze: Soziologische und geschichtliche Staatsaffassung. Zu Franz Oppenheimers System der Soziologie.* A Gunplowitz által létesített „szociológiai állameszmét“ Oppenheimer adoptálta. Azonban fentiek lapos materializmusát kiindulásként Oppenheimernél csupán erős pozitívizmus helyettesíti. Ő ugyanis elveti az organizmus fogalmát az államban, de mint analógiát megtartja, természetesen így nem kerülheti ki naturalisztikus fogalmaknak rendszerébe való beszívargását. Oppenheimer megkülönböztet szubszociális, szociális és szupraszociális állapotot. Elsővel az antropologia, másodikkal a szociologia, harmadikkal a történelem foglalkozik. A szociológia, melynek tárgya csupán a szociális fokozat, törvénytudomány, alapfogalma a tömeg, alapdiszciplínája az „ösztöntan“. A szociológiainak határa ott van, ahol az egyén jut szerephez, mert az egyén a történelemnek tárgya. Oppenheimer kísérlete így, módszertanilag erősen bírálható, de ezt ellensúlyozza munkájának praktikus, reformáló tendenciája. A politikai erőszakot s a földmonopóliumot el akarja törölni, hasonlóan Marxhoz, azonban a magánvagyon és a szabad versenyt fenntarthatónak véli. Azon felfogásában, hogy a kapitalizmust alá kell ásni, mint Marxtól a materialisztikus történelelfogás, Oppenheimert az oswaldi energetizmus vezeti s így visz bele biológiai fogalmakat szociológiájába. A cikk végén szerző, bár rámutat az ismeretelméleti hiányosságokra, mégis dicséri Oppenheimer reformáló gondolatait, melyek bátor pacifizmusban hangzanak ki. — *Walter Norden: Zur Ausbildungsfrage der höheren Verwaltungsbeamten.* Norden berlini tanár cikkét különös érdeklődéssel olvashatjuk, mivel az új közigazgatási törvényjavaslatot a törvényhozás jelenleg tárgyalja. Milyen legyen a közigazgatási tisztviselők főiskolai képzettsége? Norden maga a közigazgatás funkcióit elemzi s eredménye szerint ez három ténye-

zóból áll. Először a szükségleteket kell vizsgálni, azután a hozandó szabály kivitelének lehetőségeit s ez végül a meglévő törvényei vetendő egybe. Így a közigazgatás gazdasági-, politikai-, szociális- és jogi tevékenységből egyaránt áll. Poroszországban a Stein-Hardenbergi reformok értelmében a gyakornoktól két jogi alapvizsgát követeltek. Azonban a jogi tananyagban az egyetemen a magánjog volt tulnyomó, a közjogi, közgazdaságtani és szociálpolitikai képzés hiányos volt. Ezt a gyakornok három évi praktikus képzése ugyan pótolta némileg, a hiányok mégis láthatók voltak. Ez adott a „bürokrácia“ s más lebecsülő kifakadásokra alkalmat. Ezért 1923-ban az első jogi alapvizsgán kívül még egy közjogból és közgazdaságtanból álló vizsgát követeltek, de ez sem elégithette ki a közvéleményt. Jastrow professzor azt javasolta, hogy a bírák, ügyvédek és közigazgatási hivatalnokok egységes kiképzésben részesüljenek, Delbrück és Drews ezzel szemben két különböző vizsgát ajánlott a jogi és a közigazgatási gyakornok számára. Norden szerint nem kell a jogi és nemzetgazdaságtani studiumot összeolvasztani, a diplomás közgazda a közigazgatás egyes ágaiban jól megállhatja helyét, természetesen némi jogi orientációval; ugyanígy a jogász közgazdasággal a közigazgatás oly ágaiban, mely inkább jogászai képzettséget igényel. Ennek a praktikus jól megoldható reformnak kivitelét várja az új német törvényjavaslattól. — *E. Hugo Vogel: Gegenwartsprobleme der Finanzwissenschaft.* Az újabb irodalmat ismerteti. — *Miscellen. H. L. Stoltenberg: Die Bezeichnung der Gruppen durch die Nachsilbenschaft.* — *Rudolf Strucken: Neue deutsche Konjunkturliteratur.* Mises: Geldwertstabilisierung und Konjunkturpolitik; a Diehltől kiadott Beiträge zur Wirtschaftstheorie, melyben Röpke, Morgenstern, Liefmann, Hayek és mások irtak, végül Wagemann Konjunkturlehre című művét ismerteti. Szerinte utóbbi teljes teoretikus érzéketlenségről tanuskodik, ellenében a Diehltől kiadott munkával, mely metodológiailag az elméleti kutatás mellett szól. Mises könyve inkább általános pénzelmélet, semmint konjunktura-elmélet. — *L. Stephinger: Währungsreform in Indien.* — *Mentor Bouniatian: Das Webersche Gesetz und die Wertlehre.* *W. Winkler: Erwiederung.*

K. V.

Könyvszemle.*

Gazdasági leírás.

- Amerika. America* (South, Union of). Economic conditions, June 1928. H. M. S. O. 2 sh.
- Amerika. Mazur, Paul.* Der Reichtum Amerikas. Seine Ursachen und Folgen. (American Prosperity, its causes and consequences.) Berlin. S. Fischer. 1928. 260 S. Rm. 5.
- Bécs. Danneberg.* 10 Jahre neues Wien. Mit 26 Bildern. Wien. Wiener Volksb. 1929. 68 S. Rm. 2.
- Görögország. Greece.* Economic conditions. May. 1928. London. H. M. S. O. 1928. 2 sh.
- Japán. Japan.* Economic conditions. June. 1928. London. H. M. S. O. 1928. 3 sh.
- Japán. Lederer, E. u. E. Lederer-Seidler.* Japan—Europa. Frankfurt a. M. Frankfurter Societäts-Druckerei. 10 Rm.
- Németország. Germany.* Economic and financial conditions. June. London. H. M. S. O. 1928. 3 sh. 6 d.
- Magyarország. Ungarns Handel und Industrie* im J. 1927. Bp. Keresk. és Iparkamara. 1928. 236 I P 5.
- Ungarisches Wirtschafts-Jahrbuch.* Hg. v. G. Gratz. Verantw. Redakteur G. Bokor. IV. Jg. 1928. 393 I. P 20.
- Szociálpolitika.**
- Balás, K.* Die Hauptfragen der Sozialpolitik. Wien. Manz. 1928. 200 S. Rm. 7.50.
- Die Angestelltenbewegung.* 1925 bis 1928. Geschichts- u. Handbuch d. Wirtschafts-, Sozial- und d. Gewerkschaftspolitik. Berlin. Freier Volksverlag. 1928. 301 S. Rm. 14.
- Fiedler, J.* Die sozialen Organisationen und die Volkswirtschaft. Eine sozialökonom. Studie über d. Entwicklungsmöglichkeiten d. Arbeitergewerkschaften und Arbeitgeberverbände. Jena. Zwing. 1928. 260 S. Rm. 6.
- Grünfeld, E.* Das Genossenschaftswesen, volkswirtschaftlich und soziologisch betrachtet. Halberstadt. Meyer. 1928. Rm. 20.25.
- Kampffmeyer, P.* Unter dem Sozialistengesetz. Berlin. Dietz Nachf. 1928. 240 S. Rm. 5.75.
- Kautz, H.* Im Schatten d. Schlote. Versuche zur Seelenkunde d. Industriejugend. Einsiedeln. Verlagsanstalt Bensiger u. Co. 1928. 295 S. Rm. 6.
- Kuczynski, Jürgen.* Löhne u. Konjunktur in Amerika. Berlin-Schlachtensee. Verlag d. Finanzpolit. Korrespondenz. 1928. 28 S. Rm. 3.
- Michel, M.* Das Gemeinwohl in der Arbeitszeitverordnung. Berlin. Hobbing. 1928. 82 S. Rm. 4.20.
- Mihelics, Vid.* A szakszervezkedés elmélete és iránya. 53 l. (Társ. tud. Fü. 7—8. sz.) P 1.
- Rawier, E.* Die deutsche Sozialpolitik im Spiegel der Statistik. M.-Gladbach. Volksvereins-Verlag. 1929. 332 S. Rm. 14.
- Szalai, T.* Arbeitslohn, Arbeitszeit und Kosten. Lpzg. Verlag d. Asia Major. 1928. 81 S. Rm. 2.50.
- Wokurek, L.* Das Arbeitsrecht der czechoslovakisch. Republik. Prag. J. G. Calve. 1928. 405 S. Kc. 55.

* Összeállította a Grill-fele udvari könyvkereskedés. Dorottya-utca 2.

Üzemi organizáció.

- Banse*, K. Organisation und Methoden d. betriebswirtsch. Statistik. Berlin. Spaeth u. Linde. (1929.) Etwa Rm. 6.
- Bouffier*, W. Die Verrechnungspreise als Grundlage d. Betriebskontrolle und Preisstellung. Berlin. Industrieverlag Spaeth und Linde. 1928. 98 S. Rm. 4.20.
- Eicke*, K. Buchführung und Bilanz im Rahmen der Organisation einer Kommunalverwaltung. Berlin-Friedenau. Deutscher Kommunal Verlag. 1928. 340 S. Rm. 18.
- Gorkic*, M. Heran an die Betriebe. Organisatorische Lage und Aufgaben der KJI. Berlin. Verlag der Jugendinternationale. 1928. 119 S. Rm. 1.
- Hennig*, K. W. Betriebswirtschaftslehre der Industrie. Mit 57 Textabb. u. 6 Anlagen. Berlin. Springer. 1928. 167 S. Rm. 11.
- Holzer*, R. Systematische Fabrikrationalisierung. München. Oldenburg. 1928. 152 S. Rm. 6.
- Isaac*, A. Betriebswirtschaftslehre und Wirtschaftspraxis. Nürnberg. Kriche und Co. 1928. 40 S. Rm. 1.80.
- Meakin*, W. The new industrial revolution; rationalisation and post-war tendencies of capitalism and labour. London. Gollancz. 1928. pp. 284. 9 sh.
- Rauecker*, Br. Rationalisierung als Kulturfaktor. Berlin. Reimar-Hobbing. 1928. Rm. 7.
- Elméleti közgazdaságtan.**
- Anderson*, O. Zur Problematik der empirisch-statistischen Konjunkturforschung. Kritische Betrachtung d. Harvard-Methoden. Bonn. Schroeder. 1929. 39 S. Rm. 2.85.
- Bangert*, O. Gold und Blut. Wege d. Wiedergeburt aus dem Chaos. München. Eher. 1928. 152 S. Rm. 3.
- Behrens*, W. Das Geldschöpfungsproblem. Jena. G. Fischer. 1928. 152 S. Rm. 3.
- Butze*, A. u. F. Volkswirtschaftslehre. Arbeitsgrundlagen zum selbstständ. wirtschaftl. Denken u. Beobachten. Mit 19 graph. Darstell. Lpzg. Gehlen. 1928. 208 S. Rm. 3.80.
- Carell*, E. Sozialökonomische Theorie u. Konjunkturproblem. München. Duncker und Humblot. 1929. Rm. 9.
- Fisher*, Irving. Die Illusion des Geldes. Mit 5 Schaubildern. Berlin. Hobbing. 1928. 160 S. Rm. 7.20.
- Gide*, Charles. Grundsätze d. Volkswirtschaftslehre (Principes d'économie politique). Ausg. B. in 3 Bden. Halberstadt. Meyer. 1928. Rm. 10, 9.50, 11.50.
- Jecht*, H. Wirtschaftsgeschichte u. Wirtschaftstheorie. Tübingen. Mohr. 1928. 44 S. Rm. 1.80.
- Kruse*, L. Der Begriff d. Privatwirtschaft in seinem systematischen Verhältnis zu dem Begriff der öffentlichen Wirtschaft. Münster i. W. Helios-Verlag. 1928. 84 S. Rm. 4.50.
- Kühne*, O. Die mathematische Schule in der Nationalökonomie. Bd. 1. H. 1. Die italienische Schule (bis 1914). Berlin. W. de Gruyter. Rm. 16.
- List*, Fr. Schriften, Reden, Briefe. Bd. 5. Aufsätze u. Abhandlungen aus d. Jahren 1831—1844. 699 S. Rm. 18.
- Lorenz*, Ch. Die wirtschaftspolit. Strömungen d. Gegenwart. München. Duncker u. Humblot. Etwa Rm. 2.50.
- Nagel*, P. Geld und Boden. Systematische Darstellung e. krisenlosen, ausbeutungsfreien Wirtschaftsordnung. Frankfurt a. M. Buchhaus A. Schaffer. 1928. 261 S. Rm. 4.50.
- Nölting*, E. Einführung in die Theorie der Wirtschaft. Berlin. Carl Heymann. 1929. 224 S. Rm. 7.
- Salin*, E. Geschichte d. Volkswirtschaftslehre. Berlin. J. Springer. 1929. 106 S. Rm. 4.20.
- Sipos* S. Az amerikai konjunktúra-kutatás és annak tanulságai a magyar viszonyok szempontjából. Bpest. Pátria. 1928. 17 l. P 2.
- Streller*, R. Die Dynamik der theoretischen Nationalökonomie. Mit 12 Fig. im Text. Tübingen. Mohr. 1928. 225 S. Rm. 13.20.
- Ude*, J. Der ideale Staatsbürger u. seine Wirtschaftsethik. Klagenfurt. Gutenberghaus. W. Merkel. 1928. 199 S. Rm. 2.20.

Vierteljahrshefte zur Konjunkturforschung. Sonderh. 11. Die Saisonschwankungen d. wichtigsten Wirtschaftsvorgänge in Deutschland seit 1924. (Von Otto Donner.) 45 S. Rm. 5.40.

Kereskedelem.

- Bozóky, G.* Magyar kereskedelmi jog. Bpest. Grill. 1929. II. köt. Kereskedelmi ügyletek. 547 l. P 20.
- Durstine, Roy.* This advertising business. London. Scribner. 1928. pp. 342. 10 s 6 d.
- Goldschmit, Fr.* Handelsgesetzbuch Handkommentar. München. Beck. 1928. Rm. 18.
- Halm, G.* Die Konkurrenz. München. Duncker u. Humblot. (1929.) Rm. 7.50.
- Hantos, E.* Europäischer Zollverein und mitteleuropäische Wirtschaftsgemeinschaft. Berlin. Organisation Verlagsges. 1928. Rm. 2.20.
- Nagy L. (gesztelyi).* Külkereskedelmi mérlegünk problémái tek. a vámtarifa módosítására. Bpest. Franklin. 1928. 55 l.
- Skála, K.* Das Gesetz gegen den unlauteren Wettbewerb. Prag. „Praetor“ Verlag. 1928. 151 S. Kc 46.
- Vershofen, W.* Die Marktverbände. (2 Tle.) Tl. 1. Nürnberg. Kriche u. Co. 1928. 181 S. Rm. 8.50.

Pénz- és hitelpolitika.

- Alföldi A.* A bpcsti pénzintézetek története napjainkig. 220 l. Tébe kvár 42 sz. P 6.
- Dannenbaum, Fr.* Deutsche Hypothekenbanken. 2. Aufl. Berlin. Vahlen. 1928. 536 S. Rm. 30.
- Maclaren, J.* Bankers and banking: the Bank Act, Canada. London Sweet. 1928. pp. 649. 30 sh.
- Svoboda, O.* Die Arbitrage in Wertpapieren, Wechseln, Münzen und Edelmetallen. Berlin. Haude und Spener. 1928. 785 S. Rm. 38.

Közlekedési politika.

- Berger, Z.* Die Eisenbahnpolitik d. Tschechoslovakischen Republik seit ihrem Bestehen. Strassburg. Heik u. Cie. 1928. 142 S. Rm. 2.50.
- Brown, Ashley.* The future of the

railways. London. Simpkin. 1928. pp. 68. 1 sh 6 d.

- Brunot, Durand et de Fourcauld.* Les transports internationaux par voie ferrée. Paris. Sirey. 1928. 950 p. 70 fr.
- Hennig, R.* Abhandlungen zur Geschichte der Schifffahrt. Jena. G. Fischer. 1928. 171 S. Rm. 9.
- Schäffer, L.* Vasuti fuvarozási jog Előszót írta br. Szterényi József. Bpest, Révai. 1929. 2 kötet. P 12.
- Wagner, Gy.* Az 1928. évi vasuti üzletszabályzat és a végrehajtási határozmányok. Budapest. Tebe. 1928. 343 l. P 8.
- Zádor, H. B.* Die Bedeutung der Donau für den ungarischen Aussenhandel vor und nach dem Weltkrieg. Budapest. Jakab. 1928. 121 l.

Állami pénzügy.

- Adó- és vámügyi évkönyv.* 1928. VIII. évf. Az érvényben levő egyes adók, forgalmiadók, illeték és vámszabályok. Összeáll. Szepessy Mihály. Bpest. Pfeifer. 1928. 292 l. P 15.
- Csorba, E.* A földbirtok jövedelemadója. Bpest. Eggenberger. 1928. 98 l. P 4.
- Jecht, H.* Wesen und Formen der Finanzwirtschaft. Umriss einer Finanzwirtschaftslehre und Finanzsoziologie. Jena. Fischer. 1928. 152 S. Rm. 7.50.
- Kuczynski, R.* Innere Anleihen Sowjet-Russlands. Berlin-Schlachtensee. Verlag d. Finanzpolit. Korrespondenz. 1928. 24 S. Rm. 3.
- Lotz, W.* Kapitalbildung und Besteuerung. Müncher. Duncker u. Humblot. Rm. 12.
- Matton H.* Traité de science et de législation financière belge et coloniale. 2 vol. Paris. Rivière. 1928. 120 fr.
- Takács Gy.* Földadó. Bpest. Grill. 1928. 114 l. P 4.
- Takács Gy.* Házadó. Bpest. Grill. 1928. 154 l. P 5.
- Takács Gy.* Kereseti adó. Bpest. Grill. 1928. 234 l. P 8.
- Takács Gy.* Társulati adó. Bpest. Grill. 1928. 208 l. P 6.40.
- Taylor E.* Finanzpolitik u. Steuersystem der Republik Polen. Jena. G. Fischer. 1928. 365 S. Rm. 18.

Közgazdasági krónika.

A magyarországi gazdasági viszonyok az 1928. évi december hónapban.

Az elmúlt decemberi hónap fontosabb változást nem hozott gazdasági életünk menetében. A külkereskedelmi mérleg passzivuma, a termésértékesítés nehézsége, a tőzsde üzlettelensége terén ugyyszólván semmi változás sem történt. A pénz- és hitelviszonyok évvégi kedvezőbbre fordulása sem következett be, viszont a gazdasági élet bizonyos ágazataiban, mint a banküzletben, gyár- és bányavállalatoknál a kedvezően végződő üzletév reményt nyujt arra, hogy a következő évben a gazdasági helyzet általánosságban is kedvezőbb irányzatot fog venni.

Közületi pénzügyek.

Az államháztartás helyzetét feltüntető költségvetési előirányzat decemberre 4.8 millió pengő felesleget irányzott elő, a múlt év ugyanezen hónapjára előirányzott 2.7 millió pengő felesleggel szemben. Az előző évi december havához viszonyítva a kiadások közel tíz millióval, a bevételek pedig 12.2 millió pengővel magasabban irányoztattak elő. A bevételek előirányzása a tapasztalati adatok alapján történt, míg a kiadásoknál nevezetesebb rendkívüli tételek a következők voltak:

államadóssági szolgálat	---	---	4,435.271	pengő
békeszerződési terhek	---	---	630.000	„
dohányvásárlás	---	---	11,700.000	„
hadikölcsönjegyzők támogatása	---	---	3,000.000	„

Ezen költségvetési év első felének adatai az előző költségvetési év első felének adataival szemben a következő képet mutatják:

	1927-ben		1928-ban	
	427.9	millió pengő	484.2	millió pengő
előirányzott bruttó kiadás	427.9	„	484.2	„
„ „ bevételek	433.3	„	479.3	„
„ felesleg vagy hiány	+ 5.4	„	-- 4.9	„
előirányzaton felüli bevételek	+ 67.2	„	+ 35.9	„
tényleges felesleg	+ 72.6	„	+ 34.—	„
tényleges összes bevételek	500.5	„	525.2	„

Az államháztartás decemberi előirányzatát és tényleges eredményeit a következő összeállítás mutatja millió pengőben:

1928. évi	A költségvetési előirányzat szerinti		A ténylegesen elért nyers bevétel	Hozzávetőleges különbözet	
	nyers kiadás	nyers bevétel		3 és 1 között	3 és 2 között
december	1 83.2	2 88.—	3 92.6	4 + 9.2	5 + 4.6

Ezek szerint az állami bevételi számlák összes eredménye, ide számítva a nem állami számlákon szereplő sójövédéket és a külügyi tárca közvetlen kiadásra felhasznált tételeit is, az előirányzatot decemberben 4.6 millió pengővel haladta túl, úgyhogy az amugy is 4.8 millió pengőre előirányzott bevételi felesleg 9.2 millió pengőre emelkedett. Az 1928. év egyes hónapjaiban az előirányzattól eltérő bevételi eredmény és bevételi felesleg összege az egyes hónapokban a következő volt:

	előirányzaton felüli bevétel	felesleg
január	+ 13·1	+ 16·9
február	+ 5·7	+ 1·3
március	— 1·2	— 5·8
április	+ 0·2	— 5·2
május	+ 4·4	+ 1·1
június	+ 12·4	+ 13·9
július	+ 2·3	— 9·9
augusztus	+ 6·1	+ 3·6
szeptember	+ 3·6	+ 4·3
október	+ 6·9	+ 11·0
november	+ 12·4	+ 12·6
december	+ 4·6	+ 9·2
összesen :	+ 70·5	+ 53·0

Vagyis az 1928. naptári évre előirányzott 17.5 millió pengő hiánnyal szemben a 70.5 millió pengős előirányzaton felüli bevétel folytán 53 millió pengő bevételi felesleg mutatkozott, vagyis egy hónapra átlag 4.5 millió pengő bevételi felesleg jut, ami a budgetnek több mint 6%-át teszi ki.

A népszövetségi kölcsönre lekötött bevételek alakulását november és december hónapokban a következő táblázat mutatja:

A bevételi forrás megjelölése	novemb.	decemb.
	millió pengő	
vámjödék	11·78	9·87
dohányjödék (brutto)	12·65	13·38
cukoradó	3·21	3·28
sójödék (netto)	2·00	2·52
összesen	29·64	29·05
különbség az előirányzattal szemben	+ 0·70	— 0·83

A lekötött számlán szereplő bevételek közül decemberben a vámjödék az előirányzattal szemben 1.14 millió pengő hiányt mutatott, úgyhogy csupán a többi számlák feleslege tudta a hiányt 830.000 pengőre csökkenteni.

A népszövetségi kölcsön-számlák álladékaiban december havában változás nem történt. A rendelkezésre álló egyenleg 22,457.248 pengőt tesz ki.

A Lengyelországgal korábban folyamatba tett kereskedelempolitikai tárgyalások befejeztetvén, a vonatkozó pótegyezmény 1928. évi december 2-án Varsóban aláíratott.

Spanyolországgal és Litvániával a megkezdett tárgyalások tovább folytatódtak.

Az általános gazdasági helyzet.

Az új fizetéseképtelenségek száma decemberben az előző hónaphoz képest némi emelkedést mutat, amennyiben a novemberi 114 új esettel szemben decemberben 120 új eset került bejelentésre. Ezzel szemben a passzívák összege némileg csökkent, úgyhogy az egy fizetéseképtelenségre jutó átlagos passzívák összege kb. 15%-kal kisebb, mint az előző hónapban volt.

A magy. kir. Központi Statisztikai Hivatal az OHE adatszolgáltatása alapján a következő képet nyújtja a decemberi fizetéseképtelenségi esetekről

újabb fizetéseképtelenségi eset	120
ebből csőd	15
magán- és kényszeregyezés	105
aktívák összege	4,061.180 P
passzívák összege	7,066.628 P
befejezett fizetéseképtelenségek száma	159
ezeknél passzívák összege	7,695.158 P
„ aktívák összege	7,312.613 P

Az új fizetéseképtelenségi esetek közül Budapestre jutott 32 (26.7%), 1,851.000 pengő aktívával és 3,160.000 pengő passzívával. Vagyis előző hónapokhoz képest az esetek számát illetőleg Budapest aránya lényegesen javult, míg a passzívák összege tekintetében a javulás kisebb arányú volt.

A fizetéseképtelenségi esetek hullámozása az év folyamán következő volt:

	esetek száma	aktívák összege millió pengő	passzívák összege millió pengő
január	180	10.54	15.86
február	156	7.65	11.36
március	171	6.07	9.86
április	153	2.91	5.04
május	176	5.29	9.26
június	164	6.25	11.24
július	115	3.37	5.41
augusztus	67	2.36	3.74
szeptember	59	1.48	2.36
október	105	4.25	6.90
november	114	5.65	8.89
december	120	4.06	7.06

A felvett váltóóvások száma és az óvatolt váltók összege a Központi Statisztikai Hivatal kimutatása alapján a következő volt:

	darab	érték millió pengőben
január	10.062	7.81
február	9.243	6.95
március	6.641	6.85
április	10.549	6.76
május	10.863	7.02
június	9.335	5.84
július	9.789	6.35
augusztus	10.286	6.73
szeptember	9.883	6.81
október	10.714	8.45
november	9.870	6.83
december	10.262	6.65

Vagyis az óvatolt váltók darabszám tekintetében lényegesen emelkedtek, míg érték tekintetében érezhetően csökkentek.

A székesfővárosi statisztikai hivatal adatai szerint volt Budapesten:

üzletnyitás	---	---	---	603
üzletbeszünetetés	---	---	---	296
cégbejegyzés	---	---	---	74
cégtörlés	---	---	---	97

A budapesti zálogházak forgalma a következő képet mutatja :

zálogfelvétel	---	---	---	145.281	tételszám	3,650.286	pengő értékben
zálogkiváltás	---	---	---	159.870	„	3,896.919	„ „
árverés	---	---	---	4.568	„	—	„ „
zálogálladék a hó végén	676.389	---	---	---	„	17,970.222	„ „

Hosszu idők óta az első hónap, mikor a zálogkiváltások száma és értéke felülmúlja a zálogfelvételek számát és értékét, úgyhogy a zálogálladéknak, habár nem nagyarányu, de mégis csökkenő helyzetével számolhatunk

A pénzügyi helyzet.

A budapesti Giró- és Pénztáregylet által lebonyolított gyorsutalványforgalom igénybevétele volt:

1928. évi	Forgalom		Napi átlagos forgalom		Egy gyorsutalvány átlagos értéke pengő
	pengő	darab-szám	pengő	tétel-szám	
december	191.650.000	7395	8,330.000	321	26.000

A Budapesti Leszámoló Egylet forgalma volt 82,160.000 pengő, utóbbinak, valamint a gyorsutalványforgalomnak együttes összege 273,810.000 pengő, ami az előző hónapokkal szemben csökkenést mutat.

A m. kir. postatakarékpénztár takaré- és csekküzlet-forgalma decemberben 1.517,642.000 pengőt tett ki.

A tényleges jegyforgalom december havi szokásos emelkedése 37.9 millió pengőt tett ki, ami által a tényleges jegyforgalom december végén 513.45 millió pengőre emelkedett. Ezzel szemben a giroszámlák csökkenése 18.1 millió pengő volt, úgyhogy az azonnal lejáró tartozások összege 240.80 millió pengőt tett ki. A tényleges és virtualis jegyforgalom emelkedése decemberben így 19.8 millió pengővel emelkedett.

A bank érckészlete december folyamán 3.2 millió pengővel csökkent, ami a devizakészlet apadásának tudható be. A váltótárca állománya 33.5 millió pengővel emelkedett és eddigi legmagasabb szintjét 417.4 millió pengőt érte el. Az állam adóssága december folyamán 6.8 millió pengővel csökkent, tulnyomórészt a jegyintézet felszámolási tömegéből történt évi törlesztés folytán és december végén 97,243.000 pengőt tett ki.

A tényleges forgalomban levő váltópénz mennyiségének változása az egyes bankhetek végén a következő volt millió pengőben:

december	7.	---	---	---	38.89
„	15.	---	---	---	38.33
„	23.	---	---	---	38.43
„	31.	---	---	---	38.79

A Magyar Nemzeti Bank váltópénztáraiban foglalt váltópénzeket is hozzászámítva, december végén összesen 46,472.243 pengő értékű váltópénz állott rendelkezésre, vagyis a váltópénz mennyisége 38.000 pengővel gyarapodott.

A postatakarékpénztár és a tizenhárom legnagyobb budapesti pénzügyintézetnél elhelyezett *betétek állandéka* következőképpen alakult:

Takarékbetétek:

a) pengőben	460,928.244 P
b) idegen valutában	34,915.349 P

Folyószámlabetétek:

a) pengőben	627,375.948 P
b) idegen valutában	265,035.425 P

Betétek összesen: 1.388,254.966 P

A takarékbetétek állandéka december folyamán 11 millió pengővel emelkedett, aminek folytán a betétek 1913. évi állományuk 49.5%-át érték el. A folyószámlabetétek növekedése decemberben 15 millió pengőt tett ki, tehát 1913. évi állományunkat 4.2%-kal túlhaladták.

A tőkeképződés szempontjából fontosabb betétállomány alakulása az év folyamán következő volt millió pengőben:

január	382.6
február	394.3
március	403.4
április	406.9
május	419.1
június	428.5
július	452.2
augusztus	457.3
szeptember	464.2
október	469.5
november	484.9
december	495.9

A takarékbetétek állománya az egész év folyamán 131.1 millió pengőt, 36%-ot tett ki. A havi átlag 10.9 millió pengő.

Lényegesebb változás a pénzpiac helyzetében nem állott be ugyan, de a pénzpiac helyzete csendes, némi könnyebbedés észlelhető, a hitel-igények csökkenőben, a kínálat növekedőben voltak. Talán egy árucikk sem drágult annyira ez év folyamán világpiaci viszonylatban, mint éppen a pénz. Az év elején az amerikai jegybankok, majd az Angol Bank is emelte a kamatlábat, a Nemzeti Bank is 1%-os kamatlábemelésre kényszerült. A különböző hitelnek kamatlába is átlagosan 1—1½%-kal drágult. A prima kereskedelmi váltók 7½—8¾%-kal voltak elhelyezhetők, a visszleszámitolási kamatláb 8—10%, a vidéki kihelyezési kamatláb 8¾—14% volt. Legnagyobb mértékben a külföldi rövidlejáratu hitelek drágultak meg, amelyek az év elején 5%-os kamatláb mellett álltak rendelkezésre, míg most 7%-on alul nem kaphatók.

Az egységes záloglevelek kibocsátása tárgyában a tárgyalások meggyúsultak. Amerikai statisztika szerint az ottani kötvénypiacon decemberben 3150 millió dollár értékű európai záloglevél és kötvény volt forgalomban. Ebből Németország 1153 millió dollárral, Franciaország 401 millió dollárral, Olaszország 274 millió dollárral volt érdekelve. A statisztika szerint Magyarország 64 millió dollárral a 10-ik helyen szerepel.

Hosszas előkészítés után december 11-én megalakult a Magyar Gazdaságkutató Intézet. Feladata az, hogy a gazdasági élet jelenségeit gyakorlati érdekektől mentesen a gazdasági statisztika új mód-

szereivel analizálja és főleg a konjunkturakutatás terén végezzen uttörő munkát. Az intézet kiadványai közeljövőben meg fognak jelenni.

Az ötmilliárdolláros exportkölcsönre megindultak a jelentkezések. Főleg középvalallatok érdeklődnek a kölcsön iránt, melynek 7½%-os kamatterhe miatt a nagyipar érdeklődése eléggé mérsékelte.

A tőzsdei forgalom december havában is lanyha és vontatott menetű volt. A már hónapok óta tartó kedvetlen irányzat decemberben is tovább tartott s az árfolyamoknál csak lényegtelen fluktuációk voltak észlelhetők. A tőzsde felélékítésére irányuló javaslatok és kísérletek lassan-lassan feledésbe merültek, aminthogy mesterséges eszközökkel aligha volt remélhető a mai gazdasági és pénzügyi viszonyok mellett nagyobb érdeklődés felkeltése.

A budapesti tőzsdén jegyzett részvények árfolyamának változását a következő táblázat mutatja:

A részvények megnevezése	Indexszám 1913 dec. 31= 100 az 1913. évi állományt érintő tőkeváltozások figyelembevételével			Az összes tőkeváltozások figyelembevételével		
	1927 XII. 31.	1928 XI. 30.	1928 XII. 31.	1927 XII. 31.	1928 XI. 30.	1928 XII. 31.
I. Bankok	10·5	10·0	10·0	18·3	17·5	17·5
II. Takarékpénztárak	7·3	7·6	7·6	16·1	20·0	20·1
III. Biztosítótársaságok	9·1	8·1	8·0	9·5	8·2	8·2
IV. Gőzmalmok	11·2	9·3	9·6	14·6	12·2	12·6
V. Bányák és téglagyárak	73·2	70·0	70·7	92·9	88·8	89·9
VI. Könyvnyomdák	30·1	30·6	30·6	66·7	66·7	66·6
VII. Vasművek és gépgyárak	41·3	32·7	33·5	48·5	38·9	39·6
VIII. Közleked. vállalatok	8·1	7·1	7·0	12·2	10·7	10·4
IX. Cukorgyárak	80·6	62·2	59·5	91·6	71·2	67·6
X. Gyár- és villamosági vállalatok	100·6	82·6	83·4	155·6	126·7	127·9
XI. Sörgyárak és szeszipari vállalatok	91·3	95·2	102·2	179·7	183·3	197·6
XII. Szállodák és gyógyfürdők	46·7	53·7	50·9	81·0	93·0	88·4
XIII. Textilipari vállalatok	33·6	31·7	34·8	53·3	49·7	52·3
XIV. Vegyszeti vállalatok	33·9	36·1	36·7	36·1	40·7	41·4
XV. Különbféle vállalatok	51·5	46·1	48·8	85·1	74·3	77·9
Az összes részvények indexe	20·4	19·1	19·3	31·5	29·5	29·8

A részvények általános indexének december havi minimális emelkedése, amely még csak általánosnak sem volt tekinthető, még arra sem volt elegendő, hogy az általános indexet a múlt év december havi színvonalig felemelje. A múlt évvel szemben csupán a könyvnyomdák, sörgyárak és szeszipari vállalatok, szállodák és gyógyfürdők és textilipari vállalatok csoportjába tartozó részvények indexe mutat minimális emelkedést, és az emelkedés e csoporton belül sem tekinthető általánosnak.

A mezőgazdaság helyzete.

Az őszi vetések a téli időjárás beállta előtt általában szépen kifejlődtek és jól megerősödtek még a mostoha időjárás előtt. Az ország északi és északkeleti vidékein a hótakaró elégtelen, a keleti vidéken pedig bőséges. A decemberi időjárás elég nagy változatosságot tüntet fel. Az állatállomány helyzete kielégítő, a takarmánykészlet elegendő, de egyes vidékeken igen drága.

A földművelésügyi minisztérium elrendelte a hasznos állatok összeírását. A rendelet külön hangsúlyozza, hogy az összeírás nem adókivetés célját, hanem az állattenyésztés mai helyzetének megvilágítását szolgálja.

A gazdatársadalom érdeklődéssel várja, hogy a tőzsde tavaszi közgyűlése alkalmával közelebb jut-e a tőzsde és a gazdák együttműködésének tervezett megvalósításához. A gazdák irányadó vezetői elvben nincsenek a határidőüzet ellen, viszont azt bizonyos korlátozásnak és ellenőrzésnek óhajtanák alávetni. Erre leghivatottabbnak a tőzsde vezetőségét tartják, viszont igényt tartanak arra, hogy ezen ellenőrző munkában ők is résztvehessenek.

A földművelésügyi minisztérium elrendelte a gazdák birtokában levő eladó borok összeírását és a beszolgáltatott adatokról részletes jelentést fognak kiadni. Szakemberek becslése szerint jelenleg körülbelül másfélmillió hektoliterre becsülhető a gazdák (pincéiben levő) eladó bormennyiség, bár jelenleg, a külföldre irányított borok vasuti fuvardíjának részben való visszatérítése óta a borexport jelentékenyen fellendült, amiben nem csekély szerepet játszik egyébként a magyarországi borok jó minősége melletti olcsó áru is.

A Földbirtokrendezés Pénzügyi Lebonyolítására Alakult Szövetkezet január 5-én tartotta meg alakuló gyűlését. A szövetkezet célja a földbirtokrendezés befejezésére alkotott törvény végrehajtása abban a vonatkozásban, hogy a megváltást szenvedők mielőbb hozzájussanak ahhoz a kártalanításhoz, melyre a törvény értelmében igényük van, valamint, hogy a földhözjuttatottak mielőbb telekkönyvi tulajdonosává váljanak a részükre juttatott ingatlanok. A pénzügyi lebonyolítás a négy alapító altruista intézmény támogatásával és részvételével fog megtörténni.

A földművelésügyi minisztérium által létesített Gabona- és Liszt-kísérleti Állomás megkezdte működését. Az új intézet feladata versenyképességünk fenntartása és fokozása lesz, és kémiai és fizikai laboratóriumaiban folytatott vizsgálatokkal és kísérleti malmában és kísérleti sütődjében szerzett tapasztalataival eldönti azt is, hogy mennyiben honosíthatjuk meg a külföldön bevált egyes eljárásokat, amelyeket ott a lisztek nemesítésére sikerrel alkalmaztak. Fontos szerepe lesz az intézetnek annak megállapításánál is, hogy az ország melyik részén milyen jól bevált nemesített buza felel meg legjobban. Legsürgősebb és legfontosabb feladata az új magyar buzaminőségi térkép megszerkesztése, hogy tudjuk, hogy az ország melyik vidékén milyen buzafajtát kell termelni.

A budapesti gabonatőzsde jegyzései voltak december végén:

77 kgos tiszavidéki buza	24.10 P
rozs	22.20 P
árpa	25.40 P
zab	24.75 P
tengeri	25.50 P

Az ipari helyzet.

Magyarország kőszén és barnaszén külkereskedelmi forgalma december havában országok szerint csoportosítva a Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint következő volt:

O r s z á g	Behozatal		Kivitel	
	kőszén	barnaszén	kőszén	barnaszén
	m e n n y i s é g m é t e r m á z s á k b a n			
Ausztria	3.265	2.053	27.165	98.850
Cseh-Szlovákia	245.449	1.200	—	62.286
Románia	—	—	22.050	—
S. H. S. állam	—	18.371	36.450	40.521
Németország	2.654	—	—	600
Lengyelország	810.762	—	—	—
Összesen	1,062.130	21.624	85.665	202.257

Vagyis szénbehozatalunk összesen 1,083.754 q-t, szénkivitelünk pedig 287.922 q volt, ami az előző hónapok forgalmával szemben a szokott idényszerű csökkenést mutatja.

Széntermelésünk eredménye az év folyamán egyes hónapok szerint ezer metermázsákban számítva a következő volt:

	kőszén	barnaszén
január	669	6.348
február	648	5.137
március	684	5.310
április	576	4.306
május	610	4.522
június	626	4.731
július	715	4.727
augusztus	645	5.155
szeptember	607	5.570
október	733	6.626
november	647	6.327
december	672	6.342

A belföldi szénfogyasztás novemberben 1833 ezer q kőszén és 6315 q barnaszén tett ki. Lignit 170 ezer q fogyott el.

A fővárosi elektromosművek által szolgáltatott árammennyiség volt:

magánfogyasztásra	8,480.527 kilowattóra
közvilágításra	787.561 „
motoráramra	6,657.687 „

A munkanélküliek száma az előző hónaphoz képest 15.5%-kal, az előző év decembéréhez képest pedig 5.7%-kal emelkedett. Területi megoszlást illetően a vidékiek, nemek szerinti megoszlást illetően a nők arányszáma emelkedett. A hó végén a munkanélküliek közül 55.1% budapesti, 87.9% férfi volt. Az egyes szakszervezetek által ki-mutatott munkanélküliek számának hullámzása az év folyamán kö-vetkező volt:

január	17.430
február	17.244
március	16.248
április	15.043
május	14.230
június	13.861
július	13.117
augusztus	13.355
szeptember	12.952
október	13.115
november	13.154
december	15.187

Az Országos Társadalombiztosító Intézet budapesti kerületének taglétszáma volt:

férfi	221.259
nő	153.555
összesen	374.814

ami az előző hónappal szemben lényeges csökkenést mutat.

Kereskedelem.

A nagykereskedelmi árindex decemberben 2 ponttal csökkent. A csökkenés elsősorban az élelmezési cikkek, főleg a gabonaneműek árhanatlására vezethető vissza, de bizonyos kisebbmértvű olcsóbbodást lehetett tapasztalni az ipari cikkek csoportjánál is.

A Központi Statisztikai Hivatal által összeállított nagykereskedelmi árindex a következő képet mutatja:

	1928 X. 31.	1928 XI. 30.	1928 XII. 31.
Élelmiszerek és mezőgazdasági termékek	137	135	131
Ipari anyagok és termékek	138	139	137
Nyersanyagok	148	148	144
Gyártmányok	126	127	126
Belföldi áruk	137	136	133
Külföldi áruk	138	140	138
Az összes áruk átlaga	138	137	135
Változás az összes áruk átlagában az előző hónappal szemben	+1	-1	-2

A létfenntartási költségek indexszáma, főleg az élelmiszerek ár-süllyedése folytán, szintén csökkent, bár a csökkenés aránya a nagykereskedelmi árak indexének csökkenésénél alacsonyabb. A vonatkozó árindexek az év folyamán a következő képet mutatják:

1928. évi	A Statisztikai Szemle szerint		A Pester Lloyd szerint laktér nélküli
	laktérrel	laktér nélkül	
január	112·3	124·0	120·67
február	112·1	123·7	119·57
március	113·5	125·6	119·37
április	114·1	126·3	120·71
május	117·1	128·8	120·98
június	118·2	130·1	120·98
július	117·8	129·7	120·71
augusztus	120·1	131·1	126·33
szeptember	121·1	132·4	126·75
október	119·3	130·1	125·82
november	118·3	128·4	125·08
december	117·6	127·5	125·46

A budapesti közraktárak forgalma a székesfővárosi statisztikai hivatal adatai szerint a következő volt:

1928. évi	Készlet a hó elején	Beraktározás	Kiraktározás	Készlet a hó végén
a) az összes forgalom métermázsákban				
december	729.899	55.832	45.550	740.181
b) biztosítási érték pengőben				
december	22,110.200	4,095 500	2,279.900	23,925.800

A közraktárakban elhelyezett áruk mennyisége és értéke az előző év végéhez képest több mint kétszeresére emelkedett, aminek okát elsősorban a termésértékesítés visszamaradott helyzetében találhatjuk.

A külkereskedelmi forgalom december hónapban 104.1 millió pengő behozatallal szemben csupán 83.6 millió pengő kivitelt tüntet fel, tehát a külkereskedelmi mérleg decemberi passzivuma közel 20.5 millió pengőt tett ki. Az előző év decemberéhez viszonyítva a behozatal nem egész 500.000 pengővel növekedett, a kivitel emelkedése azonban 3.7 millió pengőt tett ki, tehát ez év decemberében a helyzet kedvezőbb képet mutat.

Magyarország külkereskedelmi mérlegét 1928. év folyamán a statisztikai hivatal adatai alapján a következő összeállítás mutatja, az 1927. évi mérleggel összehasonlítva:

	1927-ben			1928-ban		
	be- hozatal	kivitel	külön- bőzet	be- hozatal	kivitel	külön- bőzet
	millió pengőben			millió pengőben		
január	73·3	58·1	— 15·2	85·0	54·2	— 30·8
február	78·4	54·9	— 23·5	96·2	60·5	— 35·7
március	97·1	63·4	— 33·7	107·8	73·1	— 34·7
április	91·5	53·7	— 37·8	94·3	59·1	— 35·2
május	92·4	61·1	— 31·3	92·1	61·9	— 30·2
június	83·7	51·4	— 32·3	91·2	59·1	— 32·1
július	88·3	57·4	— 30·9	85·9	57·5	— 28·3
augusztus	107·5	75·9	— 31·6	96·7	75·1	— 21·6
szeptember	115·0	82·1	— 32·9	104·1	71·9	— 32·2
október	111·8	80·8	— 31·0	116·1	80·5	— 35·6
november	104·3	81·9	— 22·4	112·0	82·6	— 29·4
december	103·6	79·9	— 23·7	104·0	83·6	— 20·4
összesen	1146·9	800·6	—346·3	1185·4	819·1	—366·3

Tehát 1928-ban a külkereskedelmi mérleg passzivuma 20 millió pengővel magasabb volt ugyan, mint az előző évben, azonban a különbözetet nem a kivitel csökkenése idézte elő, hanem az a körülmény, hogy kivitelünk növekedése nem tudott lépést tartani a növekedő behozatallal.

Közlekedésügy.

A Magyar Királyi Államvasutak által december havában lebonyolított személy- és áruforgalom eredménye volt:

utasok száma	—	7,756.203
utaskilométer	—	227,722.118
fizető áruk mennyisége	—	1.798.871 tonna
áru tonnakilométer	—	205.055.164

ami az előző hónappal szemben lényegesebb változást nem mutat.

Az áruforgalomra vonatkozó fontosabb adatok október havára vonatkozólag a következők:

	tonna	tonnakilométer
gyorsáru	29.208	4,183.850
darabáru	51.086	6,496.725
kocsirakományáru	2,495.526	264,452.427
átfutó forgalom	62.685	15,426.718

A MÁV vonalain szállított egyes fontosabb árucikkek forgalma volt október hónapban:

Az árucikk megnevezése	Tonna	Tonnakilométer
árpa	13.139	1,510.985
buza és kétszeres	67.108	6,576.584
rozs	12.570	1,344.990
tengeri	15.373	1,478.808
zab	7.097	844.543
egyéb gabonanemű	1.311	142.899
gabonaneműek összesen	116.558	11,895.609
ásványszén, koks, brikett és lignit	516.898	47,037.718
bányafa	12.464	1.632.784
gömb- és rönkf	12.970	1,725.010
tüzifa	210.550	22,528.850
talpfa	1.273	140.030
szőlőkaró	390	40.950
fűrészelt, hasított, ácsolt fa	68.154	9,337.098
faneműek összesen	305.801	35,404.098

A Központi Statisztikai Hivatal adatszolgáltatása alapján Magyarország gépjárműveinek állománya volt december végén:

személykocsi	10.246
bérajtó	1.234
autóbusz	505
teherkocsi	3.609
egyéb gépkocsi	608
gépkocsik összesen	16,202
motorkerékpárok	8.048
gépjárművek összesen	24.250

Budapest forgalmára vonatkozólag a fővárosi statisztikai hivatal a következő adatokat közli:

behozatal vasuton	5,089.534 q
„ hajón	1,801.783 „
kivitel vasuton	1,331.795 „
„ hajón	107.769 „

Budapestre érkezett decemberben 976 hajó.

Budapestre érkezett idegenek száma volt:

vidéki	12.592
megszállt területről	2.985
külföldi	3.206

Budapestre érkezett decemberben 33 repülőgép 6 utassal és 1249 kg teherrel, indult 32 repülőgép 9 utassal és 1131 kg. teherrel. Az üzembiztonság 100% volt.

Szociálpolitika.

A munkások órábéra a Központi Statisztikai Hivatal kimutatása szerint a következő volt:

	1928 október	1928 november	1928 december
bádogos... ..	84 fill.	82 fill.	83 fill.
asztalos	73 „	67 „	69 „
szabó	70 „	67 „	51 „
kőműves	91 „	89 „	77 „
napszámos	48 „	49 „	48 „
gyári munkásnő	29 „	30 „	32 „
napszámosnő	47 „	50 „	43 „

A pilisvörösvári szénbányában huzamosabb ideig tartó bányász-sztrájk volt, amelyben a mindkét félre elfogadható megegyezés a népjóléti minisztérium közvetítésével jött létre.

A Budapesten kiadott építkezési engedélyek száma volt decemberben:

földszintes házakra... ..	41
emeletes házakra	14
egyéb új épületekre	10
átalakításokra	94

A befejezett építkezések száma volt :

földszintes lakóház... ..	69
emeletes lakóház	21
egyéb új épület	13
átalakítás	153

Az újonnan létesült lakások száma volt: 653

ebből 1 szobás	322
2 „	137
3 „	77
4 „	69
5 „	27
6 „	21

Ifj. Rác Lajos.

Ungarische Volkswirtschaftliche Rundschau

Februar 1929.

Inhaltsauszüge.

Die internationale Kohlenkrise.

Die allgemeine Krise der Kohlenindustrie ist gegenwärtig eine der grössten Störungen der Weltwirtschaft. Erdöl, Lignit und Wasserkräfte verdrängen von Jahr zu Jahr immer mehr die Kohle als Energiequelle; auch die steigende Rationalisierung der Industrie macht immer neuere Kohlenmengen überflüssig. Die schwere Krise verschiedener Industriezweige vermindert ebenfalls den Energieverbrauch; ähnlich wirken andere weltwirtschaftliche Störungen (als z. B. das teilweise Ausscheiden Russlands aus dem Weltverkehr). So ist es leicht verständlich, dass in den letzten Jahren der Kohlenverbrauch nur in wenigen Ländern zugenommen hat. Rechnet man den Kohlenverbrauch *pro Kopf* der Bevölkerung, so kann man sogar in manchen Ländern einen Rückgang wahrnehmen. Gleichzeitig zwangen die durch den Friedensvertrag geschaffenen Umstände Deutschland seine Kohlenproduktion zu steigern. Die anderen kohlenproduzierenden Staaten machten naturgemäss ebenfalls Versuche, ihre Stellung am Weltmarkte zu behaupten, ja, wenn möglich, zu verbessern. Dies alles führte zum schärfsten Wettbenwerb der Angebote, zu einem Preissturz am Weltmarkte und zur Arbeitslosigkeit in vielen Staaten. Am meiste wurde von der Krise England getroffen. Sein Export nach Russland brach vollständig zusammen, die Ausfuhr nach Italien wurde durch die deutsche Reparationskohle verdrängt, jene nach Südamerika durch den Wettbewerb der Vereinigten Staaten.

Die verschärfte Konkurrenz führte naturgemäss zu weitgehenden Rationalisierungen, namentlich in der kontinentalen Kohlenindustrie. In England wurden im Jahre 1913 8.5% der gesamten Kohlenproduktion durch Maschinenkräfte gewonnen; in 1926 : 22%; in Deutschland sind die entsprechenden Zahlen: für 1913 2%, für 1915 67%, für 1927 83%. Durch diese Massnahmen wurde die Arbeitslosigkeit naturgemäss weiter gesteigert.

Auch die Gesetzgebung der einzelnen Staaten versuchte die Rationalisierung in der Kohlenindustrie zu fördern; am weitesten ging in dieser Beziehung Deutschland. Die königliche Kommission, welche in England nach dem Strike von 1926 eingesetzt wurde, machte ebenfalls wertvolle Vorschläge.

Haben diese Rationalisierungsversuche die internationale Konkurrenz noch verschärft, so wurde sie weitergesteigert durch den Umstand, dass die Arbeitskosten, und hiedurch die Produktionskosten in einzelnen Ländern weit niedriger gehalten werden, als in an-

deren. Wird der Reallohn in England = 100 gesetzt, so ist die entsprechende Indexzahl für Belgien: 82, Frankreich: 75, Deutschland: 75, Polen: 55.

Eine weitere Störung des freien Ausgleiches zwischen Angebot und Nachfrage bilden am internationalen Weltmarkte die verschiedenen Massnahmen der einzelnen Regierungen, welche eine Regelung der Kohlenproduktion und des Kohlenhandels bezwecken. Solche Massnahmen sind: 1. Subventionen, 2. verkehrstarifarisches Massnahmen, 3. Zölle, 4. Einfuhrverbote und Kontingentierungen, 5. verschiedene Massnahmen zwecks Förderung des Konsums der heimischen Kohle.

Durch die scharfe Konkurrenz wurden die Bergwerksbesitzer in allen Staaten gezwungen, verschiedene Organisationen zu bilden. Am spätesten setzte diese Bewegung in England ein, im Jahre 1928 wurde jedoch auch dort eine Riesenorganisation, das sogenannte „Mitlandsyndikat“ gebildet, welche an Grösse sogar die deutsche Ruhrkonzentration übertrifft.

Eine Regelung des internationalen Kohlenwettbewerbes kann nur durch eine Verständigung unter diesen grossen nationalen Organisationen zu stande kommen. In dieser Richtung machte im Januar 1929 der Völkerbund einen Versuch, indem er die Grubenbesitzer der wichtigsten Staaten zu einer Konferenz einlud. Konnten diese genfer Resprechungen auch keine konkreten Ergebnisse aufweisen, so bedeutet es schon einen Schritt vorwärts, dass es überhaupt gelungen ist, die Konkurrenten an den Verhandlungstisch zu bringen. Der Völkerbund hat seine Aktion im Februar dieses Jahres fortgesetzt, indem er diesmal die Kohlenarbeiter zu einer Konferenz einlud. Diese zweite Konferenz zeigte für die Völkerbundpläne naturgemäss weit mehr Verständniss, als die der Grubenbesitzer.

Ladislav Zelovich.

Frankreichs Übergang zur Goldwährung.

Das erfolgreich durchgeführte Finanzprogramm der Regierung Poincaré im Jahre 1926 hatte bald das Wiedererwachen des Vertrauens des Auslandskapitals und die zunehmende Repatriierung der ausgewanderten französischen Kapitalien zur Folge. Da die Bank von Frankreich laut dem Gesetz vom 7. August 1926 verpflichtet war, den hieraus entstehenden Devisenstrom aufzunehmen, drohte die Gefahr einer übermässigen *Vermehrung der inländischen Zahlungsmittel*. Anfangs trat diese Gefahr nicht klar in die Erscheinung, was darauf zurückzuführen war, dass die beim Devisenankauf ausgegebenen Zahlungsmittel bald darauf wieder den Weg zur Notenbank fanden. Mit Rücksicht auf die Verflauung der wirtschaftlichen Tätigkeit hatten nämlich die Empfänger dieser Zahlungsmittel für dieselben im allgemeinen keine bessere Verwendungsmöglichkeit, als den Kauf von Bons der Nationalen Verteidigung oder die Hinterlegung derselben am Kontokorrent des Schatzamtes. Beide Wege führten aber wieder zur Notenbank zurück und die Wirkung dieses Prozesses wurde dadurch vervollständigt, dass das Wechselportfeuille der Bank eine rasch abnehmende Tendenz zeigte, wie auch dadurch, dass die Bank Mitte 1927 ermächtigt

wurde, Devisen gegen Francs auf Sicht zu verkaufen und auf Termin zurückzukaufen.

Dieser Mechanismus funktionierte aber bereits in den letzten Monaten des Jahres 1927, nur mit grossen Stockungen und im Frühjahr 1928 begann die *Inflation* gefährliche Dimensionen anzunehmen. Da inzwischen sich die Schuld der Regierung an die Notenbank wesentlich verminderte, ferner die Lage des Staatshaushaltes und der Stand der Staatsschulden ein günstiges Bild zeigten und des weiteren auch die Geldmarktverhältnisse und die internationale Zahlungsbilanz sich in befriedigender Weise entwickelten, waren die Vorbedingungen einer endgültigen Regelung der Währung gegeben und die Vorzeichen der Inflation forderten eine rasche Entschliessung:

Obzwar die Interessen der Rentner eine weitere *Revalorisierung* der Währung gefordert hätten und die technische Möglichkeit hiezu durchaus vorhanden war, musste von dieser Lösungsart trotzdem abgesehen werden, da hieraus für den Staatshaushalt und für die Volkswirtschaft kaum wieder gutzumachende Schäden erwachsen wären. Ferner war die Frage zu lösen, für welche Art der Goldwährung sich Frankreich entscheiden soll. Die in den Nachkriegsjahren stark verbreitete *Golddevisenwährung* bedeutet zweifelsohne ein valutarisches Abhängigkeitsverhältnis vom Lande, dessen Zahlungsmittel im Golddevisenwährungslande zur Grundlage der Kreierung von Zahlungsmitteln dienen. Aber auch von prinzipiellem Gesichtspunkte aus betrachtet stösst das System der Golddevisenwährungen auf schwere Bedenken. Obgleich es nicht zu leugnen ist, dass es eine bessere Ausnützung der vorhandenen Goldvorräte der Welt gewährleistet und so einer Herabdrückung des Preisniveaus von der Goldseite her entgegenwirkt, eben aus demselben Grunde besteht jedoch die Gefahr, dass es zu einer übermässigen Ausdehnung des Zahlungsmittelumlaufes der Welt führen kann und so die auf die Stabilisierung des Weltpreisniveaus gerichteten Bestrebungen im vorhinein illusorisch macht. Zu diesem Bedenken allgemeiner Natur gesellt sich vom Standpunkt des betreffenden Landes die Überlegung, dass die Realisierung der durch die Devisenbestände verkörperten Forderungen eben im Notfalle auf kaum überwindbare Schwierigkeiten stossen würde.

Der grösste Nachteil der Golddevisenwährung aber ist darin zu erblicken, dass bei ihr die automatische Regelung der Goldwährung nicht ganz zur Geltung kommen kann. Zwischen reinen Goldwährungsändern setzen die Goldbewegungen sofort nach Erreichung der Goldpunkte ein, als deren Folge unter normalen Umständen ein gegenseitiger Ausgleich in den Verhältnissen der betreffenden Länder eintritt. Wenn aber ein Teil der Länder auf der Grundlage der Golddevisenwährung steht, wird die Goldeinfuhr in dieselben dadurch wesentlich gehemmt, dass keine Gewähr dafür vorhanden ist, dass das Gold die Golddevisenwährungsländer einst wieder verlassen kann. So wird der internationale Zahlungsverkehr fast ausschliesslich in Form von Devisen abgewickelt und da dieselben nur im Golddevisenwährungslande als Grundlage zur Ausgabe neuer Zahlungsmittel dienen können, im reinen Goldwährungslande aber nicht, wirkt der ausgleichende Mechanismus nur von der einen Seite her, was zur Herstellung des Gleichgewichts ganz ungenügend

ist. Da auch die *Goldbarrenwährung* als geeignet erscheint, die Sparsamkeit mit dem Golde zu fördern, ohne die Nachteile der Golddevisenwährung aufzuweisen, ist sie jener vorzuziehen, obzwar auch diese nicht die Automatik der reinen Goldwährung vollständig gewährleistet.

Das Gesetz vom 25. Juni 1928. verfügte die *Stabilisierung des Frankens auf Grundlage des Goldes* und zwar wurde der Goldwert der Währungseinheit mit 65.5 Milligramm Gold von 900/1000 Feinheit bestimmt, was der Beibehaltung des während der Periode der faktischen Stabilität durch die Bank gehaltenen Kurses gleichkam. Nur die Goldmünzen werden mit dem Charakter eines gesetzlichen Zahlungsmittels ausgestattet; der Bimetallismus, der seit dem Jahre 1803 de jure noch immer in Geltung war, hörte also endgültig auf. Hinsichtlich der Währungsgrundlage entschied sich das Gesetz für die Goldbarrenwährung, ermächtigte aber die Regierung, in einem späteren Zeitpunkte die Prägung von Goldmünzen auf Rechnung von Privaten im Verordnungswege zu gestatten, wodurch die Tür für den Übergang zur reinen Goldwährung offen gelassen wurde. Der Notenumlauf zuzüglich der anderen sofort fälligen Verbindlichkeiten muss bis zu 35% durch effektives Gold gedeckt werden. Durch die Aufwertung des Metallschatzes auf die neue Parität konnte die Staatsschuld bei der Notenbank vollständig abgeschrieben werden. Der Abbau und schliesslich die gänzliche Liquidierung der Devisenreports, die sich die Bank von Frankreich nach der gesetzlichen Stabilisierung zum Ziele setzte, führten in der zweiten Hälfte des Jahres 1928 zu einem beträchtlichen Anschwellen des Zahlungsmittelumlaufes. Bis Ende des Jahres konnte aber dieser Liquidierungsprozess abgeschlossen werden und somit gewann die Bank ihre volle Aktionsfreiheit in jeder Hinsicht endgültig wieder.

Dr. Zoltán Óvári-Papp.

Kleinere Beiträge.

Erwiderung auf eine Kritik Prof. Heller's über die „Volkswirtschaftslehre des Ackerbaues.“

Die üblichen agrarpolitischen Werke befassen sich grundsätzlich nur mit praktischen Fragen. Verfasser will demgegenüber in seinem neu erschienenen Buche* die Agrarpolitik *theoretisch* begründen und folglich die grundlegenden Begriffe des Wertes, der Grundrente, der Arbeit usw. auch vom Standpunkte des Ackerbaues bestimmen. Seinen Ausgangspunkt bildet hierbei die Ansicht, dass die Begründer der englischen klassischen Nationalökonomie die theoretische Grundbegriffe eigentlich vom Standpunkte der Industrie- und Handelspolitik abgeleitet haben. Smith hat die Frage des Volksreichtums, Ricardo die der Steuerpolitik und des freien Getreideverkehrs, Malthus die des Armenwesens erörtert, — alles *praktische* Fragen, die im damaligen England die aktuellsten waren. Aus diesen *wirt-*

* *Nikolaus von Mattyasovszky „Volkswirtschaftslehre des Ackerbaues“*. I. Agrarökonomik. II. Agrarpolitik. Budapest, 1927. Pátria 1—379. S.

schaftspolitischen Erörterungen wurden die *Theorien* des Wertes, des Preises, der Arbeitsteilung usw. ausgebildet. Eine grundlegende Untersuchung des Ackerbaues und der ackerbautreibenden Bevölkerung wurde dabei versäumt, obzwar *die ökonomische Beschaffenheit der Landwirtschaft* in manchen Punkten grundverschieden ist von denen der Industrie und des Handels.

In dem *agrarpolitischen* Teile erörtert der Verfasser die Fragen der Grundbesitzpolitik und gibt auch eine pragmatische Darstellung der ungarischen Bodenreform. Im Kapitel: Arbeit wird die besondere Stellung der landwirtschaftlichen Arbeit gegenüber der Industriearbeit betont und nachgewiesen, dass die Arbeit im landwirtschaftlichen Betriebe mühsamer, vielseitiger und doch schlechter bezahlt ist. Dann werden die Fragen des landwirtschaftlichen Kredits und der landwirtschaftlichen Versicherung besprochen. Die Kreditnot der Landwirtschaft ist nach dem Verfasser eine natürliche Erscheinung, da das Geldkapital in Handel und Industrie sich rascher umsetzt und auch mehr verdient, als in der Landwirtschaft. Auf dem Felde der Interessenvertretung und der Genossenschaften ist die Landwirtschaft darum im Nachteile, weil der landwirtschaftliche Betrieb die Leute nicht vereinigt, sondern sie zerstreut zum Lande fesselt. Am nachteiligsten ergeht es aber der landwirtschaftlichen Bevölkerung bei der Verwertung der Produkte, da sie auf die Preise keinen entscheidenden Einfluss ausüben kann.

In seiner Besprechung dieses Werkes im Dezemberhefte dieser Zeitschrift unterzog *Prof. Heller* insbesondere die Grundrententheorie des Verfassers einer Kritik. Nach Heller ist die Grundrente jenes Einkommen, welches *aus dem Grundbesitz* fließt. Nach *Mattyasovszky* dagegen entsteht die Grundrente *in der Produktion* und nicht in der Verteilung, sondern *vor der Verteilung*. Sie ist ein Überschuss über die Produktionskosten. Grundrente ist nicht darum, weil und so lange es Grundeigentümer gibt. In einem kommunistischen Staate gibt es auch eine Grundrente, *nur verfügt über sie* nicht der Grundeigentümer, sondern die Gesamtheit. In der Naturalwirtschaft entsteht die Grundrente dadurch, dass mehr Getreide, Vieh usw. erzeugt wird, als zur Deckung der Produktionskosten nötig ist. In der Geldwirtschaft entsteht die Grundrente, indem die die Kosten übertreffende Produkte verkauft werden. Die Frage, wodurch die Grundrente entsteht, gehört in den Kreis der Produktion, die andere Frage, wem die Grundrente zufällt, gehört in den Bereich der Verteilung. *Als Produktionserscheinung* ist die Grundrente *eine natürliche, wirtschaftliche Kategorie*. Dagegen ist die Grundrente *in der heutigen, auf das Grundeigentum aufgebaute Wirtschaft*, eine *historisch-rechtliche Kategorie*.

Replik.

Nicolaus v. *Mattyasovszky* hat schon in seiner über die Grundrente verfasste Monographie (erschieden Budapest 1908) den Versuch gemacht, die Grundrente als von der historisch-rechtlichen Ordnung des Wirtschaftslebens unabhängige, originäre Wirtschaftskategorie zu begründen. Hiergegen habe ich mich in meiner Kritik seines überaus wertvollen und aufschlussreichen agrarpolitischen

Handbuches gewendet, denn meines Erachtens fällt der rein in der Produktionssphäre liegende Grundrentenbegriff einfach mit dem Ertragsbegriff zusammen und führt dazu, dass man für ein und dieselbe Erscheinung zwei Begriffe in der Hand hat. Die Wissenschaft gewinnt meines Erachtens nichts damit, wenn wir den Bodenertrag schlechthin, also in seiner sachlichen Ertragseigenschaft als Grundrente bezeichnen, denn dies führt nur zu einer Verwischung des Einkommenbegriffes, als dessen Unterbegriff die Grundrente erscheint. Einkommen und Ertrag unterscheiden sich dadurch, dass letzterer rein sachlicher Natur ist, also auf ein Produktivgut oder eine Beschäftigung Bezug nimmt, während das Einkommen stets einen persönlichen, mit einer Person verbundenen Charakter trägt. Hier steht der Mensch nicht mehr, wie in der Perspektive der Produktionssphäre, einfach der Natur gegenüber, sondern das Einkommen ist stets ein Ergebnis der Verteilung der Produktionserträge unter den Mitgliedern der Gesellschaft und es ist deshalb auch ohne historisch-rechtliche Grundlage, ohne Rechtsordnung keine Einkommenverteilung denkbar. Soll der Grundrentenbegriff nicht einfach mit dem Begriffe des Bodenertrages zusammenfallen, so kann er nur als Einkommensbegriff gefasst werden und ein solcher Begriff fällt stets in die historisch-rechtliche Kategorie.

Prof. Wolfgang Heller.

Die Züricher Versammlung des Vereins für Sozialpolitik.

Rezensent referiert über die im September 1928 in Zürich abgehaltene Versammlung des Vereins für Sozialpolitik auf Grund des in der Schriftenreihe des Vereins erschienenen Bandes „Verhandlungen des Vereins für Sozialpolitik in Zürich 1928. Wandlungen des Kapitalismus. Auslandsanleihen. Kredit und Konjunktur.“

Josef Judik.

Buchbesprechungen.

Prof. Dr. E. Grünfeld: Das Genossenschaftswesen volkswirtschaftlich und soziologisch betrachtet. Band I. des Handbuches des Genossenschaftswesens. (H. Meyer Halberstadt, 1928. 349 Seiten.)

Ein Werk, das in der genossenschaftlichen Literatur eine Lücke ausfüllt. Ungefähr die Hälfte des Buches befasst sich mit der Darstellung des deutschen Genossenschaftswesens, ein weiteres Viertel mit der Schilderung des Genossenschaftswesens in den übrigen Ländern. Somit verbleiben für die Untersuchung der theoretischen Probleme insgesamt hundert Seiten, was unseres Erachtens auch für ein Handbuch etwas wenig ist. Als Folge dieser Einteilung des Buches bleiben einzelne Fragen (Neutralität, Verhältnis zum Staat, neueste Entwicklungstendenzen in der landwirtschaftlichen Genossenschaftsbewegung usw.) entweder unerwähnt, oder sie werden zu kurz behandelt. Was aber der Verfasser bietet, ist eine von tiefen wirtschafts- und genossenschaftswissenschaftlichen Gesichtspunkten geführte Untersuchung vieler Grundprobleme der Genossenschaftstheorie. Besonders wertvoll sind die ideengeschichtlichen Erörterungen, in denen viel neues geboten wird. Der Auffassung Prof. Grünfelds über das Wesen der Genossenschaft können wir zwar nicht in jeder Hin-

sicht zustimmen, doch begrüßen wir, dass auch er durch einen Hinweis auf die Bedeutung des Bedarfsdeckungsprinzips im genossenschaftlichen System einer fruchtbareren wirtschaftlichen Erklärung dieses Gebildes den Weg ebnet. Grünfeld betrachtet dasselbe — nach unserer Meinung — zu sehr von der soziologischen Seite. Dadurch gelangt er auch zu einer Klassifizierung, die wir nicht annehmen können. Alldies betrifft jedoch nur die Einzelheiten, im ganzen ist das Werk, besonders durch seine Wissenschaftlichkeit und streng sachliche Auffassung, eine bedeutende Bereicherung der Literatur.

K. Ihrig.

Irving Fisher: Die Illusion des Geldes. Übersetzt von Dr. Hermann Scheibler. (Verlag: Reimar Hobbing, Berlin 1928. IX. u. 160 SS.)

Das interessante Buch von Irving Fisher befasst sich vorerst mit den Gründen der Geldwertveränderungen und ihren unmittelbaren Folgen, um sich dann der Besprechung jener Massnahmen zuzuwenden, die geeignet scheinen, Schutz gegen die nachteiligen Folgen dieser Kaufkraftverschiebungen zu gewähren. Von diesen Massnahmen behandelt er besonders die Fragen der Kredit- und Goldkontrolle in ausführlicher Weise. Das Buch ist nicht so sehr für Fachmänner geschrieben, vielmehr wendet es sich mit propagandistischer Zielsetzung vor Allem an jene im praktischen Wirtschaftsleben wirkenden Männer, die in Währungsfragen Laien sind. Fisher nimmt in diesem Buch für keine der Möglichkeiten der Geldwertstabilisierung Stellung, sein Ziel ist nur darauf gerichtet, die Aufmerksamkeit seiner Leser auf diese Probleme zu lenken und sie über diese Fragen entsprechend aufzuklären.

Josef Judik.

Ludwig Mises: Geldwertstabilisierung und Konjunkturpolitik. Jena, Gustav Fischer, 1928. 84 SS.

Das Buch von Mises gliedert sich scharf in zwei Teile. Im ersten Teil befasst er sich mit den Fragen der Geldwertstabilisierung. Seiner Meinung nach sei der Grund der Fluktuationen der Kaufkraft des Geldes der, dass seine Verwendung eine Veränderung erfahren habe, die zu Ersparnissen in der Goldverwendung geführt habe. Trotzdem sei der Goldwährung nachzurühmen, dass in ihr die Wertgestaltung ihrer Geldeinheit durch die Regierungen nicht oder kaum beeinflusst werden kann, wohingegen bei der Indexwährung die Bestimmung des Geldwertes in den Mittelpunkt politischer Fehden gelange, was zu Unzukömmlichkeiten und Ungerechtigkeiten führe. Mises wendet sich gegen die Indexwährung aber auch deshalb, weil er den Begriff des Preisniveaus für eine Fiktion hält. Besonders treffend ist aber seine Bemerkung, die Indexwährung würde zwar den Wert der Geldschulden festlegen, ohne jedoch andere, auf die Geldwertveränderungen zurückzuführende wirtschaftliche Unzukömmlichkeiten aus der Welt zu schaffen. — Im zweiten Teil seines Buches führt Mises seine bekannte Konjunkturtheorie wieder aus. Die herrschenden Fehler der Geldverfassung will er durch Wiederherstellung der vollen wirtschaftlichen Freiheit ausmerzen. Die Kooperation der Notenbanken hebt den Hauptvorteil der Goldwährung auf, den nämlich, dass die Goldbewegungen die Inflation verhindern.

Thomas Balogh.

Lebens- und Arbeitsbedingungen der Journalisten. Internationales Arbeitsamt, Studien und Berichte, Reihe L. (Geistige Arbeiter.) Nr. 2. Genf, 1928. 235 SS.

Referent bespricht diese interessante Veröffentlichung des internationalen Arbeitsamtes in ausführlicher Weise. Zu seinem Inhalt ist bezüglich Ungarn zu bemerken, dass Ausländer und Frauen nur ausnahmsweise den Beruf des Journalisten ausüben, dass die ungarischen Journalisten meist keine schriftlichen Verträge abgeschlossen haben (wenn auch manche Chefredakteure 5—10 Jahre laufende Verträge haben) und dass für die Sonntagsruhe der Journalisten dadurch gesorgt ist, dass die Druckereien am Sonntag nicht arbeiten dürfen.

Andreas Viener.

Dr. Alexius Boér jun.: Diskont und Geldtheorie (Ungarisch). Budapest, 1928. S. 49.

Der Verfasser polemisiert mit den Lehren des italienischen Professors Camillo *Supino*, laut deren der *Diskont* und der *Zinsfuß* der langfristigen Anleihen zwei grundverschiedene Begriffe sind und trachtet die unter den beiden bestehende nahe Verwandtschaft nachzuweisen. Die Erfahrungen nämlich, die im Laufe der regelmässigen Schwankungen der Konjunktur in dieser Hinsicht gewonnen werden können, zeugen davon, dass in der Periode eines Aufschwunges der Diskont eine aufwärtsstrebende Tendenz zeigt, während sich der Kurs der fixverzinslichen Papiere senkt. Infolge dessen erhöht sich nun der effektive Zinsfuß derselben ebenfalls und neue Wertpapiere können nur zu diesem erhöhten Zinsfuß emittiert werden. Zu Zeiten einer Depression haben wir mit der entgegengesetzten Entwicklung zu tun. Der Verfasser verweist ferner darauf, dass die Befriedigung des für langfristiges und kurzfristiges Kapital vorhandenen Bedürfnisses oft voneinander nicht scharf genug getrennt werden kann, welcher Umstand eine gewisse Ausgleichung zwischen Diskont und Zinsfuß mit sich bringt. Endlich wird hervorgehoben, dass — entgegen *Supinos* Standpunkt — die Änderungen im Geldwerte nicht nur auf die Höhe des Diskonts, sondern auch auf die Zinssätze des Kapitalmarktes von Einfluss sind.

Zoltán Óvári-Papp.

Hermann Scheibler: Die Indexziffern der Effektenbörse und ihre wirtschaftliche Bedeutung. (Ungarisch). Genève, 1928. VI. 51. SS.

Die Arbeit befasst sich nicht mit den technischen Problemen der Indexkonstruktion, sondern nur mit der Frage ihrer wirtschaftlichen Bedeutung. Bei der Beobachtung der Preisbewegungen an der Effektenbörse sind zwei Bewegungsrichtungen auseinanderzuhalten: *a)* die Fundamentalrichtung, die mit dem allgemeinen Konjunkturablauf im Zusammenhang steht, und *b)* die vorübergehenden Oszillationen, die durch technische und rein spekulative Verhältnisse beeinflusst werden. Dementsprechend sollten stets zweierlei Börsenindices konstruiert werden. Es wäre zu bemerken, dass im Grunde genommen auch noch eine dritte Bewegungsrichtung — die säkuläre, trendmässige — die Börsenpreise beeinflussen kann.

Stefan Varga.

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
MEGBIZÁSÁBÓL ÉS TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI:

HELLER FARKAS

TARTALOM:

Tanulmányok

<i>Éber Antal</i> : A magyar nemzeti tőke alakulása 1924-től 1928-ig	177
<i>Németh József</i> : A balkáni államok mezőgazdasági birtoklási és termelési viszonyai	224
<i>Zelovich László</i> : Csonka-Magyarország kereskedelempolitikai helyzete	250

Közlemények

<i>Schäfer László</i> : A gazdaságtörténet halottai : G. v. Below, D. Schäfer, W. J. Ashley	261
<i>Kevitzky Lóránt</i> : Az angol liberalizmus és a szociálpolitika	264
<i>Neményi Endre</i> : Németország elektroipara és a villamosítás	270

Könyvismertetések

<i>Fellner F.</i> : Csonka-Magyarország nemzeti vagyona (Varga I.). — <i>Szabóky A.</i> : Az 1924/25 - 1928/29 költségvetési évek beruházásairól (Varga I.). — <i>Mises, R.</i> : Wahrscheinlichkeit, Statistik und Wahrheit. (Varga I.) — <i>Der Geburtenrückgang im Deutschen Reich</i> (Varga I.). — <i>Cassel G.</i> : Post war Monetary stabilisation (Balogh T.). — <i>Schindler R.</i> : Das Problem der Berufsauslese für die Industrie (Viener A.). — <i>Pfisterer L.</i> : Munkásbiztosítás, iparegészségügy és balesetelhárítás az Amerikai Egyesült-Államokban (Zuckermann F.). — <i>Hornyik J.</i> : Kecskemét város gazdasági fejlődésének története (Schäfer L.).	281
--	-----

Folyóiratok szemléje

Magyar Közgazdasági Társaság	299
------------------------------	-----

Közgazdasági krónika

1*

A

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

megjelenik havonként körülbelül 5—6
ívnvi terjedelemben.

Előfizetési ára egész évre 24 pengő.

A Közgazdasági Társaság tagjainak
tagsági illetményeik fejében jár.

**A KÖZGAZDASÁGI SZEMLÉ-nek szánt közlemények
HELLER FARKAS szerkesztő címére küldendők
:: (I., Műgyetem-rakpart 3). Telefon: József 9—46. : :
Segédszerkesztő: K. NAGY DÉNES, a Magyar Köz-
gazdasági Társaság főttkára. (I., Budafoki-ut 5.)
Telefon: József 331—64.**

**A Magyar Közgazdasági Társaságba való be-
vagy kilépési nyilatkozatok, címváltozások, tag-
díjak stb., végül a „Közgazdasági Szemle“ szét-
küldésére vonatkozó felszólamlások kizárólag
GERLÓCZY BÉLA kormányfőtanácsos, főpénz-
táros címére küldendők. (IX., Üllői-út 119.)**

MOST JELENT MEG!

MOST JELENT MEG!

A

Magyar Gazdaságkutató Intézet

Gazdasági Helyzetjelentése

**az 1929. évi január—márciusi időszakról,
POPOVICS SÁNDOR előszavával.**

A r a **10** pengő.

Előfizetési díj: a GAZDASÁGI HELYZETJELENTÉSEKRE
valamint az intézet külön kiadványaira: évi 50 pengő.

A Magyar Gazdaságkutató Intézet kiadványai kaphatók
bármely magyarországi könyvkereskedő utján vagy az inté-
zet irodájában (Budapest, V., Alkotmány-u. 8. Tel.: 264-03).

A magyar nemzeti tőke alakulása 1924-től 1928-ig.

A nemzeti vagyon és nemzeti jövedelem megállapítására irányuló kísérletek már a háborút megelőző időben is nagy érdeklődéssel találtak. Helfferichnek, Fellnernek ebbe a tárgykörbe vágó munkái és az azokban foglalt megállapítások sokszor képezték gazdaság-politikai elhatározásoknak és ily elhatározások bírálatának kiinduló pontját. A háboru utáni időben az érdeklődés ezek iránt a problémák iránt még lényegesen megnövekedett. Mindazokban az országokban, amelyek résztvettek a háboruban és amelyeknek egyik része területi változásokat is szenvedett, más része is közgazdaságilag teljesen átalakult, természetesen jelentkezik a nagyközönségnek, de a hozzáértőknek is az a törekvése, hogy a beállott változásokat és azoknak az ország vagyoni helyzetére való kihatását szeretnék számokban kifejezve látni.

Ezzel a természetes törekvéssel szemben áll a közgazdasági elméleti tudomány fejlődése, amelynek során mindinkább világosakká válnak azok a nehézségek és akadályok, amelyek a nemzeti vagyon és a nemzeti jövedelem félig-meddig megbízható megállapítása elé tornyosulnak. „Szomorú végzet — mondja *Schuster*¹ — hogy épen kritikus időkben, amikor a nemzeti jövedelem megállapításának használhatósága a semmire redukálódott, az ily megállapítások iránti szükséglet és az ily megállapítások felhasználása (vagyis a visszaélés azokkal) megnagyobbodott.“

Különös élességgel hegyeződött ki az az ellentét, amely a nemzeti vagyon és a nemzeti jövedelem megállapíthatóságának kérdésében a közgazdasági tudomány és a statisztika képviselői között fennáll, a „*Verein für Sozialpolitik*“ elméleti és szociológiai vizsgálati állandó albizottságának 1926. szeptemberében Wienben megtartott ülészakájában. Az ezekben a tanácskozásokban résztvett közgazdák szinte egyértelműleg voltak azon az állásponton, hogy a nemzeti vagyon megállapítására irányuló összeállításoknál oly különféle javaknak, termelő és fogyasztás tárgyát képező, a magán-gazdaságok és a köztestületek tulajdonában álló, forgalmi értékkel bíró és nem bíró, jövedelmező és nem jövedelmező vagyontárgyaknak értékeléséről és ezen értékeknek összeadásá-

¹ E. Schuster: Das Einkommen. (Tübingen, 1926.)

ról van szó, hogy az ily egybeállítás tudományos érték nélkül való.² *Gottl-Ottlilienfeld* abban foglalta össze véleményét, hogy: „a nemzeti vagyon és nemzeti jövedelem egyszerű fikciók: lehetséges összegezések, amelyek mögött nem áll semmi valóság“.

Ezzel a felfogással élesen szemben álltak a statisztika képviselői, akik közül különösen *Fellner* kimerítő előadásban kélt védelmére a nemzeti vagyon és jövedelem megállapítására vonatkozó munkálatok értékének, hangsúlyozván, hogy produktívabb munka a nemzeti vagyon és jövedelem fogalmait számszerű megállapítások által tisztázni, mint szükségtelen absztrahálás által olyan elemeket vegyíteni a nemzeti vagyon és nemzeti jövedelem fogalmába, amelyekkel a gyakorlati élet szempontjából semmit sem lehet elérni. *Zizek* frankfurti tanár, beismerte, hogy a statisztika ezidőszerint nem kaphat a közgazdaságtantól szabatos irányelveket a kitűzött feladatok tekintetében, de hivatkozott arra, hogy a nemzeti vagyon és nemzeti jövedelem körüli vizsgálatok bizonyára nem fognak a napirendről eltűnni, mert a gazdaság- és pénzügy-politikai gyakorlat nyilvánvalóan sürgős követeléseivel állunk szemben. *Winkler* utalt arra, hogy a statisztikusok nem mondhatnak le annak kiszámításáról, amit eddig nemzeti vagyon és nemzeti jövedelem alatt értettünk, abból az egyszerű okból, mert ezeket a számokat széles körök követelik és törekvésünk legfeljebb arra irányulhat, hogy a fogalmakat egységesen határozzuk meg, hogy azután egymás között homály nélkül megérthessük egymást. A statisztikusoknak ezek az okfejtései azonban a közgazdasági tudomány képviselőit nem győzték meg és a vita elnöke, *Diehl*, azzal zárta be a tanácskozást, hogy „a mi birálatunk szerint a tisztelet utolsó maradéka is megszűnt oly kísérletekkel szemben, amelyek egy egyszerű számmal akarják a nemzeti vagyont és a nemzeti jövedelmet megnevezni“.

A vita tovább folytatódik a wieni konferencia óta. *Surányi-Unger Tivadar* „A gazdaságpolitika tudományos alapkérdései“-ről irt munkájában szintén azt az álláspontot foglalja el, hogy a nemzeti vagyon fogalma tudományunk

² G. Colm: „Sieht man sich hingegen das Inventar an, das gewöhnlich (vgl. z. B. die Arbeiten von Helfferich, Steinmann-Bucher u. a.) als Vermögensrechnung aufgemacht wurde, so finden sich nebeneinander das Vermögen der Erwerbswirtschaften, der Haushaltungen, wie auch der öffentlichen Hand. Wir glauben, dass eine derartige Summe (unter dem Gesichtspunkt des marktwirtschaftlichen Systems) als eine gänzlich zufällige und wahllose Aufaddition aller Tatsachen anzusehen ist, die unter einander nichts gemein haben, als das eine, dass sie einem bestimmten rechtlichen Merkmal entsprechen.“ (Beiträge zur Wirtschaftstheorie, München und Leipzig, 1926.)

mai állása szerint még nem tekinthető teljesen tisztázottnak. „A világháború bizonyította be — írja — hogy a nemzeti vagyonnak eddigelé szokásos, többnyire mechanisztikus és magángazdasági szempontok utvesztőin eltévedt becslési módozatai mind távol elmaradtak azon valóságos vagyonnak összecszerü kifejezésétől, amelyekkel a nemzetek közgazdaságilag birnak.“ *Gottl-Ottlilienfeld* is tovább folytatja a vitát és a nemzeti vagyonról és nemzeti jövedelemről megjelent munkájában egyenesen ad absurdum vezeti a nemzeti vagyon és jövedelem megállapítására irányuló kísérleteket.³ A végén abban a megállapításban konkludál: „Volkseinkommen und Volksvermögen so fragwürdig errechnet, so fiktiv an Sinn, so trügerisch als Antwort auf letzte Fragen.“ Ugyanigy *Colm*⁴ azt a végső eredményt vonja le, hogy úgy elvi, mint gyakorlati megfontolásokból visszautasítja a nemzeti vagyon statisztikai értékelését, mert az ily kísérlet gazdasági értelem nélküli konstrukció.

Mindezeknek a megállapításoknak dacára azonban lehetetlen szem elől téveszteni azt az egyre fokozódó érdeklődést, amelyet a közvélemény azok iránt a megállapítások iránt tanusít, amelyeknek célja az utóbbi évtizedek gyökeres átalakulásainak számszerü kifejezése. Rövid pár héttel ezelőtt láttuk, mily beható érdeklődéssel találkozott *Fellner*

³ Fr. v. *Gottl-Ottlilienfeld* („Volkseinkommen“ und „Volksvermögen“): „Hinter der Frage nach dem „Volksvermögen“ stecken doch sicherlich bestimmte theoretische Absichten. Aber gar nicht diese entscheiden über die Antwort, sondern die Rücksicht auf die platte Möglichkeit, überhaupt nur eine Summe ergattern zu können, getreu dem Namen des Gesuchten! Lässt man damit nicht die Sache im Stich, ihrer Errechnung zuliebe und ihrem Namen zu Ehren? Anders verfuhr da Adolph Wagner; eben, weil es teilweise nicht errechenbar wäre, hielt er das „Volksvermögen“ für überhaupt nicht erfasslich. Verrät sich also da nicht wechselweise in beiden Fällen, dass die zu errechnende Sache eigentlich einem „unvollziehbaren Gedanken“ gleichkomme?... Wieweit übrigens daraufhin der Pendel der Möglichkeiten ausschlagen kann, beweist die von Losch aufgenommene Idee, in solcher Weise, also den „Kosten“ nach, auch den „Wert des Menschen“ mit zu veranschlagen. Diesen berechnete er für die Vorkriegszeit mit je 15.000 Mark; bei einer Volkszahl von 65 Millionen würde dies den errechneten Betrag des „deutschen Volksvermögens“ gleich um 1000 Milliarden erhöhen — eine gewiss nicht unerhebliche „Divergenz!“

Jedem Deutschen lässt sich die Länge seines Körpers zumessen, die als Körpermass für ihn eine sinnvolle Zahl ist. Jeder Deutsche ist auch teilhaft der Gemeinschaft des Deutschen Volkes. Denkt man sich nun die Körpermasse aller Deutschen summiert, darf man in dieser leicht errechenbaren Zahl etwa das „Körpermass des deutschen Volkes“ erblicken?... Grundsätzlich liefert dieser Widersinn von einem „Körpermass des deutschen Volkes“ jedenfalls das Spiegelbild dafür, wie schief es ausfällt, von einem „Volksvermögen“ und einem „Volkseinkommen“ zu sprechen.“ (*Zeitschrift des Instituts für Weltwirtschaft und Seeverkehr an der Universität, Kiel, Juli 1927.*)

⁴ Beiträge zur Wirtschaftstheorie, München und Leipzig, 1926.

Frigyesnek jelenlegi nemzeti vagyonunkról a Magyar Tudományos Akadémián tartott előadása. Ha azokat a számszerű megállapításokat, amelyekkel ebben az előadásban találkoztunk, egybevetjük azokkal az aggályokkal, amelyeket a német közgazdasági tudomány kimagasló alakjai a nemzeti vagyon-bebecslésekkel szemben támasztottak, közel férközik hozzánk az az impresszió, hogy a tudomány mai állása szerint túlméretezett feladat megoldására vállalkozik az, aki a nemzeti vagyon számszerű bebecslését kívánja megoldani. Nagyobb lelkiismeretességgel és tudományos felkészültséggel, a kutatási módszerek elmésebb kimunkálásával és a számadatoknak nagyobb komolyságu és alaposságu feldolgozásával alig lehet a feladat megoldásához nyulni, mint azt Fellner tette. És mindennek dacára azt kell mondanunk, hogy azok az eredményei, amelyek szerint a mai Csonkamagyarország nemzeti vagyonának értéke 1912-től napjainkig 18.1 milliárd pengőről 32.1 milliárd pengőre emelkedett, tehát, hogy nemzeti vagyonunk értéke a háboru, a forradalmak, az infláció, a termelésnek majdnem tízéves megbénulása mellett 76½%-kal gyarapodott,⁵ vagy az a megállapítása, hogy a Csonkamagyarországon levő ingó javak értéke 90%-át tenné a magyar föld értékének, annyira ellenkeznek közgazdasági viszonyaink gyakorlati érzékelésével, hogy lehetetlen azt a következtetést le nem vonni, hogy a nemzeti vagyon egész területére kiterjedő ily megállapítások nem kongruálnak a valósággal, nem fejeznek ki megfogható jelenségeket és így az a körültekintő, lelkiismeretes és komoly tudományos munka, amely ezekre a megállapításokra fordított, mégis csak eltorzított képet eredményez.

Viszont úgy véljük, hogy épp oly hiba volna végleg lemondani arról a törekvésről, hogy a gazdasági egységek anyagi helyzetében beálló változásokat megközelítő pontossággal számszerűleg igyekezzünk fixirozni. A középutat kell választanunk, le kell szállítanunk igényeinket, kisebb, de könnyebben megoldható és ezért gyakorlatilag értéke-sebb feladat megoldására kell vállalkoznunk, követnünk kell *Diehl* tanácsát, aki azt az intelmet intézi a statisztikusokhoz, hogy inkább kicsi, élesen körülhatárolt, de megoldható feladatra vállalkozzanak, semmint oly megoldásokhoz lássanak hozzá, amelyek lehetetlenek.⁶

⁵ Helfferich a német birodalom nemzeti vagyonát 1913-ra 310 milliárdra, 1924-re pedig 150 milliárdra becsülte. Ha figyelembe is vesszük, hogy a csökkenésből 25 milliárd az elszakított országrészek vagyonára esik és azt is, hogy az újabb bebecslés 1924-re szól, mégis nyilvánvaló, hogy ez az eredmény éles ellentétben áll a Fellner által megállapított eredménnyel.

⁶ „Daher muss an die Vertreter der theoretischen Nationalökonomie die Mahnung ergehen, schon bei der Begriffsbildung von Volks-

A jelen munkálatnak célja ezt az intelmet követni és így a feladatot a nemzeti vagyon csak ama részének kipuhatólására szorítani, amely a termelés céljainak van szentelve, tehát arra, amelyet nemzeti tőkének nevezünk. Szerény erőinkhez mértén igyekeztünk azt a célkitűzést megvalósítani, amelyet *Colm*⁷ így állít fel: „Unter ökonomischem Gesichtspunkt wäre ein internationaler oder zeitlicher Vergleich des *Volkskapitals* von grösstem Interesse.“ Ugyanez a célkitűzés jelentkezik *Teleszky* Jánosnak egyik husvéti cikkében is: „Annak a fontos, sőt döntő szerepnek a következtében, amelyet a gazdasági értelemben vett tőkeképződés az egész gazdasági élet mikénti alakulására és jövő fejlődésére gyakorol, nagyon kívánatos volna, hogyha a Tébe diszközgyűlésén hallott, a mobil tőkeképződésre vonatkozó előadás kiegészítették egy, a gazdasági értelemben vett tőkeképződésre vonatkozó, ugyancsak komoly adatokon nyugvó tanulmánnyal.“⁸

Tisztában vagyunk azzal, hogy ennél a célkitűzésnél beleütközünk azokba a nehézségekbe, amelyek a közgazdasági tudomány mai állása mellett a tőke fogalmának meghatározásánál jelentkeznek. „A közgazdaságtan terminológiáján belül semmi sem oly bizonytalan, mint a tőke fogalma“ — mondja Birck.⁹ Ugyanezt fejezi ki Diehl,¹⁰ amikor azt állapítja meg, hogy: „zavarra és határozatlanságra vezet, ha oly teljesen eltérő jelenségeket ugyanazzal az etikettel „tőke“ jelölünk meg.“

Nem kívánunk ezuttal azokkal a mélyreható elméleti fejtegetésekkel foglalkozni, amelyekben Heller Farkas¹¹ — Irving Fisher, Clark, Sombart, Carver elméleteinek ismeretése során — azt mutatja ki, hogy a tőke nem valami materiális, nem önmagában jószág, nem is maga a jószág birtoka, hanem annak társadalmi kihatása, a gazdasági élet mozgató ereje.¹² Tanulmányunknak alapját a tőkének

vermögen und Volkseinkommen klar und scharf die verschiedenen Begriffsarten herauszuarbeiten, und die Mahnung an die Statistiker, lieber eine kleine scharf umgrenzte aber lösbare Aufgabe vorzunehmen, als sich an Lösungen heranzumachen, die unmöglich sind.“ (Beiträge zur Wirtschaftstheorie, München und Leipzig, 1926.)

⁷ Beiträge zur Wirtschaftstheorie. (München und Leipzig, 1926.)

⁸ Pesti Tőzsde, 1929 március 28. száma.

⁹ Laurits V. Birck: Die Wirtschaftstheorie der Gegenwart. (Wien, 1928. 181. lap.)

¹⁰ Diehl: Einleitung zu Lesestücken, Kapital u. Kapitalismus, 10. l.

¹¹ Wolfgang Heller: Theoretische Volkswirtschaftslehre, Leipzig, 1927. 194—198. lap.

¹² A tőke fogalmának legujabb fejlődését szemléltetően nyújtja Neubauer Gyula: „Tőke, vagyon, gazdagság“ című fejtegetése, a Közgazdasági Szemle 1928 április-május havi számában.

a klasszikusok által elfogadott meghatározása, tehát az képezi, hogy tőke alatt *a termelt termelési eszközöket* értjük. Ehhez képest nemzeti tőke alatt azt értjük, amit *Ricardo* úgy ír körül, hogy: „egy ország vagyonának az a része, amely termelésre használtatik“, illetőleg, amit *Cassel*¹³ „Realkapital“-nak nevez: „Die Gesamtmasse des festen und beweglichen Realkapitals, also die Gesamtmasse der materiellen Güter des Produktionsprozesses, mit Ausnahme des Grund und Bodens, bildet das Realkapital der Wirtschaft.“ Igyekezünk ezeket a termelt termelési eszközöket, az ország közgazdaságában termelésre felhasznált vagyონrészeket, pénzértékben kifejezni és ezzel jutunk el a tőkének ahhoz a meghatározásához, amely — *Cassel*¹⁴ szerint — a köznyelvnek megfelel: „In diesem abstrakten Sinne ist also das Kapital eine Geldsumme, die für den Augenblick in einem gewissen konkreten Realkapital verkörpert ist.“

Ebből a meghatározásból kitűnik, hogy a „tőke“ kifejezést annak közgazdasági értelmében használjuk. Elsőnek *Rodbertus*, majd reátámaszkodva, *Wagner* Adolf igyekezett megkülönböztetni a tőke fogalmát gazdaság-technikai és történet-jogi értelemben. Az első esetben „logikailag örök fogalom“-ról van szó. Minden elképzelhető gazdasági rendszerben megkülönböztetést kell tennünk azon módja között a termelésnek, amely csak természeti erőt és munkát igényel és a között, amely munkával termelt termelési eszközöket is segítségül vesz. Ellenben a tőke történet-jogi értelmének előfeltétele a jogrend, amely a termelő eszközök és azok hozadéka feletti magántulajdont elismeri.¹⁵ Körülbelül ugyanennek a megkülönböztetésnek ad szellemes és éles kifejezést *Gide*, amikor azt, amit *Wagner* gazdaság-technikai értelemben tőkének nevez, „*capital productif*“-nak, azt pedig, ami csak történet-jogi értelemben tőke, „*capital lucratif*“-nak nevezi. Szerinte a productif tőkék azok, „amelyek természetüknél fogva nem szolgálhatnak másra, mint új jószágok termelésére és csak arra létesültek. Mindennek, ami eszköz, gép, mérnöki munka, ez a karaktere. A lucratif tőkék azok a javak, amelyek természetüknél fogva nem szolgálhatnak másra, mint a fogyasztásra, de amelyek az által a rendelkezés által, amelyet tulajdonosuk eladásuk, bérbe- vagy kölcsönadásuk által ad nekik, jövedelmet hozhatnak... Ezek tehát társadalmi szempontból nem termelnek semmit, mert semmi- ben sem növelik a létező javak mennyiségét, ellenben igenis termelnek egyéni szempontból, mert jelentékeny hasznokat

¹³ Cassel: Theoretische Sozialökonomie. (Leipzig, 1927., 26. oldal.)

¹⁴ Idézett munka 44. oldal.

¹⁵ Lásd: Dr. Adolf Weber: Allgemeine Volkswirtschaftslehre. (München und Leipzig, 1929.)

adhatnak.¹⁶ *Birck* ugyanezt a megkülönböztetést teszi, csak-hogy ő, *Rodbertus* nyomán, a jogi értelemben vett tőkét „*Privatkapital*“-nak, a közgazdasági értelemben vett tőkét pedig „*Sozialkapital*“-nak nevezi el:¹⁷ „Mit Gide können wir das ertragabwerfende Medium, die Grundlage für die Verzinsung, also das Privatkapital, „Kapital in rechtlichem Sinne“ und im Gegensatz hiezu das Realkapital, das Kapital „in wirtschaftlichem Sinne“, auch naturales oder Sozialkapital benennen. Diese beiden Begriffe Privatkapital und Sozialkapital müssen wir streng auseinanderhalten. Der eine Begriff ist nicht etwa ein Teil des anderen, sondern es sind zwei Kategorien, die Seite an Seite stehen und nicht einmal dasselbe, nur von verschiedenen Ausgangspunkten aus gesehen, darstellen. Es gibt nämlich Realkapital, das, wie z. B. Landstrassen, kein Privatkapital ist, weil es keinen Ertrag abwirft. Auf der anderen Seite gibt es aber auch grosse Mengen Privatkapital ohne reale Basis. (Alle Arten von Quasi-Kapital.)“ Ugyanebben az eszmekörben mozog *Teleszky János*, amikor a tőkeképződésről írt, már hivatkozott cikkében kiemeli, hogy az az összeg, amelyet a lakosság különböző fiktív értékekbe, takarékpénztári vagy folyószámla betétekbe, értékpapírokba vagy életbiztosításokba elhelyez, „habár a köznyelven éppen az ilyen elhelyezéseket szokták par excellence tőkének nevezni, azért tulajdonképpen ez nem gazdasági értelemben vett tőkeképződés.“

Fennmarad most az a kérdés, mely javak azok, amelyek a tőke ily értelemben való értelme alá subsummálhatók. Hogy nem gazdasági javak (iskolák, kórházak stb.) semmiképpen sem minősülnek közgazdasági értelemben vett tőke gyanánt, az vitán felül áll. De az abszolút értelemben véve gazdasági javakról sem lehet eleve apodiktikus bizonyossággal megállapítani, vajjon azok adott esetben tőkének minősítendők-e vagy sem, mert az egyes jószágoknak nem inhaerens tulajdonságuk az, vajjon tőke vagy fogyasztási jószág gyanánt minősülnek-e. A gazdasági javaknál is relativ, vajjon birnak-e vagy nem birnak tőke jellegével. Hogy Gide¹⁸ közelfekvő példáival éljünk: a tojás, ha keltetésre használjuk fel, tőke, ha élelmezésre, akkor fogyasztási jószág. A szén, ha vele a lokomotívot fütjük, tőke, ha a lábunkat melegítjük vele, akkor fogyasztási jószág stb. *Weber*¹⁹ is utal arra, hogy még az sem eleve eldöntött kérdés, vajjon valamely helyesen konstruált gép önmagában már tőkét képvisel, mert csak annyiban az, „ha és

¹⁶ Charles Gide: *Principes d'Économie Politique*. (Paris, 1926. 133. oldal.)

¹⁷ *Birck*: Idézett munka, 187. oldal.

¹⁸ Gide: Idézett munka, 132. oldal.

¹⁹ *Weber*: Idézett munka, 179. oldal.

amennyiben bekapcsoltatik a termelés közgazdasági folyamatába.“ *Heller* szerint maga az a tény, hogy a jószág rendeltetését kell elhatározónak tekinteni, vajjon az tőke-e vagy sem, már eldönti, hogy a tőke nem fogható fel mint külön csoportja a javaknak. Azt gondoljuk azonban, hogy a relativitás fogalma, amelyet az egyes javak csoportosításába bele kell vinnünk, önmagában nem szünteti meg azt a lehetőséget, hogy a termelt és a termelési folyamatban résztvevő javakat a tőkének közgazdasági értelemben vett gyűjtő fogalma alá összefoglaljuk, csak épen köteleességünké teszi, hogy amikor konkrét esetben a tőke ily értelemben vett fogalma alá összefoglalható javakat csoportosítjuk, a relativitásnak ezt a szempontját arra a gazdasági területre vonatkozólag, amelyről szó van és arra az időpontra, amelyről beszélünk, gondosan és nyomatékosan vegyük figyelembe.

Igy például a mi problémánk gyakorlati megoldása szempontjából számszerűleg nagy jelentőségű kérdés, vajjon a bérházakat tőkejavaknak minősíthetjük-e. Általános szabályként vitán felül áll, hogy a bérházak nem tekinthetők tőkének. Már *Smith* Ádám²⁰ kifejti: „A lakóház mint olyan semmivel sem járul hozzá lakójának jövedelméhez és bár részére kétségkívül igen hasznos, mégis csak annyira az, mint ahogy ruhái és háztartása, amelyek mégsem teszik jövedelmének, hanem kiadásainak egy részét. Ha a ház valakinek bérbe adatik, akkor a lakónak, minthogy a ház maga semmit sem állít elő, a lakbért mindig más jövedelemből, amelyet munkából, készletből vagy földből élvez, kell megfizetnie. Bár a ház tehát jövedelmet nyújthat tulajdonosának és így számára tőke lehet, de nem nyújthat semmi jövedelmet a közgazdaságnak, sem annak nem szolgálhat tőkéül és általa a nép összességének jövedelme a legkevésbé sem szaporodik.“ Ugyanily határozottsággal válaszol a kérdésre *Gide*:²¹ „A háznak nincsen más rendeltetése, mint az, hogy elszállásoljon minket, vagyis, hogy megvédjen a hideg és az eső ellen, mint a kabát, az esernyő, az ágy és még ha a házi otthon kényelmét szerzi is meg, mindazokkal az erkölcsi és anyagi élvezetekkel, amelyeket ez a szó magában foglal, mégis csak közvetlen szükségletek kielégítésére szolgál. A ház az a doboz, amelybe mindazt elhelyezzük, ami napi szükségleteinket szolgálja. Az a tény, hogy a ház hosszú életű jószág, nem jelent semmit, mert élete nem hosszabb, még oly hosszú sem, mint sok olyan tárgyé, amelyet benne elhelyezünk, az ezüsté, a bronzé, sőt egyes butordaraboké“. Kétségtelen, hogy ezen általában érvényes szabály alól is elképzelhetők ritka esetekben kivételek. Ha például valahol gyarmati területen vagy a

²⁰ Adam Smith: „Der Reichtum der Nationen“, Leipzig, 1924. 1. köt. 281. oldal.

²¹ Gide: Idézett munka, 131. lap.

pusztaságon nagy ipartelep létesülne, amelyet a gyár, hogy munkásainak lakást biztosítson, tipikus munkáslakásokkal, vagy oly lakóházakkal szerelne fel, amelyekben levő lakásokat munkásainak bérbeadná, úgy az ilyen munkás-, illetve bérházakba fektetett vagyon, közgazdasági értelemben is tőkének volna minősíthető. Ez természetesen nem dönti meg azt az általános szabályt, hogy városokban, amelyek lakási lehetőségeket, jobbakat vagy rosszabbakat, drágábbakat vagy olcsóbbakat, de általában nyújtanak, a bérházak közgazdasági értelemben vett tőkének nem minősíthetők.

Ugyancsak a relativitás fogalma alá esik annak a kérdésnek az eldöntése, vajjon a gyári vagy kereskedelmi vállalatok árukészletei tőkének minősíthetők-e. Kétségtelen, hogy a gyár által feldolgozás céljából megvásárolt nyersanyag, a feldolgozás processzusa alatt álló félgyártmány, sőt a kész ipari termék is, amíg az eladás útján nem jut rendeltetési helyére, termelési eszköz, tehát tőke jellegével bír. Ugyanígy a kereskedő árukészlete is, amelyet tovább-eladásra vásárol, mert hiszen ellenkező felfogás esetén a kereskedelemnek a termelésben való jelentőségét tagadnók meg, aminek helytelensége a legvilágosabban a tranzitó-kereskedelemtől észlelhető, amely közgazdasági értelemben vitán felül állóan termelő tevékenység és áru-készlet nélkül le nem bonyolítható. A kérdés csak az, hogy az iparvállalatnak eladásra szánt készgyártmányai és a kereskedő eladásra váró árukészletei mely keretben, mely időhatárok között tekinthetők még a termelési folyamatban résztvevő termelési tényezőknek. Birck példa gyanánt egy hónapi forgalomnak megfelelő áru-készletet tekint még forgótőkének.²² Ugy gondoljuk, hogy ezt az időhatárt esetről-esetre úgy kell megállapítanunk, hogy az illető gyártási, illetve kereskedelmi ágban észszerűen szokásos eladási időn belül el nem adott áru-mennyiséget tekintjük még a tőke alkatrészének.

Tisztázandó még az az előkérdés, vajjon hogyan jutunk el gyakorlatilag a tőke fogalmától a *nemzeti tőke* fogalmához. Smith Ádám²³ még azon a felfogáson volt, hogy valamely ország nemzeti tőkéje a magántőkék egyesített összegét képviseli. Mihelyt azt a mellőzhetetlenül szükséges distinkciót megteszük, amely a közgazdasági értelemben vett tőkét a jogi értelemben vett tőkétől, a „Privatkapital“-t a „Sozialkapital“-tól, a „capital productif“-et a „capital lucratif“-től elválasztja, akkor már nyilvánvaló, hogy ily mechanikai összegezésről nem

²² „Umlaufendes Kapital sind Waren unter Verarbeitung, teils Rohstoffe, teils Halbfabrikate und soviel an fertigen Erzeugnissen, als nun einmal das notwendige Lager ausmachen muss, wie z. B. der Verbrauch eines Monats, um damit das veränderliche Angebot und die Nachfrage zu regulieren“. Idézett munka, 181—182. lap.

²³ „Egy ország vagy nemzet ösztőkéje egyenlő az összes lakosok, illetve tagok tőkéinek egyesített összegével...“ (Idézett munka, 280. o.)

lehet szó. Weber²⁴ világosan kiemeli, hogy „a tőke a közgazdaság szempontjából szükségképen egészen más vagyon, mint a magángazdasági tőkék összege, mert a közgazdaság lényegesen más, mint a magángazdaságok összege.“

Plasztikusan tárja fel Cassel, hogy a közgazdaság tőkéje nem állhat a magántőkék egyszerű sommázásában. Rámutat arra, hogy az ugyanazon közgazdaság keretében egyesek által másoknak kölcsönadott vagy részvényekbe fektetett vagyon-tételek az összegezésnél azért nem vehetők figyelembe, mert ezekkel a szerzett követelésekkel, illetve jogokkal szemben ugyanolyan összegű kötelezettségek, mint *negatív tőke*, állanak szemben, ha tehát egy zárt közgazdasági egység ösztőkét számítjuk ki, úgy ezek a jogok és kötelezettségek egymást kölcsönösen kiegyenlítik, tehát kiválnak az összegezés keretéből. Ez az a szempont, amelyre Teleszky János többször idézett cikkében is élesen rávilágított. Nyilvánvaló, hogy az ugynevezett mobil tőkeképződés, amennyiben egy ország közgazdaságának keretén belül játszódik le, kiegyenlítődik a másik oldal tartozási kötelezettségeivel, a betétek az azokat kezelő hitelintézetektől igénybevett hitelekkel, stb. Világos ez a következő egyszerű példából: a földbirtokos felparcellázza birtokát, ebből bevesz x millió pengőt és ezt az összeget valamely pénzintézetnél betétképpen elhelyezi. A pénzintézet ugyanezt az összeget kölcsön adja a parcella-vevőknek megvett és saját birtokaik jelzálogi lekötése mellett. A tranzakció külső eredménye, hogy a pénzintézet betétállománya x millióval emelkedett, látszólag tehát ugynevezett mobil tőkeképződés jelentkezik, holott tényleg a közgazdasági értelemben vett tőkeképződés szempontjából nem történt semmi. Ebben a vonatkozásban érdekes példa gyanánt felhozhatjuk Ausztriát, ahol a takarékbetétek az utóbbi években erős emelkedést mutatnak és ennek dacára Robert Erhardt, az osztrák gyáripari szövetség ügyvezető alelnöke, „Kampf gegen die Volkswirtschaft“ cím alatt a Neue Freie Presse-ben közzétett cikksorozatát így fejezi be: „Wo immer das Auge nach unseren Kapitalsbeständen Ausschau hält, blickt es auf ein Trümmerfeld.“

A nemzeti tőkét tehát nem lehet úgy megállapítani, hogy az illető ország keretén belül megállapítható magántőkéket egyszerűen összeadjuk, hanem csakis úgy, ha az ország közgazdaságának termelésében működő termelési eszközök értékét adjuk össze, hozzáadva ehhez azokat a követeléseket, amelyek az illető ország közgazdaságát a külfölddel szemben devizák, külföldi részvények, szóval a külföldön eszközölt tőkebefektetések alakjában megilletik, viszont levonásával azoknak a tartozásoknak, amelyek az illető ország közgazdaságát a kül-

²⁴ Idézett munka, 179. oldal.

földdel szemben kölcsönök, hitelek, külföldiek által birt részvény- vagy egyéb vagyoni érdekeltség címén terhelik.

Feladatunk megoldásánál a fogalom meghatározásán kívül mint újabb nehézség jelentkezik annak a kérdésnek az eldöntése, hogy az egyes jószágok, amelyeket tőke jellegével ruházunk fel, mily értékkel veendők számításba. Itt természetesen, habár korlátoltabb mértékben is — mert legalább a fogyasztási javakat, tehát a legnehezebben értékelhetőket kikapcsoljuk — jelentkezik ugyanaz a nehézség, amely a nemzeti vagyonbecslések értékét csökkenti. Ezekre a nehézségekre utal Heller,²⁵ amikor elméleti szempontból kifogásolja a nemzeti vagyon összeállításánál a pénzüsszegekre való átalakítást, amely nem mellőzhető, viszont nem felel meg a nemzeti vagyon nagysága valóságos kifejezésének.

Ha az 1924. évi kezdő- és az 1928. évi záró-időpontra külön-külön felbecsülnők a nemzeti tőke részét képező jószágokat, hogy így egyenlegképen vezessük le a beállott változást, beleütköznénk az afölötti vitába, vajjon ezeket az előállítási árban, vagy forgalmi értékükön állítsuk-e a mérlegbe? Stamp szerint az előállítási ár nem jelent semmit,²⁶ viszont a forgalmi érték fogalma nem illeszthető számos oly jószágra, amely tőke jellegével bír ugyan, de közvetlen jövedelmezősége nincs és így forgalmi értéke nem kimutatható. Emellett pedig, ha a forgalmi értéket akarjuk alapul venni, akkor számításunk kell az illető jószág rentabilitásával, amely természetesen, különösen a mai nyugtalan gazdasági viszonyok között, állandóan változik és ezt kellene kapitalizálni, amikor is a tőkésítési kamatláb megválasztása okoz nagy nehézségeket. Kapitalizáljunk-e az illető ország kamatlábán, amelynek közgazdaságába a tőkejószág be van kapcsolva, avagy amaz ország kamatlábán, amely mint hitelt nyújtó szerepel? Mind ezeknek a — ma még tisztázatlan — vitapontoknak egyik vagy másik irányban való eldöntése mellett minden árnyalati tévedés is, visszavetítve a teljes tőke-állományra, oly torzképet adhat a kezdő- és záró-időpont szerinti összehasonlításnál, amely a végzett munka eredményét illuzóriussá tenné.

Ezért azt véltük helyesebbnek, ha mellőzzük a tőke-állomány 1924. és 1928. évi értékeinek külön összeállítását (1924-re ez, akkori zilált gazdasági és valutárius viszonyainkra való tekintettel, amugy is szinte lehetetlen lenne) és ehelyett csak azokat a mozzanatokat ragadjuk meg, amelyek a tanulmányunk tárgyát képező időszakban a nemzeti tőke állagának gyarapítására vagy csökkenésére vezettek. Így elešik annak a szüksége, hogy annak a tőke-állománynak, amely mindkét

²⁵ Idézett munka, 186. lap.

²⁶ Stamp: *British Incomes and Property*, London, 1916: „The value of the capital asset is not it what it has cost in the past . . .”

időpontban megvolt, értékváltozását kiszámítsuk, hanem az értékelés csak azokra a tőke-jószágokra vonatkozik, amelyekkel 1924. óta gyarapodott vagy csökkent a nemzeti tőke állománya. Vagyis az értékelés körüli elháríthatatlan nehézségeket akként kerüljük ki — legalább a lehetőség határain belül, — hogy azt képzeljük, mintha az 1924. derekán fennállott nemzeti tőke állományunk változatlan értékű fixirozott készlet lenne, amelyből 1924. óta egyes javakat kivettünk — a nemzeti tőke állagbeli csökkenése, — amelyhez 1924. óta egyes javakat betettünk — a nemzeti tőke állagbeli gyarapodása — és statisztikai felvételünk tárgyává az így kivett, illetve betett javakat, illetve azok értékét tesszük. Kifejezetten elhanyagoljuk tehát az 1924-ről 1928-ra áthozott állag értékbeli módosulását (a rentabilitásnak, a forgalmi értéknek, a kapitalizálási kamatlábnak, az előállítási költségnek időközi változásait) és csakis a tőke-állománynak akár kvantitatív, akár kvalitatív állagbeli változásait tesszük mérlegelés és értékelés tárgyaivá.

Ami ezeknek az állagbeli változásoknak az értékelését illeti, elsősorban alapul vesszük a valóságos, illetve kombinatív uton kiszámítható előállítási költségeket, illetve realizálási eredményt. Abból indulunk ki tehát, hogy tőkebefektetéseknél — ha azok mérve megállapítható vagy kombinálható — a befektetett összeg képviseli az új tőke-jószág értékét, vagyis abból indulunk ki, hogy az eszközölt tőkebefektetés produktív volt.²⁷ Vajjon ez a feltevés valóra válik-e, ezt csak hosszabb idő eltelte után utólag lehet megállapítani, az itt számbajövő, legfeljebb 4½ esztendő tapasztalatai erre amúgy sem elegendők.²⁸ Csak az oly esetekben, amikor a befektetett pénzérték nem volt meghatározható, indulunk ki a befektetés megállapítható vagy kombinált rentabilitásából és ezt tőkésítjük körülbelül azon a kamatlábon, ahogy az illető időben a külföldi hiteleket igénybevéttük.

²⁷ „Die Produktivität der Kapitalverwendung — gleichgültig ob es sich um inländisches oder um ausländisches Kapital handelt — wird sich zuletzt erst am Markte erweisen. Und dass das Kapital in diesem Sinne produktiv verwendet wird, dafür sorgen in ihrem eigenen Interesse — und erst recht bei der Aufnahme von Auslandskredit — die Kreditnehmer wie die Kreditgeber.“ Ott: Die Beratungsstelle für Auslandskredit, Jena, 1929., 89. oldal.

²⁸ Surányi—Unger: „A közgazdaságtan keretén belül csupán arról lehet szó, hogy minőségileg és mennyiségileg vajjon alkalmas-e valamely eszköz adott céljaink elérésére. Ha igen, akkor minden oly tevékenység, mely a szóbanforgó eszköz előállításához vezet, feltétlenül termelékenynek tekintendő. Az a kérdés, hogy valamely tevékenység több, nagyobb vagy értékesebb eredményt hoz-e létre, mint amennyi értéke a vele kapcsolatban elhasznált „termelési tényezők“nek volt, nyilvánvalóan jövedelmezőségi és már nem termelékenységi probléma.“ (A gazdaságpolitika tudományos alapkérdései, Budapest, 1927., 156. lap.)

A fentiekben kifejezett elvi álláspontunkból kifolyólag a nemzeti tőke szaporodása gyanánt figyelembe vesszük a kérdéses időszakban a jegybank érczésletébe, a mezőgazdaságba, az iparba, továbbá a külfölddel szemben való követelésekbe, illetve részesedésekbe, ugyancsak az állam, vármegyék és városok által eszközölt tőkebefektetéseket, viszont a nemzeti tőke apadásaként mérlegeljük és számítjuk a külföldön kontrahált adósságokat és a külföld által megszerzett, az ország gazdaságában működő vagyontárgyak értékét. Problémánk tehát hasonlítani látszik ahhoz a sokszorosított kérdéshez, vajjon a külföldön kontrahált adósságaink produktíve fektették-e be, tényleg azonban lényegesen eltér ettől a kérdéstől. Az eltérés lényege főleg két pontban ütközik ki. Az egyik, hogy nemcsak a külföldön felvett adósságokat, hanem azokat a vagyoni értékeket is figyelembe vesszük, amelyek eladás útján a külföldre mentek, mert ezek a nemzeti tőke apadása gyanánt legalább épen úgy értékelendők, mint a külföldön felvett adósságok. A második lényeges eltérés, hogy a tőkeképződésnek, vagy tőkefogyásnak kérdése nemcsak azon dől el, vajjon a külföldről felvett adósságoknak, mint a nemzeti tőkét fogyasztó tényezőnek képződött-e ellentétele tőkejösszágok alakítása által, hanem a nemzeti tőke alakulása szempontjából éppen annyira latba esik annak a megfontolása is, vajjon a hazai tőke-forgalom mit eredményezett, vajjon nem alakultak-e termelési eszközök át fogyasztási javakká, avagy megfordítva, ami a tőkeképződés megítélése szempontjából egyenlő fontossággal bír. „Verschwendung in Mark ist so schlimm für die Wirtschaft, wie Verschwendung in Valuta“ — mondja helyesen Rudolf Löb.²⁹ Elképzelhető, hogy valamely ország a külföldről igénybevett hitelét teljes egészében termelési eszközökké alakítja, tehát produktív befektetéseket eszközöl és tőkeállománya mégis csökken, ha időközben az országban létező termelési eszközöket, tőkét részben elfogyasztja, részben fogyasztási javakká alakítja át. Elképzelhető viszont ennek az ellenkezője is, ha t. i. valamely ország a külföldről igénybevett hiteleket, illetve a külföldre eladott vagyontárgyak ellenértékét részben nem alakítja át tőkévé, hanem elfogyasztja, viszont ezt meghaladó értékű fogyasztási javakat időközben tőkejösszágokká alakít át.

Ebből a megfontolásból tartottuk helyesebbnek problémánkat kiszélesíteni és a nemzeti tőke alakulásának egész kérdését tisztázni, külön tárgyalván azokat a mozzanatokat, amelyek a nemzeti tőke gyarapítását, külön azokat, amelyek annak csökkenését idézték elő. Számításaink eredményét a következőkben foglaljuk össze.

²⁹ „Auslandskredite und Auslandsbeteiligungen in der Deutschen Wirtschaft.“ (Verhandlungen des 6. allgemeinen Bankiertages.)

1. Az első tényező, amellyel a nemzeti tőke 1924. óta emelkedett, a jegybank *érc- és devizakészlete*, amely 1928. december 31.-én 263.5 millió pengővel, míg az érckészletbe be nem számított devizák és valuták 39.8 millió pengővel, összesen tehát 303.3 millió pengővel szerepeltek a Magyar Nemzeti Bank mérlegében.

2. *A mezőgazdaságba fektetett tőke* keretébe tartoznak mindazok a befektetések és munkálatok, amelyek a föld hozamának megjavítására és a föld termőképességének emelésére irányulnak, így mindazok a befektetések és beruházások, amelyek a föld hozamának javítása érdekében akár magába a talajba, akár pedig a földbirtokkal kapcsolatos épületekbe és a földbirtok művelésére szolgáló élő- és holt-felszerelésbe eszközöltettek.

A földbirtokkal kapcsolatos tőkenövekedés első csoportja a *vizügyi beruházásokra* esik, vagyis azokra a tőkebefektetésekre, amelyek folyamszabályozásokkal, ármentesítő munkákkal, vizlecsapolásokkal kapcsolatban szolgálják a mezőgazdasági többtermelés szempontjait. Ezek a befektetések két alcsoportra oszlanak, amennyiben az állam részben saját maga teljesített a költségvetések beruházási tételeinek terhére munkálatokat, illetőleg ily munkálatok céljaira adott államsegélyeket, részben pedig a törvényesen megalakult vízszabályozó, ármentesítő, belvizlevezető és lecsapoló társulatoknak a saját eszközeiből kölcsönököt nyújtott, amely kölcsönök ellenértékét ezek a társulatok a céljaiknak megfelelő munkálatokba befektetik, az így befektetett összegeket járulékok alakjában az érdekelt földbirtokosoktól 15—17 év alatt behajtják és azután az államkincstárnak restitúálják.

Külön tárgyalva a vízi beruházások eme két csoportját, megállapítottuk, hogy az 1924—1928. évi költségvetésekben a közvetlenül végzendő munkákra összesen 15.8 millió pengő engedélyeztetett, amely összegből 1928. végéig összesen 13.1 millió pengő volt effektíve befektetve.

A fentebb említett vízi társulatoknak az állam által engedélyezett hitelösszegek az irányadó négy költségvetési évben összesen 52.8 millió pengőt tettek ki, amely összeghez járul még az 1925. évi IV. t. c. alapján a Pest vármegyei Dunavölgylecsapoló és öntöző társulat vízi munkálatainak kiépítésére engedélyezett 6.6 millió pengő, összesen tehát hitelek címén 59.4 millió pengő bocsátott a vízi munkák céljaira. Lehetséges, hogy az 1928. év folyamán rendelkezésre bocsátott kölcsönök még teljesen nem fektetettek be, viszont azonban a kezdetben befektetett összegekre már törlesztések eszközöltettek, úgy, hogy végeredményben a kölcsönök címén rendelkezésre bocsátott összegeket teljesen befektetetteknek vehetjük.

A vizi munkálatok címén eszközölt befektetéseket tehát a következő összegekkel vehetjük számításba: .

a) az állam által közvetlenül befektetett összegek kitesznek	13.1 millió pengőt,
b) a vizi társulatok által befektetett összegek kitesznek	59.4 millió pengőt.
	összesen: 72.5 millió pengő.

A mezőgazdaságba teljesített tőkebefektetések második csoportját azok a beruházások képezik, amelyek a földbirtokhoz szolgáló *épületállomány* gyarapítására fordítottak. Arra vonatkozólag, hogy a mezőgazdasági kezelés alatt álló földbirtokokba új épületek címén milyen összegek fektetettek be, nincsen statisztikánk, azonban tapasztalat alapján megállapíthatjuk, hogy 1924 óta ily címen oly lényeges befektetések, amelyek jelentős tőkeszaporítást képeznének, nem eszközöltettek, aminek részben az is lehet a magyarázata, hogy a földreform során a közép- és nagybirtokosoktól megváltott területek folytán a megváltás alá eső gazdaságok nem voltak az épületek szaporításának szüksége elé állítva. Bizonyára történtek a négy és fél év folyamán jelentékenyebb mezőgazdasági építkezések is, ezzel szemben azonban figyelembe veendő, hogy a már létező régebbi épületek elhasználása folytán állagcsökkenési leírás is volna teljesítendő³⁰ és nem tévedhetünk számbavehetően, ha azt mondjuk, hogy a mezőgazdasági épület-állományba befektetett összegek nem haladhatják meg számbavehetően, talán még némileg alatta maradnak is annak, ami régi épületek állagcsökkenése címén leírandó volna.

Ellenben a mezőgazdaság épület-tőkéjének kérdésénél számításba kell vennünk azokat a házakat, amelyeket 1924 óta rendkívül nagy számban építettek azok a gazdasági munkások és cselédek, akiknek részben a földreform juttatott házhelyeket, részben pedig saját keresetükből szereztek ily háztelkeket. Hogy ezek a házak, amelyekhez a legtöbb esetben istálló, ól stb. is csatlakozik, mily számban épültek 1924 óta, erről hivatalos statisztikai adatok nem jelentek meg. A m. kir. földmivelésügyi minisztérium illetékes osztálya által rendelkezésünkre bocsátott adatok szerint 1928. december 31-én ki volt osztva 258.400 házhely és az osztály becslése szerint ezen házhelyek 40%-án épült lakóház, tehát összesen épült 103.000 ház. Ezek közül 1924 közepén már állhatott 18.000 ház, úgy, hogy ezen becslés szerint felvehető,

³⁰ V. M. Djuričić, a jugoszláv állami jelzálogbank igazgatója, 1927-ben kiadta a jugoszláv nemzeti jövedelemre vonatkozó becslését. Ebben a mezőgazdaság összhozadékából a mezőgazdasági épületek összértékének 6½%-át vonta le és pedig 3%-ot fentartásra, 3%-ot amortizációra és ½%-ot biztosításra.

hogy a tanulmányunk tárgyát képező időszakban kerekben mintegy 85.000 ily kis ház építettett. Információt kértünk ezenkívül a Falusi Kislakásépítési Szövetkezettől is, amely állami megbízás alapján foglalkozik a földreform útján kiosztott házhelyeken építendő házak felépítésével, illetve az ahhoz szükséges építkezési anyag rendelkezésre bocsátásával. Ezen hivatal becslése szerint a szóbanforgó időszakban felépült kis házak száma körülbelül 80.000 lehet, a becslés tehát nagyjából megegyezik a m. kir. földművelésügyi minisztérium illetékes ügyosztályának becslésével.

Az építési költségekre vonatkozólag megállapítottuk, hogy azoknak a házaknak, amelyek a Falusi Kislakásépítési Szövetkezet által előírt módon és ellenőrzése alatt épültek, építkezési költsége házanként 1800—2300 pengőt, az egyéb ily házaké 1200—1500 pengőt tehet. Ha átlagban 1500 pengőt veszünk fel házankénti építési költség gyanánt és a felépített házak számát 80.000-re tesszük, akkor megállapíthatjuk, hogy az ezen házakba befektetett építési tőke együttesen 120 millió pengőt tehet.

Fennmarad az a kérdés, mennyiben tekinthető az ezen házak építésébe befektetett pénz tőkének, vagyis mennyi tekinthető a befektetett 120 millió pengőből olyanoknak, amely termelési tényezőt produkált és mennyi olyanoknak, amely fogyasztási szükséglet kielégítésére, illetve a fogyasztási szükséglet kielégítésének tartalékául minősíthető.

Nyilvánvaló, hogy ezeket a házakat nem tekinthetjük egyszerűen a lakásfogyasztás kielégítését szolgáló befektetéseknek,³¹ tehát olyanoknak, amilyeneknek a városi bérházakat minősítettük, mert azok a mezőgazdasági munkások, cselédek és kispasztások, akik ily házhelyekhez jutottak, egyúttal átlag 360 n. öl területet is kaptak, amelyből maga a ház hely átlagban legfeljebb 100 n. ölet vett igénybe, úgy, hogy átlagban 250 n. öl maradt fenn oly területül, amelyen az illető kisbirtokosok — a felépült házacskák segítségével — konyhakertgazdálkodást, vagy veteményeskertet létesíthettek és itt sertéstartást, sertéshizlalást és baromfitartást kezdeményezhettek. Hangsúlyozzuk, hogy itt főleg oly kis egzisztenciákról van szó, amelyek azelőtt oly módon voltak elhelyezve, hogy erre a kispasztálkodásra módjuk nem volt, ezeknek tehát a mezőgazdasági termelésbe való bekapcsolódását nyilvánvalólag és közvetlenül a lakással és házhelyekkel való ellátásuk tette lehetővé, úgy, hogy ezek számára a kis házak felépítése

³¹ Fr. v. Gottl-Ottlilienfeld: „Vom Bedarf und den Grundlagen seiner Deckung“. Jena, 1928: „Darüber hinaus zeigt sich heute bei vielen Gebilden das Wirtschaftsgebilde irgendwie verquickt mit einem mehr oder minder ausgesprochenen Erwerbsgebilde. An Bauern ist da zu denken und die hier einschlägige Gestaltung zu „Haus und Hof“ ...

csak részben jelenti a lakásszükségleti fogyasztás kielégítését, másik részben azonban kétségkívül a termelés eszközeinek létesítését jelenti. Igaz ugyan, hogy ezek a házhelyek annak előtte is azon közép- és nagybirtokok keretében, amelyekből elvették, termelő munkát végeztek, az a termelés azonban, amely ezeken a területeken a közép- és nagybirtok keretében történt, a hozadék nagysága szempontjából össze sem hasonlítható az ott letelepedett kisgazdák munkája által létesített hozadékkal, amely munkát éppen a lakóház felépítése tette lehetővé.

Tisztán arbitrárius lehet annak a megítélése, hogy az elmondottak alapján mily arányban tekinthetők az ilyként felépített kisházak lakásfogyasztási tartalékul és mily mértékben termelési eszközül; azt gondoljuk, hogy nem tévedhetünk lényegesen, ha eme kis házakba befektetett összegek felét minősíthetjük termelési eszköz és felét fogyasztási tartalék gyanánt. Ezek szerint az eme kis házakba beépített, kerekén 120 millió pengőből 60 millió pengőt tekintünk tőkeszaporodásnak.

Hogy ez az összeg megfelelő lehet, azt ellenőrizni tudjuk abból, ha egy ily kisházban elhelyezkedett család évi jövedelmét a kertből 50 pengőre, a baromfiból 50 pengőre, a sertéstartásból 80 pengőre, összesen tehát 180 pengőre becsüljük, ami 80.000 ház után egyenként 180 pengővel számítva évi 14.4 millió pengőt tenne ki. Ha ebből az összegből mintegy 4 millió pengőt veszünk fel a házérték felének fentartására és amortizációjára, fennmarad 10 millió pengő és ha ennek felét munkabérre számítjuk — holott az ezen kisgazdaságok fenntartására szükséges munka alig csorbitja valamivel is az otthlakók egyéb gazdasági munkáját —, úgy évi 5 millió maradna meg a tőketényezőül számított 60 millió pengő kamatoztatására, ami ezt az értékelést igazolni látszik.

Fennmarad még a mezőgazdaság élő- és holt-felszerelésébe befektetett tőke gyarapodása.

A holt-felszerelés keretében tapasztalásunk szerint lényegesebb változás csak annyiban történt, hogy a mezőgazdasági *traktorok* állománya jelentékenyen megszaporodott. Egyéb mezőgazdasági gépekből nem észlelhető nagyobb szaporítás, mint amennyi a régi gépek elhasználódásának megfelelő, különösen a legnagyobb gépeknek, a gőzekéknek a számában 1924 óta bizonyára nem mutatkozik semmi szaporodás. Ami már most a traktorokat illeti, illetékes helyről³² szerzett információkból megállapíthattuk, hogy 1925 elején gazdáink tulajdonában körülbelül 1200 darab traktor volt.

³² Rothmeyer Imre, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület műszaki szakosztályának előadója.

ebből mintegy $\frac{4}{5}$ rész Fordson-traktor, $\frac{1}{5}$ rész pedig nagyobb traktor, 1928 végén pedig birtokukban volt 6000 darab traktor, ebből 3100 darab Fordson, a többi pedig nagyobb traktor. Ha egy Fordson-traktor beszerzési árát kerekén 5000 pengőben, a nagyobb traktorokét pedig kerekén 10.000 pengőben vesszük fel, úgy feltehetjük, hogy a traktorokba befektetett tőke 1924-ben kerekén 7 millió pengőt, 1928-ban pedig 45 millió pengőt tett ki, vagyis a kérdéses időszakban a traktorok beszerzésébe befektetett összeg kerekén 38 millió pengőt tehet. Ha a befektetett összegnek a traktorok élettartamához képest mintegy 30%-át tekintjük 1928 végéig felemésztettnek, úgy a mezőgazdasági gépi felszerelésbe beruházott tőke értékét 26.6 millió pengőre tehetjük.

Végül figyelembe kell vennünk a mezőgazdaság élő-felszerelésének szaporításába és javításába befektetett tőkét.

Ennek a tőkének a kiszámításánál nem kereshetjük fel a befektetés forrásait, mert az a tőkegyarapodás, amely a mezőgazdaság állatállományánál mutatkozik, több forrásból származó és változatos tőkebefektetéseknek eredménye. A m. kir. földművelésügyi minisztérium, úgy mint a béke idejében is, 1924 óta még fokozottabb mértékben hoz áldozatokat a mezőgazdaság állatállományának feljavítása érdekében. Egyfelől tevékeny részt vesz különféle tenyészállatok behozatalában és belföldi beszerzésében, amelyeket azután kedvezményes áron és kedvező fizetési feltételekkel bocsát a köztenyésztés céljára és a gazdaságok rendelkezésére, másfelől lényeges összegeket áldoz a törzskönyvezésre, a tejellenőrzésre és hasonlókra, olcsó hitelakciókat kezdeményez a mezőgazdasági termelésnek és állattenyésztésnek fellendítésére. Mindezek a kiadások egyenként véve nem minősíthetők közvetlen tőkebefektetésnek, összefoglalható végeredményükben azonban oly kiadásokat jelentenek, amelyek kihatással vannak a mezőgazdaság állatállományának mennyiségi és minőségi feljavítására, tehát a mezőgazdaság ingó tőkéjének gyarapítására. Ezen állami akciók mellett lényeges és döntő része van az állatállomány quantitativ és qualitativ feljavításában azoknak az áldozatoknak, amelyeket maguk a mezőgazdák ennek a célnak az érdekében hoznak és amely áldozatok fokozott munkában és effektív költségekben is kifejezést nyernek. Az állatállomány intenzivebb gondozásával egybekötött többmunka eredménye az állatállomány tőkeértékének gyarapodásában nyer kifejezést. Ugyanez áll arra a — sajnos, nem elég gyors tempóban fokozódó — tevékenységre, amelyet a mezőgazdák a legelők és rétek javítására, istállóik jobbkarba helyezésére, modern trágyatelepek létesítésére és hasonlókra fordítanak. Effektív tőke-befektetést igényel ezeken felül az

állatállomány fokozatos kiselejtezése, a gyengébb minőségű tenyészállatoknak jobbakra való kicserélése, a kis tejhozamu tehéneknek nagyobb tejhozamuakra, a rosszabb teljesítőképességű baromfiállománynak jobb teljesítőképességű állományra való fokozatos kicserélése. Összefoglalólag tehát azt mondhatjuk, hogy évről-évre az állam által hozott áldozatokban, a mezőgazdák felgyűjtött munkájában („vorgetane Arbeit“) és effektív pénzbefektetéseiben a mezőgazdasági termelésbe beruházott tőke gyarapításával állunk szemben. Ez a tőkegyarapítás épen a befektetések sokszerűségénél fogva nem állapítható meg még becslés útján sem azon a módon, ahogyan a gyári vállalatokba, épületekbe, vagy akár vizszabályozásokba befektetett tőke is meghatározható. Épen ezért az ezen a téren eszközölt tőkebefektetés becslésénél el kell térnünk a befektetés momentumától és az elért produktivitás mozzanatából kell levezetnünk a tőkebefektetés mértékét. Rendszertanilag helyesen akkor járnánk el, ha a tényleg eszközölt tőkebefektetést tekintenők, függetlenül attól, vajjon annak effektív termelékenysége pillanatnyilag fedezi-e a befektetett tőke hozadékát. Ehelyett itt a most jelzett okokból a hozadékból kell kiindulnunk és a megállapítható mennyiségi és minőségi többletből, valamint a jövedelmezőségnek a történt ameliorációk során előállott emelkedéséből, illetve ezen emelkedés kapitalizációjából kell a tőkebefektetés összegére következtetnünk, vagyis helyesebben, a mennyiség szaporításából és a minőség megjavításából előállott értéktöbbletet át kell minősítenünk az állatállomány kvalitatív és kvantitatív megjavítására fordított tőkévé.

Önként értetődőleg figyelmen kívül hagyva az 1924-től 1928-ig végbement áralakulást, a következő eredményekre jutunk:

Mindenekelőtt igyekezzünk meghatározni az állatállományban az 1924 és 1928 közötti időszakban beállott *kvantitatív gyarapodást*. Az állatállományt négy csoportra és pedig: ló-, szarvasmarha-, juh- és sertés-csoportra felosztva, a következő táblázatba osztottuk be az 1924 és 1928 évi hivatalos tavaszi állatszámolások szerint az egyes állatfajok emelkedési és csökkenési eredményeit és ehhez hozzáfűztük az illető állatfajta magánuton megállapított átlagos becslési adatait. Az állatállomány kvantitatív változását ezen beértékelés kapcsán a következő táblázat mutatja:

	Ló	Szarvasmarha	Sertés	Juh
1924-ben	849.730 db	1,896.041 db	2,458.006 db	1,814.155 db
1928-ban	917.974 „	1,811.647 „	2,661.539 „	1,566.351 „
	+ 68.244 db	- 84.394 db	+ 203.533 db	- 247.804 db

1. Ló		emelkedés		csökkenés	
Mének állománya	à 1000 P	—.—	—.— P	1.156 db =	1,100.000 P
Méncsikó	„ „ 160 „	—.—	—.—	12.500 „ =	2,000.000 „
Kanca	„ „ 400 „	48.200 db =	19,300.000 „	—.—	—.—
Kancacsikó	„ „ 160 „	—.—	—.—	17.000 „ =	2,700.000 „
Felnőtt herélt,	„ „ 400 „	53.200 db =	21,300.000 „	—.—	—.—
Herélt csikó	„ „ 150 „	—.—	—.—	2.500 „ =	400.000 „
összesen lónál :		40,600.000 P		6,200.000 P	

2. Szarvasmarha		emelkedés		csökkenés	
Bika	à 800 P	761 db =	600.000. P	—.—	—.— P
Bikaborju (2 é. a.)	„ „ 150 „	—.—	—.—	8.075 db =	1,300.000 „
Tehén	„ „ 600 „	16.679 db =	10,000.000 „	—.—	—.—
Üsző (2 é. f.)	„ „ 400 „	6.933 „ =	2,800.000 „	—.—	—.—
Üsző (2 é. a.)	„ „ 120 „	—.—	—.—	32.554 „ =	4 000.000 „
Ökör	„ „ 450 „	—.—	—.—	63.500 „ =	28,600.000 „
Tinó (2 é. a.)	„ „ 100 „	—.—	—.—	4.631 „ =	500.000 „
összesen szarvasmarhánál :		13,400.000 P		34,500.000 P	

3. Sertés		a) Zsirsertés		b) Hussertés		csökkenés
P		emelkedés	csökkenés	emelkedés	P	
Kan	à 160	—.—	2.000 = 300.000	2.200 =	400.000	—.—
Növendékan	„ „ 100	—.—	18.000 = 1,800.000	7.700 =	800.000	—.—
Emse	„ „ 120	—.—	1.500 = 200.000	28.400 =	3,400.000	—.—
Emsemalac	„ „ 80	—.—	34.000 = 2,700.000	32.000 =	2,500.000	—.—
Felnőtt ártány	„ „ 80	8.000 = 780.000	—.—	7.500 =	600.000	—.—
Herélt malac	„ „ 25	136.000 = 3,300.000	—.—	38.000 =	1,000.000	—.—
összesen sertésnél		P 4,100.000		P 8,700.000		—.—

4. Juh		emelkedés		csökkenés	
Kos	à 70 P	—.—	—.—	11.000 db =	800.000 P
Kosbárány (1 é. a.)	„ „ 35 „	—.—	—.—	29.000 „ =	1,000.000 „
Anyajuh	„ „ 30 „	—.—	—.—	70.000 „ =	2,100.000 „
Nösténybárány (1 é. a.)	„ „ 20 „	—.—	—.—	74.000 „ =	1,500.000 „
Ürü felnőtt	„ „ 40 „	—.—	—.—	42.000 „ =	1,600.000 „
Herélt bárány	„ „ 15 „	—.—	—.—	22.000 „ =	300.000 „
összesen juhnál :		—.—		7,300.000 P	

Ha tehát az egész állatállománynál mutatkozó számszerű emelkedést érték szerint kiszámítva kombináljuk, úgy ennek összege kitesz 66,800.000 pengőt, ebből levonva a számszerű csökkenést, fenti értékben kifejezve 53,000.000 pengőt, marad, mint különbözet, az állatállomány számszerű netto emelkedése, pénzértékben kifejezve, kereken 13,800.000 pengő.

A számszerű emelkedésből származó értéktöbblet azonban csak kis részben fejezi ki az állatállománynak megjavításába fektetett tőkét. Az állatállomány feljavítására irányuló tevékenységnek ugyanis tetemesebb része az állatállomány *minőségi megjavulásában* nyer kifejezést. A m. kir. földművelésügyi minisztérium állattenyésztési ügyosztályának számítása szerint az értékemelkedés a köztenyésztés részére kiosztott tenyészállatok, a tenyésztés megjavítására irányuló akciók és a gazdaságok munkája és tőkebefektetése folytán a szarvasmarhatenyésztésben az *átlagsúly emelkedésében* nyilvánul meg elsősorban. A minisztérium becslése szerint — amelyet saját tapasztalataink is megerősítenek — a szarvasmarhaállomány keretében a felnőtt állatok átlagsúlya 1924-ben 480 kg, 1928-ban pedig 520 kg, a 2 éven aluli növendékmarháké 1924-ben 200 kg, 1928-ban pedig 220 kg. Eszerint 1,300.000 darab felnőtt szarvasmarhánál jelentkezik darabonként 40 kg, összesen 52 millió kilogramm súlygyarapodás, 500.000 drb. növendékmarhánál pedig darabonként 20 kg, összesen tehát kereken 10 millió kilogramm együttesen tehát: 62 millió kilogramm súlygyarapodás, amelyet kilogrammonként 1 pengőben értékelve, az együttes értékemelkedés súlygyarapodás révén 62 millió pengő.

Ezenkívül azonban figyelembe kell vennünk a *tehenállomány tejtermelésének emelkedését*, amely szintén az állatállomány minőségi feljavításába fektetett tőke eredménye. E tekintetben megbízható adatokra nem támaszkodhatunk, így csak következtetésekre vagyunk utalva. A m. kir. földművelésügyi minisztérium által nagy sikerrel inaugurált tejelésellenőrzési intézmény működése körülbelül 20.000 darab tehenre terjed ki, amelyeknek évi tejhozama 1924-től 1928-ig átlag darabonként 1000 literrel emelkedett. Ezekből a legjobb állományokból természetesen nem lehet általános következtetést levonni, de viszont bizonyára nem haladjuk meg a valóságot, ha abból a megítélésből indulunk ki, hogy a köztenyésztésbe jutott jobbminőségű tenyészállatok és a tejértékesítés viszonylag kedvezőbb volta folytán a tejelő fajta tehenek átlagos tejhozadáka fejenként legalább évi 50 literrel

emelkedett, vagyis 700.000 darab tejelő tehénnél évi 35 millió liter tejhozamtöbblettel számolunk. A többletnek ezt a mennyiségét alátámasztja az a hivatalos megállapítás, hogy csupán Budapestre a tejfelhozatal 1925-től 1928-ig bezárólag évenként több mint 30 millió literrel emelkedett. Ha ennél a tejtöbbletnél a literenként bátran 3 fillérrel értékelhető tiszta tejtermelési hasznot vesszük is csak figyelembe, ugy ez évi 1,050.000 pengőt jelent, amiből visszaszámítva a tőkebefektetést, 8% kapitalizáció alapján kereken 13 millió pengő tőkebefektetéshez jutunk.

Végül figyelembe kell vennünk a *baromfiállomány mennyiségi és minőségi megjavítására* munkában és pénzben eszközölt tőkebefektetést. A m. kir. földmivelésügyi minisztérium állattenyésztési ügyosztályának becslése szerint a kereken 7 millió darabra tehető baromfi-állomány sulygyarapodása az utóbbi négy évben darabonként átlag 10 dekagrammra, vagyis összesen 700.000 kilogrammra tehető, amelyet átlag 3 pengővel becsülve, mutatkozik sulygyarapodásból származó értékemelkedés 2 millió pengő. Számítható továbbá a minőségi feljavítás eredményeként a baromfiállomány 10%-ánál darabonként és évenként 50 tojás, vagyis 700.000 darabnál összesen 35 millió tojás-szaporodás, amely tojásonként 3 fillérrel, együtt tehát kereken 1 millió pengővel vehető mint haszontöbblet, ezt 8%-kal tőkésítve, jelentkeznek 12.5 millió pengő minőségi értékemelkedés, együtt tehát mennyiségi és minőségi értékemelkedés alakjában 14.5 millió pengő.

Összefoglalva a mezőgazdaság állatállományánál jelentkező értékemelkedést, a következő szám adatok mutatkoznak: a ló-, szarvasmarha-, juh- és sertés-állománynál mutatkozó számbeli gyarapodás

értéke	13.8 millió pengő
a szarvasmarha-állomány sulygyarapodása	62 millió pengő
a tehén-állomány minőségi értékemelkedése tejhozam alapján számítva	13 millió pengő
a baromfi-állomány sulygyarapodása és minőségi értékemelkedése	14.5 millió pengő
	<u>összesen: 103.3 millió pengő</u>

Ha tehát a tőkebefektetés mérvére vonatkozó pontos statisztikai adatok hiányában a mennyiségi és minőségi értékemelkedést helyettesítjük a tőkebefektetéssel, ugy a mezőgazdaság állatállományába eszközölt tőkebefektetést együttesen 103.3 millió pengőre értékelhetjük.

3. *A gyáripárba történt tőkebefektetések* összegét semmiféle hivatalos statisztikai adat nem mutatja ki. Ha tehát a gyáripari tőkebefektetés megközelítő összegét meg akarjuk határozni, ugy e tekintetben egyes adatok kombinatív fel-

használására vagyunk utalva. Rendelkezésünkre állanak a külkereskedelmi statisztika adatai, amelyekből kitűnik, hogy ipari gépekből mennyi volt az import. Ezenfelül az 1926. és 1927. évekre vonatkozólag a Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesülete számításokat eszközölt abban az irányban, hogy ezekben az években mennyi volt a hazai termelés ipari gépekben, az export levonásával. Az 1924. és 1925. évekre ez a számítás nincsen meg, ezekre az évekre vonatkozólag tehát a hazai ipari géptermeletst akként tudjuk rekonstruálni, ha abból indulunk ki, hogy a hazai ipari gépek fogyasztása (termelés minusz kivitel) ugyanannyi százalékát képezte az összgépproduciónak, mint az 1926. és 1927. évek átlagában. Ez a százalék = 31.75. Az 1928. évre a végleges adatok még nem lévén közzétéve, számításaink alapját az képezi, hogy az első 9 hónap gépimportja mintegy 20%-kal, a termelés pedig becslésszerűen mintegy 15—20%-kal haladja meg az 1927. évit. Ezeknek a kombinációknak³³ eredményeit a következő táblázat foglalja egybe:

Év	Ipari gép		Összes gépinvesztíció
	behozatal	hazai termelés levonva a kivittelt	
1924	P 30,651.000	P 42,406.000	P 73,057.000 ennek fele = P 36,528.500
1925	P 23,373 440	P 50,500.000	P 73,873.400
1926	P 24 973.640	P 55,574.000	P 80,547.640
1927	P 30,235.000	P 69,700.000	P 99,935.000
1928			P 120,000.000
			<hr/> P 410,884.540

Ezek szerint 410,884.540 pengőt, vagyis kereken 410 millió pengőt tenne ki az a tőkebefektetés, amelyet 1924-től 1928-ig bezárólag gyárparunkba eszközöltünk. Vajjon ez a kombinatív becslés körülbelül fedheti-e a valódi tényállást, azt csak konkludens szám adatok alapján tudjuk megközelítőleg elbírálni. Az egyik ilyen szám adat lenne, hogy 1924 óta 418 új gyártelep létesült, eszerint tehát egy-egy gyárra körülbelül 1 millió pengő investíció jutna, ami — tekintve azt, hogy tulnyomólag kis gyárakról van szó — tulzottnak látszanék, viszont azonban figyelembe veendő, hogy a gépi investíciók nagy része már fennállott gyáraknak rekonstrukciójára és kibővítésére szolgált, így tehát az ujonnan felállított gyárak száma önmagában nem rontja le a fenti kombináció hatályosságát. Viszont megerősíti azt a gyárpari statisztikai adatoknak az a része, amely a gyárparunkban előállított ösz-

³³ A kombinációt Gyömrei Sándor urnak, a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara s. titkárának köszönjük.

szes ipari cikkek értékére vonatkozik. Az előállított összes ipari cikkek értéke ugyanis

1924-ben P	1.776,564.000	volt,
1925-ben P	2.068,228.000	
1926-ban P	2.191,658.000	
1927-ben P	2.748,482.000.	

Ha tehát azt látjuk, hogy az előállított összes ipari cikkek értéke 1924-től 1927-ig mintegy 1 milliárd pengővel emelkedett, akkor ez valószínűsíti a gépi investícióra vonatkozólag nyert kombinatív adatunkat.

Végül, ebben az eszmekörben mozog az a számítás is, amelyet az angol parlament Colwyn-bizottsága 1927. évi jelentésében végzett az angol ipari befektetésre vonatkozólag és amely számításoknak az képezte az alapját, hogy minden egyes ipari munkásra 400 angol font befektetés esik. Önként értetődik, hogy nálunk számszerűleg ez a befektetés csak sokkal csekélyebb lehet. Djuričić a jugoszláv nemzeti jövedelemről készített, már fentebb hivatkozott becslésében a jugoszláv ipari központnak azt az adatát közli, hogy a jugoszláv iparvállalatokban 260.000 személy volt foglalkoztatva és becslése szerint ezekben az iparvállalatokban 10 milliárd dinár tőke volt befektetve. Jugoszláviában tehát egy-egy gyáripari alkalmazottra 3900 pengő beruházott tőke jutna. A mi statisztikai havi közleményeink szerint a magyar gyáripari munkáslétszám 1924 október elsején 194.000, 1927-ben pedig 246.000 volt. A munkáslétszám emelkedése ezen három év alatt tehát 52.000. Ugyanezen három év alatt fenti táblázatunk szerint a gyár-
ipar gépinvestíciója kitett volna 253 millió pengőt, vagyis esnék a munkástöbbletre fejenként kereken 5000 pengő investíció, szemben az Angliában supponált kerek 12.000 pengővel és a Jugoszláviában supponált 3900 pengővel. Ez az egybevetés is megerősíti azt a feltevésünket, hogy az investíciókra vonatkozó számítás nem térhet el tulságosan a valóságtól.

Ha azonban ennek a kombinációnak az alapján a gyár-
iparba eszközölt investíciót 410 millió pengőben vesszük fel, tisztában vagyunk azzal, hogy itt csakis a gépi investíciót számítottuk, ellenben az épületekbe beruházott tőkét teljesen figyelmen kívül hagytuk. Ugy gondoljuk, hogy ezzel ellensúlyozhattuk azt, hogy a gépipari investícióba természet-
szerűleg tetemes mennyiségű oly gép van felvéve, amelyek vagy fizikailag vagy technikai értelemben elhasznált gépek kicserélésére, illetve pótlására szereztettek be, amelyek tehát csak tőkefelújításnak, nem pedig tőkebefektetésnek volnának tekinthetők. Minthogy sem ezekre a mozzanatokra, sem a gyáripari építkezésekre vonatkozólag statisztikai adatok nincsenek, úgy véljük, hogy nagyobb tévedés nélkül tekinthetjük a kettőt kompenzálnak, vagyis indulhatunk ki abból, hogy az

a kereken 410 millió pengő, amelyet ipari gépekbe investáltunk, körülbelül megfelel a gyáriparba eszközölt tőkebefektetésnek.

4. Áttérve azokra az investíciókra, amelyeket a magyar állam részben az 1924. évi állami kölcsönnek a Népszövetség által successive felszabadított maradékaiból, részben az államháztartási feleslegekből az 1925—1928. években eszközölt, ezek tekintetében arra az előadásra támaszkodunk, amelyet ezekről az állami beruházásokról Szabóky Alajos pénzügyminiszteri államtitkár 1929. március 19.-én tartott. Szabóky az 1924/25. költségvetési évtől az 1928/29. költségvetési évig, tehát 4 év alatt teljesített állami beruházások összegét 931.2 millió pengőre teszi. Ennek az összegnek a részletezését a következő táblázatos kimutatás tünteti föl:

Az 1924/25—1928/29. költségvetési évekre megállapított állami beruházások.

	1924/25	1925/26	1926/27	1927/28	1928/29	össze- sen
	millió pengőben					
I. Gazdasági természetű beruházások :						
A budapesti kereskedelmi és ipari kikötő építése	4.9	8.8	5.7	4.2	2.9	26.5
Utak és hidak építése	1.4	14.1	14.8	27.6	14.9	72.8
Ármentesítési kölcsönökre és egyéb vízi beruházásokra	1.6	28.4	17.4	16.9	13.8	78.1
A mezőgazdasági termelés előmozdítására	3.1	12.8	15.6	26.3	32.9	90.7
A hitelélet támogatására	1.2	42.9	6.2	9.4	13.5	73.2
A posta-, távirtda- és telefonüzem beruházásai	13.7	14.9	23.7	30.3	22.4	105.—
Az Államvasutak beruházásai	22.2	27.3	19.7	36.4	21.7	127.3
Az állami vas-, acél- és gépgyárak beruházásai	7.2	9.5	0.4	7.8	3.—	27.9
A kőszéntányászat beruházásai	0.3	0.3	—	1.4	0.1	2.1
Más gazdasági természetű beruházások	—	—	1.7	1.0	0.6	3.3
Összesen :	55.6	159.0	105.2	161.3	125.8	606.9
II. Kulturális és szociális természetű beruházások :						
Tanyai iskolák létesítése	—	9.8	5.1	16.4	15.0	46.3
Más kulturális célokra szolgáló beruházások	3.7	13.1	21.2	20.5	17.4	75.9
Közegészségügyi és népjóléti beruházásokra	0.5	7.4	5.0	10.9	11.1	34.9
Kislakás építésre	2.7	20.9	21.6	12.2	12.0	69.4
Összesen :	6.9	51.2	52.9	60.0	55.5	226.5
III. Más, kisebb építési beruházások:						
Hivatali épületek létesítése és tatarozása	4.6	13.5	15.1	36.5	18.1	87.8
Kisebberuházások	—	0.3	2.0	6.0	1.7	10.0
Összesen :	4.6	13.8	17.1	42.5	19.8	97.8
Együtt :	67.1	224.0	175.2	263.8	201.1	931.2

Önként értetődik, hogy a nemzeti tőke alakulása szempontjából a Szabóky-féle kimutatásnak csak egyes tételei jönnek figyelembe. A hivatali épületek létesítésére, felújítására, iskolák és más kulturális intézmények, valamint egészségügyi és népjóléti intézményekre, továbbá kislakások építésére fordított összegek közgazdasági értelemben nem emelik a nemzeti tőkét, tehát a mi egybeállításunk szempontjából figyelmen kívül maradnak. Ugyiszintén nem vehetők figyelembe azok az összegek, amelyek a mezőgazdasági termelés fokozása és a hitelügy támogatása címén folyósítottak, minthogy itt részben csak az ország határain belül végbemenő vagyoneletlődsokról, részben pedig olyan befektetésekről van szó, amelyeknek a tőkeképződésre gyakorolt kihatásait már a mezőgazdasági tőkeképződés gyűjtőcíme alatt figyelembe vettük. Ugyanezen okból nem vehetjük itt tekintetbe a vizszabályozási célokra adott kölcsönöket, amelyeket fentebb már a mezőgazdaság tételénél számításba vettünk, az állami vas-, acél- és gépművekbe eszközölt beruházásokat pedig azért kellett mellőznünk, minthogy azok már az ipari befektetéseknél figyelembe vétettek.

Ennélfogva a Szabóky államtitkár által az állami beruházásokról készített kimutatásból — a fentebb különféle csoportokban már figyelembe vett tételeken kívül — csak a következő tételeket vehetjük át mint olyanokat, amelyek a nemzeti tőke gyarapodásának minősíthetők:

	Millió pengő
a budapesti kereskedelmi és ipari kikötő építése	26.5
utak ³⁴ és hidak építése	72.8
a posta, távirtda és telefon-üzem beruházásai . .	105.0
az Államvasutak beruházásai	127.3
Összesen	331.6

Hátra vannak még azok a beruházások, amelyek részben *a városok* kétrendbeli egyesített kölcsönének, részben *a vár-*

³⁴ Az, hogy az országutak és hidak építésébe befektetett összegeket tőkebefektetéseknek minősítjük, ellentétben áll Diehl felfogásával, aki szerint semmi célja sincs a nemzeti vagyonnak olyan részeit, amelyek nemcsak extra commercium állanak, hanem amelyek eladására gondolni sem lehet, pénzbőlileg kifejezni. Külön felemlíti, mint ilyeneket, az utakat, hidakat, csatornákat stb. — „Van-e valamely értelme annak, — kérdezi — ha Fellner az országutakat előállítási és helyreállítási költségeik alapján beszámítja a nemzeti vagyonba.“ (Beiträge zur Wirtschaftstheorie, München und Leipzig, 1926.) Ellenkező állásponton vagyunk azért, mert nálunk, ahol az országutak és hidak hiánya nagy területrészek mezőgazdasági termelését csökkenti hatályosságában, ily közlekedési eszközök létesítése tőkét képvisel, amelynek hozadéka, ha nem is közvetlenül annál, aki létesítette, de a nemzeti termelésben résztvevő mezőgazdákánál jelentkezik. Ha pedig — mint nálunk — az országutak és hidak ily értelemben vett termelési tényezők, akkor annak dacára is tőke gyanánt minősülnek, ha eladásukra gondolni sem lehet.

megyék kétrendbeli egyesített kölcsönének felhasználásával eszközöltettek, ugyszintén azok a beruházások, amelyeket *Budapest székesfőváros* részben a felvett 20 millió dolláros kölcsön terhére, részben költségvetése keretén belül eszközölt. A városok és vármegyék egyesített kölcsöne felhasználásának csoportos kimutatását a következőkben közöljük:

a) *A városok egyesített kölcsönének felhasználása.*

	Millió pengő
1. Utburkolásra	11.5
2. Villamosításra	6.2
3. Kórházak, fertőtlenítők és fürdők	16.1
4. Temetők	3.0
5. Vizvezeték és csatornázás	19.2
6. Vásárcsarnok és vágóhid	3.1
7. Egyéb, a városi háztartás szempontjából jövedelmező befektetések (szálloda, színház, mozi, stb.)	9.2
8. Egyéb, nem jövedelmező befektetések (város-ház, iskola, szegényház, stb.)	9.0
	77.3

b) *A vármegyék egyesített kölcsönének felhasználása.*

	Millió pengő
1. Utépítésre	44.8
2. Kórházak, vármegyei és járási székházak	11.2
	56.0

Ezekből a kiadásokból mint tőkeképző beruházásokat a városi kölcsönnél:

	Millió pengőt
a villamosításra felhasznált	6.2
továbbá a vásárcsarnok és vágóhid építésére felhasznált	3.1
a vármegyék egyesített kölcsönéből pedig: az utépítésre felhasznált	44.8

vehetjük.

Bizonyára mutatkoznának a városok négy évi pénztári kezelésében olyan beruházások is, amelyek nem az egyesített Speyer-féle kölcsönből teljesítettek; azonkívül vannak városok, mint például Debrecen, Szeged, Miskolc, amelyek hazai pénzügyektől szerzett kölcsönökből is teljesítettek beruházásokat. Az ezen címen kívül hagyott, egyébként nem jelentős tételek azonban semmiesetre sem haladják meg azt az összeget, amennyit a vármegyei utépítéseknél felhasznált összegből mint értékcsökkenést már levonásba kellett volna helyoznunk, úgy hogy a két fejezetben együttesen mérlegelt összegek a mellőzött tételek figyelembevétele mellett is

körülbelül megfelelhetnek a tényleg tőkebefektetésül tekinthető beruházások összegének.

Végül pedig ami Budapest székesfővárost illeti, az ez által eszközölt beruházásokat az 1924—1928. évekre a következő összefoglaló kimutatás tünteti fel, az egyes évi költségvetések és illetve a 20 millió dolláros kölcsön felhasználása szerint csoportosítva:

	1924	1925	1926	1927	1928	Kölcs. pénzb.	Össze- sen
	millió pengőben						
Vágóhídi, vásári	0·222	1·038	0·025	0·159	—·—	1·601	3·045
Temetői	0·137	0·569	0·421	0·166	0·007	—·—	1·300
Közegészségügyi	0·321	1·070	0·188	0·024	0·264	—·—	1·867
Köztisztasági	0·069	0·730	0·007	0·025	0·003	0·024	1·058
Kegyuri	—·—	0·097	0·012	—·—	—·—	—·—	0·109
Iskolai	0·205	0·768	0·895	0·450	0·214	—·—	2·532
Közigazgatási	0·154	0·804	0·051	—·—	0·279	0·196	1·484
Lakásépítkezés	—·—	0·615	0·086	0·646	1·166	38·275	40·788
Árvaház, szeretetotthon ..	0·055	0·099	0·004	0·181	0·715	0·136	1·190
Közművelődési	0·009	0·012	0·016	0·716	0·012	0·085	0·850
Utépítési	0·441	1·088	4·365	3·803	4·028	—·—	13·725
Csatornázási	—·—	0·532	0·509	0·480	0·083	0·397	2·001
Vizművek	0·180	1·953	0·385	0·574	0·065	1·034	4·191
Ferencvárosi helyi kikötő ...	0·035	1·016	—·—	0·500	0·648	—·—	2·199
Házinyomda	—·—	0·057	0·292	0·279	0·160	—·—	0·788
Tűzoltóság	0·083	0·085	0·449	0·075	0·286	—·—	0·978
Állat- és növénykert	—·—	—·—	0·170	0·098	0·025	0·176	0·469
Telekszerzés	0·069	2·987	1·091	0·759	0·191	0·253	5·350
Értékpapírok	—·—	0·230	0·400	—·—	3·918	—·—	4·548
Elektromosművek	—·—	—·—	—·—	—·—	—·—	5·489	5·489
Autobuszüzem	—·—	—·—	—·—	—·—	—·—	1·945	1·945
Gyógyfürdők	—·—	0·053	0·008	—·—	0·208	5·504	5·773
	1·980	13·803	9·374	9·135	12·272	55·115	101·679

A kimutatásban nem szerepelnek azok az összegek, amelyeket a főváros önálló vagyonkezelésű intézményei folyó bevételeikből vagy tartalékaikból fordítottak beruházásra.

Ábból a 101·6 millió pengő költségből, amely beruházások cím alatt mutattatott ki, mint a nemzeti tőke gyarapítására szolgáló befektetéseket csak a következőket vehetjük figyelembe:

	Millió pengő
vágóhídi, vásári beruházások	3·04
Ferencvárosi helyi kikötő	2·19

A kulturális, szociális és lakásépítési célokra kiadott összeget ezuttal sem minősíthettük közgazdasági értelemben vett tőkebefektetéseknek. Ugyancsak nem vehettük figyelembe az utépítési kiadásokat sem, amelyek tulnyomó részben nem

termelési, hanem fogyasztási, lakhatási érdekeket szolgálnak. Végül nem vehettük ennél a csoportnál külön számításba az Elektromos művekbe, valamint a főváros egyes üzemeinek keretén belül eszközölt, egyébként lényeges kiterjedésű beruházásokat annál fogva, mert ezek a gyáripari csoportnál — ahol az összes behozott, illetve gyártott ipari gépeket értékeltük — már mérlegelés alá vétettek. Így tehát a fővárosi, ugynevezett beruházásokra vonatkozó kimutatásból összesen 5.23 millió pengőt irunk a tőke gyarapítására fordított összegekhez hozzá.³⁵

A nemzeti tőke alakulásának aktív tételeivel végezvén, áttérünk a passzív tételek ismertetésére.

1. Mindenekelőtt a *hosszulejártu törlesztéses kölcsönöket* állítjuk egybe az alábbi táblázatban. Ezeknek a kölcsönöknek nem tőkeösszegét, hanem a valóságos realizálási árfolyam szerinti értékét tekintjük a nemzeti tőke csökkenéséül. Megengedjük, hogy e tekintetben jogos vitának lehet helye. Helyet foglalhat az a nézet is, hogy a kölcsönök névértéke tekintendő az adósság, tehát a tőkecsökkenés lerögzítéséül, mert hiszen a kölcsönök ebben a névértékben fizetendők vissza. Ugy gondoljuk azonban, hogy mégis helyesebb az effektive elért árfolyam szerinti összeget, tehát az árfolyamvesztéssel redukált tőkeösszeget venni számításba, mert az árfolyamvesztés végeredményben mégsem bír más gazdasági jelentőséggel, mint a kamat, ez is a hitelezésnek ára és a kettő között csak az a különbség áll fenn, hogy míg a kamatot időszakonként fizetjük, addig az árfolyamvesztésben az egész törlesztés időtartamát globálisan terhelő kamattöbbletet viseljük. Szerintünk tehát a névleges kamat emelkedik az árfolyam-vesztésben rejlő tőkésített többlet-kamatnak egy-egy kamatfizetési időszakra aránylag eső részével, így jelentkezik a névleges kamatlábbal

³⁵ A német Beratungsstelle 1927. I. 13-án kiadott „Denkschrift“-je a német tartományok és községek kölcsöneit csak akkor minősíti produktivaknak, ha külföldi fizetési eszközöket előállító vagy megtakarító értékekbe fektettetnek és ebből a szempontból a német tartományok és városok által kölcsönből eszközölt befektetések közül csak igen keveset, például a hamburgi és brémai kikötőépítkezéseket minősíti közvetlenül produktivaknak.

Hogy egyébként Németországban is körülbelül az a helyzet, mint nálunk, igazolja még Schacht következő megállapítása is: „...die seitens der deutschen Kommunen verausgabten Summen für den Bau von Stadien, Schwimmbädern, Grünanlagen, Schmuckplätzen, für Gelände- und Güterkäufe, Messegebäude, Festhallen, Hotelbauten, Bürohäuser, Planetarien, Flugplätze, Theater- und Museumbauten, für Kreditgewährung und Beteiligung in der Privatwirtschaft u. s. w. einen Gesamtbetrag ergeben, der nicht weit hinter dem Gesamtbetrag der von den Städten aufgenommenen Auslandsanleihen zurückbleibt.“ Dr. H. Schacht: Eigene oder geborgte Währung. Leipzig, 1928, 22. lap.

szemben az effektív kamatláb, az úgynevezett „yield“. Ezen felfogás helyessége esetén pedig a kötvények eladásánál beálló árfolyamvesztéséget nem lehet a folyósításkor bekövetkezett tőkevesztéségnak minősíteni. Az ellenkező felfogás esetére álljon itt egy példa: 90% árfolyammal folyósított kölcsönnél már a kölcsön felvétele a kölcsönösszeg 10%-ával csökkentené a kölcsönvevő tőkét, ami már csak azért is helytelen képet nyújtana, mert hiszen eme kölcsönök nagy része szabad piacon felvásárolható kötvények visszaszolgáltatásával (by tender) törleszthető, amikor azután előfordulhat, hogy a kölcsönvevő alacsonyabb árfolyamon teljesíti a tőketörlesztéseket, mint ahogyan a kölcsönt felvette. Ez az eset pl. ez idő szerint Budapest székesfőváros 20 millió dolláros kölcsönénél, amelynek kötvényei jelenleg mintegy 8%-kal alacsonyabban jegyeztettek, mint ahogyan azok annak idején a fővárostól átvétettek, tehát a fővárosnak módjában áll a tőketörlesztéseket 8% árfolyamnyereséggel teljesítenie. Ha ebben az esetben a kölcsön folyósításakor elszenvedett 11.5% árfolyamkülönbséget a kölcsönfelvételi év tőkevesztéségnak minősítjük, akkor viszont most minden egyes tőketörlesztésnél körülbelül 20% tőkenyereség jelentkeznék, holott gazdaságilag — véleményünk szerint — sem az egyik esetben tőkevesztéséről, sem a második esetben tőkenyereségről nem lehet szó, hanem csak az effektív kamatozásnak az árfolyam szerinti ingadozásairól. Ezt a felfogást alátámasztják a német „Beratungstelle“ 1927. évben kiadott irányelvei is, amelyek szerint a felveendő kölcsönből folyó évi maximális megterhelés kiszámítandó „a nettóbevétel alapján, figyelembevételével az emissziónál előállott diszázsióknak, figyelemmel továbbá a törlesztési feltételekre, közvetítési jutalékokra és minden egyéb költségre.“ Ha tehát az évi szolgáltatást a nettóeredményhez vetjük, akkor csak a nettóeredmény lehet az a tőkevesztés, amely a kölcsön felvétele által a felvétel időpontjában a kölcsönvevőt sújtja. Természetes következménye ennek a szuppozíciónak az, hogy — amint az alábbiakban tettük is — az időközi tőketörlesztéseket a kölcsön felvételekor mutatkozott realizálási árfolyamon vettük a tőke-számla javára számításba.

A táblázat végén látható összegezés szerint a hosszulejratu kölcsönök révén előállott tőkeapadás 998.64 millió pengő.

Külföldi magyar kölcsönök 1924—1928.

Kölcsönvevő neve	Összeg		Elszá- molási ár- folyam	Hozam	
	valutában	pengőben		valutában	pengőben
	millió			millió	
1924					
Magyar Királyság	14.89 font	377.00 ³⁶	82	11.89 font	307.7 ³⁶
1925					
Rimamurány- Salgó- tarjáni Vasmű	3.0 dollár	17.13	81	2.43 dollár	13.87
Városok egyesített kölcsöne I. részlet	10.0 „	57.10	82	8.20 „	46.82
		74.23			60.69
1926					
Magyar Földhitelintézet	1.5 font	41.73	86.5	1.29 font	36.07
Pénzügyintézetek Szövet- kezete, 7½%-os	{ 3.0 dollár 2.0 „ 2.35 „	{ 17.13 11.42 13.42	{ 88 90 94-94½	{ 2.64 dollár 1.80 „ 2.21 „	{ 15.07 10.28 12.63
Magyar Földhitelintézet	3.0 „	17.13	90	2.70 „	15.42
Vármegyék egyesített kölcsöne I. részlet	1.25 font	34.77	92	1.15 font	31.98
Városok egyesített kölcsöne, II. részlet	6.0 dollár	34.26	89	5.34 dollár	30.49
Belvárosi Takarékpénztár	0.42 font	11.68	90	0.378 font	10.51
„ „	0.05 „	1.39	90	0.045 „	1.19
		182.93			163.64
1927					
Magyar-Olasz Bank	1.0 dollár	5.71	95	0.95 dollár	5.42
Magyar Országos Köz- ponti Takarékpénztár	1.5 „	8.56	94	1.41 „	8.05
Budapest város	20.0 „	114.20	88.5	17.70 „	101.07
Országos Központi Hitel- szövetkezet	3.0 „	17.13	92	2.76 „	15.96
Vármegyék egyesített kölcsöne, II. részlet	1.0 font	27.82	86.5	0.86 font	24.06
Angol-Magyar Bank	1.5 dollár	8.56	92	1.38 dollár	7.87
Pénzügyintézetek Szövet- kezete, 7%-os, I. részlet	7.0 „	39.97	93.5	6.54 „	37.37
Szent Benedek-rend	0.85 hl. frt	1.96	93.5	0.795 hl. frt	1.82
Budapesti izraelita hit- község	0.2 font	5.56	95	0.19 font	5.28
Római katolikus vallás- alap	2.84 hl. frt	6.53	92	2.61 hl. frt	6.01
		236.00			212.91

³⁶ A kölcsönhozamból mindenekelőtt 850.000 dollár, mint Magyarországon elhelyezett tranche árfolyamértéke, levonásba hozatott, majd a névérték és hozam pengőben számított értéke egyes valutáknak a kölcsön kibocsátása utáni időkben bekövetkezett árfolyamemelkedése folytán megfelelőleg kiigazított.

Kölcsönvevő neve	Összeg		Elszámolási ár-folyam	Hozam	
	valutában	pengőben		valutában	pengőben
	millió			millió	
1928.					
Magyar Földhitelintézet .	0·5 font	13·91	95	0·475 font	13·21
Magyar Általános Takarékpénztár	0·5 „	13·91	93	0·465 „	12·94
Belvárosi Takarékpénztár	1·75 dollár	10·00	89	1·56 dollár	8·90
Magyar Földhitelintézet .	3·0 „	17·13	95	2·85 „	16·27
Dunántuli Villamos Központ	1·0 font	27·82	95·5	0·955 font	26·57
Dunántuli Villamos Központ	2·3 „	63·99	89	2·05 „	56·95
Pénzint. Szövetkezete, 7%-os, II. részlet	6·0 dollár	34·30	92	5·52 dollár	31·55
M. Leszámitoló- és Pénzváltó Bank	3·4 „	19·44	91	3·09 „	17·69
Orsolya-nővérek, Dombóvár	0·2 hl. frt	0·46	94·5	0·189 hl. frt	0·43
Magyar-Olasz Bank	2·7 dollár	15·44	95	2·56 dollár	14·67
Protestáns egyházak	1·25 „	7·15	90	1·13 „	6·44
Goldberger S. és Fiai	0·3 font	8·35	91	0·273 font	7·60
Kisbirtokosok Földhitelintézete	2·0 dollár	11·44	91	1·82 dollár	10·41
Ipari Jelzálogintézet	5·0 „	28·59	91	4·55 „	26·02
Hangya Szövetkezet	0·825 „	4·71	86	0·709 „	4·05
		276·64			253·70

**Az 1924—1928. években felvett külföldi magyar kölcsönök
összegezése :**

	névérték	hozam
	millió pengőben	
1924. évben	377·00	307·70
1925. „	74·23	60·69
1926. „	182·93	163·64
1927. „	236·00	212·91
1928. „	276·64	253·70
	1.146·80	998·64

2. Az előbbi táblázatban közzétett és összegezett hosszúlejáratu törlesztéses kölcsönökön kívül a magyar gazdasági élet rövidlejáratu tartozásokat is kontrahált a szanálás megkezdése óta a külföldi pénzüpiacokon. Ezek a rövidlejáratu tartozások — az áruhiteliken kívül, amelyekről külön fogunk beszélni — részben mint a bankok által külföldi pénzintézetektől 1—2—3 hónapi fix időre folyószámlára felvett valuta-tartozások, részben egyes nagyobb iparvállalatok által közvetlenül külföldről

felvett campagne-hitelek, részben importőrök által igénybevett ugynevezett rembours-hitelek, részben pedig mint iparvállalatok és nagyobb kereskedelmi cégek által rendszerint bankok szavatosságával a külföldön igénybevett trassirozási hitelek jelentkeznek. Önkéntértetődőleg ezekről a hitelekről pontos és hiteles közzétételek nem jelennek meg, ezeknek az összegei tehát oly megbízható pontossággal, mint a hosszulejáratu törlesztéses tartozások, nem is állapíthatók meg.

A jegybank, mint a valuta hivatásos őre, természetesen kiterjeszti figyelmét ezekre a rövidlejáratu tartozásokra is és azokból a közlésekből, amelyek a jegybank köréből származnak, megközelítőleg megbízható képet nyerhetünk ezeknek a tartozásoknak az állagáról.³⁷ Az első ily közlést a jegybank 1927. évi jelentésében találjuk, amely az áruhitelken kívüli rövidlejáratu tartozások 1927. évi szaporodását 150—200 millió pengőre teszi, míg az 1928. évi jelentés az e címen jelentkező szaporodást 100 millió pengő körüli összegre becsüli. Ez utóbbi jelentés más helyén kereken 500 millió pengőre taksálja azt az összeget, amellyel a külfölddel szemben fennálló tartozásaink az 1928. év folyamán gyarapodtak, illetőleg a külfölddel szemben fennálló követeléseink csökkentek. Ez utóbbi összegnél tehát a tartozások és követelések közötti egyenleg változása közöltetik, ebből a számból tehát biztos következtetést vonni nem lehet.

Ellenben megközelítőleg biztos alapon mozgunk, ha figyelembe vesszük *Schóber Bélának*, a Magyar Nemzeti Bank vezérigazgatójának a Magyar Közgazdasági Társaságban 1927. december 6.-án tartott előadását, amelyben a rövidlejáratu tartozások álladékát — árutartozásokon kívül — körülbelül 550 millió pengőre tette. Ha ehhez hozzáadjuk a jegybank 1928. évi jelentésében a rövidlejáratu hitelek szaporodására nézve fent közölt 100 millió pengős szaporodást, akkor a két adat egybevetéséből arra következtethetünk, hogy a rövidlejáratu és nem áruhitel jellegével bíró tartozások az 1928. év végén kereken 650 millió pengőt tehetnek. Ezt az összeget tekintjük tehát a magyar közgazdasági élet 1928. év végén fennállott rövidlejáratu tartozásainak.

3. Az *áruhitel*ek címén kereskedőknek és iparvállalatoknak külföldi gyárakkal és kereskedőkkel szemben fennálló tartozásai már csak kevésbé megbízható alapon becsülhetők, minthogy ezekre a tartozásokra vonatkozólag termé-

³⁷ A német birodalmi bank valószínűleg a gazdasági terület nagyságánál fogva nem mer vállalkozni a rövid lejáratu hitelforgalom becslésére. A bank 1926. évi „Verwaltungsbericht“-je ennek indoklásául ezt mondja: „Der daneben (nämlich aus Anleihen) sich abspielende kurzfristige Kreditverkehr vom Auslande war statistisch nicht zu erfassen.“

szetszerűleg a jegybanknak sem lehetnek pontosabb adatai. *Schóber Bélának* előbb hivatkozott előadása az árutartozások összegét 1927 decemberében 150 millió pengőre becsülte, *Imrédy Béla* pedig, a Magyar Nemzeti Bank üzletvezető-igazgatója, egy cikkében 1927 végén 150—200 millió pengőre teszi az áruhitel-tartozások összegét. Ezzel szemben *György Ernő*, az Országos Hitelvédő Egylet igazgatója, aki ezen állásból kifolyólag leginkább bírhat betekintéssel a külföldről igénybevett áruhitelek számadataiba, „A külföldi áruhitelek problémájá”-ról tartott, a Közgazdasági Szemle 1928. évi decemberi füzetében megjelent előadásában a külföldi áruhitelek összegét 300—400 millió pengőre értékeli. Ez az áruhitel-tartozás, amely a dolog természeténél fogva tulnyomó részben 1924 közepe óta keletkezett, szintén a nemzeti tőke csökkenésének minősítendő. Viszont ezzel szemben felmerül az a kérdés, hogy mennyiben minősítendő a nemzeti tőke gyarapodásának az iparvállalatok és kereskedők árukészleteinek ugyanazon idő óta bekövetkezett gyarapodása. Hogy ily gyarapodásnak lényeges mértékben be kellett következnie, az kétségtelen, ha figyelembe vesszük, hogy kereskedelmi mérlegünk közzétett adatai szerint az áru-import

1925-ben	857.8 millió pengő
1926-ban	952.0 millió pengő
1927-ben	1,146.8 millió pengő
1928-ban	1,189.0 millió pengő

értékű volt. Az egyre növekedő áruimport kétségkívül növekedő árukészleteket is eredményezett. Ugyanigy a gyáripari termelési statisztika fent közölt számadatai, amelyek szerint a gyáripari termelés értéke három év alatt mintegy 1 milliárd pengővel emelkedett, szintén szükségképen eredményezik azt a következtetést, hogy a termelés eme tetemes emelkedése az árukészletek emelkedését is maga után vonta.

Mint bevezető fejtegetéseinkben említettük, az árukészletek annyiban, amennyiben a gyáripari termeléssel és a kereskedői tevékenységgel szükségképen egybe vannak kötve, termelési eszközöknek, tehát tőkének minősítendőek, az ipari és kereskedelmi árukészleteknek ebben a keretben mutatkozó értékszorodása tehát a nemzeti tőke emelkedése gyanánt minősül. Minthogy sem azt megbízható pontossággal megállapítani nem tudjuk, hogy mennyi általában az árukészletek emelkedése, még kevésbé vagyunk képesek megbízható pontossággal az árukészletek emelkedéséből kihasítani azt a részt, amely elvi felfogásunk szerint tőkesorodásnak minősíthető, ennél fogva úgy véljük, hogy nem lényegesen alterálhatjuk azt a képet, amelyet a nemzeti tőke alakulásáról festeni kívántunk, akkor, ha az áruhitel-tartozások szaporodásának összegét kompenzálnak tekintjük a gyáripari és kereskedői

árukészletek tőkejellegű szaporodásának összegével, vagyis ha a nemzeti vagyon gyarapítását feltüntető tételek közül az árukészletek tőkejellegű szaporítását, a nemzeti tőke csökkentését fokozó tételek közül pedig az áruhiteltartozásokat kihagyjuk és így ezeket a tételeket sem pro, sem kontra nem szerepeltetjük.

4. A külfölddel szemben fennálló tartozások tárgykörében még egy kérdéssel kellene foglalkoznunk, azzal a kérdéssel t. i., vajjon a külfölddel szemben fennálló tartozások ellentétét képező *külföldi követelések* összegében 1924 június végétől 1928 végéig beállott változások csökkentőleg vagy emelőleg hatottak-e nemzeti tőkeállományunkra. A kérdés tehát abban csucosodik ki, vajjon a pénzügyintézeteknek, iparvállalatoknak és magánosoknak a külfölddel szemben 1924 június 30.-án fennálló követeléseik emelkedtek-e avagy csökkentek az 1928. év végéig. Itt újból olyan területen mozgunk, amelyen megközelítő pontosságú adatokat is nehéz szerezni, mert ha az 1928 végén fennálló ily követelésekre vonatkozólag lehetnek is a Magyar Nemzeti Banknak megközelítőleg megbízható támpontjai, viszont kétségtelen, hogy az 1924 június végén, tehát a szanálást közvetlenül megelőzőleg fennálló ily követelésekre vonatkozólag senki sem rendelkezik oly számadatokkal, amelyekre a megbízhatóság látszatával lehetne hivatkozni.

A gazdasági viszonyoknak a tanulmányunk tárgyát képező időszak elején és végén kialakult képét mérlegelés tárgyává téve, arra az eredményre juthatunk, hogy magánosoknak 1924 június végén kétségkívül sokkal lényegesebb követeléseik voltak külföldi pénzekben, devizákban és bankbetétekben a külföldön, mint 1928 végén. Az infláció ideje alatt azok, akik mobil tőke felett rendelkeztek, természetesen igyekeztek annak egy részét külföldi valutákban biztonságba helyezni és épen a szanálást közvetlenül megelőző időszakban elég tetemes ily valuta- és deviza-készleteknek kellett fennállaniuk. 1924 július hó folyamán a Magyar Nemzeti Bank érckészlete 82 millió pengőről 125 millió pengőre, majd augusztus végén már 148 millió pengőre emelkedett és ebben az emelkedésben már lényeges része volt az inflációs rémület megszűnése folytán történt visszaözlésnek. A Nemzetek Szövetsége magyarországi főbiztosának IV. számú, 1924 augusztus havi jelentése meg is említi, hogy: „alig lehet kétség aziránt, hogy a valuta stabilizációja óta külföldről jelentékeny tőkeözönlés történt“, majd pedig az V. számú, 1924 szeptember havi jelentés megállapítja, hogy: „azt az erős szaporodást, amely a Nemzeti Bank érckészlete terén a bank fennállása első hat hetében tapasztalható volt, augusztus folyamán normálisabb fejlődés váltotta fel, amely nagyjából szeptember folyamán is még tartott“. Alig tévedünk tehát, ha

azt a következtetést vonjuk le, hogy 1924 július és augusztus havában együttesen legalább 50 millió pengő értékű, külföldön elhelyezett magyar pénz jöhetett vissza és ez a visszaözönlés, habár lassabb tempóban, még a következő hónapokban is egyre fokozódott.

Ezzel szemben magánosok részéről *ezidőszerint* a külföldön tartott követelések, illetve valuta- és deviza-készletek egészen elenyésző jelentőségűnek tekinthetők, mert a Magyar Nemzeti Bank vezetésébe és a magyar pengő szilárdságába vetett bizalom ily külföldi követelések, illetve pénzek teaurálását teljesen indokolatlanná teszi és hogy ez az általános felfogás, annak legjobb bizonyága az ország különféle gazdasági tényezői, a mezőgazdaság, ipar és kereskedelem részéről egyaránt, minden aggodalom nélkül, külföldi értékben kontrahált adósságok összege. Kétségtelen viszont, hogy a külföldről felvett kölcsönök és különösen a rövid lejáratú felvett hitelek arra készítetik bankjainkat és nagyobb iparvállalatainkat, valamint kereskedőinket, hogy külföldi kötelezettségeik arányában a szelvény-, kamat- és tőkefizetéseket megelőzőleg bizonyos folyószámla-követeléseket kezeljenek tartalék gyanánt külföldön, úgy, hogy ebben a formában ma kétségkívül nagyobb követelések állanak fenn a külfölddel szemben, mint a szanálást megelőző időszakban. Ugy gondoljuk, hogy nem tévedhetünk lényegesen, mikor a magánkövetelések csökkenését a nemzetközi pénzforgalom megindulásából kifolyólag fennálló pénzügyi és vállalati követelések megszorodásával körülbelül egyenlő nagyságúnak tekintjük.³⁸ Azt a momentumot tehát, amely a nemzeti tőkefejlődés szempontjából a külföldi pénzek és követelések állagában rejlik, elhanyagolhatjuk és sem a nemzeti tőke szaporodását, sem annak fogyását ezen a címen nem vesszük figyelembe,

Amint azonban a külföldön kontrahált hosszú- és rövidlejáratú tartozásokat mint tőkeapasztó tényezőt mérlegeltük, épügy ezzel szemben figyelembe veendők, illetve a külföldről kölcsönfelvétel útján befolyt összegekből mindenekelőtt levonásba hozandók a következő tételek:

a) azok az 1924. június 30.-át megelőző időből származó és a külfölddel szemben fennálló háborús, illetve háboru utáni tartozások, amelyek az 1924. évi népszövetségi kölcsönből *kifizetettek*,

³⁸ Hogy a kérdést ily egyszerű, de számokkal alá nem támasztható módon igyekezzünk megoldani, annak igazolásául szolgáljon, hogy ezekre a kihelyezésekre vonatkozó számadatok amúgy is csak tág határok között mozgó kombinációk lehetnének. Hivatkozunk Riesser megállapítására: „Es steht fest, dass der wirkliche Umfang der ausländischen Kapitalanlagen des Inlandes sich . . . mangels sicherer statistischer Unterlagen nicht einmal in den massgebendsten Richtungen mit auch nur annähernder Sicherheit schätzen lässt.“ (Riesser: Die deutschen Grossbanken, Jena, 1910.)

b) azok a tőketörlesztések, amelyek 1924. június 30.-ától 1928 végéig terjedő időben részben háborúelőtti, részben háboru alatti, részben háboru utáni külföldi tartozásokra teljesítettek,

c) azok a tőketörlesztések, amelyek a clearing-hivatal után államközi megegyezések alapján háborus, illetve háboru előtti adósságokra teljesítettek,

d) azok a tőketörlesztések, amelyek az 1924 június 30. óta felvett kötvény-adósságokra teljesítettek.

Amennyiben ezek a tőketörlesztések a tanulmányunk tárgyát képező időszak előtt keletkezett adósságokra történtek, azért vonandók le, mert nem ebben az időszakban történt a nemzeti tőke apadása, amennyiben pedig az 1924 óta felvett adósságokra eszközöltettek, úgy természetesen csökkentik a kölcsönökből a nemzeti tőkére nehezedő terhet.

A levonási tételek csoportonként a következők:

a) csoport

a budapesti vámmentes kikötő építésével kapcsolatban felvett 15 millió fr. frank kölcsön után 3·5 millió aranykorona	4·06 millió P
az átmenetileg felvett 10 millió svájci frank előleg-kölcsön után 8·8 millió aranykorona	10·2 „ „
az átmenetileg felvett 20 millió svájci frank előleg-kölcsön után 17 millió aranykorona	19·7 „ „
az államvasutaknak a cseh vasuttársasággal szemben fennálló tartozásai törlesztésére 6·5 millió aranykorona	7·5 „ „
régi állami deviza-tartozások törlesztésére 18·7 millió aranykorona	21·6 „ „
a Devizaközpont megszűnésekor fennálló tartozások törlesztésére 12·3 millió aranykorona	14·2 „ „
a régi állami tartozások törlesztésére papirkoronában 24·9 millió	1·99 „ „
a) csoport összesen:	79·2 millió P

b) csoport

az osztrák-magyar államvasut vonalainak megváltása folytán vállalt és a törlesztéses járadékkölcsönre	5·8 millió P
a nemzetközi segélyhitel visszafizetése	3·9 „ „
az 1922. évi I. t.-c. alapján kibocsátott 6 ^o / _o -kal frankban kamatozó pénztárjegykölcsön	2·8 „ „
b) csoport összesen:	12·5 millió P

c) csoport

I. Brit viszonylat:

A magyar állam évi fizet- ményeiből tőketörlesztésre esik az 1924. VII. 1-től kezdődő időre	£ 1,731.100 = 48·1 millió P
a Nagybritanniában likvi- dált magyar vagyon fel- használásából tőketörlesz- tésre fordított az 1924. VII. 1-től terjedő időben .	£ 367.190 = 10·2 „ „
a magyar adósok által brit hitelezőkkel kötött egyez- ségek révén 1924. VII. 1-től kezdődő időben rendeztetett	£ 306.400 = 8·5 „ „
összesen:	£ 2,404.690

II. Francia viszonylat:

A francia háboru előtti tar- tozásokból 120 millió frank tartozást a magyar állam 6½%-os kötvényekkel ren- dezett. Ezekre a kötvé- nyekre 1924. VII. 1-től 1927 végéig sorsolás és visz- szavásárlás útján	Fr. 6,259.000
összegü tőketörlesztés esz- közöltetett, amihez hozzá- ütve az 1928. évi kb.	Fr. 1,550.000-
re tehető törlesztést	összesen : Fr. 7,809.000 = 1·8 „ „
a M. Jelzáloghitelbank há- borus szelvény hátralékai- nak törlesztésére 1924. IX. 30-tól	Fr. 17,850.000 = 4·1 „ „
fizettetett az Association Nationale des Porteurs Français de Valeurs Mobi- lières elnevezésű francia hitelezői társulatnak	összesen: Fr. 25,659.000
	átvitel: 72·7 millió P

áthozat : 72·7 millió P

III. Görög viszonylat:

Ebben a viszonylatban 1924. VI.

30-a óta a fennállott teljes
tőketartozás kereken 3,561.000

drachma = —·2 „ „

állami fizetések útján nyert
kiegyenlítést

c) csoport összesen: 72·9 millió P

d) csoport

Az 1924. évi népszövetségi köl-

csönre 1924-től 1928-ig törlesz-

tetett összesen 44·9 millió P

ebből levonva: a törlesztésből

a 850.000 dollárnyi magyar

tranchere eső 107.053 dollár-

nak megfelelő —·6 „ „

marad 44·3 millió P

amely összegnek 82⁰/₀-a veendő, mint amely
árfolyammal maga a kölcsön is figyelembe-

36·3 millió P

A többi, felvett kölcsönöknél pontos tőketör-
lesztési kimutatások nem állván rendelke-
zésre, az ezekre eszközölt törlesztések csak
nagy átlagokban voltak kiszámíthatók, ez a
számítás tehát — természetesen — bizo-
nyos hibakoefficienssel történik. Abból in-
dulunk ki, hogy ezeknél a törlesztéses
kölcsönöknél általában és átlag évente 1/2⁰/₀
tőketörlesztés esik; ha tehát az 1925-ben
felvett kölcsönökre 2⁰/₀-ot, az 1926-ban fel-
vettekre 1 1/2⁰/₀-ot, az 1927-ben felvett köl-
csönökre 1⁰/₀-ot, az 1928-ban felvett köl-
csönökre 1/2⁰/₀-ot veszünk, úgy az ezekre
összesen eső tőketörlesztések kereken 7 mil-
lió pengőt, az árfolyamkülönbözet figye-
lembevételével pedig 6·0 „ „-t

tesznek. d) csoport összesen: 42·3 millió P

A teljesített tőketörlesztések tehát együtt kitesznek:

a) csoportnál 79·2 millió pengőt

b) „ 12·5 „ „

c) „ 72·9 „ „

d) „ 42·3 „ „

összesen: 206·9 millió pengő

5. Fennmarad még annak a kérdésnek a tisztázása, vajjon a kontrahált adósságokon kívül állott-e be nemzeti tőke apadása azon a címen, hogy tőkét jelentő vagyontárgyak eladás útján külföldiek kezébe kerültek. Nyilvánvaló, hogy ingatlanok vagy részvényeken kívül eső ingóságok számottevő értékben nem kerültek a külföldre. Ami a részvényforgalmat illeti, a jegybank illetékes osztálya megfelelő helyekről becslési adatokat gyűjtött annak a megállapítására, mennyi lehet az értéke az 1924 közepétől 1928 végéig külföldre eladott magyar részvényeknek és mily értékű vásárlás, illetve visszavásárlás mehetett végbe ugyanezen idő alatt külföldi vagy külföldi tulajdonban volt magyar részvények terén. Ezek a becslésszerű adatok azt a képet nyújtják, hogy a tanulmányunk tárgyát képező időszakban a külföldre eladott részvények

értéke mintegy	170 millió pengőre
a külföldről vásárolt, illetve visszavásárolt részvények értéke mintegy	30 millió pengőre
a forgalom egyenlege tehát kerekben mintegy	140 millió pengőre

volna tehető. Amennyiben ezek az adatok helytállóknak tekinthetők, úgy megközelítő pontossággal az ezen a címen beállott nemzeti tőkecsökkenés 140 millió pengőre volna értékelhető.³⁹

Azokból, amiket a fentiek szerint a nemzeti tőke gyarapítására, illetve csökkenésére vonatkozólag számításba vetünk, a következő végső eredmény alakul ki:

³⁹ A német hivatalos statisztika nem vállalkozott az értékpapirforgalomból származó egyenlegek számszerű becslésére. A német Statistisches Reichsamt kiadványa, a „Wirtschaft und Statistik“ 1927. évi kötetében erre vonatkozólag a következőket mondja: „Für eine statistische Erfassung dieser Fälle (nämlich von „anderen ausländischen Kapitalanlagen in Deutschland, wie sie z. B. aus dem Erwerb von Aktien, von Beteiligungen und von Grundstücken entstanden sind“), deren wirtschaftliche Bedeutung für die Zahlungsbilanz derjenigen von Anleihen oder sonstigen Krediten nahezu gleichartig ist, fehlen die Unterlagen.“

Összefoglaló táblázat**a magyar nemzeti tőke alakulásáról 1924 közepétől 1928 végéig.****I. A nemzeti tőke szaporodása :****1. A jegybank érckészlete, deviza- és valuta-állománya**

a) érckészlet	263·5	millió P		
b) érckészletbe be nem számított devizák és valuták	39·8	„ „	303·3	millió P

2. A mezőgazdaságba fektetett tőke

a) beruházások vizi- munkálatokba	72·5	millió P		
b) falusi kislakásokba fektetett tőke aránylagos része	60·0	„ „		
c) traktorokba in- vesztált tőke	26·6	„ „		
d) az állatállomány tőkeszaporodása:				
aa) számszerű gyarapodás révén	13·8			
bb) súlyszerű gyarapodás révén	62·0			
cc) tehénállomá- ny minő- ségi érték- emelkedése	13·0			
dd) baromfi- állomány súlygyarapo- dása és minő- ségi érték- emelkedése	14·5	103·3	„ „	262·4 „ „

3. A gyáriparba investált tőke 410·0 „ „**4. Állami, vármegyei és városi tőke-invesztíciók**

a) állami tőkebefektetések	331·6	millió P		
b) városi „ „	9·3	„ „		
c) vármegyei „ „	44·8	„ „		
d) fővárosi „ „	5·2	„ „	390·9	„ „

A nemzeti tőke szaporodása összesen: 1,366·6 millió P

II. A nemzeti tőke csökkenése :

1. Hosszu lejáratu kötvénykölcsönök netto értéke	998·6	millió P
2. Rövid lejáratu tartozások	650·0	„ „
	<hr/>	
	1.648·6	millió P
Le: kifizetett tartozások és tőketörlesztések		
a) a népszövetségi kölcsönből kifizetett tartozások	79·2	
b) háboru előtti, háborus és háboru utáni tartozásokra teljesített tőketörlesztések	12·5	
c) a clearing-hivatal utján teljesített tőketörlesztések	72·9	
d) az 1924 június 30. óta felvett kötvénytartozásokra teljesített tőketörlesztések	42·3	206·9 „ „
	<hr/>	
		1,441·7 millió P
3. Részvényeladási-forgalom egyenlege ...	140·0	„ „
	<hr/>	
A nemzeti tőke csökkenése összesen :		1,581·7 millió P

III. Kompenzáció alapján kiegyenlített tételek :

1. Áruhitel-tartozások emelkedése az árukészletek tőkének minősíthető részének emelkedésével.
2. Az időszak elején és végén fennállott külföldi követelések összegei.

Összefoglalás :

I. A nemzeti tőke emelkedése :	1,366·6	millió P
II. „ „ „ csökkenése :	1,581·7	„ „
	<hr/>	
A nemzeti tőke csökkenése :	215·1	millió P

Ha részben fogyatékos statisztikai adatok, részben nem hivatalos becslések, részben teljesen arbitrárius kompenzációk és kombinációk alapján mégis bátorzkodtunk konkrét számokat, sőt ezeknek a számoknak végső összegezését is előadni, szolgáljon mentségünk gyanánt, amit *Cassel* mond a hasonló

összeállítások értékéről: „Soweit wie irgend möglich, müssen wir danach streben, unsere wirtschaftlichen Schlussfolgerungen auf *wirkliche Ziffern* aufzubauen, auch wenn diese nur annähernd sein können. *Eine geschätzte oder auch nur mutmassliche Ziffer ist besser als gar keine Ziffer*, weil sie uns hilft, unsere Gedanken zu fixieren, und uns in unseren Annahmen bezüglich anderer Quantitäten, die in das Problem eintreten, bindet und uns somit verhindert, ganz falsche Schlussfolgerungen zu ziehen.“⁴⁰ Majd másutt, ahol összehasonlítja a nyersvas-termelés és az élelmiszer-termelés százalékos arányait és ezekhez hozzáteszi: „Diese Schätzungen sind natürlich ziemlich unsicher. Es scheint aber, als wäre es immer noch besser, von den betreffenden sehr wichtigen quantitativen Verhältnissen *wenigstens eine ungefähre Vorstellung zu haben, als gar keine*.“⁴¹

Adataink nem tartanak nagyobb hitelre igényt, mint éppen arra, hogy az ily fogyatékos alapon és önkényesen összeállított számok is többet érnek, mint semmilyen számok. Bizonyára lesznek olyanok, akik elvi megállapításainkat egyik vagy másik irányban helyesbiteni, számadatainkat egyik vagy másik irányban korrigálni óhajtanák. Az ily korrekturák vezethetnek arra az eredményre, hogy a nemzeti tőke apadása, amelyet végső szám gyanánt 215.1 millió pengőben mutattunk ki, x millió pengővel felfelé vagy lefelé módosuljon, annyit azonban, mint következtetést, mindenképen le merünk vonni, hogy *a szanalás kezdete óta napjainkig a magyar nemzeti tőke nem gyarapodott, hanem — habár aránylag nem lényeges értékösszegben — csökkent*.

Mielőtt ennek a megállapításnak konzekvenciáit levonónk, szükséges, hogy a fogyasztási javakat két csoportra osztályozzuk. Az egyik csoportba azok a javak tartoznak, amelyek a fogyasztás ténye által nyomban, illetve egészen rövid idő alatt gazdasági értelemben teljesen megsemmisülnek. Ide tartoznak: az élelmi, a ruházati, a szórakozási cikkek stb. Ezzel szemben áll a fogyasztási javaknak az a csoportja, amely rendeltetésénél fogva arra szolgál, hogy az ember fogyasztási szükségletét hosszú időn át, évtizedeken keresztül, elégítse ki, amely tehát nem egy fogyasztási aktus, hanem az ily fogyasztási aktusoknak többé-kevésbé hosszú sorozata által semmül meg gazdasági értelemben. Ebbe a csoportba tartoznak például a bérházak, iskolák, színházak stb. A fogyasztási javaknak ez az utóbbi csoportja az, amelyet Gottl-Ottlilienfeld

⁴⁰ G. Cassel: Grundgedanken der theoretischen Ökonomie. Vier Vorlesungen. (Einführung in die Rechts- und Wirtschaftswissenschaft. 4. Bd.) Leipzig u. Erlangen. 1926, 16. lap.

⁴¹ G. Cassel: Theoretische Sozialökonomie, Leipzig, 1927, 53. oldal.

„Anlage zu Genuss“-nak, Kurt Singer⁴² „Rüstgut“-nak nevez és amelyet mi „fogyasztási jószág-tartalék“ kifejezéssel fogunk megjelölni.

A tanulmányunk tárgyát képező időszakban igen jelentékeny összegű tőkéket fordítottunk ily fogyasztási jószág-tartalék létesítésére. A Budapest székesfőváros statisztikai évkönyvében közölt adatokból megállapíthatólag a fővárosban bérházak építésére az 1925—1928. években összesen 182 millió pengő fordított.⁴³ Ehhez hozzászámítandó a falusi kisgazdaházak befektetési összegének az a fele, amely fent előadott feltevésünk szerint nem bir tőke jellegével, vagyis közölt számításunk szerint 60 millió pengő; még hozzászámítandók a székesfővároson kívüli városokban eszközölt lakóház-építkezések, amelyek befektetési értékét talán kereken 50 millióra becsülhetjük. Tehát csak lakóház-építkezések címén alacsonyban mintegy 300 millióra becsülhető fogyasztási jószág-tartalékot képeztünk. Vegyük még hozzá az iskolaépítkezéseket. Szabóky Alajos fentebb hivatkozott „beruházási“ adatai szerint tanügyi és kulturális építkezésekre maga az állam kereken 120 millió pengőt fordított, ami hasonló összegű fogyasztási jószág-tartalékot jelent. Anélkül, hogy a többi hasonló jellegű jószág-tartalék összeállítását folytatnók, mindenesetre megállapítható tehát, hogy a szóbanforgó időszak alatt létesített fogyasztási jószág-tartalék meghaladja a nemzeti tőkének fent kimutatott apadását.

Ha ebből a tényállásból le akarjuk vezetni négy és fél éves gazdálkodásunk diagnózisát, akkor ez a következőkben foglalható össze:

Közvetlen és azonnali fogyasztás által kevesebb értékű jószágot semmisítettünk meg, mint amennyi nemzeti jövedelmünk volt.

Fogyasztási jószág-tartalék képzésére többet fordítottunk, mint amennyi nemzeti jövedelmünkből az azonnali és közvetlen fogyasztás értékének levonása után fenmaradt, tehát fogyasztási jószág-tartalékba fektettük nemcsak egész tiszta nemzeti jövedelmünket, hanem ezen felül nemzeti tőkénk egy részét is.

⁴² „Unter Rüstgut wird jede Bindung von Verfügungsmacht verstanden, die der Vorversorgung gewidmet ist.“ (Kapitalbedarf und Kapitalbildung in Deutschland.)

⁴³ A Statisztikai Évkönyv közli az 1926. évi lakóház építkezési költségeket 20 millió pengővel, az 1927. éveket pedig 72 millió pengővel. Az 1925. évi lakószoba-termelés kb. fele volt az 1926. évinek, tehát erre az évre 10 millió pengőt, viszont az 1928. évi építkezés kb. 10%-kal volt nagyobb az 1927. évinél, tehát erre az évre 80 millió pengőt vettünk számításba, így adódik az együttesen 182 millió pengő. Megjegyzendő, hogy az építkezési költségek a felek bemondásai alapján vétettek át a Statisztikai Évkönyvbe, a valóságos költségek tehát bizonyára többet tehetnek ki.

Más szóval: nemcsak nemzeti jövedelmünkben nem tetünk félre tőke-javak alakjában semmit, hanem még nemzeti tőkénk, termelt termelési eszközeink egy — habár aránylag jelentéktelen — részét is fogyasztási javakká, fogyasztási jószág tartalékká változtattuk át.

A számainkból adódó ebből a diagnózisból mindenekelőtt elégtétellel állapíthatjuk meg, hogy a pazarlásnak, a könnyelműségnek vádja olyan értelemben, mintha jövedelmünk egészén felül tőkevagyonunk egy részét is közvetlen fogyasztás által megsemmisítettük volna, nem terhelhet. Ellenben az a megállapítás, hogy tőkevagyonunkat nemcsak nem szaporítottuk, hanem azt a fogyasztási jószág tartalék javára csökkentettük, kétségtelen világossággal jelzi az ország gazdaságvitelének helytelen irányát.

Tagadhatatlanul helytelen a termelési eszközöknek, a tőkének növelése helyett ezeknek egy részét szociális vagy kulturális célokra — a fogyasztási jószág tartalék tulnyomóan ezeket a célokat szolgálja — felhasználni.

Helytelen általában, mert semmiféle nép szociális és kulturális haladása másként, mint a jólét emelése által nem biztosítható, a jólét nem emelkedhet másként, mint a termelés fokozása által, a termelést pedig csak a termelési eszközöknek, a tőkének szaporítása, nem pedig annak fogyasztása útján lehet fokozni. Ha ez megdönthetetlenül áll minden népre és minden időkből, úgy fokozottan áll mireánk és a mai időkre.

Magyarország még történeti nagyságában is mindig tőkeszegénységben szenvedett. A háború, az azt követő forradalmak, Trianon és az infláció korszaka a megmaradt csonka ország tőkeállományának lényeges részét megsemmisítette. Ezzel szemben az Egyesült-Államok tőkegazdagsága a munka-organizáció, a racionalizálás, a standardizálás csodálatos érvényesülését helyezte előtérbe, úgyhogy azok az országok, amelyek ennek az ujszerű gazdasági berendezkedésnek megközelítésére nem képesek, a világversenyben úgy mezőgazdasági, mint ipari téren lemaradnak. Ennek jeleit látjuk azokban a panaszokban, amelyeket termelvényeink elhelyezési nehézségei váltanak ki. Már nemcsak arról van szó, hogy külföldi piacokon nem bírunk az amerikai buza versenyével megküzdeni, nemcsak arról van szó, hogy az amerikai autók konkurrenciája verhetetlen, hanem már a kaliforniai alma is kiszorítja idehaza, egy par excellence gyümölcs termelő országban, saját hazai gyümölcseinket.

Ha már másfél évszázad előtt Smith Ádám kimutathatta, hogy amilyen mértékben halad a munkamegosztás, oly mértékben van egyre fokozódó tőkére szükség, úgy mennyivel inkább áll ez a mai időkből, amikor a versenyképességet

egyedül biztosító ujkori gazdasági szervezés, a munkamegosztásnak az a tökéletesítése, amelyet racionalizálásnak és standardizálásnak nevezünk, főleg és mindenekelőtt tőkekérdés.

A többtermelés, a termelt áruk — legyenek azok akár a mezőgazdaság, akár az ipar termelvényei — jobb elhelyezésének kérdése: mindez elsősorban tőkekérdés. Az elavult berendezésű, kis gyáraknak modern gépekkel felszerelt, nagy ipartelepekké való koncentrációja, a közlekedésnek olcsóbbá tétele az államvasutak elmaradt és üzemdrágító berendezéseinek kieserélése útján,⁴⁴ az állattenyésztés rentabilissá tétele elsőrendű tenyészanyag bevezetése és meghonosítása által, a gabona, tojás és egyéb mezőgazdasági cikkek standardizálása magtisztító és osztályozó telepek segítségével, a gyümölcstermelés kommercializálása egységes fajú gyümölcsfák elültetése útján, a selyemtenyésztés fellendítése az eperfa-ültetés forszírozásával: mindez tőkekérdés, mindennek megvalósítása új és nagy tőkék befektetését igényeli, amely tőkebefektetés hiányában gazdálkodásunk elveszti versenyképességét.

Vannak, akik azt hiszik, hogy a tőkehiány kérdése egyszerűen külföldi hitel igénybevételével oldható meg. Ezzel szemben hivatkozunk *Popovics* Sándornak a Magyar Nemzeti Bank 1927. évi jelentésében olvasható intelmére: „A külföldi kölcsönök igénybevételében mértéket tartsunk és felhasználásukat a legszigorubban értelmezett jövedelmező befektetésekre korlátozzuk.“ Ezt az intelmet ismétli meg és precizirozza *Teleszky* János egyik hirlapi cikkében,⁴⁵ amikor nyomatékosan állítja fel azt a követelményt, hogy „külföldi kölcsönök csak a gazdasági értelemben feltétlenül és közvetlenül jövedelmező beruházások céljaira véteszenek igénybe“. Ezekből a megállapításokból kétségtelen, hogy a külföldi kölcsönök ellenértékét fogyasztási jószág-tartaléokra, vagyis oly befektetésekre, amelyek természetük-nél fogva nem javítják és nem javíthatják kereskedelmi és fizetési mérlegünket, nem szabad felhasználni. De nem fedezhetők még a tőke jellegével bíró befektetések sem egészükben külföldi kölcsön igénybevételével, mert hiszen vannak nagyon szükséges tőkebefektetések, amelyek, mint a fentidézett példákból láttuk, nem közvetlenül, hanem csak az évek sora után jövedelmezők, vannak szükséges tőkebefektetések, amelyek jövedelmezősége nem ütheti meg közvetlenül azt a mértéket, amely a külföldi eladósodás annuitási terhében fejeződik ki, szóval, vannak a termelésünk fo-

⁴⁴ Dalmady Ödön: „A vasuti beruházásokról“ c. értekezlete, megjelent a Közgazdasági Szemle 1929 januári számában.

⁴⁵ A „Magyarság“ 1929. III. 19-iki számában.

kozása érdekében multhatatlanul szükséges tőkebefektetések nagy számban olyanok, amelyeket külföldi kölcsönökből gazdasági egyensúlyunk fentartása érdekében nem szabad és nem lehet teljesítenünk, amelyek számára csakis hazai tőkénk, vagyis a nemzeti tőke gyarapodása vehető igénybe.⁴⁶

Ha tehát tény, hogy nemzeti tőkénk fokozása gazdasági jólétünknek és ezzel szociális és kulturális haladásunknak elengedhetetlen előfeltétele, akkor világosan áll előttünk, mint megállapításaink végső konzekvenciája, hogy a sorrendi kérdést,⁴⁷ vajjon szabad-e a nemzeti tőke gyarapítása nélkül, sőt annak csökkentésével, szociális és kulturális célokat szolgáló fogyasztási jószágértékek képezni, avagy pedig mindenekelőtt és elsősorban a nemzeti tőke gyarapítását kell szolgálnunk és csakis a nemzeti tőke szaporodásának egy részét szabad ily fogyasztási jószágérték képzésére felhasználni, csakis ez utóbbi értelemben szabad eldöntenünk. Ez az, amit *Schacht* úgy mond, hogy „kommunalpolitische und zahlreiche staatliche Aufgaben zugunsten der Lebensnotwendigkeit der Wirtschaft zurückgeschraubt werden müssen“⁴⁸ és ugyanaz ez, amit *Schóber* Béla most megjelent husvétii cikkében⁴⁹ ezzel a szép hasonlattal fejez ki: „Viharzó tengeren, tört árboccal, megsérült gépezettel, a hajó biztonsága az első feladat.“

Hogy a szociális és kulturális feladatok megoldásának háttérbe állítása a nemzeti tőke gyarapításának mindent megelőző szempontja mögé jogos vágyakat érint, nemes érzelmeket sért, amelyek teljesen megérthető módon a szociális és kulturális haladás felé irányulnak, ezt kétségkívül el kell ismernünk. De ezek a vágyak, ezek az érzelmek még sem szabhatják meg az ország gazdálkodásának irányát, mert ma, Trianon után, inkább, mint valaha, áll Széchenyi István bölcs mondása: „A magyar népet a világnak megtartani és nemcsak megtartani, de az emberiség dicséretére nemzetté, nagy, erős, dicső nemzetté emelni lehet, de egyedül a minden szenvedelmektől ment és minden ábrándnak s szivgerjedelemnek parancsoló, hideg ész jelelheti ki ennek útját.“

Éber Antal.

⁴⁶ Dr. Schacht: „Muss man deshalb auch weiterhin versuchen, den Kapitalmarkt für die Aufrechterhaltung des alten Kulturniveaus zu finden, so ist es doch ein wesentlicher Unterschied, ob man das Kapital im Inland erspart oder ob man es sich vom Auslande leihen muss.“ (Die Stabilisierung der Mark, 171. lap.)

⁴⁷ „Wirtschaften heisst also darüber entscheiden, welche Bedürfnisse in der gegebenen Lage zu befriedigen und welchen Zwecken die verfügbaren Bedürfnisbefriedigungsmittel zuzuführen sind. Rangordnen und Zuteilen bilden den Kern des spezifisch Wirtschaftlichen.“ (Heller: idézett munka, 23. oldal.)

⁴⁸ Schacht: Eigene oder geborgte Währung, Leipzig, 1928, 21. lap.

⁴⁹ „Pesti Napló“, 1929. III. 31.

A balkáni államok mezőgazdasági birtoklási és termelési viszonyai.

Az a jelentékeny területváltozás, amely a Balkán-félsziget belső részében az 1913-iki bukaresti béke folytán jött létre, nem sokat változtatott a birtoklási és mezőgazdasági termelési állapotokon. Európai-Törökország jóformán Konstantinápoly környékére szorult. A területéből megnőtt államok: Szerbia, Bulgária, Görögország, Románia, valamint az ugyan alkotott Albánia, nem értek rá, a világháborúig eltelt nem egészen egy esztendő alatt, hogy a birtoklásban a török és bolgár birtokosok kimenekülése folytán beállott zavarokat nyugvó, a további fejlődés kiinduló pontjait alkotó helyzetbe hozzák. Még kevésbé volt idő arra, hogy a volt Európai-Törökország területén fennállott birtokhasználati és művelési módot haladó irányban megváltozzanak. A világháború felbolygatott hangyabolyához hasonló viszonyokat teremtett ugyan a román kézbe jutott bolgár, a bolgár, szerb és görög kézbe jutott török birtokokon, de a birtoklási és termelési módok, leszámítva egyes vidékeket, amelyek produkciójában a régi török és bolgár birtokosok elűzése megcsökkentette a munkaerőt, tehát a művelt területek nagyságát is, alig változtak. A világháború után óriásit változott Románia és Szerbia (Jugoszlávia) területe, növekedett a Görögországé, kisebbedett Bulgáriáé, megállapodott Albániáé. Tehát ezidőszert sokkal nagyobb területek tartoznak a balkáni államokhoz, mint előbb. E tanulmány a balkáni államok új területére vonatkozik. Tájékoztatásul szükségesnek látszik az előbbi és mostani területi adatok föltüntetése:

	<i>Régi terület</i>	<i>Új terület</i>
	kb. 20.000 □ km	kb. 23.000 □ km
Albánia	114.140	103.140
Bulgária	64.688	122.000
Görögország	140.350	298.000
Románia	9.030	232.649
Montenegro	81.990	27.206
Szerbia-Jugoszlávia	27.806	805.995
Európai-Törökország	438.004	805.995

E számokra nézve meg kell jegyeznünk, hogy habár hivatalos adatokból vétettek, mégsem pontosak. Nagyobb, 40—50.000 km²-nyi tévedés is lehet a végösszegben.

A Balkán-félsziget területe a régi területek összegénél nagyobb, mert Bosznia-Hercegovina és Dalmácia, valamint Horvátországnak a Balkán-félszigetre eső tengerparti része nincsen számítva. Vagyis a Balkán-félsziget terület kerekén 100.000 km²-rel nagyobb. Mégis, Magyarország és Ausztria rovására kerekén 237.000 km²-rel terjedt be a balkáni rezsim a művelt Európa területére. Ezt a területgyarapodást — bár még az elmúlt tiz esztendő után is, kétségtelenül az európai kulturájú területekhez számít — kénytelenek vagyunk a mezőgazdasági termelés szempontjából a balkáni területekhez számítani. Nemcsak a rezsim, de a termelés süllyedése folytán is.

A balkáni államok közül Bulgária területén alig történt változás a birtoklási viszonyokban, a termelés állapota pedig inkább javultak. A többi területen igen nagyok a változások a birtoklásban, az Európától elszakított területeken pedig hanyatló iránnyal a termelésben.

Az Európai-Törökország területén uralkodott egészen primitív és a hozzánk közelebb eső államokban fennállott, a modern haladás irányába terült viszonyok részletes ismertetését mellőzzük. Ahol az érthetőség kívánja, röviden rájuk utalunk.

Az 1912/13-i balkáni háború alatt és utána lefolyt kisebb arányú népvándorlás, az európai észjárás szerint szinte hihetetlen méreteket öltött a világháború alatt és után. Az Ó-Szerbia és Szerb-Macedónia nyugati vidékéről 1913-ban elmenekült albán juhtenyésztő pásztorok, földbirtokosok és földművesek közül, a központi hatalmak által megszállt területekre több százezren visszajöttek. *Herbert* brit képviselő szerint közel 800.000 volt az albán menekültek száma a mai Albánia területén, főleg tengerparti vidékén, akiknek jórészt elpusztította a nyomoruság. Ezek a Koszovopolye (Rigómező), Tetovo (Kalkandelen) és Gyakovo vidékét birtokolták. Az 1915 őszén bekövetkezett osztrák-magyar, német és bolgár megszállás negyedik hónapjában, Szerbiának a hadműveletek alatt folyton vándorolható földműves lakossága visszatért lakóhelyére és ismét nekilátott a gazdálkodásnak. A munkálkodó férfilelakosságnak körülbelül 25%-át pusztította el a háború s az 1914/15 telén dult különféle járvány, főleg a kiütéses tifusz. Az osztrák-magyar katonai főkormányzóság ellátta a föld népét vetőmaggal, munkaeszközökkel, földművelő gépekkel s lehetőleg pótolta az állati munkaerőt. Sőt az állattenyésztést tenyészállatok osztásával támogatta. Az 1917 és 1918-i aratás Szerbia régi területén már a békebeli arányokat közelítette meg. Csak a hadbavonult férfilelakosság hiányát érezte Bosznia-Hercegovina és Dalmácia akkori földművelése is. Ellenben nagyon kevesen szivárgottak vissza az 1913-ban elűzött délszerbiai török birtokosokból, többen a bolgár földművesekből a szerbek által anektált területekre. A mezőgazdasági

művelés a világháboru alatt gyéren folyt Macedónia egész területén. A világháboru után, 1918 őszétől kezdve, azután újra megindult a szerbek, görögök és románok népiertó akciója a bolgárok, törökök és albánok ellen. Ez az akció a legtöbb áldozatát a bolgároktól szedte. A bolgár kormány közzétett megállapításai szerint 1920—22 között 200.000 bolgár menekült át Macedóniának a szerbek és görögök uralma alá jutott részéből és a román megszállás alá került bolgár Dobrudzsából Bulgáriába. A lausannei békekötés után Délmacedónia török lakossága kicserélődött a kisázsiai görögökkel, akiknek számát itt még Kaukázusból és Déloroszországból a bolsevista zavarok elől menekült 50.000 görög is szaporította. Az erőszakos népmozgalom arányairól némi fogalmat adnak a következő adatok. Az 1922. évtől 1925 végéig 1,350.000 görög telepített át Kis-Ázsiából, a görög uralom alá jutott Délmacedóniából és Thráciából kiűzött, illetve Kis-Ázsiába telepített törökök helyére. Nyugatthrácia, vagyis Xanthi, Dimotika, Dedeagacs és Gümüldzsina városkák környékének — körülbelül 6000 négyszögkilométer területnek — lakosságában a török uralom alatt 78.000 volt a törökök, 70.000 a bolgárok száma s csak 44.000 a görög, örmény, levantinus stb. lakosoké. A Times 1925-i augusztus eleji egyik száma szerint már ekkor a görögöké volt a többség a szóban levő területen s ez alapon hozzá is csatoltatott ez Görögországhoz. A délmacedóniai híres *dohánytermeléssel* a bolgárok, albánok és törökök foglalkoztak. A görögök közül inkább a dohánykereskedők és szivaragyártók kerültek ki. A dohánytermelő földmivesek kiűzésével és kiölésével nagyot csökkent a dohánytermelés mennyisége és minősége s hosszú évtizedek kellenek hozzá, míg a balkáni mezőgazdasági termelésnek ez a legfontosabb és nemzetközi jelentőségre emelkedett ágá visszanyeri előbbi szintjét.

A Balkán-félszigetnek egész területén háborgó népmozgalom természetesen pusztítólag hatott a termelésre és óriási eltolódásokat okozott a birtoklási állapotokban. A békekötés után a belgrádi, bukaresti és athéni kormányok megindították a nagybirtokok lefoglalását és kiosztását. Szinte végzeteszerű természetellenességgel, Jugoszláviában és Romániában nem az ottani lakosságnak, a balkáni pusztaterületeken való birtokhozjuttatása volt az első sürgős lépés, hanem a balkáni, a földművelésben járatlan elemek hozattak át tömegesen az európai, addig jól művelt délmagyarországi és erdélyi területekre. A mezőgazdasági termelés elmaradottsága így áttérjesztette a maga balkáni jellemvonásait Középeurópa jelentékeny területeire is. És átszarmazott ide a balkáni birtoklási viszonyokat jellemző állandótlanság, bizonytalanság, tőke és szakértelembe való nagy hiányosság is.

Ez általános megállapítás konkrét tartalmát az egyes

államokban mutatkozó fejlemények ismertetésével kell világosabbá tennünk. Vázolni fogjuk tehát a Szerb-Horvát-Szlovén királyságban, Romániában és Görögországban foganatosított, ugynevezett birtokreformokat és az azok következtében beállott birtoklási és termelési viszonyokat.

1. Szerb-Horvát-Szlovén királyság.

(Jugoszlávia.)

A belgrádi kormány, még az általa megszállott magyarországi és bosznia-hercegovinai területeknek, nemzetközi jogilag érvényes átadása előtt, vagyis 1919. évi febr. 19-én intézkedett rendeletileg, a közép- és nagybirtokok lefoglalása és a birtokosok kezén hagyható maximum iránt. Ugyanezen év április 20-án elrendelte a maximumon felüli területek bérbeadását szegény földművelőknek és települőknek. A horvát bán (Palecek szocialista) 1919 május 5-én a birtokosoknál meghagyható területet 20 holdra maximálta, ha nem maguk gazdálkodnak. (Hatályon kívül helyeztetett 1922 május 20-án.) A július 21-i rendelet megtiltotta a nagybirtokok eladását és megterhelését. A meghagyható maximumok vidékek szerint 86.8 hold művelt föld és 173.7 hold erdővel, legelővel együtt—521.1 hold művelt föld és 868.6 hold erdővel, legelővel együtt. Ezután jött egy csomó egymást kiegészítő és egymásnak ellentmondó rendelet. Két évig a nagybirtokok minden dolgába belé lehetett szólni a hatóságoknak, sőt kezelésbe is átvenni. (Sequestrum, ha a gazdálkodás nem helyes.) Majd a meghagyott maximumokon szabad kezet kaptak, sőt nagyobb területet igénylő termelési és mezőgazdasági ipari érdekekből a maximumokon túl is lehetett menni. Ellenben azoknak, akik nem maguk gazdálkodnak, a maximum 100 hold. Állandó külföldi tartózkodás esetén ez is bérbeadandó. A rendeletözőn elgátlása végett, amit nyolc miniszter kapkodása szaporított, 1923 június 10-én az *Agrárreform-minisztérium* törvényjavaslatot terjesztett a szkupstina elé „*A nagybirtokok kisajátításáról és a telepítésről*“. Ez a javaslat összefoglalta és, amennyire lehetett, összhangba hozta az eddigi intézkedéseket, amelyeknek főcéljául állapítható meg: a nagy üzemek összetörése, a nagybirtokosok tönkretétele, mindenféle kárpótlási szándék teljes mellőzésével. Ez a javaslat, a pártok ellentétes nézetei és érdekei folytán, maig nem került tárgyalásra. (*Lalosevic* zombori ügyvéd, *Nacrt Zakona o expropiaciji velikih poseda*, *Franges* zágrábi egyetemi tanár, *Povodom agrarne reforme* cím alatt tanulmányokat irtak a kapcsán.) Ellenben szóba került az, hogy a nagybirtokok lefoglalását magánuton kell likvidálni. A kormánnyal összeköttetésben levő pénzcsoportok részvénytársaságokat alapítottak s egyes szekvesztrált nagybirtokokat olcsó áron szereztek meg. (Gr. Festetics, Csá-

kova, gr. Erdődy, Novi Marof, herceg Batthyány, Ludbreg, gr. Majláth, Donyi Mihojlać, Gutman báró, Orahovica, herceg Esterházy, Murántul több községében fekvő birtokai.) A hatalmas társaságok visszakapták még a szétosztott birtokrészeket is. A birtokokon levő nagy erdőségeket letarolták. A reformminiszter 1925. évi március 7-én megállapítván a visszaéléseket, elrendelte e birtokok ellenőrzését. De a tájékozottak nem sokra becsülik az ellenőrzést kormánypártiakkal szemben. A földreformot önző és nyereségvágyó magánüzenkedés kerítette hatalmába. Krizman miniszter jó szándéku intézkedései, az ellenőrzés, a földmérés, a supermaximumok megvizsgálása: holt betűk maradtak.¹

A birtokreform ügyét, valamint a telepítéseket a Magyarországtól és Ausztriától elcsatolt területeken, a reformminisztérium főnhatósága alatt, a zágrábi, belgrádi és lyublyanai (laibachi) agrárigazgatóságok intézik. Ezek osztják ki a földeket az ugynevezett kényszerbérlelőknek, telepéseknek, dobrovolyácoknak és ezek kezelik a ki nem osztott birtokokat, valamint a lefoglalt uradalmakat. Ez utóbbiakat illetőleg a vidovdáni alkotmány úgy intézkedett, hogy a Habsburg-család tagjainak birtokai, valamint azok az uradalmak, amelyeket a Habsburgok egyes családoknak adományoztak, kárpótlás nélkül lefoglalhatók. A kormány az uradalmakat a Nemzeti Banknál 2.1 milliárd dinár értékben elzálogosította s e birtokok fenti értékben a belgrádi Nemzeti Bank aktívái között szerepelnek.

A földreform, vagyis a *szerb faji birtok-annexió* céljaira a belgrádi kormány összesen 2,032.434 kat. hold földet foglalt le. A lefoglalt birtokok mind a volt magyar és osztrák területekre esnek. Az igazi nagybirtokok száma 550, a középbirtokoké 342, mintegy 126.696 k. h. területtel. (Tehát 1,905.738 h. nagybirtok, amiből 770.326 h. erdő, a középbirtokokból az erdő 34.395 h.) Egészben magyar, illetve horvát területek tartoznak a belgrádi és zágrábi igazgatóságok alá, mely utóbbi a baranyai területre is kiterjed, részben magyar területek a laibachi igazgatóság alá, mert ez adminisztrálja a muraméléki terület egy részét. E területek mivelési ágak szerinti megoszlása a következő:

	szántó	erdő	más	összesen:
Zágráb . . . 173 birtok	269.086	441.404	46.077	756.567 k. h.
Belgrád . . . 479 „	555.943	89.109	299.358	944.210 „ „
Laibach . . . 240 „	50.994	239.816	40.847	331.657 „ „
összesen . . . 892 birtok	875.823	770.329	386.282	2,032.434 k. h.

¹ Milan Ivsic: Les problèmes agraires en Yougoslavie. Paris, 1926. 176. l. E munkában szerző közli a sajátmaga által a hivatalokban kikutatott adatokat.

A belgrádi kormány a reform részleteiről semmiféle hivatalos tájékoztatást nem tett közzé. Mint *Jusic* ur idézett munkája is kiemeli: semmit sem tudunk a belső, az új kolonizáció közgazdasági eredményeiről, nevezetesen az élő és holt fölszerelés állagáról, keveset a települők csoportos elhelyezéséről s a földnek közöttük történt fölosztásáról. Nem ismeretek a pénzügyi részletek, hogy micsoda összegeket vettek igénybe a műveletek az állam és egyesek terhére, mik a jövedelmek az ideiglenes, kényszerbérletől, mik a települőkötől. mennyi a nagy-, közép- és kisüzem a nagybirtok földarabolása után stb. Tehát csak általános, részletes adatokkal alig megvilágított képet adhatunk a mostani termelési és birtoklási viszonyokról. De ez is eléggé érdekes és tanulságos lehet.

A földosztásban részesülnek: 1. a helyi érdekeltek, föld nélküli földmivesek, családtagjaik számához képest elegendő földdel nem biró földmivesek. Ezek között elsőséggel birnak a hadirokkantak, a dobrovoljacok, a hadiözvegyek és árvák. 2. A dobrovoljacok azok, akik 1918 november 18-ig önként beléptek a szerb hadseregbe, vagy a fegyveres szolgálattal egyenlő értékű szolgálatokat tettek a fölszabadulásnak és az egyesülésnek. (1918 december 18-i rendelet, 1921 december 30-i törvény.) A földmives kombattáns dobrovoljacok 8.6 hold (5 Ha.) a nem kombattánsok 5.2 hold szántóföldet kapnak ingyen. Földjeik el nem idegeníthetők. Állatokat és holt fölszerelést az államtól kapnak. Dobrovolyác van: Horvát-Szlavonországban 8377, a Vojvodinában (Bácska, Bánát) 4767. A csetnikek, a nemzeti védelmi szervezetek önkéntes tagjai, 17.3 hold földet kaphatnak Macedóniában és felényit a Vojvodinában ingyen. A kb. 32.000-ig szaporodott dobrovoljac-csetnik címen 72.980—257.000 hold földre van szükség. 3. A telepesek, akik községükben nem kaptak elég földet s eltelepszének másfelé. Ezek elhelyezésére főleg a szlavoniai és vojvodinai nagybirtokok, valamint Macedónia puszta területei vannak szánva.²

A földosztás legnagyobb részét ideiglenes, ugynevezeti kényszerbérletben történt (1919. évi április 10-i, 1920 április 29-i, 1920. évi szeptember 3-i stb. rendeletek). A miniszter a tulajdonosok meghallgatása nélkül, teljes hatalommal adja bérbe a nagybirtokosoktól elvett szántókat, réteket, legelőket földmiveseknek olyan parcellákban, amiket a családtagokkal együtt meg birnak művelni. A fizetendő bérösszeg: a kataszteri tiszta jövedelem ötszöröse. Ha a kat. tiszta jövedelem föl-

² Ide vonatkozik Pribicevic Szvetozárnak a demokratapárt vezérének, akkori kultuszminiszternek, 1922. évi jul. 18-án Zágrábban tett következő nyilatkozata. Az elvett nagybirtokokért nem jár kárpótlás, csak némi segély. A telepítés célja: áttelepítése azoknak, akiknek a kopasz sziklás területeken nincs földjük és megerősítése a szerb elemeknek ott, ahol fenyegetve vannak.

tünően kicsi, akkor, kivételes esetekben valamivel több. A bérösszeget a kormány hajtja be s háromnegyedét kiadja a tulajdonosoknak, egynegyedét visszatartja. Az 1924. évig ez az arány $\frac{4}{5}$ — $\frac{1}{5}$ volt, az ez évi július 18-i miniszteri rendelet a bérösszeget a kat. tiszta jövedelem nyolcszorosára emelte a szántóföldeknél és tizszeresére a réteknél és legelőknél, a kényszerbérleti rendszert pedig a vonatkozó új törvény megalkotásáig prolongálta. A földadót 1923 óta a bérlők fizetik, addig a tulajdonosok viselték. A kényszerbérletekre vonatkozólag *tizenhét*, sokszor ellentétes intézkedéseket tartalmazó rendelet van érvényben, amelyek alkalmazásában állandó a zavar. Állandóak a panaszok a visszaélések miatt. Az agrárreform-miniszter 1925 március 2-án elrendelte a földben részesültek revízióját és ellenőrzését. Továbbá megengedte a *kiosztott földek fakultatív megvásárlását közvetlenül a földben részesültek által*, egyességileg megállapított áron díj- és illetékmentesen. A vételár 10%-a az államé. Ez az intézkedés, amely már közeledést mutat a tulajdonjog elismeréséhez, jól hatott, de későn jött. A parasztnak már nem volt meg az a pénzük, ami 1918 és 1919-ben. A földadó ötszörösére emelkedett és ez is sok pénzt vett igénybe. De főleg azért jött későn ez az intézkedés, mert az új birtokosok között megerősödött az a hit, *hogy mindenki tulajdonosává lett a földnek egy garas fizetés nélkül*. Ennélfogva az új intézkedés csak a birtoklási bizonytalanságot növelte, most már az új birtokos parasztság között is. Új törvényt sürgetnek a teljesen zavarossá váló állapot orvoslására.

A földosztás tényleges eredményeire nézve *Ivsic* ur idézett munkája alapján a következő adatokat közölhetjük.

A zágrábi agrárigazgatóság területén kisajátított 269.086 kat. hold szántóterületből kapott 94.082 helyi érdekelt család 137.340 holdat, továbbá 141 helyi dobrovoljac család 394 holdat, másünnen jött dobrovoljac család 25.831 holdat; végül másünnen jött 862 telepes 5966 holdat. Földet kapott összesen 98.535 család és pedig összesen 169.531 holdat. *Kiosztatott a kisajátított földek 63%-a.*

A belgrádi igazgatóság területén 555.943 h. lefoglalt szántóföldből kapott 74.072 helyi érdekelt család 199.976 holdat, 6142 helyi dobrovoljac család 47.597 holdat, 8057 másünnen jött dobrovoljac család 75.214 holdat, 1002 helyi telepes család 8757 holdat, 737 másünnen jött telepes család 5845 holdat. Földet kapott összesen 90.010 család és pedig 337.089 holdat. *Kiosztatott a lefoglalt földek 60.5%-a.*

A *lyublyanai* (laibachi) igazgatóság területén 50.994 hold lefoglalt szántóterületből kapott 17.190 helyi érdekelt család 24.053 holdat, 74 helyi telepes család 279 holdat. Földben részesült 17.260 család, kapott összesen 24.332 holdat. *Kiosztatott a lefoglalt földek 47.4 %-a.*

Összegezve a fenti adatokat, a jugoszláviai földosztásnak a volt magyar és osztrák területeken a következő képe alakul ki. A 875.823 hold lefoglalt területekből kapott:

185.344 helyi érdekelt 361.369 holdat,
 6.283 helyi dobrovoljac 47.991 holdat,
 11.507 települt dobrovoljac 101.045 holdat,
 107 helyi telepes 9.036 holdat,
 1.599 másünnen jött telepes 11.811 holdat.

Vagyis összesen 205.805 család 531.252 holdat. Az eredmény egy csomó törpebirtok. A földosztás a lefoglalt terület 60.5%-át képviseli. Hogy milyen mohósággal vetette magát a szerbség a magyar délvidéki jó földekre, illusztrálja az, hogy a földosztásnak több mint ötnyolcadrésze a déli magyar vármegyék területére esik. A kiosztás megfelelő mérnöki tervek, utrendezések, pontos fölmérések nélkül történt. A Balkánról átjött dobrovoljac családok száma ez adatok szerint 13.106 lenne, amelyek minden gazdasági felszerelés és földmvelési jártasság nélkül települtek át az előbb pompásan művelt uradalmi földekre.

Ivsic ur ez elemekre nézve több érdekes megállapítást tesz. Konstatálja, hogy a dobrovoljacok nem tudták megkapni a szükséges házépítési és gazdasági felszerelési anyagot, de az üzemhez szükséges pénzbeli támogatást sem. Nagy részüknök szándéka sem volt gazdálkodni. Eladta vagy bérbeadta a földjét, sokszor a volt tulajdonosnak és hazatért. Sok volt közöttük a hamis igazolványos és olyan, aki *csak munka nélkül akart élni a más vagyónából*. A miniszter többször elrendelte a hamis igazolványok revízióját. De nem lévén tekintélye és lelkiismeretes közegei, eredmény nélkül.

A dobrovoljacoknak és telepéseknek hat telepe van a *vukovári*, szerémmegyei hivatal területén: Ada, Krizsevác, Szodolovci, Palacsá, Szilas és Lipovacsá; hét az *ujvidéki* területén: Mária Major, 2 Temerin, Kula, Vajszka, Futtak és Kulpin; kilenc a *szabadkai* területén: Zsednik, Ó-Moravica, Bajsa, 2 Zobnacsica, Emusics, Rusztina, Sztanisics és Ó-Kanizsa; nyolc a *nagybecskereki* területén: Sztajicsevo, Alexandrovo, Leonovac, Ruszko Szelo, Karagyorgyevo, Banatsko Arangye-lovo, Roggendorf és Vida puszta; tíz a *verseci* hivatal területén: Nagygáj, Velike Szrediste, Vladimirovac, Gyurgyevác, Mileticsevo, Szöllős, Hajdusica, Sztari Jermonovci. Ezek a telepek a Pallavicini, Csekonics, Széchényi, Batthyány, Lelbach, Karácsonyi, Dániel, Csávossy, Bissingen uradalmakon vannak.

A telepések elhelyezésére nézve jellemzők a következők. A Felső-Bánátban (Nagybecskerek) 2616 dobrovoljac és 1421 telepes összesen 626 házat épített, az Alsó-Bánátban (Versec) 1612 dobrovoljac és 104 telepes összesen 80 házat. A telepe-

seknek alig fele része vette birtokba a földet. „Nagyobb részüik hazatért, nomád csavargó életet él, terrorizálván a békés földművelőket. A telepítés a telepések fizikai és anyagi katasztrófájával végződött, akár csak Dél-Szerbiában“ írja Ivsic ur. Nagy gazdasági visszaesést okozott az, hogy a földbirtokdarábolás folytán elhanyagoltattak az utak, a hidak, vízszabályozási művek. Szabad utat nyert a vizáradás, az elmocsarasodás. A magyar Délvidék haladott mezőgazdasági kulturája nem tudott előnyösen hatni a balkánra, sőt az is balkáni szintjára süllyedt. A birtoklásban és mezőgazdasági népességben beállott erőszakos eltolódások zavart, bizonytalanságot vittek be úgy a termelő munkába, mint a társadalmi viszonyokba. A jugoszláv területeken a volt magyar területeken igen nagy a visszaesés, ami erősen befolyásolja az egész állam termelési mérlegét. Horvátországban és Észak-Szerbiában már közel van a termelés a békebelihez. A magyar Délvidéken még reménység sincs erre. A szerb megszállás első hónapjaiban elrabolták az uradalmak pompás állatállományát, méneseit, törzsgulyáit, tehenészeteit, sertés- meg juhállományát, gépi és eszköz-főlszerelését. Sok évtized kell a károk pótlására, még az uradalmi szakszerű gazdálkodás helyreállítása esetén is. A nyomorgó dobrovolyácok, balkáni pásztortelepeseiktől ilyesmit nem lehet várni.

*

Az 1913-i bukaresti békében szerzett ugynevezett *Dél-Szerbia* betelepítése iránt élénk érdeklődés mutatkozott már a fegyverszünet után. A kormány mindent elkövetett ez érdeklődés fokozására. E terület ritka lakosságu (32.3 lakos km²-kint) és földjének tizedrésze sem volt művelve. Az 1919—21. évek között 7422 család jelentkezett településre s a kormány ki is osztott 1823 családnak 15.481 fölmért, 5599 családnak pedig 45.209 hektár fölméretlen földet. A telepések között 6 millió dinár állami segély osztatott ki és pedig 4 millió élő és holt főlszerelés alakjában. A legnagyobb tételek: gazdasági gépek 1.4 millió, ekék 0.94 millió, állatok 0.7 millió, építőanyagok 0.57 millió. A telepéseknek vetőmagra, élelmiszerekre és ruhára is szükségük volt. Az 1922/23-i költségvetés 23.2 milliót adott a telepítés támogatására, a Blair-kölcsönből pedig 30 millió dinár rezerváltatott e célra. Így a telepítés haladt az 1922—23-as években. Koszovo, Zvecsan, Kumanovo, Szkoplye, Tikves, Metohija, Bitoly és Bregalnica megyékben 100.000 Ha. jelöltetett ki telepítésre. Az 1923. év végéig 3405 család települt 48.533 hektáron és 2214 házat épített. Azonban megakadt a kolonizáció, mert a költségvetési hitel a meglévő telepek fönntartására is kevésnek bizonyult. A legtöbb, *160 telep a Koszovó síkságán* létesült, azután az Ovcse-Polye síkságán. A telepések legnagyobb részét Szerbia és Montenegro

szolgáltatta, de még Délmagyarországból is vállalkozott 191 ember.

A szóbanlevő területek betelepítése terv, képzett személyzet, mérnökök és tőke nélkül indult meg. A hivatalos közegek ötletszerűen, minden előzetes tájékozódás nélkül adták a földet oda az „igéret földjére“ tóduló embereknek. Ennek az eljárásnak eredményéről Ivsic ur a következőket írja:

„A telepések nagy része házifödél, eszközök, vetőmag, vonómarha nélkül él. A telepések élete inkább a nomádok, mint mezei birtokos, szolidul berendezkedett földművelők életéhez hasonló. Nagy baj még, hogy ezen a vidéken, ahol a közbiztonság hiányos, életük és vagyonkájuk a rablók kényének van kitéve. A mocsárláz megtizedelte a népes családokat, egyaránt pusztítván öregeket és gyermekeket. Ilyen körülmények között nem csoda, ha a telepések visszamennek oda, ahonnan jöttek s az ottmaradtak csak az első alkalmat várják, hogy hazatérhessenek.“

A délszerbiai telepítések tehát keveset változtattak az előbbi primitív termelési és bizonytalan birtoklási viszonyokon. A kiüzött és kiirtott albánok, bolgárok, törökök, a jó dohány, ópium és rizstermelők helyére nem jöttek újak. Még a Koszovó etnográfiai képét sem sikerült megváltoztatni a iakosság 6%-át tevő délszláv telepésnek, akik a szlávok arányszámát 31.5%-ra emelték az 56% muzulmán albán és 8.7% törökkel szemben. Egy csomó nyomorgó emberrel kétségtelesen több lett az említett vidékeken.

*

Bosznia-Hercegovina mezőgazdasági művelése a kmetjobbágy munkán alapult. Az 5,889.990 Ha. összes területből 1,742.700 Ha. művelésre alkalmas s ebből 93.368 kmet család 775.235 hektárt birtokolt és pedig 566.076 Ha. szántót. Tudjuk, hogy 1878—1911 között 28.241 kmet család egyességileg megváltotta magát 29,308.111 koronával. Az 1912—13-as években, az új megváltási törvény alapján, 13.000 kmet család lett, 22 millió korona árán, 102.000 Ha. föld teljesjogu tulajdonává. Még 93.000 kmet család maradt meg változatlanul 775.235 Ha. földön. A cereáliák hozama nem ment többre hektáronként 7.1 mm-nál. A földek harmada ugarnak maradt. Az évi szükséglet egyhatedét mezőgazdasági terményekben importálni kellett, holott a lakosság 97%-a földműves volt. Az 1919 február 25-i törvény egyszerűen kizárólagos tulajdonául nyilvánította a kmeteket azoknak a földeknek, amelyeket maguk művelnek. Az áttelekkönyvezést hivatalból kellett foganatosítani (1919 jul. 21-i rendelet). Az átírás a régi családi *zadrugákra* vagy a jelenlegi család fejére történt. A családi vagyon lefoglalhatatlan és elidegeníthetetlen lett. A kártalanítást az 1921 május 12-i rendelet 255,000.000 dinárban állapította meg,

amiből 60 millió a legkisebb első kategóriai tulajdonosok kártalanítására készpénzben fizettetett ki a szerajevoi agrárigazgatóság útján. A többi 195.000.000 27 kategóriában illeti a tulajdonosokat és pedig egyharmad pénzben, kétharmad pedig 4%-os kötvényekben. A kártalanítási kulcs: a kataszteri tiszta jövedelem 100 és 6000 korona között, 400-as—425 szorzószámmal, 4 koronát egy dinárba számítva. Később ez úgy módosított, hogy az 500.000 dinárnál nagyobb vagyonu és 25.000 dinárnál nagyobb jövedelmű birtokok, mind a 425-ös szorzószámu kategóriákba osztattak. A vakuf, az egyházi és kolostori vagyonok az első 1600-as szorzószámok birtokkategóriába utaltattak (a 28 kategóriában az első). Ugyan e rendelet a szükséglet fele értékeig 4%-os kötvények kibocsátására hatalmazta föl a pénzügyminisztert, amelyek 50 év alatt, évi kisorsolással, törlesztendőek. Miután a tulajdonosok háromnegyede az első kategóriába esett, a többi kategóriák csak 14—15%-ot kaptak pénzben, 85—86%-ot pedig kötvényekben. A kártalanítás jóval alatta maradt az értéknek. Mivel az állam több évben mellőzte a törlesztést és kamatfizetést, a kötvények elértéktelenedtek. A zadrugákra való átirás sok zavart okozott. A gradacsaci járásban a birtokok a polgári törvény szerinti egyéni tulajdonosra irattak.

A Bosznia-Hercegovinában fennálló kétféle földesuri birtok a csitluk és begluk közül az első, a kmetes birtok jogi állapota az említett megváltással rendeztetett. A begluk — 4481 — részes vagy bérlő munkások által műveltetett; állandó régi szerződéses viszonyban. Ez utóbbiaknál az 1919. évi július 22-i rendelet kimondta, hogy a beglukbirtokon is azé az aratás, aki műveli. A megváltás úgy történik, mint a bégeknel. A hercegovinai negyedes szőlőmunkások — egynegyed termést a földesurnak fizetők — tulajdonosaivá lettek a szőlőknek, az általános megváltási és kártalanítási eljárás mellett. A birtokforgalmat kötik a kmet birtok eladhatatlanságához és a beglukbirtokok forgalmának különféle korlátozásaihoz. A nagybirtokhoz tartozó erdők csak az erdészeti hatóság engedélyével vághatóak. Ha valamelyik bégbirtokrész tíz évig nem műveltetik, birtokpolitikai célokra lefoglalható és telepések vagy helyi érdekeltek között kiosztható. A beglukbirtokokra vonatkozólag a szerajevoi agrárigazgatóság 1920 február 19-én részletes szabályzatot adott.

A belgrádi kormány kapkodó eljárása itt is sok zavart csinál. A bosnyák politikusok által kieszközölt 1920 május 11-i rendelet például oda módosította az 1920 február 14-i rendeletet, hogy a bégek birtoka addig nem sajátíttatik ki, míg elég állami birtok van a reform céljaira. Néhány nap múlva az új agrárreform-miniszter, Krizman, táviratilag úgy intézkedett (május 19), hogy a beglukban részesült új birtokok csak műveljék tovább a kapott földjüket. A beglukok

részeseknek bizonyos kategóriái után a tulajdonosok állami járadékot kapnak, másoknál az új birtokosoknak a tulajdonosokkal egyezően kell a bért megállapítani. A kormány, 1921 május 12-én, új rendeletet bocsátott ki a beglukkirtokok jogviszonyának likvidációja iránt, amelynek rendelkezései ellenkeznek az előbbiekkal. Majd 1921 június 10-i 17.569 számú rendelet újabb részletes eljárási szabályokat adott s ez idő szerint még az 1920 február 14-i rendelet érvényesül. A beglukkókból kihasított kisbirtokok megváltására, amelyek területe 150.000 hektárra tehető, 25 millió dinár adatott, amiből 1926-ig 6 millió lett realizálva. Az egyességileg vagy az agrárkommisszió által megállapított váltság, az állam terhére ebből fizettetik. A földvásárló bérlőknek az állam bankintézetei hosszulejratu hitelt adnak. A negyedes szőlőtulajdonosok, ha a szőlőt ők ültették, a tíz évi tiszta jövedelem összegének 5% tőkésítésének megfelelő, tehát huszszoros kártalanítást kapnak. Az állam az összes hercegovinai szőlőket megváltja s a negyedes parasztek által ültetett szőlőket a művelő paraszteknek a föld árában adja el. A nagybirtokosok által megtartható maximumok vidékek szerint állapították meg. Például: Hercegovinában 100 Ha., Dél-Boszniában 400 Ha., Észak-Boszniában 450 Ha.

A birtokreform-hatóságoknak birói természetű feladatai is voltak, melyeket a kellő pártatlanság és képzettség hiányában nem tudtak teljesen megoldani. Ez a körülmény még hosszú ideig bizonytalanná teszi a birtoklást. A művelésben jelentékeny a hanyatlás. Még 1913-ban 830.360 Ha. volt megművelve, 1920-ban csak 634.331 Ha., 1923-ban csak 579.154 Ha., vagyis a művelhető földnek csak 44.31%-a, míg 55.69% parlagon maradt. A nagybirtokosok éppen úgy, mint a földosztás részesei, a kmetek, beglukkárok és telepések, amit lehet parlagon hagynak s várják a birtoklási állapotok állandósítását új törvény által. Mert az eddigiek hol tulajdonosok, hol pedig a régi birtokosoknak kedveznek, aszerint, amint a belgrádi kormánynak szüksége van a bosnyák szavazatokra, vagy nincsen.

A telepítésnek nagy területe van Bosznia-Hercegovinában az állami uradalmakon, amelyek legelőterületekben (méra) 571.635 hektárt, erdőben (baltalik) 1.918.944 hektárt tesznek ki. A legelők és a cserjések — 212.700 Ha. — jobb művelés alá foghatók. A magán-nagybirtokok — számszerint 235 — kevés szántófölddel és nagyjából erdővel, telepítésre nem alkalmasak. A szerajevoi agrárigazgatóság az északboszniai állami birtokokon tervez telepítést. Eddig mindössze 4703 hektárra akadt jelentkező.

A *dalmáciai* birtoklási viszonyok tárgyalását mellőzhetni véljük. Egyrészt, mert a cereáliák termelése Dalmáciában az összesnek csak 12%-át teszi, másrészt, mert Dalmácia

már sok század óta nem tartozik a Balkánhoz. A dalmáciai földmivelés termékei között a bor 58%-kal szerepel, a szántóföld csak 14.85%-kal. A *contanidaggio*, a kmetállapot, itt is megszűnik s itt is tervben van a nagybirtokok elporlasztása. Az összesen 83.455 üzemből 47.881-et (58.4%-ot) a tulajdonosok művelnek, a többit contadinok és bérlők segítségével tartják üzemben. A reformok még nem öltötték konkrét intézkedések formáját.

*

A balkáni termelési statisztikák nem sokat érnek. A birtokok nincsenek fölmérve, az adatok gyűjtéséhez nincs meg az adminisztratív apparátus. Ezért csak említjük a római Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet legutóbbi adatait. Ezek szerint Jugoszláviában:

<i>Buza:</i>	1925-ben	1,718.300	Ha. területen	20.8	millió q
	1926-ban	1,726.240	„ „	18.6	„ „
<i>Kukorica:</i>	1925-ben	2,146.120	„ „	37.3	„ „
	1926-ban	2,173.534	„ „	34.1	„ „
<i>Dohány:</i>	1925-ben	15.306	„ „	120.612	q
	1926-ban	11.131	„ „	148.241	q

A kiviteli készlet volt 1927-ben búzából 1.2 millió mm, tengeri 2 millió mm. A háboru előtt csak a Bácska és a Bánát 4—6 millió mm. elsőrendű búzát adott kivitelre.

A termésátlagok nagyon alacsonyak, pl. búzából hektáronként 8.27 mm. Nem érvényesülnek már a Bácska és Bánát hektáronkénti 18—24 mázsás háboru előtti átlagai.

Erősen megfogyatkozott Jugoszlávia állatállománya is. A szarvasmarha 27%-kal, a sertés 43%-kal, a juh 55%-kal fogyott. A tejelő tehenek évi hozama 900—1100 liter. Jelentékeny az átlagsúlyban is a fogyás. A szarvasmarha átlagsúlya délen 300 kg és északon 400 kg, a sertésé 100 kg. A baromfityesztés tartja magát s a kivitelben a 4-ik helyet foglalja el érték szerint.

Jugoszlávia balkáni területein csak Bosznia-Hercegovinában és Dél-Szerbiában okozott károkat a birtokreform és süllyesztette a termelést. Ha rögtön a megszállás után szét nem kapkodták és el nem pusztították volna a bácskai, bánáti és szlavóniai uradalmak hatalmas és értékes állatállományát, az állattenyésztés sem mutatna számban és minőségben olyan nagy fogyást. A bácskai és bánáti termelésben az uradalmak szétporlasztása folytán beállott károk ismeretesek. Magában a régi szerb királyságban 1909-hez képest 1923-ban a cereáliák hozama 6.9 millió métermázsával volt kevesebb. (Ivsic ur id. munkája 351. l.)

2. Románia.

Romániában külön törvény intézkedik a birtokreform keresztülvételéről Erdélyben és a vele együtt elcsatolt magyar területeken s külön régibb román állam (regat) és Bessarábia területén. Az idevonatkozó adatokat *Mititza Constantinesco* urnak, a romániai agrárbizottság főtitkárának következő című publikációjából vettük: „*L'évolution de la propriété rurale et la reforme agraire en Roumanie.*“ (Cultura Nationala, Bucaresti, 1925.) A könyv *Constantinesco Sándor* urnak, az agrárreform buzgó keresztülvivőjének, földművelésügyi és állami uradalmi miniszternek van ajánlva s adatai hivatalos eredetűek. E munka magyargyűlölő, történelmi ferditésekkel, a liberális pártot és Bratianut dicsőítő frázisokkal tele, célzatos propaganda- és igazolóirat akar lenni. Tehát nem ad fölvilágosítást sok fontos részletre nézve s nem közöl semmit a reform keresztülvételének eddigi hatásairól; a birtoklásnak és a termelésnek miként alakulása szempontjából. Ez utóbbiakat illetőleg a következő magyar munkákra kellett támaszkodnunk: Dr. *Sebess Dénes*: Az új agrárdemokráciák (Budapest, Légrády Testvérek, 1925). *U. a.*: Új-Románia földbirtokpolitikája Erdélyben (Népies irodalmi társaság. Budapest, 1921). *Szász Zsombor*: Erdély Romániában (Budapest, Grill, 1927).

A román uralom alatt levő területeken a földbirtok és a mezőgazdasági népesség viszonyai a közvetlen szomszédságnál fogva nagy hatással vannak a mi mezőgazdaságunk belső és nemzetközi helyzetére s az itteni eszmeáramlatok alakulására. Kötelességünknek tartjuk tehát a vonatkozó adatok áttekinthető összefoglalását, a rájuk vonatkozó ottani felvilágosító közlésekkel együtt, melyek romániai elismert tekintélyektől eredtek. Így lesz teljessé a történelmi magyar területeken a földbirtoklásában megindított hirtelen, forradalmi tempóju átalakítás képe. (Romániára nézve hektárokbán, Erdélyre holdakban szólnak a törvények.)

*

Romániában a nyomoruságos viszonyok között lehető alacsony gazdasági és kulturális szintájon élő népet akarta egy radikális birtokreform földhöz juttatni.

Az első lépést papiroson ez irányban a Jassyban 1917-ben tartott *Assemblée Constituyente* tette, megváltoztatván az alkotmány 19. §-át, úgy hogy a mezőgazdasági ingatlanok ki-sajátításának a nemzeti jóllét céljából is helye van. A parasztság, elsősorban a mozgósítottak és az elesettek családjai között való kiosztás végett ki-sajátíttatnak:

a) az állami, a Casa Rurala³ jogi és fizikai személyek, alapítványok stb. tulajdonában levő birtokok;

³ 1907-ben alkotott pénzügyi intézet, a parasztok földvásárlásainak előmozdítására. Az intézet földeket vásárolt és hosszú törlesztésre adta el.

- b) a külföldi alattvalók birtokai egészben ;
 c) a távollévők — abszentisták — birtokai egészben ;

A magánszemélyek birtokaiból 2,000.000 Ha. szántóföld sajátítandó ki, úgy hogy 100 Ha. érintetlen birtoka maradjon mindeniküknek. Ebbe a 2 millió hektárba nem számíttatnak be az a) és b) alatti földek s a c) alattiaknak csak művelhető részei jönnek számba. A kisajátított földek árát a Cour d'Appel-ek, a fellebbezési törvényszékek, állapítják meg. A kártalanítás 5%-os állami kötvényekben fog történni (1917 július 20.).

Ez elvi kijelentéseket volt hivatva reális hatalommal el látni az 1918. évi 3697. sz. rendelettvény (1918 december 15/29.) de már új, győzelmi helyzetben. Az új törvény a kisajátításra nézve átvette az ismertetett intézkedéseket. Megszabta, hogy a művelhető föld alatt a szántókat, réteket, legelőket s minden más mezőgazdasági művelésre alkalmas földet kell érteni. A nem kisajátítható minimumnak 170 hold művelhető, maximumnak 850 holdat állapított meg. Progreszsziv táblázatban tüntette ki a birtokarány szerinti kisajátítandó földek térfogatát 100—10.000 Ha. között (170—17.000 hold). 110 Ha.-ból 9 Ha., 10.000-ból 9500 hektárt rendelve kisajátíthatónak. A kisajátításokra három végrehajtó fórumot állított: a helyibizottságot az első, a kerületit a második, a regionálist harmadfokon. A helyibizottság elnöke a járásbíró, egy tagja a parasztok, egy tagja a birtokosok kiküldöttje. A másodfoku hatóság elnöke a járásbíró vagy megyei törvényszék egy bírójára, akit a törvényszék elnöke rendel ki, tagjai: két-két küldöttje a birtokosoknak és parasztoknak és egy állami kiküldött. A harmadfoku hatóság, minden fellebbezési bíróság területén, egy törvényszéki bíróból, a legfelső mezőgazdasági tanács egy küldöttjéből, az állam egy küldöttjéből, a birtokosok egy képviselőjéből és a parasztszövetkezetek szövetségének egy küldöttjéből áll. Fellebbezések esetén a kisajátítási határozat háromfoku elbírálás után válik jogerőssé. A kisajátítás az állam részére történik.

A jogerős határozat alapján mérnökök és agronómok kitűzik a határokat.

A parcellázás és megváltás főintézője egy pénzügyintézet: a *Szövetkezetek és Birtokbaadás Központi Pénztára*. Ez alkotja meg a földműves parasztok egyesületét minden községben, aminek neve: *obsti*. Ahol ez nem sikerül, ott a helyi népbancok igazgató-tanácsának 2 tagjából és a Ház egy delegáltjából álló bizottság helyettesíti. Az *obsti* alapszabályait a népbancok Központi Pénztára láttamozza, a békebíró hitelesíti és ezzel érvényesekké válnak. A földeket az *obsti* veszi át s az fizeti a béreket, melyek vidékek szerint vannak megállapítva. Nemfizetés esetén a földtulajdonosokat a Központi Pénztár elégíti ki s az egyeseken a közadók módjára hajtja be. A ki-

sajátított földek bérlete megszűnik s ha az egész birtok 25%-a kisajátítottatik, az egész bérszerződést érvénytelenítheti a bérlő. Az obsti beszedi a bért az egyesektől, befizeti az államnak, az állam kiadja az egyeseknek.

A föld árát a kisajátító háromfoku hatóság állapítja meg a szükséges szempontok figyelembe vételével. A vevő parasztokat az állam adómérsékléssel, legelőbér hozzájárulással támogatja. A kártalanítási kötvények kamatát az állam a letéti pénztárba fizeti be s a jogosultak, a törvényszék igazolása után, onnan kapják ki. Az állam a földet tehermentesen kapja s csak a *Mezőgazdasági Hitel* jelzálogi követelése érvényes. A birtokot terhelő követelések csak az államkötvényekkel szemben érvényesíthetők.

E törvény alapján 1924 márciusában a következő volt a helyzet:

Kisajátított:

Magánbirtok	3719, összes terület	1,512.668 h
Koronabirtok, holtkézi birtok	664, „ „	437.030 h
Külföldiek birtoka	62, „ „	60.115 h
Abszentisták	25, „ „	40.879 h
Állami birtok	281, „ „	143.895 h
	<hr/> 4750, „ „	<hr/> 2,224.588 h

A magánbirtokokból kisajátítandónak előirt 3,400.000 holdból tehát még 765.000 hold hiányzott. E hiány pótlására alkottatott meg a regáttra nézve az 1921. évi július 14-i törvény és 1921. évi július 30-án az Erdélyre és a vele együtt elcsatolt vidékekre vonatkozó külön törvény (Garoflid-törvények).

A két törvény között a következő különbségek vannak. A regátban a holtkézi birtokokból csak a művelésre alkalmas földek sajátítandók ki, Erdélyben a köztulajdonszerű holtkézi birtokok (község, alapítvány, egyház, iskola, kórház stb.) egészen. A magánjellegű jogiszemélyek (bankok, egyéb közkereseti társaságok) birtokából csak a művelhető földek. A külföldiek birtokai egészen kisajátítás alá esnek a regátban, de csak részlegesen Erdélyben. Kisajátítás alá eső abszentista a regátban az, aki mint abszentista kétszeres földadót fizetett. Erdélyben az, aki 1918 december 1-je (a román szuverénitási kiterjesztése) és 1921 március 23-a (a törvényjavaslat benyújtása) között tartósan távol volt, hivatalos, külföldi misszió nélkül.

A regátban a vidék hegyes vagy sík volta és a földszükség nagysága szerint 100, 150, 200, 250 hektár hagyandó meg magánosoknál, jól felszerelt s fejlett üzemek esetén 100, 200, 300, 500 hektár. Erdélyben ugyanennyi hold (1 h = 0.57 Ha.). A regátban az elidegenítési tilalom 1916 augusztus 16-tól, Erdélyben 1918 december 1-től hatályos. A képzett és okleve-

les gazdafiuk a regátban a maximumon felül 50 hektárt tarthatnak meg, Erdélyben csak atyjuk kvótájának felét tarthatják meg a gazdafiuk. Az érsekségek, püspökségek, parochiák, kolostorok, iskolák részére annyi föld hagyatik meg, amennyi morális és művelő tevékenységük fönntartására *szükséges*. Ezt a szükségét másként nézik a regátban mint Erdélyben, különösen ha nem orthodox ügyről van szó.

A Garoflid-törvények gondoskodtak arról, hogy a maximumok ne birtokokként, de birtokosokként számíttassanak. Tehát, ha valakinek több vidéken vannak birtokai, területük együtt ne lehessen több 500 hektárnál a regátban és 500 holdnál Erdélyben.

*

A reformnak a törvények szerint elsőrendü célját, a parasztok földhözjuttatását a regátban úgy valósították meg, hogy a kisajátított földek, bérletül az obstik, a községi érdektületek *kollektiv* birtoklásába adattak. Erdélyben az 1921-i agrártörvényt egy rendelet előzte meg, mely szerint a kisajátítandó területek a községi földműves parasztoknak *kényszerbérletbe* adattak. A földhöz juttatandók kiválogatását külön kisajátító és birtokbaadó bizottságok végezték. A regátban 5—7 hektáros parcellákban osztatott a föld; Erdélyben⁴ 7 hold a maximum és a telepítésre szánt vidéken 16 hold. A már birtokkal birók csak a maximumig való kiegészítést kapják.

A kiosztás sorrendje a regátban a következő: 1. a mozgósítottak az 1916—19-i háboruban; 2. a mozgósítottak az 1913-i háboruban; 3. a hadiözvegyek gyermekeik részére; 4. föld nélküli földművesek; 5. az 5 hektáron alóli birtokosok; 6. hadiárvák. Ugyanazon kategóriában elsőbbségük van: *a)* a rokkantaknak; *b)* akik a földet munkálták; *c)* akiknek instrukciójuk és már szervezett gazdaságuk — *gospodaria* — van; *d)* a legidősebbnek. Ha nincs elég föld, sorshuzás szerint megy a részesedés. A városok körül, 10 kilométeres körben, földet kapnak a mezőgazdák és mezei munkások, tanítók, lelkészek s egyéb kis közfunkcionáriusok, ha kötelezik magukat a földek munkálására. A rokkant tiszték 5, a telepítési vidéken 25 Ha. földet kaphatnak. Ugyanigy a törvény kihirdetésekor szolgáló katonatisztek, a törvény szerinti árban. A helyben földet nem kapók a telepítési vidékeken kaphatnak. Minta-gazdaságok alkotása végett iskolázott gazdák és rokkant katonatisztek kapnak földet a Központi Pénztár által előirt föltételek mellett.

Erdélyben a kiosztás sorrendje más, és pedig: 1. család-

⁴ Erdély alatt mindig az egész, Magyarországtól Romániához csatolt területet értjük, — vagyis oláhul: Crishana (Körösvidék), Maramuresh és Banat is.

fők, gazdasági cselédek vagy munkások, akik a mozgósítás előtt két évvel a kisajátított földön dolgoztak s a háboruban megrokkantak, de képesek a munkát dirigálni, hadiözvegyek és árvák; 2. a helyi gazdasági cselédek és munkások, családfők, akik a háboruban szolgáltak, de nem rokkantak és — demobilizáltatván — a kisajátított földet munkálták; 3. a háboruban rokkant, de a munka dirigálására alkalmas családfők, hadiözvegyek és árvák stb. 11 kategóriában; 4. legvégül a háboruban valamelyik szövetséges hadseregben, csapatokban szervezkedett önkéntesek és a román hadsereg önkéntesei (92. §). Ha helyben nincs a jogosultak részére elegendő föld, másutt igényelhetnek. Szükség esetén sorsot kell húzni.

A regátban a kisajátító és birtokbaadó bizottságok tagjai: a biró, a lelkész, a tanító és négy kiküldött paraszt. A jogosultak jegyzékét ezek állítják össze. Másodfokon hattagu járási bizottság dönt, a járásbiró elnöklete alatt. A parcellákat a kataszteri igazgatóság méri ki. A birtokba helyezettek végleges birtokosok. A Központi Pétár előírhatja a gazdálkodási módot, gazdasági berendezéseket és társulatokat alkothat az új birtokosok vezetésére és oktatására s büntetéseket is szabhat ki. A más községben lakóknak három év alatt el kell foglalni földjüket. A törvény rendelkezései ellen vétők, két fórum ítélete alapján, birtokuktól megfoszthatók, de joguk van a kifizetett pénzt visszakövetelni.

Az 1925. évi márciusi törvény szerint a reform során kiosztott földek csak akkor adhatók el, ha az állam nem gyakorolja az elővásárlási jogot. A vevők csak román állampolgárok, földművesek és 25 Ha. művelhető földnél többel nem bírók lehetnek. Az éladás csak öt év után és egészben történhetik. A kiosztott földek csak a Központi Ház, a népbankok vagy az államtól erre fölhatalmazott intézet javára terhelhetők meg. A ház, a hozzátartozó kert és föld 1 hektárig meg nem terhelhető s perlés, végrehajtás alá nem esik.

*

Kétféle kártalanítási törvény van. A jogi személyek 5%-os járadékkötvényt kapnak, mások ötven év alatt törlesztendő 5%-os kötvényeket. A vételárból 20% az állam javára levonatik, mint költségtérítés, az 5% a 80% maradvány után jár. A kisajátítási árat az állam a Letéti Bankba fizeti és ez lép összeköttetésbe a kártalanított birtokosokkal. A kártalanítási ár konzignálása után a föld mindenféle tehertől szabaddá válik, kivéve a Mezőgazdasági Hitel-Intézet bekebelezett követelését. A többi hitelezőknek csak a konzignált vételárra van joguk.

A kártalanítási összeg az 1917—1922 között a regionális bizottságok által megállapított bér negyvenszerese, legelőkre nézve a huszszorosa. Az új birtokosok a kártalanítási árnak

50%-át fizetik, a másik felét az állam fedezi. Ha a paraszt a vételár legalább 20%-át lefizeti, 20 évi törlesztési időt kaphat. Az agrárbizottság a szegény parasztokra nézve ezt a kötelezettséget leszállíthatja. Az annuitásokat közadók módjára hajtják be. A parasztok a földet hektáronként 500—1000 leiért kapják (17—34 pengő).

*

A legelőkre és az erdőkre nézve az 1920 szeptember 20-i törvény intézkedik. Kiméletesen a regátra nézve, ahol a kisajátítás célja a községi legelők olyan kiegészítése, hogy 3, áradásos vidéken 4 nagy állat essék egy hektárra, a dombvidéken 2. Egy nagy állat három kis állattal egyenértékű. Erős vagyonszűkítő hatással Erdélyre, kisajátítandók a következő földek:

a) magánosok legelői, ha meghaladják az illetők állatainak eltartására szükséges területet, 50 holdon alól is;

b) közbirtokossági legelőknek az illető közbirtokosság marhatartási szükségletét meghaladó része;

c) az 1908-i magyar törvény által alkotott vagyonszűkítések, külön társulatok és volt urbéresek legelői, a fentiek szerint;

d) az erdészeti szakközégek szerint legelőknek alkalmas erdők az Agrar Comité jóváhagyásával;

e) szükség esetén szántóföldek, úgy hogy egy családfőre 1 hold legelő essék.

A legelőszükséglet: hegyvidéken családfőként 20 holdig, dombvidéken 5, lapályon 2 holdig. Főleg állattenyésztésből élő hegyvidékeken 22 holdat is lehet számítani, dombvidéken 10 holdat.

Hegy- és dombvidékeken az erdőszélhez közel eső tisztások is igénybevehetők.

A regátban az *erdők* csak kivételesen, legelőhiány pótlására sajátíthatók ki; Erdélyben a községi erdők létesítésére vagy kiegészítésére is, hogy a *népnek legyen tüzi- és épületfája*. Constantinesco ur megkockáztatta azt az állítást, hogy ezzel a magyar rezsim alatt elkövetett igazságtalanság tétetik jóvá.

A községi erdők céljaira szolgálnak a közérdekű jogi személyek, az abszentisták és az állam erdei. A községi területe olyan legyen, hogy minden családra 3 hold, állattenyésztő és faiparos vidéken 5—7 hold jusson. A kisajátítást az állami erdészet meghallgatásával, az említett bizottságok végzik. Így a törvény ismét erdőket ad a parasztok kollektív tulajdonába, amelyeket haszonélveztek a földesurak visszaélései és fosztogatásai előtt, — írja Constantinesco ur.

Az 1924 június 28-i törvény némileg kiegyenlítette az erdők kisajátítása tekintetében a regát és Erdély között levő

különbséget. A község közepétől számított 20 kilométeres körzetben községi erdők céljaira kisajátíthatók a jogi személyek és magánosok erdei, 100 hektáron felül a regátban is. Az újjáültetés alatt levő erdők érinthetetlenek. A kihasználási szerződések respektáltaknak (Erdélyben nem!).

Az erdők kisajátítása bíróilag megállapított kártalanítással eszközöltetik. Az eljárást külön törvény fogja szabályozni.

*

A földreform eredményei. Erdélyben, az összesen 5,258.411 hold területből, 1924. évi szeptember 15-ig 2,745.788 holdat sajátítottak ki, vagyis az egésznek majdnem a felét. Akik tudják, hogy Erdélyben egyáltalában nem volt sok szántóföldes latifundium s hogy 1000 holdon felüli sok szántóföldes birtokok nagyobb számban csak az oláh Bánát, továbbá Bihar, Szatmár és Máramaros vármegyében voltak, el tudják képzelni, hogy micsoda mohósággal dolgoztak ott a magántulajdont anektáló bizottságok. A régi birtokosok kezén alig maradt szántóföld, mert a kisajátított területből:

szántóföld	798.723	kat.	hold
rét	162.936	„	„
legelő	570.503	„	„
erdő	1,168.408	„	„
házhely	9.403	„	„
iskola- és templom-telek	242	„	„

A kisajátított területből 381.013 holdat a 200—500 holdas birtokokból vettek el, 1,793.926 holdat pedig az 500 holdon felüliektől. És csodálatosképen még arra is fölhatalmazást találtak a törvényben, hogy 623 hold *szőlőt* és 1757 hold *gyümölcsöst* kisajátítsanak. Az eljáró bizottságok nagy kisajátító buzgalmára mutat, hogy nem kevesebb, mint 5097 birtok ügye megjárta a fellebbezési fórumokat és 1925 január 1-én 3905 ügy még elintézetlen volt. Constantinesco ur jelzi, hogy a kisajátított terület még gyarapodni fog, mert a művelhető földek és erdők kisajátítása még nincs befejezve. A 2,294.584 holdból a parasztnak ideiglenes haszonélvezetébe adatott

művelhető föld	504.104	hold
rét	111.227	„
házhely	1.088	„
összesen	638.144	hold.

Községek kaptak: legelőnek 530.355 holdat és erdőben 320.617, összesen 840.972 holdat.

Közérdekű tartalék céljából nem osztatott ki 87.856 hold, kiosztásra vár az eddig kisajátított területből: *szántó* 101.454,

rét 16.856, legelő 21.343, erdő 759.231, szőlő 604, gyümölcsös 1424 és házhely 836 hold, összesen 925.350 hold.

Végleg birtokba adatott 1924 szeptember 15-ig 76.055 hold. A kiosztásban 177.113 román, 64.173 magyar, szász és sváb részesült.

A nagybirtok Erdélyben 22.73%-ra redukálódott 57%-ról. Persze ez az 57% úgy jön ki, ha már a 200 holdas birtokot is nagynak számítjuk. A kisbirtok 49.34%-ra gyarapodott, — a középbirtok aránya maradt a régi, kb. 29%, — írja Constantinesco.

A regátban, a második kisajátítás folytán 4,604.725 hektárral tett kevesebbet a nagybirtok területe, — vagyis 8% lett — a kisbirtok 80.94%, a középbirtok 11.06%. További kisajátításoknak nincs helye. Az 1,014.810 összeirt jogosultból 604.733 kapott földet; 400.000 paraszt kimarad a földosztásból. Az egész állam területén 5,713.598 hold sajátított ki s ez a művelhető földnek kb. 30%-a a paraszt-kisbirtokosok kezére jutott.

A reform pénzügyi vonatkozásaira nézve Constantinesco ur a következő adatokat közli. Az 1924. évi szeptember 15-ig a birtokosok kárptótlási követelése a regátban 4.857,686.402 leiben állapított meg. A 20%-nyi érték 971,547.280 leit képvisel, ebből 420,509.821 lei jelzálogi terhet a *Crédit Foncier Rural* = Mezőgazdasági Földhitelintézettől vett át az állam. Ugyane határidőig a végösszeg 80%-a lett kötvényekkel kiegyenlítve. Az új birtokosok közül 402.934 személy 1,341.962 hektáron 1.916,997.213 leit fizetett be. Erdélyben a pénzügyi állapot még tisztázatlan, mert egy évvel később indult meg az akció.

Hogy mennyi adatott ki *egyed-egy kedvezményeseknek* nagy és középbirtokul, hogy kiosztott földekből mennyi került *tényleg művelés* alá stb. adatokat nem találunk.

A bukaresti földreform-törvényeknek a magyar és szász magán és közös birtokszerű tulajdon faji annexiójára törő célzata erdélyi és regáti törvények közötti különbségből is látszik. Különösen ha a különböző maximumokat, a szőlők, gyümölcsösök és erdők kisajátítását tekintjük. De ez a célzatoság egész súlyos, az állampolgári egyenlőséget semmibe vevő mivoltában, főleg a végrehajtása intézése során tűnik ki. A törvényben például nincs alapja, hogy míg az erdélyi földet, az 1908—13-i érték alapján kb. 5%-kal kártalanítják, a regátban az 1917—22-i átlagos földárak vétetnek alapul. Ezért írta *Connert Frigyes* szász képviselő a *Siebenbürgisches Volksblatt* 1922 augusztus 24-i számában, a végrehajtás megindulása idején, hogy kezdetét vette az erdélyi nem román népek tragédiájának utolsó fölvonása. Az, ami most történik, az a cinizmus, amellyel a törvény rendelkezéseit sárba tiporják, meghaladja a legpesszimistább félelmet is. „Annak föl-

fogására, ami történik, hiányzik az érzékszerv.“ A kormány pártfogoltjai sorra mentesítették nagy birtokaikat a kisajátítás alól, vagy a megállapított potom áron nagy birtokokhoz jutottak. *Bacalbasa Constantin* azt tárta elő az *Adeverul* 1923 december 5-i számában, hogy „a korrumpált eljárás tisztességtelensége az állam érdekeit fenyegeti“. „Nincs-e jogunk, — írja — hogy megkérdezzük, hova lett Románia földje? Kinek a zsebébe vándorolt? *Ki lopta el úgy a régi, mint a kilátásba helyezett tulajdonosoktól?* Kik bátorítanak fel ezekre a tolvajságokra s kik türik?“ E kérdésekre *Jon Klopotel*, a *Societatea de Maine* c. folyóiratában, mintegy válaszul írta, hogy az agrárbizottságok engedelmes szolgálai a kormánynak, ezer meg ezer holdakat, kiosztás helyett, fenntartanak az államnak. „Azok a fenntartott földek arra szolgálnak, hogy lecsendesítsék azokat az elégedetlenkedőket, különösen a parlamentben, akiknek apró előnyök, privilégiumok kellene, hogy megfizessék szolgálataikat; a fenntartott földek az elképzelhető legnagyobb korrupció eszközei, megkárosítva egyúttal a parasztokat. A bukaresti képviselőház egyik ülésén *Mann D.* erdélyi képviselő (1924/25-i napló 207. l.) mondta, hogy a kisajátított földeknek a kormány által visszatartott legjobb részein, miniszterek alakítanak vevőtársaságokat vagy bérbeveszik önmaguk. A parasztok egy-egy kopár hegyoldalt kapnak, míg a jó termőföldeket a kormány a mi embereink számára tartja fenn.“

Egyik 1921-i kormányjelentés szerint a földosztásban 246.000 románnal szemben 88.379 más nemzetiségű részesedett. A földmívelési minisztérium 1927-i statisztikája szerint a regátban a nagybirtok terjedelme majdnem ötször akkora, mint Erdélyben, a lakosság pedig alig egyharmaddal több. *Az erdélyi nagybirtok azonban közép- és kisbirtok, a romániai pedig igazán nagybirtok.* A kárpótlási eljárást *Vlád Aurélnak* következő mondása világítja meg: „Kisajátítottunk Romániában 11 millió holdat s felosztottuk 1,250.000 igénylő között s emiatt szenved a többi becsületes 14 millió. A kisajátított tulajdonosoknak fizetünk 1000—1500 leit holdankint, jóllehet a föld értéke legalább 10.000 lei s csináltunk nekik legalább 110 milliárd kárt.

Suciu Petru, erdélyi román politikus *Probleme Ardelene* (Erdélyi problémák) c. munkája 14. lapján a következő mondatok olvashatók: „A parasztokat, akiknek nem volt földjük, adtunk törpe egy—három holdnyi birtokot, de nem adtunk fölszerelést, tőkét; nem adtuk még a lehetőségét sem, hogy megszerezhessék. Így aztán a kis darab földön, fölszerelés nélkül, nyomorult rablógazdaságot folytat a paraszt... A parasztság ugyanolyan szolgálai helyzetben maradt, azzal a különbséggel, *hogy most külföldi tőke és idegen spekulánsok rabja lett.* Az erdélyi román gazdasági életben az etikett a

miénk, de a gazdaság s főleg az eszközök idegen kézben vannak.“⁵

A reform szociális és politikai hatásai tekintetében *Radulescu Motru* bukaresti tanár a következőket írja: „Az a kis darab föld, a mi a parasztot egy improduktív munkához köti s lehetetlenné teszi, hogy hasznothajtó munkával cserélje föl, kapóra jön azoknak, *akiknek hivatása, hogy kihasználják a parasztság érzelmeit.* A demagóg idealisták előtt gazdag jövő tárul föl. A nyomoruságában egyformává *lett parasztság a legjobb forradalmi elemet képezi egy államban...* A demagógok minden érdeke, hogy felaprózzák a birtokot. Csak így termelhetnek általános nyomást, amelyet aztán az osztályharc követ forradalmi eszközökkel.“⁶

Ismeretes a 2285 bánáti magyar telepes ügye, akiknek már jóformán letörlesztett birtokát a román kormány kisajátította s a Népszövetség nyomására is csak holdankint 29 frankkal akarta kárpótolni az *1000—3000 frank valóságos érték* helyett. És ismeretes az erdélyiek ügye, amely most van egyezkedő tárgyalások alatt. A magyar telepesek és optánsok román faji érdekekben szándékolt kifosztása a kisebbségi paktumokba ütközik. (Románia és a Szövetséges és Társult Főhatalmak között 1919. évi december hó 9-én kötött szerződés 13. és 9. §a.)

3. Görögország.

A mai Görögország két, a mezőgazdasági termelési és birtoklási viszonyok szempontjából különböző területből áll. Az egyik az 1913. év előtti terület, a másik az a terület, amit a bukaresti békében és a világháború után nyert. A berlini szerződés alapján Görögország területét 64.688 km²-re tette a hivatalos statisztika 2.800.000 lakossal. A bukaresti békében nyert területgyarapodás kerekén (Macedónia és Délepirus) 42.760 km² tett, amihez még a világháború után Bulgáriától elcsatolt Nyugatthrácia járult és több sziget, úgy hogy Görögország mai területe 119.182 km²-re, lakosainak száma az 1920. évi népszámlálás szerint 4.820.082.

Az előbbi Görögországnak a mezőgazdasági termelés szempontjából nagyon kevés volt a jelentősége. Területének nagy részét mészkőhegységek elkopárosodott sziklái borítják, s ezért csak 22—23%-a van művelés, vagyis szántóföldi, kerti vagy szőlőművelés alatt, beleértve a gyümölcsfa- és olajfajligeteket is. Közel 33% rét és legelő, az utóbbiak között sok sziklás juhlegelő. 12% az erdő és 34% a művelhetetlen terület. Az összesen 905.000 Ha. szántóföld-területből 270.000 esik *Thessáliára*. Itt, Görögországnak ezen a területén, amely csak a berlini szerződés után csatoltatott hozzá, van nagyobbarányú

⁵ Mindez idézeteket Szász Zsombor elől említett könyve közli.

⁶ Idézi Szász Zsombor id. munkájában, 145. l.

szemtermelés. Thessáliában a nagybirtokok voltak az uralkodók, míg a többi területen a kis- és törpegazdaságok, nagyobb-részt szőlő-, dohány-, olaj-, gyümölcs- és zöldségtermeléssel. A gazdálkodás módja a szántóföldeken nagyon primitív. A hegyvidéki sovány talajokon 2—3 ugaresztendőre jött egy gabonatermelő év, a síkságokon 1 ugar, 1 buza- vagy árpa-vetés. A csekély állatállomány miatt nincs trágyázás. Az öntözött földeken rablógazdaság divik: 9 havi ugar, tavaszi, őszi, vagy 19 havi ugar, tavaszi (hüvelyes vagy ipari növények). Thessália termékenyebb vidékein ugar, buza, árpa; Athén és több város közelében ugar nélkül és kevés trágyával folytonosan megy az árpatermelés. Kevés a gép, egyes elmaradott hegyvidékeken még látható a Hesiod korabeli éke.

Mint a többi Balkán államban, úgy itt is, a török földesuraktól és államtól elvett földek a földmivesek között osztattak ki. Pl. az 1843-i törvény szerint 4 Ha. öntözhető föld, 4 Ha. nem öntözhető, 12 Ha. hegyi terület és $\frac{1}{2}$ Ha. lakóház és belsőség. Olesó áron mindenki annyi földet vehetett ezenfelül, amennyit akart. Ilyen módon 1880-ig az egész addigi Görögország kis, primitív üzemekre oszlott. Thessáliában a kívándorlott török nagybirtokosok földjeit külföldön élő, vagyonos görögök vásárolták föl. Itt legnagyobb részben a törökkori részes gazdálkodás maradt fenn, kevés házi kezeléssel, még a szőlő- és gyümölcsös területeken is. A birtokos része 10—50% között járt, aszerint, hogy a tulajdonos állati munkával, pénzzel, vetőmaggal mennyiben járult a műveléshez. Néhol a birtokosok felügyelő gazdatisztet tartottak. A gazdálkodás hanyag és rabló jellegű volt. Jóformán olyan, mint Európai-Törökország csiflik-rendszerében. Ennélfogva az 1913. és világháború előtti Görögország csak szőlőt, bort, olivát exportált, gabonaművekben, burgonyában, vágóállatokban importra szorult. Az importnak több mint negyedrésze kenyérmag és liszt. Az állatállományban csak a juh és kecske bír jelentős szereppel, — hitvány gyapjuval, husért és tejért tenyésztve. Görögországnak van Európában a legnagyobb kecske-állománya. A néptáplálkozásban a juhtej, vaj és sajt játszik szerepet. Mint minden Balkán államban, úgy itt is, az állattenyésztés minden ága alapos regenerációra szorul.

A balkáni és világháború után Görögország a mezőgazdasági termelés szempontjából igen jelentős, termékeny talaju területekhez jutott. Birtokába kerültek a legjobb dohánytermelő területek. Xanthi, Drama, Kavala, Szaloniki környéke, a délkeleti macedóniai gyapot- és rizstermelő földek és több kukorica és buzatermő síkság. Ilyenek: a Szaloniki síkság — a *Camponia* = 1715 négyszögkilométer, a *szerzei káptalan* = 1258 négyszögkilométer, a *bitólyi* síkság egyharmada = 400 négyszögkilométer, a *Móglena* (Meglen) = 932 négyszögkilométer, a Balkán-félsziget legjobb hagyma- és paprikaterme-

lője, a *dramai* medence = 559 négyszögkilométer, a Sztrumica völgytágulásának fele = 130 négyszögkilométer. Mind e területeken a Balkán-félsziget legelőhaladottabb termelése folyt: buza, árpa, gyapot, selyem, rizs, dohány, zöldség, sezám. Niausta (Nyegus) környékén a bor, Seres környékén a gyapot a legjelentősebb. Xanthi, Drama, Kavala, Szaloniki dohánytermelő központok. E vidékek dohánytermelését, hozzáértve a bolgár uralom alatt levő *Dzsumaja* és a szerb Üszküb (Sakoplye) környékét, a szalonikii konzulátusunk 60—70 000 métermázsára tette.

E vidékeken a már említett csiflik-rendszer volt az uralkodó. A gyarló birtoklási, vagyon- és személybiztonsági viszonyok folytán a Szaloniki vilajet területének csak 6.5% volt művelve. Ez az arányszám Délmacedóniában kb. 20%-ra tehető. A gazdálkodás a csenevész marha- és lóállomány, nomád pásztorkodással tartott juh és teljesen hiányzó sertésstenyésztés mellett, hitvány eszközökkel, gépek híján, a lehető legprimitívebb volt és most is az. Mert amit Romániában és Jugoszláviában a képtelen hebehurgyasággal végbevitt birtokreform okozott, azt itt a földmives, főleg jó dohány, rizs, gyapot és gyümölcsstermelő török meg bolgár lakosság kiűzése vagy kiirtása eredményezte. E földmives nép helyére kisázsiai görög, — legnagyobb részt kereskedőféle elem került. Macedóniába kereken egy millió görög került, tőke, szakértelem és erősebb munkaképesség nélkül. Ezek nem tudják pótolni a Bulgáriába menekült 600.000 földmives és a Kis-Ázsiába telepített török gazdák termelő erejét. A termelés színvonala ugy quantumban mint minőségben leszállott. És a dohánytermelés szempontjából érzi ezt az egész világ.

*

* *

A Balkán-félsziget mezőgazdasági és termelési és birtoklási viszonyait szinte katasztrófálisan megrázkódtatták a balkáni és világháboru utáni fejlemények. A már régen megoldásra váró kérdéseket, önként mutatkozó reformokat, a higadt államkormányzati munkálkodás helyett, *forradalmi kapkodás* kapzsiság, üzérkedés, fosztogatás ragadta kezébe. Több évtizede kell hozzá az építő munkának, a sokféle pénz- és munkabeli beruházásnak, míg a Balkán a háboruk előtti fejlődés irányába kerül vissza. *Az első föladat volna pedig sorozatos törvényhozási intézkedésekkel a birtoklási és üzemi biztonság jogalapjait helyreállítani.* Ez teszi lehetővé a köz- és magánhitel új fejlődését s a külföldi tőke bevonulását, valamint a belföldi tőkeképződést.

Ezt az állapotot, az adatgyűjtés meg közlés ismert hasznavehetetlensége miatt lehetetlen statisztikai adatokkal megvilágítani. Csak hozzáveőleg illusztrálja a helyzetet, hogy Románia most 1.5 millió mm. körüli buza és 2 millió mm.

körüli tengeri kiviteli fölösleggel rendelkezik s hogy állat-kivitele csakis a Magyarországtól elvett vidékekre támaszkodik. Jugoszláviának 1927-ben 1.2 millió mm. buza és 2 millió mm. tengeri kiviteli fölöslege volt. Előbb maga a Bácska többet produkált ennél. Mert sajnos, a balkáni területek elterméketlenedése áthatott az előbb európai rezsím alatt állott területekre is. A regátban most éhínség van, Erdélyben kenyér-szükség.

Ha a jogi, szociális és gazdasági viszonyok szilárdabb irányba terelődnek, akkor a Balkán jó piaca lesz a mezőgazdaság rekonstruálására szolgáló termékeknek és gyártmányoknak. Ilyenek: *vetőmagvak, csemeték, szőlővesszők, oltványok, tenyészállatok, mezőgazdasági gépek és eszközök*. Magyarországnak, mint közvetlen szomszédnak, melynek talaj- és éghajlati, de termelési viszonyai is közelebb állanak a Balkánhoz, mint Németország, Franciaország, Itália stb., e rekonstrukcióban erősen részt kellene vennie.

Meg kell még jegyeznünk a kép teljessége kedvéért, hogy ármentesítő munkálatokra és szabályozásra várnak az összes balkáni vízfolyások. A Dunát nem számítva, ilyen vízfolyások: a Vardar = 370 klm., a Viztrica = 226 klm., a Mesta = 226 klm., a Sztruma = 200 klm., a Bregalinca = 162 klm., a Crna Reka = 189 klm., a Pesinya = 119 klm., az Ibar = 150 klm., a Morava, Románia, Szerbia és Bulgária összes, ismertebb hosszúságú folyói. Ha csak a síksági folyamszakaszokat vesszük, több mint 2000 km. hosszúságban szükségesek az ármentesítő és meder-szabályozó munkák. Egy századra menő munka és költségvetési program keresztülvitele kell hozzá, hogy a balkáni államok mezőgazdasági, termelési és birtoklási viszonyainak az alapvető fejlődési munkálatai megvalósíttassanak.

Az a fenyegető külpolitikai feszültség, amely egyrészt a bolgárok és románok, másrészt a görögök és bolgárok, meg törökök, harmadszor a szerbek, bolgárok, albánok között származott s amelyet a világháború még a magyar, horvát, olasz kérdésekkel is sulyosított, éppen olyan akadály a balkáni termelés haladásának, mint a balkáni államok belső zilált viszonyai. Egyetlen egy állam, Bulgária van a rekonstruálódás útján, dacára annak, hogy legyőzött s hogy óriási sérelmekete szenvedett szomszédjaitól. Európai érdek az, hogy a balkáni államok megint jelentős piacai legyenek a művelt Nyugat áruforgalmának. *Tehát európai érdeknek mutatkozik a jellemzett állapotok nemzetközi hatalmi fórum által való sürgős rendezése is.*

A végtelenül komplikált föladatok elvégzésére a balkáni államok a maguk erejéből képtelenek voltak eddig is. Most és a közel jövőre nézve még képtelenebbeknek mutatkoznak.

Németh József.

Csonka-Magyarország kereskedelempolitikai helyzete.

Kereskedelmi mérlegünk passzivitása miatt sokat támadták az utóbbi időkben külkereskedelmi politikánkat.

E tanulmánynak nem célja az, hogy kereskedelmi szerződéseinket védje vagy kritizálja. Szerző nem tartja hivatottnak magát semminemű bírálatra. Szándéka mindössze az, hogy rámutasson az alábbiakban néhány konkrét tényre. Vonja le ezekből a tisztelt olvasó azokat a gazdaságpolitikai következtetéseket, amelyek gondolkozásának legjobban megfelelnek.

I.

Csonka-Magyarország kereskedelempolitikai helyzetének legfőbb jellemvonásai a következők: kis fogyasztóterülettel rendelkező, agrárjellegű ország, melytől közvetlenül keletre nála kevésbé intenzív mezőgazdasági termelést üző agrárexportállamok fekszenek, közvetlen nyugati szomszédjai pedig olyan ipari államok, amelyeknek mezőgazdasága pillanatnyilag válsággal küzd.

A világgazdaságban jelenleg uralkodó zavaroktól minden nemzetgazdaság szenved, egyik azonban csak kisebb mértékben, a másik fokozottabban.

Fent jellemzett kereskedelempolitikai helyzetéből kifolyólag Csonka-Magyarország azon államok közé tartozik, amelyek a világgazdasági válságtól a legsúlyosabban szenvednek.

Közismert jelenség az ugynevezett „agrárrolló“, azaz: a mezőgazdasági terményeknek az utóbbi években bekövetkezett relatív áresése az iparcikkek áraihoz képest. Ha a mezőgazdasági és az ipari cikkek árai 1913 óta változatlanok lennének, akkor kereskedelmi mérlegünk 1926-ban 91 millió pengő felesleget mutatott volna fel s 1927 első kilenc hónapjában a hiány csak 193 milliót tett volna ki a tényleges 276 millió helyett.¹

Nyilvánvaló, hogy az agrártermékek relatív áresése hátrányosan befolyásolja minden agrárexportország kereskedelmi mérlegét, előnyös viszont az ipari exportállamokra.

¹ L.: *Kádas Károly dr.*: „Import és exportindex.“ Magyar Statisztikai Szemle. 1928 január.

A Nemzetek Szövetségének gazdasági és pénzügyi osztálya részletes számításokat végzett ebben az irányban s a következő táblázatot állította össze:²

Állam	Az exportált áru árindexe az import-index százalékában			
	1923	1924	1925	1926
Németország	83	96	97	106
Anglia	128	122	119	123
Ausztria	105	107	—	—
Csehország	102	101	103	98
Argentína	66	74	86	—
Csonka-Magyarország	79	81	—	—

Ha e táblázat jelzőszámai 100 fölé emelkednek, az azt jelenti, hogy az exportárindex az importárindex fölé emelkedett. Látható, hogy Anglia, Németország, Csehország, Ausztia, tehát az ipari exportállamok eléggé előnyös helyzetben vannak. (Németország különleges indexalakulása a valutáris zavarokból származik.) Annál hátrányosabb a helyzete azon országoknak, melyeknek kivitelét túlnyomórészt mezőgazdasági termények alkotják: Argentínáé és Csonka-Magyarorszáé.

Az agrártermékek relativ áreséséből további hátrányok is származnak ránk nézve. Ha kereskedelmi tárgyalásaink során valamely országot arra akarunk rábírní, hogy agrártermékeinknek hozzájáruló bevitelét megkönnyítse, ugy ezt általában csak megfelelő ellenengedmény fejében érhetjük el. Más szóval: a másik tárgyaló fél csak akkor lesz hajlandó mezőgazdasági terményeinkre vám- vagy más beviteli kedvezményeket adni, ha mi viszont leszállítjuk vele szemben egyes ipari vámjainkat. Az agrárrolló következtében a legtöbb ilyen üzlet természetesen rosszul alakul reánk nézve, mert pénzben kifejezve nagyobb értéke lesz annak az ipari beviteli többletnek, amely ilyen alapon hozzánk megindul, mint amennyi az a mezőgazdasági kiviteli többlet, amelyet biztosítanunk a szerződés révén sikerül. Hozzájárul ehhez az a körülmény, hogy ma Európának csaknem valamennyi állama a legnagyobb kedvezményes elv alapján szerződik. Ha tehát valamelyikük engedményeket tesz agrárkivitelünk számára, ugyanezeket a kedvezményeket mindazok az agrárexportállamok is megkapják, amelyek az illető országgal legnagyobb kedvezményes szerződésben állanak. Ilyen módon a mi agrártermékeink továbbra is ugyanolyan feltételek mellett verse-

² Deuxième Mémorandum sur la production et le commerce. Genève, 1928. 67. old.

nyeznek ott a többi agrárexportállam termékeivel, mint megelőzőleg.

Az agrárállamon kívül hátrányosan befolyásolja még minden mezőgazdasági exportállam kereskedelmi mérlegét a következő körülmény:

Az ipar akkor termel legtöbbet, mikor legmagasabbak az árak. A mezőgazda viszont akkor kap legkevesebbet a terményeiért, mikor legjobb volt a termés, tehát: a legtöbbet termelte. Általában tehát: a mezőgazda a *legnagyobb tömegű* terméket a *legalacsonyabb* áron kénytelen eladni, az iparos viszont a *legmagasabb* árat kapja érte. Jó példa erre a buza árának Budapesten az 1928. év végén bekövetkezett esése. Hiába volt a nagyszerű gabonatermés; értékben nem voltunk képesek megfelelően kihasználni kereskedelmi mérlegünk megjavítására.

Ami viszont állattenyésztésünk fejlődési lehetőségeit illeti, erre nézve figyelembe kell vennünk azt a körülményt, hogy a nyugati, iparos országok, melyek a háború előtt állati termékeink legjobb piacai voltak, ma más mezőgazdasági politikát folytatnak, mint ezelőtt. Németország például a háború előtt is védte saját mezőgazdasági termelését. Mig azonban akkor a főszólyt a növénytermelés védelmére helyezte, ma, a változott üzemtani felfogások alapján, a lényegét az állattenyésztés fejlesztésében látja s inkább importál takarmányneműeket, csak hogy az állatokat belföldön nevelhesse fel.

Állattenyésztésünkhöz lényegileg hasonló helyzetben van mezőgazdasági iparunk. Egyik ipari állam sem várhatja gabonatermelésének további lényeges fejlődését semminemű agrárprotekciónista intézkedéstől sem. Az intenzív állattenyésztés némileg már magasabbrendű termelési ág, hiszen ennek a nyersanyaga a takarmány, s éppen Németország kíséri most meg az állatállomány fokozását oly módon, hogy állatok helyett takarmányt akar importálni. Hasonló kísérlet történhetik a mezőgazdasági ipar termékeivel is: Ausztria, Svájc, Cseh-, Lengyel-, Német- és Olaszország mind arra törekednek, hogy kenyérszükségletüket ne liszt, hanem gabonaneműek alakjában fedezzék. Ilyen módon saját malomiparukat fejleszthetik. Az eszköz erre igen egyszerű: növelni kell a különbséget gabona és a liszt vámja között. Az agrárprotekciónizmusnak ez a legveszedelmesebb válfaja, mert itt nem a lisztvám abszolút magassága az, ami prohibítív, hanem a buzavámhoz való reláció.

Hasonló politika az is, amelyik beengedi az élő vagy levágott állatokat, de lehetetlenné teszi a szaláminak, füstölt ausznak stb. a bevitelét.

A fentiekből az következik, hogy kereskedelempolitikai szempontból agrárkiviteli cikkeink kétféle megítélés alá eshetnek. Az első csoportba tartoznak azok, melyeknek kivitelét a

külállamok vámemelésekkel lényegesen nem nehezíthetik meg, feltéve, hogy legnagyobb kedvezményes szerződések révén biztosítottuk terményeinknek az egyenlő elbánást más, harmadik államok termékeivel szemben. Ilyen termékeink elsősorban a gabonaneműek. Nyugati szomszédaink gabonatermelése lényegesen már nem fokozható; ők mindig rá lesznek szorulva a külföldi gabonaimportra. Amennyiben pedig legnagyobb kedvezményes szerződésünk van velük, úgy a mi gabonánk ugyanolyan feltételek mellett kerül ki hozzájuk piacra, mint bármely más, harmadik állam gabonája, egészen függetlenül attól, hogy milyen magas ott a gabonavám. Ebből következik az a konkrét tény, hogy a magyar buza exportképessége ma nem a környező államok buzavámjaitól függ. A magyar buza-kivitel kérdése ma nem vámkérdés, hanem tisztán csak szállítási tarifakérdés.

Más megítélés alá esnek kereskedelempolitikai szempontból azok az agrárcikkeink, amelyeket az ipari államok — legalább részben — odahaza is előállíthatnak. Ilyenek az állatok, állati termékek, liszt, szalámi stb. Ezek kivitelének a megkönnyítése adott esetekben feladata lehet kereskedelempolitikánknak, mivel e terményeink kivitele nagyon is függ a környező államok vám-, illetve tilalmi politikájától. A legnagyobb kedvezményes rendszer folytán azonban a legtöbb könnyítést, amit ezen a téren — rendszerint súlyos áldozatok árán — elérnünk sikerül, versenytársaink is megkapják; az amerikai liszt versenye éppen úgy nyomja Csehországban a magyar lisztet, mint az amerikai buza a magyar buzát.

Az itt felsorolt körülményekből kitűnik az, hogy az agrárállamoknak amugy is súlyos helyzete még fokozódik azon verseny révén, amelyet ők egymásnak támasztanak az ipari államokban levő piacokon. Ebben a versenyben aránylag még kedvezőbb helyzetben vannak az extenzivebb termelésű agrárállamok. Ilyenek Argentína, Románia, Bulgária, Kanada. 1924/25-ben hektáronként a buzatermés volt:³

Csonka-Magyarországon	11.8 q
Jugoszláviában	10.7 q
Kanadában	10.3 q
Bulgáriában	9.9 q
Romániában	7.4 q
Argentínában	7.0 q

Az extenzivebb termelésű országok általában alacsonyabb termelési költséggel dolgozván, a versenyben okvetlenül előnyben vannak. Ez az előny azután még fokozódik — Csonka-Magyarország hátrányára — azáltal, hogy Észak-

³ La distribution du froment dans le mond. Institut International d'Agriculture. Rome, 1927. 8—9. old.

Amerikában a mezőgazdasági termelés egyre nagyobb mértékben mechanizálódik. Amerika ezáltal lényegesen csökkenti a termelési költségeit.

A gépek fokozottabb alkalmazásának a hatása már magukban az Egyesült-Államokban is megmutatkozott. Sok farmer ugyanis nincsen abban a helyzetben, hogy gépeket vásároljon vagy alkalmazzon, akár birtokának a fekvése miatt, akár a földbirtok minősége folytán, vagy pedig, mert nem áll elegendő tőke a rendelkezésére. A gépek általános bevezetése az ilyen hátrányosabb helyzetben levő farmerre a romlást jelenti, mert nem képes versenyezni a jól felszerelt mezőgazdasági üzemekkel.⁴

A konkurrens termelésének tökéletesedése előbb-utóbb a mechanizálódásra fogja kényszeríteni az európai mezőgazdaságot s ezzel együtt a magyart is. Elsősorban természetesen nagybirtokainkat, amelyek nem önellátásra, hanem a piacra termelnek.

Nem kívánjuk itt részletesen taglalni ennek a fejlődésnek szinte beláthatatlan gazdasági és szociális következményeit. Csak arra kívánunk rámutatni, hogy a gépek bevezetése folytán felszabaduló mezőgazdasági munkásságunknak elhelyezése az elkövetkező évek egyik legsúlyosabb szociális problémája lesz és valószínűleg újabb feladatok elé fogja állítani kereskedelempolitikánkat is.

II.

Mint láttuk, a természeti adottságok hátrányosan befolyásolják kereskedelempolitikai helyzetünket. Nem állíthatók azonban azt, hogy a jelenleg Európában általánosan elfogadott kereskedelmi szerződéses rendszer ezeket a hátrányokat csökkentené.

Európa államai ma csaknem kizárólagosan a legnagyobb kedvezményes rendszer alapján szerződnek. Ezt a rendszert Németország tette általánossá még a múlt század utolsó évtizedeiben.

Kétségtelen, hogy a legnagyobb kedvezményes rendszer abban az időben éppen úgy megfelelt Németország érdekeinek, mint ahogyan Anglia érdekeit akkoriban a szabadkereskedelmi politika elégitette ki legjobban. Az angol ipar időrendben óriási fejlődési előnyben volt a kontinens iparaival szemben; a szabad verseny mindig az erősebbnek kedvez, s így Anglia érdeke akkoriban természetesen a szabadkereskedelem volt. Németország ipara viszont éppen olyan fejlődési lehetőségeket rejtett magában, mint az angol, munkásai

⁴ L.: Background of the agricultural problem. Editorial Research Reports. Washington, 1927, dec.

ugyanolyan szorgalmasak és tanulékonyak voltak, a német ipar csak időrendben és tőkeerőben maradt el az angol mögött. A német iparnak tehát védővámokra volt szüksége, hogy a belföldi piacot biztosíthassa az angol verseny ellen; ugyanakkor azonban biztosítania kellett azt is, hogy harmadik államokban kedvezőbb, vagy legalább is egyenlő feltételek mellett versenyezhesen az angol termékekkel. E célra a legmegfelelőbb eszköz a legnagyobb kedvezményes záradék volt.

Kérdés, vajjon ennek a rendszernek a jelenlegi általános alkalmazása előnyösen hat-e ki Csonka-Magyarország kereskedelmi mérlegére?

Ha valamely állam a legnagyobb kedvezményes elv alapján köti a szerződéseit, akkor a vele szerződéses viszonyban levő államokban egyenlő feltételek mellett versenyez harmadik államok termékeivel. A legnagyobb kedvezményes elv tehát ma, amikor ez a rendszer általánossá vált, olyan országok számára előnyös, amelyeknek exportcikkei termelési és szállítási fölényben vannak a külföldi piacokon harmadik államok hasonló vagy helyettesíthető exportáruival szemben.

Csonka-Magyarország kivitele túlnyomórészt mezőgazdasági terményekből áll. A legnagyobb kedvezményes elv tehát előnyös volna reánk nézve akkor, ha agrártermékeink a külföldi piacokon versenyfölényben volnának a többi agrár-exportállam termékeivel szemben. E tanulmány első részéből kitűnik, hogy agrártermékeinknek ez a versenyfölénye éppen nincsen meg, hiszen versenytársaink jórészt alacsonyabb termelési költségekkel dolgoznak. Csökkenti ezenfelül agrártermékeink versenyképességét az a körülmény is, hogy nyugati szomszédaink, tehát legfőbb vásárlóink, olyan szállítási tarifapolitikát folytatnak, amely igen nagy előnyöket ad a tengerentúli agrártermékeknek a magyar áruval szemben.

A legnagyobb kedvezményes rendszer azonban nemcsak kivitelünk alakulására előnytelen, hanem hátrányosan növeli meg behozatalunkat is. Kivitelünk megkönnyítését külállamok részéről úgy érhetjük el, ha mi is ellenengedményeket adunk nekik. Igen nagy hátránya azonban a legnagyobb kedvezményes rendszernek az is, hogy kölcsönös legnagyobb kedvezmény esetében minden vámengedmény sokkal nagyobb áldozatot jelent az engedményt adónak, mint amennyit vele az engedményt kapó állam nyer. Ha ugyanis valamelyik kereskedelmi szerződésünkben leszállítjuk egyik országgal szemben bizonyos vámjainkat, akkor a legnagyobb kedvezmény folytán ezeknek a vámleszállításoknak mindazok az országok is automatikusan az élvezetébe jutnak, amelyekkel az illető időpontban már legnagyobb kedvezményes szerződésünk van. Így például kimutatható, hogy Németországból származó behozatalunk attól a pillanattól fogva duzzadt fel szinte ijesztően, amikor a magyar-cseh kereskedelmi szerződés életbe-

lépett. Azért, hogy mezőgazdaságunk számára biztosítsuk a minimális cseh vámokat, engedményeket kellett tennünk a cseh iparnak. Ezeket az engedményeket azonban nemcsak Csehország élvezte ki, hanem Németország és Ausztria is. Az utóbbiak számára mindez ajándék volt, minden ellenszolgáltatás nélkül.

E körülmények folytán nyilvánvaló, hogy a legnagyobb kedvezményes rendszer általános elterjedése kereskedelem-politikai helyzetünket még súlyosbitja.

Amint azonban ezt a tényt megállapítottuk, azonnal számot kell vetnünk azzal a körülménnyel is, hogy ezen a hátrányon segíteni nem áll módunkban.

A legnagyobb kedvezményes rendszernek ugyanis az a tulajdonsága van, hogy ha valamely államnak csak egyetlen szerződése tartalmazza is ezt a kikötést, attól fogva az illető állammal bármely más országnak szintén csak a legnagyobb kedvezmény alapján érdemes kereskedelmi szerződést kötnie. (Eltekintve egészen speciális kivételektől, melyeket itt elhanyagolhatunk.) Tegyük fel például, hogy Németországnak csak Kanadával volna legnagyobb kedvezményes szerződése s minden más szerződése a reciprocitás elvén épült volna fel, Csonka-Magyarországnak Németországgal ebben az esetben is csak a legnagyobb kedvezmény alapján volna célszerű szerződnie. Ha ugyanis a reciprocitás alapján szerződénk, akkor vagy nem sikerülne olyan engedményeket elérnünk mezőgazdasági kivitelünk számára, mint amilyeneket Kanada élvez (s ebben az esetben a kanadai termékekkel szemben versenyképtelenek volnánk), vagy pedig lehetséges, hogy igen súlyos áldozatok árán elérnénk még nagyobb engedményeket, mint amit Kanada eredetileg elért; a legnagyobb kedvezmény folytán azonban Kanada mindezt automatikusan megkapná s ekkor a legjobb esetben csak az egyenlő versenyfeltételeket sikerült termékeink számára biztosítanunk.

Mivel azok az államok, amelyek felé kivitelünk irányul, csaknem mind a legnagyobb kedvezményes elv alapján szerződnek, azért az egyetlen lehetséges eljárás részünkről az, hogy velük kötött szerződéseinkben mi is biztosítjuk áruink számára a legtöbb kedvezményes elbánást. Mert arra igazán nem lehet komolyan gondolni, hogy például Németország a mi kedvünkért felmondja összes kereskedelmi szerződéseit és azokat a reciprocitás alapján kösse meg.

Részleges megoldás volna az, ha szerződéseinkben mi biztosítanók áruink számára a legnagyobb kedvezményes elbánást a másik állam részéről, mi azonban nem adnók meg neki ugyanazt. Tisztába kell jönnünk azzal, hogy ilyen fényűzést csak gazdaságilag nagyon hatalmas államok engedhetnek meg maguknak, olyan államok, amelyek igen nagy fogyasztóterület felett rendelkeznek s így a másik szerződő fél-

nek elsőrendű érdeke fűződik ahhoz, hogy kivitelét oda megkönnyíthesse. Ilyen állam, amely ezt az álláspontot ma sikerrel képviselhetné, az Egyesült-Államokon kívül manapság nehezen található.

A legnagyobb kedvezményes elvtől való eltérés tehát kereskedelempolitikánk számára ma nem lehetséges.

III.

Kereskedelempolitikai helyzetünkre nem kedvezőek sem a természeti adottságok, sem pedig az általánosan uralkodó kereskedelmi szerződéses rendszer. De nem kedvezőek reá azok az irányzatok sem, amelyek jelenleg mozgatják a világ kereskedelempolitikáját.

Minden háboru után merkantilista irányzatok ütik fel a fejüket s erősödnek a védővamos rendszer pártjai. Ez az irányzat a világháboru után különös erősséggel jelentkezett. A gazdasági elzárkózásból folyó veszedelmek felismerése arra indította a vezető európai hatalmakat: Angliát és Franciaországot, hogy nagy, nemzetközi akciót indítsanak a jelenleg uralkodó gazdasági zavarok csökkentésének az érdekében. Így keletkezett az 1927. évi genfi „világgazdasági konferenciának“ az eszméje.

E konferenciának az volt a kimondott célja, hogy a világgazdasági válság megoldásának utjait és orvosszereit tárja fel.⁵ Ezt az orvoslást azonban a vezető hatalmak mindegyike olyan módon képzelte el, hogy az az ő speciális gazdasági érdekeit mozdítsa elő.

A francia kormány éppen akkor készült további vámelésekre. Számára tehát nem lett volna kívánatos az, hogy a konferencián egy általános manifesztáció nyilatkozzék meg a szabadkereskedelem mellett. A franciák egészen más uton képelték exportjuk számára a külföldi piacok biztosítását. Az ő szemük előtt az az előnyös helyzet lebegett, amibe a francia nehézipar a nemzetközi acélegyesség révén jutott. Ez a nemzetközi kartellmegegyezés abban az időben jött létre, mikor a Ruhr-megszállás következtében a német nehézipar a leghátrányosabb helyzetben volt a franciával szemben. Természetes, hogy ennek következtében az acélegyességi okmány a szállítható kvótákat a franciák számára tuelőnyösen, a németek számára viszont hátrányosan szabta meg. Ez a nagy eredmény tovább tüzelte a francia ambíciókat: megfelelő nemzetközi kartellmegegyezések útján biztosítani a francia termékek kivitelét ugyanakkor, midőn Franciaország a legkiméretlenebb elzárkózással védi meg belső piacait: ez volt az az eszme, amely 1926-ban a francia kereskedelempolitikának

⁵ L.: „A genfi világgazdasági konferencia“ c. tanulmányt a Közgazdasági Szemle, 1927 májusi számában.

a vezető gondolatává lett, s ez a gondolat indította *Loucheurt* is arra, hogy felvesse a világgazdasági konferenciának tervét.

A francia tervekkel teljesen ellentétben állott azonban Anglia. Ez utóbbi hatalomnak még inkább érdeke az, hogy elháruljanak exportja elől az akadályok. Anglia a világ legnagyobb kereskedője és szállítója. Az ő érdeke csak az árucserének minél nagyobbfoku megkönnyítése lehet. Az angol kivitelnek kartellszerződések útján való biztosítása azonban lehetetlen lett volna, már abból az egyszerű okból is, mert Anglia a magasabbrendű vállalati szervezkedés terén messze elmaradt a kontinens mögött. Ilyen módon Anglia volt az a hatalom, amelynek egyéni érdeke aránylag még legjobban megközelítette az általános közérdeket. Szerencse tehát, hogy a világgazdasági konferencián végeredményben nem a francia, hanem az angol álláspont diadalmaskodott. A konferencia határozatai egész csomó ajánlást tartalmaztak az árucserre korlátainak csökkentésére.

Végeredményben azonban az angol álláspont is egyoldalu volt. Anglia kívánta a vámfalak csökkentését, hogy kivitele elé kevesebb akadály tornyosuljon; mivel azonban Anglia iparicikkeket exportál, természetes, hogy őt csak az ipari vámok csökkentése érdekelte. A másik nagy gazdasági hatalom, amelyiknek a konferencián szerep jutott: Németország, hasonló helyzetben volt. A konferencián élesen domborodott ki a mai helyzet: az, hogy a világgazdaságban ma a nagy, ipari államok diktálnak, s ez megnyilvánult a konferencia határozataiban is. Legfontosabb javaslatában kimondja azt, hogy célszerűnek tartaná a további vámemelések elmaradását, sőt egyes túlzott és káros vámtételek leszállítását. A szövegezés azonban a legjobban bizonyította azt, hogy mennyire a nagy, ipari államok magánérdekei diktálták a javaslatot. Az egész szövegben állandóan csak „túlzott ipari védelemről“ és az „ipari exportakadályairól“ volt szó; az agrárvámokat egyáltalán nem is említették. Az egyik magyar delegátus, Kornfeld Móric báró, fel is szólalt ezen szövegezés ellen és sikerült pótlólag egy mondatot beiktatnia a szövegbe, amely szerint a javaslatban az ipari vámokról mondottak bizonyos körülmények között az agrárvámokra is értendők.

Hogy ez az utólag betoldott megjegyzés mennyire nem felelt meg azoknak az államoknak, amelyek a nemzetközi kereskedelempolitikát jelenleg irányítják, az kitűnt a Nemzetek Szövetsége Gazdasági Tanácsadó Bizottságának 1928 májusában (tehát egy évre a világgazdasági konferencia után) tartott ülésén. Ezen ülésnek kimondott célja az volt, hogy tovább fejlesszék a világgazdasági konferencián megkezdett munkát. Az árucserre megkönnyítésének érdekében teendő további lépésként bizonyos árucikkek kollektív vámleszállítását javasolta a bizottság. A Gazdasági Bizottság össze is állította ezen

árucikkek listáját; a listán azonban ismét csak ipari termékek szerepelnek: vas, papír, üveg, alumínium, cement.

Egyelőre természetesen kérdéses, hogy ilyen kollektív nemzetközi egyezmények egyáltalán létre fognak-e jönni. Az általános tendencia azonban nyilvánvalóan az agrárállamok ellen irányul. A vezető gazdasági hatalmak állandóan hangoztatják a vámleszállítások szükségességét. Vámleszállításon azonban mindig csak az ipari vámok csökkentését értik. Ez más szóval azt jelenti, hogy az agrárállamok igenis bontsák le a védelmet, amelyet saját, a kezdeti fejlődés stádiumában levő iparágai számára építettek, nyissák meg kapuikat az ipari államok termékei számára, de tegyék ezt minden rekompensáció nélkül, mert hiszen arról szó nincsen, hogy ugyanakkor az ipari országok is megkönnyítsék az agrártermékeknek hozzájuk irányuló kivitelét.

Amint látható, kereskedelempolitikánknak nemesak azokkal a hátrányokkal kell nehéz küzdelmeket folytatnia, amelyek számunkra a természeti adottságokból és az általános európai szerződéses rendszerből adódnak, hanem még az uralkodó kereskedelempolitikai irányzatokkal is.

IV.

A fenti kép kiegészítése céljából rá kell mutatnunk még egy momentumra. A genfi, liberális szellemű javaslatok jó-részt csak szavak maradtak; Európában a vámemelések egész sorát látjuk az elmúlt években. Lehetséges, hogy a genfi ajánlások némileg mérséklőleg hatottak ezen a téren; ha azonban ez a hatás meg is történt, úgy az csak az ipari vámokkal szemben mutatkozott, mert az utolsó évek agrárvámemelései a leg-tulzottabb protekcionizmus jellegét hordják magukon. Elég, ha a cseh, osztrák, lengyel agrárvámemelésekre utalunk.

Míg a környező államok mindegyike egyre jobban elzárni igyekszik határait a magyar termékek elől, addig Csonka-Magyarországnak 1925 óta megkötött minden egyes tarifális szerződése az autonóm vámok további csökkentését jelentette. Ma tényleg érvényben levő szerződéses vámjaink az autonóm vámok nivójának legfeljebb 40—50%-át teszik ki.

A „modern“ kereskedelempolitikának a védővám magában véve már nem olyan lényeges eszköze, mint azelőtt volt. Ma már számos egyéb eszköz is áll rendelkezésére minden kormánynak, ha elzárkózó politikát kíván folytatni. A nemzetközi árucserének ezen akadályait a következőkben sorolhatjuk fel:⁶

1. Behozatali és kiviteli tilalmak és korlátozások. 2. A külföldiekkel szemben tanusított bánásmód. 3. Adóügyi nehéz-

⁶ L. részletesen: a „Világgazdasági visszapillantás az 1927. évre“ c. rovatot a Közgazdasági Szemlének, 1928 júniusi számában. 546. old.

ségek. 4. A szállítási tarifákkal és egyéb szállítási intézkedésekkel támasztott nehézségek. 5. A legnagyobb kedvezményes elv megkerülése. 6. Közigazgatási eljárásokba burkolt protekcionizmus (például: az állategészségügyi nehézségek). 7. A nemzetközi kartellszerződések. 8. A vámtarifák stabilitásának a hiánya. 9. A túl nagy különbségek a nyersanyagok és a fél-, valamint a készgyártmányok vámjai között.

Ezen akadályok közül Csonka-Magyarország nagyon keveset alkalmaz. Példaképen felemlíthetjük, hogy nálunk 1925 január 1 óta behozatali tilalom nincsen.

Míg tehát Európa országai tulnyomórészt fokozatosan elzárkózó politikát folytatnak, addig Csonka-Magyarország kereskedelempolitikája határozottan a liberális irányzat felé halad. Ebben azonban a külállamok fokozódó protekcionizmusa folytán egyre nagyobb nehézségekkel kell megküzdenie.

Minden szerződésnél előnyben van, aki gazdaságilag erősebb. A közgazdaságtan és a szociálpolitika régen felismerte már ezt az igazságot és ennek megfelelően követeli is az állam beavatkozását a gyengébb fél védelmére. A szerződéseknek azonban van egy területe, ahol az államhatalom kiegyenlítő hatása nem érvényesülhet: a nemzetközi szerződéseké. Államok feletti hatalomnak kellene itt akcióba lépnie, amely védelembe vehetné a gyengébb szerződő felet. Ilyen hatalomnak *kellene* lennie, — hivatásánál fogva — a Nemzetek Szövetségének. Amint azt egyéb, — politikai természetű — kérdésekben sajnálattal kellett nem egyszer tapasztalnunk, a Nemzetek Szövetsége egyelőre távol áll a hatalomnak attól a fokától, hogy ilyen természetű beavatkozásra vállalkozhatnék. Hogy ez a helyzet a jövőben megváltozhat-e, az kérdés. Optimista és pesszimista felfogásokat egyenlőképpen lehet hallani. Ami azonban reánk nézve a Nemzetek Szövetségének ezen kényszerű erélytelenségénél fogva sokkal szomorubb: ez a szervezet nemcsak hogy nem képes megfelelő hatalommal beavatkozni a gazdasági természetű nemzetközi szerződésekbe a gyengébb fél javára, de még csak nem is mutat ilyen hajlandóságot, sőt, — amint azt feljebb kifejtettük — egész gazdasági tevékenysége olyan tendenciát árul el, amely éppen a gazdaságilag gyengébb fél elnyomására irányul. Mindaddig, amíg a Nemzetek Szövetségének gazdasági munkálataiban ez a tendencia uralkodik, másszóval mindaddig, amíg ez a szervezet gazdasági téren a nagy, ipari államok érdekeit igyekszik előmozdítani: addig részéről kereskedelempolitikai téren megfelelő támogatást a gazdaságilag gyengébb államok nem remélhetnek.

Zelovich László.

Közlemények.

A gazdaságtörténet halottai: G. v. Below, D. Schäfer, W. J. Ashley.

Tudományos folyóiratok és napilapok hozzák a híré, hogy a német és angol gazdasághistóriának három vezéralakja: *Georg von Below* freiburgi, *Dietrich Schäfer* berlini és *Sir William James Ashley* birminghami egyetemi tanár a közelmúltban, rövid egymásutánban elhunyt.

Belowról megemlékezve, a nekrológok szokásos kitételét meg kell fordítanunk: vele nem záródott le egy korszak, vele új korszak kezdődött. Fellépése idején a gazdaságtörténet még kialakulatlan tudományág, melynek művelői részben a jogtörténészek (nálunk a köztörténészek), részben a közgazdák voltak. Erre az időre esik *Schmoller* követelményének a felállítása, ami a közgazdaságtan újabb történeti iskolájának alapjául szolgál, hogy elsősorban a részleteket kell kimunkálni, mert rendszeres kézikönyvet írni a részletek ismerete nélkül időelőtti és tudománytalan. Ennek a felfogásnak volt híve *Below* is. Bámulatraméltó, hogy korunkban, amidőn az „összefoglalás“ divatos és amikor már előtte *Inama-Sternegg*, utóbb *Kötzschke*, *Dopsch* és *Sieveling* rendszert állítanak fel, ő, aki pedig tudományára oly döntő befolyást gyakorolt, mindvégig monográfiaíró maradt. Írásaiban abból a takarékosági elvből indult ki, hogy a szemléltető és bizonyító anyagból csak annyit szabad felhozni, amennyi nélkülözhetetlen; innen van az, hogy munkái sohasem terjedelmesek. Az előzőkből folyik az a nézete, hogy gazdaságtörténeti kérdéseket csupán térbelileg korlátozva, tehát lokálisan lehet eredményesen megoldani.

Első munkája: „*Die historische Stellung des Lohnwerks*“ (1896), amelyben *Bücher* nyomán az üzemformák alakulásának szentel különös figyelmet. Tekintélyét bizonyítja, hogy már fiatalon résztvesz a „*Handwörterbuch der Staatswissenschaften*“ és a „*Wörterbuch der Volkswirtschaft*“ szerkesztésében és ő írja a történelmi vonatkozású cikkeket. Főműve: „*Territorium und Stadt*“. Említésre méltó munkái: „*Grosshändler und Kleinhändler im deutschen Mittelalter*“ (1900), „*Der deutsche Staat des Mittelalters*“ (1914). Részlet-tanulmányait 1920-ban „*Probleme der Wirtschaftsgeschichte*“ címmel összegyűjtve adja ki.

Fellépése magára a *módszerre* nézve is szinte forradalmi jelentőségű volt. Egy oly studium számára, mely két tudományterületnek, a történetnek és a közgazdaságtannak határán áll, a methodikai tisztultság épp oly fontos, mint amilyen lassan megvalósítható követelmény. Az ő korában az egyik oldalon jogtörténeti fogalmakkal, a másik oldalon gazdasági adottságokból kiindulva igyekeztek a jelenségeket megmagyarázni. Reánézve a gazdaságtörténet mindig és elsősorban történettudomány volt. Ha műveiben itt-ott a szélesebb per-

spektívát nélkülözzük, úgy ez éppen a társadalomgazdasági világszemlélet hiányából ered. Sok tekintetben alaposabb munkát végzett, mint *Sombart* és utóbbi mégis megtermékenyítőbb volt a tudomány számára, éppen azért, mert mint gazdaságtörténész is alapjában közgazda maradt. Mindazonáltal egy olyan tudományra nézve, mely — szerinte is — szükségessé teszi egy másik tudománynak, a közgazdaságtannak használatát, ahol pedig a másodkézből való továbbkutatás kézenfekvő, nagy nevelőhatással volt Below állásfoglalása, mely szerint az ismereteket közvetlenül a forrásokból, történeti kútfőkből kell meríteni. Más vonatkozásban elismerte viszont a közgazdasági szempont jogosultságát. Jellemző e tekintetben a *közgazdasági korszakok* körüli vitában való magatartása, amelyben *Max Weber* mellett az alapvető megoldás érdeme az övé. A gazdasági korok eszerint nem mint konkrét-histórikus korszakok, hanem mint ideális típusok ismertettek el.

Egyénileg karakterisztikus módszere az antitézis volt: rendszerint az ellentétek szembeállításával igyekezett a problémák lényegére világot deríteni. Zseniális motiváló képességén kívül erős és vitára mindig kész kritikai véna jellemzi és éppen ez a bíráló és vitatkozó hajlandóság az, melynél fogva művei korának egész irodalmát átfogóan visszatükröztetik. Mint a „*Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*“ 25 éven át volt szerkesztője, élénk figyelemmel kísért mindent, ami a német gazdaságtörténet terén történt és mindenre azonnal reagált.

Élete munkája térbelileg a német történetre, időbelileg a középkorra szorítkozott, hozzászámítva az ujkor elejét, körülbelül az ancien régime koráig. A materiális tartalmat tekintve, a városfejlődés komplexumát dolgozta fel és főleg a régi ipari és kisebb mértékben a kereskedelmi életet tanulmányozta. Kutatásaiban érintette az agrárius fejlődés egy-két fázisát is, amennyiben annak a forgalmi gazdasággal kapcsolatai voltak. Below azon kutatók közé tartozott, akik az ősidők agrárközösségéből kiindulva, a települést és a gazdasági fejlődés jelentékeny részét a kooperációk által látják determinálva. *Meitzen* nyomán haladva leszögezi, hogy a német nép középkori életében a kényszeregyesüléseknek volt a legnagyobb szerepük. Tudományos tevékenységét végig kíséri a földesuraság tulbecsülése elleni küzdelem, amelynek eredménye annak elismerése lett, hogy a középkori „nem-szabadok“ nem egész személyükkel, hanem csupán bizonyos mértékig voltak uruknak alávetve, tehát számukra személyüket és munkaerejüket illetőleg a rendelkezési jognak bizonyos szférája fennmaradt. A jogi és gazdasági szabadság fogalmának észétválasztása mai gazdaságtörténeti felfogásunknak egyik fundamentuma. Ugyanakkor megcáfolta a földesuri gazdaságnak zárt házigazdaság jellegét, utalva arra, hogy minden parasztnak, akár szabad volt, akár nem, lett legyen városi vagy földesuri jobbágy, szabad volt a városi piacon venni és eladni.¹ A kereskedelemnek is az addiginál nagyobb históriai szerepet juttatott a városalapítás terén. Szemben *Sombart*-tal kimutatta, hogy egy helységnek városi fejlődése nem a földjáradékot élvezők letelepedésétől, hanem kedvező forgalmi fekvésétől függ. Továbbmenőleg megvédte a középkori kereskedelmet *Sombart* lebecsülő teóriájával szemben, amely kétségbe vonta képes-

¹ Probleme der Wirtschaftsgeschichte, 195. p.

ségét olyan kezdő vagyonok kialakítására, melyek a korai kapitalizmus expanzióját lehetővé tették. Mig Sombart a „kézműszerű“ kereskedelem csekély tőkeképző erejénél fogva különböző feltevésekkel kénytelen a korai kapitalizmus beálltát magyarázni, addig Below éppen a kereskedelmi tőkék segítségével, minden mesterséges hipotézis mellőzésével, ugrások nélkül, miket a történelem nem ismer, vezeti le az ujkori fejlődés logikus folyamatát.

Az u. n. „hofrechtliche Theorie“ hiveivel szemben, kik szerint az ipari céhek az uri szolgálatok és az adóteher megosztása körüli érdekből fakadtak, amivel konkurens iparosok szoros egyesülése nehezen magyarázható, kimutatta, hogy a cég gazdasági forma volt, melynek célja a céhkényszer és a monopólium elismertetése által a kívülállókkal szemben a tagok gazdasági jólétét előmozdítani; a cég tehát kezdetleges ipari kartell, melyet szabad emberek hoztak létre tisztán gazdasági kényszerüsből. A cégkeletkezésnek Below adta elmélete új utakat nyitott a közgazdasági fejlődés megismeréséhez.

Nevezetes végül a köztudatba átment azon megállapítása, hogy az ujkor territoriális kormányzatának a középkori városi igazgatás volt a mintaképe, vagyis hogy a modern államok gazdaságpolitikája a régi városi politika egyenes folytatása. Below rendszeres, oknyomozó munkája és minden feleslegest kigyomláló kritikai tevékenysége tette élő valósággá *Lamprecht* régi postulatumát, mely szerint *a gazdaságtörténet önálló tudomány* és az ő életének gazdag eredményei szolgálnak alapul a jövő generációk továbbépítő munkásságának.

A másik német professzor, *Dietrich Schäfer*, a német történet-tudomány nesztora, 83 éves korában, néhány hét előtt hunyt el. Tudományoz pályafutását Jénában kezdte meg, ahol 1871-ben jutott egyetemi katedrára, majd egymásután Breslau, Tübingen és Heidelbergben, 1901 óta pedig a berlini egyetemen adott el. Kevesen ismerik nálunk irodalmi munkásságát, melynek tengelyében a *Hansa-városok állottak*. Megírta a tengerpart menti német kereskedővárosok történetét s ezzel kapcsolatosan a gyarmatosítás nagy világ gazdasági akciójának lebonyolítását, a kolonizációs módszerek és az egyes éttappok részletes ismertetésével (*Kolonialgeschichte*, 1906). A Hansa-városokkal foglalkozva, természetesen kiterjedt érdeklődése a szomszédos Dániára („*Dänische Annalen*“) és a német tengerhajózás fejlődésére is („*Deutschland zur See*“, 1897). Irt egyébként kulturtörténetet is.

Sir *William James Ashley* (szül. 1860), az angol gazdaságtörténet és közgazdasági tudomány egyik legelőkelőbb representative man-je, a „Royal Economic Society“ alelnöke volt. Pályáját a torontói egyetemen kezdte, majd 1892-ben a Harvard-egyetemre hívták meg a gazdaságtörténet tanszékére. Innen 1901-ben Birminghambe ment át, ahol már közgazdaságtant is előadott.

Hirnevét „*English economic history and theory*“ című standard értékű munkája teremtette meg. Mái is ez a mű szolgál (*Toynbee*-nek az ipari forradalom rövidebb periódusát tárgyaló monográfiája mellett) kútfőjéül azon folyamat megismerésének, melynek során az agrikulturális Angliából ipari állam és a világ gazdasági uralkodója lett. Ashley azonban nem érte be az elmúlt idők tudományos vizsgálatával, hanem abból — angol ember léte — a gyakorlati tanulságokat mindjárt a jövőre nézve is levonta. Nagy feltűnést keltett

gazdaságpolitikai tanulmányában (*The tariff problem*, 1903) a hagyományos angol szabadkereskedelmi irányzat megváltoztatása mellett tört lándzsát és nagy tudományos apparátussal, a történeti és statisztikai adatok egész tárházával igyekezett bizonyítani, hogy Nagybritannia szükségszerűleg Hollandia sorsára jut, ha vámvédelmi rendszerét idejében fel nem építi. Mint a protekcionizmus egyik első tudományos vezére, figyelmeztet arra, hogy a birodalom részeit gazdasági eszközökkel és pedig céltudatos vámpolitikával kell szorosan egymáshoz kapcsolni, mert azok önálló fejlődése a gazdasági elfüggelenedés veszélyét rejt magában. Ez az alapeszme több könyvében visszatér; ezek közül nevezetesebbek: *British industries* (1903), *Progress of German working classes* (1904), *Gold and Prices* (1912), végül az *Economic Organisation of England* (1914).

Az azóta eltelt negyedszázad sok tekintetben igazolta Ashleyt és amennyire általánosan ismert dolog, hogy a szigetország mai gazdaságpolitikája mind erősebben hajlik a védvámrendszer felé, olyannyira kevesen tudják, hogy ebben jelentős része volt Ashley agitációs tevékenységének és mindig mélyen járó, mindig nagy koncepciójú tudományos alapvetésének.

Schäfer László.

Az angol liberalizmus és a szociálpolitika.

A Közgazdasági Szemle 1928 októberi számában nagyobb-szabású tanulmány jelent meg Káldor György tollából, amely az angol liberális párt nagy horderejű és minden ízében érdekes gazdasági programjáról¹ számol be. Ez az alapos és mélyreható essay a liberális párt reformtörekvéseit általános gazdasági szemszögből vizsgálva, a program szociálpolitikai részével nem foglalkozik. Minthogy azonban a Jelentés a szociálpolitikai kérdéseket igen behatóan tárgyalja — ez természetes is, hiszen Anglia par excellence ipari állam és a legfontosabb ipari tényező, a munkásság helyzetének megoldása elsőrangú angol érdek — és nagyon megfontolásra méltó eszméket vet fel, nem lesz talán érdektelen, ha jelen sorok írója néhány vonással az angol liberálisok szociálpolitikai vonatkozású reformtörekvéseit megrajzolni igyekszik. Érdekes és nagyjelentőségű a Jelentésnek ez a része már azért is, mert itt tűnik ki a legjellemzőbben az, hogy az angol liberálisok, számolva a kor követelményeivel, nem zárkoznak el minden téren hermetice az állami beavatkozástól és a „laissez faire“ elvi álláspontjának tarthatatlanságát maguk is elismerik.

A szociálpolitikának napjainkban mindjobban növekvő jelentőségét nem szükséges hangsúlyozni. A világszerte fellépő gazdasági elégedetlenségnek nem a legkisebb oka a munkanélküliség és az ipari tényezők helyzetének tarthatatlan volta, s így azok a kísérletek, amelyek ezeknek a rendkívül veszedelmesre fordulható bajoknak a kiküszöbölését célozzák, feltétlen figyelmet érdemelnek. A szociálpolitika — mint Heller Farkas mondja — preventív intézkedéseket tesz: „A munkásosztály színvonalát emeli és így a produktivitás tényezőjét számbavehetően növeli.“²

¹ Britain's Industrial Future being the Report of the Liberal Industrial Inquiry published by Ernest Benn Limited, 1928.

² Heller Farkas: Közgazdaságtan, II. 428. Budapest. 1923. II. kiadás.

Az angol liberálisok szociálpolitikai javaslatai a Jelentés III. (Industrial Relations) és részben a IV. könyvében (National Development) foglalva helyet, önmagukban véve is tekintélyes kötetet tesznek ki.

A liberális párt megállapítása szerint az angol ipari elégedetlenségnek két főforrása van: a munkások és munkaadók közötti viták és az üzemek működésének megszorítása. Az ipari viták oda-vezethetők vissza, hogy a munkásság munkaképessége, illetve munkaproduktuma még ma sincs kellő módon honorálva, a munkásság a vállalkozásoknál csupán munkabére erejéig van érdekelve és ennek következtében a munkafeltételek megállapításánál munkás és munkaadó teljes ellentétes álláspontra helyezkedve, egymást nem kooperatív termelő társnak, hanem ellenfélnek tekintti. Az üzemek megszorításának kérdésével a Jelentés az idézett fejezetekben nem foglalkozik, s mivel ez a pont nem szorosan szociálpolitikai vonatkozású, ismertetését el kell mellőznünk.

Az ipari viták kiküszöbölésére irányuló reformtörekvések két nagy problémacsoport megoldásával igyekeznek céljukat elérni; az első problémacsoport az összes ipari tényezők, elsősorban tehát a munkásság bevonásával létesített ipari önkormányzat tengelye körül forog, ez tehát a munkáskérdés megoldásának kollektív oldala; a második problémacsoport magja a munkás személyes viszonyainak kérdését tárgyalja, illetve a munkás helyesen értékelt munkaproduktumának ellenszolgáltatásával foglalkozik. Ez utóbbi csoportba tartoznak a munkafeltételek, munkaidő, munkabér, munkás-haszonrészesedés és a munkásrészvények külön-külön is tág teret felölélő kérdéskomplexumai. E két problémacsoportot, mint pilléreket a hatalmas vasszerkezet: a cooperatio, a termelő tényezők gazdasági együttműködésének elve zárja egy nagy egységbe.

Az angol liberálisok arra az álláspontra helyezkednek, hogy az angol iparnak ezt az új szervezetét, az ipari önkormányzatnak egész hierarchikus rendszerét az állami tényezők támogatása és szabályozó működése mellett kell felépíteni. „Under the regulation and encouragement of the State.”³ Kétségtelen, hogy ennek a pontnak az engedményezésével a liberális párt eltávolodik a klasszikus liberalizmus théziseitől és bizonyos vonatkozásokban közelebb kerül a munkáspárt ideáljához, amely a gazdasági élet államosításában csucsosodik ki. Kétségtelen azonban az is, hogy a javaslatok summája nem szocializálni, hanem demokratizálni akarja a közgazdaságot. Amellett, hogy az egyén érvényesülésének teret enged, éles szemmel ismeri fel a tőke egyes helyeken való mértéktelen felhalmozódásának és szélsőséges eltolódásának káros hatásait. A tulajdon helyesebb megosztása elősegítésének propagálása (Diffused ownership) vörös vonalként húzódik végig az egész Jelentésen. Mindenkit kapitalistává tenni, hogy mindenki érezze a kapitalizmus jótékony hatását, ez a Jelentés végső szociálpolitikai konkluziója.

Az első problémacsoport megoldására: az *ipari önkormányzat* felépítésére az angol liberálisok rendkívül alaposan elgondolt és aprólékos részletekig kidolgozott tervvel lépnek elő.

Az ipari önkormányzat hierarchikusan lépcsőzetes rendszere felett áll a Jelentés által proponált iparminisztérium. Ez a minisz-

³ Britain's Industrial Future, 205.

térium az 1917-ben felállított munkaügyi minisztériumnál nagyobb hatáskörrel volna felruházva és ennek helyébe kerülne. Az iparminisztérium feladatai közé tartoznék elsősorban, hogy az angol ipar legfelsőbb irányítását ellássa és állandóan serkentő ténykedést fejtsen ki az egyes ipari tényezőkre és iparágakra, továbbá, hogy a jelenleginél tökéletesebb statisztikai szolgálatot lásson el, felelősséggel tartozván mindazokért az információkért, amelyeket az ipari szervezetek igényelnek és végül, hogy az alantabb álló ipari önkormányzati testületek határozatait kényszerítő erővel ruházza fel. Az ipari önkormányzat hierarchiáján az első lépcsőt az *ipartanács* szervezete alkotná. Az ipartanács már önkormányzati szerv, ha nem is a szó legszorosabb értelmében, — amennyiben tagjainak kiválogatásánál az államnak tekintélyes szava van, ugyanis ez a felállítandó ipartanács, amely különben az ipari életben ekvivalense lenne a Jelentés által ajánlott és általános gazdasági téren működendő gazdasági tanácsnak — 9 munkaadóból és 9 munkásból állana, akik a munkaadók és alkalmazottak által választott képviselők közül a tanácsba a kormány kinevezése folytán kerülnének, oly módon, hogy ezekhez még direkt uton a minisztérium 6 tagot nevezne ki. Az ipartanács jelentősége abban kulminál, hogy közvetlen kapcsolatot teremt a lentebb álló, a szó szoros értelmében vett önkormányzati testületek és az iparminisztérium között. Munkakörébe tartoznék először azoknak a határozatoknak az iparminisztériummal való megtárgyalása, amelyeket az autonóm ipari szervezetek terjesztenek fel azon célból, hogy azok ott kompulziv hatállyal láttassanak el; másodsor az ipari élet állandó figyelemmel kísérése és a helyes fejlődés szempontjából szükségelt propozíciók megtétele, harmadszor a munkásság haszonrészesedésének teljes erejű támogatása és előmozdítása és negyedszer az önkormányzati korporációkra egy jóindulatu nyomás gyakorlása, amely a vállalatokon kívül álló semleges elemeknek: így elsősorban a fogyasztóknak e testületekbe való behívását célozza. Ez utóbbi pontot a Jelentés több helyen és más vonatkozásban is erősen hangsúlyozza és kiemeli, hogy a munkaadók és munkások szervezeteinek megbeszélésein a semleges elemek jelenléte feltétlenül jótékonyan hat és a szenvedélytől mentes tárgyalás legbiztosabb zálogát képezi.

Az ipartanács alatt foglalnának helyet a tulajdonképeni autonóm ipari szervezetek: Joint Industrial Council-ek.

Az utóbbi évtizedekben mind erősebbé váló szervezeti mozgalom, amelyről Heller Farkas azt írja, hogy „mindenféle az egyéni egyezkedés és az egyéni befolyás háttérbe szorítása és a kollektív, a szervezeti együttműködés előtérbe lépése jellemző,“⁴ a liberálisok Jelentésében egy új és erőteljes szinnel gazdagodik, egy magasabb piedesztálon álló eszmény felé törekszik, a gazdasági tényezők kiegyensúlyozott, harmónikus és kooperatív egységére. Ezt az ideált a liberális párt csak úgy véli elérhetőnek, hogyha minden iparágban oly testületek állittatnak fel, amelyek a munkaadók és munkások érdekeit teljesen egyenlő mértékben képviselve mindkét fél közös céljáért, a produktivitásért dolgoznak. Ez azonban feltételezi először azt, hogy a mostani és az ipari viták kiegyenlítését szolgáló szervezetek tökéletesebbé tétessenek, kifejlesztessenek, hatásköreik kiterjesz-

⁴ Heller i. m. II. 443.

tessenek: másodsor, hogy a vállalatok pénzügyi viszonyai teljes publicitás mellett kezeltessenek.

Az ipari önkormányzat tökéletes és fejlett fokán áll a Joint Industrial Council System, amelynek propagálása a Jelentés egyik főcélja. Fejletlenebb és csupán átmeneti formát képez a Trade Board System, amelynek bizonyos iparágakban egy ideig tartó fenntartását azonban a Jelentés szükségesnek látja.

A *Trade Board System* veleje az, hogy a minimális munkabérek fixirozására munkaadók és munkások egyenlő számú bevonásával testületek létesítenek; e képviselőket az állam nevezi ki megfelelő számú semleges tag hozzáadásával (Board of Trade), illetve újabban a Ministry of Labour. E rendszer fenntartását a Jelentés hangsúlyozottan csak oly iparágakban javasolja, amelyek nem lévén keliő módon megszervezve, munkabér tekintetében munkások és munkaadók kielégítő megállapodásra nem juthatnak.

A Jelentés az ipari autonómia igazi biztosítékát azonban a Whitleysm, azaz a Joint Industrial Council System tágabb terü alkalmazásában látta.

A *Joint Industrial Council System* lényege abban csucosodik ki, hogy az ipari viszonylatokat rendszeresen áttanulmányozzák mindazok, akik az illető iparágban érdekelve vannak. Ezek a tanácsok nem csupán az ipari viták kiegyenlítésére alakíttatnak, hanem egy rendszeres konzultatív és kooperatív működésre. A Joint Industrial Council-ek működési körébe tartozik például: a vállalat jövedelme hovaforrásának ellenőrzése, a megnövekedett prozperitás mellett a munkások haszonrészesedésének biztosítása, a technikai tudás fejlesztése, ipari kutatások végzése stb. E rendszer Angliában már egyes iparágakban alkalmazást nyert. Eddigi nem kellő eredményességének magyarázatát a Jelentés abban véli megtalálni, hogy az eddig működő Joint Industrial Council-ek határozatai nélkülözték a kompulziv erőt és hogy ezek a tanácsok nem voltak birtokában az illető iparágak finansiális adatainak. Éppen ezért az a legfontosabb teendő, hogy ezeknek a testületeknek a határozatai az ipartanács és az iparminisztérium hozzájárulásával kényszerítő hatállyal láttassanak el, a vállalatok pénzügyei pedig teljes nyilvánosság mellett kezeltessenek. Javasolja továbbá a Jelentés, hogy a neutrális elemek is jelen legyenek a tanácsok tárgyalásain, szavazati joggal azonban csak a kényszerítő hatályu határozatok hozatalánál rendelkezzenek. Összefügg ezzel az a javaslat is, hogy e tanácsokban a technikai személyzet is képviselve legyen. Miután így a kooperáció érdekében egy-egy iparágban megszerveztettek a közös érdekeket szolgáló testületek, a Jelentés még az egyes vállalatok keretein belül üzemtanácsok (Work Council) felállítását proponálja.

Német- és Svédország nyomdokain haladva, azt javasolják az angol liberálisok, hogy az üzemtanácsok törvényileg állíttassanak fel, azaz törvényhozásilag mondassék ki, hogy azokban a vállalatokban, amelyek 50-nél több munkást foglalkoztatnak, vagy amelyekre a „Factories and Workshops Act” rendelkezései kiterjesztetnek, üzemtanácsot kell létesíteni. Az üzemtanácsok a vállalat minden rétegének képviselőit foglalják magukban és fel vannak jogosítva a vállalatot érdeklő problémák megvitatására. Ténykedésük főképen konzultatív volna, de az államtól átruházott jog alapján a munkásságnak védel-

met nyújthatnának az igazságtalan és ok nélküli elbocsátások ellen is.

Az ipari tényezők érdekeinek kiegyenlítésére irányuló reformtörekvések második csoportja egyfelől a munkás anyagi létének biztos bázisát veti meg, másfelől öt az ipari termelő folyamatba nemcsak mint munka-, hanem mint tökeerőt, kooperatív termelő társként kapcsolja be.

A munkafeltételek és munkaidő állami szabályozásának alapelvei a „Factory Act“-ben és más törvényekben vannak lerakva.

Az önkényes elbocsátás ellen erős védőpajzsot talál a munkások a Work Council-ok szervezetében, amint már fentebb említettük.

Sokkal nagyobb horderejük azonban a Jelentésnek azok a propozíciói, amelyek a munkásság jövedelmének növelésére irányulnak és amelyek a munkás-remuneráció és a munkás-részvények problémáját is felvetik.

A munkáskérdés ezen oldalának a Jelentés szerint három fő problémája van: az első egy egészséges bérrendszer létesítése, a második a munkásnak a termelvények után járó remuneráció, a harmadik a munkásnak mint tökeerőnek bevonása a vállalatokba.

Az egészséges *munkabér-rendszernek* tekintettel kell lennie egyfelől a munkás életstandardjára, amelyet semmi esetre sem szabad a létminimumra csökkenteni; másfelől a munkás teljesítőképességére. Okvetlenül szükséges, hogyha a munkás az átlagos teljesítőképéségen felül dolgozik, külön jutalomban részesedjék. A munkabérek megállapításánál a munkás életszínvonalának emelése érdekében nem lehet elzárkózni egy olyan irányu mozgalomtól, amely a munkabérek emelését célozza. A munkabérek emelése nem hozza szükségképen magával a lét fentartó tényezőinek drágulását, mert — mint Amerika példája mutatja — a munkabérek emelése serkentően hat az ipari életre; a munkás jobban kihasználja a termelőképességeit, nagyobb „efficiency“-re törekszik, ennek következtében a termelvények tömege nagyon megszorodik, a fejlett közlekedésügy folytán rendkívül hamar piacra kerül és ott — a nagy tömeghez viszonyított, aránylag kis termelési és szállítási költségek betudásával — alacsony áron kerül forgalomba. Amerikában az utóbbi években a munkabérek emelkedtek, az árak pedig estek. Ma Amerikában a legmagasabbak a munkabérek és a legmagasabb az életstandard. Nagy teljesítmény, nagy fizetés, olcsó árak. Ez Amerika prosperálásának a titka. Egy életerős munkabér-rendszer létesítésénél megállani azonban nem szabad. Ez az alapja mindenesetre annak, hogy a munkás kedvvel dolgozzék; hogy azonban ezt a kedvet még jobban fokozzuk, érdeklődését az általa előállított produktumok iránt felkeltsük, részt kell neki juttatni abból a haszonból, amelyet a termelő tényezők és ezek között nem utolsó sorban a munkás munkája gyümölcsözött.

A munkások remunerációjának kérdését az ipari konzultációt végző, fentebb említett önkormányzati szervek: a Trade Board-ok és a Joint Industrial Council-ok végeznék, ami biztosítékul szolgálna arra, hogy ez a működés mindkét fél megalégedését váltaná ki.

A *haszonrészesedésnek* két rendszere van; az elsőnél az osztalék készpénzben jut el a jogosultakhoz. A másodiknál a felosztandó haszon uiból investáltatik és megfelelő mennyiségű részvény alakjában kerül a munkásokhoz. A Jelentés az utóbbi rendszer általánosítását ajánlja, mert ez a termelés fokozására jótékonyan hat és

a tulajdon helyes megoszlását előnyösen befolyásolja. E ponthoz érve, eljutottunk a munkásrészvények kérdéséhez, amely szorosan összefügg a tulajdon egészségesebb megoszlását célzó és a szociális veszélyeket elimináló törekvésekkel.

A Jelentés, szem előtt tartva az Amerikai Egyesült-Allamok hatalmasan fejlődő gazdaságában tág körben alkalmazott *munkásrészvények* rendszerét (az amerikai munkásság részvényérdekeltsége 700.000.000 dollár!), e szisztéma felállítását Angliában is javasolja. A Jelentés a munkásrészvények rendszerének négy fajtát ismerteti; e rendszerek között csupán a főeltérést szögezzük le. A főeltérés a négy szisztéma között abban mutatkozik, hogy míg a Taylor- és Dennison-séma a munkásrészvényeseknek nem ad szavazati jogot, addig a Brush Electric Company és a Valder-rendszerek munkásrészvénye magában inkorporálja a szavazati jogot is. A Jelentés, mint a legéletképesebb rendszert, a Valder-sémát ajánlja és ennek általánosítását javasolja. A *Valder-rendszer* lényege az, hogy a társaság kibocsát munkásrészvényeket, amelyek nem egyenlő értékűek és amelyek a vállalat minden alkalmazottjának — arányban a vállalattól huzott fizetéssel — ingyenesen kiosztatnak. E részvények között osztatik fel mindaz a haszon, amely a közönséges részvényeknek juttatott osztalékok után fennmarad. Az alkalmazottak reprezentánsai pedig bekerülnek az igazgatóságba, hogy a dividendák felosztását kellő módon ellenőrizhessék.

Par excellence szociálpolitikai kérdés a *munkanélküliség*, amelyet a Jelentés, kapcsolatban egy nagykonceptióju nemzeti fejlődés-menet elősegítésével, a negyedik könyvben vett fel. A munkanélküliség — ez a háboru után csaknem mindenütt veszedelmes mértékben fellépő gazdasági betegség — nem ismeretlen Angliában sem, sőt olyan keretek között jelentkezik, hogy az angol gazdaság helyes irányban kijelölt fejlődésének legfőbb korlátozója és gátlója. A munkanélküliség problémája már a háboru előtt is kísértett, mint a periódusonként fellépő „Trade Cycle“-ok következménye. Ezt az időszakonkénti munkanélküliséget helyes pénzügyi politikával és a munkanélküliség elleni biztosítással lehet elkerülni, illetve egyensúlyozni. Sokkal súlyosabb és mélyebb megfontolásokat igényel az abnormális munkanélküliség kérdése, amelynek terhei ma, a háborut követő kedvezőtlen gazdasági időkben mindenütt deprimáló hatásokban jelentkeznek.

A Jelentés az angol munkanélküliség főokát a földművelő elemek elhelyezkedésének az utóbbi évtizedben mindjobban erősödő és helytelen irányban tendáló mozgalmában látja. E mozgalom a nagyvárosok felé irányul és súlyos bajokat hordoz magában. E bajok kettős hatást váltanak ki: az első az, hogy a vidéki mezőgazdasági munkások városokba özönlése elősegíti az egyes iparágakban fellépő munkanélküliséget, szociális bajok okozója lesz, növelvén az államra és társadalomra rendkívül veszedelmes propagandák talaját. A második hatás abban nyilvánul meg, hogy a munkások elvonásával a mezőgazdasági munka intenzitásának a mértéke csökken; a produktumok mennyisége kevesbedik, ezáltal a fogyasztás kénytelen külföldi áruk után nézni, az import nő és a külkereskedelmi mérleg passzív tételei szaporodnak. Végeredményben tehát — eltekintve a szociális bajoktól — a nemzetgazdaság helyzete rosszabbodik. E gondolatmenetet figyelmesen követve, az arkánium kézenfekvő; egyrészt

a mezőgazdasággal foglalkozók létszámának csökkenését kell megállítani, másrészt az egyes iparágak munkásfeleslegét olyan munkák levezető csatornájába kell eresztetni, amely munkák a nemzeti vagyoni egészséges investálására alkalmasnak látszanak. A Jelentés IV. könyvében foglal helyet az a nagyvonalú reálinvestíciós program, amely egy széles kiterjedésű utépitési, vízszabályozási, csatornázási, elektrifikálási és kertváros építő akcióval igyekszik egyfelől a munkanélküli rétegeknek megfelelő munkaalkalmat és elhelyezkedést teremteni, másfelől az angol tőke külföldre áramlását megakadályozni és a brit nemzeti vagyont a szigetországban lerögzíteni.

Azok, akik a Jelentés alapján az angol liberálisok gazdasági programjával behatóbban foglalkoztak, végeredményben három fontos tényt állapíthattak meg: az első az a férfias nyíltság és őszinteség, amellyel az angol társadalom Nagybritánia gazdasági hanyatlását leszögezi; a második az a nagylendületű törekvés, amely Anglia háború előtti pozíciójának ismét elnyerésére egy szédületesen elgondolt és főképen a szociálpolitika terén legapróbb részletekig ható gazdasági programot dolgozott ki, a harmadik — és ez a legfontosabb — az a bátorság, amely e regeneráló folyamat kéréseivel szembe fordított, az egyéni érdekektől sokszor eltekintve, a legnemesebb fegyverekkel küzd egy magas piedesztálra álló eszményért: az angol nemzeti közösségnek, az angol nemzetgazdaságnak prosperitásaért.

A liberálisok Jelentésének úgy az általános gazdasági javaslatai, — középpontjukban a reálinvestíciós programmal — mint a szoros szociálpolitikai reformjai kétségtelenül nagy jelentőséggel bírnak, s ha itt-ott talán túlzottak is, de a szó legtisztább értelmében vett, tudományosan kidolgozott és feltétlenül komoly voltuknál fogva az egész világ közgazdasági szakköreinek érdeklődésére méltán tarthatnak számot.

Keviczky Loránd.

Németország elektroipara és a villamosítás.¹

A termelésben közreműködő, termelt termelési eszközök között kiváltságos helyet foglal el ma az elektromos energia. A szemünk előtt lejátszódó villamosítás, amely voltaképpen nem más, mint ennek az egy termelési eszköznek, t. i. az elektromos energiának az előretörése, még állandóan emelkedőben van. Hogy a villamosítási folyamat haladása — hosszabb időközre kiterjedő megfigyelés után ítélve — sokszor az általános konjunkturával szembe helyezkedve, az elektroiparnak kiterjedtebb termelési lehetőségeket biztosít, arra enged következtetni, hogy itt gazdaságonkívüli (fizikai-technikai) adottságoknak a közgazdaságra való kihatásaival állunk szembe, amelyeknek a termelés eddigi (kiterjedtebb villamosítás előtti) felépítését megbontó, átformáló ereje még nem merült ki. Kiváló példát nyújt erre *Németország*, melynek a villa-

¹ Az elektroipar fogalma kevésbé tisztázott. Egyesek csak az elektromos gyártóipart jelölik meg e névvel, mások azonban idesorolják az áramtermelőipart is. Mi elektroipar alatt kizárólag az elektromos gépeket, készülékeket stb. *gyártó* ipart értjük és ettől megkülönböztetjük az elektromos energia termelésére és elosztására szánt telepeket, illetve hálózatokat, mely utóbbiakat áramtermelőipar név alatt foglalunk össze.

mosipara a veszített háboru és az ennek nyomán fellépő súlyos válságok ellenére is, a többi iparágat tetemesen megelőzve, tudott ismét talpra állani. A 80 éves (multa visszatekintő német elektrotechnika és elektroipar a háboru előtt szinte uralkodó állást biztosított magának a világpiacon: kivitele 1913-ban a világ elektro-külkereskedelmének a felét közelítette meg. A háboru alatti rablógazdaság, nyersanyaghiány (réz, stb.), továbbá kiviteli piacainak elvesztése miatt elvérző német iparnak az amerikai Egyesült-Államok hatalmas lendülettel előretörő elektroipara nemcsak a helyébe lépett, hanem előbbit erősen túl is szárnyalta. Másodsorban pedig Anglia nyomult Németország helyébe a kiviteli piacokon. Azonban az összeomlás követő teljes gazdasági káosz lassu szünése már az infláció éveiben is annyira feltámasztotta ennek az iparágak a versenyképességét, hogy az mintegy 1924—1925 óta az Egyesült-Államok és Nagybritannia villamosiparának egyenlő vetélytársaként jelenik meg a világpiacon. A külkereskedelem terén újra megnyíló lehetőségek mellett a Birodalom elektrifikálásának elmaradottsága is parancsoló szükségként lépett fel. Az összes német áramtermelés a háboru előtti utolsó évben termelt 6—7 milliárd kilowattóráról 1925-ig 20 milliárd kilowattórára emelkedett ugyan, azonban ez a növekedés az iparilag fejlett országok, különösen pedig az Egyesült-Államok áramtermelésével korántsem tartott lépést, amely ugyanakkor 81 milliárd kilowattórát tett ki kb. kétannyi lakos mellett. Másfelől a vasuti hálózat villamosítása tekintetében Németország 1926-ban nemzetközi viszonylatban még csak a 8. helyen állott, minthogy 57.983 km.-es vonalhálózatából mindössze 1050 km., azaz 1.8% volt villamosüzemre átalakítva. Minden 100 német lakosra ugyancsak 1926-ban 4.1 telefon esett, ami sűrűség tekintetében a 7. helynek felel meg.

A német *elektroipari termelés* a gyártmányok igen sok fajtája miatt a statisztika számára hozzáférhetetlen. Becslések szerint azonban Németország villamosipari termelés tekintetében a háboru előtt és után is a második helyet foglalja el a világ államai között. Első helyen állanak az amerikai Egyesült-Államok, Németország után következik Nagybritannia, míg a többi országok messze elmaradnak ebben a tekintetben.

A német *elektrokülkereskedelem* erősen aktív. A kivitel mellett, amely elektromos gépeket, transzformátorokat, kapcsoló- és biztosítóberendezéseket, rádiócikkeket, elektromos orvosi műszereket stb. ölel fel, szinte elenyészik a behozatal. A német villamosipar központi szerve, a berlini *Zentralverband der deutschen elektrotechnischen Industrie*, igen tanulságos statisztika keretében ismerteti Németország részét a világ elektro-külkereskedelmében, amelyet mintegy 90—95%-nyira sikerült a statisztikának megközelítenie:

Az összes államok elektrokivitele² (millió márkában).

	1913		1924		1925		1926	
		%		%		%		%
Németország (jóvátételi szállítások nélkül) ..	330·6	47·8	291·9	23·6	356·3	25·6	390·8	25·8
Egyesült Államok	112·4	16·3	332·3	26·8	353·1	25·4	395·1	26·1
Nagybritannia ..	157·4	22·8	300·2	24·4	356·5	25·6	371·3	24·4
A többi államok összesen	89·7	13·1	311·5	25·2	324·6	23·4	360·5	23·7
Összes kivitel:	690·1	100·0	1235·9	100·0	1390·5	100·0	1517·7	100·0

A német kivitel, amely a háboru előtt a világ elektro-külkereskedelmének a felét közelítette meg, a háboru után annak kb. egynegyedére szállott le; ez a csökkenés azonban — mint a statisztikából kitűnik — csak viszonylagos, minthogy az exportált áru mennyisége és értéke emelkedett. A kivitelnek ez a viszonylagos csökkenése annak tulajdonítható, hogy a külföldi államok erős vámvédelemmel életrekeltett saját elektroiparukkal igyekeznek szükségletüknek legalább egy részét fedezni. A német kivitel, ideértve a jóvátételi szállításokat, ennek ellenére is megtartotta növekvő irányzatát 1927-ben, sőt 1928-ban a konjunktúra lassu leszállása ellenére is igen erősen, közel 100 millió márkával emelkedett, a behozatal arányos emelkedése mellett:

	1928	1927
Kivitel elektromos cikkekben ..	488·7 millió M	392·2 millió M
Behozatal elektromos cikkekben	45·6 millió M	33·4 millió M
Kiviteli többlet.	443·1 millió M	359·5 millió M

A német villamosipar fejlődésének megismerésénél nem tekinthetünk el ezen iparág *nemzetközi felépítésétől* sem, hiszen a leghatalmasabb német elektroipari konszernek közül az egyik maga is eredetileg külföldi alapítás.³ A villamossági ipar, mint újabb ipar finánciális strukturájára — ellentétben a régebbi inkább nemzeti

² L.: Zentralverband der deutschen elektrotechn. Industrie, Statistischer Anhang zum Geschäftsbericht 1927.

³ Az Edison-féle szabadalmakat kiaknázó amerikai vállalatok francia érdekeltségük útján és Emil Rathenau mérnök közreműködésével 1883-ban Berlinben gyárat alapítottak Deutsche Edison Gesellschaft für Angewandte Elektrizität néven. Ez a társaság 1887-ben Allgemeine Elektrizitäts Gesellschaft néven önálló német vállalat jellegét nyerte. A 90-es évek elején az amerikai Edison-társaságok egy hatalmas konszernbe való tömörülése-képen jött létre az amerikai General Electric Co., amelynek az alapításánál viszont az A. E. G. is vállalt érdekeltséget. Az A. E. G. és a G. E. C. közötti kölcsönös érdekeltség a háboru következtében megszakadt ugyan, de a háboru befejezése óta ismét barátságos, szerződészerű viszony áll fenn e két társaság között.

alapon szervezett iparokkal — sajátágosan jellemző az érdekeltségi kapcsolatok nemzetközi viszonylatban messze kiható, szerte-szét ágazó és néhány évtizedes fejlődés után szinte áttekinthetetlenül bonyolult konszern alakulása. Az eredetileg többnyire vertikális felépítés kiindulópontját a villamosság körébe tartozó vállalatok közül az elektromos gyáraknál találjuk. A gyárak — amennyiben nem azonnal valamely köztestület megbízásából építettek elektromos erőközpontot — maguk létesítettek közcélú áramtermelő telepeket és az ezekhez szükséges tőkéket u. n. holding-részvénytársaságok alapításával, illetőleg utóbbiak részéről történő kötvénykibocsátással teremtették elő, míg a holding részvényei a gyárvállalat tárcájába kerültek. A villamosítás haladásával az áramtermelő vállalatok belföldön és külföldön újabb leányvállalatokat alapítottak s ily módon a gyárak körül messze szétágazó nemzetközi konszernek keletkeztek, amelyek azonban ezt a központi kapcsolatot idővel igen sokszor elvesztették és önállóakká váltak. Míg a *Siemens-konzern* alapításai túlnyomólag belföldi jelentőségűek, az *A. E. G.* körül külföldön is ismét egy köre keletkezett a vállalatoknak. Belföldi érdekeltségeiknek nagy része azonban az áramtermelés előhaladó szocializálása következtében köztestületek tulajdonába ment át, míg az *A. E. G.* külföldi érdekeltségeinek összpontosítására alapított svájci „*Elektrobank*“ (Bank für Elektrische Unternehmungen, Zürich)-nál levő érdekeltségét ellenséges területen fekvő vállalatainak elvesztése miatt a háború alatt fokozatosan lecsökkentette. Elszakadt az *A. E. G.*-től belga holdingja, a „*Sofina*“ (Société Financière de Transports et d'Entreprises Industrielles, Bruxelles) is, amely ma egyike a leghatalmasabb villamossági trösztöknek az egész világon, igen széles nemzetközi érdekeltségi körrel. Jelenleg Németország inkább áramtermelő ipara révén, így főként a „*Gesfürel*“ (Gesellschaft für Elektrische Unternehmungen, Berlin) leányvállalatai útján kapcsolódik bele újra a nemzetközi érdekeltségek hálózatába és szoros kölcsönös érdekeltségi kapcsolatot tart fenn a Sofinával.

A német elektroipar fellendüléséről tesz tanuságot a villamosipari részvénytársaságok alatt közölt mérleg-statisztikája is. Az összeállítás a német gazdaság-statisztika legutóbbi közléseinek figyelembevételével az elmúlt 3 évben, 1925 július 1-től 1928 június 30-ig terjedő időben lezárt évi mérlegekről szól és csak a német tőzsdéken jegyzett, vagy legalább is egymillió márka alaptőkével bíró társaságokat ölel fel:

A német villamosipari részvénytársaságok mérlegstatisztikája (Millió márkában).

	1927—28	1926—27	1925—26
A részvénytársaságok száma	46	49	194
Részvénytőke	733·2	573·—	533·—
<i>Aktívák :</i>			
Ingatlanok	375·8	305·—	—*
Készletek	339·6	296·—	—
Részesedések és értékpapírok .	371·5	272·—	—
Készpénz és követelések	801·6	451·—	—
<i>Passzívák :</i>			
Osztalékra jogosult részvénytőke	697·5	553·—	511·—
Kínutatott tartalékok	116·9	83·—	82·—
Tisztv. és munkásjóléti alapok	18·8	10·—	12·—
Kölesönkötvények és jelzálog- adósságok	236·1	158·—	101·—
Egyéb adósságok	746·9	465·—	377·—
Leírások	26·2	21·—	—
Évi tiszta nyereség	68·1	41·—	33·—
Évi tiszta nyereség a saját tőke %-ban	8·56	6·45	5·64
Évi tiszta veszteség	—	5·—	9·—
Évi tiszta veszteség a saját tőke %-ban	—	—·77	1·50
Osztalék	54·2	37·—	28·—
Osztalék az osztalékra jogosult tőke %-ban	8·2	6·62	5·46

* Adatok hiányoznak.

A statisztika szerint a villamossági részvénytársaságok létszáma 3 év alatt az erős koncentráció következtében kb. egy-negyedére szállott le, míg a társasági vagyon, nyereség és osztalék, főleg az 1927/28. évben, igen kedvező fejlődést mutatott. Nem szerepelnek már ebben a statisztikában a két leghatalmasabb német elektroipari konszern, Siemens és A. E. G. 1928 szeptember 30-án lezárt mérlegei, amelyek annak ellenére, hogy ez az év már a konjunktúra általános leszállása jegyében folyt le, igen kedvező üzlet-eredményeikről számolnak be, bár mindkét konszern panaszkodik

⁴ L. a berlini Statistisches Reichsamt által kiadott Wirtschaft und Statistik c. folyóirat negyedévenkénti közléseit (Die Bilanzen von Aktiengesellschaften).

az állami beruházások kimaradása és a külföld vámvédelme következtében alacsony exportárok miatt. Igen sajnálatos tény, hogy a Siemens és A. E. G. konszern, amelyek együttesen, termelés és munkáslétszám tekintetében a német elektroiparnak kb. kétharmad részét teszik ki, mereven elzárkóznak statisztikai adatok közrebocsátása elől. Így mélyebb-reható betekintés a német villamossági ipar helyzetébe, minthogy ez csaknem kizárólag egyoldalú vállalati érdekekhez idomuló mérlegadatokra támaszkodhatik, szándékosan meg van nehezítve. Ennek folytán a *berlini konjunkturalcutató intézet is kénytelen volt lemondani arról, hogy helyzetjelentései sorában a villamossági iparra vonatkozó megfigyelések is szerepeljenek.*

A statisztika számára sokkal hozzáférhetőbb terület *Németország áramtermelése.* A német lakosonkénti áramellátásnak e szá-
zad eleje óta való állandó emelkedését nyújtja az alanti táblázat:⁵

Év	Lakosság száma	A telepek beépített teljesítménye		Eladott áram KW-órában	
		összesen	lakosonként	összesen	lakosonként
1900	56 millió	0·23 millió KW	0·004 KW	140 millió	2·5
1913	66·8 „	2·10 „ „	0·030 „	2800 „	41·9
1924	66 „	6·09 „ „	0·100 „	9000 „	150·0

A közhasznú áramszolgáltató vállalatok tőkebefektetése pedig ugyanerre az időre következőképpen alakult:⁶

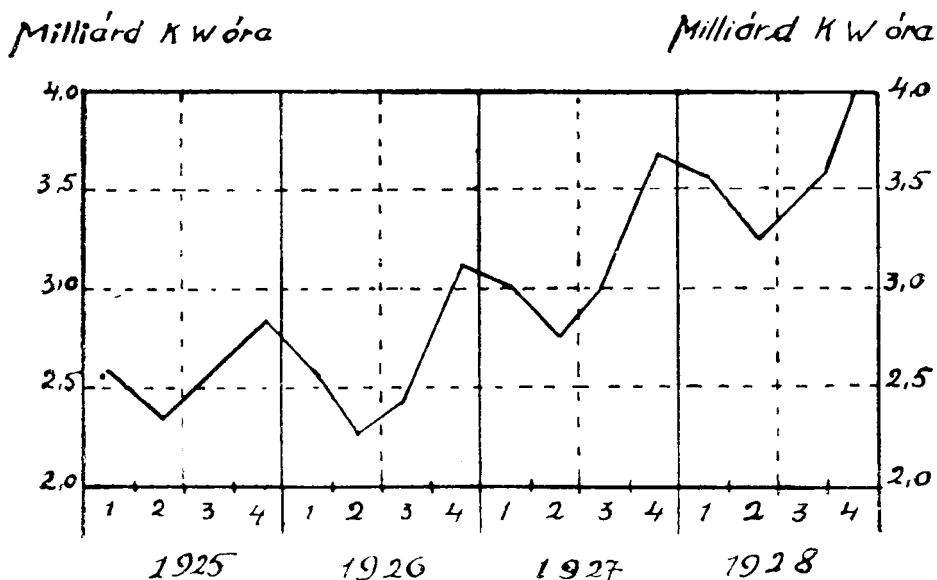
	összesen	lakosonként
1900. évben	700 millió M	7 M
1913. évben	2470 millió M	37 M
1924. évben	7000 millió M	117 M

A német villamosítás erőteljesebb kiépítésének hatása világosan mutatkozik a közcélú áramszolgáltatásnak az 1925. évvel kezdődő fokozottabb növekedésén, amelyet az alábbi grafikonon mutatunk be. A villamosítás haladásától és általános konjunktura-behatásoktól függetlenül, észlelhetjük a görbén az áramtermelés szezonyszerű hullámzását, amely elsősorban a világitásra szolgáló áramnak az évek elejétől kezdődőleg a nyári hónapokig tartó fokozatos csökkenésében, majd ősszel és télen tartó emelkedésében leli okát. Az áramtermelésnek az 1926. év nyarán beállott mélypontja, amely még az 1925. évit is túlhaladja, az akkori általános gazdasági válságnak tulajdonítható, míg az azóta mintegy 1927 őszéig tartó gazdasági fellendülés azontul is az áramtermelés emelkedésére hatott ki.

⁵ Dr. Gerhard Delme, Die Deutsche Elektrizitätswirtschaft, Stuttgart, 1926.

⁶ U. o.

122 elektromosmű negyedévenkénti áramtermelése 1925—1928.

A statisztika által megfigyelt 122 közhasznú elektromosmű 1926-ban 10.4 milliárd, 1927-ben 12.5 milliárd KW-óra áramot termelt, míg 1928-ban az áramszolgáltatás 14.4 milliárd KW-órára emelkedett. Az öntermelők (elsősorban az ipar) áramtermelését, amelyet a statisztika közöl ugyan, amely azonban a hiányos adat-szolgáltatás következtében megközelítőleg sem teljes, kb. ugyanannyira becsülik, mint a közhasznú áramtermelést. Így Németország összes áramtermelése 1926-ban 22 milliárd, 1927-ben 25 milliárd, 1928-ban pedig kerekén 29 milliárd KW-órára tehető.

Az áramtermelés fejlődésénél a villamosítás előhaladásának folyamán fokozatos *koncentrációs folyamat tapasztalható* a telepek számának csökkenésével és teljesítményük egyidejű emelkedésével. A kisebb, régebbi és kevésbé gazdaságosan felszerelt telepek felhagytak az önálló áramtermeléssel és helyi áramátalakító-állomásokká alakultak át, melyek az elektromos energiát nagyobb erőtelepektől veszik át. Míg 1913-ban 4040 közcélú áramtermelő telep 2.1 millió KW teljesítménnyel bírt, számuk 1924-ig lecsökkent 2699-re, miközben a teljesítőképességük 6.09 millió KW-ra emelkedett. Az összes áramtermelő telepek (közcélú és öntermelők) száma 1924 óta ismét jelentősen csökkent és a német gazdaságstatisztika legújabb jelentése szerint 1927-ben a teljesítmény nagysága szerint a következő képet mutatja:⁸

⁷ L.: Wirtschaft und Statistik 9. évf. 3. sz., 1929 febr. 1., 74. l.

⁸ L. u. o. 76—77. l.

Közcélu áramtermelőtelepek száma teljesítményük szerint 1927-ben.

Teljesítmény	Telepek száma	Áramtermelésük 1000 KW órában
100 KW-ig	449	45.850
101— 1000 „ „	617	414.170
1001— 5000 „ „	161	853.422
5001—10000 „ „	43	666.398
10000 KW felett	129	10.336.688
Összesen	1399	12.316.528

Az öntermelők telepeinek száma teljesítményük szerint 1927-ben.

Teljesítmény	Telepek száma	Áramtermelésük 1000 KW órában
100 KW-ig	3257	194.168
101— 1000 „ „	2090	1.195.479
1001— 5000 „ „	482	2.860.347
5001—10000 „ „	107	2.014.095
10000 KW felett	79	6.553.906
Összesen	6015	12.817.995

Az áramtermelés energiaforrásául a Ruhrvidéken és Felsősziléziában kőszén, a Rajnavidéken és Középnémetországban barnaszén, Délnémetországban pedig vizierő áll rendelkezésre. A Birodalom elektromos energiagazdálkodási politikája inkább a jelenre, mint a jövőre gondolt akkor, amikor a háboru előtt tulnyomórészen a drágább, de kb. 1000 évre elegendő készlettel bíró kőszénre támaszkodó áramtermelést az olcsóbb barnaszén irányába tolta el, amelyből azonban mindössze 60—90 évnyi készlettel rendelkezik Németország. A vizierők kiépítésének az energiaforrás olcsóságával szemben az a hátránya van, hogy energiamennyiségük nem állandó: nyáron, a legnagyobb gleccserolvadás idején, éri el a legmagasabb fokot, míg a téli hónapokban csökken. Az ipar saját áramelőállító telepei az említett nyersanyagokon kívül nagyobb mértékben még ipari melléktermékeket, u. m. olajat, kohók melléktermékeként nyert gázt és egyéb anyagokat is alkalmaznak. Az összes német áramtermelés a felhasznált nyersanyagok szerint 1927-ben a következőképen oszlik meg:⁹

⁹ L.: Wirtschaft u. Statistik 9. évf. 3. sz. 74—78. 1.

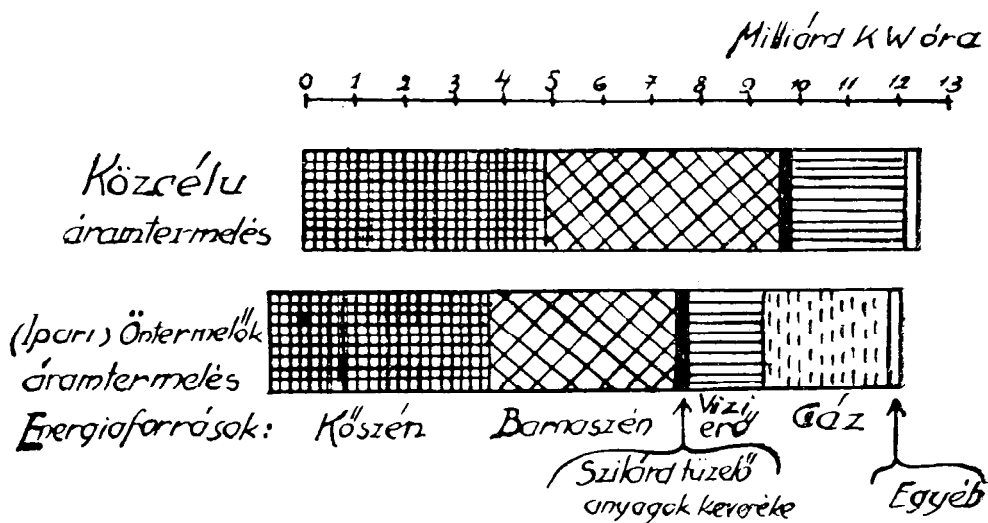
Közélu áramtermelés eloszlása energiaforrások szerint.

Energiaforrás	Áramtermelés 1000 KW órában
Köszén	4.694.110
Barnaszén brikett	263.905
Nyers barnaszén és tufa	4.703.077
Szilárd tüzelőanyagok keveréke	188.021
Vizierő	2.366.896
Olaj	78.710
Gáz	21.195
Egyéb	614
Összesen	12.316.528

Öntermelők áramtermelésének eloszlása energiaforrások szerint.

Energiaforrás	Áramtermelés 1000 KW órában
Köszén	4.420.273
Barnaszén brikett	326.205
Nyers barnaszén és tufa	3.355.477
Szilárd tüzelőanyagok keveréke	235.864
Vizierő	1.438.864
Olaj	111.426
Gáz	2.689.573
Egyéb	240.313
Összesen	12.817.995

Az áramtermelés eloszlása energiaforrások szerint 1927-ben.

A koncentráció alapgondolata a különböző természetű energiaforrásokon felépülő áramtermelésnek, így elsősorban a nyáron gazdag vizierők és a minden évszakban egyaránt kihasználható szénre támaszkodó áramelőállításnak az egyesítése volt az energiaforrások leggazdaságosabb kihasználásának céljából. Ennek a valóban nagyszabású feladatnak a legszebb megvalósítását találjuk Németország egyik legnagyobb áramszolgáltató vállalata, a Rajna-Weszfália vidékét ellátó Rheinisch-Westfälisches Elektrizitätswerk A. G. (RWE) hálózatának kiépítésénél. Ez a vállalat, amelynek Rajna-Weszfáliában számos telepe van üzemben, hálózatát kiterjesztette dél felé először a bádeni vizierő-telepekig, majd a svájci laufenburgi vizierő-telep hálózatával kapcsolta össze. Így nyáron a svájci és délnémet vizierő-telepek látják el tulnyomólag a fogyasztást délről észak felé elektromos árammal, ezzel szemben télen, a vizierők megcsappanásakor a rajna-weszfáliai széntüzelésű telepek közül a legnagyobb teljesítményre kiépített, barnaszéntüzelésű Goldenberg-Werk viseli a főmegterhelést és északról délre látja el a hálózatot, míg a kisebb, kőszénre berendezett és régebbi felszerelésű telepek csak a csústeljesítmények elérésénél működnek közre.

A koncentrációs folyamatnak és monopóliumszerű helyzetek kialakulásának azonban gátat vet az a körülmény, hogy azon kevés áramszolgáltató vállalat kivételével (ilyen pl. a fent említett Rheinisch-Westfäl. Elektrizitätswerk), amely az áramszolgáltatását közvetlenül egészen a kisfogyasztóig szervezte meg, a legtöbb vállalat viszont eladó nagyvállalatoknak (városoknak stb.) kénytelen eladni az elektromos energiát. Ezek pedig rendszerint csak rövidlejáratú szerződéseket hajlandók kötni, úgyhogy meg nem egyezés esetén igen sokszor módjukban van az áram átvételét megszüntetni és saját telepet létesítenek. A német Birodalom elektromos energiagazdálkodási politikája, nehogy a versenyt és az egészséges fejlődést megakadályozza, nem szánhatta magát ugyan arra, hogy az áramtermelést teljesen államosítsa, saját (állami) vállalatait azonban adómentesség kedvezményében részesíti a teljesen magántulajdonban levő és részlegesen közkézen levő, u. n. vegyesgazdasági vállalatokkal szemben. Az adómentesség átlag 10% nyereségtöbbletet jelent, az állami üzemeknek a kevésbé gazdaságosan felszerelt része azonban még az adómentességnek megfelelő nyereséget sem tudja felmutatni, úgyhogy létüket nyilvánvalóan kizárólag protekcionizmusnak köszönhetik. A statisztika pedig azt mutatja, hogy az áramtermelés szocializálása a baloldali pártok előretörése óta erősen halad előre:

Közcélu áramtermelés millió KW órában.¹⁰

	1913	1920	1925
Összesen	5100	9355	10250
Ebből közkézen levő áramtermelés	1417	3072	7871
A közkézen levő áramtermelés %-ban	23.60	32.11	76.81

¹⁰ L. a Vereinigung der Elektrizitätswerke statisztikáját.

A villamosításnak néhány évtized óta tartó és egyre rohamosabb fejlődése közben, talán még egyszer sem merült fel az a kérdés, hogy az elektrifikálás általános haladása meddig terjedhet, mi szab ennek határokat, az elején tartunk-e még ennek a folyamatnak, vagy már közel a befejezéshez? Ha e dolgozatban megközelítőleg sem merithetjük is ki e problémát, mégis meg kell vizsgálnunk a villamosítás jövőjének az elektroipar további alakulására való hatását. Ha ugyanis közelebbről megvizsgáljuk e két iparág, az elektromos gyártóipar és az áramtermelőipar viszonyát, ugy e kettő között a termelés mennyiségi keretei tekintetében fokozati különbséget találunk, még pedig az áramtermelőipar javára. Mert feltéve, hogy a jövőben a villamosítás befejezésével kellene számolnunk és attól kezdve az elektromos energia termelése már csak ugyanazon keretek között mozogna tovább, a gyártóipar addig folytatott termelésének csak egy részét tarthatná fenn, mert az áramtermelésre szolgáló gépek stb. utánpótlásra szorulnának ugyan, de ezenfelül további, elektromos energia előállítására szánt járulékos termelési eszközök már nem találnának keresletre. Vizsgálatunk elején *termelt termelési eszköznek mondtuk az elektromos energiát, tehát a villamosítás közgazdasági szempontból egy újabb, u. n. termelési kerülőutat (Produktionsumweg) jelent.* Minthogy eképen az elektromos energiára is jellemzők a termelt termelési eszközök sajátosságai, a modern elmélet jegyében való szemlélet számára a villamos energia természetesen nem bírhat öncél jellegével, hanem arát csakis a közreműködésével termelhető közvetlen fogyasztási javak árából származtathatja le. Másfelől saját előállítását illetően, az elektromos energia sem független az előállításánál közreműködő termelési tényezők másirányú felhasználhatóságától. Így — adott technikai felkészültséget feltételezve — a villamosítás haladásával idővel egy gazdasági egyensúly-állapot állana be, mely a villamosítási folyamat befejezésével volna egyértelmű. olyképen, hogy az elektromos energia termelésében további szaporulat már nem állana be. Ez azonban csak az egyébiránt is stacionár közgazdaságban következne be, már pedig a villamosítás, mint előnyös termelési kerülőút, már egymagában is dinamikai hatást vált ki a közgazdaságban, amennyiben a termelés egészének egy új, magasabb mennyiségi keretek között lebonyolódó folyamatát indítja meg. Ez pedig közvetve a villamosítás ismételt megújulását is idézheti fel, nem is szólva egyéb, a közgazdaságra nézve dinamikai hatással járó tényezőkről. Továbbá nem vehetjük „adott“-nak a technikai felkészültséget sem, hanem szintén fejlődőnek, habár ez egyszersmind azt is tenné valószínűvé, hogy amint a technikai tényezőnek tulajdonítható igen nagyrészen az elektromos energia felhasználása, ugy ugyanezen tényező döntheti is meg idővel az elektrotechnika uralmát. Ennek a problémának a megközelítése, az áramtermelés és az elektroipar viszonyának a statisztika fényében való megvilágítása a gazdaságtudatásnak igen nagyszabású és előkelő feladatot nyújtana, ha — már a gazdaságonkívüli tényezőkre és a folyamat beláthatatlan voltára való tekintettel — természetesen helyzetjelentésekkel kellene beérnünk.

Neményi Endre.

Könyvismertetések.

Fellner Frigyes: Csonka-Magyarország nemzeti vagyona. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása. Budapest, 1929. 95 l.

F. a nemzeti vagyon számszerű becslésének egyik uttörője. E kérdéstről 30 esztendeje irt munkája ma is még alapvető a kérdés módszertanával foglalkozó dolgozatok számára. F. definíciója a nemzeti vagyonról közismert: „A nemzeti vagyon egy bizonyos időben valamely államilag szervezett népnek rendelkezésére álló gazdasági javak összesége, a külfölddel szemben fennálló tökekövetelések hozzáadásával és tartozások levonásával“ (3. l.). A nemzeti vagyon nagyságát ezen definíció szerint az eszmei javak tehát csak a külfölddel való vonatkozásban befolyásolják (4. l.). Ezen fogalommeghatározás nem maradt megtámadatlan. Valóban, talán helyesebb volna tárgyi vonatkozásban a nemzeti vagyon fogalmát nem a nép gondolatához fűzni, hanem egy meghatározott, körülhatárolt területtel kapcsolatba hozni, mert egyébként az állam területén élő külföldiek tulajdonában levő vagyonnak a nemzeti vagyonhoz való hozzászámítása nehézséget okoz. De ez a kérdés nem lényeges. Nyilvánvaló ugyanis, hogy F. gondolata helyes és legfeljebb a kifejezés módja felett lehetne vitatkozni. Sulyosabb probléma, vajjon helyes-e az eszmei javakat fogalmilag kizárni a nemzeti vagyon elgondolásából. Szerény nézetünk szerint ezt nem szabadna. Tulajdonképpen minden érték eszmei eredetű. A javak u. n. objektív csereértékének eredete ugyancsak szubjektív becslésekben és ítéletekben rejlik. De különösen a nemzeti vagyon értékelése nem történhetik meg leltárszerűen. A gazdaságilag összefüggő, egymást kiegészítő javakat együttesen kell értékelni. Megtörténik, hogy egy vállalatban egyesített javak hol többet, hol kevesebbet érnek, mint egyenként. Ha többet érnek, úgy a vagyontárgyak az átlagnál nagyobb szükségletkielégítést nyújtanak, akár csak a vállalathoz fűződő „goodwill“ következtében, amit a nemzeti vagyon reális szaporítási tényezőjeként kell elismerni. ha kevesebbet, azért például, mert a befektetés gazdaságilag elhibázott volt. úgy a nemzeti vagyon szempontjából csak ez a kisebb érték realitás.

F. ismeretesen a nemzeti vagyon becslésére alkalmazott háromféle eljárás közül a szubjektív módszer számára csak korlátolt alkalmazási lehetőségeket lát s maga főleg az objektív eljárást és kíségetés és ellenőrzésképen de Foville módszerét alkalmazza. Ugyanis helyesen állapítja meg azt, hogy „a vagyonadón alapuló szubjektív módszerrel nyert eredmények nem vezetnek a teljes nemzeti vagyon összegéhez, hanem csak a megadóztatott vagyonösszességhez“ (89. l.).

Az objektív módszer alkalmazása tulajdonképpen a legkomplicáltabb. Minden egyes vagyonkategóriára nézve eltérő eljárást kell megállapítani, hogy értéke kipuhatóható legyen. F. új dolgozatában,

csakugy mint korábbi hasonló tárgyú munkáiban is, rendkívüli leleményességgel jár el. Idevonatkozó eljárásai a nemzeti vagyon megállapításának a kérdésével foglalkozó szakember legteljesebb figyelmét érdemlik meg. Valóban meglepő az, hogy az egyes vagyonkategóriák értékét mily sokféle eljárással becsli meg. Az olvasó nem tudja, mit csodáljon jobban: a leleményességet és kitartást, amellyel egy-egy adatot, önmaga ellenőrzésére, a legkülönbözőbb irányokból kiindulva, gyakran 6—8 módon próbál kipuhatolni, vagy az alaposságot, amellyel a csak nagy fáradsággal összehordható részletadatok tömegét gyűjtötte egybe. Egy-egy becslése talán nem egészen meggyőző, de mikor a legkülönbözőbb eljárásokkal mindig megközelítően ugyanazt az eredményt kapja, annak helyességének mégis csak hitelt kell adni. A főprobléma e részben mindenesetre az, vajjon indokolt-e a mai kamatviszonyok mellett oly alacsony tőkésítési együtthatóval dolgozni, miként azt F. teszi, aki a földbirtoknál a hozadékat $4\frac{1}{2}\%$ -os alapon (15. l.), a bányáknál pláne 4% -os alapon (28. l.) tőkésíti. A házbirtoknál már reálisabb a budapesti házakra vonatkozóan alkalmazott 7% -os tőkésítési kulcs (32. l.), míg a vidéki házaknál $5\frac{1}{2}\%$ -os, a falusi házaknál pedig 5% -os kulccsal (33—34. l.) történik a tőkésítés. Az ily alacsony tőkésítési kulcs következtében a földbirtok értéke alighanem túl magas F. becslésében, miként valószínűleg az is túl optimista feltevés, hogy a földbirtok tényleges tiszta hozadéka a kataszteri tiszta hozadéknak 3.87-szerese volna (14. l.).

Más tételeknél is lehet kritikára gondolni. Így például kétségesnek látszik, szabad-e a magyar helyiérdekű vasuti részvénytársaságok megszállott területen való vonalainak értékét a megfelelő elsőbbségi részvényállomány névértékével a vagyonmérleg aktívái közé sorozni. Valószínű ugyanis, hogy egyrészt ezen részvényállományt részben már eladtuk a külföldnek s hogy a másik része tekintetében a hazai tulajdonosoknak a külfölddel oly megállapodásokat kellett kötniök, amelyek az elsőbbségi részvények névértékének csak kisebb hányadát térítik meg. (Ez az adat különben két összeggel szerepel: a 63. l. szerint itt számba jön 3434 kilométer hosszúságú vasutvonal 85,356.287.78 pengő értékben, a 93. l. szerint pedig 3441 kilométer vasutvonal 87,251.687 pengő értékben.)

De ezek a kritikai megjegyzések távolról sem akarják F. tanulmánya eredményének az értékét lerontani. Ezek ugyanis rendkívül becsések, — ha talán némileg túl optimisták is. Nem valószínű ugyanis, hogy Csonka-Magyarország nemzeti vagyona 76.6% -kal emelkedett volna a háboru előtthöz képest. A pénzürték csökkenése legfeljebb 40% -os emelkedést tesz indokoltá, a nemzeti vagyon azon tulmenő összegszerű gyarapodása tényleges vagyonszaporulatot jelentene, amelynek — legalább is cöben a $30\text{—}40\%$ -os mértékben — nem igen lehet jelét látni.

F. tanulmányának eredménye szerint Csonka-Magyarországon a nemzeti vagyon a következőként alakult (71. l.):

A nemzeti vagyon elemei	Csonka- Magyar- országon		A magyar szent korona országaiiban		A magyar szent korona országaiából a mai területnek megfelelő részén		A Csonka-Magyaror- szági érték a magyar szent korona orszá- gainak a maiterület- nek megfelelő részén a háboru előtt talál- ható értéknél több (+) ill. kevesebb (—)	
	pengő	%	pengő	%	pengő	%	pengő	%
I. Föld- birtok ...	11.252,473.280	32·41	22.960,777.142	39·70	8.382,939.465	34·94	+ 2.869,533.815	+34·2
II. Bányák és kohók .	1.460,089.490	4·20	2.575,649.636	4·45	1.061,167.568	4·42	+ 398,921.922	+37·6
III. Épüle- tek	8.190,278.652 ¹	23·59	9.934,407.543	17·18	5.252,422.974	21·89	+ 2.937,855.678	+55·9
Ingatlan- nok	20.902.841.422	60·20	35.470,834.321	61·33	14.696,536.007	61·25	+ 6.206,311.415	+42·2
IV. Közlek. eszközök .	2.921,434.609	8·41	6.716,429.838	11·62	2.461,922.833	10·26	+ 459,511.776	+18·7
V. Ingó javak	10.519,368.418	30·30	15.419,670.368	26·66	6.705,082.506	27·94	+ 3.814,285.912	+56·9
VI. Külf. elleni köv.	370,893.470	1·09	222,734.125	0·39	130,790.332	0·55	+ 240,103.138	+183·2
Össz. nem- zetivagyon	34.714,537.919	100·00	57.829,668.652	100·00	23.994,325.678	100·00	+10.720,212.241	+44·7
Tartozások a külföld- dei szemb.	2.633,989.541		9.726,404.839		5.832,707.603		- 3.198,718.062	-54·8
Tiszta nemzeti vagyon ...	32.080,548.378		48.103,263.813		18.161,618.075		+13.918,930.303	+76·6

Ezen tételek közül a közlekedési eszközök értékének részlete-
zése a következő (74. l.):

	pengő
Közutak	331,537.860
Hidak	63,473.760
Viziutak és hajóállomány	185,717.757
Vasutak	2.067,382.101
Posta, távirtda, távbeszélő	195,823.331
Géperejü járóművek	77,499.800
Csonka-Magyarország közlekedési eszközei- nek összes értéke	2.921,434.609

Az ingó vagyonból:

	pengő
az állatállomány értéke (51. l.)	1.537,376.544
a mezőgazdasági holt leltár értéke (53. l.)	521,320.081
a gabona- és tengeri készlet értéke (54. l.)	217,575.000 ²
az ipari vállalatok anyag- és árukészlet értéke (55. l.)	595,094.372
az arany-, ezüst- és devizakészlet értéke (56. l.)	361,822.290
a házi készletek, ékszerek, műtárgyak stb. ér- téke (56 l.)	1.562,276.000

¹ Ennél a tételnél F. (34. l.) 911,757.000 pengő rejtett tartalékot is vél
felfedezhetni.

² Ez az adat persze a legbizonytalanabb, évről-évre a legnagyobb mér-
tékü fluktuációnak van alávetve.

Összefoglalóan újólag meg kell azt állapítani, hogy F. új munkája, — miként régebbi, hasonló tárgykörű munkái is — a feldolgozott tárgynak legalaposabb ismeretén alapul és nélkülözhetetlen forrásmunka értékével bír. A talán kissé túl optimisztikus eredmények persze csak hozzávetőleges becslés jellegével bírnak és ezért talán helyesebb lett volna, legalább is az összefoglaló táblázatokban, az eredményeket lekerekíteni, azokat millió pengőben közölni. A laikus olvasó ugyanis akkor, amikor az utolsó pengő is fel van tüntetve, a számadatokat pontosabbnak véli, mint ami helyénvaló. De kétségtelen, hogy úgy a laikus, mint a szakértő olvasóközönség hálás lesz Fellner Frigyesnek azért, hogy ezt a maradandó értékű munkáját megalkotta.

Varga István.

Szabóky Alajos: Az 1924/25—1928/29. költségvetési évek beruházásairól. Pesti Könyvnyomda Rt. Budapest, 1929 32. l.

A pénzügyi államtitkárnak 1929. évi március hó 19-én az Egyesült Pártban megtartott előadása most önálló füzet formájában könyvtári forgalomba került. Igen örömdetes ez, mert a formás előadás kétségtelenül a hiteles forrásmunka jelentőségével bír.

Az előadás adatait a napilapok már ismertették. 5 költségvetési év alatt a pénzügyi kormány hivatalos összeállítására szerint 931.2 millió pengőt fordított az állam beruházási célokra, még pedig:

606.9	millió pengőt gazdasági célu beruházásokra,
226.5	„ „ kulturális és szociális célu beruházásokra és
97.8	„ „ építkezési és kisebb célu beruházásokra.

Impónálón nagy számok ezek, amelyeknek azonban ellentmond *Eber* Antalnak a Magyar Közgazdasági Társaság legutóbbi közgyűlésén tett azon ugyancsak számadatokkal alátámasztott tétéle, hogy a magyar közgazdaság produktív tőkegazdagodása ugyanezen időszak alatt 1366.6 millió pengőre, az épületekkel együtt 1800 millió pengőre tehető, amivel szembe a külfölddel szemben való eladósodottságunk 1581.7 millió pengővel nőtt meg. Ha tehát úgy a pénzügyi kormány, mint pedig *Eber* adatai helyesek, úgy az elmúlt 5 esztendő alatt az állam gazdagodott, a magángazdaság pedig szegényedett volna, mert hisz az állami beruházások háromnegyede, 671.6 millió pengő bevételi többletekből származott és csak 213.3 millió pengő nyert a népszövetségi kölcsönből fedezetet.

De számba kell azt venni, hogy ma az államháztartás beruházásainak részben egészen sajátos jellege van. Azelőtt nem igen volt szokásban az, hogy az államháztartás hatalmas összegeket hitelezzen ki a magángazdaságoknak. Most pedig azt tapasztaljuk, hogy a beruházásokként kezelt összegeknek közel a fele, 449.1 millió pengő vagy kölcsönkép engedélyezett különböző érdekeltségek számára vagy pedig szövetkezeti üzletrészjegyzésre fordított. A kölcsönkép engedélyezett összegek évenkénti részletekben, tulnyomórészt azon idő alatt térülnek vissza az államnak, míg a népszövetségi kölcsön törlesztése befejeződik.

„A 449.1 millió P keretébe tartozó beruházások vagy rendszeresen kamatozó kölcsönök alakjában (338.2 millió P), vagy üzletrész alakjában engedélyeztettek (85 millió P) és így megfelelő kamatot, illetőleg osztalékot hoznak, vagy pedig kamatmentes kölcsönként bocsátottak rendelkezésre (25.9 millió P). Ezek között a beruházá-

sok között látjuk az állami üzemek, az ármentesítő társulatok, a lakásépítés, stb. céljaira rendelkezésre bocsátott összegeket, melyeknek évi kamat- és tőkeszolgáltatását egyrészt az állami költségvetésben az állami adósságok szolgálatának az enyhítésére, jórészt azonban évenként újabb beruházásokra fordítjuk.“

A beruházások címén elszámolt összegek részletezésének áttekintése rendkívül tanulságos munka. Egyrészt megvilágítja azt, hogy pénzügyi kormányunk mily sok irányban kísérelt a nagy megpróbáltatásoknak kitett magángazdaságokon segíteni, azok produktivitását fokozni, másrészt azonban megmutatja azt is, hogy mi mindent nevezünk beruházásnak, noha az nem érdemli meg ezt az elnevezést.

Beruházás alatt tulajdonképen produktív beruházást szoktak érteni. Persze vannak közvetetten produktív beruházások is, mint pl. új iskola-berendezések, új egészségügyi intézmények, kórházépítkezések stb. De már a budapesti klinikák tatarozására fordított 1.2 millió P, az ugyanezen klinikák fehérnemű hiányának a pótlására felhasznált 0.6 millió P, az ösztöndíjak céljaira szolgált 1.3 millió P, az Opera és a Nemzeti Színház pusztulófélben levő diszleteinek és berendezéseinek a javítására felhasznált összegek, az iskolaépületek javítására szolgáló 2 millió P mind nem tekinthető beruházási összegeknek. *Nem beruházás ugyanis a meglévő vagyontárgyak jókarbantartására fordított összeg és veszélyes önáltatás, azt annak tekinteni.* Akkor már jogosultabb az új képek és szobrok vásárlására fordított összegeket annak tekinteni, — ami különben ugyancsak megtörtént.

A pénzügyi kormány helytelen felfogása a beruházásokról kitűnik abból, hogy Sz. előadása az állami épületek tatarozásáról, amely a beruházási összegekből jelentékeny hányadot emésztett fel, azt mondja, hogy az az állami vagyon állagát emelte. Ez egészen téves. A tatarozás a vagyon állagát nem emeli, csak épségben tartja. Ezért tatarozási, karbantartási költségekről a rendes költségvetési kiadások között kellene gondoskodni. Ezért azután a MÁV-nál beruházás címén elszámolt összegek legnagyobb része nem tekinthető tulajdonképen beruházásnak.

Ezen kritikai megjegyzések után azonban mégis feltétlenül helyesnek kell elismerni a beruházási program alap gondolatát. Ez ugyanis abból áll, hogy a beruházásra szánt összegeket nem fordította csupán egyes nagy gazdasági célok megvalósítására, hanem „ehelyett mindig az előre meg nem állapítható szükséghez és a rendelkezésre álló összeghez képest kívánta meglévő forgalmi eszközeit (vasut, posta, úthálózat) rekonstruálni és a modern technika vívmányainak megfelelő újakat létesíteni, kulturális és szociális téren főleg azokat az intézményeket megteremtteni, melyek népességünk műveltsége és egészsége szempontjából mondhatni halaszthatatlanok, megerősíteni a hiteléletet, míg a magánhitel a külföldi tőke érdeklődésével normálisan nem alakult és végül különösen a mezőgazdaságnak lehetőleg minden ágában eszközöket rendelkezésre bocsátani, hogy a termelés fokoztassék.“

Varga István.

Mises, Richard von: **Wahrscheinlichkeit, Statistik und Wahrheit.** Schriften zur wissenschaftlichen Weltauffassung, 3. kötet. Wien, Julius Springer kiadása, 1928. VII + 189 l.

A valószínűségszámítás a matematikában nem, vagy csak ke-

véssé képzettek számára többnyire szellemes játéknál nem igen tűnik egyébnek. Nem ismerik széles alkalmazási területét és nincsenek tisztában azzal, hogy mily gyakran alkalmazzák maguk is, anélkül, hogy annak tudatára jönnének. A statisztikusok u. n. „nagy számok törvénye“ sem egyéb, mint a valószínűségi számítás egy különös alkalmazása.

Mises könyve nem foglalkozik a valószínűségi számítás matematikai eljárásaival. Az egész könyvben alig találkozunk matematikai képlettel és nincs benne egyetlen matematikai levezetés sem. Ezzel szemben végtelenül könnyed, világos, élvezetes formában a valószínűségi számítás ismeretelméletével, megismerési értékével foglalkozik és ezen filozófiai fejtegetéseiben alighanem a szakbeli matematikus számára is sok újat nyújt.

A valószínűségi számítás távolról sem foglalkozik mindazon jelenséggel, amely bekövetkezésének valószínűségéről, illetőleg valószínűtlenségéről beszélni szoktak. Racionális értelmezési valószínűségről tulajdonképpen csak akkor szabad beszélnünk, ha egy jelenség-kollektívumot teljes határozottsággal tudunk elhatárolni. Ilyen jelenség-kollektívumnak azokat a tömegjelenségeket és ismétlődő folyamatokat szabad tekinteni, amelyek két feltételnek felelnek meg: 1. annak, hogy egyes jellemző tulajdonságaik előfordulási gyakorisága mindig egy határozott határértéket közelít meg és 2. annak, hogy ezen határértékek nem változnak meg akkor sem, ha a tömegjelenség egy részét önkényes, de mégis rendszeres módon elkülönítjük. Ezen utóbbi feltétel a „rendszerelenség elve“, amelyet a „játékrendszer kizártsága elvének“ is lehetne nevezni. Valamely jelenség a kollektívumon belüli viszonylagos gyakoriságának a rendszerelenség elvének megfelelő határértéke az igazi valószínűsége annak, hogy valamely jelenséggel a kollektívumon belül találkozunk. Ha röviden valószínűségről beszélünk, tulajdonképpen mindig erre kell gondolnunk.

Valamely jelenség valószínűségéről a priori okoskodással semmiféle képet sem nyerhetünk. Egyedül a statisztikai megfigyelés az, amely utbaigazíthat. Erre a körülményre gyakran még a matematikusok sincsenek tekintettel. Az elterjedt és Mises által jó érvekkel megcáfolt valószínűségi elmélet ugyanis az egyenletes elosztást (Gleichverteilung) tételezi fel, azt ugyanis, hogy valamely kollektívum minden egyes jelenségének azonos a valószínűsége — már pedig ezt a priori nem szabad feltételezni. Ha például egy kockával végzünk kísérleteket, úgy az egyes lapok csak abban az esetben fognak egyenlő gyakran felülre esni, ha a kocka súlypontja épp a közepén van, míg ellenkező esetben a különböző lapok felülre kerülésének a gyakorisága eltérő lesz. Ugyanez az eset a halálozási statisztikában és a valószínűségi számítás számos egyéb alkalmazási területén is. Ebből következik, hogy a priori valószínűségekről a félrevezetés veszélye nélkül nem lehet beszélni, minden igazi valószínűség a posteriori, tapasztalatokon alapuló valószínűség.

A matematikai statisztikában a valószínűségi számításnak a feladata az, hogy megvizsgálja, hogy valamely megfigyelt tömegjelenség kollektívumnak tekinthető-e vagy sem, illetőleg azt, hogy az miként bontható szét lehető egyszerű összetételű kollektívumokra. A valószínűségi számítás tehát tulajdonképpen az egyetlen módja

annak, hogy az u. n. statisztikai törvényszerűségek nyomára jussunk.

Mises könyvének ezek a statisztikust és közgazdát érdeklő következtetései. De tanulságosak a valószínűségi számításnak a természettudományok terén való alkalmazási lehetőségeiről és módosításairól szóló fejtegetései is.

Varga István.

Beiträge zum deutschen Bevölkerungsproblem. Der Geburtenrückgang im Deutschen Reich. Die allgemeine deutsche Sterbetafel für die Jahre 1924—1926. Bearbeitet im Statistischen Reichsamte. Sonderhefte zu Wirtschaft und Statistik, 5. szám. Reimar Hobbing kiadása, Berlin, 1929. 46. l.

A születések csökkenését Németországban is komoly problémának fogják fel. A múlt század közepén minden ezer lakosra 36 élveszületett esett, a halálozások száma pedig 27 volt, úgyhogy a természetes szaporodás évi 9 ezreléket tett ki. A születési arányszám a 70-es években még emelkedett, s csak a 20-ik század elején kezdett komolyabb formában visszaesni. Az 1896—1900. évek átlagában a születési arányszám még 36 volt, 1914-ben azonban már csak 26.8. A háború után ezt a számot már egyszer sem érte el. A halálozások száma a múlt század folyamán fokozatosan javult és így a természetes szaporodás hosszú időn keresztül kedvező volt. A halandósági arányszám 1913-ban 15.0 ezrelék volt, a természetes szaporodás arányszáma ugyanakkor 12.4 ezrelék. A háború utáni években, az 1920—21. évek átmeneti javulása után, a helyzet gyökeresen megváltozott. A népmozgalmi adatok ugyanis a következőként alakultak:

Év	A népesség száma ezrekben	Élveszülettek Elhaltak Term. szaporodás		
		s z á m a	a n é p e s s é g	s z á m á n a k ‰-é b e n
1920	59.994	25.8	15.1	10.7
1921	60.626	25.1	13.9	11.3
1922	61.185	23.0	14.4	8.6
1923	61.577	21.1	13.9	7.1
1924	61.952	20.5	12.3	8.2
1925	62.409	20.7	11.9	8.8
1926	62.866	19.5	11.7	7.9
1927	63.252	18.4	12.0	6.4

A természetes szaporodás aránya tulajdonképpen még mindig elég kedvező. De tekintetbe kell azt venni, hogy a halálozási arányszám tovább nem igen csökkenhet, sőt ellenkezőleg, a közel jövőbeni emelkedése nem volna meglepő. A birodalom népességének jelenlegi kortagozódása ugyanis olyan, hogy a legmagasabb korosztályokhoz viszonylag kevesen tartoznak. Amint azonban ezeknek a korosztályoknak a létszáma emelkedni fog, a halálozási arányszám emelkedésével kell számolni.

Varga István.

Gustav Cassel: Post war monetary stabilisation. Columbia University Press. New-York, 1928. 109 old.

A munka három előadást tartalmaz, amelyeket Cassel a múlt évben a chicagói és a Columbia-egyetemen tartott.

Az első röviden összefoglalja a háboruutáni pénzromlás folytán és a stabilizációnál felmerült problémákat, a másodikban az általa korábban is tárgyalt *aranyinségproblémával* foglalkozik, míg az utolsóban az amerikai jegybankok politikáját és feladatait ismerteti.

Igen érdekes, hogy az *elméleti* fejtegetések során C. korábbi igen merev felfogását sokban enyhíti, hogy a *gyakorlati-politikai* részben visszatérjen azokra. Ez természetesen többször ellentmondásra vezet, főképen az indexek jelentősége, valamint a mennyiségi elmélet merev magyarázata tekintetében. Korábbi elméletei közül a vásárlóerőparitásról kifejtett nézeteit teljes egészükben fenntartja.

Pedig *Cassel* elméletének helyességéhez még elméleti szempontból is sok szó férhet, mivel a devizaárfolyamok kialakulásánál szerepet játszó hatóerők közül csak egyet vesz figyelembe, amely pedig rendes körülmények között nem is a legfontosabb és amelyet még az infláció idején is igen sokszor ellensúlyoztak más okok. Gyakorlati szempontból azért kifogásolható, mivel *Cassel* kénytelen sok fenntartással élni. Mint az elmúlt év tapasztalatai mutatják, — amelyeket az infláció idejéből vett számos példával lehet kiegészíteni, — a pénz vásárlóereje a mostani körülmények között nem játszik döntő szerepet a devizaárfolyamok kialakulásánál. De *Cassel* az indexeket nem tartja kielégítőknak elméletének megcáfolására (16. old.). Ezzel szemben könyve második részében éppen azokra támaszkodik, midőn bizonyítani akarja, hogy a *Federal Reserve Bank*-ok az 1927-es évben azért csökkentették diszkontlábukat, mivel az árak stabilitását akarták fenntartani (amihez különben igen sok szó férhet) (90. old.). *Cassel* nem veszi figyelembe, hogy az amerikai árszint nem monetárius okokból is változhatott volna. Szerinte (80. old.) az árszint tisztán monetárius tünemény, mely csak a jegybankpénztármennyiségtől (bankjegyek és a hitelbankok giro (fedezeti) követeléseinek összege) függ. Ezzel szemben meg kell állapítani, hogy a készpénzmennyiség összege — a készpénznélküli fizetés elterjedtsége következtében — az Egyesült-Államokban (mint azt a statisztikai adatokból tisztán láthatjuk) ma csekélyebb, mint 1927-ben a bekövetkezett 10%-os ár-emelkedés ellenére és nem igen befolyásolja az árszintet. A fedezeti követelések pedig pusztán a girális pénz fedezetére szolgálnak. Megjegyzendő azonban, hogy a fedezeti arány folytonos változásoknak van alávetve (mely a többi államokban, ahol a bankbetétek fedezete nincsen törvény által előírva, még sokkal nagyobb arányú). Amennyiben tehát a fenti megállapítás azon közismert ténynek formulázása lenne, hogy a girális pénz összege és a fedezeti követelések nagysága között szoros kapcsolat áll fent, illetve, hogy bizonyos körülmények között a fedezeti betétek összege által befolyásolható (mely szempontból számos mellékkörülmény, mint p. o. az amerikai hitelbankok „diszkontphobiá“-ja igen fontos szerepet játszik és nem hanyagolható el), úgy azt nem lehet igen szerencsésnek minősíteni. További megállapításai során *Cassel* arra az eredményre jut, hogy az amerikai bankok azért folyósítottak az utolsó években oly nagymennyiségű hiteleket, mivel a takarékolások emelkedtek és a takarékolók ahelyett, hogy takarékolásaikat közvetlenül befektették volna, a bankok rendelkezésére bocsájtották. Ezzel szemben meg kell állapítani, hogy az értékpapirokkal fedezett hitelek relatív és abszolút emelkedése, a kereskedelmi hitelek csökkenése ennek éppen az ellenkezőjét bizonyítják. Hogy ezen fejlődés mennyiben egészségtelen, arra

nem térhetünk ki. Továbbá igen meglepő az az állítása (91. old.), hogy a hitelpénz mennyisége nem gyakorol befolyást a pénzkinálatra. Azt hisszük, hogy ezen állítás hosszabb bírálata teljesen felesleges. Elegendő a háboru utáni irodalomra hivatkozni.

Az aranyinség kérdését is tulságos egyszerűen kezeli a szerző. Miután az aranytermelés változása csakis a jegybankok útján hat a gazdaságra, a jegybankok (és hitelbankok) *fedezeti arányának csökkenése* azt kompenzálhatja. Igen érdekes, hogy éppen *Cassel*, aki a háboru alatt elsőként ismerte fel az aranyfedezet szerepét és jelentőségét a pénzszervezetben, ezt nem veszi tekintetbe. Minden valószínűség szerint lehetséges lesz a fenyegető aranyinséget megfelelő intézkedések segítségével elkerülni. Nem az aranytermelés csökkenése, hanem a jegybankok (nagyreszt prestige, illetve — mint Németország esetében — más politikai okokból megindított) harca a meglevő aranyért felelős részben az áraknak az utóbbi időben történt csökkentéséért, amennyiben az nem vezethető áruoldali okokra vissza. További, a pénzoldalon fekvő, ok pedig az amerikai pénzszervezet illetve bankárpaszichológia sajátossága. Az amerikai bankok t. i., amennyiben a Federal Reserve Bank-ok nyílt piaci műveletekkel az aranyexportnak a bankok fedezeteire gyakorolt hatását nem ellensúlyozhatják, ahelyett, hogy visszleszámitolással pótolnák a csökkenést, inkább hiteket mondanak fel, ami természetesen a kamatlábak emelkedését, tehát az aranymozgalom megfordulását idézi elő. Miután pedig a jegybankok konjunkturapolitikai okokból (főleg a spekuláció miatt) csak igen óvatosan (néha pedig egyáltalában nem) eszközölhetik ezt és mindenkor ki vannak téve a veszélynek, hogy az általuk megindított fejlődés túlhatalmasodik, ami éppen az ellenkező hatással jár, mint amit elérni akarnának, tehát (annál inkább, mivel tőkeexport nélkül, melyet csak alacsony amerikai kamatláb mozdíthat elő, ugyanis erős aranyimport következne be a kedvező fizetési mérleg miatt) fennáll azon veszély, hogy az Egyesült-Államok egy-egy nagyobb spekulációs hullám idején az európai államokat deflálják. Így tehát a jövő feladatai igen bonyolultak és az amerikai jegybankok már azért sem tudják saját hatáskörükben megoldani, mivel a belpolitikai helyzetre is állandóan ügyelniük kell. A Népszövetség által egybehívott konferencia remélhetőleg sokban hozzá fog járulni a helyzet tisztázásához. Már az is igen nagy eredmény lenne, ha az ezen kérdések tekintetében oly nagy szerepet játszó előítéleteket, melyek főleg a túlzó nacionalizmus és prestige politikai folyományai, enyhíteni tudná. Ebből a szempontból örömmel üdvözölhetjük ezen munka megjelenését, amely minden bizonnyal hasznos szolgáltatokat tesz a kooperáció és ezáltal az újjáépítés ügyének.

Cambridge, Mass., U.S.A.

Balogh Tamás.

Schindler, Dr. Rudolf: Das Problem der Berufsauslese für die Industrie.
RKW-Veröffentlichungen, Nr. 32. Jena, 1929. Verlag von
Gustav Fischer, 62 p.

A *Reichskuratorium Für Wirtschaftlichkeit* előttünk levő legújabb kiadványa az emberi munkaerő szelekciójával foglalkozik, az általános ipari észszerűsítés egyik legfontosabb tényezőjével, melynek jelentősége azonban túlnőtt a tisztán gazdasági kereteken.

Az ipari racionalizálást eddig két irányban igyekeztek meg-

valósítani: egyrészt mint üzemi célszerűsítést, másrészt mint üzemi koncentrációt. A reformok mindkét esetben túlnyomórésztben technikai jellegűek voltak. Ez a technikai racionalizálás elhanyagolta az emberi munka sajátosságának kutatását, nem figyelt mindig kellően arra a nagy szerepre, mely az ipari termelékenységben a „right man on the right place“ problémájának jut. Pedig, tekintve azt a nagy arányszámot, mellyel a munkaköltség az önköltségben szerepel, nem kétséges, hogy megfelelő munkaskiválasztással (amely természetesen nem korlátozható a fizikai munkásokra) jelentékenyen javítható az üzem határfoka. Megnyilatkozik ez elsősorban a munka minőségének állandóságában (az elkövetett hibáknak minimumra csökkenése által), a technika fokozatos fejleszthetőségében, stb. Téves az a hit, hogy a technikai észszerűsítés feleslegessé teszi a tanult munkást. Ennek ellenkezőjét igazolják a *Verein Deutscher Maschinenbauanstalten* statisztikai adatai. Ezek szerint a racionalizálás okozta munkanélküliség elsősorban azokat a munkásokat érte, akik kellő szakképzettség híján voltak. Általában tapasztalható a német gépiparban a háború óta a fizikai munkásság bizonyos átrétegződése, melynek eredményeképpen a munkásság átlagos képzettségi színvonala emelkedést mutat. Ez általánosságban (kivételektől, mint pl. a villamosági iparban, eltekintve) áll az egész német iparra. Ettől függetlenül azonban a munkaskiválasztás ott is helyénvaló és szükséges, ahol a szakmunkások száma csökkent, hiszen az új munkarendszerek és módozatok (folyó munka, vándorasztal, stb.) új, különleges igényeket támasztanak a munkással szemben, amelyeknek korántsem mindenikük felel meg. Végeredményben tehát éppen a műszaki racionalizálás által állandóan újabb és újabb területek nyílnak meg a tudományos szelekció számára, a megoldandó feladatok pedig folyton bővülnek és bonyolódnak.

A könyv rámutat arra a fontos és különösen figyelemreméltó különbségre, mely a német és amerikai ipar helyzete között fennáll. Németország nem rendelkezik olyan nyersanyagkincsekkel, illetve földtani adottságokkal, mint például az Északamerikai Egyesült-Államok. Németország gazdagságának forrása emberi munkaereje, a német ipar célszerűsítésében tehát az emberi munkaerő észszerű kihasználásának jut döntő szerep. Amellett szerző utal arra, hogy a folyó év az utolsó, amelyben még a békeévek szülőttei lépnek munkasorba. A jövő évtől kezdve a munkába lépő ifjúság létszáma egyre csökkenni fog egészen 1932—33-ig. Az ezévi 1,23 millióról a számított létszám esni fog egészen 0,62 millióig. Tehát az elemi gazdaságosság követeli, hogy a megcsappant munkaerő kihasználása lehetőleg tökéletes legyen.

A szelekciónak ez csak egyik célja. Vele az üzemet szolgálja, a gazdaságosságot. Van azonban szociálpolitikai, illetve szociáletikai hivatása is. Ezáltal egyformán segítségére van az egyénnek, a munkát keresőnek és az államnak is. Ugyanis éppen a racionalizált munka rejt oly veszélyt, mely különösen európai munkásnál fenyegető, melyet felidéz a munka teljes mechanizálása, az avval járó elkedvetlenedés, sőt elkeseredés, a megalázottság és lefokozottság érzete, melyet a könyv „Krisis der Berufsidee“-vel jelöl. A hivatás szellemének ez a válsága veszélyt jelent a munkásra és veszélyt jelent a társadalomra is. Hiszen a munkás elkeseredése nemcsak a munka ellen fordulhat, hanem az azt szankcionáló társadalom ellen is.

A kellő munkáskiválasztás amellet kihat a munkaidőre is, amennyiben az alkalmasabb ember nehezebben fárad el, munkája intenzivebb, így a szükséges munkaidő csökken. A megbízható, egyenletes munka tehát automatikusan szabályozza a munkaidőt: ismét egy pont, melyen az „emberi racionalizálás“ érinti a szociálpolitika területét.

A könyv ez első része, amely — részben új szempontok szerint — körülhatárolja a munkáskiválasztás programját, a kis műnek határozottan legérdekesebb része. A következőkben szerző ismerteti a gyakorlati szelekció történetét és eszközeit, majd kritikai összegezést nyerjük az eddigi eredményeknek.

A pszichotechnika történetének vázlata után Sch. sorra veszi a legnagyobb német ipari vállalatok pszichotechnikai laboratóriumait, közli a vizsgák célját, eszközeit, stb. Bár nem ad részletes módszertant, mégis szükségesnek tartja kitérni a két fő vizsgálati rendszerre: a különös és általános vizsgálati módra (Spezialuntersuchung, Totaluntersuchung). Ezeket az általános észszerűsítés szempontjából külön-külön kell figyelembe vennünk, mert különböző feladatkörüknei fogva szociálpolitikai szerepük és hatásuk is különböző. Ehelyütt ismerteti a könyv a hivatalos német foglalkozási tanácsadó szervezet működését is.

A könyv harmadik része, mint említettük, összefüggő kritikáját adja az eddigi törekvéseknek és eredményeknek és sok új dologra világít rá úgy a tisztán ipari szelekció dolgában, mint az együttműködő hivatalos és magánszervezetek munkáját illetően. Magának az iparnak szempontjából a pszichotechnika széleskörű használhatósága kétségtelen, hiszen egyes üzemekben 90%-os, sőt azon túlmenő egybevágóságot tapasztaltak laboratóriumi és üzemi munkásság között. Ez a tisztán ipari eredmény azonban nem adhat általános képet. A munkakeresőknek csak egyrészt helyezik el a gyárak, nagy számuk — különösen többszöri sikertelen vizsga után — jóformán megbélyegzett és nem egyikükénél hamarosan kiváltódik az inferioritás érzete. Ennek szociáletikai hatása igen súlyos lehet és sokszorosan felülmúlhatja azt a jó hatást, amelyet a pszichotechnika elért azáltal, hogy sokhelyütt teljesen megszüntette a protekciót. Különösen végzetes lehet az ilyen — negatív — vizsga, tekintettel arra, hogy egy bizonyos szakma szempontjából tanusított alkalmatlanság korántsem jelenthet általános értékítéletet. Így kidomborodik a hivatalos vizsgálat okszerűsége. Az ugyanis az egyénből indul ki és nem a szükségletből. Elsősorban azt kutatja: melyik a munkát kereső egyén számára a legmegfelelőbb foglalkozás? Ennek természetesen egyedüli eszköze az általános vizsgálat, amelynek megejtése után a hivatalos szervezet emberanyag-ajánlatával odafordul az egyes iparágak szerveihez. Maga a hivatalos kiválasztás tehát első lépést jelent a teljesen kifejlesztett egységes munkapiaci és foglalkozásügyi politika számára. Evvel egyszersmind hatékony eszközt nyerünk a munkanélküliség leküzdésére is. A két szervezet, a közületi és magánszervezet így dolgozik — egymás mellett, vagy egymás után. Extenzíven, elsődlegesen és általánosan az egyik, intenzíven, másodlagosan és speciálisan a másik.

A hatvanegynéhány lapon összegyűjtött anyag igen értékes magyar szempontból is. A háborúutáni válság iparunkat még a németnél is inkább kényszeríti a racionalizálás útjára. Amellett úgy a

munkanélküliség, mint a csökkenő munkáskínálat szempontjából egyaránt felhasználandók a tanulmányunkban felsorolt eszközök. Maga a pszichotechnika nálunk már igen széles körben ismert. Használja a hadsereg, a nagy közlekedési és iparvállalatok birtokában is találunk kitünően felszerelt laboratóriumokat. A gyakorlati lélektan legfontosabb eredményei főiskolai speciálkollégiumok tárgyaiul szolgálnak. Azonban a meglévő szerveken és intézkedéseken kívül kívánatos volna egy-egy kellően felszerelt pszichotechnikai állomásnak létesítése úgy a Társadalombiztosító Intézet keretében, mint magán a Műegyetemen. Ezek a laboratóriumok megbízható, tömeges vizsgálataikkal egyaránt hivatottak szolgálni a közgazdaság egyes ágait (nem csupán az ipart) és a szociálpolitikát is.

Viener Andor.

Pfisterer Lajos: Munkásbiztosítás, iparegészségügy és balesetelhárítás az Amerikai Egyesült Államokban. Scholtz Kornél előszavával.

A „Munkügyi Szemle“ 4. kiadványa. Budapest, 1929—128. l.

A szerző az Országos Társadalombiztosító Intézet igazgatója, akinek különleges szakmája az ipari balesetek elleni védekezés és az ezzel kapcsolatos technikai berendezések kérdése; 1927-ben 5 hónapig volt tanulmányuton az Egyesült Államokban a Rockefeller alapítvány támogatásával, miért is beszámolója a legnagyobb érdeklődésre tarthat igényt.

Az Egyesült Államokban a széles néprétegek jólétéről való gondoskodás tekintetében nemcsak emberszeretből, hanem üzleti érdekből is a megelőzés elvét tartják a legfőbb törvénynek. Az iparegészségügy munkaterületén a megelőzés eszközei: megfelelő műszaki berendezések és rendszabályok a munkaadók részéről, az egészségvédelmi és balesetelhárítási szabályok betartása a munkások részéről.

Az üzemek egészségügyi szempontból kifogástalanok, mert ujak (ött minden gyorsan avul el) és nagyarányúak. A kisipar, a kisüzemek megszűntek s a kézművesipar levegőtlen, sötét pincehelyiségei teljesen eltűntek. A munkások fizikumát nagyon kimélik. Amilyen munkát csak lehet, ülve végeztetnek s a munkahelyen különböző székfajták találhatók a munka természetének és a munkás testalkatának megfelelően. A munkások táplálkozása is szorgos gondoskodás tárgya. A gyári konyha önköltségi áron adja a legjobb minőségű ellátást. Az ivóvíz-ellátást szökőkutak vagy papirautomatával ellátott ivókutak biztosítják. A munkaadók gondoskodnak ezenfelül a munkások szórakozásáról (társalgó zongorával stb.), szabad idejük célszerű felhasználásáról (sportpályák, csoportos kirándulások). A tisztaság igen nagy: lépten-nyomon köpöládák és zárt hulladékládák láthatók.

Az első segélynyújtásról való gondoskodás igen fejlett, száz munkással dolgozó üzemek külön ápolónőt tartanak. A munkásokat ránevelik s ha kell, rákényszerítik, hogy a legjelentéktelenebb sérüléssel (horzsolás, karcolás) is a kijelölt segélyhelyre menjenek annak ellenére, hogy minden műhely kifogástalan mentőszekrényvel van felszerelve és a munkások általában jól vannak kiképezve a segélynyújtásban. Olyan intézmények számára, amelyek külön ápolót alkalmaznak, a balesetbiztosító díjkezdvezményt ad. Az első segélynyújtásban való kiképzés már azért is általános, mert az a tapasztalás,

hogy a segélynyújtásban jártas egyének jobban vigyáznak testi épségükre, mint a tudatlanok.

Nagyobb vállalatok már külön orvosokat alkalmaznak és rendelő intézeteket állítanak fel. Ezeknek feladata az újonnan felvett vagy betegség után visszatérő munkások orvosi vizsgálata. Már inkább társadalomegészségügyi működés számba megy az orvosok részéről az üzemek egészségügyi felügyelete, az alkalmazottak egészségügyi nevelése előadások, röpiratok, propaganda füzetek, folyóiratok révén. Szakorvosi vizsgálatok és kezelések egészítik ki az üzemorvosok és rendelő intézetek munkaprogramját. Alkoholokozta megbetegedés, ittasságokozta baleset nincs. A munkások egészségügyi gondozása kb. egy szakmunkás egy napi keresetének felel meg.

Az ólommérgezés főként a gyárakban erősen csökkenő tendenciát mutat. A por ellen a küzdelem teljes erővel folyik (elszívás, nedves eljárás stb. révén). Igen elterjedt a védőszemüveg, a védőorral készített munkacipő, az „öntödei“ cipő. A szállítást gépi szállítóberendezés végzi.

A kórházakat többnyire társadalmi úton tartják fenn és azok díjtalanul vehetők igénybe. A betegsegélyzők csak készpénz-segélyt adnak. Mivel a munkások anyagi helyzete kielégítő, életmódjuk az egészségügyi követelményeknek megfelelő. A Metropolitan Life Insurance Comp. ipari munkásbiztosítottjai között a halálozási arányszám 1927-ben 8.4% volt, ami igen kiváló.

Az Egyesült Államokban úgy vélik, hogy a kötelező biztosítás a megelőzés elvének nem kedvez, ezért kötelező biztosításról szó sincs. Általában az állami gondoskodást lealacsonyítónak tartják, az államnak a gazdasági élet bármely megnyilvánulásában való tevékeny részvétele a legnagyobb ellenzéssel találkozik. (Az állami iparfelügyelet jelentősége csekély.) Az önkéntes (baleset- és élet-) biztosítás igen elterjedt és a biztosító intézetek, — rideg üzleti érdekből — a megelőzés szervezésének igen értékes munkálói. Az életbiztosítók ismeretterjesztő füzeteket bocsátanak ki s jól kiépített gondozószervezetük van. A pénzbeszedők, akik havonként kétszer látogatják a feleket, kioktató gondozók. Időszakos orvosi vizsgálatra kötelezik a biztosítottakat és ezeket saját orvosaikkal, rendelőintézeteik által végéztetik. Évente kétszer fogorvosi vizsgálatot is előírnak. Tevékenységük végtelen sokoldalú; így pld. terhes nőknek célszerű szabásmintát ajánlanak. A balesetbiztosítók díjszabása a megelőző évek baleset statisztikája szerint igazodik. Mérnökeik tanácsokkal látják el a vállalatokat és a balesetvédelmi ismereteket terjesztő kiadványok hosszú sorával nevelik a biztosítottakat.

Az Amerikai Egyesült Államok kiváló egészségügyi közviszonyai mindenekelőtt a gazdasági jóléttel állanak szerves összeköttetésben. Az előttünk fekvő kötetből, amely élesszemű megfigyelőnek értékes tapasztalásait gyűjti egybe, megismerhetjük, hogy ott ezenfelül a részletekben is alapos munka folyik. Ott is elfogadják azt az elvet, hogy az állampolgár egészségének megóvása ma már nem magánügy, de azért erősen óvakodnak attól, hogy az államhatalom protekcióját a tömegekre rákényszerítsék.

A szerző nagyon értékes és hálára kötelező munkát végzett, midőn tapasztalásait nagy rutinnal összefoglalta s az érdeklődők számára hozzáférhetővé tette.

Zuckermann Ferenc

Hornyik János: Kecskemét város gazdasági fejlődésének története.
Kecskemét, 1928. Városi Múzeum kiadványai, I. 132. l.

Magyarország gazdaságtörténete mindmáig megiratlan. E körülménynek legfőbb okát azonkívül, hogy történészeink javarésze gazdasági képzettséggel nem bír és így gazdasági multunkkal nem is foglalkozik, abban találhatjuk meg, hogy a szintetikus összefoglalás számára alapvető jelentőségű előmunkálatok, részletkutatások hiányzanak és így egy egész emberélet sem volna elegendő ahhoz, hogy a forráskutatástól kezdve az eredmények kritikai összeegyeztetéséig minden nyomot végigjárva, a magyar gazdaságtörténet pragmatikusan, rendszeresen feldolgoztassék. Históriaink gazdasági vonatkozásait a köztörténet természetesen elhanyagolta és a magyarság gazdasági kérdések iránt amúgy is csekély érdeklődésének tulajdonítható, hogy *a specialisan gazdaságtörténeti „irodalom“ nálunk egy-két, töredékes munkából áll* és minden idevágó újabb munka megjelenése eseményszámba megy. Ez okból kell különös figyelemre méltatni minden olyan monografiát, mely a mai Magyarország közgazdasági kifejlődésének akár csak egy kisebb részletét kísérli meg felvázolni.

A kecskeméti múzeum most meginduló kiadványainak sorozatát a város gazdaságtörténetével nyitja meg. Amennyire dicséretes a múzeum törekvése, mely e téren visszamaradt irodalmunkat fejleszteni igyekszik, annyira sajnálatos, hogy *több mint 40 év előtt elhunyt* főjegyzője posthumus kéziratának kiadásával véli e szolgálatot teljesíthetni. De mortuis nil, nisi bene; azt azonban minden olvasó kénytelen megállapítani, hogy e „*gazdaságtörténeti*“ munka írója sem mint közgazda, sem mint történész nem állja meg a helyét, különösen nem a mai tudományos igényekhez képest. Hornyik János lokális emlékével szemben is nagyobb kegyelet lett volna e munkát kéziratban hagyni, semmint kiadni; minthogy azonban nem ildomos bírálni azt, aki nem védekezhetik, mivel hogy nem él, — a következőkben röviden összegezzük azt, ami a könyv címének megfelelőleg, többé-kevésbé gazdasági históriának minősíthető.

Kecskemét a magyar állam kezdetén juhászattal és kecskészettel foglalkozó királyi udvarnokok telepe volt, ahonnan a város neve is származott. Fejlődését gazdasági autonómiájának köszönhette: mint királyi koronabirtok jogilag, később pedig földesuri fennhatóság alatt ugyan, de mégis gazdaságilag önállósággal bírván, a korabeli hasonló telepek jobbágyi állapotát elkerülhette. Fejlettsége fokának legékezebb bizonyítéka, hogy *na'urális város-gazdaságát mihamar felváltja a pénzgazdaság* és már a XIV. század végétől fogva minden természetbeni tartozás és szolgáltatás helyett a város csak igen mérsékelt *uradói* (census dominialis) fizetett. Amidőn Mária Terézia első, — mondhatni szociálpolitikai jellegű — urbáriális intézkedései a földesur és jobbágy, tehát a földesuri fennhatóság alatt álló városok viszonyait is szabályozták, Kecskemét az általános összeírásból kihagyatott, ami ugyancsak függetlenségét bizonyítja. Az urbéri rendezésnek mégis az az előnye volt a városra nézve, hogy a census és a papi tized rögzített és egészen a reformmozgalmak idejéig nem emeltetett; véglegesen 1848-ban szünt meg a város census-kötelezettsége. *A saját földtulajdon, — gazdasági önállóság —, és a közigazgatási hely-*

hatóság, — jogi önkormányzat —, volt tehát Kecskemét fejlődésének alapja.

A török hódítás alatt az önkormányzattal és kedvező polgári állással bíró városnak nagy volt a beolvasztó ereje, s különösen a körülötte elpusztult községek földönfutóvá lett lakosait befogadva, létszámukkal saját népességét, a pusztán maradt határok használatbavételével pedig a város anyagi erejét növelte. (A „városbatódulás“ tehát nem egészen új jelenség, csupán a gazdasági középkorban a formája más; ekkor ugyanis jellegzetességét nemcsak a lakószám emelkedése adja meg, hanem ezzel velejár a városi birtok expanzíválódása is. Más szóval, a középkori urbanizálódás jele a városi lélekszám és terület erős növekedése.) A régi községek felszivódásának története világot vet az alföldi *tanyakérdésre* és magyarázatot ad ezen különleges agrártelepülési forma kialakulására. Az alföldi óriásfalvakhoz hasonlóan Kecskemét is kiterjedt határra tett szert, amit öntudatos birtokpolitikával fejlesztve, a földben olyan öserejű termőforrásra tett szert, melyből máig is merit.

Schäfer László.

Folyóiratok szemléje.

Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik.

61. kötet, 1. füzet, 1929 február.

John D. Black: Entwicklungstendenzen der Landwirtschaft der Vereinigten Staaten nach dem Krieg. Az író azon vádat vizsgálja, miszerint az U. S. A. farmereinek anyagi viszonyai ma rosszabbul állnának, mint a háború alatt. Ez valóban tény, annak ellenére is, hogy a farmer most több önszükségleti, sőt luxuscikket fogyaszt, mint annak előtte. Mégis az iparos jövedelme nagyobb, mint a földművesé, mely oszálynál gyakori az eladósodás. Sok kényszereladás történik, a föld értéke esik, s ez elijeszti a vevőt, úgyhogy az agrárlakosság száma 1910 óta megállás nélkül csökkent. Várhatunk-e lassu javulást? Igen, de ez egyelőre nem az árak emelkedésében, hanem a termelés intenzitásának növekedésében fog mutatkozni. 1928 óta agitáció folyik a törvényhozásban a farmer támogatása érdekében, de a Mc. Nary Haugen Bill ez évben az elnök vétóján megbukott. Az író a jövő évtől remél megoldást. — *Wl. Woytinsky: Lebensmittelpreise, Beschäftigungsgrad und Kriminalität.* Az író értekezését v. Mayr (1867) híres diagrammjának ismertetésével vezeti be, mely Bajorországban az 1836-os év gabonaáralakulása és bűnügyi statisztikája közt teljesen pontos párhuzamot mutatott fel. Mennyire lehetséges ilyen a mai bonyolult, kapitalisztikus korban? Az író Tugan-Baranowsky optimisztikus válaszát, mely tagadja e törvényszerűséget, bírálja: Tugan egyoldalú adatokkal operált, viszont a szintén negatív eredményekre jutó Dorothy Thomas tulbonyolult módszert alkalmazott. W. eredménye, hogy bár van ilyen párhuzamosság, de energikus szociálpolitikával el lehet tüntetni. — *M. Jaffé: Gedanken zur venetianischen Geschichte.* — *Hans Speier: Die Geschichtsphilosophie Lasalles I.* A bevezető értekezés az idealizmus történet-filozófiáját vázolja, mely közvetve létesítette a szociálmusét. — *Adalbert Koch: Arbeitermemoiren als sozialwissenschaftliche Erkenntnisquelle.* A munkások emlékiratai igen jellemzők osztályukra és kiegészíthetik a statisztikai módszert a társadalomtudományban. Igen sok közös vonás van a munkások írásaiban, azért az írók mégsem teljesen reprezentánsai osztályuknak, mert kimagasló egyéniségek voltak munkástársaiknál. Sok exaktságot nem várhatunk tőlük mindig, mivel „a kivánság a gondolat atyja” s vágyait nem egyszer vetitik bele a tényekbe. Koch országok szerint csoportosítva ismerteti a XIX-ik század egyes munkás-íróit, azután sorba veszi viszonyukat a felmerülhető főproblémákhoz, amilyenek a tanítás, a munkabér, a munkavezető, a munkás-organizáció, szociális törvényhozás stb. — *Literatur. Albert Hensel: Staatslehre und Verfassung. Eine Besprechung über R. Smend: Verfassung und Verfassungsrecht und Karl Schmitt: Verfassungslehre.*

K. V.

Journal des Economistes.

88-ik évfolyam. 1929 januári szám.

Edouard Payen: Le Budget de 1929. — *R. J. Pierre: La Population du Globe et des Principaux Pays.* A háboru utáni népesedés-mozgalmi adatokból szerző kiszámítja a föld és az egyes országok valószínű lakosságát 1935, 45, 50-re. A kérdésre, hogy az így megnövekedett lakosságot a föld fogja-e tudni táplálni, határozott igennel felel. Végül a ki- és bevándorlás problémáját tárgyalja, figyelembevéve az e téren már fennálló és a jövőben még szükségessé váló megszorításokat. — *Pierre Cauboue: Comptes Courants, Comptes de dépôts.* A bankok és feleik közötti számlaviszony jogi természetével, továbbá a bankok egyesüléseinek kondíció-megállapító működésével foglalkozik. — *Fernand-Jacq: La propriété scientifique.* Nagy vonásokban ismerteti a feltalálók által hasznosított tudományos felfedezések rekompenzálásának problémáját. Erősen rávilágít a gyakorlati kivitel nehézségeire (az ipar újabb nagy megterhelése, a szabadalmazható találmányok és a tudományos felfedezések megkülönböztetésének a nehézsége, több tudós együttműködése esetén a mindegyiket megillető rész megállapításának nehézsége stb.), azután ismerteti a javaslatot, melyet Marcell Plaisant a Commission de Coopération intellectuelle de la Société des Nations által kiküldött szakértőbizottság nevében készített. Még ez az eléggé óvatos javaslat is sok jogos kritikára ad alkalmat. — *Barriol, Bernard, Brochu: L'emprunt de la ville de Paris.*

1929 februári szám.

Edouard Payen: La protection de l'épargne. A Gazette du Franc botránnyal kapcsolatos törvényhozási intézkedésekkel foglalkozik. — *R. J. Pierre: L'agriculture et les villes tentaculaires.* Foglalkozik az egyes országok mezőgazdasági termelésével, kivitelével és behozatálával (külön kiemeli, hogy a háboru folytán legyengült államok közül Magyarország milyen életképességről tesz tanúságot a mezőgazdasági termelés terén). Kimutatja, hogy a világ gabonaellátása a lakosság növekedését számbavéve, az utolsó 40 év alatt javult és hogy a jövőre vonatkozólag sincs ok pesszimizmusra. Az Egyesült-Államokban a városokba való özönlés, dacára a mezőgazdaságban foglalkozók elég magas születési és elég alacsony halálozási arányszámának, idővel a mezőgazdasági termelés hanyatlására vezethet. Nemcsak az Egyesült-Államokban, hanem mindenütt a városok lakossága köztudomás szerint rohamosan nő; ennek illusztrálására szerző kiszámítja az 1900—1920. növekedési adatokból, hogy hasonló arányu növekedést feltételezve, mily nagy lenne az egyes városok lakossága 1950-ben. Az eredmények természetesen óriási számokat tüntetnek fel (London 8,700.000, New-York 8,520.000, Páris 5,100.000, Berlin 4,900.000, Budapest 1,438.000). — *Georges de Nouvion: Les chemins de fer français depuis cinquante ans.* — *S. Borodaëwsky: Le Commerce extérieur de la Tchécoslovaquie.* Szerző (a prágai ukrán egyetem tanára) Csehszlovákia külkereskedelmi adatait ismerteti és kommentálja az 1920—1927. évekre. Örömmel regisztrálja a lisztbehozatal csökkenését, amely megfelel Csehszlovákia általános politikájának, hogy lehetőleg csak nyersanyagot hozzon be. Szerző Csehország több országgal kötött kereskedelmi szerződését kedvezőtlennek mondja, így a Magyarországgal kötöttet is. — *L. G. Numile: Refonte administrative.* A francia közigazgatás megjavítására a községek számának nagymérvű csökkentését javasolja.

V. A.

The Quarterly Journal of Economics.

XLIII. kötet, 2. szám, 1929 február.

G. O. May: Carrier Property Consumed in Operation and the Regulation of Profits. — *Frank D. Graham: Self-Limiting and Self*

Inflammatory Movements in Exchange-Rates. — *Joseph S. Davis: The Export Debenture Plan for Aid to Agriculture.* Az amerikai mezőgazdasági krízis okául azt szokták tekinteni, hogy az amerikai gazda egy magas vámtarifa által védett piacon vásárol és szerzi be szükségleteit, míg termékeit a világpiacon értékesíti. Az ebből származó bajokon az amerikai törvényhozás már régóta segíteni próbál. A Mc. Nary-Haugen-féle törvényjavaslatot az amerikai kongresszus el is fogadta, de az elnök vele szemben vétó jogával élt. Az említett törvénytervezethez hasonló célokat egyszerűbb eszközökkel próbál megvalósítani az u. n. „debenture plan“ (vámbehozatali jegyes eljárás), amelynek legfőbb szószólója a National Grange of the Patrons of Husbandry nevű testület. A terv kezdeményezője tulajdonképpen Charles L. Stewart, az illinoisi egyetem tanára, az Egyesült-Államok törvényhozása pedig Mc. Kinley szenátor és Adkins képviselő indítványára foglalkozott vele először, 1926-ban. Azóta más törvényhozók több hasonló gondolatokon épülő törvényjavaslatot terjesztettek elő. Valamennyi tervnek alapeszméje az, hogy a mezőgazdasági termékek exportja alkalmával minden egyes cikk mennyiségi egysége tekintetében külön-külön meghatározott összegről szóló átruházható vámjegyek szolgáltattnának ki, amelyeket a behozatali vámok lerovására lehetne felhasználni. Érdekes gondolat az az előírás, hogy a kiviteli prémium összege csökkentendő, ha valamely cikk termelése kiterjesztetnék. Az elgondolás az, hogy a terv keresztülvitele esetén a belföldi fogyasztásra kerülő termékek ára is emelkednék. — *William T. Ham: The German Building Guilds.* Az u. n. Bauhüttenbewegung ismertetése. — *Wesley C. Mitchell: Sombart's Hochkapitalismus.* — *Gottfried Haberler: The Theory of Comparative Cost Once More.* — *R. D. Richards: The New Form of the Bank of England Return: An Historic Change.* V. I.

Magyar Közgazdasági Társaság

Igazgató-választmányi ülés.

Április 4-iki igazgató-választmányi ülésünkön *Eber Antal* elnöklése mellett résztvettek: *Andor Endre*, *Dános Arpád*, *Elischer Viktor*, *Fekete Ignác*, *Gerlóczy Béla*, *Heller Farkas*, *Imrédy Béla*, *Kovács Rezső*, *Kresz Károly*, *Laky Dezső*, *Lukács György*, *Urbanovits Zoltán*, *Kisléghi Nagy Dénes*. Az igazgató-választmány elfogadta a közgyűlés elé terjesztendő, a társaság 1928. évi működéséről szóló főtitkári, valamint főpénztárnoki jelentéseket s megállapította az 1929. évi költségvetésre nézve teendő javaslatot. *Heller Farkas* alelnök az igazgató-választmány köszönetét tolmácsolta *Eber Antal* elnöknek a társaság érdekében kifejtett eredményes tevékenységéért. *Eber* elnök javaslatára az igazgató-választmány felhatalmazást ad a költségvetésben megállapított összeg keretén belül a Közgazdasági Szemle írói tiszteletdíjainak megfelelő felemelésére.

A főtitkár jelentése a Magyar Közgazdasági Társaság 1928. évi működéséről.

Az 1928. év folyamán Társaságunk további sikerekkel folytatta kettős tevékenységét: egyfelől a közgazdaságtudomány és gyakorlati élet aktuális kérdéseinek előadásokkal, ankétokkal való előkészítését és feldolgozását, másfelől kiadványai által a magyar közgazdaságtudomány fejlődésének s a tudományos közgazdasági gondolkodás terjedésének fejlesztését. Az utóbbi cél szolgálatában nagy lépést tettünk előre azáltal, hogy a „Közgazdasági Szemle“ a háború előtti helyzethez visszatérve, immár havonta jelenik meg.

Előadásaink sorozatát január 19-én *Varga István* nyitotta meg „Vállalkozói nyereség és vagyonmegoszlás“ című tanulmányával. Január 26-i ülésünk tárgya a kereskedelmi mérleg passzivitásáról 1927 őszén kezdett tanácskozmányunk folytatása volt, *Balogh Elemér*, *Magyar Bertalan*, *Guóthfalvi Dorner Zoltán* és *Kóródi Sándor* felszólalásai fejezték be a sok új szempontot kitermelő előadássorozatot. Január 31-én *Balkányi Béla* értekezett „Magyarország mezőgazdasági kiviteléről.“ Február 26-án *Tunyogi Szücs Kálmán* beszélt „A hosszulejáratu ipari hitelről“ s utána *Róna Sándor*, *Komlósi Gyula* és *Buday Kálmán* értékes hozzászólásokkal világították meg a kérdést. Február 23-án *Neubauer Gyula* adta elő „Tőke, vagyon, gazdagság“ című dolgozatát, március 1-én *Konkoly-Thege Gyula* „A kereskedelmi forgalomba kerülő buza és rozs mennyisége és minősége“, 8-án *Serbán Iván* „A konjunktúra-kutatás gyakorlati jelentősége a mezőgazdaság szempontjából“, március 29-én *Jacobi Olivér* „Európa racionalizálása“, április 26-án *Hajnal Henrik* „Az államháztartás parlamenti ellenőrzésének módszerei“, június 8-án *Surányi-Unger Tivadar* „Nemzetgazdaságtan és világgazdaságtan“ címen tartottak előadást. Rendes közgyűlésünk június 26-án folyt le, ez alkalommal *Heller Farkas* alelnökünk adta

elő „Uj felfogások a hitelelmélet terén“ című tanulmányát. Őszi felolvasásaink sorozatát *Tabakovits Dusan* nyitotta meg november 8-án, aki „Valutapolitikánk aktuális kérdései“-ről szólott. November 15-én *György Ernő* „A külföldi áruhitelek problémájáról“ beszélt, előadását november 29-én vita követte, amelyben *Drucker Géza*, *Szél Jenő*, *Varga István*, *Gyömrey Sándor* és *Vágó József* vettek részt. December 7-iki ülésünk tárgya *Judik József* felolvasása volt „A bankkövetelések valutapolitikai jelentőségéről“. Előadásainkat egészen 1928 őszéig a Közgazdasági Egyetem által rendelkezésünkre bocsátott teremben tartottuk s ez alkalommal is ki kell fejeznünk köszönetünket a Közgazdasági Egyetem dékánjainak és tanárainak azért, hogy éveken át nehéz viszonyok között előadótermet és külön helyiséget voltak szivesek nekünk nyújtani. Előadásaink látogatottságának fokozódása tette szükségessé a nagyobb helyiségről való gondoskodást, ezért örömmel vettük igénybe a Budapesti Kereskedelmi Akadémia igazgatósága által kérésünkre felajánlott dísztermet és helyiségeket.

Kiadványaink nagyobbmértvű fejlesztése csupán az előfizetési és tagdíjakból nem állott volna módunkban. Ezért e helyen is ki kell fejeznünk köszönetünket azokért az adományokért, amelyekkel a Magyar Tudományos Akadémia, Budapest Székesfőváros, a Magyar Nemzeti Bank, Pénzügyi Központ, Kereskedelmi és Iparkamaráink, a Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete s igen sok pénzügyi intézetünk, kereskedelmi és ipari vállalatunk céljaink elérését lehetővé tette. Az adományozók teljes névsorát főpénztárnokunk jelentése közli.

A *Közgazdasági Szemle*, továbbra is *Heller Farkas* szerkesztésében, szemben az 1927. évi 54 ivvel, 1928-ban 63½ ivnyi terjedelemben jelent meg, a nyári hónapok kivételével havonkénti füzetekben. Tartalmát illetőleg az eddigi keretek maradtak továbbra is irányadók: tanulmányok, kisebb közlemények, bő könyvismeretési rovat és külföldi folyóirat-szemle, itt-ott bibliográfia, világ-gazdasági összefoglalás, havonkénti krónika és a Társaság működéséről szóló jelentések foglaltatnak benne. A Közgazdasági Könyvtár című kiadványsorozatunk 1928-ban négy munkáival gyarapodott, nevezetesen *Szűdeczky-Kardoss Tibor*: „A magyarországi pénzügyi intézetek fejlődése“, *Balogh Tamás*: „A német pénzügyi válság oknyomozó története“, *Domány Gyula*: „A valutarendszerek elmélete“ című könyveivel, valamint „Tanulmányok a konjunktúra-kutatásról“ című kiadványunkkal, amely *Heller Farkas*, *Andreich Jenő*, *Konkoly-Thege Gyula*, *Vágó József*, *Serbán Iván* és *Balogh Tamás* tanulmányait tartalmazza. A felsoroltakkal együtt a „Közgazdasági Könyvtár“-nak immár hét kötete van forgalomban. További munkák kiadása folyamatban van.

Meg kell még említenünk, hogy „A mezőgazdaság termelési költségeinek alakulása Magyarországon“ címen 3000 pengős pályadíjat tüztünk ki. A beérkezett egy pályamunkát azonban a bírálóbizottság nem tartotta a díj kiadására alkalmasnak s így pályázatunk eredménytelenül végződött. A pályázattal kitűzött cél elérése végett az igazgató-választmány úgy határozott, hogy két 1000—1000 pengős utazási segéllyel lehetővé teszi két kutatónak a versenyállamok termelési költségeinek külföldön való tanulmányozását. Az utazási segélyeket dr. Prack László gazd. akadémiai tanárnak és Lukács László okleveles közgazdának adományozta.

Taglétszámunkról a főpénztárnok jelentése ad számot, eszerint a Társaság rendes tagjainak száma 1012. Ugyancsak a főpénztárnok jelentése ismerteti pénzügyi helyzetünket is. A számvizsgáló-bizottság jelentése és a vagyonkimutatás az előirt módon felülvizsgáltatván, kérjük az elnökség részére a felmentvény megadását, ugyancsak kérjük az 1929. évi költségvetési előirányzat elfogadását.

Az igazgató-választmány.

A főpénztárnok jelentése az 1928. évről.

Csatoltan van szerencsém a Magyar Közgazdasági Társaság 1928. évre vonatkozó kimutatásait betérjeszteni.

Az I. számú kimutatás szerint a Társaság bevétele az előző évről áthozott egyenleggel együtt 53.151.57 P
kiadása pedig 29.116.57 „
volt, úgy hogy 24.035.— „
pénzmaradvánnyal zártuk le az 1928. évet.

A Társaság összvagyon a II. számú kimutatás szerint 1928. december hó 31-én, a Matlekovits-alappal együtt 33.320.— pengőt tett ki.

Jövedelmeink lényeges emelkedése elsősorban annak az áldozatkészségnek köszönhető, amelyet a közgazdasági élet számottevő tényezői Társaságunk törekvéseinek méltánylásával tanúsítottak akkor, amidőn a „Közgazdasági Szemle“ nagyobb terjedelemben való megjelenését adományokkal lehetővé tették.

Amidőn ezen nagylelkű adományokért e helyen is őszinte köszönetet mondunk, igazoljuk, hogy 1928. december hó 31-ig a következő adományok folytak be:

Magyar Tudományos Akadémia P 4800.—, Budapest Székesfőváros Tanácsa P 3000.—, Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete P 2000.—, Magyar Nemzeti Bank P 1600.—, Magyar-Olasz Bank P 1600.—, Ganz és Társa-Danubius R.-T. P 1000.—, Pénzügyintézeti Központ P 800.—, Pesti Magyar Kereskedelmi Bank P 800.—, Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara P 800.—, Magyar Általános Hitelbank P 800.—, Hazai Bank P 480.—, Budapesti Áru- és Értéktőzsde P 480.—, Magyar Mezőgazdasági Vegyipar R.-T. P 480.—, Fővárosi Malomegyesület P 400.—, Wiener Bankverein budapesti fióktelepe P 400.—, Kereskedelmi és Iparkamara, Pécs P 400.—, Angol-Magyar Bank P 400.—, Rimamurányi Vasmű R.-T. P 400.—, Foncière Biztosító P 400.—, Triesti Általános Biztosító P 400.—, Magyar Cukoripar R.-T. P 400.—, Magyar Általános Köszénbánya P 400.—, Adriai Biztosító P 400.—, Nova Közlekedési és Ipari Részvénytársaság P 400.—, Földhitelbank P 400.—, Magyar Kender-, Len- és Jutaipar Részvénytársaság P 320.—, Magyar Országos Központi Takarékpénztár P 320.—, Goldberger Sám. F. és Fiai P 320.—, Kőbányai Polgári Serföző R.-T. P 240.—, Salgótarjáni Köszénbánya P 240.—, Magyar Általános Takarékpénztár P 240.—, Magyar Folyam- és Tengerhajózási R.-T. P 240.—, Magyar Általános Ingatlanbank P 240.—, Beocsini Cementgyári Unió P 240.—, Debreceni Kereskedelmi és Iparkamara P 200.—, Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület P 200.—, Hangya Fogy. Szöv. P 200.—, Első Magyar Általános Biztosító P 200.—, Anglo International Bank Representation Budapest P 160.—, Magyar Kereskedelmi Hitelbank P 160.—, Magyar Jelzálog Hitelbank P 160.—, Hermes Magy. Ált. Váltóüzlet P 160.—,

Magyar Földhitelintézet P 100.—, Hungária Műtrágya R.-T. P 100.—, Magyar Ruggyantaárugyár R.-T. P 80.—, Belvárosi Takarékpénztár P 80.—, Kereskedelmi és Iparkamara, Sopron P 80.—.

A költségelőirányzatot a folyó évre a III. számú kimutatás szerint kérjük 56.335.— pengő bevétellel és 42.000.— pengő kiadás-sal megállapítani.

A taglétszám az 1928. évben következőképpen alakult:

1928 január 1-én 1086 tagunk volt, az év folyamán belépett 63, kilépett 47, töröltetett 90 tag, úgy hogy a taglétszám 1928 december 31-én 1012 volt.

Fentiek szerint remélhető, hogy anyagi kötelezettségeinknek továbbra is pontosan eleget tehetünk, sőt a Társaság kitűzött céljait még fokozottabban valósíthatja meg.

Budapest, 1928 április hó 4-én.

A Magyar Közgazdasági Társaság zárszámadásai 1928 december hó 31-én.
TARTOZIK KÖVETEL

		P			P
A „Közgazdasági Szemle“ költségei: Nyomdaköltségek	13.838.70		Áthozat az 1927. évről		11.180.—
Tiszteletdíjak	9.339.50	23.178.20	Tagdíjak		11.607.30
A „Közgazdasági Könyvtár“ nyomdaköltségei		4.293.75	Előfizetések		1.679.48
Különféle költségek		1.644.62	Adományok		27.320.—
Egyenleg mint készpénz		24.035.—	Kamatjövedelem		1.364.79
		53.151.57			53.151.57

Budapest, 1928 december 31-én.
Felülvizsgáltatott és rendben találtatott.
Gerlóczy Béla s. k. **Zsengeri Manó** s. k.
pénztáros. számvizsgáló.

A Magyar Közgazdasági Társaság előirányzata az 1929. évre.
KIADÁS BEVÉTEL

		P			P
Nyomdaköltségek	20.000.—		Készpénz áthozat az 1928. évről		24.035.—
Közgazdasági könyvtár	8.000.—		Tagdíjak		10.000.—
Tiszteletdíjak	15.000.—		Előfizetések		1.500.—
Különféle költségek	2.000.—		Adományok		20.000.—
Egyenleg mint készpénz	11.335.—		Kamatjövedelem		800.—
		56.335.—			56.335.—

A Magyar Közgazdasági Társaság vagyoneltára 1928. december hó 31-én.

Készpénz	-----	P 24.035.—
10 000 K n. é. 4½%-os Magyar Takarékpénztárak	-----	
Központi Jelzálogbankja záloglevél	-----	„ 25.—
15.000 K n. é. 6%-os nostr. májusi hadikölcsön	-----	„ 29.—
10.000 K n. é. 6%-os nostr. februári hadikölcsön	-----	„ 16.— P 24.105.—

Matiekovits-alap:

Készpénz	-----	P 2.215.—
100 drb Magyar-Olasz Bank részvény	-----	„ 7.000.— „ 9.215.—
		<hr/> P 33.320.—

Budapest, 1928 december 31.

Felülvizsgálatott és rendben találtatott.

Gerlóczy Béla s. k.
pénztáros.Zsengeri Manó s. k.
számvizsgáló.Közgyűlés.

A Magyar Közgazdasági Társaság 1929. évi rendes közgyűlését 1929 április hó 9-én d. u. 6 órakor tartotta a Budapesti Kereskedelmi Akadémia dísztermében, amelyet rendkívül nagy számban megjelent tagjaink zsufolásig megtöltöttek. Ott voltak többek között: Berzeviczy Albert, Popovics Sándor, Mailáth József gróf, Lukacs György, Hege-düs Lóránd, Korányi Frigyes báró, Kállay Tibor, Weisz Fülöp, Schober Béla, Végh Károly, Chorin Ferenc, Heller Farkas, Fellner Frigyes, Baumgarten Nándor, Laky Dezső, Kuncz Odön, Karch Krisztóf, Pap Dezső, Ferenczi Izsó, Kovács Alajos, Koós Mihály, Konkoly-Thege Gyula, Hantos Elemér, Staub Elemér, Exner Győző, König Tivadar, Neubauer Ferenc, Tabakovics Dusán, Fenyő Miksa, Szécsi Pál, Bun József, Lenk Adolf, Thalmayer Alfréd, Kresz Károly, Imrédy Béla, Jacobi Olivér, Horváth Lipót, Wertheimer Adolf, Conrad Ottó, Hollós Odön, Frey Kálmán, Halmi Miklós, Halom Dezső, Bányai Aladár, Tormay Béla, Enyedi Béni, Fekete Ignác, Friedländer Emil, Kádár Gusztáv, Rapoch Jenő, Gyulay Tibor, Balkányi Kálmán, Kelemen Ferenc, Gerlóczy Béla, Kóródi Sándor, Forró Róbert, Dálnoki Kovács Jenő, Drucker Géza, Beimel Sándor, Vincze Frigyes, Neubauer Gyula, Judik József, György Ernő, Varga István stb.

Heller Farkas alelnök megnyitva a közgyűlést, üdvözölte a megjelenteket. Az igazgató-választmánynak a társaság 1928. évi működéséről szóló jelentését, valamint a számvizsgáló-bizottság jelentéseit, végül az 1929. évi költségvetésre nézve tett javaslatot a közgyűlés egyhangulag elfogadta. Staub Elemér a társaság tagjainak elismerését és köszönetét fejezi ki a társaság működéséért, javaslatára az 1929/31. évi hároméves időszakra a közgyűlés egyhangulag újra megválasztja az eddigi tisztikart, valamint az ugyancsak Staub Elemér által ajánlott igazgató-választmányi listát. Ennélfogva a Magyar Közgazdasági Társaság elnöksége és igazgató-választmánya az 1929/31. évi időszakra a következőkből áll:

Elnök : Éber Antal. Alelnök : Heller Farkas. Igazgató : Vágó József. Ügyész : Fekete Ignác. Főtűkár : Kisléghy Nagy Dénes. Pénztáros : Gerlóczy Béla. Ellenőr : Baumgarten Nándor. Igazgató-választmány : Andor Endre, Antal Géza, Balás Károly, Balkányi Kálmán, Balogh Elemér,

Belatiny Arthur, Bernát István, Bud János, Chorin Ferenc, Concha Győző, Csupor József, Czettler Jenő, Dálnoki Kováts Jenő, Dános Árpád, Dékány István, Domony Móríc, Dréhr Imre, Elischer Viktor, Ernőy Károly, Erődi-Harrach Béla, Exner Kornél, Fellner Frigyes, Fenyő Miksa, Ferenczi Izsó, Halasi Fischer Ödön, Földiak Frigyes, Frey Kálmán, Friedmann Ernő, Gaál Jenő, Gonda Béla, Gorove László, Grün János, Hadik János gróf, Hantos Elemér, Hegedüs Loránt, Heinrich Dezső, Hermann Miksa, Horváth Lipót, Illyefalvi L. Lajos, Imrédy Béla, Jankovich Béla, Jókay-Szilágyi Miklós, Judik József, Kállay Tibor, Kelemen Móríc, Kelety Dénes, Kenéz Béla, Konkoly-Thege Gyula, Koós Mihály, Korányi Frigyes báró, Kornfeld Móríc báró, Kovács Alajos, Kovács Gyula, Kovács Rezső, Kovács Ferenc, König Tivadar, Krausz Simon, Kresz Károly, Klug Emil, Kuncz Ödön, Laky Dezső, Lamotte Károly, Lukács György, Mailáth József gróf, Mattyasovszky Miklós, Metzler Jenő, Mutschenbacher Emil, Navratil Ákos, Neubauer Gyula, Neumann Károly, Paikert Alajos, Pap Dezső, Papp Géza báró, Pásztor Miksa, Paupera Ferenc, Popovics Sándor, Práger Pál, Reichenbach Béla, Samarjay Lajos, Schober Béla, Sebess Dénes, Steinöcker Ferenc, Surányi-Unger Tivadar, Szabóky Alajos, Szcitovszky Tibor, Székács Antal, Szilassy Zoltán, Szomjas Lajos, Sztérényi József báró, Tabakovits Dusan, Teleszky János, Térfi Béla, Thirring Gusztáv, Tolnay Kornél, Tonelli Sándor, Tormay Béla, Ullmann György báró, Urbanovich G. Zoltán, Varga István, Vargha Gyula, Vincze Frigyes, Walkó Lajos, Weisz Fülöp, Wekerle Sándor, Wimmersperg Frigyes báró, Zelovich Kornél. Számvizsgáló-bizottság: Ámon Károly, Beck Dénes, Görög Frigyes, Székely Ferenc, Zsengeri Manó.

Heller Farkas alelnök a maga, valamint az egész tisztikar nevében köszönetét fejezi ki a közgyűlés bizalmáért. Ezután *Eber Antal* elnök tartotta meg előadását: „A magyar nemzeti tőke alakulása 1924-től 1928-ig” címen. Tanulmányát a Közgazdasági Szemle jelen száma közli.

Közgazdasági krónika.

A magyarországi gazdasági viszonyok az 1929. évi január—februári hónapokban.

A magyarországi gazdasági helyzet már 1928. év második felében fokozatosan rosszabbodott, ez a rosszabbodás azonban csak az 1929. év első hónapjaiban gyorsult meg. Míg azonban az 1929. évi rosszabbodásnak főként belföldi okai voltak, amennyiben azt elsősorban talán a mezőgazdasággal foglalkozó gazdasági rétegek vásárlóerejének a termésértékesítés nehézségei következtében ki nem elégitő alakulása okozta, addig az új év depressziójának előidézésében a nemzetközi pénzügyi helyzet nehézségeinek és feszültségének volt a legnagyobb szerepe. Az adott viszonyok között a magyarországi gazdasági élet meglepően szívónak bizonyult. A kedvezőtlen körülmények halmozódása sem okozott válságyszerű hanyatlást, hanem csupán csendes, bár elmélyülő depressziót.

Közületi pénzügyek.

A pénzügyminiszter január havi jelentése közli az 1928—29. költségvetési év első felének bevételi eredményeit az előirányzattal, valamint az előző költségvetési év megfelelő időszakának eredményeivel hasonlítva össze azokat. Ezek szerint

	1928 július 1-től 1928 december 31-ig előirányoztatott eredmény	1928 július 1-től 1928 december 31-ig eredmény	Az eredmény az előirányzat- nál több (+), kevesebb (—)	1927 július 1-től 1927 dec. 31-ig eredmény
	m i l l i ó p e n g ő			
Egyenes adók	113·0	115·7 ✓	+2·7	103·2
Forgalmi adók	61·7	68·5	+6·8	73·3
Illetékek	48·4	54·4	+6·0	49·7
Fogyasztási adók	47·3	54·0 ✓	+6·7	51·2
Vámjövédék	66·6	67·9	+1·3	81·2
Saccharin és osztály- sorsjáték	0·8	0·8	—	0·9
Sójövedék, bruttó	13·4	13·4	—	13·0
Dohányjövedék, bruttó	74·8	78·6	+3·8	75·9
Összes közszolgáltatási bevétel, bruttó	426·0	453·3	+27·3	448·4
Tárcabevételek	45·8	53·0	+7·2	44·9
Fuvarozási illeték	7·5	8·9	+1·4	7·2
Közigazgatás összes bruttó bevétele	479·3	515·2	+35·9	500·5

Az állami bevételek tehát egyelőre nem hanyatlanak. Az 1928/29. költségvetési év első 6 hónapjának összes állami közigazgatási bevétele 35·9 millió pengővel haladta meg a havi költségvetésekben előirányzott bevételeket. Ebből az összegből azonban csak 31 millió pengő tekinthető költségvetési feleslegnek, mert az ezen időszakra készített havi költségvetésekben előirányzott bevételeket a kiadások 4·9 millió pengővel meghaladták.

Érdekesebb, az idei bevételi eredményeket az előző költségvetési év eredményeivel összehasonlítani. Az összbevétel 14.7 millió pengővel nőtt meg. Ezen növekedéshez hozzájárult a következő tételekből származó bevételeknek az emelkedése

Egyenes adók	12.5	millió pengővel
Illetékek	4.7	„ „
Fogyasztási adók	2.8	„ „
Sójövedék	0.4	„ „
Dohányjövedék	2.7	„ „
Tárcabevételek	8.1	„ „
Fuvarozási illeték	1.7	„ „

míg ugyanakkor a következő címek bevételei csökkentek :

Forgalmi adók	4.8	millió pengő
Vámjövedék	13.3	„ „
Sacharin és osztályorsjáték	0.1	„ „

Az 1929. év első két hónapjának költségvetése szerint januárra a bruttó bevételek összegét 75.3 millió pengőre, a bruttó kiadásokét 74.6 millió pengőre, februárra pedig az előbbi tételt 85.9 millióra és az utóbbit 82.1 millió pengőre irányozták elő. Az előirányzott felesleg tehát januárban 0.7 millió, februárban pedig 3.8 millió pengő volt. Az előző évvel szemben az jellemzi az 1928/29. évi költségvetést, hogy ugy a bevételi, mint a kiadási összegek jóval magasabbak lettek, míg a felesleg csökkent. Így az 1928 januári előirányzat szerint még 3.8 millió, az 1928 februári előirányzat szerint pedig 4.4 millió pengő volt a várható felesleg. Meg kell említeni azt is, hogy a január havi tényleges bevételi eredmény az előirányzat alatt maradt 1.3 millió pengővel, úgyhogy januárban a kiadások meghaladták a tényleges bevételek összegét. Februárban is kevesebb folyt be, mint ami elő volt irányozva. Ebben a hónapban ez a különbözet 3.3 millió pengőre rugott, úgyhogy ez a hónap mégis némi felesleggel zárult. Különösen az egyenesadó-bevétel maradt vissza az előirányzattal szemben. Ennél az egy tételnél a hiány januárban 3 millió pengő, kb. 25% volt, — a bevétel összege pedig 2.7 millió pengővel kevesebb, mint 1928 januárjában. A rossz gazdasági viszonyok jele mutatkozik ebben az adatban. A forgalmi adó befizetését nehéz elmulasztani — az egyenesadó befizetésének azonban nincsenek oly súlyos szankciói és így annak hozama érzékenyebb jelzője a prosperitásnak, mint a forgalmi adó, amely csak az üzleti forgalom terjedelmének, nem pedig a kereseti viszonyoknak is, fokmérője.

Ugy januárban, mint februárban több rendkívüli kiadási tétel fedezetéről is gondoskodni kellett. Januárban a háborúelőtti időből származó egyes állami adósságok kamatterhére és törlesztésére 2.335.000 pengő, a francia-magyar és olasz-magyar viszonylatban fennálló követelések és tartozások tekintetében létrejött megállapodások alapján teljesítendő fizetésekre mintegy 1.387.000, illetőleg 143.000 pengő, a clearing eljárással kapcsolatban a magyar hitelezők kielégítésére kibocsátott 3½%-os állami kötelezvények szolgálatára 500.000 pengő, a nemzetközi segélyhitel (Relief-kölcsön) szolgálatára pedig mintegy 955.000 pengőt kellett előirányozni. A békeszerződési terhek összege is emelkedett. Ezen a címen a jóvátételi bizottságnak az 1929. naptári évre 6.000.000 aranykorona, vagyis kb. 6.950.000 pengő fizetendő, amely összeg megfelelő hányada a havonkénti költségelőirányzatokban is szerepel.

Dohánybevásárlásra januárra 5.510.000 pengőt, februárra 4.600.000 pengőt irányoztak elő; ezek az összegek is hozzájárultak a költségvetés megduzzasztásához.

A népszövetségi kölcsön fedezetére lekötött bevételek alakulását a következő táblázat mutatja:

A bevételi forrás megjelölése	január	február
	millió pengő	
Vámjödék --- --- --- ---	8·99	7·49
Dohányjödék (brttó) ---	11·85	10·16
Cukoradó --- --- --- ---	4·75	3·95
Sójödék (nettó) --- --- --- ---	2·65	1·80
Összesen : --- ---	28·24	23·40
Különbség az előirányzattal szemben --- --- --- ---	+1·57	—2·64

Mindkét hónapban a vámjödék volt az, amelynek bevétele messze elmaradt az előirányzattól. Januárban 514.000 pengővel, februárban 2518.000 pengővel folyt be kevesebb ezen a címen, mint amennyit előirányoztak. A külkereskedelmi forgalom számottevő hanyatlása az oka ennek.

Pénzügyi vonatkozású törvények és rendeletek közül említésre méltók a következők:

Az 1929. évi január 8-án kiadott *1929:II. t.-c. a házadó kivetési kulcsát állapította meg újból és gondoskodott a községek segélyezési alapjának dotálásáról*. Ezen törvénycikk szerint a házadó kivetési kulcsa Budapestben 17%, a törvényhatósági joggal felruházott és rendezett tanácsú városokban 16%, egyéb helyeken 14%. A kis- és nagyközségekben befolyt házadónak 13500.000 pengőt meghaladó része a „Községek segélyezési alapja“ javára számolandó el. Ez az alap arra szolgál, hogy azokat a községeket, amelyek rendes szükségleteiket kellő takarékoság mellett sem tudják 50%-os pótdóból fedezni, avagy amelyek az elemi csapások miatt elrendelt adótörlesztések folytán szükségleteiket saját erejükből egyáltalában nem képesek fedezni, megfelelő segélyben lehessen részesíteni.

Az *1929:IV. t.-c.* (kiadatott január 9-én) *a trianoni szerződés következtében megosztott önkormányzati testületek egyes vagyoni viszonyainak rendezéséről* szól. Azok az ingatlanok és egyéb vagyontárgyak, — ideértve a pénzbeli szolgáltatásokat is — amelyek a trianoni szerződés alapján megállapított országhatárral megosztott önkormányzati testületek (vármegyék, városok, községek) vagyoni viszonyainak rendezéséről kötött vagy ezután kötendő nemzetközi egyezmények szerint magyar részre jutottak vagy jutnak, ideiglenesen az „Önkormányzati Testületek Kárpótlási Vagyona“ elnevezésű önálló jogi személy tulajdonává lesznek. Az ilyen vagyontárgyak közé tartozó ingatlanok tulajdonjogát az „Önkormányzati Testületek Kárpótlási Vagyona“ javára kell a telekkönyvbe bekebelezni.

Az *adóadminisztráció egyszerűsítését* célozza a pénzügyminiszternek a január 12-i Budapesti Közlönyben a 10.000 pengőt meg nem haladó általános kereseti és jövedelemadóalapoknak változatlan fenntartása tárgyában kiadott *1929. évi 1979/VII. a. sz. rendelete*, amely szerint azoknak az adózóknak adóbevallási kötelezettségére, akiknek kereseti adó, illetve jövedelemalapja 6000 és 10.000 pengő között van, ugyanazok a szabályok alkalmazandók, amelyek azokra az adózókra vannak érvényben, akiknek adóalapja a 6000 pengőt nem éri el, vagyis adóbevallást már ezeknek sem kell adniok.

Az általános gazdasági helyzet.

Az általános gazdasági helyzet 1929 első hónapjaiban fokozatosan romlott. A rendelkezésre álló statisztikai adatok néha ugyan leplezni látszanak ezt a körülményt, de az említett tény legtöbbször átüt a száraz számadatokon.

A *fizetéseképtelenségek* száma jelentékenyen emelkedett. Volt

	1928		1929	
	decemberben	januárban	februárban	
ujabb fizetéseképtelenségi eset... --- ---	120	164	160	
ebből csőd --- --- --- --- --- ---	15	20	19	
magán- és kényszeregyezés --- ---	105	144	141	
az új fizetéseképtelenségek aktíváinak összege --- --- --- --- --- ---	4,061.180 P	4,499.221 P	4 922.272 P.	
az új fizetéseképtelenségek passzíváinak összege --- --- --- --- --- ---	7,066.628	7,431.819	7,792.880	„

Az emelkedésnek nem szabad tulságos jelentőséget tulajdonítani. A fizetéseképtelenségek száma januárban mindig felszökik. Sőt megnyugtató, hogy a fizetéseképtelenségek száma 1929 első két hónapjában jóval alacsonyabb volt, mint 1928 ugyanazon szakában, amikor különösen a fizetéseképtelenségek aktíváinak és passzíváinak az összege volt rendkívül magas. A folyó év első két hónapjában jelentékenyebb fizetéseképtelenségi eset alig fordult elő. A legfontosabb talán a pestszentlőrinci Benkő textilipari r.-t. fizetéseképtelenségi esete volt, közel 600.000 pengőnyi passzívával. A legjobban érdekelt gazdasági ág továbbra is a textilkereskedelem maradt, sőt viszonylagosan még jobban előtérbe nyomult.

Budapest részeseése az új fizetéseképtelenségi esetek számában decemberben 26.7%, januárban 29.3%, februárban 24.4% volt.

A felvett *váltóóvások* száma és az óvatolt váltók értéke már kedvezőtlenebbül alakult. Ezek a szám adatok a következők:

	Az óvatolt váltók	
	száma	értéke ezer pengőben
1928 december --- --- --- --- --- ---	10.283	6.657
1929 január --- --- --- --- --- ---	10.312	7.863
1929 február --- --- --- --- --- ---	9.911	7.557

A februári visszaesés ugyanis csak látszólagos. Ebben a hónapban rendszerint kisebb a váltóóvások száma és értéke, mint a megelőző hónapban és a visszaesés százalékosan nagyobb szokott lenni, mint amekkorára idén volt. A megelőző év februárjában kb. 10%-kal kisebb szám adatokkal találkozunk itten, mint idén.

Az üzletnyitások terén elég nagy volt az élénkség. Volt ugyanis Budapesten

	január	február
cégbejegyzés --- --- --- --- --- ---	59	58
cégtörlés --- --- --- --- --- ---	67	95

míg ugyancsak Budapesten iparigazolványt

	január	február
kiadtak --- --- --- --- --- ---	1.100	655
visszaadtak --- --- --- --- --- ---	765	521

Az a folyamat, hogy a cégtörlések száma felülmulja a cégbejegyzések számát, tehát tovább folytatódott.

A kedvezőtlen gazdasági helyzetre a budapesti zálogházak forgalmának alakulásából is lehet következtetni. Decemberben, karácsony hónapjában, miként rendszerint, csökkent ugyan a zálogházak igénybevétele, de az új év elején ez a helyzet ismét megváltozott. A budapesti zálogházak forgalma volt:

	január	február
zálogfelvétel	162.372 db	144.460 db
	3,916.722 P	3 614.496 P
zálogkiváltás	123.315 db	119.365 db
	3,186.703 P	3.016.900 P
állapot a hó végén ...	715.446 db	740.541 db
	18,700.241 P	19,297.837 P

Különösen a kisösszegű, 50 P-nél kisebb kölcsönök száma nőtt jelentékenyen, még pedig januárban 39.057, februárban pedig 23.030 tétellel.

A pénzügyi helyzet.

A pénzügyi helyzetre jellegzetes számos adat mutatja, hogy a gazdasági helyzet az újév elején nagyobb mértékben romlott meg. Január folyamán már korábban lekötött kölcsönösszegek folytak be a külföldről, ami a Jegybank arany- és devizakészletét átmenetileg ismét növelte. De február folyamán az *érfedezet* ismét visszaesett. Az érfedezet állaga volt ugyanis

1927 december 31-én	317.5	millió pengő
1928 december 31-én	263.6	„ „
1929 január 31-én	260.3	„ „
1929 február 7-én	270.8	„ „
1929 február 28-án	257.7	„ „

Az érczésletnek január 31. és február 7-ike közötti megnövekedésében nagy része volt a svéd kölcsön akkor befolyt első részletének. Ennek összegét az Országos Központi Hitelszövetkezet, a Magyar Földhitelintézet, a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete és a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetkezete által Pesthy Pál volt igazságügy-miniszter elnöklete mellett januárban megalakított „*Földreform Pénzügyi Lebonyolítására Alakult Szövetkezet*“ átmenetileg a piacon helyezte ki, aminek következtében a *rövidlejáratu hitelek kamattételei* némileg csökkentek és a Jegybank *váltóleszámitolásának* igénybevétele is számottevően, a dec. 31-iki 417.4 millió pengőről a febr. 28-iki 313.8 millió pengőre, csökkent. A *bankjegyforgalom* is jelentékeny összeggel visszafejlődött; dec. 31-én még 513.5 millió pengő, febr. 28-án már csak 450.6 millió pengő volt. Ugyanakkor a bankkal szemben fennálló girókövetelések összege is hasonlóan csökkent.

Február 4-én a *Magyar Nemzeti Bank* megtartotta V. *rendes évi közgyűlését*, amely az 1928. év üzleti eredményének felosztásáról határozott. Ez a nyereség az előző évi nyereségáthozattal együtt 13.1 millió pengő volt, amelyből a tartalékalapot 655.966.71 pengővel javadalmazták. Ugyanakkor az alkalmazottak nyugdíjigényeinek biztosítására alkotott nyugdíjalapnak összesen közel 3.7 millió pengőt juttattak, részben arra való tekintettel is, hogy arra az öregség, rokkantság, özvegyesség és árvaság esetére szóló kötelező biztosításról intézkedő 1928:XL. t.-c. rendelkezései értelmében újabb terhek hárulnak. Ezáltal a nyugdíjalap elérte a biztosítástechnikai számítások szerint szükséges teljes tőkeösszeget, úgyhogy a belátható jövőben minden további, nemcsak rendkívüli, de alapszabályszerű rendes javadalmazása is felesleges. Az államkincstár az 1928. év üzleti nyereségében kb. 4 millió pengővel részesedett. Ez az összeg egészében a bankkal szemben fennálló *állami adósság* csökkentésére fordított, úgyhogy ennek az összege a dec. 31-i 97.2 millióról febr. 28-ig 92.3 millióra csökkent. Osztalékul a Nemzeti Bank 12.5%-ot fizetett.

A *pénzforgalom* adatai közül a budapesti nagybankok közötti *gyorsutalványforgalom* igénybevétele a következő volt:

Időszak	Forgalom		Napi átlagos forgalom		Egy gyors- utal- anyag át- lagos értéke pengő
	tételek száma	pengő	tételek száma	pengő	
1929. január ...	7.666	226,490.000	295	8,710.000	29.544
1929. február ...	7.004	191,690.000	305	8,330.000	27.368

A *Budapesti Leszámoló Egylet* forgalma januárban 85.1, februárban 82.2 millió pengő, a *jegybank nem állami girószámláinak* forgalma januárban 1836.2 millió, februárban 1794.9 millió pengő, a *postatakarékpéztár csekk számláinak* összforgalma januárban 1411.8 millió, februárban 1257.2 millió pengő volt.

A tényleges forgalomban volt váltópénz összege a következőként alakult:

1928 december 31-én	38,790.000	pengő
1929 január 31-én	37,105.000	„
1929 február 28-án	36.669.000	„

A postatakarékpénztárnál és a tizenhárom legnagyobb budapesti pénzintézetnél elhelyezett *betétek álladéka* a következőként alakult:

Takarékbetétek :

	1928. dec. 31-én p	1929. jan. 31-én e n g ő	1929. febr. 28-án
a) pengőben	460,928.244	483,392.285	491,583.593
b) idegen valutában	34,915.349	36,139.294	37,212.210

Folyószámbetétek :

a) pengőben	627,375.948	631,017.848	629,478.315
b) idegen valutában	265,035.425	284,513.013	271,042.104

A pengő értékű takarékbetétek állagának az emelkedése mindenesetre igen figyelemreméltó.

A *magyar értékek külföldi ténhódítása* a súlyos nemzetközi pénzügyi helyzet ellenére januárban előrehaladt. Január 2-án vezették be a newyorki tőzsdén a Magyar Általános Takarékpénztár részvényeit s ugyancsak januárban helyezték el a külföldön, jórészt Angliában, a Nemzetközi Gépkereskedelmi r. t. 100.000 dollár értékű kötvényt és 60.000 darab részvényt.

A *tőzsdei forgalom* nem élénkült meg. Az értéktőzsdei forgalomban leszámolásra benyújtott kötések részvényeinek száma

januárban	602.100	darab
februárban	539.900	„

a tényleges szállításra és átvételre került értékpapírok értéke

januárban	31,060.000	pengő
februárban	30 580.000	„

volt. Ugyanakkor az árfolyamok is lemorzsolódtak, a következő táblázat tanúsága szerint:

A részvények megnevezése	R é s z v é n y i n d e x					
	az 1913. évi részvényállományt érintő tőkeváltozások számításba vételével			az összes tőkeváltozások számításba vételével		
	1928 XII. 31.	1929 I. 31.	1929 II. 28.	1928 XII. 31.	1929 I. 31.	1929 II. 18.
I. Bankok	10·0	10·0	9·7	17·5	17·6	17·0
II. Takarékpénzt.	7·6	7·6	8·2	20·1	20·1	20·7
III. Bizt.-társaságok	8·0	8·0	7·8	8·2	8·1	8·0
IV. Gőzmalmok	9·6	9·5	9·2	12·6	12·5	11·9
V. Bányákés téglagyárak	70·7	72·3	71·9	89·9	91·5	91·1
VI. Könyvnyomdák	30·6	31·9	29·6	66·6	68·9	63·9
VII. Vasművek és gépgyárak	33·5	32·8	32·6	39·6	38·9	38·8
VIII. Közl.-vállalatok	7·0	6·8	6·6	10·4	10·2	9·9
IX. Cukorgyárak	59·0	58·5	56·1	67·6	67·0	64·4
X. Gyáz és villamosági vállalatok	83·4	90·5	90·1	127·9	138·7	138·1
XI. Sörgyárak és szeszipari váll.	102·2	100·2	99·9	197·6	194·2	193·6
XII. Szállodák és gyógyfürdők	50·9	50·9	50·9	88·4	88·4	88·4
XIII. Textilipari váll.	34·8	36·4	36·6	52·3	53·7	53·4
XIV. Vegyészeti váll.	36·7	36·9	36·9	41·4	41·4	41·5
XV. Különféle váll.	48·8	49·2	49·2	77·9	78·2	77·5
Az összes részv. indexe	19·3	19·4	19·1	29·8	30·0	29·6

Februárban és március elején megjelentek pénzintézeteink 1928. évi mérlegei is. A tíz vezető pénzintézet összesített mérlegeinek legintetosebb tételei az aktívák és passzívák között a következők:

	1928	1927
	millió pengőben	
<i>Aktívák:</i>		
Pénztárkészlet	58·3	42·3
Pénzüzeteknél és bankcégeknél fennálló követelések	94·9	—
Váltótárca	594·0	515·2
Értékpapirtárca	48·7	65·2
Zálogleveles és kötvénykölsönök	369·3	196·8
Adósok	637·2	643·4
Érdekeltségek és áruosztályok	145·6	94·9
Ingatlanok és felszerelések	44·5	44·0
A mérleg egyik oldala	2.026·7	1.632·9

Passzívák:

Alaptőke	182·4	155·6
Összes saját tőke	294·6	254·3
Hitelezők	1.376·7	1.156·8
Záloglevelek, valamint cedált zálogleveles és kötvénykölsönök	280·0	164·8

Ugyanezen intézeteknél volt:

	1928	1927
	millió pengőben	
A brutto nyereség	73·0	62·2
A tiszta nyereség	32·7	26·1

Itt kell megemlékezni arról is, hogy a *Lipótvárosi Takarékpénztár* nehézségek közé jutott és felszámolását határozta el, amelyet a Pénzügyintézeti Központ támogatásával hajt végre. A betevőket nem éri károsodás, bár a nagyobb betevők követeléseit nem elégíthetik ki azonnal. A részvényesek vesztesége azonban számottevő.

A 7910/1928. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny 1. szám) a részvénytársaságok és szövetkezetek egyesüléseinek illetékmentességéről szóló 1925. évi 903. P. M. rendelet érvényességének időbeli hatályát 1929 július 1-ig kitolta.

A 146.235/928. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny 14. szám) kiterjesztette a *forgalmi adó alól való mentességet* arra az esetre is, ha a külföldre eladott nyers (tehát iparilag még ki nem készített, fel nem dolgozott) terményt kiszállítás előtt a külföldi vevő rendeletére valamely belföldi ipari vállalat kikészíti.

Egy február 28-an kiadott pénzügyminiszteri rendelet a *prémek és szücsárúk forgalmi adójánál* a fázisrendszert léptette életbe.

A mezőgazdaság helyzete.

A mezőgazdaság helyzete nem volt kielégítő. A jövő évi hazai terméskilátások, — amennyire azt ilyen korán megítélni lehetséges — nem kedvezőek. A nagy hideg és az, hogy a hótakaró egyes vidékeken nem volt kielégítő, az elvetett magot sokfelé megölte, úgyhogy később több vidéken a vetés kiszántása vált szükségessé. Amellett a mai helyzet alapján történő megítélés szerint nem igen valószínű az, hogy mezőgazdáinkat a termés kisebb mennyiségéért a jelenleginél lényegesen magasabb árak kompenzálnák. A világpiacon ugyanis a gabonafeleslegek rendkívül nagyok és a jövő évi termés kilátásait is általában kedvezően ítélik meg. A jelentősebb buza-termő országok közül számbaveendő fagykárokról csak Magyarország és Románia számolt be.

Magyarországon a buzaértékesítés különösen az évforduló táján járt komoly nehézségekkel. Akkor az árak is jelentékenyen estek, az export elakadt. De január második felében az árak is emelkedtek ismét és sikerült Olaszország felé nagyobb mennyiségű búzát eladni. Elősegítették ezt a mezőgazdaságnak engedélyezett *tarifaengedmények*. Olaszország januárban nagyobb refakciót adott a magyarországi buzaszállítmányoknak. A MÁV. január elsejei érvénnyel az osztrák és cseh határállomásokra irányuló lisztküldeményeknél újabb 10%-os engedményt adott. Februárban Ausztria az Ausztrián keresztül történő liszt- és buzaexportszállítmányokra 25%-os tarifaengedményt engedélyezett. Igaz, hogy a velünk versenyző államok is kedvezményekkel támogatták saját buzaexportjukat. Így pl. Jugoszlávia január elején a buza exporttarifáját 50%-kal csökkentette.

A budapesti gabonatőzsde jegyzései a következők voltak:

	1928 december	1929 január	1929 február
	v	é	é
76 kgos tiszavidéki buza	24.10 P	25.20 P	25.75 P
Rozs (pestvidéki)	22.30 P	22.65 P	23.15 P
Árpa (takarmány)	25.50 P	25.50 P	26.— P
Zab (elsőrendű)	25.00 P	25.50 P	25.85 P

A nyilvános áruraktárakban és szövetkezeti gabonaraktárakban tárolt

1928 december végén	1,193.000 q buza
1929 január	1,102.100 „ „
1929 február	1.038.000 „ „

Az Országos Méhészeti Egyesület kérelmére a pénzügyminisztérium *méhészeti célokra* denaturálatlan cukrot bocsátott kedvezményes adótétellel rendelkezésre. (Pester Lloyd, jan. 19.).

A 117.399/IV. A/1928. F. M. rendelet (Budapesti Közlöny jan. 24.) a tejtermékek állami márkázását szabalyozza újra, módosítva a tejtermékek állami ellenőrző jeggyel való ellátásáról szóló 1925:X. t. c. életbe léptetéséről és végrehajtásáról szóló 83.700/1928. F. M. rendelet 5. és 8. §§-ait.

Az ipari helyzet.

Magyarország kőszén és barnaszén külkereskedelmi forgalma országok szerint csoportosítva a következőként alakult:

Ország	Behozatal				Kivitel			
	kőszén	barnaszén	kőszén	barnaszén	kőszén	barnaszén	kőszén	barnaszén
	mennyiség métermázsákban							
	január		február		január		február	
Ausztria	1.700	3.052	900	1.263	—	99.055	11.100	173.268
Cseh-Szlovákia	221.777	750	144.701	1.800	1	66.375	—	77.567
Románia	—	—	—	—	3.500	—	—	—
S. H. S. állam	—	17.508	—	8.885	8.650	6.089	7.750	12.886
Németország	12.950	—	70.299	—	—	—	—	—
Lengyelország	596.90	—	407.064	—	—	—	—	—
Összesen:	832.517	21.308	622.964	11.948	12.151	171.519	18.850	263.721

Eszerint tehát szénkülkereskedelmünk csökkenő irányzatú volt. Részből idényszerűen indokolt ez, elsősorban azonban mégis az időjárásnak volt szerepe. A szokatlanul nagy hideg következtében ugyanis a vasúti közlekedésben is zavarok álltak elő. Ennek következtében a hazai termelésre még a szokottnál is nagyobb mértékben ráutalva.

A hazai széntermelés adatai a következők:*

Időpont	Kőszén			Barnaszén			Lignit			Összesen		
	Termelés	Fogyasztás	A szén-hányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szén-hányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szén-hányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szén-hányák készletei
1928. XII.	6.724	16.753	8.736	61.554	57.678	4.756	1.865	1.559	318	70.143	75.990	13.810
1929. I.	7.729	14.289	9.277	64.978	56.349	7.397	2.167	1.596	462	74.874	72.235	17.136
„ II.	6.865	11.732	—	58.553	53.735	—	2.158	1.570	—	67.576	66.037	—
„ III.	7.168	—	—	60.258	—	—	2.145	—	—	69.571	70.358	18.559

A fővárosi elektromosművek által szolgáltatott árammennyiség volt:

	január	február
magánfogyasztásra	9,848.105 kwóra.	8,536.927 kwóra.
közvilágításra	751.015 „	609.463 „
motoráramra	6,572.860 „	6,815.487 „

Az ipari termelés, részben az időjárás, részben a hanyatló konjunktúra következtében, visszaesett. A munkanélküliek száma tovább emelkedett, a következő adatok tanúsága szerint:

* Az adatok 100 q-ban vannak megadva.

	1928 december	1929 január	1929 február
Keresztényszocialista szakszerv.	825	691	825
Szocialdemokrata „	14.362	16.421	18.165
Összesen :	15.187	17.112	18.990

Az Országos Társadalombiztosító Intézet budapesti kerületének taglétszáma volt:

	Január 31-én.	Február 28-án.
Férfi	222.350	221.656
Nő	156.121	156.850
Összesen :	378.471	378.506

ezek az adatok tehát nem változtak meg számbajöhetően.

A *kartellmozgalmak* közül említésreméltó az, hogy január 17-én megalakult az ecetkartell, részvénytársasági formában s hogy az osztrák-magyar cementkartell 3 esztendővel, 1931 végéig, meghosszabbították. Említésreméltó, mert Magyarországot közelről érinti az is, hogy az erdélyi fatermelők csatlakoztak az utódállamok fakartelljéhez. A magyar piac szükségletének fedezése tekintetében olyan megállapodás jött létre, hogy az erdélyi fatermelők a magyar piac szükségletének 50, a csehszlovákiak 30 és az osztrákok 20%-át fogják szállítani. (Budapesti Hírlap, jan. 9.)

Kereskedelem.

A nagykereskedelmi árindex adatai a következők:

	1928 XII. 31.	1929 I. 31.	1929 II. 28.
Élelmezési cikkek és mezőgazdasági termékek	131	132	139
Ipari anyagok és termékek	137	136	135
Nyersanyagok	144	144	149
Gyártmányok	126	125	125
Belföldi áruk	133	133	137
Külföldi áruk	138	136	137
Az összes áruk átlaga	135	134	137

A nagykereskedelmi árindex tehát januárban valamelyest csökkent, februárban azonban viszonylag jelentékenyen emelkedett. Az indexszám emelkedését kizárólag az élelmezési cikkek és mezőgazdasági termékek indexének növekedése idézte elő, mely december végén még csak 131 volt s február végére 139-re szökött. A nagy emelkedést főként két cikknek, a tojásnak és a babnak az áremelkedése idézte elő. A tojás ára télen rendszerint igen magas, más években azonban februárban már visszaesik; idén a rendkívüli hideg következtében tartotta meg februárban is még magas szintjét. Az ipari anyagok és termékek indexének némi csökkenését a bórarak lanyhulása idézte elő.

A létfenntartási költségek indexszámai az élelmiszerárak indexe emelkedésének megfelelően ugyancsak magasabbak voltak:

Időpont	A Statisztikai Szemle szerint		A Pester Lloyd szerint	A Szakszervezeti Értesítő szerint
	lakbérrel	lakbér nélkül		
1928. december 31.	117·6	127·5	125·5	149·3
1929. január 31.	117·6	127·5	125·5	151·9
1929. február 28.	120·6	131·4	127·0	155·6

A budapesti közraktárak forgalma a székesfővárosi statisztikai hivatal adatai szerint a következő volt:

Időszak	Készlet a hó elején	Beraktározás	Kiraktározás	Készlet a hó végén
a) az összes forgalom métermázsákban				
1929. január	740.181	31.357	60.136	711.402
1929. február	711.402	22.719	54.608	679.513
b) biztosítási érték pengőben				
1929. január	23,925.800	1,715.500	2,693.900	22,947.400
1929. február	22,947.400	1,264.000	3,553.700	20,657.700

A külkereskedelmi forgalom adatai szerint:

	Január	Február
A behozatal értéke	85,526.000 P	73,189.000 P
A kivitel értéke	55,265.000 P	54,424.000 P
A külkereskedelmi mérleg passzivitása	30,261.000 P	18,765.000 P

volt. Tavaly januárban 31,090.000 P, februárban 35,942.000 P volt a passzivitás. A passzivitás csökkenése igen örvendetes jelenség, de távolról sem javuló konjunktura jele. Ellenkezőleg: ez a jelenség is a rosszabbodó konjunkturával függ össze, amit már az is bizonyít, hogy a külkereskedelmi forgalomnak az értéke is csökkent. De ugyanakkor ez a jelenség a magyar közgazdaság hatalmas, erőteljes vitalitását is bizonyítja. A kedvezőtlenebb gazdasági helyzet és a külföldi tőkeáradat lassabb folyása a külföldi behozatal csökkentését tette szükségessé és a magyar közgazdaság, hála rugalmasságának, ennek a szükségességnek automatikusan meg is felelt. Ebben a vonatkozásban említésre érdemes, hogy a behozatal összességében és százalékosan a legnagyobb mértékben a pamutszöveteknél esett, de a gyapjuszövet és egyéb textilárúk behozatalának visszaesése is jelentékeny volt.

Magyarország és Japán január 23-án jegyzékváltás útján kereskedelmi szerződést kötöttek, amelyben a szerződő felek egymás áruinak a legtöbb kedvezményes elbánást biztosítják. Az egyezmény hat hónap múlva lép életbe. A szerződés életbeléptetéséről szóló 370/1929. M. E. rendelet január 31-én jelent meg a Budapesti Közlönyben.

Esztorzággal és Litvániával legnagyobb kedvezményi elbánást biztosító kereskedelmi szerződések megkötésére irányuló s már húzamosabb idő óta folyó tárgyalások januárban és februárban is folytatódtak, Kínával pedig megindultak a hasonló tárgyalások. A Spanyolországgal korábban megindult, a kereskedelmi szerződés revízióját célzó tárgyalásokat februárban sikerült végre befejezni; a vonatkozó pótegyezmény február 28-án iratott Budapesten alá.

Az *exportot fejleszteni hivatott* Mezőgazdasági Termény és Termékforgalmi Intézet február 11-én kezdte meg működését, az ipari exportintézet pedig február 22-én alakult meg.

Közlekedésügy.

Az 1929. I. t.-c. a szabad hajózást üző magyar tengerhajózási vállalatoknak állami kedvezményben való részesítéséről szól. Azok a tengerhajózási vállalatok, amelyeket ez a törvény magyar vállalatoknak elismer s amelyek szabad hajózást üznek, a hajóik vizrebocsátásától számított legfeljebb 15 évi időtartamra egészen vagy részben felmenthetők: 1. a társulati adó és járulékaik alól, 2. az általános kereseti adó és járulékaik alól, 3. a vállalat tulajdonosa a jövedelem- és vagyonadó megfelelő része alól, stb. Ez a törvény egyelőre 10 év tartamára marad hatályban és attól a magyar tengerhajózás megszervezését remélik.

A vízi beruházásokról szóló 1929:III. t.-c. január 9-én adatott ki. Ez a törvény felhatalmazza a földművelésügyi minisztert, hogy a legfontosabb hazai víziutakon a víziefolyási, hajózási és közgazdasági szempontokból szükséges szabályozási és rendezési munkálatokat végrehajthassa. Ez a törvény az 1928—29. költségvetési évtől kezdődőleg 15 évi beruházási programot állapított meg, kimondván azt, hogy ezen időszak alatt 57,000.000 pengő hasznalandó fel. A szóbanforgó célra évenként legalább 3,800.000 pengő irányozandó elő.

A m. kir. Államvasutak által lebonyolított személy- és áruforgalom adatai a következők:

	Január	Február
Utások száma... ..	6,698.079	5,670.376
Utaskilométerek száma... ..	185.590.372	144,707.996
Fizető áruk mennyisége... ..	1.431.915 tonna	1,308.797 tonna
Áru tonnakilométer... ..	170 513.378	151,938.011

A visszaesés ugy decemberről, mint az előző év azonos hónapjaival szemben rendkívül számottevő, egyelőre azonban nehéz azt eldönteni, hogy ennek a konjunkturális gazdasági helyzet visszaesése, vagy pedig a szokatlan hideg időjárás volt-e az oka.

Budapest áruforgalmára vonatkozóan a Fővárosi Statisztikai Hivatal a következő adatokat állította össze:

	Január	Február
Behozatal vasuton... ..	4,594.639 q	4,155.544 q
„ hajón... ..	1,172.550 „	105.295 „
Kivitel vasuton... ..	988.431 „	826.516 „
„ hajón... ..	149.488 „	10.400 „

Említésre érdemes még, hogy január 1-ével az adriai köteléki díj-szabás ismét életbelépett. Ez a köteléki díj-szabás a Fiumével és Triesztel való forgalomban 30—35%-os fuvardíjkedvezményeket ad.

Szociálpolitika.

A munkások órabére a Központi Statisztikai Hivatal kimutatása szerint a következő volt:

	1928 december	1929 január	1929 február
Bádogos... ..	83 fill.	78 fill.	89 fill.
Asztalos... ..	69 „	76 „	79 „
Szabó... ..	51 „	48 „	51 „
Kőműves... ..	77 „	103 „	— „
Napszámos... ..	48 „	54 „	51 „
Gyári munkásnő... ..	32 „	54 „	33 „
Napszámosnő... ..	43 „	38 „	45 „

A hét hétig tartott pilisvörösvári bányászsztrájk a népjóléti minisztérium közvetítésére január 7-én nyert befejezést. Egyéb, fontosabb bérmozgalom januárban és februárban nem fordult elő.

A Budapesti Közlöny január 8-iki száma közölte a kormánynak az állami tisztviselőknek és egyéb alkalmazottaknak, valamint ezek hozzátartozóinak öregség, rokkantság, özvegyesség és árvaság esetére az 1928. évi XL. t.-c.-nek megfelelő ellátása tárgyában kiadott 1928. évi 5630/M. E. számú rendeletét.

Az 1929:V. t.-c. (megjelent január 9-én) a sütőipari munkának szabályozásáról szól; az 1923:XV. t.-c. egyes rendelkezéseit enyhítette.

Varga István.

Ungarische Volkswirtschaftliche Rundschau

März—April 1929.

Inhaltsauszüge.

Die Gestaltung des ungarischen Volkskapitals 1924 bis 1928.

Im Streite der deutschen Wissenschaftler um die Frage, ob die zahlenmässige Bestimmung des Volksvermögens möglich oder unmöglich sei, hat man den Theoretikern zuzustimmen, die behaupten, dass die Lösung dieser Aufgabe unmöglich sei, und dass die von Statistikern vorgenommenen Versuche mit untauglichen Mitteln ange stellt wurden. Demgegenüber erscheint es nicht unmöglich, die Höhe und die Veränderungen in der Höhe des Volkskapitals, d. h. des werbenden Volksvermögens annäherungsweise zu bestimmen. Dieses Volkskapital kann also — einer Definition von *Cassel* folgend — so bestimmt werden, dass darunter eine Summe von Geldbeträgen, die für den Augenblick in gewissen konkreten Realkapitalien verkörpert sind, zu verstehen sei.

Soll nun auf dieser Grundlage die Höhe des Volkskapitals bestimmt werden, so hat vor Allem bestimmt zu werden, welche Güter unter den für zweckensprechend und richtig gefundenen Volkskapital-Begriff gehören. Offenbar kann es sich nur um wirtschaftliche Güter handeln. Nichtwirtschaftliche Güter (z. B. Schulen, Krankenhäuser, usw.) scheiden ohne weiteres aus. (Da aber die Mehrzahl der wirtschaftlichen Güter sowohl für Verbrauchszwecke, als auch in der Erzeugung verwendet werden kann, entscheidet ihre Verwendung darüber, ob sie Bestandteil des Volkskapitals sind oder nicht. Durch die Anwendung dieses Gesichtspunktes entscheidet sich auch die Frage, ob Wohnhäuser als Bestandteil des Volkskapitals zu betrachten seien, der Lehre von Adam Smith gemäss im negativen Sinne.

Mit Rücksicht auf die vielfach verschlungenen Kreditbeziehungen der Wirtschaften lässt sich das Volkskapital durch Summierung der innerhalb der Landesgrenzen auffindbaren Privatkapitalien nicht bestimmen. Das Volkskapital kann nur erfasst werden, wenn der Wert der in der Volkswirtschaft wirkenden Produktivfaktoren summiert wird und hiezu die dem Ausland gegenüber bestehenden Forderungen, sowie der Wert der im Ausland gemachten Anlagen dazugerechnet und andererseits hiervon der Wert der dem Ausland gegen-

über bestehenden Verschuldung, ferner der Wert der ausländischen Beteiligungen an inländischen Unternehmungen abgezogen wird.

Schwierigkeiten bereitet auch die Frage, was die Bewertungsgrundlage der einzelnen, Bestandteil des Volkskapitals bildenden Vermögensgegenstände zu sein habe. Diese Schwierigkeit lässt sich aber umgehen, begnügt man sich damit, die auf die Veränderung des Volkskapitals Einfluss übenden Faktoren einzeln zu bestimmen. Hiedurch bleiben allerdings die Veränderungen im Werte des unveränderten Kapitalbestandes unberücksichtigt — was stets vor Augen zu halten ist.

Die zu berücksichtigenden Posten des Kapitalzuwachses sind die Erhöhung der Metall- und Devisenreserve der Notenbank, die produktiven Anlagen von Landwirtschaft und Industrie, die im Ausland gemachten Neuanlagen, ferner die produktiven Investitionen des Staates, der Komitate und der Städte und Gemeinden. Kapitalvermindernd wirken demgegenüber die Beträge der Neuverschuldung an das Ausland und der Wert der durch das Ausland erworbenen, im Inland befindlichen Vermögensgegenstände. Die Bilanz, die sich auf diese Art aufstellen lässt, kann als die Bilanz der wirtschaftlichen Tätigkeit des Landes Verwendung finden.

Auf dieser Grundlage und auf Grund von sehr eingehenden Berechnungen lässt sich folgende Bilanz der Veränderungen des ungarischen Volkskapitals zwischen der Jahre 1924 und 1928 feststellen:

I. Zuwachs des Volkskapitals.

1. <i>Metallschatz, Devisen- und Valuten-Bestand der Notenbank:</i>				
				303·3 Mill. P
2. <i>Kapitalinvestitionen der Landwirtschaft:</i>				
Kosten der durchgeführten Wasserregulierung	72·5			
50% der in den Bau von 80.000 Kleinlandwirte-Wohnhäusern investierten 120 Millionen Pengö	60·0			
Anschaffung neuer landwirtschaftlicher Geräte (Traktoren)	26·6			
Quantitative und qualitative Wertvergrößerung des Viehstandes	103·3	264·4	„ „	
3. <i>Investitionen der Fabriksindustrie:</i>				
Produktion und Import industrieller Maschinen abzüglich Export		410·0	„ „	
4. <i>Staatliche Kapitalinvestitionen:</i>				
Handelshafen	26·5			
Strassen und Brücken	72·8			
Post, Telegraph und Telephon	105·0			
Staatsbahnen	127·3	331·6	„ „	
5. <i>Kapitalinvestitionen der Komitate (Bau von Landstrassen), der Hauptstadt und der Städte (Elektrifizierung, Markthallen, Hafengebäude usw.)</i>				59·3 „ „
				Insgesamt: 1366·6 Mill. P

II. Verminderung des Volkskapitals.

1. <i>Langfristige Verschuldung an das Ausland</i>		
Nominale	... 1.146 Millionen Pengö	
Kurswert	998·6 Mill. P
2. <i>Kurzfristige Verschuldung an das Ausland</i> 650·0 „ „		
		<u>1.648·6 Mill. P</u>
abzüglich:		
Kapitalrückzahlungen auf Schulden, die vor Juli 1924 getätigt wurden, weilers Kapitalstilgung im Clearing- wege auf Vorkriegsschulden und Kapitalstilgungen auf die nach Juli 1924 aufgenommenen langfristigen Auslandschulden		
	<u>206·9 Mill. P</u> 1.441·7 Mill. P
3. <i>Saldo des Aktienverkehrs mit dem Aus-</i>		
<i>lande</i>	<u>140·0 „ „</u>
		Insgesamt: 1581·7 Mill. P

Bei der Zusammenstellung dieser Übersicht verursachten verschiedene Posten nicht unbedeutende praktische Schwierigkeiten, da zuverlässige statistische Daten oft fehlen und man auf Schätzungen angewiesen ist. Von theoretischem Interesse war die Frage, mit welchem Betrag die von Ungarn im Ausland aufgenommenen langfristigen Anleihen in die Bilanz einzustellen sind — mit ihrem Nominalwert oder mit ihrem tatsächlichen Erlös. Die letztere Lösung des Problems scheint uns richtiger. Die wirtschaftliche Bedeutung des Kursverlustes bei der Aufnahme der Anleihe entspricht der des Kapitalzinses, ein Unterschied besteht nur darin, dass die Zinsen periodisch bezahlt werden, wohingegen der Kursverlust wohl auf einmal in Erscheinung tritt, jedoch nur die Bedeutung hat, dass die Effektivverzinsung der aufgenommenen Anleihe unter Berücksichtigung dieses Kursverlustes sich höher stellt, als die Nominalverzinsung der Schuld. Dem Nominalzinssatz steht also die effektive Zinslast gegenüber, die vom Standpunkt des Kreditgebers „yield“ genannt wird. Die entgegengesetzte Ansicht führt zu dem unmöglichen Resultat, dass bei einer zu 90% aufgenommenen Anleihe der Kursverlust von 10% das Kapital des Schuldners sofort um 10% verringere.

Bezüglich der angeführten Zusammenstellung ist auch zu bemerken, dass aus ihr zwei Posten fehlen, da bezüglich ihrer angenommen wurde, dass sie sie kompensierende Gegenposten haben. Diese sind

a) die Zunahme der Warenschulden an das Ausland, die der Zuwachs jenes Teils der Warenvorräte kompensiert, der als Kapital betrachtet werden kann;

b) die Beträge der im Jahre 1924 und 1928 dem Ausland gegenüber bestandenen Forderungen.

Zusammenfassend ergibt dies

I. Zuwachs des Volkskapitals	1.366.6 Millionen Pengö
II. Verminderung des Volkskapitals	1.581.7 „
<i>Reine Verminderung des Vclkskapitals</i>	215.1 Millionen Pengö

d. s. 158 Millionen Mark.

Diese Ziffer ist nicht genau, sondern beruht auf einer Schätzung. Doch gilt von ihr, was Cassel von dergleichen Zahlen sagt: „Soweit wie irgend möglich, müssen wir danach streben, unsere wirtschaftlichen Schlussfolgerungen auf *wirkliche Ziffern* aufzubauen, auch wenn diese nur annähernd sein können. *Eine geschätzte oder auch nur mutmassliche Ziffer ist besser als gar keine Ziffer*, weil sie uns hilft, unsere Gedanken zu fixieren und weil sie uns in unseren Annahmen bezüglich anderer Quantitäten, die in das Problem eintreten, bindet und uns somit verhindert, ganz falsche Schlussfolgerungen zu ziehen.“ Und „Diese Schätzungen sind natürlich ziemlich unsicher. Es scheint aber, als wäre es immer noch besser, von den betreffenden sehr wichtigen quantitativen Verhältnissen *wenigstens eine ungefähre Vorstellung zu haben, als gar keine.*“

Die angeführten Zahlen erweisen also, — wenn ihre eingesetzten Werte auch vielleicht einer Korrektur bedürfen —, dass das ungarische Volkskapital sich während der letzten fünf Jahre, wenn auch nur unwesentlich, vermindert hat. Das selbe gilt jedoch nicht auch zugleich vom Volksvermögen. Die „*Anlagen zu Genuss*“ (Gottl-Ottlilienfeld), das „*Rüstgut*“ (Kurt Singer), oder, — um einen anschaulicheren Ausdruck zu gebrauchen —, die *Reserve an Verbrauchsgütern* hat sich aber dagegen sehr wesentlich erhöht. Besonders hat sich infolge von Neubauten der Wert der Wohnhäuser um mindestens 300 Millionen, der der Schulen und anderer, kulturellen Zwecken dienenden Bauten um 120 Millionen Pengö erhöht.

Verbraucht wurde also in Ungarn während der letzten fünf Jahre weniger, als der Wert des Volkseinkommens beträgt. Die Reserve an Verbrauchsgütern wurde aber um mehr erhöht, als diese Ersparnisse aus dem Volkseinkommen betragen, so dass also auch ein Teil des Volkskapitals in eine Reserve an Verbrauchsgütern umgewandelt wurde.

Anton Eber.

Die landwirtschaftlichen Besitz- und Produktions-Verhältnisse in den Balkanstaaten.

Auf der Balkan-Halbinsel, dem Gebiete der ehemaligen Europäischen Türkei kam es nach den Balkan-Kriegen der Jahre 1912—13 zu grossen Veränderungen in den Besitzverhältnissen des Bodens und den Verhältnissen der landwirtschaftlichen Produktion. Die Mitglieder des Balkanbundes vertrieben zuerst die türkischen Besitzer

aus den untereinander verteilten türkischen Provinzen, später verfolgen aber die Serben, Griechen und Rumänen mit den bulgarischen Grundbesitzern ebenso. Die während des türkischen Regimes bestehenden Formen des Grundeigentums und der landwirtschaftlichen Betriebsführung wurden verändert durch Aufhebung des früher verbreitet gewesenen mittelalterlichen Erbpachtsystems. Die neue Ordnung fand jedoch nicht Zeit sich zu festigen, da kaum ein Jahr nach Abschluss des Friedensvertrags von Bukarest der Weltkrieg ausbrach. Nach dem Weltkrieg kam es zu neuen Umwälzungen auf dem Gebiete der Grundbesitzverhältnisse. Die mit der siegreichen Entente verbündeten Länder, das zu grossen Territorialzuwachs gelangte Rumänien, das sich zu Jugoslawien ausgewachsene Serbien und auch Griechenland führten eine Bodenreform durch und enteigneten alle Besitze über 500 Katastraljoch (in Rumänien über 500 Hektar), teils ohne jeder Entschädigung, teils aber eine nur nominelle, kaum einige Prozent des wirklichen Wertes betragende Entschädigung gewährend. Zum Teil wurden selbst die kleineren Besitze enteignet. Die gut ausgerüsteten, mit lebender und lebloser Instruktion reich versehenen Gross- und Mittelbetriebe wurden in kleine Parzellen aufgeteilt und grösstenteils in der Form der sog. Zwangspacht vergeben und nur ein geringer Teil an neue Besitzer als Eigentum überlassen. Die Studie befasst sich in ausführlicher Weise mit den Vorgängen in Rumänien, Jugoslawien und Griechenland und beschreibt auch den Austausch der griechischen und türkischen Bevölkerung zwischen der Türkei und Griechenland, sowie die neuerliche Vertreibung der bulgarischen Landbevölkerung. Die Grundeigentumsverhältnisse sind in den neuen Staaten recht unsicher und flüchtig. Die landwirtschaftliche Produktion befindet sich auf der Balkan-Halbinsel noch immer in einer sehr primitiven Verfassung und die Verhältnisse in den von der ehemaligen Österreich—Ungarischen Monarchie annektierten Gebieten, in denen früher eine intensive wirtschaftliche Kultur herrschte, haben sich diesem niedrigen Niveau angepasst. Infolge der herrschenden Rechtsunsicherheit und da die Bodenreform nicht wirtschaftlichen Prinzipien entsprechend, sondern programmlos und missbräuchlich durchgeführt wurde, kann eine Hebung der landwirtschaftlichen Produktion sich nur dann anbahnen, wenn die Rechtssicherheit wiederhergestellt, das Eigentumsrecht und die Prinzipien der Wirtschaftlichkeit in Ehren gehalten werden. Dieses Interesse erfordert auch die Durchführung von verschiedenen Meliorationen, wie Flussregulierungen, Strassen- und Eisenbahnbauten, usw. Dies liegt auch im Interesse von Europa.

Josef v. Németh.

Die handelspolitische Lage Rumpfungarns.

Rumpfungarns handelspolitische Lage kann folgenderweise charakterisiert werden: Ein Agrarstaat mit kleinem Konsumgebiet, an dessen Ostgrenze sich Agrarstaaten befinden, deren landwirtschaftliche Produktion extensiver ist; seine Westnachbarn hingegen, sind Industriestaaten mit ausgesprochenem Agrarprotektionismus. Durch die allgemeine Krise werden sämtliche europäische Staaten schwer getroffen, am schwersten jedoch die sogenannten Agrarexportstaaten. Der Ausfuhr landwirtschaftlicher Produkte können nämlich durch fremde Staaten viel zahlreichere und schwierigere Hindernisse im Wege gestellt werden, als dem Industrieexporte. Ausserdem beeinflusst die sogenannte „Agrarscheere“ sehr nachteilig sowohl die Handels-, wie auch die Zahlungsbilanz sämtlicher Agrarexportstaaten.

Die ungarische Handelsbilanz wies im Jahre 1926 eine Passivität von 82 Millionen Pengö auf (Einfuhr 952, Ausfuhr 870 Millionen Pengö). Hätten sich die Preise seit 1913 nicht verändert, so hätte die ungarische Handelsbilanz im Jahre 1926 einen Überfluss von 91 Millionen Pengö gehabt, und auch in den ersten 9 Monaten des Jahres 1927 wäre die Passivität bloss 183 Millionen gewesen, statt der tatsächlichen 276 Millionen.¹ Diese nachteilige Lage der Agrarexportländer ist auch aus einer Tabelle ersichtlich, welche durch die volkswirtschaftliche Sektion des Völkerbundsekretariats zusammengestellt wurde.² Ausser der Agrarscheere beeinflusst noch folgender Umstand sehr nachteilig die Handelsbilanz sämtlicher Agrarexportstaaten:

Der Industrielle produziert dann das grösste Quantum, wenn die Preise am höchsten stehen. Der Landwirt bekommt dagegen dann den schlechtesten Preis für seine Produkte, wenn die Ernte gut ausfällt. Im allgemeinen ist also der Landwirt gezwungen, die *grösste Menge* seiner Produkte zu *den niedrigsten Preisen* zu verschleudern, während der Industrielle die grösste Menge seiner Erzeugnisse zu den höchsten Preisen verkaufen kann. Ein lehrreiches Beispiel hiezu bietet der Preissturz des Weizens am Ende 1918. Umsonst war die ungarische Weizenernte eine sehr gute, der Preissturz verhinderte eine erhebliche Verbesserung der Handelsbilanz durch Ausfuhr einer grösseren Weizenmenge.

Zu diesen Exportschwierigkeiten gesellen sich die Hindernisse, welche die Industriestaaten der ungarischen Agrarexport entgegenstellen: Veterinärpolizeiliche Massnahmen, grosse Spannung zwi-

¹ Siehe: Dr. Karl Kádes: Import- und Exportindex. Revue Hongroise de Statistique, Jänner 1928.

² Deuxième Memorandum sur la Production et la Commerce. Genève, 1928. Seite 67.

schen Weizen- und Mehlzoll usw. Einige dieser Massregeln wirken ausgesprochen prohibitiv, andere dagegen erschweren und verteuern nur das Leben der Bevölkerung in den Industriestaaten. So kann zbsp. die Weizenproduktion Österreichs, der Schweiz, der Tschecho-Slowakei, des Deutschen Reiches durch die höchsten Weizenzölle nicht mehr wesentlich erhöht werden, diese Länder werden immer auf eine Weizeneinfuhr angewiesen sein, und die Weizenzölle verteuern nur die Lebenshaltung in diesen Staaten.

All diese Schwierigkeiten, mit welchen die Agrarexportstaaten zu kämpfen haben, werden noch verschärft durch die Tendenzen, die sich in der europäischen Handelspolitik immer mehr fühlbar machen. Der stetig steigend Protektionismus hatte die Grossmächte veranlasst, im Jahre 1927 die sogenannte Weltwirtschaftskonferenz zusammenzurufen. Diese Konferenz hat sehr wichtige Beschlüsse gefasst; sie beantragte den einzelnen Staaten eine Herabsetzung des Zollniveaus; diese Beschlüsse sprechen jedoch immer nur von der Notwendigkeit einer Verminderung der *Industriezölle*, der Umstand jedoch, dass neben dem Industrieprotektionismus auch ein viel schärferer Agrarprotektionismus wütet, wird stillschweigend gutgeheissen.

Ladislav Zelovich.

Kleinere Beiträge.

Die Toten der Wirtschaftsgeschichte: G. v. Below, D. Schäfer, W. J.

Ashley.

Ein Nekrolog dieser jüngst verstorbenen hervorragenden Gelehrten, von

Ladislav Schäfer.

Der britische Liberalismus und die Sozialpolitik.

Die liberale Partei Grossbritanniens hat vor Jahresfrist ihr grosses Aufsehen erregendes Wirtschaftsprogramm veröffentlicht, welches sich auch mit der Regelung der sozialpolitischen Probleme eingehend befasst. Besonderes Interesse verdienen an diesem Programm drei Tatsachen: 1. die Feststellung dessen, dass Grossbritannien sich in einer Periode des wirtschaftlichen Niederganges befindet; 2. die grosszügige Konzeption, auf Grundlage eines eingehend durchgearbeiteten, auch alle Fragen der Beziehungen von Arbeitern und Arbeitgebern (industrial relations) eingehenden Wirtschaftsprogramms aus dieser Periode herauszukommen und wieder in eine des Aufschwungs einzutreten und 3. der Mut, Sonderinteressen zu diesem Zwecke ausser Acht zu lassen.

Roland Keviczky.

Elektroindustrie und Elektrifizierung Deutschlands.

Die Wirtschaftstheorie erblickt in der elektrischen Energie ein produziertes Produktionsmittel, dessen Verwendung in ständigem Wachstum begriffen ist. Die fortschreitende Elektrifizierung kann zu einem nicht geringen Teil als eine Auswirkung ausserökonomischer Daten betrachtet werden. Sie ist bedingt durch die technische Zweckmässigkeit, die gegenwärtig mit der wirtschaftlichen zusammenfällt. Die unmittelbar nach dem Weltkrieg, trotz krisenhafter Zustände einsetzende und an Hand statistischer Angaben verfolgte *äusserst rasche Wiederbelebung der deutschen Elektrizitätsindustrie* lässt vornehmlich auf die ausserwirtschaftlichen Bedingungen der Elektrifizierung folgern. Eine durchgreifende Konzentration und Rationalisierung der elektrischen Fabrikationsindustrie, wie auch im Bereiche der Stromlieferungsindustrie ermöglichte eine erhebliche Steigerung der Stromerzeugung und den weiteren Ausbau der Kraftquellen im deutschen Reich. Andernteils vermochte die Elektroindustrie eine seit dem Kriegsende stets zunehmende Ausfuhrfähigkeit zu entfalten, die in ihrem Verhältnis zum Welt-Elektrohandel jener der Vorkriegszeit zwar nicht gleichkommt (47.8% in 1913, 25.8% in 1926), wohl aber steigende Werte in absoluten Grössen aufweist. Die Ausfuhr an elektrotechnischen Erzeugnissen stieg im Jahre 1928 trotz ablaufender Konjunktur auf 488.7 Millionen M (330 Millionen M in 1913), während die gesamte Stromerzeugung (öffentliche Werke und Eigenanlagen) 29 Milliarden Kilowattstunden betrug gegenüber 6—7 Milliarden Kwst. in 1913. Der zukünftige Entwicklungsgang der Elektrifizierung ist auch für die Zukunft der Elektroindustrie von äusserster Wichtigkeit, da selbst der Fall, dass die Stromerzeugung keine zusätzliche Steigerung mehr erfahren würde, schon eine allgemeine Krise der elektrischen Fabrikationsindustrie zur Folge hätte. Von rein wirtschaftlicher Betrachtung aus können jedoch heute noch keine Grenzen der Elektrifizierung erblickt werden.

Andreas Neményi.

Buchbesprechungen.

Friedrich von Fellner: Das Volksvermögen von Rumpfungarn (in ungarischer Sprache). Verlag der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, Budapest, 1929. 95. SS.

Fellner war einer der Ersten, die sich um die zahlenmässige Schätzung des Volksvermögens bemühten. Bekanntlich ist er der Ansicht, die objektive Methode sei im Allgemeinen der gangbarste Weg, um das gesteckte Ziel zu erreichen. Immaterielle Werte sind hiebei unberücksichtigt zu lassen, bzw.: nur in der Form der internationalen Verschuldung zu berücksichtigen. Dieser Standpunkt ist wohl wei-

verbreitet, kann jedoch mit guten Gründen angegriffen werden. Alle Werte sind im Grunde genommen immateriell. Der sog. objektive Wert der Güter hat seinen Ursprung ebenfalls in subjektiven Wertschätzungen. Besonders darf aber die Bewertung des Volkvermögens nicht so erfolgen, als handelte es sich einfach um die Erhebung einer Inventur. Die wirtschaftlich zusammenhängenden, einander ergänzenden Güter haben gemeinsam bewertet zu werden. Es kommt vor, dass die in einer Unternehmung vereinten Güter das ein mal mehr, das ander mal weniger wert sind, als die Summe ihrer Einstandspreise. Sind sie mehr wert, so deutet das darauf hin, dass sie, vielleicht nur zufolge des „goodwill“-s der Käufer, dem Volke eine überdurchschnittliche Bedürfnisbefriedigung bieten, was vom Standpunkte des Volksvermögens als Realität bewertet zu werden hat. Ist das Unternehmen als Ganzes betrachtet hingegen weniger wert, als die Preissumme ihrer Errichtungskosten, so war die Anlage wirtschaftlich verfehlt, was vom Standpunkt des Volksvermögens ebenfalls berücksichtigt zu werden hat.

Die Ergebnisse von Fellner sind die Folgenden:

Bestandteile des Volkvermögens	Rumpf-Ungarn, Gegenwart		Länder der Ungarischen Krone, Vorkriegszeit		Gebiet des heutigen Rumpf-Ungarn, Vorkriegszeit		Wertzuwachs (+) bzw. Wertverringerng (-) auf dem Gebiete des heutigen Ungarn gegenüber der Vorkriegszeit	
	Pengó	%	Pengó	%	Pengó	%	Pengó	%
I. Grundbesitz ...	11.252,473.280	32·41	22.960,777.142	39·70	8.382,939.465	34·94	+ 2.869,533.815	+ 34·2
II. Bergw. u. Hütten	1.460,089.490	4·20	2.575,649.636	4·45	1.061,167.568	4·42	+ 398,921.922	+ 37·6
III. Gebäude ...	8.190,278.652	23·59	9.934,407.543	17·18	5.252,422.974	21·89	+ 2.937,855.678	+ 55·9
Immobilien zusammen.	20.902,841.422	60·20	35.470,834.321	61·33	14.696,530.007	61·25	+ 6.206,311.415	+ 42·2
IV. Verkehrsmitt., Strassen .	2.921,434.609	8·41	6.716,429.838	11·62	2.461,922.833	10·26	+ 459,511.776	+ 18·7
V. Bewegl. Vermögen	10.519,368.418	30·30	15.419,670.368	26·66	6.705,082.506	27·94	+ 3.814,285.912	+ 56·9
VI. Forderungen gegenüb. dem Auslande .	370,893.470	1·09	222,734.125	0·39	130,790.332	0·55	+ 240,103.138	+ 183·2
Gesamtes Volkverm.	34.714,537,919	100·00	57.829,668.652	100·00	23.994,325.678	100·00	+ 10.720,212.241	+ 44·7
Verschuld. dem Ausl. gegenüber	2.633,989.541		9.726,404.839		5.832,707.603		- 3.198,718.062	- 54·8
Reines Volkverm.	32.080,548.378		48.103,263.813		18.161,618.075		+ 13.918,930.303	+ 76·6

Der Posten der Verkehrsmittel setzt sich folgendermassen zusammen:

Strassen	...	P	331,537.860
Brücken	...	„	63.473.760
Wasserstrassen und Schiffe	...	„	185,717.757
Eisenbahnen	...	„	2,067,382.101
Post, Telegraph, Telefon	...	„	195,823.331
Automobile	...	„	77,499.800

Zusammen P 2.921,434.609

Die interessanteren Posten des beweglichen Vermögens sind die Folgenden:

Wert des Viehbestandes	...	P	1.537,376.544
Wert der Instruktion der landwirtschaftlichen Besitze	...	„	521,320.081
Wert der Getreide- und Maisvorräte	...	„	217,575.000
Wert der Rohstoff- und Warenvorräte der Industrieunternehmungen	...	„	595,094.372
Wert des Gold-, Silber- und Devisenbestandes	...	„	361,822.290
Wert des Mobiliars von Schmuckgegenständen, Kunstobjekten, usw.	...	„	1.562,276.000

Diese Daten sind zum Teil wohl zu optimistisch. Sie ergeben ja einen Wertzuwachs des Volksvermögens um 76.6% — wovon höchstens 40% auf die verringerte Kaufkraft des Goldes zurückzuführen ist. Trotzdem ist der Wert der Fellnerschen Untersuchung unanfechtbar — sie gibt ein zahlenmässig anschauliches Bild über einen sonst schwer sinnhaft werdenden Gegenstand. *Stefan Varga.*

Richard von Mises: Wahrscheinlichkeit, Statistik und Wahrheit.

Schriften zur wissenschaftlichen Weltauffassung. 3. Band, Wien, Julius Springer, 1928. VII + 189 SS.

Das Buch von Mises verdient eingehende Beachtung seitens Nationalökonomien und Statistikern, da es den Nachweis erbringt, dass man einzig mit Hilfe der Wahrscheinlichkeitsrechnung zur Feststellung von sog. statistischen Gesetzmässigkeiten vordringen könne. Die Wahrscheinlichkeitsrechnung gibt nämlich das Mittel zur Feststellung dessen ab, ob eine untersuchte Massenerscheinung als ein Kollektiv betrachtet werden könne. *Stefan Varga.*

Alois Szabóky: Die staatlichen Investitionen der Budgetjahre 1924/25

—1928/29 (in ungarischer Sprache). Pester Buchdruckerei A. G., Budapest 1929. 32. SS.

Der Staatssekretär des ungarischen Finanzministeriums hat in dieser lesenswerten Studie die für staatliche Investitionen in den letzten fünf Jahren verausgabten Beträge zusammengestellt und zugleich dargelegt, welche Gesichtspunkte bei der Zusammenstellung dieses Investitionsprogramms massgebend gewesen sind. Die besonders schwierige Lage, in der sich die ungarische Volkswirtschaft in der Nachkriegszeit befand, war der Grund dafür, dass die für Investitionen zur Verfügung stehenden Beträge nicht zur Verwirklichung von einzelnen bedeutenden wirtschaftlichen Zwecken verwendet wurden, sondern den jeweiligen augenblicklichen Bedürfnissen entsprechend den verschiedensten wirtschaftlichen, sozialen und kulturellen

Zwecken, besonders aber auch dem Ausbau der Verkehrswege und der Vervollkommnung der Verkehrsmittel gewidmet wurden. Überdies hatte der Staat auch verschiedenen Zweigen der Privatwirtschaft mit Krediten beizustehen, da diese eines Kredites äusserst bedürftig waren, Kredite aus privaten inländischen oder ausländischen Quellen aber nicht in genügendem Masse zur Verfügung standen.

Während der in Rede stehenden fünf Jahre hat der ungarische Staat

Für wirtschaftliche Investitionen	606.9	Millionen	Pengö
Für kulturellen und sozialen Zwecken dienende Investitionen	226.5	„	„
Für Banken und kleinere Investitionen	97.8	„	„
Zusammen	931.2	Millionen	Pengö

verausgibt. 671.6 Millionen standen hiezu aus Budget-Überschüssen, der Rest aus der sog. Sanierungs-Anleihe des Völkerbundes zur Verfügung. Beinahe die Hälfte dieses Betrages, nämlich 449.1 Millionen sind als uneigentliche Investitionen anzusprechen. 338.2 Millionen wurden nämlich zinsbedingt, 25.9 Millionen zinsfrei an die Privatwirtschaft ausgeliehen, während 85 Millionen zur Zeichnung von Geschäftsanteilen von Genossenschaften verwendet wurden.

Die detaillierte Aufstellung ist die Folgende:

I. Investitionen wirtschaftlichen Charakters :

Für den Bau des Budapester Handels- und Industriefahens	26.5	Millionen	Pengö
Für den Bau von Strassen und Brücken	72.8	„	„
Für Kredite an Wasserregulierungs-Gesellschaften und für andere Investitionen an Wasserstrassen	78.1	„	„
Zur Förderung der landwirtschaftlichen Produktion	90.7	„	„
Zur Unterstützung des Kreditwesens	73.2	„	„
Für Investitionen der Post-, Telegraphen- und Telephon-Verwaltung	105.0	„	„
Für Investitionen der Staatseisenbahnen	127.3	„	„
Für Investitionen der staatlichen Eisen- und Stahlwerke und Maschinenfabrik	27.9	„	„
Für Investitionen im Kohlenbergbau	2.1	„	„
Für andere Investitionen wirtschaftlichen Charakters	3.3	„	„
Zusammen	606.9	Millionen	Pengö

II. Investitionen kulturellen und sozialen Charakters :

Für Gehöfte-Schulen	46.3	Millionen	Pengö
Für andere, kulturellen Zwecken dienende Investitionen	75.9	„	„
Für Investitionen des öffentlichen Gesundheitswesens und für Volkswohlfahrteinrichtungen	34.9	„	„
Für den Bau von Kleinwohnungen	69.4	„	„
Zusammen	226.5	Millionen	Pengö

III. Andere Investitionen :

Bau und Instandsetzung von Amtsgebäuden	87.8	Millionen	Pengö
Kleinere Investitionen	10.0	„	„
Zusammen	97.8	Millionen	Pengö
I—III. insgesamt	931.2	Millionen	Pengö

Der Grundgedanke dieses grosszügigen Investitionsprogramms ist — um es zu wiederholen — zu begrüssen, Dagegen muss es als verfehlt gelten, Instandhaltungskosten als Investitionen aufzufassen. Auch ist es fraglich, ob angesichts der schwierigen wirtschaftlichen Lage nicht einzelne Ausgabenposten überdimensioniert wurden.

Stefan Varga.

Beiträge zum deutschen Bevölkerungsproblem. *Der Geburtenrückgang im Deutschen Reich. Die allgemeine deutsche Sterbetafel für die Jahre 1924—1926. Bearbeitet im Statistischen Reichsamte.* Sonderhefte zu Wirtschaft und Statistik, No. 5. Verlag von Reimar Hobbing, Berlin 1929. 46. SS.

Kurze Anzeige dieser interessanten Publikation von

Stefan Varga.

Gustav Cassel: Post war monetary stabilisation. Columbia University Press, New York 1928. 109 SS.

Besprechung von drei Vorlesungen, die Cassel an der Universität von Chicago und an der Columbia-Universität gehalten hat, von

Thomas Balogh.

Dr. Rudolf Schindler: Das Problem der Berufsauslese für die Industrie. RKW.-Veröffentlichungen, Nr. 32. Jena, Gustav Fischer, 1929. 62 SS.

Das Material dieses Bändchens ist auch für Ungarn bedeutungsvoll. Die Krisenzeit der Nachkriegsperiode zwingt die ungarische Industrie, den Weg der Rationalisierung zu betreten. Das abnehmende Angebot der Arbeitssuchenden drängt ebenfalls zu diesem Schritt.

Andreas Viener.

Ludwig Pfisterer: Arbeiterversicherung, Gesundheitswesen in der Industrie und Unfallverhütung in den Vereinigten Staaten von Amerika. Mit einem Vorwort von Staatssekretär Cornelius Scholtz (in ungarischer Sprache). Budapest 1929. 128 SS.

Verfasser dieses Buches ist Direktor des ungarischen Sozialversicherungs-Instituts, der im Jahre 1927 auf einer mehrere Monate dauernden Studienfahrt die Vereinigten Staaten bereiste und hier über seine Erfahrungen berichtet. Seine Erfahrungen haben einen starken Eindruck auf ihn gemacht.

Franz Zuckermann.

Johann Hornyik: Die Geschichte der wirtschaftlichen Entwicklung der Stadt Kecskemét (in ungarischer Sprache). Kecskemét 1928. 132 SS.

Die in der ungarischen Tiefebene liegende Stadt Kecskemét blickt auf eine viele Jahrhunderte alte Geschichte zurück. Ihre Entwicklung verdankt sie der wirtschaftlichen Autonomie, die sie ursprünglich als Krongut genoss. Für ihre frühe Entwicklung zeugt der Umstand, dass in ihr die Geldwirtschaft die naturale Stadtwirtschaft frühzeitig verdrängte. Schon seit dem Ende des XIV. Jahrhunderts war sie von Naturalleistungen befreit und hatte an ihrer Stelle an ihre Obrigkeit einen mässigen Geldbetrag als Herrensteuer (census dominalis) zu entrichten.

Ladislaus Schäfer.

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
MEGBIZÁSÁBÓL ÉS TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI:

HELLER FARKAS

TARTALOM:

Tanulmányok

<i>Laky Dezső</i> : Vargha Gyula (1853—1929)	305
<i>Judik József</i> : A bankkövetelések valutapolitikai jelentősége	311
<i>Künsztler Zoltán</i> : Pénzintézeteink újabb záloglevélkibocsátásai	344

Közlemények

<i>Vermes Andor</i> : Törekvések Angliában az ipari béke megalapozására ...	358
<i>Török Árpád</i> : A külföldi kölcsön hatása a kereskedelmi mérleg alakulására	364

Könyvismertetések

Wirtschafts-Jahrbuch für Handel und Industrie des deutschen Reiches und der Nachfolgestaaten in Österreich-Ungarn (H.) — *Harmsen, H.* : Bevölkerungsprobleme Frankreichs (Varga I.) — *Gottl-Ottlilienfeld F.* : Volkvermögen und Volkseinkommen (Tóth J.) — *Michaelis, A.* : Die Quantitätstheorie als Grundlage der Konjunkturforschung (Vermes A.) — *Hellwig A. und Mäckbach F.* : Neue Wege wirtschaftlicher Betriebsführung. (Viener A.). — *Jelentés az Országos Hitelvédő Egylet működéséről* (Keményfi J.). — *A Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesületének Évkönyve* (Andreich J.)

Folyóiratok szemléje

Magyar Közgazdasági Társaság

Közgazdasági krónika (Varga István)

GERGELY R. BUDAPEST, DOROTTYA-UTCA 2.

Bolti ára: 3 Pengő.

A

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

megjelenik havonként körülbelül 5—6
ívnvi terjedelemben.

Előfizetési ára egész évre 24 pengő.

A Közgazdasági Társaság tagjainak
tagsági illetményeik fejében jár.

A KÖZGAZDASÁGI SZEMLÉ-nek szánt közlemények
HELLER FARKAS szerkesztő címére küldendők
(I., Múgyetem-rakpart 3). Telefon: József 309—46.
Segédszerkesztő: K. NAGY DÉNES, a Magyar Köz-
gazdasági Társaság főtitkára. (I., Budafoki-ut 5.)
Telefon: József 331—64.

LEGRÖZELEBB MEGJELNIK

A KÖZGAZDASÁGI KÖNYVTÁR IX.-IKI KÖTETEKÉNT

OROSZORSZÁG VALUTÁJA A HÁBORU ALATT ÉS A HÁBORU UTÁN

IRTA: TAGÁN GALIMDSÁN

ÁRA: 8 P.

MOST JELENT MEG!

MOST JELENT MEG!

A

Magyar Gazdaságkutató Intézet Gazdasági Helyzetjelentése

az 1929. évi január—márciusi időszakról,
POPOVICS SÁNDOR előszavával.

Á r a **10** pengő.

Előfizetési díj: a GAZDASÁGI HELYZETJELENTÉSEKRE
valamint az intézet külön kiadványaira: évi 50 pengő.

A Magyar Gazdaságkutató Intézet kiadványai kaphatók
bármely magyarországi könyvkereskedő utján vagy az inté-
zet irodájában (Budapest, V., Alkotmány-u. 8. Tel.: 264-03).

Vargha Gyula 1853—1929.

A magyar közgazdasági tudomány képviselői május hó 4-én gyászünnepélyre gyűltek össze az Akadémia oszlopcsarnokában. Megint kidőlt egy jeles a régi gárda sorából. Vargha Gyulát temettük onnan. A költőt és tudóst egy személyben. Vargha Gyula kezéből kihullott a lant. Tolla nem ír tovább. Költői szava is elszállt. Nehéz megmondani, miben volt jelesebb. Az irodalomtörténet meg fogja őrizni az ő nevét. Talán bűnül is fogja neki felróni, hogy csak oly későn szállott esodálatos szelleme a muzsák imádása felé. A magyar tudományos világ, a statisztika pedig mindig büszkén fogja vitatni magáénak. S fájlalja azt, hogy a sors úgy akarta, hogy Vargha a tudomány ékesítése után a poéták Parnassusza felé törjön.

Aki pályájának főbb állomásait vizsgálja, iziben megérzi, hogy rendkívüli egyéniség volt az az ember, aki Vargha Gyula nevében a sirba szállott. Izzó magyar lelkét, átütő hitét a magyarság hivatottságában ősi származásából merítette. Kemény magyar törzs régi nemesi ága volt a család, melynek gyermeke volt az 1853-ik év november 4-én Káván világra jött csecsemő. Talán a nemzeti elnyomás, az abszolutizmus korának jellemet fejlesztő hatása volt az, ami Vargha Gyulában azt a félelmetes magyar faji sajátosságot kifejlesztette, amely őt szinte a magyar ügy apostolává tette. Közpályáján csak úgy, mint költői alkotásaiban. A mult század második felének nagy magyar alakjai közül való volt; a Grünwald Bélák, Beksics Gusztávok, Rákosi Jenők fajtájából. Egyetlen gondolata volt: a magyarság jövője. Minő rettenetes sorscsapással egyenlő szerencsétlenség volt ennek a nagy embernek lelkében a trianoni katasztrófa, mely hosszú időre összedöntötte azokat a reménységeket, melyeket ő sok időn keresztül táplált!

Egyetemi tanulmányainak elvégzése után az Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal szolgálatába állott. Előbb mint díjnok. Csak 1874 áprilisában lett fogalmazó-gyakornok. 18 év sem telt el s már a hivatal aligazgatói székében látjuk; 1901 áprilisától kezdve pedig a hivatal igazgatója és békebeli miniszteri tanácsos. Igazgató volt 1914 december 22-ig, amikor a legfelső kegy és figyelem a kereskedelmi m. kir. miniszterium államtitkári székébe szólitotta.

Nehéz megérteni, hogy ez a költői lélek miként szánta rá magát arra, hogy a statisztikai hivatal szolgálatába lépjen. Azt kell hinni, hogy Buday Lászlónak lelke lobogott benne is; a költői szó erejét éppen úgy bírta, mint ahogy fel tudta ismerni a tudományos igazságok mélységét. Csak egyéniségének kidomborítása végett említem meg azt, hogy az 1878. évi boszniai okkupációban is részt vett. Vitéziül tartotta magát.

Fályafutásának első hatalmas korszaka a Központi Statisztikai Hivatalban eltelt munkásságával esik egybe. A nagy Keleti Károly igazgatása alatt szívta magába azt a szellemet, amely a magyar statisztikának azóta nemes tradíciója. S maradandó becsü alkotásokkal biztosította nevének fennmaradását a hazai statisztikai tudomány történetében.

A mai statisztika munkásai nem igen tudják felmérni azoknak a nehézségeknek szinte elsőpró voltát, amelyek a 70-es, '80-as évek folyamán összeroppanással fenyegették a magyar statisztikai szolgálatot. Csak rengeteg küzködés árán tudta az sokszor a létét biztosítani. A vezetőknek s a fiatal gárdának kitünő szelleme, tudása és fáradhatatlan energiája voltak azok az erők, amelyek felszinen tartották. Ebben a gárdában az élen lovaglók között látjuk mindig Vargha Gyulát. Munkásságát hamarosan a hazai és külföldi tudományos fórumok ismerik el azzal, hogy babért hintettek feléje.

1892-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjai közé kerül. 1907-ben annak rendes tagja lesz. A háború után tiszteletbeli tagja. Számos nagy akadémiai kitüntetés ismeri el érdemeit. 1901-ben a Nemzetközi Statisztikai Intézet választja tagjai közé. Honoris causa tagja lesz a Svájci Statisztikai Társaságnak, a Londoni Királyi Statisztikai Társaságnak s az Amerikai Statisztikai Társaságnak. Levelező-tagja a Belga Statisztikai Bizottságnak. A magyar király s a külföldi államok uralkodói elhalmozzák kitüntetésekkel. A Kisfaludy Társaságnak 1883-ban tagja, majd főtitkára s végül alelnöke lesz. A Magyar Közgazdasági Társaságnak 1913 tavaszától egy éven át elnöke. Ezért tekinti ez a Társaság is saját halottjának Vargha Gyulát.

A magyar statisztika ügyének fellendítésében oroszlán része van az 1895. évi XXXV. t.-c.-nek. E törvény beiktatása idején Vargha Gyula még csak aligazgató. De mikor a hivatal igazgatója lesz, megindul az a csodálatos korszak a statisztikai hivatal életében, melynek mását azóta sem láttuk s amely a szerencsétlen körülmények folytán szinte elvágatott az ő távozásával. Egymás után vonta be a statisztikai hivatal fogalmazói karába azokat a tehetségeket, akiknek a munkássága a Központi Statisztikai Hivatalt olyan fényes nivóra emelte, hogy akkor az ország legelső hivatalai között emlegették. Munkatársa Vizaknai Antal. Ő fedezi fel igazán

Buday Lászlót. Az ő tanítványa Bud János. Az ő vezetése alatt fejti ki munkásságát Kenéz Béla, Kovács Aladár és a többi jeles. S a fiatalabb statisztikai generációnak számos tagja is más pályára ment volna, ha Vargha Gyula szinte magnetikus erővel nem huzta volna őket a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal felé. Engem is lelkembe vésődött hála emlékeztet arra, hogy Vargha Gyula volt az, aki jó két évtizeddel ezelőtt a statisztikai buvárlatokra alkalmasnak ítelt.

Nagy iskolát teremtett ő, olyan iskolát, melyet megjárt a magyar közéletnek sok kiválósága. Alig volt valaha olyan neves intézmény, amely ez időben nem büszkélkedett volna a statisztikai hivatal, pontosabban Vargha Gyula iskolájának nevelésével.

Örökké dolgozott. Munkásságának legértékesebb eredménye az volt, hogy a statisztikai hivatal a közgazdasági és társadalmi életnek minden ágára vonatkozólag egyre ontotta a kiadványokat. De maga sem maradt tétlen. Számos olyan alkotás fűződik nevéhez, mely mindmegannyi mesterműve a magyar statisztikai irodalomnak. Csak párat a sok közül.

Az 1885. évi általános kiállítás országos bizottságának megbízásából dr. Vargha Gyula miniszteri fogalmazó első nagyobb munkáját írja meg „Magyarország pénzügyei“ címen. A könyv „visszapillantás“ volt hitelviszonyaink fejlődésére és a hazai pénzügyek négy évtizedes működésére. Valójában azonban később megjelent alább még említendő társával együtt a magyar hitelügy fejlődéstörténetének páratlan becsü forrásműve. Az a rövid szakasz, melyben a hazai közgazdasági állapotokat a XVIII. században és a XIX. század elején jellemzi, pompás vázlata gazdaságtörténetünknek. Élő színekkel festi meg benne Vargha Gyula a tőkeképződés és a hitel akadályait. Majd a nemzeti ébredés korszakát és gróf Széchényi István fellépésének hatását.

Vizsgálja az első takarékpénztárak megalakulásának korszakát. Különösen a jelzálog hitel terén kifejtett működésüket jellemzi s megadja a háttérét az örökváltság és az urbériség megszűnésének leírásával és a földhitel égető szükségének magyarázatával. Az első magyar bankalapítás, majd a magyar bankjegykibocsátás historikumának összefoglalása egészíti ki a szabadságharc körüli idők pénzügyi törekvéseinek előadását. Épp oly plasztikus előadásban olvassuk azután az 1849 után való közállapotok leírását s különösen ma is a magyar földbirtok nehéz helyzetére vonatkozó rész kap meg bennünket. A Földhitelintézet, a biztosító intézetek, a szövetkezetek fejlődéséről is becses kutforrás Vargha Gyulának ez az első munkája. A bankokról szóló részben az 1869 és 1873. évi hitelválság lefolyásáról találunk értékes adalékokat. Az egész munkának (VIII+218 folio oldal és 14 gra-

fikon) a nagyobbik része volt az, amely a magyar hitelintézetek statisztikáját nyújtotta szintén mintaszerű feldolgozásban.

Az 1896. évi ezredévi országos kiállítás pénz- és hitelügyi bizottságának megbízásából írta meg az imént röviden vázolt munkájának mondhatnók újradolgozott második kiadását „A magyar hitelügy és hitelintézetek története” címen (Budapest, 1896. 636 lap). Nagy irodalmi apparátussal fogott hozzá Vargha Gyula ehhez a művéhez, melyet tudományos munkássága terén egyik legfőbb művének tartanak. A magyar gazdasági életnek a XVIII. század vége óta való ezer küzködését, majd biztató emelkedését varázsolja élénk itt a nagy tudós.

Azokat a kérdéseket, amelyeket az első kiadásban még csak kevésbé dolgozott ki, most minden részletükben kimerítően látjuk megvilágítva. A szövetkezeti eszme első térhódítása a Királyhágón túl; az 1867. évi kiegyezésnek a magyar közgazdasági életre való hatása; a kisbirtoki hitel megszervezése; az Osztrák Magyar Bank dualisztikus formájának összefüggése Magyarország fejlődésével; a m. kir. póstatokárékpénztár felállítása; a legújabb kor közgazdasági állapottainak főbb vonásai: ezek és sok más kérdés egyaránt bőségesen tárgyaltnak ebben a munkában. Olyan tüzetesen s mégis olyan arányosan és oly nagy tudással, mely ezt a munkát a magyar közgazdasági és szorosabban: a statisztikai irodalomnak is egyik gyöngyvévé teszi.

A Magyar Tudományos Akadémia statisztikai és nemzetgazdasági bizottságának támogatásával az Országos M. Kir. Statisztikai Hivatal adta ki 1887-től 1895-ig hat kötetben a már korábban megjelent, de utóbb csaknem zátonyra került Közgazdasági és Statisztikai Évkönyvet. Az Évkönyv szerkesztését Keleti Károly, a statisztikai hivatal igazgatója hivatalának két tagjára: dr. Jekelfalussy Józsefre és Vargha Gyulára bízta. Kilenc éven keresztül Vargha Gyula volt a hat kötetnek társszerkesztője s nagyon számos cikkének írója.

Az Évkönyv a terület és népesség; az őstermelés, a népesség élelmezése; a bányá- és kohó-ipar; a kereskedelmi forgalom; a közlekedés; a hitel; a közoktatásügy és szellemi műveltség; az igazságügy; a véderő és az állami pénzügyek minden kérdését felölelte. Máig is mintaszerű rendszerrel. A múltba, a lehetőségig messze visszanyulván közölte egy-egy kérdés statisztikai anyagát s mindenkor élénk, szellemes szöveggel magyarázta meg a számok törvényszerűségét. Törekedett arra is, hogy a külföldi számok idézésével teremtsen meg az összehasonlítás lehetőségét az idegen államok viszonyaival. Ha forgatjuk az Évkönyv kötetét, az az ítéletünk,

hogy annak előadása és módszere máig friss maradt és követésre méltó.

A Láng Lajos szerkesztette „Magyarország statisztikájának” második kötetében (címe: „Magyarország gazdasági statisztikája”) a „Közlekedés és forgalom” című harmadik szakasz szintén Vargha Gyula tollából eredt (436—680 lap). Három nagyobb része volt ennek a szakasznak. A közlekedés eszközeit, a közlekedést előmozdító intézményeket s végül a forgalmat emelő intézményeket dolgozta fel itt Vargha Gyula az ő már akkor jellemző tudományos készségével és alaposágával.

Felidézem még azokat a szép tanulmányait is, melyek a Közdasági Szemlében jelentek meg. A magyar nyelv hódításáról a legutóbbi tiz év alatt (1903) és „A magyarság félszázados fejlődéséről” (1902). A magyar demográfiának büszkeségei ezek. Rövidek. Tömörek. És mégis lelket és az észet megragadók.

A magyarság érdekében kifejtett munkássága sorában legmaradandóbb mégis az a műve, amely „Hungary a sketch of the country its people and its conditions” címen jelent meg 1908-ban. Még ugyanazon évben új kiadást ért meg, 1912-ig pedig az ötödik kiadást. Mintha megérezte volna azt a nagy katasztrófát, amely Magyarországra fog várni a legközelebbi jövőben, Vargha Gyula látnoki erővel írta meg ezt az első irredenta munkát, amely a magyar nemzet történelmi hivatottságának erejét, anyagi, szellemi erejét tárta fel a világ elé. A külföldön páratlan érdeklődés mutatkozott iránta. Micsoda kár, hogy Vargha Gyula akkor még alig talált követőkre.

Meg kell végül emlékezni a tudomány nagy halottjának arról a munkájáról, amely lelkének sajátos terrenumával: a magyar földdel függött össze. A magyar törvényhozás az 1895. évi VIII. törvénycikkkel végrehajtatta az első magyar mezőgazdasági statisztikai összeírást. A nagy, alapvető felvétel eredményeit az Országos M. Kir. Statisztikai Hivatal öt hatalmas nagy kötetben bocsátotta a nyilvánosság elé. A felvétel szellemi vezére Vargha Gyula volt. Ő bonyolította le a feldolgozást. Az ő tervei érvényesültek a publikációkban. A végleges adatokat ő öntötte tudományos formába s bocsátotta a köznek magas szempontok-uralta előadásban a rendelkezésére.

Az első kötetben a magyar mezőgazdasági statisztika fejlődésének minden fázisát ismertette. Rövid összefoglalásban bemutatta a főbb eredményeket is. A kötetbe foglalt tanulmánynak a magyar statisztikai kutatás szempontjából fel nem becsülhető értéke, hogy a magyar mezőgazdasági statisztika első nyomainak keresésével sorra vette azokat a korábbi felvételeket vagy kísérleteket, melyek a mezőgazdasági ter-

melés egyik vagy másik ágán keresztül elvezettek a mult század végei nagy összeírásához.

A negyedik kötet szöveges része a gazdaságok jelleg és nagyság szerint való megoszlását nyújtotta. A nagy felvétel eredményeinek tehát legbecsesebb részét, a mezőgazdaság üzemi statisztikáját. E kötet adatai uttörők voltak. Olyan oldalról mutatták meg mezőgazdaságunk viszonyait, melyekről előbb semmiféle adat nem állt rendelkezésre. A gazdaságok száma és nagysága az ország különböző részeiben; a törpe-, kis-, közép- és nagygazdaságok művelési ágak szerint való megoszlása; a tulajdon, haszonbérleti és vegyes jellegű gazdaságok elterjedésének aránya és összetétele; a különböző jellegű és nagyságú gazdaságok eleven és holt leltára: mind-megannyi olyan részlet, mely abszolút becsléssel gazdagította a magyar közgazdasági irodalmat. Előbb szinte hiányoztak a magyar agrárpolitika ismerettárából. Nagy érdeme volt Darányi Ignácnak, a felejthetetlen emlékü magyar földművelésügyi miniszternek, hogy ezt a felvételt végrehajtotta. Épp oly érdeme volt Vargha Gyulának, hogy az anyagot oly tartalmas, tudományos, de a közérdeket is szolgáló módon összefoglalta.

A mezőgazdasági statisztika ötödik, záró-kötete, ha lehet az elismerés szavát fokozni, még értékesebb anyaggal volt tele. S szintén olyan kommentárokkal, melyek máig mintaszerűek. Senki sem közelítette meg művészi voltukat azóta. A legnemesebb értelemben vett tudományos megmunkáláson ment át itt a kérdéseknek egész tömege. Az osztatlan állapotban közösen kezelt birtokokra vonatkozó adatok. A korlátolt jogu birtokoknak nemcsak területe, hanem kezelési módja is. A földek örökára és bérára. A talajjavítások. A vállalkozók által birt vagy szövetkezeti tulajdont képező gazdasági gépek. A mezőgazdasági célok előmozdítására alakult szövetkezetek és ezek tagjai. A különböző termékek holdankénti vetőmagszükséglete. A háziállatok átlagos értéke és súlya a faj, nem, kor és a birtok nagysága szerint stb. A mezőgazdasági munkásviszonyok. A klimatikus és talajviszonyok stb. Olyan gazdag anyag tehát, melyből 34 éven át tudott a magyar agrárpolitika mind újabb és újabb ösztönzést meríteni.

Mily sokat irhatnék még Vargha Gyula munkásságának méltatásáról! A felhozott néhány példa is meggyőz arról, hogy Vargha Gyulával a magyar közgazdasági tudománynak valóban olyan díszre szállt sirba, akinek munkásságát későbbi korok kutatói és kormányzata is fogják gyümölesöztetni. És esodálattal fognak ők is hódolni a XIX. század magyar fajtája e pompás hajtásának. Ritka adománya a sorsnak volt az övé. A költő magas ívelésű szárnyalása, s a tudós elmélyedő lelke.

Laky Dezső.

A bankkövetelések valutapolitikai jelentősége.

Bankkövetelések alatt az alábbiakban bankokkal szemben fennálló követeléseket, tehát nem bankok követeléseit értem. Azonban a bankköveteléseknek csak egy részével kívánok foglalkozni, azokkal, amelyek fizetőeszköz természetűek és amelyeknek ennek következtében valutapolitikai jelentőségük lehet. Az ilyen értelemben vett bankkövetelések megjelölésére a „bankfizetőeszköz“ megjelölést is szokás használni, amely azonban éppen úgy, mint a „bankkövetelés“ szó, szintén nem elég határozott jelentésű, mert érteni lehet alatta nemcsak a fizetőeszköz gyanánt fungáló bankköveteléseket, hanem a bankjegyeket is. A „bankfizetőeszköz“ megjelölést ebben a tanulmányban szűkebb értelemben használom és alatta csakis a fizetőeszköz gyanánt fungáló bankköveteléseket értem. Fizetőeszköz gyanánt szerepelnek pedig azok a bankkövetelések, amelyek alapján a készpénznélküli forgalom felhasználásával, tehát csekk vagy átutalás útján fizetéseket lehet teljesíteni. Ilyen bankkövetelések a jegybankoknál és a közönséges bankoknál egyaránt előfordulnak. Tanulmányom csak az utóbbiakkal, a közönséges bankoknál fennálló fizetőeszköz természetű követelésekkel (más elnevezés szerint betétekkel, vagy depozitokkal) kíván foglalkozni s ez okból a jegykibocsátással nem foglalkozó bankokat az alábbiakban egyszerűen bankoknak fogom nevezni.

Az a kérdés, melyet elsősorban kell figyelemre méltatnunk, a fentebb körvonalazott bankkövetelések vagy bankbetétek keletkezésének kérdése. Amint ismeretes, az irodalomban nagy vita tárgya, hogy a bankoknak, hitelnyújtásaiknál egyelőzetesen történt befizetésre, tehát a saját tőkebefizetés eseteitől eltekintve, egy korábbi betétre kell-e támaszkodniok, avagy történhetnek hitelnyújtások ilyen előzetes befizetés nélkül is, amikor a sorrend megfordul és a betét nem oka, hanem következménye egy korábban történt hitelnyújtásnak. A Közgazdasági Társaságot is foglalkoztatta már ez a probléma. Heller Farkas professzor ur „Új felfogások a hitelelmélet terén“ cím alatt a múlt év tavaszán tartott mélyenszántó előadásában analizálta a most említett alapprobléma körül csoportosuló kérdéskomplexumot és arra a konkluzióra jutott, hogy a tradicionális hitelelmélet, amely a bankok passzív ügyleteinek szükségképpen elsőbbséget hangoztatja, revízióra szorul. Állás-

pontom ebben a kérdésben azonos a Heller professzor uréval és így nem volna értelme annak, hogy a kérdés körül folyó vitával és a szembenálló felek érvelésével behatóbban foglalkozzam.

Ezt annyival is inkább megtehetem, mert a kérdés körül folyó vita tanulmányozása során arra a meggyőződésre jutottam, hogy a két tábor között az ellentétek inkább látszólagosak, mint valóságosak. Erre mutat már az a körülmény, hogy ma a vita elsősorban Hahn elméletei körül forog, akinek rendkívül szuggesztív hatású írásai között szép számmal lehet találni erős kisiklásokat, amelyek az ellenkező felfogásuk részére könnyű céltáblául kínálóznak.¹ Hahnt ma mindenki kritizálja, azonban nagyon kevés írónak jut eszébe, hogy az angol és amerikai íróknak hasonló szellemű, azonban a Hahn-féle extravaganciáktól mentes és többnyire még a Hahn fellépését megelőző időből származó tanításait tegye elemzés tárgyává. Nem régen alkalmam volt Hahn-nal beszélgetni ezekről a kérdésekről s e beszélgetésekből az tűnt ki, hogy most már Hahn is körülbelül belátta, hogy az, ami az ő teóriáiban jó, az nem új, ami pedig új, az nem helytálló s közelebbről megjelenő új könyvében már el fogja hagyni azokat a szertelenségeket, amelyek miatt annyi támadásban volt része. Miután azonban a Hahn-kritikusok tulnyomó része éppen ezeket a szertelenségeket kihasználva, dorongolja le Hahn-nak minden tanítását, azt is, ami helyes, valószínű, hogy az új könyv megjelenése után a Hahn körül folyó vita is lassanként el fog csendesedni.

Az előrebocsátottakra tekintettel, csak egészen röviden vázolólok a további fejtegetések megérthetése végett azokat a tényeket, amelyekre a bankok fizetőeszközalkotó képességét tanító újabb hiteleméleti felfogás támaszkodik. Hangsúlyozni kívánom, hogy amidőn a következőkben fizetőeszközalkotásról, vagy vevőerőkreálásról beszélek, úgy az országban levő egész fizetőeszköz- vagy vevőerőmennyiség gyarapítására gondolok. Az angol irodalomban gyakran hitelkreálásról beszélnek olyankor is, amikor csak arról van szó, hogy a bank valakinek hitelt nyújt. Abban az értelemben, ahogy a következőkben használni kívánom a fizetőeszközalkotás kitélt, a bank részéről történt hitelnyújtás egymagában még nem tekinthető fizetőeszközalkotásnak (vevőerőkreálásnak), hanem csak akkor, ha ezt ellentétes irányu mozgás, nevezetesen ugyanahhoz, vagy más bankhoz történt hitelvisszafizetés, vagy egyéb befizetés nem ellensúlyozza,

¹ Hasonló helyzet volt egy félszázaddal ezelőtt, amidőn a Hahn-hoz hasonlóan erősen szuggesztív hatású, de rendkívül felületés Macleod hasonló szellemű tanításai állottak heves irodalmi harc központjában.

A bankok fizetőeszközkreáló tevékenységének előfeltétele a készpénznélküli forgalom létezése, amelynek két főtipusa alakult ki: 1. a clearinggel kapcsolatos csekkforgalom, 2. az átutalási, vagy giroforgalom. Az angolszász államokban az előbbi fejlődött ki, míg Németországban és hazánkban is a giroforgalomnak nagyobb jelentősége van, mint a clearingforgalomnak. Miután a készpénznélküli forgalom az angolszász országokban jóval nagyobb elterjedtségnek örvend, mint az európai kontinens országaiban és így az angol és amerikai viszonyok alkalmasabbak arra, hogy a készpénznélküli forgalom kifejlődésének hatásait figyelemmel kísérjük, a bankok fizetőeszközalkotó tevékenységének vázolásánál az angol-amerikai viszonyokat fogjuk szem előtt tartani. Mindkét országban a fizetések tulnyomó nagy része (egyes számítások szerint több, mint 90%-a) csekkel történik.

A csekkel való fizetés a következő módon megy végbe: A fizetni akaró a megfelelő összegről bankszámlája terhére csekket állít ki és átadja annak, akinek részére fizetést óhajt teljesíteni. Az, aki a csekket kapta, azt rendszerint beszolgáltatja a maga bankjának. A bankok a napi elszámolásban (clearingben) benyújtják az üzletfeleiktől kapott, idegen bankokra szóló csekkeket, amelyek elszámoltatnak; az elszámolásból adódó egyenlegeket a clearingben résztvevőknek a Bank of Englandnél levő számlája javára vagy terhére írják. Az elszámolás alapján azután a bankok végrehajtják üzletfeleikkel szemben a megfelelő könyveléseket, nevezetesen megterhelik azoknak a feleknek a számláit, akik által kiállított csekkek a clearingben benyújtattak és jóváírják a megfelelő összegeket azoknak a feleknek, akik nekik mások által kiállított, idegen bankokra szóló csekkeket szolgáltatottak be, feltéve, hogy a csekket a clearingben az a bank, amelyre a csekk szól, elismerte. Végeredményben tehát a csekkel való fizetés a clearingben való elszámolással és az ezt követő könyvelési műveletekkel válik befejezetté.

E fizetési aktus lebonyolítása teljesen készpénz használata nélkül megy végbe. A felek kezében csak a csekk fordul meg. A bankok pedig egymás között csak annyiban tartoznak fizetést teljesíteni, amennyiben kölcsönös követeléseik és tartozásaik a clearingben nem egyenlítik ki egymást. Azonban a saldo kiegyenlítése is készpénz használata nélkül, a Bank of Englandnél levő számlákon való terhelés és jóváírás útján történik. Amennyiben valamelyik résztvevőnek a Bank of Englandnél megfelelő követelése nem volna, illetve e követelés elapadásától kellene tartania, úgy azt rövidlejáratu kihelezéseinek bevonásával, avagy kölcsön igénybevételével kiegészítheti, amely műveletek rendszerint szintén készpénz használata nélkül fognak lebonyolódni. E mellett a fizetési rendszer mellett tehát a csekkek rendszerint nem az a ren-

deltetése, hogy készpénzben beváltásra kerüljön, de nem is az, hogy kézzől-kézre adassék és így azt a szerepet töltsse be, mint a bankjegy. Régebben a készpénznélküli forgalomban nagy szerepet játszott egyes pénzre szóló utalványoknak, vagy kötelező jegyeknek, különösen a váltónak a pénzhasználathoz hasonló módon való kézzől-kézre adása. Ma már ez kivételes jelenség; a készpénznélküli forgalom ma majdnem kizárólag a clearinggel kapcsolatos csekkforgalom, vagy az átutalási (giro) forgalom útján bonyolódik le.

Hogyan nyújt lehetőséget az ismertetett fizetési rendszer arra, hogy az országban levő bankfizetőeszközök mennyisége növekedjék?

Angliában az az uzus, hogy amikor a bank kölcsönt nyújt, egyfelől megterheli az adós számláját a kölcsön összegével, másfelől folyószámlán (current account) jóváírja neki a rendelkezésére bocsátott összeget. A kölcsönnyújtás következtében tehát a banknak úgy az aktívái, mint a passzívái szaporodnak, nevezetesen; növekednek az aktívák oldalán az „advance“-ok (kölcsönök), a passzívák oldalán a folyószámlákat is magukban foglaló „deposit“-ok. Ebben az esetben tehát a kölcsönnyújtás következtében a bankkövetelések, a bank betétei szaporodnak. Másként alakul a helyzet az olyan országokban, ahol a bank a nyújtott kölcsönt készpénzben folyósítja és csak a kifizetés megtörténtekor könyvel. Ilyenkor a bank passzíváinál változás nem következik be, az aktíváknál pedig csak az a változás történik, hogy a kölcsönök tétele növekedik, a készpénz pedig csökken, és pedig — amennyiben kamat-, vagy jutalékszámítás nincsen — ugyanazzal az összeggel. Ebben az esetben tehát a kölcsönnyújtás nem vonja maga után a bankbetétek növekedését.

De térjünk vissza az angol viszonyokhoz. Ha a kölcsönvevő bankkövetelésével a csekkforgalom útján fizetést teljesít, úgy az eszközölt fizetés erejéig a kölcsön folytán keletkezett betéte csökken ugyan, azonban ugyanolyan összegű követelés keletkezik annak a számláján, akinek részére a fizetést teljesítette. Ez is tovább diszponálhatja a követelést, azonban mindaddig, amíg a továbbdiszponálás a clearinggel kapcsolatos csekkforgalom útján történik és mindaddig, amíg a betétet keletkeztető kölcsön visszafizetésre nem kerül, valakinél meg lesz a kölcsönnyújtás folytán keletkezett betét. Természetesen, amint a kölcsönvevő a kölcsön folytán keletkezett bankkövetelését átruházza olyan személyre, akinek más banknál van számlája, a banknak a clearingben tartozása támad, amelyet abban az esetben, ha a clearingben ugyanakkor nincsen megfelelő ellenkövetelése, a Bank of Englandnél levő számlájának megterhelésével, tehát az ott levő követelése egy részének átengedésével kénytelen kiegyenliteni. Ha azonban ugyanakkor a bank más üzletfelei javára hasonló összegű

olyan fizetések történnek, amelyek a clearing útján kerülnek lebonyolításra, úgy a bank nem kénytelen a Bank of England-nél levő követelését csökkenteni. Ebből az következik, hogy ha a bankok egyöntetű politikát folytatnak és körülbelül ugyanabban az arányban szaporítják az általuk nyújtott kölcsönök állományát, akkor a kölcsönök felhasználása folytán a bankoknak a jegybanknál levő követeléseik valószínűleg nem fognak lényegesen változni. Feltételezhető ugyanis, hogy a kölcsönvevők által teljesített fizetések nem csupán egyik, vagy másik bank felel javára fognak történni, hanem nagyjában arányosan fognak megoszolni az összes bankok felel között. Különösen áll ez akkor, ha hosszabb időszakokat szemlélünk, amidőn egyfelől kiegyenlítődnek az átmeneti jellegű egyenetlenségek, másfelől azoknak a bankoknak, amelyeknél a kölcsönfelhasználással előidézett betétsökkenést nem ellensúlyozták a feleik részére történt fizetésekből keletkezett új betétek, módjukban áll az egyensúlyt kölcsönnyújtásaik csökkentésével, illetve a lejárt kölcsönök meg nem ujtása által helyreállítani.

Miután ez a kiegyenlítődés rendszerint csak hosszabb idő alatt történik meg, átmenetileg azonban egyes bankok betétállománya jelentékenyen csökkenhet, az egyes bankoknak állandóan számottevő követeléssel kell rendelkezniök a jegybanknál, illetve képeseknek kell lenniök arra, hogy a jegybanknál levő követelésüket bármikor lejárávára tehető követelések bevonása, vagy hitel igénybevétele által a szükséges mértékben akármikor kiegészíthessék.

Ezek mellett az átmeneti jellegű passzív egyenlegek mellett arra is figyelemmel kell lenni, hogy egyes felek betéteiknek, vagy azok egy részének készpénzben való kifizetését fogják kívánni. Erre való tekintettel a bankok állandóan kénytelenek egy bizonyos nagyságú pénzkészletet (ez az u. n. „till money“) tartani, vagy legalább arról gondoskodni, hogy pénzkészletüket a szükségnek megfelelően bármikor kiegészíthessék. Erre a célra az effektív készpénztartás mellett a Bank of England-nél való követeléstartás is megfelel, mert a követelések bármikor felválthatók készpénzre, illetve bankjegyekre. E készletek tulajdonképpeni rendeltetése az, hogy lehetővé tegyék a bank készpénzforgalmánál mutatkozó átmeneti passzív saldo kiegyenlítését. A betétek készpénzben való felvételét, vagyis a bankok készpénzkifizetéseit ugyanis rendszerint ellensúlyozzák a bankokhoz történő készpénzbefizetések. A készpénzfelvételek többnyire munkabérfizetések céljára történnek. Viszont a munkás vagy tisztviselő béréből, illetve fizetéséből árukat vásárol a kiskereskedőknél, akik már többnyire csekkel fizetnek a nagykereskedőnek. Ennélfogva a kiskereskedő a vevőtől kapott készpénzt — annak a résznek a ki

vételével, amely a maga apró szükségleteinek fedezésére szükséges — befizeti bankszámlájára és az így keletkezett számlaköveteléséből csekkel teljesít fizetéseket. (Amennyiben a kiskereskedő készpénzzel fizet a nagykereskedőnek, úgy a nagykereskedőnél játszódik le ez a processzus.) Ilymódon a készpénz, hosszabb-rövidebb körforgás után rendszerint ismét visszakerül a bankokhoz. Átmenetileg azonban a bank készpénzforgalmánál éppen úgy lehetnek eltérések a befizetések és kifizetések között és éppen úgy adódhatnak passzív egyenlegek, mint a clearingforgalomnál.

Az előadottakból kitetszően, annak, hogy a bankok a bankfizetőeszközök mennyiségére befolyást gyakorolhassanak, a következő előfeltételei vannak: 1. a bankok egyöntetű politikája, 2. a clearingben és a készpénzforgalomban előadódható átmeneti passzív egyenlegek fedezésére szükséges tartalékkal, főleg jegybankköveteléssel való rendelkezés, vagy a képesség, ilyenek megszerzésére.

A bankok fizetőeszközalkotásának jelentősége attól függ, hogy ezek a feltételek a valóságban milyen korlátokat jelentenek. Minél tágabb korlátok között képesek a bankok az ország fizetőeszközmennyiségét szaporítani és minél kevésbé vannak e tekintetben függő helyzetben a jegybankkal szemben, annál nagyobb szerepük van nemcsak a hitelpolitika, hanem a valutapolitika terén is, mert a bankok által alkotott fizetőeszközök mennyiségbeli változásainak a valutára hasonló hatása van, mint a bankjegyforgalom növekedésének, vagy csökkenésének.

Ami az első feltételt, a bankok egyöntetű politikáját illeti, kétségtelen, hogy ez *conditio sine qua non*. Nyilvánvaló, hogy egy bank nem növelheti hitelnyújtásait abban az esetben, ha a többi bank deflációs politikát folytat, mert ebben az esetben a hitelnyújtások csak a clearingben jelentkező tartozásait szaporítanák, ellenben betétei vagy egyáltalában nem, vagy csak sokkal kisebb mértékben növekednének. A bank tehát kénytelen volna aktiváit mobilizálni, hogy a nyújtott hiteleket kifizethesse és így a hitelnyújtások növelésével, végeredményben csak azt érné el, hogy adósai megváltoznak. A bankok egyöntetű eljárásának azonban rendszerint nincsen semmi akadálya, sőt, a legtöbb esetben azt látjuk, hogy a bankok azonos politikát folytatnak, amelyet alátámasztanak a kondíciók egységességére vonatkozó kartellmegállapodások. Ebben az irányban tehát olyan korlátot nem látunk, amely a bankok hitelkreálásának egy bizonyos ponton szükségképpen gátat vetne.

A másik feltétel az átmeneti passzív saldók kiegyenlítésére szükséges tartalékokkal való rendelkezés. Erre a célra a bankoknak kétféle tartalékokkal kell rendelkezniük: A) olya-

nokkal, amelyekkel a készpénznélküli forgalomban adódó passzív egyenlegek kifizethetők, és B) olyanokkal, amelyekkel a bankokkal szemben támasztott készpénzszükséglet kielégíthető.

A készpénznélküli forgalomból adódó egyenlegek kiegyenlítésére bankkövetelések szolgálnak. Amint már fentebb láttuk, a készpénznélküli forgalomban résztvevő valamennyi banknak követelése van annál a szervnél, amelynél a kiegyenlítés megtörténik és amely szerv rendszerint a jegybank. (Egyszerűbb áttekinthetetés céljából itt is csak a clearing-forgalmat tartjuk szem előtt, de bizonyos módosításokkal lényegében ugyanez áll a giroforgalomra is.) Amennyiben ez a követelés nem volna elég a passzív saldo kiegyenlítésére, úgy a passzív bank három módon szerezheti meg a szükséges bankkövetelést: a) bevonhatja azonnal lejárávóvá tehető követeléseit; b) hitelt vehet igénybe a clearingforgalomban résztvevő valamelyik másik banktól; c) hitelt vehet igénybe a jegybanktól.

Az a) alatti eljárás lényegében a tehernek egy másik bankra való áthárítását jelenti. Lehetséges, hogy annak a banknak, amelytől a passzív bank rövidlejáratu követelését bevonja, a clearingben éppen megfelelő összegű követelése van és így a passzív bank megszerezheti a szükséges követelést anélkül, hogy egy másik bank clearing-egyenlegének passzívvá válását idézné elő. Ami a b) alatti megoldási módot, vagyis egy másik clearing-banktól való hiteligenybevételt illeti, ez rendszerint lehetséges lesz annyival is inkább, mert a clearingforgalomból a passzív egyenlegekkel egyidejűleg hasonló végösszeget kitevő aktív egyenlegek is rendelkeznek és így az aktív saldóval rendelkező bankoknak módjukban áll a passzív bankoknak hitelt nyújtani. Amennyiben a passzív saldo az a) és b) alatti módokon nem volna eltüntethető és a c) alatti megoldás igénybevételére volna szükség, úgy már egy korláthoz érkeztünk el, mert ebben az esetben a hitelnyújtás a jegybanktól függ és ennek a hitelnyújtásnak korlátot szabnak a jegybank működését körülíró szabályok. Az átmeneti passzív saldo kiegyenlítésére szükséges követelések azonban rendszerint az a) és b) alatti módon is megszerezhetők lesznek és pedig akkor is, ha a hitelkreálás folyamányaképpen a clearingforgalom és az ebből adódó egyenlegek is emelkednének, mert a passzív saldók növekedésével párhuzamosan emelkednének az aktív saldók, melyekből az átmenetileg passzív bankok számára hitelt lehet nyújtani. Természetesen minél nagyobb lesznek a saldók, annál nagyobb kényelmetlenséggel fog járni, ha a bankok kizárólag a maguk erejére támaszkodva akarják az átmeneti passzív egyenlegeket kiegyenlíteni, azon-

ban, ha feltételezzük a bankok erre irányuló kooperációját, úgy a kiegyenlítés a jegybank igénybevétele nélkül elvileg mindig lehetséges lesz. Ebben az irányban sem mutatkozik tehát komolyabb, vagy legalább is közeli korlátja a fizetőeszközkreálásnak.

Nagyobb jelentőséggel látszanak birni a készpénzszükséglet kielégítésére szolgáló tartalékok (2. B. alatti feltétel). Az ezekkel a kérdésekkel foglalkozó irók rendszerint a készpénznélküli forgalom és a készpénzforgalom közötti szoros összefüggést szokták hangsúlyozni és ezt szokták olyan korlátnak tekinteni, amely gátat szab a bankok fizetőeszköszaporításának. E gondolatmenet szerint a készpénz nélkül lebonyolódó fizetési forgalom növekedése a készpénzforgalom növekedését vonja maga után, aminek az lesz a következménye, hogy a bankokkal szemben támasztott készpénzigények meg fogják haladni a hozzájuk történő készpénzbefizetéseket. Ez készpénzkészleteik apadására fog vezetni, aminek következtében kénytelenek lesznek a jegybank segítségét igénybevenni. Viszont a jegybank csak oly mértékben lehet e tekintetben segítségükre, amilyen mértékben ezt státusza a fedezeti előírásokra tekintettel megengedi. — A megnövekedett pénzszükséglet aranyvaluta és szabad aranyverés esetén aranyimport által is fedezhető. Miután azonban a szabad aranyverés ma kivételes jelenség és valószínűleg a jövőben is az lesz, ezt az eshetőséget egyelőre figyelmen kívül hagyhatjuk. Ebben az irányban tehát elég közelinek látszik az a korlát, amelyet a jegybankra való rászorulás jelent.

Ha azonban statisztikai adatok alapján vizsgáljuk meg, hogy a bankfizetőeszközök változásai és a készpénzforgalom változásai között milyen viszony van, úgy azt látjuk, hogy ez a viszony meglehetősen laza. Általában igaz ugyan, hogy a bankfizetőeszközök jelentősebb emelkedését vagy csökkenését a pénzforgalom hasonló irányu változásai követik, azonban e változások relatív nagysága lényegesen eltér a bankfizetőeszközök mennyiségi változásainak arányaitól. A bankfizetőeszközöknél rendszerint sokkal rohamosabb növekedés mutatkozik, mint a pénzforgalomnál. Ezt a rohamosabb növekedést nemcsak olyankor látjuk, amidőn valamely országban a fizetési szokások strukturális megváltozása megy végbe, amidőn a készpénznélküli forgalom egyes területekről kiszorítja a készpénzforgalmat, hanem ezt a jelenséget azokban az országokban is észlelhetjük, amelyek fizetési forgalmában jelentős strukturális változások már nem igen történnek.

Az 1890-es években az Egyesült Államokban és Angliában a clearingforgalomnak már majdnem az a jelentősége volt, mint napjainkban. Ennek dacára azt látjuk, hogy az

azóta eltelt időszakban a pénzforgalom gyarapodása messze elmarad a bankfizetőeszközök szaporodása mögött. Angliában a joint stock bankok betétállománya (a skót és ir joint stock bankok beszámításával) 1890 végétől 1913 végéig 498.8 millió fontról 1005.9 millió fontra, vagyis 101.7%-kal növekedett.² Ezzel szemben a pénzforgalom ebben az időszakban alig emelkedett. An angol aranypénzforgalmat Foville 1892-ben 111 millió fontra becsülte, a Cunliffe-bizottság becslése szerint pedig 1914 június 30.-án 123 millió fontra rugott az aranypénzforgalom.³ Az angol jegykibocsátó bankok jegyforgalma 1890 végén 38.7 millió font (ebből a Bank of Englandé 25.1 millió font), 1913 végén pedig 45.5 millió font (ebből a Bank of Englandé 29.6 millió font) volt.² Az aranypénzforgalom és bankjegyforgalom együttes összegének növekedése tehát az 1890-től 1913-ig eltelt 23 év alatt mindössze 12—13%-ra tehető. — 1927 végén a joint stock bankok depositjai 2315.0 millió fontra rugtak,⁴ míg ugyanakkor a bank- és államjegyforgalom együttes összege (az államjegyfedezetül szolgáló bankjegymennyiség, valamint a skót és ir bankjegyforgalom fedezetül szolgáló államjegyek, illetve államjegy-igazolványok leszámításával) mintegy 420 millió fontra volt tehető.⁵ Az 1890-től 1927-ig eltelt 37 esztendő alatt tehát a joint stock bankok betétei 364%-kal (498.8 millióról 2315.0 millióra), a pénzforgalom pedig a váltópénzforgalom figyelmen kívül hagyásával 182%-kal (149 millióról 420 millióra) emelkedett.

Az Egyesült-Államokban az összes bankok depositjai az 1896. év közepétől az 1909. év közepéig 4.95 milliárd dollárról 14.01 milliárdra, tehát 183%-kal emelkedtek. A pénzforgalom ugyanezen idő alatt 1.45 milliárdról 3.11 milliárdra, tehát 114%-kal növekedett.⁶ 1927 végén az összes bankok

² The Economist, Banking Supplement 1928 május 12.-i szám, 11. és köv. old.

³ First Interim Report Of The Committee On Currency And Foreign Exchanges After The War. 1914. 5. old.

⁴ The Economist, Bank. Suppl. id. szám és old. kiegészítve a Bankers' Magazine (1928 okt. szám. 488. old.) alapján az ir szabad állam adataival.

⁵ A Bank of England jegyforgalma az államjegyfedezetül szolgáló bankjegyek leszámításával 82.5 millió fontra, az államjegyforgalom 299.8 millió fontra, a kettő együtt tehát 382.3 millió fontra rugott 1927 végén. Az ir szabad államban működő bankok jegyforgalma 10.4, az északírországi bankoké 4.0, a skót bankoké 21.2 millió fontot tett ki 1927-ben, az ir és skót bankok jegyforgalma tehát összesen 35.6 millió fontra rugott (Economist, Banking Supplement 1928 május 12.-i szám, 12. és 44—48. old.), amely jegyforgalomnak kb. fele államjegyekkel volt fedezve.

⁶ Irving Fisher: Die Kaufkraft des Geldes 1916. évi kiadása, 363. és 360. old. — A későbbi adatokkal való összehasonlíthatás céljából a depositoknál a korrigálatlan számokat (2. hasáb), a pénzforgalomnál

depozitjai 52.88 milliárdra rugtak, a pénzforgalom pedig 5.00 milliárdot tett ki,⁷ tehát az 1896 óta eltelt 31 és ½ év alatt a depozitok csaknem tizenegyszeresre, a pénzforgalom pedig csak kb. három és félszeresre emelkedett.

Az összehasonlításnak ezzel a módjával szemben ugyan az a kifogás emelhető, hogy nem minden bankbetét tekinthető fizetőeszköznek, mert a betétek egy része ezekben az országokban is takarékbetét jellegű. Az összes betétekből tehát kiválasztandók volnának a fizetőeszköz természetűek és ezek változásai volnának a pénzforgalom változásaival szembeállítandók. Azonban az angol bankok a fizetőeszköz természetű bankköveteléseket, az u. n. „current account“-okat (folyószámlákat) rendszerint együtt mutatják ki a takarékbetét jellegű szorosabb értelemben vett depozitokkal „Current, Deposit and Other Accounts“ megjelölés alatt. Az Egyesült Államokban meg szokták különböztetni az azonnalra, illetve 30 napon belüli időre felmondható betéteket (demand deposits) a lekötött, vagyis 30 napnál hosszabb időre felmondható betétektől (time deposits). Fizetőeszköznek elvileg csak az azonnal lejáró betétek tekinthetők, mert csak ezekkel rendelkezhetik a betevő bármikor. Ujabbán a Comptroller of the Currency évi jelentései az azonnal lejáró betétek között külön kimutatják a csekkforgalomnak alávetett betéteket (individual deposits subject to check) amely kategória a legtisztábban mutatja a fizetőeszköz természetű betétek mennyiségét. A csekkforgalomnak alávetett betétek összege általában nem sokkal kisebb az azonnal lejáró betétek összegénél. 1927 június 30-án az összes azonnal lejáró betétek 23.885.1 millió dollárt, a csekkforgalomnak alávetett betétek pedig 21.144.1 milliót, tehát az azonnal lejáró betétek 88.5%-át tették ki.⁸ A háboru előtti időre vonatkozóan azonban a fizetőeszköz természetű betétek mennyiségére vonatkozóan az Egyesült Államokban sem állnak kielégítő statisztikai adatok rendelkezésre.

A rendelkezésre álló adatok arra látszanak mutatni, hogy a fizetőeszköz természetű és a takarékbetét természetű betétek gyarapodása az Egyesült Államokban nagyjában párhuzamosan halad és így a pénzforgalom és az összes depozitok fejlődésének szembeállítása nagyjában hasonló ered-

pedig a kincstári hivatalon kívül levő pénzmennyiséget feltüntető számokat (3—4. hasáb) vettem át.

⁷ Forteenth Annual Report Of The Federal Reserve Board Covering Operations For The Year 1927. 105. és 81. old.

⁸ A Comptroller of the Currency 1927. évi jelentése, 112. old.

ményre vezet, mint a fizetőeszköz természetű betétek és a pénzforgalom fejlődésének összehasonlítása.⁹

Különös figyelmet érdemel a háboru utáni évek fejlődése úgy az Egyesült Államokban, mint Angliában, nemcsak azért, mert ez mutatja a jelenlegi viszonyokat, hanem azért is, mert erre az időszakra sokkal részletesebb és pontosabb adatok állanak rendelkezésre. Nevezetesen újabban az Egyesült Államokban a Federal Reserve rendszer kötelékébe tartozó bankok egy része: a nagyobb városokban működő tagbankok (az u. n. „reporting member banks“, jelentéstevő tagbankok) hetenként, Angliában pedig a 10 londoni „clearing bank“ (köztük az 5 legnagyobb bank, a „big five“) havonként közléseket. Ennek következtében az Egyesült Államokban 1919 eleje óta, Angliában pedig 1921 eleje óta a betétállomány változásairól nemcsak évi, hanem havi adatok is rendelkezésre állnak, amelyek a havi pénzforgalmi adatokkal együtt az alábbi táblázatokban foglaltak össze.

⁹ Erre mutat az American Banker's Association takarékpénztári osztálya (Savings Bank Division) által összeállított következő táblázat, amelyet Randolph Burgess „The Reserve Banks and the Money Market“ című munkájában (38. oldal) közöl:

Év	Összes takarékbetét természetű betétek	Összes betétek (Individual Deposits)	Összes takarékbetétek az összes betétek %-ában
	millió	dollár	
1911	7.963	15.604	51
1912	8.404	16.742	50
1913	8.548	18.122	47
1914	8.712	18.891	46
1915	8.807	18.674	47
1916	9.459	22.065	43
1917	10.876	22.831	47
1918	11.535	24.518	47
1919	13.040	28.449	46
1920	15.314	32.361	47
1921	16.501	34.233	48
1922	17.579	36.336	48
1923	19.727	40.491	49
1924	21.189	41.064	51
1925	23.134	45.464	51
1926	24.696	47.472	52

A táblázat szerint a takarékbetét természetű depozitok 1911-ben és 1925-ben egyaránt 51%-át tették ki az összes betéteknek, bár a közbeeső években, valamint 1926-ban az arányszámok ettől a számtól némi eltérést mutattak.

I. Egyesült Államok.

Millió dollár

	A jelentést tevő tagbankok „net demand“ depozitjai (Havi átlagok)	Pénzfor- galom (Havi átlagok)		A jelentést tevő tagbankok „net demand“ depozitjai (Havi átlagok)	Pénzfor- galom (Havi átlagok)
1919.			Julius	11.108	4.443
Január	10.048	5.078	Augusztus	11.002	4.452
Február	9.908	4.920	Szeptember	11.071	4.544
Március	10.115	4.935	Október	11.223	4.627
Április	10.135	4.945	November	11.116	4.675
Május	10.439	4.930	December	11.141	4.760
Junius	10.393	4.897			
Julius	10.604	4.873	1923.		
Augusztus	10.800	4.909	Január	11.556	4.679
Szeptember	10.984	4.992	Február	11.517	4.672
Október	11.140	5.082	Március	11.279	4.713
November	11.330	5.198	Április	11.209	4.731
December	11.244	5.324	Május	11.218	4.764
			Junius	11.173	4.779
1920.			Julius	11.194	4.812
Január	11.576	5.278	Augusztus	10.965	4.833
Február	11.482	5.269	Szeptember	10.989	4.901
Március	11.600	5.376	Október	11.105	4.941
Április	11.546	5.400	November	11.168	4.953
Május	11.506	5.430	December	11.125	5.071
Junius	11.499	5.460			
Julius	11.466	5.461	1924.		
Augusztus	11.299	5.501	Január	11.296	4.847
Szeptember	11.286	5.582	Február	11.270	4.832
Október	11.266	5.657	Március	11.278	4.870
November	11.025	5.671	Április	11.295	4.886
December	10.823	5.628	Május	11.420	4.866
			Junius	11.768	4.830
1921.			Julius	12.109	4.810
Január	10.816	5.458	Augusztus	12.390	4.800
Február	10.583	5.288	Szeptember	12.624	4.853
Március	10.404	5.198	Október	12.931	4.891
Április	10.201	5.102	November	13.075	4.970
Május	10.194	5.047	December	13.179	5.088
Junius	10.182	4.963			
Julius	10.037	4.854	1925.		
Augusztus	9.922	4.769	Január	13.198	4.863
Szeptember	9.953	4.742	Február	13.015	4.807
Október	10.107	4.719	Március	12.862	4.821
November	10.210	4.673	Április	12.738	4.809
December	10.242	4.671	Május	12.737	4.797
			Junius	12.800	4.794
1922.			Julius	12.916	4.798
Január	10.362	4.566	Augusztus	12.825	4.819
Február	10.275	4.466	Szeptember	12.886	4.908
Március	10.386	4.494	Október	13.080	4.945
Április	10.582	4.483	November	13.180	4.960
Május	10.914	4.462	December	13.168	5.119
Junius	11.133	4.459			

	A jelentést tevő tagbankok „net demand“ depozitjai (Havi átlagok)	Pénzfor- galom (Havi átlagok)		A jelentés tevő tagbankok „net demand“ depozitjai (Havi átlagok)	Pénzfor- galom (Havi átlagok)
1926.			1927.		
Január	13.190	4.891	Január	13.104	4.903
Február	13.015	4.854	Február	12.919	4.843
Március	12.912	4.864	Március	13.069	4.856
Április	12.825	4.882	Április	13.069	4.880
Május	12.947	4.871	Május	13.215	4.860
Junius	13.068	4.881	Junius	13.449	4.831
Julius	12.958	4.916	Julius	13.340	4.851
Augusztus	12.893	4.912	Augusztus	13.309	4.849
Szeptember	13.020	4.969	Szeptember	13.374	4.917
Október	13.024	5.001	Október	13.447	4.934
November	12.950	5.008	November	13.734	4.936
December	13.070	5.131	December	13.904	5.048

II. Anglia.

Millió font sterling.

	A clearing bankok depo- zitjai (Havi átlagok)	Pénzfor- galom (A hónap végén)		A clearing bankok depo- zitjai (Havi átlagok)	Pénzfor- galom (A hónap végén)
1921.			Julius	1.679.9	392.3
Január	1.810.1	451.5	Augusztus	1.653.0	387.2
Február	1.754.4	444.3	Szeptember	1.650.8	384.3
Március	1.715.0	454.3	Október	1.670.3	382.5
Április	1.751.7	447.1	November	1.670.9	384.1
Május	1.778.0	441.5	December	1.714.1	404.8
Junius	1.810.7	433.4			
Julius	1.828.9	434.0	1924.		
Augusztus	1.806.9	426.7	Január	1.715.0	384.0
Szeptember	1.814.7	419.9	Február	1.672.9	380.6
Október	1.846.2	416.0	Március	1.642.8	384.5
November	1.837.5	418.3	Április	1.654.6	393.3
December	1.863.1	452.7	Május	1.657.5	389.4
			Junius	1.691.6	394.4
1922.			Julius	1.682.4	400.2
Január	1.872.2	407.8	Augusztus	1.656.4	391.6
Február	1.847.8	400.4	Szeptember	1.651.8	387.1
Március	1.791.9	403.6	Október	1.674.0	386.2
Április	1.782.1	402.1	November	1.667.4	386.0
Május	1.790.0	400.2	December	1.696.6	397.6
Junius	1.799.9	398.8			
Julius	1.774.4	400.1	1925.		
Augusztus	1.732.2	396.1	Január	1.693.1	378.7
Szeptember	1.703.9	390.4	Február	1.682.8	379.1
Október	1.729.4	387.9	Március	1.643.5	383.0
November	1.710.7	389.6	Április	1.644.8	384.2
December	1.728.2	405.1	Május	1.636.4	390.4
			Junius	1.662.8	386.2
1923.			Julius	1.671.3	391.3
Január	1.736.1	381.1	Augusztus	1.648.8	384.5
Február	1.686.8	380.6	Szeptember	1.650.6	381.5
Március	1.639.2	387.6	Október	1.664.9	378.3
Április	1.648.8	384.3	November	1.656.3	376.4
Május	1.650.3	389.6	December	1.684.3	385.3
Junius	1.679.7	389.2			

	A clearing bankok depozitjai (Havi átlagok)	Pénzforgalom (A hónap végén)		A clearing bankok depozitjai (Havi átlagok)	Pénzforgalom (A hónap végén)
1926.			1927.		
Január	1.675.0	373.0	Január	1.730.8	364.5
Február	1.643.5	372.5	Február	1.689.7	365.3
Március	1.624.7	381.8	Március	1.669.3	369.8
Április	1.627.5	382.3	Április	1.679.1	376.1
Május	1.626.9	383.9	Május	1.687.0	378.1
Junius	1.667.5	379.5	Junius	1.721.9	380.0
Julius	1.683.6	379.7	Julius	1.719.2	380.2
Augusztus	1.670.8	376.1	Augusztus	1.705.9	377.1
Szeptember	1.660.1	372.2	Szeptember	1.704.8	375.1
Október	1.685.9	372.7	Október	1.747.1	374.5
November	1.685.1	369.2	November	1.730.9	376.5
December	1.725.5	381.0	December	1.766.2	382.3

Megjegyzések a táblázatokhoz.

Az Egyesült Államok pénzforgalmára vonatkozóan közölt számok az Egyesült Államok egész pénzforgalmának havi átlagait tüntetik fel. (Forrás a Federal Reserve Board 1927. évről szóló jelentése, 81. old.) A pénzforgalom összetételét a következő táblázat mutatja:

Pénzforgalom az Egyesült Államokban június végén.

	Millió dollár									
	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	
Aranyérmék	475	475	447	416	404	393	402	392	385	
Aranyigazolványok	328	259	201	173	386	801	1005	1057	1007	
Standard ezüst-dollárok	79	77	66	58	57	54	54	52	49	
Ezüstigazolványok	163	98	159	265	364	364	383	378	376	
1890. évi kincstárjegyek	2	2	2	2	1	1	1	1	1	
Ezüst váltópénz	229	249	235	229	247	253	262	270	276	
Kisebb érmék	82	91	91	89	94	97	100	104	108	
Államjegyek (U. S. notes)	274	278	259	292	303	298	283	295	292	
Federal Reservejegyek	2450	3065	2600	2139	2235	1843	1636	1679	1703	
Federal Reserve bankjegyek	155	185	130	72	20	10	7	5	5	
Nemzeti bankok (National Banks) jegyei	639	690	721	728	711	734	682	651	650	
Összes pénzforgalom	4877	5468	4911	4463	4823	4849	4815	4885	4851	

(Forrás: a F. R. B. 1927. évi jelentése, 83—85. old.)

A jelentést tevő tagbankok „net demand“ depozitjai (forrás: a F. R. B. 1927. évi jelentése 113. old.) nem azonosak azzal a kategóriával, amelyet a Comptroller of the Currency jelentései csekkforgalomnak alávetett depozitok gyanánt mutatnak ki. Egyfelől az előbbi csoportban vannak olyan betétek is, amelyek nem képezik csekkforgalom tárgyát (pld. a betétigazolványok „certificates of deposit“), másfelől a Comptroller of the Currency által összeállított csoport más bankok (tehát hetenként jelentést nem tevő tagbankok, vagy a Fe-

ederal Reserve rendszer kötelékébe nem tartozó bankok) csekkforgalomnak alávetett betéteit is tartalmazza.

Az Egyesült Államok összes bankjai betétállományának összetétele az 1921—27. években a következő volt :

Betétállomány június végén.

	Jelentést tevő tagbankok		Összes tagbankok		Összes bankok	
	„Net demand“ betétek	Összes betétek	„Net demand“ betétek	Összes betétek	Csekkforgalomnak alávetett betétek	Összes betétek
1921.	10.182	13.114	14.296	20.663	16.074	34.844
1922.	11.133	14.457	15.509	22.684	14.334	37.194
1923.	11.173	15.169	16.031	24.409	14.248	40.034
1924.	11.768	16.135	16.802	26.006	15.062	42.954
1925.	12.800	17.973	18.240	28.621	16.563	46.766
1926.	13.068	18.678	18.766	29.939	18.209	48.882
1927.	13.449	19.687	19.208	31.418	21.144	51.132
Növekedés 1922. óta %-ban	32.1	50.1	34.4	52.1	31.5	46.7

Az első 4 oszlop adatai az F. R. B. 1927. évi jelentéséből (113. és 106. old.), az utolsó két oszlop adatai a Comptr. of the Curr. 1922—1927. évi jelentéseiből (146., 121., 116., 105., 102. és 112. old.) vették.

A táblázat azt mutatja, hogy mind a 3 főcsoporton (jelentést tevő tagbankok, összes tagbankok, összes bankok) belül a fizetőeszköz természetű betétek lassabban növekedtek, mint maga a főcsoport, vagyis a takarékbetét természetű depozitok növekedése nagyobb mérvű volt, mint a fizetőeszköz természetűeké. (Hasonló eredmény adódik erre az időszakra a Burgess által közölt táblázatból is.) A fizetőeszköz természetű betétek növekedése a 6 évi időszak alatt mind a 3 csoportban kb. azonos arányú volt (32.1, 34.4, illetve 31.5%). Ugy ez a körülmény, mint az, hogy a jelentést tevő bankok „net demand“ depozitjai a csekkforgalomnak alávetett összes azonnal lejáráó betéteknek majdnem $\frac{2}{3}$ -ad részét teszik ki, feljogosítanak arra, hogy a pénzforgalom havi változásaival párhuzamba állítsuk a jelentést tevő tagbankok azonnal lejáráó depozitjainak változásait, annak dacára, hogy ezek csak egy részét alkotják a bankfizetőeszközöknek.

Feltűnő jelenség a táblázatban, hogy 1922-ben a csekkforgalomnak alávetett depozitoknál a többi kategóriától eltérően jelentékeny visszaesés mutatkozik. Ezt a visszaesést később az 1926. és 1927. években jelentkező nagymérvű növekedés ellensúlyozza. A csekkforgalomnak alávetett betéteknek az azonnal lejáráó betétek másik két csoportjától eltérő mozgása kételyt támaszthatna a tekintetben, hogy helyes-e a jelentést tevő tagbankok azonnal lejáráó követeléseit a bankfizetőeszközök reprezentánsának tekinteni. A Comptroller of the Currency által közölt adatok azonban arra látszanak mutatni, hogy a csekkforgalomnak alávetett betéteknek ez a feltűnő szabálytalan mozgása annak a következménye, hogy a betétek csoportosítása az egyes években nem egészen azonos elvek szerint történt. 1922-ben a csekkforgalomnak alávetett betétek csökkenése valószínűleg arra vezethető vissza, hogy ebben az évben az összes betétállománynak több mint $\frac{1}{6}$ -od része (6.595 millió \$) a nem osztályozott betétek (deposits not classified) rovatba került, holott az előző évben ebben a rovatban 3.785 millióval kisebb szám szerepelt. Így válik érthetővé, hogy 1922-ben a Comptroller jelentésében kimutatott összes betétek 2.350 millióval emelkedtek, a csekkforgalomnak alávetett betétmenyiség pedig ugyanakkor 1.740 millióval visszament. A nem osztályozott betétek rovatába sorozott betétek összege a következő években

még tovább emelkedett úgy, hogy 1925-ben már 8.657 millió \$ szerepelt ebben a rovatban. 1926-ban 5.778 millióra, 1927-ben pedig 896 millióra ment vissza a nem osztályozott betétek mennyisége. Ez a csökkenés természetesen részben a csekkforgalomnak alávetett betétkategória javára esett. Valószínű, hogy a csekkforgalomnak alávetett betétmennyiségnél az 1922. és 1927. évek között mutatkozó emelkedésből legalább 2 milliárdot kitevő növekedés a korábban nem osztályozott betétek szétosztására vezethető vissza.

Az angol táblázatban feltüntetett pénzforgalom a forgalomban levő Bank of England jegyek és államjegyek (currency notes) együttes összegét mutatja, az államjegyfedezetül szolgáló Bank of England jegyek leszámításával. A táblázat tehát nem tartalmazza a váltópénzforgalmat, valamint az ir és skót bankok jegyforgalmának azt a részét, amely nem államjegyekkel van fedezve. (Az államjegyekkel fedezett ir és skót bankjegyeket nem kell külön számításba venni, mert a fedezetükül szolgáló, tehát tényleg nem cirkuláló államjegyeket az államjegyforgalomból nem vontuk le. A számok a hó végi forgalmat mutatják.

Az angol clearing bankok depozitjait feltüntető számok heti adatok alapján számított havi átlagok. Amint már fentebb jeleztem, az angol bankok kimutatásaikban a fizetőeszköz természetű betéteket nem különítik el a többi betétállománytól és így a táblázatban feltüntetett betétállomány egy része takarékbetét természetű. A clearing bankok betétállománya egyébként az összes angol betétállomány igen tekintélyes részét, mintegy $\frac{2}{3}$ -át teszi ki. Az alábbi táblázat a clearingbankok betétállományának fejlődését párhuzamba állítja az összes betétállomány alakulásával.

Betétállomány millió fontban.

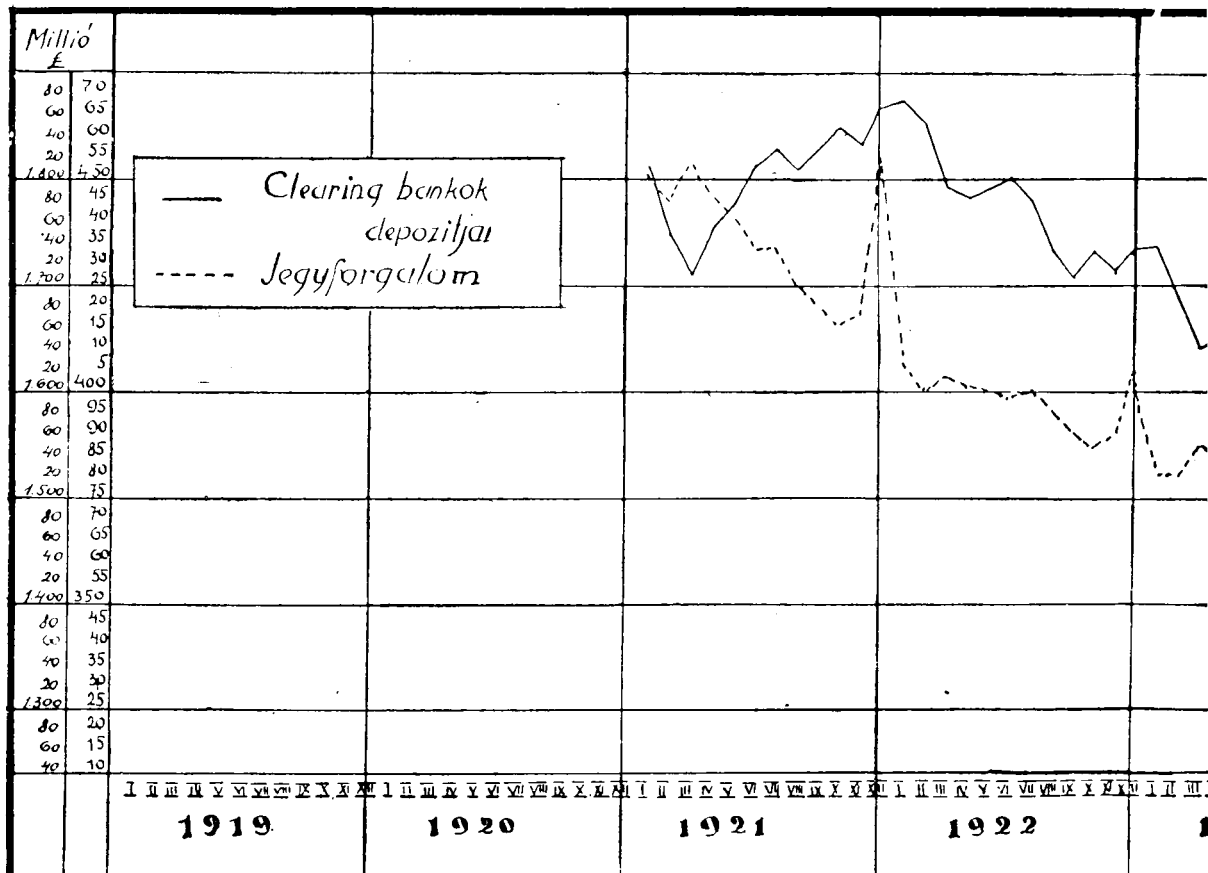
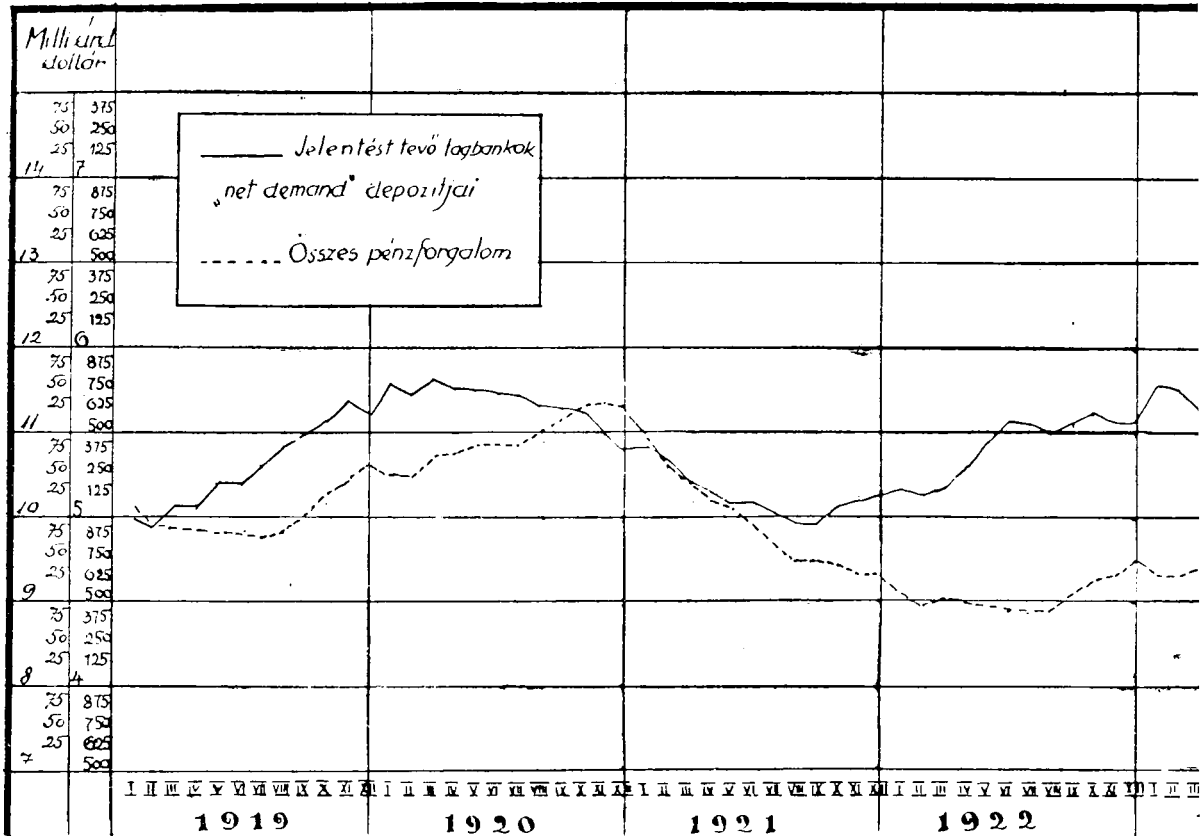
	Clearing bankok (dec.-i átlag)	Összes bankok a Bank of England kivételével (az évi zárlat napján)
1921	1863	2677
1922	1728	2477
1923	1714	2425
1924	1697	2474
1925	1684	2451
1926	1726	2493
1927	1766	2552
Csökkenés 1921		
óta %-ban	5·2%	4·7%

Az összes betétállományra vonatkozó adatok a Bankers' Magazine 1928 októberi számában (476. old.) közölt adatok alapján állították össze. Mután a Bankers' Magazine a táblázatba felvett bankok depozitjait azok jegyforgalmával együttesen mutatja ki, az idézett helyen közölt számokból levontam a skót és ir bankok jegyforgalmát. Az ir és skót jegyforgalomra vonatkozóan nem álltak egészen pontos adatok rendelkezésre, ezért lehetséges, hogy az általam közölt számok a valóságtól 1—2 millió £-al eltérnek. (Az ir és skót jegyforgalom együttes összege az évváró mérlegek felállításakor 1922-ben 40.6, 1927-ben 35.6 millió font volt.) A táblázatból kitetszően a clearingbankok betétállománya a 6 év folyamán kb. olyan mértékben változott, mint az összes betétállomány.

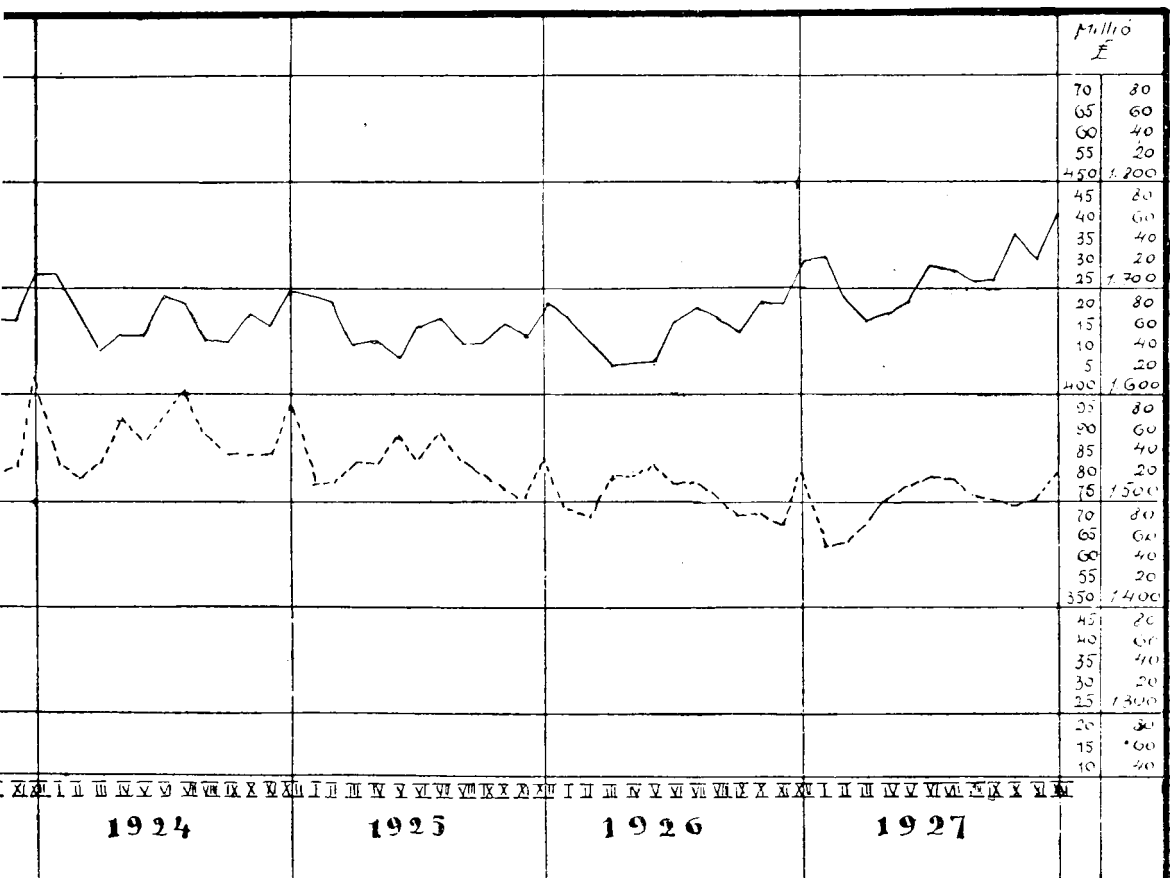
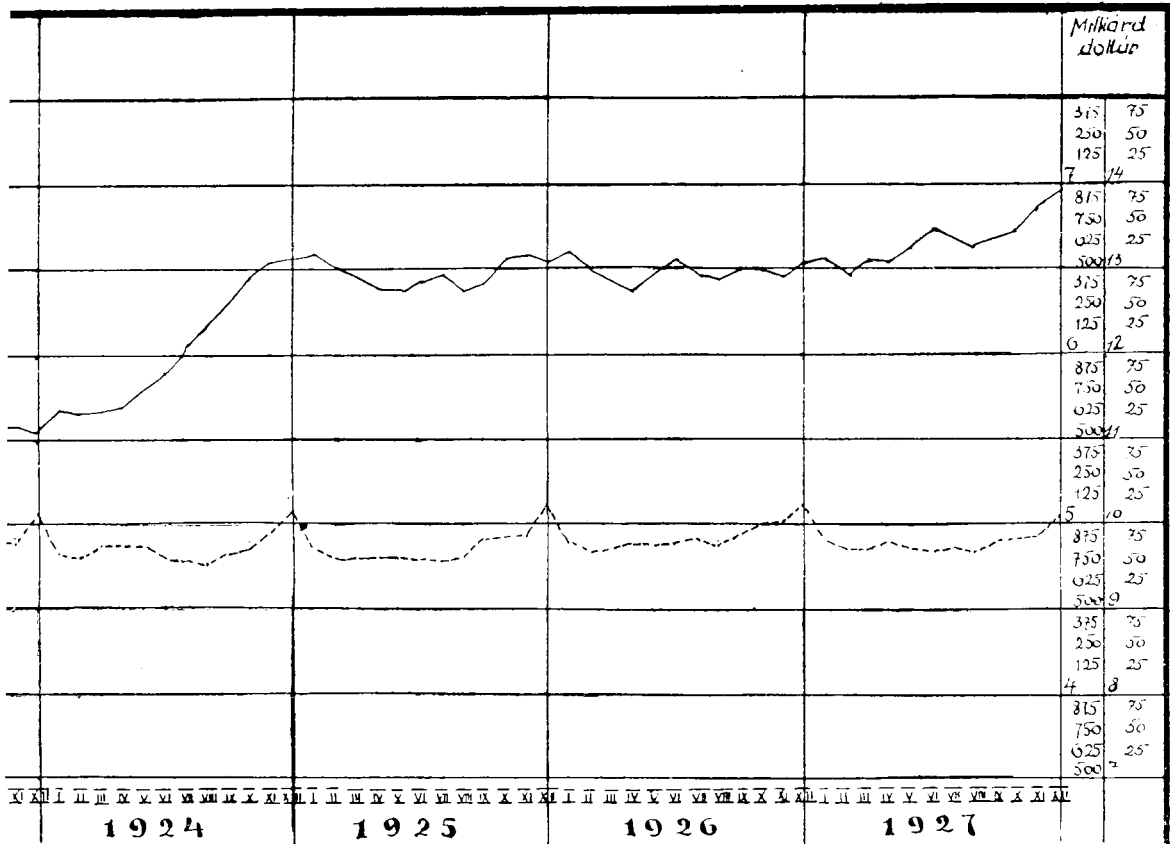
A 322—24. sz. oldalakon közölt táblázatokban felsorolt havi adatok alapján két grafikont szerkesztettem, amelyek közül egyik az Egyesült Államokban, másik Angliában szemlélteti a pénzforgalom és a bankfizetőeszközök alakulását. (L. 328—329. sz. old.) Mindkét grafikon két görbét tartalmaz: a pénz-

forgalomét és a bankfizetőeszközökét. Hogy a két görbe haladása közötti viszony jobban szembejűnjék, a két görbénél különböző skálát alkalmaztam s ezáltal sikerült elérni azt, hogy a két görbe mindkét grafikonon körülbelül azonos magasságban halad. A pénzforgalomnál alkalmazott skála egysége az amerikai grafikonon kétszer, az angolnál négyszer akkora, mint a bankfizetőeszközök görbájénél alkalmazott skáláé, aminek következtében az Egyesült Államok grafikonján az 5 milliárdos pénzforgalom és a 10 milliárdos betétállomány, az angol grafikonon pedig a 450 milliós pénzforgalom és az 1800 milliós betétállomány egyenlő magasságba esik. A két grafikon közül az amerikai a figyelemreméltóbb. nemcsak azért, mert hosszabb időszakot ölel fel és precízebb adatokra támaszkodik, hanem azért is, mert az Egyesült Államokban, ahol az infláció kisebb mérvű volt, a természetes fejlődést kevesebb zavaró tényező befolyásolja.

Az amerikai grafikonon a pénzforgalom és a bankfizetőeszközök görbéje 1919 februárjában körülbelül egyenlő magasságban van. Amint tudjuk, ez az időszak a háboru utáni infláció időszaka, amely csak 1920-ban ér véget. A bankfizetőeszközök görbéje 1919 februárjától 1920 márciusáig erős emelkedést mutat, az emelkedés ez alatt az időszak alatt majdnem 20%-ot tesz ki. A pénzforgalom görbájénél is észlelhető ez az emelkedés azzal a különbséggel azonban, hogy 6 hónappal később kezdődik és 8 hónappal később végződik; emellett az emelkedés mérve is valamivel kisebb, a pénzforgalom görbéje, az azonos kiindulási pont dacára, nem jut el abba a magasságba, amelyet a bankfizetőeszközök görbéje 1920-ban elér. — Az inflációs kulminációs pont elérése után a bankfizetőeszközök görbéje lefelé halad egészen 1921 augusztusáig, amikor majdnem visszajut arra a szintre, ahol 1919 februárjában volt. A pénzforgalom görbéje, amint említettük, 8 hónappal később vesz lefelé tartó irányzatot és 1922 februárjában (tehát 6 hónappal később, mint a bankfizetőeszközök) éri el a legmélyebb szintet, amelyen megmarad 1922 augusztusáig. Az esés nagysága nagyobb a pénzforgalomnál, mint a bankfizetőeszközöknél úgy, hogy a pénzforgalom görbéje 1922-ben a bankfizetőeszközök görbájénél 1921. évi mélypontjánál jóval alacsonyabban halad. — 1921 októberétől kezdve a bankfizetőeszközök görbéje emelkedő irányzatot követ, amelyet két ízben (1923 elejétől 1924 elejéig és 1925 elejétől 1927 elejéig) hosszabb stagnálás szakít félbe. Ezzel szemben a pénzforgalom görbéje 1922 szeptemberében kezd emelkedni (tehát 11 hónappal később, mint a bankfizetőeszközöké), azonban az emelkedés csak 1923 végéig tart. Ettől kezdve a görbe, a meglehetősen szabályosan ismétlődő szezonális hullámzásoktól eltekintve, egy szinten halad.

MOK

Az amerikai grafikon tanulságait összegezve, tehát a következőket állapíthatjuk meg: A bankfizetőeszközök görbéje 9 év alatt kétizben (1920 áprilisában és 1921 októberében) változtatott irányt. Hasonló irányzatváltozás mutatkozik a pénzforgalom görbéjénél is, azonban az irányváltozás ennél csak 8, illetve 11 hónappal később mutatkozik. 1923 végétől kezdve azonban a pénzforgalom görbéje egyáltalában nem látszik reagálni a bankfizetőeszközök görbéjénél mutatkozó változásokra; változatlanul egy szinten mozog annak dacára, hogy a bankfizetőeszközök mennyisége ebben az időszakban mintegy 25%-kal növekszik. Általában a pénzforgalom görbéjénél az emelkedések kisebbek, az esések pedig nagyobbak, aminek következtében a két görbe egyre jobban eltávolodik egymástól úgy, hogy 1927 végén a bankfizetőeszközök görbéje már csaknem 40%-kal magasabb szinten halad, mint a pénzforgalom görbéje, amellyel 1919 elején még egyenlő magasságban volt.

Az angol grafikonnál nagyjában hasonló jelenségeket észlelhetünk. A két görbe itt is egy magasságban indul ki 1921 januárjában, azonban egyre jobban távolodik egymástól és 1927 végén a bankfizetőeszközök görbéje már több, mint 15%-kal magasabban áll. A bankfizetőeszközök görbéjénél éppen úgy, mint az Egyesült Államokban, két irányzatváltozás mutatkozik. Emelkedik a görbe 1922 elejéig, azután 1926 közepéig esik (és pedig 1923 végéig erősen, ettől kezdve hosszabb stagnálás után csak kisebb mértékben), azután ismét emelkedik. Az Egyesült Államokban észlelttől eltérő jelenség az, hogy a pénzforgalomnál az esés korábban kezdődik, mint a bankfizetőeszközöknél. Már 1920 elején megindul; a rohamos esés 1923 elejéig tart (tehát körülbelül addig, mint a bankfizetőeszközöknél), ettől kezdve stagnáció és kisebbmértvű esés időszakai váltakoznak. 1926 közepétől kezdve a helyzet kb. ugyanaz, mint az Egyesült Államokban: a bankfizetőeszközök határozott emelkedése dacára a pénzforgalom változatlan marad. — Hogy Angliában a pénzforgalom csökkenése megelőzte a depozitok deflációját és hogy a pénzforgalom csökkenő irányzata tovább tartott, mint az Egyesült Államokban, valószínűleg arra vezethető vissza, hogy Angliában nagyobbfoku deflációra volt szükség és hogy az angol deflációs politika elsősorban a jegyforgalom csökkentésére irányult. Az államjegyforgalom tekintetében a Cunliffe-bizottság ajánlásának megfelelően egy 1919 decemberi pénzügyminiszteri rendelet (Treasury Minute) akként rendelkezett, hogy az arannyal, vagy Bank of England jegyekkel nem fedezett államjegyforgalom egyik évben sem lehet nagyobb, mint az előző évben elért maximális forgalom.

Mindent összevéve, a tanulmány tárgyává tett adatok-

ból azt a következtetést kell levonnunk, hogy a bankfizetőeszközök változásai és a pénzforgalom változásai között csak igen laza összefüggés van. A depozitoknak számottevő változásai is néha hatás nélkül maradnak a pénzforgalomra, amennyiben pedig a depozitok változásaival párhuzamosan a pénzforgalomnál is hasonló változások észlelhetők, úgy ezek rendszerint csak bizonyos idő múlva és nem abban a mértékben következnek be. Ez az időbeli eltérés a kétféle fizetőeszköz-csoport mennyiségi változásai között abban leli magyarázatát, hogy a vizsgálat tárgyává tett két országban, ahol a fizetési forgalom tulnyomó része készpénz nélkül bonyolódik le, az új vevőerők először bankfizetőeszközök alakjában jelennek meg és csak bizonyos ideig tartó forgás után váltódnak fel fokozatosan effektív pénzre.

Ha a bankfizetőeszközök nagyobb mérvű növekedésének okait kutatjuk, úgy a következő jelenségeket kell figyelembe vennünk:

1. Az a többé-kevésbé minden országban észlelhető folyamat, hogy a készpénznélküli forgalom kiszorítja a készpénzforgalmat, vagyis hogy a készpénznélküli forgalom szerephez jut olyan területeken is, amelyekben a fizetések azelőtt készpénzzel bonyolódtak le, nem fejeződött be még Angliában és az Egyesült Államokban sem. Erre mutat például az, hogy az Egyesült Államokban a készpénznélküli forgalom kiépítése terén a legutóbbi évtizedben is jelentős lépések történtek. A Federal Reserve bankoknak a helyközi készpénznélküli forgalom szolgálatában álló csekkbeszedési rendszere csak a legutolsó másfél évtized alatt épült ki. Az ezen szervezet által lebonyolított fizetési forgalom, amely 1916-ban mindössze 13 milliárd dollár volt, 1921-ben 119 milliárdra, 1926-ban pedig már 273 milliárdra rugott.¹⁰

2. A készpénzhasználat gazdaságosabbá tétele csökkenti a pénzszükségletet és lehetővé teszi, hogy a forgalomban levő pénzmennyiségnek nem kell a készpénzzel lebonyolított fizetési forgalom arányában növekednie. Ebben a vonatkozásban jönnek figyelembe az u. n. „Bargeldersparend“ fizetési módok, amelyek önmagukban nem teszik feleslegessé a készpénzhasználatot, de lehetővé teszik, hogy a készpénzfizetések relative kisebb pénzmennyiséggel bonyolítottak le. A legismertebb példái az ilyen irányú fejlődésnek azok a fizetési módok, amelyek az egyik helyről másik helyre történő fizetéseknél az effektív pénzküldést feleslegessé teszik, mint pl. a postautalvány-forgalom. Ebben az irányban sem fejeződött be teljesen a fejlődés az angol nyelvű országokban sem, amit mutat egyes angol bankoknak az utazási csekkek érdekében újabban megindított propagand-

¹⁰ Burgess id. m. 79. old.

dája. Az utazási csekkek használata kétségtelenül csökkenti a pénzszükségletet és ennek következtében a pénzforgalmat, mert az utazási csekket használó nem hord magával annyi pénzt, amennyit utazása alatt el szándékozik költeni, hanem csak annyit, amennyire momentán szüksége van. Az utazási csekkek nagyobb mértékben való elterjedése mind Angliában, mind az Egyesült Államokban hatással volna a pénzszükségletre és a pénzforgalomra, mert az utazási pénzszükséglet, mely főleg a nyári hónapokban és a nagyobb ünnepek idején mutatkozik (holiday demand), mindkét országban erősen érezteti hatását a pénzforgalomra.

E jelenségek azonban inkább azokban az országokban játszanak szerepet, amelyekben a készpénznélküli és készpénzkimélő forgalom még nem érte el az angolszász országokban észlelhető fejlődési fokot. Angliában és az Egyesült Államokban valószínűleg nagyobb jelentősége van a következő momentumoknak:

3. Valószínűnek látszik, hogy a bankfizetőeszközök szaporodása a bankszámlával rendelkező fogyasztóknál vagy egyáltalában nem, vagy csak kis mértékben idézi elő készpénzkészletük emelkedését. Valószínű ugyanis, hogy ezek, ha jövedelmük emelkedik is, apró kiadásaiuk fedezésére továbbra is azt a pénzkészletet tartják maguknál, amelyet eddig megszoktak. Sőt hasonló történhetik a bankszámlával nem bíró egyéneknél is. Lehetséges, hogy ezek jövedelmük emelkedése esetén a többletet, vagy annak egy részét azonnal tőkebefektetésre fordítják.

4. Bizonyos célokra való hiteligenybevételek vagy egyáltalában nem, vagy csak kis mértékben vonják maguk után a pénzforgalom emelkedését. Különösen a tőzsdei vagy egyéb spekulációs célokra igénybevett hitelekre áll ez. Az ilyen hitelnyújtásokkal kapcsolatban keletkezett bankfizetőeszközök mindaddig, amíg értékpapiroknak, vagy a spekuláció tárgyát képező egyéb javaknak egyik személynél a másikkra való átruházását közvetítik, vagyis ameddig valamelyik megszerző nem kívánja őket más célokra fordítani, általában nem változnak át készpénzzé. Az a folyamat, melyet a termelési célokra nyújtott hiteleknel észlelhetünk, hogy t. i. az eredetileg bankfizetőeszközökben keletkezett vásárlóerő fokozatosan készpénzzé alakul át, a spekulációs célokra nyújtott hiteleknel általában csak akkor fog bekövetkezni, ha az ilyen módon keletkezett bankfizetőeszközök bejutnak a termelési szférába, pl. ha valamelyik spekuláns tőzsdevereségét vállalatba fekteti be, vagy ha a tőzsdei hitelnyújtások révén keletkezett bankfizetőeszközök ujonnan kibocsátott értékpapírok megszerzésére fordítottatnak és ilyen módon a kibocsátó vállalat birtokába kerülnek. A spekulá-

ciós céira igénybevett hitelből keletkezett vevőerők azonban nem mindig jutnak el a termelési szférába. Ha el is jutnak, ez többnyire csak hosszabb idő múlva fog bekövetkezni. Ugy látszik, hogy a most vázolt jelenség nagy szerepet játszott abban a fejlődésben, amely az Egyesült Államokban a legutóbbi években végbement. 1924 végétől 1927 végéig a jelentésttevő tagbankok által nyújtott hitelek (kölcsön- és értékpapírállomány együtt) összesen 3151 millióval (18.577 millióról 21.728 millióra) növekedtek. E növekedésből azonban 1794 millió (56.9%) értékpapírkölcsönökre, 812 millió (25.8%) pedig az értékpapírállomány gyarapodására esett és csak 545 millió összegű növekedés (17.3%) volt a kereskedelmi és ipari célokra nyújtott kölcsönökét magában foglaló, u. n. „all other loans“ növekedésére visszavezethető. Ezek az adatok arra mutatnak, hogy a bankfizetőeszközök 1924 óta bekövetkezett növekedése szoros kapcsolatban áll az értékpapírvásárlásokkal, illetve az ilyen célra nyújtott hitelek növekedésével.¹¹ Ha ezt figyelemre méltatjuk, ugy kevésbé feltűnő jelenségnek fogjuk találni, hogy a készpénzforgalom az Egyesült-Államokban az utolsó négy év alatt alig változott.

Figyelmet érdemelnek még a következő momentumok.

5. A jövedelmek általános emelkedésével kapcsolatban egyre nő azoknak a száma, akiknél a bankszámla-tartás kifizetődik.

6. A jelek arra mutatnak, hogy Angliában a háboru

¹¹ Miután a bankok által nyújtott hitelek gyarapodásával a passzívák oldalán nemcsak a fizetőeszköz gyanánt fungáló demand deposit-ok növekedése áll szemben, hanem a time deposit-oknál, az alaptóknél és egyes kisebbjelentőségű passzív tételeknél bekövetkezett változások is, magukból a számokból nem állapítható meg, hogy az összesen 725 millió dollárra rugó növekedés, amely 1924 végétől 1927 végéig a jelentésttevő tagbankok „net demand deposit“-jainál bekövetkezett (az összes depozitok növekedése 2390 millió volt), milyen hitelnnyújtásoknak volt a következménye. Azonban már az a körülmény, hogy az „all other loans“ (amelyek között egyébként vannak spekulációs jellegű ingatlan-kölcsönök is) gyarapodása kisebb volt, mint a „net demand deposit“-oké, kétségtelenné teszi, hogy a bankfizetőeszközöknek 1924 óta bekövetkezett növekedése jórésztben (minden valószínűség szerint azonban tulnyomó részben) a spekulatív jellegű hitelnnyújtásokra vezethető vissza. Hasonló fejlődést mutatnak az összes tagbankok egyesített mérlegei. Az összes tagbankok kölcsön- és értékpapírállománya 1925 június végétől 1927 június végéig 3238 millióval növekedett, amely növekedésből 1438 millió (44.4%) esett az értékpapírkölcsönökre, 955 millió (29.5%) az értékpapírállomány gyarapodására és csak 845 millió (26.1%) az egyéb kölcsönökre. Ezzel szemben a „net demand deposit“-ok ugyanezen idő alatt 968 millióval, az összes depozitok pedig 2797 millióval gyarapodtak. — Az adatok a Federal Reserve Board 1927. évi jelentéséből vették: a jelentésttevő tagbankokra vonatkozók a 112. és 113. oldalakon, az összes tagbankokra vonatkozók a 106. és 110. oldalakon közölt táblázatokból.

óta a pénzforgalom nagyobb, mint amekkorát a pénzszükséglet indokolna, a fölös pénzmennyiség azonban valamilyen „Trägheit“ momentum miatt nem folyik vissza a jegybankhoz. Amint a 323. és 324. sz. oldalakon közölt táblázatból kitünik, az angol pénzforgalom a defláció óta alig csökkent és ez idő szerint 136%-kal nagyobb, mint volt a háboru előtt, holott a nemzeti jövedelem pénzértéke 1913 óta 50%-nál többel nem igen emelkedhetett. Ez a relative nagy pénzkészlet lehetővé teszi a fejlődés során fellépő újabb pénzszükséglet kielégítését is.

Bármilyen legyen is az oka annak, hogy a bankfizetőeszközök mennyiségi változásai és a készpénzforgalom alakulása között csak laza összefüggés van, ennek a ténynek mind valutapolitikai, mind hitelpolitikai szempontból komoly jelentősége van, mert így ebben az irányban sem találhatunk a bankfizetőeszközök szaporításának utját álló közeli korlátot. Ez azt jelenti, hogy a fizetőeszközök az illető országban, legalább is bizonyos körülmények között, szaporíthatók anélkül, hogy ez a jegybank státuszára kihatással lenne. Ismételten hangsúlyozni szeretném, hogy önmagában az a körülmény, hogy a fizetési forgalomnak egy része, vagy éppen nagyobb része bankfizetőeszközök útján bonyolódik le, még nem tör szükségképpen rést azon az elven, hogy a jegybank szabályozza az országban levő vevőerő mennyiségét. Ha ugyanis a bankfizetőeszközök növekedésével teljesen párhuzamosan és egy időben változnék a pénzforgalom (olyan értelemben, hogy ha a bankfizetőeszközök mennyisége egy év alatt 5%-kal emelkedik, ugyanezen idő alatt a pénzforgalom is 5%-kal nagyobbodik), úgy a bankfizetőeszközök alakulása éppen annyira a jegybank befolyása alatt állna, mint a bankjegyforgalom. Ebben az esetben a bankjegyforgalom alakulása teljesen hűen tüntetné fel az országban levő egész vevőerőmennyiség változásait és viszont a vevőerőmennyiségnél bekövetkezett változásokat a jegybank státusza teljes egészükben megérezné, vagyis az összes vevőerőmennyiség változásával párhuzamosan változna a jegybank státuszára gyakorolt nyomás. A bankok hitelkreálása lényegében csak egy átruházott hatáskörben való joggyakorlást jelentene, mert pontosan alkalmazkodnia kellene azokhoz a keretekhez, amelyek a pénzforgalom változásaiból adódnak.

A kétféle fizetőeszközmennyiség változásai közötti párhuzamosság hiánya esetén ellenben veszélyeztetve látszik lenni a valuta- és hitelpolitika egységes irányítása egyrészt azért, mert nem egy kézben van az irányítás, másrészt, mert az irányítókat különböző szempontok vezetik. A dolog természeténél fogva más szempontok kell, hogy vezessék a tisztán kapitalisztikus elvek szerint működő bankokat, mint aminők a

valuta őrzésére és szabályozására hivatott jegybankokat vezetik. Fontos momentum az is, hogy a bankfizetőeszközök változásainak hatása a pénzforgalomra csak egy bizonyos idő múlva jelentkezik, mert ez azt jelenti, hogy a jegybank a bankok fizetőeszközkreálásáról csak akkor szerez tudomást és ennek következtében reagálni is csak akkor van módjában, amikor a bankok fizetőeszközkreálása már megtörtént s amikor már esetleg bekövetkezett a túlzott mérvű fizetőeszközalkotás káros hatása. Természetesen ez a veszély ellensúlyozható, ha a bankok mérlegeiket sűrű időközökben, pl. havonként, közzéteszik.

Félreértések elkerülése céljából szükségesnek tartom mindjárt hangsúlyozni, hogy az eddig elmondottakból nem következik sem az, hogy a vázolt körülmények között a jegybank teljesen elveszítí kontrollját a fizetőeszközök, illetve azok egy része felett, sem pedig az, hogy a közönséges bankok vevőerőkreáló-képessége imminens inflációs veszedelmet jelentene. A jegybanknak akkor is lehet módja befolyást gyakorolni a bankok fizetőeszközkreálására, ha ez a fizetőeszközalkotás a jegybank státuszára nem hat ki. Másfelől a közönséges bankok fizetőeszközalkotó képessége nem jelenti azt, hogy ezzel okvetlenül teljes mértékben élni is fognak. Ugy az általános gazdasági helyzet alakulása, mint az egyes hitelkeresők hitelképességére, vállalkozásuk rentabilitására való tekintet stb. befolyással lesznek a bankok hitelnyújtásaira és korlátozni fogják ezek fizetőeszközgyártását. Bizonyos azonban, hogy az a fejlődés, amelyet az eddigiekben vázoltunk, a jegybank hatalmi helyzetének gyöngülésére vezet és az is bizonyos, hogy azok a jogszabályok, amelyeket a modern államok valutájuk biztosítása céljából szükségesnek tartottak megalkotni és amelyek általában a forgalomba hozható pénzmenyiség korlátok közé szorítását célozzák, vagy legalább is eredményezik, elvesztik jelentőségüket, ha ezek mellett van egy másik fizetőeszköz-kategória, amely a pénzforgalomra nézve megállapítottaknál sokkal tágabb korlátok között szaporítható. Valutapolitikai, de hitelpolitikai szempontból is méltán kelthetne aggodalmat a fejlődésnek ez az iránya, ha nem állnának olyan eszközök rendelkezésre, amelyek ezeket a hátrányokat ellensúlyozni képesek.

Éppen az angolszász államokban, ahol ez a fejlődés a legmesszebbre jutott, találkozunk egy olyan korláttal, amelynek ebből a szempontból igen nagy jelentősége van. Ez a korlát abból adódik, hogy a közönséges bankok betéteikkel szemben állandóan készenlétben tartanak egy számottevő tartalékot, az u. n. „cash“-t, vagy „reserve“-t, amelynek nagysága a betétállomány összegéhez igazodik. Angliában, ahol a szokás nagyobb ur, mint a törvény, a bankok tartalékaira vonatkozóan nincsen semmi törvényes rendelkezés, ennek da-

cára a „cash“-nek a depozitokhoz való aránya évtizedek óta nem mutat nagyobb változást. „Cash“-nek ma már többnyire csak a bankok birtokában levő készpénzt és a Bank of England-dal szemben fennálló követeléseket tekintik (Cash in hand and at Bank of England), régebben a szorosan vett „cash“-el azonos jelentőségűnek vették az azonnal lejáró vagy egészen rövidlejáratú követeléseket (Cash in hand, at call and short notice) és egyes bankok mérlegeikben még ma is egy tételben mutatják ki a készpénzt, a Bank of England-dal szemben fennálló követeléseket és a rövidlejáratú követeléseket. A bankok legnagyobb része azonban már évtizedek óta külön tételben tünteti fel a „cash in hand and at Bank of England“-ot. Ezeknél a bankoknál a készpénzkészletek és a Bank of England-nél levő követelések együttes összege az összesített évi mérlegek szerint az utolsó 7 évben állandóan 13%-át tette ki összes depozitjaiknak; az 1898—1913. években ez az arányszám 14 és 16 % között váltakozott, a háború alatt és közvetlenül utána valamivel magasabb percentszámok is előfordultak.¹²

Tökéletesebben ki van építve a betétfedezeti rendszer az Egyesült Államokban, ahol a bankok által tartandó tartalékok ügye már évtizedek óta törvényhozási szabályozás tárgyát képezi. A jelenleg érvényben levő szabályok szerint, melyeket a Federal Reserve Act-ot módosító 1917. évi törvény állapított meg, a Federal Reserve rendszer kötelékébe tartozó tagbankok a time deposit-okkal szemben 3%-os, a demand deposit-okkal szemben a vidéki bankok (country banks) 7%-os, a nagyobb városokban, az u. n. „Reserve City“-kben levő bankok 10%-os, az u. n. „Central Reserve City“-kben, vagyis Newyorkban és Chicagóban működő bankok pedig 13%-os fedezetet kötelesek tartani. A fedezet azonban csak a jegybankoknál: a Federal Reserve bankoknál¹³ tartott követelésekből állhat, a tagbankok trezorjában tartott készpénz vagy arany nem számít ebbe a fedezetbe. A Federal Reserve bankok ezekkel a velük szemben fennálló követelésekkel szemben, amelyek a Federal Reserve bankok betéteinek zömét teszik, éppen úgy, mint egyéb depozitjaikkal szemben legalább 35%-os aranyból, vagy törvényes pénzből (lawful money) álló fedezetet kötelesek tartani, míg a Federal Reserve bankok jegyforgalmával szemben legalább 40%-os aranyfedezet tartandó.

¹² Bankers Magazin, 1928 októberi szám, 478. old. — Megjegyzendő, hogy az említett folyóiratban közölt összeállítás a depozitokkal egy tételbe foglalja e bankok jegyforgalmát is. Ez a körülmény azonban a lényegen nem sokat változtat, mert a szóbanforgó bankok közül csak néhánynak van jegy kibocsátási joga és ezek jegyforgalma nem jelentős.

¹³ Bár az Egyesült Államokban még forgalomban vannak az u. n. nemzeti bankok (National Banks) jegyei is, igazi jegy kibocsátó bankoknak a Federal Reserve rendszer megalkotása óta, csak a Federal Reserve bankok tekinthetők.

Az angol-amerikai betétfedezeti rendszer jelentősége abban van, hogy kapcsolatot teremt a közönséges bankok által alkotott bankfizetőeszközök, a jegybank és az arany között. Lényegében azt jelenti ez a rendszer, hogy a közönséges bankok betéteivel szemben is aranyfedezet tartandó. Ez ugyan ilyen határozott alakban egyik államban sincs kimondva, mert Angliában a jegybank depozitjait nem köteles fedezni, az Egyesült Államokban pedig a jegybankok depozitjainak fedezete nemcsak aranyból állhat. Tényleg azonban a Bank of England is egy többé-kevésbé állandó fedezetet igyekszik tartani depozitjaival szemben, a Federal Reserve bankok tartalékai pedig majdnem kizárólag aranyból állnak. (1927 végén a Federal Reserve bankok aranykészlete 2733 millió dollárt, egyéb tartalékai pedig mindössze 134 milliót tettek ki.) A rendszer kiépítése az Egyesült Államokban atekintetben is hiányos, hogy a fedezeti előírások csak a tagbankokra vonatkoznak, az ország betétállományának mintegy 40%-át kezelő többi bankra ellenben nem. Ez a fogyatékoság azonban veszt jelentőségéből, ha figyelembe vesszük, hogy a tagbankok részesedése a „demand deposit“-okban nagyobb, mint az összes depozitokban való részesedésiük.

1927 végén a tagbankok betétfedezete (2486 millió dollár) összes betéteik (32.848 millió dollár) 7.6%-át tette ki. Miután a Federal Reserve bankok a velük szemben fennálló követelésekkel szemben tényleg legalább 35%-os aranyfedezetet tartanak, a tagbankok betéteinek végeredményben átlagban 2.7%-os kötelező aranyfedezetük van. A fizetőeszköz természetű betétek, a demand deposit-ok kötelező aranyfedezete mintegy 3.5—4%-ra tehető, mert e betétekkel szemben a tagbankok 7, 10, illetve 13%-os fedezetet, átlagban tehát mintegy 10—11%-ot kötelesek tartani. Ha Angliában is csak a Bank of Englandnél levő követelések szolgálnának betétfedezetül és a Bank of England által tényleg követett politika alapján mintegy 20%-ot tekintenénk annak a minimális aranyfedezetnek, amelyet az angol jegybank depozitjaival szemben tart, úgy az angol bankbetétekkel szemben tartandó aranyfedezet 2.6% (13%-nak 20%-a), tehát az Egyesült Államokra nézve kiszámított számhoz közelálló szám volna. Tényleg azonban Angliában ezt a számot legfeljebb az újonnan keletkezett betétekkel szemben lehet mérvadónak tekinteni, mert a jelenlegi betétállomány fedezetének jelentékeny része bankjegyekből áll.

A kötelező betétfedezetnek az a következménye, hogy a bankok fizetőeszközeik szaporítása esetén kénytelenek a Reserve bankok hitelének igénybevétele által növelni a Reserve bankoknál levő depozitjaikat, ami viszont a Reserve bankok státuszának rosszabbodását vonja maga után. Ha az Egyesült Államokban a tagbankok depozitjai 10%-kal, tehát

az 1927. év végén volt betétállomány alapján számítva, 3285 millióval növekednének, úgy a tagbankok — amennyiben nem kapnak valahonnan aranyat — kénytelenek volnának a Federal Reserve bankoknál 250 millió dollár összegű hitelt igénybevenni, ami a Federal Reserve bankok aranykészletéből 87.5 millió dollár értékű aranytak a lekötését jelentené. A Federal Reserve jegyforgalom hasonló arányu (10%-os) emelkedése kisebb súllyal nehezednék a jegybank aranykészletére, amennyiben az 1790 millió dollár összegű jegyforgalom (1927 végén) 10%-os (179 millió) emelkedése mindössze 71.6 millió aranyfedezetet igényelne. Ha pedig az összesen 5000 millió dollárra rugó amerikai pénzforgalom növekednék 10%-kal és ez a növekedés a Federal Reserve jegyforgalom emelkedése révén következne be, úgy ez a növekedés 200 milliós aranyfedezetet igényelne. Ez utóbbi számítási mód alkalmazása esetén, ami helyesebb, a betétek növekedése kb. kétötöd rész akkora nyomást gyakorol az aranyalapra, mint a pénzforgalom hasonló arányu növekedése. Tekintve, hogy a betétállománynál tényleg sokkal nagyobb változások történhetnek, mint a pénzforgalomnál, tulsz nélkül állitható, hogy az Egyesült Államokban a betétállomány változásai az aranyalapra gyakorolt hatás szempontjából legalább is olyan jelentőségűek, mint a bankjegyforgalom változásai.

Ha a bankfizetőeszközök növekedése a jegybankok szabad aranykészletét csökkenteni, úgy ennek a következő nagyjelentőségű kihatásai lesznek: 1. A jegybankok státuszuk leromlásának megakadályozása céljából kénytelenek a rendelkezésükre álló eszközökkel fellépni, ha a bankfizetőeszközök szaporítása nagyobb mérvet öltene. 2. Azokkal az eszközökkel, amelyekkel státuszukat védik, egyuttal megnehezítik a bankok fizetőeszköz-gyártását. 3. A közönség hozzá van szokva, hogy több-kevesebb hozzáértéssel a jegybankok státusza alapján ítélje meg a valutáris és hitelhelyzetet. Ha a bankfizetőeszközök szaporítása a jegybank státuszának rosszabbodását idézi elő, a laikus néprétegek is indokoltnak fogják látni a jegybank beavatkozását, amit a jegybank státuszának rosszabbodása nélkül jogosulatlannak tartottak volna.

Ilyen módon a fizetőeszközöket szabályozó politika egységessége helyre van állítva és biztosítva van a jegybank irányító szerepe. A tagbankok betéteire vonatkozó fedezeti előírások tehát az Egyesült Államokban fontos valutapolitikai tényezővé váltak, amelynek kb. ugyanaz a jelentősége van, mint a bankjegyekre, illetve a jegybankok azonnal lejáráó tartozásaira vonatkozó fedezeti előírásoknak.

Természetesen nem szabad megfeledkezni arról, hogy

a kötelező bankbetétfedezet megvalósításával kapcsolatban komoly kérdések merülnek fel: 1. Nehéz eltalálni a fedezeti követelmények helyes nagyságát, különösen pedig annak intézményes biztosítását, hogy a betétek és a bankjegyforgalom növekedése a helyesnek tartott arányban nehezedjék az aranyalapra. Ha meg is állapítunk olyan fedezeti arányszámokat, amelyek mellett a bank-depozitok növekedése a kívánt nyomást gyakorolja az aranyalapra, akkor is lehetséges, hogy már 10—20 esztendő múlva egészen más lesz a helyzet a betétek erős növekedése következtében. 2. Nehéz eldönteni, hogy a fedezeti előírások milyen betétekre vonatkozzanak, illetve, hogy a különböző fajta betétek a fedezeti előírások szempontjából hogyan kezeltessenek. Elvileg csak a fizetőeszköz természetével bíró, azonnal lejáró betétek volnának fedezendőek. Miután azonban a lekötött, vagy nem fizetőeszköz természetű betéteknek fizetőeszköz természetűekké való átalakítása rendszerint minden nehézség nélkül megtörténhetik, indokolt, hogy a takarékbetét természetű betétekkel szemben is kötelező legyen a fedezettartás, ami egyébként likviditási szempontokból is kívánatos. Nyilvánvaló azonban, hogy helytelen volna a takarékbetéteknél is ugyanolyan fedezetet kívánni, mint a folyószámla-betéteknél. Különösen azokban az országokban érdemel komoly megfontolást a takarékbetétek ügye, amelyekben a megtakarítások főleg takarékbetétekben halmozódnak fel. Külön szabályozást igényelnek a bankok rövidlejáratu külföldi tartozásai, amelyeknél az ezek különleges természetéből adódó szempontok is figyelembe részesítendőek. 3. A fedezet átmenetileg csökkenhet-e az előírt minimum alá? Ha ez nincs megengedve, úgy a tartalékoknak az imént kifejtett valutapolitikai jelentősége megvan ugyan, azonban nem jelentenek likviditási tartalékot, ami szintén hivatásuk volna. Ezért leghelyesebb az olyan szabályozás, amely egy bizonyos meghatározott időközben mutatkozó átlagos fedezeti arányszám magassága tekintetében támaszt követelményeket. Megállapítja például, hogy a heti mérlegekből kitűnő tartalékok havi, vagy negyedévi átlaga a betétek ugyanazon időre kiszámított átlagának hány százalékát kell, hogy kitegye. Az átlag kiszámításának alapjául vett időtartam nagyon hosszú nem lehet, mert ez a rendszer hatékonyságát veszélyeztetné. Mindezek és még más felmerülhetők kérdések is megfelelő körütekintés mellett, ha nem is abszolúte ideálisan, de egy bizonyos relatív helyességgel megoldhatók.

A kötelező betétfedezet mellett meg kell emlékezni még egy másik valutapolitikai eszközről is, amely alkalmas arra, hogy a bankok fizetőeszköz-alkotása következtében fenyegető valutapolitikai hátrányok ellensúlyozását elősegítse.

Ez az eszköz az ugynevezett nyiltpiaci műveletek, amelyek a kötelező betétfedezeti rendszerhez hasonlóan, szintén az angol-szász államokban érték el a legnagyobb fejlettséget, bár más országokban is alkalmazzák őket. Nyiltpiaci műveletek alatt tudvalevőleg a jegybankoknak a nyiltpiacon végrehajtott olyan értékpapír (rendszerint váltó vagy állampapír) vásárlásai és eladásai értendők, melyeknél a kezdeményezés a jegybanktól indul ki. Míg a rendes leszámítolási, vagy kölcsönüzletben a felek keresik fel a jegybankot, tehát a jegybank csak annyiban nyújthat hitelt és hitelnyújtásával csak annyiban szaporíthatja a fizetőeszközöket, amennyiben nála kereslet jelentkezik (viszont a jelentkező keresletet, amennyiben az az előírásoknak megfelel, kielégíti), addig a nyiltpiaci műveleteknél a jegybank maga kezdeményez értékpapír-vételeket vagy eladásokat és vételeivel szaporítja, eladásaival pedig csökkenti a forgalomban levő fizetőeszközök mennyiségét. Bár a nyiltpiaci műveletek a háboru előtti időben is ismertek voltak, azokra csak a legutóbbi időben fordítanak nagyobb figyelmet; valóban céltudatos alkalmazásuk is csak igen rövid időre tekinthet vissza. Miután ilyen körülmények között ezen a téren aránylag kevés tapasztalat áll rendelkezésre, érthető, ha a nyiltpiaci műveletek jelentősége tekintetében még nem tudott egységes vélemény kialakulni.

A nyiltpiaci műveletek megítélésénél főleg az Egyesült Államokban szerzett tapasztalatokra kell támaszkodnunk. Angliában, ahol ezek szintén komoly szerepet játszanak, a Bank of Englandnek publikációktól való tartózkodása következtében nem igen állnak erre vonatkozó adatok rendelkezésre. Az Egyesült Államokban a legutóbbi időkben szerzett tapasztalatok hatása alatt általában bizonyos csalódás észlelhető a nyiltpiaci műveletekkel szemben. A tapasztalatok ugyanis általában azt mutatják, hogy a nyiltpiaci műveletek segítségével nem lehetséges a fizetőeszközök mennyiségét tartós hatással csökkenteni, vagy növelni. Igaz, hogy a nyiltpiaci eladások momentán csökkentik a forgalomban levő fizetőeszközök mennyiségét, mert az eladott értékpapírok ellenértéke gyanánt pénz folyik vissza a jegybankokhoz, azonban ez a csökkenés csakhamar kiegyenlítődik annak következtében, hogy a leszámítolási üzletben megfelelően emelkedik a benyújtás. A fizetőeszközöknek nyiltpiaci vételek folytán momentán bekövetkező szaporodását pedig a leszámítolások állományának megfelelő csökkenése szokta követni. E tapasztalatok alapján Mellerovicz egyik legújabb cikkében¹⁴ arra a következtetésre jut, hogy a nyiltpiaci műveletek csak arra alkalmasak, hogy a pénzpiacnak egyes na-

¹⁴ Dr. Konrad Mellerovicz: „Open Market Operations“ (Bankwissenschaft 1928 október 15-i szám).

gyobb fizetések alkalmával bekövetkező, átmeneti jellegű egyenetlenségeit ellensúlyozzák, azonban nem alkalmasak arra, hogy a pénzpiacra tartós hatást gyakoroljanak.

Ezt az állásfoglalást tul pesszimistának tartom. Ha igaz is, hogy a nyiltpiaci műveletek nem gyakorolhatnak tartós hatást a fizetőeszközök volumenjére, ez még nem jelenti hatástalanságukat, mert az a hatásuk mindenesetre megvan, hogy a tagbankoknak a Reserve bankokkal szemben való eladósodása megváltozik. A nyiltpiaci eladások fokozzák, a nyiltpiaci vételek csökkentik ezt az eladósodást. Az eladósodás növekedésének vagy csökkenésének pedig nem az a legfontosabb következménye, hogy a tagbankok nagyobb vagy kisebb összeg után fizetik a nyiltpiacinál magasabb leszámítolási kamatlábat.¹⁵ Mellerovicznak igaza van abban, hogy ez önmagában véve a tagbankok által a felekkel szemben alkalmazandó kamattételre nem volna nagyobb hatással, mert az az összeg, amellyel a jegybankoknál leszámított kontingens változik, amelynél tehát a nyiltpiaci és a hivatalos leszámítolási kamatláb közötti különbség érvényesül, a tagbankok által nyújtott hitelekhez viszonyítva csekély. Az eltolódásnak az igazi jelentősége abban van, hogy az eladósodás növekedése fokozza, az eladósodás csökkenése pedig kisebbiti a tagbankoknak a Reserve bankoktól való függését. Ha a tagbankok eladósodása nagy, úgy számolniok kell azzal, hogy a Reserve bankok a náluk való további hiteligenybevételt meg fogják nehezíteni, ami a tagbankokat arra fogja készíteni, hogy hitelnyújtásaiknál nagyobb óvatosságot tanusítsanak. Ez a hatás annál inkább be fog következni, mert a Reserve bankok általában súlyt helyeznek arra, hogy az egyes tagbankok ne legyenek velük szemben állandóan tartozásban, amint ezt a Federal Reserve Board 1926. évről szóló jelentése is kiemeli.

A nyiltpiaci műveletek tehát a tanulmány tárgyává tett kérdések szempontjából komoly jelentőséggel bírnak, mert alkalmasak arra, hogy szükség esetén általuk fokozni lehessen a bankoknak a jegybankoktól való függését és ezáltal előmozdithatják a jegybank által folytatott politika hatékonyságát.

Összefoglalva az eddig kifejtetteket, azt látjuk, hogy azokban az országokban, amelyekben a készpénznélküli forgalom előtérbenyomulása folytán leginkább lehetett veszélyeztetve a valuta- és hitelpolitika egységessége, három olyan eszköz fejlődött ki, amelyek általában alkalmasak arra, hogy a készpénznélküli forgalomnak ezeket a hátrá-

¹⁵ A legutóbbi hónapok eseményei azt eredményezték, hogy a nyiltpiaci kamattételek ezidőszerint (1929. április) magasabbak a Reserve bankok leszámítolási kamatlábanál.

nyait kiküszöböljék és amelyek segítségével a jegybank meg tarthatja azt a pozíciót, amelyet a tisztán, vagy túlnyomólag készpénzforgalmu országokban elfoglal. Ezek azok az eszközök, amelyek a fizetési forgalom és a hitel terén bekövetkezett mélyreható változások dacára lehetővé teszik, hogy a hitelpolitika alaptételei lényegükben változatlanul maradjanak, ezek azok, amelyek az új hitelelméleti felfogások által feltárt jelenségek gyakorlati kihatásait lényegesen letompítják. Ez a három eszköz a következő:

1. A jegybankoknál levő depozitok kötelező aranyfedezete.

2. A közönséges bankok fizetőeszköz gyanánt fungáló betéteinek kötelező fedezete a jegybank által alkotott fizetőeszközökkel. (E két eszközt fentebb együttesen tárgyaltam, mert a kettő szorosan összefügg egymással.)

3. A nyiltpiaci műveletek.

Fontosság tekintetében a két első messze túlhaladja a harmadikat és így, amit ezeknek az eszközöknek valuta- és hitelpolitikai jelentőségéről mondtam, az elsősorban erre a két egymással szorosan összefüggő eszközre vonatkozik.

Láttuk azt is, hogy a felsorolt eszközök tekintetében kialakult helyzet még az angolszász országokban sem felel meg mindig ezen eszközök fogalmi tisztaságának, ami főleg arra vezethető vissza, hogy ez eszközök keletkezésének általában nem az volt az indító oka, hogy a vázolt valutapolitikai célkitűzés eléressék. Így az Egyesült Államokban a tagbankok betétfedezetére vonatkozó előírások elsősorban annak köszönhetik létüket, hogy az Egyesült Államokban tizezrekre menő bank működik, amelyek nagyobb része kellő tőkeerővel nem bíró, kis ellentállóképességű, apró intézet. A gyakori bankbukások késztették arra a törvényhozást, hogy ezen a szervezeti hibán a bankok által tartandó minimális fedezet előírásával próbáljon segíteni.

Az eddigiekben csak az angol-amerikai viszonyokat tartottuk szem előtt. Tettük ezt azért, mert ezekben az országokban a készpénznélküli forgalom sokkal nagyobb jelentőségű, mint másutt és így azok a jelenségek, amelyek a készpénznélküli forgalomnál jelentkeznek, itt sokkal tisztábban észlelhetők. Emellett azokban az országokban, amelyekben a készpénznélküli forgalom kevésbé fejlett, nagy nehézséget okoz a megfelelő statisztikai adatok összeszedése. Így hazánkban, de a mienknél fejlettebb készpénznélküli forgalommal rendelkező Németországban is, nagyon nehéz megállapítani, mely bankkövetelések tekinthetők fizetőeszközöknek. Erre vonatkozó statisztikai adatgyűjtés valójában nincs is, illetve a rendelkezésre álló betétstatisztikai adatoknak a tárgyalt szempontból való használhatósága nagyon kétséges.

Bizonyos azonban, hogy a legtöbb európai országban a készpénznélküli forgalom erősen kifejlődőben van és hogy a fizetéseknek ez a módja számos európai országban már ma is fontos tényező. Amit a készpénznélküli forgalom hatásairól Angliára és az Egyesült Államokra vonatkozóan megállapítottunk, mutatis mutandis vonatkozik az európai kontinens országaira is. Természetesen minél kevésbé fejlett valamely országban a készpénznélküli forgalom, annál szűkebb korlátok között alkothatnak a közönséges bankok hitelnyújtásaikkal fizetőeszközöket. Kevéssé fejlett készpénznélküli forgalom esetén a nyújtott hitelek nagyobb része készpénzben fog felvétetni, a mégis forgalomba kerülő bankkövetelések pedig hamarosan átalakulnak készpénzzé. Viszont éppen ezekben az országokban rendszerint erős strukturális eltolódás megy végbe a fizetési szokásokban, amely a készpénzforgalom fokozatos kiszorítására vezet. Ez a fejlődés valószínűleg előbb-utóbb az európai kontinens országaiban is szükségessé fogja tenni azoknak a valutapolitikai eszközöknek a kiépítését, amelyeket fentebb ismertettem. Tényleg bizonyos haladás észlelhető is ebben az irányban.

Legfeltűnőbb a haladás a jegybank-depozitokra, a jegybankok azonnal lejáró tartozásaira vonatkozó előírásoknál. Míg a háboru előtt ezekre, kevésszámú kivételtől eltekintve, nem vonatkoztak a bankjegyfedezeti előírások, addig az újabban alakult jegybankok fedezeti előírásai az azonnal lejáró tartozások érckészlettel való fedezését is megkívánják.

A közönséges bankok betéteinek kötelező fedezése irányában az európai kontinensen még nem sok történt. A német irodalomban újabban erősen pertraktálják ezt a kérdést, tényleg azonban arra hivatott helyről eddig még nem kezdeményezték a kötelező betétfedezet megvalósítását. Bizonyos fedezetet a betétekkel szemben a kontinentális bankok is tartanak ugyan, azonban ezek olyan csekélyek és amellet nagy-ságuk annyira változó, hogy valutapolitikai jelentőségükről nem lehet szó. — Legyen szabad itt rámutatnom arra, hogy a tartalékok tekintetében valutapolitikai szempontokból egészen más kívánalmak adódnak, mint likviditási szempontból. Az utóbbi szempontból — legalább is amennyiben az egyéni likviditásról és nem az u. n. közgazdasági likviditásról van szó — a bankoknak nemcsak szorosan vett pénzkészletei és jegybank-követelései jönnek figyelembe, hanem általában a bankok könnyen mobilizálható aktívái is. Az előadásomban vázolt valutapolitikai szempontból az utóbbiaknak nincs jelentőségük.

A legutóbbi időben Csehszlovákiában történt kezdeményezés a kötelező betétfedezet megvalósítására. A pénzügyi tanács felállításáról szóló nem régen közzétett törvényjavaslat

tartalmaz egy olyan rendelkezést, amely szerint a pénzügyminiszter a Nemzeti Bankkal egyetértésben és a pénzügyi tanács meghallgatása után a pénzügyintézetek egyes olyan kategóriáira, vagy csoportjaira nézve, amelyek folyószámlabetéteket elfogadnak, kötelezővé teheti, hogy a jegybankoknál folyószámlabetéteik arányában, azonban legfeljebb e betétek $\frac{1}{20}$ része erejéig giró-betéteket tartsanak.

A nyiltpiaci műveletek felé is egyre nagyobb figyelem fordul a kontinensen. Különösen a német irodalomban foglalkoznak ujabban sokat ezekkel. Egyes kontinentális államokban (Németországban már a háboru előtt) megpróbálkoztak alkalmazásukkal, nagyobb jelentőségre azonban eddig nem tettek szert. Figyelmet érdemel ebben a vonatkozásban az 1928 júniusában alkotott francia valutarendezési törvény, amely nyiltpiaci műveletek bevezetését célzó intézkedéseket is tartalmaz. A törvény szerint ugyanis az államnak a jegybankkal szemben a valutarendezés után is fennmaradó 5930 millió frank összegű tartozása erejéig (ez az államadósság a háboru alatt a jegybank által külföldi kormányoknak, főleg Oroszországnak nyújtott kölcsönökből származik) a törlesztési pénztár a jegybanknak nem kamatozó pénztárjegyeket ad át, amelyek törlesztéséről az említett pénztár gondoskodik. A jegybank jogosítva van ezeket a pénztárjegyeket eladni abból a célból, hogy a hitel terjedelmére befolyást gyakoroljon és hogy jegyforgalmának szabályozását biztosítsa; jogosítva van továbbá az eladott pénztárjegyeket lejáratuk előtt visszavásárolni. Ennek az új eszköznek a jelentősége azonban fokozatosan csökkenni fog abban a mértékben, amint ezek a pénztárjegyek törlesztést nyernek.

Általában azok a problémák, amelyeket megvilágítani igyekeztem, az európai kontinensen még egészen új kérdések. Jelentőségük azonban napról-napra növekszik, s minden valószínűség szerint hamarosan el fog jönni az az idő, amidőn itt is aktuális kérdések lesznek.

Judik József.

Pénzintézeteink újabb záloglevélkibocsátásai.

A helyes bankvezetés alapelve, hogy hosszú lejáratú csak akkor szabad kölcsönöket folyósítani, ha a bank maga megfelelő hosszulejáratú hitelekkel vehet igénybe. *Törlesztéses kölcsönök nyújtásának*, mint aktív bankműveletnek, és *a záloglevelek kibocsátásának és eladásának*, mint passzív bankműveletnek, *párhuzamosan kell haladniok*. Ez a liquiditás megtartásának „sine qua non“-ja.

Pénzintézeteink a háború előtt mezőgazdasági és városi ingatlanokra jelzálogos bekebelezés mellett hosszulejáratú törlesztéses kölcsönöket sok száz millió összegben folyósítottak. Ugyancsak sok száz millióra rúgott a névértéke az ezen kölcsönök alapján kibocsátott zálogleveleknek, amelyek részben belföldi, részben külföldi kezekben találtak elhelyezésre.

A koronaromlás ideje alatt — valorizációs rendelkezés hiányában — a régebben felvett kölcsönöket az adósok elértéktelenedett koronában törleszthették és rendkívüli fizetésekkel legtöbbször teljesen kiegyenlítették. Ez pénzintézeteinket arra készítette, hogy a zálogleveleket ennek megfelelően rendkívüli sorsolások útján eredeti korona névértékben fizetésük vissza. *Az ingatlanbirtok, mezőgazdasági és városi egyaránt, számbavehető áldozat nélkül szabadult a háború előtti terheitől, — a záloglevelekbe fektetett vagyonok viszont megsemmisültek.*

Ez a helyzet megrendítette a korona névértékű záloglevelek iránti bizalmat, újabb kibocsátás nem találhatott elhelyezésre és így a törlesztéses kölcsönök nyújtása is megszűnt. Értékálló idegen valutában való hitelnnyújtás az akkori viszonyok között még nem volt lehetséges.

Minthogy a mezőgazdaság tőkeinsége egyre nyomasztóbbá vált, annak mintájára, hogy a mezőgazdasági életben a romló korona helyett az aranyérték nem éppen tökéletes pótlásául a „buzavaluta“ nyert polgárjogot (haszonbérek, földárak megszállásánál stb.), „buzavértékű“ hitelnnyújtással és „buzavértékű“ záloglevelek kibocsátásával tettek kísérletet. Az 1923. XLII. t. c. szerint az ilyen kölcsönök törlesztésénél, záloglevelek kamatfizetésénél stb., *a buzamennyiségnek a*

törvényes fizetési eszközül szolgáló pénznemre való átszámítási kulcsát a Pénzintézeti Központ a szokványbuza tőzsdei árfolyamából állapítja meg.

A korona nemsokára bekövetkezett stabilizálása folytán a buzaértékű jelzálogkölcsonüzlet nem fejlődött ki. Egyedül a Magyar Földhitelintézet folyósított 1924-ben 3 igénylőnek összesen 2600.— q értéket, az ennek alapján kibocsátott 2600.— q névértékű 6%-os buzazáloglevél nagyobb része azonban az intézet tárcájában maradt.

A szanálási válság alatt egyre égetőbb lett annak szükségége, hogy mezőgazdaságunk számára az évtizede elmaradt beruházások pótlására hosszulejáratu hitel álljon rendelkezésre. Az állam által a beruházási program keretében ezen célra rendelkezésre bocsátott 22 millió aranykorona csöpp volt a tengerben. Az építkezések megindulása is attól függött, hogy építkezési célokra hosszulejáratu kölcsönök legyenek felvehetők, miként az a háboru előtt lehetséges volt.

Pénzintézeteink saját tőkéje, amint ez az *aranymérlegekből* kiviláglott, az infláció alatt erősen devalválódott és másirányu lekötöttsége miatt nem volt hosszulejáratu hitelek nyújtására felhasználható. A belföldi mobil tőke jóformán megsemmisült, de — a szerzett rossz tapasztalatok után — különben sem lett volna záloglevelek vételére csábítható.

A hosszulejáratu hitel problémája csak külföldi tőke igénybevételével volt megoldható és ennek lehetősége az európai politikai viszonyok némi tisztulása után az 1926. év elején meg is nyílt. Miután közkölcsöneinket Londonban és Newyorkban barátságosan fogadták, az volt a sürgős feladat, hogy ott piacot teremtsünk zálogleveleinknek is. Kívánatos volt, hogy pénzintézeteink felkinálandó zálogleveleikkel együttesen, ezáltal megnövekedett hitelképességgel, jelenjenek meg az amerikai pénzpiacon.

Ezzel a szükséggel számolt a törvényhozás, amidőn a hosszulejáratu hitel szerzésének megkönnyítésére rendelkezéseket hozott, amelyeket az 1925. évi XV. t.-c. foglal magában. *A pénzügyminiszter engedélyével zálogleveleket bocsáthat ki hitel- és pénzintézetekből, mint tagokból alakult szövetkezet is. A szövetkezeti üzletrészek pótolják a záloglevelek külön biztosítására rendelt alapot.*

Az 1925. évi XV. t. c. által nyújtott lehetőség felhasználásával a *Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, a Magyar Általános Hitelbank, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár, a Magyar-Olasz Bank, a Magyar Leszámitoló- és Pénzváltó-Bank, a Magyar Általános Takarékpénztár és a Hazai Bank* 1926. év elején megalapították a *Magyar Pénzintézeteknek Záloglevélkibocsátó Szövetkezetét*, majd 1927. év végén ugyanezek, a *Hitelbank* kivételével, ellenben a *Nemzeti Takarékpénztár*

és Bank csatlakozásával a Magyar Jelzálogintézeteknek Szövetkezetét hívták életre.¹ Mindkét szövetkezet üzletrésztőkéje 1,000.000.— pengő és vezető tagja a Kereskedelmi Bank, amely az ügykezelést is ellátja.

A tagbankok jelzálogos kölcsöneiket a szövetkezetekre engedményezik, amelyek az engedményezett kölcsönök alapján zálogleveleket bocsátanak ki. Míg a Magyar Pénzintézeteknek Záloglevélkibocsátó Szövetkezte zálogleveleket kizárólag mezőgazdasági ingatlan-fedezettel bíró törlesztéses kölcsönök alapján bocsátott ki, addig a Magyar Jelzálogintézeteknek Szövetkezte budapesti ingatlanokra folyósított házkölcsönökét is elfogad fedezetül.

A jelzálogintézeteknek korábbi tevékenységét az újabbtól élesen elhatárolja, hogy az 1925. évi január hó 1. napja előtt bejegyzett jelzálogjoggal biztosított kölcsönkövetelések, amelyek záloglevélkibocsátás alapjául szolgáltak, csupán az ezen követelések alapján kibocsátott záloglevelek összességének biztosítékául szolgálnak. Az 1925. évi január 1. után kibocsátott záloglevelek összességének biztosítékául viszont a fenti időpont után bejegyzett jelzálogjoggal biztosított kölcsönkövetelések szolgálnak.

Az 1926. esztendő a magyar pénzintézetek történetében a jelzálogüzlet reneszánszát jelenti. Az államháztartás gyorsan végrehajtott konszolidálása bizalmat ébresztett a külföldön és az angol és amerikai pénzpiacok kedvező hangulata lehetővé tette, hogy intézeteink nagymennyiségű záloglevelet helyezzenek el ezekben az országokban. A nemzetközi piacon bőséges pénzkinálat jelentkezett, a kamatláb csökkent, a *7.5% névleges kamatozású záloglevéltípusról át lehetett menni a 7%-osra*, anélkül, hogy alacsonyabb kibocsátási árfolyamot kellett volna elfogadni.²

Sajnos, a nemzetközi pénzpiac eme kedvező alakulása nem tartott sokáig. A különböző országok köz- és magánkölcsönei elárasztották a piacokat és rövidesen bizonyos telítettség jelentkezett. 1927. év végétől egyre nehezebb lett új kibocsátásokat tető alá hozni, a feltételek a newyorki kamatlábemelkedés miatt is kedvezőtlenebbek voltak. Az 1928. évben pénzintézeteink záloglevélkibocsátásaiban bizonyosfokú vontatottság állott be, ami természetesen már a jelzálogkölcsönök nyújtására is mindinkább visszahat, amennyiben pénzintézeteinket hosszulejratu kihelyezések tekintetében óvatosságra inti.

¹ A Hazai Bank és a Nemzeti Takarékpénztár a szövetkezeteknek csak jogi okból tagjai (7 tag szükséges!), aktív részt a szövetkezetek működésében nem vesznek.

² A háboru előtt zálogleveleink névleges kamatozása 4—4½% volt.

1926. januárjától, mikor a *Magyar Földhitelintézetnek a háboru után elsőnek sikerült külföldön magyar zálogleveleket eladni*, pénzügyintézeteink a következőkben elősorolt nagyobb tételekben adtak el külföldre zálogleveleket.³ Az eladás rendszerint úgy történik, hogy a magyar intézet saját kibocsátású zálogleveleiből egy nagyobb tételt fix áron átad egy londoni vagy newyorki bankárcsoportnak, amely azt azután 3—4%-kal magasabb kibocsátási árfolyamon nyilvános jegyzésre bocsátja és sok mindentől függ, hogy nagyobb vagy kisebb részét sikerül-e a befektetési papirokat kereső közönség között elhelyezni. A kibocsátási árfolyam a piac mindenkor helyzetétől függ; csak példaképpen említjük meg, hogy egyik legutolsó magyar vonatkozású emisszió nál Newyorkban egyik nagy pénzügyintézetünk 7½%-os zálogleveleit 98¾%-os kurzuson bocsátották aláírásra.

A *Magyar Földhitelintézet a Haes & Sons, a Hambros Bank Ltd.* és az *Anglo-International Bank Ltd.* londoni cégekkel kötött megállapodás értelmében fentiek útján 1926. évi január 5-én Londonban 1,000.000.— angol font névértékű 7½%-os záloglevelet nyilvános jegyzésre bocsátott. Ez volt a háboru után az első magyar záloglevél-emisszió külföldön. Majd 1926 júniusában a *Guaranty Company of New-York* és a *W. A. Harriman and Co.* newyorki bankházak útján 3,000.000 dollár névértékű 7½%-os záloglevelet helyezett el Amerikában. 1927-ben további 500.000 font, 1928-ban 500.000 font és 3,000.000 dollár 7½%-os zálogleveleket adott el a londoni és newyorki piacon, a már említett bankcégek útján.

A *Kisbirtokosok Országos Földhitelintézetének*, az intézet 1927. év végén megtörtént reorganizálása után, 1928-ban 2,000.000 dollár névértékű 7%-os záloglevelet sikerült Amerikába eladni és ennek révén e nagyjelentőségű intézet ismét megkezdhette a törlesztéses kölcsönök folyósítását.

A *Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetsége* záloglevélszerű fedezet alapján 35 éves földhitelkötvényeket hoz forgalomba, melyek azonban külföldön eddig még nem kerültek nyilvános kibocsátásra.

Az *Országos Központi Hitelszövetkezet* 1927 elején az *Angol-Magyar Bankkal* karöltve a *Marshall Field, Gloré, Ward & Co.* newyorki bankcég útján 3,000.000 dollár névértékű 7%-os 5—10 éves kötvényt helyezett el. Ebben az emisszióban az Angol-Magyar Bank 1,000.000 dollárral részesedett, amiért az Országos Központi Hitelszövetkezetre fedezetképpen ugyanilyen összegű kölcsönöket engedményezett.

A *Magyar Pénzügyintézeteknek Záloglevélkibocsátó Szövetkezetének* és a *Magyar Jelzálogintézeteknek Szövetkeze-*

³ Az ipari jelzálogleveleket nem vonjuk be tárgyalásunk körébe.

térek zálogleveleit, melyeket a szövetkezetek a tagbankok által nyújtott törlesztéses kölcsönök alapján bocsátottak ki, a *European Mortgage and Investment Corporation* bostoni cég vette át. (*Lee Higginson and Co.* és *J. Henry Schroder Banking Corporation* alapítása.) A záloglevelek a Corporationnak az Egyesült Államokban forgalomba hozott kötvényei (*Bonds*) fedezetéül szolgálnak. Az első szövetkezet 1926-ban 6,100.000 dollár névértékű 7½%-os, a második szövetkezet 1927-ben 7,000.000 dollár, 1928-ban további 6,000.000 dollár 7%-os záloglevelet bocsátott ki és adott el a fentemlitett módon.

A *Magyar Általános Hitelbank*, amely a törlesztéses kölcsönök nyújtását csak 1925 végén vette fel üzletágai közé, a *Pesti Magyar Kereskedelmi Bank*, a *Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület* és a *Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bank* önálló nagyobb szabású záloglevél-emisszióval nem léptek a külföldi piacra. Ezek az intézetek törlesztéses kölcsönkihelyezéseiket részben az említett két szövetkezetre való engedélyezés, részben saját zálogleveleiknek kisebb tételekben bel- és külföldön való értékesítése által igyekeztek mobilizálni.

Az *Angol-Magyar Bank*, azonkívül, hogy az Országos Központi Hitelszövetkezet már ismertetett emissziójában 1,000.000 dollárral részesedett, 1927-ben az *Ames, Emerich & Co.* newyorki bankcég útján 1,500.000 dollár névértékű 7½%-os záloglevelet helyezett el Amerikában, 1928-ban pedig 100.000 font névértékű 7½%-os záloglevelet engedett át angol üzletbarátainak.

A *Magyar-Olasz Bank* 1927-ben 1,000.000 dollár névértékű 7½%-os 5 éves kötvényt adott el a *P. V. Chapmann & Co.* és az *A. M. Lamport & Co.* amerikai cégeknek, 1928-ban pedig egy newyorki bankársoportnak, melynek a *W. R. Compton Co.*, *Hallgarten & Co.* és a *Bancomit Corporation* voltak tagjai, 2,700.000 dollár névértékű 7½%-os záloglevelet engedett át.

A *Magyar Általános Takarékpénztár* 1928. év elején 500.000 font névértékű 7½%-os záloglevelet a *Lazard Brothers & Co.* bankcég útján a londoni piacon helyezett el.

A *Magyar Országos Központi Takarékpénztár F. Lisman & Co.* cég révén 1,500.000 dollár névértékű 7½%-os záloglevelet Amerikába adott el.

A *Belvárosi Takarékpénztár* 7½%-os font névértékű zálogleveleit, mintegy 500.000 font összegben, több részletben adta el a londoni, newyorki és amsterdami piacokon. A londoni elhelyezést a *National Securities Corporation Ltd.*, az amsterdami (kb. 140.000 font összegben) az *Incasso-Bank* bonyolította le. 1928-ban 1,750.000 dollár névértékű 7%-os

záloglevelet a *Colvin & Co.* és *E. H. Rollins & Son* newyorki cégek vettek át és helyeztek el az amerikai piacon.

Az ismertett külföldre történt és nagy tételekben eszközölt záloglevéleladások együttléve

$$\begin{array}{r} 38,550.000 \text{ dollárt} = \text{kb. } 220,000.000 \text{ pengőt és} \\ 3,100.000 \text{ fontot} = \text{kb. } 86,000.000 \text{ pengőt} \\ \hline \text{összesen kb. } 306,000.000 \text{ pengőt} \end{array}$$

tettek ki. Megjegyzendő, hogy ezek a számok a kibocsátások névértékét adják meg, nem pedig azt az összeget, mely az *elszámolási árfolyam* tekintetbevételével az eladásokból a magyar pénzüzetek rendelkezésére állt.

Intézeteink a nagyobb tételeken kívül kisebb tételekben is adtak el zálogleveleket, nemcsak külföldre, hanem belföldre is. Belföldön maguk a kötvény- és a záloglevélkibocsátással foglalkozó intézetek is vásárolnak zálogleveleket, hogy azokat kötvényeik és zálogleveleik külön biztosítására rendelt alapokként kezeljék, melyek létesítését a törvény kötelezően előírja. Ezek az alapok jelentős összegű záloglevelet tartanak lekötve. Belföldi vásárlókként még a biztosító társaságok és a különféle nyugdíjalapok jönnek számításba. Elvéve ugyan, magánosok is újra érdeklődést mutatnak a magas kamatjövedelmet hozó és jól fedezett záloglevelek iránt.

Pénzüzeteinknek a záloglevelekre vonatkozó mérlegadatai az újabb kibocsátások megkezdésétől ugrásszerű emelkedést mutatnak. A lendületes emissziós tevékenységről az évvégi mérlegek alábbi adatai tanuskodnak. Megjegyezzük, hogy *a régebbi, koronaértékű, jelzálogkölcönüzletre vonatkozó számadatokat mindenütt figyelmen kívül hagytuk.*

I. Forgalomban levő záloglevelek az évvégi mérlegek szerint.⁴

	1926	1927	1928
	P	P	P
Magyar Földhitelintézet..	34,544.617.15	59,461.900.—	85,798.577.50
Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete	—	—	14,784.362.50
Magyar Földhitelintézetek Orsz. Szövetsége	—	3,784.584.—	5,900.012.95
Országos Központi Hitel- szövetkezet	—	17,058.000.—	17,200.000.—
Magyar Pénzintézeteknek Záloglevélkibocsátó Szövetkezete	31,895.808.—	41,349.168.—	38,726.538.40
Magyar Jelzálogintézetek- nek Szövetkezete.....	—	—	74,098.710.40
Magyar Ált. Hitelbank ..	405.518.85	5,090.073.33	7,989.935.26
Pesti Magyar Kereskedelmi Bank	3,585.600.—	7,308.400.—	10,456.000.—
Pesti Hazai Első Takarékp. Angol-Magyar Bank	1,777.129.45	5,975.980.10	12,029.139.70
Magyar-Olasz Bank	—	5,715.000.—	11,383.250.—
Magy. Ált. Takarékpénztár	273.528.—	10,881.491.40	27,543.556.—
Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bank.....	1,469.473.36	5,834.888.—	17,075.084.48
Magyar Orsz. Központi Takarékpénztár	—	10,457.795.76	13,606.694.—
Belvárosi Takarékpénztár	1,542.064.48	13,191.730.50	13,218.461.85
	12,060.209.50	25,993.402.60	
Összesen	75,493.739.29	198,169.220.59	375,803.725.64

Az évvégi mérlegállományok egybevetéséből megállapítható, hogy a magyar pénzintézetek összes záloglevélkibocsátása

1926-ban 75 millió pengőre,
1927-ben 123 millió pengőre,
1928-ban 178 millió pengőre rugott.

Tekintettel arra, hogy a záloglevélkibocsátásra alakult szövetkezetek mérlegadatai is a tagbankok jelzálogkölcsonei alapján kibocsátott zálogleveleket tüntetik fel, azért az 1. táblázatból az egyes intézetek emissziós tevékenysége világosan nem tűnik ki. Ha azonban a szövetkezetek záloglevélállományát a tagbankok állományához számítjuk hozzá, akkor a nyert kép már alkalmas lesz az egyes intézetek jelentőségének összehasonlítására a záloglevél-emissziók terén.

⁴ Az Országos Központi Hitelszövetkezet 1928. évi mérlegét még nem hozta nyilvánosságra, a közölt szám a valóságtól azonban lényegesen nem tér el és a már említett 5—10 éves dollárkötvények pengőértékét adja meg.

A Magyar-Olasz Bank mérlegadataiban kb. 5.5 millió értékű 5 éves dollárkötvény bennfoglaltatik.

A Kereskedelmi Bank közölt adatait nem a közzétett mérlegből, hanem számítás útján kaptuk.

II. Az egyes intézetekre eső összes záloglevélemisszió 1928 december 31-én.⁵

	Forgalomban levő saját záloglevelek P	Engedményezett jelzálogkölcsönök P	Összesen P
Magyar Földhitelintézet..	85,798.577.50	—	85,798.577.50
Kisbirt. Orsz. Földhitelint.	14,784.362.50	—	14,784.362.50
Magyar Földhitelint. Orsz. Szöv.	5,900.012.95	—	5,900.012.95
Orsz. Közp. Hitelszöv. ..	11,466.500.—	—	11,466.500.—
Magy. Ált. Hitelbank ...	7,989.935.26	13,428.577.90	21,418.513.16
Kereskedelmi Bank	10,456.000.—	36,657.931.50	47,113.931.50
Hazai Takaréék	12,029.139.70	26,226.090.41	38,255.230.11
Angol-Magyar Bank	11,383.250.—	5,733.500.—	17,116.750.—
Magyar-Olasz Bank	27,543.556.—	9,745.553.44	37,289.109.44
Magyar Ált. Takaréék ...	17,075.084.48	5,996.887.30	23,071.971.78
Leszámitoló Bank	13,606.694.—	20,165.446.09	33,772.140.09
Moktár.....	13,218.461.85	—	13,218.461.85
Belvárosi Takaréék	25,993.402.60	—	25,993.402.60
Összesen	257,244.976.84	117,953.986.64	375,198.963.48

A magyar pénzügyintézetek által 1928 december 31-ig kibocsátott záloglevelek összegét, 37,5 millió pengőt, 100-zal véve egyenlőnek, ebben az egyes intézetek százalékszerű részesedése a következő:

Magyar Földhitelintézet	22·9%
Kereskedelmi Bank	12·6,,
Hazai Takaréék	10·2,,
Magyar-Olasz Bank	9·9,,
Leszámitoló Bank	9·0,,
Belvárosi Takaréék	6·9,,
Magyar Általános Takaréék	6·2,,
Magy. Ált. Hitelbank	5·7,,
Angol-Magyar Bank	4·6,,
Kisbirtokosok Orsz. Földhitelintézete	4·0,,
Moktár.	3·5,,
Orsz. Központi Hitelszövetkezet	3·0,,
Magyar Földhitelintézetek Orsz. Szöv.	1·5,,
	100·0%

⁵ A Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete, a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetsége és az Országos Központi Hitelszövetkezet által a Magyar Földhitelintézetre engedményezett kölcsönöket kétszeres számítás elkerülése végett figyelmen kívül hagytuk.

Az Angol-Magyar Banknak 1,000.000 dolláros részesedését az Országos Központi Hitelszövetkezet kötvénykibocsátásában az előbbi állományához kell számítani, tehát az utóbbinak saját záloglevélállományából P 5,733.500-at levontunk.

Amint előljáróban tárgyaltuk, az 1926. és 1927. években a záloglevelek eladása a külföldi piacokon könnyű volt és így bankjainknak nem kellett az immobilizálódás rémétől tartaniok; *a sikeres emissziók által pedig a törlesztéses kölcsönökben lekötött tőkét újra meg újra mobilizálhatták.* Ez a kedvező helyzet lehetővé tette, hogy bankjaink a hosszulejratu kölcsönt keresőket kielégíthessék és így a jelzálogos kölcsönnyújtási üzletág erőteljesen kifejlődött. Az 1925. évi mérlegekben még a koronaértékű kölcsönök elsorvadt számai szerepelnek, 1926-tól hatalmas arányu emelkedést látunk.

III. A folyósított törlesztéses kölcsönök összege az évvégi mérlegek szerint.⁶

	1926 P	1927 P	1928 P
Magyar Földhitelintézet..	34,587.217.—	59,641.492.70	85,807.809.03
Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete	—	—	16,324.372.15
Magy. Földhitelintézetek Orsz. Szövetsége	563.757.58	4,579.228.50	8,972.433.58
Orsz. Közp. Hitelszöv. ..	—	11,376.490.54	11,566.500.—
Magy. Ált. Hitelbank ...	9,250.035.37	22,733.914.39	42,724.061.17
Kereskedelmi Bank	12,413.328.08	36,179.412.38	51,776.189.77
Hazai Takarék.....	13,345.686.25	25,141.762.26	54,457.326.03
Angol-Magyar Bank	—	11,719.097.62	18,653.477.83
Magyar-Olasz Bank	4,592.171.30	22,561.014.69	38,911.143.77
Magyar Ált. Takarék ...	2,519.403.08	20,335.682.02	37,028.949.21
Leszámitolóbank	7,497.343.61	25,935.074.42	34,235.939.93
Moktár.....	2,953.235.97	13,276.181.71	17,568.370.57
Belvárosi Takarék.....	1,542.064.48	12,068.091.88	29,860.185.34
Összesen	89,264.242.72	265,547.443.11	447,886.758.38

Ha az 1928 december 31-iki mérlegek alapján szembeállítjuk a folyósított kölcsönök összegét a kibocsátott záloglevelek és engedményezett kölcsönök együttes összegével (v. ö. a II. és III. táblázatokat!), akkor kitűnik, hogy *a folyósított kölcsönöknek hány százalékát sikerült az illető intézetnek mobilizálnia:*

⁶ Az Országos Központi Hitelszövetkezetre az Angol-Magyar Bank által engedményezett circa 5.7 millió összegű kölcsönt az előbbi adataiból kétszeres számítás elkerülése végett le kellett vonnunk. Az O.K.H. 1928. évi adata csak megközelítő.

Mobilizálási arányszámok.

	1. Összes folyósított kölcsönök P	2. Kibocsátott záloglevelek és engedményezett kölcsönök P	3. Hány %-a a 2. az 1.-nek P
Magyar Földhitelintézet	85,807.809.03	85,798.577.50	100·0%
Kisbirtokosok Orsz. Földhitelint.	16,324.372.15	14,784.362.50	90·7 „
M. Földhitelint. Orsz. Szövetsége	8,972.433.58	5,900.012.95	65·8 „
Orsz. Közp. Hitelszövetkezet	11,566.500.—	11,466.500.—	99·1 „
Magy. Ált. Hitelbank	42,724.061.17	21,418.513.16	50·2 „
Kereskedelmi Bank	51,776.189.77	47,113.931.50	91·0 „
Hazai Takaréék	54,457.326.03	38,255.230.11	70·2 „
Angol-Magyar Bank	18,653.477.83	17,116.750.—	91·8 „
Magyar-Olasz Bank	38,911.143.77	37,289.109.44	95·9 „
Magyar Ált. Takaréék	37,028.949.21	23,071.971.78	62·4 „
Leszámitoló Bank	34,235.939.93	33,772.140.09	98·7 „
Moktár	17,568.370.57	13,218.461.85	75·1 „
Belvárosi Takaréék	29,860.185.34	25,993.402.60	86·9 „
Összesen	447,886.758.38	375,198.963.48	83·7%

Pénzüntézetek az 1928 december 31-ig 448 millió pengő összegben folyósított törlesztéses kölcsönöknek 83.7%-át, 375 millió pengőt, mobilizálták, míg a kölcsönállomány 16.3%-a, 73 millió pengő, amely kereken 13 millió dollárnak, vagy 2.6 millió angol fontnak felel meg, mobilizálásra várt. Ez az összeg azóta a folyó évben folyósított kölcsönök révén még emelkedett, mert jelentékenyebb összegű záloglevél eladása a múlt év ősze óta az amerikai és általában a nemzetközi pénzpiac állandó feszültsége miatt nem volt lehetséges.

A mérlegek „Kibocsátott záloglevelek“ („Forgalomban levő záloglevelek“) tételeihez meg kell jegyezni, hogy azok nem fedik az illető bankok által tényleg eladott záloglevelek összegét. A „forgalomban levő“ záloglevelek egy része ugyanis a valóságban a bank trezorjaiban hever és eladásra vár. A tárcában levő saját záloglevelek a mérleg vagyon oldalán az értékpapírok között szerepelnek és így ellensúlyozzák a kibocsátott záloglevelek tehertételét. Arra a kérdésre azonban, hogy a kimutatott záloglevél-emisszió mily nagy része maradt az egyes intézetek tárcájában, csak bizonytalan értékű választ lehetne adni, mert arról a legtöbb mérleg nem tájékoztat.

A forgalomban levő záloglevelekre vonatkozó mérlegadatokat az idegen értékben kibocsátott záloglevelek pengőellenértékét közlik. Érdekes azonban a következő IV. táblázat, amely a kibocsátott záloglevelek megoszlását pénzérték és névleges kamatozás mellett tünteti fel:

Emissziós intézeteinknek 1925. január 1-e után kibocsá-

IV. A kibocsátott záloglevelek megoszlása 1928 december 31-én.

	Dollár		Angol font		P e n g ő	
	7%-os	7½%-os	7%-os	7½%-os	7%-os	7½%-os
Magyar Földhitelintézet	—	5,273.000	—	2,000.000	—	—
Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete ..	2,575.000	—	—	—	—	—
Magyar Földhitelintézetek Orsz. Szövetsége	—	1,030.300	—	—	—	—
Országos Központi Hitelszövetkezet	3,000.000	—	—	—	—	—
Magyar Pénzügyintézeteknek Záloglevélkibocsátó Szövetkezete	—	6,756.200	—	—	—	—
Magyar Jelzálogintézeteknek Szövetkezete .	12,927.200	—	—	—	—	—
Magy. Ált. Hitelbank	83.150	1 312.350	—	—	—	—
Kereskedelmi Bank	749.950	1,064.250	1 950	—	—	—
Hazai Takarék	—	2,285.200	—	—	—	—
Angol-Magyar Bank	—	1,500.000	—	100.000	—	—
Magyar-Olasz Bank	88.800	4,295.300	64.880	19.700	—	900.000
Leszámitolóbank	—	2,221.450	—	—	—	—
Magyar Általános Takarék	—	451.000	—	497.800	600.000	—
Moktár	—	2,308.700	—	—	—	—
Belvárosi Takarék	1,750.000	—	—	573.680	—	—
Összesen	21,174.100	28,497.750	66.830	3,191.180	600.000	900.000

tott és 1928. december 31-én forgalomban levő záloglevelei eszerint a következők:

\$	21,174.100	n. é.	7%-os	záloglevél	P	121,400.000	értékben
\$	28,497.750	„	7½%-os	„	„	163,300.000	„
£	66,830	„	7%-os	„	„	1,800.000	„
£	3,191.180	„	7½%-os	„	„	88,800.000	„
P	600.000	„	7%-os	„	„	600.000	„
P	900.000	„	7½%-os	„	„	900.000	„

Összesen: P 376,800.000 értékben.⁷

Az aránylag csekély eltérést, hogy a kibocsátott záloglevelek értékét itt kerekben 376,800.000 pengőben számítottuk ki, míg az I. táblázatnak a mérlegekből vett adatai alapján 375,803.725.64 pengőben tüntettük fel, az átszámítási árfolyamok különbözősége (áru, pénz, közép) magyarázza meg.

Névleges kamatozás szempontjából tekintve

P 123,800.000 értékű 7%-os (az állomány 32.8%-a),

P 253,000.000 értékű 7½%-os (az állomány 67.2%-a) záloglevél van forgalomban.

A IV. táblázatból látható, hogy pénzügyeinknek a háboru után kibocsátott záloglevelei elenyésző kivétellel idegen értékre, angol fontra vagy dollárra, szólnak. Ez megfelel annak a ténynek, hogy túlnyomó részben az angol és amerikai piacon kerülnek kibocsátásra. *Az egész záloglevélállományból*

<i>dollár névértékű</i>	<i>75.6%,</i>
<i>angol font névértékű</i>	<i>24.0%,</i>
<i>pengő névértékű</i>	<i>0.4%,</i>
	<i>100.0%.</i>

A háboru előtt a magyar záloglevelek külföldi vásárlói főleg *Ausztria, Németország, Franciaország*, továbbá *Svájc* és *Hollandia* voltak. A két első ország a háboru után ugyancsak tőkeimportra szorul, *Franciaország* hosszulejratu kölcsönök iránt még nem érdeklődik, *Svájcban* és *Hollandiában* pedig a háboru előtti koronaértékű kibocsátások nem-valorizálása nehezíti meg a magyar záloglevelek eladását, bár az utóbbi országban egyes tételeket már sikerült elhelyezni.

A *nemzeti vagyon* felbecsülésénél, valamint a *fizetési mérleg* összeállításánál elsőrangban fontos adat, hogy mennyi belföldi értékpapir van külföldi tulajdonban. Kíséreljük meg kiszámítani, hogy az új kibocsátású magyar záloglevelek közül mennyi nyert külföldön elhelyezést.

⁷ Ismételten kiemeljük, hogy a kimutatott 376 millió pengő összegű záloglevélállományban a szorosán vett zálogleveleken kívül a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetségének 1,030.300 dollár összegű 35 éves földhitelkötvénye, az Országos Központi Hitelszövetkezetnek 3 millió dollár összegű 5—10 éves kötvénye és a Magyar-Olasz Banknak 930.000 dollár összegű 5 éves kötvénye (együttesen 27 millió pengő értékben) bennfoglaltatik.

A korábbiak szerint a nagytételű külföldi záloglevél-emissziók 306 millió pengőt tettek ki. Ez a mennyiség csaknem teljes egészében még külföldön van, mert az annuitás törlesztő hányada az első években nagyon csekély. Mégis a rendes és rendkívüli törlesztések, valamint az ezen kibocsátásokból Magyarországra szivárgó töredékek fejében felvesszük a fenti összegnek $2\frac{1}{2}$ —3%-át, 8 millió pengőt, marad tehát 298 millió pengő. Minthogy az egész záloglevélállomány 376 millió pengő, a különbözet 78 millió pengő.

A bankok üzletjelentéseire támaszkodva, egyébként azonban becslésszerűen, feltesszük, hogy ennek fele, 39 millió pengő értékű záloglevél, kisebb tételekben ugyancsak külföldre lett eladva, míg a másik fele vagy a bankok saját tárcájában van, vagy a biztosítéki alapok állományaképen kezelik, vagy pedig, aránylag kis részben, belföldön lett elhelyezve. Ezek szerint az 1928. december 31-én 376 millió pengő értékben fennálló záloglevél-állományból 337 millió pengő külföldi tulajdonban, míg 39 millió pengő értékű belföldi kezelvekben van. Ez a becslés a tényleges megoszlástól legfeljebb 10—15 millióval térhet el.

Befejezésül a tárgyalás teljessége kedvéért meg kell emlékeznünk arról, hogy a magyar kormány támogatásával hónapok óta tárgyalások folynak azon célból, hogy a záloglevélkibocsátásokat egységesítsék. *Egy ujonnan alakítandó intézetnek kizárólagos joga lenne a záloglevélkibocsátás, amelyben az egyes bankok megállapított quóta szerint részesednének.* Ennek a központi emissziós intézetnek zálogleveleit pedig a newyorki *National City Bank* által alakított amerikai pénzcsoport venné át.

Ez alkalommal nem kívánunk részletesen foglalkozni mindazokkal az érvekkel, amelyek egy ilyen monopóliumszerű berendezkedés mellett és ellen szólnak. Azt azonban le lehet szögezni, hogy a magyar pénzüzetek mindaddig, amíg a nemzetközi pénzpiac helyzete nem vált oly feszültté, hogy bármely országból származó emisszió nehézségekkel jár, ki tudták elégíteni a mezőgazdasági és városi ingatlanbirtoknak hosszulejáratu hitel iránti jogos igényét. *És a magyar záloglevél-emissziók feltételei nem voltak rosszabbak, mint a közölcösöneinké.*

Meg kell-e alkotni a központi záloglevélkibocsátó intézetet, vagy nem, az egyedül azon mulik, hogy az amerikai csoport elfogadható feltételekkel hajlandó-e átvenni a magyar zálogleveleket most, amikor a külföldi pénzpiacokon az elhelyezés fennakadt. Ez olyan eredmény lenne, mely megérdemli, hogy egyéb szempontok mellette háttérbe szorul-

Künsztler Zoltán.

Közlemények.

Törekvések Angliában az ipari béke megalapozására.

A katonai győzelem, mint ismeretes, Angliára nézve nem jelentette egyuttal háborúelőtti gazdasági hatalmának, háborúelőtti prosperitásának visszaszerzését is. A háború alatt Anglia egyik-másik fogyasztópiaca berendezkedett arra, hogy önmaga lássa el magát bizonyos iparcikkekkel, ismét más fogyasztó országok annyira elszegényedtek, hogy képtelenek külföldről nagyobb mennyiségű árut vásárolni; mindehhez járult, hogy az angol ipar egy része képtelennek bizonyult arra, hogy az új viszonyokhoz adaptálódjék és így a háború befejeztével rövid és átmeneti virágzás után a pangás hosszú évei következnek Angliában. A termelésben részes felek először egymás terhére iparkodnak a depresszió káros hatásait magukra nézve semlegesíteni: a társadalmi osztályok közötti egyenetlenkedés fokozódik, míg végül 1926-ban kirobban a nagy harc: előbb a bányászsztrájk, majd az általános sztrájk, hihetetlen károkat okozva mindkét félnek és az egész gazdasági életnek egyaránt.¹ Az ilyen végeredményben csak csalódást hozó harc engedi végül szóhoz azokat, kik már régen magukban hordják a gondolatot, hogy tisztességes és méltányos meg egyezés mindkét félnek hasznára válik, különösen ha a felek lényegében egy és ugyanazon munka közös elvégzésére vannak rendeltetve és ha a közöttük fennálló ellentét sokszor inkább látszólagos és érzelmi alapokon nyugvó mint tényleges és leküzdhetetlen érdekellentétben alapuló. Éppen az érzelmi momentumoknál és kölcsönös bizalmatlanságnál fogva azonban kezdetben nehéz munkája van a meg egyezés hirdetőinek, előbb propagandával és esetleg tettekkel is meg kell teremteniök azt az atmoszférát, melyben a béke irányában reális lépések tehetők. Nagy eredményt jelent tehát már az is, hogy sikerült munkaadókat és munkásokat leültetni egymás mellé a zöld asztalhoz. Az Angliában most folyó tárgyalások annál is figyelemreméltóbbak, mert nem az államtól kiinduló és állami intézkedésekben csucsosodó szociális törekvésekről van szó, hanem munkaadók és munkások önkéntes, jóindulaton és megértésen alapuló együttműködéséről.

Még 1927 szeptemberében történt, hogy az angol szakszervezetek kongresszusán Edinburghban az elnök, George Hicks beszédében kívánatosnak jelezte, hogy munkaadók és munkások közösen tárgyalják meg az angol gazdasági élet súlyos helyzetét és közösen vizsgálják meg azokat a módosztatásokat, melyek mellett az ipar eredményességének és a munkások életszínvonalának növelésére irányuló kooperáció lehetséges volna. Szívesen fogadta ezt a felszólítást a Na-

¹ Angliában 1926-ban 162,000.000 munkanap ment veszendőbe az ipari háború folytán.

tional Confederation of Employers' Organisations tanácsa is ugyan-ezen év okt. 18-án tartott ülésén, azonban az első tulajdonképeni kezdeményező lépést mégis Lord Melchett (akkor még sir Alfred Mond) vezetésével egy befolyásos iparosokból (mint Lord Londonderry, Lord Colwyn, sir Robert Hadfield, sir Hugo Hirst, sir Peter Rylands, sir Josiah Stamp) álló csoport tette meg, midőn 1927 november 23-án a szakszervezetek kongresszusának tanácsát (General Council of the Trades Union Congress) egy konferenciára meghívta, hogy ott az ipari reorganizáció és az ipari béke kérdését együttesen megvitassák. A meghívást tartalmazó levélben többek között a következő mondatok foglaltatnak: „Tudjuk, hogy az ipari rekonstrukció csak azokkal együtt és azok közreműködésével hajtható végre, akik fel vannak jogosítva és hatalmazva, hogy a szervezett munka nevében beszéljenek“... „Hisszük, hogy a közös érdekek, melyek összefűznek bennünket, erősebbek mint a szemre ellentétes érdekek, melyek szétválasztani látszanak“, élénk fényt vetve arra a megértő és igazi együttműködést kereső szellemre, melyben a meghívás fogant.

A szakszervezetek kongresszusának tanácsa ezen meghívást egy külön e célra összehívott ülésén 1927 dec. 20-án elfogadta, minek folytán a konferencia 1928 január 12-én Lord Melchett elnöklete alatt összeülhetett. Lord Melchett hangsúlyozta, hogy a konferencián résztvevő munkaadók nem valamely mandátum alapján járnak el, hanem csak egyéni minőségben vannak jelen; közölte továbbá, hogy a munkaadói csoport a maga részéről 8 tagból álló bizottságot küldött ki, hogy az egy a szakszervezetek kongresszusának tanácsa által hasonlóképen kiküldendő bizottsággal részletekbe menőleg folytassa le a tárgyalásokat. Elhatározott még, hogy a teljes üléseken felváltva Lord Melchett és Ben Turner (a T. U. C. tanácsának elnöke) fognak elnökölni. A T. U. C. tanácsa 1928 jan. 24-én a tárgyaló bizottságot a maga részéről is kijelölte és így az érdemleges tárgyalások megkezdődtek.

Elsősorban is megállapították, hogy a konferencia közelebről mely tárgyakkal foglalkozzék. Az elfogadott munkaprogramm nagyon széleskörű és nagy vonásokban a következő témákat öleli fel:

1. *Az ipari relációk szervezete* (szakszervezetek elismerése, kollektív alku, a munkaviszony tartósságának növelése, szervezeten való részvétel miatti üldözés, üzemi tanácsok, betegségi és munkanélküli biztosítás stb.)

2. *Munkanélküliség.*

3. *Az árukért és szolgáltatásokért befolyó összegek felosztása* (magas bérek politikája, munkások részesedése a vállalat hasznában, minimális bérekre vonatkozó elvek stb.).

4. *Az ipar szervezete, technikája és kontrollálása* (racionalizálás, felesleges belföldi verseny hatása stb.).

5. *Pénzügyek.* (Bank- és hitelrendszerek, az ipar finanszírozása, adók stb.).

6. *Szervezeti kérdések.* (Nemzeti ipari tanács felállítása stb.).

7. *Nemzetközi vonatkozások.* (Álacsonyabb munkás-életszínvonalu országok versenye, nemzetközi gazdasági konferencia stb.).

8. *Általános ügyek.* (Egészségi, nevelési, kutatási kérdések stb.).

Míthogy a konferencia úgy találta, hogy tanácskozásai huzamosabb ideig fognak eltartani, szükségesnek látta, hogy az addig elért eredményeket 1928 július 4-én egy közbenszóló jelentésben nyil-

vánosságra hozza. Ez az „Interim Report“ a következő megállapításokat és határozatokat tartalmazza:

1. A szakszervezetek elismertetnek, mint legalkalmasabb munkásszervezetek azon célra, hogy velük az összes munkaadókat és munkásokat közösen érdeklő kérdések megtárgyaltassanak.² Leszögeztetik, hogy a munkaadók és munkások közötti tárgyalásokat lényegesen megkönnyíti, ha munkaadók és munkások egyaránt szervezetekbe vannak tömörülve.

2. A jelentés helytelennek nyilvánítja, hogy egy munkás azért, mert valamely szakszervezet tagja, vagy mert abban valamely szerepet játszik, elbocsáttassék vagy más módon megbüntettessék. Kívánatosnak mondja a jelentés, hogy ily esetben valamely szervezet álljon rendelkezésre az ügy megvizsgálására.

3. Javasolja a jelentés, hogy egy Nemzeti ipari tanács (National Industrial Council) állíttassék fel, melynek tagjai volnának a General Council of the Trades Union Congress tagjai és ugyanannyi munkaadó, kiket a Federation of British Industries és a National Confederation of Employers' Organisations jelölne ki. Az említett tanácsnak három fő ügyköre volna:

a) negyedévenként ülést tartani az ipart és ipari haladást érintő általános kérdések megtárgyalására,

b) állandó vegyes bizottságot kiküldeni egyeztető bizottságok esetleges kijelölése céljából,

c) szövet teremteni és irányítani az ipari problémák állandó tanulmányozására.

4. A jelentés javasolja, hogy ipari vizályok esetén a 3. b) pontban említett állandó vegyes bizottság bármelyik fél kérésére küldjön ki egy egyeztető bizottságot azon rendeltetéssel, hogy az ügyet megvizsgálja és vizsgálatának eredményéről a feleket, az állandó vegyes bizottságot és végül a nyilvánosságot tájékoztassa. A jelentés kifejezetten elfogadhatatlannak nyilvánítja, hogy a vizályok kiküszöbölése kapcsán valamely kényszer alkalmaztassék.

5. A jelentés megismétli a genfi világgazdasági konferenciának a racionalizálásra vonatkozó határozatait és hozzáfűzi, hogy — miután a racionalizálás gyakran munkáselbocsátással vagy a munkafeltételek megnehezítésével jár — szükségesnek látszik a racionalizálás ilyen hatásai ellen a munkásságot megvédeni.

6. A jelentés nem tartja kívánatosnak, hogy az ország hitelpolitikája, — úgy mint háboru előtt — többé-kevésbé automatikusan az arany ki- és beáramlásához legyen kötve, továbbá, hogy a Bank of England annyira meg legyen szorítva az aranyfedezet szempontjából, hogy ezáltal az 1922. évi génuai konferencián ajánlott nemzetközi kooperáció lehetetlenné váljék.

A jelentésnek mindjárt az első pontja igen érdekes, mert az angol munkaadóknak a szakszervezetekkel szembeni állásfoglalásában új éra kezdetét jelenti. Nagy vonásokban a fejlődés útját nézve

² It is recognised that the Trades Union Congress representing as it does the affiliated Trade Unions is the most effective organisation, and is the only body which possesses the authority, and can exercise such authority, through its General Council, to discuss and negotiate on all questions relating to the entire field of industrial reorganisation and the industrial relations necessary thereto.

azt látjuk, hogy a munkaadók ezen lépéssel a szakszervezetekkel szemben eljutottak a kezdeti teljes visszautasítástól az egyszerű megtűrően keresztül a támogatásig. Ha ez az elismerés az összes munkaadók részéről teljessé válik, úgy valószínűleg a szakszervezeti mozgalom hatalmasan meg fog erősödni. Hogy azután a szakszervezetek további fejlődése milyen lenne, az még kérdéses. Németországban például A. Lammers-nek az „Economist”-hoz intézett és ott 1928. júl. 14-én megjelent levele szerint a szakszervezetek taglétszáma utóbb erősen csökkent, aminek oka egyrészt a fizetendő tagdíjakban, másrészt azon körülményben rejlik, hogy amit a szakszervezetek kiharcolnak, az a nem szakszervezeti tagoknak is hasznára válik.

A jelentésnek legközvetlenebbül gyakorlati ajánlata a Nemzeti ipari tanács felállítására vonatkozik. Ezen tanács kontemplált összeállítása annyiban érdekes, amennyiben sem a fogyasztók, sem az állam reprezentánsait nem foglalja magában, hanem kizárólag az iparban közvetlenül érdekelt munkaadókat és munkásokat. A tanács legnagyobb jelentősége abban állana, hogy a munkaadók és munkások közötti kontaktus állandósulna.

A racionalizálást illetően kevés konkrétumot tartalmaz a jelentés, — aminthogy általában sok helyen utal további vizsgálódások szükségességére — az aranytartalék-politikára vonatkozó pontnál azonban kiemelendőnek tartom, hogy a jelentés egy bizonyos mértékig a konjunktúra hullámvásznak monetáris elméletét látszik elfogadni (It is now generally recognised that under the automatic application of the gold standard customary before the war, changes in the supply and value of gold played a highly important part in bringing about the long and short term price movements and industrial fluctuations which seriously disturbed the even flow of our national development and gave rise to grave social and industrial ills.) A gyakorlati kívánságok is ennek megfelelően, azonban kellő körültekintéssel és nem merev dogmatizmussal formuláztattak meg.

A jelentés már most egyrészt a Trades Union Congress, másrészt a tervezett National Industrial Council-ban helyet foglaló munkaadó tagok kijelölésére hivatott munkaadói szervezetek elé terjesztetett. Míg előbbi a jelentést már 1928. szeptemberben Swanseabon tartott ülésén nagy többséggel magáévá tette és a további tárgyalásokra felhatalmazást adott, addig a munkaadók válaszukkal sokáig késlekedtek. Ez a késedelem annál is hátrányosabb volt az ipari béke politikájára, mert időközben a munkaadók egy csoportja, a British Engineers' Association nem a legszerencsésebben megválasztott hangon utasította vissza a kooperáció gondolatát, politikai momentumokat vegyítve a kérdésbe és oda konkludálva, hogy a munkaadók és a munkásság politikája olyan feltétlenül ellentétes, hogy együttműködésre irányuló tárgyalásoknak nincs semmi értelme.

Végül folyó év február 13-án nyilvánosságra került a National Confederation of Employers' Organisations és a Federation of British Industries³ válasza, mely ha bizonyos mértékig csaldódást is okozott, minden esetre sokkal nagyobb megértést mutat, mint a British Engineers's Association fentebb említett megnyilatkozása. Egyrészt ugyan a Confederation és a Federation megtagadja azon kívánság

³ A Confederation munkáskérdésekkel foglalkozik, a Federation gazdasági és kereskedelmi kérdésekkel.

teljesítését, hogy a tervezett National Industrial Council-ba tagokat küldjön és a Melchett-Turner konferencia által kiadott jelentést en bloc visszautasítja, azonban egyuttal a Trades Union Congress-hez felszólítást intéz, hogy üljenek össze tanácskozásra, melyen a munkaadói érdekeltségek megindokolnák, hogy miért nem küldenek tagokat a Melchett-Turner konferencia által javasolt tanácsba, továbbá együttesen megtárgyalnák az angol ipar mindkét felet érdeklő kérdéseit és keresnék a békés együttműködés útjait.

Dacára az újabb konferenciára való meghívásnak, mely bizonyos mértékig a szakszervezeteknek a *hivatalos* munkaadói érdekképviseltek részéről való elismerését jelenti és dacára a munkaadók levelének helyenként igen meleg tónusára,⁴ a válasz a Melchett-Turner konferencia eredményeinek visszautasítása miatt a szakszervezeti vezetők körében lehangoltságot keltett. Mindazonáltal a szakszervezetek körében győzött az a felfogás, hogy a munkaadói érdekképviseltekkel a tárgyalásokat fel kell venni és a General Council of the Trades Union Congress február végén ilyen értelemben határozott. Igaz ugyan, hogy a General Council of the T. U. C. válaszában hangsúlyozza, hogy egyelőre csupán az okokat akarja megtudni, melyek a munkaadói érdekképviselőket arra készítették, hogy a Melchett-Turner konferencia jelentését visszautasítsák és majd azután fognak dönteni, hogy a tárgyalásokat tovább folytatják-e. A lényeges mindenestre az, hogy egyelőre a tárgyalások előtt nyitva az ut.

Mindezen idő alatt a Melchett-Turner konferencia (melynek társelnökségét időközben Turnertől Ben Tillett vette át) szorgalmasan tovább dolgozott és márc. 12-én újabb „Interim Report“-ot hozott nyilvánosságra, mely a munkanélküliség kérdésével foglalkozik. Különös érdeket kölcsönöz ennek a jelentésnek, hogy ugyanabban az időben jelent meg még két fontos megnyilatkozás az angol ipar és kereskedelem helyzetéről és az angol gazdasági élet centrális problémájáról, a munkanélküliségről. Az egyik a még MacDonald miniszterelnöksége alatt kinevezett Balfour Committee on Industry and Trade zárójelentése, a másik Lloyd George röpirata: „We can conquer unemployment.“ Míg az első odakonkludál, hogy elsősorban magának az iparnak kell önmagán segítenie és az államnak nem szabad még messzebbmenőleg beavatkozni a gazdasági életbe, addig a másik mindent az állam útján akar elérni. Hatalmas állami beruházásokkal akar injekciót adni a gazdasági életnek, természetesen anélkül, hogy garantálni tudná, hogy ennek az injekciónak a hatása nem csak időleges lesz-e.

A Melchett-Turner konferencia jelentése a két álláspont között foglal helyet. Az angol gazdasági élet jelenlegi helyzetének és a munkanélküliség okainak rövid áttekintése után a jelentés javaslatokat tesz, melyeket két csoportba oszt. Az első csoportba tartoznak azok a javasolt intézkedések, melyek ugyan nem oldják meg gyökeresen a

⁴ A levél egyik passzusa így hangzik: „Throughout the consideration of the whole matter, however, the Confederation and the Federation have been conscious of the importance of doing everything in their power to further the promotion of industrial peace in British industry, and the cordial invitation extended to your General Council to meet representatives of the Confederation and of the Federation is made in the hope that the discussions will be such as to help forward a better mutual understanding in industry generally.“

munkanélküliség kérdését, azonban alkalmasak arra, hogy azonnal alkalmaztassanak és a jelenlegi helyzetet megkönnyítsék, a másodikba azok a javaslatok, melyek a baj tulajdonképeni okait vannak hivatva kiküszöbölni.

A) Az első kategóriába tartozó javaslatok:

1. Oly esetekben, amidőn az egyes iparvállalatok reorganizációjára irányuló törekvés hitelhiány miatt szenved hajótörést, a kormány nyújtson támogatást (Trade facilities).

2. A kormány létesítsen egy „Development Fund“-ot azon rendeltetéssel, hogy gazdasági depresszió idején az ipart megrendeléssel ellássa és ezáltal munkaalkalmat létesítsen.

3. A 65 éven felüliek nyugdíjigényét fel kellene emelni, hogy így az idősebb korosztály indítatva érezze magát a munkától visszavonulni és a fiatalságnak helyet adni.⁵ Azonkívül megfontolásra ajánlja a jelentés, hogy kívánatos volna-e a különböző alapokat (Health Insurance Fund, Unemployment Insurance Fund, Old Age Pensions Fund stb.) összevonni, ami azok észszerűbb felhasználását vonná maga után.

4. A kötelező iskolalátogatás korhatárának felemelését is megfontolásra ajánlja a jelentés, mert ez egyrészt a népművelődésnek és azon keresztül a termelés hatályosságának növekedésével járna, másrészt nagyszámu fiatalokot vonna el a munkapiacról.

5. A kormány nyújtson segítséget a kivándorolni szándékozók-nak, az ehhez szükséges pénzt a kormány lehetőleg kölcsön útján szerezzze meg. A dominiumok kormányaival kössön az angol kormány megfelelő megállapodásokat és tegye megfontolás tárgyává egy nagy kanadai földterület megvásárlásának kérdését. A kormány segítse elő nagyobb összetartozó csoportok kivándorlását, mert a csoportos kivándorlás a kivándorlók helyzetét nagyon megkönnyíti. Külön jelentés tárgyát fogja képezni az az eszme, hogy a kivándorlóknak adják meg az angol állami biztosításokkal kapcsolatos várományának tökécsített összegét.

6. A mezőgazdaság és ipar szervezetei között állandó kontaktust kellene létrehozni.

7. Minthogy bizonyos bányakerületek teljesen képtelenek, hogy az ott élő összes munkásoknak munkát adjanak, a kormánynak gondoskodni kellene, hogy ez a munkásfőlölség más körzetekbe telepíttessék át.

B) A második kategóriába tartozó javaslatok:

1. A jelentés a valuta és hitelpolitikára vonatkozólag megismétli a korábbi „Interim Report“-ban kifejtett nézeteket és ujólag sürgeti, hogy az angol kincstár és a Bank of England tegyenek lépéseket az 1922. évi génuai konferencia ajánlásainak megvalósítása irányában.

2. A jelentés szerint az ipar reorganizálása (nagyobb egységekbe való tömörülés, pénzügyi reorganizáció, a jelenlegi telepek és jelenlegi metódusok pótlása új telepek és jobb technika által) a legfontosabb programmpont a munkanélküliség leküzdésében.

3. A racionalizálás, ha nagy távlatokban nézve nem is, de momentán valószínűleg növeli a munkanélküliek számát. Ennek a ve-

⁵ A jelentés körülbelül 340.000-re becsüli a foglalkoztatott 65 éves és annál idősebb munkások számát.

szélynek csökkentésére a racionalizálás lehetőleg fokozatosan hajtható végre és a munkások védelme különösen szem előtt tartandó.

4. Normális időkben a vállalatok törekedjenek nyereségükből egy „munkatartalékalapot“ (labour reserve fund) létesíteni azon céllal, hogy később annak terhére az esetleg elbocsátandó munkásokat támogathassák.

A jelentés végül hangsúlyozza a közmunkák nagy fontosságát a munkanélküliség elleni küzdelemben és ajánlja, hogy a gyarmatok gazdasági erejének kifejlesztése céljából (mely nagy megrendeléseket vonna maga után Angliában), egy Crown Colonies Development Committee állíttassék fel.

Ez a jelentés, épp úgy mint az 1928 jul. 4-iki is, hangsúlyozza ideiglenes és közbenszóló jellegét, így sok tekintetben általánosságokban mozog és sok kérdést további megvitatás tárgyául jelöl ki, azonban tartalmaz néhány konkrét és nagyon megfontolást érdemlő javaslatot is. Külön érdekessége még a jelentésnek, hogy — bár nem külön programpontként, hanem egy elrejtett mondatban — állási foglal az angol birodalom gazdasági egységbe foglalása mellett.

Fentiekben röviden iparkodtam összefoglalni az ipari béke megalapozására Angliában legutóbb megindult mozgalom eddigi lefolyását. Mint az elmondottakból kiténik a mozgalom jelenleg két irányban folyik: egyrészt folytatja munkásságát a Melchett-Turner konferencia, másrészt összeülöben van egy másik konferencia, melyen a hivatalos munkaadó-érdekeltségek és a szakszervezetek képviselői fognak találkozni. Hogy mi lesz mindezen tanácskozások eredménye, az most még bizonytalan; bizonyos csak az, hogy a Melchett-Turner konferencia által teremtett atmoszféra és a munkaadó-érdekeltségek és a szakszervezetek konferenciája által megnyíló lehetőségek egészen kivételes alkalmat nyújtanak az angol ipar és az angol munkásság felelős vezetői részére egy új harmónián alapuló éra inaugurálására.

1929 április.

Vermes Andor.

A külföldi kölcsön hatása a kereskedelmi mérleg alakulására.

Általánosan elfogadott tétel az, hogy a külföldi kölcsön a kereskedelmi mérleget kedvezőtlenül befolyásolja, vagyis a behozatalt fokozza. Köztudomásu, hogy a külföldi kölcsön részben áruimport alakjában realizálódik; általa a belföldön fokozottabb gazdasági vérkeringés áll be, ami kedvezőbb kereseti lehetőségeket jelent s következőképen a fogyasztás emelkedik. De hogy ez mennyire csak hozzávetőleges megállapítás, kiténik abból is, hogy a kölcsönnek a kivitelre gyakorolt hatását figyelmen kívül hagyja.

Ha leszámítjuk az áruimportot, úgy a kölcsön fennmaradó része a belföldön kerül realizálásra. Hogyan történik ennek a pénznek az elköltése, ha tisztán produktív hitelről van is szó? A termelési apparátus megnagyobbodik, a pénztökének át kell alakulnia termelési tőkévé. A pénztöke birtokosa (az adós) termelési eszközöket vásárol. Ha ezek nincsenek készen, akkor elő kell azokat állítani. A termelési eszközök termelője megindítja a termelési folyamatot. Nyersanyagot vásárol, munkabéretet fizet, vállalkozói nyereségre tesz szert. Ha a termelési eszközök már készen vannak, akkor a termelő a kapott ellenértéket újabb termelési eszközök vagy más termékek előállítására fogja felhasználni. Ez az ellenérték az ő szemében eladott ter-

mékének a reprodukciója: a valóságban a külföldi kölcsönből származik. A mi szempontunkból fontos az, hogy ő a termelési folyamatot újból megindítja. Miközben a pénztőke termelési tőkévé alakul át, az új termelési folyamat megindítását nemcsak termelési eszközök beállítása szolgálja, hanem újabb munkaerők megszervezésére is szükség van. Az új termelési apparátus felállítása magában foglalja pl. a gyár felépítését, a gépek beállítását, a bevásárlási és termelési terv megalkotását, kereskedelmi összeköttetések szerzését, munkások szerződését stb. Bármilyen oldalról nézzük is a pénztőkének termelési tőkévé való átalakulását, *ez minden fázisában újabb munkák végzését teszi szükségessé*, amely munkák megfizetésére a külföldi kölcsön szolgál. A külföldi kölcsön tehát átalakul: munkabérré, fizetéssé, vállalkozói nyereséggé, vagyis *elfogyasztható jövedelemmé*.

Amint a külföldi pénz a gazdasági élet kapillárisaiba, az egyéni háztartásokba kerül, elveszti eredeti szerepét és mint minden jövedelem, részben a fogyasztásra, részben a tőkeképzésre fog szolgálni. A hitel tehát a hitelszerző oldalán a termelés kibővítésére irányuló óhajtaást tükrözi vissza és a fogyasztás fokozásának a lehetőségét is magában foglalja. Azoknak háztartásában pedig, akik munkájukat a termelési apparátus kibővítésének a szolgálatába állították, a hitel mint reális jövedelem fog jelentkezni, amelyet — egyéb jövedelmekhez hasonlóan — el is fogyaszthatnak.

Az új jövedelmek azonban nemcsak a fogyasztás végösszegének az emelkedéséhez vezetnek, hanem — amennyiben a fogyasztott cikkek közti arány továbbra is a régi marad — *a többletfogyasztás egy része külföldi cikkek fokozott igénybevételét jelenti*, ami a *behozatal emelkedésével* egyértelmű. Sőt a magánháztartások jövedelmeinek az emelkedése folytán fokozódik a fényüzési cikkek fogyasztása s ha a külföld az ez irányban jelentkező igényeket jobban ki tudja elégíteni, a behozatal ebből kifolyólag is növekszik. Ha a fogyasztás belföldön előállított cikkekben fokozódik ugyan, de ezek előállításához külföldi nyersanyag és félgyártmány szükséges, szintén emelkedik a behozatal anélkül, hogy ez a külföldi tőke által megindított fokozott termelési tevékenységgel lenne közvetlen összefüggésben. Végül figyelembe véve, hogy a külföldi kölcsön igénybevétele általában a belföldi vásárlóerők mennyiségének a növekedéséhez vezet, a termelés változatlan színvonala mellett áremelkedésnek kell bekövetkeznie, amely bizonyos cikkekre nézve a behozatalt rentabilissá teheti, dacára annak, hogy ezekben azelőtt nem volt behozatal.

Ha a fokozott kereslet olyan cikkek felé irányul, amelyek egyszerismind kiviteli cikkek, az ezekben beálló áremelkedésnek a *kivitel csökkenéséhez* kell vezetnie. Ezt az sem befolyásolja, ha világpiaci cikkekről van szó, amelyek ára a belföldön is a világpiaci árhoz alkalmazkodik; ha ugyanis a belföldi ár addig emelkedik, hogy a szállítási költségekkel együtt a világpiaci árat meghaladja, a kivitelnek csökkennie kell.

Ezek az összefüggések bizonyos mértékig a statisztikai adatok alapján számszerűleg is kimutathatók. A hatás természetesen csak abban az esetben áll be, ha jelentékenyebb összegű kölcsönről van szó, mert csak ez vezethet többletkereslethez és így az árszínvonal emelkedéséhez. A hatás annál nagyobb, minél nagyobb az aránytalanság a megnövekedett kereslet és a belföldi termelés között. Ha ugyanis ez az aránytalanság csak kismérvű, akkor a termelési apparátus, amely rendszerint kapacitásán alul termel, a többletet könnyen

pótolni tudja, anélkül, hogy a gazdasági élet külső képe láthatólag megváltoznék.

Lehetne-e a kereskedelmi mérlegnek a fenti fejlődésből eredő passzivitását eltüntetni, vagy legalább a fogyasztási cikkek behozatalát korlátozni? Ha igen, milyen következményekkel járna ez? Kétségtelen, hogy a behozatalt, legalább a fogyasztási cikkek terén, erőlyesebb eszközökkel meg lehetne szorítani. Mindamellet a vámtételek emelése esetén — a belföldi többletfogyasztás dacára — a behozatal változatlan maradhat. Változás csak a külföldi cikkek fogyasztók összetételében áll be. Akik azelőtt még tudtak külföldi cikkek fogyasztani, most, a magasabb behozatali ár mellett, erre már nem képesek; ezzel szemben helyüket olyanok foglalhatják el, akik többletjövedelemmel rendelkeznek és azelőtt nem tartoztak a fogyasztók ezen kategóriájába. A külföldi cikkek iránti keresletből kimaradt jövedelem most, a belföldön fog mint kereslet fellépni. Ha ez a kereslet olymértvű, hogy azt a belföldi termelési apparátus nem képes kielégíteni, akkor sor kerül a termelési apparátus kiterjesztésére. Ez a folyamat magával hozza a termelőeszközök és félgyártmányok behozatalának az emelkedését. Az így előállott konjunktúra hatása alatt a hitelígények is emelkedni fognak. Az újabb kölcsön a belföld gazdasági életének természetszerűleg újabb impulzust ad: a konjunkturát meghosszabbítja. Ez a sekundár kölcsön és a sekundár termelési apparátusnak a kibővítése természetesen a primár kölcsön által kiváltott konjunkturára támaszkodik. Amint a primár kölcsön teljesen átalakult termelési tökévé, a primár konjunktúra jelentékenyen alászáll. Igaz, most már megindul az új termelési folyamat, mely a belföldön bizonyos fokú többlet-vásárló erőt teremt és *állandósít*: ámde ez a vásárló erő a kölcsönvett pénztökének *csak egy részét* teszi ki, a másik része termelési eszközzé alakult. *A (primár) konjunkturát azonban a teljes pénztöke váltotta ki.* Amint a konjunktúra alábbhagy, a sekundár kölcsön által kiterjesztett termelési apparátus újabb kapacitását már nem képes teljesen kihasználni. A belföldi termelésben szervesen képződött vásárló erő most már kisebb lesz, mint ami a belföldi termelési apparátus újabb kapacitásának megfelelne. Ha ez a diszparitás egy bizonyos fokot elért, akkor a sekundár kölcsönből megnagyobbított termelési apparátus részére be kell állania a krízisnek. A kamatfizetéshez és tőketörlesztéshez szükséges összegeket a jóval kapacitása alatt termelő vállalkozó nem képes előteremteni.

Az így beálló krízis befolyással van a primár kölcsön adósának a gazdasági kilátásaira is. Bármilyen helyesek voltak is számításai, bármily kétségtelenül produktív módon fektette is be a kölcsönt, a belföld gazdasági egyensúlyának a felbomlása az ő számításait is felboríthatja. A hitelezőivel szemben vállalt kötelezettségeit mind nehezebben tudja teljesíteni, máltal azután az ország hitelképessége is romlik.

A behozatalnak ez az újabb mesterséges megakasztása a kiviteli oldalt sem hagyja érintetlenül. Ha a többletjövedelmet az egyén nem képes abban az irányban felhasználni, amint szeretné, vagyis az egyénnek nincs meg a lehetősége arra, hogy bizonyos irányu keresletét kielégítse, akkor keresletével más irányban fog fellépni. A kereslet sem nagyságában, sem összetételében *nem adott tényező, hanem a jövedelem függvénye*, mert a jövedelem bizonyos része az, amely fogyasztásra kerül. Bizonyos mértvű kereslet feltétlenül kielégítést kíván; ezért ha a behozatal elé akadályok gördülnek, úgy kárpótlásul emel-

kedni fog a belföldi fogyasztás. Minthogy ez az emelkedő fogyasztás kivitelj cikkeit is érint, *a kivitelnek meg kell csappannia.*

Összefoglalva: a külföldi kölcsönnek termelési tökévé történő átalakulása nyomán a belföldön többletjövedelem áll elő. Ez a többletjövedelem természetesen külföldi termékek fogyasztásában is vissza fog tükröződni. A behozatalnak tehát emelkednie kell. Itt gazdasági törvényszerűséggel állunk szemben, amelynek hatását azáltal lehet tompítani, ha a behozatal elé mesterséges akadályokat gördítenek. Ha azután a belföldi termelés a többlet-kereslet következményeképpen legmagasabb fokát már elérte, úgy ennek a prohibíciónak a hatása csak abban állhat, hogy a külföldi cikkeit fogyasztók összetételét változtatja meg, de nem a behozatal összegét. A további következménye pedig az, hogy a belföld gazdasági életét kedvezőtlenül befolyásolja. Ha pedig ez így van, akkor a *külföldi kölcsönnek a kereskedelmi mérlegre gyakorolt fenti hatásai nem vetnek fel olyan problémákat, amelyek a beavatkozást indokolnák.* Nem beszélhetünk *káros* importról akkor, amikor ez az import egy *jóhatású* hatású hitel következményeképpen lép fel. A külföldi hitel és a behozatal közti összefüggést nem lehet értékelési szándékkal megítélni.

Ez természetesen nem jelenti egyúttal azt is, hogy maga a kölcsön és visszafizetése nemzetgazdasági problémát nem jelent. Ha a kölcsönt 100%-ig produktív célokra használják fel, akkor ez a probléma egyszerűvé válik. Produktív a felhasználás akkor, ha a kölcsön a termelés fokozására szolgál és ha az új vagy megnagyobbított termelési apparátus a kapacitását a *rentabilitás határáig* állandóan fenn tudja tartani. Ez egyben azt is jelenti, hogy az adós-termelő a kamat- és tőketörlesztési szolgálatot rendszeresen teljesíteni képes. Ilyen esetben nem lehet eladósodásról, mint nemzetgazdasági problémáról beszélni. Az adós-termelő ilyenkor feltétlenül annyit termel, hogy a normális termelési költségek leszámítása után egy bizonyos összeg kamatfizetésre és tőketörlesztésre fennmaradjon. Ennél többet pedig az üzemből nem kell kihoznia; így különösen nem kell — az egyensúly-állapot fenntartása érdekében — az üzemi tőkét külön is amortizálnia. Hiszen a hiteltőke törlesztése ez esetben nem más, mint az üzemi tőke reprodukciója, az üzemi tőkét pedig a gazdasági egyensúly fenntartása érdekében csak *egyszeresen* kell reprodukálni. Ha ő a kamatszolgálatot teljesítette és emellett a tőkét is törlesztette, úgy a reprodukció végén az üzem nem megy át saját tulajdonába, mert hiszen neki az üzem anyagi reprodukciója érdekében újabb kölcsönt kellett felvennie. Ez azonban közgazdaságilag teljesen mellékes, mert hiszen a vállalkozó is, a tőke is feladatukat elvégezték: a termelés emelkedett, a tőke pedig reprodukálódott. Ezzel szemben, ha az adós-termelő tőkét törlesztett és emellett az üzem anyagi reprodukcióját újabb kölcsön igénybevétele nélkül tudta keresztülvinni, akkor itt kettős folyamat ment végbe: *tőkeprodukción és tőkeképzés.* A tőkeképzés azonban már a dinamikus gazdaságnak a jelensége és semmiesetre sem feltétele a gazdasági egyensulynak, amely statikai jelenség.

Ezt azért említjük fel, hogy a külföldi kölcsön problémája helyes beállításba kerüljön. Természetesen kívánatos a kettős folyamat, mert hiszen a tőkeképzés a gazdasági fejlődésnek lényeges feltétele: ámde problémává a kölcsön *ebből* a szempontból nem válhat. *A külföldi kölcsön problémája nem áll másból, mint ennek a pénzüsszegnek produktív elhelyezéséből.*

Ez kétségtelenül rendkívül súlyos és messze kiható probléma.

Ha rosszul oldják meg, ha nem sikerül a kölcsön által a nemzeti termelés színvonalát emelni, akkor nemcsak a kölcsön visszafizetése válik problémává, hanem a régi (alacsonyabb) színvonalu termelés is veszélyben foroghat. Ilyen esetben az a fogyasztás, amely a kölcsön nyomán automatikusan fellép, közgazdasági (nem egyéni) szempontból pazarlás volt és az a munka, amelynek ellenértékeként a jövedelem képződött, értéktelen volt. Ha ilyen helytelen investálások esetében az adós kellő fedezettel rendelkezik, úgy ez a külföldi hitelező tulajdonába megy át. Ő ezt a tulajdont likvidálhatja, — amire rossz gazdasági kilátások esetében különösen hajlandó lesz. Ez esetben pénztökét visz ki az országból. Ha a pénztökének a kivonása nagy méreteket ölt, úgy ez természetesen meglassítja a termelést és egyben apasztja a nemzeti vagyont. Bármily súlyos is a külföldi kölcsön produktív felhasználásának a problémája, mégis nagyon nehéz itt egy magasabb nemzetgazdasági szempontot érvényre juttatni. A gazdálkodó alanyoknak kell saját magángazdasági szempontjukból afelett dönteniük, hogy bizonyos investíciók rentábilisak, tehát produktívak-e vagy sem.

Befejezésül még csak azt akarjuk megemlíteni, hogy a gazdasági egyensúly szempontjából nem fontos, hogy a kölcsön nyomában fellépő többlet-jövedelem miképen kerül felhasználásra. Kivánatos, hogy ez fokozottabb mértékben szolgáljon tőkeképzésre. A kölcsönnek az a része, amely a gazdasági élet kapillárisaiból ismét mint tőke kerül ki, — tehát a közvetlen tőkeképzés, — a beruházások közgazdasági korrekturájaként szerepelhet. Ha a helytelen investálások pénztökének az országból való kivonásához vezetnek, úgy ezt a veszteséget egy ilyen tőkeképzés ellensúlyozhatja. De ha ez a jövedelem nem is fokozottabb, hanem csak *normális* mértékben szolgál tőkeképzésre, még sem beszélhetünk a kölcsönrel kapcsolatban nemzetgazdasági problémáról. Itt egyszerűen egyéni vagy nemzeti tulajdonságok döntik el, hogy a jövedelemnek milyen hányada szolgál tőkeképzésre. Egyik népnél nagyobb, másiknál kisebb ez a hányad. A probléma egyesegyedül abban van, hogy a kölcsönt valóban produktív módon kell felhasználni.

Kovin (Banat, S. H. S.).

Török Arpád.

Könyvismertetések.

Wirtschafts-Jahrbuch für Handel und Industrie des deutschen Reiches und der Nachfolgestaaten von Österreich-Ungarn. Jahrgang 1928/29. Herausgegeben von Karl C. Thalheim. I., II. Bd. Leipzig. Herbert Schultze Verlag 1928. I. köt. XX. + 1006 old.

Mióta a közgazdaságtan, különösen a Ricardoval megindult irányzatával az elméleti vizsgálódások elmélyítése felé törekedett, az elmélet emberei az egyes jelenségkomplexumok vizsgálatához szokva, a nemzetgazdaságok egészének összefoglaló vizsgálatát némileg elhanyagolják. Kétségtelen, ily áttekintések nem könnyűek, mert könnyen a részletekbe vesznek és így összkép nyerése eléggé meg van nehezítve. Mégsem szabad az elmélet emberének sem megvonnia az ilyenektől érdeklődését, mert az így előtte leltároló anyag folytonos szemmeltartása óvja meg leginkább tekintetét a tulságos általánosításokra való hajlástól.

Széles, gyakran tulszéles alapon nyujtanak ilyen induktív anyagot a különböző gazdasági szervezetek jelentései és a ma már mindinkább szaporodó gazdasági évkönyvek. Az utóbbiak sorába tartozik a *Wirtschafts-Jahrbuch für Handel und Industrie* című munka első kötete is, mely az 1928. évre vonatkozólag ismerteti Németország, Ausztria, Csehország, Magyarország és Jugoszlávia közgazdasági viszonyait. Lengyelországról és Romániáról nincsen szó, úgyhogy a cím nem egészen fedi a tartalmat, mert hiszen ez országok is részesedtek a volt Osztrák-Magyar-Monarchia területéből. Az ismertetés nem folyik le azonos keretek között, nevezetesen 978 oldalból csak 105 oldal jut az utóbb említett országokra, míg a német közgazdaság ismertetése nagy részletességgel foglalja le — a konjunkturakutatásról szóló cikkeken kívül — az évkönyv többi lapjait. Ennek éppen a német viszonyok ismertetésére vonatkozólag némi hátránya is mutatkozik a kötetben, mert míg az osztrák, cseh, a magyar és jugoszláv közgazdaságról jó áttekintést kapunk, addig a német közgazdaságra vonatkozólag ily egységes képet nem ad az évkönyv, hanem messzemenő részletességgel tárgyalja Németország iparát, kereskedelmét, közlekedését, biztosításügyét és lakásügyét, valamint szociálpolitikáját és pénzügyeit. Persze e részletességnek is megvannak az előnyei, mert a német ipar és kereskedelem sok igen érdekes részletébe is bepillantást engednek az évkönyv cikkei. Így p. o. különös érdeklődésre számíthat a német vegyiparról írott rész, amely ez iparágak oly érdekes pénzügyi felépítését tárja fel az olvasó szemei előtt. Bennünket közelebről érdekelhet *Beckmannak* a német mezőgazdaság válságáról írott cikke, mely érdekes módon tárgyalja a német mezőgazdaság jövedelmezőségének helyzetét. Nem egy tekintetben bizonyos hasonlóságot láthatunk a magyar mezőgazda-

ság helyzetével, amennyiben ott is a mezőgazdaság a közterhek magasságáról és arról is panaszkodik, hogy a mezőgazdasági cikkek standardizálása Németországban is nehezen foglal teret. Ennek kapcsán rámutat Beckmann arra, hogy ebből milyen értékesítési nehézségek származnak és hogy a standardizálás hiánya nem utolsó oka annak, hogy pl. a dán vaj oly mértékben tud a német piacokra bejutni. Egyébként majdnem minden egyes cikk sok érdekeset tartalmaz. Így nagyobb érdeklődésre tarthat számot a német lakásépítési akciókról való beszámolás és a szociálpolitikai fejezet is.

Az Ausztriáról, Csehországról, Magyarországról és Jugoszláviáról szóló egy-egy cikk sokkal kerekesebb egészet ad, bár a szempont, amelyből az egyes írók hazájuk közgazdaságát ismertetik, nem egészen egységes. Így p. o. V. *Federn* Ausztriáról írott cikke első sorban a konjunkturaalakulás szempontjából tekinti át hazája közgazdaságát, míg a többi ismertetés kevésbé erre, mint inkább az illető ország gazdaságának átfogó ismertetésére helyezi a súlyt. Különösen áll ez a Jugoszláviáról szóló cikkekre. Ha a Csehországról és Jugoszláviáról szóló fejezeteket olvassuk, fájdalmas érzés fog el, látva, hogyan tagolódnak bele, kivált Jugoszlávia közgazdasági életébe, a Magyarországtól elszakított területek. A Jugoszláviáról szóló ismertetés, kivált a gazdasági erőforrások feltárásához szükséges tőke és az e feltáráshoz hasonlóképpen szükséges szakképzett munkaerők hiányáról panaszkodik. Különösen kiemeli az utóbbit az erdészetnél, mely Jugoszlávia közgazdaságának ma egyik legfontosabb gazdasági forrása. Az azonban észébe sem jut, hogy Magyarországból lehetséges volna megfelelő szakképzett erdészeti közegeket biztosítani. Általában véve és a dolog természeténél fogva is — mint-hogy német munkáról van szó — a külföldről szóló cikkek is — a Magyarországról szóló kivételével — meglehetősen Németország felé vannak orientálva. Így *Janovszkynak* a cseh közgazdaságról írt cikke abban az óhajásban hangzik ki, hogy Csehországnak határozottan Németország felé kellene magát politikailag orientálnia, hogy különösen katonai terheit csökkenthesse és ezáltal általában a közterhek enyhítése állhasson be. A Jugoszláviáról szóló cikk viszont arról panaszkodik, hogy német pénzintézetek Jugoszláviában hiányzanak.

A Magyarországról szóló fejezetet *Gratz Gusztáv* írta, aki az általa kiadott magyarországi évkönyvben ismételt tanujelét adta annak, hogy a magyar közgazdasági életnek kitünő ismerője. Cikke plasztikus képét adja a magyar közgazdaság jelenlegi helyzetének és a magyar olvasó is mint jó áttekintést haszonnal fogja lapozni.

A II. kötet cimtárszerű és ezért ismertetésünk keretén kívül esik. H.

Hans Harmsen: Bevölkerungsprobleme Frankreichs, unter besonderer Berücksichtigung des Geburtenrückganges. Kurt Vowinckel Verlag, Berlin-Grünwald, 1927, 212. l.

Évtizedek óta Franciaország népesedési problémáival rendkívül sokat foglalkoznak. Franciaország népessége a 19-ik század folyamán jóval kisebb mértékben szaporodott, mint egyéb európai népeké, a 20-ik században pedig jóformán stagnált. A francia politikusok ennek a veszélyét jókor felismerték és évtizedek óta harcolnak eme folyamat ellen. Most, hogy más országokban hasonló jelen-

ségek jelentkeznek, a francia fejlődés ismertetése különösképen aktuális.

Valóban meglepő, hogy mily csekély a gyermekek száma a francia családokban. Egy 1911. évi statisztika szerint 1000 család közül

A családok száma	Az életben levő gyermekek száma	Az összes gyermekek száma
156	0	0
279	1	279
237	2	474
141	3	423
82	4	328
73	5 vagy 6	400
36	7 vagy több	240
Összesen 1000		2144

Egy 1922. évi, csak a gyáriparra kiterjedő, statisztika szerint pedig

A családonkénti gyermekszám	A munkás-családoknak	A tisztviselő-családoknak
0	40 %-ánál	49 %-ánál
1	33 „	32 „
2	16 „	13 „
3 vagy több	11 „	6 „

Ez a fejlődés kapcsolatos a francia népesség elvárosiasodásával. 1851-ben még csak a lakosság 25.5 százaléka élt városokban, 1871-ben már 31.1%, 1901-ben 40.9%, 1911-ben 44.2%, 1921-ben pedig 46.5%. De nagy sullyal esik az is latba, hogy egyes termékeny mezőgazdasági vidékeken az egyke épen a birtokos családoknál rendkívül erősen van elterjedve.

A születések csökkenése ellen Franciaország régóta sok eszközzel küzd, elsősorban azért, hogy a sokgyermekes családokat több módon támogatja.

a) Az állami tisztviselők fizetésénél.

1911 december 28. óta a gyarmatügyi minisztérium tisztviselőit minden gyermek születésénél 150 frank segélyben részesítette, az első két gyermek után pedig évi 20—20 frank, a további gyermek után pedig egyenkint évi 60 frank pótléket adott. Ez volt a kezdet. Fokozatosan fejlődött a gondolat és az 1917 április 7-i törvény szerint minden állami tisztviselő részesül ebben a gyermekpótlékban, amelynek összege 1924 óta az első két gyermeknél évi 495—495 frank, minden további gyermek után pedig 840 frank. Hasonló segélyben a legtöbb önkormányzat is részesíti tisztviselőit.

b) Az 1924 április 8-i törvény a munkásbiztosítást Franciaországban is bevezette. Ezen törvény szerint nem csupán gyermekágyi segély fizettetik, de a biztosítottnak megbetegedése esetén a táppénz és a rokkantsági segély is magasabb azoknál, akiknek ellátatlan gyermekeik vannak.

c) Az 1913 július 14-i törvény szerint a sokgyermekes családok állami segélyben részesülnek. 1920-ban 241.355 család részesült ily segélyben. Ezen segélyek összege eredetileg évi 60—90 frank volt, utóbb a frankromlás és a fokozódó drágulás mértéke szerint emelték.

d) Egy 1913. évi törvény szerint minden inséget szenvedő anya a lebetegedését megelőző és követő 4—4 hét alatt segélyben részesülhet, amelynek összege eredetileg napi $\frac{1}{2}$ — $1\frac{1}{2}$ frank volt. Ehhez napi $\frac{1}{2}$ frank szoptatási segély is járul. A segélyhez drágasági pótlék jön hozzá. A segélyek folyósításának egyik feltétele, hogy az anya megfogadja egy felügyeleti szerv tanácsait.

e) Az 1921 április 30-i törvény szerint minden francia állampolgár harmadik és következő gyermeke után jutalmat kap, melyek összege minimálisan 100 frank, legfeljebb pedig 1000 frank. A csecsemőhalandóság elleni küzdelem érdekében ezt a jutalmat csak egy év után fizetik ki.

f) Az 1923 augusztus 2-i törvény minden család törvényes vagy törvényesített negyedik és további gyermeke után a negyedik életévtől kezdődőleg a 13-ik életévig bezárólag évi 360 frank segélyt ad.

g) A jövedelmi adónál az adóalapból 3000 frank levonható a feleség, 2000 frank minden kiskorú gyermek és 1500 frank minden egyéb eltartásra igényel bíró személy után. A 6000 franknál kisebb jövedelmek egyébként is adómentesek. A 30 évesnél idősebb adóköteles adója, ha nőtlen, 25%-kal emelkedik, ha pedig legalább 2 éve nős, de gyermektelen, 10%-kal.

h) Más adóknál, pl. a vagyonadónál, az ajándékozási és örökösödési adónál stb. hasonló intézkedésekkel találkozunk.

i) A lakásügy terén is vannak intézkedések. A családapa elhalálása esetén a bérleti szerződést kényszerrel meg lehet hosszabbítani. A sokgyermekes családoknál a foglalás alól mentesített tárgyak száma nagyobb, mint egyébként. Az a háztulajdonos, aki sokgyermekes családnak ad lakást bérbe, adókedvezményben részesül. Az állam egy oly építési akciót is finanszírozott, amelynek célja az volt, hogy sokgyermekes családokat házhoz juttassa.

k) A magángazdaságban is találkozunk a sokgyermekes családokat támogató rendszabályokkal. A vasutak tisztviselőiknek pótlékot adnak, valamint a sokgyermekes családoknak a vasuti díjtételekből engedményt adnak, — természetesen csak akkor, ha az egész család együtt utazik.

l) A fürdőhelyeken a fürdődíjból adnak engedményt, engedményt adnak a muzeumok és látványosságok megtekintési díjából is.

m) Sok nagy magánvállalat is kedvezményben részesíti sokgyermekes alkalmazottait.

n) 1919-ben a francia gyáripár megszervezte a „Comité des Allocations Familiales“-t. Ez a kiegyenlítő pénztárak központi szerve. Ezeknek a kiegyenlítő pénztáraknak jelentősége az, hogy bennük egy-egy vidék gyáripari vállalatai oly célból tömörülnek, hogy sokgyermekes alkalmazottaik segélyét egy közös alapról fizessék meg. 1926-ban 195 ilyen kiegyenlítő pénztár működött, 14.000 vállalat tartozott hozzájuk, amelyeknek munkáslétszáma 1.300.000 volt. Több mint 200 millió frank segélyt fizettek ki.

o) Franciaországban 1926-ban összesen kb. 3.600.000 családfőnek volt igénye segélyre. Évenként körülbelül 1.150.000.000 frank kerül kiosztásra.

A francia népesedési politika egyik fontos részlete a külföldiek növekvő beözönlése.

	Naturalizált külföldiek	nem naturalizált száma
1851-ben	13.500	379.000
1866-ban	16.300	665.100
1872-ben	15.300	790.300
1886-ban	103.900	1.126.500
1891-ben	170.700	1.130.260

volt. 1893 óta a bevándorlás megcsappant, mert a „nemzeti munka védelmére“ hozott 1893. évi augusztus 8-i törvény a külföldiek egyes kategóriáinak franciaországi tartózkodását igen megnehezítette. A külföldiek legnagyobb része (1911-ben 62%-a) olasz volt, de sok belga, spanyol és lengyel is élt Franciaország területén. Ezeknek a külföldieknek népesedéspolitikai jelentőségét még emelte az a körülmény, hogy születési arányszámuk jóval magasabb volt a bennszülött lakosságénál. A külföldiek száma a háboru után tovább szaporodott, 1921-ben már 1,550.000 főre rugott. Ez már a népesség 4,0%-a. Különösen egyes départementokban rendkívül magas a külföldiek arányszáma, így

az Alpes Maritimes départementban	28,2%
a Bouches du Rhône „	17,5%
Var „	16,3%
Moselle „	15,0%
Pyrenées Orientales „	15,8%
Hérault „	10,7%
Nord „	9,7%
Seine „	5,3%
Savoie „	5,8%

Franciaországban a munkáskezek iránti szükséglet oly nagy, hogy időnként, már a háboru előtti években is, hivatalosan buzdították a bevándorlást. Ez a mozgalom új erőre kapott a háboru után, amikor előmozdítására egy központi szervet is létesítettek, melynek neve „Service de la main-d'oeuvre étrangère“. A külföldi bevándorlás nemzeti veszélyét csak az csökkenti némileg, hogy a francia nép asszimiláló képessége egészen rendkívülinek bizonyult.

Varga István.

Gottl-Ottlilienfeld, Dr. Friedrich v.: Volksvermögen und Volkseinkommen. Jena, 1928. Verlag von Gustav Fischer, 106 l.

Gottl-Ottlilienfeld előttünk fekvő könyve visszhang a „Verein für Socialpolitik“ 1926. évben tartott tanácskozásairól. A világháboru szerencsétlen befejezése után a német gazdasági köröket állandóan foglalkoztatta a jóvátétel kérdése. Mindenki előtt világos volt, hogy a Németország által fizetendő jóvátétel nagyságának megállapítása Németország teljesítő képességének megítélése szerint fog történni. Ezuton terelődött a közgazdasági tudomány legjelesebb német művelőinek figyelme arra a kérdésre, hogy mi szolgálhat egy közgazdaság teljesítő képességének megítélésénél alapul. E kérdés vezetett a nemzeti vagyon és a nemzeti jövedelem kiszámításának újból való felvetéséhez. A német elméleti közgazdák bírálata szinte kivétel nélkül kedvezőtlen volt a nemzeti vagyon és a nemzeti jövedelem meghatározásának és jelentőségének lehetősége szempontjából. Gottl-Ottlilienfeld állásfoglalása is negatív: könyvében azokat az okokat találjuk, amelyek őt a nemzeti vagyon és a nemzeti jövedelem fogalmával szemben való állásfoglalásra készítették.

Általában azt hiszik, — mondja Gottl-Ottlilienfeld — hogy a nemzeti vagyon és a nemzeti jövedelem a valóságban létező és éppen olyan tények, mint a magánosok vagyona és jövedelme. Ezért a végső számeredményeknek nagy jelentőséget tulajdonítanak és azt alapul veszik a közgazdaság hitel-, adózó és váltságot fizető képességének megítélésénél, holott a végső számokat szkepszissel kell fogadni.

Hogy a nemzeti vagyon és a nemzeti jövedelem miért csak fikció, azt Gottl-Ottlilienfeld három külön részben tárgyalja. Az első részben a nemzeti vagyon és a nemzeti jövedelem kiszámításának, a második részben fogalmának a bírálataival, a harmadik részben pedig azzal foglalkozik, hogy hogyan lehet egyáltalában a nemzeti vagyon és a nemzeti jövedelem kérdését felvetni.

Hogy a nemzeti vagyon és a nemzeti jövedelem kiszámítható legyen, ahhoz elemeinek pénzben való megbecsülése szükséges. Mi teszi lehetségessé, hogy minden jószág pénzben egyformán megbecsülhető? A piac, ahol minden jószágegységhez egy gazdaságilag jellemző szám tapad. E szám egységei pénzegységek. Egyszerű szorzással a jószágmennyiségek pénzben megbecsülhetők. Két körülmény azonban ez eljárással szemben nehézséget támaszt. Az egyik az, hogy az árak folyton változnak és így ha a becslés nagy mennyiségre vonatkozik, a számítás eredménye téves lesz. A másik az, hogy egy jószágnak többféle értékelését lehet számításba venni. Már e két körülmény a számítás megbízhatóságát érinti. Ezen túlmenve azonban magának a számításnak értelmét vonja Gottl-Ottlilienfeld kétségbe, amikor azt állítja, hogy a pénzben való becslésnek csak piaci háttérrel van értelme. Azaz csak is akkor, ha a megbecsült jószágmennyiség piaci eladását elképzelhetjük. Tehát a nemzeti vagyont és a nemzeti jövedelmet feltüntető végső összegnek csak akkor tulajdoníthatunk valamelyes értelmet, ha a közgazdaságnak a világpiacon való eladását képzeljük el. Ez az elképzelés azt kíváná, hogy a számítás a világpiaci árak alapján történve figyelembe vegye a kínálat növekedésének hatását is az árakra.

Gottl-Ottlilienfeld könyvének legjelentősebb része a második rész, ahol a nemzeti vagyon és a nemzeti jövedelem fogalmával foglalkozik. Megállapítja, hogy a fogalom analógián nyugszik. Ugy okoskodtak, hogy ha egyeseknek van vagyonuk és jövedelmük, akkor miért nem lehetne a nemzetnek is. Amint az egyeseket magába foglalja a nemzet, éppen úgy a nemzeti vagyon és a nemzeti jövedelem magába foglalja az egyesek vagyonát és jövedelmét. Ha a gazdasági egységeknek, mint a háztartásoknak és vállalatoknak van vagyonuk és jövedelmük, akkor az összefogó nagy egységnek, a közgazdaságnak is van vagyona és jövedelme. Ennek az analógiának az az alapja, hogy a közgazdaság éppen úgy a valóságban létező gazdasági egység, mint az egyes magángazdaságok. Már most a közgazdaság valóságos létezéséről a nézetek megoszlanak. Oly felfogás számára, amely szerint a közgazdaságnak nem, hanem csak a magángazdaságoknak van valóságos létük, nemzeti vagyon és nemzeti jövedelem nem létezhet. De az analógia még abban az esetben is téves, ha a közgazdaságnak valóságos, a magángazdaságoktól független létet tulajdonítunk. A gazdasági egységek, mint a háztartások, vállalatok belső képződmények (Ingebilde), a közgazdaság keretképződmény (Umgebilde). Ami igaz a belső képződménynél, az nem feltétlen igaz a keretképződménynél. A vagyon és a jövedelem fogal-

mával szorosan összetartozik az egységes rendelkezési képesség a jószágok felett. Ez az egységes rendelkezési képesség csakis a belső képződmények tulajdonsága, de nem a közgazdaságé, amely a belső képződmények szintézise. Ha kommunista gazdasági rendet képzelünk el, akkor megvolna az egységes rendelkezési képesség, tehát lehetne nemzeti vagyon és nemzeti jövedelemről beszélni, miután egyetlen vagyon és jövedelem volna csak: az összességé. Azonban az összesség egységes rendelkezési képessége itt is csak látszólag volna meg. A kommunista gazdasági rendben a belső képződmények átalakulnak egyetlen képződménnyé, de annak működését csak egyes személyek irányítják s nem az összesség. A nemzeti vagyon és nemzeti jövedelem fogalma minden esetben fikció marad.

A könyv legnagyobb részét foglalja el annak a kérdésnek a vizsgálata, hogy milyen okból vetődhetett fel a nemzeti vagyon és nemzeti jövedelem problémája. E részben azokat a gondolatokat találjuk meg, amelyek Gottl-Ottlilienfeld más munkáiban bővebben és más vonatkozásban megtalálhatók s a közgazdaságban egész elméleti beállítására s nem közvetlenül a nemzeti vagyon és nemzeti jövedelem problémájára vonatkoznak.

Bármennyire érdekes olvasmány is Gottl-Ottlilienfeld jelen könyve, mégis rá kell mutatnunk arra a hibára, hogy a mégis csak létező nemzeti vagyon és nemzeti jövedelem mibenlétének szétboncolását és ennek a kollektív gazdasági jelenségnek megvilágítását a valóságban nem kísérelte meg. A magángazdasági analógiára való hivatkozás mindenképen érdekes bírálati alap, de mégis némileg a probléma megkerülését is jelenti. Ezért sokszor támadása a nemzeti vagyon és a nemzeti jövedelem fogalma ellen mintha a szélmalom-harc jellegét viselné.

Tóth József.

Dr. Alfred Michaelis: Die Quantitätstheorie als Grundlage der Konjunkturforschung. (Gustav Fischer, Jena 1929. VI. + 170 l.)

A könyv címe után ítélve, azt lehetne hinni, hogy szerző művében a pénzérték mennyiségi elméletét kísérli meg a konjunkturakutatás terén hasznosítani. Azonban éppen fordítva áll a dolog: szerző, aki éles ellenlábasa a mennyiségi elméletnek, azt igyekszik bebizonyítani, hogy a mennyiségi elmélet nem nyújt reális alapot a konjunktúra ciklusok megmagyarázására. Michaelis azonban tovább megy ennél: nemcsak tagadja a mennyiségi elmélet által elfogadott okozati összefüggést (mely szerint elsősorban a pénzmennyiség, másodsorban a pénz forgalmi sebessége és a termelés nagysága az aktív tényezők, míg az árnyó teljesen passzív), hanem egy diametrikusan szembenálló okozati összefüggést fogad el, mely szerint épp a pénzmennyiség a passzív tényező. Ez a szélsőséges teoretikus állásfoglalás túlzásra ragadja szerzőt az egyes részleteknél is; így például a 61. oldalon a következő mondat olvasható: „Es ist keine Hochkonjunktur an gesteigerten Geldsätzen vorzeitig zusammengebrochen und noch kein depressives Konjunktur stadium durch Zinsreduktionen vorzeitig behoben worden.“ Ha nem is tekintjük a kamatpolitikát mindenhatónak, ezt a megállapítást mindenesetre túl messzemenőnek kell tartanunk. Egyébként úgy látszik, maga a szerző sem veszi betűszerint ezen megállapítását, mert például néhány oldallal később

ben (64. l.) már a következőket olvassuk: „Zweifellos kann durch Kreditrestriktion, die der konjunkturellen Selbstabwicklung vorgeht, eine in Gang befindliche Konjunktur gedrosselt werden.“ Egy másik pont, amire rá szeretnék mutatni, hogy szerző a kamatról mint a pénz „áráról“ beszél; ha ez mint szólásmód megengedhető is, semmiestre sem helyes a pénznek ilyenformán értelmezett árát a többi áruk árával összemérni, mintahogy ezt Michaelis teszi.

Egyébként szerző nagy olvasottságról tanuskodva, taglalja a mennyiségi elmélet különböző képviselőinek állásfoglalását és éles logikával alkalmazza a mennyiségi elmélettel szemben hosszú évtizedek alatt felhalmozott argumentumokat. Aki a mennyiségi elmélet modern fogalmazásait és az ezen elmélet elleni kifogásokat röviden át akarja venni, kellő kritikával haszonnal forgathatja ezt a világosan megírt könyvet.

Vermes Andor.

Hellwig, Dr. Alexander und Mäckbach, Frank: Neue Wege wirtschaftlicher Betriebsführung. Berlin, 1928. Verlag Walter de Gruyter & Co. 148. p.

Az előttünk levő könyv két esztendő alatt gyűjtött tapasztalatok eredménye. Szerzők jóformán minden iparágához tartozó, összesen körülbelül 70 üzemben igyekeztek tájékozódni elsősorban a következő kérdéseket illetően: az álló- és üzemi tőke százalékos aránya az összes investált tőkéhez, az álló- és üzemi tőke felosztása (épületek, gépek stb., illetve félgyártmányok, nyersanyag stb.), az egy munkásra, egy munkaóra, egy térköbméterre stb. eső teljesítmény, a termelési tényezők százalékos megoszlása, majd további részletezése, a regie szétosztása állandó és változó elemekre és azokon túlmenően, a jövedelem százalékos elosztása termelési ágak, piacok és vevők (ipar, kereskedelem, mezőgazdaság) szerint. Mindezekre a kérdésekre kapott feleletekből nyert anyagot szerzők dinamikusan vizsgálták. Különös figyelmet fordítottak az egyes vállalatoknál az általuk „Umschlagsziffer“-rel jelölt szám meghatározására, amely a forgalom gyorsaságának mértéke.

Szerzőknek az összegyűjtött adatokból vont első következtetése abban csúcsosodik, hogy a racionalizálásnál követendő intézkedéseknél nem lehet általános szabványokat felállítani. Azok függenek elsősorban az üzem strukturájától és feladatától. Ha sikert akarunk elérni, úgy két dolgot kell szem előtt tartani: az üzemi — tehát belső — mozzanatokat és a külső — piaci — viszonyokat.

Az üzem belső viszonyai közti okozati összefüggés szerint az üzem célja az, amely meghatározza annak strukturáját, mindkettő pedig a gyártási és adminisztratív szervezetet, melyet a könyv úgy definiál, hogy az nem más, mint „az üzemi funkciók organikus szabályozása“.

A szervezés, helyesebben átszervezés irányait eldönti az a viszony, mely a már említett termelési tényezők, i. p.: munkaanyag (Werkstoff), munka és tőke között fennáll. E tekintetben szerzők okfejtése teljesen Weber telephelyelméletének szellemében halad és ugyancsak a tömegvonzás technikai allegóriájával érzékelteti az üzemnek termelési tényezői által parancsolt három lehető irányzatát: anyag-, munka- vagy tőkeirányzatát. Ha a gyártási anyagok ára az összköltségnek több mint felét teszi, úgy a racionalizálás

főleg a beszerzésre, valamint az ezzel kapcsolatos tényezőkre (raktár, fogyasztás, hulladékgazdálkodás stb.) irányul. A második esetben — a munkaköltség teszi az önköltségnek több mint negyedét — az észszerűsítési intézkedések a munka fejlesztésére irányulnak. (Emberanyag szelekciója, kiképzés, munkamegosztás, raktári és egyéb szervezet, üzemanyagszállítás, „hoz“ vagy „visz“ rendszer stb.) A munkaköltség arányszáma a fémiparban 25—30% és így természetes, hogy az idevágó iparágakban történt legtöbb intézkedés a munka intenzitásának növelésére. Harmadik esetben, vagyis ha a tőkeköltség teszi az összköltség nagyobbik felét, a racionalizálás feadata az üzem hasznosítási fokának javítása. (Üzemi kapacitás lehető kihasználása, munkaidő növelése által.)

Mindezek az intézkedések azonban nem lehetnek elszigeteltek, hanem azokat az üzem egyes ágaiban harmónikusan kell érvényesíteni. A gyár egyik részének rekordteljesítménye nem javítja az általános eredményt, ha a többi szerven visszamaradnak. Általában jellemzi a helyes racionalizálást annak általános volta. Így például a normalizálást sem viheti keresztül egyetlen üzem, vagy akár egyetlen iparág, hanem szükséges az elsődleges és kapcsolt iparágak együttműködése.

A gazdaságosság két tényezője: a technikai és gazdasági termelékenység. Előbbi a teljesítménynek a költséghez való viszonyából adódik, tehát üzemi gazdaságosságot jelent, amire igen erősen hat az organizáció. Utóbbi meghatározásánál már az abszolút költség mérvadó. A műszaki termelékenység fontos elsősorban munkairányzatu üzemekben és állandó piaci viszonyok mellett. Tulnyomóan idegen szállításokból adódó költség esetén döntő a gazdasági termelékenység. Változó konjunkturaviszonyok idején természetesen fokozott a piachoz való alkalmazkodás jelentősége úgy a beszerzés, mint az eladás tekintetében.

A könyv nem tér ki a felhasznált anyagban elérhető olyan megtakarításokra, melyek az egyes anyagok technológiai tulajdonságainak észszerű kihasználásából erednek. Csak utal azokra az eredményekre, melyeket elsősorban a háborus gazdálkodás ért el, különösen a drágább anyagok helyettesítését illetően.

A vállalatok szociális intézkedéseinél a könyv határozottan óvatosságot parancsol. Kerülni kell a minden áron létesített szociális intézményeket. Jó munkás számára fontosabb a kielégítő bér és az előrejutás lehetősége, mint a — sokszor sértő — gyámkodás (gyári fogyasztási szövetkezetek stb. stb.). A munkáslakások kérdése azonban rendezésre szorul, hiszen egyes üzemek kénytelenek munkásaikat gépkocsin szállítani, másutt pedig jelentős megterhelés a mindennapi két villamosjegy. Szerzők szerint Németországban a gyártól 10 kilométerre eső lakás esetén a villamosköltség a lakbér 12%-át teszi. Ha ez a távolság 25 kilométer, úgy az évi lakbérben kifejezett arányszám 26%. Hasonlóképpen megvalósítandók azok a higiéniai intézkedések, melyek már a munka zavartalan folyása érdekében is elkerülhetetlenek. Sokhelyütt még az egészségügyi intézkedések legprimitívebbjeit sem vitték keresztül. Különös figyelemre méltó a térgazdálkodás, úgy egészségi, mint általános szempontból. A mai gyárépületek nagyrészen alkalmatlanok: túlméretezettek és egészségtelenek.

A mű végül felsorolja a német ipari racionalizálás eddigi ered-

ményeit. Részletesen taglalja az intézkedések hatását az álló és üzemi tőkére, az üzemi szervezetre, a bérekre, az önköltségre és árakra. A kamatteher racionalizált üzemekben 25—33%, részben mechanizált gyárakban átlag 20%. A tendencia ma határozottan emelkedő. A gyárak függése a piactól tehát növekedőben van. Ezáltal egyre nagyobb jelentőségűvé válik a foglalkoztatás foka. Általában a tőkeköltség kihat a mai ipar egész strukturájára. Az irányzat a másodlagos kapitalizáció felé hajlik, ami az üzemi koncentrációkban is nyilvánul. Ezek a jelenségek részben a vállalatok növekvő tőkeigénylésével függenek össze. A racionalizálás által tőkeköltségek tekintetében elért megtakarítást szerzők átlagosan 20—25%-ban jelölik meg. A termékmegtakarítást 20—30, a könnyű iparágaknál 30—40, az üzemi eszközök kihasználásánál 20—30%-ban. A szerszám- és géppark elkerülhetetlen növelése 5—10%-os megtakarítást eredményezett.

Érdekes a racionalizálás hatása a munkabérekre. Szerzők átlagosan 15—25%-os béremelésről tudnak. A motoriparban a béremelés 25%-ot tett, de előfordult 39%-os béremelés is. Az acélszindikátus közlése szerint az általa foglalkoztatott munkások száma 15.5%-kal nőtt, a kifizetett bérek összege 44%-kal, az átlagbér 20%-kal. Tehát a racionalizálás nem jelent okvetlenül létszám- vagy bércsökkenést. Kivételesen jó eredményeket ért el a ruhaipar a racionalizálás által. A termelési költségek ott 20—30%-kal csökkentek, a varrónők bérei 20—25%-kal emelkedtek, néhol 30—40%-kal is.

Általában a megtakarítás munkaidőben 30—40%-os, költségben 15—20%-os. A szükséges beruházások dacára az árak sokhelyütt mérséklődtek (a villamossági iparban 20%-kal is), az egyes operációkhoz szükséges idő néhol felére csökkent (az egyik motorgyárban 70%-os időmegtakarítást értek el). Amellett javult a gyártmányok minősége, esett a nyersanyagindex, szociális tekintetben pedig megemlítendő, hogy a munkanélküliek és támogatottak száma csökkent.

A könyv megjegyzi még, hogy a racionalizálás a német iparban egyáltalán nem tekinthető lezártnak. (Az amerikai vasipar nyeresége még mindig tizenhét-szerese a németének.) Megnehezíti a tudományos kutatás és a gyakorlati tevékenység kapcsolatának hiánya. Amerikában Hoover már speciálisan képzett kutató-tanácsadókat állít a vállalatok mellé. Szerzőknek viszont a vállalatok bizalmatlanságával kellett küzdeniök.

Viener Andor.

Jelentés az Országos Hitelvédő Egylet működéséről. Budapest. Wodianer F. és Fiai. 1929. 150 l.

Az Országos Hitelvédő Egylet ezévi jelentése nem szorítkozik szorosán vett egyleti tevékenysége adatainak visszaadására, hanem számos, a fizetéseképtelenségekkel, illetve a hitelvédélemmel összefüggő, általános érdekű közgazdasági és jogi problémát elemez, megállapításait és kezdeményezéseit gazdag — rendkívül szemléltetően és nagy szakavatottsággal felfogott — statisztikai anyaggal támasztva alá. *Dr. György Ernő*, az OHE igazgatója által irt különösen figyelemreméltó fejezetek: 1. A hitelvédelmi szempontból jelentőséggel bíró adatok alakulása, 2. A hitelezői érdekeltségek megoszlása, 3. A fizetéseképtelenségek okai, 4. A fizetéseképtelenségek megelőzése és jogi reformok szükségessége, 5. A fizetéseképtelenségek lebonyolítási módjai gazdasági szempontból, 6. Köztartozások és hitelvédelem.

Az elsőnek említett fejezetben tárgyalt problémák közül legérdekesebb talán, hogy összefüggést állapít meg a *vagyon- és váltójogi-perek és a fizetéseképtelenségek számának alakulása között*; bár e perek egy jelentős hányada úgy az általános közgazdasági helyzettől, mint különösen a hitelbiztonságtól teljesen független jogviták eldöntését szolgálja, mégis a tisztán behajtási jellegű perek számának ingadozásai, az összes perek számának alakulását jelentősen befolyásolják. A jelentés rámutat arra is, hogy fizetéseképtelenségek fluktuációja rendszerint csak némi időközzel követi a másik jelenség fluktuációit (a perekéit), aminek a magyarázata abban rejlik, hogy nagy az olyan esetek száma, amelyek előbb a behajtási jellegű — és ezzel az összes vagyon, illetve váltójogi-perek — statisztikáját gazdagítják, hogy majd *később* a fizetéseképtelenségi esetek számát növeljék. Ezek szerint e perek számának alakulásában a fizetéseképtelenségi esetek várható alakulásának — amennyiben és amennyire ilyen kérdések a priori megítélhetők — megbízható „barométerre“ talál az OHE.

Új szempontok felvetésében talán leggazdagabb a jelentésnek a fizetéseképtelenségek okaival foglalkozó része. Erkölcsei szempontból kiváló jelentőséggel bír, hogy — szemben egy meglehetősen elterjedt nézettel — *a fizetéseképtelenségek okát a békebeli viszonyokhoz képest az esetek jóval csekélyebb hányadában vezethetjük az adós hibájára vissza*, hanem azt egyfelől a rossz konjunkturális helyzet, másfelől hazánk megcsonkításából, inflációs veszteségekből, gazdaságpolitikai és egyéb okokból folyó strukturális változások determinálják. „A legnagyobb kivétel az az eset, ahol az adós hitelezői bőrén a quotális egyezség megkötésével *jó üzletet* akarna csinálni olyképpen, hogy megfelelő előkészítés után a fizetéseképtelenség lebonyolításával valamilyen tényleges vagyoni előnyhöz jusson, hitelezői rovására gazdagodjon“. (47. l.) Nem annyira könnyelmű időelőtti bejelentéssel károsítják meg a hitelezőket, hanem éppen ellenkezőleg azzal, hogy „az adós elkésetten jelenti be fizetéseképtelenségét és üzleti nevének, cégének integritásáért, fizetőképességének fentartásáért szinte végletekig menő küzdelmet folytat.“

Áttérve „az adós hibáján kívül eső fizetéseképtelenségek“ okainak kutatására, — ismét egy elterjedt felfogással szállva szembe — abból a tételtől indul ki a jelentés, hogy a fizetéseképtelenségi esetek nagymérvű növekedésének (a békebeli időkkel szemben) nem az egyedüli, sőt nem is domináló oka a kereskedők számának szerfölött erős emelkedése. Ezt az állítást két tapasztalati megállapítás és egy elméleti megfontolás igazolja: 1. Más foglalkozási ágakban is nagy a létszámemelkedés. 2. Az Egyesült Államokban, de Európa összes nyugati államaiban is megnövekedett a kereskedők száma, a kereskedők helyzetének rosszabbodása nélkül. 3. A normális gazdasági fejlődés vonalában fekszik a kereskedők számának emelkedése.

A kereskedők számának nem abszolút, hanem a kereskedelmi forgalom nagyságának növekedéséhez *viszonyított* szaporulata mérvadó a fizetéseképtelenségek elbírálásának szempontjából; véleményünk szerint azonban ezen érvek nem bizonyíthatják azt, hogy a sok ok közül ennek az oknak mekkora relatív jelentőséget tulajdoníthatunk.

Rendkívül gazdag, nagyrészt önálló adatgyűjtésből származó anyagot adván a kereskedők létszámának alakulásáról és tüzetesen megvizsgálva ennek, valamint a forgalom csökkenésének okait, a viszonylagos létszámnövekedésen kívül az okok hosszú sorát tárja még

elénk a jelentés. Néhány költségtényező nagyobb, mint a háboru előtt volt: igen nagy mértékben emelkedett az adók és más közterhek tétele, emelkedést mutatnak a világítási és postaköltségek, valamint a kamatterhek, de erőteljes emelkedést állapít meg a jelentés — néhány cég adatai alapján — a mindenkori forgalom arányában kifejezve, az üzletbéreknél is.

A kereskedelmi vállalatok rentabilitása megkisebbedésének egy további oka abban rejlik, hogy igen nehéz, különösen a detail üzleteknél, a rezsiköltségeket pari passu a forgalom csökkenésével leépíteni: „... igen kis mértékben lehet azokat a külső kereteket megváltoztatni, leegyszerűsíteni, helységet, személyzetet redukálni, amelyek mellett a cég már azelőtt is tevékenykedett s amely az üzleti életben elfoglalt pozíciójának mintegy jelzőtáblája.“

A kamatterhek növekedése több okból igen súlyosan esik latba: egyfelől a részletüzlet erőteljes elterjedése és a forgalom lecsökkenésével járó lassabb „árúkészlet megforgatás“ következtében a tőkeszükséglet növekedett, másfelől, az infláció folytán, a saját tőkek nagy mértékben apadtak; a kamatterhek tehát sokkal nagyobb hányadát emésztik fel a forgalomnak, mint békében. Amde a saját tőke viszonylag kicsiny volta nemcsak a több és drágább bankhitel igénybevétele teszi szükségessé, hanem arra is vezet, hogy a bajbajutott — bankkölcsonnt igénybe venni nem tudó — kereskedő csakhamar az uzsora legkülönbözőbb válfajainak van kiszolgáltatva. Ebben az összefüggésben még egy fontos, a kereskedő helyzetét súlyosbító, struktúra-változásra mutat rá a jelentés: a nagybankoknak hiteléletünkben történt nagymérvű előnyomulására; ennek kapcsán ugyanis a személyi jellegű hitel, melynek forrásai korábban a helyi jellegű intézetek voltak, nagy mértékben háttérbe szorult.

A fizetéseképtelenségre vonatkozó jogszabályok reformjának szükségességével és egyéb jogi problémákkal foglalkozó fejtegetések ismertetésére itt nem térhetünk ki; utalunk azonban *dr. Meszlény Arturnak* az OHE kiadásában megjelent „A fizetéseképtelenségi jog reformja, törvénytervezet felvilágosító észrevételekkel“ (Budapest, 1928.) című művére, amelynek állásfoglalásával teljes egészében egyetért a Jelentés, továbbá az OHE igazgatójának, *dr. György Ernőnek* a preventív hitelvédelem kérdéseivel is foglalkozó munkájára. (A fizetéseképtelenségi válság. Bp. OHE. 1926.)

Az Országos Hitelvédő Egylet 1929. évi jelentésébe foglalt, példás szakértelemmel feldolgozott statisztikai anyagnak közgazdasági szempontból való kiváló jelentősége, valamint a fejtegetéseknek új gondolatokban való nagy gazdagsága, a szabatosságot és világosságot stílusában rendkívül kellemesen egyesítő művet gondos tanulmányozásra teszi érdemessé.

Keményffi János.

A Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesületének Évkönyve. 1926—1927. Budapest, Fővárosi Nyomda r. t. 1928. 330 o.

A Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesülete az új Évkönyvvel az eddig általában megszokottá vált szerkesztési módtól eltérőleg úgy a bemutatott anyag csoportosítása és szemléltetési módjának technikai megoldása, mint terjedelem szempontjából oly kiadvánnyal lépett a nyilvánosság elé, mely figyelemreméltó újításokat tartalmaz. A közrebocsátott új Évkönyv szerkesztésében szaki-

tottak a régi sablonosság és egyoldaluvá vált érdekképviselési jelentési anyag feldolgozási módjával, mert hiszen nyilvánvaló, hogy egyes termelési ágazatok közgazdasági helyzetéről sokkal helyesebben lehet tájékozódni akkor, ha a részletkérdéseknek szükséges terjedelmű megvilágítása mellett a nemzetgazdasági magasabb szervezeti egységbe való betagoltság szerves vizsgálatáról sem feledkeznek meg. A vonatkozó gazdaságpolitikai anyag ily természetű tárgyalási módja a régebbiekkel szemben határozott előnnyel bír.

Az Évkönyv első részében a gazdasági helyzet összefoglaló ismertetése után részletesen foglalkozik mindazon kérdésekkel, amelyek a vas- és gépipar gazdasági helyzetét legalapvetőbben határozzák meg. Ilyenek a munka és tőke mint termelési tényezők, ezek feltételeinek változásáról széleskörű statisztikai megfigyelések és összehasonlítások alapján számolnak be: szemléltető foglalkoztatási statisztika, munkateljesítmények, munkaidő, bérek, tisztviselői fizetések és megélhetési viszonyok alakulásának kategóriák szerinti vizsgálata, továbbá bérküzdelmek leírása, az elért eredmények tárgyilagos egybevetésével. A másik kérdés csoportban általában mindazokat a problémákat ismertetik, amelyek a vas- és gépipar gazdaságpolitikai védelmével és a szerves és szervesetlen iparfejlesztés feladataival kapcsolatban felmerülhetnek. A gazdasági, statisztikai adatok csoportosításától függetlenül ezen a helyen is ki kell emelnünk, hogy az érdekképviselési szempontok kidomborítása mértékét ismerő, szervesen átfogó és tárgyilagos gazdaságpolitikai beállítottságánál fogva tartalmi értékében felülmúlja a többi érdekképviselések hasonló természetű kiadványait. A továbbiakban külön fejezetekben foglalkozik az Évkönyv a közszállítások és az állami beruházások gazdaság- és konjunktúra-politikai jelentőségével, kereskedelmi szerződések eredményeinek termelési és iparágak és államok szerinti analizálásával. A szerves iparfejlesztés fejezetében a szakemberek gyakorlati kiképzésére s a kiállítás rendezésére vonatkozó megállapítások és javaslatok tanulságosak. Nagy súlyt helyeznek az Évkönyvben arra a szükséges és aránylag komplikáltabb természetű felvilágosító munkára, amely az ipari racionalizálás gyakorlati kivitelezési lehetőségeiben merül fel. Ezután az ipari koncentráció hazai eredményeiről olvasunk beszámolót. Az előbbi fejezetekhez még egy új és érdekes rész csatlakozik, mely a magyar vas- és fémipar fejlődésében vezető szerepet játszó vállalatok gazdaság-történelmével ismerteti meg bennünket. Ennek az érdekes anyagnak későbbi kiadványokban is rendszeresen továbbra is helyet kívánnak biztosítani.

Az Évkönyv és mellékleteiben felhalmozott statisztikai anyag a kiadvány céljától eltérőleg tudományos munka számára is kiváló alapokul szolgálhat.

Andreich Jenő.

Folyóiratok szemléje.

Revue d'économie politique.

Janvier—Février 1928.

La loi du 7 Août 1926 et son rôle dans l'assainissement financier de la France. — Az 1926 augusztus 7-iki törvénynek jelentősége abban derül ki, hogy a francia pénzügyek intézését éppen a legválságosabb pillanatban az ugynevezett pénzügyi bizottságra „Commissions des experts“ ruházta. Főjellege abban rejlik, hogy a pénzügyek stabilizációját, nem pedig revalorizációját tűzte ki célul. Így egy nagy irányváltást jelent ez a francia pénzügyek történetében. Ezen célkitűzésnek üdvös hatása nyomban mutatkozott is abban, hogy míg az említett bizottság megalakulása előtt az angol font 240 frank volt, a bizottság megalakulása és munkábalépése után az árfolyam nyomban 170-re esett vissza. Ezen célt a jegybank a devizakészletek felvásárolásával érte el. Majd amidőn az aranyhoz a papírfrankhoz való viszonya is megszilárdult, semmi akadály sem állott a stabilitás törvény által való kimondása előtt. Így következett el a „stabilisation légale“ periódusa a francia frank történetében, amely a „stabilisation du fait“ szakasszal kell hogy lezáródjék. — *J. Tsouderos: L'indemnisation des réfugiés grecs.* A görög menekültek részére folyósított kölcsön mechanizmusával foglalkozik, amelyet a szerződés szövege a „Török és görög lakosság kicseréléséből eredő kártalanítások“-nak nevez. Mint tudvalevő, az osztrák és magyar kölcsön után ez a harmadik népszövetségi kölcsön. A felhasználás ellenőrzését szintén a Népszövetség köthette ki magának, amely az ellenőrző tanácsba három szakférfiut küld. A dolgozat ismerteti azon egyezményeket, amelyeket a görög nemzeti bank és görög állam kötött a szóbanforgó kicserélt lakosság javainak igazgatására vonatkozólag. Majd a görög lakosság kártalanításával, az 1926-ban folyósított 3 milliárdnyi 80%-os kölcsönrel és az u. n. önbiztosító pénztárral, „Caisse d'auto-assurance“ foglalkozik és végezetül tárgyalja a görög földművelőknek és városi lakosoknak adott kölcsönt, „emprunt professionnel“. — *René Plevén: La stabilisation de la monnaie en Pologne.* A lengyelországi stabilizációs kölcsön főmomentuma abban rejlik, hogy míg a többi államokban, így elsősorban Ausztriában és Magyarországon és részben Németországban is a kölcsönök többé-kevésbé nemzetközi kötelezettségeket szültek a garantáló államokkal szemben, addig Lengyelországban a pénzügyi szanálás és stabilizá-

ció a kormánynak egy önkéntes és önálló aktusa volt. Ennek következtében nem is látjuk azon ellenőrző közegeket, amelyek az imént említett kölcsönöknél szerepelnek. A lengyel jegybank egynehány nagy nyugateurópai állam jegybankjával szerepel csupán a kölcsön előterében, mint egyedüli végrehajtói a stabilizációnak. A külföldi megbízott csupán „administrateur“ a lengyel jegybanknál anélkül, hogy a kölcsön produktív felhasználásába, mint például nálunk is, beleszólási joga volna. Érdekes áttekintést kapunk itt a szanalási műveletről. — *A. Tchayanoff: L'état actuel de l'économie et de la statistique agricoles en Russie.* — *P. Nesteroff: La politique italienne en matière de taxation des capitaux.* — *H. Pouyanne: La vie financière en Angleterre.* — *Michel Huber: Nécrologie: Marcel Lenoir.* — *R. Claoué: L'Institut für Konjunkturforschung de Berlin.* — *Saint Germés: Chronique législative.*

Mars—Avril 1928.

Henry Hauser: Les origines historiques des problèmes économiques actuels. Azon ténynek felismerése, hogy nincsen kimondottan megkülönböztethető gazdasági történet, hanem csak egy egységes, integráns történet, a veleje a jelen értekezésnek. A gazdasági eszmék fejlődésének története ugyanis annyira össze van forrva a tudományos irányítóeszmék történetével, hogy ezt csak az tagadhatja le, aki a régi klasszikus hagyományokhoz hiven, még ma is egy külön homo economicust, religiosust és politicust lát az emberben. Igaz ugyan, hogy sokan még ma is vitatják a gazdaságtudomány öncéluságát és minden, azzal szorosán össze nem függő problémát már a limine más tudomány szakba osztanak be. Amióta azonban az erőteljes bécsi iskola a gazdasági elméletet magát az egész emberi társadalmat átölelő alapokra fektette és az univerzalisztikus felfogással egész új területeket nyitott meg a tudományos kutatás számára, egyuttal a gazdasági elméletnek egy olyan bázisára mutatott reá, amely a meddő metodológiai vitákban már-már kimerülő és új szempontokat felhozni nem tudó tudósokat is kielégíteni látszik. Ilyen általános jellegű és az emberi fejlődéstörténetbe szervesen belekapcsolódó tudománynak fogja fel az értekezés szerzője is az egész gazdasági életet és tudományt. Minden gazdasági probléma csirájában megvolt már századok előtt is, — ugymond, — csak mint a homokba elvesző forrás, nem volt felkutatható. A gazdasági életben létrejött változások nem kvalitatív, hanem kvantitatív, volumenbeli változások; tehát ily értelemben differenciálódás nincs. A küzdelem régen és ma is a létért folyik, amely küzdelem az energiákat még jobban meghatványozza, mint régen a nyeranyagért való harc következtében. Ezért nevezhetjük századunkat az energia szekulumának. — *Paul Ebel: La réforme douanière et le Parlement.* A francia vámrendszerrel, amelyet az 1892-ik elavult, de még nagyjából ma is teljesen érvényben levő tarifa képvisel, foglalkozni mindaddig nem érdemes, amíg új tarifa nincsen. Igaz ugyan, hogy a tarifa vajmi csekély módosításon ment át 1910. és 1928-ban, azonban ez csak toldás-foldásnak minősíthető. Ha valaki a francia vámrendszert tanulmányozza, lehe-

tetlen, hogy ne a Convention és a Directoire korszakai jussanak eszébe, amidőn a külkereskedelemben való ad hoc beleavatkozással tölték fel és alá a vámok kulcsát a tarifaskálán. Szerencsájük a franciáknak, hogy ma oly rendkívüli körülményekre hivatkozhatnak, mint akkoriban: a stabilizáció befejezésének hiánya, a francia-német tárgyalások eredménytelensége és az előkészületben levő egységes vámnomenklatura, amelyet a Népszövetség gazdasági bizottsága most dolgoz ki. — *Jean Dessirier: Les indices des valeurs mobilières en France et en divers pays.* Felette érdekfeszítőek azok a kutatások, amelyek a konjunkturakutatással az árindexeknek is nagyobb alkalmazási lehetőséget szánnak a gazdasági életben. Olaszországban, de most ujabban Franciországnban is az ugynevezett láncolatos indexeknek, „indices-chainés” van nagy szerepük a konjunkturakutatásban. Miután rájöttek arra, hogy a parallel konjunkturális sorok alapján végezzék az áralakulás elemzését, most rövidebb időközökben (2—3 hónap) állítanak fel mérlegelt átlagokat az egyes árucsoportokon belül és hasonlítják azokat össze három vagy négy évenként. Ezek szerint az áralakulás indexei be vannak skatulyázva oly módon, hogy mindegyik időegységre eső ár egy nagyobb al- és főcsoportban szerepel és így a statisztikai sor fejlődése nagyobb perspektívában szemléltethető. A tanulmány szerzője külön vizsgálja a fix és külön a változó kamatozású értékpapírok alakulását, majd külön fejezetet szentel a tőkekamat fejlődésének. Ez utóbbi annyiban figyelemreméltó, hogy ily irányú kutatások Franciaországban eddig nem nagyon történtek. — *Louis Baudin: L'influence américaine sur l'économie britannique d'après les banquiers anglais.* — *Giorgio Martara: La vie économique en Italie.* — *Henry Pouyanne: La vie économique en Angleterre.* — *Charles Gide: Nécrologie Yves Guyot.* A francia közgazdászok kimagasló alakját bucsuztatja el, a francia liberális gondolkodás jellegzetes egyéniségét, akinek nemcsak a gazdasági életben való szereplése igazolta elveit, hanem politikai karrierje is.

P. Meynal: La Chambre de Commerce Internationale et la balance des paiements.

Saint Germès: Chronique législative.

Mai—Juin 1928.

A revüje száma a francia gazdasági élet minden megnyilvánulásával foglalkozik és „*La France Économique en 1927*” címen látott napvilágot. A legelső tanulmányhoz az előszót *Gaetan Pirou* írta. — *Jean Bourdon: Le mouvement de la population.* Két főmegnyilvánulását domborítja ki a francia népmozgalomnak és pedig a születési és halálozási arányszámok csökkenését. A születési többlet 1927-ben 65.042 volt. Ez a szám ugyan több, mint amennyi 1926-ban volt (52.768), de sokkal kevesebb, mint 1920-ban (162.046). — *Bernonville—Dugé: Le mouvement des prix et des salaires.* A statistique générale de la France adatainak segítségével vételével a tényleges és a névleges munkabéreket próbálja meghatározni. Evégből közli egynéhány fontosabb közszükségleti cikk áralakulását is, szembevetve azokat a külfölddel. — *G. La-*

chapelle: La balance des Comptes. Megállapítása szerint a jövedelmek mérlege nem mutat nagyobb változásokat a tavalyi évhez (1927) hasonlítva. Külön mérleget állított fel a jövedelmekről és külön a kihelyezett tőkékről. Ennek a ténynek következtetéseit levonja és szól a tőkék kiözönléséről. — *P. Ricard: Le marché monétaire et les changes.* Külön veszi vizsgálat alá a Jegyintézetet és külön a Bank üzletágazatait. — *J. Loriot. Les banques.* Bár vontatott üzletmenet jellemezte a bankokat az elmúlt évben, mégis a betétállomány folytonosan emelkedett. A nyereség újabb részvények kibocsátását tette lehetővé. — *J. Dessirier: La Bourse des Valeurs.* Grafikonokkal és statisztikákkal bőven ellátott tanulmány, amely külföldi összehasonlításokat is tartalmaz. — *J. Vergeot: Les émissions.* Az államkölcönöket, majd a községek és testületek, meg a vasutársaságok kibocsátásait tárgyalja, nagy adatgyűjtésre támaszkodva. — *X. Les Caisses d'Épargne.* A francia takarékpenztárak tevékenységét és betétállományaik emelkedését a pénzbőségnek tulajdonítja, amely a múlt évben nagyon érezhetővé vált. — *P. Mirimonde: Les Assurances.* Nemcsak egyszerű adatokat sorakoztat fel, hanem vizsgálja egyes biztosítási ágak nagy közkedveltségének okát. Részletesen kitér a hitelbiztosítás céljára, módjaira és a nemzeti gazdaságban való szerepére. — *H. Ulmer: Les échanges intérieurs.* — *H. Mazeaud: La législation commerciale interne.* — *M. Olivier: Le commerce extérieur.* Dacára annak, hogy a pénzromlás folytán a kereskedelmi mérleg tételei értékcsökkenést mutatnak, mégis a sulybani összehasonlításnál a tavalyi évvel szemben 12% növekedés mutatkozik. — *J. Naudin: Les accords commerciaux et la politique douanière.* Az előtérben a német kereskedelmi tárgyalások és az 1926 aug 5-i egyezmény állanak. — *M. Augé—Laribé: La production agricole.* A francia mezőgazdasági viszonyok e kiváló szakembere értékes adatokból von le következtetéseket a francia vámpolitikára, amely legfőbb akadály a mezőgazdaság útjában. — *M. Aucuy: Le propriété immobilière urbaine et la crise du logement.* A legújabb kislakásépítési akciókkal már a francia kormány is el tudta helyezni e célra épített városrészekben tisztviselőinek nagy részét. A pénzromlás hatásai az építkezésnél is érezhetőek voltak. — *J. Dessitier: La production industrielle.* Grafikonokkal szemlélteti az ipari termelés 1928-iki eredményeit. — *A. Fraigneau: Les industries extractives.* A vas-, szén-, salétrom- és kőolajtermelést ismerteti. — *H. Laufenburger: A vastermelés menetének alakulását nemzetközi viszonylatban teszi vizsgálat tárgyává. A nemzetközi acélkartel a francia értékesítési lehetőségeket is megváltoztatta. — J. H. Adam: Les industries électriques.* Franciaország villamosítása folyamatban van, az erre célra alakult társaságok részvényeinek tőzsdei alakulását szemlélteti. — *E. Micanel: Les Industries de la houille blanche.* Az elektrifikálásnak igazi lendületet a vízierők kihasználása adott. Az iparnak fellendítését jelentik az elektromos energiákkal előállított kémiai és vasipari cikkek. — *L. Pommery: Les industries de textile.* A cérna, gyapju, selyem és juta feldolgozása szerint csoportosítja a szövőipart. — *M. Porte: Les chemins de fer et autres modes de transport.* A vasut, az utak, a belhajózás és légiforgalom kérdéseit öleli fel. A vasutra nézve, sajnos,

csak 1926-iki adatokat tud felmutatni. A vasutak nagy deficitje a tarifaeemelést fogja maga után vonni. — *J. Marchegy: La marine marchande et les ports.* — *A. Girault: Les colonies.* Az 1926-ban megtartott gyarmati népszámlálás eredményeit ismerteti s külön foglalkozik Afrika, Indokina, Madagaszkár, Uj Kaledonia és Oceánia gazdasági helyzetével. — *R. Picard: Le mouvement ouvrier.* A bevándorlás és a munkaközvetítők jelenlegi állásával ismerteti meg. — *W. Oualid: La législation sociale.* A munkásügyi törvényhozás legújabb eredményeiről és a nemzetközi betegségbiztosítási konferenciáról emlékszik meg. — *M. Porte: La mutualité et les assurances sociales.* A francia társadalombiztosítási törvényjavaslat méltatása, amely két év múlva fog törvényes erőre emelkedni.

Cs. P.

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik.

130. Band III. Folge, 75 Band. Februar 1929.

Berthold Josephy: Der Gesetzesbegriff in den Sozialwissenschaften. Kétségtelenül volt idő, mikor normák értelmében vett társadalmi törvényekkel kellett operálni, épp úgy, ahogy a fiatal természettudomány a természeti törvényeket normatívnak tartotta. A szociális tudományok fejlődésének lényegében volt, hogy ezt a korszakot végig kellett csinálni s nehezen képzelhető, hogy az átugorható vagy mellőzhető lett volna. Azonban a törvényfogalom alkalmazási területének áttekintése és logikai bírálata után meg kellett győződünk, hogy tulajdonképeni társadalmi törvények, mint a tudományos megismerés tárgyai, nincsenek és hogy a társadalomtudományban csak társadalomtudományi törvényekről, mint a megismerés segédeszközeiről lehet szó. Vizsgálódása eredményeképen megállapítja, hogy a tisztán empirikus törvények után való kutatás a társadalomtudomány számára tévut, ellenben tulajdonképeni kausális törvények lehetségesek. Legfontosabb lenne azonban konstitutív törvények létesítése a társadalomtudományi fogalmak megalapozása céljából. *Rolf Wagenführer: Die Schematische Analyse in der Konjunkturforschung.* (Négy diagrammával). *Ivo Kornfeld: Eine Frage der Kreditorganisation.* A különböző országok tényleg meglévő hitelszervezeteinél a centralizáció tul van hajtva, amennyiben a központilag kezelt diskonto-politika arra irányul, hogy a hitelfeltételeket az egész országra és minden foglalkozási ágra egységessé tegye. S ha ez nem sikerül teljes mértékben, úgy sok fontos kereseti ág a központi hitelforrástól el van zárva és esetleg épp a legszükségesebb időben csak saját gyenge hitelszervezetére van utalva. Ezen az segítene, ha a központi hitelszervül szolgáló jegybankok bizonyos meghatározott mennyiségben 12 és 18 hónapos váltókat vagy akár jelzálogleveleket is leszámitolnának.

430. Band. III. Folge, 75 Band. März 1929.

Othmar Spann: Die Lösung der Wert- und Preisfrage aus der Ganzheitslehre. Az univerzálisztikus felfogás az értéket és az árat mint a gazdaság felületi tünetényeit az egésznek a mélyéből kiindulólág magyarázza. Ezt a két jelenséget csupán az ő közvetett és érzékelhető mivoltukban világítja meg. Őket nem tekinti a gazdasági élet középpontjának, csak egy külső megnyilvánulásának és rámutat arra, hogy minden tömeg és ár dacára a gazdaság legbelsőbb lényege szellemi természetű és az is marad. *Walter Weddingen: Angewandte Theorie der Schlichtung.* Az egyeztetési eljárás reformjával kapcsolatban megjelöli az egyeztetési eljárás helyét a szociálpolitikai irányelvek elméleti rendszerében, kifejti az egyeztetés célját, eszközeit és módszereit. Az egyezkedési és döntési alapelv célszerű összekapcsolását javasolja.

R. L.

Schmollers Jahrbuch.

53. Jahrgang. Erstes Heft. Feber 1929.

Kurt Breysig: Seelenformen Gesellschaftslehre und Geschichtswissenschaft. Szociálpszichológiai tanulmány, melyben szerző indokolja, hogy Kretschmer kutatásai alapján az új, orvosi, társadalmi, lélektani kutatások a társadalomtudomány számára még gazdagabb és közvetlenebb megtermékenyítő hatást gyakorolhatnak, mint az Adler és Jung korábbi kutatásai. *Max Rumpf: Probleme der sozialen Lebenslehre. Im Anschluss an F. v. Gottls „Bedarf und Deckung.“* A Gottl által felállított társadalmi élettan bírálata filozófiai és kritikai szempontokból. Gottl nemzetgazdaságtanát alapjában oly mélyen alapozza társadalom élettani tételekre, tehát nem szűkebb értelemben vett szakbeli alapon, hogy szükségessé teszi a bírálatot. A bírálat maga inkább szakszerű értelmezése Gottl elméletének. *Franz Oppenheimer: Alfred Ammons theoretische Auffassung.* E kritika megírására az alkalmat Ammon két munkája: „Ricardo als Begründer der theoretischen Nationalökonomie, eine Einführung in sein Hauptwerk und zugleich in die Grundprobleme der nationalökonomischen Theorie“ és „Grundzüge der Volkswirtschaftslehre. I. Teil: Der Prozess der Wohlstandsbildung“ adta. Ammon Ricardot egyáltalában nem értette meg, az ő módszeréről még csak a legcsekélyebb képzeete sincs és az ő legelemibb fogalmait is teljesen tévesen magyarázza. Ricardot csak úgy lehet megérteni, ha figyelembe vesszük, hogy ő az elméleti gazdaságtan három lehetséges módszerét egymás mellett alkalmazza, még pedig anélkül, hogy az időközbeni módszerváltoztatásra az olvasó figyelmét felhivná. Ricardo ezen ténykedése nem volt ugyan öntudatos, de aki ezt nem veszi figyelembe, mint Ammon is tette, annak számára Ricardo helyes megismerése lehetetlen. Példákkal illusztrálja, hogy Ammon egyes helyeken mily tévesen magyarázta Ricardot. A jólét kialakulásával kapcsolatban arra mutat rá, hogy aki, mint Ammon, a vagyontalan munkásosztály létezését minden tiszta elméleti gazdaságtani számításnál megadott ténye-

zőnek tekinti, az előtt a végső megismerési célok reménytelenül elzárva maradnak. *Felix Kletzl: Die Schweiz und Österreich. Eine wirtschafts-politische Parallele.* Schweiz példája alapján statisztikailag kimutatható a jelenlegi Ausztria gazdasági életképessége, azonban a két ország gazdasági erőinek hasonlóságából még nem következik, hogy ezen erők iránya és irányítása is azonos lenne, ez pedig a statisztikus jellegű statisztikai adatok hasonlóságánál sokkal fontosabb tényező az életképesség megítélése tekintetében. *Carl Schmitt: Wesen und Werden des Fascistischen Staates.*

R. L.

Magyar Közgazdasági Társaság

Felolvasó ülések.

Május 10-iki felolvasó ülésünkön *Eber Antal* elnöklése mellett dr. *Hahn Albert* frankfurti egyetemi tanár, a Deutscher Effekten- und Wechselbank igazgatója tartott előadást „Konjunktur stabilisierung und Bankpolitik“ címen. Az előadó először azokat a kapcsolatokat fejtette ki, amelyek egyfelől a konjunktúra hullámzásai, másfelől a magánbankok által nyújtott hitelek és a jegybank diszkontpolitikája között fennállnak. Arra az eredményre jutott, hogy a hitelek célszerű elosztása és különösen a jegybankok ily irányú politikája a konjunktúra kilengéseit úgy felfelé, mint lefelé nagymértékben megakadályozhatja. Azután vizsgálat tárgyává tette, hogy az utolsó években Németországban ilyen értelemben véve mennyiben folytattak konjunktúra-állandósító politikát és megmagyarázta az okokat, amelyek következtében mégis igen jelentékeny konjunktúraingadozások állottak elő. Részletesen fejtegette a jelenlegi németországi gazdasági helyzetet: 1928 egy, bár eléggé szelid jellegű, de mégis határozott depresszió éve volt. Az év végén a pénzpiacokon határozott megkönnyebbedés jelei mutatkoztak és az új konjunktúra megindításához a diszkont mérséklésére volt szükség. Ez meg is történt a folyó év januárjában. Már most Németországban olyan helyzet alakult ki, amilyen a depressziók végén egyébként sohasem szokott beállni. Mert a — hogy úgy mondjuk — „normális“ depresszió befejezését, — az áruehelyezés nehézségei, áresés és munkanélküliség után — a pénz- és tőkepiac tehermentesítése és a kamattételek esése szokta jelezni, a valóságban azonban a pénz- és tőkepiac helyzete a munkanélküliség további erős emelkedése mellett, nemhogy könnyebbedett volna, hanem inkább még feszültebbé vált.

E sajátos helyzet megmagyarázásánál nem elegendő arra hivatkozni, hogy a még mindig fennálló jelentékeny tökehiány akadályozza meg a pénz- és tőkepiacok tehermentesítését. Hiszen éppen arról van szó, hogy a termelő munka erős visszaesése miatt nem okozta a töke felszabadítása által a tökehiánynak bizonyosfokú megszüntetését, ami egyébként kísérő jelensége szokott lenni. A magyarázatot rendkívüli okokban és pedig elsősorban abban kell megtalálnunk, hogy a termelvények áralakulását a termelési költségeknek különösen a munkabéreknek az alakulása ugrásszerűen megelőzte.

Konjunkturahullámzások ugyanis úgy keletkeznek, hogy a vállalkozások haszonkilátásai javulnak, illetve rosszabbodnak. Ezt, a vállalkozás haszonkilátásainak javulását vagy rosszabbodását — ami egyfelől a pénz olcsóbbodásából, illetve drágulásából, másfelől a pénzoldalról jövő áremelkedésekből, illetve áresésekből ered — eddig joggal állították előtérbe. Az a tény, hogy emelkedő konjunktúránál a bérek is szabadon emelkedtek, hanyatló konjunktúránál pedig estek, konjunktúra-kiegyenlítő momentumként tekintett. Különösen a lefelé menő hullámzás esetében fogták fel úgy a dolgot, hogy a bérek esése mintegy a depressziót ellensúlyozza, mert hisz az áresés csak addig hat depresszívra, amíg a költségek esése azt nem paralizálja. Nyilvánvaló, hogy a bérek emelkedése éppoly

mértékben oka lehet annak, hogy a vállalkozó nyereségkilátásai kisebbeknek mutatkoznak, mint ahogy ok lehet a kamatlábak emelkedése, vagy a termelvények árának esése. Nem lehet tehát vitás a tény, hogy *ceteris paribus* a bérek emelkedése a konjunktúra megakasztójaként hat. Mert hogy a béremelkedést a racionalizálás, vagy a tömegfogyasztásra való beállítás váltja-e ki és így az eredményekben a termelékenység fokozása által kiegyenlítőleg hat-e, ezt nagyon is egyszerű kérdésnek tekintik s kellő megvizsgálása nélkül szoktak rá igenlőleg felelni. A normális depresszió már most akként szokott véget érni, hogy a csökkenő bérek és csökkenő kamat ismét létrehozzák a költség és haszon kiegyenlítését s újra megindítják a régi mederben a termelést. Azonban egy „kötött“ gazdaságban, amelyben a bérek állandósítva vannak, csak a kamatláb esésének momentuma hat ilyen irányban. Igaz, hogy a depresszió befejeződik annyiban, hogy csökkenő kamat mellett új tőkebefektetésekre kerül a sor. Ezeket még előmozdítja a drága munkával való takarékoskodás törekvése is. Ezzel szemben viszont a foglalkoztatást illetően a depresszív szimptomák tovább fognak tartani. Így áll elő a közgazdaság éppen ma szemlélhető helyzete: fellendülés a tőkék felhasználásában, kapcsolatban a foglalkoztatás visszaesésével. Nagy beruházási szükséglet egyfelől s tartós munkanélküliség másfelől lesznek, vagy legalábbis lehetnek ennek a konjunkturális alakulásnak strukturális eredményei.

Ezekből az elemzésekből még egy általánosabb következtetést is vonhatunk: azt t. i., hogy az autoritativ ár- és bérmegállapítások hatalma az annyit magasztalt „kötött“ gazdaságban is a közgazdaság vastörvényeivel szemben igen mérsékelt. Az u. n. „szabad“ gazdaság alaptörvénye, hogy a kínálat és kereslet határozzák meg az egyes jószágok árait egymás között s a jószágokét a maguk összességében a bérekkel szemben. Vagy más szóval: az árak útján áll be a kínálat és kereslet kiegyenlítődése. Azonban a „kötött“ gazdaságban hatalmi szó szabja meg az árakat. Ebből következik, hogy az így megállapított árak nem teljesíthetik a kínálat és kereslet kiegyenlítésének funkcióját. Aminek ismét igen különböző következményei lehetnek, aszerint, hogy miféle ármegállapításról van szó.

Ha *egy* jószág ára — akár egy egyedárusági helyzetben levő termelő, akár egy szervezet által, akár más módon — a természetes, vagyis a kínálat és keresletből adódó ár fölé emeltetik, ezáltal tulajdonképen fel nem vett kínálat áll elő. Ez azonban nem hathat mérséklőleg az árakra. Az árak magasak maradnak. Rosszabb termelő telepek is üzembe helyeztetnek, mert önköltségeik megtérülése biztosítottnak látszik. Jobb telepekkel, amelyek pedig kapacitásuk alatt dolgoznak, kvóta-megállapodás alapján osztozkodnak, vagy végül is kártalanítás alapján beszüntetik működésüket. Az utóbbi eset annyit jelent, hogy a fogyasztót magángazdaságilag a vállalkozó javára megterhelik, az előbbi esetben ehhez még az inproduktív munkafelhasználás közgazdasági hátránya járul. Ezek a hátrányok maguktól mindaddig nem korrigáltak, amíg az árak emeléséből előálló haszon nagyobbak tűnik fel, mint a termelés csökkentéséből keletkező kár. Ezért a liberális gazdaságpolitikának mindig feladata volt és feladata marad a monopolisztikus ármegállapítások elleni küzdelem.

Másképen áll az eset, ha sok, vagy akár minden jószágnak és szolgáltatnak árát monopolisztikusan — és pedig emeléssel — állapítják meg. Ha az összes jószágok és szolgálatok ára emeltetik, ez

az emelés végeredményben nem jelent mást, mint azt, hogy a társadalmi termék elosztásában eltolódás áll be a vállalkozó javára, a munkások és a pusztá fogyasztók terhére. De a munkabérek elmarádása a jószágok árához képest szükségképen bizonyos önkorrekturet vált ki, vagy legalábbis megvan ez a tendenciája. Mert még ha az indexek emelkedése alapján autoritativ módon azonnal nem is emelnek fel a munkabéreket, még akkor se állandósulhatna ez az állapot. A vállalkozók külön nyereségei következtében ugyanis konjunktura keletkeznék, amely a munkaerők utáni keresletet fokozná s tapasztalat szerint végül a munkabéreket is megfelelően felemelné.

Reálisabb jelentősége van az ellenkező esetnek, ha t. i. az összes szolgálatok árát a maguk egészében felemelik. Ebben az esetben munkaerők fölös kínálata, vagyis munkanélküliség áll elő. Hogy ez a munkanélküliség a bérek emelése által éppen a munkásosztály szempontjából is nem kerül-e tulsokba, az az egyes sajátos esettől függ, különösen pedig attól, hogy a munkanélküliek segélyezése felér-e az elmaradó bérekkel s hogy végeredményben a segélyezés milyen köröket terhel. De bizonyos, hogy a munka terén való tulkinálat előbb-utóbb a munkabérszinvonal mérséklésének, vagy legalábbis a további emelkedés megakadályozásának irányában hat. Hacsak az összefüggések nem tudása, vagy a munkanélküli tömegek hátrányainak lebecsülése ezt is hosszabb ideig meg nem akadályozza.

Ebből mindenekelőtt az következik, hogy tévedés azok véleménye, akik lehetségesnek tartják önkényes bér- és ármegállapítások által a költségek és árak természetes viszonyának megváltoztatását. De következik az is, hogy még a kötött gazdaságban is megvan legalábbis a tendencia a hiba kiegyenlítésére. Az egyetlen különbség, hogy a szabad gazdaságban a jószágok magas áránál, vagyis a munka viszonylag alacsony ára esetében a munkaerők utáni ki nem elégített kereslet a béreket azonnal felnyomja. A munka igen magas árának esetében viszont a munkaerők fel nem vett kínálata lenyomja a béreket. A kötött gazdaságban ez a kiegyenlítés nem történik meg azonnal. Először is a bérek vagy magasak vagy alacsonyak maradnak. Amde az a tény, hogy a munka túl magas áránál fel nem vett kínálat, túl alacsony áránál viszont ki nem elégített kereslet marad fenn: ez a tény semmiben sem változik. Egyik esetben munkanélküli tömegek, a másokban munkáshiány végeredményben a kötött gazdaságban is éppugy korrektívumai a hamis ármegállapításoknak, mint a szabad gazdaságban. De itt a zavarral járó intervallum nagyobb és pedig annál nagyobb, minél inkább azt hiszik, hogy a munkapiacon lefolyó ellenmozgásokat figyelmen kívül lehet hagyni. Tartósan nem lehet megváltoztatni a jószágok és bérek természetes árviszonyát. Ha a szabad gazdaságban is bizonyos gátló akadályok következtében az árak nem adják vissza maradék nélkül a kínálat és kereslet viszonyát, megfordítva: a mesterséges ármegállapítások még kevésbé képesek hosszabb ideig a természetes áralakulás törvényeit hatályon kívül helyezni. Az árak befolyásolásának feladata csupán az említett akadályok elhárításában, de nem újak emelésében állhat.

Végző sorban ezek az összefüggések nyújtják Németország mai nehéz gazdasági helyzete megértésének kulcsát. Legutóbbi időben hozzájárult még mindehhez a nemzetközi pénzdrágulás és az a bizalmatlanság, amely Németországgal szemben a párizsi konferencia folyamán kialakult s amely a márkától való meneküléshez bizonyos

indítékot szolgáltatott. Mindez együttvéve vezetett az árupiacokon konstatálható tipikus hitelmegvonási, illetve deflációs jelenségekhez.

Ezekkel a márkától való menekülést okozó momentumokkal kapcsolatban hangsúlyozta az előadó, hogy a német valuta stabilitása minden kételyen felül áll. Bármilyen is történni, Németországban lehetnek súlyos gazdasági válságok, de sose kerülhet sor a valuta megingására. Németországban ma már ismerik azt az eszközt, amellyel a pénzügyekben előálló zavarokat paralizálni lehet, t. i. a belső pénzmennyiség szűkítését. Kétségen kívül áll, hogy adott esetben ez az eszköz erélyesen alkalmazásba vétetnék.

Hahn professzor szívesen előadott, rendkívül tanulságos előadásért a Magyar Közgazdasági Társaság és hallgatóság nevében *Eber Antal* mondott meleg köszönetet.

Május 15-i ülésünkön *Eber Antal* elnöklete alatt *Glaser Géza* tartott előadást „Az agrárállamok kivitelének centralizálása” címen. Kifejtette, hogy a mezőgazdasági termelés terén az üzemek mechanizálása következtében tultermelés állott be, amely erős áringadozásokhoz és áresésekhez vezetett. Ugyanezzel a helyzettel kellett megküzdenie az iparnak a kilencvenes években, az akkor beálló mechanizálás és különösen a szállítási eszközök fejlődésének következtében. Az ipar terén e hátrányokat a kartellek kiépítésével ellensúlyozták. Ezeknek köszönhető, hogy az ipari országokban nincsenek olyan válságok, mint az agrárországokban. Nyilvánvaló, hogy a termelés és fogyasztás összhangba hozását a mezőgazdaságnak is nemzetközi kartellszervezetek útján kell megvalósítani. Persze a sok milliónyi üzemnek egy szervezetben való egyesülésére gondolni is lehetetlenség. Ellenben lehetséges lenne az export agrárállamok mindegyikében — mindössze 7—8-ról van szó — a lengyel sertés-, tojás-, baromfi exportszervezetek mintájára egyedárusági jogokkal felruházott szervezeteket létesíteni, amelyek azután együttesen nemzetközi elárusítóirodát állíthatnának fel. Ezeknek a szervezeteknek és irodának feladata lenne a kivitelre kerülő terményeket olyan árakon helyezni el, amelyek a termelési költségeken felül nyereséget is tartalmaznának. Az egyes országok exportszindikátusai a most annyi bajjal küzdő malmok segítségével felvásárolnák a feleslegeket és megfelelő kezelés által standard-minőségről gondoskodnának. Természetes, hogy az exportszervezetbe a tengerentúli országokat, Kanadát és az Uniót is be kell vonni. Ezzel véget érne az a veszély, hogy ezen országok buzafeleslegei dumping-árakon jussanak Európába. E tervekkel szemben az ipari államoknak nem kellene állást foglalniok, mert a mezőgazdasági termékek árainak emelése útján véget érne a mezőgazdasági válság és a lakosság vásárló ereje fokozódnék. Különösen nagy érdeke lenne a mezőgazdasági export-szervezet létesítése Magyarországnak, mert az agrártermékek valorizációja egyetlen módja kereskedelmi mérlegünk megjavításának. Hiszen ha az agrártermékek ára csak 30%-kal javulna, ez maga, az 1928. évi 354 milliónyi kivitt véve alapul, keréken 100 millió többletet jelentene. A kedvezőbb árak azután a mezőgazdasági termelés intenzívebbé tételéhez vezetnének, ami végül a racionalizálás útján a jövő nemzedék részére az olcsóbb és jobb élelmezést készítené elő.

Az előadást élénk eszmecsere követte, amelyben *Faragó Adolf*, *Ihrig Károly*, *Fabricius Endre*, *Vágó József* és *Tóth B. László* vettek részt, végül *Eber Antal* foglalta össze a vita tanulságait, a Magyar Közgazdasági Társaság köszönetét fejezve ki az előadónak.

Közgazdasági krónika.

A magyarországi gazdasági viszonyok az 1929. évi március havában.

Az 1929. év tavaszi hónapjainak konjunkturális alakulása Magyarországon döntően bebizonyította, hogy a magyarországi gazdasági viszonyok alakulása ugyan messzemenően a külföld befolyása alatt áll, ez a befolyás azonban inkább csak az egyes gazdasági ágazatokban külön-külön érvényesül, míg az összkép részben önállóan alakul ki, elsősorban annak következtében, hogy különféle gazdasági ágazatoknak „keveredési aránya” eltérő az egyéb országokétól. Főként a pénzügynek világszerte jelentkező feszültsége és a mezőgazdasági világválságnak magyarországi kihatása befolyásolta kedvezőtlenül a magyarországi gazdasági helyzetét. Ezen fejlődés eredményeként a depresszió tovább elmélyült és a korábbi tavaszi hónapokban a javulás reménye nem csillant meg. Ugyanakkor az ipar, mely a külföldön viszonylag elég kedvező prosperitásnak örvendett, Magyarországon — talán a nehézipar kivételével — nagyrészt ugyan csak a depresszió hatása alá jutott.

Közületi pénzügyek.

1929 március havában az *állami bevételek* az előirányzott összegek alatt maradtak. Ezek a bevételek a következőként alakultak:

	Befolyt	Előirányzott összeg p e n g ő
Költségvetési bevételi számla	37,285.000	39,618.000
Zárolt bevételi számla	26,819.000	27,802.000
Összesen ...	64,104.000	67,420.000

Az utóbbi tétel részletezése a következő volt :

	Befolyt	Előirányzati összeg p e n g ő
Vámjövédék	10,114.000	11,008.000
Dohányjövédék	12,597.000	13,000.000
Cukoradó	2,840.000	2,791.000
Sójövédék	1,268.000	1,003.000
Összesen ...	26,819.000	27,802.000

Ugyanakkor az előirányzat szerint az állami *kiadások* 73.6 millió pengővel (az 1928. évi 75.0 millió pengővel szemben) voltak előirányozva, úgy hogy a hiány az előirányzott 6 millióval szemben előreláthatólag több, mint 9 millió pengőre rugott. A márciusi kiadási tételek közül figyelmet érdemel, hogy az angol-magyar viszonylatban fennálló követelések és tartozások kiegyenlítése tekintetében létrejött megállapodások alapján teljesítendő fizetésekre kerekén 6,971.000 P

volt fordítandó. Ugyanakkor a Duna—Száva—Adria vasuttársaság kötvényalapjába teljesítendő előlegezésekre 866.000 pengőt kellett fordítani. A pénzügyi tárcánál a dohányvételre előírányzott 6.200.000 P, a népjóléti és munkaügyi tárcánál pedig a gyermekgondozási díjak negyedévi esedékessége folytán szükséges 1,100.000 pengő növelte a kiadásokat.

Márciusban állami *beruházásokra* a népszövetségi kölcsön maradékösszegéből 6 millió pengő lett igénybevéve. }

Márciusban befejezést nyertek az *1929/30. évi állami költségvetésre* vonatkozó előmunkálatok is. A pénzügyminiszter 1929. évi március hó 13.-án terjesztette a költségvetést a képviselőház elé.

Az 1929/30. évi költségvetés bruttó végösszegei és mérlege, összehasonlítva az 1928/29. évi költségvetéssel, a következők:

I. Állami közigazgatás.

	1929/30 évi 1928/29 évi költségvetés millió pengő	
Kiadás	920·8	867·8
Bevétel	923·0	870·3
Többlet	2·2	2·5

II. Állami üzemek.

Kiadás	507·9	490·0
Bevétel	509·2	490·0
Többlet —	1·3	—

III. Együtt.

Kiadás	1,428·7	1,357·8
Bevétel	1,432·2	1 360·3
Többlet	3·5	2·5

E szerint a költségvetés mérlege 3.5 millió pengő felesleggel zárul, amiből 2.2 millió az állami közigazgatásra, 1.3 millió pedig az állami üzemekre esik. Az állami közigazgatás kiadásai között azonban 30 millió, az állami üzemek kiadásai között pedig 18.7 millió, összesen tehát 48.7 millió pengő beruházás van előírányozva, úgy hogy a költségvetés feleslege tulajdonképpen 52.2 millió pengő, amiből az állami közigazgatásra 32.2 millió, az állami üzemekre pedig 20 millió esik.

Ez a hivatalos magyarázat. De figyelembe jön, hogy az új költségvetés sem szakított a magyar költségvetéseknek azzal a régi hibájával, hogy oly tételeket, amelyek tulajdonképpen nem beruházási jellegűek, hanem csak meglévő vagyontárgyak karbantartására és felújítására szolgálnak, részben a beruházások között szerepeltet.

Figyelmet érdemel az is, hogy az állami költségvetésnek úgy szólván valamennyi tétele megrduzzadt a korábbi esztendőkhöz képest. Akkor, amikor a magyar nemzeti jövedelmet optimisták sem igen merik 5½ milliárd pengőnél többre becsülni és valószínű, hogy az közelebb van az 5 milliárdhoz, mint az említett nagyobbik számhoz, aggályos, ha azt látjuk, hogy az állami bevételek ennek 30%-át elvonják.

Az új költségvetésben az előző évvel szemben

az állami közigazgatásnak brutto	{ kiadásai 53·0 millió pengővel
	{ bevételei 52·7 „ „
az állami üzemeknek brutto	{ bevételei 17·9 millió pengővel
	{ kiadásai 19·2 „ „

magasabban irányoztattak elő.

Megnyugtató azonban, hogy a kormány is belátja, hogy a költségvetés tételeinek folytonos emelkedésének egy időre véget kell vetni. A pénzügyminiszter költségvetési beszédében be is jelentette, hogy a következő évben a költségvetés tételeit nem fogja növelni hagyni.

Az új költségvetésben az állami közigazgatás kiadásainak emelkedése jórészt a személyi járandóságoknál, nyugellátásoknál, hozzájárulásoknál, stb. automatikusan jelentkező többleteknek, illetőleg egyes, már a folyó költségvetési évben is érvényesülő kiadási többleteknek a költségvetésbe való felvételéből, továbbá jelentékeny mérvben olyan kiadásoknak emelkedéséből adódik, amelyek megfelelő bevételekkel vannak ellensúlyozva (pl. a dohány- és sójövedék, a betegápolás és gyermekvédelem kiadásai). A honvédelmi tárca kiadásainak emelkedése a honvédség létszámának a békeszerződésben megállapított létszámra való fokozatos kiegészítésével áll összefüggésben. Ezeknek a kiadásoknak a többletét azonban teljes mértékben ellensúlyozza a bevételek várható emelkedése. Csupán a földadónál és a forgalmi adónál irányoztatott elő az előző évinél alacsonyabb bevétel, még pedig a különbözet az előbbi tételnél 4 millió, az utóbbinál pedig 5 millió pengőre rug.

Az állami üzemek kiadásainak emelkedése a fizetések, lakberek és a nyugdíjteher emelkedése mellett a forgalom, termelés és gyártás emelkedésével áll összefüggésben, de a kiadások emelkedését itt is teljes mértékben ellensúlyozzák a forgalom, a termelés és gyártás emelkedése folytán növekedő bevételek, sőt az üzemek rendes kiadásainál és bevételeinél, miként azt fentebb már kiemeltük, 20 millió pengő felesleg mutatkozik, amiből 18.7 millió pengő az üzemek beruházásaira fordítatik.

A pénzügyminiszter a költségvetéssel egyidejűleg a parlament elé terjesztette az 1928:XLII. t.-c.-ben foglalt költségvetésen kívüli beruházási program kiegészítésekképpen az 1928/29. költségvetési évre még elhatározott beruházásokra vonatkozó jelentését. Ezeknek a beruházásoknak is főként a magángazdasági élet megerősítése és az államháztartás szilárdságának a magángazdaság útján való alátámasztása a céljuk.

A pénzügyi vonatkozású rendeletek közül figyelmet érdemel a pénzügyminiszter 1929. évi 32.334 VII. a. számú körrendelete (Budapesti Közlöny, március 13.) az egyes közadók késedelmes befizetése esetében fizetendő pótlékok kulcsának leszállítása tárgyában. Ez a rendelet széles körök régi kívánalmának tett eleget. Tartalma szerint a korábbi 3%-os havi pótlék helyébe 1%-os havi pótlék lép, még pedig tekintet nélkül arra, hogy a hátralék mióta áll fenn.

A 21.023 1929. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, március 19.) a saját termésű bortörkölyből, borseprőből vagy gyümölcsből főzött pálinkának, az általános forgalmi adó alól való mentesítése tárgyában adatott ki. E rendelet szerint az őstermelő a sajáttermésű bortörkölyből, borseprőből, vagy gyümölcsből főzött pálinka értékesítéséből származó bevételei után nem tartozik általános forgalmi adót fizetni, ha a pálinkát nem nyílt üzlethelyiségből árusítja. Ezzel szemben a másoktól vásárolt törkölyből, seprőből és gyümölcsből főzött, vagy másoktól

vásárolt pálinkának adóköteles kereseti tevékenység körében történt értékesítéséből származó bevételek után az általános forgalmi adót továbbra meg kell fizetni.

Az általános gazdasági helyzet.

A gazdasági helyzet tünetei márciusban tovább romlottak. Persze tekintetbe veendő, hogy a szokatlanul nagy és tartós hidegnek ugyan-csak szerepe volt abban, hogy a gazdasági életbe nem jutott tavaszi pezsgés.

A fizetéseképtelenségek száma és értékösszege emelkedett — bár alacsonyabb maradt, mint az előző év megfelelő hónapjában. Volt ugyanis

	1928 márciusban	1929 februárban	1929 márciusban
ujabb fizetéseképtelenségi eset... ..	171	160	164
ebből csőd	25	19	22
magán- és kényszeregyezés	146	141	142
az új fizetéseképtelenségek aktiváinak összege	6,078.971 P	4,922.272 P	5,483.868 P
az új fizetéseképtelenségek passzíváinak összege	9,869.785 „	7,792.880 „	8,381.813 „

Az emelkedés tüneti jelentősége nagyobb, mint amekkorának a nyers számok alapján látszana. Márciusban ugyanis a fizetéseképtelenségek száma — idényszerűen ható okok következtében — többnyire alacsonyabb, mint amekkora az év első hét hónapjában egyébként lenni szokott. Nagyobb fizetéseképtelenségi eset kevés fordult elő. A Wohanka és társa régi gépkereskedő cég, Geréb Á. Armin vaskereskedő, Győri, Widder és Neumann textilnagykereskedő cég fizetéseképtelenségi esete mégis megemlítést érdemel. Érdekes az is, hogy a miskolci új Pannónia-szálló, a budapesti Uránia színház is fizetéseképtelenné vált. A Gazdasági Hengermalom r.-t., Sormás, és a Bakonyaljai földbérlet r.-t., Pusztagyimót, fizetéseképtelensége is felemlítendő.

Budapest részesedése az új fizetéseképtelenségi esetek számában a februári 24.4% után 31.7% volt, oly magas, mint már hónapok óta nem. A passzívák összegéből 57.8% esett új budapesti fizetéseképtelenségekre.

A felvett váltóóvások száma ugyancsak emelkedett, a következő szám adatok tanúsága szerint:

	Az óvatolt váltók	
	száma	értéke ezer pengőben
1928 márciusban	9.641	6.853
1929 februárban	9.911	7.557
1929 márciusban	10.990	7.238

Az emelkedés tehát igen számottevő.

Az üzletnyitások terén változatlanul tart az a folyamat, hogy a cégtörlések száma jelentékenyen meghaladja a cégbejegyzések számát, míg ezzel szemben a kiadott iparigazolványok száma jóval nagyobb, mint a visszaadott iparjogositványoké. A szóbanforgó, csak a székesfővárosra vonatkozóan rendelkezésre álló adatok szerint, volt Budapesten:

	februárban	márciusban
cégbejegyzés	58	59
cégtörlés	95	92
mig ugyanakkor		
kiadtak	655	982
visszaadtak	521	600

iparigazolványt.

A zálogházak forgalma szokatlan méreteket öltött. Ez természetesen legfőként a még márciusban is tartó szokatlan téli hideg következménye volt, amely a magyarországi — és a külföldi — gazdasági viszonyokat a szóbanforgó hónapban egész sajátságosan befolyásolták. A budapesti zálogházakban volt

	februárban	márciusban
zálogfelvétel	144.460 db	155.382 db
	3,614.496 P	3,843.502 P
zálogkiváltás	119.365 db	159.083 db
	3,016.900 P	3,576.328 P
állapot a hó végén	740.541 db	736.840 db
	19,297.837 P	19,565.011 P

Különösen az arany-, ezüsttárgyakra és ékszerekre adott kölcsönök összege haladta meg lényegesen a megfelelő kiváltások összegét, míg az egyéb ingóságok elzálogosításánál nem volt számbajövő mozgalom

A pénzügyi helyzet.

A pénzügyi helyzet legszámottevőbb jelensége kétségtelenül a Magyar Nemzeti Bank *érfedezetének* további csökkenése volt. Az érfedezet összege volt

1929 január 31-én	260,271.000	millió pengő
1929 február 7-én	270,764.000	„ „
1929 február 28-án	257,670.000	„ „
1929 március 7-én	259,586.000	„ „
1929 március 31-én	236,192.000	„ „

A tényleges csökkenés tulajdonképpen még nagyobb volt. A jegybank ugyanis „egyéb aktívák“ megjelöléssel is kimutat egy tételt, amely tulajdonképpen jórészt devizaköveteléseket takar. Ezek azért szerepelnek külön tétel alatt, mert vagy olyan országok értékeire szólnak, amelyekben infláció volt, és amelyek pénzét a jegybank óvatosságból nem akarja egyelőre az aranyfedezettel egyenlő értékűnek tekinteni, vagy pedig, mert ugyanezekkel az összegekkel — tehát idegen értékben — tartozik velük, jórészt az államnak és a törvényhatóságoknak. Nyilvánvaló azonban, hogy az ország devizatartaléka szempontjából ez a tétel a kimutatott érfedezettel egyenlő elbírálás alá vonandó. Ezért figyelemreméltó, hogy az ezalatt a tétel alatt szereplő összeg is fokozatosan hanyatlik.

A *kamatviszonyok* terén márciusban nem volt számbajövő eltolódás.

A *pénzforgalom* adatai közül a budapesti nagybankok közötti *gyorsutalványforgalom* igénybevétele a következő volt:

Időszak	Forgalom		Napi átlagos forgalom		Egy gyors- utalvány átlagos értéke pengő
	tételek száma	pengő	tételek száma	pengő	
1929. február ...	7.004	191,690.000	305	8,330.000	27.368
1929. március...	7.299	185,621.000	318	8,070.000	25.432

A *Budapesti Leszámoló Egylet* forgalma a februári 82.2 millió pengő után 85.1 millió pengő volt, a *jegybank nem állami girószámláinak* forgalma februárban 1794.9, márciusban pedig 1453.0 millió pengő volt, míg a *postatakarékpénztár csekkszámláinak* összforgalma a februári 1257.2 millió után majdnem ugyanannyi, 1257.0 millió pengő volt.

A tényleges forgalomban volt *váltópénz* összegének csökkenése tovább tartott. Február 28.-án még 36,669.000 pengő volt, március 31.-én már csak 36,559.000 pengő:

A postatakarékpénztárnál és a tizenhárom legnagyobb budapesti pénzügyintézetnél elhelyezett *betétek álladéka* a következőként változott meg:

Takarékbetétek :

	február 28 p e n g	március 31. ő
a) pengőben	491,583.593	501,534.783
b) idegen valutában	37,212.210	37,732.641

Folyószámlabetétek :

a) pengőben	629,478.315	617,472.883
b) idegen valutában	271,042.104	284,068.234

Figyelemreméltó, hogy a pengő értékű folyószámlabetétek egy része idegen értékű betété változott át. A pengő értékének esetleges meg-ingásától való aggodalom tünete lehet ez — bár lehet, hogy más volt az oka.

A *tőzsdei forgalom* némileg megélénkült, bár az árfolyamok tovább estek. Főként március utolsó hetében volt a forgalom jelenté-kenyebb. Az értéktőzsdei forgalomban leszámolásra benyújtott kötések részvényeinek a száma

februárban	602.100 darab
márciusban	708.200 ,

a tényleges szállításra és átvételre került értékpapírok értéke

februárban	30 580.000 pengő
márciusban	27,300.000 ,

volt. Az utóbbi összeg csökkenése részben az árfolyamok általános csökkenésére, részben azonban arra vezethető vissza, hogy a forgalom növekedése jórészt csak kisebb értékű papírokban mutatkozott.

A Központi Statisztikai Hivatal részvényindexe a következő ár-folyameltolódásokat jegyezte fel:

A részvények megnevezése	R é s z v é n y i n d e x			
	az 1913. évi részvényállományt érintő tőkeváltozások számításba vételével		az összes tőkeváltozások számításba vételével	
	1929. II. 28.	1929. III. 31.	1929. II. 28.	1929. III. 31.
I. Bankok	9·7	9·6	17·0	16·9
II. Takarékpénztárak	8·2	8·6	20·7	21·3
III. Biztosító társaságok	7·8	7·7	8·0	7·9
IV. Gőzmalmok....	9·2	8·5	11·9	11·2
V. Bányák és téglagyárak	71·9	69·5	91·1	87·8
VI. Könyvnyomdák	29·6	28·8	63·9	61·9
VII. Vasművek és gépgyárak	32·6	31·0	38·8	37·0
VIII. Közlekedési vállalatok	6·6	6·4	9·9	9·7
IX. Cukorgyárak ...	56·1	53·3	64·4	61·5
X. Gáz és villamosági vállalatok .	90·1	87·9	138·1	134·5
XI. Sörgyárak és szeszipari vállalatok	99·9	96·2	193·6	185·1
XII. Szállodák és gyógyfürdők ...	50·9	50·2	88·4	87·0
XIII. Textilipari vállalatok	36·6	33·1	53·4	50·3
XIV. Vegyészeti vállalatok	36·9	36·4	41·5	40·9
XV. Különféle vállalatok	49·2	46·6	77·5	73·8
Az összes részv. indexe	19·1	18·6	29·6	23·9

A gőzmalmi, cukorgyári és textilipari vállalatok részvényeinek nagy visszaesése érdemi meg azt, hogy külön kiemeltessék.

Említésre érdemes, hogy a m. kir. postatakarékpénztár igazgatósága elhatározta, hogy külföldi mintára bevezeti az esti pénztári szolgáltatást s a postatakarékpénztár pénztárait április 4-től kezdődően naponta délután 5 órától 7 óra 30 percig nyitva tartja oly célból, hogy kereskedők, vállalatok és magánszemélyek napi bevételeiket még aznap csekkszámlára vagy takarékbetétként befizethessék és még aznap adhassanak megbízásokat a postatakarékpénztárnak. A délután befizetett összegek a következő nap kora reggeli óráiban fognak elkönnyeltetni, ami lényegesen fogja gyorsítani az ily összegek feletti rendelkezés lehetőségeit.

Március elején nyilvánosságra jutott egy beszámoló az 1928 október elsején megindult kiskereskedői hitelakcióról. Ennek során 625.000 pengőt folyósítottak, míg a benyújtott összes kölcsönigénylések összege 1.500.000 pengő volt.

A mezőgazdaság helyzete.

Márciusban a mezőgazdaság szempontjából két jelentős törvény került kihirdetésre.

Az 1929: IX. t.-c. a mezőgazdasági rádiójelentések közhirre tételéről szól. E törvény főrendelkezése szerint a földmivvelésügyi miniszter felhatalmaztatott arra, hogy a törvényhatósági joggal felruházott és rendezett tanácsu városokat, nagyközségeket és azokat a kisközségeket, amelyekben közjegyzőségi székhely van, a rádióra vonatkozó mindenkori jogszabályok érvénybentartása mellett kötelezhesse a mindennapi meteorológiai és vizállási jelentéseknek, valamint a mezőgazdaságot és az erdőgazdaságot érdeklő egyéb jelentéseknek a magyar királyi posta adóállomása útján való felvételére és azoknak azonnal való közhirre tételére.

Az 1929: X. t.-c. a bor előállításának, kezelésének és forgalmának szabályozásáról és a borhamisítás tilalmazásáról szóló 1924: IX. t.-c. egyes rendelkezéseinek módosításáról és kiegészítéséről szól. E törvény rendelkezései közül kiemelendők a bornak a tokajhegyaljai borvidékre való utalással való forgalombahozatalát rendező és korlátozó szabályok, továbbá a *tipusbor* fogalmát konstituáló rendelkezések. A 16. § szerint ugyanis: „Tipusbor az olyan bor, amelynek valamely borvidékről, termelőhelytől és szőlőfajtától eredő sajátos tulajdonságait különleges eljárással (házasítás stb.) és különleges kezeléssel állandó jellegűvé teszik. Tipusborok előállítására és forgalombahozatalára csak termelőszövetkezetek és olyan nagyobbforgalmu pincészetek kaphatnak engedélyt, amelyeknek erre megfelelő berendezésük van“.

Egyekben a tipusbor elnevezés használatára, a tipusborok előállítására, forgalombahozatalára és ellenőrzésére vonatkozó részletes szabályokat a földmivvelésügyi miniszter rendelettel fogja megállapítani.

A törvénynek idézett rendelkezése a mezőgazdasági termékek „márkázása“ terén újabb sokat ígérő lépés.

A mezőgazdaság helyzete általánosságban továbbra is kedvőtlen volt. Egyetlen bizalomra jogosító körülmény az, hogy az állattartás rentabilitása javulóban van. Ezzel szemben a gabonaneműek ára állandóan hanyatló tendenciát mutat s amellet az új termés elé is némi aggodalommal kell tekinteni az elszenvedett, egyes vidékeken jelentős fagykár következményeként. A helyzetet nem lehet egyelőre megbízhatóan megítélni. A március 27-i hivatalos vetésjelentés szerint a hosszantartó hideg nem okozott érzékeny károkat a vetésekben s miután a vetések gyökerei a fagytól nem szenvedtek, remélhető, hogy az ezidőszert megállapított károk még csökkenni fognak. Az április 12-i rendkívüli vetésjelentés azonban már arról beszél, hogy a fagykár különösen a Tiszántul, de a Tisza-jobbparti megyék egy részében is, igen súlyos. A fagy által érintett megyékben a fagykárok őszi búzánál 20—65% között, őszi rozsnál 5—40% között mozognak. A repcénél nem ad a jelentés számszerű adatokat a fagykarról, de itt különösen nagy a kár. A későbbi enyhe időjárás és a bőséges eső azonban a vetések fejlődésére ismét kedvező hatással volt.

A budapesti gabonatőzsde jegyzései a következők voltak:

	1929 február v é g	1929 március é n
76 kgos tiszavidéki buza	25.75 P	25.80 P
Rozs (pestvidéki)	23.15 P	23.40 P
Árpa (takarmány)	25.50 P	26.50 P
Zab (elsőrendű)	25.00 P	26.25 P
Tengeri	28.87 P	29.40 P

A nyilvános áruraktárakban és szövetkezeti gabonaraktárakban tárolt:

1928 február végén	1,038.000 q buza
1929 március „	905.900 „ „

Gabonaexportunk szempontjából figyelmet érdemlő esemény volt az, hogy március elején Svájcban a népszavazás, amelyen a lakosságnak több mint 60%-a részt vett, nagy többséggel elfogadta a gabona-behozatali monopóliumot megszüntető törvényjavaslatot. 1929 július 1-től kezdődően a svájci gabonakereskedelem ismét teljesen szabaddá válik.

Magyarország sertésexportjával, miután az ma csak Ausztriába és Csehszlovákiába irányul, nem versenyzik, de mégis érdekes az a hír, hogy lengyel sertéskereskedők egyik csoportja és külföldi sertés-importőrök között 3 évre szóló szerződés jött létre, amely a lengyel kereskedőket arra kötelezi, hogy hetenként 10.000 drb élő sertést szállítsanak Ausztrián keresztül Svájcba, Franciaországba és Olaszországba. Az osztrák kormány tranzitó-engedélye biztosítottnak látszik.

Az ipari helyzet.

A legfontosabb iparágak helyzete viszonylag kielégítő az 1929. év első negyedében, bár főként az építkezési iparnál, de a többiekénél is tapasztalható némi visszaesés. A nyersvastermelés 899.000 (tavaly 727.000) métermázsára, a nyersvasfogyasztás 992.000 (tavaly 868.000) métermázsára rugott, a vas- és acélttermelés és fogyasztás is jelentősen nagyobb volt, mint az 1928. év hasonló szakában. A gépipari munkáslétszám is állandóan emelkedett, míg a textiliparban megállapítható visszaesés alig számbajövő.

A hazai széntermelés adatai a következők (100 q-ban):

Időpont	K ő sz é n			Barnaszén			L i g n i t			Ö s s z e s e n		
	Termelés	Fogyasztás	A szén-bányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szén-bányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szén-bányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szén-bányák készletei
1929. II. 23	6.863	11.732	9.891	58.553	53.735	6.157	2.158	1.570	477	67.756	66.037	16.525
1929. III. 31	7.163	5.128	10.946	60.253	53.184	6.908	2.145	1.447	605	69.571	70.358	18.559

Ugyanakkor a szén-külkereskedelem adatai a következőként alakultak:

<i>Behoztunk :</i>	
Kőszénből	1,011.700 q-t
Barnaszénből	22.700 „
Kokszból	355.400 „
<i>Kivittünk :</i>	
Kőszénből	36.000 q-t
Barnaszénből	247.000 „
Kokszból	1.800 „

A fővárosi elektromosművek által szolgáltatott árammennyiség volt:

	február	március
magánfogyasztásra	8,536.927 kwóra	8,096.931 kwóra
közvilágításra	609.463 „	594.666 „
motoráramra	6,815.487 „	6,095.272 „

A munkanélküliek száma tovább emelkedett, amit a következő adatok igazolnak:

	február	március
	v	n
	é	é
Keresztényszocialista szakszerv.	825	838
Szocialdemokrata	18.165	16.330
összesen :	18.990	17.168

Az Országos Társadalombiztosító Intézet budapesti kerületének taglétszáma volt

	február 28-án	március 31-én
Férfi	221.655	227.542
Nő	156.850	161.655
Összesen :	378.506	389.197

Az emelkedés főként idényszerű tényezőknek, a tavaszi élénkülésnek tulajdonítható.

Megemlítést érdemel, hogy a Schell-tröszt letelepedett Csepelen és nagyobb, 5—6 millió pengős beruházásba kezdett.

Kereskedelem.

A nagykereskedelmi árindex adatai a következők:

	február 28	március 31
Élelmezési cikkek és mezőgazdasági termékek	139	139
Ipari anyagok és termékek	135	137
Nyersanyagok	149	149
Gyártmányok	125	126
Belföldi áruk	137	137
Külföldi áruk	137	140
Az összes áruk átlaga	137	138

Lényegesebb eltolódások tehát nem tapasztalhatók. A létfenntartás költségei is alig változtak:

Időpont	A Statisztikai Szemle szerint		A Pester Lloyd szerint	A Szakszervezeti Értesítő szerint
	lakbérrel	lakbér nélkül		
1929. február 28.	120·6	131·4	127·0	155·6
1929. március 31.	121·4	132·4	119·4	155·6

A budapesti közraktárak forgalma márciusban a székesfőváros statisztikai hivatalának adatai szerint a következő volt:

a) az összes forgalom métermázsákban

készlet a hó elején	679.513 q
beraktározás	36.477 „
kiraktározás	86.368 „
készlet a hó végén	629.622 „

b) biztosítási érték pengőben

a hó elején	20,657.700 P
a beraktározásoknál	2.096.100 „
a kiraktározásoknál	3.910.700 „
a hó végén	18,843.100 „

A külkereskedelmi forgalom adatai szerint a behozatal értéke 96,935.000 pengő, a kivitelé 79,532.000 pengő, a külkereskedelmi mérleg passzivitása 17,403.000 pengő volt. Ez jelentékenyen kevesebb, mint az előző évben, annak következtében, hogy a behozatal értéke 11,177.000 pengővel kisebb, a kivitelé pedig 6,425.000 pengővel nagyobb volt, mint a megelőző évben. A behozott áruknál számbajövően magasabb volt a szén, nyerspamut, villamosgépek, selyem, és selyemfonal, nyersbőr és déligyümölcs tétele, míg a kivitelnél különösen a sertés kivitel, a cukor, gép, tojás, bor és baromfikivitel növekedése érdemel megemlítést.

Az 1929: XII. t.-c. becikkelyezte a Spanyol királysággal 1925. évi június hó 17.-én Madridban kötött és az 1926: IX. t.-c.-be iktatott kereskedelmi egyezmény kiegészítéseképp 1929. évi február hó 28.-án aláírt pótegyezményt. Ez a szerződés néhány új tarifátételt állapít meg és kölcsönösen biztosítja a legnagyobb kedvezményes elbánást, azzal a megkötéssel, hogy Magyarországnak erre az elbánásra nincs igénye oly kedvezmények tekintetében, amelyekben Spanyolország akár jelenleg, akár a jövőben a Portugáliából, Marokkónak spanyol övezetéből, valamint a spanyol-amerikai köztársaságok területéről származó termékeket részesíti. Ez a szerződés április 1-jén lépett életbe.

Esztországgal és Kinával a legnagyobb kedvezményi elbánást biztosító kereskedelmi egyezmények létesítésére irányuló és már huzamosabb idő óta folyó tárgyalások március havában is folytatódtak.

Közlekedésügy.

A racionalizálás térhódításának a jele, bár nyilván a hajózási üzlet kedvezőtlen rentabilitásának a következménye, hogy a M. Kir. Folyam- és Tengerhajózási r.-t., az Első Dunagőzhajózási Társaság, a

Bajor Lloyd r.-t. és a Délnémet Dunagőzhajózási r.-t., mely vállalatok között 1927. március 1. óta üzemi közösség áll fenn, újabban elhatározták, hogy az együttműködést kereskedelmi- és adminisztrációs térre is kiterjesztik olyként, hogy az egyes dunai államokban közös szállítási- és tarifairódot létesítenek. A budapesti iroda március 1-én kezdte meg működését.

A M. Kir. Államvasutak által márciusban lebonyolított személy- és áruforgalom adatai a következők:

Utasok száma	6,999.274
Utaskilométerek száma	193,935.891
Fizető áruk mennyisége	1,830.568 tonna
Áru tonnakilométer	227,048.200

Az utaskilométerek száma tavaly márciusban 213,699.787, tehát jelentékenyen nagyobb, a tonnakilométerek száma 219,855.833, tehát számottevően alacsonyabb volt.

Budapest áruforgalmáról az az adat tájékoztathat, hogy

a behozatal vasuton	4,909.527 q
„ hajón	268.556 „
a kivitel vasuton	1,309.002 „
„ hajón	38.350 „

volt.

Szociálpolitika.

A munkások órabére a Központi Statisztikai Hivatal kimutatása szerint volt:

	1929 február	1929 március
Bádogos	89 fill.	75 fill.
Asztalos	79 „	61 „
Szabó	51 „	55 „
Közműves	— „	92 „
Napszámos	51 „	47 „
Gyári munkásnő	33 „	29 „
Napszámosnő	45 „	40 „

Jelentősebb bérmozgalomszámba csak a salgótarjáni részleges es csak igen rövid ideig tartó szénbányász-sztrájk mehet.

Varga István.

Ungarische Volkswirtschaftliche Rundschau

Mai 1929.

Inhaltsauszüge.

Julius Vargha

1853—1929

Julius Vargha, einer der hervorragendsten ungarischen Statistiker, ist im Mai gestorben. Er hat seine Laufbahn im Statistischen Zentralamt begonnen, wo er, seinen grossen Fähigkeiten entsprechend und durch seine unermüdliche Arbeitskraft getrieben, schnell befördert und noch jung an Jahren Vizedirektor, hernach aber, im Jahre 1901 Direktor wurde. Diese Stellung bekleidete er bis zum Jahre 1914, zu welcher Zeit er zum Staatssekretär im Handelsministerium berufen wurde. Er war seit 1892 korrespondierendes, seit 1907 ordentliches, seit einigen Jahren aber Ehrenmitglied der Ungarischen Akademie der Wissenschaften. Er war Mitglied des Internationalen Instituts für Statistik, ferner Ehrenmitglied einer Reihe von ausländischen wissenschaftlichen Gesellschaften, so der Schweizerischen, der Amerikanischen, der Belgischen, der Londoner Statistischen Gesellschaft. Vargha's wissenschaftliche Arbeiten befassen sich vornehmlich mit Fragen der Wirtschaftsstatistik. Seine Geschichte des ungarischen Kreditwesens gilt auch heute noch als vorbildlich.

Desider Laky.

Die währungspolitische Bedeutung der Bankforderungen.

Aus dem Gesichtspunkte der Währungspolitik verdienen jene Forderungen gegen Banken (Depositen) besondere Beachtung, die den Charakter von Zahlungsmitteln haben d. h. mit deren Hilfe unter Benützung des bargeldlosen Zahlungsverkehrs mittels Schecks, beziehungsweise Überweisungen Zahlungen geleistet werden können. Nach der neueren kredittheoretischen Auffassung sind die Banken bei ihrer Kreditgewährung nicht unbedingt auf eine früher geleistete Einzahlung angewiesen, so dass sie mit ihren Kreditgewährungen die Menge der Zahlungsmittel vermehren können. In den Ländern mit entwickeltem bargeldlosem Zahlungsverkehr ist dies in der Tat der Fall. Dem Problem, welche Grenzen den Banken in der Schaffung neuer Zahlungsmittel gesetzt sind, kommt daher eine grosse Bedeutung zu.

In der Regel pflegt man das Verhältnis zwischen bargeldlosem und Bargeldverkehr als jene Schranke zu bezeichnen, die der Vermehrung der Zahlungsmittel durch die Banken entgegensteht.

Wenn die Zunahme des bargeldlosen Zahlungsverkehres eine Erhöhung des Geldumlaufes nach sich zieht, so werden die Bargeldbehebungen bei den Banken den Betrag der Bargeldrückflüsse übersteigen. Dies führt zu einer Abnahme der Barvorräte und macht infolge dessen die Inanspruchnahme der Notenbank erforderlich. Die Notenbank kann den Banken aber nur in dem Masse zu Hilfe kommen, in dem dies ihr Status mit Rücksicht auf die Deckungsvorschriften gestattet. Die Statistik zeigt jedoch, dass der Zusammenhang zwischen bargeldlosem und Barverkehr recht locker ist. Im allgemeinen ist es wohl richtig, dass grosse Schwankungen in Bankzahlungsmitteln von Veränderungen des Bargeldverkehrs in ähnlicher Richtung begleitet werden, die relative Grösse dieser Schwankungen pflegt aber bei den zwei Gruppen stark abzuweichen. In der Regel wachsen die Bankzahlungsmittel viel rapider als der Geldverkehr, selbst in Ländern mit hochentwickeltem bargeldlosem Verkehr, in denen Strukturwandlungen im Zahlungsverkehr keine grosse Rolle spielen können. In den Vereinigten Staaten und in England können wir in den letzten Jahren sogar die Beobachtung machen, dass der Bargeldumlauf trotz der bedeutenden Zunahme der Bankzahlungsmittel unverändert geblieben ist.)

Die Tatsache, dass der Zusammenhang zwischen bargeldlosem und Bargeldverkehr nur locker ist, beansprucht aus währungs- und kreditpolitischem Gesichtspunkt ernste Beachtung. Es scheint daraus zu folgen, dass die Zahlungsmittel zumindest unter bestimmten Umständen ohne Rückwirkung auf den Status der Notenbank vermehrt werden können. Die Rechtsbestimmungen, die in den modernen Staaten zur Sicherung der Währung geschaffen wurden und die auf eine Beschränkung der Geldmenge abzielen, scheinen ihre Bedeutung einzubüssen, wenn die Vermehrung einer anderen Zahlungsmittelkategorie in einem viel breiteren Rahmen möglich ist.

Aber gerade in den angelsächsischen Staaten, wo diese Entwicklung am weitesten gediehen ist, stossen wir auf Schranken, die aus dem erwähnten Gesichtspunkt von grösster Bedeutung sind. Diese ergeben sich daraus, dass die Banken gegen ihre Einlagen beträchtliche Reserven nach Massgabe der Höhe dieser Einlagen halten. Am vollkommensten ist dieses Deckungssystem in den Vereinigten Staaten ausgebaut, wo die Mitgliedsbanken des Federal Reserve Systems verpflichtet sind gegen befristete Depositen 3% und gegen sofort fällige Einlagen, je nach dem Domizil der Bank, 7 bis 13% als Reserve zu halten. Diese Reserve muss aus Guthaben bei den eigentlichen Notenbanken der Vereinigten Staaten: den Federal Reserve Banken bestehen; die Kassenvorräte der Mitgliedsbanken selbst werden nicht dieser Reserve zugerechnet. Andererseits sind die Federal Reserve Banken verpflichtet, ihre Depositen zumindest bis zu 35% mit Gold oder gesetzlichem Geld zu decken. Dieses System schafft eine feste Beziehung zwischen den Bankzahlungsmitteln der Notenbank und dem Goldbestand. Im wesentlichen bedeutet es, dass auch für die Depositen der Banken eine Golddeckung vorhanden sein muss.

Die Verpflichtung zur Deckung der Depositen hat zur Folge, dass die Banken im Falle der Schaffung neuer Zahlungsmittel gezwungen sind — falls sie nicht von einer anderen Seite Gold erhalten — ihre Depositen bei den Federal Reserve Banken durch Inan-

spruchnahme des Kredits dieser Banken zu vermehren, was eine Verschlechterung des Status der Reserve nach sich zieht.

Die Tatsache, dass die Erhöhung der Bankzahlungsmittel die freie Goldreserve der Notenbanken verringert, hat folgende wichtige Konsequenzen: 1. Die Notenbanken sind im Interesse der Abwehr gegen eine Verschlechterung ihres Status gezwungen, mit den zur Verfügung stehenden Mitteln einer starken Vermehrung der Bankzahlungsmittel entgegenzutreten. 2. Die Mittel, die sie zum Schutze ihres Status anwenden, erschweren zugleich die Vermehrung der Bankzahlungsmittel. 3. Das Publikum ist gewohnt, mit mehr oder weniger Verständnis die währungs- und kreditpolitische Lage auf Grund des Notenbankstatus zu beurteilen. Wenn die Vermehrung der Bankzahlungsmittel eine Verschlechterung des Status nach sich zieht, so werden breite Schichten den Eingriff der Notenbank für begründet halten, was ohne sichtbare Rückwirkungen auf den Notenbankstatus nicht der Fall wäre. Durch die Deckungsvorschriften der Bankeinlagen wird also die einheitliche Regelung der Zahlungsmittel und die regulierende Rolle der Notenbank gesichert.

Zur Abwehr der auf Grund der Schöpfung von Bankzahlungsmitteln entstehenden währungspolitischen Gefahren können auch die Operationen auf dem offenen Markt (open market operations) dienen. In der letzten Zeit tritt in Hinsicht der Wirkung dieser Operationen eine gewisse Enttäuschung zutage. Wenn aber diese nach den Erfahrungen der letzten Zeit auch nicht dazu geeignet sind, dass mit ihrer Hilfe ein dauernder Einfluss auf die Menge der Zahlungsmittel ausgeübt werde, so beeinflussen sie dennoch die Verschuldung der Banken den Notenbanken gegenüber. Die stärkere Verschuldung steigert die Abhängigkeit der Banken von der Notenbank und kräftigt die Position der letzteren.

In den Ländern des europäischen Kontinents ist der bargeldlose Zahlungsverkehr in viel geringerem Masse als in den angelsächsischen Ländern entwickelt. Infolgedessen treten auch die geschilderten Folgen dieses Zahlungsverkehrs nicht so stark in die Erscheinung. Der bargeldlose Verkehr ist aber in den meisten Ländern Europas in kräftigem Aufschwung begriffen und diese Entwicklung wird den Ausbau der besprochenen währungspolitischen Massnahmen auch in diesen Ländern über kurz oder lang erforderlich machen.

Josef Judik.

Die neueren Pfandbriefemissionen der ungarischen Geldinstitute.

Die Gewährung der langfristigen Amortisations-Darlehen wurde in den Nachkriegsjahren seitens der ungarischen Geldinstitute infolge des fortwährenden Sinkens der ungarischen Krone eingestellt, da die auf Grund dieser Forderungen emittierten Pfandbriefe nicht placiert werden konnten. Das bewegliche Kapital wurde durch die Inflation fast vollständig vernichtet, sodass *auf eine erfolgreiche Pfandbrief-Emission im Inlande auch nach erfolgter Stabilisierung der Krone keine Aussicht vorhanden war.*

Unsere Geldinstitute konnten die Gewährung von Pfandbrief-Darlehen, diesen in der Friedenszeit in grossem Masse kultivierten Geschäftszweig nur im Jahre 1926 wieder aufnehmen, als auf dem amerikanischen und englischen Geldmarkte sich ein lebhaftes Inte-

resse für die ungarischen Anlagepapiere, darunter für die Pfandbriefe bemerkbar machte.

Die Gesamt-Summe der ungarischen Pfandbrief-Emissionen in Amerika und England, die unter der Mitwirkung der vornehmsten Bankfirmen stattgefunden haben, betrug in den Jahren 1926—1928 Nom. Dollar 38,550.000 und Nom. Pfund 3,100.000.

Die neuere Pfandbrief-Emissions-Tätigkeit der ungarischen Banken wird von der früheren durch die Verfügungen des Ges.-Art. XV. vom Jahre 1925 scharf getrennt. Zur Sicherstellung der vor dem 1. Januar 1925 und nach dem 1. Januar 1925 ausgegebenen Pfandbriefe sind abgesonderte Spezialfonds zu errichten. Die als Grundlage der Emissionen dienenden Hypothekendarlehen, welche nach dem 1. Januar 1925 gewährt wurden, dienen nur zur Sicherstellung der nach diesem Termine ausgegebenen Pfandbriefe.

Durch den Gesetz-Artikel XV. vom Jahre 1925 wurde Genossenschaften, deren Mitglieder Geldinstitute sind, ermöglicht, Pfandbriefe auszugeben. Sechs Budapester Grossbanken haben folgende zwei solche Genossenschaften gegründet: die *Pfandbrief-Emissions-Genossenschaft der Ungarischen Geldinstitute* und die *Genossenschaft Ungarischer Hypothekarinstitute*. Diesen Genossenschaften dienen die ihnen durch die Mitgliedsinstitute im Zessionswege übertragenen Hypothekendarlehen als Grundlage von Pfandbriefemissionen.

Die ungarischen Geldinstitute, welche sich gegenwärtig mit der Emission von Pfandbriefen befassen, sind die Folgenden:

Ungarisches Bodenkreditinstitut,
Landes-Bodenkredit-Institut für Kleingrundbesitzer,
Landesverband der Ungarischen Bodenkreditinstitute,
Landes-Central-Credit-Genossenschaft,
Ungarische Allgemeine Creditbank,
Pester Ungarische Commercial-Bank,
Pester Erster Vaterländischer Sparcassa-Verein,
Britisch-Ungarische Bank,
Ungarisch-Italienische Bank,
Ungarische Allgemeine Sparcassa,
Ungarische Escompte- und Wechselbank,
Ungarische Landes-Central-Sparcassa,
Innerstädtische Sparcassa.

Die auf die Pfandbriefemissionen bezughabenden Bilanzdaten der aufgezählten Institute zeigen seit der Wiederaufnahme des Hypothekengeschäftes eine schwungvolle Steigerung.

		Gewährte Hypothekar Darlehen	Ausgegebene Pfandbriefe
31. Dezember 1926	P	89,264.000	P 75,494.000
31. Dezember 1927	P	265,547.000	P 198,169.000
31. Dezember 1928	P	447,887.000	P 375,803.000

Unsere Geldinstitute haben von den bis zum 31. Dezember 1928 bewilligten Amortisations-Anleihen 83.7% mobilisiert, während 16.3% des Darlehenstandes an diesem Tage noch der Mobilisierung harrte.

Die nach dem Kriege ausgestellten Pfandbriefe der ungarischen Geldinstitute lauten mit geringer Ausnahme auf englische Pfunde oder Dollars. Die nach dem 1. Januar 1925 ausgegebenen und am

31. Dezember 1928 im Umlauf gewesenen Pfandbriefe sämtlicher ungarischer Emissionsinstitute verteilen sich wie folgt:

Nom	\$ 21,174.100.—	7%	Pfandbriefe im Werte von	P 121,400.000.—
„	\$ 28,497.750.—	7½%	„	„	„ 163,300.000.—
„	£ 66.830.—	7%	„	„	„ 1,800.000.—
„	£ 3,190.180.—	7½%	„	„	„ 88,800.000.—
„	P 600.000.—	7%	„	„	„ 600.000.—
„	„ 900.000.—	7½%	„	„	„ 900.000.—
			Zusammen	P 376,800.000.—

Was die nominelle Verzinsung anbelangt, werden 32.8% des Gesamtstandes mit 7% und 67.2% mit 7.5% verzinst. Aus dem Gesichtspunkte der Währung lauten

75.6% der Pfandbriefe auf Dollar,
24.0% der Pfandbriefe auf engl. Pfund,
0.4% der Pfandbriefe auf Pengö.

Diese Ziffern stehen mit der Tatsache in Einklang, dass die neuausgegebenen ungarischen Pfandbriefe zum überwiegenden Teile nach England und Amerika verkauft wurden. Nach einer ungefähren Schätzung wurden von der gesamten Pfandbriefemission im Nennwerte von 375 Millionen Pengö cca 90% im Auslande und nur 10% im Inlande placiert.

Zoltán Künsztler.

Kleinere Beiträge.

Bestrebungen zur Förderung des industriellen Friedens in England.

Nach dem grossen Kampfe zwischen Arbeitgebern und Arbeitnehmern im Jahre 1926 sind Bestrebungen in England zu Tage getreten, die auf eine harmonische Zusammenarbeit der beiden Parteien abzielen.

Noch im September 1927 geschah es, dass der Präsident des englischen Gewerkschafts-Kongresses in seiner Rede der Meinung Ausdruck verlieh, dass es von grossem Nutzen wäre, wenn Arbeitgeber und Arbeitnehmer die schwierige Lage der englischen Industrie und die Wege einer möglichen Kooperation zusammen besprechen würden. Diese Initiative wurde seitens einer aus hervorragenden Industriellen bestehenden Gruppe unter Führung von Lord Melchett ergriffen; auf diese Weise ist die sogenannte Melchett-Turner Konferenz zustande gekommen. Die Konferenz stellte zunächst ihr Arbeitsprogramm fest und begann dann ihre meritorischen Verhandlungen. Mit Rücksicht darauf, dass die Beendigung der Arbeiten der Konferenz — wegen der Vielseitigkeit und Schwierigkeit der zu besprechenden Probleme — in bälde nicht zu erwarten war, beschloss die Konferenz, die bereits erzielten Erfolge in einem „Interim Report“ am 4. Juli 1928 zu veröffentlichen. Dieser Report enthält folgende wichtigeren Beschlüsse und Vorschläge: Die Gewerkschaften werden als tauglichste Organisation der Arbeiter zur Besprechung der Arbeitgeber und Arbeitnehmer gemeinsam interessierenden Fragen anerkannt; es wird getadelt, dass jemand wegen seiner Zugehörigkeit zu einer Gewerkschaft oder wegen seiner Funktionen in einer solchen verfolgt werde; es wird vorgeschlagen, dass ein Nationaler Industrie-Rat aufgestellt werde, der die Mitglieder des Rates des Gewerkschafts-Kongresses und ebensoviele seitens der National Confederation of Employers' Organisations und der Federation of British Industries

zu ernennende Arbeitgeber in seinem Schosse vereinigen sollte; der Report betont die Wichtigkeit der Rationalisierung unter möglicher Beobachtung der Interessen der Arbeiterschaft; schliesslich verlangt der Report, dass die Kreditpolitik des Landes weniger automatisch als vor dem Kriege an die Strömungen des Goldes gebunden sei.

Der Report wurde sodann vor den Gewerkschafts-Kongress und vor die offiziellen Interessenvertretungen der Arbeitgeber gebracht. Der erstere hiess den Report bereits im September 1928 gut, während die letzteren ihre Entscheidung erst nach mehreren Monaten veröffentlichten. Die Antwort der Arbeitgeber lehnte einerseits die Beschlüsse und Vorschläge der Melchett-Turner Konferenz ab, lud andererseits die Gewerkschaften zu einer neueren Konferenz ein, damit dort die Arbeitgeber die Zurückweisung des Reports der Melchett-Turner Konferenz begründen und mit den Gewerkschafts-Repräsentanten über eine mögliche Kooperation verhandeln könnten. Da diese Einladung von den Gewerkschaften angenommen wurde, wird bald neben der Melchett-Turner Konferenz noch eine andere Konferenz tagen, die die Vertreter der offiziellen Arbeitgeber-Korporationen und der Gewerkschaften am grünen Tische vereinigen wird.

Inzwischen hat die Melchett-Turner Konferenz einen weiteren „Interim Report“ veröffentlicht, der sich mit dem Problem der Arbeitslosigkeit beschäftigt. Die Vorschläge dieses Reports appellieren einerseits um staatliche Hilfe, betonen aber andererseits die Wichtigkeit der Massnahmen, die die Industrie selbst zu ergreifen hat.

Die durch die Melchett-Turner Konferenz zu Tage geförderte freundliche Stimmung und die Möglichkeiten der bevorstehenden anderen Konferenz bieten den Führern der Industriellen und der Gewerkschaften eine sehr günstige Gelegenheit zur Inaugurierung einer neuen Ära in den Beziehungen der Arbeitgeber und Arbeiter.

Andreas Vermes.

Die Wirkung von Auslandsanleihen auf die Gestaltung der Handelsbilanz.

Insofern Auslandsanleihen nicht bereits in Warenform ins Land hereinkommen, tragen sie mittelbar zur Verschlechterung der Handelsbilanz bei, da die Zunahme des Verbrauchs, die in Folge einer Auslandsanleihe immer festgestellt werden kann, sich auch in einer gesteigerten Nachfrage nach ausländischen Waren offenbart; aus demselben Grunde muss andererseits der Rückgang der Ausfuhrfähigkeit eintreten. Durch Erhöhung der Zollsätze könnte kaum dem grösseren Warenimport entgegengewirkt werden; dies hätte nämlich nur zur Folge, dass die gegenwärtigen Bezieher von ausländischen Waren durch solche abgelöst werden würden, deren Einkommen den höheren Preisen gewachsen sind. Die Drosselung der Einfuhr würde ausserdem zur Ausdehnung der inländischen Produktionstätigkeit führen, die aber bald erlöschen müsste, weil die durch die Auslandsanleihe hervorgerufene Steigerung des Verbrauchs nur einen temporären Charakter hat. Mit Rücksicht auf die krisenhaften Erscheinungen, welche obiger Gang der Entwicklung nach sich ziehen müsste, ist es zu empfehlen, von jeglicher Einmischung abzusehen, die die Abwendung der durch die Auslandsanleihe auf die Handelsbilanz ausgeübten Wirkung zum Zwecke hätte.

Árpád Török.

Buchbesprechungen.

Wirtschafts-Jahrbuch für Handel und Industrie des Deutschen Reiches und der Nachfolgestaaten von Österreich-Ungarn.

Jahrgang 1928/29. Herausgegeben von Karl C. Thalheim. I., II. Bd., Leipzig. Herbert Schultze Verlag 1928. I. Bd. XX+1006 SS.

Das Wirtschafts-Jahrbuch behandelt die wirtschaftlichen Verhältnisse in Deutschland, Österreich, der Tschecho-Slowakei, Ungarn und Jugoslawien. Polen und Rumänien bleiben unberücksichtigt, so dass der Titel dieses umfangreichen Bandes seinem Inhalt nicht ganz entspricht. Die Gliederung des Werkes ist nicht einheitlich, da der grösste Teil des zur Verfügung stehenden Raumes Deutschland gewidmet ist. Trotzdem geben aber die den anderen Ländern gewidmeten kurzen Zusammenfassungen ein gutes und treffendes Bild der dortigen Zustände. Vom deutschen Teil verdient besonders der die Landwirtschaft behandelnde Abschnitt Interesse, da er offenbar macht, dass die Not der Landwirtschaft in Deutschland und Ungarn die nämlichen Gründe hat. H.

Hans Harmsen: Bevölkerungsprobleme Frankreichs, unter besonderer Berücksichtigung des Geburtenrückganges. Kurt

Vowinkel. Verlag, Berlin-Grünwald 1927. 212 SS.

Der Geburtenrückgang in Frankreich gefährdet nicht nur die französische Volkskraft, sondern auch schon die Nationalwirtschaft, da die vorhandenen Arbeitskräfte nicht mehr ausreichen. Um diesen Übel abzuwehren gewährt der Staat den Familien mit einer grösseren Anzahl von Kindern eine Reihe von Begünstigungen und hat auch die Förderung der Einwanderung behördlich organisiert.

Stefan Varga.

Friedrich von Gottl-Ottlilienfeld: Volksvermögen und Volkseinkommen. Verlag von Gustav Fischer, Jena, 1928. 106 SS.

Auch G. stellt sich auf dem Standpunkt der Negation diesen beiden Begriffen gegenüber. Er kommt zu der Folgerung, dass diesen beiden Begriffen, die ihr Dasein der analogieweisen Ableitung vom Privatvermögen und Einkommen verdanken, keine besondere Bedeutung zuzumessen sei. Dies ist ein interessanter Gedanke, die hieran knüpfende Kritik scheint aber das Wesen von Volksvermögen und Volkseinkommen nicht zu treffen. *Josef Tóth.*

Dr. Alfred Michaelis: Die Quantitätstheorie als Grundlage der Konjunkturforschung. (Gustav Fischer, Jena, 1929. VI + 170 S.)

Im Gegensatz dazu was man nach dem Titel des Buches annehmen könnte, ist das Ziel des Verfassers, die Unanwendbarkeit der Quantitätstheorie in der Konjunkturforschung zu beweisen. Der Verfasser ist ein scharfer Gegner der Quantitätstheorie und geht dabei auch etwas zu weit, indem er steif die der Quantitätstheorie diametral entgegengesetzte Meinung vertritt, dass in der Verkehrsgleichung die Geldmenge der wirklich *passive* Faktor sei.

Andreas Vermes.

Hellwig, Dr. Alexander und Mäckbach, Frank: Neue Wege wirtschaftlicher Betriebsführung. Berlin, 1928. Verlag Walter de Gruyter & Co. 148. p.

Das Werk ist von vorzüglichen und bekannten Fachleuten geschrieben, gestützt auf reiches empirisches Material. Es soll uns in erster Linie über die deutschen Betriebsreformen und den gegenwärtigen Stand der deutschen Rationalisierung orientieren, die daselbst gemachten Erfahrungen sind aber von universellem Wert, hat ja sozusagen die gesamte Industrie des Kontinents unter denselben Produktions- und Verwertungsschwierigkeiten zu leiden. Insbesondere ist jedoch das Buch berufen, in Ungarn Interesse hervorzurufen, denn unsere Industrie ist vielfach genötigt, die in Deutschland bereits schöne Erfolge gezeitigten Massnahmen sich zu eigen zu machen.

Von den im Werke besprochenen Prinzipien sind besonders die Differenzierungstendenzen zu beachten, denn es bestand bisher vielerorts die Meinung, dass sich die Rationalisierung in den verschiedensten Betrieben nach dem gleichen Schema durchführen liesse. Die im Buche ausführlich behandelte Elastizität und Relativität der zu ergreifenden Massnahmen ist es, welche demselben einen vornehmen Platz unter der schier unübersehbaren Literatur der Rationalisierung einräumen werden.

Andreas Viener.

Bericht des Landes-Kreditschutzvereins. Verlag von F. Wodianer & Söhne, 1929. 150 SS. (In ungarischer Sprache.)

Dieser Bericht verdient Erwähnung, da er eine Reihe von grundsätzlichen Fragen des Kreditschutzes in eingehender und tiefgründlicher Weise behandelt. Interessant ist seine Feststellung, dass die Entwicklung der Zahl der Wechselprozesse der Gestaltung der Kreditsicherheit vorausgehe. Der Bericht wendet sich gegen die Annahme, dass Zahlungseinstellungen seitens der Schuldner dazu verwendet würden, zu ungerechtfertigten Vorteilen zu gelangen. Im Gegenteil. Die Schuldner trachten ihre Zahlungen solange es nur irgend möglich ist, aufrecht zu erhalten und oft führt eben dies zur Zunahme der Verluste.

Johann Keményffi.

Das Jahrbuch des Verbandes der Ungarischen Eisenwerke und Maschinenfabriken 1926—1927. Budapest 1928. 330 SS. (In ungarischer Sprache.)

Als besonderes Verdienst dieses umfangreichen Berichtes muss hervorgehoben werden, dass es überaus viele, anderswo unveröffentlichte statistische Daten bringt. Auch verdient jener Abschnitt Interesse, der die Geschichte der bedeutendsten ungarischen einschlägigen Unternehmungen darstellt. Der Band bietet dergestalt wertvolles wirtschaftsgeschichtliches Material.

Eugen Andreich.

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
MEGBIZÁSÁBÓL ÉS TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI:

HELLER FARKAS

TARTALOM:

Tanulmányok

<i>Laky Géza</i> : Általános forgalmi-, általános kereseti-, jövedelem- és vagyonadónk újabb fejlődési irányai	393
<i>Balogh Tamás</i> : A külföld rövidlejáratu követelése az Egyesült-Államokban	456

Közlemények

<i>Káldor György</i> : A Young-terv	468
<i>Andor Endre</i> : A „Közszállítási Szabályzat“ reformja	479
<i>Óvári Papp Zoltán</i> : A jegybanknál fennálló államadósság törlesztése Ausztriában	488
<i>Sipos Sándor</i> : Az Egyesült-Államok gazdasági prosperitása	491

Könyvismertetések 493

<i>Ledermann László</i> : Pellegrino Rossi. L'homme et l'économiste (Káldor Gy.)	
— <i>Friedrich A. Hayek</i> : Geldtheorie und Konjunkturtheorie (Keményfi J.)	
— <i>William Wallace</i> : Business Forecasting and its Application (Sipos S.)	
— <i>Williams, Herbert G.</i> : Politics and economics (Viener A.)	
— <i>Grotkopp, Wilhelm</i> : Amerikas Schutzzollpolitik und Europa (Varga I.)	
— <i>Lengyel Géza</i> : Magyarország keleti piacai (Zelovich L.)	
— Az Országos Mezőgazdasági Kamara évi jelentése (Vigdorovits E.)	

Folyóiratok szemléje 505

Magyar Közgazdasági Társaság 511

Közgazdasági krónika (Varga István) 25*—40*

GERGELY R. BUDAPEST, DOROTTYA-UTCA 2.

Bolti ára: 5 Pengő.

A

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

megjelenik havonként körülbelül 5—6
ívnyi terjedelemben.

Előfizetési ára egész évre 24 pengő.

A Közgazdasági Társaság tagjainak
tagsági illetményeik fejében jár.

**A KÖZGAZDASÁGI SZEMLÉ-nek szánt közlemények
HELLER FARKAS szerkesztő címére küldendők
(I., Műegyetem-rakpart 3). Telefon: József 309—46.
Segédszerkesztő: K. NAGY DÉNES, a Magyar Köz-
gazdasági Társaság főtítkára. (I., Budafoki-ut 5.)
Telefon: József 331—64.**

**A Magyar Közgazdasági Társaságba való be-
vagy kilépési nyilatkozatok, címváltozások, tag-
díjak, a „Közgazdasági Szemle“ szétküldésére
vonatkozó felszólamlások, stb. kizárólag a követ-
kező címre küldendők: Magyar Közgazdasági
Társaság, Budapest 506.**

MOST JELENT MEG!

MOST JELENT MEG!

A

Magyar Gazdaságkutató Intézet Gazdasági Helyzetjelentése

az 1929. évi április—juniusi időszakról.

Á r a 10 pengő.

Előfizetési díj: a GAZDASÁGI HELYZETJELENTÉSEKRE
valamint az intézet külön kiadványaira: évi 50 pengő.

A Magyar Gazdaságkutató Intézet kiadványai kaphatók
bármely magyarországi könyvkereskedő útján vagy az inté-
zet irodájában (Budapest, V., Alkotmány-u. 8. Tel.: 264-03).

Általános forgalmi-, általános kereseti-, jövedelem- és vagyonadónk újabb fejlődési irányai.

I. RÉSZ.

Általános forgalmi adó.

Jogos és fenntartandó-e az általános forgalmi adó?

Evek óta a leghevesebb támadások központjában áll az 1921. évi XXXIX. t. cikkel megalkotott általános forgalmi adó. A törvényhozás s a pénzügyi-kormány azonban ennek dacára sokáig rendületlenül állotta a mind hevesebbé vált ostromot, anélkül, hogy az általános forgalmiadó terén jelentősebb változtatásokra, mondhatnók engedményekre elszánta volna magát.

Az az ádáz irtóháboru azonban, mely a parlamenti ellenzék, a hirlapirodalom és az érdekképviseletek részéről az általános forgalmiadó ellen folyik, lassankint mégis kezdi megérlelni gyümölcseit: 1925-ben a törvényhozás és a pénzügyi-kormány már jelentős reformokat volt kénytelen az általános forgalmiadó terén életbe léptetni.

De a támadókat ez sem elégítette ki. Pedig a reformok egyike-másika olyan, amely az alaptörvény: az 1921. évi XXXIX. t.-c. elgondolásával és rendszerével merev ellentétben áll, sőt az alaptörvény intézkedéseivel való szinte teljes szakítást jelent. Mindhiába! A támadókat most már semmi más ki nem elégíthetné, mint az általános forgalmiadó teljes és végleges eltörlése. Ettől a gondolattól azonban a törvényhozás és a pénzügyi kormány egyelőre a legmerevebben elzárkózik.

De, ha vissza tudunk emlékezni, ha visszamegyünk pár évvel a multba, akkor viszont, a legnagyobb csodálkozásba ejthet bennünket az, hogy tán alig volt még adónem, amelynek parlamenti tárgyalása és életbeléptetése oly simán ment volna, mint éppen az általános forgalmiadó. Az általános forgalmiadó várható közgazdasági hatásait a parlamenti szónokok beszédeikben alig érintették és a hirlapirodalmi publicisztika sem foglalkozott ezzel a kérdéssel.

Sőt az általános forgalmiadó kulcsának az 1922. évi VI. törvénycikkkel eszközölt fölemelése 1½%-ról 3%-ra szintén simán ment keresztül a parlamentben, s bár a törvényjavaslat

részletes vitája alkalmával igen élénk viták fejlődtek ki, a szónokok még mindig kevésbé fejtették ki az általános forgalmi adónak a közgazdasági életre gyakorlandó hatását.

Csak az 1922. évben az 1922/1923. költségvetési év első hat hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő kiadásokról szóló törvényjavaslat parlamenti tárgyalása során hangzottak el a parlamentben ellenzéki szónokok részéről az első komolyabb támadások az általános forgalmiadó rendszere és a végrehajtó közegek eljárása ellen.

A támadások azóta egy percig sem szüneteltek s az 1924/25. évi költségvetés előterjesztése alkalmával a pénzügyminiszter már kénytelen volt hosszasan foglalkozni az általános forgalmiadó kérdésével és sok panasz jogosultságát elismerni.

Ilyen előzmények után és ilyen közhangulat mellett jött létre 1925-ben az általános forgalmiadó kiterjesztéséről szóló rendelet, majd később, 1926-ban, az adóváltság intézménye.¹

A gazdasági közvéleményt azonban mindezek a reformok sem elégitették ki, mert most már mind határozottabb formában az általános forgalmiadó teljes eltörlését (vagy legalább is gyökeres reformját) kezdték követelni.

Ezt a követelést azonban a törvényhozás nem teljesíthette és ha csak egy kevésbé is mélyre tekintünk a kérdésnek, rögtön látjuk, hogy belátható időn belül alig is teljesítheti.

Nem mondhat le ugyanis az államkincstár az általános forgalmiadóból befolyó jelentékeny összegekről anélkül, hogy a nagynehezen és annyi fáradsággal megalapozott költségvetési egyensúlyt a felhorítás veszélyének ki ne tenné. Az általános forgalmiadó eltörlésére irányuló követelésekkel szemben állandóan ezt a veszélyt szegezi szembe a pénzügyminiszter s az általános forgalmiadó fenntartásának illetékes helyen ilyen megokolással való mentegése szinte már oly frázissá lett, hogy úgy látszik, mintha az általános forgalmiadónak alig is lehetne más létalapja, mint a budget stabilitásának biztosítása. Ugy látszik, mintha az általános forgalmiadó csak szükséges és elkerülhetetlen rossz lenne, amelyet azonnal lomtárba kell vetni, mihelyt a költségvetési egyensúly biztosítása az általános forgalmiadó nélkül is sikerülhet.

Pedig hát ez egyáltalán nincs így, mert a költségvetés egyensúlyának biztosításán felül igen számos elméleti- és gyakorlati ok szól még az általános forgalmiadó fenntartása mellett s ezeket nyomban kifejtem, — bár már most ki kell jelentenem, hogy viszont (mint később, még bővebben kifej-

¹ V. ö. dr. Laky Dezső nemrégiben megjelent művével: „Az általános forgalmiadó Budapesten.“

tem és indokolom) az általános forgalmiadó kulcsának 2%-ról 1%-ra való leszállítását feltétlenül szükségesnek tartanám.

(Az elmélet álláspontja a forgalmiadók tekintetében az, hogy a forgalmiadóknak teljes létjogosultságuk van, mert az egyenes adóknak szükséges kiegészítését képezik.)

Az egyenes adók ugyanis mindig hosszabb időközök, rendszerint egy év eredményeit veszik az adóztatásnál alapul, -- a közbeeső mozzanatok azonban az adóztatásnál nem érvényesítik. — Ezek a közbeeső mozzanatok az egyes forgalmi tények. A forgalmi tények pedig rendszerint vagyonszállásokkal kapcsolatosak. A vagyonszállások viszont rendszerint körülmények között vagyonszállásnövekedést eredményeznek, mert a gazdasági forgalomban a felek szolgáltatásaikat általában véve csak akkor cserélik ki, ha az ellenértékként járó szolgáltatás reájuk nézve nagyobb értéket képvisel, mint az általuk nyújtott szolgáltatás.

Hogy továbbá nagy állami szükségletek mellett az egyes adónemeknél mérsékelt adókulcsokat alkalmazhassunk, ennek a célnak eléréséhez a forgalmi adókra szükség van, mert ezeknek hiányában az adókulcsokat az egyenesadóknál jelentősen fel kellene emelni. >

Előnye továbbá az elmélet szerint a forgalmiadóknak az is, hogy simulékonyak és a forgalom növekedésével a belőlük befolyó bevételek az adókulcsok emelése nélkül is automaticæ növekednek. Az adókulcsnak azonban feltétlenül mérsékeltnek kell lennie, mert ellenkező esetben a kijátszására irányuló hajlam növekszik.

A forgalmiadóknak itt kifejtett elméletét igen behatóan és alaposan dr. Heller Farkas fejti ki, pénzügytani könyvének első részében.

S noha a jeles nemzetgazdász és pénzügyi tudós pénzügytanának első része — amelyben ezeket a szempontokat kifejti, — még oly időben jelent meg, midőn az általános forgalmiadó életbeléptetve nem volt, alig tartom kétségesnek, hogy az általános forgalmiadó életbeléptetése után sem változtatta meg nézetét, mert hisz az általános forgalmiadó a forgalmiadóknak egyik legfontosabb neme s a többi forgalmiadók előnyei és hátrányai az általános forgalmiadó fény és árnyoldalaival feltétlenül közösek.

Másik nagynevű tudósunk, dr. Földes Béla 1927-ben megjelent pénzügytanában nem foglalkozik behatóan a forgalmiadók és specialiter az általános forgalmiadó előnyeivel és hátrányaival, megjegyzi azonban, hogy a forgalmiadók a háboru utáni idők államháztartásainak világszerte legbiztosabb bázisok lettek. Hátrányuk az, hogy beszedésük és ellenőrzésük igen nagy költséggel jár és állandóan surlódásokat okoz az állam és az adófizetők között.

Azonban ezen elméleti megfontolásokon felül igen fontos gyakorlati okok is szükségessé teszik az általános forgalmiadónak feltétlen fentartását. Ezen fontos gyakorlati okok egyike a következő:

Az általános forgalmi adóra szükség van, azért, mert eltörlése esetében az egyenesadók: az általános kereseti- és a jövedelemadó kivetése legfontosabb és nélkülözhetetlen segédeszközétől fosztatnék meg. Az általános forgalmiadó alapjának: a nyers bevételnek pontos megállapítása ugyanis az említett két adónemnél a *conditio sine qua non*, a kiindulási pont, a nyers bevétel lehető legpontosabb megállapítása nélkül ezeknek az egyenes adóknak kivetése szinte azt mondhatnók, hogy a levegőben lóg. Már pedig a nyers bevételek összegének teljesen megbizható és pontos kimutatását csak az általános forgalmiadó biztosíthatja és ez a biztosíték az általános forgalmiadóval elválmhatatlanul összefüggő szigorú ellenőrzés.

Sajnálatos körülmény, hogy ez a fontos szempont kormánynyilatkozatokban eddigelé alig-alig csillant meg.

Csak két esetről tudok, mikor erre célzás történt. Az egyik esetben az 1924/25. évi költségvetés és indemnitás tárgyalása során a pénzügyminiszter kijelentette, hogy a forgalmiadó a bázisa a helyes adórendszer kiépítésének s a forgalmiadó nélkül nem lehet helyesen megállapítani az adóköteles egyén adózó és teljesítő képességét. Azt hiszem, — mondá a pénzügyminiszter — ha nem is tudjuk ezt az egész vonalon keresztül vinni, *de végeredményben a társadalom minden rétegének érdeke, hogy minden eszközt felhasználjunk az egyenes adók helyes kimunkálására*. Egy más alkalommal, 1925 július 6-án a pénzügyminiszter, — Vázsonyi Vilmos beszédére válaszolva — jogosnak jelentette ki azt, hogy a túlságosan alacsony jövedelemadó bevallásokkal szemben a forgalmiadót is, mint külső szempontot figyelembe vegyék az adó-kivető hatóságok az adóköteles jövedelem megállapításánál. Ezen mondhatnám szinte habozó és nem eléggé határozott pénzügyminiszteri kijelentésekkel szemben meg kell azonban állapítani azt, hogy a gyakorlat az egyenesadók kivetésénél, legalább is, már az 1924/25/26. évi aranykoronában való adó-kivetések alkalmával és folytatólagosan azóta is általánosan felhasználja az általános forgalmiadó által nyújtott adatokat az egyenes adók kivetésénél, sőt, — bár ez nem egészen helyes-selhető — ezeknek az adatoknak egyenesen olyan döntő szerepet tulajdonít, hogy egyenesadó kivetést ma már forgalmiadó adatok nélkül elképzelnünk is alig lehet.²

De szükségünk van az egyenesadók helyes kimunkálása

² V. ö. dr. Laky Dezső i. m.

céljából, az általános forgalmiadó fentartására másodsorban azért is, mert az általános kereseti adónál elrendelt szigorú könyvvézetési kötelezettségtől a kifejlődött gyakorlat újabban szinte teljesen eltekint, úgy hogy igen nagy azoknak az adózóknak a száma, akik az általános keresetiadó szempontjából könyveket egyáltalán nem vezetnek, *akiknél tehát az általános forgalmiadó által nyújtott forgalmi adatok hiányában az egyenesadók kivetésénél semmiféle megbízható és teljesen hiteltérdemlő adat nem állana az adókiadó hatóságok rendelkezésére.*

Ezeknél az adózóknál, — akik pedig az adózóknak igen jelentékeny részét, számban valószínűleg tulnyomó részét képezik, — az általános keresetiadó törvény által kinyomozni rendelt valóságos tiszta jövedelmet még csak megközelítő pontossággal sem lehetne megállapítani, sőt komolyan még megbecsülni sem. Valóban, ezeknél a kis adózóknál a forgalmiadó által nyújtott adatok nélkül az általános keresetiadó kivetése a megszünt III. osztályú keresetiadó kivetésének színvonalára süllyedne, amely adónak kivetése pedig főleg az adókules magassága, — de ennek az adónemnek veleszületett tökéletlenségei folytán is sok esetben olyan hihetetlenül alacsony adózásokat produkált, hogy azt ma már alig tudjuk elképzelni és megérteni.

Summa summarum: a forgalmiadó által nyújtott pontos bevételi adatokra az egyenesadók kivetésénél feltétlenül szükség van. Szükség van rájuk a kisebb adóalanyoknál, — akiknél ezek az adatok a legfontosabb kivetési segédadatokat képezik — de a bevallások ellenőrzésének szempontjából szükségesek a nagyobb adóalanyoknál is, akik rendes kereskedelmi könyveket vezetnek.

Másfelől és ez az adózó közönség szempontjából rendkívül fontos körülmény, az általános forgalmiadó adatai a kincstárral szemben is rendszerint az általános forgalmiadónak bélyegjegyekben vagy bevallás alapján készpénzben való lerovása esetén pedig feltétlenül teljes bizonyítékot képeznek s így aligha képzelhető el olyan eset, hogy a nyers bevételek számbavételénél a kincstár az általános forgalmiadó adatait el nem fogadná, hanem ezeket magasabb összegben venné fel, — holott, ha általános forgalmiadó nem léteznék, az adóköteles jövedelemnek becsléssel való megállapítása esetén a kincstárnak elvitázhatatlan joga lenne arra, hogy amennyiben a bevallásnak a nyers/bevételekre vonatkozó részét aggályosnak találja, a nyers bevételeket a bevallás szerinti összeggel szemben tetszés szerinti magasabb összegben vegye számításba.

Ezek a gyakorlati megfontolások szólnak amellet, hogy az általános forgalmiadót, — bár a jelenleginél sokkal méréseltebb, bár esetleg egészen minimális kulccsal is, fentar-

tani úgy az államkincstárnak, mint az adózó közönségnek elsőrangú érdeke, sőt az államkincstárnak egyenesen kötelessége. Mert egyetemes érdek az, hogy a közterhek megosztása, tehát főleg az egyenesadók kivétele az anyagi igazság legszigorubb kipuhatólása mellett eszközöltessék. Ennek eléréséhez pedig az általános forgalmiadó a legnélkülözhetlenebb segédeszköz. Ezt a felfogást propagálni kellene a sajtóban, a közéletben és az illetékes tényezőknek nem lagymagoton, — mint eddig tették — hanem teljes határozottsággal és félre nem érthető módon erre az álláspontra kellene helyezkedniök.

Valóban azt merném állítani, hogy az általános forgalmiadó által nyújtott adatokat az egyenesadók kivétele terén csak akkor nélkülözhetné az államkincstár, ha az adómorál oly magas fokra emelkednék, hogy mindenki kivétel nélkül a legpontosabban bevallaná adóköteles jövedelmét, erre azonban a közeljövőben számítani bizonyára nem lehet, — sőt kétlem, hogy — számolva az emberi természet gyengéivel és fogyatkozásaival, valaha is eljutunk-e idáig? Az az egy azonban kétségtelenül bizonyos, hogy erre az ideális magaslatra jelenleg még a legelőrehaladottabb államok polgárai sem értek el.

Áttérve az általános forgalmiadó újabb fejlődési irányainak kérdésére, e tekintetben a legjelentősebb momentumok 1) az általányozásnak mind szélesebb körre való kiterjesztése, 2) egyes fontosabb közszükségleti cikkeknek a forgalmiadó terhe alól való mentesítése. 3) egyes közszükségleti cikkeknel az adóváltság intézményének behozatala és végül 4) az adókulesnak az 1925. évi XXIII. t.-cikkkel 3%-ról 2%-ra való leszállítása.

Lássuk ezeket egyenkint és közelebbről.

Egyezségi és kivetésszerű általányozás és ezzel kapcsolatban a forgalmiadó áthárításának kérdése.

Az általányozást, illetőleg az alaptörvénynek az 1921 XXXIX. t.-cikknek álláspontja az volt, hogy azt csak a nélkülözhetetlen szükség által megvont keretben engedélyezte és pedig, hogy a törvény szavaival éljünk csupán oly esetekben, midőn az általános forgalmiadónak bélyegjegyekben való lerovása célszerűen el nem rendelhető, vagy pedig az adóköteles könyvek és feljegyzések vezetésére bármely okból célszerűen nem kötelezhető, — végül kisebb terjedelmű vállalatoknál — Ugyancsak az alaptörvény szerint, mindaddig, míg a III. osztályu keresetiadó érvényben van, a szellemi szabadfoglalkozásuak általános forgalmiadóját általányösszegben kell megállapítani, ha csak maga az adózó nem kívánja a rendes szabályok szerint való adózását.

A törvény álláspontja szerint, tehát a szellemi szabadfoglalkozásuaknál a III. osztályu keresetiadó fennállásáig az általányozás volt a szabály, — a többi adózóknál ellenben csak a rendes szabályok szerinti adózás alóli igen szűk körre szorított kivétel.

A kifejlődött gyakorlat kisebb (terjedelműeknek általában az olyan vállalatokat tekintette, amelyekben a vállalkozó, az üzlettulajdonos vagy kizárólag maga, vagy pedig családtagjainak bevonásával látta el üzleti teendőit s e tekintetben olyan szigorú volt, hogy az általányozás engedélyezését még az egy segéddel dolgozó kisiparostól és kiskereskedőtől is következetesen megtagadta.

Az általány az alaptörvény szerint az adózó féllel kötött egyezség alapján volt megállapítandó, — vagyis csak egyezségi általányozást ismert az alaptörvény — mert bár a pénzügyminiszter már ezen törvényben felhatalmazást nyert arra, hogy egyes foglalkozási ágak általányozását kötelezőleg elrendelhesse, ezen törvényes felhatalmazással sem a végrehajtási utasításban, sem ennek kibocsajtása után még hosszabb ideig nem élt. Csak midőn a szanalás befejezte után a fokozódó gazdasági válság folyamán a forgalmi adó ellen mind hevesebb támadások hangzottak el és midőn a gazdasági válság egyik fő súlyosbítójaul a forgalmi adót kezdték tekinteni, határozta el magát a pénzügyminiszter, hogy az általányozást az eddiginél jóval szélesebb körre terjeszti ki, sőt hogy egyes foglalkozási ágaknál a kötelező általányozást rendeli el.

Az 1925. évi 29.500 sz. pénzügyminiszteri rendelet inaugurálta ezt az új irányt s ez a rendelet valósággal korszakalkotónak mondható a forgalmi adó újabb fejlődésének történetében.

Ez a rendelet már kétféle általányozást ismer, u. m. 1. az egyezségi általányozást, amelynek csak a fél kérelme alapján lehet helye és 2. a kivetésszerű általányozást, amely bizonyos foglalkozási ágakra kötelezően van elrendelve.

Az egyezségi általányozás tekintetében a rendelet általában véve fentartja ugyan az alaptörvénynek azt a rendelkezését, hogy az egyezségi általányozásnak csak kisebb terjedelmű vállalatoknál lehet helye, mind a mellett az ily módon általányozhatók körét jelentékenyen kitágítja.

A tágítás abban áll, hogy az addig folytatott gyakorlattal ellentétben, — amely az alaptörvény szavainak legszigorubb értelmezésén alapult, — a 29.500. sz. pénzügyminiszteri rendelet kisebb terjedelműeknek minősíti az olyan vállalatokat is, amelyekben az inasokat és tanulókat nem számítva, egynél több alkalmazott nem működik.

Megengedhető ezenkívül a rendelet szerint az általányozás olyan kisebb terjedelmű vállalatoknál is, amelyekben a

családtagok alkalmatlan voltak vagy akadályoztatásuk folytán a könyvvezetésre képességgel vagy képzettséggel nem bírnak s valaminő okból az adózó sem kötelezhető könyvvezetésre. Továbbá helyt foglalhat az egyezségi általányozás oly esetben is, ha az adózó alacsony műveltségénél, vagy az írás-olvasásban való járatlanságánál fogva könyveket vezetni egyáltalán nem képes s ha szakértő könyvelő alkalmazása az adózónak nagy megterhelését okozná.

Kivételesen helye lehet továbbá a rendelet szerint az egyezségi általányozásnak akkor is, ha a fentebb felsorolt feltételek egyike sem forog fenn ugyan, de az általányozás szerinti lerovási mód az államkincstár szempontjából célszerűbb, mint a rendes szabályok szerinti adózás. Tulajdonképpen a rendeletnek ezen utolsó pontja volt azután az, amelyre támaszkodva az egyezségi általányozás a gyakorlatban olyan adózókra is kiterjesztett, akikre az általányozást kiterjeszteni az alaptörvénynek semmi esetre sem volt szándékában, de valószínűleg a 29.500. sz. pénzügyminiszteri rendeletnek sem.

Minthogy ugyanis ez a feltétel: „ha ez a lerovási mód az államkincstár szempontjából előnyösebb“, — önkényt érthetőleg nagyon is elasztikus, mert hiszen pl. az adóhatóság által a tényleges forgalomnál bár jóhiszeműleg, de esetleg tévesen magasabb összegben megállapított forgalmiadó általány a kincstárra kétségkívül előnyösebb, mint a rendes szabályok szerinti lerovási mód, — *a rendelet szerint tulajdonképpen minden adózó általányozható.* S e tekintetben a gyakorlat állítólag odáig fejlődött, hogy törvényszékiileg bejegyzett cégeknél, sőt olyan cégeknél is engedélyeztetett az egyezségi általányozás, amelyek teljesen szabályszerű könyvvezetést folytatnak, amelyekben akár 3, 4, sőt több fizetett alkalmazott is működik, szóval nemcsak a kisebb, — hanem a nagyobb terjedelmű vállalatoknál is.

Az általányozás rendszerének ilyen irányu fejlődését a magam részéről sem elvi, sem gyakorlati szempontokból nem helyeselhetem s az alábbiakban kimutatni szándékozom, hogy az általányozás sok esetben az adózónak sem válik előnyére.

Az általányozás tekintetében álláspontom egyáltalán az, hogy az csak a legszűkebb körben, egészen kivételes esetekben lehet célszerűen alkalmazható.

Ezen az állásponton van az alaptörvény, s bár a 29.500. sz. miniszteri rendelet s az újabb gyakorlat ezen állásponton rég túl van, ez még nem bizonyítja, hogy az újabb irányzat tényleg helyes és célszerű is lenne.

Elvi és elméleti szempontból csak a legkivételesebb esetekben tartom az általányozást célszerűen alkalmazhatónak azért, mert az általányozás tulajdonképpen az általános forgalmi adó céljával, rendeltetésével és alapelveivel ellenkezik.

Szinte klasszikus tömörséggel kimondja ugyanis az alaptörvény, hogy az általános forgalmiadó tárgya az önálló kereseti tevékenység körében történt áruszállítás vagy bármely más munkateljesítmény s hogy áruszállítás alatt minden ingó dolog visszterhes elidegenítése, — munkateljesítmény alatt pedig bármely árunak, vagy anyagnak visszteher mellett való feldolgozása, el- vagy kikészítése értendő.

Az általános forgalmiadó törvénynek alapvető és legfontosabb rendelkezése szerint tehát az általános forgalmiadó fizetésének kötelezettsége az egyenes forgalmi tényekhez fűződik, azokkal elválaszthatatlan összefüggésben van. Az általános forgalmiadó tehát nem személyi, hanem tárgyi adó. Ezzel szemben az általányozással a forgalmiadó mintegy a személyi adók jellegét nyeri el, vagy legalább is a személyi adók felé közeledik. Az általányozás folytán az egyes forgalmi tényekkel való közvetlen kapcsolat nagy részben elhomályosul s az általány a várható évi összforgalom alapján állapíttatván meg, az ilyen módon megállapított forgalmiadó általány nagyon kezd már az általános kereseti és jövedelemadóhoz hasonlítani.

Szinte azt mondhatnám, hogy elmosódik az éles határvonal az általános forgalmiadó és az egyenes adók között, mert hiszen az újabb általános gyakorlat szerint az általános kereseti és respektive a jövedelemadót is az esetek túlnyomó többségében a megállapított forgalomból különböző haszonkulcsok alkalmazásával kiszámított adóalap után vetik ki, s így a különbség az általános forgalmiadó és az egyenes adók között jóformán csak az, hogy a forgalmiadó általányozása esetén a megállapított összforgalomnak 2%-a fizetendő általány gyanánt, az általános kereseti adónál pedig az általányozás útján megállapított forgalmiadóalapnak bizonyos változó százaléka vétetik fel tiszta jövedelem, illetőleg adóalap gyanánt s az ily módon megállapított adóalap után általános kereseti adó fejében 5% fizetendő.

De nem helyeselhetem az egyezségi általányozás tulságos kiterjesztését igen komoly gyakorlati okokból sem. Nem szabad ugyanis feledni, hogy az általányozás útján megállapított adóköteles forgalom a nyert bevételeknek csak hozzávetőleges, — de korántsem azt az egészen pontos megállapítását eredményezi, amelyet a rendes szabályok szerinti lerovási mód és az ezzel járó fokozott ellenőrzés biztosít. Már pedig, — mint kifejtettem, — az egyenes adók eredményes kivetésének *conditio sine qua nonja* éppen a nyers bevételeknek lehetőleg teljes pontossággal való megállapítása.

S ne feledjük azt sem, hogy az általányozással rendszerint vagy a kincstár, vagy pedig az adózó jár rosszul, aszerint, amint az általány a tényleg elért forgalomnál kisebb vagy nagyobb forgalom alapulvételével állapíttatott meg.

Megtörténhetik ugyanis kisebb adózóknál is, de nagyobb cégeknél még könnyebben, hogy az év elején külső ismertető jelekből megállapított várható forgalom a tényleg befolyt nyers bevételeknek összegét meghaladja, vagy ellenkezőleg azoknak jelentősen alatta marad. A valószínűséggel várható bevételeknek az általányozás útján való megállapítása egyáltalán a legnagyobb mértékben ingatag alapon áll, mert semminemű külső ismertető jelekből a várható bevételeket pontosan megállapítani nem lehet s még ha lehetne is, — az előre semmi esetre sem látható konjunkturák, illetőleg azoknak kedvező vagy kedvezőtlen alakulása, — a valószínű bevételekkel szemben felfelé, avagy lefelé lényeges eltolódásokat okozhat.

Igaz, hogy ezzel szemben a forgalom emelkedése esetén a kincstár kiigazítási joga a rendeletben kifejezetten fenn van tartva, másfelől azonban kétségtelen az is, hogy ily forgalom-emelkedéseknek a kincstár, pláne azoknál az adózóknál, akik az általányozás folytán a könyvek vezetése alól egészen fel vannak mentve, jóformán alig jöhet a nyomára.

Viszont rendkívüli sullyal esik latba az adózók szempontjából az a körülmény, hogy ha a tényleges nyers bevétel az általányozás szerint kontemplált mértéket el nem érné, az adózó jóformán védtelen a kincstárral szemben.

Felmondási jog ugyanis az egyezségileg általányozott adózót a rendelet kifejezett intézkedése következtében meg nem illeti s így esetleg jóval nagyobb forgalom után kénytelen az év végéig az általános forgalmiadót fizetni, mint a rendes szabályok szerinti adózás mellett a tényleges nyers bevétel után fizetnie kellett volna. Így tehát megeshetik, hogy az adózó az általános forgalmiadót 2%-os adókulcs helyett tényleg 3, sőt 4%-os adókulcs mellett fizeti.

S emellett alig van rá mód, hogy az egyenes adóknál az egyezségileg megállapított forgalmiadóalagnál kisebb nyers bevétel vétessék számításba, — azoknál az adózóknál pedig, akik rendes könyveket nem vezetnek, — ez szinte kizárt eset. Ennek folytán pedig az adózó általános kereseti és jövedelmi adó terhe is erősen megnövekedik. S állapítsuk meg már itt, hogy az adózók tulnyomó nagy többsége nemesakhogy rendes, de az adózás szempontjából semminemű könyvet nem vezet s így a forgalmiadó általánnyal szemben az egyenes adók kivetésénél elfogadható és hitelt érdemlő bizonyítékkal nem rendelkezik.

Példa gyanánt vegyünk egy egyszerű esetet.

Tegyük fel, hogy egyezségileg megáltalányoznak egy textil detailkereskedőt, aki az általányi egyezség szerint pl. 100.000 P forgalmat ér el, — ezen forgalom után tehát az 1928. évre 2%-os általános forgalmiadó fejében 2000 pengőt köteles fizetni. — Az ily módon megáltalányozott kereskedő azonban az 1928. évben 100.000 P helyett tényleg csak 70.000 P forgal-

mat ér el. 70.000 P forgalom után a rendes szabályok szerinti adózás mellett 1400 P forgalmi adót kellene fizetnie, — ehelyett fizet 2000 pengőt, vesztesége tehát 600 P. Az 1929. évi általános kereseti adó kivetésénél pedig az illető adózóval szemben 70.000 P tényleges nyers bevétel helyett szintén 100.000 P nyers bevétel vétetik számításba.

Tegyük most már fel, hogy a nyers bevételt az általános kereseti adó kivetése alkalmával az adóhatóság 10%-os haszonkulcs alkalmazásával veszi az adózó terhére számításba. Ez esetben adóalapja 100.000 P forgalom után 10.000 pengőben, 5%-os általános kereseti adója pedig 500 pengőben állapítatik meg, holott a tényleges 70.000 P forgalom után ugyancsak 10%-os haszonkulcs alkalmazása mellett 7000 pengő adóalap után 350 pengő 5%-os kereseti adó lett volna terhére megállapítandó.

Az adózó tehát 150 pengővel, ha pedig a 26.5%-ot kitevő különböző pótlékokat is hozzászámítjuk, 189.75 pengővel több általános kereseti adót fizet, mint fizetnie kellett volna abban az esetben, ha általános forgalmiadóját a rendes szabályok szerint rója le.

A jövedelemadónál pedig a dolog úgy áll, hogv 10.000 pengő általános kereseti adóalap mellett az adózó a rendes adótétel szerint 360, a fölemelt adótétel szerint pedig 396 pengő jövedelemadót köteles fizetni, 7000 pengő általános kereseti adóalap esetén pedig csak 210 avagy 231 pengő jövedelemadót.

Látjuk tehát, hogy az egyezségileg megáltalányozott adózó a föltett esetben 600 pengővel több általános forgalmiadót, 189.75 pengővel több általános kereseti adót és 150—165 pengővel több jövedelemadót köteles fizetni, mint fizetnie kellett volna, ha az általános forgalmiadót a rendes szabályok szerint rója le, vagyis adóterhe összesen 939.75—954.75 pengővel emelkedik.

Természetesen még kirivóbb az eltérés akkor, ha az általános kereseti, respektive jövedelem adóalap a 10.000 pengőt meghaladja, mert 10.000 pengő jövedelemen felül a jövedelemadó kulcsa fölfelé erősen progresszív.

Ha azonban mindezek dacára az egyezségi általányozás mai formájában és terjedelmében megvan és ha a megállapított általánnyal szemben a rendelet kifejezett intézkedése szerint a kincstár kiigazítási joga kifejezetten fenn van tartva, méltányosnak, sőt egyenesen szükségesnek tartanám, hogy *bevételcsökkenés esetén, illetőleg abban az esetben, ha az adózó forgalma a megállapított valószínű nyers bevételek összegét nem éri el, — az adózó is kérhesse az általány leszálítását.*

Ezt expressis verbis ki kellene mondani, mert igaz ugyan, hogy az egyezségi általányozás ellen kérvényben vagy felleb-

bezésben emelt és kivizsgálással alaposnak bizonyult panaszt a pénzügyigazgatóság saját hatáskörében köteles orvosolni, a helyszíni adatfelvétel helyessége ellen emelt, alaposnak látszó kifogást pedig lehetőleg helyszíni eljárás útján kell orvosolni, másfelől azonban kimondatott az is, hogy fellebbezésnek csak az olyan beadvány tekinthető, amelyben az általány megváltoztatását azon a címen kérik, hogy a megállapított általány a megkötött egyezségnek nem felel meg. (Lásd dr. Nerád Béla és dr. Rózsa Elemér: Forgalmi és Fényüzési Adó Utmutató című kézikönyve második kiadásának 294. oldalát.)

Az 1926. évi 15.297. sz. pénzügyminiszteri rendelet szerint pedig, ha a folyamodó a végzésnek az egyezségtől való eltérését nem vitatja és az általány megváltoztatását nem emiatt, hanem más címen kéri, *vagyis amikor a kérelem tárgya lényegileg az, hogy a hatóság az általányt a megkötött egyezségtől eltérően állapítsa meg*, akkor a beadvány már nem fellebbezés, hanem közönséges közigazgatási beadvány.

Az 1926. évi 15.297. számú pénzügyminiszteri rendelet ezen szakaszának kiterjesztő és jóindulatu értelmezése mellett tehát a jelenlegi jogállapot szerint is esetleg lehetne mérsékelni az egyezségi általányt, tudtommal azonban az adóhatóságok az ily mérséklési kérelmek teljesítése elől mereven elzárkóznak.

Arra az esetleges ellenvetésre, hogy az egyezségi általánynál ilyen leszállítási kérelemnek azért nem lehetséges helyet adni, mert az adózó az általányt a maga részéről is elfogadta, s így az általány a kincstár és az adózó között kötött kétoldaluan kötelező szerződéssé vált, — a válaszon egyszerűen az, hogy, ha a kincstárt az egyezségi általány feltétlenül nem köti, t. i. abban az esetben nem, ha a tényleges nyers bevételek az általányi egyezségben kontemplált mértéken felül emelkednek, — akkor bevételi csökkenés esetén, illetőleg abban az esetben, ha az adózó tényleges forgalma nem éri el az általányi egyezségben megállapított összeget, az adózót sem kötelezhetik feltétlenül. Emellett figyelembe veendő az is, hogy a tévedés mentesítő, illetőleg kötelemszüntető hatályát a magánjog is elismeri, ha tehát arra az álláspontra helyezkedünk, hogy az egyezségi általány a kincstár és az adózó között kötött szerződés, ez esetben bizonyos körülmények között a tévedés mentesítő hatályát el kellene ismerni a megkötött általány tekintetében is. Akkor t. i., ha kisebb műveltségű adózókról van szó, akik sokszor az alapfogalmakkal sincsenek tisztában, egyáltalán nem is tudják, mi az a forgalmi adóalap, amelyet az egyezségi általányban magukra nézve kötelezően elfogadnak. Az ilyen adózót csak az érdekli, neki csak az a fontos, mennyi az általa fizetendő általányösszeg, de hogy az ezen összeg alapját képező nyers bevételt az adóévben eléri-e

vagy nem, ezt egyáltalán nem tudja, sőt a legtöbb esetben az ez irányban feltett kérdést sem érti meg.

Kivételesen annyit koncedál a miniszteri rendelet, hogy rendkívüli körülmények között az általányi egyezség hatálya előzetes pénzügyminiszteri engedély mellett a kivetési időszak lejárta előtt is megszüntethető.

Azonban ne felejtjük el, hogy ilyen lépésre, az általányi egyezség időelőtti megszüntetésének kérelmezésére az adózó magát csak a legvégső esetben szánja el és nagyobb bevételcsökkenés esetén is sokszor inkább tovább fizeti a magasabb általányt, mintsem hogy ilyen kérelemmel álljon elő, mert joggal tarthat attól, hogy ebben az esetben fokozottabb és igen terhes ellenőrzés alá kerül, — amit viszont az adóhatóság részéről lélektanilag teljesen meg lehet érteni és indokolni.

Nem helyeslem az egyezségi általányozás tulságos kiterjesztését azért sem, mert következménye rendszerint az ellenőrzésnek majdnem teljes megszűnése, vagy legalább is felületessé válása, már pedig a szigorú, de amellett tapintatos ellenőrzés a forgalmiadónak elválaszthatatlan járuléka, egyedül az ily módon foganatosított ellenőrzés biztosíthatja az általános forgalmiadó pénzügyi eredményét s az ily ellenőrzés az üzleti életet sem gátolhatja, vagy akadályozhatja.

Nem vagyok végül barátja a forgalmiadó terén az általányozás tulságos kiterjesztésének azért sem, mert *az általányozás, véleményem szerint, megnehezíti az eladó részéről a forgalmiadó áthárítását.*

A forgalmiadó áthárításáról az alaptörvény nem rendelkezik. Az alaptörvény indokolása azonban igen helyesen rámutat arra, hogy az általános forgalmiadó külső megjelenésében, minthogy a szolgáltatásokért fizetett ellenértékhez igazodik, *tényleg forgalmi jellegű adónem ugyan, hatásában azonban inkább fogyasztási adónak tekintendő.* Ebből pedig az indokolás szerint az következik, hogy a forgalmiadó lényegében fogyasztási, helyesebben közvetett adó lévén, annak terhét végeredményben a fogyasztó viseli, — az adó az áru vagy más szolgáltatások árába olvad be.

Kifejti még az indokolás azt is, hogy a törvényjavaslat az áthárítást kifejezetten sem el nem tiltja, sem pedig meg nem engedi, az áthárítási tilalom ugyanis nem volna eredményes, mert ha a nyílt áthárítás nem is engedtetik meg, százféle módja van az adófizetőnek arra, hogy a forgalmi adót az árba beszámítsa és így burkoltan hárítsa azt át vevőjére. Viszont, — az indokolás szerint — ha a törvény az áthárítást kifejezetten megengedné, sőt kötelezőleg el is rendelné az általános forgalmiadó külön felszámítását, mégis ugy alakulhatnak a körülmények, hogy az adófizető az áthárításra nem képes s vagy nyíltan magára vállalja a forgalmiadó terhét, vagy pedig árait leszállítja.

hiszen

Sokkal határozottabb formában beszél már az általános forgalmiadó áthárításáról a forgalmiadó kulcsának felemeléséről szóló 1922. évi VI. t.-c. indokolása, amely szerint *a forgalmiadó terhe tényleg átháríttatik* s nem az iparosok, vagy a kereskedők viselik az általános forgalmiadó terhét, hanem az egész fogyasztó közönség, az utolsó vásárló.³

Az indokolás álláspontjának megfelelően, — mint már említettem — az alaptörvény kifejezetten sem meg nem engedi, sem pedig el nem tiltja ugyan a forgalmiadó áthárítását, a Törvény Végrehajtási Utasításának 46. §-a azonban megengedi, hogy a forgalmiadó fizetésére kötelezett fél, az általa fizetendő forgalmiadót a szállított áru eladási árába, vagy a végzett munka díjába beszámítsa.

Azonban, mint ezt az 1922. évi 8561. sz. pénzügyminiszteri rendelet is kimondotta, — *a vevőnek felszámított forgalmiadó is az adóalaphoz tartozik*, — vagyis, ily esetben az eladónak a vételár és a vevő által fizetett forgalmiadó összege után kell az általános forgalmiadót leróni.)

Szerény véleményem szerint ezen utóbbi rendelkezés a törvény, sőt a végrehajtási utasítás intenciójával is ellentézik, hiszen, — mint láttuk — a törvény indokolása áthárítható, sőt az 1922. évi VI. t.-c. indokolása egyenesen áthárítandó adónak tartja az általános forgalmiadót, — ha pedig ez így van, — ez esetben a vevő által fizetett forgalmiadónak az eladó forgalmiadó alapjához való számítása indokolatlannak tűnik föl, mert így a törvény által intencionált áthárítás részben meghiúsíttatik. Sőt, véleményem szerint, a vevő által fizetett forgalmiadónak az eladó adóalapjához való számítására a törvény tételes intézkedései is alig nyújtanak támpontot.

Fenn kell tartanom ezt az álláspontomat a dr. Szakáts Nándor és dr. Csulak Elemér szerkesztésében 1922-ben megjelent általános forgalmiadó kézikönyv 92. oldalán foglalt megokolás dacára is, — amely megokolás különben az általános gyakorlat álláspontját fedi. — Említett szerzők szerint, ugyanis a vevő által fizetett, vagy fizetendő általános forgalmiadó azért számítandó az eladó forgalmiadó alapjához, mert a végrehajtási utasítás 46. §-sa a forgalmiadó áthárítását csak oly módon engedi meg, hogy az eladó az adót az általa szállított áru árába belekalkulálhatja. Ha tehát a felek között az a külön megállapodás jött létre, hogy a vevő a vételáron felül a forgalmi adót is viseli, — ezt oly szolgáltatásnak kell tekinteni, — mely okvetlenül az adóalaphoz számítandó, mert különben igazságtalan disparitás keletkeznék az oly

³ V. ö. dr. Laky Dezső i. m.

adózóval szemben, aki a végrehajtási utasítás rendelkezéseihez hiven a vételárban juttatja kifejezésre az áthárítás tényét.

Ez az indokolás véleményem szerint azért nem állhat meg, mert igazságtalan disparitásról szó sem lehet, hisz ha az eladó az általános forgalmiadót a vételárba belekalkulálja, a vételár összegét az általa fizetendő forgalmiadó összegével rendszerint felemeli s így rendes körülmények között egyáltalán nem tesz különbséget az árban, az, akár belekalkulálja az eladó a forgalmi adót az árba, akár pedig a vevő terhére azt külön felszámítja, amely utóbbi esetben az ár természetesen viszonylag alacsonyabb lesz.

Mint azonban a törvény szerint mégis az eladó az adófizető, ha az áthárítás nem is sikerül, — az általános forgalmiadó általa akkor is megfizetendő. Másfelől azonban tiltó, illetőleg korlátozó törvényes rendelkezés hiányában nem tagadható az sem, hogy a forgalmiadót az általányban fizetők is felszámíthatják vevőik terhére s ily módon azt átháríthatják.

De egészen bizonyos, — s ez az elmélet álláspontja is, — hogy szükségszerűen nagyobb és sikeresebb a törekvés az olyan adó áthárítására, amely a termelési költségeket közvetlenül befolyásolja. Ilyen adók többek között a rendes szabályok szerint, vagyis a bélyegben vagy vállomás alapján lerovott általános forgalmiadó. Ellenben ezzel szemben a jövedelem- és vagyoadó, az általános kereseti adó, a termelési költségekre mi befolyással sincs, s így hiányzik is a fogantyu ezen adók áthárításának előidézésére. Már pedig, — mint fentebb megokoltam, — az általányozással a forgalmi adó sok tekintetben a személyi adók felé közeledik, mintegy az egyenesadók természetét veszi fel s így kétségtelennek tartom, hogy az általányban fizetők nemcsak, hogy kevésbé hártják át a forgalmi adót, mint a rendes szabályok szerint adózók, *de sőt az áthárításra kevésbé törekednek is.*

Minthogy pedig a fentiekből kétségtelen, hogy a törvényhozó az általános forgalmi adóval tulajdonképen a vevőt akarta megterhelni s az eladó csak technikai okokból tétetett adófizetővé, — az áthárításnak az általányozás okozta megnehezülése a törvényhozó célzataival ellenkezik s a termelő, ipari- és kereskedő osztályok helyzetét nagy mértékben nehezíti.

Hátránya az általányozás tulságos kiterjesztésének az államkincstár részéről az is, hogy ily módon az általános forgalmiadó összegszerűleg, mintegy rögzítettik, — a belőle folyó bevétel a forgalom emelkedésével automaticé nem emelkedik, — már pedig éppen az az általános forgalmiadó egyik legfőbb előnye, hogy a változó gazdasági viszonyokhoz simul és a forgalom emelkedésével a belőle folyó bevétel az adókulcs

emelése nélkül is növekedik. A kincstárnak az adóalap emelésére való törekvései pedig nagy nehézségekbe ütköznek, egyrészt azért, mert az általány engedélyezése folytán a forgalom emelkedését megbízhatóan kinyomozni igen nehéz, másrészt, *mert az emelési törekvések széles körökben közelégtelenséget okoznak és hírlapi, valamint parlamenti heves támadásokra vezetnek, — ennek a jelenségnek a közelmúltban is sokszor tanui lehettünk.*

Ezen itt kifejtett hátrányokkal szemben az általányozásnak csak az az előnye lehet, hogy a miniszteri rendelet indokolása szerint egyrészt az adózóknak a könyvvezetés körül könnyebbségeket szerez, — esetleg őket a könyvvezetés alól teljesen mentesíti, — másfelől kisebb surlódási felületet nyújt az ellenőrzés terén a kincstár és az adózók között. Ezzel szemben azonban tény az, hogy az ellenőrzés az alapvető rendelkezések szerint, mindig a legnagyobb tapintattal és kimélettel fogantositandó s ha e tekintetben tulkapások talán fordultak is elő, ezeket az alsófoku hatóságok megfelelő utasításával és felügyeletével is ki lehetett volna és ki lehetne küszöbölni.

Sokkal kevesebb kifogás tehető az ugyancsak a 29.500/1925. sz. pénzügyminiszteri rendelettel szabályozott másik általányozási módozat, az u. n. kivetésszerű általányozás ellen. Elvi szempontból, kiterjedtebb mérvben való alkalmazást szintén nem helyeselhetem ugyan, mert az általányozás egyáltalán csak szükséges kiegészítő, mondhatnám szükséges rossz lehet, azt azonban el kell ismernem, hogy a kivetésszerű általányozást maga a miniszteri rendelet is tényleg csak szükséges kiegészítőnek tekinti. Ez kitűnik mindenekelőtt abból, hogy kivetésszerű általányozásnak tulnyomólag csak valóban kisebb terjedelmű vállalatoknál lehet helye és pedig a rendelet szerint általában kézművesiparosoknál és dohányárusoknál, (ez utóbbiaknál természetesen csak a mellékcikkekre). — piaci árusoknál, vándorkereskedőknél, segéd nélkül dolgozó szatócsoknál és kizárólag családtagok segítségével ellátott kisebb terjedelmű vállalatoknál.)

Az itt felsorolt adózók, tehát valóban olyanok, akik részben csekélyebb műveltségük folytán a könyvvezetésre képességgel és képzettséggel egyáltalán nem bírnak, részben pedig az adóköteles ügyletek nagy száma és gyakorisága folytán az egyes ügyleteket az üzletmenet zavarása nélkül pontosan aligha jegyezhetnék föl, végül pedig az ügyletek csekélyebb értéke és a vállalat kisebb terjedelme folytán könyvek vezetésére sem maguk nem kötelezhetők, sem pedig szakértő könyvelő tartását üzemük jövedelme meg nem engedi.

Kifejezetten kimondja a miniszteri rendelet azt is, hogy — amennyiben valamely kézművesiparos üzeme berendezésénél vagy nagyságánál fogva a kézműves ipar terjedelmét meg-

haladja — az illetőre a kivetésszerű általányozás helyet nem foglalhat.

Helye van végül kivetésszerű általányozásnak henteseknél, mészárosoknál, pékeknél, korcsmárosoknál, vendéglősöknel és kávéosknál is, — ezen kategóriáknál azonban csak abban az esetben, ha az itt felsorolt valamelyik adózót sem a rendes szabályok, sem pedig egyezségi általányozás útján célszerűen megadóztatni nem lehet.

A gyakorlat tudtommal e tekintetben szintén tulment a rendeletnek nem ugyan betűin, de intencióján, amikor egyes nagyobb terjedelmű, — a fentebb felsorolt szakmákhoz tartozó, — vállalatokat is a kivetésszerű általányozás útján adóztatott meg, — olyan vállalatokat, amelyek esetleg rendes könyveket is vezetnek, — amelyeknél tehát az általányozás nem célszerű, sőt értelme egyáltalán nincs s a megállapított általány az általányozási rendszer természetében rejlő fogyatékoságoknál fogva sok esetben vagy az adózó, vagy a kincstár érdekeit sérti.

Az egyezségi általányozással szemben a pénzügyminiszteri rendelet kifejezetten kimondja azt is, hogy, ha egyes vidékeken, vagy egyes foglalkozási ágaknál, vagy egyes adózóknál a kivetésszerű általányozás a pénzügyigazgatóság megítélése szerint célszerűtlen s a kincstár érdekeivel ellentétben áll, pénzügyminiszteri felhatalmazás alapján jogosult arra, hogy ezt az adózási módozatot mellőzze s a rendes szabályok szerinti adózást tartsa fenn.

Vegyük ehhez hozzá még azt is, hogy a kivetésszerű általányozásnál, — nem úgy mint az egyezségi általányozásnál, — a kivetés mérve elleni fellebbezést is határozottan megengedi a pénzügyminiszteri rendelet. E tekintetben csak az a baj, hogy szerény véleményem szerint a miniszteri rendeletben szabályozott fellebbezési eljárás tulságosan komplikált és hosszadalmas és szigorú betartása mellett az adóhatóságoknak a fellebbezések nagy száma esetén könnyen még nagyobb elfoglaltságot okozhat, mint a rendes szabályok szerinti adózás ellenőrzése.

Egyuttal, — amit csak a legnagyobb mértékben helyeselni lehet, — a pénzügyminiszteri rendelet kimondja azt is, hogy a forgalmiadó ellenőrök a kivetésszerűleg általányozott adózók ellenőrzése alkalmával különösen ügyelni tartoznak arra is, hogy azok az adatok, amelyek az adóalap megállapításánál különös jelentőséggel bírnak, nem mutatnak-e olyan változást, amelyek az általány felemelését, vagy *leszállítását* indokolttá teszik? A kivetésszerű általányozásnál tehát a kiigazítási jog nemcsak az államkincstár, hanem az adózó javára is kifejezetten fenn van tartva. Egyuttal az egyezségi általányozással szemben, — ahol ilyen rendelkezés nincs, — kimondja a rendelet azt is, hogy olyan lényeges változásnak,

amely az adóalapnak módosítását indokolja, a megállapított adóalappal szemben 25%-ot meghaladó eltérést kell tekinteni. Ez szintén nagyon helyes intézkedés, mert így a kiigazítási jog nincs egészen az adóhatóságok tetszésére bízva.

Ami végül az ügyvédeknek és orvosoknak a jelenlegi jogállapot szerint kötelező és a kir. közjegyzőknek feltételelesen kötelező általányozását illeti, — ezeknek az intézkedéseknek csirája, már az alaptörvényben gyökerezik, — de ettől eltekintve is feltétlenül helyes, sőt egyenesen szükséges intézkedés, mert ezen foglalkozási ágak kényes természeténél fogva és az idetartozók magas műveltsége folytán az általános forgalmiadó szokásos ellenőrzése igazán bántó s az önérzetre sértő lenne, — miért is annak még a gondolatát is el kell vetni, hogy a felsorolt adózók az általános forgalmi adót a rendes szabályok szerint rójják le.

Egyes közszükségleti cikkek mentesítése a forgalmi adó alól.

Egyes fontosabb közszükségleti cikkeknek az újabb rendelkezések szerint a forgalmiadó terhe alól való mentesítése elvi szempontból ugyan szintén nem helyeselhető, mert a forgalmiadó alapvető rendelkezéseivel ellenkezik, az alaptörvény szellemével ellentétben áll, — adópolitikai és szociális szempontokból azonban annál jobban megokolható, — mert ezzel a mentesítéssel a legszegényebb néposztályok elsőrendű szükségleteinek kielégítését szándékolta a kormány olcsóbbá tenni.

Az általános forgalmiadó eltörlésének e cikkeknel tehát elég jelentős árnyatlást kellett volna előidézni, azonban részemről ezt a várakozást beteljesedve nem látom.

De, — bár az áralakulási jelenségek a közgazdaságtanban a legkomplikáltabb kérdések sorába tartoznak, — nem tartanám hiábavalónak azt a törekvést, hogy e tekintetben pontos statisztikai vizsgálódások induljanak meg és így módon megállapíttassék az, hogy a forgalmiadó megszüntetése az egyes közszükségleti cikkek árnívójára mérséklő hatást gyakorolt-e s ha igen, mennyiben és minő mérvben, mert ha az ármérséklődés egyáltalában be nem következett, már a többi termelőkkel, iparosokkal és kereskedőkkel való egyenlő elbánás elvénél fogva is az általános forgalmiadót az adó alól jelenleg mentesített elsőrendű életszükségleti cikkeknel visszaállítandónak tartanám.

Megjegyzem e helyütt még azt, hogy az u. n. adócsökkentési törvény javaslatának indokolása is kifejezetten hangsúlyozza azt, hogy ha arra a tapasztalatra jut a kormány, hogy a liszt és a kenyér ára a kiskereskedelemben a forgalmiadó alól való mentesítés dacára sem csökkennék, a kormány

a mentességet meg fogja szüntetni s az általános forgalmi adót ezekre az életszükségleti cikkekre ujonnan életbe léptetendi.

Az adóváltás intézménye.

Ami az adóváltást illeti, amelyet egyes tüzelőanyagoknál a törvényhozási felhatalmazás alapján kiadott 1927. évi 80.000. sz., a cukornál pedig az 1927. évi 161.200. sz. pénzügyminiszteri rendelet léptetett életbe, ennek az új intézménynek lényege abban áll, hogy ezek a tömegfogyasztás tárgyait képező termelvények nem minden egyes átruházás alkalmával esnek forgalmi adó alá, hanem az egymás után következő szállítások után járó forgalmi adó egyetlen szállítás alkalmával teljesítendő adófizetéssel, az u. n. forgalmi adó váltással rovatik le. Ez a közismerten u. n. fázis-rendszer neve alatt ismeretes adózási mód elvi szempontokból szintén komoly kifogások alá esik, mert a forgalmi adót csak egyetlen átruházó fizetvén, a többi átruházóknál az általános forgalmi adó az egyenes adó kivetése terén végtelenül fontos ellenőrző hivatását többé be nem töltheti, minthogy ezek forgalmi adót egyáltalán nem fizetnek.

Ha ez a fontos szempont fel nem merülne, — a fázis-rendszer talán az általános forgalmiadó legideálisabb lerovási módja lenne, mert a surlódásokat a kincstár és az adófizetők között nagymértékben csökkenti és esetleg a kincstárra is előnyösebb, — legalább is abból a szempontból, hogy a forgalmiadó beszedésének és ellenőrzésének költségeit lényegesen csökkenti.

Ezzel szemben a kincstár szempontjából viszont figyelembe jön az, hogy az adóváltás intézményének behozatalával az általános forgalmiadó nyers bevételi eredménye rendszerint csökken, mert az állam az adókulcs megállapítása tekintetében engedményeket kénytelen tenni.

Igy a tüzelőanyagok váltásánál behozatal esetén elejtetett a vámforgalmiadó, belföldi termelés vagy előállítás esetén pedig az egyes cikkek után 3, illetőleg 2%-os adóváltás fizetendő, ami, ha a nagykereskedelemben és ezt követőleg a kiskereskedelemben való átruházás rendes esetét tartjuk szemelőtt, a fizetendő $3 \times 2 = 6\%$ forgalmi adóval szemben 3, illetőleg 4% mérséklést jelent. Sőt a cukornál is az adóváltás rendszeresítése a rendes szabályok szerinti lerovási móddal szemben adómérsékléssel jár, mert a forgalmi adóváltás kulcsa a rendelet szerint belföldi előállítás esetén 4%, behozatalnál pedig 6%, ami, ha a gyáros, nagykereskedő, kiskereskedő viszonylatot tartjuk szemelőtt, a belföldi előállításnál a rendszabályok szerint fizetendő $3 \times 2 = 6\%$ forgalmiadóval szemben szintén 2% mérséklést jelent.

Készségesen elismerem, hogy a forgalmiadó terhének ilyen elég jelentékeny mérséklése ezer sebből vérző gazdasági életünkre csak áldásos hatást gyakorolhat, azonban éppen a nyers bevételi eredmények csökkenése folytán érthetőnek találom másfelől azt is, hogy az államkincstár a fázisrendszer szélesebbkörű alkalmazásától huzódozik.

Ez azonban aligha lehetne elegendő ok arra, hogy a fázisrendszer esetleg adómérséklés nélkül az egész vonalon meg ne valósíttassék, ennek egyetlen, de azután igazán komoly akadálya csak az lehet, hogy ez esetben az egyenes adók kivétele terén a kincstárnak az adózók tulnyomó tömegeit illetőleg a forgalmiadó tökéletesen megbízható ellenőrző adatai nem állnának rendelkezésre.

Kizárólag ez a szempont irányít akkor, amidőn a fázisrendszer további kiterjesztését nem helyeselhetem, mert a fázisrendszerrel járó esetleges adómérséklést, — mint ezt alább még bővebben kifejtem, — a forgalmi adó jelenlegi kulcsának leszállításával sokkal közvetlenebbül és ami a fő, minden adózónál el lehetné érni.

Nagyon figyelemre méltó ellenvetésnek találom végül a fázisrendszer ellen azt is, hogy a termelő és az importeur részére a fázisrendszer szerint való adózás nagyon súlyos terhet jelent, — valóban olyan súlyos terhet, — amelyet nehezen viselhet és még nehezebben háríthat át, márpedig ezt a fokozott adóterhet áthárítani mindenesetre érdekében áll, sőt erre egyenesen rá van kényszerítve. Valóban, ha valahol, úgy a forgalmiadóváltás terén az áthárításra való törekvés tényleg jogos, hiszen az adóváltás intézménye folytán az adózó nemcsak a saját áruszállítása, hanem az utána következő szállítások váltása fejében is viseli a forgalmi adó terhét.

A kérdés fontosságára való tekintettel, — a forgalmi adó alaptörvénnyel ellentétben, amely az áthárítás tekintetében semminemű rendelkezést nem tartalmaz, — a pénzügyminiszter a forgalmiadóváltás intézményének *elvi deklarálására vonatkozó 1926. évi 70.900. számú rendeletében* a forgalmiadóváltás áthárításának kérdéséről kifejezetten rendelkezik. Kimondja ugyanis ez a rendelet, hogy a forgalmiadóváltás áthárítására csak az az adózó jogosult, aki a váltás köteles áruszállítás után a fennálló szabályok értelmében a forgalmiadóváltást leróni tartozik. Nagyon helyes és célszerű intézkedés, amellyel elejét veszi a pénzügyminiszter annak, hogy az adóváltás lerovása után a többi átruházók és eladók is újra és újra felszámíthassák saját vevőik terhére az általános forgalmi adót, az ilyen eljárás ugyanis kétségtelenül a rendelet kijátszására vezetne s annak szellemével ellentétben állana.

A forgalmi adó kulcsának leszállítása és a forgalmi adó jövője.

Ami végül a forgalmiadó kulcsának az 1925. évi XXIII. t.-c. utján 3%-ról 2%-ra való leszállítását illeti, — ezt mindenki csak örömmel üdvözölheti, — bár nagyon sajnálatos körülmény, hogy legalább is az adócsökkentési javaslat indokolása szerint a forgalmi adónak 3%-ról 2%-ra való leszállítása az áralakulásra semminemű mérséklő hatást nem gyakorolt. Ez a megállapítás azonban csak beható és alapos tudományos vizsgálatok lefolytatása után lenne valószínűleg elfogadható, — mert mint említettem, — az áralakulási jelenségek a közgazdaságtan legkomplicáltabb jelenségei közé tartoznak s így a törvényjavaslat indokolásának ez a kijelentése faktumnak egyelőre aligha tekinthető.

Határozott meggyőződéseim azonban az, hogy a forgalmiadó kulcsának 3%-ról 2%-ra való leszállítása nem lehet az utolsó szó e tekintetben, hanem rövidesen újra és még lejjebb kell szállítani az adókulcsot! *Le kell szállítani az adókulcsot legalább 1%-ra!*

Nem szabad ugyanis figyelmen kívül hagyni, hogy — amint kifejtteni igyekeztem — az általános forgalmi adónak csak mint az egyenes adókat kiegészítő, az egyenes adókat ellenőrző, azoknak minél tökéletesebb kivetését lehetségessé tevő adónemnek van létjogosultsága a jövőre is.

Az államháztartás egyensúlyának helyreállítása előtt az általános forgalmiadó életbeléptetése és fentartása megindokolható volt egyedül a budget stabilitása biztosításának minden egyéb szemponton felülemelkedő fontosságával is, és valóban meg vagyok arról győződve, hogy az általános forgalmi adó nélkül államháztartásunk jelenlegi egyensúlyát sohasem lehetett volna elérni. Sőt szükség volt a 3%-os adókulcsra is, mert 2%-os adókulcs esetén a mutatkozó deficit nem lett volna kiküszöbölhető!

A szanálás óta azonban más a helyzet. Az államháztartás egyensúlya helyre állott, sőt a zárszámadások tanúsága szerint évről-évre igen jelentékeny bevételi feleslegeket mutat fel a kincstár. Az államháztartás egyensúlyára való tekintet tehát egymagában véve tovább már nem indokolhatja a jelenlegi körülmények között igen magas 2%-os adókulcs további fentartását.

A termelés, az ipar és a kereskedelem mai válságos helyzetében nem bírja el ezt az adókulcsot és pedig annál kevésbé bírhatja el, mert a forgalmi adó áthárításának lehetősége a viszonyok alakulása folytán erősen megcsappant, sőt egyes kategóriáknál jóformán teljesen megszűnt. Ma már jóformán csak a termelő és a gyáros háríthatja át a forgalmi adó terhét vevőjére, de még ezek sem minden esetben. Már a nagykereskedő legtöbbször kénytelen az áthárításról lemondani, mert

olyan nagy a konkurrencia s oly heves az üzleti verseny, hogy az áthárításhoz való csökönnyös ragaszkodása esetén vevőkörének jelentős részét kockáztatná, sőt elvesztené. A nagykereskedő pedig igen mérsékelt haszonra dolgozik, — egyes szakmáknál alig 2—3%-ra, — ha tehát az általa fizetett forgalmi adót saját vevőjére, a detailistára, — át nem háríthatja, vállalkozása szinte nem rentabilis többé s a regeköltségeket is alig fedezheti.

Ami pedig a detailistát illeti, ez az áthárítás lehetőségétől ugyszólván teljesen meg van fosztva s ez annyira köztudomásu, hogy bizonyításra nem is szorul. Egy-két év óta a detailkereskedelemben az általános forgalmi adónak a vevő terhére való felszámítása szinte teljesen kiment a divatból, vagy ha a kereskedő mindamellettt fel akarná számítani a vevő terhére az általános forgalmi adót, ez a törekvése a vevő ellenkezésén hajótörést szenved. A kereskedő pedig áthárításról lemondva is kénytelen-kelletlen megköti az üzletet, mert másképen nem tudna kellő forgalmat lebonyolítani. S ha valaki azt az ellenvetést hozná fel, hogy ez igaz, de hisz módjában áll a detailistának a forgalmi adót az árba belekalkulálni s így hárítani azt át a vevőre, erre azt felelném, hogy a jelenlegi viszonyok között ez csak igen kivételes eset lehet, mert az igen heves üzleti verseny a forgalmi adónak az árba való belekalkulálása lehetőségét szinte teljesen kizárja.

S ha már most egy pillantást vetünk a nemrégiben megjelent hivatalos adóstatistika I. füzetére s abban azt olvasuk, hogy 1927-ben a forgalmi adók 175,560.142 pengőt, specialiter az általános forgalmiadó pedig 160,801.598 pengőt hozott az államkincstárnak, s hogy ezzel szemben az általános kereseti adó mindössze 26,937.597 pengőt, az alkalmazottak kereseti adója 19,323.566 pengőt jövedelmezett, hogy a jövedelemadó csupán 45,043.011 pengőt, a vagyonadó pedig 13,505.682 pengőt hozott az államkincstárnak, akkor világosan kitűnik, hogy az egyenes adók és az általános forgalmi adó bevételi eredményének ez a rendkívüli aránytalansága adóügyi elméleti és adópolitikai szempontokból tartósan fenn nem tartható.

Még kirivóbbnak tűnik föl ez az aránytalanság, ha az egyenes adóknak és a forgalmi adóknak egymáshoz való kölcsönös arányát az egyes külföldi államok megfelelő arányai-val hasonlítjuk össze. Dr. Földes Béla hivatkozott műve szerint ez az arány az állami egyenes adók javára Németországban 1926-ban 100: 50.8-hoz volt (s megjegyzendő, hogy a forgalmi adóhoz hozzá vannak számítva a közlekedési és a személyszállítási adók bevételei is), Német-Ausztriában 1925-ben 100: 70.3-hoz, nálunk pedig az 1926—27. költségvetési évben 100: 76-hoz.

A fentebb hivatkozott hivatalos adóstatistikából kimunkálva azonban a számítás azt eredményezi, hogy 1927-ben az állami egyenes adók bevételi eredménye az általános forgalmi és fényüzési forgalmi adó bevételének eredményéhez képest nálunk úgy viszonylott, mint 100 a 86-hoz. A dr. Földes Béla számításával szemben mutatkozó ennek a jelentős eltérésnek okait teljesen megvilágítani nem tudom, mert nem ismerem azokat az adatokat, amelyeket felhasznált. Valószínű azonban, hogy az egyik ok az, hogy dr. Földes Béla az 1926—27. évi költségvetés adatait vette számításba, én pedig a hivatalos adóstatistika alapján a teljes 1927. év zárszámadási eredményeit.

Megjegyzem még, hogy a fenti arányszám kiszámításánál az egyenes adóknál kizárólag az állami adókat vettem figyelembe, így tehát az önkormányzati háztartások részére átengedett általános és alkalmazott kereseti adót számításon kívül hagytam, viszont a forgalmi és fényüzési forgalmi adónál, tekintve, hogy ezek minden tekintetben állami adók és bevételüknek csak kisebb hányadát engedi át az állam a városoknak és községeknek, egyszerűsítés okából a teljes bevételi főösszeget vettem kiindulási pontul.

A forgalmiadó kulcsának 1%-ra való leszállítása tehát úgy elméleti, mint gyakorlati szempontok által megokolt elkerülhetetlenül szükséges követelménnyé vált.

Hogy honnan pótolhatja az államkincstár az ily módon előálló hiányt, ennek fejtegetése jelen értekezésemnek keretein kívül esik, véleményem szerint azonban az egyenes adók jobb és behatóbb kiépítése valószínűleg eliminálhatná a hiány egy részét.

Sőt nem tartom kizártnak, hogy a forgalmiadó kulcsának 1%-ra való leszállítása esetén a bevételi csökkenésnek egy része automaticæ megtérülne az adólerovás nagyobb pontossága folytán, mert 1%-os adókulcs igazán már oly mérsékelt, hogy a forgalmiadó terén fennálló igen szigorú büntetésekre való tekintettel, nagyon meggondolná az adózó, hogy szabálytalanságot érdemes-e elkövetnie s így az adókulcs mérséklésével az eltitkolási törekvéseknek is hathatósan elejét vették.

Ezzel szemben azonban ragaszkodják az állam végletekig az általános forgalmi adóhoz, mert ha megfelelő utasítások kibocsájtása útján és a felsőbb felügyelet szigorú kezelésével az általános forgalmiadó ellenőrzése oly simán és tapintatosan bonyolítottatik le, — mint ezt az alaptörvény és végrehajtási utasítás kontemplálta, — akkor senki sem mondhatja, hogy ez az adónem a forgalmat zavarja és lehetlenné teszi, másfelől pedig, ha valaki netán 1%-os adókulcs mellett is eltitkolja az adóalapot, igazán nem érdemli meg a kimé-
letet.

S valóban elszomorítónak kell tartanom, hogy, mint ez a néhai nagynevű Vázsonyi Vilmos és más ellenzéki szónokok parlamenti felszólalásaiból kitűnik, a termelő, az iparos és kereskedőosztály főleg az általános forgalmi adónál megkövetelt kötelező könyvelés miatt támadják leghevesebben a forgalmiadó egész rendszerét.

Vajjon nem lehetne-e visszájára fordítani ezeket a támadásokat s nyíltan hangoztatni azt, hogy igenis, a kötelező könyvelés az adózó közönségnek is elsőrangú érdeke! Hát valóban oly elmaradt, szellemileg oly alacsony színvonalon álló lenne társadalmunk jelentékeny része, hogy még a legegyszerűbb feljegyzések vezetésére is képtelen? Hát nincs-e szükség az ilyen legegyszerűbb feljegyzésekre még a legkisebb vállalatban is a vállalkozás rentabilitásának ellenőrzése szempontjából? Nem nevelhetné-e az általános forgalmiadó e téren adózó közönségünket s nem emelhetné-e szellemi színvonalát? S nem a leghathatósabb ellenszer-e az annyiszor felhánytorgatott zaklatások ellenében a pontos és kimerítő könyvvezetés? Mert ahol ilyen könyvvezetést folytatnak, ott zaklatások alig fordulhatnak elő, — erről a leghatározottabban meg vagyok győződve, — a zaklatások miatt emelt panaszok tehát jórésztben az adózó közönség indolenciájában és a legcsekélyebb szellemi munkától való irtózásban lelik alapjukat.

A fenti bekezdésben foglalt gondolatokat és érveket, — amelyek nagyon fontosak az általános forgalmiadó védelme szempontjából, — dr. Laky Dezső fejti ki behatóan az „Általános forgalmi adó Budapesten“ című legutóbb megjelent munkájában.

Ezzel a radikális intézkedéssel az általános forgalmi adó kulcsának 3%-ról 2%-ra való leszállításával huzhatja ki az állam legjobban az általános forgalmi adó elleni rendszeres támadások méregfogát. Ha azonban az államkincstár erre mielőbb el nem szánja magát, akkor attól tartok, hogy az állandó támadások végre is a forgalmi adó teljes megszüntetésére vezetnek, ami pedig az állami háztartás szempontjából hátrányos lenne s gyakorlati és elméleti szempontokból sem lenne célszerű intézkedés.

II. RÉSZ.

Általános kereseti-, jövedelem- és vagyonadó.

Bevezetés.

Általános kereseti, továbbá jövedelem- és vagyonadónk tekintetében számos és lényeges változtatást inauguráltak a törvényes felhatalmazás alapján az általános kereseti adóra, valamint 1927. évi 300. és a jövedelem- és vagyonadóra

vonatkozólag 1927. évi 500. szám alatt kibocsájtott Hivatalos Összeállítások és ezeknek a Hivatalos Összeállításoknak az 1927. évi 30.000, illetve 50.000. sz. a. kiadott pénzügyminiszteri Végrehajtási Utasításai.

A legfontosabb és legmélyebbre szántó változtatás az, hogy ezek a törvényerejű Hivatalos Összeállítások az adózók bizonyos csoportjait illetőleg szakítanak az általános kereseti, és a jövedelem- és vagyonadó évenkénti kivetésének rendszerével.

Az általános kereseti adót, valamint a jövedelem- és vagyonadót 1927 óta ugyanis *általában véve*, a Hivatalos Összeállításokban és a Végrehajtási Utasításokban taxative felsorolt kivételektől eltekintve, csak az új és azokra az adózókra vetik ki évenként, akiknek előző évi általános kereseti, illetve jövedelemadóalapja a 6000 pengőt, vagyonadóalapja pedig a 150.000 pengőt eléri vagy meghaladja. A folyó évi kivetésnél pedig az általános kereseti és jövedelemadónál ez az értékhatár 10.000 pengőre, a vagyonadónál pedig 200.000 pengőre emeltetett föl és csak a 10.000, illetve 200.000 pengőt meghaladó adóalappal bíró adózók adóztatása történik évről-évre ujonnan.

Ez az ugynevezett rögzítés rendszere.

A rögzítés előzői.

Nincs tudomásom róla, hogy ilyenmü rögzítés a külföldi adórendszerekben előfordulna, de ha talán valahol lenne is rá példa, ez sem változtathatná meg az alább részletesen megokolandó azt a véleményemet, hogy a rögzítés rendszere alapján elhibázott s emellett célszerűtlen intézkedés.

Nem tagadható ugyan, hogy a rögzítés rendszerének nálunk vannak ante-aktái.

Ezek a következők:

Az 1918. évi törvényhozási felhatalmazás alapján kibocsátott 74.400. számú pénzügyminiszteri rendelet az 1918. évi jövedelem- és vagyonadó kivetését illetőleg úgy rendelkezett, hogy az 1918. évre vallomást adni csak azok voltak kötelesek, akik az 1917. évre 100.000 korona vagy ezt meghaladó jövedelem, avagy 2 millió koronát elérő vagy meghaladó vagyon után lettek jövedelem illetve vagyonadóval megadóztatva.

Továbbá ujonnan voltak megadóztatandók azok is, akik 1918 július 31-éig bezárólag az 1917. évre előírt adóiknak az 1918. évre való helyesbítését kérték, valamint azok, akiket a pénzügyi hatóság legkésőbbben a felszólamlási bizottság összeülése előtt 1 hónappal ajánlott levélben arról értesített, hogy adóikat ujonnan fogja megállapítani. Ebben az esetben az ily módon értesített adózók 1 hónap alatt tartoztak adóvallomásukat benyújtani.

Végül új adóztatás alá kerültek azok is, akik az 1917. évre jövedelem- vagy vagyonadóval nem lettek megadóztatva, de utólag megállapított, hogy adókötelesek.

Ezekben, a rendeletben ily módon taxative felsorolt kivételektől eltekintve az 1918. évre a jövedelem- és vagyonadó ujonnan általában ki nem vettett, hanem az adózók terhére az előző évi adóalapokat illetőleg adóösszegeket *átírták*.

Ennek az átírásnak azonban 1918-ban olyan igen fontos oka volt, amely ezt az intézkedést elkerülhetetlenül szükségessé tette. Az adókivetés ugyanis a háborus akadályok, a megcsökkenő személyzet és a végzendő tömegmunka miatt annyira hátramaradt, hogy a jövedelem- és vagyonadó törvény sarkalatos intézkedéseinek egy évre való felfüggesztése árán is az adókivetéssel minden áron kurrenciába kellett jönni, ennek elérésére szolgált ez a kivételes kisegítő módzat.

A kincstári felmondás indokai tekintetében a pénzügyminiszteri rendelet csak annak kijelentésére szorítkozik, hogy a kincstár részéről felmondásnak csak komoly, emelésre indokul szolgálható kivetési adatok alapján lehet helye, ezeket az adatokat azonban közelebbről nem jelöli meg, az adózó hatóságokat ily szempontból tehát meg nem köti, ennek következtében azután a kincstár a felmondási joggal, illetőleg az új megállapítás jogával tudtommal bőségesen élt is és pedig olyan esetleg nyíltan ki nem mondott indokból is, hogy már az 1917. évi megállapítás is tulalacsony volt.

A rendes szabálytól eltérőleg történt az 1920. évi jövedelem- és vagyonadó kivetése is. Oka szintén az adókivetési munkálatokkal való hátramaradásban keresendő.

Az 1920. évi XXIII. t.-c. 43. §-ában foglalt felhatalmazás alapján ugyanis a pénzügyminiszter az 1921. évi 41.620. szám alatt kiadott rendeletében úgy intézkedett, hogy az 1920. évre szóló jövedelem- és vagyonadó kivetése az 1921. évi kivetéssel egyidejűleg, de elkülönített összegekben esz-közlendő.

Az 1920. évre szóló jövedelem- és vagyonadó kivetésénél tehát kivételesen nem az adóévet megelőző naptári év jövedelmét, illetőleg nem a vagyonnak az adóévet megelőző naptári év végén meglévő állagát kellett számításba venni, hanem az adóév jövedelmét, illetve az adóév végén meglévő vagyon állagát.

Végül az 1923. évi XXXIII. t.-c. 1. §-a, illetőleg az ennek alapján kiadott 1923. évi 117.200. sz. pénzügyminiszteri rendelet folytán a jövedelem- és vagyonadónak az 1922. és 1923. évre való új kivetése szintén elmaradt.

Azok az adózók, akiknek terhére az 1921. évre jövedelem- és vagyonadót vetettek ki, az 1922. évre jövedelem- és

vagyonadó fejében az 1921. évre kivetett jövedelem- és vagyonadó összegének ötszörösét, az 1923. évre pedig huszszorosát tartoztak fizetni. Ha azonban az 1921. évre kivetett jövedelemadó alapjának kiszámításánál számbavett nyers jövedelemben házbirtokból vagy szőlőbirtokból származó jövedelem is foglaltatott, ez esetben a törvény rendelkezése szerint az 1922. és 1923. évre szóló jövedelem- és vagyonadót hivatalból az említetteknel kisebb többszörösökkel kellett kivetni. Ezeket a kisebb többszörösöket a pénzügyminiszter rendeletileg volt köteles megállapítani.

Az öt, illetőleg huszszoros összegben előirt jövedelem- és vagyonadó helyesbitésének volt helye, ha az adózó 1924 január 15-éig benyújtott részletes bevallás alapján az előirt adók helyesbitését azon a címen kérte, hogy akár valamely jövedelemforrásnak időközben történt megszűnése folytán, akár más okból 1922. évi jövedelme az 1921. évi jövedelemadó alapjául vett jövedelem ötszörösét, vagy 1923. évi jövedelme ennek huszszorosát el nem érte, illetőleg ha 1922. évi vagyonának értéke az 1921. évi vagyonadó alapjául vett értékének ötszörösét, vagy 1923. évi vagyonának értéke az 1921. év végén meglévő vagyon értékének huszszorosát el nem érte.

Ezekben az esetekben az előirt adóknak helyesbitése ugy eszközöltetett, hogy az 1921. évre kivetett jövedelem- és vagyonadó az új megállapításnak megfelelő kisebb sorszám-mal soroztatott. Utasított továbbá a pénzügyminiszter, hogy gondoskodjék azoknak az adózóknak megfelelő megadóztatásáról, akik az 1922. illetőleg az 1923. években váltak adókötelesekké, továbbá azoknak megadóztatásáról is, akiknek jövedelme illetőleg vagyona az 1922. és 1923. években új jövedelemforrások megnyitása, új vagyontárgyak megszerzése folytán, vagy bármely más okból az 1921. évi jövedelem illetőleg vagyon öt- illetőleg huszszorosánál nagyobb mértékben emelkedett.

Az adózó felmondási jogát megnehezítendő, kimondta végül a rendelet azt is, hogy ha az adózó kérvényében vallomását felhívás dacára sem adja elő, ez esetben kérvényével el kell utasítani. A megnehezítés e tekintetben abban áll, hogy míg új kivetés esetében, ha az adózó nem is ad vallomást, a hivatalból beszerzett és rendelkezésre álló adatok alapján, — esetleg az előző évinél kisebb összeggel is megadóztatható, — ha a kivetési adatok ezt indokolttá teszik, — bár természetesen mulasztása folytán bírságot is köteles ilyen esetben fizetni, addig az adózó mérséklési kérelme vallomás hiányában az 1922. és 1923. évekre érdemi tárgyalás alá nem volt vehető.

Az 1922. és 1923. évekre szóló ezeknek a kivételes intézkedéseknek indokát az adókiptési munkálatokkal való állandó, — de határozottan ki kell jelentenem, — a kivető hatóságok hibájául föl nem róható elmaradás mellett főként az képezte,

hogy az 1922. és 1923. években a magyar korona külföldi értékelése katasztrofálisan leromlott, az akkoriban még föl nem értékelt papirkorona mérlegek mellett a kurrens adóztatás valószínűleg teljes csődöt mondott és nevetséges eredményekre vezetett volna. Az adóalapoknak öt- illetőleg huszszoros összegre való fölemelésével tehát az államkincstár részben a koronaromlásnak gyászos következményeit is szándékozta az adóztatás terén némileg kiparirozni, s tán némi eredménnyel is!

Nagyon csábit gondolat lenne itt arra kitérni, hogy nem lehetett volna, sőt nem kellett volna-e már 1922-ben, esetleg 1921-ben az aranykoronában való adóztatás rendszerére áttérni, — amint az 1924-ben megvalósítottatott? Nekem az a véleményem, hogy ha az aranykoronában való adóztatást idejében és mindenesetre még jóval 1924 előtt rendszeresítik, pénzünk aligha romlott volna le annyira, amint az sajnos bekövetkezett, mert a valutaromlás szomorú éveiben csak az általános forgalmi adó nyújtott az államkincstárnak számottevő bevételt, míg az összes egyenes adók és specialiter a jövedelem- és vagyoadó, 1923-tól pedig az általános kereseti adó is, — elértéktelenedett papirkoronákban folytak be az államkincstárba.

Ezek a rögzítés előzői. Természetesen ezek a rögzítészerű intézkedések csak a jövedelem- és vagyoadóra vonatkoztak, — hisz az általános kereseti adót először csak az 1923. évben vetették ki. — Azonban ezek az u. n. rögzítések helyesebben átírások mindig kivételes törvényhozási felhatalmazás alapján eszközöltettek és pedig, ha az 1922—1923. évektől eltekintünk, — amely éveknök adókivetését illetőleg tulajdonképen nem is annyira rögzítésről, mint az adóalapok valorizációjáról és az államkincstárnak a korona elértéktelenedésével szemben való védekezéséről lehetne szólni, — mindig szigoruan csak egy-egy évre.

1927-ig adórendszerünkben nem fordult elő, hogy a pénzügyminiszter arra *nyert volna felhatalmazást, hogy akár általánosságban, akár az adózók bizonyos csoportjaira nézve olyan rögzítést rendelhessen el, amely nem egy-egy évre, hanem bizonytalan időre, sőt akár ad infinitum szólhat.* Mert a rögzítés időhatára tekintetében a törvényerejű Hivatalos Összeállítások a pénzügyminiszter részére semminemű korlátozást elő nem szabnak. Szerény véleményem szerint a rögzítésre való ily, — az értékhatártól eltekintve, — korlátlan felhatalmazás a pénzügyi kormánynak oly teljhatalommal való felruházását jelentí, *amellyel szemben jogosan lehetne kérdezni, hogy a törvényhozás részéről a szanálás befejezte után is indokolt és szükséges volt-e a pénzügyi felségjog ezen részének gyakorlását egészen a kormány tetszésére bizni?*

Ha már a rögzítés előzőiről írok, nem hallgathatom el végül azt sem, hogy az általános kereseti adóról rendelkező 1922. évi XXIII. t.-c. 19. §-a is tartalmaz egy olyan rendelkezést, amely szerint az adózók tényleges jövedelmüket évenként kötelesek ugyan bevallani, azonban a pénzügyminiszter az adózókat akár általában, akár az adózók egyes csoportjait a bevallás kötelezettsége alól felmentheti. Azonban bizonyos az, hogy a pénzügyminiszter ezen törvényes felhatalmazással egészen 1927-ig csak igen szűk korlátok között élt, s ebből a törvényes intézkedésből alig lehetne a rögzítés rendszerének javára tőkét kivácsolni. Mert kétségtelen, hogy az általános kereseti adóról szóló törvény meghozatalának idejében a törvényhozó szándékától mi sem állott távolabb, mint az, hogy az általános kereseti adó rögzítésére és az évenkénti adó-kivetési eljárás elejtésére gondoljon, — a törvényhozó legfeljebb a kisebb adózók helyzetének némi megkönnyítésére gondolhatott, — azonban az évenkénti kivetés rendszerének teljes épségben tartása mellett. Ilyen szellemben mentett fel a pénzügyminiszter is egyes kisebb adóalanyokat a bevallás kötelezettsége alól, — azonban ezek az adózók is évről-évre újonnan adóztattak meg.

Vagy tán az lebegett az illetékes faktorok előtt, hogy békében és még a háboru után is egy ideig az immár megszűnt harmadosztályu kereseti adó három évi érvénnyel vetetett ki, sőt, hogy az 1916. évi XXXIII. t.-c. ezt az adót bizonyos vonatkozásban azzal az intézkedésével tényleg rögzítette is, hogy a harmadosztályu kereseti adót a tényleges kereset kipuhatólásának mellőzésével arányosítás útján rendelte kivetni? Ha igen, ez esetben nagyon szerencsétlen példáról vettek volna mintát, mert a III. osztályu kereseti adó az adóztatás ideáljától igazán a képzelhető legmesszebb állott.

A rögzítés rendszere.

Az általános kereseti és a jövedelem- és vagyonadó Hivatalos Összeállításainak Végrehajtási Utasításai a rögzítés indokolása tekintetében röviden annak kijelentésére szorítkoznak, hogy az adóalapok változatlan átvitelének célja az, hogy egyrészt a kis adózók mentesüljenek az adójuknak évenként való kivetésével kapcsolatos bizonytalanság és utánjárás alól, másrészt pedig a pénzügyi adminisztráció mentesíttessék a kis adótételeknek évenkénti kivetésével járó munka alól és az ily módon megtakarított munkát a nagyobb adótételek tüzetesebb kinyomozására és megállapítására fordíthassa.

Szerény véleményem szerint ez az indokolás egyáltalán nem teheti megokolttá az általános kereseti és a jövedelem- és vagyonadó évenkénti kivetésének rendszerével való szakítást. Semmiféle ilyen részben szentimentális, sőt még komo-

lyabb indokokból sem lett volna szabad szakítani az évtizedes vajudások után létrejött adótörvényeink legfőbb és sarkalatos intézkedéseivel, nem lett volna szabad azokat önmagukból valósággal kiforgatni!

Mert mi az általános kereseti- és jövedelemadó lényege, alapvető intézkedése? Kétségkívül az, hogy ezeknél az adónemeknél az előző évi tiszta jövedelem szolgál a következő évre adóalapul. Ha ezen a sarkalatos elven csak a legcsekélyebb változtatást is eszközöljük, ez a változtatás az általános kereseti- és a jövedelemadónak elevenébe vág, sőt valósággal megfosztja őket legfőbb jellemvonásuktól! A kereseti- és jövedelemadó rendszere pedig a rögzítés folytán elveszi azt a legfőbb előnyét, hogy az élethez, a viszonyok változásához simul, — merev és nehézkes lesz.

Az általános kereseti, jövedelem- és vagyonadónak legfőbb hivatása az, hogy az adózás terén az anyagi igazságnak lehetőleg teljes érvényesülését valósítsa meg, — a kincstár szempontjából legkiválóbb előnye pedig az, hogy az adókulcsok emelése nélkül a nemzeti jövedelem növekedése esetén automatické fokozó bevételeket nyújt az államháztartás részére. Az pedig alig szorul megvilágításra, hogy az említett adóknak ez az előnye a rögzítéssel jóformán egészen veszendőbe megy!

Viszont a nemzeti jövedelemnek az adózók rögzített rétegeinél való apadása esetén a rögzítés az immár magas és aránytalan adóteher további fentartását teszi lehetővé. S tény ugyan, hogy ez bizonyos szempontból előnyös lehet az államkincstárnak, mert ily módon állandó és biztosabb jövedelemre számíthat, — de másfelől az anyagi igazság elvébe ütközik az, hogy az adózók bizonyos rétegei a valóságosnál nagyobb jövedelem után fizessék kereseti- és jövedelem adójukat.

Ezzel szemben igaz ugyan, hogy az adózó, ha az előző évre megállapított adóalapot jövedelmi és vagyoni viszonyaihoz képest magasnak találja, az adóév január havának végéig adóalapjának újabb megállapítását kérheti, — ez esetben azután a rögzítés az illető adózóra mellőztetik s adóalapja újból megállapíttatik.

Sőt készségesen el kell ismernem azt is, hogy a Végrehajtási Utasítások az adózó felmondási okainak illetőleg, a mérséklési kérvény indokainak felsorolása tekintetében igen liberálisak, amennyiben példának okáért indokoltnak tekintik az adózó részéről a felmondást, illetőleg az új megállapítás kérését azokban az esetekben, ha a forgalom az előző évi megállapításhoz képest csökkent, ha továbbá a rege-költségek emelkedtek, anélkül, hogy ennek megfelelően a bevételek is emelkedtek volna. Továbbá indokoltnak kérheti az adózó adóinak új megállapítását akkor, ha üzleti veszteségei voltak, valamint, — s ezt részemről igen fontosnak tartom, —

akkor is, ha már az előző évi adóalap is a megállapítás idején tulmagas volt.

Ha tehát az adózó az előző évi kivetést bármely okból elfogadta s így az jogerőre emelkedett, vagy ha az adóalap a jogorvoslatok teljes vagy részleges kimerítése folytán vált jogerőssé, — a következő évre viszonyainak teljes változatlanlansága mellett is kérheti adóinak csökkentését azzal az indokolással, hogy már az előző évi kivetés is tulmagas volt. Így van ez legalább a Végrehajtási Utasítások szerint, más lapra tartozik azonban az a kérdés, mi lenne a kizárólag ilyen indokokra alapított mérséklési kérelem sorsa a gyakorlatban?

De van ám az éremnek másik oldala is és ez az érem azt mutatja, hogy a rögzítés az adózók részére sem fenékgig tejfel! Sőt ellenkezőleg! Mert éljük csak lélektanilag magunkat bele a kivető hatóságok helyzetébe s rögtön rájövünk, sőt természetesen kell tartanunk azt, hogy a rögzített, illetőleg rögzítendő adóval szemben az adóhatóság még szigorubb lesz az engedményekben, illetőleg az előző évi kivetésnek az adóévre való mérséklés tekintetében, mint új általános kivetés esetén. Hiszen a kivető hatóságnak okvetlenül arra kell gondolnia, hogy a kis adózóknál a törvény elgondolása szerint a szabály a rögzítés, a változatlan átírás, az ettől való eltérést, sőt általában a mérséklési kérvények benyújtását is a törvényhozó bizonyára egészen kivételes eseteknek kontemplálta, mert ha ez így nem lenne, ha a törvényhozó valószínűnek tartotta volna azt, hogy a rögzítés dacára az adózók széles rétegei évről-évre adóalapjuknak újabb megállapítását fogják kérni, ez esetben a rögzítés rendszerét kétségtelenül életbe sem léptette volna, mert ilyen körülmények között a rögzítés egészen értelmetlen és célra nem vezető intézkedés lenne.

Általános kivetés esetén egészen más a helyzet. A kivető hatóság ilyenkor sokkal kevésbé van kötve az előző évi adóalapokhoz, mint a rögzítés rendszere mellett, hisz általános kivetés esetén maga a törvény kifejezetten és határozottan egy évi érvénnyel bírónak deklarálja az adóztatást. Részemről a fentebb kifejtetteket nagyon fontos momentumnak tartom, mert bármily pártatlanul és igazságosan kezelik is adóhatóságaink a kivetési kérdéseket, a rögzítés rendszere mellett okvetlenül azon lelki dilemma elé állítattnak, hogy az adózó mérséklési kérelmének, — még ha kérelem indokai nyomósak és alaposak is, — a törvényhozó intenciójára való tekintettel helyt adhatnak-e vagy pedig nem?

De a két Hivatalos Összeállítás illetőleg azoknak Végrehajtási Utasításai más szempontokból is szerfelett megnehezítik azoknak az adózóknak helyzetét, akik általános kereseti, vagy jövedelem- és vagyonadó alapjuknak az adóévre szóló mérséklését kérik. Mindjárt már az a rendelkezés is, hogy a

Hivatalos Összeállítások szerint mérséklés kérése esetén az adózók szabályszerű adóvallomás csatolása mellett az adóév január havának végig nyújthatják be kérvényüket, szerény véleményem szerint indokolatlan és méltánytalan az adózóra, hisz a vallomások benyújtásának általános határideje évenként február hó 1-től a hó végéig terjed, — miért kelljen tehát a mérséklést kérő adózónak kérvényét január hó végéig benyújtani? Miért van e tekintetben hátrányosabb helyzetben az új és az évenként újra adózóknál? Alig merném feltenni, de felvetődhetik a gondolat, — tán azért, — hogy ily módon a kincstár jó előre tudomást szerezzen a felmondásokról, azokat minél alaposabban megvizsgálhassa s amennyiben alapot talál reá, a maga részéről is új megállapítást rendeljen el s így a fél mérséklési kérvényét esetleg részben kiparírozhassa?

Ezzel szemben igaz ugyan, hogy a Végrehajtási Utasítások az új megállapítást kérő adózók egyes rétegeinek helyzetét annak kimondásával némileg megkönnyíteni igyekeznek, hogy az olyan adózók, akik rendes üzleti könyveket vezetnek és bevallásukhoz hiteles mérleget és nyereség-veszteség számlát szándékolnak csatolni, január hó végéig a *feltétlenül szükséges időre* halasztást kérhetnek s ahogy ez alapon a kir. adóhivatal (adófeügyelőség) legfeljebb február hó végéig halasztást is adhat. Azonban a mérséklést kérő rögzített adózó még ilyen esetben is hátrányosabb helyzetben van, mint az új és az évenkénti újra adózó, mert a rögzített adózónak január hó végéig kell kérni a halasztást, utóbbiak pedig február hó végéig adhatják be kérvényüket. Továbbá a rögzített adózók említett bizonyos csoportjainak is halasztás csak február hó végéig adható, az új és az évenként újra adózóknak pedig március hó végéig. Sőt utóbbiak részére egészen kivételes esetekben a pénzügyminiszter március hó végén túl is a feltétlenül szükséges időre halasztást engedélyezhet. A rögzített adózó ezenkívül kizárólag csak az esetben kérheti a halasztást, ha rendes üzleti könyveket vezet és bevalláshoz hiteles mérleg- és nyereség-veszteség számlát szándékozik csatolni — ezzel szemben az új és az évenként újra adózóknál ilyen feltételek egyáltalán nem kívánnak meg a Hivatalos Összeállítások. Utóbbiak tehát a kérvényeknek méltányos elbírálása esetén akkor is nyerhetnek március hó végéig szóló halasztást, ha könyveket egyáltalán nem vezetnek, a rögzített adózóknál azonban ez kifejezetten ki van zárva.

S mit szóljunk ahhoz, hogy a Végrehajtási Utasítások kifejezetten kimondják azt, hogy az a körülmény, hogy az adózó az adóalap újabb megállapítását kérte, nem lehet akadálya annak, hogy az adóalap akár első, akár másodfokon az előző évi adóalapnál magasabb összegben állapíttassék meg, ha a tárgyalás folyamán kiderül, hogy az adózó előző évi tényleges jövedelme az előző évre megállapított adóalapnál na-

gyobb volt. Ezenkívül ugy az általános kereseti adóra vonatkozó Hivatalos Összeállítás 24. § (2) pontjához, — valamint a jövedelem- és vagyonadó Hivatalos Összeállításának 45. § (2) pontjához csatlakozó utasítások határozottan kijelentik azt, hogy az adóalapok újabb megállapításának kérelmezése, illetőleg ennek elrendelése esetén az adókiivetés az adóbevallás és egyéb rendelkezésre álló adatok alapján fog eszközöltetni és *igy nincs kizárva annak lehetősége, hogy az adóalapok a leszállítás céljából kért újabb megállapítás során felemeltessenek, vagy a felemelés céljából kért újabb megállapítás során leszálltassanak.*

Vegyük ehhez még azt, hogy ez a figyelmeztetés az évenként kifüggesztett, a bevallások beadásáról rendelkező hirdetményben is közzététetik, s így erről az adózó közönség kétségkívül tudomást is szerez. Ez már egyenes elriasztása az adózóknak attól, hogy az adóalapoknak újabb megállapítását kérjék, mert hisz bizonyára sokan vannak, akik nem akarják magukat kitenni az adóemelési lehetőségének, a mérséklést elérni pedig, — mint fentebb kifejtettem, — még nehezebb, mint általános kiivetés esetén.

Mellesleg megjegyezve, — szerény véleményem szerint, — annak, hogy leszállítás kérelmezése esetén az adóalap felemelhető lenne, magában a törvény erejével bíró Hivatalos Összeállításokban gyökerező, legalább is expressis verbis kimondott alapja nincs, — a Végrehajtási Utasítások pedig csak az elsőfoku kivető hatóságokat kötelezik feltétlenül s így kíváncsi lennék arra, hogy egy adott esetben minő álláspontot foglalna el ebben a *jogkérdésben* a felszólamlási bizottság, avagy a Közigazgatási Biróság.

Ezt a véleményemet pedig kénytelen vagyok annak dacára is fentartani, hogy az általános kereseti adó Hivatalos Összeállításának 23. § (5) pontja, valamint a jövedelem- és vagyonadó Hivatalos Összeállításának 43. § (5) pontja a rögzítés tekintetében az eljárás módjának megállapítását a pénzügyminiszter rendeleti szabályozásának körébe utalja.

Abban a kérdésben ugyanis, hogy leszállítás kérdése esetén az adóalapok esetleg fölemelhetők, — feltétlenül a Hivatalos Összeállításoknak kellett volna rendelkezniök, mert a rögzítés a magyar pénzügyi jogban oly annyira specielis intézmény, hogy arra az általános kiivetéseknek eljárási jogi intézkedései, — melyek szerint a kiivetés mindenkoron a rendelkezésre álló összes adatok mérlegelése mellett történik s így a megállapítás a bevallásnál magasabb is lehet, — külön törvényhozási intézkedés hiányában aligha terjeszthetők ki.

S gondoljuk meg azt is, hogy leszállítás kérelmezése esetén *egy kérvényről* van szó, — már pedig egy kérvényt rendes körülmények között csak kétféle módon lehet elintézni;

vagy helyet kell adni a kérvénynek, vagy pedig el kell utasítani azt, vagyis esetünkben vagy le kell szállítani, vagy pedig fenn kell tartani az előző évi adóalapot.

Ugyanez a helyzet akkor is, ha az adózó az elsőfoku kivetés ellen fellebbezést nyújt be a felszólamlási bizottsághoz. A felszólamlási bizottság külön törvényhozási intézkedés hiányában szintén csak kettőt tehetne: vagy helyet adhatna a fellebbezésnek, — egészben vagy részben, — vagy pedig elutasíthatná azt.

A közadók kezelésére vonatkozó törvényes rendelkezések Hivatalos Összeállításának 108. § (2) pontja azonban, — hogy helyesen-e vagy nem, ez más lapra tartozik, ennek fejtegetésére ehelyütt ki nem tértek, — határozottan kimondja, hogy az adófelszólamlási bizottság határozatának meghozatalánál nincs a fellebbezésben megjelölt határokhoz kötve, hanem ha tárgyalásai közben előbb nem ismert adatok merülnek fel, ezeknek mérlegelésével az elsőfokon megállapított adóalapokat felemelheti vagy leszállíthatja.

Tehát még a felszólamlási bizottság keze is meg van kötve abban az irányban, hogy az adóalapot illetőleg összeget *csak új, addig nem ismert adatok alapján emelheti fel, tehát nem teheti ezt kizárólag az elsőfoku kivető hatóság által is már ismert adatoknak eltérő mérlegelésével.*

A fontos azonban az, hogy a felszólamlási bizottság eljárásánál maga a törvény mondja ki azt, hogy a fellebbezés folytán az adózók adója bizonyos esetekben föl is emelhető, amiből okvetlenül arra kell következtetni, hogy a fellebbezésekkel egészen egyenlő elbírálás alá eső mérséklési kérvények esetében is a törvénynek kellene kimondania, hogy mérséklés kérése esetén az adóalapok föl is emelhetők, mert ellenkező esetben joggal vitatható, hogy ily fölemelés helyet nem foglalhat, amint például senki sem gondol csak egy pillanatig sem arra, hogy a Közigazgatási Biróság a panasz folytán föl is emelhetné az adót, éppen azért nem, mert erre vonatkozólag a Biróságnak az adótörvényekben biztosított joga nincs.

Ezeknek a kételyeknek elejét veendő, de méltányossági és adópolitikai okokból is, ha a rögzítés rendszere egyáltalán fentartatik, *törvényben határozottan kimondandónak tartanám, hogy a leszállítás kérelmezése esetén az előző évi adóalap semmi esetre föl nem emelhető. Ilyen törvényes rendelkezés hiányában ugyanis az adózók annyira visszariadnak a mérséklés kérésének még a gondolatától is, hogy inkább tovább fizetnek egy viszonyaiknak már meg nem felelő adót, mintsem hogy leszállítást kérjenek s így az adózók részére a rögzítésnek minden állítólagos előnye is jóformán teljesen elvész.*

A Végrehajtási Utasításoknak az a rendelkezése viszont,

miszerint nincs kizárva annak a lehetősége, hogy a felemelés céljából kért új megállapítás esetén az adóalap leszállítottassék, nem világos intézkedés, sőt szinte érthetetlen, mert fölemelés céljából az adózó természetesen nem kér új megállapítást; a kincstár, illetőleg az elsőfoku kivető hatóság pedig nem kéri, *hanem elrendeli* az adóalap újabb megállapítását. A Végrehajtási Utasításoknak ez a kitétele tehát, — bár kifogásolható szövegezéssel, — csak a kincstárra vonatkozhatik és értelme az lenne, hogy, ha a kincstár új megállapítást rendel el a eljárás során az adózó igazolja, hogy jövedelme csökkent, az adóalap az előző évinél csekélyebb is lehet. Nem egészen biztos azonban, hogy a gyakorlat is így értelmezné-e adott esetben a Végrehajtási Utasításoknak ezt a rendelkezését, — véleményem szerint azonban, minthogy a kincstár a fél mérséklési kérvénye esetén a Végrehajtási Utasításoknak a felemelést megengedő rendelkezéséhez mindenesetre ragaszkodik, — így kellene értelmeznie, mert így legalább az adózó részére a kincstárral szemben való egyenlő elbánás elve biztosíthatnák.

De még ha a gyakorlat erre az álláspontra helyezkednék is, ez esetben is fentartanám azt a véleményemet, miszerint törvényben világosan kimondandó lenne, hogy az adózó kérelme folytán elrendelt új megállapítás esetén a megállapítandó adóalap az előző évi adóalapnál magasabb, a kincstár által elrendelt új megállapítás esetén pedig az előző évi adóalapnál alacsonyabb ne lehessen.

Hátrányos elbánásban részesítik a Végrehajtási Utasítások az adózókat azzal az intézkedéssel is, hogy a szabályszerű bevallás nélkül beadott mérséklési kérvényeket a királyi adóhivatal (adófelügyelőség) visszautasítani és erről az adózót végzéssel értesíteni tartozik. A királyi adóhivatal (adófelügyelőség) tehát mérséklési kérvény benyújtása esetén az esetleg hiányzó bevallás beadására az adózót nem hívja föl, miként ez az új és az évenként újra adózóknál történik, hanem egyszerűen visszautasítja a kérvényt, s így ha időközben a törvényes határidő letelt, az adózó könnyen eleshetik a mérséklés lehetőségétől. Ezt a szigorú következményt a törvényerejű Hivatalos Összeállítások kifejezetten nem mondják ki, a Végrehajtási Utasításoknak ez a rendelkezése tehát már csak az adózók iránti méltányosságból is módosítandó illetőleg enyhítendő lenne.

Ami a kincstárt illeti, ez a törvényes intézkedések szerint, ha a rendelkezésére álló adatokból kitünőleg a megrögzített adózó jövedelme vagy vagyona legalább 20%-kal túlhaladja a terhére kivetett adó alapjául szolgáló jövedelmet, illetőleg vagyont. — legkésőbb az adóév március havának végéig szabályszerű vallomás benyújtására szólíthatja fel az adózót és ennek folytán adóalapját ujonnan megállapíthatja.

A legújabb törvényes rendelkezések szerint (1929. évi XXIII. t.-c. 38. § (4) pontja), azoknál a rögzítendő adózóknál azonban, akiknek jövedelmi adóalapja 6001 pengőtől 10.000 pengőig, illetőleg vagyoadó alapja 150.001 pengőtől 200.000 pengőig terjed, új kivetési eljárás elrendelésének a kincstár részéről már akkor is helye lehet, ha a többlet az előző évi adóalapok 10%-át, a jövedelemnél azonban legalább 1200 pengőt, a vagyonnál pedig legalább 30.000 pengőt elér.

El kell ismernem, hogy a Végrehajtási Utasítások e tekintetben teljesen rigorózusan kívánják a törvény rendelkezéseit végrehajtani, sőt mondhatnám, hogy a törvény imperatív rendelkezésén az adózó javára szinte túlmennek akkor, amikor általában véve nem is március hó végéig, hanem február hó 5-éig bezárólag rendelik el az adózóknak az új megállapításról való értesítését. Ezen határidőn túl a Végrehajtási Utasítások szerint március hó végéig a kincstár részéről csak olyan esetekben lehet felmondásnak illetőleg az adóalap újabb megállapítása elrendelésének helye, amikor utólag jutnak a m. kir. adóhivatalnak (kir. adófelügyelőségnek) tudomására olyan adatok, amelyek szerint az adózó adóalapját föl kellene emelni. A pénzügyi közegeket tehát a Végrehajtási Utasítások arra szorítják, hogy a felmondási joggal mielőbb éljenek és az adózót sokáig bizonytalanságban ne tartsák, — végeredményben azonban mégis csak megmarad az adóév március havának vége, mint oly terminus, ameddig az adózót a bevallások beadására fel lehet szólítani.

A Végrehajtási Utasítások határozott intenciója egyébként az, hogy a kincstár részéről a felmondás tényleg csak teljesen indokolt és kivételes esetekben történjék meg. Világosan erre mutat az a rendelkezés, hogy, ha a kincstár által felmondott tételek száma az összes változatlanul fentartható tételek 5%-át túlhaladja, a magyar kir. adóhivatal (adófelügyelőség) a pénzügyminisztériumhoz teendő jelentésében ennek a körülmények okát illetőleg szükségességét részletesen indokolni tartozik. Ez mindenestre erős korlátja a kincstár részéről az indokolatlan felmondásoknak és meg kell állapítanom azt is, hogy tudomásom szerint a pénzügyi hatóságok a Végrehajtási Utasításoknak a törvény szelleméből folyó ezt az intencióját rigorózusan be is tartják, — amennyiben tényleg csak kivételes, sőt mondhatnám egészen szörványos esetekben kívánják a megrögzített adózók adóalapját újból megállapítani.

A rögzítés rendszere mellett ez az eljárás minden esetre csak helyeselhető, kivéve olyankor, amikor a pénzügyi hatóságoknak újabban igen elnéző és enyhe gyakorlata esetleg az anyagi igazság rovására mehet és az egyenlő teherviselés és az arányos adóztatás elvébe ütközhetik.

A kincstár részéről ugyanis a rögzítés rendszere mellett

a nehézség ott van, hogy egyáltalán még csak megközelítő valószínűséggel sem puhatolhatja ki azokat az adózókat, akiknek jövedelme, illetőleg vagyona az előző megállapításhoz képest legalább 10, illetőleg 20%-kal emelkedett. S a rögzítés rendszerének ez az egyik legfőbb, kardinális hibája, mondhatnám szükségképeni következménye. Mindjárt meg is mondom, miért nem puhatolhatja ki ezeket az adózókat.

Elttekintve a csekélyebb jelentőségű, illetőleg az adózóknak csak kisebb körére vonatkozó és így általános fontossággal nem bíró adatoktól, aminők pl. a vágatási kimutatások, italmérési adatok, dohányárusítási kimutatások, birói- és ezek közt elsősorban a telekkönyvi bekebelezési végzések, az új megállapítás el-, vagy el nem rendelésének kérdésében a kincstár jóformán kizárólag az általános forgalmi- és a fényüzési forgalmiadó által nyújtott adatokra van utalva. Csakhogy ott ám a bökkenő, hogy az adózók bizonyos szélesebb rétegeinél, teszem fel a henteseknél, már ilyen adatai sincsenek a kincstárnak, mert az adóváltság intézménye, valamint egyes fontosabb közszükségleti cikkeknek a forgalmiadó terhe alól való mentesítése folytán, számos iparág és kereskedelmi szakma általános forgalmiadót már nem fizet és éppen az egyenes adók minél tökéletesebb munkálásának szempontja volt az, amiért, amint már kifejtettem — ezeket az újabb forgalmiadó-reformintézkedéseket adó- és szociálpolitikai nagy jelentőségük és remélt üdvös hatásuk dacára sem tudom teljes mértékben helyeselni!

Az adózók egy széles rétegénél tehát a kincstárnak jóformán semminemű olyan fix támpontja nincs, amelyből az adóköteles jövedelemnek és vagyonnak az új megállapítás alapján szolgálható emelkedésére határozottan következtethetne. Igaz ugyan, hogy ott van még az u. n. szakértők, — illetőleg az érdekképviseltek véleménye, — kellő tárgyi adatok hiányában azonban ezeknek nyilatkozata sem bír nagy jelentőséggel és így a kincstár felmondása esetén könnyen megeshetik, hogy az adóalapnak az előző évinél magasabb összegben való megállapítása nem sikerül s a jogorvoslati eljárás során az emelés mellőztetik, mert a kincstár konkrét és határozott adatokkal nem tudja alátámasztani emelési szándékát, illetőleg az általa kibocsátott fizetési meghagyást. Sőt a fölmerülő nehézségekre való tekintettel el tudnám képzelni azt is, hogy ilyen esetekben a kincstár az emelés gondolatáról eleve lemond s az eljárást meg sem indítja.

De meg ne felejtsük el azt sem, hogy az általános forgalmi- és fényüzési forgalmiadó által nyújtott bevételi adatok különben is az éremnek csak egyik oldalát képezik, — mert a bevételekkel szemben ott vannak ám a kiadások is s bár az adózó forgalma akár 30—40%-kal emelkedett is, egyáltalán

nem bizonyos még az, hogy az adóköteles jövedelme is ugyanily mértékben növekedett, hisz a forgalom emelkedése lehet egyszerűen annak következménye is, hogy az adózó üzleti forgalmának megnövelése céljából, alacsonyabb haszonra dolgozott, mint azelőtt, — máskülönben a jelenlegi gazdasági viszonyok közt alig is képzelhető jelentősebb forgalmi emelkedés. Vagy előfordulhat olyan eset is, hogy a regieköltségek az üzleti forgalom emelkedésénél nagyobb mértékben növekedtek és ez a többlethasznot teljesen fölemésztette.

Az államkincstár érzi is ennek a fontos kérdésnek nehézségét, a különböző szempontok összeegyeztethetőségének szinte lehetetlen voltát, ennek kell tulajdonítanom azt, hogy a pénzügyminiszter legutóbb az 1929. évi 18.000 számú, — a jövedelem- és vagyoadóra vonatkozólag kiadott — kivetési körrendeletében figyelmezteti a pénzügyi hatóságokat, miszerint egymagában az a körülmény, hogy az adózó forgalma 20—30%-kal emelkedett, új kivetési eljárás elrendelésére kellő alapot nem szolgáltatathat. Az új kivetési eljárás a rendelet szerint csak határozott kivetési adatok birtokában rendelhető el, amelyek az adózó jövedelmének emelkedését valószínűsítik. Melyek legyenek ezek a határozott kivetési adatok, ezt a pénzügyminiszteri rendelet nem mondja meg, de nem is igen lehetné, hiszen ilyenek aligha vannak.

Ily határozott kivetési adatok hiányában a pénzügyi hatóságok tudtommal a folyó évi kivetésnél az új kivetési eljárások elrendelésének kérdésében arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a forgalom növekedésének 70%-át, mint u. n. nem hasznos forgalmat, egészen figyelmen kívül hagyják, sőt e tekintetben állítólag odáig mentek, hogy, ha a forgalom növekedése az előző évhez képest 100%-ot nem ért el, egyáltalán nem rendelték el az adóalap újabb megállapítását.

Ez mindenesetre méltányos, sőt talán tulságosan méltányos elbánás is lenne az adózókkal szemben, — ha a gyakorlat e tekintetben tényleg ilyen, — de a kérdésnek mégsem kielégítő megoldása, mert bár lehetséges ugyan, hogy a regieköltségek szaporodása folytán akár 50%-os forgalomemelkedés mellett sem növekedett az adózó tiszta jövedelme az előző évhez képest legalább 10 illetőleg 20%-kal, viszont azonban megeshetik az is, hogy már 10%-os forgalomnövekedés esetében is a regieköltségek csökkenése, vagy az eladási haszon növekedése, esetleg mindkét tényező együtthatása folytán az adóköteles jövedelme az előző évhez képest legalább 10 illetőleg 20%-kal emelkedett, amikor tehát az államkincstár részéről a törvényes rendelkezések értelmében az adóalap újabb megállapításának elrendelése jogosult lehetett és bizonynyal sikerrel is járhatott volna.

Ha azonban a forgalom emelkedése az 50%-ot megha-

ladja, sőt a 100%-ot, — ha tán egészen nem is éri el, de megközelíti, — ez szerény véleményem szerint minden esetre olyan momentum, amelyből okvetlenül nagy valószínűséggel az adóköteles jövedelemnek jelentékenyebb emelkedésére lehet következtetni, ilyen esetekben tehát a kivető hatóságok részéről az adóalapok újabb megállapításának elrendelése teljesen jogos és indokolt lenne, — mert azt, hogy az adózó jövedelme az előző évhez képest mindennek dacára legalább 20%-kal nem emelkedett, — ilyen pregnáns esetekben az adózó lenne köteles igazolni, tehát felhívásra be kellene adni bevallását és a bevallás mérlegelése alapján lenne véglegesen eldönthető, hogy az adóalap felemelésére van-e ok, vagy pedig nincs?

Ezeknek a nehézségeknek csak egy ellenszere van, de ez azután csalahatatlan és biztos és ez az adózó bevallása.

A bevallásból sokszor még a forgalmi adatok is pontosabban tűnnek ki, mint a hivatalos adatokból, a kivetések alkalmával végzendő tömegmunka mellett ugyanis egyáltalán nem lenne csoda, ha a hivatalos forgalmi kimutatásokba itt-ott esetleg hiba csuszna be. *A fő azonban az, hogy a bevallásból nemcsak a bevételi, hanem a kiadási tételek is kitűnnek, már pedig csak a bevételek és a kiadások szembeállításánál lehet határozottan eldönteni, hogy az adózó jövedelme az előző évhez képest emelkedett-e vagy csökkent?*

Általános bevallás adási kötelezettség elrendelése esetén azonban a rögzítés rendszere természetesen célját és értelmét vesztené, a rögzítés rendszere mellett tehát ezt elrendelni aligha lehetne. Ilyenformán az adózó csak akkor ad bevallást, ha a kincstár erre felhívja, csak hogy a fentiek szerint a kincstár éppen azt nem tudhatja, kiket kellene vallomás beadására felhívni s ennek folytán adóalapját ujonnan megállapítani.

De a kincstári felmondás nehézségei mellett *a rögzítés rendszerének igen nagy hibája az is, hogy a jelenlegi sanyaru gazdasági viszonyok közt a jövedelmek nem emelkedő, hanem csökkenő irányzatot követnek, már pedig, — mint kifejtettem, — a rögzítés rendszere az adóalap leszállítását általában véve megnehezíti, a mai időkben tehát még kevésbé lett volna szabad egy ilyen rendszert inaugurálni, mint normális gazdasági viszonyok között és nyugodtabb időkben, amikor a jövedelmek mégis valamelyes stabilitást mutatnak.*

Attérek már most a rögzítés rendszerének a Végrehajtási Utasítások szerinti azon előnyére, hogy a rögzítés folytán a pénzügyi adminisztráció mentesítettik a kis adótételek évenként való kivetésével járó munka alól s az így megtakarított munkát a nagyobb adózók adóalapjának tüzetesebb kinyomozására és megállapítására lehet fordítani.

Hát ez részben igaz is lenne, esakhogy, sajnos, éppen a

rögzítés rendszere olyan új munkahalmazt zuditott a munkával anélkül is túlterhelt és annak súlya alatt roskadozó pénzügyi adminisztráció vállaira, amellyel alig-alig tud megbirkózni. Ez az új munkateher azután a rögzítésnek anélkül is kétes értékű előnyeit a munkamegtakarítás szempontjából jóformán a nullára redukálja.

Ez az új munkateher a törzslapok vezetése rendszeresítésének következtében állott elő, a törzslapok vezetése ugyanis a rögzítés rendszerével a legszorosabban összefügg s kizárt dolognak tartom, hogy a rögzítés nélkül a törzslapok vezetésének gondolata egyáltalán felmerülhetett volna. A törzslapok vezetése a pénzügyi hatóságoknak olyan újabb jelentékeny megterhelését jelenti, amely szinte felér egy általános kivetéssel, úgyhogy a törzslapok vezetésére fordított idő alatt a kivető hatóságok valószínűleg elvégezhetnék az évi általános kivetést is. Súlyosbitja a helyzetet az is, hogy a legfontosabb bejegyzéseket egyenesen a kivetéssel megbízott tisztviselők kötelesek eszközölni, az alárendelt személyzet által eszközölt kevésbé fontos többi bejegyzéseket pedig felelősség terhe alatt a legszigorúbban ellenőrizni.

Szerény véleményem szerint a törzslapok vezetése a rögzítés rendszere mellett is mellőzhető lenne, vagy legalább a törzslapok vezetésével kontemplált nyilvántartás sokkal egyszerűbben is meg lenne oldható.

Törzsivek felfektetése helyett ugyanis évenként felvett adóösszeirási iverk egyszerűen a megrögzített adózó alapkivétési iratához lennének csatolhatók s az új megállapítást indokoló vagy nem indokoló adatok ezekre az összeirási iverkre lennének följegyezhetők. A törzslapot ilyenformán az adóösszeirási iv helyettesíthetné, — amennyiben pedig az adózó adóalapja ujonnan állapittatik meg, — ez esetben az új kivétési iratai.

Az is feleslegesnek látszik, hogy a törzsiveken a megrögzített adózók adóalapjai jövedelem- és vagyonforrások szerint részleteztessenek, hisz ez a részletezés a kivétési iratokban anélkül is rendelkezésre áll.

A nem rögzített adózóknál pedig szerény véleményem szerint még feleslegesebb a törzsivek vezetése, hiszen a törzsiveknek majnem összes adatai az évről-évre eszközölt adókivétési irataiban amugy is megtalálhatók.

A törzslapok vezetése intézményének megszüntetése, vagy legalább is jelentékeny egyszerűsítése folytán előálló munkamegtakarítást a pénzügyi adminisztráció azután tényleg a nagyobb adózók adóalapjának tüzetesebb kinyomozására és megállapítására fordíthatná.

A létminimum kérdése és a rögzítés.

Nem szeretnék antidemokratikus színben feltűnni, hogy adózási kérdésekben mindig és mindenütt az államkincstár érdekeinek védelmére kelek, az adózók érdekeit pedig elhanyagolom. Aki antidemokratikus irányzatot olvasna ki soraimból, tévedne, hiszen a fentebbiekben arra a megállapításra jutottam, hogy az államkincstár és az adózók érdekei legtöbbször párhuzamosak, nem pedig ellentétesek. Így van ez a rögzítésnél is.

Hivatalos nyilatkozatokban eddigelé nem hallottam úgy feltüntetni a dolgot, hogy a rögzítés rendszere az adózók terhének megkönnyítését jelentené, hogy az újabb műszóval ugynevezett adókedvezmény lenne. Rá kell azonban mutatnom arra, hogy a közönség bizonyos rétegeiben tényleg él ez a téves felfogás. Hát ezek a körök, — ha soraimat elolvassák, — tán kiábrándulnának ebből a téves hitükből.

Kedvezményt tehát ne lásson az adózó közönség a rögzítés rendszerében, sőt inkább helyzetének megnehezítését. Részemről azonban igen is méltányosnak és lehetségesnek tartanám, hogy az általános kereseti és a jövedelem- és vagyonadó terén pozitív kedvezményeket nyújtson a törvényhozás az adózó közönség részére.

Ezeknek a kedvezményeknek egyike abban állhatna, hogy a jelenlegi 5%-os stabil kulcs helyett az általános kereseti adó kulcsa fokozatos kulcsá alakíttatnék át, olyanformán, mint a jövedelemadónál, ahol 10.000 pengő jövedelemig alacsonyabb, azonfelül pedig erősebben emelkedő adókulcs alkalmaztatik.

S ne mondja azt senki, hogy az adókulcsnak fokozatos adókulcsá való átalakítása az általános kereseti adónak, mint hozadéki adónak természetével ellenkeznék, mert az általános kereseti adó nem annyira hozadéki, mint inkább személyi adó, ami kétségtelen abból, hogy a törvény a regieköltségek levonását megengedi. A személyi adók pedig az adókulcs fokozatosságát nemcsak hogy megengedik, de sőt egyenesen szükségessé teszik.

Másfelől ott van az alkalmazottak kereseti adója is, amelynek kulcsa progresszív, miért ne lehetne tehát az általános kereseti adóé is az? S nem mondható-e némileg anomáliának az, hogy az alkalmazottak kereseti adójának kulcsa havi 1800 pengő jövedelemnél eléri az 5%-ot, ezentúl tovább emelkedik és havi 3000 pengő jövedelemtől fölfelé 7.5%-os adókulccsal kulminál, az általános kereseti adóé pedig mindig 5%, a havi 3000 pengőt sokszorosán meghaladó jövedelmeknél is, holott végtére is — és ez igen súlyosan esik a mérlegen latba, — a fixfizetésesek jövedelmét az utolsó fillérig pontosan ismeri az adóhatóság, míg a szabad pályán levőkről

Érdekes adó
rögzítés
6. o.

ezt egyáltalán nem lehet elmondani, s így számos adózó a legjobb kivetési eljárás mellett is indokolatlan kedvezményekhez juthat? S ha az általános kereseti adó lényegileg személyi, — nem pedig hozadéki adó, — akkor nem szabadna elfelejtkezni arról, hogy a nagyobb jövedelmeknél az adózó teherviselő-képessége a számtani arányt meghaladó mértékben növekedik, úgy mint ez az elv a jövedelemadónál megvalósulást nyer. S hogy az általános kereseti adó alá eső adózók jövedelme az általános szabály szerint jelenleg 1000 pengőig mentes a jövedelemadó alól, az alkalmazottak kereseti adója alá eső adózóké pedig 3600 pengőig, ez szintén nem indokolhatja azt, hogy az alkalmazottak kereseti adójának kulcsa az adózók bizonyos rétegeinél magasabb legyen, mint az általános kereseti adóé, hiszen a 3600 pengőtől 6000 pengőig terjedő jövedelmek a jelenlegi megélhetési viszonyok mellett igen alacsonynak mondhatók s mindamellet már a jövedelemadó egész súlya alá esnek.

A legújabb törvényes rendelkezések szerint a jövedelemadónál a létminimum az adózó által eltartott gyermekek és unokák számához képest 1000 pengőtől 2700 pengőig, a jövedelemadó alól mentes magánszolgálati illetmények összege pedig ugyancsak a gyermekek és unokák számához képest 3600 pengőtől 5300 pengőig emelkedik.

Csak a legnagyobb elismerés hangján lehet szólni ezekről a legújabb és az idei kivetésnél már alkalmazásba is vett törvényes intézkedésekről, de mindamellet szükségesnek tartanám, hogy az általános létminimum legalacsonyabb fokozata a jelenlegi 1000 pengőnél jóval magasabb összegben állapíttassék meg, mert igaz, hogy a 2700 pengős legmagasabb értékhatárnak számos külföldi államban sincs párja, de ez arra az esetre szól, ha valakinek 12 gyermeke van, szóval egészen rendkívüli eset; a 2 gyermek esetére megállapított 1100, a 3 gyermek esetére megállapított 1200, a 4 gyermek esetére megállapított 1300 pengő létminimum pedig még mindig alacsony. És végtére is hol van az az ember, aki 1000 pengőből emberileg meg tud élni s ha valahogy nyomoruságosan megél is, a kincstár az ilyen nyomorulttól igazán nem szedhet még adót is.

Hivatkozhatnék arra is, hogy számos külföldi államban az adómentes létminimum még a legutóbbi törvényes rendezés után is jóval magasabb, mint nálunk, így Franciaországban 7000 frank, Németországban 1300 birodalmi márka, ez az összeg azonban 100 márkával emelkedik, ha az adózó háztartásában feleség, — további 100 márkával, — ha egy gyermek, további 180 márkával, ha két, 360 márkával, ha három, 540 márkával, ha négy és fejenként 720 márkával, ha az adózó háztartásához öt vagy több gyermek tartozik.

Hol állunk tehát mi még mindig a jövedelemadó alól mentes létminimum tekintetében a németektől?

Svájcnak Basel nevű kantonában az adómentes létminimum nőtleneknél 1200, házasoknál pedig 1500 svájci frank. Ne is szóljunk ezek után Angiláról, ahol az adómentes létminimum 250 angol font s az Északamerikai Egyesült Államokról, ahol nőtleneknél 1000, házasoknál pedig 2000 dollár s minden gyermek után még 200 dollárral több!

Ha nem is hasonlíthatjuk össze magunkat ezekkel a gazdag államokkal s így olyan létminimumra, aminő Angliában, vagy az Egyesült Államokban van, nálunk gondolni sem lehet, mindamellettt kétségtelen, hogy a felsorolt nyugat- és középeurópai államok adómentes létminimumát jobban megközelíthetnők. Minthogy a létminimum felső határa a legutóbbi törvényes rendezés óta nálunk magasabb, mint pl. Franciaországban és Baselben, ahol ilyen alsó és felső határ nincs, úgy értem ezt, hogy a létminimum alsó határának felemelése is óhajtható lenne, hogy így ezekhez az államokhoz e tekintetben is közelebb jussunk.

Szerény véleményem szerint,⁴ — egészen eltekintve a külföldi példáktól, — 1500—2000 pengőnek kellene lenni a létminimum alsó határának. A méltányosság pedig azt követeli, hogy a létminimum emelkedésre okot szolgáltató körülménynek ne csak a gyermek és az unoka, hanem a feleség létezése is tekintessék s arra kellene törekednünk, hogy kellő óvatossággal, fokozatosan és lépésről-lépésre megvalósítsuk, vagy legalább is megközelítsük ezt az értékhatárt.

Sőt kívánatosnak tartanám, hogy a jövedelemadóhoz hasonlóan az általános kereseti adónál is adómentes minimum állapíttassék meg, — úgy mint ez különben az általános kereseti adó testvéradójánál, az alkalmazottak kereseti adójánál is megvan. — Erre nézve — és ezt nagyon fontosnak tartom annak indokolására, hogy ez a gondolat egyáltalán nem forradalmi újítás, hanem könnyen megvalósítható, — a Németbirodalom egyes államaiban az analóg adóknál példákat is találunk. Ha megvalósíttatnék, ennek az adómentes minimumnak legalább is olyan magasnak kellene lennie, mint a mindenkor adómentes létminimumnak a jövedelmi adónál. Az alkalmazottak kereseti adójának jelenlegi adómentes minimuma szintén túlalacsony, feljebb lenne emelendő. Sőt 10.000 pengőn felül a jövedelemadó progresszióját is mérsékelni lehetne és ezzel a nagyobb adózók helyzetét is megkönnyíteni.

Az adómentes minimumnak a jövedelemadónál már a nőtleneknél és az egy gyermekkel bíró egyéneknél is 1500—2000 pengőre való felemelésével és a nagyobb családdal bírók-

⁴ V. ö. Dr. Földes Béla: „Finanzwissenschaft“ c. 1927-ben megjelent művével.

nál a családtagok számára tekintettel, fokozatosan ennél is magasabb összegben való megállapításával, valamint az általános kereseti adónál ilyen adómentes minimum rendszeresítésével a rögzítés rendszere ezeknél a kis adózóknál természetesen feleslegessé válnék, — minthogy az adó alól kiesnének, — hiszen ezek adójának behajtása ugy is igen nehéz, legtöbbször eredménytelen és csak felesleges költségeket okoz az államkincstárnak.

1500—2000 pengőtől 4000 pengőig, vagy esetleg 6000 pengőig is, — ha ez az elvi szempontokkal és komoly gyakorlati megfontolásokkal ellenkezik is, — bizonyos módosításokkal, tulnyomó célszerűségi tekinteteből, esetleg fentartható lenne a rögzítés rendszere is, vagy ami helyesebb lenne, ezeknél a kisebb adózóknál a rögzítés helyett két, esetleg három évre szóló általános kivetés lenne eszközölhető.

Azonban szerény véleményem szerint teljesen elhibázott {intézkedés volt a rögzítés értékhatárát 6000 pengőről 10.000 pengőre fölemelni, mert 6000 pengőn felül már a középjövedelmek kezdődnek s ezeknek a jövedelmeknek évi ingadozása rendszerint oly jelentékeny, hogy okvetlenül szükségessé teszi az ilyen adózóknak évenként ujjonon való megadóztatását.)

Ha azonban netán fölmerülne az a gondolat, hogy a rögzítés értékhatára 10.000 pengő fölé emeltessék, akkor ki kellene jelentenem, hogy ennek megvalósítása az általános kereseti és jövedelemadóra halálos csapást jelentene, — s ezeket az adónemeket komolyságuktól s az adóköteles jövedelem beható kimunkálásának még a látszatától is megfosztaná!

Statisztikai adatok a rögzítésről.

Nem tudom megállni, hogy e helyen rá nem mutassak azokra a statisztikai adatokra, amelyek a nemrég megjelent Adóstatistikában találhatóak és az általános kereseti és jövedelemadó fizetésére kötelezett rögzített és nem rögzített adózók létszámát megállapítják.

Ezekből a hivatalos kimutatásokból kitűnőleg {1.) a vármegyékben, 2.) a törvényhatósági joggal felruházott városokban, 3.) Budapest székesfővárosban 1927-ben az általános kereseti adót 6000 pengőig terjedő adóalap után fizette, 349.026, 47.092, illetőleg 61.597 egyén, 6—10.000 pengőig terjedő adóalap után pedig 3148, 793, illetőleg 3121 egyén. Ellenben a 10.000 pengőn felüli adóalappal bíró adózók létszáma a három kategóriánál 2235, 824, illetőleg 3482 volt.

A jövedelemadónál ugyanilyen kategóriák szerint a 6000 pengőig terjedő adóalappal bíró adózók száma 221.621, 27.274, illetőleg 52.463, — a 6—10.000 pengőig terjedő adóalap után adózó egyének száma 9334, 2073, illetőleg 9918, — a ma-

gasabb jövedelemadóalappal bírók száma pedig mindössze 6724, 1974, illetőleg 11.012 volt.

Ezekből a statisztikai adatokból első pillantásra kitűnik, hogy az általános kereseti és jövedelemadókötelesek nagyon, de nagyon tulnyomó többségét éppen a 6000 pengőt meg nem haladó adóalappal bíró egyének teszik, szóval azok, akik már 1927 óta rögzítve vannak. Kitűnik továbbá az is, hogy a folyóévben rögzített 6—10.000 pengőig terjedő adóalappal bíró egyének száma a vármegyékben és a jövedelemadónál a törvényhatósági joggal felruházott városokban is az összes többi, 10.000 pengőnél magasabb adóalappal bíró adózók számát meghaladja. Budapesten pedig, valamint az általános kereseti adónál a törvényhatósági joggal felruházott városokban is csak igen kevéssé maradt ezeknek létszáma alatt.

Semmi sem szemlélteti jobban a rögzítés intézményének jelentőségét és rendkívüli horderejét, mint ez a pár számadat. S ha tanulmányom során arra a meggyőződésre kellett jutnom, hogy a rögzítés intézménye az általános kereseti, jövedelem- és vagyoadónál helytelen, célszerűtlen, ezen adóneveknek alapeszméivel homlokegyenest ellenkezik, akkor szinte megdöbbenőnek kell tartanom azt, hogy az általános kereseti és a jövedelemadót eredeti, egyedül helyes és állandó érvényre méltó rendelkezései szerint már jelenleg is csak az adózók elenyészően csekély %-a fizeti, a többi adózó ellenben olyan szabályok uralma alatt áll, amelyeket sem elvi, sem gyakorlati szempontokból helyeselni nem lehet.

Valóban itt a határ, ahol meg kell állanunk, ahonnan előre már egy lépést sem szabad tennünk, mert különben a lomtárba vethetjük általános kereseti és jövedelemadórendszerünket, amint a lomtárba került a megboldogult III. osztályú kereseti adó is, amely szöges ellentétben állott a modern adóztatási elméletnek az anyagi igazság érvényrejuttatására irányuló legfőbb követelményével.

Hát idáig akarják-e juttatni a magyar egyenesadók két diszét, azoknak koronáját: az általános kereseti és a jövedelemadót? A legfőbb ideje, hogy ezen a meredek lejtőn megálljunk, s a rögzítés intézményét nemcsak, hogy tovább ne fejlesszük, hanem már a legközelebbi alkalommal a 6000—10.000 pengőig terjedő adóalappal bíró egyénekre nézve meg is szüntessük.

Ilyen intézkedésre a törvényerejű Hivatalos Összeállítások Végrehajtási Utasításai kétségtelenül megadják a módot és jogot, — hiszen határozottan ki van mondva és fenn van tartva a pénzügyminiszternek az a joga, hogy külön rendeletben, akár általában valamennyi adózóra, akár csak az adózók egyes csoportjaira új adókiivetést rendelhessen el, — és ettől eltekintve, kötelezően maga a törvény sem rendel el a rögzítést, csak felhatalmazza erre a pénzügyminisztert.

Mintha csak a Végrehajtási Utasítások kibocsájtása alkalmával a pénzügyminiszter is érezte volna, hogy a rögzítéssel a magyar egyenes adóztatás mily veszélyes lejtőre került, — ennek tulajdonítom, hogy szükségesnek látta ilyen fentartással élni, — noha ily fentartás hiányában is a rögzítés rendszerének akár végleges megszüntetésére a törvény félre nem érthető rendelkezése szerint kétségtelenül jogosult.

✓ S vajjon nem gondolnak-e az illetékesek arra, hogy tán már a közel jövőben egész adórendszerünket át kellene formálni és pedig oly irányban, hogy a közvetett és a fogyasztási adók jelenlegi tulsulya megszüntetessék és a súly inkább az egyenes adókra fektetessék.

Mert joggal kérdezhetem, igazságos, méltányos és a leg-
elemibb szociális követelményeknek megfelel-e az, hogy nálunk az állami bevételeknek csak 21.50%-a esik az egyenes adókra, ellenben 14.90%-a a forgalmi, 10.17%-a a fogyasztási adókra, 19.42%-a az illetékekre, 16.06%-a a vámokra és 17.95%-a a jövedékekre.

1913-ban az egyenesadók aránya még 27.56% volt, e tekintetben tehát visszafejlődés következett be. Ugyanilyen eredményre jutunk, ha az állam és a önkormányzati háztartások, valamint egyéb közjogi testületek összes bevételeit állítjuk szembe az egyenesadókból eredő bevételekkel, — mert a hivatalos adóstatisztika szerint az egyenes adók %-os aránya e tekintetben 1913-ban 37.66%, 1927-ben pedig 30.91% volt, — szóval az arány az egyenes adók hátrányára a békeévek óta épp-
ugy rosszabbodott, mint az állami egyenes adóknál.

✗ Erre a körülményre azért hívom fel a figyelmet, mert az általános kereseti és az alkalmazottak kereseti adója az önkormányzati háztartások részére van átengedve és így ezen adók behozatala, — amelyeknek békében a I., III. és IV. osztályu kereseti adó felelt meg, — sem billentette az egyenes adók javára a mérleget.

✗ Ami pedig specialiter a jövedelmi adót illeti, dr. Földes Béla hivatkozott pénzügytani kézikönyve szerint Nagybritanniában az 1924/25. évben az összes egyenes adók hozadékának 80.8%-a esett a jövedelemadóra, — Franciaországban 97.3 százaléka, Németországban 44.3%-a, Német-Ausztriában 50.5%-a, Magyarországon azonban, ha a megjelent adóstatisztikát vesszük alapul, ennek nyomán kiszámítva, kb. 23%-a és a vagyonadót is figyelembevéve kb. 28%-a.

E tekintetben tehát a művelt államok sorában nagyon messze hátul állunk és erre való tekintettel, de azért is, mert a jövedelemadó elméletileg és ha igazságosan viszik keresztül, gyakorlatilag is a legtökéletesebb egyenesadónem, a jövedelemadónak a többi egyenes adóhoz való aránya megjavítására minden módon törekednünk kellene, — a rögzítés rend-

szere pedig éppen nem mozdítja elő ezt a szükséges fejlődést, sőt ellenkezőleg, egyenesen lehetetlenné teszi.

Ha továbbá az angolok, — mint ezt dr. Földes Béla Pénzügytanának a jövedelemadóra vonatkozó fejezetében olvassuk, — Napoleon legyőzését, később pedig a nagy nemzetgazdasági reformokat, a szabad kereskedelmi rendszer diadalát, a vámtarifa egyszerűsítését s az alsóbb néposztályok adóterhének a fogyasztási adók és vámok megszüntetése által való megkönnyítését s a világháborúnak pénzügyileg is sikeres befejezését egyenesen a jövedelemadó javára könyvelik el, — akkor valóban mély sajnálkozással kell látnom, hogy nálunk éppen ellenkezőleg a jövedelemadónak teljes és tökéletes lejáratása az az irány, — amely felé tartunk, — ha csak rövidesen vissza nem térünk azokra a sarkalatos alapelvekre, amelyek ennek az adónemnek lényegét és éltető elemét képezik.

S végül, hogy a rögzítés rendszerével végezzek, nekem egyáltalán az a nézetem, hogy, még ha a rögzítést bizonyos szempontból adókönyvitésnek is lehetne tekinteni, — már pedig nem az. — ilyen „kedvezményekkel“ ugy sem segíthetünk a közzgazdaságon, az igazi segítséget a helyes és átfogó gazdasági politika s az ezt követő gazdasági föllendülés hozná meg. Mert, ha a gazdasági föllendülés bekövetkeznék, meglátja majd a törvényhozás és a kormány, hogy az a kisebb iparos és kereskedő, aki ma nehezen és nem szívesen fizet 100 pengő egyenes adót sem, ennek a dupláját is szívesen áldozza az államnak, mert lesz miből fizetnie!

Ne dobjuk tehát áldozatul ezt az eredeti elgondolásában művésziiesen felépített és szinte klasszikus iskolapéldának tekinthető általános kereseti és jövedelemadó rendszerünket pillanatnyi hangulatokért, vagy tán némi segítségnyújtás reményében, amikor ilyen kicsinyes orvosságokkal ugy sem segíthetünk a gazdasági életen, legfeljebb tönkretethetjük államháztartásunk legbiztosabb jövőbeli pilléreit!

Áttérek most a kivetési eljárás egyes jelentősebb mozzanatainak ismertetésére, illetőleg azokra a változásokra, amelyek e téren részben törvényes rendelkezések, részben a kifejlődött gyakorlat folytán bekövetkeztek. Ez az a pont, amely az adózó közönséget a legközelebből érdekli, mert hiába vannak igazságos és jó törvények, végeredményben mégis csak a végrehajtáson fordul meg, hogy a közönségre áldás fakad-e belőlük, vagy pedig átok?

A szakértők meghallgatása a kivetési eljárásban.

Egyik legfontosabb törvényes ujtás a kivetési eljárás terén az, hogy a kivetés előtt az érdekképviselőket, ha pedig ilyenek valamely szakmánál nincsenek, a kiválasztott szak-

értőket az első foku adóhatóságok meghallgatják, illetőleg véleményüket kikérik.

Ennek az intézkedésnek csirája visszanyulik az általános kereseti adó megszületésének pillanatáig, sőt még korábbi időkre, mert már az általános kereseti adóról rendelkező 1922. évi XXIII. t.-c. 27. §-ának 2. bekezdése kimondja, hogy, ha az adózó bevallást felhívás dacára sem ad, vagy a vallo- más hiányait nem pótolja, a pénzügyigazgatóság a szükséges adatokat az adózó költségén *szakértőknek*, vagy más bizalmi egyéneknek meghallgatása mellett hivatalból tartozik kinyomozni. Ugyancsak ennek a törvénynek 28. § 2. bekezdése az adóalap megállapítása tekintetében a jövedelemadó alapjának kimunkálására vonatkozó törvényes rendelkezésekre utal, amelyek az általános kereseti adó kivetésénél megfelelően alkalmazandók. A jövedelemadónál pedig már az általános kereseti adó megszületése előtt is törvényes szabály volt, hogy az adózó jövedelemadó alapjának megállapítása céljából az összeíró közegek, valamint a kivető hatóságok és a felszólamlási bizottság szakértőket és tanukat hallgathat meg.

A kivető közegek azonban ezzel a törvényes felhatalmazással, legalább Budapesten, sokáig tudtommal alig éltek. Pénziünk értéke a világháboru kitörése után szinte állandóan esvén — az adókötelesek a kivetett adókat leromlott értékű papirkoronákban fizették be s így az esetleges tulajdonosokat alig érezték meg — a háboru befejezése után pedig tulajdonosokról szinte egyáltalán nem lehetett szó, mert az adózó a kivetett adókat sokszor az értékének egytizedére csökkent koronában fizette meg. 1924-ben azonban életbe lépve az aranykoronában való adózás rendszere és a gazdasági válság is megkezdődve, a kivetett adók egyszerre nagyon is érezhető terhet kezdtek jelenteni s mihamarabb általánossá vált a panasz, hogy a megállapított adóalapok túl magasak s az adózók viszonyainak meg nem felelnek. Ennek folytán a közhangulat nyomása alatt a pénzügyminiszter úgy rendelkezett, hogy az I. foku kivető hatóságok a kivetés előtt az egyes szakmákhoz tartozó u. n. szakértőket hallgassanak meg s a kivetés a szakértők meghallgatása után eszközöltessék.

Teljes kifejlődésre azonban ez az új rendszer csak a törvényerejű Hivatalos Összeállítások kibocsájtásával jutott.

Az idevonatkozó főbb rendelkezések a következők:

Az összeíró közegek az érdekképviselői kiküldöttek közreműködésével minden év január havában kötelesek megállapítani azt, hogy mely adózók kereseti viszonyaiban állott be olyan mértékű javulás, amely a 6000 (jelenleg 10.000) pengőnél kisebb adóalappal bíró adózók adójának újabb megállapítását indokoltá teszi, kötelesek továbbá megállapítani

azt a sorrendet is, amely szerint az ugyanazon szakmához tartozó adózók az előző évben élvezett jövedelmük szerint egymás után következnek.

Véleményt kell kérni továbbá az egyes adózók előző évi jövedelmének nagyságára nézve és arra is, hogy az egyes szakmáknál a forgalom hány %-ára becsülhető a jövedelem?

Hogyan fest azonban ez a dolog a gyakorlatban? Kérdés, hogy az ugyanazon szakmához tartozó u. n. szakértők meg tudják-e állapítani a szakmabeliek jövedelmét csak hozzávetőleges pontossággal is? Ha a kivető hatóságok az illető szakértőkkel a vallomások tartalmát közölnék, tán némi segítséget nyújthatnának a kivető közegeknek a kisebb adózók adóalapjának megállapításánál, — a nagyobbaknál azonban ekkor is csak bajosan, — mert azt hiszem, nem minden szakmabeli érthet a benyújtott mérlegek és veszteség-nyereség számlák szakszerű megbírálásához. Minthogy azonban a vallomások tartalma a törvény szerint hivatalos titok, amely legfeljebb az összeíró közegekkel közölhető, — a szakértőkkel azonban nem, — mert ezek nem összeíró közegek s ha ennek folytán a vallomásokba a szakértők be sem tekinthetnek, ugyan mire nézve adhatnak pontos felvilágosítást? Legföljebb tán a forgalomnak nagyon hozzávetőleges megállapítására, — de e tekintetben az általános forgalmi adó sokkal biztosabb és pontosabb adatokat nyújt, — a jövedelmezőség kérdésére azonban precíz felvilágosítást már bajosan nyújthatnak.

Érdemleges és a kivetésnél fölhasználható véleményt a szakértők legfeljebb arra nézve adhatnak, hogy az illető szakmában az eladásnál *mennyi a brutto haszon? Csakhogy, sajnos, nem ezt kérdik tőlük.*

Ez pedig szerény véleményem szerint kardinális hiba az adókivető hatóságok részéről. Ennek tulajdonitom, hogy az érdekképviseltek működésével sok esetben maguk a szakmabeliek sincsenek megelégedve.

A kivető hatóságok ugyanis azt kérdezik a szakmabeliektől, hogy hány %-a a forgalomnak az illető szakmánál a jövedelem, vagyis a tiszta haszonkulcs? Könnyen megeshetik azonban, hogy a meghallgatott szakértők az ily módon feltett kérdést meg sem értik, illetőleg félreértik. Tudni kell ugyanis, hogy az általános kereseti és jövedelemadó szempontjából tiszta haszon az a haszon, amely a bruttó haszomból az összes levonható regie-költségek levonása után fennmarad.)

Hogy az ily módon kiszámítandó tiszta haszon a forgalomnak hány százalékára rug, ezt a szakértők meg nem mondhatják, mert a tiszta haszonkulcs megállapításához a levonható regie-kiadások pontos ismerete lenne szükséges, ezeket pedig a szakértők nem ismerik, de nem is ismerhetik. Hogyan is ismerhetnék? Hiszen a regie az egyes esetekben

nagyon eltérő, a regie nagyságára nézve olyan átlagot, mint az eladási haszon hozzávetőleges megállapításánál, fölvenni nem lehet.

Azt tehát, hogy valamely adózó üzletében vagy vállalatában minő regie-vel dolgozik, csak a tulajdonos és vallomás beadása esetén a vallomásból a kincstár tudhatja, — a vallomások tartalma azonban a szakértőkkel nem közölhető, — s így a tiszta haszonkulcsot a szakértők nem is állapíthatják meg.

A szakértők tehát a föltett kérdés folytán egész jóhiszeműleg megállapítják, hogy mondjuk a cipőnagykereskedelem 1928-ban 6—8% haszonra dolgozott. *Ez azonban sok esetben, főleg ha a szakértők a bruttó és a tiszta haszon közti különbségről kellőleg föl nem világosítatnak, vagy a magyarázatot nem fogták föl helyesen, bruttó, nem pedig tiszta hasznot jelent, tehát az ily módon megállapított haszonkulcsból a regie-kiadások még levonandók.* A szakértők által megállapított haszonkulcsok azonban, — amelyeket ők sok esetben bruttó haszonkulcsoknak tekintenek, — a kivető hatóságok által és pedig egészen jóhiszeműleg, tiszta haszonkulcsoknak vétetnek, hiszen a szakértőkhöz az a kérdés intéztetett: hány százaléka a forgalomnak az illető szakmában a tiszta haszon?

Ily módon jönnek azután létre azok a sajnálatos tévedések az adóztatás terén, amelyeket a felszólamlási bizottság is csak nehezen orvosolhat, mert hiszen az elsőfoku kivetés a legerősebb indokkal, a saját szakmabeliek véleményével van aláírtva. A kis adózónak, — aki könyveket nem vezet, — ilyen esetben alig lehet a mérséklésre reménye, sőt a nagyobb adózó helyzete is megnehezedik, bármily pontos könyveket vezessen is.

Részemről a kivezető utat ebből a bonyodalomból a következő módon képzelem el:

A szakértőktől a kivető hatóságok ne a tiszta, hanem a bruttó eladási hasznot kérdezzék meg. Hogyan használhatja már most fel a kivető hatóság a szakértők által megállapított bruttó eladási haszonkulcsot? Lássunk erre nézve egy gyakorlati példát.

Tegyünk fel, hogy az adózó 1928-ban 200.000 pengő forgalmat bonyolított le és vallomásában a különböző kiadások levonása után bevall 8000 pengő tiszta hasznot. A bruttó eladási haszonkulcs, a szakmabeliek véleménye szerint, az illető szakmában 10—15% s a kivető hatóság beható mérlegelés után az adózó bevallását változatlanul el nem fogadhatván, az adóalap megállapításánál 12%-os bruttó haszonkulcsot vesz alapul. Ebben az esetben tehát a 200.000 pengős forgalom alapulvételével az adózó bruttó eladási hasznát 24.000 pengőben veszi föl.

A továbbiakban most már ez a 24.000 pengő bruttó haszon lesz a kiinduló pont. Az ily módon megállapított bruttó haszonból most már a bevallás szerinti regie-kiadások, — kivéve az árubeszerzésre fordított kiadásokat, mert ezek a bruttó haszonból természetesen már le vannak vonva, hisz a bruttó eladási haszon tulajdonképen a beszerzett és az eladott áruk értékének különbözete, — levonandók. Tegyük fel, hogy ily módon, — az árubeszerzésen kívüli többi kiadásoknak a bevallással megegyező elfogadása mellett a kivető hatóság az adózó alapját a bevallott 8000 pengővel szemben 12.000 pengőben állapítja meg.

Ha pedig a vallomás szerinti, az árubeszerzésen kívüli többi kiadások sorában le nem vonható kiadások is vannak, vagy pedig a kiadások mérvét tartja aggályosnak a kivető hatóság, ez esetben a kiadások igazolására hívja fel az adózót, s ha az adózó felhívásra a kiadásokat nem igazolja, a kifogásolható kiadásoknak az adóalapból való lerovását részben vagy egészben megtagadja. Ilyen módon mondjuk 1500 pengő kiadás levonását megtagadja a kivető hatóság, ebben az esetben ezzel az 1500 pengővel az adóalapot szintén felemeli, amely tehát ilyenformán a vallomás szerinti 8000 pengővel szemben $12.000 + 1500 = 13.500$ pengőt tesz ki.

Ha pedig az adózó felhívásra sem ad be vallomást, vagy pedig a beadott vallomás nem számszerű, ebben az esetben a kivető hatóság az adózó bruttó eladási hasznát a szakértők által megállapított haszonkulcs alkalmazásával, mondjuk egy másik esetben, 250.000 pengő forgalom mellett à 10% 25.000 pengőben állapítja meg s az ily módon megállapított 25.000 pengő bruttó eladási haszonból, az esetek szerint, változó százalékot von le kiadásokra, mondjuk a feltett esetben 50%-ot, a tiszta haszon tehát 12.500 pengőt tesz ki. A kiadásokra levonandó százalék mértékének megállapításánál a külső ismertető jelek lehetnek irányadók, teszem fel az adózó által fizetett üzletbér és a vállalatban foglalkoztatott munkaerők száma, az üzlethelyiség fekvése, stb.

Azoknál az adózóknál, akik rendes könyveket vezetnek és bevallásukhoz mérleget és veszteség-nyereség számlát csatolnak, az adóalap megállapítása abban az esetben, ha a bevallást a kivető hatóság gondos mérlegelés után változatlanul el nem fogadhatja, a következőleg történhetnék. Tegyük fel, hogy egy ilyen adózó 1928-ban 300.000 pengő forgalmat bonyolított le, a szakmabeliek által megállapított bruttó eladási haszonkulcs 8—10%, a kivető hatóság 10% bruttó eladási haszonkulcsot fogad el, az ily módon megállapított bruttó eladási haszon tehát 30.000 pengőt tesz ki. Ezzel szemben teszem fel a veszteség-nyereség számla jobboldalán az áruszámla bruttó nyeresége gyanánt 24.000 pengő van feltüntetve. Ha a kivető

hatóság a bevalláshoz mellékelt könyvkivonatok dacára ragaszkodik a szakértők által megállapított haszonkulcshoz, ez esetben az áruszámla bruttó nyereségét 24.000 pengő helyett 30.000 pengőben állapítja meg, az adóalapot tehát így módon 6000 pengővel fölemeli. Megvizsgálja azután a nyereség-veszteség számla baloldalán feltüntetett kiadásokat s ha azok közül egyes kiadásokat, vagy pedig mérvüket kifogásolhatja, a kiadások közül mondjuk 2000 pengőnek levonását megtagadja. Így módon a bevallott 6000 pengővel szemben az adóalapot $6000 + 6000 + 2000 = 14.000$ pengőben állapítja meg.

Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy az áruszámla bruttó nyeresége a kettős könyvvezetésnél tulajdonképpen nemcsak a bruttó hasznot mutatja ki, hanem ennél többet, t. i. a bruttó haszonnak és az év eleji, valamint az év végei áruleltár értékkülönbségének összegét. Ezért, ha az év eleji és az év végei áruleltár értéke nem egyenlő, a különbséget, — ha egészen gondos munkát akar végezni a kivető hatóság, — a szakértők által megállapított haszonkulcs szerinti bruttó eladási haszonhoz hozzá kell adnia, vagy abból le kell vonnia, aszerint, amint ennek a két áruleltárnak értékkülönbsége pluszt vagy minusz eredményez. E tekintetben természetesen figyelemmel kell lenni arra is, hogy az áruleltárak értékelése elfogadható-e vagy sem, a kereskedelmi kamara tanusítványa azonban ebből a szempontból elegendő bizonyítéknak látszik. Ha pedig ez az eljárás hosszadalmasnak, vagy komplikáltnak látszanék, — ámbár gyakorlott kivető közegek kezében éppen nem lehet az, alkalmazható lenne az is, hogy — természetesen abban az esetben, ha a könyv szerinti eredmény változatlanul el nem fogadható, — az adózó beidéztenék és a vele való megegyezés alapján az év végei áruleltár értéke megfelelő mértékben felemeltetnék, minek folyományaként természetesen a bruttó nyereség és resp. a tiszta jövedelem: adóalap ugyanily mértékben emelkedik.

Megjegyzem és hangsúlyozom azonban azt, hogy főleg az utóbbi kategóriákba tartozó adózóknál a fent vázolt expedienst csak egy szükséges kielégítőnek tartom, mert amint mindjárt rátérek, a rendes könyveket vezető adózóknál a szakmabeliek véleményének igazán csak tájékoztató jellege lehet, az adózásnak a könyvek, a könyvbeli eredmény el nem fogadása esetén esetleg könyvvizsgálat, vagy pedig, — és ez a könyvvizsgálatnál egyszerűbb és legtöbbször célravezető, — az adózóval való megegyezés alapján kellene általában véve eszközölni.

Az általam ajánlott módokat azonban, nézetem szerint, mégis sokkal kevésbé lenne sérelmes, mint az az általában követett eljárás, hogy ha a könyvbeli adatokkal alátámasz-

tott bevallás a szakértők által megállapított haszonkulcsok alapján kimunkálható tiszta jövedelemnek meg nem felel, a bevallás egyszerűen félretételek és vele szemben a forgalomnak a haszonkulcs szerinti százaléka vétetik fel adóköteles tiszta jövedelem gyanánt.

Ha ugyanis az adózó előtt az általam ajánlott eljárás alkalmazásának indokai kellőleg megvilágíttatnak, a vele való tárgyalás során sok esetben elérhető az, hogy az ily módon kimunkált adóalapot elfogadja s elfogadása által a megállapított adóalap teljes szankciót nyer.

A könyv szerint való és az „egyezségi“ adózás kérdése.

Ugy az általános kereseti és a jövedelem- és vagyona-
adóról szóló alaptörvények, valamint az általános kereseti és
a jövedelem- és vagyonadó Hivatalos Összeállításai szerint
az általános kereseti, illetőleg jövedelemadó alapja az adó-
évet megelőző évben elért adóköteles tiszta jövedelem. A kere-
seti adó alaptörvény imperatív rendelkezése szerint továbbá,
ha az adózó szabályszerű üzleti, vagy gazdasági könyveket
vezet és üzlete, iparvállalata, vagy gazdasága jövedelmét hite-
lesített nyereség-veszteségszámla bemutatásával bizonyítja,
adóalapul szolgáló tiszta jövedelmét a nyereség- és veszte-
ségszámla alapján kell megállapítani, — természetesen a törvé-
nyek a regie-kiadások le- vagy le nem vonhatására vonatkozó
rendelkezései megfelelő szemelőtt tartása mellett.

Az általános kereseti adó alaptörvénynek ezt a rendelkezését az általános kereseti adó Hivatalos Összeállításának 12. § (4) pontja kiegészíti azzal, hogy a könyvek alapján való adóztatásnak akkor van helye, ha az adózó jövedelmét *hiteles mérleg* és veszteség-nyereségszámla bemutatásával igazolja. Ugyanezt mondja ki a jövedelemadó Hivatalos Összeállításának 8. § (2) pontja, míg azonban a kereseti adó Hivatalos Összeállítása ezen tulmenőleg a könyvek alapján való adóztatást még attól is függővé teszi, hogy a bemutatott mérleg és veszteség-nyereségszámla az adóztatásnál alapul elfogadható legyen, addig ezt a feltételt úgy az alaptörvények, mint a jövedelemadó Hivatalos Összeállítása mellőzi. Tekintettel azonban arra, hogy az általános kereseti adó alá eső foglalkozásoknál a jövedelemadónál az üzleti foglalkozás jövedelme gyanánt minden esetben az általános kereseti adó alapjául szolgáló jövedelmet kell felvenni, ennek az eltérésnek az üzleti jövedelem megállapítása tekintetében a jövedelemadónál semmiféle jelentősége nincs. Viszont a jövedelemadó Hivatalos Összeállításának 44. § (6) pontja azt rendeli, hogy ha az adózó nyereség-veszteségszámla alapján kíván adózni, a nyereség-veszteségszámlát, a vagyommérleget, valamint a *lettárt* a bevalláshoz köteles csatolni. Itt tehát már a

leltár kötelező becsatolásáról is szó van, míg az általános kereseti adó Hivatalos Összeállításának 23. § (3) pontja szerint a leltár becsatolása nem kötelező, ennek csatolása az adózó tetszésétől függ.

Ezek tagadhatatlanul kisebb ellentmondások a két hivatalos összeállítás közt, amelyeket eliminálni kellene.

Hogy a Hivatalos Összeállítások a nyereség-veszteségszámla mellett a mérleg bemutatásától is függővé teszik a könyv szerint való adózást, ez egészen természetes, mert mérleg hiányában, — legalább is a kettős könyvvezetést folytató adózóknál, — a nyereség-veszteségszámla helyességét elbírálni tényleg nem lehet.

A törvényes rendelkezések szerint a helyzet tehát az lenne, hogy ha a bemutatott mérleg és veszteség-nyereségszámla az adóztatásnál alapul elfogadható, az adóztatásnak ezeknek a könyvkivonatoknak alapján kellene történnie. Mindamellett a tapasztalás azt mutatja, hogy a gyakorlatban elég ritka eset az, hogy az adózó a bemutatott könyvkivonatok alapján adóznék, mert az eseteknek messze túlnyomó többségében a bemutatott könyvkivonatok a kivető hatóságok figyelembe nem veszik s az adóztatás rendszerint a forgalom alapján a szakértők által megállapított haszonkulcsok alkalmazásával, vagy esetleg egyszerűen az adóköteles jövedelemnek külső ismertető jelek alapján való megbecsülése útján történik.)

Ezt az irányzatot, — amelyet egyébként az általános kereseti adó Hivatalos Összeállításának 31. § (4) pontja, — amely szerint a magyar királyi adóhivatal a rendelkezésére álló adatok alapján határoz akkor is, ha a bevalláshoz csatolt nyereség-veszteségszámlában kimutatott jövedelem aggályosnak mutatkozik, — tagadhatatlanul alátámaszt, — nem helyeselhetem éppen ezért, mivel szinte kizárólag dominál a gyakorlatban.

Mert, ha egyes esetekben a kivető hatóság nem is fogadja el a könyvbeli adatokat és becslésre támaszkodva állapítja meg az adóalapot, az adózó sérelméről nem panaszkodhatik, ha a könyvkivonatok figyelembe nem vétele valóban komoly és a fizetési meghagyásban részletesen felsorolt indokokból történik. Előfordult azonban, főleg a múltban, akárhányszor az is, hogy a fizetési meghagyások a könyvkivonatok figyelembevételének mellőzését alig indokolták, vagy ha indokolták is, egészen sablonos okokat hoztak fel indokolás gyanánt. Ezt az eljárást némileg menteni lehet ugyan azzal, hogy a kivető személyzetnek a végzendő tömegmunka folytán részletes indokolásra alig lehetett ideje, az adózó szempontjából azonban ez aligha indok, miért is attól lehet tartani, hogy a bemutatott könyvkivonatoknak kellő indokolás nélkül való

mellőzése az adózókban esetleg elkedvetlenedés szülőoka lehetett.

A gyakorlatnak azt az irányzatát, hogy a könyvkivonatok alapján való adóztatást sokszor komoly indok nélkül mellőzi s előszeretettel alkalmazza a könyvekkel szemben a becslésszerű kivetést, már azért is helytelenítenem kell, mert az ilyen eljárás az adómorált nem növeli, sőt ellenkezőleg, csökkenti. Könnyű ugyanis belátni, hogy, ha az adózó évről-évre azt látja, hogy komoly adatokkal alátámasztott bevallása figyelembe egyáltalán nem vétetik, elkedvetlenedik, sőt esetleg bevallásában az adóköteles jövedelmet most már mindenképpen csökkenteni igyekszik, hogy ily módon a bevallásnál valószínűleg jóval magasabb adókivetés eredményét némileg kiparírozhassa.

Szerény véleményem szerint, abban az esetben, ha az adózó bevallásához könyvkivonatokat csatol, a bevallás tartalmával és adataival az adókivető hatóságoknak sokkal behatóbban kellene foglalkozni, mint azt rendszeren teszik.

E tekintetben az idei adókivetések alkalmával egy olyan lépés történt, amelyet csak a legnagyobb mértékben helyeselni lehet, az t. i., hogy, ha az adóhatóság a bevallást el nem fogadhatta és a kir. adóhivatal (adófelügyelőség) véleménye szerint az adóalapot a bevallástól eltérőleg kell megállapítani, a jövedelem vagy a vagyon felbecsülése illetve értékelése tekintetében pedig 20%-ot, a nem rögzített adózóknál 10%-ot meghaladó eltérő megállapítások vannak, az adózókat megidézte és velük a megállapítandó adóalapösszege tekintetében formális tárgyalásokba bocsájtkozott. Csak sajnálni lehet, hogy ezt az eljárást a kivető hatóságok a múltban annak dacára sem igen alkalmazták, hogy a fenti feltételek fennforgása mellett a Hivatalos Összeállítások Végrehajtási Utasításai kötelezőleg elrendelik.

Másfelől azonban megfontolandó lenne az is, hogy az adózók tömeges beidézésével a munkával anélkül is tulterhelt kivető hatóságok munkája megsokszorozódik, ezért részemről helyesebbnek és amelletteljesen elegendőnek tartanám, hogy az elsőfokú adóhatóságok a kivetés eszközlése előtt csak az oly adózókat idézzék be, akik vallomásukhoz 1. könyvkivonatokat csatolnak, 2. könyvkivonatokat ugyan nem csatolnak, de arra hivatkoznak, hogy a bevallás a könyvek adatai alapján történt, végül 3. ezen feltételek hiányában is azokat az adózókat, akik az elsőfokú kivetés előtt való meghallgatásukat kérik. Ezeknek az utóbbi adózóknak a kivetés előtt való meghallgatását különben a közadók kezelésére vonatkozó törvényes szabályok Hivatalos Összeállításának 12. § (1) pontja is kötelezőleg elrendeli. A adózó közönség adóügyekben teljesen járatlan rétegeivel szemben ugyanis a beidézés céltalan és csak időt rabló eljárás, mert az ilyen adózókkal, akik sokszor

a bevallásuktól való legcsekélyebb eltérés esetén is felebbezni kívánnak, ugysem tud megegyezni a kincstár.

Hogy az adóalapra nézve az adózóval egyezségileg meg lehet állapodni, ez kétségtelenül kitűnik az általános kereseti adó Hivatalos Összeállításának 30. § (3) pontjához, valamint a jövedelem- és vagyonadó Hivatalos Összeállításának 51. § (3) pontjához füződő Végrehajtási Utasításokból. Csak az a baj, hogy ennek az „egyezség“-nek kötelező ereje törvényesen szabályozva nincs és ennek folytán nincs megállapítva az, mi történjék abban az esetben, ha az „egyezség“ dacára az adózó mégis felebbezéssel él. A jelenlegi törvényes rendelkezések mellett a felebbezés lehetősége az egyezségi megállapodás dacára sincs kizárva s ez a kincstár szempontjából föltétlenül hátrányos, mert joggal föltehető, hogy a kincstár a békés megegyezés reményében az adóalapot mérsékeltebben állapítja meg, mint abban az esetben tenné, ha az adózó egyáltalán nem mutat a megegyezésre hajlandóságot, hanem a kivetés ellen minden áron felebbezni kíván.

Másrészt azonban anomáliának kell kijelentennem azt, hogy ugyancsak a jelenleg érvényben álló rendelkezések szerint a felszólamlási bizottság az olyan adózót is beidézheti és adóalapját esetleg fölemelheti, aki az elsőfoku kivetés előtt adóalapjára nézve a kincstárral megállapodásra jutott. *Szerény véleményem szerint, ha az adózó és a kincstár között kötött „egyezséget“ komolyan fogjuk fel, akkor törvényben világosan és félreérthetetlenül kimondandó lenne, hogy a megkötött egyezés folytán az adóalap jogerőssé vált és az ilyen adóalapokat a felszólamlási bizottság hivatalból föl nem emelheti, sőt felülvizsgálata körébe egyáltalán nem is vonhatja.*

Ugyancsak az általános kereseti adó Hivatalos Összeállításának 30. § (3.) pontjához, valamint a jövedelem- és vagyonadó Hivatalos Összeállításának 51. § (3) pontjához füződő Végrehajtási Utasítások szerint abban az esetben, ha a nyereség- és veszteségszámla szerint mutatkozó jövedelem az adózó tényleges viszonyainak meg nem felel, vagy adatai aggályosak, a m. kir. adóhivatal (adófelügyelőség) könyvvizsgálatot rendel el.

Erre az u. n. előzetes könyvvizsgálat elrendelésére való törvényes felhatalmazást azonban tulajdonképpen nem a fent hivatkozott törvényszakaszok adják meg, — mert ezekben csak „szakértők“ esetleges meghallgatására való felhatalmazás foglaltatik, szakértők meghallgatása alatt pedig könyvvizsgálat aligha érthető, — hanem megadja a közadók kezelésére vonatkozó törvényes rendelkezések Hivatalos Összeállításának 11. § (4) pontja, ahol is expressis verbis ki van mondva, hogy a m. kir. adóhivatal (adófelügyelőség) a kive-

tési eljárás folyamán könyvvizsgálatot is jogositva van elrendelni.

Hogy az előzetes könyvvizsgálat elrendelésére való törvényes felhatalmazás nem az általános kereseti és a jövedelem- és vagyonadó Hivatalos Összeállításainak, hanem a közadók kezelésére vonatkozó törvényes rendelkezések Hivatalos Összeállításának fentemlitett szakaszán alapul, — erre a körülményre különben az általános kereseti és a jövedelem- és vagyonadó Hivatalos Összeállításainak Végrehajtási Utasításai a könyvvizsgálatra vonatkozó rész utolsó szakaszában utalni látszanak.

Ha pedig az adózó maga kéri könyveinek megvizsgálását, ebben az esetben a könyvvizsgálat feltétlenül elrendelendő, ha csak a m. kir. adóhivatal (adófelügyelőség) a könyvvizsgálattal bizonyítani kívánt tényállítást valónak el nem fogadja.

A könyvvizsgálatnak az adózó kérelmére való kötelező elrendeléséről azonban csak az általános kereseti és a jövedelem- és vagyonadó Hivatalos Összeállításainak Végrehajtási Utasításai rendelkeznek, — erre vonatkozólag a közadók kezelésére vonatkozó törvényes szabályok Hivatalos Összeállításában sincs imperatív rendelkezés. — Szerény véleményem szerint, tekintettel arra, hogy az előzetes könyvvizsgálat, ha azt az adózó kéri, részére fontos pénzügyi jogi biztosítékot jelent, a könyvvizsgálatnak ilyen esetben való kötelező elrendelését nem a Végrehajtási Utasításoknak, hanem a Hivatalos Összeállítások valamelyikének kellett volna kimondania.

Tudomásom szerint a gyakorlatban elég ritka eset az, hogy az adóhatóságok az elsőfoku kivetés előtt hivatalból könyvvizsgálatot rendelnének el. Ennek oka egyrészt a kivetés befejezésére rendelkezésre álló idő rövid voltában, másrészt pedig abban keresendő, hogy a szakértő könyvelő személyzet létszáma meglehetősen alacsony és a könyvszakértők másnemű hivatalos teendőkkel is túl vannak halmozva. Talán nem csalódom azonban, mikor azt hiszem, hogy az előzetes könyvvizsgálat hivatalból való igen ritka elrendelésének oka a kincstárnak az adózókkal szemben tanusított tapintatában is keresendő, hiszen a kincstár is teljesen tudatában van annak, hogy az adózók tulnyomó többsége előtt, — még akkor is, ha a könyvvezetés és a bemutatott könyvkivonatok ellen előreláthatólag a megejtendő könyvvizsgálat sem támaszthatna alapos kifogást, — a könyvvizsgálat foganatosítása egyáltalán nem kedves, mert könnyen érthetőleg alkalmatlanságokkal és kényelmetlenségekkel jár, az adózót pedig üzletének folytatásában meglehetősen fentartja és akadályozza.

Ezt a felfogást én is teljesen osztom, osztom pedig főleg

azért, mert minden olyan esetben, mikor az adózó könyveire hivatkozik és bevallását könyvbeli adatokkal támasztja alá, könyvvizsgálat nélkül is rendszerint könnyen elbirálható az, hogy a könyvek alapján való adóztatásnak helye lehet-e vagy sem?

A könyvvezetésnek ugyanis megvannak az általános és könnyen elsajátítható szabályai, amelyeknek ismerete birtokában rendszerint nem nehéz eldönteni, hogy a könyvbeli adatok *általában véve* hitelt érdemelnek-e vagy sem? Ha hitelt érdemelnek, ez esetben a kincstár, — amennyiben a bevallást változatlanul el nem fogadhatja, — az adózót beidézheti és vele az adóalap tekintetében esetleg megállapodást létesíthet, ha pedig a könyvbeli adatok a kincstár véleménye szerint hitelt egyáltalában nem érdemelnek, — ilyenkor helye lehet a becslésszerű adóztatásnak.

E tekintetben kivető hatóságaink, — minthogy a szükséges ismereteknek már a többizben megtartott elméleti és gyakorlati szaktanfolyamok révén is feltétlenül birtokában vannak, — nagyobb rutint akkor szerezhetnének, ha jóval több esetben szándékolnának a könyvek alapján adóztatni, — mint ezt jelenleg teszik.

S hogy a törvény intenciója szerint mennyire lehetőleg a könyvek alapján való, — nem pedig a becslésszerű adóztatás alkalmazandó, — az nem utolsó sorban kitűnik abból is, hogy az általános kereseti adó Hivatalos Összeállításának 50. §-a szerint a pénzügyminisztérium jogosítva van arra, hogy az adózókat, akár általában, akár azoknak egyes csoportjait, könyvek vezetésére kötelezze és a könyvvezetés módját rendeletileg szabályozza.

Ennek a felhatalmazásoknak alapján a pénzügyminiszter a Végrehajtási Utasításban a könyvek vezetésének kötelezettségét általánosan elrendelte minden az általános kereseti adó alá eső adózóra nézve, a könyvvezetés módját részletesen szabályozta és a könyvvezetés alóli mentességeket, valamint a m. kir. adóhivataloknak (adófelügyelőségeknek) a könyvvezetés kötelezettsége alól való felmentési jogkörét egészen szűk határok közé szorította.

Csak sajnálni lehet, hogy a gyakorlat, részben az adózók kényelmi szempontjaira való tekintettel is, a könyvvezetési kötelezettség betartásához ma már egyáltalán nem ragaszkodik, de azért ne felejtsek el kivető hatóságaink, hogy a törvényes és a pénzügyminiszteri rendelkezések ma is teljes hatályban vannak és hogy az erre vonatkozó pénzügyminiszteri rendelet ezekkel a szavakkal kezdődik: „Az általános kereseti adót mindenkor a valóságos tiszta jövedelem után kell kivetni. Ezt azonban csak akkor lehet megállapítani, ha az adózó bevételeiről és kiadásairól pontos könyveket vezet és azokat a pénzügyi hatóság rendelkezésére bocsátja“.

Az adókető hatóságoknak tehát be kellene látniok és érezniök kellene azt, { milyen anomália az, hogy egyfelől az adózók, abból a célból, hogy a valóságos tiszta jövedelem megállapítható legyen, pontos könyvek vezetására vannak kötelezve, — másfelől pedig, ha ilyen könyveket vezetnek és azokat a hatóság rendelkezésére bocsájtják, — a könyvbéli adatokat sokszor komoly indokok nélkül, figyelembe nem veszik.

Ha az adózónak könyvkivonatokra alapított vallomását a kető hatóság el nem fogadta s így az ügy fellebbezés folytán a felszólamlási bizottság elé kerül, a felszólamlási bizottság leghelyesebben úgy jár el, ha — feltéve, hogy az elsőfoku ketéssel szemben az adózó bevallását elfogadhatónak találja, — másodfokon a könyvkivonatok alapján állapítja meg az adót. Mert a felszólamlási bizottság az adókető hatóságoktól teljesen független, másrészt pedig kétségtelen az is, hogy a törvényerejű általános kereseti adó Hivatalos Összeállításnak a ketési eljárásra vonatkozó II. cím I. fejezete a 21. §-tól a 31. §-ig bezárólag az elsőfoku kető hatóságok eljárását szabályozza és nem is szabályozhat mást, — hiszen ketési eljárásról lévén szó, — ezalatt csak az adóalapoknak elsőfoku megállapítása érthető. Ugyanez áll a jövedelem- és vagyonadónak a ketési eljárásra vonatkozó megfelelő szakaszaira is. A felszólamlási bizottság tehát az I. foku megállapítástól teljesen függetlenül határoz s ha az adózó könyveit elfogadhatóknak találja, eljárásában nem tarthat szem előtt mást, mint az általános kereseti adó Hivatalos Összeállítása 12. §-ának (4) bekezdését, amely szerint ilyen esetben az adóztatás a könyvek alapján eszközlendő.

Ez a felfogás nem domborodik ki eléggé a felszólamlási bizottságok gyakorlatában, mert az elsőfoku ketés hatása és a kincstárnak a bizottságban való presztizse folytán, — bár az adózó könyvvezetése ellen, a felszólamlási bizottság sem talál komoly kifogásokat, — az adóalapot előszeretettel becslésszerűleg, vagy haszonkulcsok alkalmazásával állapítja meg másodfokon, holott ennek az eljárásnak csak akkor lehetne helye, ha a határozatban taxative felsorolandó okokból az adózó könyveit a bizottság sem vehette az adóztatásnál alapul.

Viszont a M. kir. Közigazgatási Biróságnak állandó gyakorlata az, hogy minden oly esetben, mikor az adózónak könyveire alapított bevallását kellő indokolás nélkül a felszólamlási bizottság sem vette figyelembe, a másodfokon megállapított adót feloldja és a bizottságot új határozat hozatalára utasítja, ami arra mutat, hogy a Biróság rigorózan a törvény imparatív rendelkezéseire alkalmazkodik és ettől eltérő gyakorlatot nem tűr meg.

Mint fentebb említettem, már a jelenlegi törvényes rendelkezések szerint is az elsőfoku ketésnél lehet helye az u. n.

„egyezségi“ adózásnak. Véleményem szerint, erre való tekintettel, de célszerűségi szempontokból is *módot kellene találni arra, hogy bizonyos esetekben a felszólamlási bizottság is ilyen egyezségi megállapodással állapíthassa meg az adóalapot. Természetesen azzal a korlátozással, hogy az adóalapnak ily értelmű megállapítása esetén az adózónak a másodfoku megállapítás ellen a Közigazgatási Birósághoz panaszjoga ne lehessen és így az illető adókivetési ügy végleges és jogérvényes befejezést nyerjen.* Az ilyen „egyezségi“ megállapodáshoz természetesen a bizottsághoz kirendelt kincstári előadónak is hozzá kellene az adott esetben járulnia, mert ha az előadó az egyezséghez való hozzájárulását megtagadja s a bizottsági határozat ellen panasszal kíván élni, ez esetben ily értelmű határozat hozatalának sok értelme nem lenne, mert az adókivetési ügy végérvényes elbírálás céljából mégis csak a Közigazgatási Biróság elé kerülne.

Érdemes lenne ezzel a kérdéssel foglalkozni, mert ily módon nagyon sok felesleges munkától kimélnők meg és nagyban tehermentesítenők a munkával tulterhelt Közigazgatási Biróságot. De persze e célból megfelelő törvényes intézkedések lennének szükségesek, mert bár elvétve ma is előfordul, hogy a felszólamlási bizottságok *quasi egyezségi alapon* állapítják meg a másodfoku adóalapot, ennek a megállapításnak törvényes kautáléja nincs, mert az adózó a bizottság megállapítása ellen ennek dacára a jelenlegi jogállapot szerint a Közigazgatási Birósághoz a határozat kikézésétől számított 15 napon belül panasszal élhet, ami viszont a kincstár szempontjából hátrányos, minthogy a kincstári előadó a bizottság határozatának kihirdetésétől számított 15 napon belül esetleg éppen abban a reményben nem élt a másodfoku megállapítás ellen panasszal, hogy a megállapítás ellen az adózó sem él panasszal s ilyenformán a bizottsági határozat jogerőssé válik.

Véleményem tehát oda konkludál, hogy a becslésszerű adóztatásnak, szakértői haszonkulcsok alapján való adómegállapításnak az elsőfoku kivetésnél csak akkor legyen helye, ha az adózó rendes könyveket nem vezet, vagy ha vezet is, de valóságának adatai aggályosaknak mutatkoznak s az aggályok beidézése és meghallgatása után sem oszlatóhatók el s ha ilyen esetben vele „egyezség“ nem köthető, vagy ha egyáltalán nem ad bevallást, vagy pedig ad, de nem számszerű bevallást. Az ilyen eljárás sokkal inkább megfelelne a törvény szellemének, mint a jelenleg követett gyakorlat, amely tömeges fellebbezésekre és panaszokra, a felszólamlási bizottságok és a Közigazgatási Biróság tulterhelésére vezet, az adózó közönség körében pedig általános elégtelenségre ad okot.

A revízió intézménye.

Uj és célszerű intézkedés az általános kereseti és a jövedelem- és vagyoadónál az u. n. revízió intézménye is, amely abban áll, hogy, ha a m. kir. adóhivatal (adófelügyelőség) vagy a pénzügyigazgatóság a benyújtott fellebbezésekből azt állapítja meg, hogy az adó hibás kiszámítás, a tényállásban való tévedés folytán vagy a törvény rendelkezéseinek téves alkalmazása következtében helytelenül állapított meg, az első foku kivetést saját hatáskörében helyesbiti. Ez az intézkedés azért nagyon célszerű, mert erősen tehermentesíti a fellebbezési bizottságokat s tulajdonképp minden fellebbezés revízió alá vonható, bár a kivetés mérve elleni fellebbezésekre az évenként megejtett revízió rendszerint nem terjed ki, — azonban kivételes esetekben, mikor az adózó állításait kétségtelenül igazolja s e mellett rendes könyvvezetést folytat, a revízió a kivetés mérve elleni fellebbezésekre is bátran alkalmazható lenne, — hiszen a tényállásban való tévedés alatt a kivetés mérve elleni panaszok is érthetők. Csak az a kár, hogy a kivetés eszközzésére rendelkezésre álló idő rövid volta legtöbbször gátat vet a revízió tágabb körű alkalmazásának.

Az üzemi tőke értékének megállapítása az ipari és kereskedelmi üzleteknél.

A vagyoadó kivetése terén csak a kivető hatóságoknak az ipari és kereskedelmi üzletek üzemi tőkéjének értékelése tekintetében követett eljárásáról óhajtok még röviden szólni.

Az idevágó törvényes rendelkezések a következők:

A jövedelem- és vagyoadó Hivatalos Összeállításának 32. § (2) pontja szerint az olyan ipari üzemeknél és kereskedelmi üzleteknél, amelyeknél szabályszerű üzleti könyveket vezetnek és rendes évi mérlegeket készítenek, az adó alá eső vagyont az adóévet megelőző naptári évben lejárt üzleti év utolsó napján mutatkozott állag szerint kell *bevallani* és *összeírni*. Hogy azonban a vagyontárgyak megbecslése is a mérleg alapján történhessék, ehhez a 33. § (1) pontja feltételként megkívánja még azt is, hogy a mérleg adatai elfogadhatók legyenek.

A Végrehajtási Utasítás ezekhez a törvényes rendelkezésekhez azt a magyarázatot fűzi, hogy a mérleg alapján való adózás csak annyit jelent, hogy az üzemi tőke felbecsülésénél csak azon vagyontárgyak vehetők figyelembe, amelyeket a mérleg és a leltár feltüntetnek, de nem jelenti azt is, hogy azok számszerű összegekben értékeltessenek és fogadtassanak el, amiként azokat az adózó értékelte. A Hivatalos Összeállítás 38. §-ához fűződő utasítás (4) pontja szerint pedig, ha a bevallás és az összeírás az üzemi tőkéhez tartozó vagyontárgyak-

ról kimerítő adatokat nem tartalmaz, akkor a szóbanforgó üzemnek üzemi tőkéjét az általános kereseti adó kivetésénél megállapított évi nyereség többszörösében kell felvenni. Ezt a többszöröst a pénzügyminiszter évről-évre rendelettel állapítja meg.

Szerény véleményem szerint a Végrehajtási Utasításnak ez a rendelkezése csak az elsőfoku kivető hatóságokat kötelezi, de a felszólamlási bizottságot már nem. A felszólamlási bizottság ugyanis az üzemi tőke értékelését sérelmező fellebbezés esetén alig tehet egyebet, minthogy a törvény által irányadónak tekintendő átlagos forgalmi értéket törekedik kinyomozni, amennyiben tehát az adózó rendes könyveket vezet, a mérleget és a leltárt megvizsgálja, — és föltéve, hogy a vagyontárgyak értékelése a bizottság nézete szerint az átlagos forgalmi értéknek megfelel (az áruleltár árai a Kereskedelmi Kamara tanúsítása szerint az év végei forgalmi áraknak megfelelnek), — az üzemi tőke értékét a mérlegszerinti tőkeszámla, mint a tiszta üzleti vagyon értékének alapulvételével állapítja meg. A kereskedelmi üzletek és ipari üzemek üzleti tőkéje ugyanis véleményem szerint csak az üzleti tiszta vagyon lehet, vagyis az aktív és a passzív vagyon különbözete.

Ezzel szemben azonban szinte kizárólagosnak tekinthető az a gyakorlat, hogy a felszólamlási bizottságok még abban az esetben is, ha az általános kereseti és a jövedelemadónál a bemutatott mérleget és nyereség-vesztésszámlát alapul vesznek és elfogadják, az üzemi tőke értékelésénél az első foku kivetés értékeléséhez ragaszkodnak, vagy legfeljebb az alkalmazott szorzószámot mérséklék, a mérleget és az áruleltárt azonban az üzemi tőke értékének megállapításánál alapul el nem fogadják.

Az ilyen irányu gyakorlat a fentebb kifejtettek szerint nem helyeselhető.

Sőt, szerény véleményem szerint, a kivető hatóságok is tulmennek a Végrehajtási Utasítások intencióján, mikor az üzemi tőke értékének megállapításánál, szinte kivétel nélkül, a pénzügyminiszter által évenként megállapított, jelenleg az általános kereseti adó alapjának 1—5-szörösét kitevő többszöröst vesznek alapul, mert ez a többszörös tulajdonképpen csak azoknál az adózóknál lenne alkalmazható, akik az üzemi tőkéhez tartozó vagyontárgyakról kimerítő bevallást nem adnak, a mérleg és a leltár azonban az üzemi tőkéhez tartozó vagyontárgyak tekintetében kimerítő bevallásnak tekintendő, mert abban az üzleti vagyonnak minden egyes alkatrésze részletesen fel van sorolva. Ennélfogva azoknál az adózóknál, akik bevallásukhoz mérleget és áruleltárt csatolnak, az üzemi tőke értéke helyesen már az első fokon nem a szorzószámok

alkalmazásával, hanem a mérleg alapján, vagy legalább is a mérleg megfelelő figyelembevételével lenne megállapítandó.

Végül — és ezzel zárom értekezésemet — megjegyzem még, hogy ahol a pénzügyi hatóságok gyakorlatára utaltam, mindenütt a budapesti adóhatóságok gyakorlatát tartottam szem előtt, — a vidéki hatóságok gyakorlatát, — amely azonban a lényeges pontokban aligha tér el a budapesti hatóságok gyakorlatától, — közelebbről nem ismerem.

Laky Géza.

A külföld rövidlejárata követelései az Egyesült-Államokban.*

A külföld amerikai, különösképen pedig a newyorki pénzpiacra fennálló rövidlejárata követelései felbecslésének, ill. hatásuk megvilágításának kérdése egyike a legnehezebbeknek azon problémák között, melyekkel az amerikai közgazdaság háboru utáni páratlan fejlődése tudományunkat szembeállította. Egyben azonban a legfontosabb feladatok közé is tartozik, mivel — mint azt későbbben még látni fogjuk — ezen követelések az amerikai pénzpiac és ezáltal a világgazdaság hitelviszonyainak jövőbeni alakulására jelentékeny hatással vannak.

A probléma, — bár a külföld érdeklődését nagyobb mértékben tulajdonképpen csak néhány évvel ezelőtt keltette fel — igen régi, keletű. A kutatások még a háboru előttre nyulnak vissza. Abban az időben t. i. azonfelül, hogy az európai államok hatalmas összegeket fektettek be az amerikai közgazdaságba,¹ elsősorban az Egyesült-Államok célszerűtlen hitel- és (főleg) pénzszervezete miatt, a termés lebonyolítására kénytelen volt évente igen nagyösszegű rövidlejárata kölcsönt Európában is igénybevenni.² A kölcsönök legnagyobb részét Anglia folyósította. A háboru kitörése is így találta a newyorki pénzpiacot és az angol kölcsönök hirtelen bekövetkezett visszavonása a gazdaságot alapjában rendítette meg. A font árfolyama az aranypontok fölé átmenetileg 40%-kal is emelkedett, úgyhogy csak az éppen megalakult Federal Reserve bankok erőteljes közbelépésére, ill. az Angol Bankkal (a fontköveteléseknek Canadába való aranyszállítás alapján eszközlendő engedélyezése tárgyában) történt megállapodások

* Jelen cikk 1928. évi december hónapban készült. Az amerikai kereskedelmi miniszterium időközben közzétett hivatalos felvétele szerint a netto eladósodás 1.638 millió dollárt tesz ki, a cikkben közölt 1.600—1.700 millióval szemben.

¹ Sir George Paish (Nat. Monetary Commission XX. köt. 174—175. old.) ezek összegét 6 milliárd dollárra becsülte; melyből 3.5 milliárd angol követelés volt.

² Schumacher az 1907-iki nagy válság évére 400 millió dollárra teszi az Európában elhelyezett amerikai elfogadványok összegét. (Die Ursachen der Geldkrise von 1907. 24. old.)

hatásában muljon el a válság. Ezen meglehetősen drasztikus tapasztalatokon azonban az amerikai illetékes körök tanultak és amikor — a viszonyok változásával, természetesen egészen más okból — a külföld újra nagy rövidlejáratu követelésekre tett szert Newyorkban, az illetékes körök a legnagyobb súlyt helyezték azok összegszerű felbecslésére, nehogy újabb meglepetések érhessék a pénzpiacot.

Nem tartozhatik jelen munka feladatai közé azon fejlődés ismertetése, mely a háboru folyamán az Egyesült-Államok vagyonszerkezetét alapjában változtatta meg. Az általunk tárgyalandó probléma tekintetében ezen események csak annyiban bírnak jelentőséggel, hogy az antant államai az Amerikában megrendelt hadiszerek ellenértékének kifizetésére, ill. devizapolitikai célokból eszközölt³ különféle pénzügyi műveletek eredményeképpen hatalmas összegű rövidlejáratu követelés birtokában voltak a háboru alatt, mivel az összegek rendelkezésre bocsátása és felhasználása természetesen nem volt párhuzamosan keresztülvihető. Midőn Amerika az antant oldalán belépett a háboruba, a hadviselő felek tapasztalatainak okulva, hihetetlen nagymérvű pénzügyi műveleteinek végrehajtására a bank- és hitelszervezetet állami ellenőrzés alá helyezte, nehogy bármilyen akadály is merülhessen fel. Az ellenséggel való kereskedelemről szóló 1917 október 6-iki (de már a június 15-iki, ill. több kisebb jelentőségű) rendelet is ezt célozta részben. Betetőzi ezeket az 1918 január 26-iki, mely az állam ellenőrzését úgy a devizakereskedelemre, mint a hazai pénzpiacokra, a leghatásosabb módon terjeszti ki. A rendelet végrehajtása céljából az összes bankokat kötelezték a külföldiekkel szemben fennálló tartozásaik bejelentésére. Az első statisztikai felvétel 1918 február 27-ről szól. Ezen időpontban összesen

§ 773,882.376 ⁴

külföldi követelést jelentettek be az ellenőrző hatóságoknak. Ebből

§ 387,170.354

volt a külföldi államok kormányainak követelése. A háboru befejeztéig (1918 november 13.) az előbbi összeg 927,446.517

³ Az angol kormány már a háboru kezdetétől fogva igyekezett az angol tulajdonban levő értékpapírok mobilizálása által dollárkövetelésekre szert tenni, hogy fentemlített célok elérésében ne legyen tisztán amerikai kölcsönökre utalva. 1916 január 1-ig, mikor az u. n. Dollar Securities Committee megalakult, összesen 1100 millió dollár értékű értékpapírt adtak el az angolok Amerikában; 1919 március 31-ig pedig további 1322 milliót.

⁴ Federal Reserve Bulletin. 1921. VII. kötet. December. 1406—12 oldal.

dollárra emelkedett. Ezen összegből 195,209.012, illetve 56,890.922 volt Franciaország, illetve a francia kormány és 160,025.473, ill. 136,198.215 Anglia, ill. az angol kormány követelése az utóbbi időpontban. A háborus gazdálkodás fokozatos leépítése folytán az aranyembargo felemelése, ill. a szövetséges államok valutái árfolyama, u. n. peggingjének (szilárdan tartásának) megszüntetése után, 1919 június 26-án a külföldi követelések nyilvántartását is beszüntették. Az utolsó jelentés szerint összesen

\$ 643,047.233

összegü rövidlejáratu külföldi követelés állott fenn 1919 jun. 25-én az Egyesült-Államokkal szemben. Ebből 210,345.520 volt külföldi kormányok birtokában. Anglia, ill. az angol kormány követelései 105,363.541 és 44,114.376-ra, a francia követelések összege pedig 68,852.622, ill. 28,266.929-re csökkent.

Ezen időpont után a bejelentési kötelezettség megszűn-
vén, hivatalos jelentések nem készültek. A rendelkezésre álló adatokat tehát igen nagy óvatossággal kell kezelnünk, annál is inkább, mivel azoknak legnagyobb része az amerikai fizetési mérleg felbecslésével kapcsolatban történt. A fizetési mérleg alakulásának kérdését pedig, főleg a legutóbbi időben, túlságosan befolyásolják politikai momentumok. Hisz a most történt elnökválasztás alkalmából is láthattuk, hogy az amerikaiak fizetési mérlegüknek állítólagos kedvezőtlen voltára hivatkoznak az u. n. szövetségközi adósságok és a reparációs adósságok rendezésével kapcsolatban. Így tehát a legelső sorban rendelkezésre álló hivatalos fizetési-mérleg becslések, melyek a Hoover vezetése alatt álló kereskedelmi minisztérium ad ki rendszeresen, nem igen tekinthetők teljesen megbízható forrásnak. Mi sem mutatja azt jobban, mint az a számos éles támadás, mely azokat Európában érte.

Fenti jelentések különben is csak az 1922 utáni időre vonatkoznak. A közbenső időkre, — mint legmegbízhatóbbak — J. H. Williams⁵ és B. M. Anderson⁶ becslései állanak rendelkezésre.

Előző szerint az Egyesült-Államoknak 1919 elején fennálló kb. 200 millió dollár összegü rövidlejáratu tartozása a háboru befejeztével meginduló roppant kivitele, de máskülönben is igen kedvező fizetési mérlege következtében 1920 szeptemberig kb. 3500 millió rövidlejáratu követelésre változott volna Európával szemben. Mint az összes többi becslés mutatja, ezen feltevés nem felel meg a valóságnak.

⁵ The Review of. Ec. Stat. IV. köt. 3. füz. 1922 július. The balance of international payments of the United States for the year 1921.

⁶ The Chase Economic Bulletin. I. köt. 1. füz. 1920. okt. 8 old. 3½ billion dollár floating debt of Europe to private creditors in America.

Williams 664 vezető bank- és exportcéghez intézett körkérdésekre kapott válasz alapján a következő eredményeket közli:

	1920 július 1. ezer dollárban	1921 július 1.
Amerikai követelések	269.368	246.565
„ tartozások	238.075	161.577
Amerikai rövidlejáratu hitel tehát	31.293	84.988

mely eredmény sokkal inkább megfelel a további kutatások eredményeinek. A háboru befejezését követő 2 év alatt tehát az amerikai gazdaság rövidlejáratu követeléseinek mérlege is aktivra fordult. Ezen aktiválódást az európai államok fokozott szükségleteinek kielégítése, mely részben a kormánykövetelések felhasználásával eszközöltetett, ill. hosszulejáratu kölcsönök kibocsátásának lehetetlensége okozta. A világgazdaság fokozatos felépítésével a helyzet alapjában változott meg. A kereskedelmi minisztérium összeállításai⁷ 1922-ben 1508 millió, 1923-ban pedig 119 millió dollár tulhitelezésről számolnak be. Ezen összegeknek folyósítását a külföld rövidlejáratu követeléseinek beözönlése, mely az európai államokban végbemű infláció, ill. fokozott adóztatás következtében egyre nagyobb mértékben⁸ történt, tette lehetővé. A külföldi követeléseket a jelentés 1922 közepére 418 millió, 1923 közepére 491, 1924 közepére 721 millió dollárra teszi. A helyzet a következő évben sem változott meg. A bankokhoz intézett körkérdés eredménye⁹

1924 december 31-én	909 millió
1925 december 31-én	848 millió

dollárra értékeli a külföld követelését az Egyesült-Államokkal szemben. Az 1924. év második felében történő hirtelen emelkedés valószínűleg a márka stabilizációval, ill. a reparációs kérdés időleges megoldásával kapcsolatban kibocsátott u. n. Dawes-kölcsön ellenértékének, mely a német jegybank devizatartalékának magját tette, az amerikai piacon való meghagyásában leli magyarázatát.¹⁰ A következő jelentés újabb nagy emelkedésről számol be: Eszerint 1926 végén a helyzet a következő lett volna:

⁷ The Balance of international payments of the United States in 1924. Rufus S. Tucker U. S. Dept. of Commerce. Trade Information Bulletins. No 340. Washington, 1925. 21—22. oldal.

⁸ A német aranyvaluta vagyont az infláció végén Landsburg (Die Bank, 1922. 389. oldal) 4 milliárd aranymárkára, a szakértői bizottság (Die Sachverständigen Gutachten. Berlin, 1924. 29. és 77. oldal) 1.2 milliárdra becsüli. Igaz, hogy ezen összeg tekintélyes részben készpénzből állott.

⁹ U. a. az 1925-ös évre. Összeállította Franklin W. Ryan. No. 399 Washington, 1926. 26. oldal.

¹⁰ U. a. az 1926-os évre. Összeállította Ray Hall. No. 503. Washington, 1927. 46. oldal.

Amerikaiak folyószámlakövetelése (deposits)	327 millió dollár
Amerikaiak kölcsönei (loans and overdrafts)	682 „ „
Amerikaiak egyéb rövid lejáratú külföldi befektetése	80 „ „
	1.089 millió dollár

Ezzel szemben állnak :

A külföld folyószámlakövetelése	1.443 millió dollár
„ „ kölcsönei	384 „ „
„ „ egyéb rövidlejáratú befektetése	419 „ „
	2.246 millió dollár

Tehát az Egyesült-Államok rövidlejáratú tiszta tartozása
1.157 millió dollár

lett volna ebben az időben.

Az utolsó jelentésben a kereskedelmi minisztérium¹¹ nem ad végösszeget. Ezen eljárásának indokolásában közli, hogy a bankokhoz intézett körkérdések az 1927. évben 1052 millió dollár emelkedésről számoltak be, mely összeget fenti hatóság nem fogadhatta el, mivel az 1927. év végén meginduló arany-exporttal, az európai kamatláb fokozatos emelkedő tendenciájával, és a fizetési mérleg egyéb pontjaival sem tudta összhangba hozni. Bár a francia valuta de facto bekövetkező stabilizációja következtében a Banque de France kb. 1 milliárd dollár összegű devizát halmozott fel aránylag igen rövid idő alatt, bár a bankok több ízben bizonyították összeállításuk helyességét, bár igen valószínű, hogy az egyre emelkedő összegű külföldi hosszulejáratú összegek jórészt a hitelt felvevő országot közvetlen vagy közvetve hosszú ideig a newyorki pénzpiac rendelkezésére bocsátják, a Department of Commerce szerint az ezen összeg beszámításával feltüntetett kb. 2.2 milliárd dollár túl magas. Ez annál is érdekesebb, mert az általa túl pesszimistikusan becsült fizetési mérlegbe sem fért be a bankok által jelentett emelkedés. Nincsen ezen állásponton *Mellon*, aki az 1927-iki pénzügyi évről szóló jelentésében¹² *Burgess*-el, a newyorki Federal Reserve Bank egyik vezető személyiségével szemben, kit itt általában a hitelviszonyok egyik legjobb ismerőjének tartanak és aki a külföld követeléseinek összegét csak 1 milliárd dollárra értékeli¹³ (igaz, hogy

¹¹ U. a. az 1927-es évről. Összeállította Ray Hall. No. 552. Washington, 1928. 45. és köv. lap.

¹² Report of the Secretary of the Treasury on the fiscal year ended June 30, 1927. Washington, 1927. 70. oldal.

¹³ The Reserve Banks and the Money Market. New-York & London, 1927. 269. oldal. Hasonló összeget említ meg a Federal Reserve Bulletin 1927. júniusi száma is (392. oldal) szintén a jegybankok tekintetében. Az egyetlen biztos adatunk a Federal Reserve Bankok havi jelentéseiben kimutatott idegen bankok számlájára vásárolt elfogadványok tétele. Ez 1927. augusztusában 166 millió dollár volt. A legutóbbi Federal Reserve Bulletin jelentése szerint (1928. november, 809. oldal) 1928. szeptember 29-ig 265 millióra emelkedett (december 14-ig pedig

csak a jegybankok követeléseit véve figyelembe, ami ha abban az időben nem is, de ma igen nagy különbséget tesz), kb. 2 milliárd dollárra becsüli 1927 június 30-ra.

Ezen hatalmas eltérések miatt, melyek az igen nagy apparátussal dolgozó hivatalos szervek becslésénél mutatkoznak, igen hálátlan feladatnak látszik a különböző adat-összeállítások bírálata. Hiszen alig van mód arra, — különösen mivel csak a kereskedelemügyi minisztérium közli becslési módszerét, — hogy a bírálatot szilárd alapokra fektessük.

A jegybankok amerikai követeléseinek becslése tekintetében bizonyos támpontot ad a jelentéseikben szereplő devizatartalék nagysága. Ha azonban meggondoljuk, hogy a francia és a német jegybanknál, valamint a délamerikai jegybankoknál, melyek ezen szempontból talán a legfontosabbak, a kimutatott devizatartalék korántsem tünteti fel külföldi követeléseik tényleges összegét, mivel egyrészt politikai okokból nem mutatják ki azokat, másrészt pedig a fennálló törvényes szabályok értelmében ezen követelések egyrésze nem számítható be a devizatartalékba,¹⁴ akkor ezen támpontot sem fogadjuk el minden fenntartás nélkül. Valószínűnek látszik azonban és ezen becslésünket az itteni mértékadó körök is megerősítették, hogy az összes jegybankok külföldi követeléseinek összege 1.8—2 milliárd dollár között mozog. Ezen összegnek kb. a fele a *Banque de France* birtokában van, annak ellenére, hogy az elmúlt év végén és a jelen év folyamán kb. 350—400 millió dollár összegű aranyat vett igénybe ezen követelései alapján.¹⁵ Ha meggondoljuk, hogy a devizatartaléknak valószínűleg 50—60%-a van dollárban elhelyezve, úgy a *Burgess*, ill. a *Federal Reserve Board* által megadott 1 milliárd dollárnyi összeg elfogadhatónak látszik.

A magánkövetelések ellenőrzése még nagyobb nehézségekbe ütközik. Ebből a szempontból csak két közvetlen adat áll rendelkezésre. Az egyik a kanadai bankok kimutatása, mely szerint kb. 200 millió dollárnyi hitelt engedélyeztek Amerikában, mely összegnek legnagyobb része a newyorki pénzpiacon

284 millióra), ami azonban, sajnós, semmit sem bizonyít, mert lehetséges, hogy a külföldi jegybankok az utóbbi évben igyekeztek követeléseiket a jegybanknál koncentrálni.

¹⁴ A Bank of England pl. egyáltalában nem közöl adatokat külföldi követeléseit tekintetében, pedig valószínűleg szintén rendelkezik devizákkal. Erre mutat legalább is *Kisch* és *Elkin*-nek a *Norman* kormányzó előszavával ellátott könyve (*Central Banks*. London, 1928. 121. oldal). A német bank váltótárcájának időlegesen $\frac{1}{2}$ — $\frac{1}{3}$ része állott fentemlitett természetű külföldi követelésekből. A francia bank váltótárcájának valószínűleg még nagyobb hányada külföldi követelés.

¹⁵ Pontos adatok hiányoznak. A francia bank kimutatásai nem szolgáltatnak kimerítő felvilágosítással, mivel már a de jure stabilizáció előtt is igen nagy összegű aranyat vett át a *Banque de France*, amiről hivatalos jelentés nincsen.

van elhelyezve. Ezenfelül rendelkezésre állnak a német nagybankok jelentései, melyek szerint az ezen intézetek által felvett rövidlejáratu külföldi, — legnagyobbbrészt amerikai — kölcsöneiknek, melyeket összességükben nem tekintünk rövidlejáratu kölcsönöknek,¹⁶ mivel állandóan meghosszabbítottak, kb. 20%-a volt a külföldön, — nagy hányadukban főleg Amerikában — elhelyezve, hogy az egyes kölcsönök lejáratu és újabb kölcsönök felvétele közötti tartamot áthidalhassák. Ez tehát szintén igen jelentős tétel, melyet a többi államoknak rendelkezésére bocsátott kölcsönök hasonló része emel tekintélyes mértékben.

További, — habár nem nagyon szilárd — támpontot nyújtanak az európai kormányok és magánosok kölcsöntörlesztéseiről és kamatfizetéseiről szóló jelentések. Az elmúlt évben a kereskedelmi minisztérium jelentése szerint 535 millió dollárt fizetett a külföldi hosszulejáratu kölcsöneinek kamata fejében, tisztán (a kamatjövödelem t. i. 738 millió volt, melyből levonandó Amerika hasonló fizetése, 203 millió összegben). A hadikölcsönökre visszafizetett 206 millió dollár, mégpedig 160 millió kamat, 46 millió törlesztés fejében. Magánosok törlesztettek további 200 millió dollárt kölcsönök teljes visszafizetése és 104 milliót pedig sinking fund tranzakciók után.¹⁷ Ha meggondoljuk, hogy — elsősorban a kormányok és a sinking fund operációknál — a szükséges amerikai követelések megszerzése elég hosszú időre lesz elosztva, nehogy az egyszerre fellépő egyoldalú kereslet a devizaárfolyamokat kedvezőtlenül befolyásolja, akkor fenti igen jelentős összegek egyrészét szintén hozzá kell számítanunk a külföld rövidlejáratu hiteleihez. Ezen hitelek majdnem teljesen a napi piacon (call money market), vagy a bankelfogadványok piacán nyernek befektetést, mivel fenti célokra csupán ezen abszolút liquid befektetési módok jöhetnek tekintetbe.

A következő tétel, mely problémánk szempontjából tekintetbe veendő, az amerikai piacon kibocsájtott külföldi kölcsönök tételei, miután nagyon valószínű, hogy ezen kölcsönök egy részét, még pedig a mai kamatviszonyok mellett nem jelentéktelen részét, a kölcsönvevők (miután nem valószínű, hogy azt egyszerre használják fel) több-kevesebb ideig az amerikai piacon rövidlejáratu hitel formájában befektetik. Miután pedig a külföldi kölcsönkibocsájtások folytatólagosan eszközöltetnek, ezen tétel is egy állandó jellegű külföldi kölcsönt jelent az Egyesült-Államok számára. A *Financial and Commercial Chronicle* összeállítása szerint 1927-ben összesen 1,555.231.925 dollár (excl. u. n. refunding) külföldi kölcsön

¹⁶ Kb. 3 milliárd aranymárka (volt mult év végén. Az egyedi kölcsönök természetesen rövidlejáratuak voltak.

¹⁷ Id. munka, 27. oldal.

lett elhelyezve.¹⁸ 1928 szeptember végéig a *Federal Reserve Board* jelentése szerint a kibocsájtások összege 1.215.6 millió dollár volt (az 1927. év azonos periodusában csupán 1.087.7 millió¹⁹).

További hitelforrás Amerika részére az idegen államok tőzsdei, ill. hosszulejárata befektetést célzó pénzügyi műveletei.²⁰ Bár a külföld amerikai vagyona a háború következtében nagyon megfogyott, a kereskedelemügyi minisztérium azt még ma is kb. 3.700 millió dollárra becsüli. Ebből 750—1.000 millió az angoloké, 722 millió a kanadaiaké. Különösen azért jön ezen tétel figyelembe, mert — legalább is a fenti hatóság jelentése alapján²¹ — a külföld igen nagy mértékben változtatja befektetéseit. Így az elmúlt évben 891 millió amerikai értékpapírt vettek át külföldiek és 28 milliót fektettek be közvetlenül, míg 709 millió az amerikaiak által lett visszavásárolva, ill. törlesztve. Ezzel szemben az amerikaiak csak 412 millió dollár értékű külföldi értékpapírt adtak el újra külföldieknek. Ezen tranzakciók közben természetesen igen nagy összegű idegen követelés támad az amerikai piacokon, melyet a külföld a pénzpiac rendelkezésére bocsájt és melyeket, mint láttuk, az amerikaiak hasonló operációi európai tőzsdéken távolról sem tudnak kompenzálni. Végül pedig számolnunk kell azon körülménnyel is, hogy a külföld úgy a newyorki értékpapír, mint a chicagói terménnytőzsdén igen nagy arányokban spekulál, ami (még abban az esetben is, ha nincs kamatkülönbség Newyork és az európai nagy pénzpiacok között utóbbiak javára) nagyösszegű külföldi követelések tartását vonja maga után, bár igen valószínű, hogy ezen tranzakciók tulnyomó többsége amerikai kölcsönök segélyével bonyolódik le, továbbá hogy amerikai cégek szintén spekulálnak európai tőzsdéken.

Becslésünk megtétele céljából a kereskedelmi minisztérium előbb említett 1926 végére szóló becslését fogadjuk el kiindulási pontnak, miután ezen becslés valószínűleg megfelelt az akkori viszonyoknak, mint az *Burgess* becslésével való összehasonlításából is kitűnik. Azonkívül meg kell gondolnunk, hogy a legutóbbi évben a rövidlejárata követelések és tartozások szaldója, annak ellenére, hogy kb. 500 millió dollár arany lett főleg Franciaország és a délamerikai államok által kivonva, ami természetesen követelései terhére történhetett csak, minden valószínűség szerint nem változott lényegesen, mivel fenti változásokat egyrészt az amerikai bankok hitel felmondásai, — melyek a francia, részben angol bankok közbelépése nélkül végzetes hatásuk lehettek volna jónéhány

¹⁸ 1928. évf. 304. oldal.

¹⁹ Fed. Res. Bulletin, 1928 nov. 759 oldal.

²⁰ Ehhez járult a múlt évben az Alien Property Custodian kezelésében levő 525 millió dollár (u. o. 24. old.) részleges felszabadítása.

²¹ U. o. 24—25. oldal.

európai pénzpiacon, — részben pedig a külföld a magas kamatok által vonzott újabb hitelei, ill. a tőzsdenyereségek realizálása által keletkező követelések el nem vonása (ezen utóbbi azonban nem lehetett nagyon jelentős, mivel a külföld érték-papírvásárlásai kompenzálták) tulkompenzálta.

Tekintetbe veendő azonfelül, hogy az amerikai tőkeexport legnagyobb része hosszulejáratu befektetés formájában történik. Rövidlejáratu követeléseket előidéző pénzügyi műveletek terén (mint kamatfizetés, sinking fund, stb.), mint láttuk, a külföldi államok tevékenysége minden téren sokkalta nagyobb, mint az Egyesült Államoké.

Mindezen szempont és tényező számbavétele mellett a külföld, elsősorban pedig Európa többletkövetelését a jegybankokén felül, kb. 500—700 millió dollárra kell tennünk.

A szóbanforgó adatok természeténél fogva azonban ezen becslést is csak igen nagy fenntartásokkal lehet ugy adni, mint elfogadni, bár több illetékes amerikai szakember megerősítette fenti becslésünket. Jelen munkának inkább az volt a célja, hogy a „Grössen-Ordnung“-ot állapítsa meg és rámutasson azon tényezőkre, melyek ezen többlet-követelések kiutalását előidézik.

Hátra volna még azon hatások vizsgálata, melyeket ezen külföldi követelések az amerikai gazdasági életre gyakorolnak. A legutóbbi időkig, — de részben még ma is — ezen követelések az Egyesült-Államok részére igen nagy jövedelmi forrást jelentettek. Az amerikai kölcsönöknek jelentős része t. i. ezen követelések által vált lehetségessé. Miután pedig a két kölcsöntípus kamatlába között igen jelentékeny különbség volt, melyet a kereskedelmi minisztérium²² is kb. 2%-ra becsül a rövidlejáratu, 3½% a hosszulejáratu követeléseknél. A jelenlegi kivételes helyzetre, mely azonban az amerikai belső papirinflációra, ill. a jegybankoknak ez elleni küzdelmére vezethető vissza, természetesen nem vonatkozik ezen becslés. Jelenleg a külföld legalább is nem fizet rá ezen követeléseire. Ha azonkívül meggondoljuk, hogy a külföld követeléseinek legnagyobb része európai eredetű volt; ha meggondoljuk, hogy Amerika európai befektetései a kereskedelmi minisztérium kedvezőbbik becslése alapján is csak 3671 millió dollár volt, mellyel szemben áll az európai államok legalább 2500 millió

²² Az 1926. évre szóló jelentés, mely 2246 rövidlejáratu külföldi követelés kamatterhét 78 millióra, 1089 amerikai rövidlejáratu külföldi követelés kamatterhét 57 millióra, 10.500 — az alacsonyabbik becslési adat — jövedelmét pedig 678 millió dollárra becsüli, mely utóbbi adat azonfelül még minden valószínűség szerint túlalacsony is, amivel az amerikai befektetés majdnem 50%-a közvetlen befektetés volt, amely biztosan többet hozott a felvett 6½%-nál, az értékpapírok jövedelmi kulcsa pedig, a kereskedelmi minisztérium összeállítása ellenére is, valószínűleg szintén magasabb volt.

dollár értékű befektetése az Egyesült-Államokban, akkor azon meggyőződésre kell jutnunk, hogy azon nagyszerű fejlődés, melyen Amerika a legutóbbi évtizedekben átment, elég nagy részben európai segítséggel történt.²³ Ami annál kedvezőtlenebb Európa részére, amennyiben az amerikai pénzpiac az itteni teljesen irreális spekulatív hajlamok miatt igen nagy hullámzásoknak van kitéve, tehát a „*Világbankár*“-i szerep betöltésére semmikép sem alkalmas. Megerősíti ezen megállapításunkat azon körülmény is, hogy a nagy külföldi kibocsátások jókora része, mely hatalmas adót jelent jutalék és árfolyamdifferentiák által Európa részére, jórészt szintén európai pénz által válik lehetségessé: a külföld tehát jórészt t. i. az európai nemzetek 1927-ben az 1558 millió dollár értékű új értékpapír ellenértékhez a kereskedelmi minisztérium jelentése szerint 954 millió dollárt szolgáltatott különféle módon (jutalék, visszavásárlás, stb.), míg az Egyesült-Államok „tisztá tőkekivitele“ csak 604 millió dollár volt, melyből pedig egy tekintélyes rész a ki nem mutatott rövidlejárata hitelemelkedésekre, ill. a háborus adósságok törlesztésére és kamatszolgáltatására esik.²⁴

Ezen, Amerika részére talán tulságosan is kedvező oldalal szemben áll a problémánk központját képező külföldi követeléseknek egy, Amerika részére nem oly tulkezdvező hatása, melynek elhárítását *Burgess* oly kitünően ismertette. A *Federal Reserve Bankok* célszerű politikája folytán ezen hatás nagyrészt el lett hárítva. Azon veszélyt sem szabad tulbecsülni, melyet itt általában nagyon hangsúlyoznak, hogy t. i. amennyiben a külföldi jegybankok követeléseiket aranyban lehvinnák (ami azon — habár, mint láttuk általában nagyon sovány-jövedelemnek megszűnésével járna, amit ezen követelések az európai államok részére jelentenek), ugy menthetetlenül deflációnak kellene Amerikában bekövetkeznie. Ez nem áll. A *Federal Reserve Bankok*nak módjában áll megfelelő „Open Market Operációk“ által az elvont aranykincset pó-

²³ A kérdés politikai oldalával, mely különösen most, Hoover megválasztásával minden valószínűség szerint bekövetkező aktív és agresszív kereskedelempolitikai imperializmussal válik csak igazán aktuálissá, nem foglalkozhatunk. Tragikomikus azonban, hogy Európa miként segíti (és ez, sajnos, semmiképpen sem változtatható meg) legnagyobb, sőt tulhatalmas versenytársát. Az egész helyzet Amerika kivételes háborus állására vezethető vissza, mikor is monopolszerű helyzettel birt az export terén és vámvédelmével megakadályozta, hogy a háboru befejezte után a külföld importtal szerezhesse vissza elveszett aranykincset. Talán egyedül Franciaország van abban a helyzetben, hogy — láthatatlan — exporttal fizessen a Egyesült-Államoknak. Az amerikai álláspontra jellemzőek Hoover beszédei a vámtarifa tekintetében, illetve Coolidge beszéde az Egyesült Államok szerepéről a háboru alatt.

²⁴ L. az 1927. évi jelentést id. m. VI., VII. 34. és köv. lapokon.

tolni és ha meggondoljuk, hogy az *Egyesült-Államokban* 375 millió dollár aranypénzen kívül 960 millió aranyjegy van forgalomban, mely utóbbiak éppen azért helyeztetek forgalomba, hogy az aranyfedezeti arány csökkenjen, nehogy az itteni ugyanis erős inflációnisztikus mozgalom által is támaszt nyerjen és melyek, mint azt *Burgess* is megerősíti,²⁵ egy év alatt könnyen kivonhatók a forgalomból, tehát a jegybankkövetelések jórésze (nem a teljes összegük, mivel 1 milliárd aranyjegy bevonása ugyanolyan összegű *Federal Reserve Note* kibocsátásával járna, mely legalább is 400 millió dollár aranyat, tehát aranyjegyet köt le) a Federal Reserve Bankok aranykincsének csökkenése nélkül is végrehajtható lenne. A pénzpiacra tehát abban az esetben, amennyiben a Federal Reserve Bankok megfelelően járnak el, a követelések visszavonásának semmiféle hatása nincsen.

Más azonban a jelenlegi helyzet. A *Federal Reserve Bankok* 1928-ban, — kivéve októberben, amikor nagymennyiségű és az emelkedő készpénzszükséglet követelményeit meghaladó bankelfogadványt vásárolt a jegybank a pénzpiacon, — nemhogy nem pótolják a pénzpiacnak az export által történő veszteségeit,²⁶ hanem az év legnagyobb részében elfogadványok és állampapírok eladása útján mindinkább megszorították a bankok (rediszkontón felüli, melyet mint említettük azonban a bankok nem vesznek szívesen igénybe) tartalékait. Így tehát, amennyiben a jegybankok politikája nem változik meg, amire azonban nincsen kilátás a newyorki pénzpiacon, — minden valószínűség szerint — a közeljövőben nem fog jelentékenyebb kamatesökkenés beállani, ha az elmúlt

²⁵ Burgess id. m. 257. és köv. lap.

²⁶ Aranyexport az esetek tulnyomó részében úgy történik, hogy külföldiek a bankoknál levő követeléseiket felmondják. A bankok aranyat a jegybanknál kaphatnak, ami azonban a jegybankkal szemben fennálló követeléseiket, mely törvényes tartalékaikat teszi (melynek betéteikhez való aránya a *Federal Reserve Act*, illetve a kiegészítő törvények által meg van határozva), csökkenti. Amennyiben a jegybank ezen csökkenést a nyílt piacon való vásárlások útján pótolja, úgy — mint 1927 második felében történt — az aranyexportnak nincsen hatása a bankok tartalékaira, tehát üzleti politikájukra. Ha azonban ez nem történik, úgy a bankok vagy rediszkontálni kénytelenek tartalékaiknak emelése céljából, vagy pedig hiteleiket kell csökkenteni, hogy ezen az uton betétjeiket is redukálva az előirt törvényes arány a betétek és a tartalék között helyreálljon. Miután pedig az amerikai bankszervezet kétségen kívül egyik legfontosabb imponderabilitása, melyet jelen munka keretében nem tudok bővebben méltatni és melynek tekintetbevétele nélkül a new-yorki pénzpiac helyzetét megérteni nem lehet, hogy a bankok a lehető legnagyobb ellenszennvvel rediszkontálnak a jegybanknál, a tartalékok csökkenése legtöbb esetben hitelfelmondásokkal van összekötve, melyek a kamatlábat megfelelően emelik. Ez az ugynevezett *open market operációk* hatékonyságának legfontosabb oka. L. bővebben *Burgess* id. m. 179. és köv. l., ugyancsak *Ann. Rep. of the Secr. of Treas.* 1928. Washington, 1928. 4. és 5. oldal.

hetek kivételesen magas kamatlába enyhülni is fog. Ez t. i. külföldi követelések elvonását jelentené, ami hitelfelmondásra vezetne és a newyorki *Call Money Market* technikai organizációja folytán a napi pénz kamatlába már aránylag jelentéktelen összegek felmondására is igen erősen reagál. Ezen kivételes és a külföld részére kedvező helyzet természetesen csak addig fog fennállni, míg az elmúlt hausse periódus alatt létesült hitelvolumen valamilyen formában nem liquidálódik. Ezen kérdés tárgyalása, valamint annak megvizsgálása, hogy a jelenlegi amerikai financiaális helyzet mennyiben tekinthető infláltnak, jelen dolgozat kereteit azonban meghaladja.

Balogh Tamás.

Közlemények.

A Young-terv.

Négyhavi, fordulatokban gazdag és izgalmas tárgyalás eredményeként született meg folyó évi június 7-én a párizsi jóvátételi konferencia szakértői jelentése, amely a háboru utáni európai gazdaságtörténet egyik legfontosabb dokumentuma. A Young-terv, ahogyan a jelentést értelmi szerzőjéről nevezik, a világsajtóban úgy szokott szerepelni, mint a háboru végleges és teljes pénzügyi likvidálásának záróköve. Ez a beállítás nem egészen helytálló. A háboru pénzügyi következményei két nagy kérdéscsoportra oszthatók: a *jóvátételi és szövetségesközi hadiadósságok* kérdésére, amely két probléma valójában szorosan összefügg egymással. A Young-tervezet — feltéve, hogy az érdekelt államok ratifikálják is — csupán a jóvátétel kérdését juttatta nyugvópontra, — a szövetségesközi hadiadósságok problémája azonban, amely a Young-terv megoldásait nagyrészt meghatározta, továbbra is függő kérdés marad, még akkor is, ha a francia kámara fenntartás nélkül ratifikálja a francia-amerikai hadiadósságrendező egyezményt, az u. n. Mellon-Bérenger szerződést. A francia külpolitika legkoncentráltabb törekvése az elmúlt években az volt, hogy egyrészt a háboruban elpusztított területei ujjaépítésére előre kiadott összegeket Németország által mobilizálható formában részben vagy egészen megtéríttesse, s hogy másrészt a Mellon-Bérenger egyezmény annuitásának megfelelő részt biztosítson magának a német jóvátételi teljesítményekből, mégpedig olyképen, hogy a Franciaország részéről teljesített jóvátételi annuitás-összegek befolyása és a Franciaország részéről az EgyesültÁllamok számára fizetendő annuitások között de jure és de facto összefüggés létesíttessék. Ma már megállapítható, hogy Franciaországnak e céljait sikerült megvalósítania, egy kivétellel: a Young-terv a jóvátételi és hadiadósság törlesztő annuitások között csupán *de facto* és nem de jure összefüggést hozott létre. Kétségtelen, hogy a francia politika, támogatva e kérdésben Nagybritannia által, melynek érdekei e területen Franciaországgal párhuzamosan haladnak, abban a pillanatban, amikor Németország a Young-tervezetet nem tudná vagy nem akarná teljes mértékben végrehajtani és nemcsak a teremben magában is figyelembe vett kétéves transfer-, illetőleg egyéves fizetési moratoriumot kérne, hanem magának a tervnek a revízióját követelné, hogy a francia politika ekkor ismét fel fogja vetni a szövetségesközi hadiadósságok clearingjének kérdését. A német revíziós követelés alkalmas világpolitikai pillanatban valószínű, annál is inkább, mert a tulajdonképeni jóvátétel kérdése a francia elpusztított területek ujjaépítési költségeire redukálódott, s a Young-terv annuitásainak nagyobb, csupán fenntartással vállalt része a szövetséges-

közi hadiadósságok törlesztésére szolgál. Tehát csakis olyan világpolitikai konstellációban, amelyben az Egyesült-Államok részéről feltételezhető lesz, hogy mai merev álláspontjukat a hadiadósságok clearingjével, vagy esetleges törlésével szemben feladják, lesz remélhető az is, hogy a háboru teljes pénzügyi likvidálása is befejeződik. A Young-terv végrehajtása világpolitikai összefüggésben jórészt attól fog függeni, hogy az Egyesült-Államoknak, illetve adósállamainak álláspontja a szövetségesközi adósságok tekintetében hogyan fog alakulni.

Mert sohasem szabad elfelejtenünk: a Young-terv is, mint elődje, a Dawes-terv, egy bizonyos világpolitikai és világgazdasági helyzetre van szabva és szerzőinek a következő évtizedek összfejlődéséről alkotott elképzelése alapján jött létre. Ha egészen röviden visszapillantunk a *Young-terv kialakulásának előzményeire*, azt látjuk, hogy az első londoni konferencia 132 milliárd márkás végösszegén, majd Németország gazdasági zavarain és a német infláció államcsődjén, végül a Ruhr-megszállás súlyos gazdasági kríziséén keresztül vezetett az ut a *Dawes-tervhez*, amely egész felépítését, összegeit és bonyolult szervezetét tekintve, *átmeneti jellegű* volt. A Dawes-tervezet szerzői nem rendelkeztek számbavehető gazdasági tapasztalatok felett a német fizetőképesség tekintetében; az 1920—21. évek a leszerelés és a békére való átmenet, az 1923-as év az infláció görbe tükrében mutatták a német gazdaság képét. Igaz, hogy a német szervezőképesség már e néhány évben is bámulatos tanujelét szolgáltatva az ujjaépítés akaratának (pl. a német kereskedelmi flotta és a nehézipar reorganizációja által), de összefüggő és tudományosan feldolgozható anyag alig állott a Dawes-bizottság rendelkezésére. A Dawes-terv ezért egyszerűen abból a mindenképen alapvető és a külföld számára félelmes tényből indult ki, hogy a német infláció révén a birodalom, az ipar, az államvasut és a földbirtok minden adósságtehertől megszabadult. Az inflációs chaos után a Dawes-bizottság nem akart egyelőre mást, mint a háboru előtti eladósodás figyelembevételével, ha csak részben is, rekonstruálni a német adósságterhet és egy fokozatosan emelkedő évi annuitástervet úgy elosztani a budget, az ipar és az államvasut között, hogy a német adózó fejenkénti megterhelése megközelítse a nyugati államok adózásiét. A Dawes-terv u. n. normálannuitásának, 2,5 milliárd márkának, nem volt semmiféle tudományos alapja a német fizetőképesség szempontjából, de a hitelező államok pénzügyi szükségleteivel — a szövetségesközi adósságok rendezésével és az elpusztított területek ujjaépítési előlegeivel — sem volt szerves összefüggésben. A Dawes-tervezet kifejezetten kísérleti jellegű volt és azon a megfontoláson alapult, hogy az átmeneti évek és néhány u. n. normálév tapasztalatai figyelembevételével meg lehet majd állapítani Németország végleges jóvátételi kötelezettségét. Minthogy azonban a Dawes-terv létesítését megelőző évek emlékei még tulságosan elevenen éltek a nemzetközi köztudatban, a Dawes-bizottság szigorú és bonyolult ellenőrző szervezetet ültetett a német állam és gazdaság legfontosabb szerveinek központjaiba, úgy, hogy a Dawes-terv elfogadása lényegében a német állami szuverénitás részleges feladását jelentette. Nyilvánvaló, hogy német szempontból ez az átmeneti egyezmény, mely az annuitások időtartamát nem határozta meg (csupán a vasuti kötvények törlesztési idejét kontemplálta 36 évre), amely a normál-

annuitás terhét igen magas összegben állapította meg, amely az u. n. Wohlstandindex folytán még egy bizonytalan járulékos összeggel terhelte meg Németországot, amely a moratórium lehetőségét egy, a német hitelt súlyosan veszélyeztető feltételhez (a transferbizottság határozatához) kötötte és ezenfelül még a német állami szuverenitást is korlátozta, — revizióra szorult. De revizióra szorult ez a terv a hitelező államok szempontjából is. Franciaország egyik legfontosabb követelése a Dawes-terv kötvényeinek mobilizálása a Thoiry-koncepció csődje után nyilvánvalóan nem sikerülhetett, aminek főoka a Dawes-terv szerencsétlen moratorium-konstrukciójában rejlett. A Dawes-terv transferzáradéka, amely a hitelező államok képviselőiből álló transferbizottság feladatává tette annak megállapítását, hogy a további transfer a német valutát veszélyeztetné-e, annál bizonytalanabbá tette a Dawes-terv jövőjét a hitelező államok szempontjából, mennél súlyosabb gazdasági körök hangoztatták Németországban, hogy az első öt év transferje nem volt „igazi“, mivel azt csupán a német gazdaság jelentékeny külföldi hosszulejárata eladósodása tette lehetővé. Amikor ezenfelül még a nemzetközi közvélemény azt is firtatta, vajjon a transferkrízis esetében a német magángazdaság kölcsöneinek kamatszolgáltatása prioritással fog-e birni a jóvátételi átutalásokkal szemben, a német jóvátételi főmegbizott, Parker Gilbert, 1928 folyamán üdőszerűnek találta a Dawes-terv revíziójának előkészítését. A revízió főcélja a fenntvázott problémakomplexum szerint az volt, hogy az annuitások időtartama és magassága megállapíttassék és hogy a transferkérdés olyan értelemben szabályoztassék, amely egyfelől a kötvények mobilizációját lehetővé tenné, másfelől Németországra ruházná az átutalás felelősségét. A politikai viszontkövetelések (Rajna-kérdés) tisztázása után, Németország, Franciaország, Nagybritannia, Belgium, Japán és Olaszország képviselőinek genfi szeptemberi határozata alapján 1929 február 9-én Párizsban összeült a jóvátételi szakértői konferencia, amely június 7-én a Young-terv aláírásával fejezte be tárgyalásait.

Mik a Young-terv legfontosabb határozmányai? A *Young-terv öt alappilléren* nyugszik: az annuitások, a moratórium, a Nemzetközi Bank, a mobilizáció és végül a hadiadósságokhoz való viszony kérdéseinek szabályozásán. Az *annuitások* tekintetében a tervezet két annuitási táblázatot állapít meg, amelyek egyike 1929 szeptember 1-től 1966 március 31-ig, azaz 37 évre, másika 1966-tól 1988-ig, vagyis 22 évre terjed. E két táblázat közül tulajdonképen csak az 1966-ig terjedő fontos, mert az utolsó 22 év annuitásának leszámított értéke aránylag igen csekély, azonkívüli a terv a Nemzetközi Bankra vonatkozó részében maga is gondoskodik arról, hogy ez utolsó 22 annuitás a bank külön tartalékalapjából törlesztessék. Az első 37 év annuitási táblázata a következő:

					Millió Márka
1929	szeptember 1-től	1930	március 31-ig...		742,8
1930	április 1-től	1931	„ „ ...		1.707,9
1931	„ „	1932	„ „ ...		1.685,0
1932	„ „	1933	„ „ ...		1.738,2
1933	„ „	1934	„ „ ...		1.804,3
1934	„ „	1935	„ „ ...		1.866,9
1935	„ „	1936	„ „ ...		1.892,9
1936	„ „	1937	„ „ ...		1.939,7
1937	„ „	1938	„ „ ...		1.977,0
1938	„ „	1939	„ „ ...		1.995,3
1939	„ „	1940	„ „ ...		2.042,8
1940	„ „	1941	„ „ ...		2.155,5
1941	„ „	1942	„ „ ...		2.180,7
1942	„ „	1943	„ „ ...		2.198,0
1943	„ „	1944	„ „ ...		2.194,3
1944	„ „	1945	„ „ ...		2.207,5
1945	„ „	1946	„ „ ...		2.203,8
1946	„ „	1947	„ „ ...		2.199,5
1947	„ „	1948	„ „ ...		2.215,2
1948	„ „	1949	„ „ ...		2.210,0
1949	„ „	1950	„ „ ...		2.316,8
1950	„ „	1951	„ „ ...		2.359,2
1951	„ „	1952	„ „ ...		2.343,2
1952	„ „	1953	„ „ ...		2.346,2
1953	„ „	1954	„ „ ...		2.353,3
1954	„ „	1955	„ „ ...		2.364,6
1955	„ „	1956	„ „ ...		2.359,8
1956	„ „	1957	„ „ ...		2.354,2
1957	„ „	1958	„ „ ...		2.361,8
1958	„ „	1959	„ „ ...		2.393,8
1959	„ „	1960	„ „ ...		2.370,6
1960	„ „	1961	„ „ ...		2.380,5
1961	„ „	1962	„ „ ...		2.398,3
1962	„ „	1963	„ „ ...		2.390,2
1963	„ „	1964	„ „ ...		2.402,6
1964	„ „	1965	„ „ ...		2.402,1
1965	„ „	1966	„ „ ...		2.428,8

Az ebben a táblázatban szereplő annuitások átlaga 1988,8 millió aranymárka, a Dawes-kölcsön kamatszolgáltatásának évi összegei nélkül, amelyekkel együtt az átlagannuitás összege 2050 millió márkára emelkedik. A törlesztési tervezet az első 10 évben különösen kedvező Németországra nézve, amennyiben a Dawes-tervezet normálannuitásával szemben az 1931—32. évben 815 millió és még a tizedik évben is egy félmiliárd márkányi könnyítést jelent. Ha még tekintetbe vesszük, hogy jó konjunktúra esetén a Dawes-tervezet ugynevezett jóléti indexe is működésbe lépett és súlyos újabb terhet jelentett volna a normálannuitáson felül, akkor meg kell állapítanunk, hogy az annuitások tekintetében a Young-terv a Dawes-tervvel szemben lényeges engedményt jelent.

A *moratórium*, illetőleg a fenntartási záradékok tekintetében a Young-terv elvi jelentőségű a Dawes-tervvel szemben. A Dawes-terv az annuitások egészére vonatkozólag azt írta elő, hogy amennyiben a jóvátételi főmegbizott, illetőleg az általa összehívott transferbizottság a márka stabilitását veszélyeztetve látná, a márkában teljesített jóvátételi fizetések átutalását felfüggesztheti és e márkaösszegeket felhalmozhatja Németországban, amíg azok 5 milliárd

márka értéket el nem érnek, amikor is a német fizetési kötelezettségek leszállíthatók olyan összegre, amely a transferbizottság véleménye szerint már átutalható. A transfer kérdésében tehát azelőtt egy, a hitelező államok képviselőiből összetett szerv: a transferbizottság döntött. Németország kötelezettségeinek teljes mértékben eleget tett, ha az előirt összeget márkában a jóvátételi főmegbizottnak bankszámlájára befizette. A Young-terv szerint az annuitások két részre oszthatnak: *egy feltétlenül fizetendő és átutalandó és egy bizonyos feltételek között moratórium alá eső részre*. A nem védett, vagyis feltétlenül fizetendő és átutalandó rész összege állandóan évi 660 millió márka 37 éven keresztül, beleértve a Dawes-terv kölcsönének kamatait és törlesztését is, amely 90 millió annuitással kezdődvén, a törlesztés arányában csökken. Ez a 660 milliós rész szolgál a jóvátételi kötvények mobilizációjának alapjául, amelyről még szó lesz. A másik nagyobb rész, amely körülbelül a szövetségesközi hadiadósságok törlesztési annuitásainak felel meg, devizában, tehát aranyértékben fizetendő és bizonyos feltételek között átutalási, illetőleg fizetési moratórium alá esik. Ezt a moratóriumot a német birodalmi kormány 3 havi előzetes értesítés alapján egyoldalulag deklarálni, még pedig a transfermoratórium tekintetében két évre, a fizetési moratórium tekintetében egy évre terjedőleg. A Young-terv moratóriuma azonban abban is lényegesen különbözik a Dawes-tervétől, hogy a moratórium alá eső összegek átutalása, illetőleg fizetése minden körülmények között pótolandó és a kétéves moratórium nem kumulálható, tehát a birodalom nem jelenthet be minden további annuitásra is újabb kétéves moratóriumot. Ha már egy annuitás tekintetében a német kormány moratóriumot jelentett be, akkor a második annuitásra nézve, mindaddig, míg az elsőt nem pótolta, csak egy évre jelenthet be moratóriumot és így tovább. A fizetési moratórium továbbá akként korlátoztatott, hogy csak akkor jelenthető be, ha már a transfermoratórium egy évig érvényben volt és csak ama összeg felének az erejéig, amelyre nézve a transfermoratórium vonatkozott. Ezt az 50%-os arányt azonban a Nemzetközi Bank véleményező bizottsága fel is emelheti. Végül a tervezet még tartalmaz egy igen homályosan megfogalmazott általános revíziós záradékot, amely szerint abban az esetben, ha Németország jóhiszeműleg kijelenti a Nemzetközi Banknak, hogy a moratórium alá eső annuitásrész részleges vagy teljes transferálása valutáját vagy gazdasági életét komolyan veszélyezteteli, a Nemzetközi Bank véleményező bizottsága összehívandó.

A Young-terv moratóriumzáradékainak látszólag sokkal kedvezőbbek a feltételei, mint a Dawes-terv transfer-határozásainak. A Young-terv alapján Németország maga, saját szabad elhatározásából jelenthet be moratóriumot. Ez azonban, ha közelebbről megvizsgáljuk, csak egy halvány árnyalattal kedvezőbb a német birodalomra, mint a Dawes-terv transferzáradéka. Igaz, hogy a Dawes-terv formulája úgy volt megfogalmazva, hogy a transfer felfüggesztésének csak a német valuta veszélyeztetése esetén lett volna helye, viszont maga a felfüggesztés ezt a veszélyt nyilvánvalóvá és ismeretese tette volna, ami által valószínűleg kiváltotta, sőt fokozta volna a pánikot, ahelyett, hogy azt a transfer felfüggesztése által megfékezte volna. A Young-terv moratóriumformulája felfogható ugyanis, mint megelőző óvintézkedés. Ha viszont figyelembe vesszük, hogy a

Nemzetközi Bank alapszabályai, amelyeket alább ismertetünk, mely különböző és sokoldalú lehetőséget nyújtanak a banknak, hogy a birodalom számára elkerülhetővé tegye a moratórium bejelentését, (hitelnyújtás transzfercélokból, a Reichsbanknál befolyó márkaösszegek Németországba való befektetése, rövidlejáratú hitelek nyújtása stb.), akkor arra az eredményre kell jutnunk, hogy már a transfermoratórium bejelentése is súlyos veszélyt fog jelenteni a német gazdaság hitelhelyzetére, úgy, hogy a német kormány számára ez is csak végső eszközt jelent, amelyhez valószínűleg nem egykönnyen fog folyamodni.

A tervezet legérdekesebb és legnagyobb szabású, nemcsak a jóvátétel rendezése, hanem a világgazdaság jövő alakulása szempontjából is legmélyebbre ható intézkedése, a *Nemzetközi Bank* alapítása. A Nemzetközi Bank a Young-terv végrehajtó orgánuma. Míg a Dawes-terv az egymástól független trusteeeknek és kontrollszerveknek egész seregét létesítette, addig a Young-terv a német állam- és magángazdaság közvetlen ellenőrzését nagyrészt megszünteti és csaknem teljes mértékben helyreállítja a birodalom állami szuverénitását, a még szükséges bizalmi és ellenőrző funkciókat pedig a Bankra ruházza. Az új tervek megszünteti az ipari és vasuti obligációkat és ezek trusteeit, a transferkomitét és a jóvátételi főbiztosát, a vasutak, a Reichsbank és a lekötött budgetbevételek biztosait, valamint a Reichsbahn igazgatóságának és a Reichsbank főtanácsának külföldi tagjait. Egyedül a Dawes-kölcsön trusteeje marad hivatalában, de ennek hatásköre is egyszerűsödni fog. A bank funkciói hármasszerűek lesznek: 1. a Young-terv végrehajtásával szorosan járó feladatok teljesítése; 2. általános bankügyletek kötése és 3. olyan bankügyletek kötése, amelyek a bank nemzetközi, sőt jegybankközi jellegéből folynak és amelyek folytán idővel átalakulhat a jegybankok bankjává.

A Nemzetközi Bank első és legfontosabb feladatai a *Young-terv végrehajtásában* állanak. A Bank 1. mint a fizetés és elosztás trusteeje, a Reichsbanknál létesített számláján devizákban összegyűjti és a hitelező államok számlái javára írja a Németország által teljesített fizetéseket; 2. mint a mobilizálás biztosja, állandóan figyelemmel kíséri a nemzetközi tőkepiacot, a feltétel nélküli, nem védett annuitásrész (570 millió) alapján kibocsátandó jóvátételi kötvények mobilizálása, illetőleg kommercializálása szempontjából és valamely hitelező állam javaslatára lebonyolítja a kibocsátási műveleteket, amikor azt a tőkepiac helyzete megengedi. Ha továbbá valamely hitelező állam az öt megillető annuitásrész alapján konverziós kibocsátásokat óhajt foganatosítani, a bank ezt a kívánságot feltétlenül teljesíti. A mobilizálható annuitásrész mellékbiztosítékként a már eddig is lekötött budgetbevételeket ellenőrzi abból a szempontból, hogy elérke-e a Young-terv alapján fizetendő budgetteljesítmény 150%-át és szükség esetén további biztosítékokat követel. 3. Transfernehézségek esetében a moratórium elkerülése céljából saját kezdeményezéséből halasztást engedélyezhet a feltételes annuitás egészére vagy egyes részeire, hitelt nyújthat a Reich számára, a Reichsbank számláján felgyülemelő márkaösszegeket Németországban beruházásra fordíthatja stb. Ha a német kormány bejelentette a moratóriumot, a Bank összehívja véleményező bizottságát, amely megvizsgálja azokat a körülményeket, melyek a moratórium bejelentéséhez vezettek.

Ha a véleményező bizottság jelentésének a moratórium jogérvényére nincs is hatása, a német birodalom és gazdaság hitele szempontjából mégis nagyfontosságú morális ellenőrzést fog jelenteni. A transfermoratórium ideje alatt a felgyülemelő márkaösszegek Németországban való elhelyezéséről gondoskodik. A fizetési moratórium összegét Németország kérésére felemelheti a transfermoratórium alá eső összeg felénél magasabb összegre. 4. A természetbeni szállítások lebonyolításánál, melyek a terv szerint csupán tíz évig maradnak degresszíven érvényben, a Bank átveszi a Dawes-terv illetékes szerveinek funkcióit, rövidlejáratu és közbenső hiteleket nyújt és ilyenképen megkönnyíti közmunkák lebonyolítását természetbeni szállítások révén.

Ami a Bank általános bankszerű ügyleteit illeti, akár közvetlenül jegybankokkal, akár jegybankok közvetítése útján, akár más bankokkal, társaságokkal, vagy személyekkel köthet bankügyleteket, amelyeknél csak azt az elvet kell szem előtt tartania, hogy az illető állam jegybankja, amelyben az ügylet lebonyolítottatik, ne emeljen vétót ellene. Különösen hitelügyleteknél, ha a tekintetbe jövő állam jegybankjának a Bank direktóriumában helyet foglaló képviselője vétót mond, az ügylet elejtendő. A Bank hitelügyi feladatai a Young-terv szerint a következőkből állanak:

1. Aranyvétel és eladás, jegybankok számára külön depók nyitása, valamint jegybankok számára aranyfedezet ellenében előleg nyújtása.

2. Saját számlára girált vagy giró nélküli váltók és egyéb rövidlejáratu, elsőrangú likviditású kötelezvények vétele és eladása, beleértve csekkeket is, melyeket jegybankok állítottak ki, vagy forgattak és amelyekért három kötelezett felel.

3. Depószámlák létesítése és tartása jegybankoknál.

4. Jegybankok tárcaváltóinak rediszkontálása és számukra ily váltók vagy más biztosítékok fedezetében kölcsönök nyújtása oly összegben és oly időtartamra, aminőt a direktórium jónak lát.

5. Rövid- vagy hosszulejáratu értékpapírok (részvények kivételével) vétele és eladása saját számlára, a direktórium véleménye szerint. Ez értékpapírok állománya sohase haladja meg a befizetett tőke és tartalékok összegét.

6. A Reichsbank hozzájárulásával azon márkaösszegek befektetése Németországban, amelyek a bank számlájára a Reichsbanknál befolyanak és amelyek a transfermoratórium bejelentése alapján nem utalhatók át. A bank saját belátása szerint el is adhat ilyen értékeket, feltéve, hogy akkor, amikor a befektetés történt és a Reichsbank hozzájárult, nem kötöttet oly megállapodás, amely az eladást külön megállapodástól tette függővé. Ha a direktórium nézete szerint a Bank saját kötvényei is, melyeknek fedezete a Németországban befektetett investíciókban állna, Németországon kívül előnyösen kibocsáthatók, akkor az ezen obligációk eladásából származó nettóösszeg a hitelező államok között ugyanolyan mértékben és ugyanolyan feltételek között osztandó el, mint a normális transfer esetében.

7. Saját rövid- vagy hosszulejáratu kötelezvények kiadása, biztosítékokkal vagy azok nélkül, jegybankoknak való hitelnyújtás céljából. Ehhez minden egyes esetben a direktóriumnak kétharmad többséggel hozott határozata szükséges.

Ez ügyletek lebonyolítása céljából a Bank a hosszulejáratu

betétüzletet is favorizálni fogja, amennyiben törekedni fog az érdekelt államok kormányaitól, illetőleg jegybankjaitól hosszulejáratu betéteket szerezni. Németország és Franciaország bizonyos körülmények között kötelesek hosszulejáratu betéteket tartani a Banknál, melyek összege kb. 0.5—1 milliárd márkára becsülhető.

Végül a Bank speciális *jegybankközi* feladatok lebonyolítását is céljának tekinti. Már az eddigi bankszerű ügyletek felsorolásánál is nyilvánvaló volt a Bank ebbeli törekvése, de különösen kifejezésre jut ez a tendencia a Bank szervezetéről szóló irányelvek betéteket tárgyaló fejezetében a következő pontokban:

A Bank jegybankok betéteire számít. Ezek folyószámlán vagy befektetési számlán kezelhetők. A Bank továbbá fel lesz jogosítva arra, hogy mindazon határozmányok és feltételek betartásával, amelyeket a direktórium meg fog állapítani, jegybankoktól betéteket fogadjon el a célból, hogy a különböző jegybankok számára fizetési clearing-alapot létesítsen. Az ilyen betétek állhatnak aranyból, melyet a Bank helyiségében átvesz, vagy pedig aranyból, melyet a Bank számlájára valamely vele clearingviszonyban álló jegybanknál külön depókba (under earmark) helyeznek. A Bank végül felléphet a jegybankok trusteeje gyanánt is és elvállalhat mindennemű trustee-feladat teljesítését, amelyet valamely jegybank reá ruház. A Bank jegybankközi feladatait a hitelügyletek területén már a hitelügyletek fentebbi részletes felsorolásánál említettük.

A Bank *szervezetét, alaptökéjét tekintve*, kifejezetten nemzetközi jellegű és minden politikai befolyástól ment organizáció lesz. Jegybankközi jellege domborodik ki mindenekelőtt direktóriumának kiválasztási alapelveiben is, melyek szerint a párizsi konferencián résztvett hét állam (Németország, Franciaország, Nagybritannia, Egyesült-Államok, Olaszország, Japán, Belgium) jegybankjainak kormányzói ex officio tagjai a Bank direktóriumának. Ezek ismét országaik egy-egy állampolgárát delegálják a direktóriumba, még pedig a pénzügyi, ipari vagy kereskedelmi élet képviselőjében. A német annuitások tartama alatt a német és a francia jegybank kormányzója ezenfelül még egy-egy delegátust küldhet ki a direktóriumba. Ez a 14, illetőleg 16 igazgatósági tag egy a Bank alaptökéjének minden egyes részjegytulajdonos állama, illetőleg azok jegybankkormányzói által javaslatba hozott 4—4 jelölt közül összesen kilenc további igazgatósági tagot választ.

A Bank alaptökéje 100,000.000 dollárra fog rugni. A jóvátételi konferencia hét állama lehetőleg egyenlő mértékben részesedjenek a kibocsátásban. Az alaptökének egyelőre csak 25%-a fog befizettetni. A hét állam jegybankja garantálja a Bank alaptökeemisszióját, de más államokat is részeltethet a kibocsátásban egyenként 4 millió, összesen 44 millió dollár erejéig.

A Bank bankszerű ügyleteinek lebonyolításából jelentékeny nyereségre számít, tekintve, hogy alaptökéjén kívül hosszulejáratu betétösszegei révén hozzávetőlegesen 1½ vagy 2 milliárd márkányi mérlegösszegre van kilátása. Az esetleges nyereség törvényes tartalékalap, majd dividenda és superdividenda fizetésére, ezenfelül általános tartalékalap képzésére, majd pedig a hosszulejáratu betéttulajdonosok nyereségrészesedésére, végül egy külön tartalékalapra lesz fordítandó, melyből Németország utolsó 22 annuitása törlesztendő.

A Nemzetközi Bank létesítése folytán megszűnik a Dawes-terv

biztosítási és zálogolási rendszere. Az annuitások biztosítására nézve csupán a birodalmi vasut vállal garanciát a feltétlenül fizetendő annuitásrész erejéig olyképen, hogy törvényileg köteleztetik 37 éven keresztül 660 millió évi közvetlen adót a Nemzetközi Bank számlájára a Reichsbanknál befizetni. Ennek fejében a Dawes-terv obligációs terhéől (11 milliárd márka) megszabadul. A német ipar 5 milliárdnyi kötvényterhe is, melyet a Dawes-terv alapján vállalt, megszűnik. Az annuitások feltételhez kötött része a német budget utján fog befolyjni. A Dawes-terv lekötött bevételei fölött a Young-terv értelmében már csak negatív zálogjog fog gyakoroltatni, amennyiben a Nemzetközi Bank csak akkor kérhet további biztosítékokat, ha e lekötött bevételek a budgeten át befolyó annuitásrész 150%-a alá süllyednének.

Ami a Young-tervnek a *mobilizálásra* vonatkozó határozmányait illeti, azokat nagyrészt már a Nemzetközi Bank tervezetével kapcsolatban ismertettük. Ehhez még csak annyit kell hozzátennünk, hogy a mobilizálás alapjául szolgáló feltételhez nem kötött annuitásrész (570 millió a Dawes-kölcsön kamatszolgáltatása nélkül) legnagyobb részét (500 milliót) a hitelező hatalmak Franciaországnak engedték át. Franciaország a mobilizálás által befolyó összegeket elpusztított területeinek újjáépítésére felvett kölcsönök (22 milliárd aranyfrank) részleges törlesztésére, illetőleg általában belső államadósságának konverziójára szándékozik felhasználni. Tekintettel arra, hogy a moratórium alá nem eső annuitásból Franciaországra esik az oroszlánrész s így a többi hitelező államok egy német moratórium esetén aránytalanul károsodnának, Franciaország kötelezte magát arra, hogy moratórium esetén 500 millió márka értékű hosszulejáratu betétet fog a Nemzetközi Banknak rendelkezésére bocsátani, melyből a többi hitelező államot kártalanítani fogják. Mihelyt a mobilizálás Franciaország részére eredménnyel megindult, köteles mindenkor a mobilizált összegek 10%-át e biztosítási alap képzésére fordítani és a Nemzetközi Banknál befizetni.

Végül a terv függelékeként a hitelező államok szakértői közt (az Egyesült-Államok szakértői kivételével) és a német delegáció közt megállapodás jött létre a *hitelező államok között fennálló hadiadósságokból adandó esetleges engedmények* tárgyában. Ezekből az engedményekből az első 37 év folyamán kétharmadrész Németország annuitásterhének könnyítésére fordítandó, egynolcadrésze pedig a Nemzetközi Bankba fizetendő be. (Ez a nyolcadrész, a Banknál esetleg felgyülemelő nyereségek külön tartalékával együtt az utolsó 22. német annuitás törlesztésére fordítandó.

Ez volna a Young-terv váza nagy vonásokban. Ha már most a terv előnyeit és hátrányait mérlegeljük az egyes államok szempontjából, majd pedig felvetjük megvalósításának gazdasági esélyeit, úgy mindenekelőtt ismételten utalnunk kell a jóvátétel és a szövetségesközi adósságok összefüggésére, amellyel maguk a szakértők is számoltak, de amelyre az Egyesült-Államok mai merev magatartása folytán csak a fentvázolt külön megállapodásban térhettek ki. Ha csak a tervet magát nézzük és eltekintünk revíziójának a szövetségesközi adósságokkal összefüggő lehetőségeitől, pozitív vonásait akkor is jelentősebbeknek kell tartanunk, mint a negatívakat. A terv *Németország* számára jelenti a Dawes-terv annuitásainak lényeges leszállítását, azok számának meghatározását, az első tíz év különö-

sen előnyös annuitástervét, a német szuverénítás helyreállítását, az u. n. jóléti index eltörlését és a transfermoratórium előnyösebb módját, végül esetleges revíziót. *Franciaország* számára pozitívum az 500 milliós mobilizációs terv a Nemzetközi Bank szervezete segítségével, az annuitások oly konstrukciója, amely a hadiadósságok fizetése és a német jóvátétel között de facto összefüggést létesít, a transfermoratórium időbeli korlátozása és a véleményező bizottság morális kontrollja. Az összes többi hitelező államok, de különösen Nagybritanniának a tervhez való viszonyára egyébként ugyanaz áll, amit Franciaországra nézve kifejtettünk, kivéve a mobilizáció kérdését. Ezzel szemben Németország gazdasági közvéleménye az annuitások abszolút magasságát — a Dawes-tervvel való összehasonlítástól eltekintve — még mindig túlzottnak, a transfermoratóriumot elégtelennek és a revíziós záradékot homályosnak tekinti, Franciaország pedig még nem lát teljes garanciát arra nézve, hogy a reá eső feltétlen annuitásrész mobilizációja sikerrel is fog-e járni.

Összefoglalva e mérleg eredményeit oda konkludálhatunk, hogy a Young-terv *ujabb provizórium, amelyet a szakértőkönferencia politikai okokból definitívum jellegével ruházott fel.* Miként a Dawes-terv a német infláció utáni bizalmatlanság légkörére és Németország inflációs adósságtörlesztésére volt szabva, úgy a Young-terv is egy bizonyos gazdasági helyzetből indult ki és a jövő fejlődés egy bizonyos periódusát tartja szem előtt. Hogy ez a periódus öt, tíz vagy tizenöt év lesz-e, senki sem tudja megmondani. Kétségtelen, hogy ma már nagyobb tapasztalati anyag állott a szakértőbizottság rendelkezésére, mint 1924-ben. A világgazdaság és Németország gazdasági fejlődése 1924 óta egységesebb áramlatokat mutatott, mint a békekötésre következő néhány év zavaros korszaka. A Young-terv szerzői ezeknek az áramlatoknak az alapján abból a feltevésből indultak ki, hogy a világgazdaság kiterjedése és a világgazdasági stabilizáció folyamata, amely az utóbbi években kétségtelenül tapasztalható volt, tovább fog folytatódni és a Nemzetközi Bank által újabb impulzust nyerhet. Nyilvánvaló, hogy a szakértőbizottság nem fogadta el a német közgazdasági tudomány és közvélemény által vitatott alapvető tézist, amely szerint a Dawes-tervezet akadálytalan lebonyolítása a transfer lehetőségére nézve nem bizonyít semmit, mert *cca 5.2 milliárd márkányi jóvátételi fizetéssel szemben 6.5 milliárdnyi hosszulejáratu kölcsön felvétele állott, és csupán ennek folytán volt lehetséges a jóvátételi összegek transferálása.* A Young-terv gazdaságilag azon a — ki nem mondott — feltételen alapul, hogy a belső német tőkeképződés az ediginél is gyorsabban fog fejlődni, míg a racionalizálási beruházások legköltségesebb periódusa és a német iparnak új üzemi tőkével való ellátása nagyjából befejeződött. Valóban ha a „nem valódi“ transfer ellenvetésével szemben meg gondoljuk, hogy a német ipar produktív célokra és nem csupán a reparációs fizetés kényszere alatt vette fel külföldi kölcsöneit, mivel az első években a racionalizálás és az inflációban elpusztult tőkék pótlásának folyamata rohamosabb volt, semhogy a lassan meginduló belső tőkeképződésből fedezhető lett volna, akkor a szakértőbizottság hidegvérét a „nem valódi“ transfer kérdésével szemben indokoltnak fogjuk találni. Aranyvalutával bíró ország számára oly összegek transferálása, melyek budgetjének alig 10—15%-ra rugnak, nem lehet katasztrofális probléma.

Hogy a német fizetési mérleg javulása csaknem kizárólag a kereskedelmi mérleg aktiválásától függ, amelynek viszont az export fokozása egyik legfontosabb feltétele, olyan közhelye a jóvátételi vitának, amelyet szinte fölösleges ismételnünk. E közhely hangsúlyozásának hevében azonban igen gyakran elfelejtik, hogy a német kereskedelmi mérleg passzivitása a külföldi eladósodás mértékével is összefügg és abban az arányban, amelyben az eddig külföldi hitelszükséglet belföldi tőkeképződés által lesz fedezhető, a kereskedelmi mérlegnek is javulnia kell. Ha tehát feltételezzük, hogy a német racionalizálás a produktivitás emelése révén csak most fogja megteremni gyümölcseit, hogy ennek folytán a német ipar versenyképessége emelkedni és az export nőni, ha továbbá a belső tőkeképződés folyamata révén a német külföldi eladósodás mérve és ennek folytán az ezzel párhuzamos behozatal csökkenni fog, akkor nem látszik lehetetlennek a német kereskedelmi mérleg olymértvű aktiválása, amely a fizetési mérleg jóvátételi passzivumát is fedezi. Más kérdés az, hogy mindez lehetséges lesz-e a német és nyugati kamatszínvonal jelentékeny különbségének legalább részleges áthidalása nélkül.

Ebben a tekintetben lényeges feladatok várnak a Young-terv által létesítendő Nemzetközi Bankra. A Bank terve körül ma még annyi lehetőség köde kavarg, hogy alig lehet kihámozni, mi válik majd valóra a Bank számos és messzeágazó feladatköréből. Amikor márciusban először hozták nyilvánosságra a Nemzetközi Bank ideáját, nagy súlyt helyeztek arra, hogy a Banknak a világkereskedelem kiterjesztése nevezetesen visszamaradt, koloniális országok fejlesztése körüli feladataira rámutassanak. Mintha ebben a formájában ismét felmerült volna Stamp, Rathenau és Lloyd George régi terve, hogy angol finansziális közreműködéssel német többletexportot teremtsenek olyan területeken, ahol az angol és a német export nem állnak egymással közvetlen versenyben. A Young-terv már diszkrétebben formulázta a Bank ilyen irányú feladatait, és inkább csak utalásokat tartalmaz e tekintetben. Viszont, ha a Bank fejlődési iránya, mint az a tervből kitűnik, abban állna, hogy jóvátételi trusteeből mindinkább a bankok bankjává, jegybankközi bankká válnék, akkor valóban nehéz elképzelni, hogyan lássa el egyszersmind azokat a hitelfunkciókat is, amelyek egy nagy banque d'affaires ügykörébe tartoznak és a jegybankfunkciók elsődleges biztonsági szempontjaival ellentétben vannak.

Ha eltekintünk attól a lehetőségtől, hogy a Bank egy nagy nemzetközi banque d'affaires-re fejlődjék, melyre az orosz, kínai, délamarikai és középafrikai gazdasági élet felépítésében nagyjelentőségű feladatok várnak, akkor is elképzelhető, hogy a Young-terv keresztülvitelét a Nemzetközi Bank hitelszervezete lényegesen megkönnyítse. A terv különös súlyt helyez arra, hogy azok a preventív rendszabályok, amelyek célja a transfermoratórium elkerülése (hitelnyújtás Németországnak, a Reichsbanknál felgyülemlett márkáösszegek kihelyezése Németországban) normális hitelpolitikai tendenciává váljanak. Ez nem jelentene kevesebbet, minthogy a Nemzetközi Bank azáltal, hogy a jóvátételi összegek egy részét rendszeresen márkában hagyná és Németországban fektetné be a „transferkérdést“ igen leegyszerűsitené. A Banknak ez annál is inkább módjában fog állani, mert valószínű, hogy a szövetségesközi adósságok átutalását is le fogja bonyolítani, úgyhogy a hitelprobléma lassan-

ként tisztán német-amerikai hitelügylétté alakul majd át, amelynek közvetítő funkcióit a Bank fogja ellátni. Hogy ily messzeágazó és nagyszemű pénzügyi műveletek lebonyolítása már magában is lehetővé fogja tenni a Banknak, hogy hosszulejratu hitelpolitikáját a jelenleg fennálló nagy kamatlábkülönbözetek áthidalásának szolgálatába állítsa, igen valószínű. Még valószínűbb, hogy a Bank mint nemzetközi deviza- és aranypolitikai elosztó, illetőleg clearingszerv fog működni, aminek a világgazdaság és közvetve a német jóvátételi fizetések helyzetére is kétségtelenül stabilizáló hatása lesz.

Ha a Banknak sikerülne elérni, hogy a nemzetközi hitelpolitikát, nevezetesen az Egyesült-Államok hitelpolitikáját enyhén inflatorikus irányban befolyásolja, akkor újabb az egész világgazdaságra kiterjedő konjunkturahullám első gyűrűit indíthatja meg. Valóban nemzetközi hitelpolitika, melynek célja az egész világra kiterjedő nemzetközi konjunktúra lett volna, a háboru után, dacára a jegybankok kooperációjának, nem volt még lehetséges, mert hiányzott a szerv, mely irányított és egységet adott volna az ily törekvéseknek. Hogy sikerülni fog-e a Banknak a jövő konjunkturájának megszervezése, az még ma nyílt kérdés. Csak annyi bizonyos, hogy a Young-terv világgazdasági előfeltétele az, hogy a jövő konjunktúrája ne csak egyes területekre (az Egyesült-Államokra, Franciaországra, vagy Németországra), hanem az egész világgazdaságra kiterjedjen. Ha a Nemzetközi Bank révén sikerül egy ilyen nagy, kölcsönhatások révén terjedő fellendülést megindítani, a Young-terv végrehajtása nem lesz kétes. Ha azonban a világgazdaság továbbra is megmarad izoláltan fel-fellángoló rövid fellendülések állapotában, amely a világgazdaság egészét tekintve, tulajdonképpen depressziót jelent, akkor a Young-terv semmiféle moratóriumzáradéka sem fogja megakadályozhatni, hogy a jóvátételi kérdés egészének, s ezáltal a szövetségesközi adósságok kérdésének revíziója ismét felvettessék.

Káldor György.

A „Közszállítási Szabályzat“ reformja.

Az utóbbi időben közkeletűvé vált jelszavak között — a magyar föld a jelszavak televénye — nem utolsó helyen áll a közszállítási szabályzat reformja.

A reformtervezet elkészült és ankét elé terjesztetett, ahol tömérdék felszólalás jelölte meg a reform irányelveit.

A felszólalások jelentős részéből az látszik, hogy a felszólalók sem a régi, sem az új szöveget nem olvasták el figyelmesen — vagy alaposan.

Különben rájöttek volna arra, amire a *Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesületének* képviselője, (Stromfeld igazgató) rá is mutatott, hogy *nem reformra*, hanem *a mai szabályzat komoly végrehajtására* van szükség. Rájöttek volna arra is, hogy a reform — igen helyesen — a szabályzatot 95 százalékgig érintetlenül hagyja. Sőt teljesítve van gróf *Hadik Jánosnak* az a kívánsága is, mely szerint a thatósági és községi (városi) közszállításokra és közmunkákra ugyanoly szabályzat léptetendő életbe, mint az államiakra. Hiszen a belügyminiszter által az 1907. évi III. t.-c. (a hazai ipar fejlesztéséről) alapján kiadott közszállítási *szabályrendelet* csaknem szó szerinti másolata a közszállítási szabályzatnak. Ez a szabályren-

delet pedig — mint törvényerejű rendelet — az összes vármegyei, városi és községi közszállítások és közmunkák kiadásánál kötelező.

A baj azonban itt is az, ami az államnál, hogy a szabályzat rendelkezései ma — 22 év múltán — sem mentek át az életbe, mert bajok voltak a végrehajtás körül.

Nézzük, mit akar a reformtervezet, miért jó a szabályzat és mi a hiánya, mik a bajok a végrehajtás körül s mit kell tenni jövőben, hogy a szabályzatnak és szabályrendeletnek a szolid és szociális gondolkodású magyar iparos és magyar kereskedő érdekeit, de az állam pénzügyi érdekeit is megvédő rendelkezései a valóságban érvényesüljenek.

E sorok írója, a szabályzat és szabályrendelet előadói tervezetnek szerzője, lelkiismerete parancsát követi, midőn — mert az ankétra nem nyert meghívást — e hasábokon fejti ki nézeteit s azt kritikája alá bocsátja a pártatlan tudományos köröknek, de egyben annak az érdekeltségnek is, amelynek minden rétege a GyOSz-tól a munkásszervezetekig meg lett hallgatva annakidején az előadói tervezetre nézve. Mellesleg mindjárt előrebozsátom itt azt, hogy nem merült fel egy olyan igazán komoly érdekeltségi javaslat sem, amely a végleges szövegbe fel nem vétetett volna. Nem is szólva itt arról, hogy az előadói tervezet készítését az akkor létezett egész hazai és külföldi joganyag tudományos feldolgozása előzte meg és ennek a — sajnos kinyomatásra nem került — munkálatnak kézírata ma is birtokomban van.

Az érdekeltség és a szakirodalom éppen ezért abban az időben egyértelmű megnyugvással fogadta a szabályzatot és szabályrendeletet, amelyeknek megfelelő végrehajtásától a hazai ipar új korszakának felvirradását nem alap nélkül reménylette.

De térjünk a dologra.

I. Miben áll a reform?

Az ankét elé került reformjavaslatot átnézve, első pillanatban érthetetlen, hogy a miniszteriális kodifikáció eddigi helyes hagyományyaival szakítottak, mert semmi módon sem aláhuzással, sem ritkított (kurzív) szedéssel, *nincsen kitüntetve az, hogy mi a régi és mi az új szöveg.*

Ezért a kritikusnak pontról-pontra kellett a szöveget egybevetni, hogy rájöjjön a reformált szövegre.

Mikor ezt az alapozó munkát elvégeztük, akkor jöttünk rá, hogy a reformtervezet készítője bizonyára nem találta érdemesnek külön szöveggel jelezni az u. n. „reform“-szöveget. Ez a reformszöveg ugyanis mennyiségileg oly kevés, minőségileg pedig — a szabályzat hatályosabb végrehajtása érdekében — az időközben megszűnt Magyar Kereskedelmi Múzeum helyébe lépő új központi szervnek beállításától eltekintve, — annyira lényegtelen, hogy az eltérések jelzése révén mindenki rájött volna az előadói tervezet szerzőjének amaz — egyébként igen helyes véleményére, amely szerint a szabályzatnak nem megváltoztatására, hanem komoly végrehajtására van tulajdonképpen szükség. A vélemény helyes, de az eljárás nem.

Az u. n. „reform“, ha eltekintünk itt a koronaérték változásából kifolyólag a szabályzatot keresztül vitt és önként értetődő változásoktól, lényegileg tulajdonkép csak két új elvi rendelkezésből áll.

Az egyik az, mely a szabályzat 1. §-ában a szabályzat hatályát

nemcsak az ipari és bányászati, de a *mezőgazdasági* és *erdészeti* szállításokra és munkákra is kiterjeszteni kívánja.

Ez mindenestre örvendetes és az eredeti tervezet tárgyalásakor is felmerült gondolat, amely az akkori földmivelésügyi miniszter ellenzésén tört meg. Azt hisszük azonban, hogy e kiterjesztéshez törvényes felhatalmazás kell, mert az 1907. évi III. t.-c. ezeknek a szállításoknak és munkáknak e szabályzat hatálya alá sorozására nem ad jogalapot s tartunk tőle, hogy a jó szándék most is meg fog törni a gazdatársadalom ellenállásán.

A másik lényeges reformrendelet az u. n. „*Közszállítási Tárcaközi Bizottság*“, amely az időközben ugyis megszűnt „M. kir. kereskedelmi muzeumi“ helyébe lép.

Az új tervezet nem ad választ arra a kérdésre, hogy kikből fog állani ez a bizottság. Csupán annak hatáskörét lehet kivenni a szövegből, de ez a hatáskör sincs összegezve, hanem egyszerűen ott, ahol kereskedelmi muzeumról van szó, s ennek hatáskörét a bizottság veszi át, helyébe iratik ez a bizottság.

Ezt a hatáskört megpróbáljuk itt mi összeállítani a következőkben.

1. A hazai származásra nézve a vállalkozók részéről elvált kötelezettség alól adott miniszteriális felmentéseket ezzel a bizottsággal közölni kell. (l. 29. §. 1. pont, második bekezdés; 42. §. 3. pont, utolsó bekezdés.)

2. A közszállításokkal és munkálatokkal kapcsolatos minden közérdekű panasz a hatóságok, hivatalok, valamint a cégek részéről e bizottságnak is megküldendő (l. 32. §. második bekezdés).

(Ez egészen új, a régi szabályzatban elő nem fordult rendelkezés. A keresk. muzeumhoz küldeni a panaszt nem is lett volna okszerű, holott egy miniszterközi bizottsághoz küldeni azt, sulyt jelentő rendelkezés.)

3. Minden végérvényes odaitélésről (versenytárgyalási eredményről) — legkésőbb 15 nap alatt — kimutatás küldendő a bizottsághoz. (34. §.)

4. A hazai származásra nézve vállalt kötelezettség kijátszásával elkövetett visszaélést, ha a bizottság fedezte fel, erről a keresk. miniszternek tesz jelentést. (61. §.)

5. A keresk. miniszter a vállalkozók kizárásáról e bizottságot értesíti. (62. §.)

6. E bizottsághoz kell beküldeni mindenkor október végéig az előző évben beszerzett cikkekről (termékekről) és az új építkezésekről szerkesztett kimutatásokat a hazai származás szempontjából leendő átvizsgálás s az adatok összefoglalása és közhirrététele végett (l. 66., 67. §).

7. E bizottság készíti el a közszállítási árulajstromot. (68. §.)

8. E bizottsághoz küldendők a jóváhagyott szállítási és munkaszerződések s ezek alapján e bizottság tartja nyilván a vállalkozókat. Ugyane bizottság vezet nyilvántartást a felmentésekről és kizárásokról is. (69., 70. §.)

Az említett két lényeges változtatáson kívül igen kevés az, amit a „reform“ a szabályzaton módosít. Így nevezetesen:

a) Kiveszi a szabályzat hatálya alól az állam terhére vagy költésére teljesítendő ama szállításokat, melyeknél a szükséglet állami

termelőtelepről vagy meglévő állami készletből szerezhető be. (1. §. a) pont.) Ez egészen magától értetődő dolog, de nem baj, hogy meg is van szövegezve.

b) A feleslegessé vagy használhatatlanná vált ingóságokat a pénzügyminiszternek be kell jelenteni s azok csak az állami hatóságok, hivatalok, intézetek, intézmények igényeinek kielégítése után s csak a pénzügyminisztérium közreműködésével értékesíthetők. Ezek jegyzékét és értékhatárát kormányrendelet fogja időnként megállapítani. (9. §. első és második bekezdés.) Ez inkább állampénzügyi szempontból indokolt rendelkezés, mely tulajdonképpen egy külön rendelettel is elintézhető lett volna s szorosán nem a szabályzatba való.

c) Az ajánlattevő a hivatalos mintától eltérő ellenmintát is bemutatathat, továbbá ha versenytárgyalási hirdetésben vagy a feltételekben az anyag sulya és minősége elő van írva, attól a nyertes ajánlattevő csak az esetben térhet el, ha ezt ajánlatában előzetesen bejelentette. (11. §. 3. és . bekezdés.) E rendelkezések inkább aggályosak, mint helyesek, mert rést hagynak a kijátszásokra.

d) Elmarad az ajánlati minta tartalmának leírása, csak a minta van csatolva. (L. 18. §.) Pedig helyes, ha van leírás is, mert a minta nem talál minden esetre és kisebb képesítésű tisztviselő is el tudja készíteni, ha a kellékek fel vannak sorolva.

e) A 29. §. 5. pontja, mely a kisiparosmesterek és azok szövetkezeteit nem lényeges árkülönbözet esetén is előnyben részesíteni rendeli, kiegészül a vitézi rend tagjaival s azzal, hogy az előny akkor is nyújtandó ezeknek, ha ajánlatuk a legolcsóbbnál 6 százalékkal drágább. Ez szabatosítja a „nem lényeges“ kifejezést, tehát helyes. Egyébként ez a szabatosítás egy kiegészítő körrendelettel már régebben megtörtént s pedig úgy az állami, mint az autonóm közszállításoknál és munkáknál. A bajok itt is a végrehajtás, helyesebben a végrenemhajtás miatt voltak.

f) A 42. §. 2. pontjának második bekezdésében mondja ki az új tervezet azt, hogy a vállalkozó a szerződés egységárainak felemelésére (felárra) igényt egyáltalán nem tarthat. Ennél sokkal helyesebb és az új szöveg által meghagyott 44. §-sal is összhangban van a régi 42. §. 11. pontjában foglalt ama rendelkezés, amely szerint: „A már megkötött szerződés időtartamán belül a szerződéses egységárak leszállításának vagy felemelésének szállításoknál egyáltalán nincs munkálatoknál pedig csak a 44. §-ban felsorolt kivételes esetekben van helye.“

Mint hogy a 44. §. változatlanul maradt, a 42. §. második pontja második bekezdése, mint új szöveg, nem is maradhat meg.

g) Kimaradt a régi szabályzatnak ama helyes rendelkezése, amely szerint oly esetben, ha a hazai beszerzési forrás a szerződésben nincs megnevezve s azt csak az első szállítási részlet beszállítása vagy a munka megkezdése előtt jelentetett be, úgy erről, valamint arról is, ha külföldi áru szállítására adatott engedélyt, a szerződést a hazai származás szempontjából ellenőrző intézményt vagy közeget értesíteni kell. Ennek kihagyása semmikép se helyes, tehát a régi szöveg (a ker. muzeum kihagyásával) visszaállítandó lenne. (42. §. 3-ik pont, utolsóelőtti bekezdés.)

h) Cikkek szállításánál a vállalkozó készlet tartására nem kötelezhető. (42. §. 5. pont, első bekezdés.) A régi szöveg szerint legfel-

jobb 10 százalékig igen, ha oly cikkről van szó, mely másutt könnyűszerrel meg nem szerezhető.

Azt hisszük, hogy a gyakorlat a régi szövegnek fog igazat adni s ezzel van összhangban a 44. §. a) pontja is, melyet pedig az új szöveg is meghagy.

i) A biztosíték kiadásánál megvan a régi szöveg, a bánatpénznél ellenben kimaradt az, hogy az utalványozási joggal felruházott hatóságok is kiutalhatnak ily pénzeket (l. 42. §. 8. pont, 9. és 10. bekezdés).

A bánatpénzre is helyreállítandó a régi szöveg.

j) A biztosíték munkálatoknál az utolsó vizsgálati jkv. kézhezvételét követőleg „azonnal“ és nem 15 nap alatt utalandó ki. (42. §. 8. pont, b) alpont, 2-ik bekezdés.) Ez helyes, de a gyakorlatban boldog lesz a vállalkozó, ha 15 nap alatt megkapja. Ugy, hogy kérdés, vajjon itt a több nem kevesebb-e, mert az „azonnal“ tág kifejezés, a 15 nap pedig olyan *fixum*, amely ha betartatott volna, e téren nem is méltó volna fel panasz. Talán leghelyesebb volna 8 napot mondani, mert ennyi idő elég is a hivatalos retortáknak s az „azonnal“ fogalom nem lesz vita tárgya.

k) [A 44. b) pontjában ismételtetik az, ami a régi és új szöveg 13. §. b) pont 1. bekezdésében sokkal szabatosabban van már elmondva, t. i. az, hogy munkálatok (építkezések) csak végleges tervek alapján adhatók ki. Ezt itt — ahol már a megkötött szerződések *teljesítéséről* van szó — felesleges is említeni. Tehát mint fölös ismétlés, törlendő lenne.

Ellenben helyeseljük ugyanitt annak felvételét, hogy lényeges tervváltozás — tehát pótmunkák esetén a hitel felett rendelkezőnek előzetes jóváhagyása kérendő ki — s ha nincs hitel, ezért a pénzügyminiszterhez, illetőleg a minisztertanácshoz kell fordulni. Ez ugyanszinte önként értetődő dolog, de helyes felvenni, mert jó fék a tulolcsó árakkal operáló s az elnyerés után siránkozó inszolid firmákkal szemben.

l) A szállított áruk átvételét tisztviselőkből összeállított bizottságra akarja bízni az új tervezet. (45. §.)

Ezt a bizottságot összeállítja és irányítja az u. n. „megbízandó gazdasági előadó“, aki kisebb jelentőségű átvételnél a bizottságot mellőzheti is.

Ezenkívül a szakértő bevonását, mint a régi, úgy az új szabályzat is követeli.

Tudtunkkal eddig is tisztviselők, nagyobb szállításoknál bizottságilag intézték az átvételt, ahol erre megvolt a lehetőség. Helyes ezt „*expressis verbis*“ kimondani. A *fődolog azonban a szakértő igénybevétele*, illetőleg szakintézet vizsgálata arra nézve, hogy a szállított áru az előirt minta minőségének megfelel-e? Itt lehet ugyanis a visszaélést kideríteni s megtorolni. Szakszerű vizsgálat nélkül erre semiféle tisztviselői bizottság nem képes és nem elegendő. Ily vizsgálat deríti ki igazán, hogy mi rejlett a „legalacsonyabb“ árajánlat mögött, ha ugyan az lett elfogadva, — különösen, ha amint ezt a régi szabályzat elő is írja — a vizsgálatot ugyanaz a hivatal vagy egyén végzi, aki a mintát vizsgálta.

m) Végül új az a rendelkezés, amely szerint a kiadott munkálatokat azok folyamata alatt, a munkálat terjedelméhez képest, időszaki

konként ellenőrizni és felülvizsgálni kell az esetben is, ha a helyszínen állandó műszaki ellenőr nincs. (51. §. utolsó bekezdés.)

A hazai származás hathatósabb ellenőrzése érdekében ez értékes új rendelkezés, ha a nagy létszámsökkentés mellett a gyakorlatban tényleg lesz belőle valami.

Az előadottakból kitűnik, hogy a két elvi természetű változtatástól eltekintve, a 72. §-ból álló szabályzatban mindössze tizenhárom módosítást tesz a tervezet.

A tizenhárom módosítás közül négy kihagyása oly szövegnek, amelynek megtartására van szükség (l. fent *c*), *d*), *g*) és *i*) pontokat), három önként értendő dolgoknak „*expressis verbis*“ megemlítése (l. fent a *k*) és *l*) pontokat), kettő felesleges, illetőleg nem gyakorlatias. (L. *f*) és *h*) pontokat) négy helyes. (L. *b*), *e*), *m*), *n*) pontokat. Haszna azonban ezeknek is csak akkor lesz, ha a végrehajtás körül hatályosabb ellenőrzés várható.

II. Miért jó a szabályzat? Erre a kérdésre személyi feleletet adott már a Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesületének képviselője az ankéton, mikor nem a módosítás, de a komoly végrehajtás mellett tört lándzsát, de felel maga a reformjavaslat szerzője is azzal a ténnyel, hogy a reformra vonatkozólag beérkezett óhajoknak és kívánságoknak bizonyára igen alapos áttanulmányozása után, csak annyi reformálni valót talált, mint aminőről fent megemlékeztünk. De érdemileg se lehet más a felelet.

Hiszen ezek a kívánságok lényegileg a legalacsonyabb árajánlat favorizálása, a hazai gyártmányok és a helyi ipar és a képezített kézműipar mellőzése, a generálvállalkozók előtérbe helyezése s a bánatpénzek, biztosítékok és kereseti összegek késedelmes kiutalása körül forognak s a kereskedelmi miniszternek az idegen tárcákhoz tartozó közszállítások és közmunkákra erőteljesebb befolyását szorgalmazzák.

Pedig a szabályzat mindezen irányokban bőséges és kielégítő rendelkezéseket tartalmaz. Csak végre kellene hajtani azokat a szabályzat betűje és szelleme értelmében.

A hazai gyári és kézműipar érdekei és a legalacsonyabb árajánlat szempontjából talán elég, ha idézzük itt a szabályzat 28. §. *g*) pontját, mely szerint *egyáltalán nem vehetők figyelembe* az: „oly ajánlatok, amelyek a teljesítendő szállítással vagy munkálattal nyilvánvalólag arányban nem álló alacsony ártételeket tartalmaznak, illetőleg munkálatokra (építkezésekre) vonatkozó árendedményes versenytárgyalásnál (14. §.) a hivatalos költségvetés végösszegéből 20 százaléknál többet engednek, úgy, hogy az árakból ítélve, a szállítás vagy munka megfelelő teljesítése nem várható, hacsak az ajánlat benyújtója kivételesen alacsony árajánlatát ajánlatában vagy megkérdezésre elfogadhatóan meg nem indokolja“. (L. 7. §. 3. p.)

De idéznünk kell a 29. §. 1. pontját is, mely már pozitív parancsként írja elő a következőket: „A szállitmány vagy munkálat — figyelemmel a fennálló törvényeknek és rendeleteknek a képesítésre (kvalifikáció) vonatkozó határozmányaira is — ama magyar honos iparosmester, gyáros, vállalkozónak, vagy kereskedőnek ítélendő oda, ki a szállításnak vagy munkálatnak hazai gyártmányokból, magyar honos műszaki és munkaerők útján pontos, kellő minőségben és a szolgálat érdekeinek megfelelően való teljesítésére a legalkalmasabb

és kinek ajánlata *viszonylag* a legolcsóbb. *A legalacsonyabb árajánlat egymagában a szállítás elnyerésére nem jogosít.* Az odaitélésnéi megvizsgálendő, vajjon a legmegfelelőbb ajánlatot tett vállalkozó nemcsak cégében, hanem üzletvitelében is hazai iparos, gyáros vagy vállalkozónak minősíthető-e? Az ajánlattevők megbízhatósága vagy hazai üzletvitelének tekintetében felmerülő kétség esetén a m. kir. keresk. muzeum véleménye is meghallgatandó. (Emez időközben — sajnos — megszűnt Baross-alkotás helyére a reformtervezetben itt a keresk. min. kisipari közszállítási osztálya lép.)

Végül a helyi ipar és a kisipar megfelelő védelme szempontjából legyen elég itt idézni a 29. §. 2. pontját: „Megfelelő minőség és *nem lényeges árkülönbözet mellett* elsősorban a helyi iparosmesterek vagy gyárosok ajánlatai veendő figyelembe“, továbbá az 5. pontját, amely szerint: „A kisipari szakmákat érintő szállítások és munkálatok odaitélésénél egyébként egyenlő feltétel és nem lényeges árkülönbözet mellett az iparigazolvánnyal bíró szakiparosmesterek és azok szövetkezeti előnyben részesítendők.“

A fentiek is elegendők tán annak igazolására, amit a szabályzat és szabályrendelet kísérő rendelete is hangsúlyoz, hogy a szabályzat megvédi az állam pénzügyi érdekeit, összeegyezteti azokat a tisztességes vállalkozó jogos érdekeivel és érvényre juttatja az 1907. évi III. t.-c. által a hazai iparnak biztosított előnyöket.

III. Mi a szabályzat hiánya?

Hiányzott belőle — *de sajnos* — a reformtervezetben is hiányzik az az *elvi rendelkezés*, amely szerint: „A közszállítások és közmunkák mindenkor oly időben adandók ki, illetőleg akkor kerüljenek teljesítésre, amikor a hazai ipar nincs vagy nem kellő mértékben van magánrendelésekkel ellátva“.

E rendelkezés hiányában nem volt eddig *időbeli tervszerűség* a szállítások és munkák kiadásánál, ami ugy állampénzügyi, mint közgazdasági és szociális szempontból is igen hátrányos helyzeteket teremtett.

E hiánynak az a magyarázata, hogy a szabályzat és szabályrendelet kibocsátása idején (1907) még nem alakult ki külföldön sem és pedig sem a tudományban, sem a gyakorlatban a közfelfogás a közmunkák és közszállításoknak ama szerepéről, mely ezeket mint a *konjunkturális vagy szezonmunkahiány* (munkanélküliség) *elleni küzdelemnek hathatós megelőzésére alkalmas eszközökül* jelölte meg, ha azok kiadásánál időbeli tervszerűség érvényesül. Ez a gondolat a munkanélküliség elleni küzdelem nemzetközi egyesületének 1910. évi első párizsi alakuló gyűlésén jutott csak kifejezésre, s most a fenti rendelkezésnek a szabályzatba való iktatása révén kellene nálunk is testet öltenie.

Javasoljuk azért e rendelkezés felvételét azzal, hogy a reformtervezetben a m. kir. keresk. muzeum helyébe lépett „Közszállítási tárcaközi bizottságnak“, melytől a muzeumnál mindenestre hatályosabb munkát remélünk, — a fenti rendelkezés gyakorlati érvényesülése érdekében tágkörű hatáskör biztosítsassék.

Igy nevezetesen ebből az érdekből még az alábbi rendelkezéseket kellene felvenni a szabályzatba.

„A következő évi állami budget-javaslatnak minisztertanácsi elfogadása után az összes minisztériumok és főhatóságok, főhivatalok

és közüzemek legkésőbb egy hónapon belül tájékoztassák a tárcaközi bizottságot a budget-évben kiírásra kerülő közmunkák és közszállításokról, jelezve, hogy a vállalatbaadást mikorra tervezik s a munkálatokat (építkezéseknél) előreláthatólag hány műszaki, irodai, szak- és segédmunkás s hány szak- és napszámosmunkás találhat foglalkozást.

A tárcaközi bizottság ez adatok egybevetése alapján az érdekeltek és az állami munkaközvetítő hivatal meghallgatásával tegyen az illetékes minisztereknek, illetőleg főhatóságoknak a szállítások és munkálatoknak megfelelő időben leendő kiadására, számbavéve a munkapiacnak helyzetét is.“

Ugyanc rendelkezések természetesen a közszállítási szabályrendeletbe is felveendők.

IV. Mik voltak a bajok a végrehajtás körül?

Angol szokás szerint a törvények, továbbá az átfogó erejű s az állami organizmus összes ágazataira kiterjedő jogszabályok végrehajtásánál irányító szerepet adnak az előadói tervezet készítőjének. Ezt a nyilván helyes szokást, amely a logika követelése, nálunk ezen a téren nem követték.

A másik alapvető hiba az volt, hogy a m. kir. kereskedelmi muzeum, melyre mint központi intézményre bízta a szabályzat a hazai ipar érdekeit védő alapvető rendelkezések ellenőrzését, illetőleg életrehívását, a beszerzési kimutatásoknak a hazai származás szempontjából való felülvizsgálását, a közszállítási árulajstrom készítését s a szállítók nyilvántartását, mindezeknek a döntő fontosságú feladatoknak végzésére sem az irányítás, sem a végrehajtás szempontjából nem lön ellátva megfelelő számú és egyben a feladatra termett szak-erőkkel. *Barosznak* ez a nagyszerű alkotása egészen érthetetlenül fokozatosan a teljes lejáratás s végül a csendes kimulás lejtőjére jutott.

Feladatait a közszállítások terén a kereskedelmi minisztérium közszállítási osztálya tudtunkkal jórészt csak a háboru után, tehát oly időben vette át, amikor a hallatlanul lecsökkentett személyi létszám mellett és az infláció zavaros idejében a szabályzat életbehívásáról alig lehetett szó. A szanálás után beállott normális állapotok között mind érezhetőbbé vált a szabályzat alkalmazásának hiánya s a felburjánzott szabálytalanságok szülték a tájékozatlan érdekeltségben, amely *a szabálytalanságokat szabály szerinti eljárásnak nézte*, a szabályzat *reformja* utáni óhajást, mint jelszót, amely mint fentebb jeleztük, *lényegileg nem volt egyéb, mint tudat alatti vágy a régi szabályzat végrehajtása után!*

V. Mit kell tehát tenni a szabályzat hatályos végrehajtása érdekében?

Nagy segítség lehet itt az új tervezet által beállított és előreláthatólag köztekintéllyel rendelkező *Közszállítási Tárcaközi Bizottság*.

Ennek összeállítását és hatáskörét azonban külön szabályzatban kell részletesen megállapítani.

Ebben ki kellene mondani a következőket:

1. A tárcaközi bizottságba minden miniszter és az állami számvevőszék egy-egy olyan tagot küld ki, aki a közszállítási ügyek intézésében hosszabb gyakorlati tapasztalattal rendelkezik.

2. Ez a bizottság az összes állami, thatósági, városi és községi szállítások és munkálatok terén a kormánynak tanácsadó szerve, me-

lyet a kereskedelmi miniszter azon ügyekben, amelyeket a szabályzat más minisztereknek nem tart fenn, a többi miniszterek pedig a számukra fentartott ügyekben esetről-esetre vagy pedig általánosságban végrehajtási joggal is felruházhat oly módon, hogy a bizottságnak rendelkezése ellen az illetékes miniszterhez csak birtokon kívül lehet panasszal élni.

3. Hatáskörébe tartoznak különösen az alábbi ügyek:

a) A közszállítások és közmunkák kiadási időpontjának megfelelő irányítása, figyelemmel arra, hogy azok oly időben kerüljenek teljesítésre, mikor a hazai ipar magánmegrendelésekkel foglalkoztatva nincs. (Szezon- vagy konjunkturális munkahiány ideje.) (L. itt a szabályzatba általunk felvenni javasolt és a dolgozat III. részében említett rendelkezéseket.)

b) A tárcák részéről az évi szállítások és munkálatokról beküldött kimutatások felülvizsgálata és ez alapon javaslattétel a kereskedelemügyi miniszternek. (Szab. 65—67. §§.)

c) A közszállítási árulajstrom elkészítése és közhirrététele. (68. §.)

d) A szerződések és a vállalkozók nyilvántartása. (69., 70. §.)

e) A hatóságok és magánosok részéről közmunkák és közszállítások tárgyában beküldött panaszok tárgyalása. (32. §. második bekezdés.)

f) A versenytárgyalási eredményekről beérkezett jelentések alapján annak megállapítása, hogy a kiírás és odaitélés megfelelő időben történt-e s annál az a) pont szerint a bizottság részéről esetleg előirt szabályok betartottak-e. (34. §.)

g) A hazai származás körül elkövetett visszaélések tárgyában jelentéstétel az illetékes miniszterhez. (61. §.)

h) Javaslattétel a hazai származásra nézve vállalt kötelezettségek alóli felmentés és egyes szállítók kizárása tárgyában, továbbá nyilvántartás a felmentésekről és kizárásokról (l. 29. §. 14. pont, második bekezdés, 42. §. 3. pont, utolsó bekezdés, 62. §.).

i) Javaslattétel minden olyan közszállítási vagy közmunka-ügyben, amelyet az illetékes miniszter a bizottsághoz utal. Természetesen a bizottság illetékessége a thatósági, községi, városi szállításokra és munkákra is kiterjesztendő a közszállítási szabályrendelet után.

4. A bizottság határozatai alapján a javaslat kidolgozása, intézkedések megtétele, a nyilvántartások vezetése s az ellenőrzés fogantatása a keresk. min, kispári és közszállítási osztályának feladata, mely evégből e feladatra termelt, kellő számú és jódotált szakszemélyzettel, jogi (műszaki, számvevőségi és kezelőszemélyzet) látandó el.

A végrehajtás teljességét azonban a bizottság egymagában nem garantálhatja. Ezért döntő fontosságú, hogy életbehivassanak a szabályzat alábbi rendelkezései:

1. Megalkotandók a szabályzat 25. §-a értelmében minden minisztériumban és főhatóságnál azok a legalább 5 tagból (köztük műszaki és számvevőségi rátermelt erőkből) álló szakbizottságok, melyeknek feladata a nagyobb értékű szállítások és munkálatok odaítélésére javaslatot tenni.

E bizottságokra bizandó a versenytárgyalási feltételek kidolgo-

zása is (25. §. harmadik bekezdés) s ezek ügyeljenek arra, hogy különösen a középítkezéseknél kellő pontossággal és részletességgel kidolgozott tervezetek csatoltassanak a kiíráshoz (l. 13. §. b) pont), továbbá, hogy az odaitélésnél a generálvállalkozók ajánlatai — ahol a szabályzat azt megköveteli — kikapcsoltassanak s a hazai helyi és a kisipar érdekei megvédessenek. (L. a 29. §. 1., 2., 4., 5., 6., 7., 8. és 9. pontjait.)

2. Amely szállítás vagy munkálat odaitélésére ez a bizottság tett javaslatot, ott az átvétel (felülvizsgálat) is e bizottság vagy e bizottság megbízottai (szakértői) által eszközölnők (45. §.)

3. A közlekedési vállalatok, a posta-, távirda-, telefon-, rádióigazgatás, általában az állami és városi üzemeknél előforduló szállítások és munkálatok odaitélése és átvétele céljából az üzemek által külön bizottságok szervezendők s azok a 2. alatt részletezett hatáskörrel ruházandók fel.

4. A 2. és 3. alatt említett bizottságok feljogosítandók, hogy bármely ügyben közvetlenül fordulhassanak tájékoztatásért esetleg rövid uton — telefonon — is a tárcaközi bizottsághoz, illetőleg a keresk. minisztérium közszállítási és kisipari osztályához és a tárcaközi bizottsággal szerves kapcsolatban álljanak.

5. Mindazok a hatóságok, hivatalok, intézetek, amelyeknél évente jelentősebb, tehát bánatpénz vagy biztosíték letételét követelő közszállítások vagy közmunkák fordulnak elő, utalványozási joggal ruházandók fel s e pénzeknek egyben a megszolgált kereseti összegeknek a szabályzat korlátai közt soron kívüli utalványozására külön rendelettel is utasítandók. (L. 27. §., 42. §. 8. pont, 52., 53., 54. §.)

Ha javaslataink elfogadtatnak s a végrehajtás *dolgátértő, pártatlan és hozzáférhetlen kezekben lesz*, aminek azonban az *emberséges megélhetést biztosító köztisztviselői fizetések igen lényeges feltétele*, ugy bizvást lehet remélni, hogy megszűnnek a panaszok és a szabályzat és szabályrendelet nyomán az államra és az érdekeltekre is áldás fakad. Adja Isten!

Andor Endre.

A jegybanknál fennálló államadósság törlesztése Ausztriában.

Épügy, mint Magyarországon, a jegybanknál fennálló államadósság törlesztésének valutapolitikai szempontból Ausztriában is igen nagy jelentősége van. A magyar viszonyokhoz hasonlóan ugyanis az Osztrák Nemzeti Bank alapszabályai is oly aranykészlet gyűjtésére kötelezik a Bankot, hogy amint a valutának az aranyhoz való relációja meg lesz állapítva és a Banknál fennálló államadósság 30 millió aranykoronára leapad, a készpénzfizetések megkezdhetők legyenek. Minthogy az első feltétel már régen fennáll, az érdeklődés az államadósság törlesztése felé fordul és minden jelentős lépés, amellyel Ausztria a 30 millió aranykoronás határ felé közeledik, Magyarországot közelről érinti, tekintettel a két ország közti számos kölcsönhatásra.

Az állammal szemben fennálló követelés, amelyet az Osztrák Nemzeti Bank jogelődjétől, az Osztrák-Magyar Bank Osztrák Ügyvitelétől vett át, a Bank működésének megkezdésekor, 1923 január 2-án 255 millió schillinget tett ki. A kormány és a Bank közt 1923

junius 3-án létrejött egyezmény¹ értelmében a kormány ezt az adósságot évi $\frac{1}{2}$ %-kal törleszti és $2\frac{1}{2}$ %-kal kamatoztatja; ha azonban a Bank osztaléka a 10%-ot meghaladja, — amint ez 1924 óta mindig történt — a kamatozás 2%-ra csökken. Már az egyezmény indoklása rámutat arra, hogy a $\frac{1}{2}$ %-os törlesztés inkább csak annak az elvnek az elismerését jelenti, hogy az adósságot törleszteni kell, az adósság számottevő csökkenéséhez azonban nem vezet. Nagyobb jelentőségük volt e tekintetben egyes egyéb rendelkezéseknek. Így az alapszabályok 99. cikkelye szerint a Bank nyereségéből az államot illető rész, az 1923 december 21-iki érmetörvény értelmében pedig a váltópénzek veretéséből származó nyereség is az adósság törlesztésére fordítandó. Erre a célra szolgáltak továbbá az Osztrák-Magyar Bank likvidációs tömegéből bizonyos összegek és a vagyonszármazás hozamának egy része. Mindezek következtében az államadósság 1926 június 30-ig 182 millió schillingre csökkent.

1926 júniusában most már, mikor a Népszövetség pénzügyi bizottsága ausztriai főbiztosát visszahívta, azon óhajlásának adott kifejezést, hogy az osztrák kormány a népszövetségi kölcsön maradványából *50 millió schillinget a jegybanknál fennálló adósságnak a törlesztésére fordítson.* Másfelől hozzájárult ahhoz, hogy a kormány, — az esetleges átmeneti pénztári hiány fedezésére — legfeljebb 75 millió schilling összegben legfeljebb hathónapos *kincstári jegyeket* bocsásson ki. A jegybank alapszabályainak 1927-ben történt módosítása értelmében a kincstári jegyeket a Bank leszámíthatja és lombardirozhatja, amennyiben azokért egy fizetőképességű ismert harmadik személy is felel.² A népszövetségi tanácsnak 1926 szeptemberi ülése alkalmával a pénzügyi bizottság e két művelet között kapcsolatot létesített, amennyiben az osztrák kormánnyal egyetértésben kimondotta, hogy az 50 millió schilling összegű törlesztést legkésőbb hat hónappal az első kincstári jegyek kibocsátása után teljesíteni kell. E megállapodásokat az 1927. évi március 31-iki törvény³ jóváhagyta.

Kincstári jegyek kibocsátására azonban mindeddig egyáltalán nem került sor. Az *államháztartás* helyzete állandóan igen kedvezően alakult s a tényleges *feleslegek* az előirányzott feleslegeket lényegesen meghaladták. 1926-ban 104, 1927-ben 102 millió schilling összegű feleslegek mutatkoztak, amelyeket nemcsak a beruházási kiadások jelentékeny részének a fedezésére lehetett felhasználni, ha-

¹ Übereinkommen zwischen dem Bundesministerium für Finanzen und der Österreichischen Nationalbank wegen Verzinsung und Tilgung der Darlehensschuld des Bundes an die Österreichische Nationalbank. (1570. der Beilagen des Nationalrates, 1923., 1. l.)

² A bankvezetőség figyelmét nem kerülte el az a körülmény, hogy a kincstári jegyeknek a jegybanknál való leszámíthatósága bizonyos mértékig alkalmas arra, hogy az inflációs idők emlékeit idézze fel. Ezért szükségesnek tartotta hangsúlyozni, hogy az akkori időkkel szemben nagy különbség áll fenn. Ma a Bank nem áll közvetlenül az állammal szemben; emellett a kincstári jegyek még a bankszerű fedezetbe sem számítanak be és az sem valószínű, hogy ezek nagyobb tételekben a jegybankhoz kerüljenek, tekintettel arra, hogy kamatozásuk a bankkamatlábnál általában alacsonyabb lesz. (IV. regelmässige Jahressitzung der Generalversammlung der Oesterreichischen Nationalbank. Wien, 1927., 35—36. l.)

³ Bundesgesetzblatt, 1927. Nr. 115.

nem arra is, hogy az évközben jelentkező pénztári deficitek időszakain a kormányt átsegítsék. Amennyire örvendetesnek mondhatjuk azt, hogy a kincstári jegyek kibocsátását s főképp azoknak esetleg a jegybankhoz való vitelét el lehetett kerülni, annyira sajnálatos az ok, aminek ez köszönhető. Az államháztartás folytonos feleslegei ugyanis arról tanuskodnak, hogy az állam nagyobb mértékben veszi igénybe az adózók szolgáltatási képességét, mint amennyire ezt a szorosan vett állami kiadások kívánják. A beruházásoknak folyó bevételekből való eszközlése nem lehet tartós jelenség s a pénztári deficit elkerülésére is más utat kell választani, mint a tuladózttatást. Ha Ausztriának tárgyalás alatt levő 100 millió dollár összegű nemzetközi beruházási kölcsöne kibocsátásra kerül, nem lesz többé szükség arra, hogy a kormány feleslegeket gyűjtsön beruházási célokra, a pénztári deficit elkerülése pedig egymagában nem lesz elegendő indok a magas adók fenntartására.

Noha fentiek szerint kincstári jegyek kibocsátásához mind- eddig nem kellett folyamodni s így az osztrák kormányt az állam- adósság törlesztése tekintetében semmiféle kötelezettség sem terhelte, a Népszövetség pénzügyi bizottsága 1928 végén felhívta a kormány figyelmét arra, hogy semmi sem szól amellett, hogy a kormány az 50 millió schillingnek a jegybankhoz való átutalását tovább halassza. A népszövetségi kölcsön, — eltekintve ettől az összeg- től — teljesen ki volt merítve; ennek egyéb célokra való felhasználásáról pedig ugy sem lehetett szó. A kormány, — méltányolva a pénzügyi bizottság álláspontját — 1928 december 31-én a szóbanlevő összeget *adósságának törlesztésére* fordította. Mivel az adósság idő- közben 166 millió schillingre szállott alá, e rendkívüli visszafizetés következtében 116 millióra csökkent. Tekintettel arra, hogy a meg- felelő valuták eddig is a jegybank kezelése alatt állottak, ahol az „egyéb aktívák“ egyik részét alkották, a művelet az államháztartás vitelét a legkisebb mértékben sem érintette. A Bank az 50 millió schilling ellenértékét képező devizáknak és valutáknak csak egy csekély részét tudta átvinni az érckészletbe, hanem tulnyomó ré- szüket csak a bankszerű fedezetbe számíthatta be, minthogy nagy- részt olyan külföldi intézeteknél fennálló követelésekről volt szó, amelyek egytől három hónapig terjedő időre le voltak kötve. Az „egyéb aktívák“ csökkenésének megfelelően természetesen csökken- tek az ellentételt magukban foglaló egyéb „passzívák“ is. A tör- lesztési műveletet a következő tételek alakulása tükrözi vissza:

	1928. dec. 23.	1928. dec. 31.	Több (+) vagy kevesebb (—)
	e z e r s c h i l l i n g		
Érckészlet (arany és beszámítható devizák és valuták)	409.005	411.444	+ 2.439
Egyéb, külföldi valuta- ban fennálló követelések	339.998	385.917	+ 45.919
Az állam adóssága.	166 170	116.170	— 50.000
Egyéb aktívák	405.967	335.952	— 70.015
Egyéb passzívák	365.689	295.674	— 70.015

Hogy a valuta- és devizakészletek 50 millió schilling helyett összesen csak 48.4 millióval emelkedtek, ez a Bank egyéb deviza- forgalmában találja magyarázatát. Hasonlóképen az egyéb forga-

lom magyarázza az egyéb aktívák és egyéb passzívák tételében az 50 millió schillinget meghaladó csökkenést. Az alapszabályszerű *fedezetre* a törlesztés természetesen csökkentőleg hatott, tekintettel arra, hogy az államadósság csökkenésével az érckészletnek csak jelentéktelen emelkedése állott szemben. Ez az arány 41.05%-ról 40.38%-ra csökkent, ami még mindig lényegesen meghaladta az 1928-ra nézve megkívánt 24%-ot. Ha viszont az egyéb valutákat és devizákat az érckészlethez hozzáadjuk, a fedezeti arány csökkenése csak jelentéktelen, amennyiben december 23-án 80.67%-ot, december 31-én 79.12%-ot tett ki.⁴

A törlesztési művelet az államháztartásra csak annyiban jelentett hátrányt, hogy ezáltal az állam elesett a kamatjövedelemtől, amely ránézve a New-Yorkban és Londonban tartott követelésekből származott és amely ezentúl a jegybankot illette. Múltányosnak látszott tehát az államnak más úton való kárpótlása. Ezt tartotta szem előtt már az 1927 március 31-iki törvény, amikor úgy rendelkezett, hogy a törlesztés után az *államadósság kamatozása*, — amennyiben az osztalék a 8%-ot meghaladja — 1%-ra fog alászállni. Így az államra és a jegybankra a műveletből származó pénzügyi előnyök és hátrányok megközelítően egyensúlyban maradtak.

Míg az Osztrák Nemzeti Bank megalakulásakor az államadósság 255 millió schillinget tett ki a magyarországi megfelelő 158 millió pengővel szemben s azóta is lényegesen a magyarországi felett mozgott, addig most fenti törlesztési művelet után a magyarországinak a színvonalára, sőt valamivel az alá csökkent, amennyiben átszámítva 1928 december 31-én 93 millió pengőnek felelt meg, szemben a magyarországi akkori 97 millióval. Azaz közelebb jutott a 30 millió aranykoronás határhoz, annak dacára, hogy 1926 óta a Magyar Nemzeti Banknál is az államadósság gyorsabb ütemben való törlesztése van folyamatban. Az államadósságnak mindkét országban mutatkozó erős csökkenése fokozott jelentőséget ad azoknak a problémáknak, amelyek *a készpénzfizetések megkezdése* előtt még megoldásra várnak s amelyek közös problémái nemcsak Ausztriának és Magyarországnak, hanem mindazoknak az országoknak, amelyek a jegybank beváltási kötelezettségét egyelőre felfüggesztették.

Óvári Papp Zoltán.

Az Egyesült-Államok gazdasági prosperitása.

Az Északamerikai Egyesült-Államok gazdasági helyzetjelentéseiből mind meggyőzőbb képét kapjuk annak, hogy ott az eddiginél is erőteljesebb lendületre kapó, hatalmasabb méretű gazdasági prosperitás van kialakulóban. Nagy általánosságban azt lehet mondani, hogy az Egyesült-Államok gazdasági életében a fontosabb iparágak konjunkturája — beleértve az élelmezési ipart is — továbbra is emelkedő irányzatot mutat.

⁴Az egyéb valuták és devizák figyelembevételének kétségtelenül van bizonyos jogosultsága, tekintettel arra, hogy az Osztrák Nemzeti Bank ügyvitelében különösen 1926 óta olyan törekvés érvényesül, amely a devizáknak minél csekélyebb részét kívánja az érckészletbe beszámítható formában tartani. Az ilyen devizákat ugyanis csak olyan megszorító feltételek mellett lehet kihelyezni, hogy a befolyó kamatjövedelem 2½—3%-ánál többet nem tehet ki, szemben az egyébként elérhető 5—5½%-kal. A törvényesen előírt és a jelenlegi tényleges fedezeti arány közti távolság ennek az eljárásnak a folytatására még további lehetőségeket nyújt.

Ugy látszik, hogy az 1929. év gazdasági eredményei messze felül fogják múlni az eddigieket, s hogy Coolidge elnök nevéhez fűződött gazdasági prosperitást sem az elnökválasztás, sem az elnök személyében időközben bekövetkezett változás nem akasztotta meg és nem vetette vissza fejlődésében.

Az egyes termelési ágazatokra vonatkozó adatok minden vonalon a termelés újabb emelkedéséről számolnak be és még eddig el nem ért eredmények és magasabb nivók bekövetkezését jelzik.

Az év első negyede főképen a bányászatban, a kohó- és hengerművek termelésében, általában a nehéz ipari szakmákban hozott várakozáson felüli eredményeket, jelezvén az ipari konjunkturában a fellendülés kiterjedését és a termelő tevékenység színvonalának emelkedését. A bányászatban különösen kiemelkedő a rézbányászat előretörése, mely 1928 eleje óta különben is magas nivón mozog. Folyó év április havi termelési eredmények a háboru óta idevonatkozó összes adatokat tulszárnyalták. A termelési indexszám, mely 1928 áprilisában csak 104-en állott, 1929 áprilisában 140-re szökött fel.

A rézbányászaton kívül számottevő emelkedés mutatkozik a bányászat egyéb ágaiban is. Igy különösen az ezüsttermelésben jelentékeny az időközi növekedés. Az ezüstabányászatra vonatkozó termelési index 1928 áprilisában még csak 108 volt. 1929 márciusában az index 98-ra, áprilisban pedig 105-re emelkedett.

Annak a gazdasági prosperitásnak a mértéke azonban, amely előtt az Egyesült-Államok ismét állanak és amelynek bekövetkezése ugy látszik küszöbön áll, leginkább rá lehet világítani a vas- és acéltermelésre vonatkozó legutolsó hivatalos adatokkal. Ugy a nyersvas, mint az acéltermelés az év első negyedében olyan méreteket öltött, hogy az a szakkörök és a gazdasági élet menetének vizsgálatával foglalkozók figyelmét a legteljesebb mértékben fel kell hogy keltse. Ezekkel az adatokkal a prosperitás további kiterjedésénél valóban számolni kell. A nyersvas ugyanis a legtöbb iparágban a gyártás processzusának alapanyagát szolgáltatja. A fokozott termelés következtében tehát a legtöbb iparágban a közeljövőben a foglalkoztatottság rendkívüli fokával kell számolni.

Az Egyesült-Államok nyersvastermelése folyó év márciusában minden eddigi eredményt felülmúlt és elérte a napi 120.000 tonnát, február havában a napi nyersvastermelés még csak 114.000 tonna körül mozgott. Március havában az összes nyersvastermelés 3.7 millió tonnát tett ki, szemben a február havi 3.2 millió tonnával. *Az évnegyed utolsó hónapjában tehát kereken félmillió tonnával emelkedett az Egyesült-Államok nyersvastermelése.* A márciusi adatok egyébként olyan tetőpontot dolgoztak ki, hogy azzal minden, az amerikai termelés történetében eddig fennállott teljesítmény megdőlt.

Ezekkel az adatokkal szemben Magyarország nyersvastermelési adatai:

1929 január havában	27.019 tonna
1929 február havában	33.681 tonna
1929 március havában	29.179 tonna

Az első negyedben Magyarországon

a nyersvastermelés összesen 89.879 tonnát tett ki.

Az Északamerikai Egyesült-Államokban pedig az év első negyedének összes nyersvastermelése kereken 10.4 millió tonnára rugott, mely adat összehasonlítva 1928 első negyedének közel 9 millió tonnát kitevő eredményével, másfélmillió tonna többlettermelést mu-

tat. Kétségtelen, hogy az 1929. év első negyedében a termelésnek ez a nagyarányu, példátlan emelkedése és minden eddigi méreteket túlszárnyaló növekedése rövid időn belül a legtöbb iparágban igen erős rekordszámba menő tevékenységre fog vezetni.

A jelek szerint várható nagyarányu ipari fellendülésnek azonban a legkifejezőbb mértéke az acéltermelésben mutatkozó fellendülés. Március havában az acéltermelés eddig még soha nem jelzett magasságra dolgozta fel magát és szélső eredményében napi 194.000 tonnát is elért; februárjában még csak 180.000 tonna volt. A napi acéltermelés márciusi tetőpontja a háborus periódus legnagyobb kilengését 24%-kal múlja felül.

Az Egyesült-Államok összes acéltermelése március havában 5 millió tonna felé emelkedett. Ez volt a termelés történetében az első hónap, amikor a termelés az 5 milliós nivót nemcsak elérte, de azt meg is haladta. 1929 februárjában a termelés 4.32 millió tonnát tett ki. Azonban szembeállítva az 1928 februári eredménnyel, már ez is jelentős emelkedést mutat, tekintve, hogy a múlt év februárjában az acéltermelés csak 3.31 millió, március havában pedig 3.7 millió tonna volt. Az 1928 márciusi eredményekhez képest folyó év márciusának termelési adatai az acéltermelés több mint 35%-os emelkedését jelzik.

1929 első negyedében az összes acéltermelés elérte és meghaladta a 14 millió tonnát, míg 1928 első negyedében csak 12.5 millió tonna volt.

Ezek a rendkívüli termelési eredmények egyuttal jelzik az acélművek egyre fokozottabb igénybevételét is. Az erőteljes és egyre szaporodó kereslet újabb és újabb megterhelést jelentenek a művek számára, úgyhogy azok jelenleg már 98%-os kapacitással kénytelenek dolgozni, szemben a múlt évi 91%-os kapacitással. A beérkező rendeléseknek az acélművek azonban még így sem képesek eleget tenni. *A szállítás nem tarthat lépést a fokozott kereslettel szemben és így a művek által le nem szállított megrendelések mennyiségének állandó és nagyarányu növekedése jelzi leginkább azt a hatalmas lendületet, amely az ipari szakmákban várható és részben már be is következett.*

Ez év márciusában a le nem szállított acélrendelések mennyisége újabb negyedmillió tonnával emelkedett. Március végén pedig az összes hátralék 4.4 millió tonnát tett ki, szemben a február végén mutatkozott 4.14 millió tonnával.

Az ipari termelés színvonalának állandó emelkedése következtében a vasutak forgalma is rendkívüli mértékben megduzzadt, mert úgy a nyersanyagoknak, valamint a félig kész- és készárúknak a szállítása állandóan növekedőben van. A kikészítési eljárások folyamán pedig a vasutak forgalmának még nagyobb arányu fellendülése várható.

Az United States Steel Corporationnak *a le nem szállított vas- és acélrendelésekre*, a vasutársaságoknak pedig *a megrakott teherkocsikra* vonatkozó adatainak, — melyek Amerikában egyuttal a legérzékenyebb barométernek is tekinthetők, — felfelé haladó irányzata biztosan jelzi a prosperitást és az annak nyomán fakadó jólétét.

Amíg az európai államokban általában a legnagyobb pangás tapasztalható és a gazdasági depresszió minden egyes iparággra kiterjed és az összes piacokon mind jobban és jobban kezdi éreztetni nyomasztó és bénító hatását, addig az Egyesült-Államokban, — amint azt a fenti adatok igazolni látszanak, — egy még eddig soha nem tapasztalt, virágzó ipari és gazdasági fellendülés mind hatalmasabb arányokban kezd kibontakozni.

Sipos Sándor.

Könyvismertetések.

Ledermann, László: Pellegrino Rossi. L'homme et l'économiste.
(Paris Recueil Sirey 1929.)

Pellegrino Rossi neve a közgazdasági eszmék fejlődéstörténetében nem korszakalkotó jelentőségű. Valójában eklektikus szellem, a nagy klasszikus közgazdasági iskola, Ricardo, Smidt, Malthus népszerűsítője volt, aki igyekezett a nagy rendszerek egyoldalúságait szellemének sokrétű gazdagságával lekerekíteni és tetszetős, világos didaktikus formákba önteni. Valószínűleg nem is annyira Rossi dogmatörténeti jelentősége, mint inkább általános történelmi és egyéni érdekessége vonzotta Ledermann László honfitársunkat, a genfi egyetem magántanárát, hogy Rossi életét és művét egy nagyszabású történelmi és szellemtörténelmi tanulmány tárgyává tegye. Mert valóban: a kitűnő fiatal tudós tolla alatt, Rossi egyéniségének prizmáján keresztül közgazdasági ideáinak érdekessége is fokozódik és a „juste milieu“ gondolatvilágának oly tökéletes képe bontakozik ki, amely messze túlnő Rossi közgazdasági és politikai jelentőségén. Amikor Ledermann gondosan kiegyensúlyozott munkáját olvassuk, amelyben az egyéni biográfia módszerének époly mesteri példáját láthatjuk, mint a történelmi milieu ismeretének és a kritikai dogmatörténelmi kutatásnak, akkor megértjük a genfi egyetem filozófiai fakultását, amely ezt a munkát a történelmi szakos Ador-díjjal jutalmazta, és megérdemelt tisztességnek érezzük azt a magas kitüntetést is, hogy a fiatal magyar tudós munkáját összel az Institut de Francenak is bemutatják és olasz nyelvre is lefordítják. Ez a nemzetközi érdeklődés Rossi iránt abban is leli magyarázatát, hogy pályája három ország történetével fonódik szorosán egybe és mindhárom országban Rossi politikai és pedagógiai téren is nagy szerepet töltött be. Olaszországból kiindulva, Svájcban és Franciaországon keresztül ismét Olaszországba vezet ez a pálya, mely Ledermann becsületes előadásában mozgalmasságának drámai feszültségével, váratlan fordulataival, meglepő sikerrel és tragikus bukásával lenyűgözi az olvasót. Rossi eredetileg jogásznak indult és a büntetőjog, valamint az alkotmányjog terén maradandót is alkotott. 27 éves korában már a bolognai egyetem rendes tanára. Szépen induló karrierjét derékban törte ketté Murat, a „Roi Italique“ 1815-ös hadjárata. Murat a lelkes fiatal professzort, aki tán a Carbonarikkal is összeköttetésben állott és felleobanó lelkesedéssel lépett az Italia unita eszméjének szolgálatába, polgári kommisszáriusává nevezi ki. Az alig néhány hetes győzedelmes hadjáratot visszavonulás, majd összeomlás követi és Rossinak Metternich és a pápaság üldözése elől menekülnie kell. Genfben telepszik meg, mely az akkori Európa egyik szellemi központja. Mme de Staël, Benjamin Constant, Bonstetten, Byron, Shelley, Sismondi, Pictet élnek ott és a rendkívüli szellemi környezet mélyen hat a fogékony tudósra.

Hamarosan felismerik tehetségét és néhány éven belül már a genfi egyetem professzora, genfi polgár és városi tanácsos, majd a szövetségi tanács tagja. Ilyen minőségben 1833-ban kidolgozza a szövetségi alkotmány revíziójának tervezetét, az ugynevezett Pacte Rossi-t, amelyet ugyan a szövetségi tanács nem fogad el, de amely a későbbi alkotmányrevízióknak és a mai napig is a svájci alkotmánynak alapjául szolgál. Anyagi körülmények és a leszavaztatás fölötti elkeseredés érlelik meg benne azt az elhatározást, hogy elfogadja Guizot ajánlatát, aki francia állampolgársággal és a Collège de France közgazdasági tanszékével kecsegteti. J. B. Say örökébe lép a Collège de France-ban és előadásaival igen nagy pedagógiai és tudományos sikereket ér el. A Louis-Philipp rezsim kitüntetésekkel halmozza el, Guizotnak barátja és bizalmasa lesz és amidőn a jezsuitaválság bekövetkezik, őt küldi ki Guizot a szentszékekkel folytatandó tárgyalásokra. S amidőn e tárgyalások sikerrel járnak, Rossit Franciaország római nagykövetévé nevezik ki. A körpálya önmagába tért vissza. Rossi ismét visszatér hazájába, mely után a száműzetés keserű évei alatt is szüntelenül forrón vágyakozott és a februári forradalom után, mely megfosztja tanári és nagyköveti állásától, elfogadja IX. Pius pápa megbízását, aki kabinetalakításra és a belügyi tárca elvállalására szólítja fel. De 1848-at irunk és Rossi, Guizot barátja, a „juste milieu“ híve, a tömegszenvedélyek megvetője, mindinkább reakciós hirbe keveredik. Az egykori carbonaro, Murat és az Italia unita lelkes harcosa, 1848 november 15-én a nacionalista, republikánus Mazzinista-párt áldozatául esik. A történelem iróniája, hogy azok gyilkolják meg, akikért száműzetést szenvedett. Diktátorként pusztul el a legdemokratikusabb alkotmánytervezet kidolgozója, mert egy forradalmi világban sem az egyik, sem a másik szélsőség szolgálatába állni nem akart. Ennek a tragédiának történelmi, pszichológiai és tudományos fejezeteit vázolja Ledermann színes és választékos francia stílusban, igen gazdag, jobbára feldolgozatlan dokumentációs anyag alapján. Külön könyvet szentel Rossi dogmatörténeti jelentősége méltatásának és külön kiemeli Rossi tanát a tiszta vagy racionális és az alkalmazott közgazdaság megkülönböztetéséről, amely lehetővé tette, hogy a hisztorizmus (Roscher, List, Schmoller) előfutárjává váljék. Végeredményben Ledermann Rossi dogmatörténeti helyét a klasszikus és optimista (Bastiat, Carey, stb.) iskola között jelöli meg, akit sokoldalú szempontjai eklekticizmusa és szellemi simülékenységűsége a hisztorizmus felé vitt. A minden tekintetben alaposan és élvezetesen megírt könyv dicséretére válik a fiatal szerzőnek.

Káldor György.

Friedrich A. Hayek: Geldtheorie und Konjunkturtheorie. Beiträge zur Konjunkturforschung. Herausgegeben vom Oesterreichischen Institut für Konjunkturforschung, Nr. 1. Hölder-Pichler-Tempsky A. G., Wien und Leipzig, 1929 XII, 147. l.

H. könyve a konjunkturaelmélet pénzelméleti megalapozásának van szentelve. Mintegy bevezetőül a gazdaságelmélet és a statisztika viszonyát kutatja és arra a megállapításra jut, hogy a statisztika új elméleti megállapításokra nem vezethet, miután lényegénél fogva okozati összefüggéseket nem fedhet fel. De még csak nem is igazolhat teoriákat, hiszen ha például igazolja is két jelenség egy-

William Wallace: Business Forecasting and its Application. Sir Isaac Pitman, London, 1928. XVI. 125 l.

Angliában a háboru befejezése óta egyre erősödik azoknak a tábora, akik a gazdaságstatisztikai adatok módszeres feldolgozása és analízise alapján felépült, ugynevezett „business forecasting“-ot, prognózist, a helyes és racionális üzletvezetés fundamentumának tekintik. Az idevonatkozó szakmunkák közül William Wallace könyve főként a könnyed tárgyalási módszerével és a business forecasting széles alkalmazási lehetőségének meggyőző erővel való igazolásával emelkedik ki.

Wallace könyvének főérdeme abban áll, hogy élesen világítja meg azokat az okokat és körülményeket, amelyek még a leggyakorlottabb és széles tapasztalatokkal rendelkező üzletember számára is egyenesen nélkülözhetetlenné teszik a business forecastingot, azaz az üzletmenetben várható változások prognózisát. Ugyannyira, hogy tárgyalási módszerével még a beavatatlanok előtt is igazolni tudja, hogy a modern gazdasági életben és az üzleti világban ma már a rendszeres vizsgálódásokra felépített business forecasting nélkül sikeres üzletvezetés csak a véletlen eredménye lehet.

Szerinte a statisztika mai fejlettsége mellett az üzleti prognózis létjogosultsága elvitázhatatlan. Ez különben fakad abból a tényből is, hogy az üzleti élet mindig tele van kockázatokkal és azok sorozatára épül fel. Ezek viselése már az üzleti élet kialakulásának kezdetén is bizonyos foku előrelátást igényelt. A mai modern és szövevényes üzleti életben a kockázatok viselésének még nagyobb szerep jut s ugy az egyszerű, a gyakorlati tapasztalatokra és érzékre támaszkodó, de különösen a módszeres kutatás alapján felépülő business forecasting jelentősége természetesen még inkább előtérbe nyomul.

Wallace talán túl részletességgel ismerteti a prognózishoz szükséges statisztikai anyagok feldolgozását. Épp ezért lehet munkáját alapvetőnek tekinti. Különös súlyt helyez a prognózis készítésénél a grafikus ábrázolásra, amely szerinte nemcsak szemléltetőbbé teszi a vizsgálat alá vont anyagot, de lehetővé teszi azt is, hogy a statisztikai anyagban mutatkozó mozgást és annak sajátosságát könnyebben fel lehessen ismerni és helyesen meg lehessen ítélni. Így a grafikus ábrázolás könnyíti meg a gazdaságstatisztikai sorokban mutatkozó irányzati, azaz fejlődő mozgást, valamint az időszakos, szezonális és ciklikus mozgások felismerését, melyek pontos meghatározása alapját képezi a forecasting, illetve a prognózis készítésének. Az üzleti prognózis fölülé ugyanis az, hogy a gazdasági életben mutatkozó jelenségek nem a véletlen szüleményei, hanem okok és okozatok szerves egészének hatásai. Ezek teljes ismerete, meghatározása kell, hogy megelőzze az üzleti prognózist, amely valóban sok apró, de mégis fontos felderítő gazdaságstatisztikai vizsgálódás után érkezett el fejlődésének jelenlegi állapotához.

Angliában az üzleti prognózis az amerikai iskola eredményei alapján, a háboru befejeztével indul fejlődésnek. Wallace részletesen ismerteti még az amerikai iskola kutatásainak eredményeit, valamint

az iskola fontosabb reprezentánsainak, a *Harvard Economic Service*, a *Brookmire*, *Babson* stb. üzleti barométereit és azok felépítési metódusait.

Sipos Sándor.

Williams, Herbert G.: Politics and economics. First cheap edition: February, 1929. London, John Murray, 167. l.

Angliában a közérdeklődés körülbelül a huszadik század elején fordult a közgazdasági problémák felé, a bur háboru utáni általános pangás és drágulás folyamányaképen. A szembenálló politikai pártok ekkortájt építik ki gazdaságpolitikai tételeiket: vámvédelem az egyik oldalon, szabadkereskedelem a másikon; magántulajdon itt, szocializálás amott.

Az előttünk fekvő könyv teljességgel a konzervatív és munkáspárt mérkőzésére van beállítva, arra az immár stabilizálódott, nagy küzdelemre, amely a liberálisok bukása óta a két párt között folyik a kormányhatalomért és amely a közelmúlt választásokkal korántsem tekinthető elintézettnek.

A könyv tíz fejezetre oszlik: az első a gazdaságpolitika elemeiről szól, a második a szocializmusról, a harmadik a valuta- és bankügyről, a negyedik a szocializmus újabb állásfoglalásáról a bankokkal szemben, az ötödik a külkereskedelemtől, a hatodik a „capital levy“ problémájáról, a hetedik az adózásról és a nemzeti adósságról, a nyolcadik a vámvédelemtől és a vámkedvezésekről, valamint az iparpártolástól, a kilencedik a koronagyarmatok gazdasági fejlődéséről, a tizedik pedig a munkanélküliségről. A tíz fejezet mindegyike önálló tanulmány és így elkerülhetetlenné váltak bizonyos ismétlések (mint például a valutakereskedés boncolása a gazdaságpolitika elemeinél és a külkereskedelemtől stb.), amint azt szerző a bevezetésben maga is felemlíti. A fejezetek rövid — többnyire 20—30 soros — részekre tagozódnak. Utóbbiak a fejlődés, vagy fejtegetés egy-egy etappját jelzik és nagyban hozzájárulnak a könyv áttekinthetőségéhez. (Ilyen önálló kis cikkekben ismerteti W. például a koronagyarmatok főbb terményeit.) A stílus tömörségét növeli a pontokban való gyakori rezümirozás, mint az életstandard emelésének módjait, a tultermelés lehető okait stb. illetően.

Szerző okfejtései a közgazdaság elméletében gyökereznek, szeme előtt azonban mindenkor a gyakorlati életet tartja. Így sokszor merészen következtet elméleti törvényekről gyakorlati igazságokra, mint például a csökkenő hozadéképesség törvényéből a helyes munkaidőre. Az elmélet és gyakorlat állandó szoros kapcsolata természetesen kizárja az elvont fejtegetéseket. Szerzőlött érdekessé teszi a művet, hogy szerzője állandóan hivatkozik a legújabb alkotásokra, intézményekre, törvényekre, eseményekre, melyek nem egyszer a tökéletes újdonság varázsával hatnak. (Igen érdekes e tekintetben a „Socialism and banking“ című fejezet, amelyben W. rámutat arra, hogy a szocialisták érdeklődése a háboru hatalmas pénzügyi műveletei, de az 1924-i munkáspárti kormányzat tapasztalatai folytán is legújában annyira ráterelődött a bankügyre, hogy ma már nem is annyira az ipar szocializálása a jelszó, hanem a bankrendszer köztulajdonba vétele, vagy legalábbis közületi ellenőrzése.) Ez alkalmassá teszi a könyvet arra, hogy az újságolvasó tömegekhez

közelebb jusson, aminek érdekében állandóan igyekeznek a bonyolultabb kérdéseket egyszerű példákra redukálni.

W. könyve voltaképen az egész gazdaságpolitikai kérdéskomplexumnak az angol konzervatív világnézetre való vetítése, illetve a konzervatív program gazdaságpolitikai alapjainak és vonatkozásainak összessége. A brit világhatalom tudata különösen élesen tükröződik vissza azokban a fejezetekben, amelyek a dominiumokról és gyarmatokról szólnak. Az „imperial preference“, amely felé az első lépést Sir Austen Chamberlain tette 1920-ban, szerző szerint további kiépítésre vár. A „national security“ eszméje is erősen kidomborodik W.-nél. Egész vám- és iparpolitikai koncepciója ezen épül. Rámutat arra, hogy Németország a háboru előtt vámvédelemmel az iparágak egész sorát teremtette meg és ennek következtében a német hadsereg és flotta a háboru alatt a blokád dacára nem egy olyan cikkel volt ellátva, amiben az angol haderő hiányt szenvedett. A háborús események — ugymond — megdöntötték a 80 év előtti igazságokat. Az iparpártoláson keresztül jut el Anglia nagy szociális problémájához is: a munkanélküliséghez.

A könyv nemcsak gazdaságpolitikai pártprogramot ad, hanem tudományos alapon állást foglal időszerű mozgalmakhoz és jelzavakhoz is. („Ca' Canny“ stb.) Amellett minden egyes fejezete egyszermind cáfolata valamely szocialisztikus gazdaságpolitikai tételnek.

Fölötte érdekes Williams műve, mely amellett, hogy számunkra is érdekes gazdasági kérdésekhez is állást foglal (valorizáció stb.), jellemző arra a komolyságra, amellyel az angol pártok választóik elé lépnek.

A könyvhöz Neville Chamberlain irt előszót.

Viener Andor.

Grotkopp, Wilhelm: Amerikas Schutzzollpolitik und Europa.

Dr. Walther Rothschild, Berlin-Grünwald, 1929. XI + 318. 1.

Az Északamerikai Egyesült-Államok vámpolitikájának ismerete a mai viszonyok között Európa számára igen nagy jelentőséggel bír. Európa el van adósodva Amerikával szemben és így tulajdonképpen arra van utalva, hogy fizetési mérlegének egyéb tételei, elsősorban pedig természetesen kereskedelmi mérlege, Amerikával szemben aktív legyen. Az amerikai vámpolitika azonban ezt megakadályozza és a behozatalnak, a lehetőséghez képest, teljes megakadályozását tüzi ki célul. A fizetési mérleg egyensúlyához tehát az szükséges, hogy Amerika gazdasági imperializmust üzve, követeléseinek kamatait idegenben elhelyezze.

Amerikában ugyszólván valamennyi párt egyetért a magas vámtarifa követelése terén. Legfeljebb a bankárok körében találkozni a mérsékelt tarifa szószólóival. S figyelemreméltó, hogy bár a vámbevétel igen jelentékeny és a szövetséges állam legfontosabb bevételi forrásai közé tartozik, szorosán véve vett pénzügyi vámmal nem találkozunk. Azok a cikkek, amelyek ilyen vám szempontjából figyelembe jöhetnének, vámmentesek.

Mostanában újból aktuális az amerikai vámtarifának a reformja. Ez a körülmény G. könyvének különös aktualitást ad. Az amerikai vámtörténettel nem foglalkozik behatóan, de részletesen

tárgyalja a most érvényben álló 1922. évi Fordney—Mc. Cumber-féle vámtarifa keletkezésének történetét, valamint az azon azóta eszközölt változásokat. Úgyesen ismerteti továbbá a vámtarifa-törvény alapeszméit és azt, hogy az elnöknek mikor van joga a vámtarifa egyes tételeit rendeletileg módosítani. A vámtarifa előkészítésével és módosításaival foglalkozó tarifa-bizottság történetét és működését is úgyesen tárgyalja és tanulságos az amerikai kereskedelmi szerződések rendszerének az ismertetése is. Utóbbi tekintetben figyelemre méltó, hogy Amerika a háboru előtt a reciprocitás elvét alkalmazta, míg ma a legnagyobb kedvezményi elv alkalmazását követeli, anélkül azonban, hogy tarifaszereződés kötésére hajlandó volna.

G. könyvének legnagyobb része az amerikai vámtarifa egyes fejezetei részletes taglalásának van szentelve. Főszempontja mindig az, hogy az egyes vámtételek a behozatal alakulását miként befolyásolták. G. szabadkereskedő és ezért nincs sok érzéke az amerikai vámpolitikának amerikai érdekek szempontjából való megítélése iránt. Állandóan a világgazdasági szempontot tölja előtérbe és azt hangoztatja, hogy az amerikai vámrendszer a „természetes nemzetközi munkamegosztást“ megakadályozza. Kritikai következtetései többször elhamarkodottak és felületesek. Így például (157. l.) megállapítja, hogy 1924-ben 651, 1925-ben 1376, 1926-ban pedig — vámemelés után — csak 770 taxaméterszámolóberendezést importáltak, amiből arra következtet, hogy a vámemelés elérte a célját. De hiszen az import 1926-ban még mindig nagyobb volt, mint 1924-ben! Azt pedig igazán nem lehet tudni, vajjon a szükséglet mekkora volt. Ha a vámemelésnek az importra való hatását meg akarjuk állapítani, úgy tulajdonképpen azt kell megvizsgálnunk, hogy vámemelés nélkül *mekkora lett volna* a behozatal! Ehhez pedig legalább is a belföldi termelés adatainak az ismerete szükséges. Hasonló felületes állításokkal több helyt találkozunk. Alkalmilag például a következő ellenmondást írja le (188. l.): „Für beide Produkte (d. h. Pheno! und Kresol) ist die amerikanische Industrie heute so konkurrenzfähig, dass sei auf einen Zollschutz verzichten könnte, doch in der Regel ist es nur mit Hilfe von Zöllen möglich, die europäische Konkurrenz vom amerikanischen Markt fernzuhalten“.

Többször következtet arra is, hogy azon cikkeknel, amelyeket Amerika exportálni tud, a vámvédelem tulajdonképpen felesleges. Ez az állítás azonban ugyancsak nem egészen helyénvaló. Lehetséges ugyanis, hogy egyes cikkekből csak azért lehet exportálni, mert az export alacsonyabb áron történik, mint amennyiért az illető cikk a belföldön lesz elhelyezve. Ez azért még nem dumping, csak azt jelenti, hogy az exportnál az általános termelési költségek kalkulálásától — szükségből — eltekintettek.

G. vámpolitikai álláspontjának egyoldalúságát a következő idézet is jellemzi. Miután megállapítja, hogy Amerikában a kaucsuk, a banán, a kávé, tea, kakaó vámmentes, azt írja (200 l.): „Als wirtschaftlich bedeutsam braucht nur die Feststellung registriert zu werden, dass die U. S. A. durch Zollsätze den Anbau dieser Waren in fremden Ländern nicht erschweren, in keiner Beziehung die internationale Arbeitsteilung stören und somit eine vorbildliche Politik führen“. Az itt említett árukat ugyanis mindenütt a pénzügyi vámok alkalmas objektumainak tekintik. Aki tehát a pénzügyi vámok joga-

sultságát is tagadja, aligha alkalmas egy védvamos állam vámpolitikájának bírálataira.

G. könyvének, a kritikai részletek megtámadhatósága ellenére, számos értéke van. Gördülékeny olvasmány és sok érdekes adatot tartalmaz. Már azért is figyelmet érdemel, mert az általa taglalt fontos témáról nincs jobb német nyelvű munka.

Varga István.

Lengyel Géza: **Magyarország keleti piacai.** (Budapest, 1929. Magyar Vámpolitikai Központ kiadása.)

Kereskedelmi mérlegünk passzivitásának csökkentése volna a magyar gazdaságpolitikának egyik legfontosabb feladata. A feladat megoldása elméletileg elképzelhető a bevitel erőszakos csökkentésével. Ilyen erőszakos beavatkozás a gazdasági életbe azonban sokkal több kárral fenyeget, mint amennyi előnyt ígér; a helyes, egészséges orvoslás útja: *kivitelünk fokozásában* keresendő. Tudvalevő azonban, hogy a magyar kivitel az utolsó években általában stagnál, sőt bizonyos viszonylatokban csökken. Az 1925. évben 812 millió pengő értékű árut exportáltunk, 1926-ban 869 milliót, 1927-ben 800 milliót, 1928-ban 819 milliót.

Legfontosabb piacaink nyugatra fekszenek, ezekre agrártermékeinket exportáljuk. Az utolsó években azonban ez az agrárexport egyre nagyobb akadályokba ütközik, egyrészt a nyugati államok fokozódó agrárprotekciónizmusa folytán, másrészt a tengerentúlról támasztott verseny miatt. Kanada, az Egyesült-Államok és Délamerika mezőgazdasági termelésének fokozódó mechanizálódása egyre jobban növeli e területek versenyképességét. Agrárkivitelünk emelését illetőleg vérmes reményeket tehát nem táplálhatunk; a kivitel fokozása szempontjából azonban igen is sokat ígérnek a tőlünk keletre fekvő piacok, ahol a fiatal magyar *ipar* találhat vevőkre: Jugoszlávia, Románia, Bulgária, Görögország és Törökország. Ez országokba elsősorban iparcikkeket szállítunk és ha egész kivitelünkhöz képest az itt elhelyezett magyar áruk mennyisége és értéke csekély is, annál nagyobb e kivitel fontossága abból a szempontból, hogy felvevőképes és importra még hosszú ideig rászoruló piacokról van szó.

Kitűnik ez abból a körülményből is, hogy a szóban levő öt keleti állam felé irányuló kivitelünk az utolsó években összes kivitelünknek egyre jelentősebb hányadát tette ki. (1926-ban 11.3%-át, 1927-ben 11.9%-át, 1928-ban 14.5%-át.) Emellett az említett országok összes bevételének a Magyarországból származó bevitel még mindig igen csekély hányadát teszi.

Lengyel Géza tanulmányának igen nagy érdeme, hogy a magyar gazdaságpolitikának olyan problémájára mutatott itt rá, melyet eddig általában elhanyagoltak. A magyar gazdasági életben közismert szerző a vámpolitikai központ igazgatója és így természetesen a gyáripar érdekkörét képviseli. Tanulmányáról ennek ellenére el kell ismerni, hogy teljesen tárgyilagos. Hogy azután a felvett problémát igen érdekesen és minden lehető szempontból világítja meg, az ilyen nagytudású és szellemes szerzőnél természetes.

Fontos — bár talán nem meglepő — az a megállapítása, hogy

kedvező földrajzi helyzetünk ellenére is, a fuvardijak nagyon sok relációban hátrányunkra alakulnak nyugati versenytársainkkal szemben. Különösen a görög és török piacon előnyben van a német ipar, mert a konstantinápolyi, szalonikii és pireusi kikötők fuvardijai Hamburgból a békéhez képest alig emelkedtek, ellenben Triesztből több mint kétszeres, sőt háromszoros fuvardijat kell fizetni egyes, az export relációiban fontossággal bíró darabáruk után.

Szerző a következő szavakkal végzi tanulmányát:

„Meg kell itt említeni, hogy vállalataink vezetői részéről sem tapasztalható olyan mérvű mozgékonyosság a balkáni exportpiacok felkeresése terén, mint amelyet a német, osztrák, cseh stb. vállalatok vezetői kifejtének. Értesülésünk szerint az említett nyugati államoknak vállalatai, vezetői, mérnökei, utazói mindenütt ott találhatóak a Balkánon, míg magyar üzletemberekkel csak nagyon elvétve lehet találkozni. Már pedig a vezető egyéniségek személyes érdeklődésének és utánjárásának előnyeit más módszerekkel teljesen pótolni alig lehetséges.

A kiviteli hirszolgálat úgy a hivatalos rendelkezések, vámtételek, fuvardijak tekintetében, mint a piaci híreket illetőleg sokszor tárgyalt kérdés és sokkal általánosabb jelentőségű, semhogy külön ki kellene térni reá, midőn a balkáni kivittel foglalkozunk. Rá kell mutatnunk azonban újra a finanszírozás és az exporthitelek biztosítása kérdésének nagy jelentőségére, éppen ebben a viszonylatban. Bizonyos kezdeményezések ezen a téren is történtek, de ezeket nagyobb energiával és expeditivebb módon kell folytatni, hogy hatásuk érezhető legyen.

Ném lehet kétséges, hogy a keleti piacok eredménnyel kecsegtetnek bennünket; de csak küzdelem és áldozatok árán. A legelső és a legkevesebb, amit az áldozatok során meg kell tennünk, az, hogy igyekezzünk minél pontosabban megismerni e piacok jelentőségét és felvevőképességét s az ismeretek alapján megállapítani a tennivalókat. Főként a feladat első részéhez, a megismeréshez óhajtott közelebb vinni ez a munka.“

Zelovich László.

Az Országos Mezőgazdasági Kamara évi jelentése az 1929. évi június hó 27-iki közgyűlése elé. Budapest, Pátria, 1929. 264 oldal.

A mezőgazdaságnak ezen komoly és rendkívül értékes munkát végző érdekképviselője idej vaskos kötetet tevő jelentésében az elmúlt két évben kiadott jelentéseivel ellentétben, a mezőgazdaságnak az ország egyetemére kihatóan nehéz helyzetét már nem a tulzott ipari protekcionizmusban keresi, midőn megállapítja, hogy a fejlődés jeleivel, mint a talajmivelés javulásával, új mívelési ágak bekapcsolódásával, jobb vetőmagvak alkalmazásával, a terméshozamok emelkedésével szemben, a mezőgazdaság helyzete évről-évre rosszabb. Kivitele 1926 óta folyton csökken (az 1927. évi 631 millió P-ről 1928-ban 603 millióra) s megcsökkent jövedelme nem képes fentartani a birtokosság rendes életszínvonalát. Hiába kormányzatunk intézkedései, a tekintélyes állami áldozatok, hiába gazdáink erőfeszítése. Az összes tengerentuli és mezőgazdaállamokra kiterjeszkedő vizsgálatokból egy nemzetközi mezőgazdasági válság képe bontakozik ki. A mezőgazdasági cikkeknek az iparcikkekénél jóval kisebb vásárlóereje (az agrárrolló) nemcsak nálunk áll fennt, hanem Németországban és az

Egyesült-Államokban is és oka az, hogy az östermelésnek egyik fő-tényezője a természet lévén, a mezőgazdaság nem képes az iparhoz hasonlóan, termelését a tényleges szükséglethez mérni s termékei árát a termelési költségeknek megfelelően szabni meg. Ez pedig arra vezethető vissza, hogy a búzával bevetett területek növekedésével nem tart lépést a népesség szaporodása. Mig az Egyesült-Államok, Kanada, Argentína és Ausztrália búzával bevetett területe az 1913-beli 32 millió hektárról 1927-ben 47 millió hektárra növekedett, tehát a növekedés közel 50%-os, addig lakosságunk szaporodása ezen idő alatt 30%. Ilyképen a négy állam búzakivitele az 1909—13. évek 8,600.000 tonnás átlagáról 1927-ben 20,400.000 tonnára emelkedett. S ha figyelembe vesszük, hogy Németországban a válság leküzdésére felállított Reichsgetreiderat arra az álláspontra jutva, hogy az értékesítés legerősebb bázisai a szövetségek lévén, azokat hatalmas összegekkel támogatja, s hogy Anglia a múlt évben megteremtette a belföldi termékek márkáját, s mind erősebb az irányzat, mely a behozatali szükségletet a gyarmatokból kívánja fedezni, ezáltal Hollandia és Dánia feleslegeit a kontinensre utalva, s ha látjuk, hogy a sertés-, tojás- és barcmfiexport terén Oroszország és Lengyelország mint törnek előre, mig Ausztria és Csehország a védővámok emelésére törekszenek, akkor tisztán áll előttünk a termésfeleslegeivel exportra utalt magyar mezőgazda helyzete. De semmivel se különb a helyzet Amerikában (a mezőgazdasági index 1927-ben 131, az ipari 154), s ezzel magyarázható az a nagy szívósság, mellyel a Mac Nary Haugen Billt ismételten és ismételten törvényerőre óhajtják emelni a javaslat hívei, ami legutoljára is csak hajszálon hiusult meg. A javaslat szerint a megalakítandó Federal Farm Board annyi búzát vásárolna össze, hogy a belföldön a buza bushelenkénti 42 centes vámja teljes egészében érvényesülne s az így felvett készleteket világpiaci áron a vámkülföldön értékesítené. A Federal Farm Board és a német Reichsgetreiderat gondolata azt jelenti, hogy mindenütt be fog következni a mezőgazdasági termékek magasabbfoku szervezettsége, melyben fokozott szerepet fog játszani az állam gondoskodó keze. Azonban a gabonaárszabályozó törekvéseknek a kamara inkább csak a súlyos nemzetközi helyzetet megvilágító jelentőségét látja, s úgy véli, hogy a természetes árképző tényezők érvényesülését egyes gabonatermő országok elszigetelt intézkedéseivel megakadályozni, a nemzetközi piac szoros összefüggésénél fogva, nem lesz lehetséges.

Az elmondottak dacára se látja a Kamara a mezőgazdasági exportunk helyzetét reménytelennek, miután van Közép-Európának egy fogyasztási körzete, mely többé-kevésbé a Duna völgyének termelő államaira van utalva. S miután termelésünk arányainál fogva belátható időn belül nem fejlődik oda a belső fogyasztás, hogy mezőgazdasági produktumainknak itthon adjon biztos piacot, ezért minden eszközzel kivitelünk fejlesztésére kell törekednünk. Kereskedelmi szerződéseink e célt, sajnos, nem szolgálják kielégítően, miután ipari engedményeink méltányos mezőgazdasági vonatkozásu ellenértékét csak ritkán kaptuk meg. Németországba csak baromfit, gyümölcsöt, főzeléket és gyógynövényt szállítunk, de alig szerepel a buza, a liszt, a bor és teljesen hiányzik az élőállat. Így állt elő az a helyzet, hogy Németország 1928-ban hozzánk 231 millió pengőt exportált és csak 95 milliót importált. A ma Európaszerte divatos leg-

nagyobb kedvezményes záradéknak tulajdonítja a Kamara, hogy a német szerződés oly soká várat magára, miután Németország a legnagyobb kedvezmény birtokában, a cseh, osztrák és francia szerződéseken keresztül, kiadós ellenszolgáltatások nélkül, megkapta az őt érdeklő ipari kedvezmények legnagyobb részét. A kivitel támogatásaként örömmel regisztrálja a tényt, hogy az osztrák vasutttársasággal való megállapodásunk értelmében az Ausztria és Németország felé irányuló gabonakereskedelem 15—20%, az Olaszország felé irányuló pedig, deklassifikáció révén, 45% kedvezményt élvez. A Kamara javaslatára a kormány az exportörököt a behozatali jegy kedvezményében részesíti. Szükségesnek véli a Kamara az erősebb propagandát, miután az östermelésből eredő cikkek behozatalában 79 millió értékű belföldön is előállított cikk, tehát mai helyzetünkben tékozlásszámba menő behozatal szerepel. Az értékesítés legfontosabb problémáin kívül a jelentés igen bőségesen tárgyalja a szállítási és díjszabási kérdéseket, munkásügyet, munkabérekérdést, a mezőgazdaság adóterheit, a vidéki kamarák munkásságát, statisztikai adatokkal gazdagon alátámasztva, élvezetes stílusban, úgy, hogy a mezőgazdaság iránt érdeklődők számára ezen alaposan megírt munka kitünő forrásmunkául szolgál.

Vigdorovits Ernő.

Folyóiratok szemléje.

The Economic Journal.

XXXIX. kötet, 153. sz. 1929 március hó.

J. M. Keynes: The German Transfer Problem. A Dawes vizsgálóbizottság különbséget tett a Németország által fizetendő reparációs összeg belföldi összegyűjtése és annak az antant országokba való átutalásának problémája között. Egyesek azonban úgy vélik, hogy tulajdonképpen csupán az első művelet jár nehézségekkel, míg az átutalást a közgazdaság automatikusan ható erői amúgy is lehetővé teszik. Eszerint a nézet szerint a német belföldi termelés azon része, amely a reparációs ágensnek fizetett összegnek felel meg, a belföldön szükség-szerűen eladhatatlanná válik és így nem marad számára a külföldre való exportáltatáson kívül más felhasználási lehetőség. Ez a tétel azonban nem teljesen helytálló, bár valóban lehetséges oly esetet elképzelni, amelyben az volna. Ha például Németország kizárólag külföldi javakat fogyasztana, teljes belföldi termelése viszont a külföldre exportáltatnék, tényleg nem merülne fel a „transfer“ problémája. Ellenkezőleg viszont, ha abból indulunk ki, hogy Németország már amúgy is exportálja mindazon javakat, amelyeket az adott árviszonyok mellett a külföld megvásárolni hajlandó — a „transfer“ problémája egyszerűen megoldhatatlanná válik. Az utolsó években nem volt „transfer“ probléma. Németország külföldi fizetéseit a külföldről felvett kölcsönök segítségével fedezte. Miután azonban ez a helyzet nem állandósulhat, a „transfer“ problémája csak a német munkabérek viszonylagos csökkenése által lesz megoldható. Ez alatt a viszonylagos csökkenés alatt nem kell szükségképpen valóságos csökkenést érteni, csupán azt, hogy a munkabéreknek alacsonyabbaknak kell lenniök annál, amilyenek egyébként „transfer“ nélkül volnának. Mert tagadhatatlan, hogy a reparációs összeg belső összegyűjtése a német nép jólététől és vagyonosságától függ, míg a „transfer“-probléma megoldása attól, hogy minő a német ipar versenyhelyzete a nemzetközi piacokon. — *Sir Robert Kindersley: A New Study of British Foreign Investments.* Arról, hogy Anglia évenként minő összegeket helyez ki külföldön, sok statisztika kerül a nyilvánosságra. Ezek azonban soha sem veszik tekintetbe azokat a jelentős összegeket, amelyeket a külföld évenként, korábbi kölcsönök törlesztéseként visszafizet. Pedig nyilvánvaló, hogy úgy a fizetési mérleg, mint a megtakarítások, valamint a külföldi kihelyezések összegének a megállapításai hiányosak, mindaddig, amíg ezen tételeket figyelmen kívül hagyjuk. Ha ezekre a tételekre is tekintettel vagyunk, a részvény- és kötvénykibocsátások statisztikája Angliában a következőként fest:

	1913.	1927.
Belföldi tőkekibocsájtások összege	font 50,709.000	font 164,321.000
Tengerentúli tőkekibocsájtások összege	„ 197,528.000	„ 152,991.000
Összesen	font 248,237.000	font 317.312.000

Ebből azonban levonandó:

1. Külföldi hozzájárulások a tengerentúli kibocsájtások összegéhez	font 3,000.000	font 2,300.000
2. Törlesztés		
a) állami tartozások után „	7,600.000	„ 65,000.000
b) belföldi kölcsönök „	„ 3,500.000	„ 5,850.000
c) tengerentúli „	„ 11,000.000	font 25,100.000
„		„ 17,000.000
Uj értékpapír-tőke..	font 223,137.000	font 227,162.000

Ha már most a pénz vásárlóerejében bekövetkezett eltolódást is tekintetbe vesszük, az új értékpapírtőke összegét

1913-ban	font 320,270.000-ra
1927-ben	„ 227,162.000-ra

kell tenni. Ha pedig kizárólag az új tengerentúli értékpapírtőke adataira vagyunk tekintettel, ezek összegét

1913-ra	font 263,400.000-ban
1927-re	„ 133,700.000-ban

állapíthatjuk meg. Ebből egyuttal az is következik, hogy a belföldi értékpapírbefektetések összege, a font-sterling 1927. évi vásárlóerejének alapján,

1913-ban	font 56,870.000
1927-ben	„ 93,462.000

volt. Az új értékpapírtőke fejkvótája, 1927. évi vásárlóerőben kifejezve, 1913-ban 7.5 font, 1927-ben pedig 5.0 font volt. — *Lionel Robbins: The Economic Effects of Variations of Hours of Labour.* — *Harold Hoteling: Stability in Competition.* — *G. L. Schwartz: Increased Output per Head in Industry in the U. S. A. and U. K.* — *Paul Haensel: Some Recent Publications on Inter-Allied Indebtedness and Reparations.* — *Barbara Wootton: Shavian Socialism.* V. I.

Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik.

61. kötet, 2. füzet, 1929 április.

G. v. Schulze-Gaevernitz: Die geistesgeschichtlichen Grundlagen der anglo-amerikanischen Weltsuprematie. II. Die Wirtschaftsethik des Kapitalismus. A gazdaságtörténetben a társadalompszihológiai okok elsődlegesek az egyéniakkal szemben, éppen ezért irracionális e tudomány, nem láthatunk általa a jövőbe. Szerző, Max Weber nyomán, egészen hasonló fejtegetésekkel a kapitalista szellemet a protestantizmus légköréből származtatja. A kapitalista szellem bölcsője a puritanizmus volt, csak később lett a Smith-Ricardo-féle liberalizmus a fejlesztője. A kapitalistarend alappillére eredetileg puritán elv: munkásság, takarékoság becsületesség. Ezen elveit a XVIII. és XIX. században a methodizmus építi ki: „a pénzt ne mint tulajdonos, hanem mint Isten megbízottja használjad“. Ma Sir Josiah Stamp, a Dawes-terv egyik szerzője: A keresztény etika, mint gazdasági tényező c. könyvében képviseli ezt a methodista gondolatot. — *Boris Brutzkus: Die wirtschaftliche und soziale Lage der Juden in Russland vor und nach der Revolution.* Az érdekes cikk írója azon később kifejtett tételét bocsátja előre, miszerint a háboru előtt az orosz zsidók helyzete kedvezőbb volt a mainál. Ekkor, bár a törvényhozás jogilag elnyomta őket, mégis sok jutott nekik az akkor többé-kevésbé kitűnő gazdasági lehetőségekből. Ma ezek a lehetőségek teljesen megszűntek, ezt mutatja ki B. értekezése menetén. — A zsidók szerepe a kis- és nagyiparban, vállalkozásokban, a kül- és

belkereskedelemben már a nyolcvanas években kezdődik; gyári munkás köztük kevés ugyan, de a magasabb kiképzést igénylő munkákat keresik. Varsónak 300.000 zsidó lakosa majdnem az egész országot ellátja ruhaneművel, cipővel és rövidáruval. II. Miklós uralma alatt sajátos nemzeti kulturájuk kezd fejlődni, főleg irodalmuk és sajtójuk révén. Ezt a centralizációs törekvést azonban a háboru kettétörte, a forradalom alatt számos üldözés és pogrom volt s ennek csak a bolsevizmus diadalrajutása vetett véget 1921-ben. A zsidók egyenjogosítása azonban csak formális, mert a kommunizmus deklasszította a kereskedő, tehát „nemmunkás“ osztályt. A kommunizmus küzdelme a magángazdaság ellen tulajdonképpen a zsidóság elleni küzdelem, mert létalapjában támadta meg azt; azonkívül a tanoncság intézményének megszüntetésével a zsidóság utját a kereskedelemtől a kvalifikált ipari munkáig is elvágta. Az 1925-ben kapott választójoggal mitsem értek el, mert a rákövetkező évben, mikor a kormány erőszakosan lenyomta a gabonaárakat, iparuk a szervezett ipar alacsony áraival nem tudta a versenyt megállni. A kommunizmus, mely az életet bürokratizálta, végeredményben a zsidóság gazdasági lehetőségeit tönkretette. Ezért fordul most hangulatuk erősen a földművelés felé, mely új életformát biztosítana nagyrészüknél. Sokan meg hivatali pályákon keresnek elhelyezkedést. — *F. Tönnies: Verbrechertum in Schleswig-Holstein. (Drittes Stück.)* — *Hans Speier: Die Geschichtphilosophie Lassalles. II.* Lassalle hegelianus történetiszemlélete az akkori munkás-ság szociális helyzetének befolyására alakult át materialista történetfelfogássá. — *F. Elsas: Die Entwicklung der kommunalen Finanzen seit dem Kriessende.* A háboru utáni nehéz helyzet magyarázhatja csak Németországban a szociálpolitikai célokra fordított összegek tarthatatlanul nagy voltát. Ezért kell magát a szociálpolitikát racionalizálni, mégpedig szerveinek leegyszerűsítésével s egyes területeinek helyes elhatárolásával. Ennek megfelelően azonban a birodalom, a tartományok és a községek hatáskörei pontos szétválasztásának is meg kell történnie, hogy a segítségreszorult esetekben helyi megfigyelés dönthessen. A háboru utáni szociálpolitika főkiadása a munkanélküliek segélyezése, a lakásviszonyok rendezése, az iskola és a megfelelő rendőrség képzése. Ezen kiadásokat a községek azért nem győzik, mert az adó általi bevételük korántsem növekedett a háboru vége óta eblen az arányban. Különösen 1925 óta rosszak a községek pénzügyviszonyai, melyeken mielőbb segíteni is kell majd.

61. kötet, 3. füzet, 1929 június.

Carl Landauer: Staat und Zins. Böhm-Bawerk kamatelméletének alap-tételét elemzi. E tétel akkor is igaz, ha a gazdaság reprezentánsának nem az egyént, hanem az államot vesszük. Csak a jelen és a jövő fogalma sokszor más a magángazdaságban, mint az államháztartásban: vannak időtartamok, melyek az egyénnél igen nagyok, az állam gazdaságában azonban jelentéktelenek, e körülmény szerint kell az államot, mint kamat-adó intézményt megítélni. — *Ludwig Mises: Soziologie und Geschichte. Epilog zum Methodenstreit in der Nationaloekonomie.* Szerző részletesen ismerteti a folyamatot, mely a, kellő határokat vont meg a szellem- és természettudományok között. Különösen részletesen ismerteti a neokantiánus iskola és Max Weber munkásságát, akik a történelem logikai és methodologiai fogalmait megalkották. Azonban ezen írók nem látták meg a szociologia szerepét. Mises hisz abban, hogy az emberi cselekvésekről lehet az időben, sőt az idő fölött is tudományt alkotni s amire a történelem nem képes, képes a szociologia: törvénymegállapításra. Eddig nem ismerték a szociológiát, Max Weber szociológiája történelem csupán. A törvények a szociologia legfontosabb ágában: a közgazdaságtanban mutatkoznak legnyilvánvalóbban, a tudomány egy percre sem tudná nélkülözni azokat. Mises azzal zárja cikkét, hogy maga a történelem is át van itatva — impli-

cite — ezekkel, az emberi cselekvésekről valóban alkotható törvényekkel. Magáról a törvényfogalom lényegéről azonban nem szól az író. — *Paul Kieckhefer: Wert und Wertgarantie. Ein Beitrag zur Analyse des modernen Bewusstseins.* A különböző értékélmények elemzését adja lélektanilag, majd szociológiai síkban tárja fel jelentésüket. — *J. Tinbergen: Konjunkturforschung und Variationsrechnung.* — *Karl Massar: Zwei Beiträge zur Theorie der Reichsfinanzstatistik.* — *K. A. Wittfogel: Voraussetzungen und Grundelemente der chinesischen Landwirtschaft.* Wilhelm Wagner: Die chinesische Landwirtschaft c. művének bírálatát adja. Wagner könyve rendszertelen, két főhiánya a történeti áttekintés mellőzése és a jelen helyzetet előidéző tényezők tisztázatlansága. Wittfogel felsorolja e tényezőket, melyek részben gazdasági természetűek, részben kivüle állnak, de nagy-jelentőségűek. Ezek figyelembevételével maga készül a jövőben írni a mai kínai mezőgazdasági krízisről, annak okairól s az azt esetleg elhárítani tudó eszközökről. — *Paul Mombert: Neuere Literatur aus dem Gebiet der Bevölkerungslehre.* Az utolsó öt év irodalmát (német, angol, francia és olasz) sorolja fel és jellemzi röviden. — *H. Kloss: Sozialpolitik, Lohnergänzung, Gewinnbeteiligung.* A két utóbbit, az elsőnek leghathatósabb eszközei gyanánt sorolja fel s taglalja, hogy a gazdaság különböző ágai és körülményei szerint melyik hol jut szerephez.

K. V.

Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft.

86. kötet, 2. füzet, 1929 március.

Wilhelm Kapp: Staatsform und Zeitung. A hirlap azóta lett a kornak fontos kifejezője, amióta a XIX. század a politikát nyilvánossá tette. Az abszolutizmus korában az ujság még csupán a kormányok eszköze volt, tényeket és nem kritikát közölt. A francia forradalom hatása alatt kezdett a nagyközönség a politika iránt érdeklődni s ezáltal lett az ujság a szabadsággondolat hordozója. A múlt század elején meg egyenesen a népakarat tolmácsa lesz s ezzel együtt mindig az uralmon levő kormány ellensége. Amikor azonban a monarchiák demokratikus államokká alakulnak át, az ujság főtémája: a nép és az állam közti harcot, elveszíti. Így újra megváltozik, ismét állami szerv lesz. Az ujság a politikusoknak a parlamentnél is fontosabb szócsöve lett. Ma nagy a különböző lapok közti versengés, ezért kibővítési, nagyítási tendenciájuk is előtérbe jut. Nagy hirlapkiadó vállalkozók lettek politikai hatalmakká: Ullstein, Rothermere, Coty, stb. Szerző eredménye az, hogy a modern ujságnak csak egy alapelv mellett kell szorosan megmaradni, a többi kérdésekben helyesebb, ha megfelelő hajlékonyságot tanusít. — *Hermann Schumacher: Lübeck und die Reichsreform.* — *Hans Klinghoffer: Staatsaufsicht und Subordination.* — *Georges Lefranc: Die Begründung des französischen Eisenbahnnetzes.* — *Mischelen, Paul Herre: Ein Standardwerk der geschichtlichen Hilfswissenschaften.* A háboru alatt megszünt Jahresberichte der Geschichtswissenschaft helyett 1925-ben megindult Jahresberichte für deutsche Geschichte bírálatát adja. — *E. K. Winter: Die Staatslehre Solowjews.*

86. kötet, 3. füzet, 1929 május.

Ernst Siehr: Ostpreussische Wirtschaftsprobleme. — *Wilibald Mildschuh: Kreditinflation und Kreditdeflation in Theorie und Praxis.* — *Hans Bayer: Lausanner und österreichische Schule der Nationalökonomie. Zur Methode und Problemstellung der reinen Wirtschaftstheorie.* Író e két teljesen izolált irány főjegyeit sorolja fel. A lausannei iskola célja a közgazdaságban előforduló kvantumok összefüggéseinek megismerése s ezt megelőzőleg csak jelenségek és kölcsönhatásaik megállapítása. Módszerük a kvantitatív elemzés, ezért a matematikával való szoros rokonság; problémájuk a gazdasági változás. Arra nézve, hogy milyen lesz a gazdaság képe, ha egyik vagy másik tényező megváltozik, több kutatási módszerük van. — Ezzel szemben az osztrák iskola a matematikai tényezőket legfeljebb szűkebb

értelemben és csak szimbolumok gyanánt fogadja el. A lelki mozzanatok elemzi, melyeket a fenti iskola merev tényezőknél vett s így nem vitt bele az elméleti számításokba. A határhaszon fogalma az egyes gazdasági szükségletének elemzéséből jött létre, nem fikció tehát, mint a lausannei iskola u. n. indifferencia-vonala. Így lett az osztrák iskola a pszichológiai mozzanatokba az elméletbe való bevezetése által mozgalmassabb, dinamikusabb. A másik iskola érdeme az árásszefüggések felderítése terén van. — *W. Twerdochlieboff: Die Theorie der Steuerüberwälzung in der neusten Literatur.* — *Fritz Morstein Marx: Die Gleichheit vor dem Gesetz.* Rümelin hasonló című beszédét ismerteti. — *Alfred Meusel: Der moderne Sozialismus in Deutschland.* Th. Brauer: Der moderne deutsche Sozialismus c. könyve objektivitásánál fogva magaslik ki a szocializmusról szóló irodalomból. Ámbár antiszocialista író, e művében tárgyilagosan ismeri el az igazi tényállást. Marxot elismeri, nem becsméri le, mint szokásos, kifogásai csak a gazdaságtörténész Marx ellen irányulnak s azonkívül az elmélet világnézeti alapjaival nem ért egyet. Brauer a katolicizmus nevében állapítja meg, hogy a marxizmus az egyéni szabadság jogait veszélyezteti. Író azzal zárja ismertetését, hogy e vád nem csak a szocializmus ellen emelhető s Brauer talán azért emelte e kifogást, mert a szocializmus modern világnézetét nem értette meg. A mai légkörtől való idegenkedése legjobban a nőkérdésben kifejtett valóban korlátolt állásfoglalásából látszik. — *Theodor Kittel: Binnenschiffahrt und Eisenbahn.* — *Rudolf Kötzschke: Zum Gedächtnis G. von Belows.* K. V.

Revue d'Économie Politique Juillet—Aôut 1928. No. 4.

Ch. Gide: Le Conseil National Économique. A francia nemzeti gazdasági tanácsot rendkívüli körülmények hívták életre. Szerző ismerteti megalakulását. Az első formája a háború után akkor kelt életre, amikor a kormányra oly súlyos gazdasági problémák megoldása nehezedett, hogy kézenfekvő volt kiváló szakértők megkérdezése, s azok meghallgatása. De 1920-ban megbukott a tanácsnak ez az alakja, még pedig az általános sztrájk alkalmával, amidőn akadémikus jellegű véleményeit gyakorlatilag megvalósítani nem lehetett. 1924-ben újból feléledt, s ekkor a termelés racionalizálásáról tanácskoztak ülésein munkások és munkaadók képviselői. A cikkíró helyet kívánna biztosítani a tanácsban a fogyasztóknak, akik 'szerinte a gazdasági életben nem jutnak szóhoz. — *V. Mildschuh: Une théorie de l'inflation de crédit comme substitut à la théorie quantitative de la monnaie.* Aftalionnak, Wicksellnek és Ristnek munkáira támaszkodva a kamatláb változásait összefüggésbe hozza a hitelinflációval és a XIX. század gazdasági válságaira pillantva vissza arra az eredményre jut, hogy a fenti jelenségcsoportok között sorozatos összefüggés észlelhető. Wicksell a kvantitási elmélet segítségével próbálta ugyan magyarázni azt a kölcsönhatást, amely az árak emelkedése és a kamatláb között észlelhető akkor, ha a fizetési eszközök mennyiségében előállott változások folyományai. Azonban a feladatnak ez a megfejtése közel sem oly világos, mint amelyet jelen értekezés nyújt. — *P. Fromont: La loi des rendements non proportionnels. Son évolution et ses derniers perfectionnements.* A fiziokratáktól kezdve napjaink angol-amerikai íróiig hű ismertetését nyújtja a csökkenő hozadéképesség törvényének. Véleménye szerint a klasszi-

kusok által felfektetett elmélet erős kritika alá lenne vonandó. -- *Henry Laufenburger: La vie économique en Allemagne.* A német indexek felsorakoztatásával feltárja azokat a ciklikus változásokat, amelyeket a gazdasági élet a háboru óta felmutat. Tanulmánya két jelenségcsoportban tárgyalja ezeket a változásokat és pedig a gazdasági és a pénzügyi csoportban. — *F. Perroux: Le syndicalisme fasciste.* — *Bernard Lavergne: Le traité d'Économie Politique du doyen Houques Fourcade.*

Magyar Közgazdasági Társaság

Felolvasó ülések.

Május 17-iki ülésünkön, *Eber* Antal elnöklete alatt, *Ihrig* Károly egy. magántanár, a Magyar Gazdaszövetség titkára, tartott előadást „A gazdák terményértékesítő szervezetei Amerikában” címen. Előadásának, valamint Székács Antal, Vágó József és Rege Károly hozzászólásainak kivonatát a Közgazdasági Szemle egyik legközelebbi számában fogjuk közölni.

*

Május 22-én, *Eber* Antal elnöklése mellett, *Haidegger* Ernő m. kir. főbányatanácsos értekezett „Közép-Európa problémája az energia-gazdaság szempontjából” címen. Előadásában kifejtette, hogy ma, amikor a mechanizálás mind az ipar, mind a mezőgazdaság területén mind nagyobb szerephez jut, elsőranguan fontos kérdés az intenzív termelés legelső feltételével, az energia-forrásokkal való racionális gazdálkodás. Érdekes statisztikai táblázatokkal és grafikonokkal mutatta be a világ energiaszükségletét s a középeurópai államok „energia-mérlegeit”. Részletesebben elemezte azután a villamos energiaátvitel szerepét a nemzetközi energiaforgalomban, kimutatva, hogy az olcsó energia-ellátás főfeltétele a szabad energia-csere. Közép-Európa mai zürzavaros gazdasági helyzetének megoldását keresve, egyik legfontosab problémaként éppen az energia-kérdések szabályozását kell tekintenünk. A tanulságos előadásért *Eber* Antal elnök fejezte ki a Társaság köszönetét.

*

Május 28-án *Hirsch* Albert, a Hatvany-Deutsch-cég beltagja, adta elő „A cukorválság” című tanulmányát.

*

Május 31-én *Koós* Mihály elnöklete alatt, *Rakovszky* István tőzsdetanácsos tartott felolvasást „Mezőgazdaság és kereskedelem” címen. A modern termelési elmélet világosan bebizonyította, hogy a kereskedelem nem in produktív tevékenység, hanem a termelés egyenértékű, nélkülözhetetlen része. Legfeljebb arról lehet szó, hogy a kereskedők tevékenységének bizonyos, a mezőgazdaság határán mozgó fázisait még az utóbbi vállalja. A mezőgazdasági termények értékesítési válsága megköveteli a termelés és fogalombahozatal racionalizálását: ennek modern eszközei a koncentráció és az integráció, vagyis a különböző kereskedelmi fázisok összevonása. Az elsöben áll a mezőgazdasági szövetkezetek igazi hivatása, ha szükségképen kell is bizonyos kereskedelmi tevékenységet is kifejteniök.

A követelmeny e részt csak az, hogy saját szférájukon belül

megmaradjanak. Így is az intenciót szolgálják, mert nagyobb egységek értékesítési köre bővül s ezzel automatikusan egyszerűsíti a kereskedelmi folyamatot. Áttérve a standardizálás kérdésére, kifejtette, hogy az két különálló feladatot foglal magában, u. m. *a)* a standard-típusok megállapítását, *b)* az áruknak a meghatározott kategóriákba való beosztását. Különösen nehéz feladat az első, melyet a mezőgazdaságnak és kereskedelemnek közösen kell megoldaniok, egyaránt tekintetbe véve a termelési lehetőségeket és a fogyasztók igényeit.

Végül részletesebben foglalkozott az északamerikai poolok szerepével. Ezek nem egyszerűen árdiktálásra alkotott, mágikus hatalommal rendelkező szervezetek, mint azt nálunk sokan hiszik, hanem oly szövetkezetek, amelyek bizonyos előre meghatározott időszak eladásait közös számlára eszközlik s így minden tagjuk árujáért ugyanazt a középárfolyamot kapja. E poolok árpolitikáját majdnem mindig csődöt mondott, ha önkényes árdiktálásra törekedtek, a gyakorlat bebizonyította, hogy még a monopolisztikus poolok részére is egyedül a világpiac helyzetének alapos ismeretén nyugvó, józan árpolitika jelent előnyöket, amely a konjunkturát nem megteremteni, hanem csupán kihasználni akarja.

Az élvezetes előadásért a hallgatóság nevében *Koós Mihály* elnök mondott köszönetet.

*

Junius 11-én *Benes Ferenc*, a m. kir. Postatakarékpénztár titkára tartott felolvasást „A fizetési forgalom elmélete és gyakorlata” címen. Tanulmányának legérdekesebb részleteit a „Közgazdasági Szemle” egyik legközelebbi számában fogjuk közölni.

Igazgató-választmányi ülés.

Junius 7-én igazgató-választmányunk tartott ülést, amelyen, *Eber Antal* elnöklété mellett, résztvettek: *Andor Endre*, *Dános Árpád*, *Elischer Viktor*, *Judik József*, *Kovács Rezső*, *Kresz Károly*, *Neubauer Gyula*, *Székács Antal*, *Tabakovits Dusan*, *Tormay Béla*, *Urbanovits G. Zoltán*, *Vágó József*, *K. Nagy Dénes*. Az elnökség előterjesztésére az igazgató-választmány elhatározta, hogy a Közgazdasági Könyvtár VIII. köteteként kiadja *Tagán Galimdsán: Oroszország valutája a háboru alatt és után* című művét.

Közgazdasági krónika.

A magyarországi gazdasági viszonyok az 1929. évi április—május hónapokban.

A jelentési időszak gazdasági helyzetének jellegét a gabona rendkívülien mély árszintje adta meg, melynek következtében a mezőgazdaság helyzete továbbra is igen kedvezőtlen maradt. Ugyanakkor fokozta a nehézségeket, hogy a külföldi pénzüpiaci helyzet megakadályozta azt, hogy a külföldön hosszulejáratu kölcsönök-höz jussunk. Magyarország gazdasági berendezkedése egyelőre olyan, hogy évről-évre jelentős összegű külföldi kölcsönöknek az igénybevételére szorul. Amint ezeknek a felvétele nehézségekbe ütközik, a belföldi piac egyensulya megbomlik. A mezőgazdaságban, persze, nem a hosszulejáratu kölcsönkinálat elapadása okozza a nehézségeket, az csak megakadályozza azoknak a lepezését. A mezőgazdaság hosszulejáratu kölcsönszükséglete ugyanis, sajnos, ezidőszerint inkább az utolsó év gazdálkodási hiányai pótlásának a szükségességére, mint hasznos beruházások szándékára vezetendő vissza.

Rá kell egyszer arra is mutatni, hogy a magyar közgazdaság tulajdonképpen súlyosan ellentmondásos helyzetben van, amelyből nem látszik egyelőre a kivezető út. Hosszulejáratu kölcsönök felvételekor megfelelő zálogobjektumokról kell gondoskodni. Kétségtelen, hogy nemzetközi viszonylatban földbirtok lekötése tartozik a legmegfelelőbb jelzálogobjektumok közé. Ezért tehát tulajdonképpen földbirtokosaink eladósodását — ebből a nézőszögből — jó szemmel kell nézni és azt előmozdítani. De ezzel szemben áll a másik, talán még fontosabb érv: a földbirtok aligha bírja el a mai 10%-os kamatterhet s ezért a mai feltételek mellett végbemenő eladósodása veszedelmes. Ebből az ellenmondásból nehéz lesz a kivezető utat megtalálni.

Közületi pénzügyek.

Az államháztartás helyzetében nem volt lényeges változás. Az áprilisi előirányzat 6.2 millió pengő, a májusi előirányzat 3.6 millió pengő hiányt mutatott, főként azért, mert a tapasztalat szerint a tavaszi hónapokban a bevételek az átlagnál alacsonyabbak szoktak lenni. Az áprilisi bevételi eredmény pontosan megfelelt az előirányzatnak, a májusi pedig azt 200.000 pengővel meghaladta.

Áprilisban az állami adósságoknál a havonként rendszeresen jelentkező kiadások mellett a háboru előtti időből származó állami adósságokra kerekén 2,740.000 pengőt, a Duna-Száva-Adria Vasutársaság kötvényalapjába teljesítendő előlegezésekre pedig 437.000 pengőt kellett fordítani. Májusban az állami adósságokkal kapcsolatos kiadások az átlag alatt maradtak, mert a havonként rendszeresen jelentkező kiadásoktól eltekintve, jelentékenyebb összegek nem voltak esedékesek. Májusban azonban a dohányvételre előirányzott 3,800.000 pengő emelte a kiadásokat. Emellett nemcsak a dologi kiadásokat, hanem különösen a személyi járandóságokra, a hozzájárulásokra és a nyugellátásokra előirányzott összegeket jelentékenyen növelik a májusban esedékes negyedévi lakbérek.

Az állami bevételek részletezése a következő képet adja:

	április millió pengő	május
Egyenes adók	4·2	23·1
Fo galmi adók	10·4	10·5
Ill. tékek	8·9	9·0
Fogyasztási adók	7·2	8·0
Vámjövedék	10·2	9·7
Saccharin és osztályosjáték	0·4	—
S jöv. dék, brutto	1·6	1·7
D hányjöv. dék, brutto	12·7	13·9
Összes közszolgáltatási bevétel, brutto	55·6	75·9
Tárcabevételek	6·0	12·6
Fuvarozási illeték	1·2	1·2
Közigazgatás összes brutto bevétele	62·8	89·7

Az előirányzott összegből egyik tétel sem tért el figyelemre méltó módon. A bevételi összeg miként való tagolása azt mutatja, hogy

	április millió pengő	május
a költségvetési bevételi számlán	35·4	60·6
a zárolt számlákon	27·0	28·4
lett elszámolva.		

A népszövetségi kölesön maradványösszege áprilisban nem változott, májusban azonban 693.287 pengőre csökkent. Ebben a hónapban ugyanis az 1927/28. évi beruházásokra fordítandó összegből 2·3 millió pengő, az 1928/29. évi beruházásokra fordítandó maradványösszegeből pedig 13·3 millió pengő lett igénybe véve.

Sokszori sürgetés után a pénzügyminisztérium április elején az országgyűlés elé terjesztett egy adóstatistikát. Eszerint az egyenesadó fejkvótája, mely békében 33·68 pengő volt, 1927-ben 43·72 pengőre, vagyis 29·81%-kal emelkedett. Az illetékeknél az emelkedés 54·21%-ot, a vámoknál 171·43%-ot és a jövedékeknél 56·61%-ot tett ki, ezzel szemben a fogyasztási adó fejkvótája 23·34%-kal csökkent. Az összes közterhekből a háboru előtt egy-egy lakásra 89·43 pengő, 1927-ben 141·45 pengő esett, a fejenkénti megterhelés mértéke tehát 58·27%-kal emelkedett. Az általános kereseti adóról szóló kimutatásból megállapítható, hogy az egész országban 48 olyan személy van, aki 100.000 pengőt meghaladó kereset után fizet adót, 100.000 pengőt meghaladó évi jövedelem után pedig 216 személy adózik. A legnagyobb vagyonok birtokosairól szóló kimutatásból megállapítható, hogy 1—5 millióig terjedő vagyonnal 412 személy, 5—10 millióig terjedő vagyonnal 27 személy és 10 millió pengőt meghaladó vagyonnal 9 személy rendelkezett, tehát jelenleg 448 milliomos van Magyarországon. Persze, egyenes adórendszerünk fogyatékosága következtében ezek az adatok nem nagyon megbízhatóak és bizonyosra vehető, hogy a nagyvagyonúak és jövedelműek száma a valóságban nagyobb, mint a kimutatásban szerepel.

Az 1929/30. évi költségvetési javaslat melléklete ismerteti az állami alkalmazottak és nyugdíjasok létszámát. A tényleges alkalmazottak száma a közigazgatásnál 78.279 (263-mal kevesebb, mint az 1928/29. pénzügyi évben), az állami üzemeknél 45.571 (+374), összesen tehát 123.850 (+111). A nyugdíjasok száma a közigazgatásnál 58.889 (+1.151), az üzemeknél 55.309 (+892), összesen tehát 109.198 (+2.047).

A jelentési időszakban csak kevés rendelet foglalkozott pénzügyi kérdésekkel.

A 49.887/1929. P. M. VII. a. rendelet (Budapesti Közlöny április 24.) a községi betegápolási pótdadó kivetési kulcsát az 1929. évre 16%-ban állapítja meg.

A pénzügyminiszter körrendeletet adott ki az egyes foglalkozási ágak 1929. évi vagyon- és jövedelemadó kivetése alkalmából követendő elvek megállapítása tárgyában. A körrendelet szerint az ipari és kereskedelmi üzemekben a vagyon- és jövedelmi-adó alap újabb megállapítása csak akkor szükséges, ha

uj kivetési adatok állnak rendelkezésre. A forgalomnak 20—30%-os emelkedése magában még nem ok az újabb kivetési eljárás megindítására. A rendelet azt is szabályozza, hogy az üzleti tőkét miként kell a jövedelem alapján megállapítani. (Pester Lloyd, Morgenblatt, április 27.)

Az 58.216/1929. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny május 19.) a selyem-
drók fényüzési forgalmi adókötelezettségének újabb szabályozásáról szóló 1929. évi
35.000. számú rendeletet egészíti ki néhány nem különösebben jelentős rendel-
kezéssel.

A 30.580/1929. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny május 3.) a volt urbéres
községi és közbirtokossági erdőkből kitermelt és a tagok részére kiosztott vagy eladott
fának az általános forgalmi adó, illetve az adóváltás alól való mentesítése tárgyában
adatott ki.

Ezeknél érdekesebb és jelentősebb a m. kir. pénzügyminiszter 530/1929.
II. b. számú rendelete a magyar állam által 1924. évi január 1.-i kelettel kibocsátott
6 és 1½%-os frankban kamatozó kötvények kisorsolt és beváltásra esedékessé vált
cimleteinek, valamint a kötvények esedékessé vált szelvényeinek adófizetésül való
elfogadása tárgyában (Budapesti Közlöny április 14). A francia hitelezőkkel szem-
ben fennálló magyar tartozások tekintetében engedélyezett fizetési halasztás tár-
gyában Párizsban 1923. évi december hó 21-én kelt és az 1924. évi VIII. törvény-
cikkbe iktatott szerződés 13. cikke kimondja, hogy az említett szerződés végre-
hajtása céljából kiszolgáltatott „a magyar állam 1924. évi 6½%-os kötvényei”
elnevezést viselő kötvények lejárt szelvényei és kisorsolt és beváltásra esedékessé
vált cimleteit frank névértéküknek a budapesti tőzsde napi árfolyamán számi-
tott magyar koronaellenértékén, névértékben, minden magyar állampénztárnál
az állam javára beszedett mindennemű adó, illeték és egyéb köztartozás fizetése
fejében el kell fogadni. A szóbanforgó rendelet a megfelelő végrehajtási utasítá-
sokat tartalmazza.

Felemlítendő az is, hogy a magyar pénzügyminisztérium és a német, hol-
land, valamint a svájci hitelezői védőszövetségek képviselői között a német biro-
dalmi kormány támogatásával május 28-án oly értelmű megegyezés jött létre
Berlinben, hogy a 4%-os magyar aranyjáradék, továbbá az 1913. évi és 1914. évi
4½%-os magyar aranyjáradék 1921 július 26-ika előtt lejárt szelvényeit, vala-
mint az 1910. évi 4%-os magyar állami járadékkölcsön 1919 július 1-e előtt lejárt
szelvényeit, továbbá az 1895. évi 3%-os magyar Vaskapu-kölcsön 1919 július 1-e
előtt lejárt szelvényeit és kötvényeit, amennyiben 1919 március 31-ig még nem
évültek el, svájci frankra szóló 6%-os magyar állampénztári jegyekre váltják be.
Az egvezmény csak azokra a szelvényekre és darabokra vonatkozik, amelyekre
nézve a Caisse Commune által meghatalmazott bankok igazolványait bemutat-
ják, vagy igazolják, hogy 1929 május 28-án német, holland vagy svájci tulajdon-
ban voltak. A megállapodás még a magyar kormány és a védőszövetségek meg-
erősítésére szorul. (Budapesti Hirlap május 29.)

Az általános gazdasági helyzet.

A gazdasági helyzet tünetei nem javultak meg, ha talán nincs is ok további
rosszabbodásról beszámolni.

A fizetéseképtelenségek száma és értékösszege igen lényegesen emelkedett.

	március	1929 április	május
uj fizetéseképtelenségi eset	164	175	191
eből csőd	22	19	20
magán- és kényszeregyezés	142	156	171
az uj fizetéseképtelenségek aktíváinak összege	5,483.868 P	6,760.107 P	10,453.079 P
az uj fizetéseképtelenségek passzíváinak összege	8,381.813	„ 7,464.991	„ 11,153.244 „

Ez az emelkedés annál számottevőbb, mert ebben az időszakban tulajdon-
képen a fizetéseképtelenségek száma idényszerűen csökkenni szokott. Áprilisban
a legnagyobb fizetéseképtelenség a Hazai textilipari rt. szegedi vállalaté volt,

ennek passzívái 1,746.000 pengőt tesznek ki. A Warnsdorfi pamutszövetgyár rt. fizetéseképtelenségénél a hitelezők 545.000 pengővel voltak érdekelve. Ezen fizetéseképtelenségi esetek nem voltak meglepőek. A szóbanforgó vállalatok nehézségei már régi keletűek és évek óta ismeretesek voltak. Meglepőbb volt a Neumann Simon rt. régi budapesti szőnyegkereskedő cégnek több mint 600.000 pengő passzívával történt egyezségi ajánlata s megemlítendő Halász Lajos műszaki anyagok nagykereskedésének 350.000 pengőnyi passzívummal és Fényes Marcel divatárkereskedőnek közel 300.000 pengőnyi passzívummal bejelentett bukása.

Májusban a legfontosabb fizetéseképtelenségi eset nem került be a hivatalos statisztikába. Ez a Krausz Simon bankház bukása, melynek több vállalat helyzetére és különösen az általános tőzsdei helyzet alakulására is rendkívül nagy hatása volt. Itt a passzívum sok millió pengő, a rendezés pedig igen nehéz. Végül is a budapesti nagybankok hoztak a piac érdekében áldozatokat. Krausz Simonnak azonban kötelezettséget kellett vállalnia, hogy bankházát likvidálja és bankházi teendőkkel többet nem foglalkozik. Több ipari fizetéseképtelenségi eset figyelmet érdemel. Így nehézségek közé jutott Martinovics József fiai fémárugyár Budapesten (168.000 pengő passzívum), Dr. Haendler Ferenc szövőipari vállalata (500.000 pengő passzívum), a Palágyi Gyula rt butorgyár (336.000 pengő), a Steinschneider Jakab rt paplangyár (350.000 pengő), az Ezüstékszer és órapar rt (313.000 pengő) és a Balázs Imre téglá- és építőanyagárugyár (664.000 pengő). A kereskedelmi fizetéseképtelenségi esetek közül csak kettő érdemel különösebb említést, a passzívák nagysága következtében. Ezek Bialazurker Jakab budapesti textilnagykereskedő fizetéseképtelenségi esete, ahol a passzívák 724.000 pengő összegűek, és Kroh Vilmos debreceni divatárkereskedő kényszeregyezségi kérelme, amely 861.000 pengőnyi passzívumra vonatkozott.

Budapest részesezése az új fizetéseképtelenségi esetek számában áprilisban 26,9%, májusban pedig 29% volt.

A felvett váltóóvások száma ugyancsak emelkedett és májusban oly magas volt, amilyen még soha sem, amióta a statisztika alakulását nyomon követi. A következő adatok tanúsítják ezt :

	Az óvatolt váltók	
	száma	értéke ezer pengőben
1928 áprilisban	10.549	6.756.7
1928 májusban	10.863	7.021.4
1929 márciusban	10.990	7.237.6
1929 áprilisban	11.788	7.857.6
1929 májusban	12.821	8.442.0

Az üzletnyitások terén változatlanul nagyobb a cégtörlések száma, mint az új cégbejegyzéseké. Volt ugyanis Budapesten

	márciusban	áprilisban	májusban
cégbejegyzés	59	58	69
cégtörlés	92	120	115

Ugyanakkor az új és a visszaadott iparigazolványok száma a következőként alakult :

	március	április	május
a kiadott iparigazolványok száma	982	862	833
a visszaadott „ „	600	679	663

A zálogházak forgalmát is érdemes az általános gazdasági helyzetet jellemző adatként figyelembe venni. A budapesti zálogházakban volt

	márciusban	áprilisban	májusban
zálogfelvétel	155.382 db	175.223 db	184.134 db
	3,843.502 P	4,198.542 P	4,637.104 P
zálogkiváltás	159.083 db	144.010 db	162.906 db
	3,576.328 P	3,359.433 P	3,814.204 P
állapot a hó végén	736.840 db	768.053 db	789.281 db
	19,565.011 P	20,404.120 P	21,227.020 P

A zálogfelvételek tehát igen lényegesen meghaladták a kiváltások összegét. Ez ugyan tavasszal máskor is megtörténik, a zálogba tett tárgyak számának és értékének szokatlan méretű növekedése mégis mutatja, hogy az általános gazdasági helyzet mily kedvezőtlenül alakult.

Itt kell megemlékeznünk néhány kormány- és miniszteri rendeletről is, részben azért, mert még nehezebb volna őket más fejezetbe beilleszteni.

A 35.265/1929. P. M. II. a. számú rendelet (Budapesti Közlöny április 30) a m. kir. póstatakarékpénztár zálogüzletágában és árverési csarnokában fizetendő kamatokat és díjakat ismét mérsékelte. A zálogüzletágban fizetendő kamatot évi 10%-ban, a kezelési költséget a 20 pengőt meg nem haladó kölcsönösszegek 1/2%-ában, a 20 pengőn felüli összegek 1%-ában, az árverési csarnok helyiségében tartott árverések alkalmával fizetendő eladási járulékot az önkéntes állandó, napi, valamint heti ékszer- és butorárveréseknél az elért tiszta vételár 6%-ában, az időszakonként tartott árveréseknél az elért tiszta vételár 10%-ában, a vételi járlékot az elért tiszta vételár 10%-ában, az árverési csarnok helyiségein kívül tartott árverés esetén a vételi járulékot a tiszta vételár 5%-ában állapítja meg és újól megállapítja a különböző esetekben fizetendő kezelési költségeket is.

Az 1929 : XIV. t.-c. (kiadatott május 4-én) a birói végrehajtásra vonatkozó egyes rendelkezések módosításáról és kiegészítéséről szól és kimondja azt, hogy a honvédség, csendőrség, vámőrség, folyamőrség vagy államrendőrség legénységéhez tartozó egyén szolgálati illetményeire csak bizonyos követelések fejében lehet birói uton végrehajtást vezetni vagy azokra engedményezés vagy elzálogosítás útján vagy más módon jogokat szerezni. Ezenkívül a birói végrehajtásra vonatkozó egyéb jogszabályok kisebb jelentőségű módosításáról is intézkedik ez a törvény.

Az 1929 : XIV. t.-c.-et kiegészíti a 26.800/1929. I. M. rendelet (Budapesti Közlöny május 18), mely a birói végrehajtásra vonatkozó egyes rendelkezéseket módosító és kiegészítő idézett t.-c. életbeléptetéséről és az ezzel kapcsolatos átmeneti intézkedésekről szól.

A lakásügy terén is hoztak újabb rendelkezést :

A 4.444/1929. M. E. számú rendelet (Budapesti Közlöny április 23) a lakásügyi korlátozások fokozatos megszüntetéséről szóló 8.888/1927. M. E. rendelet kiegészítéséről és módosításáról sz l. A rendelet 1. §-a szerint a népjóléti miniszter a pénzügyminiszterrel egyetértőleg egyes városokban a háztulajdon tekintetében a szabadforgalmat hivatalból helyreállíthatja, ha meggyőződik arról, hogy a háztulajdont korlátozó kivételes szabályok további fenntartására szükség nincs. A rendelet 2. §-a szerint a lakások esedékes bérét továbbra is a korábbi rendeletekben meghatározott alaphér után pengőértékben kell kiszámítani, s esedékes bérként annyi pengőt kell fizetni, mint ahány aranykorona az alaphér, kivéve azokat az eseteket, amelyekben a bérlők az alaphér 100%-ának fizetésére vállalnak kötelezettséget és amelyekben az esedékes bért a felek közös egyetértéssel szabályozták. A rendelet 5. §-a szerint a bérbeadó 1929 május 1-től kezdve félévi felmondással felmondhatja a 6, vagy ennél több szobából álló lakásokat. A felmondás azonban hatályát veszti, ha a bérlő a felmondástól számított 8 napon belül kötelezettséget vállal az alaphér 100%-ának fizetésére. Indokolás nélkül felmondható bármely lakás, ha a felmondással élő fél a bérlőnek más lakásban, illetve helyiségben való megfelelő elhelyezéséről gondoskodik. Indokolás nélküli felmondással bérnegyedenként csak egy lakást, vagy lakásnak tekintendő helyiséget lehet felmondani. A 7. §. szerint indokolt felmondásnak lehet helye, ha a tulajdonos a tulajdonát képező házba maga akar beköltözni, vagy hozzátartozójának (fel- vagy lemenő ágbeli rokon, testvér) akar ott lakást juttatni, vagy ha a tulajdonos házat azért akarja lebontani, hogy helyére új épületet építtessen s az építkezésre az engedélyt megkapta. Ha a felmondás a háztulajdonos érdekében történt és a háztulajdonos szabad rendelkezés alatt nem álló külön bérleti vagy más lakása van, úgy azt köteles a bérlőnek felajánlani. Az a körülmény, hogy a felajánlott lakás a bérlőnek nem felel meg, a felmondás érvényét nem érinti. Nem köteles lakását felajánlani a tulajdonos, ha nincs külön lakása, vagy ha szabad rendelkezés alatt álló lakásban lakik. Hozzá tartozó érdekében történő felmondás, valamint a ház lebontása végett történő felmondás esetében a felmondó köteles a bérlőnek más lakásban való kielégítő elhelyezéséről gondos-

kodni. Saját vagy hozzátartozó érdekében történő felmondás címén természetes személyek bérnegyedenként legfeljebb 2 lakást mondhatnak fel. Jogi személyek, ha saját céljaikra veszik igénybe a lakásokat, kielégítő lakás ellenében bérnegyedenként több lakást is felmondhatnak. Az állam, törvényhatóság, község vagy az egyház a saját, vagy kezelésében, vagy felügyelete alatt álló alapítvány tulajdonát képező házban más lakás felajánlása nélkül is felmondhat lakásokat. Az öröklakások felmondásáról külön rendelkezések intézkednek.

A 4.444/1929. M. E. rendelet a Budapesti Közlöny május 26-iki számában bizonyos részletek tekintetében módosított. Ezek a módosítások a következők:

a) A megfelelő lakás felajánlásának a felmondással egyidejűleg kell történnie, ennél fogva már a felmondásban meg kell jelölni azt a lakást, amelyet a bérbeadó bérlőjének a felmondott lakás helyett juttatni kíván.

b) Indokolás nélkül bérnegyedenként csak egy lakást lehet felmondani. Ha több felmondás történik, valamennyi érvénytelen.

Jelentős eseménynek tekinthető az is, hogy a főváros az *utcai hirdetőberendezések díjszabását* április végén mérsékelte. A fővárosi kereskedelmi érdekvéközpontok már régebben sürgették a fővárosnál azt, hogy az utcákban benyuló cégtáblák díjszabását mérsékelje. A főváros tanácsa ezt a kérést méltányosnak találta és soronkívül intézkedett a díjmérséklések felől, amelyeket visszamenőleg már ez év január 1-től engedélyezett. A főváros, egyszersmind, tekintettel a mai nehéz gazdasági helyzetre, megengedte azt is, hogy a cégek a reklámberendezések díját negyedévenként is törleszthessék. A főváros elhatározása különben a következő:

A székesfőváros tanácsa felülvizsgálat alá vette az utcába benyuló hirdetőberendezések díjszabását. A hirdetővállalat előterjesztésére a tanács a mérnöki eljárási díjat 1929 január 1-től kezdődő hatállyal teljesen eltörölte, úgyhogy a jövőben nem fog az engedélyi díjon felül külön mérnöki eljárási díj is előírásra kerülni. Felhatalmazta továbbá a tanács a hirdetővállalat igazgatóságát, hogy a fenti reklámberendezések bejelentését elmulasztó felekkel szemben előírásra kerülő 100%-os pótlékot indokolt jóhiszeműség esetén egészben vagy részben törölhesse. Kimondta továbbá a tanács, hogy az évközben felszerelt, illetve leszerelt hirdetőberendezések engedelmi díja nem a teljes évre, hanem csak pro rata évnegyedenként fizetendő. Végül kimondta a tanács, hogy a helyszüke miatt az erkélyen elhelyezett cég-, illetve reklámtáblák után, valamint egyes ugynevezett cégjelvények, mint borbélytányér, kisebb méretű kulcs, stb. után, ha azokon felirat nincs, nem kell engedelmi díjat fizetni.

Az 1929 : XVI. t.-c. (kiadott május hó 4-én) a *gyógyfürdőkről, az éghajlati gyógyintézetekről, a gyógyhelyekről és az ásvány- és gyógyvízforrásokról* szól. Kimondja, hogy gyógyfürdőt és éghajlati gyógyintézetet csak a népjóléti és munkaügyi miniszter engedélyével szabad a közönség használatára megnyitni. Minden más tekintetben is a szóbanforgó ügyekben a népjóléti és munkaügyi minisztérium a legfőbb felügyeleti hatóság, melyet, szakvéleményekkel, az Országos Közegészségi Tanács, valamint az Országos Forrás- és Fürdőügyi Bizottság támogatják.

A 89.989/1929. K. M. II. rendelet (Budapesti Közlöny május 23.) az „Országos Középítési Tanács” szervezetét állapítja meg. Az Országos Középítési Tanács feladata, hogy nagyobb jelentőségű és országos fontosságú közmunkákkal kapcsolatos és technikai vonatkozású kérdésekben, vagy ily természetű ügyek intézésében az illetékes miniszterek és hatóságok felhívására, illetve megkérésére, vagy saját kezdeményezéséből véleményt adjon és javaslatot tegyen.

Meg kell arról is emlékezni, hogy a *magyar-jugoszláv döntőbíró* az előtte folyó agrárperekben elfogadta végre a magyar felperesek álláspontját és megállapította az illetékességét. (Budapesti Hirlap, május 15.)

A pénzügyi helyzet.

A pénzügyi helyzet terén a legszámottevőbb esemény kétségtelenül az volt, hogy a német és az osztrák jegybankkal egyidejűleg a Magyar Nemzeti Bank is kénytelen volt váltóleszámitolási kamatlábat 1%-kal felemelni. Április 23-ika óta tehát a Magyar Nemzeti Bank díszkont tétéle 8%, míg a wieni és berlini jegybanké 7½%.

Jegybankunkat erre a lépésre nem csupán Bécsnek és Berlinnek példája serkentette, hanem kétségtelenül az is, hogy érckészlete fokozatosan hanyatlott. Az érckészlet

1929 február 7-én	270.764.000	pengő
1929 március 31-én	236.192.000	„
1929 április 30-án	219.820.000	„
1929 május 31-én	205.061.000	„

volt. Bizonyos szerepe volt természetesen — nem annyira a magyar, mint inkább a berlini jegybank státusának alakulása tekintetében — a Young-bizottság párizsi tárgyalásainak is, amelyek áprilisban átmenetileg teljes kudarcral fenyegettek, ami viszont a nemzetközi pénzpiacokon komoly aggodalmat keltett.

A Nemzeti Bank kamatlábemelése a kamattételek általános emelkedéséhez vezetett. Érdekes tünet volt azonban, hogy a nyílt piaci kamattételek nem drágultak azonnal teljes 1%-kal, hanem eltartott néhány hétig, amíg ez az emelkedés a kezdetbeni kb. $\frac{3}{4}$ %-kal szemben, bekövetkezett. Ez azonban csak a váltóleszámitolási kamatlábra, mely a nyílt piacon alakul ki és melyre a bankok kondíció-kartelmegállapodása nem érvényes, vonatkozik. A bankok a betétek kamatlábát a diszkontláb emelésének arányában ugyancsak 1%-kal emelték fel. Az adóskamatlábak felemelésénél a legtöbb üzletágban a felekkel fennálló megállapodás irányadó, amelyek értelmében a hitelkamatlábak automatikusan a bankkamatlábhoz igazodnak. Mindamellet a pénzüintézetek elhatározták, hogy a budapesti tőzsdén jegyzett értékpapírok alapján folyósított lombardkölesönök tekintetében — a tőzsdei helyzetre való tekintettel — csak $\frac{1}{2}$ %-os emelést léptetnek életbe. Ennek az intézkedésnek, persze, nincs nagyobb jelentősége, miután ezeknek a hiteleknek az összege igen csekély.

A budapesti nagybankok között gyorsutalványforgalom igénybevétele a következőként alakult:

Időszak	Forgalom		Napi átlag's forgalom		Egy gyorsutalvány átlagos értéke pengő
	tételek száma	pengő	tételek száma	pengő	
1929. március ...	7.299	185,621.000	318	8,070.000	25.432
1929. április ...	8.121	213,575.000	324	8,543.000	26.298
1929. május ...	8.038	218,339.000	335	9,097.000	27.163

A Budapesti Leszámoló Egylet forgalma márciusban 85.1 millió pengő, áprilisban 76.4 millió, májusban pedig 72.5 millió pengő volt, a jegybank nem állami girószámláinak forgalma a márciusi 1658.9 millió után áprilisban 1844.6 millió, májusban pedig 1878.8 millió pengő volt. Ugyanakkor a póstatakarék-pénztár csekkszámláinak forgalma a márciusi 1156.8 millióval szemben áprilisban 1095.4 millió pengőre, májusban pedig 1286.7 millió pengőre rugott.

A tényleges forgalomban volt váltópénz összegének hónapokon át tartó csökkenése megszűnt. Ez az állomány volt március 31-én 36,559.000 pengő, április 30-án 36,371.000 pengő, május 31-én pedig 36,731.000 pengő.

A póstatakarék-pénztárnál és a 13 legnagyobb budapesti pénzüintézetnél elhelyezett betétek álladéka a következőként fejlődött:

Takarékbetétek:

	március 31.	április 30.	május 31.
a) pengőben	501.534.783	499.262.266	503.223.353
b) idegen valutában	37.732.641	40.226.548	43.273.143

Folyószámlabetétek:

a) pengőben	617,472.883	613,623.056	612,238.893
b) idegen valutában	284,068.234	291,182.238	295,534.481

A belföldi értékben elhelyezett betétek állománya tehát stagnált, míg a külföldi értékben elhelyezettnek némileg emelkedett.

A tőzsdei forgalom főként májusban viszonylag élénk volt, az árfolyamalakulás azonban erősen hanyatló tendenciát követett. Az értéktőzsdei forgalomban leszámolásra benyújtott részvények darabszáma

márciusban	708.200 darab
áprilisban	551.500 „
májusban	973.600 „

volt, míg a tényleges szállításra és átvételre került értékpapírok értéke

márciusban	27 300.000 pengő
áprilisban	29,100.000 „
májusban	43,600.000 „

összegre rugott. Ugyanakkor a részvényárfolyamok élesen hanyatló tendenciát követtek. A Központi Statisztikai Hivatal részvényindexe a következő árfolyameltolódásokat tartotta nyilván :

A részvények megnevezése	R é s z v é n y i n d e x					
	az 1913. évi részvényállománnyt érintő tőkeváltozások számításba vételével			az összes tőkeváltozások számításba vételével		
	1929. III. 31.	1929. IV. 30.	1929. V. 31.	1929. III. 31.	1929. IV. 30.	1929. V. 31.
I. Bankok	9·6	9·4	9·3	16·9	16·4	16·7
II. Takarékpénztárak	8·6	8·6	8·6	21·3	21·2	21·2
III. Biztosító társaságok	7·7	8·0	8·8	7·9	8·2	8·9
IV. Gőzmalmok	8·5	8·1	7·8	11·2	10·7	10·3
V. Bányák és téglagyárak	69·5	61·1	61·3	87·8	77·2	77·5
VI. Könyvnyomdák	28·8	24·8	21·5	61·9	53·5	45·9
VII. Vasművek és gépgyárak	31·0	27·4	25·7	37·0	33·0	31·2
VIII. Közlekedési vállalatok	6·4	6·4	6·1	9·7	10·3	9·8
IX. Cukorgyárak ...	53·3	53·0	52·0	61·5	61·2	60·1
X. Gáz- és villamosági vállalatok .	87·9	81·5	83·4	134·5	124·3	127·7
XI. Sörgyárak és szeszipari vállalatok	96·2	84·7	84·6	185·1	162·7	164·0
XII. Szállodák és gyógyfürdők ...	50·2	49·4	49·4	87·0	85·6	85·6
XIII. Textilipari vállalatok	33·1	31·1	29·9	50·3	47·7	44·9
XIV. Vegyészeti vállalatok	36·4	31·1	29·7	40·9	35·1	33·4
XV. Különféle vállalatok	46·6	45·3	45·4	73·8	71·8	72·0
Az összes részv. indexe	18·6	17·3	17·1	23·9	27·0	26·9

A tőzsdei árfolyamesés lassítására a budapesti nagybankok áprilisban a Pénzügyi Központ vezetése mellett ismét intervenciós szindikátust alakítottak. Ennek a szindikátusnak nem az áresések általános megakadályozása a feladata, hanem az, hogy közbelépjen olyankor, amikor az áresés nem látszik indokoltnak, hanem merőben a tőzsdetechnikai helyzet különleges alakulásának a következménye.

Meg kell emlékezni arról, hogy a pénzügyminiszter rendelkezésére a Pénzintézeti Központnál megváltoztatták a bankok kuriális beosztását. Eszerint az első kuriába azok a bankok tartoznak, amelyeknek saját tőkéje 20 milliónál nagyobb, a második kuriába azok, amelyeknek saját tőkéje 5—20 millió pengő és a harmadik kuriába azok, amelyeknek saját tőkéje 5 millió pengőnél kisebb. Az új beosztást a Pénzintézeti Központ április 20-ára egybehívott választmányi ülésén hirdették ki. Ezen az ülésen elhatározták azt is, hogy a pénzintézetek tagfelvételi kérelmének elbírálásánál a jövőben nemcsak a felvételt kérő intézetek egyéni helyzetét, hanem közhiteli szempontokat, valamint azt is figyelembe fogják venni, hogy az új intézet létesítése indokolt-e.

A Tébe kötelékébe tartozó pénzintézetek a páncélszekrényekben (safe-ban) elhelyezett tárgyak őrizetére vonatkozó üzleti határozatokat módosították. A jövőben a pénzintézet a bérlő tényleges káráért legfeljebb a safe bérösszegének 500-szorosa, azonban legfeljebb 20.000 pengő erejéig vállal felelősséget. A bérelt safekban elhelyezett értékeket az intézetek nem biztosítják és a kárveszély elleni biztosítást a felekre bízzák.

A póstatakarékpénztár igazgatósága újabb, az üzleti forgalmat megkönnyítő intézkedést léptetett életbe. Megengedte ugyanis, hogy május 21-től kezdődően a póstatakarékpénztár főintézete által kiállított betétkönyvekkel rendelkező felek a délutáni pénztárszolgálat tartama alatt, tehát 5 órától 1 $\frac{1}{2}$ -ig rövid úton 100 pengőig terjedő összegeket felvehessenek. Az igazgatóság egyúttal megengedte, hogy a felek a délutáni pénztári órák alatt bemutatóra szóló főpénztári csekket nyújtsanak be, úgyhogy ezek ellenértéke másnap reggel a pénztári órák kezdetekor várakozás nélkül vehető fel.

A kisipari hitelakció terén jelentős intézkedés, hogy a pénzügyminiszter hozzájárult ahhoz, hogy a kisipari és kiskereskedelmi hitel céljára a kormány által rendelkezésre bocsátott összeg az ily természetű hitelek veszteségi tartalékjaként használtassék fel. Valószínű, hogy Budapesten a tartalék összegének 5-szöröse, vidéken pedig 10-szerese fog hitelkeretként megállapíttatni. A Pénzintézeti Központ az egyes intézeteknek évi 5 $\frac{3}{4}$ % mellett fogja a hitelösszeget rendelkezésre bocsátani, míg a pénzintézetek a hiteleket ingatlanfedezet mellett 9%, két jó kezes esetén pedig 11% évi kamattal fogják a feleknek folyósítani. (Pester Lloyd, Morgenblatt, április 24.)

A mezőgazdaság helyzete.

A mezőgazdasági helyzet tekintetében elsősorban a nagyszámú új törvényről és rendeletről kell beszámolni, amelyek közül sok a földreform pénzügyi lebonyolításának előmozdítására vonatkozik. Idevág elsősorban az 1.300/1929. M. E. számú kormányrendelet a földbirtokrendezés befejezése végett szükséges rendelkezésekről szóló 1928 : XLI. t.-c. életbeléptetése és végrehajtása tárgyában kiadott 5.580/1929. M. E. számú rendelet kiegészítéséről és módosításáról (Budapesti Közlöny, április 5.). A rendelet 1. §-a szerint a földhözjutottak és a megváltást szenvedők között a megváltott ingatlanokért járó kártalanítás szempontjából a jogviszony teljesen megszűnik. A földhözjutottak tartozásaikat ezentúl a „Földbirtokrendezés Pénzügyi Lebonyolítására Alakult Szövetkezet“ javára a községi elöljáróságoknál kötelesek megfizetni, míg a megváltást szenvedők részére járó kártalanítást a szövetkezet fizeti ki. Ezáltal a szóbanforgó szövetkezet szolgáltatásainak az igénybevétele kötelezővé tétetett, míg korábban az fakultatív volt. Az oly megváltást szenvedő, akinek az ügyében az Országos Földbirtokrendező Biróság 1928 december 31-ig a fizetés módozataira is kiterjedő ítéletet hozott, az ítéletben megállapított megváltási árnak a rendelet életbelépése után esedékes részleteit a megítélt kamatokkal együtt, az ítéletben megállapított időpontokban kapja meg. Az oly megváltást szenvedő, aki az 1928. évi XLI. t.-c. 16. §-ában szabályozott módon való kielégítését kérte (általában a kataszteri tiszta jövedelem minden koronája után 60 pengő és pedig $\frac{2}{3}$ rész készpénzben, $\frac{1}{3}$ rész kötvényben), ha az így kifizetendő megváltási ár alacsonyabb az Országos Földbirtokrendező Biróság által megállapított áránál, bizonyos kivételekkel a két ár között mutatkozó különbség kiegyenlítését kérheti. Az oly megváltást szenvedő, akinek az ügyében az OFB az ármegállapítást elhalasztotta és csak a földhöz-

jutott által fizetendő évi haszonbért állapította meg, a megváltott föld ára fejében a jogerősen megállapított évi haszonbérnek 20-szorosát kapja. Az oly megváltást szenvedő, akinek megváltása ügyében az OFB sem árnegállapító, sem haszonbérnegállapító ítéletet nem hozott és a földbirtokrendező törvény 3. §-a értelmében nem is hozhat, a megváltott föld ára fejében az 1928. XLI. t.-c. 3. §-ában megállapított összeget (általában a kataszteri tiszta jövedelem minden koronája után 60 pengőt) kapja. Az oly megváltást szenvedő pedig, akinek megváltási ügyében az OFB ítéletet még nem hozott, de árnegállapító ítéletet kell hoznia, az ítéletben megállapított összeget kapja. Ez utóbb említett három kategóriába eső megváltást szenvedőknek (haszonbéres, kataszteres, új ítéletes) a lebonyolító szövetkezet a megváltási árat 25 éven át évi 6.4%-os annuitással fizeti ki, vagy pedig kérelmükre a megváltási ár felét 10%-os leszámítolási díj levonásával, tehát az egész megváltási ár 45%-át három egyenlő részletben (az elsőt 1929 folyamán, a másodikat 1930 január végéig, a harmadikat 1931 január végéig) kamatok nélkül fizeti ki, a megváltási ár másik felét pedig, tehát a megváltási ár 50%-át levonás nélkül 25 éven át évi 6.4%-os annuitás mellett fizeti meg. A földhözjutott a reá eső megváltási árat 52 év alatt egyenlő évi részletekben köteles megfizetni, az évi annuitás a megváltási ár 5%-a, amelyhez még a pénzügyminiszter által megállapítandó, de a megváltási ár 0.4%-át meg nem haladó kezelési költség járul.

Az ebben a rendeletben megállapított bejelentési határidőt az 1760/1929. M. E. rendelet 1929 május 11-ig meghosszabbította.

Kapcsolatos ezzel a rendelettel a 700/1929. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny április 5.), mely ugyancsak a földbirtok helyesebb megoszlását szabályozó 1920 : XXXVI. t.-c. és az 1924 : VII. t.-c. alapján megváltást szenvedők kártalanítása tárgyában adatott ki. Az 1.300/1929. M. E. rendelet szükségessé teszi, hogy most már minden megváltást szenvedő bejelentse azokat az adatokat, amelyeknek alapján egyrészt az ő követelését, másrészt a földhözjutottak tartozásait a Földbirtokrendezés Pénzügyi Lebonyolítására Alakult Szövetkezettel szemben meg lehet állapítani. Azt, hogy a bejelentésnek mely formában kell megtörténnie, az idézett pénzügyminiszteri rendelet állapítja meg.

Felémliendő a 21.300/1929. I. M. rendelet is (Budapesti Közlöny május 8.) a földbirtokrendezés végett szükséges rendelkezésekről szóló 1928 : XLI. t.-c. végrehajtásához szükséges telekkönyvi szabályok tárgyában 75.201/1928. I. M. szám alatt kibocsátott rendelet kiegészítése tárgyában.

A 800/1929. P. M. rendeletet (Budapesti Közlöny május 15.) a pénzügyminiszter a belügyminiszterrel, a földművelésügyi miniszterrel és az igazságügyminiszterrel egyetértőleg adta ki és a földbirtokpolitikai célokra az államot megillető megváltási jog gyakorlása útján juttatott ingatlanok ellenértékének kiszámítására és a megállapított ellenérték kiegyenlítésére vonatkozó rendelkezéseknek végrehajtásáról szól. Ez a rendelet régi szükségét elégit ki.

Figyelmet érdemel az 1929 : XVII. t.-c. (kiadatott május 4-én), mely a szőlőgazdálkodásról és a hegyközségekről szól. Legfontosabb rendelkezése, hogy új szőlőt telepíteni csak a földművelésügyi miniszter előzetes engedélyével és csak olyan területen szabad, amelynek talaja egyéb gazdasági művelésre alkalmatlan immunis homok vagy hegyoldalon fekvő olyan terület, melyen a filoxeravész fellépése előtti időben már volt szőlő. 1000 négyzetölög terjedő területen azonban bárki termelhet szőlőt, ezekre ez a tilalom nem vonatkozik. Méltánylást érdemlő esetben pedig kivételek engedélyezhetők. Szőlővesszők és szőlőoltványok üzletszerű termelésére új szőlőtelepet létesíteni és üzemben tartani ugyancsak a földművelésügyi miniszter engedélyével szabad. Az ily célú régi és új szőlőtelepek felügyelet és ellenőrzés alá helyeztetnek.

A földművelésügyi miniszter a vármegyei hegyközségi tanács meghallgatásával rendelettel állapítja meg azokat a szőlőfajtákat, amelyek az egyes borvidékeken telepíthetők és forgalomba hozhatók.

A hegyközségek a termelőknek a területükről származó borokra elszállítás előtt származási bizonyítványokat adhatnak ki. Borkereskedők részére ily helyi megjelölésű származási bizonyítványok kiadására a földművelésügyi miniszter által kijelölt más szakintézmények is illetékesek.

Minden szőlőbirtokos, akinek beültetett szőlőterülete 200 kat. hold, vagy

ennél nagyobb, szőlőbirtokának vezetésére m. kir. felsőbb szőlő- és borgazdasági tanfolyamot végzett egyént köteles alkalmazni. E kötelezettség alól csak az a birtokos mentes, akinek magának is megvan ez a szakvégzettsége. Az a szőlőbirtokos viszont, akinek 50 kat. hold, vagy ennél nagyobb szőlőbirtoka van, szőlőkezelőtül legalább m. kir. szőlészeti és borászati szakiskolát végzett egyént köteles alkalmazni.

Hegyközséget kell alakítani mindazokban a községekben, amelyeknek határában 150 kat. hold, vagy ennél nagyobb összefüggő betelepített szőlőterület van, feltéve, hogy ezek a szőlőterületek legalább 10 tulajdonos kezén vannak és a betelepített szőlők között levő pusztta vagy más gazdasági művelés alatt álló területek együttes nagysága nem több, mint a betelepített szőlőterület fele. Ezek a hegyközségek a szőlő- és borgazdaság érdekeinek képviselőit, illetve ezen érdekek előmozdítására és védelmére alakított és a törvény korlátai között önkormányzati hatáskörrel bíró testületek. A hegyközségek kötelesek intézkedni: a) a közös őrzésről és a hegyrendészeti szervezkedésről, b) a szőlő- és gyümölcsbetegségek, valamint a szőlő- és gyümölcskártevő rovarai vagy más ellenségei ellen való kötelező védekezés tárgyában kibocsájtott rendeletek végrehajtásáról, c) az egyes borvidékek jellegzetes borféléseinek védelmében a hegyközség területén szaporítható alany- vagy direkttermő szőlőfajtáknak a törvény értelmében való megválasztásáról, d) a hegyközségi utak jókarbantartásának ellenőrzéséről, e) a vármegyei hegyközségi tanácsba küldendő tag megválasztásáról és a hegyközségi tanács törvényszerű határozatainak végrehajtásáról.

A Tokajhegyalja zárt területén és valamennyi vármegyében, ahol legalább 12 hegyközség van és ezeknek összes területe legalább 12.000 kat. hold, vármegyei hegyközségi tanácsot kell alakítani.

A 2.700/1929. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny május 7.) a termelési adó alá eső szeszfőzdekben előállított szesz (gyümölcspálinka) forgalombahozatala tárgyában adatott ki. Ennek a rendeletnek előzménye az, hogy a „Fructus”, a gyümölcsértékesítő és szeszfőző szövetkezetek központja, mint szövetkezet“ kötelekéhez tartozó termelési adó alá eső szeszfőzdek vállalkozói kongresszusaikon ismételt és egyhanguan kérték, hogy a termelési adó alá eső szeszfőzdekben előállított szesz (gyümölcspálinka) forgalombahozatala állami ellenőrzés alatt álló központi szervezetre bízassék, hogy ily módon a gyümölcspálinka áralakulása olyképen biztosítható, hogy egyrészt a termelési adó alá eső szeszfőzdek vállalkozói a gyümölcsstermelőknek a szeszfőzési anyagokért megfelelő árakat fizethessenek, másrészt a gyümölcspálinka kivitele is lehetővé váljék. Ezen állami ellenőrzés alatt álló, a gyümölcspálinka forgalombahozatalának monopoliájával felruházott szervként a „Fructus”, az „Országos szeszértékesítő rt.”, a „KÉVÉ mezőgazdasági, iparfejlesztési és hitelintézet rt.” és az „Országos Központi Hitel-szövetkezet“ által alapított „Országos gyümölcsszeszforgalmi rt.” fog, jelen rendelet értelmében, működni. Ez a vállalat fog tehát a jövőben a gyümölcspálinkának bizományi értékesítésével foglalkozni. Az Országos gyümölcsszeszforgalmi rt. ügyrendje ugyancsak a Budapesti Közlöny május 7-iki számában jelent meg.

A többtermelés fokozásának előkészítését szolgálja a 75.034/F. M. VI. 3. számú (a Budapesti Közlönyben május 18-án közzétett) felhívás, melynek szövege a következő: „A meszezés jövedelmezősége tekintetében kellő tapasztalat szerzése céljából Magyarországnak az erdőség zónájába eső részéről egyelőre Sopron, Vas, Zala, Somogy, Veszprém, Győr-Moson-Pozsony, Baranya, Szabolcs, Ung, Szatmár-Bereg-Ugocsa, Nógrád-Hont és Borsod-Gömör-Kishont vármegyékben nem szikes és árvíznek ki nem tett réteken és legelőkön széleskörű kísérletek beállítását határoztam el. A kísérleteket jársonként két-két helyen, még pedig nagy- vagy középbirtokon, illetőleg közös legelőkön kívánom végeztetni. Azok a birtokosok tehát, akik ily kísérletek beállítására vállalkoznak“, ... jelentkezzenek.

A 62.483/1929. F. M. rendelet (Budapesti Közlöny május 11.) a külföldről behozott idegen származású paprika minősítése tárgyában adatott ki. A 83.000/1922. F. M. rendelet kimondta, hogy a külföldi származású paprikát csak előzetes szabályszerű állami minősítés után szabad forgalomba hozni és az áru csomagolási burkolatán az áru eredetét, illetőleg származási helyét fel kell tüntetni. Jelen rendelet a minősítés zavartalan végrehajtásának lehetővé tételéről intézkedik.

Jelentőséggel bír az 1929: XIII. t.-c. (kiadatott április 9-én), mely a Nemzetközi Állategészségügyi Hivatal létesítése iránt Párizsban, 1924. évi január hó 25-én kötött nemzetközi megállapodást cikkelyezte be. Ezen új nemzetközi intézmény megalapításában és fenntartásában a legtöbb ország résztvesz. Az új nemzetközi hivatal székhelye Párizs lesz. A hivatal egyelőre hét esztendőre alakul meg s az elgondolás az, hogy további hét-hét esztendőre meghosszabbítható. Az új hivatal semmiképen sem avatkozhatik be a különböző államok közigazgatásába. Hivatása az,

a) kezdeményezze és irányítsa a fertőző állatbetegségek kórtanára vagy megelőzésére vonatkozó mindazokat a tanulmányokat vagy kísérleteket, amelyeknél helyénvalónak látszik nemzetközi együttműködéshez folyamodni,

b) összegyűjtse és a kormányoknak és állategészségügyi intézményeiknek tudomására hozza a járványos állatbetegségek lefolyására és a leküzdésük végett alkalmazott eszközökre vonatkozó általános érdekű tényeket és közléseket,

c) tanulmányozza az állategészségügyi rendészetre vonatkozó nemzetközi megállapodások tervezeteit és az ezeket a megállapodásokat aláíró kormányoknak rendelkezésre bocsássa a végrehajtás ellenőrzésére szükséges eszközöket.

A kormányoknak kötelességük a hivatalnak megküldeni :

1. távirati uton a keleti marhavésznek, vagy a ragadós száj- és körömfájásnak addig nem fertőzött országban vagy vidéken megállapított első eseteire vonatkozó hivatalos közléseket,

2. szabályos időközökben az alábbi jegyzékben felsorolt betegségek fennforgásáról és elterjedtségéről tájékoztatást nyújtó közléseket : keleti marhavész, ragadós száj- és körömfájás, ragadós tüdőlob, lépfene, juhhimlő, veszettség, takonykór, tenyészbénaság, sertéspestis.

A kormányok közlik a hivatallal azokat az intézkedéseket is, amelyeket a járványos állatbetegségek leküzdésére tesznek, nevezetesen azokat, amelyeket a határokon fogyanatosítanak avégből, hogy megvédjék területüket a fertőzött országokból származó szállítmányokkal szemben.

A hivatal értesítéseit táviratilag vagy hivatalos közlőny útján tudatja az érdekelt kormányokkal.

Az 1929: XXI. t.-c. (kiadatott május 31-én) az Olaszországgal 1928. évi július hó 4-én kötött állategészségügyi egyezmény becikkelyezéséről szól.

Külkereskedelmi vonatkozásban, a magyar buza értékesítési lehetőségei szempontjából, figyelmet érdemelt, hogy Lengyelország április elején a buza- és rozsliszt bevitelét július 31-ig eltiltotta.

A mezőgazdaság a téli, jelentékeny fagykárok hatása alatt állott. A tavaszi mezőgazdasági munkálatoknak a hosszantartó tél által okozott késésére való tekintettel a földmivelésügyi miniszter a belügyminiszterrel egyetértőleg április elején megengedte, hogy április folyamán a mezőgazdasági munkálatok vasárnap is végezhetőek legyenek.

A fagykárok hatása csak lassacskán jelentkezett. Főleg őszi repcében, valamint egyes vidékeken az őszi buza- és rozsvetésekben volt a fagykár jelentékeny. Több százezer holdat ki is kellett szántani.

A földmivelésügyi minisztérium a fagy által károsított gazdáknak a megyei földmivelésügyi felügyelőségek útján vetőmagvakat osztott ki, oly módon, hogy azok beszerzési ára folyó évi október hó 31-ig kamatmentesen fizetendő vissza. Az akció keretében elsősorban a 200 holdnál kisebb területű földön gazdálkodók igényei vétettek figyelembe s csak azután került sor a nagyobbakra. A földmivelésügyi minisztérium az akciót tengerire is kiterjesztette s az egész akció céljaira kb. 200 vagón tengeri, árpa és zab állt rendelkezésre.

A mezőgazdasági érdekeltségek régi kívánsága teljesedett, mikor a Budapesti Áru- és Értéktőzsde május 29-én felemelte a tőzsdetanácsosok számát 60-ról 70-re és a tiz új tőzsdetanácsosi helyet az Omge és az Országos Mezőgazdasági Kamara által kijelölt 30 mezőgazda sorából töltötte be. Ezek az új tanácsosok jogukat azonban csak az áruüzlet tekintetében fogják gyakorolni.

A budapesti gabonatőzsde jegyzései a következőként alakultak :

	március	április	május
	v	é g é n	
76 kgos tiszavidéki buza	25.80 P	25.60 P	21.30 P
Rozs (pestvidéki)	23.40 „	21.95 „	17.20 „
Árpa (takarmány)	26.50 „	27.00 „	23.75 „
Zab (elsőrendű)	26.25 „	26.25 „	20.25 „
Tengeri	29.60 „	29.50 „	25.00 „

Az áresés tehát egészen általános volt és talán még számottevőbb, mint a világpiacon. A viszonylag igen jelentékeny hazai készletek nyomták az árakat. A nyilvános áruraktárakban és szövetkezeti gabonaraktárakban tárolt még ugyanis

1929 március végén	905.900 q buza
1929 április „	800.900 „ „
1929 május „	670.800 „ „

A máshol tároló készletek azonban még sokkal nagyobbak.

Az ipari helyzet.

Az ipari helyzet terén lényeges változásról nem lehet beszámolni. A hazai széntermelés a következőként alakult :

Időpont	K ő s z é n			Barnaszén			L i g n i t			Ö s s z e s e n		
	Termelés	Fogyasztás	A szén- bányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szén- bányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szén- bányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szén- bányák készletei
	100 m é t e r m á z s a											
1929. III. 31	7.168	15.247	11.046	60.258	53.184	6.908	2.145	1.447	605	69.571	69.878	18.559
1929. IV. 30	7.099	12.972	11.563	50.891	40.053	10.095	1.858	1.162	663	59.848	54.187	22.321
1929. V. 31.	7.049	12.056	—	45.913	37.536	—	1.769	1.128	—	54.731	50.720	—

Ugyanakkor a szén-külkereskedelem adatai a következők voltak :

Behozatal :	március	április	május
	1 0 0	m é t e r m á z s a	
Kőszénből	10.117	8.064	7.311 q-t
Barnaszénből	227	85	112 „
Kokszból	3.554	4.349	4.653 „
Kivitel :			
Kőszénből	381	1.169	1.104 q-t
Barnaszénből	2.449	1.618	1.552 „
Kokszból	18	18	15 „

A szokatlanul soká tartó téli hideg következtében a szénfogyasztás még áprilisban is szokatlanul nagy volt.

A fővárosi elektromos művek által szolgáltatott árammennyiség volt

	április	május
magánfogyasztásra	7,123.555 kwóra	5,905.345 kwóra
közvilágításra	507.893 „	433.931 „
motoráramra	6,508.757 „	6,823.599 „

A munkanélküliek száma volt :

	március 31-én	április 30-án	május 31-én
Keresztényszocialista szakszerv.	838	768	787
Szociáldemokrata „	16.330	14.565	13.266
Összesen :	17.168	15.333	14.053

Az Országos Társadalombiztosító Intézet budapesti kerületének taglétszáma volt

	március 31.	április 30.	május 31.
Férfi	227.542	242.789	250.738
Nő	161.655	163.369	170.537
Összesen :	389.197	406.158	421.275

Megemlítést érdemel a Részvénytársaság Villamossági és Közlekedési Vállalatok számára áprilisban végrehajtott nagyszabású tőkeemelése azért, mert abban a Société Financière de Transports et d'Entreprises Industrielles (Sofina) brüsszeli cég is résztvett.

Az 1929 : XVIII. t.-c. (kiadatott május 15-én) az ipari tulajdon védelmére Hágában 1925. évi november hó 6-án aláírt nemzetközi megegyezéseket cikkelyezte be. Ez az egyezmény az e tárgyban először 1885. évi március hó 20-án Párizsban kötött egyezménynek azóta több ízben módosított szövegét újból megváltoztatta. Ugyancsak új szöveget állapít meg az először Madridban, 1891. évi április hó 14-én kötött, a gyári vagy kereskedelmi védjegyek nemzetközi belajstromozása tárgyában kötött megállapodás számára is.

A 99.540/1929. K. M. XI. rendelet (Budapesti Közlöny május 15.) a kizáróan cipőfelsőrész-készítéssel foglalkozó iparosoktól a tanonctartás jogának megvonása tárgyában adatott ki. Evégből utasítja az iparhatóságokat, hogy amennyiben akár a cipésziparosok érdekképviselői, akár egyesek azzal a kérelemmel fordulnak az iparhatósághoz, hogy azoktól a cipőfelsőrész-készítőktől, akik kizárólag cipőfelsőrész-készítéssel foglalkoznak, a tanonctartás jogát vonja meg, a kérelemnek adjanak helyt.

Kereskedelem.

A nagykereskedelmi árindex adatai a következők :

	március 31.	április 30.	május 31.
Élelmezési cikkek és mezőgazdasági termékek	139	137	—
Ipari anyagok és termékek	137	132	—
Nyersanyagok	149	145	139
Gyártmányok	126	123	120
Belföldi áruk	137	133	128
Külföldi áruk	140	136	133
Az összes áruk átlaga	138	134	129

Főként májusban tehát igen lényeges áresés volt tapasztalható. A létfenntartás költségei a következőként alakultak :

Időpont	A Statisztikai Szemle szerint		A Pester Lloyd szerint	A Szakszervezeti Értéksítő szerint
	laktérrel	laktér nélkül		
indexszámokban, 1913 = 100				
1929. március 31.	121.4	132.4	127.03	155.6
1929. április 30.	120.8	131.6	125.35	155.7
1929. május 31.	122.4	133.7	126.08	156.0

A budapesti közraktárak forgalma volt :

a) az összes forgalom métermázsákban

	április	májusban
készlet a hó elején	629.622 q	609.160 q
beraktározás	32.843 „	91.182 „
kiraktározás	53.305 „	178.575 „
készlet a hó végén	609.160 „	521.767 „

b) biztosítási érték pengőben

	április	májusban
készlet a hó elején	18,843.100 P	17,928.300 P
a beraktározásoknál	1,269.200 „	2,281.000 „
a kiraktározásoknál	2,184.000 „	4,868.800 „
készlet a hó végén	17,928.300 „	15,340.500 „

A külkereskedelmi forgalom adatai szerint a behozatal áprilisban 111,156.000 pengőre, májusban 99,199.000 pengőre, a kivitel áprilisban 77,136.000, májusban 69,567.000 pengőre rugott.

Az 1929. évi budapesti nemzetközi vásár májusban zajlott le. Ez a vásár is jelentős fejlődést mutatott az előzőkkel szemben. 1347 kiállító vett részt rajta, ezek közül 18% volt külföldi. A vásár kiállítói között is ugyanzólván minden állam képviselve volt. Hivatalos külön csoportokkal Franciaország, Japán és Görögország vettek részt. A vásár nemzetközi jellegét különösen kidomborította ez évben a Nemzetközi Viziforgalmi és Kikötőcsoport, amelyet a vásár vezetősége különösen fontos nemzetgazdasági érdekektől vezettetve azért rendezett, hogy a víziutak és főképen az eléggé ki nem használt dunai ut nagy jelentőségére ráterelje a közfigyelmet és fejlessze a Duna-medence gazdasági érdekköréhez tartozó tengeri kikötők forgalmát is.

A vásár kiállítói között különösen a nehéz vasipar, a butoripar, az élelmiszeripar, a textilipar, a kézimunka-iparművészet, az apróvas- és elektrotechnikai ipar voltak erősen képviselve. A siker igen kielégítő volt. A sikert bizonyítja, hogy közel 16.000 külföldi látogató érkezett a vásárra. A vidéki látogatók száma 30.000, az összes látogatóké 400.000 volt.

Az 1929. XX. t. c. (kiadatott május 31-én) törvénybe iktatta az *Olaszországgal 1928. évi július hó 4-én kötött kereskedelmi és hajózási szerződést*. Ez a szerződés sok tételre kiterjedő tarifaszerződést is tartalmaz.

Az 1750/1929. M. E. *rendelet* (Budapesti Közlöny május 23.) a Budapesten 1928 november 8-án aláírt *magyar-svéd kereskedelmi szerződést* életbeléptette. Ez egy legnagyobb kedvezményi szerződés.

Az Esztországgal legnagyobb kedvezményi elbánást biztosító kereskedelmi egyezmény létesítésére irányuló, már hosszabb idő óta folyó tárgyalások befejeztetvén, a vonatkozó egyezmény április 29-én aláíratott. A Litvániával kötött hasonló szerződés május 9-én került aláírásra.

Április havában tárgyalások indultak meg aziránt, hogy Perzsiával fennálló kereskedelem-politikai viszonyunk újlag szabályoztassék.

Közlekedésügy.

A M. Kir. Államvasutak a következő személy- és áruforgalmat bonyolították le :

	áprilisban	májusban
Utások száma	7,402.272	7,807.634
Utaskilométerek száma	215,011.480	226,663.420
Fizető áruk mennyisége	1,794.703 tonna	1,869.080 tonna
Áru tonnakilométer	209,860.596	214,975.400
Budapest áruforgalmáról az az adat tájékoztat, hogy		
a behozatal vasuton	4,485.759 q	4,909.527 q
„ ha'ón	1,711.803 „	268.556 „
a kivitel vasuton	1,676.224 „	1,309.002 „
„ hajón	133.747 „	38.350 „ volt.

A magyarországi vasutak április 11-iki érvénnyel jelentős exportkedvezményt léptettek életbe gyümölcs- és fozelékfélékre.

Szociálpolitika.

A munkások órabére a Központi Statisztikai Hivatal kimutatása szerint volt :

	1929 március	1929 április	1929 május
Bádogos	75 fill.	86 fill.	83 fill.
Asztalos	61 „	73 „	66 „
Szabó	55 „	55 „	61 „
Közműves	92 „	91 „	90 „
Napszámos	47 „	48 „	55 „
Gyári munkásnő	29 „	28 „	28 „
Napszámosnő	40 „	43 „	50 „

A megszűnt Sárvári Műselyemgyár 200 munkása Lyonban nyert munkaalkalmat. A sárvári előljáróság áprilisban egy lyoni műselyemgyártól átíratot kapott, mely szerint hajlandó további 500 munkásnak munkaalkalmat adni. Ezek a közeljövőben fognak kivándorolni. (Pester Lloyd, Morgenblatt, április 16).

Az 1929 : XV. t.-c. (kiadatott május 4-én) a m. kir. honvédség legénységi állományu egyéneinek és az ily egyének hátramaradottainak ellátásáról intézkedik.

A 25.000/1929. N. M. M. számú rendelet (Budapesti Közlöny május 18) az Országos Társadalombiztosító Intézet önkormányzati szervei tagjainak választásánál irányadó egyes rendelkezésekről szóló 200/eln. 1929. N. M. M. számú rendelet egyes intézkedéseit módosította.

A 164.000/1929. B. M. VII. rendelet (Budapesti Közlöny május 29) a főispánokat kéri fel arra, hogy minden rendelkezésükre álló eszközzel mozdítsák elő a hadirokkantak támogatását és anyagilag és erkölcsileg támogassák a Hadirokkantak, Hadiözvegyek és Hadiárvak Országos Nemzeti Szövetségét.

Májusban a földmivelésügyi miniszter 74.400/1929. szám alatt körrendeletben utasította a járások főszolgabiráit és a városok polgármestereit, hogy minden intézkedést tegyenek meg az aratás zavartalan lefolytatása érdekében. A rendelet a többi közt ezeket tartalmazza :

— Utasítsák a törvényhatóságok vezetői a járási főszolgabirákat, a polgármestereket, hogy azonnal tegyenek jelentést táviratban és telefonon részint a törvényhatóságok vezetőinél, részint a földmivelésügyi minisztérium munkásügyi osztályához, ha a hatóságok területén munkásmozgalmak jeleit észlelik. Ha a szerződött munkások bárhol megtagadják a szerződés teljesítését, az elsőfoku hatóságnak a munkaadók panaszára kötelessége haladéktalanul megindítani az 1898. II. t.-c. megfelelő szakaszaiban előírt eljárást, valamint kötelessége ugyanennek a törvénynek intencióit megvalósítani. Figyelmeztetem a törvényhatóságok vezetőit, — folytatja a miniszter rendelete — hogy a fenti rendelkezések végrehajtásában felelősségük tudatában, a kellő határozottsággal, eréllyel és tapintattal pontosan járjanak el, a végrehajtásra hivatottak a szükséges utasításokkal lássák el, eljárásukat szigoruan ellenőrizzék és általában biztosítsák azt, hogy az esetleges mozgalom ellensúlyozására irányuló rendelkezések az egész vonalon zétovázás nélkül legyenek foganatosíthatók.

Varga István.

Ungarische Volkswirtschaftliche Rundschau

Juni – Juli 1929.

Inhaltsauszüge.

Die neuere Entwicklung der allgemeinen Umsatzsteuer, der allgemeinen Erwerbsteuer, der Einkommens- und Vermögenssteuer in Ungarn.

Die neuere Entwicklung der durch Gesetzesartikel XXXIX : 1921 geschaffenen allgemeinen Umsatzsteuer kann in vier Punkten zusammengefasst werden:

1. Die ständige Erweiterung des Anwendungsgebietes der Pauschalierung.

2. Die Befreiung einzelner wichtiger Massenartikel von der Umsatzsteuer.

3. Die Einführung der Institution der Steuerablösung bei einzelnen Massenartikeln.

4. Die Herabsetzung des Steuerschlüssels von 3% auf 2% durch Gesetzesartikel XXIII : 1925.

(Zunächst, was die Pauschalierung betrifft, wurde diese durch das Grundgesetz nur auf den kleinsten Kreis der Steuerträger beschränkt, jedoch durch die Verordnung des Finanzministers Nr. 29.500 : 1925 stark erweitert; diese Verordnung unterscheidet auch im Gegensatz zu dem Grundgesetz — das nur eine Pauschalierung im Wege der Vereinbarung kennt — 1. die Pauschalierung im Wege der Vereinbarung, welche nur auf Grund des Ansuchens der Partei zulässig ist, 2. die Pauschalierung im Wege der Veranlagung, die für gewisse Berufszweige obligatorisch ist.

Meines Erachtens ist die übertriebene Erweiterung der Pauschalierung gemäss der Verordnung nicht zu billigen, da die Pauschalierung den Grundprinzipien einer Allgemeinen Umsatzsteuer widerspricht. Nach dem System des Gesetzes ist nämlich die Pflicht der Umsatzsteuerentrichtung an die einzelnen Umsatzakte geknüpft und daher bildet die Umsatzsteuer eine Form der Sachbesteuerung, nicht aber eine der Personalsteuer, deren Eigenart sie sich jedoch eben durch die Pauschalierung in mannigfacher Hinsicht nähert.

Die übertriebene Erweiterung der Pauschalierung ist auch deshalb nicht richtig, da der auf diesem Wege festgestellte steuerpflichtige Umsatz nur eine beiläufige Feststellung der Bruttoeinnahmen bildet und da doch ihre vollkommen genaue Feststellung eine *conditio sine qua non* der erfolgreichen Bemessung der direkten Steuern: der allgemeinen Erwerbsteuer und der Einkommenssteuer ist.

Des weiteren kommt in Folge der Pauschalierung entweder der Fiskus oder der Steuerträger zu kurz, und zwar je nachdem ob der auf diesem Wege festgestellte Umsatz den tatsächlichen Umsatz übersteigt oder unterschreitet. Ein Kündigungsrecht aber steht dem Steuerträger auch in letzterem Falle nicht zu.

Schliesslich ist eine übertriebene Erweiterung der Pauschalierung auch deshalb nicht zu billigen, da sie die Überwälzung der Umsatzsteuer von den Verkäufer auf den Käufer — was das Gesetz zwar nicht verordnet, doch stillschweigend beabsichtigt — erschwert. Notwendigerweise ist die Absicht zur Überwälzung einer Steuer, welche die Produktionskosten unmittelbar beeinflusst, stärker und erfolgreicher und ist doch die durch Pauschalierung entrichtete Steuer eigentlich eine Personalsteuer, da sie mit der Produktion eben so wenig in Verbindung steht, wie die direkten Steuern.

Was die Befreiung der Massenartikel von der Umsatzsteuer anbelangt, beabsichtigte die Regierung hiedurch die Verbilligung der Befriedigung der primären Bedürfnisse der ärmsten Volksschichten, jedoch erfolgte die erwartete Preissenkung — nach allgemeiner Auffassung — nicht.

Die im Jahre 1927 eingeführte Institution der Steuerablösung, das sogenannte Phasensystem, könnte als die idealste Art der Steuerentrichtung betrachtet werden, da sie die Reibungen zwischen den Steuerträgern und den Fiskus beträchtlich herabmindert, aus ärarischem Standpunkte hat sie aber den Nachteil, dass bei der Bestimmung des Steuerschlüssels Konzessionen gemacht werden müssen, wodurch die Bruttoeinnahme geschmälert wird.

Gegen ihre allgemeine Verwirklichung könnte das Bedenken auftauchen, dass in diesem Falle dem Ärar bei der Veranlagung der direkten Steuern die zuverlässigen Daten der Umsatzsteuer nicht zur Verfügung stünden, was umsomehr zu bedauern wäre, als die Mehrzahl der Steuerträger die direkten Steuer betreffend überhaupt keine Bücher führt.

Endlich ist es in Betracht zu ziehen, dass im Falle des Phasensystems für den steuerpflichtigen Produzenten und Importeur die zu entrichtende Steuer eine besonders schwere Belastung bildet, die er aber kaum auf den Käufer zu überwälzen vermag.

Die Herabminderung des Steuerschlüssels von 3% auf 2% ist

in jeder Hinsicht gutzuheissen, jedoch unter den gegebenen Verhältnissen ist selbst 2% zu hoch gegriffen und es wäre daher eine Herabsetzung auf 1% wünschenswert und zwar umsomehr, da in Ungarn das Verhältnis der direkten Steuern zu der Umsatzsteuer im Finanzjahr 1927 100 : 85, hingegen nach dem „Finanzwissenschaft“ betitelten, im Jahre 1927 erschienenen Werke von Dr. Béla Földes, in Deutschland im Jahre 1926 100 : 50.8, in Österreich im Jahre 1925 100 : 70.3 betrug und da der Umsatzsteuer in der Zukunft eine Existenzberechtigung nur als einer die direkten Steuern ergänzenden und ihre Veranlagung je vollständiger gestaltenden Steuergattung zuerkannt werden kann. Das Hauptgewicht wäre auf die direkten Steuern zu legen.

Schliesslich könnte der Staat durch eine Herabminderung der Umsatzsteuer auf 1% am besten den Giltzahn der systematischen Angriffe gegen die Umsatzsteuer entfernen und erfolgreich den Steuerhinterziehungsbestrebungen vorbeugen.

Im Bereiche der allgemeinen Erwerbssteuer, Einkommens- und Vermögenssteuer ist die bedeutsamste Neuerung die im Jahre 1927 eingeführte Petrifizierung, demgemäss die allgemeine Erwerbssteuer, ferner die Einkommens- und Vermögenssteuer nur bei denjenigen Steuerträgern jährlich neu veranlagt wird, deren vorjährige Erwerbs-, bzw. Einkommensteuerbasis 6000 (seit 1929 10.000) Pengö, Vermögenssteuerbasis 150.000 (seit 1929 200.000) Pengö überschreitet — die übrigen Steuerträger werden mit den im vorigen Jahre festgesetzten Steuern neuerdings besteuert, es sei denn, dass der Steuerträger auf Grund der Herabminderung seines Einkommens oder Vermögens zur rechten Zeit um eine Ermässigung ersucht oder das Ärar auf Grund einer Einkommen- oder Vermögenserhöhung auf das Steuerjahr eine neue Bemessung verordnet. Meines Erachtens ist diese neue Institution in keiner Hinsicht zu billigen, weil die Petrifizierung dem Wesen der Erwerbs- und Vermögenssteuer widerspricht, da bei der Veranlagung dieser Steuern gemäss den bisher geltenden grundlegenden gesetzlichen Verfügungen, als Steuerbasis in jedem Falle das vorjährige Einkommen diene.

Des weiteren verlieren diese Steuergattungen den Kontakt mit dem Leben und passen sich den veränderten Verhältnissen nicht mehr an, verlieren daher ihren hauptsächlichsten Vorzug, werden starr und schwerfällig.

Die grösste Schwierigkeit für das Ärar besteht darin, dass es diejenigen Steuerträger nicht ausfindig machen kann, deren Einkommen, bzw. Vermögen die gesetzlich erforderte 10-, bzw. 20%-ige Erhöhung erfahren hat, denen gegenüber die Einleitung eines neuen Steuerbemessungsverfahrens am Platze wäre. Das Erfassen dieser Steuerpflichtigen könnte nur durch das Vergleichen ihrer Steuer-

aussagen mit den amtlichen Daten erfolgen. Nun sind aber im Falle der Petrifizierung die Steuerpflichtigen von einer obligatorischen Steueraussage befreit. Und bloss auf eine Umsatzerhöhung kann sich der Fiskus nicht stützen, da gleichzeitig mit der Erhöhung des Umsatzes auch eine Zunahme der Ausgaben erfolgen, und so das steuerpflichtige Einkommen unverändert bleiben könnte.

Aus dem Gesichtswinkel des steuerzahlenden Publikums ist die Petrifizierung insoferne nachteilig, weil unter den gegenwärtigen Verhältnissen die Einkommen eine sinkende Tendenz aufweisen, die Petrifizierung erschwert jedoch die Herabsetzung der Steuerbasis, da der um die Ermässigung ersuchende Steuerträger sich der Gefahr aussetzt, dass seine Steuer statt erniedrigt zu werden, eventuell erhöht wird.

Meines Erachtens wäre an Stelle der Petrifizierung eine Ermässigung des Schlüssels der allg. Erwerbssteuer, welche derzeit 5% beträgt, zu wünschen, beziehungsweise die Umwandlung in einen progressiven Schlüssel, wofür im Deutschen Reiche bei den analogen Steuern genügend Beispiele vorhanden sind. Es wäre des weiteren auch eine Erhöhung des steuerfreien Existenzminimums wünschenswert welches gegenwärtig im Verhältnis zur Zahl der durch den Steuerträger versorgten Kinder und Enkelkinder 1000—2700 Pengö beträgt, in mehreren ausländischen Staaten jedoch beträchtlich höher ist, so z. B. auch im Deutschen Reiche. Es wäre die Einführung eines steuerfreien Minimums auch bei der allg. Erwerbsteuer wünschenswert.

Meines Erachtens wäre übrigens das ungarische Steuersystem in der nächsten Zukunft in einer solchen Richtung umzuändern, dass das Hauptgewicht statt auf den indirekten und Verbrauchssteuern auf den direkten Steuern ruhe.

Im Jahre 1927 entfielen nur 21.50% der staatlichen Einnahmen auf die direkten Steuern, hingegen 14.90% auf die Umsatzsteuer, 10.17% auf die Verbrauchssteuer, 19.72% auf Gebühren, 16.06% auf Zölle, 17.95% auf Gefälle.

In der Reihe der direkten Steuern wäre das Verhältnis der Einkommensteuer zu den übrigen direkten Steuern zu verbessern, denn in Ungarn war im Jahre 1927 das Verhältnis der Einkommensteuer zu den anderen direkten Steuern 23 : 100, der Erwerbs- und Vermögenssteuer zusammen 28 : 100, hingegen nach dem zitierten Werke von Dr. Földes im Deutschen Reiche im Jahre 1926 44.3 : 100, in Grossbritannien 80.8 : 100 (Finanzjahr 1924—25), in Frankreich 97.5 : 100 (1924), in Österreich 50.5 : 100 (1925). Ausser der Petrifizierung bildet eine weitere Neuerung im Bereiche der Bemessung der direkten Steuern das Vernehmen von Sachverständigen seit 1924, institutionell seit 1927.

Das Einvernehmen der in demselben Erwerbszweig tätigen Sachverständigen erfolgt vor der Veranlagung in erster Instanz. Meines Erachtens könnten die Experten eigentlich nur darüber Aufklärung geben, wieviel % in der betreffenden Branche der Bruttogewinn beträgt, sie werden aber nicht über dies, sondern über den Reingewinn befragt. Der Reingewinn lässt sich aber nicht feststellen, da die Regiekosten bei den verschiedenen Geschäften stark variieren. Infolgedessen ist die Zweckmässigkeit des Verfahrens der Sachverständigen in Zweifel zu ziehen.

In der jüngsten Zeit kann auch die s. g. „Steuerbemessung im Wege der Vereinbarung“ Platz greifen. Dies besteht darin, dass in gewissen Fällen die Behörde den Steuerträger vorladet und mit ihm vor der Steuerveranlagung erster Instanz eine Vereinbarung bezüglich der Steuerbasis trifft. Es ist jedoch zu bemängeln, dass die obligatorische Kraft dieser „Vereinbarung“ nicht gesetzlich geregelt ist und so der Steuerträger trotz der Vereinbarung eventuell die Berufung erheben kann.

Endlich ist eine neue Institution die im Jahre 1927 systematisierte Revision, die darin besteht, dass wenn das Kön. Ung. Steueramt (in Budapest das Bezirkssteuerinspektorat), oder die Finanzdirektion, auf Grund der eingereichten Berufungen feststellt, dass die Steuer infolge unrichtiger Berechnung, irrtümlicher Aufnahme des Tatbestandes, oder irrtümlicher Anwendung gesetzlicher Verfügungen unrichtig festgestellt wurde, diese Behörde die Veranlagung in erster Instanz in eigenem Wirkungskreise richtigstellt.

Gegen diesen richtiggestellten Beschluss kann der Steuerträger bei der Steuerreklamationskommission Berufung erheben. Die Revision ist in jeder Hinsicht eine erspriessliche Institution und es ist nur zu bedauern, dass meistens die Kürze der zur Verfügung stehenden Zeit einer Erweiterung ihrer Anwendung im Wege steht.

Géza Laký.

Die kurzfristigen Forderungen des Auslandes in den Vereinigten Staaten von Amerika.

Es ist wohl bekannt, dass vor dem Weltkrieg Amerika Europa gegenüber stark verschuldet war, während es heute über ein Haben-Saldo verfügt. Unmittelbar vor Ausbruch des Weltkrieges wurden die europäischen Forderungen mit beiläufig 6000 Millionen Dollar beziffert, überdies nahm aber Amerika alljährlich, besonders zur Finanzierung der Ernte, auch kurzfristige Anleihen in Anspruch, deren Betrag gelegentlich auf 400 Millionen Dollar geschätzt wurde. Dies waren aber nur Schätzungen. Die erste statistische Aufnahme erfolgte am 27. Februar 1918, zu welchem Zeitpunkt die amerikanischen Banken den Betrag ihrer dem Ausland gegenüber bestehenden

Verpflichtungen anzugeben hatten. Die Aufarbeitung dieser statistischen Aufnahme wies nach, dass das Ausland 773,882.376 Dollar von den Banken zu fordern hatte, von welchem Betrag 387,170.354 Dollar Forderungen von ausländischen Regierungen waren. Bis zum Ende des Krieges stiegen die ausländischen Guthaben bis 927,446.517 Dollar an, um dann allmählich zurückzugehen. Immerhin betragen sie am 26. Juni 1919, nach welchem Zeitpunkt ihre statistische Erfassung aufgegeben wurde, noch immer 643,047.233 Dollar.

Für die spätere Zeit gibt es nur private und amtliche Schätzungen, die teilweise recht weit auseinander gehen. Es ist bekannt, dass Amerika im Verlaufe der Kriegs- und Nachkriegszeit zu einem Gläubigerland geworden ist, das über bedeutende langfristige Forderungen Europa gegenüber verfügt. Die Bedeutung des New-Yorker Geldmarkts bewirkt aber, dass Europa dort ständig sehr ansehnliche kurzfristig angelegte Gelder hält. Ihr Betrag dürfte am 30. Juni 1927 2.000 Millionen Dollar betragen haben. *Thomas Balogh.*

Kleinere Beiträge.

Der Young-Plan.

Verfasser geht aus der Feststellung aus, dass die finanzielle Liquidierung des Weltkriegs durch den Young-Plan nicht als endgültig gelöst angesehen werden kann, da dieser nur die Reparationsfrage, aber nicht die der interalliierten Schulden zu einem Ruhepunkte zu bringen geeignet ist. Es ist anzunehmen, dass in einer günstigen weltpolitischen Konstellation die interalliierte Schuldenfrage durch die Schuldnermächte wieder aufgerollt werden und damit auch der Young-Plan zur Revision gelangen wird. Verfasser analysiert dann die Hauptbestimmungen des Planes verglichen mit dem Dawes-Plan und kommt zum Resultate, dass die Hauptvorteile des Youngplanes für Deutschland in der Herabsetzung der durchschnittlichen Annuitätensumme, der Begrenzung ihrer Dauer, der günstigen Staffelung der Annuitäten während der ersten zehn Jahre, der Wiederherstellung der deutschen Souveränität, dem Verzicht auf den Wohlstandsindex und den Moratoriumsbestimmungen liegen. Für Frankreich ist in erster Linie der hohe Anteil an dem unbedingten Annuitätenbetrag, der *de facto*-Zusammenhang zwischen den interalliierten Schuldentilgungsraten und den Annuitäten des Planes, sowie die moralische, bzw. kreditmäßige Kontrolle des beratenden Ausschusses der Internationalen Bank gegenüber dem Moratorium von Vorteil. In der Betrachtung der Durchführungsmöglichkeiten des Planes meint der Verfasser, dass dieser zwar ein neues Provisorium sei, dass man aber nicht vorhersagen könne, ob das Provisorium 5, 10 oder 15 Jahre lang dauern werde. Voraussetzung der Realisierung

des Planes ist die günstige Entwicklung der Weltkonjunktur, zu deren Stabilisierung, bzw. Ausdehnung die Internationale Bank durch eine inflatorische Kreditpolitik bedeutend beitragen kann. Allerdings lässt der Organisationsentwurf der Bank ihr eine doppelte Entwicklungsmöglichkeit: einmal in der Richtung einer grossen internationalen Banque d'affaires, zum zweiten als Bank der Notenbanken, als internationale Zentralbank. Verfasser kann das Argument des „unechten Transfers“ nicht ganz teilen, denn man kann nicht genau feststellen, wie hoch der Anteil der Reparationszahlungen, bzw. des Kreditbedarfs der deutschen privaten und öffentlichen Wirtschaft in der Rationalisierungsperiode an der langfristigen Verschuldung Deutschlands gewesen ist. Das weitere Tempo der langfristigen Verschuldung wird von dem Tempo der inneren deutscher Kapitalbildung und dem Sättigungsgrad des deutschen industriellen Kreditbedarfs abhängen. Es ist durchaus nicht ausgeschlossen, dass eine durch Rückgang der auswärtigen Verschuldung bedingte Abnahme der deutschen Einfuhr und eine durch günstige Weltkonjunktur hervorgerufene Erhöhung der Ausfuhr zu einer Aktivierung der deutschen Handelsbilanz selbst in dem Masse führen wird, dass diese allein den Transfer der Young-Annuitäten sichern kann. Unerlässliche Voraussetzung einer solchen Entwicklung wird indessen die Ausgleichung der noch immer bestehenden Zinsspanne zwischen Deutschland und den westlichen Kapitalmärkten sein. Gelingt es der Internationalen Bank durch kreditpolitische Massnahmen die Entwicklung in diesem Sinne zu beeinflussen, so wird der Young-Plan bis zur Aufrollung der interalliierten Schuldenfrage funktionieren, misslingt ihr dies, so wird schon früher zur Revision des Planes geschritten werden müssen.

Georg Káldor.

Die Reform des ungarischen Submissionswesens.

Der über die Industrieförderung handelnde Gesetzesartikel XIII. vom Jahre 1907 ermächtigte in Ungarn die Minister für Handel und für Inneres das öffentliche Submissionswesen der staatlichen und autonomen Behörden, Ämter, Institute und Betriebe einheitlich, mit besonderer Rücksicht auf die Interessen der konkurrenzfähigen inländischen Industrie zu regeln.

Auf Grund dieser Ermächtigung wurden im Jahre 1907 entsprechende Verordnungen erlassen. Verfasser hat dazumal diese Verordnungen redigiert und kritisiert nun den Reformentwurf der kürzlich über Wunsch der interessierten Kreise vorbereitet und veröffentlicht wurde. Er versucht nachzuweisen, dass es nicht so sehr der Reform bedürfe, als vielmehr der rigorosen Durchführung der Ver-

ordnungen aus dem Jahre 1907 und dass der Wunsch einer Reform nur dadurch aufkommen konnte, dass dem Verfasser der Grundverfügungen keine Möglichkeit geboten wurde, ihre Anwendung anzuleiten und seine Intentionen zu verwirklichen. Dass dies der Fall ist, wird nicht nur von manchen kompetenten wirtschaftlichen Interessenverbänden offen zugegeben, sondern auch dadurch bezeugt, dass in den 72 Abschnitten der neuen Regelung der Vergebung der öffentlichen Lieferungen und Arbeiten nur 13 von den Verfügungen der Grundverordnungen abweichen. 4—5 dieser Änderungen sind tatsächlich wohl begründet, doch hätte es genügt, diese in eine ergänzende Verordnung aufzunehmen, so dass eine Neu-Kodifikation als unbegründet erscheint.

Die wichtigste Reform besteht in der Aufstellung einer interministeriellen Kommission für das Submissionswesen, die an Stelle des liquidierten ungarischen Handelsmuseums tritt und berufen ist, in die Administration des Submissionswesens in allen Gebieten des öffentlichen Lebens Einheitlichkeit zu bringen.

Es wäre angezeigt, diese Kommission zur erfolgreicherer Durchführung der entsprechenden Verfügungen in ausgedehntem Masse heranzuziehen. Zu diesem Behufe wäre es erforderlich, den Wirkungskreis dieser Kommission genau zu bestimmen, was der Reformentwurf unterlässt. Folgende könnten die diesbezüglichen wichtigeren Bestimmungen sein:

1. Alle Ministerien sollten in die interministerielle Kommission praktisch geschulte Fachmänner entsenden.
2. Die Kommission soll nicht nur ein beratendes, sondern zugleich auch ein durchführendes Organ sein.
3. Ihr Wirkungskreis soll möglichst weit sein; er sollte sich auf die Entscheidung aller prinzipiellen Fragen, die Überprüfung der jährlichen Anschaffungen, ihre statistische Aufarbeitung und Überprüfung und auch darauf erstrecken, dass die Vergebung der öffentlichen Lieferungen und Arbeiten zu einem Zeitpunkt erfolge, zu dem die heimische Industrie durch private Bestellungen nicht in entsprechendem Masse in Anspruch genommen ist.
4. Die Durchführung der Beschlüsse der Kommission soll der entsprechenden Abteilung des Handelsministeriums obliegen.

Überdies wäre es angezeigt, wenn auch innerhalb eines jeden Ministeriums eine entsprechende Fachkommission zur Überwachung des dem Ministerium unterstellten Submissionswesens geschaffen würde. Solche Kommissionen sollten auch innerhalb der grossen staatlichen Betriebe, z. B. der Eisenbahnen, der Post, usw.

organisiert werden. Diese Fachkommissionen hätten mit der interministeriellen Kommission in organischem Zusammenhang zu stehen.

Andreas Andor.

Die Tilgung der Staatsschuld bei der Notenbank in Österreich.

Die Tatsache, dass die österreichische Regierung den 50 Millionen Schilling betragenden Rest des Erlöses der Völkerbundanleihe zur Tilgung ihrer bei der Notenbank bestehenden Schuld verwendete, hat aus valutapolitischem Gesichtspunkte eine weittragende Bedeutung, da die Österreichische Nationalbank — gleich der Ungarischen — im Sinne ihrer Statuten verpflichtet ist, für die Ansammlung eines solchen Goldschatzes Sorge zu tragen, dass sobald die Staatsschuld bis auf 30 Millionen Goldkronen getilgt ist, die Barzahlungen aufgenommen werden können. Infolge obenerwähnter Zahlung ging die österreichische Staatsschuld bei der Notenbank am 31. Dezember 1928 auf 116 Millionen Schilling zurück und ist somit bereits etwas unter den damaligen Stand der entsprechenden ungarischen Staatsschuld gesunken.

Zoltán Óvári Papp.

Die wirtschaftliche Prosperität der Vereinigten Staaten von Amerika

Die wirtschaftlichen Situationsberichte über die Lage in den Vereinigten Staaten bezeugen immer schlagender, dass die schon seit Jahren anhaltende Aufschwungsperiode ihren Höhepunkt noch bei weitem nicht überschritten hat. Die Produktionsdaten der wichtigsten Industriezweige erhöhen sich sozusagen von Monat zu Monat. Besonders ist es die Stahlindustrie, deren Produktion zu einer früher nie geahnten Höhe emporgeschwellt ist.

Alexander Sipos.

Buchbesprechungen.

Ledermann Ladislaus: Pellegrino Rossi, L'homme et l'économiste.
Paris, Recueil Sirey 1929.

Der junge ungarische Nationalökonom und Historiker, Ladislaus Ledermann, ist Privatdozent an der Universität Genf. Sein vorliegendes Buch ist mit dem Ador-Preis gekrönt worden und wird derzeit ins Italienische übersetzt. Das Werk verdient diesen Erfolg. Es behandelt nicht nur die interessante Persönlichkeit von Rossi, sondern gibt zugleich ein treffendes Bild vom Milieu, in dem er lebte und wirkte. Rossi war zweifellos eine der interessantesten Persönlichkeiten des vorigen Jahrhunderts. Seine Karriere begann er in Rom, von wo er wegen seiner revolutionären Gesinnung fliehen

musste. Er wandte sich nach Genf, wo er bald zu Ansehen gelangt und mit der Ausarbeitung eines Verfassungsentwurfes betraut wird. Nach einigen Jahren treffen wir ihn jedoch in Paris, wo er als Nachfolger von J. B. Say Nationalökonomie vorträgt. Bald wird er aber als Gesandter Frankreichs nach Rom gesandt. Später fällt er in Paris in Ungnade. Da betraut ihn aber Papst Pius IX. mit der Kabinettsbildung. Im Jahre 1848 wird er von Parteigängern von Mazzini ermordet.

Georg Káldor.

Friedrich A. Hayek: Geldtheorie und Konjunkturtheorie. Beiträge zur Konjunkturforschung. Herausgegeben vom Österreichischen Institut für Konjunkturforschung. Nr. 1. Hölder-Pichler-Tempsky (A. G., Wien und Leipzig, 1929 XII, 147. SS.

Hayeks Buch ist der geldtheoretischen Fundierung der monetären Konjunkturtheorie gewidmet. Seine neuartige methodologische Haltung, durch die die monetäre Konjunkturtheorie von einem neuen Aspekt bekräftigt wird, ist besonders stark hervorzuheben: Wie immer auch eine Störung im Wirtschaftskreislauf entsteht, müsste das Gleichgewicht wieder prompt hergestellt werden, würde der Reaktionsmechanismus der Statik nicht durch irgendwelche Momente gehemmt. Die Veränderung der Geldmenge bringt es mit sich, dass sich die entstandenen Unstimmigkeiten weiter erhöhen und die alte Gleichgewichtslage nicht wieder erreicht werden kann.

Johann Keményffi.

William Wallace: Business Forecasting and its Application. Sir Isaac Pitman, London 1928. XVI + 125 SS.

Das kurze Buch gewährt eine gute Übersicht über das Problem der „Business Forecasting“ und führt in gelungener Weise den schlagenden Nachweis, dass kein Geschäftsmann dieses Verfahrens entsagen kann.

Alexander Sipos.

Williams, Herbert G.: Politics and economics. First cheap edition. February, 1929. London, John Murray, 167 SS.

Das vorliegende Werk des konservativen Deputierten H. G. Williams enthält sozusagen das gesamte wirtschaftspolitische Programm seiner Partei, nebst den Argumenten, mit welchen dieselbe der Linken entgegenrückt. Das Buch ist die erste Volksausgabe des im Jahre 1926 zuerst erschienenen Werkes und mag, dank seiner hervorragenden Eigenschaften, wie knappe Darstellung, Klarheit des Stils und Gründlichkeit, sein Ziel erreichen. Es zeugt jedenfalls von der Gewissenhaftigkeit, mit welcher eine englische Partei seine Wähler auf die Wahlen vorbereitet, resp. gegen die Thesen der

gegnerischen Parteien wappnet. Da das Buch auch zu solchen Fragen Stellung nimmt, welche nicht nur in Grossbritannien, sondern in sämtlichen, den Krieg mitgemachten Staaten einer Lösung harren, wird es wohl auch in den Staaten des Kontinents Leser finden.

Andreas Viener.

Grotkopp Wilhelm: Amerikas Schutzzollpolitik und Europa. Dr. Walther Rothschild, Berlin-Grünwald, 1929. XI + 318. SS.

G. kritisiert den amerikanischen Fordney-Mc. Cumber Tarif vom freihändlerischen Gesichtspunkt aus. Dies führt zu einer einseitigen Verurteilung der amerikanischen Zollpolitik, die nicht ganz gerechtfertigt erscheint. Ein Kritiker, der im Interesse der internationalen Arbeitsteilung selbst Finanzzölle verurteilt, ist nicht geeignet, über die Erfolge und Ergebnisse der Hochschutzzollpolitik der Vereinigten Staaten ein unparteiisches Urteil zu fällen. Trotzdem aber die Beweisführung von G. anfechtbar ist, kann sein Buch als interessante und über manche nicht genügend bekannte Tatsache instruktiv orientierende Arbeit einem weiteren Leserkreis empfohlen werden.

Stefan Varga.

Lengyel Géza: Die östlichen Märkte von Ungarn (in ungarischer Sprache). Budapest, 1929.

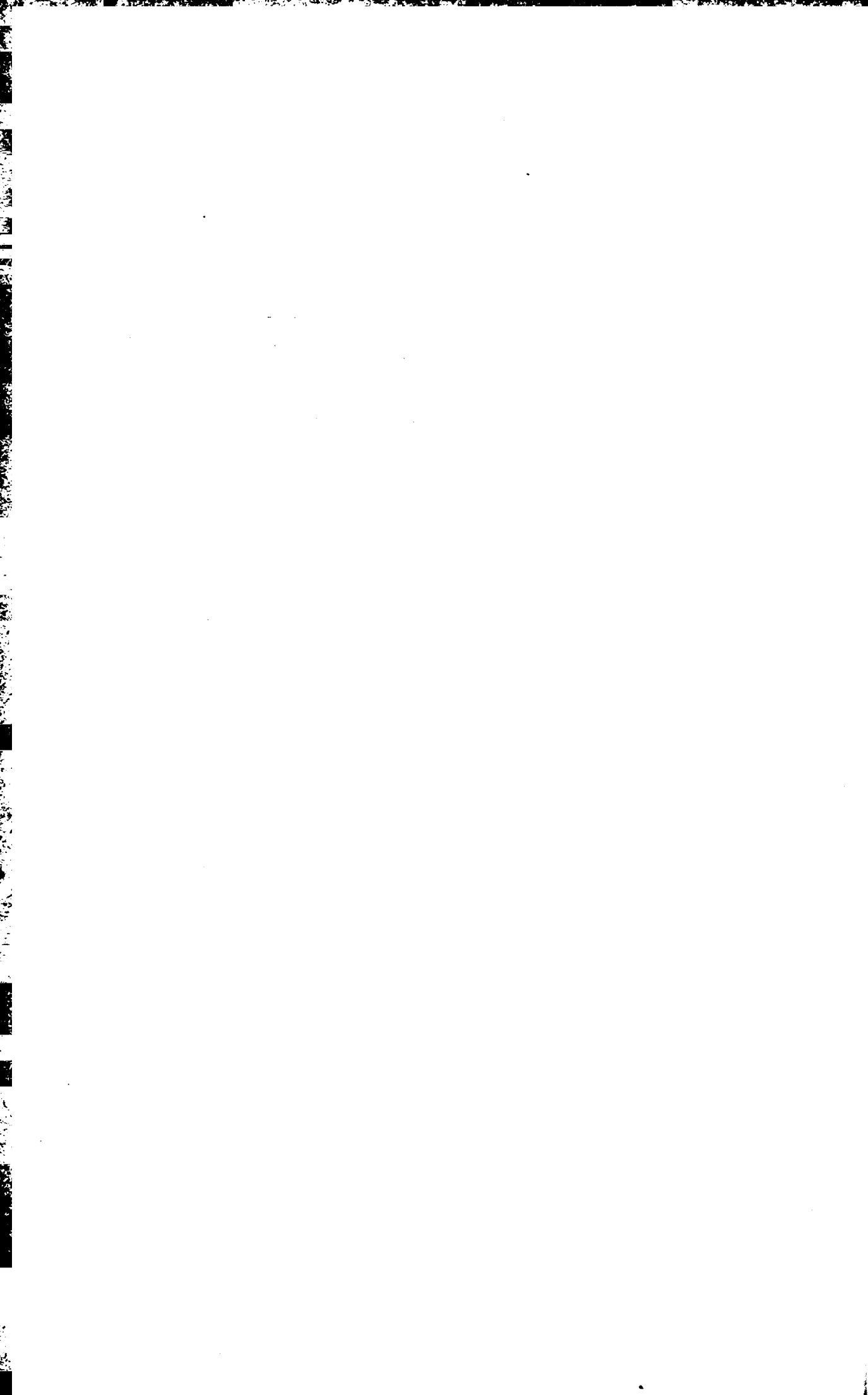
Ungarn ist in der Förderung seiner Ausfuhr von Industrie-Produkten besonders auf den Balkan angewiesen. Diese fleissige Arbeit beschreibt die Tatsachen der dorthin gerichteten ungarischen Ausfuhr, führt aus, welche Möglichkeiten ihre Entwicklung hat und streift auch die Schwierigkeiten, mit denen man dort anzukämpfen hat.

Ladislau Zelovich.

Der Jahresbericht der Ungarischen Landwirtschaftlichen Landeskammer für das Jahr 1928. (in ungarischer Sprache). Budapest, Pátria, 1929. 264. SS.

Eine eingehende Besprechung von

Ernst Vigdorovits.

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
MEGBIZÁSÁBÓL ÉS TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI:

HELLER FARKAS

TARTALOM:

Tanulmányok

<i>Mezey Lajos</i> : Vissza Böhm-Bawerkre	513
<i>Óvári Papp Zoltán</i> : A jegybankügy reformja Angliában	530
<i>Buday Kálmán</i> : Magyarország a nemzetközi pénzügyben	556

Közlemények

<i>Éber Ernő</i> : A nemzeti vagyon alakulása haszonállatállományunkban ...	575
<i>Judik József</i> : A Federal Reserve Board 1928 évi jelentése	580
<i>G. Derner Zoltán</i> : A düsseldorfi társadalom- és gazdaságtudományi muzeum	584

Könyvismertetések 588

V. G. Kale: Economics of protection in India. (H. F.) — *Jessen, Arnd*: Finanzen und Steuern (H. F.) — *Jelentés a takarékpénztárak és Bankok Egyesületének 1928. évi működéséről.* (Éber A.) — *Die Reichsbank. Verhandlungen und Berichte des Unterausschusses für Geld-, Kredit- und Finanzwesen.* (Judik J.) — *Prof. H. Levy*: Nationalökonomie und Wirklichkeit. (Neményi E.) — *Romier E.*: Qui sera le maître ? L'Europe ou l'Amérique ? (Csikay P.) — *Dr. W. Linden*: Eisenbahn und Konjunktur. (Vajna V.) — *Prof. Th. Mayer*: Deutsche Wirtschaftsgeschichte des Mittelalters. (Schäfer L.)

Folyóiratok szemléje 602**A Magyar Jogászegylet pénzügytani pályadíja** 608**Közgazdasági krónika** (Varga István) 41*—56*

GERGELY R. BUDAPEST, DOROTTYA-UTCA 2.

Bolti ára: 5 Pengő.

A

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

megjelenik havonként körülbelül 5—6
ívnyi terjedelemben.

Előfizetési ára egész évre 24 pengő.

A Közgazdasági Társaság tagjainak
tagsági illetményeik fejében jár.

**A KÖZGAZDASÁGI SZEMLÉ-nek szánt közlemények
HELLER FARKAS szerkesztő címére küldendők
(I., Műgyetem-rakpart 3). Telefon: La 16—16.
Segédszerkesztő: K. NAGY DÉNES, a Magyar Köz-
gazdasági Társaság főtitkára. (I., Budafoki-ut 5.)
Telefon: La 13—19.**

**A Magyar Közgazdasági Társaságba való be-
vagy kilépési nyilatkozatok, címváltozások, tag-
díjak, a „Közgazdasági Szemle“ szétküldésére
vonatkozó felszólamlások, stb. kizárólag a követ-
kező címre küldendők: Magyar Közgazdasági
Társaság, Budapest 506.**

MOST JELENT MEG!

MOST JELENT MEG!

A

Magyar Gazdaságkutató Intézet Gazdasági Helyzetjelentése

az 1929. évi július—augusztusi időszakról.

Á r a 10 pengő.

Előfizetési díj: a GAZDASÁGI HELYZETJELENTÉSEKRE
valamint az intézet külön kiadványaira: évi 50 pengő.

A Magyar Gazdaságkutató Intézet kiadványai kaphatók
bármely magyarországi könyvkereskedő útján vagy az
intézet irodájában (Budapest, V., Alkotmány-u. 8. Tel.: 204 00,

Vissza Böhm-Bawerkre!

A „*Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik*“ 1928. évi októberi száma *Otto Conrad* tollából „*Der Zusammenbruch der Grenznutzentheorie*“ címmel hosszabb tanulmányt közöl, melynek végső konklúziója szerint „a tudománynak sürgős érdeke, hogy a határhaszonelmélet mielőbb és minél általánosabban annak ismertessék el, ami tényleg: elmúlt idők gazdasági theóriájának“. (528. l.) És pedig elsősorban a határhaszonelméletnek az árelmélete az, mely ellen a szerző vehemens támadása irányul (s amelynek helyébe a *Cassel*-féle elméletet kívánja helyezni). Ami egyébként érthető is, hisz az árelmélet az egész gazdaságtan centrális problémája, mely a jövedelemeloszlás elméletének is alapja.

Conrad kritikája nem elszigetelt jelenség, mert az utóbbi évtizedekben, s különösen Böhm-Bawerk halála óta, egyre inkább hallatszanak olyan hangok, hogy a gazdaságtan térjen napirendre a *Menger* és *Böhm-Bawerk* nevéhez fűződő ár-elmélet felett. Új elméletek keletkeznek (*Cassel*) szemben azzal a határhaszonelmélettel, mely egy időben szinte korlátlan tekintélynek örvendett.

Pedig ez az eljárás nagyon elhamarkodott. Hiszen olyan elméletről van szó, mely szinte beidegződött a közgazdasági teoretikusok gondolkodásába; oly elméletről, amelyet a tudomány legkiválóbb képviselői életük munkájával csiszoltak ki s amely elmélet tagadhatatlanul nagy mértékben járult hozzá a fogalmak tisztázásához és elmélyítéséhez. Egy ilyen elméletet félretenni csak akkor szabad, ha kétségtelenül beigazolódik, hogy nem felel meg a tudományos igazság követelményeinek és nem alkalmas — *az esetleges tévedések kikorrigálása után sem* — a jelenségek magyarázására. Mindaddig, míg ez be nem bizonyul, nincs jogosultsága semmiféle, még oly tetszetős elméletnek sem s addig minden ilyen új elmélet csak felesleges ballasztot képez és kerékkötője a tudomány haladásának . . .

A jelen sorok írójának szilárd meggyőződése, hogy az osztrák iskolának az áralakulásra vonatkozó alapvető tanításai egyszersmindenkorra maradandó fundamentumát képezik a gazdaságtan egész elméleti rendszerének. Kétségtelen ugyan, hogy ennek az árelméletnek abban a legtökéletesebb alakjában

is, amint azt Böhm-Bawerk kifejtette, számos olyan hibája van, amelyek sikeres támadásokra adtak s a jövőben is adhatnak alkalmat. Azonban — s ennek bizonyítására szolgálnak alábbi fejtegetéseim — Böhm-Bawerk árelméletének letagadhatatlan hibáit és hiányait éppen magának a Böhm-Bawerk-féle árelméletnek alapvető tételei segítségével korrigálhatjuk ki úgy, hogy ez az elmélet minden támadással dacolhasson.

Mielőtt azonban a szóbanforgó hibák korrigálásához fognék, szükségesnek látom — ha másért nem, hát rekapituláció okából — magát a Böhm-Bawerk-féle árelméletet lehető röviden ismertetni.

Böhm-Bawerk árelmélete.

A¹ Menger—Böhm-Bawerk-féle árelmélet szerint az ár a vevők és eladók szubjektív értékbecslésein alapszik. T. i. úgy az egyes vevők, mint az egyes eladók a maguk szükséglet-érzeteinek sajátos, szubjektív egyéni körülményei szerint bizonyos nagyságu értéket tulajdonítanak az egyes javaknak; ezen szubjektív értékbecslések képezik az alapját a piacon való magatartásuknak; ez a szubjektív értékbecslés képezi a zsinórmértékét az ő árajánlatuknak.¹ Ugy az eladónak, mint a vevőnek a törekvése arra irányul, hogy a csere — egyszerűség kedvéért az adásvételt is a csere fogalma alá vonjuk — ránézve minél előnyösebben alakuljon, vagyis a vevők minél alacsonyabb, az ő szubjektív értékbecslésük mérvénél minél mélyebben álló ár elérésére törekszenek, az eladók viszont minél magasabb, a saját szubjektív értékbecslésüket minél inkább meghaladó árat akarnak árujuknak biztosítani. Végső magatartásukra vonatkozólag pedig Böhm-Bawerk három alapvető törvényszerűséget szögezett le, melyek értelmében úgy a vevő, mint az eladó *1. csak akkor fog cserélni, ha a csere neki előnyt hoz; 2. inkább hajlandó a nagyobb, mint a kisebb előnnyel járó cserére; 3. inkább hajlandó egy kis előnnyel járó cserére, minthogy egyáltalán ne cseréljen.*² Ezeknek az alaptörvényeknek valódi hordereje csak későbbi fejtegetéseink folyamán fog kibontakozni előttünk . . .

Böhm-Bawerk az ezen alapelvek uralma alatt létrejövő piaci helyzetet 4 sémával igyekszik megvilágítani:

1. Az izolált csere esetén, amikor t. i. egy vevő egy eladó-

¹ Pontosabban: a szubjektív érték a vevőre nézve az az összeg, melynél többet ő a saját szükségletkielégítése szempontjából (tehát: ha a jószágot a saját háztartásában akarja felhasználni) akkor sem hajlandó adni a jószágért, ha sehol olcsóbban nem kaphatja meg; viszont az eladóra nézve az az összeg, melynél olcsóbban semmiesetre sem hajlandó eladni, hanem inkább a saját háztartásában használja fel a jószágot.

² Böhm-Bawerk: Pos. Theorie des Kapitals, 3. kiad. I. 357—8. 1.

val áll szemben, az ár természetsszerűleg magasabb lesz, mint az eladó értékbecslése, de viszont alacsonyabb lesz a vevő becslésénél. Ha pl. *A* vevő az ő szubjektív körülményei szerint 300 forintra becsüli *B* eladónak a lovát, akkor 300 forintnál semmi esetre sem fog többet adni érte. S viszont *B*, ha neki magának, saját használatára is megér a ló pl. 120 forintot: semmi esetre sem fogja ennél olcsóbban eladni azt. Az ár tehát valahol 120—300 pengő között lesz.

2. Ha több vevő áll egy eladóval szemben, akkor a vevők között konkurrálás támad s egyik a másikat magasabb ár ajánlásával igyekszik elütni az egyetlen cserelehetőségtől. Ha pl. 5 vevő jelentkezik az előbbi *B* eladó lovára a következő értékbecslésekkel: 300, 280, 250, 220 és 200 forint, akkor ezek fokozatosan felhajtják az árat egészen a 280 forint fölé, úgy, hogy az ár 280—300 pengő közt állapotodik meg. Vagyis a legcsereképesebb vevő (= akire a legnagyobb szubjektív értékkel bír a jószág) fogja azt megszerezni olyan árért, mely az ő értékbecslése s a kibukottak közül a legcsereképesebbnek értékbecslése közé esik.

3. Ha viszont az izolált csere *A* vevője több eladóval áll szemben s ezek sorban 100, 120, 150, 200 és 250 forintra értékelik a saját lovukat, akkor az eladók fognak egymással konkurrálni s minél alacsonyabb ár ajánlásával igyekszik mind-egyik magához csábitani az egyetlen vevőt. Így az ár 100—120 forint közt, vagyis a legcsereképesebb eladónak (= akire nézve a legkisebb szubjektív értékkel bír az áru) és a csereképesség dolgában utána következő eladónak a szubjektív értékbecslése között fog megállapodni.

4. Ha végül több vevő több eladóval áll szemben, akkor úgy a vevők, mint az eladók közt „licitálás“ támad. Ha t. i. egy bizonyos ár mellett több vevő hajlandó venni, mint ahány eladó ezen ár mellett eladni hajlandó: akkor a vevők versenye magasabbra hajtja az árat. Ha viszont az alapulvett áron több eladó hajlandó eladni, mint ahány vevő jelentkezik: akkor az eladók lefelé szorítják az árat. Egyensúly oly ár mellett áll elő, melynél ugyanannyi a vevő, mint az eladó. S azoknak a vevőknek, illetőleg eladóknak értékbecslései lesznek irányadók az árra nézve, akik az ily egyensúlyi helyzet mellett a cserélésből való kibukás határán állanak: vagyis a még cseréhez jutók közül a legkevésbé csereképes vevő és eladó s a cserélés lehetőségéből már kibukók közül a legcsereképesebb vevő és eladó értékelései.

Áralakulás a nagyforgalomban.

A „határpárok“-nak ez a törvénye a végső eredménye Böhm-Bawerk árelméletének. Ennek a törvénynek a hivatása volna, hogy a gyakorlatilag jelentős esetnek, amikor t. i. több

vevő áll több eladóval szemben, a magyarázatát nyujtsa. De éppen ebből a szempontból egy oly hiányossága van e törvénynek, mely nagyon alkalmas támadási felületet nyujtott a kritika részére. Böhm-Bawerk ezen törvénye szerint ugyanis az ár kialakulása ugy a kereslet, mint a kínálat részéről adódó 1—1 határpár szubjektív értébecsléseitől függ. Ezzel szemben kétségtelen tény, — s ezt a tényt Böhm-Bawerk is észrevette, csak a magyarázatával maradt adós — hogy az életben s különösen a mai forgalomban, az eladók szubjektív értébecslései az ár kialakulásában közvetlen szerepet nem játszhatnak. Hiszen a legtöbb eladást hivatásos kereskedők eszközlik, kik árujuktól oly nagy mennyiséggel rendelkeznek, hogy ha a saját szükségleteik szempontjából értékelik az árukészletük egy-egy példányát, akkor ennek értéke szinte a nullponton lesz. A „*határpárok törvényé*“-nek ezt a gyöngye pontját kezdettől fogva erősen kihasználták a kritikusok s ma is ez a legkedvesebb célpontja támadásaiknak. „Mert“ — mondják ők — „az a tény, hogy a kínálat oldalán létrejövő értébecslések . . . nem aklalmazhatók az ár magyarázatának alapjául, ennek az egész tanításnak alapjait ingatja meg.“³

A határhaszonelméletnek a képviselői ezen támadással szemben leginkább az u. n. „szubjektív csereérték“ fogalmával próbáltak védekezni. Azt mondták t. i., hogy az eladó értébecslésére nézve nem az az irányadó, hogy az általa eladásra kínált javak az ő szükségletei szempontjából milyen jelentőséget képviselnek, hanem hogy mit kaphat érte a csereforgalomban. Egy cipőkereskedő üzletében annyi cipő van, hogy ha a kereskedőnek azt az egész cipőkészletet a saját szükségletkielégítésére kellene felhasználni, akkor valóban az ő szempontjából egy-egy pár cipő értéke ugyszólván nulla volna. Ő azonban — mondták a védekezők — nem ezt a nullponthoz közelálló használati értéket veszi alapul, hanem azt, hogy azok a cipők a forgalomban bizonyos meghatározott áron szoktak elkelní s ez szolgál alapjául az ő magatartásának a piacon.

Ez a védekezés azonban nem hogy javította volna, de egyenesen rontotta a határhaszonelmélet pozícióját. Hiszen kézenfekvő, hogy ezzel az elmélet circulus vitiosusba került: ugyanis az eladónak a saját árujára vonatkozó értébecslését magának ennek az árunak forgalmi árától tette függővé. Teljesen igaza van Conradnak is, mikor azt mondja: „A szubjektív csereértéket használni fel az ár magyarázatára, ez azt jelenti, hogy az árat az árból akarjuk magyarázni.“⁴ S mivel ez a fogalom a védekezők kezében az áralakulás legfőbb, gya-

³ Conrad: Der Zusammenbruch der Grenznutzentheorie. (Jahrbücher für Nationalök. u. Statistik, 1928.) 484. l

⁴ Conrad i. m. 487. l.

korlatilag szinte egyedül jelentős esetében jutott döntő szerephez, a kritikus érthető örömmel siet leszögezni a következtetést: „Ha már most az ember megállapítja, hogy mily döntő szerepet játszik a szubjektív csereérték a határhaszonelmélet tanában, akkor világossá válik, hogy annak (a határhaszonelméletnek) egész ár- és jövedelemeloszlás-elméletéből valóban kő kövön nem marad.“⁴

És tényleg: ha a szubjektív csereérték fogalmára szüksége volna a Menger—Böhm-Bawerk-féle árelméletnek, akkor az egész elméletet, úgy ahogy van, végérvényesen és minden fenntartás nélkül sutba kellene dobni. A helyzet azonban az, hogy erre a fogalomra nemcsak hogy semmi szükség nincs, hanem ez a fogalom direkt kiegyenlíthetetlen ellentétben áll magának Böhm-Bawerknek az áralakulásra vonatkozólag kifejtett alaptörvényeivel. Mindezt fejtegetéseim későbbi folyamán bizonyítani fogom. E helyen egyelőre elég lesz azt kimutatni, hogy az áralakulás magyarázata a Menger—Böhm-Bawerk-féle elmélet alapján — s a szubjektív csereérték fogalmának mellőzésével! — semmi nehézségbe nem ütközik.

A megoldást — *melyben az eladók értékbecslését mindig a nullponthoz oly közelálló szubjektív használati érték alapján veszem számba* — kifejtettem már „*Verteidigung und Ergänzung der Böhm-Bawerk'schen Preistheorie*“ c. cikkemben⁵ s azért most ennek a cikknek csak lényeges tartalmára szorítkozom.

Induljunk ki a Böhm-Bawerk-féle 2-ik esetből, mikor is több vevő áll egy eladóval szemben. Láttuk, hogy ha *B*-vel, mint egyetlen eladóval szemben 5 vevő jelentkezik, és pedig 300, 280, 250, 220 és 200 frt-os értékbecslésekkel, akkor az ár 280—300 frt között lesz. Ebben az esetben tehát az eladónak az értékbecslése egyáltalán nem érezteti hatását az ár kialakításában. Tegyük fel most, hogy *B* mellé, aki 120 frt-ra becsüli a lovat, még egy eladó, *B* lép 140 frt-os értékbecsléssel; akkor az ár 280—250 frt között fog megállapodni, mert a csereképesebb vevők azzal fogják kiszorítani a kevésbbé csereképeseket, hogy tullicitálják őket. Ebben az esetben tehát sem *B*-nek, sem *B*₁-nek az értékbecslése nem jut szerephez az ár összegének meghatározásánál. Itt tehát a „több vevő, több eladó“ esetének oly módosulatával állunk szemben, melynél az ár színvonalának meghatározása szempontjából nincsen szó határpárokról, hanem csak egy, a kereslet tágjaiból alakuló határpárról. Ugyanez áll akkor is, ha pl. 10 vevő 5 eladóval áll szemben, *feltéve, hogy a csereképesség dolgában 6-ik. tehát már okvetlenül kieső vevő, még mindig nagyobb értéket*

⁵ „Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialp. u. Verwaltung“ 1914. S ezzel egyidejűleg magyarul a „Közgazdasági Szemle“ 1914. évi ápr. számában „A határhaszonelmélet bírálata. II.“ cím alatt.

tulajdonit az árnak, mint az 5-ik, tehát legcseréképtelenebb eladó; mely esetben az ár a csereképesség tekintetében 5-ik és 6-ik vevőnek szubjektív értékelései közé esik. Általában véve: ha „ n “ eladó „ $n+m$ “ vevővel áll szemben és a csereképesség dolgában „ $n+1$ “-dik vevő értékelése még mindig felülmúlja az „ n “-dik csereképességű eladó értékbecslését, akkor az ár az „ n “-dik és „ $n+1$ “-dik vevő értékelései közé esik, tekintet nélkül az eladók értékbecsléseinek összegszerű nagyságára. Minél nagyobb tehát a kereslet és minél magasabbra értékelik ennek egyes tagjai az árut (a kínálat tagjainak értékeléseihez viszonyítva!), annál nagyobb annak a valószínűsége, hogy az ár összecszerűségét kizárólag a kereslet tagjaiból alakuló háttárpár fogja meghatározni. Ha pl. ma 200 millió cipő van a világpiacon, akkor: éppen mert egy-egy cipő a gyárosok szemében csak rendkívül csekély szubjektív értékkel bír, a kereslet 200,000.001-dik tagja valószínűleg még mindig sokkal magasabba értékeli azt, mint akármelyik gyáros; s ezért az ár a 200,000.000-dik és 200,000.001-dik vevő értékeléseihez igazodik.

Íme a megoldás, teljesen a Menger—Böhm-Bawerk-féle árelmélet szellemében és a szubjektív csereérték fogalmának teljes kiküszöbölésével!

Nem térek itt ki, hanem csak utalok említett cikkem további fejtegetéseire, melyek egyrészt a fizetőképesség, másrészt a termelési költségek szerepének tisztázásával teszik szilárdabbá az árelméletet — s egyenesen azokra az egyéb momentumokra igyekszem világosságot deríteni, melyek a Menger—Böhm-Bawerk-féle árelméletben még ezek után is zavarólag hatnak.

Az ár és érték kölcsönhatásai.

Az áralakulásnak a magyarázatánál a Menger—Böhm-Bawerk-féle árelmélet — mint láttuk — bizonyos összegszerűleg meghatározott értékbecslésekből indul ki. Azt mondtuk pl., hogy A vevő a lovat 300 frt-ra becsüli. Kétségtelen azonban, hogy annak a jószágmenységnek, annak a pénzösszegnek a nagysága, melyben az értékbecslés kifejeződik, a különböző javak árának alakulása szerint különböző lesz.

Hogy tisztán megérthessük, miről is van szó, gondoljunk annak az utazónak a példájára, aki a sivatag közepén, egy teljes napi járóföldre a legközelebbi oázistól, szomjazik s egy ital vize sincs. A szomjuság oltása ránézve élet-halál kérdése s azért ez az utazó esetleg egész vagyonát hajlandó egy ital vizért cserébe adni. Általában véve: elsőrendű szükségleteink olyan természetűek, hogy a kielégítésükhöz szükséges cikkek szubjektív értéke végső esetben, ha t. i. semmi más módon nem juthatunk hozzájuk, a rendelkezésünkre álló egész csere-

eszköz-készlet értékét abszorbeálja. Akármennyi pénzünk van is, a létszükségleti cikkek szubjektív értéke ilyen „szorult” helyzetben egész pénzkészletünkkel legalább is egyenértékűnek vehető s így azok szubjektív értéke horribilis összegekben fejeződik ki. Aminek a következménye viszont, hogy egyéb szükségleti cikkek szubjektív értéke ilyenkor jóformán a nullponton áll.

Egészen más lesz a helyzet, ha — mint a normális cseregazdaság állapotában történni szokott — ezek az elsőrendű cikkek aránylag olcsó áron beszerezhetők s így a pénzkészletünk, hogy úgy mondjam, „felszabadul ezek nyomása alól” s rendelkezésre áll más, aránylag csekélyebb fontosságú cikkek beszerzésének céljára. Ekkor ezen utóbb említett cikkeknek pénzben vagy egyéb javakban kifejezett szubjektív értéke emelkedik, és pedig kisebb vagy nagyobb mértékben aszerint, amint az elsőrendű cikkek aránylag magasabb vagy alacsonyabb áron kaphatók a csereforgalomban. Sőt további módosulások állanak be aszerint is, hogy a *nem elsőrendű* cikkek egyikének vagy másikának ára milyen színvonalon állapodik meg. Minél olcsóbban kapom a dohányt, üdítő italokat stb., annál több pénzt fordíthatok könyvekre, színházjegyekre és ciceversa. Tehát az egyes javak piacán a vevők annál nagyobb összegű pénzben kifejezett szubjektív értékbecslésekkel lépnek fel, minél olcsóbban árusítják a piacon az egyéb javakat. Ennélfogva tagadhatatlan, hogy a szubjektív értékbecslések pénzbeli nagysága és a piaci árak alakulása kölcsönhatásban van: nemcsak az árakat határozzák meg szubjektív értékbecslések, hanem viszont a szubjektív értékbecslések összességű nagysága már kialakult áraktól függ.

Ezek a meggondolások könnyen azt a látszatot kelthetik, mintha elméletünk ezáltal circulus vitiosusba került volna. Hiszen az árat szubjektív értékbecslésektől, a szubjektív értékbecsléseket viszont az áraktól tettük függővé! Ez az ellentét azonban nem jogosult. Circulus vitiosusról csak akkor lehetne szó, ha egy bizonyos jószágra vonatkozó szubjektív értékbecslések tényezői között ugyanezen jószág árára hivatkoznánk. Circulus vitiosus volna tehát, ha „x” jószág árát az „x” jószágra vonatkozó szubjektív értékbecslésekből olyképpen vezetnők le, hogy az ezen becsléseket meghatározó tényezők között szerepelne „x” jószág kialakulandó ára is. De mi ezt nem tesszük, hanem csak „y”, „z” stb. javak árait hivatkozunk az „x” jószágra vonatkozó becsléseknél. Erre az esetre pedig igazán nem mondhatjuk, hogy a magyarázandó dolgot önmagával magyarázzuk, hisz „x” jószág nem azonos sem „y”-nal, sem „z”-vel.

A jószág áralakulása olyan folyamat, melynek kezdete nem állapítható meg pontosan. Mindeu egyes pillanatban

kész, kialakult ára van az egyes javaknak, mely azonban egyéb javak áraival kölcsönhatásban van; s amellett állandóan módosulóban, újjáalakulóban van, mert az alapját képező szubjektív becslések összecszerúsége állandóan változik, egyebek közt más javak árai szerint is. Bizonyos azonban, hogy soha tár ki nem alakulhatott szubjektív értékbecslések nélkül, míg a szubjektív értékbecslések létezésének egyáltalán nem szükségképeni előfeltétele az, hogy már kialakult árak legyenek.

S ezzel kapcsolatban a szubjektív becslések összecszerúségének az egyéb javak áraitól való függésére még egy másik vonatkozásban is rá akarok mutatni. Tegyük fel, hogy valaki havi jövedelmének a fontosabb szükségletei fedezése után fennmaradó részét színház- és mozielőadások látogatására szokta felhasználni. S egyszer valami különösen előnyös, olesó könyv kiadási akció indul meg, minek következtében elhatározza, hogy azt a pénzt, melyet eddig színházra és mozira költött, inkább könyvek vásárlására fordítja. Mihelyt azonban a könyvpiacra mint vevő lép fel, lehetetlenné válik, hogy a színház- és mozijegyek után való kereslet terén is oly magas összegekben kifejezett szubjektív értékbecslésekkel szerepeljen, mint azelőtt; feltéve persze, hogy sem a jövedelme, sem a fontosabb szükségletei kielégítéséhez megkívántató összeg nagysága nem változott. Hogyan illesztjük be ezt az esetet eddigi fejtegetéseink keretei közé?

Nagyon egyszerűen. Azok közül az alapvető tételek közül, melyeket Böhm-Bawerk az árelmélet bevezető fejtegetéseiben leszögez, az egyik szerint az egyén a csereforgalomban „inkább hajlandó a nagyobb, mint a kisebb előnnyel járó cserére“. A mi emberünkben eddig is megvolt a hajlam úgy a színházlátogatásra, mint a könyvek vásárlására; azonban a kínálat árajánlataihoz viszonyítva nyereségesebbnek találta a színházlátogatást. Most, amikor a különösen kedvence könyveit olesó áron ajánlják neki, megváltozik a helyzet és egyszerre a könyvvásárlás tűnik fel nagyobb nyereséggel járó cserealkalomnak, mint a színházlátogatás. Ugyanaz az egyén tehát egyugyanazon pénzösszegre támaszkodva egyidejűleg különböző áruk után való kereslet tagjaként szerepelhet s az árak különböző alakulásához képest azon áruk megvásárlására fogja magát rászánni, melyek megvásárlása jelenti a legnagyobb csere nyereséget.

Tetszés szerint vásárolható javak.

A csereforgalomnak ugyanez az alaptörvénye („inkább választani a nagyobb, mint a kisebb előnnyel járó cserét“) segít át bennünket még egy másik élénk bukkanó akadályon is. Kétségtelen ugyanis, hogy ha valaki egy bizonyos árut drágábban akar nekem eladni, mint amily áron azt a piacra

kapni lehet, akkor nem fogom tőle azt a jószágot megvenni. Pedig lehet, hogy valami nagyon fontos életszükségleti cikkről van szó, melynek szubjektív értéke rámnézve sokkal magasabb annál az összegnél is, amennyit ez az eladó kér érte. Nem veszem meg azért, mert nagyobb cserenyereségre teszek szert, ha ott veszem, ahol olcsóbban adják.

Nem hagyhatom itt említés nélkül, hogy az éppen tárgyalt esetet Böhm-Bawerk éppen nem kifogástalanul oldja meg. Ő az értékelmélet körében ad neki helyet s itt egész fejezetet szentel az ugynevezett „tetszés szerint vásárolható javak értékelésé“-nek. Szerinte ezen javakat nem a közvetlen határhasznunk,⁶ hanem azon javak határhaszna szerint értékeljük, melyek feláldozásával az illető javak megszerezhetők, pótolhatók. Pl. ellopják az egyetlen télikapátomat. A télikapát szubjektív értéke Böhm-Bawerk szerint nem a saját határhaszna, hanem azon javak határhaszna szerint igazodik, melyek feláldozása árán egy újat szerzek. Ha ez 300 pengőbe kerül, akkor azon javak határhaszna irányadó a télikapát értékére nézve, melyekre a 300 pengőt fordítottam volna. Általában véve: ha egy jószág csere útján beszerezhető, akkor annak határhaszna nem lehet nagyobb, mint azon javak határhaszna, melyekért ezt a jószágot megvásárolhatom.⁷

Hogy ez a Böhm-Bawerk-féle megoldás mennyire nem fér össze a szubjektív érték fogalmával, annak legekleatásabb bizonyítéka az a következtetés és önellentmondás, melybe ez a tétel Böhm-Bawerket belekényszeríti. Ugyanaz a Böhm-Bawerk ugyanis, aki ezt az imént ismertetett tételt az értékelmélet körében kifejti, ugyanennek a munkájának az árelemlétről szóló fejtegetései közben ismét visszatér erre a problémára. Itt teljes határozottsággal tagadja (amit pedig az értékelméletének éppen ismertetett részében implicite elismert!), hogy az ilyen becslések, melyek egy „vélt vagy előrelátott áralakulásra“ támaszkodnak, az áralakulás tényezőiként szerepelnének s velük szemben megkülönbözteti az originárius szubjektív becsléseket és azt mondja, hogy „azok a szubjektív értékbecslések, melyek egy konkrét ár vélt alakulatára támaszkodnak, más becslések, mint azok, melyekre éppen ennek az árnak kialakulása támaszkodik“.⁸

Még élesebben megvilágítva a következtetlenséget: Böhm-Bawerk az áralakulást a vevők és eladók szubjektív értékbecsléseiből vezeti le. E szubjektív értékbecslés mérve az illető

⁶ A határhaszon fogalmának megvilágítása nem tartozik fejtegetéseink keretébe. Az értelem nem változik, ha az olvasó a következő lapokon „határhaszon“ alatt mindig egyszerűen a „haszon“ fogalmát érti.

⁷ Böhm-Bawerk: Pos. Theorie des Kapitals, 3. kiadás, I. 261—8. l.

⁸ Böhm-Bawerk i. m. 403. l. jegyzete.

jószág hasznától (határhasznától) függ. A tetszés szerint vásárolható javaknál azonban a vevőre nézve a szubjektív értékbecslés (határhaszon) nagyságát Böhm-Bawerk értékelméleti fejtegetései szerint nem az illető javak tényleges határhaszna, hanem az az összeg határozza meg, melyért azok a csereforgalomban beszerezhetők. Ha pedig ez szabja meg a határhaszont, azaz a szubjektív értékbecslés összecszerüségét, akkor ennek az összegnek kell irányadónak lennie az áralakulásnál is. S mégis: az árelméletet tárgyazó részben Böhm-Bawerk kijelenti, hogy nem ez az összeg irányadó arra a szubjektív értékbecslésre nézve, mely az áralakulásnak alapja. Mert — mondja ő az imént idézett helyen — amikor a piacon megjelenünk, gondolhatjuk ugyan, hogy a télikabátot meg fogjuk kapni a szokásos 300 pengős áron, de ez csak „hypothetikus“ becslés s ha látjuk, hogy várakozásunkban csalódtunk, akkor árajánlatunkban felfelé megyünk egészen a jószág határhasznáig... De hát ha így van a dolog és a végső magatartásra nézve mégis a jószág saját határhaszna az irányadó, akkor mi az ördögnek komplikálja a dolgot „originárius“ és az áralakulásra — mint végül kiderült — szerinte sem mérvadó „hypothetikus“ értékbecslésekkel?!

Ha ezt a kényszeredett terminológiát kissé megpiszkáljuk, kiderül, hogy ezek a „hypothetikus“ értékbecslések — nem is értékbecslések. Mit is nevez Böhm-Bawerk hypothetikus értékbecslésnek? Előre való megállapítását annak, hogy mily összeget fog képviselni a jószág ára. Ellopják a télikabátomat s ekkor én, többé-kevésbé ismerve a piaci helyzetet, képzetet alkotok magamnak arról, hogy meynyibe fog nekem egy új télikabát vásárlása kerülni. A várható árra vonatkozó ezen képzetemet nevezi Böhm-Bawerk „hypothetikus“ értékbecslésnek. Nyilvánvaló tehát, hogy itt legfeljebb az árnak előre való megbecsléséről, ár-becslésről lehet szó, nem pedig értékbecslésről. S ha Böhm-Bawerk az árat így összezavarja az érték fogalmával, akkor ugyanabba a fogalomzavarba esik, mint a gyakorlati élet köznapi szóhasználata s mint amibe a klasszikus iskola esett... De ez még a kisebbik baj! A nagyobb baj abban van, hogy észrevétlenül, a szavak hasonlósága alapján egy egészen idegen, az érték-jelenségek körébe egyáltalán nem tartozó fogalmat kevert az elméletbe. Az értékbecslés ugyanis fogalmilag egy ténylegességet fejez ki: azt a mérhető s a becslő alany által pontosan *ismert* gazdasági jelentőséget értjük alatta, mely jelentőséggel a jószág éppen magára a becslő alanyra nézve bír. Van azután a „becslés“ szónak egy egészen más, pl. a statisztikában használatos értelme arra az esetre, mikor valamely *ismeretlen* mennyiségnek (jelen esetben: a télikabát kialakulandó árának) hozzávetőleges alakulását próbáljuk megállapítani vagy megjósolni bizonyos tám-

pontok alapján. Nos, Böhm-Bawerk a „becslés“-nek (és pedig nem is az értékre, hanem az árra vonatkozó becslésnek) statisztikai fogalmát zavarta össze az értékbecslés gazdaságtani fogalmával!

Böhm-Bawerk megbotlott abban a kétségtelen tényben, hogy a szükségleteim szempontjából mérhetetlenül fontos jószágért sem vagyok hajlandó a csereforgalomban egy aránylag kis összeget sem megadni, ha tudom, hogy egy más helyen még olcsóbban megvásárolhatom. Már pedig — így okoskodhatott Böhm-Bawerk — ha egy jószágért egy bizonyos összeget nem vagyok hajlandó ellenértékül adni, akkor annak a jószágnak ezen összegnél kisebb értékűnek kell lennie. Nem vette észre, hogy a megoldást egészen másutt, és pedig a csereforgalomnak éppen ő általa leszögezett alaptörvényei között kell keresni. Mert nem igaz, hogy a tetszés szerint vásárolható javaknak más értéktörvénye van, mint a nem tetszés szerint vásárolhatóknak. Egyiknél úgy, mint a másiknál: a határhaszon, és pedig maguknak a becslés tárgyát képező javaknak közvetlen, a becslő alany szükségleteinek szempontjából való határhaszna szabja meg a szubjektív érték nagyságát. Az értékelés körében a tetszés szerint vásárolhatóság alapján való különbségtételnek semmi értelme, semmi keresnivalója nincs; ez a megkülönböztetés csak a piacon, az áralkulásnál játszik szerepet. Tehát az egész probléma nem az értékelmélet, hanem az árelmélet körébe tartozik; de itt is a csereforgalom ismert alaptörvénye („inkább választom a nagyobb, mint a kisebb előnnyel járó cserét“ mottója) alapján s nem egy különleges szabály segítségével kell a megoldást megtalálnunk. Böhm-Bawerknek nem lett volna szabad megijednie a télikabát 2000 vagy 3000 pengős szubjektív értékétől akkor sem, ha azt a télikabátot a boltokban 200—300 pengőért árúsítják, hiszen ő maga fejtette ki a csereforgalom azon alapvető törvényét, mely 300 pengős szubjektív értékelés mellett is érthetővé teszi adott esetben egy 300 pengős árajánlat visszautasítását; t. i. abban az esetben, ha még előnyösebb cserealkalom is kínálkozik. És e tekintetben az is egészen közömbös, hogy annak a képzetemnek, mely szerint igenis van egy ilyen előnyösebb cserealkalom, csak bizonytalan becslés vagy pedig abszolút biztos tudomás képezi az alapját.

A szubjektív csereérték.

Ugyanerre a lapra tartozik a bevezető fejtegetéseinkben sokat emlegetett „szubjektív csereérték“ gondolatának elintézése is. Böhm-Bawerk ezt a fogalmat szintén az értékelmélet körében tárgyalja. Ott a „Használati és csere-érték“-ről szóló fejtegetések között nagyjából a következőket mondja: Ha a jószágot elcserélem, azt a határhasznot szerzem meg, melyet

a cserébe kapott jószág képviseli. A cserébe kapható jószág határhaszna képezi az érte cserébe adandó jószág szubjektív csereértékét s ha ez a szubjektív csereérték különbözik a cserébe adandó jószág saját közvetlen határhasznától (melyet a jószágnak a szükségletkielégítés szempontjából való jelentősége szab meg): akkor a jószág valódi szubjektív értékét ezen határhaszon („szubjektív használati érték“) és a szubjektív csereérték közül az határozza meg, amelyik a konkrét esetben nagyobb összegű.” Ha pl. valamelyik jószágot a határhaszna alapján 100 pengőre értékelem, de a csereforgalomban kaphatok érte egy 200 pengő határhaszonnal bíró jószágot, akkor ennek a jószágnak szubjektív csereértéke 200 pengő lesz.

Könnyen megérthető, hogy miért kellett Böhm-Bawerknek ez a fogalom. Kétségtelen ugyanis, hogy a felvett esetben az illető 100 pengős határhasznu jószágot 150 vagy 180 pengőért sem leszek hajlandó odaadni. Már pedig — gondolta Böhm-Bawerk — ha nem adom 180 pengőért sem, akkor az értékének nyilván nagyobbnak kell lennie 180 pengőnél... De könnyen belátható a mondottak után az is, hogy a tényállás a csereforgalom alapelvei segítségével egész egyszerűen megmagyarázható; anélkül, hogy az értékelméleten erőszakot kellene tennünk. A felvett esetben a jószág szubjektív értéke nem lesz több 100 pengőnél, de a minél nagyobb csereenyereségre való törekvés elve alapján természetes, hogy nem cserélem el 180 pengőért akkor, ha 200-at is kaphatok érte.

Böhm-Bawerk nagyon tetszetős példákkal igyekszik igazolni a „szubjektív csereérték“ fogalmának jelentőségét. Hivatkozik a tudósra, kinek a könyvtára nagy használati értékkel bír s eszeágában sincs eladni azt. Ha azonban ez a tudós elszegényedik, esetleg rászánja magát a könyvei eladására, habár azok ára időközben nem emelkedett is. Ez esetben — mondja Böhm-Bawerk — változatlan ár dacára emelkedett a tudósra nézve a könyvek szubjektív csereértéke, világos jeléül annak, hogy a szubjektív csereérték más, mint az ár...

De vajjon tényleg szükséges e tetszetős példa megmagyarázásához egy új fogalomnak, a szubjektív csereérték fogalmának felvetése? Egyáltalában nem. Egyszerűen arról van itt szó, hogy a tudósra nézve, mikor egyéb szükségletei számára elegendő fedezettel bír, nem előnyös a könyvek eladása, mert a könyvtár többet ér neki, mint amennyit a csereforgalomban ajánlanak érte; már pedig a csereforgalom egyik alapvető törvénye szerint ő „csak akkor fog cserélni, ha a csere neki előnyt hoz“. Viszont amikor szükében van javaknak, előnyös lesz ránézve a csere, mert fontosabb szükségletekben szenved hiányt. Eddig is fontosabb volt ránézve az éhség ki-elégítése, mint a könyvtár, de míg eddig a táplálkozásra elég

⁹ Böhm-Bawerk i. m. I. 273—6. l.

fedezete volt, most csak úgy tud fedezetet találni, ha a könyveit eladja. Változás állott be a szükségletek és ezek fedezete között fennálló viszonyban s ez a változás tükröződik vissza a tudós magatartásában... A határhaszonelmélet a szubjektív csereérték fogalmának segítségével nélkül magyarázza — és tegyük hozzá: nagyon jól megmagyarázza — azt a tényt, hogy a gazdag ember szubjektív becslése nagyobb pénzösszegben jut kifejezésre, mint a szegény ember becslése; ugyiszintén azt a tényt is, hogy az az ember, aki a bővizü forrás mellett ülve 10 fillért sem ad egy ital vizért, ugyanez az ember a sivatagban szomjazva esetleg egész vagyonát, pénzét és egyéb javait hajlandó feláldozni érte. Hát akkor minek kell pont a tudós könyvei kedvéért egy új fogalmat előráncigálni?!

Sőt: a szubjektív csereérték fogalma nemcsak felesleges, hanem tarthatatlan is. Böhm-Bawerk szerint ugyanis abban az esetben, ha a szubjektív csereérték nagyobb, mint a használati érték, akkor a szubjektív csereérték képezi a „valódi“ szubjektív értéket. Már pedig a valódi szubjektív értéken, értékbecsléseken épül föl az ár. Viszont „a szubjektív csereértéket az érte becserélendő javak határhaszna méri“;¹⁰ tehát a szubjektív csereérték azon javak értékétől függ, melyeket majd a csereforgalomban kapunk a jószágért, vagyis a szubjektív csereérték nagyságát a jószág ára szabja meg. Így az úralakulást a szubjektív csereértéktől, a szubjektív csereértéket pedig a kialakulandó ártól tettük függővé; a szubjektív csereérték fogalma tehát circulus vitiosusra vezet, mint azt *Conrad* is bevezető fejtegetéseinkben tárgyalt kritikai megjegyzéseiben egészen helyesen állapította meg.

Ha pedig, a circulus vitiosus veszélyét elkerülendő, azt mondjuk, hogy nem maga a kialakulandó ár összege képezi a mérvét az eladói szubjektív csereértéknek, hanem csak egy, a várható ár valószínű nagyságáról előzetesen alkotott eladói becslés: akkor — amellett, hogy a tetszés szerint vásárolható javak eseténél említett fogalomzavarba kerülünk, t. i. összehasonlítjuk a statisztikai becslést az értékbecslés fogalmával — egyuttal a legélesebb ellentmondásba kerülünk az élet tényeivel. Tegyük fel ugyanis, hogy olyan esetben, mikor az eladóra nézve a szubjektív csereérték magasabb a használati értéknél (s éppen ilyen esetekben képezi Böhm-Bawerk szerint a szubjektív csereérték az értékelés zsinórmértékét!), — a vevők csak az eladói szubjektív csereérték mérvénél kisebb áron hajlandók megvenni a jószágot. Pl. a cipőkereskedő 1 pár cipőt mondjuk 1 pengőre értékel a saját szükségleti szempontjából (szubjektív használati érték), a várható árra támaszkodó becslése ellenben 30 pengő (szubjektív csereérték) s a vevők nem hajlandók 20 pengőnél többet fizetni érte. Ha ebben az eset-

¹⁰ Böhm-Bawerk i. m. 274. l.

ben az eladó nem volna hajlandó azt a szubjektív csereértéknél (30 pengő) olcsóbb áron eladni: akkor a jószág a nyakán marad. Vagyis akkor megmarad neki a jószág használati értéke, az a haszon, melyet a jószág a saját szükségletei szempontjából jelent (1 pengő). Viszont azonban: ha ilyenkor ennél a használati értéknél bármily kis összeggel nagyobb ellenértéket ajánlanak a jószágért (pl. 2, 4, 10 vagy 20 pengőt), ez a felajánlott csere előnyös lesz ránézve s visszautasítása ellenében áll a csereforgalom azon alaptörvényével, mely szerint az egyén „inkább hajlandó kis előnnyel cserélni, mint tartózkodni a cserétől“. Vagyis a Böhm-Bawerk-féle alapelvek értelmében, de az élet tényei alapján is, az eladó megragadja ezt a nyereséges cserealkalmat, habár az ár jóval a szubjektív csereérték alatt marad is, feltéve, hogy a használati értéket meghaladja. Ami annyit jelent, hogy ha a szubjektív csereérték a használati értéket meghaladja is: nem a szubjektív csereérték, hanem a használati érték lesz az eladó zsinórmértéke a csereforgalomban.

Kár volt Böhm-Bawerknek a csereérték fogalmát kölcsönvenni a költség-elmélettől. A csereérték gondolata mindenkor összeférhetetlen marad a szubjektív érték tanával; hiába cicomázzuk ki „szubjektív“ csereértékké, akkor sem egyéb az, mint a klasszikusok rozsdás fegyvertárának egy ki-„smirgli“-zett darabja.

Viszonteladásra való vétel.

Láttuk, hogy Böhm-Bawerk abban az esetben, mikor az eladóra nézve a jószág szubjektív csereértéke meghaladja a használati értékét, a kínálat oldalán, — a tetszés szerint vásárolható javaknál pedig a kereslet oldalán is — a várható ár összesszerű nagyságára vonatkozó képzetet az eladó, illetve vevő szubjektív értékbecslésének döntő tényezőjeként állítja oda. Láttuk azt is, hogy ez a beállítás teljesen elhibázott s a várható ár képzete a neki tulajdonított befolyást sem az egyik, sem a másik esetben nem gyakorolja. Van azonban forgalmi életünknek egy jellegzetes tünete, melynél a várható ár képzete tényleg szinte kizárólagosan határozza meg az árajánlatok nagyságát, és pedig úgy a kereslet, mint a kínálat oldalán. A mai forgalmi életnek arra a jelenségére célszerű, hogy az emberek gyakran nem fogyasztás, hanem viszonteladás céljából vásárolnak javakat. A kereskedő, amikor beszerzéseket eszközöl, keresletként lép fel azon javak piacán, melyeket ő árusítani fog. Árajánlatában természetesen nem az a szempont vezeti, hogy milyen értéket tulajdonít ő a saját szükségletei szempontjából a javaknak, hanem az a várható ár, amelyet az ő vevői hajlandók lesznek neki az illető jószágért fizetni.

Böhm-Bawerk ezt az esetet úgy fogja fel, hogy a kereskedő tulajdonképpen csak közvetíti az ő vevőinek szubjektív értékbecsléseit; tehát egy másik piacnak az értéktételei szerepelnek itt a kereskedő árajánlatában megtestesítve. „Mert egy kereskedőnek a piacon való fellépése valójában nem egyéb, mint egy formája annak, hogy oly személyeknek, kik fizikailag egy más piac területéhez tartoznak, a szükséglete az első piachoz vezettessék... Ő (a kereskedő) átgondolja pár tucat vagy pár száz távollevő kliensnek a szükségletét; megfontolja, hogy a fennálló viszonyok között ezek milyen árat volnának hajlandók fizetni s akkor az ő tudtuk nélkül, de az ő gazdaságuk részére ezen maximális áron eszközli a vásárlást. A piacon való áralakulás szempontjából tényleg merőben semmi különbséget nem okozhat, hogy egy kereskedő egy más piac 500 vevője számára saját rizikójára vesz 500 darabot egy áruból a piacon 40 frt-jával, vagy hogy őt az az 500 vevő direkt és kifejezetten megbizsa, hogy 500 darabot 40 frt-jával az ő számlájukra vegyen“.¹¹

Én ezt kissé tulmerész kombinációnak tartom. Nemesak azért, sőt nem is elsősorban azért, mert gyakran, még ha a bevásárlás pillanatában helyesen találja is el a kereskedő a vevőinek szubjektív értékeléseit, mégis a viszonteladás alkalmával a megváltozott viszonyokhoz képest, kénytelen lehet sokkal alacsonyabb áron eladni, mint amily árat ő maga fizetett a jószágért (míg ha a vevők direkt megbízásából veszi az árut, akkor azok kénytelenek azt átvenni az előre megállapított áron). Hanem főleg azért nem tartom helyesnek Böhm-Bawerk megoldását, mert az értékbecslés olyan szubjektív, az értékelő személy pillanatnyi szükségleteihez és személyéhez fűződő fogalom, melynél mindenféle képviselőlet lehetősége ki van zárva. A kereskedő tényleg számol az ő vevőinek értékbecsléseivel, sőt: egyenesen és kizárólag a vevők szubjektív értékeléseinek várható alakulása szerint kalkulálja az általa fizetendő árat (tehát az ő piaci magatartása csakis a vevőinek várható szubjektív becslései alapján érthető és csak ezen értékelésekkel magyarázható meg); de ha ezt a kalkulációt értékbecslésnek tekintjük s Böhm-Bawerk módjára a fogyasztók értékbecsléseivel azonosítjuk (melyeket ő szerinte a kereskedő csak közvetít): akkor ott leszünk, ahova a tetszés szerint vásárolható javak problémája juttatta Böhm-Bawerket, hogy t. i. a becslés statisztikai fogalmát az értékbecslés gazdaságtani fogalmával zavarjuk össze.

Az eset helyes megoldásához megint csak a csereforgalom alaptörvényei segítenek. Gyakran megesik az életben, hogy egy jószágot, mely a saját szükségleteim szempontjából

¹¹ Böhm-Bawerk i. m. I. 402. l.

10 pengőt sem ér nekem, megveszek 20-ért is, ha tudom, hogy eladhatom 30-ért. Mert: az ember mindig hajlandó a cserére, ha a csere előnnyel jár. (Fordított esete ez annak, amit a télikabát példájánál láttunk, mikor is a 3000 pengő szubjektív értékű télikabátért 300 pengőt sem voltunk hajlandók adni, mert tudtuk, hogy 200 pengőért is megkapjuk a piacon.) Nem a szubjektív értékbecslés, hanem a cserenyereség reménye az, mely ilyenkor a szubjektív értéket meghaladó ár fizetésére készletet. Ami így egyes esetben mindenkivel megtörténik, azt csinálja a kereskedő szisztematikusan, rendszeresen. A cserenyereség nála öncéllá lesz. Mikor keresletként lép fel, árajánlatának az alapját közvetlenül semmiféle szubjektív értékbecslés (sem a saját, sem a vevőinek az értékitétele) nem képezi, hanem arról a várható árról alkotott képze, mely ár azon a másik piacon, ahol ő a kínálatot képezi, előreláthatólag ki fog alakulni. Tehát bár az ő árajánlata — végső gyökerében — a vevőinek (precízebben: a vevőiből alakuló határpárnak) szubjektív értékbecsléseire támaszkodik, mégis ez az árajánlat mindenféle értékbecsléstől különböző, önállósult képzet, melynek közvetlen motivuma a cserenyereség reményében van.

Egészen analog esetet találunk a termelő javak piacán is. Amikor valaki azon célból vásárol termelő javakat, hogy az azok segélyével előállított termékeket nem saját háztartásában fogyasztja el, hanem elárusítja: akkor a termelő javakért oly árat hajlandó fizetni, mely a termékek várható ára mellett a termelést nyereségesé teszi. Ha pl. valaki földet akar hasznóbérbe venni, a hasznóbér összegét nem azon az alapon fogja kalkulálni, hogy a termékek az ő háztartásában mily szubjektív értéket képviselnének, hanem hogy előreláthatólag milyen áron tudja azokat értékesíteni. Ehhez a várható árhoz igazodik az ő hasznóbérajánlata. S viszont a földjét hasznóbérbe adó földbirtokos is rendszerint azt a nyereséget veszi alapul, melyet saját üzemében gazdálkodva a termés értékesítésével elérhetne, nem pedig azt a többnyire kisebb összeget, melyet a termelhető javak az ő háztartása szempontjából értékelve képviselnek. Így az áralakulás ily esetekben ezen kölcsönösen magas összegű árajánlatok alapján, vagyis rendszerint a Böhm-Bawerk által levezetett 4-ik eset szabályai szerint megy végbe, azzal az eltéréssel, hogy az árajánlatok közvetlen bázisát nem szubjektív értékbecslések, hanem a várható ár, illetve nyereség alapján kalkulált összegek képezik...

A most tárgyalt eseteknél tagadhatatlanul eltértünk attól az elvtől, hogy az áralakulást szubjektív értékbecslésekből magyarázzuk. De ez nem jelenti azt, mintha az áralakulásnak a szubjektív értékelésekre alapított elmélete helytelen volna. Annyi kétségtelen, hogy nem lehet az összes eseteket

kizárólag szubjektív értékelésekből magyarázni. Azonban azok az esetek is, mikor nem közvetlenül szubjektív értékbecslésekből tevődik össze az ár: szerves kiegészítését képezik a kizárólag és közvetlenül szubjektív becsléseken alapuló eseteknek s ezeknek alapulvétele nélkül amazok meg nem érthetők s ezektől nem függetleníthetők.

Mezey Lajos.

A jegybankügy reformja Angliában.

A háboru előtt csaknem tökéletesen kiépített nemzetközi hitelrendszert, amely az európai országokban általában uralkodó jólét egyik főforrása volt, a háboru romba döntötte és az azóta eltelt hosszú idő nem volt elegendő ahhoz, hogy e hitelrendszer zavartalan működése helyreálljon. Kétségtelen az, hogy a nemzetek között politikai téren még mindig fennálló bizalmatlanság megnehezíti a gazdasági és pénzügyi kapcsolatoknak a régi arányokban való felvételét. Hasonlóképpen a jóvátételi kérdés és a szövetségesközi adósságok végleges rendezése körül felmerülő rendkívüli nehézségek a háboru pénzügyi likvidálásának sima lefolyását lehetetlenné teszik és így egyelőre megakadályozzák a nemzetközi hitelrendszernek a régi alapokra való visszatérését. Végeredményben azonban ezek a jelenségek a hitelrendszer gyökereit állandó érvénnyel nem érintik és amilyen mértékben elenyésznek, olyan mértékben csökkennek az általuk a hitelrendszerre gyakorolt zavaró befolyások is.

Ha meggondoljuk azt, hogy a bármily tökéletesen működő nemzetközi hitelrendszer végső szálai minden országban a hitelek ősforrásához, a jegy kibocsátó bankhoz nyulnak vissza, fel kell ismernünk azt az összefüggést, amely egyfelől e hitelrendszer, másfelől a jegybankok egyre súlyosabbá váló problémája, azaz az *aranykészletek jövő alakulása* iránti aggodalom között fennáll. Aranyvalutás országban ugyanis a kibocsátható fizetési eszközök mennyisége az illető országban vagy esetleg bizonyos más országokban rendelkezésre álló aranykészletek nagyságától függ. Ha most már az aranykészletek nem bizonyulnak elegendőnek ahhoz, hogy rajtuk fel lehessen építeni azt a hitelmennyiséget, amely a világ közgazdaságának normális fejlődéséhez kívánatos volna, a hitelrendszer működése terén zavaroknak kell bekövetkezniök, amelyeket csak súlyosbit az, ha a jegybankok az aranykészletekért egymással állandó harcot folytatnak.

Az országok között, melyek a világ hitelezését a kezükben tartják, Anglia még mindig az Egyesült-Államokkal legalább is egyenrangú szerepet játszik. *Anglia aranykészlete* nemcsak a belföld hiteligényei kielégítésének az alapja, ha-

nem — és talán elsősorban — a Londonban összpontosuló óriási nemzetközi kereskedelem pénzügyi lebonyolításának a végső támaszpontja. Ha ehhez még hozzávesszük azt, hogy London a világ aranykinálatának és aranykeresletének a találkozó helye, nem lehet csodálkoznunk azon, hogy Anglia jegybankpolitikájának sajátos jellegét a külfölddel való kapcsolatok nagy jelentősége szabja meg. Az angol jegybankügyi törvényhozás és a jegybankpolitika vitele a világ hitelszükségletének a fedezését közvetlenül érinti. Az viszont, hogy az angol jegybankpolitika miképpen hat ki Anglia aranyszükségletére, döntően befolyásolja a többi országoknak arannyal való ellátását és így közvetve is visszahat ezek hiteligényeinek a kielégítésére.

Az angol jegybankügy terén az 1928. év fontos változást hozott, amennyiben az 1928 november 22-én életbelépett „*Currency and Bank Notes Act, 1928*”¹ elrendelte a háború folyamán kibocsátott és még mindig forgalomban lévő államjegyeknek (currency notes) a Bank of England jegyforgalmába való beolvasztását. Az evvel együtt járó változásoknak messze kiható jelentősége talán jobban szembe fog tűnni akkor, ha előbb néhány szóval magunk elé idézzük azt a képet, amely a modern jegybankpolitika arannyal kapcsolatos problémáit a hátterét megadja.

I.

Noha az arany utáni keresletet a jegybankügyi törvényhozás és a jegybankpolitika eszközei nem lényegtelenül befolyásolhatják, kétségtelen, hogy az aranyprobléma alapját az az arány adja meg, amely fennáll egyfelől a termelés, másfelől a gazdasági fejlődés normális menetével párhuzamosan fokozódó kereslet között. Joseph Kitchin² 1926-ban erre vonatkozólag a következő adatokat terjesztette az indiai valuta-reform ügyében kiküldött angol királyi bizottság elé:³

¹ Currency and Bank Notes Act, 1928. (18 & 19 Geo. 5. Ch. 13.) An act to amend the law relating to the issue of bank notes by the Bank of England and by banks in Scotland and Northern Ireland and to provide for the transfer to the Bank of England of the currency note issue and of the assets appropriated for the redemption thereof, and to make certain provisions with respect to gold reserves and otherwise in connection with the matters aforesaid and to prevent the defacement of bank notes. (2nd July 1928.)

² Joseph Kitchin az Union Corporation Ltd., London, vezetője, amely az egyik legnagyobb délafrikai aranybánya-vállalat. Kitchin előterjesztései a királyi bizottság tárgyalásainál irányadókul szolgáltak.

³ Report of the Royal Commission on Indian Currency and Finance. London, 1926., III. Volume, 525. o.

A világ monetáris aranykészlete.⁴

Év vége	Szükséges készlet	Tényleges készlet	Különbség	A szükséges készlet növekedése	A tényleges készlet növekedése	Különbség
	m i l l i ó f o n t					
1910.	1393	1454	+ 61	—	—	—
1915.	1592	1736	+144	199	282	+ 83
1920.	1819	1977	+158	227	241	+ 14
1925.	2079	2137	+ 58	260	160	-100
1930.	2377	2305 ⁵	- 72	298	168 ⁵	-130
1935.	2717	2425 ⁵	-292	340	120 ⁵	-220

Kitchin a jövő szükséglet megítélésénél azokból a számításából indul ki, amelyek szerint — a háborút megelőző 33 év figyelembe vétele mellett — 2.76%-ra tehető a monetáris aranykészlet évi szaporulata, amelyre a világnak szüksége van, hogy a gazdasági fejlődés normális menetét fenn tudja tartani.⁶ A szükséges aranykészletnek úgy az 1930. évig, mint az 1935. évig terjedő öt évben való emelkedése az 1925-i, illetőleg 1930-i állományhoz viszonyítva, évi átlagban 2.86%-ot képvisel, míg a tényleges készlet növekedésének hasonló módon számított évi átlagai Kitchin szerint csak 1.57%-os, illetőleg 1.04%-os emelkedést fognak képviselni.⁷

Ezek a számítások, amelyek tanúsága szerint tehát a monetáris aranykinálat mindig kevésbbé fog tudni lépést tar-

⁴ Nem foglalja magában az ipari célokra szolgáló aranykészleteket, továbbá az India, China és Egyiptom által lekötve tartott arany mennyiségeket.

⁵ Becslés.

⁶ Id. Report, III. Vol., 543. o.

⁷ Ami az 1926., 1927. és 1928. éveket illeti, ezek az 1926. évből származó fenti becslésekre magának Kitchin-nek beímerése szerint némileg rácafoltak. Nem azért, mintha az aranytermelés felülmulta volna a várakozást. Ez 1926-ban 82.0, 1927-ben 82.5, 1928-ban 84.0 millió fontot képviselt s így csak lényegtelenül emelkedett az 1924. és 1925. években mutatkozó 81.0 millió font fölé. Az eltolódást az idézte elő, hogy ezekben az években az ujjonnan termelt arany mennyiségnek 61, 63, illetőleg 60%-át lehetett monetáris célokra fordítani, azaz jelentékenyen többet 44%-nál, amint ezt Kitchin az indiai valutaügyi bizottság jelentésében — az előző időszakokból és egyes egyéb körülményekből következtetve — ezekre az évekre nézve feltételezte. (Id. Report, III. Vol., 534. o.) Így az 1925. végi 2137 millió font összegű monetáris aranykészlethez 1926-ban 50.3, 1927-ben 52.0, 1928-ban 50.5 millió font járult, ami — mindig az előző évi állományhoz viszonyítva — 2.35, 2.37, illetőleg 2.25%-os gyarapodást jelentett. (Joseph Kitchin: Gold production: A Survey and Forecast. (Harvard Review of Economic Statistics. Vol. XI. N. 2., May 1929., 66. o.) Tekintettel arra, hogy az ipari célokra, valamint India, China és Egyiptom által igényelt arany mennyiség egyes években igen nagy kilengéseket mutat, három év eredményeiből korai volna arra következtetni, hogy ezek az igénylések a jövőben is tartósan alacsonyabb színvonalon fognak mozogni, mint ahogy ezt hosszabb időszakok tapasztalatai alapján várni lehetne.

tani a kereslettel, abból a feltevésből indulnak ki, hogy a gazdasági fejlődés normális menete folyamán az aranykereslet evvel párhuzamosan emelkedni fog és pedig a világháború előtti ütemben. Kérdés azonban, hogy egyfelől a fizetési szokások alakulása, másfelől a jegybankügyi törvényhozás, illetőleg a jegybankpolitika az aranykeresletet nem befolyásolhatják-e az ellenkező irányban.⁸

E tekintetben kétségtelenül döntő fontosságú olyan valutarendszerek bevezetése, amelyek az *arany*nak a forgalomból való kivonásával és a jegybankokban való összpontosításával járnak. Az arany a jegybankokban való összpontosítása a háború alatt és a háború utáni években igen nagy szolgálatot tett, mert csak így vált elkerülhetővé az, hogy az aranyban való szegénység a háború utáni években nagyobb zavarokhoz ne vezessen. Eltekintve ugyanis az infláció és a valutaösszeomlások éveitől, az egyes országok jegyforgalma a valuták stabilizálása után is lényegesen a háború előtti színvonal felett mozgott, ami az árszínvonal általános emelkedésével párhuzamos jelenség. Minthogy — az egész világot tekintve — a jegyfedezeti rendelkezések jelentősen nem változtak, az emelkedett jegyforgalom és az aranykészletek között aránytalanságnak kellett volna bekövetkeznie, amelynek áthidalása csak a forgalomban lévő aranykészletek bevonásának volt köszönhető. A jövőt illetőleg azonban ennek a megfontolásnak a súlya igen csekély, tekintettel arra, hogy fenti folyamat — kevés kivétellel — az összes országokban befejezést nyert. Kitchinnek az indiai valutareform ügyében kiküldött bizottság elé terjesztett adatai szemléltetően tüntetik fel az e téren 1913 végétől 1924 végéig történt változásokat.⁹ Eszerint 1913 végén az 1493 óta termelt arany mennyiségnek 51%-a szolgált monetáris célokra, amiből 30% jegybankokban és államkincstárakban, míg 16% forgalomban volt; 1924 végén ellenben a megfelelő 53%-ból előbbi csoportra 43%, utóbbira csak 3% esett.

⁸ A népszövetség pénzügyi bizottsága 1928 június havi ülészsaka alkalmával felhatalmazást nyert a népszövetség tanácsától annak a megvizsgálására, hogy a népszövetség milyen mértékben és milyen módon mozdíthatná elő annak a problémának a tanulmányozását és megoldását, amely az arany vásárlóerejének az ingadozásában áll. A népszövetség tanácsa 1928 decemberi ülészsakában elfogadta a pénzügyi bizottságnak azt a javaslatát, amely a kérdés megvizsgálását egy nemzetközi bizottságra kívánja ruházni, amely részben a pénzügyi bizottság tagjaiból, részben más nemzetközi pénzügyi tekintélyekből fog állni. Sir Henry Strakosch a pénzügyi bizottságnak még júniusi ülészsakán fenti kérdés jelenlegi állásáról vázlatosan tájékoztató emlékiratot terjesztett a bizottság elé, amely szerint egyik legfontosabb feladat annak a tanulmányozása, hogy a jövőben az aranykészletek emelkedése lépést fog-e tudni tartani a gazdasági forgalom kiterjedésével. (Monetary stability and the gold standard. (Supplement to „The Economist“, CVII. Vol., 1928., 4446. N.)

⁹ Id. Report, III. Vol., 538. o.

Tehát ezen az uton való arany megtakarításról már 1924 végén is legfeljebb csak ennek erejéig lehetett beszélni.

Ép ellenkezőleg egyre szaporodnak a jelek, amelyek amellettszólnak, hogy azok az országok, amelyek gazdasági és pénzügyi erőiknek a háboru előtti arányokban való újjáéledését remélik, nem mondtak le véglegesen *aranyérméknek a forgalomban való tartásáról*. Nem beszélve az Egyesült Államokról, ahol az aranyérmék forgalma jogilag ma is fennáll, az aranynak a forgalomból való kivonását Anglia és Franciaország is csak ideiglenes intézkedésnek tekintik. Montagu Norman, a Bank of England kormányzója, az indiai valutaügyi bizottság előtt kijelentette, hogy el kell jönnie annak az időnek, amikor Anglia nemzetközi pozíciója olyan erős lesz és valutája annyira megszilárdul, hogy a Banknak nem kell féltékenyen őriznie az ország egész aranykészletét, hanem ennek egy részét a forgalom céljaira kiadhatja.¹⁰ Az 1928. évi június 25-i francia stabilizációs törvény¹¹ 6. cikkelye pedig felhatalmazta a kormányt arra, hogy a magánosok számlájára való érmeverést rendeleti uton megengedhesse és a törvényjavaslat indokolása szerint, ha úgy látszik, hogy ebből semmiféle hátrány sem származhat, a kormány élni is fog evvel a jogával.

A készpénzkimélő fizetési forgalom általános terjedésére való hivatkozás egyik fontos támaszpontja azoknak, akik nyugalommal tekintenek az aranykészletek jövő alakulására. Valóban, a készpénzkimélő fizetési forgalom az, amely már a háboru előtt is egyes országokban lehetővé tette azt, hogy a gazdasági forgalom óriási kiterjedése dacára, a jegyforgalom csak lassu ütemben emelkedjék és így az arany utáni kereslet se öltön rendkívüli arányokat. És itt különösen Angliára kell gondolnunk, ahol csak a csekkforgalom általános elterjedésének volt köszönhető az, hogy a Peel-akta merev jegyfedezeti rendszere a háborut megelőző évtizedek hatalmas méretű gazdasági fejlődése idején változatlanul fenn volt tartható.

A készpénzkimélő fizetési forgalom aranykimélő hatása nemcsak abban van, hogy bizonyos mértékig bankjegyeket tesz feleslegessé, miáltal ezek aranyfedezete is csökkenhet, hanem főképp abban, hogy a gazdasági forgalom kiterjedésével lépést tud tartani, anélkül, hogy az aranykészlet oly mérvű emelkedésére volna szükség, mint készpénzzel való fizetés esetén. A fizetési forgalom emelkedése ugyanis — készpénzkimélő fizetések esetén — csak a bankkövetelések gyarapodá-

¹⁰ U. ott, V. Vol., 188. o.

¹¹ Loi monétaire du 25 juin 1928. (Journal officiel, 60. année, 1928., 7085. o.)

sával jár együtt,¹² amelyek mögött pedig csak a bankok készpénztartaléka áll. Minél kisebb az arányszám, amelyet a bankok készpénztartalékuk és a náluk levő letétek közt fenntartanak, annál nagyobb a készpénz kimélő fizetési forgalom aranykimélő hatása.¹³ Sőt, minthogy a bankok készpénztartaléka általában nemcsak készpénzből, hanem a jegybanknál fennálló követelésekből is áll, a bankkövetelések gyarapodása végbemehet anélkül, hogy a jegyforgalom legcsekélyebb emelkedését maga után vonná, ami az aranymegtakarítást még fokozza. Ezt az utóbbi hatást azonban megsemmisíti a fejlődésnek az az iránya, amely szerint a jegybankügyi törvényhozás a jegybank azonnal esedékes kötelezettségeit a fedezet szempontjából a jegyforgalommal azonos elbánásban részesíti. Amennyiben pedig a letétek gyarapodása közvetlenül a jegybanknál jelentkezik, ennek az elvnek elfogadása esetén a letétek gyarapodása az aranykészletet éppen úgy igénybe veszi, mint a jegyforgalom gyarapodása. Ezekből következik, hogy a készpénz kimélő fizetési forgalom aranykimélő hatásának fenti elv terjedésével párhuzamosan csökkennie kell, ha e tekintetben való jelentőségét nem is veszíti el.

Az arannyal való takarékoskodás szempontjából kétségtelenül nagyfontosságú volt az *arany devizavaluta* térhódítása. Az arany devizavalutának éppen ez a sajátossága volt az, amely a genuai konferenciát arra indította, hogy erre a rendszerre való áttérést — amely egyes országokban, így különösen Indiában, már a háború előtt érvényben volt — ajánlásai közé felvegye. Tekintettel arra, hogy azóta az országok egy része valóban ezen az alapon rendezkedett be, a tapasztalatok, amelyek e rendszer előnyei vagy hátrányai mellett szólnak, lényegesen kibővültek. Mellőzve itt ezeknek a részletezését, a jelenleg tárgyalt kérdés szempontjából elegendő arra a tényre rámutatni, hogy a számos hátrány, amely e rendszer-

¹² A bankkövetelések gyarapodására — éppen úgy, mint készpénzzel való fizetés esetén a készpénzmennyiség gyarapodására — csak akkor kerül sor, ha a fizetési eszközök forgási sebessége és az árszínvonal nem változik.

¹³ Ez az arány az egyes országbeli bankoknál a következő:

	1913	1926		1913	1926
	százalék			százalék	
Dánia	3.0	4.6	Lengyelország	—	13.1
Franciaország	8.6	12.1	Svédország	3.3	2.3
Nagybritannia	16.4	12.1	Svájc	7.1	8.7
Olaszország	—	7.3	Japán	12.0	13.9
Norvégia	3.0	3.4			

(Robert B. Warren által előterjesztett összeállítás. Id. Report, V. Vol., 294. o.) Az Egyesült-Államokban a Reserve-rendszerhez tartozó bankok az azonnal esedékes letétek után 13, 10, illetőleg 7%-os tartalékot kötelesek tartani, aszerint, hogy 1. Newyorkban vagy Chicagóban, 2. a többi Reserve-bankok székhelyein, 3. más városokban vannak-e. Egyéb letétek után egységesen 3% tartalék a kötelező.

ből úgy az ilyen alapon álló országra, mint a nemzetközi gazdasági és pénzügyi kapcsolatokra nézve származhatik, az arany devizavalutás országokat arra készítette, hogy fizetési forgalmukat már e rendszer fennállásának első éveiben is — egyelőre a törvényes rendelkezések változatlan fenntartása mellett — igyekezzenek minél kisebb részben devizákra alapozni és e célból aranykészletüket erőteljesen gyarapítani.

Amennyiben pedig az arany devizavaluta tényleg fennáll, aranykimélő hatását nagyban ellensúlyozza az, hogy az aranyértékű devizák származási országainak mindig készen kell állaniok arra az eshetőségre, hogy az arany devizavalutás országok követeléseik egy részét realizálni óhajtják. Noha bizonyára módot fognak találni arra, hogy az ilyen kívánságokat mérsékeljék, mégsem helyezkedhetnek teljesen szembe ezzel az óhajtással, amely az arany devizavaluta lényegéből folyik. Ezért az aranyvalutás országok kénytelenek jóval nagyobb aranykészleteket tartani, mint amekkora a belföldi fizetési forgalom alapján indokolt volna. A Federal Reserve bankok fedezeti előírásai még mindig megengednék hatalmas aranykészletek elvesztését, az Egyesült-Államok az 1927. és 1928. évek aranyvesztései után újabb nagyobb mérvű aranykiviteit mégis aggodalommal látnának; ebben pedig bizonyára nagy szerepe van annak a megfontolásnak, hogy a fedezeti előírások megállapítása idején nem lehetett gondolni arra, hogy a Reserve bankok által kibocsátott fizetési eszközök számos külföldi országban újabb fizetési eszközök alapjául fognak szolgálni és így emelkedik annak a valószínűsége, hogy ezek realizálására nagyobb tételekben sor kerül és pedig a Reserve bankok által csak kevésbé befolyásolható módon. Ugyanez a megfontolás az, amely Anglia részére rendkívül nehézzé teszi az aranytartalék helyes mérvének a megállapítását és amelynél fogva az angol jegybankügyi törvényhozás és a jegybankpolitika vitelének módja az arany devizavalutás országokat közvetlenül érinti.

Első pillanatra a *nyílt piaci műveletek* fokozott igénybevételétől is lehetne remélni azt, hogy az arany szerepét legalább részben átveszik s így az arannyal kapcsolatos kérdések rendezését megkönnyítik. Ha ugyanis a jegybank arany helyett kötvényeket, elfogadványokat stb. ad el vagy vásárol, ezzel ugyanannyi fizetési eszközt von be a forgalomból vagy bocsát ki, mintha e műveleteinél aranyat használt volna. El kell ismernünk azt, hogy a közvetlen hatás azonos, akár aranyműveletek, akár nyílt piaci műveletek következtében áll be a fizetési eszközök mennyiségének a változása. Az a lenvegbe vágó különbség azonban, amely az aranyvalutás országban az arany és az értékpapírok között fennáll, a további fejlődést illetőleg is döntő fontosságú különbségeknek a forrása.

Értékpapir-eladások esetén ugyanis a fizetési eszközök alapjául szolgáló fedezet semmivel sem csökken. A bankokat tehát, amelyek nyújtott hitelek mennyiségét természetesen legváltozatlanul fenn akarják tartani, semmi sem akadályozza meg abban, hogy likviditásuk megóvása érdekében a bevont fizetési eszközök helyett újakat biztosítsanak maguknak, amit váltóiknak a jegybanknál való fokozott benyújtása útján meg is tehetnek. Aranyeladás esetén azonban a fizetési eszközök alapja csökken, miért is a bankoknak az az eljárása, amellyel a jegybank műveletét hatástalanná kívánják tenni, a fedezeti előírások korlátaiba ütközhet. Ha viszont a jegybank értékpapírvásárlásokkal penzbőséget óhajt előidézni, az ily módon forgalomba került fizetési eszközöket a bankok a tapasztalás szerint a jegybankoknál fennálló adósságuk csökkentésére használják fel. A Reserve-bankok nyílt piaci műveleteinek a tanulmányozása közben Randolph Burgess arra a megállapodásra jut, hogy a *nyílt piaci műveletek következtében a jegybank kihelyezéseinek végösszege és így a fizetési eszközök forgalma is tartósan nem változik.*¹⁴ Mindamellettké elképzelhető az, hogy — bármely országban — a bankok a jegybanknál egyáltalán nincsenek eladósodva vagy pedig a nyílt piaci műveletek folyamán forgalomba került új fizetési eszközöket nem a jegybanknál való adósságaik csökkentésére, hanem hitelek kiterjesztésére kívánják felhasználni. Minthogy azonban az ily módon előálló hitelexpanzió a hitelek alapjának, azaz az aranykészletnek az emelkedése nélkül következik be, határai már eleve szűkre szabottak, sőt ha e határokon belül marad is, együtt jár avval, hogy az aranyalap és a fizetési eszközök mennyisége közti arány kedvezőtlenebbé válik.

Az aranyműveletek és a nyílt piaci műveletek közti különbség még jobban kidomborodik ott, ahol a hányadfedezeti rendszer van érvényben. Ilyenkor ugyanis a jegybank a birtokába jutott arany többszöröse erejéig bocsáthat ki új fizetési eszközöket, amiről nem lehet szó akkor, ha a banknak csupán értékpapirkészlete gyarapodik. Hasonlóképen az aranykészletek csökkenése — hacsak nincsenek nagy felesleges aranykészletek — a fizetési eszközök mennyiségének csökkenésében hatványosan jelentkezik, ami értékpapir-eladások esetében szintén nem áll.

A nyílt piaci műveletek kifejezetten *átmeneti* jellegű hatások előidézésére vagy elhárítására kétségtelenül minden országban igen alkalmasak. Így, ha a jegybank a pénzpiaccal való kapcsolatot elvesztette és ezt a bankkamatláb megváltoz-

¹⁴ W. Randolph Burgess: The Reserve Banks and the Money Market. New York and London, 1927., 224. o.

tatása nélkül ismét vissza akarja szerezni.¹⁵ Továbbá az időszakként visszatérő pénzszüke enyhítésére, illetőleg pénzbőség levezetésére. Olyan országokban pedig, — így különösen Angliában — amelyek belföldi gazdasági és pénzügyi helyzettel teljesen függetlenül is élénk nemzetközi aranymozgalmat bonyolítanak le, az ilyen természetű aranymozgalmak ellensúlyozására elsősorú fontosságuk. Odáig azonban aranyvalutás országban jelentőségük sohasem emelkedhet, hogy az aranyműveletek szerepét átvehessék.¹⁶

Egyes javaslatok az aranykészletek jövőbeli alakulása iránt való aggodalmakat akként igyekeznek eloszlatni, hogy a jelenlegi törvényes *fedezeti arányok színvonalának a leszállítását ajánlják*. Ennek a felfogásnak kimagasló képviselője Keynes, aki szerint a fedezeti arány kérdése csak konvenció dolog és nem kell tartani attól, hogy leszállítása a közönségnek a bankjegyek jóságába vetett bizalmát megingassa.¹⁷ Kisch és Elkin is a jegybankokról írott munkájában¹⁸ célzást tesznek arra, hogy a törvényes fedezeti arányok leszállítása esetén arany megtakarítás volna elérhető.

E javaslat elfogadása annak az elvnek az elfogadását jelentené, amely szerint az aranyfedezet mérve még aranyvalutás országban is teljesen mellékes. Következetes végiggondolása esetén a fedezeti arányok fokozatos összezsugorodását látjuk magunk előtt, ami a fejlődés későbbi fokain már kérdésessé tenné a valutának aranyvaluta-jellegét. Azaz e javaslat — ha nem is azonos — mindenesetre határos azokkal a javaslatokkal, amelyek az *aranyvaluta teljes feladására* irányulnak és ezért eredményesen csak ezekkel összefüggésben volna tárgyalható.

II.

A háboru utáni angol valutapolitika irányát két főszempont szabta meg. Az egyik az aranyvalutához való mielőbbi visszatérés, a másik az államjegyforgalomnak a bankjegyforgalommal való összeolvasztása volt.

¹⁵ Konrad Mellerovicz: „Open market operations.“ (Bankwissenschaft, 5. Jahrg., 1928., 532. o.)

¹⁶ Sőt Alfred Lansburgh szerint az aranyban való szegénység látszata éppen azért áll elő, mert a jegybankok a nyílt piaci műveletek útján a valutapolitikát az aranymozgalmaktól függetlenül igyekeznek irányítani. Ez az oka ugyanis annak, hogy kisebb aranymozgalmak esetén ezek automatikus kiegyenlítő hatásai nem érvényesülhetnek s így ily célra mindig nagyobb arany mennyiségek igénybevételére van szükség. (Alfred Lansburgh: Gibt es zu wenig Gold? (Die Bank, 1929. Jahrg., 144. o.)

¹⁷ Id. Report, V. Vol., 145—6. o.

¹⁸ C. H. Kisch and W. A. Elkin: Central Banks. London, 1928., 83. o.

Az 1914. évi augusztus 6-i törvény¹⁹ egyfelől felhatalmazta a Bank of England-ot arra, hogy az arannyal nem fedezett bankjegyek kontingensét szükség esetén a kincstár hozzájárulásával tullephesse, másfelől engedélyezte 10 shilling és 1 font címletű *államjegyek* (currency notes) kibocsátását. Míg a jegykontingens tullepésére sohasem került sor, az államjegyek kibocsátása már augusztus 7-én megkezdődött. Ezek törvényes fizetési eszközt képeztek, beválthatók voltak aranyérmékre és fedezetükül arany, bankjegyek, követelés a Bank of England-nál, ezüstérmék és állampapírok szolgáltak. Összegük -- párhuzamosan a hiteleknek ugyancsak a háboru elején megindult megduzzadásával -- már 1919 december végéig -- 356.2 millió fontra emelkedett, amivel szemben csak 28.5 millió font összegű aranyfedezet állott. Az államjegyforgalom emelkedésének arányaira jellemző, hogy ugyanakkor a forgalomban lévő bankjegyek csak 91.3 millió fontot képviseltek. Az államjegyek kibocsátásának a valutára gyakorolt káros hatását fokozta az, hogy a Bank of England a háboru kitörése óta olyan politikát folytatott, amellyel egyfelől morális presszió útján az államjegyeknek és a bankjegyeknek aranyra való beváltását, másfelől a magánosok által való aranykivittelt gyakorlatilag lehetetlenné tette.²⁰ Mindezek hatása alatt a fontárfolyam New Yorkban a 4.866 dolláros paritásról fokozatosan alászállott s 1920 február 4-én 3.20-as mélyponthoz érkezett el.

A fejlődésnek ez az iránya Angliában annál nagyobb aggodalmat keltett, mert a *valutaingadozások* nemcsak a belső gazdasági életében váltak súlyos zavarok forrásává, hanem Londonnak, mint nemzetközi kereskedelmi és pénzügyi központnak a szerepét komolyan veszélyeztették. A kormány, idejekorán felismerve a várható következményeket, már 1918 januárjában egy bizottságot küldött ki Cunliffe lord, a Bank of England akkori kormányzójának, elnöklete alatt, amelynek feladatává tette, hogy javaslatokat terjesszen elő a normális állapotoknak a háboru után való visszaállításához szükséges lépésekre nézve. A bizottság 1918 augusztus 15-én és 1919 december 3-án terjesztette a parlament elé jelentéseit, amelyeknek irányelvei a háboru utáni angol valutapolitika alapjául szolgáltak.²¹

A bizottság legfontosabb feladatként *az aranyvalutához*

¹⁹ Currency and Bank Notes Act, 1914. (4 & 5 Geo. 5. Ch. 14.) An Act to authorise the issue of Currency Notes and to make provision with respect to the Note Issue of Banks. (6th August 1914.)

²⁰ Ezenfelül a kormány 1920 márciusában 1925 december 31-ig terjedő hatállyal az aranykivittelt engedélytől tette függővé.

²¹ First Interim Report of the committee on currency and foreign exchanges after the war. London, 1918. és Final Report of the comm. on curr. and for. exch. after the war. London, 1919.

való mielőbbi visszatérést jelölte meg és ennek előfeltételét elsősorban a jegyforgalom és a hitelek csökkentésében látta. Követve a bizottság ajánlásait,²² a kormány az 1919. évi december 15-i rendeletben kimondotta azt, hogy az államjegyeknek arannyal vagy bankjegyekkel nem fedezett része egyik évben sem haladhatja meg az előző évben mutatkozó maximumot. Ez oda vezetett, hogy az államjegyek végösszege is fokozatosan csökkent s az 1919 végi 356.2 millió fontról 1924 végéig 296.4 millióra szállott alá. Tekintettel arra, hogy ez az eljárás a Bank of England deflációs politikája részéről hatékony támogatásban részesült, a fontárfolyam New Yorkban tartós javulásnak indult és 1925 elején már csak néhány ponttal mozgott a paritás alatt.²³

Egy újabb bizottság, amelyet a kormány 1924 januárjában küldött ki az államjegyek és a bankjegyek összeolvasztása kérdésének a tanulmányozására, 1925 február 5-én a parlament elé terjesztett jelentésében²⁴ az aranyvalutához való visszatérést rövid időn belül megvalósítandó feladatnak mondotta. A fontárfolyam április végéig 4.85-ös színvonalra emelkedett s Churchill pénzügyminiszter április 28-án a parlament elé terjesztette a törvényjavaslatot, amelynek értelmében Anglia az aranyrudvaluta rendszerét fogadja el s amely csakhamar törvényerőre emelkedett.²⁵ A kormány továbbá bejelentette az aranykivitel korlátozó rendszabályoknak az év végével való megszűnését, a Bank of England-nak pedig a valuta védelmére szükséges aranykivitel tekintetében már addig is szabad kezet biztosított.

Ami a valutarendezés befejező műveletét, az államjegyeknek a bankjegyekkel való összeolvasztását illeti, a Cunliffe-bizottság evvel a kérdéssel is behatóan foglalkozott és arra a megállapodásra jutott, hogy erről csak akkor lehet szó, ha egyfelől a Bank aranytartaléka elérte a 150 millió fontot, — amelyet a jövőben a normális minimumnak kell tekinteni — másfelől az arannyal nem fedezett összes jegyek forgalma

²² Id. Interim Report, 10. o. és id. Final Report, 4. o.

²³ Linhardt, a fontárfolyam emelkedésével foglalkozva, nagy jelentőséget tulajdonít a rövidlejáratu amerikai hitelek szerepének is, amelyeket a háboru utáni években a csaknem állandóan magasabb londoni kamatlábak nagy összegekben vonzottak Angliába s amelyek a fontárfolyamot állandóan kedvezően befolyásolták. (Dr. H. Linhardt: Die englische Goldwährung und die Bankreform. (Bankwissenschaft, 5. Jahrg., 1928., 539. o.)

²⁴ Report of the committee on the currency and Bank of England note issues. London, 1925., 6. o. — A bizottság Bradbury-bizottság néven ismeretes, mert az eredetileg kinevezett elnöknek, Austen Chamberlain-nak külügyminiszterré történt kinevezése után az elnökséget Lord Bradbury vette át.

²⁵ Gold Standard Act. (15 & 16 Geo. 5. Ch. 3.) An Act to facilitate the return to a Gold Standard and for purposes connected therewith. (13th May 1925.)

arra az összegre csökkent, amely a tapasztalatok szerint legjobban összeegyeztethető lesz a 150 millió font összegű aranytartalékkal.²⁶ A Bradbury-bizottság ezt a felfogást teljes egészében magáévá tette és azon véleményének adott kifejezést, hogy — amennyiben az arany piac szabadsága 1925 végén helyreáll — 1927 végéig elég tapasztalatot lehet majd szerezni ahhoz, hogy a fiduciárius jegyforgalom összege törvényesen megállapítható legyen és így a reformot 1928 elején végre lehet hajtani.²⁷

Tekintettel arra, hogy az események a várakozásnak megfelelően alakultak, az aranyvaluta kifogástalanul működött és különösen kedvezőtlen mozzanatok pénzügyi téren nem merültek fel, a kormány 1928 elején valóban elérkezettnek látta az időt a reform végrehajtására. A törvényjavaslat, amelyet május elején a parlament elé terjesztett, július 2-án emelkedett törvényerőre²⁸ és ugyanazon év november 22-én lépett életbe. A törvény teljes egészében a Cunliffe- és Bradbury-bizottságok ajánlásain épül fel, figyelmen kívül hagyva a nagy számú és változatos javaslatokat, amelyek a reformmal kapcsolatban a Bank of England egész szervezetét új alapokra kívánták volna helyezni s amelyeknek vezető szempontjaira lentebb még lesz alkalmunk kitérni.

A legnagyobb jelentősége kétségtelenül annak a rendelkezésnek van, amely az államjegyeknek a Bank of England jegyforgalmába való beolvasztása után az arannyal nem fedezendő bankjegyek *kontingensét* az addigi 19.75 millió fontról 260 millióra emeli fel.

A kormányt a kontingens megállapításánál az a megfontolás vezette, hogy a reformnak nem szabad a jegyforgalom kiterjedésére vagy csökkenésére alkalmat adnia és ezért irányadóul azt a jegyforgalmat fogadta el, amely az államjegyek és bankjegyek együttes figyelembevételével már hosszabb idő óta kielégítőnek bizonyult. Noha a kormány ezek szerint visszautasított minden olyan javaslatot, amely magasabb kontingenst kívánt, viszont gondoskodott arról, hogy egy esetleges gazdasági fellendülés a kontingens korlátaiba ne ütközzék vagy hogy ennek finanszírozása céljából ne kelljen a világ aranykészleteire fokozott igényeket támasztani. A törvény ugyanis kimondja azt, hogy ha a Bank a fiduciárius jegyforgalomnak bizonyos összeggel való *felemelését* bármikor szükségesnek látná, a kormány erre a Banknak felhatalmazást adhat. A felhatalmazás hat hónapra szól és többször megújítható, azonban két évi tartamon túl csak a parlament hozzájárulásával.

²⁶ Id. Cunliffe Interim Report, 10. o.

²⁷ Id. Bradbury Report, 10. o.

²⁸ Id. Currency and Bank Notes Act, 1928.

Sir Laming Worthington-Evans-nak, a pénzügyminisztert helyettesítő hadügyminiszternek, a parlamenti tárgyalás alkalmával tett nyilatkozataiból kitűnik e rendelkezés rendkívüli nemzetközi jelentősége. Eszerint ugyanis a törvény nemcsak azt célozza, hogy a pénzügyi válság idején a Bank vevő szükség esetén ehhez a mentéshez folyamodjék, hanem intézkedni kíván arra az esetre is, ha a külföldi bankok követeléseiket nagyobb tételekben realizálnák, vagy pedig az *arany* után az egész világon folyó harc nagyobb mereteket öltene. Ilyenkor ugyanis Anglia, a kontingens változatlan fenntartása mellett, vagy nem volna képes a külföld részéről vele szemben jogosan támasztott igényeket kielégíteni és így nemzetközi pozíciója csorbát szenvedne, vagy pedig saját közgazdaságát a külföldi igénylések következtében teljesen indokolatlan és veszedelmessé válható nélkülözéseknek volna kénytelen kitenni. Fenti nyilatkozatoknak különös súlyt ad a hadügyminiszternek a parlamentben egy más alkalommal tett közlése, amely szerint a Bank of England kormányzója felhatalmazta annak a kijelentésére, hogy ez a nyilatkozat teljesen fedi a Bank nézeteit. A miniszter nyilatkozataiban egyébként annak az aggodalomnak a visszhangját is megtaláljuk, amely szerint az aranykészletek emelkedése nem fog tudni lépést tartani a gazdasági forgalom természetes kiterjedésével. A kontingens felemelésének egyik indokául ugyanis éppen a gazdasági forgalom kiterjedését jelöli meg, amennyiben ez nem spekulációval, hanem az üzletmenet javulásával és jobb megélhetési viszonyokkal lesz összefüggésben.

A kormány előrelátására vall, hogy intézkedni óhajtott arra az esetre is, ha másfelől a nemzetközi aranymozgalom valamilyen okból hosszabb ideig Anglia felé irányulna, a fizetése eszközök kiterjedése pedig nem volna kívánatos. Ilyenkor ugyanis a Bank a kincstárral egyetértésben a fiduciárius jegyforgalmat bizonyos összeggel *leszállíthatja*, ami általa az aranybehozatal hatását ellensúlyozza.

Igy Angliában a kontingens megváltoztatásának a lehetősége útján maga a törvény ad a Bank kezébe fegyvert az aranykivitel vagy aranybehozatal nem kívánt hatásainak az ellensúlyozására és ezáltal közvetve kibővíti a *nyílt piaci műveletek* ily célra való alkalmazásának a határát is. Amennyiben ugyanis valamely jegybank az aranymozgalom hatásainak az ellensúlyozására nyílt piaci műveletekhez folyamodik, a fedezeti viszonyok erős eltolódása következik be, éppen azért, mert a bank a fizetési eszközök forgalmában nem engedí érvényesülni az aranykészlet változásainak megfelelő változásokat. Ez az a körülmény, amely a nyílt piaci műveletek alkalmazásának e téren is határt szab. Ha azonban a banknak módjában van a fedezeti előírásokat megváltoztatni, ev-

vel arányban bővül a nyílt piaci műveletek alkalmazásának a lehetősége is. Különösen nagy jelentőségű ez Angliában, ahol az ország nemzetközi arany piac jellegéből kifolyólag a nyílt piaci műveletek a jegybank politikájában néha igen nagy szerepet játszanak.²⁹

Nemcsak az angol bank- és valutapolitikára nézve nagy fontosságu, hanem az egész aranykérdés jövő alakulása szempontjából figyelemre méltó a törvénynek az a rendelkezése, amely az *aranykészletnek a jegybankban fokozott összpontosítását* van hivatva előmozdítani. Eszerint Angliában mindenki, akinek 10.000 fofnt értéket meghaladó aranyérmék vagy aranyrudak vannak birtokában, köteles ezt a Bank of England felszólítására a Banknak eladni, kivéve azt a részt, amelyre közvetlen kivitel vagy ipari feldolgozás céljára szüksége van. Ennek a rendelkezésnek a jelentőségét Angliában fokozza az a körülmény, hogy itt a magánbankok még mindig tartanak bizonyos összegű aranykészleteket s a törvény főképp azt kívánta lehetővé tenni, hogy szükség esetén ezek is a Bank of England rendelkezése alá kerülhessenek.

Ami a fiduciárius jegyforgalom fedezetét illeti, a törvény akként intézkedett, hogy az államjegyek fedezetéül szolgáló aktívákat, tehát a bankjegyeket, ezüstérméket és az állampapirokból annyit, amennyi a fiduciárius jegyforgalom fedezésére szükséges, át kell adni a Bank jegykibocsátó osztályának.³⁰ Evvel kapcsolatban kimondotta azt, hogy a fiduciárius jegyforgalom fedezetébe — szemben az eddigi állapotokkal — *ezüstérmék* is beszámíthatók legfeljebb 5½ millió font összegben. A törvény szövegéből azonban nem tűnik ki egy alapvető jelentőségű újítás, amelyre csak a kormány képviselői tettek célzásokat a parlamenti vita alkalmával. Worthington-Evans, a pénzügyminisztert helyettesítő hadügyminiszter és Samuel pénzügyi államtitkár ugyanis mindketten kijelentették, hogy a törvény szövege, amely csak „értékpapirokról“ (securities) beszél, nem zárja ki azt, hogy a jegyfedezetbe *kereskedelmi váltók* is beszámíthatók legyenek. Hasonlóképp az Economist is azon véleményének ad kifejezést, hogy a reform

²⁹ Az 1928. év első nyolc hónapjában az állandó aranybehozatali többlet következtében a Bank of England aranykészlete a január 4-i 152.3 millió fontról szeptember 12-ig 176.6 millióra emelkedett, majd a fejlődés iránya megváltozott s december 19-ig az aranykészlet 155.5 millióra szállott alá. Hogy ennek dacára a jegyforgalom és a letétek összegében a szezonszerű változásokon kívül nagyobb eltolódások nem következtek be és a bankkamatláb az egész év folyamán változatlanul volt tartható, ez a nyílt piaci műveletek helyes alkalmazásának köszönhető, aminek következtében az állampapírok összege a megfelelő időszakokban 48.3 millió fontról 27.1 millióra csökkent, majd 57.8 millióra emelkedett.

³⁰ Az államjegyek aranyfedezetét, amely az eredeti 28.5 millió fontról 1922-ben 27 millióra csökkent, a Bank már 1925-ben, az aranyvalutához való visszatéréskor, átvette bankjegyek ellenében.

végrehajtása után a jegyfedezet — ha csekély összegben is — kereskedelmi váltókat is magában foglal.³¹ Ez a gyakorlat egyértelmű annak a mindeddig követett elvnek a feladásával, amely szerint a fiduciárius jegyforgalom fedezetéül csak az államadósság és állampapírok szolgálhatnak és erős közeledést jelent a kontinentális jegybankrendszerek szelleme felé.

Noha a törvény teljesen figyelmen kívül hagyta mindazokat a javaslatokat, amelyek a Bank szervezetének a módosítására, így különösen az állami befolyás erősítésére irányultak, az államjegyforgalom átruházásának a ténye olyan rendelkezéseket tett szükségessé, amelyek a *Bank és a kincstár között igen szoros kapcsolatot* létesítenek. A törvény ugyanis — kiindulva abból, hogy nem volna indokolt az, hogy az államjegyforgalom átvétele folytán a Bank haszna növekedjék — kimondotta azt, hogy a jegykibocsátó osztály egész nyeresége a kincstárt illeti; továbbá, hogy a jövedelmi adó szempontjából a jegykibocsátó osztály jövedelmeit úgy kell tekinteni, mint a kincstár jövedelmét és ennek megfelelően felmentette a Bankot mindennemű fizetés alól, amelyet a bankjegyeket terhelő bélyegilleték megváltása fejében addig teljesített. Mint-hogy a jegykibocsátó osztályban lévő értékpapírok semmiféle korlátozásnak nincsenek alávetve, ezek a bankosztály értékpapírjaival tetszés szerint kicserélhetők, aminek folytán a jegykibocsátó osztály nyeresége módosul. A Bank feladata e téren éppen a jövedelmező aktíváknak olyan elosztásában áll, hogy a kincstár részesedése és a részvényesek részesedése között mindig méltányos arány álljon fenn.

Ami a *heti kimutatások* formáját illeti, amely 1844 óta változatlan volt s amely mind hevesebb kritikák középpontjában állott, a törvény semmiféle változtatásra sem kötelezte a Bankot, csupán megengedte azt, hogy végrehajtsa azokat a módosításokat, amelyek a törvény egyéb rendelkezéseinél fogva szükségessé válnak. A Bank — figyelembe véve a közvélemény részéről nyilvánított óhajításokat — önként vállalkozott bizonyos tételeknek a részletezésére, amelyre azonban kötelezve nincs s így, ha ez rá nézve bármikor kényelmetlenné válnék, saját elhatározásából be is szüntetheti.

Ezeknek az újításoknak a szemléltetése, de az egész reformművelet könnyebb áttekintése céljából is, szembeállítjuk egymással egyfelől az államjegyekről szóló utolsó, 1928 november 21-i kimutatást és az ugyanazon napi bankkimutatást, másfelől az 1928 november 28-i bankkimutatást, amely már az egyesített jegyforgalmat tünteti fel.

³¹ The new Bank Return. (The Economist, CVII. Vol., 1928., 986. o.)

Az államjegyforgalomról való utolsó, 1928 november 1-i kimutatás.

	font		font
Forgalomban lévő jegyek	266,624.130	Bankjegyek.....	56,250.000
„ „ bizonyl.	18,880.000	Arany.....	—
Behívott, de még meg nem semmisített jegyek	1,246.367	Ezüstérmék.....	5,250.000
Tartalékszámlla.....	12,151.350	Állampapírok.....	237,401.847
		Követelés a Bank of Eng- land-nál.	—
	<u>298,901.847³²</u>		<u>298.901.847</u>

Az 1928 november 21-i bankkimutatás.

Jegykibocsátó osztály.

	font		font
Kibocsátott jegyek.....	180,964.085	Államadósság	111,015.100
		Egyéb értékpapírok	8,734.900
		Aranyérmék és a anyrudak	161,214.085
	<u>180,964.085</u>		<u>180,964.085</u>

Bankosztály.

	font		font
Alaptőke	14,553.000	Állampapírok	48,340.327
Tartalék	3,204.147	Egyéb értékpapírok	34,757.491
Közttestületetek letétei.	14,898.189	Bankjegyek.....	48,161.710
Egyéb letétek.....	99,472.105	Arany és ezüstérmék.....	870.504
Hét napos és egyéb el- fogapványok	2.591		
	<u>132,130.032</u>		<u>132,130.032</u>

Az 1928 november 28-i bankkimutatás, amely az államjegyfor-
galom beolvasztása után az első bankkimutatás.

Jegykibocsátó osztály.

	font		font
Kibocsátott jegyek :		Államadósság	11,015.100
Forgalomban	367,001.148	Egyéb állampapírok.....	233,568.550
A bankosztályban ...	52,087.797	Egyéb értékpapírok	10,176.193
		Ezüstérmék.....	5,240.157
		A fiduciárius jegyforgalom összege.....	260,000.000
		Aranyérmék és aranyrudak	159,088.945
	<u>419,088.945</u>		<u>419,088.945</u>

³² Az államjegyforgalmat az első három tétel alkotja s így ezen a napon 286,750.497 fontot képviselt.

Bankosztály.

	font		font
Alaptőke	14,553.000	Állampapírok	52,180.327
Tartalék	3,254.001	Egyéb értékpapírok :	
Köztisztulások letétei ...	21,452.051	Leszámi-	
Egyéb letétek :		tolások és	
Bankárok		előlegek	13,586.293
letétei	62,379.409	Értékpapírok .	20,214.855
Egyéb		Bankjegyek	52,087.797
számlák ...	37,185.203	Arany és ezüstérmek	757.041
Hét napos és egyéb el-			
fogadványok	2.649		
	<hr/>		<hr/>
	138,826.313		138,826.313

Amint az új bankkimutatásból kitűnik, a Bank önként vállalkozott arra, hogy — engedve a City régi óhajlásának — a bankok letéteit külön kimutatassa s így a pénzpiac mindenkor helyzetének a megítélésére értékes támaszpontot nyújtson.³³ Ha továbbá a clearing-bankok által havonként kimutatott készpénz- és készpénzjellegű tartalékból a Bank of England-nál tartott bankletéteket levonjuk, megközelítő adatot kapunk arra nézve, hogy a forgalomban lévő érmékből és bankjegyekből a bankok mennyit tartanak maguknál és így mennyi van a közönség kezében.

Az „egyéb értékpapírok“ tételének egyfelől „leszámitolások és előlegek“, másfelől „értékpapírok“ tételére való szétválasztása mélyebb bepillantást enged a Bank politikájába, különösen pedig a nyílt piaci műveletek vitelébe. Eddig ugyanis az elfogadványoknak úgy a Bank saját kezdeményezésére, mint az ügyfelek kívánságára való vásárlása egyformán csak az „egyéb értékpapírok“ gyűjtő tételének a változásaiban tükröződött vissza s így e változások eredete homályban maradt. A tétel szétválasztása azonban arra enged következtetni, hogy ezentúl a nyílt piacon saját elhatározásból vásárolt elfogadványokat a Bank az „értékpapírok“ között, míg az ügyfelek kívánságára leszámitolt váltókat a „leszámitolások“ között fogja kimutatni, úgy, hogy az „értékpapírok“ tétele az állampapírok tételével együtt most már a nyílt piaci műveletek vitelét meglehetősen hűséggel fogja visszatükrözni.³⁴

Az államjegyforgalom beolvasztása mellett főképp ezeknek az újításoknak köszönhető az, hogy a Bank of England kimutatásai, amelyek régi jelentőségüket különösen a háború kitörése óta teljesen elvesztették, az üzleti élet számára ismét a legfontosabb irányadóul szolgálnak.

³³ A Bank helyzetével foglalkozó parlamenti okmányok 1878-ig a Bank helyzetéről részletes heti statisztikákat tettek közzé, amelyek a bankárok letéteit külön feltüntették. Ettől kezdve azonban egészen az 1928. évi reformig ezek összegéről nem lehetett felvilágosítást kapni.

³⁴ Id. The new Bank Return, 987. o.

III.

A Cunliffe- és a Bradbury-bizottságok jelentései, amelyek az angol bankreform alapjául szolgáltak, nem az egyetlen felfogást képviselték, amely Angliában a jegybankügy rendezésére nézve fennállott. A súlyos és sokáig húzódló válság, amelyet Anglia közgazdaságának az aranyvalutához való visszatérés érdekében el kellett szenvednie, s amely azóta sem tudott a gazdasági fellendülés időszakának helyet adni, a valutapolitikai kérdéseket az érdeklődés előterébe állította. Míg azelőtt Angliában a jegybankpolitika vitele iránt a közönség körében bizonyos nemtörődömség uralkodott, az utóbi években az erre vonatkozó tanácskozások és javaslatok tekintetében szokatlan termékenységgel találkozunk.

A jegybankpolitika és a jegybankügyi törvényhozás ellen felhangzó igen komoly kritikákra az alkalmat kétségtelesen egyfelől a gazdasági válságnak a jegybankpolitikával való kapcsolatba hozatala, másfelől az előkészületben lévő bankreform adta meg. Mélyebb alapjukat azonban abban az aggodalomban kell látnunk, hogy az *arany* után a jövőben az egész világon valószínűleg egyre hevesebben folyó harc során a külföld nem fog-e a Bank of England-dal szemben olyan igényeket támasztani, amelyek a belföldnek fizetési eszközökkel való ellátását csorbítanák.

Keynes legalább 200—300 millió fontra becsüli azokat a *bármikor realizálható követeléseket*, amelyeket Anglia nemzetközi bankári tevékenységéből kifolyólag külföldiek Londonban tartanak.³⁵ Evvel szemben a Bank of England aranytartalékának az a része, amelyet a jegyfedezet nem vesz igénybe, az 1928. évi november 28-i kimutatás szerint — mikor a Bank pozíciója az év folyamán a legerősebbek egyike volt — 52 millió fontot képviselt, ami, ha a külföldiek követeléseit 250 millió fonttal vesszük, a 20%-ot csak kevéssel haladja meg. Ennek az aránynak a ki nem elégitő volta már akkor is kitűnik, ha az Egyesült-Államok e tekintetben való helyzetét vizsgáljuk. A külföldiek rövid lejáratu követeléseit itt 1928 végén 2912 millió dollárt képviseltek.³⁶ Ha a Reservebankok aranykészletéből levonjuk azt az összeget, amelyek a bankjegyek 40%-os és a letétek 35%-os fedezetéhez szükséges,³⁷ 1043 millió dollárt kapunk,³⁸ ami — dacára az 1927. és

³⁵ J. M. Keynes: The amalgamation of the British note issues. (The Economic Journal, XXXVIII. Vol., 1928., 325. o.)

³⁶ Monthly Review of credit and business conditions. Federal Reserve Bank, New York. 1929., May 1., 36. o.

³⁷ Ámbár a letétek fedezete nemcsak aranyból, hanem bármilyen törvényes fizetési eszközből állhat.

³⁸ Itt alapul a Reserve bankok 1928. évi december 19-i kimutatása szolgált, mivel ekkor az évvégi expanzió még nem jelentkezett. (Federal Reserve Bulletin, 1929. January, 44. és 46. o.)

1928. évek összesen mintegy 500 millió dollár összegű tiszta aranyveszteségének — a külföldiek követeléseinek még mindig több mint 35%-át teszi ki.³⁹

De emellett valószínű az, hogy az általános tőkepusztulás folytán a nemzetközi tőkepiacoknak még évtizedekig fokozott hiteligenyeket kell majd kielégíteniök. Noha a nemzetközi finanszírozás terén az Egyesült-Államok az utóbbi években némileg háttérbe szorították Angliát, a *külföldi tőkebefektetések* végösszegét nézve, Anglia megőrizte vezető pozícióját. Sir Robert Kindersley beható vizsgálódások alapján Anglia 1927 végi összes kinyomozható külföldi tőkebefektetéseit 3990 millió fontra becsülte,⁴⁰ amivel szemben az Egyesült-Államok összes külföldi tőkebefektetéseit 1928 végén mintegy 14.600 millió dollárt, azaz kereken 3 milliárd fontot tettek ki.⁴¹ Ami pedig a jövőt illeti, ha az Egyesült-Államok a tőzsdei spekuláció elmúltával vissza fogják is nyerni képességüket a nemzetközi hiteligenyek kielégítésére, bizonyos az, hogy Anglia e téren a jövőben is döntő fontosságú szerepet fog játszani.

Mindezeken felül London *nemzetközi arany piac* jellege állandó élénk aranyozgalmak forrása, amelyek részben szintén a Bank of England aranykészletének a hullámzásaiban tükröződnek vissza.

Noha fenti tényezők a belföldi gazdasági és pénzügyi helyzettel általában semmiféle összefüggésben nincsenek, mégis erős eltolódásokhoz vezetnek a Bank aranykészletében, amelyek közvetlenül a *belföldnek fizetési eszközökkel való el-*

³⁹ Arra nézve, hogy az aranytartalékok milyen arányban állanak a jegyforgalom és a jegybankoknál, valamint az összes bankoknál lévő letétek összegéhez, érdekes számításokat közölt Charles Mitchell, a National City Bank elnöke, a londoni American Chamber of Commerce-ben 1928. szeptember havában tartott előadásában. Mitchell azt igyekezett bizonyítani, hogy az Egyesült-Államok az 1927. és 1928. évek aranykivitele következtében kedvezőtlenebb helyzetbe jutottak e tekintetben, mint Anglia és ezt az arányt az Egyesült-Államokra nézve 1928 július 1-én 6.50%-ban, Angliára nézve 1927 december 31-én 7.53%-ban állapította meg. Az Economist azonban igen helyesen mutat rá arra a hibás eljárásra, hogy Mitchell a Bank of England bankosztályának a tartalékát is az aranykészlethez számította. Helyesen számítva az angliai arányszám fenti napon csak 6.19% volt. (Some current gold problems. (The Economist. CVII. Vol., 1928., 785. o.)

⁴⁰ Sir Robert Kindersley: A new study of British foreign investments (The Economic Journal, XXXIX. Vol., 1929., 19. o.)

⁴¹ Lamont amerikai kereskedelemügyi miniszter az Egyesült-Államoknak a külfölddel szemben fennálló összes követeléseit 1928 végén — a háborus adósságok figyelembevételével és az összes tartozások levonása után — nem egészen 9 milliárd dollárra, míg az Egyesült-Államokban befektetett összes hosszulejáratu külföldi tőkét mintegy 4 milliárd dollárra becsülte. (Federal Reserve Bulletin, 1929. July, 442. o.) Ha e kettő összegéhez hozzáadjuk az Egyesült-Államok rövidlejáratu eladósodásának netto-összegét, amely 1638 millió dollárt tett ki, 14.600 millió dollárt kapunk, ami tehát az összes külföldi tőkebefektetéseket képviseli.

látására hatnak vissza. Ha a jegybankrendszer elég rugalmas ahhoz, hogy e hatásokat a belföldnek tompítva adja tovább, akkor a nemzetközi pozícióból folyó kötelezettségeknek az ország kifogástalanul meg tud felelni, anélkül, hogy ezért a belföldi közgazdaságnak áldozatokat kellene hoznia. Ha azonban ez a rugalmasság nincs meg, akkor a nemzetközi pénzügyi műveletek egészen indokolatlanul a belföldi helyzetet is megrázkódtatásoknak teszik ki.

A merev angol jegybankrendszer, amely az aranykészlet változásaival párhuzamosan a kibocsátott bankjegyek összegében is azonos változásokat kíván, e tekintetben kétségtelenül sok támadható felületet szolgáltat. Ez a rendszer — az aranykészlet megfelelő emelkedése nélkül — rendkívül *megnehezíti egy esetleges gazdasági fellendülés finanszírozását*, még akkor is, ha külföldi igények zavarólag nem hatnak közre. Az 1928. év elején megalakult Conference on Industrial Reorganisation and Industrial Relations, amely a munkaadók és szakszervezetek képviselőiből áll, még a bankreformról szóló törvény javaslat benyújtása előtt. 1928 ápr. 12-én, egyfelől Lord Melchett, másfelől Ben Turner aláírásával, emlékiratot intézett a kormányhoz, amely a gazdasági pangást főképp a valuta- és hitelpolitika rugalmasságának a hiányára vezeti vissza. Eszerint a jegybankrendszer megengedi ugyan a fizetési eszközök olyan kiterjedését, hogy ez egy gazdasági fellendülés alapjait megadja; amint azonban ennek hatásai az összes viszonylatokban, tehát a munkabérek, jövedelmek, a fogyasztás stb. terén jelentkeznének, a Bank az expanzió további finanszírozására képtelen. Hasonlóképpen a munkáspárt 1928 szeptember havában közzétett kiegészítő programjában a munkanélküliségért nagyrészt a jegybankpolitikát teszi felelőssé, amely az ipar hitelszükségletének a teljes kielégítését sohasem biztosítja.

Az angol jegybankpolitikának ez a kétségtelen merevsége, amely a Peel-akta jegyfedezeti rendszerének a változatlan fenntartásával jár együtt, súlyosbíva jelentkezik, akkor, ha nemzetközi pénzügyi műveletek is kedvezőtlenül befolyásolják a belföldi igények kielégítését. Ez a hatás annál indokolatlanabb, mert közvetlenül a *bankjegyforgalmat* érinti, amely Angliában csak a kislejtes, azaz főképp a kisebb személyes szolgálatok és a munkabérek fizetésére szolgál, tehát csak hal-

vány visszatükrözője az összes fizetési eszközök változásainak.⁴²

Az a kívánság, hogy egy esetleges gazdasági fellendü-

⁴² Hogy Angliában és általában minden országban a jegyforgalom mennyiben szolgál az egészen kis fizetések lebonyolítására, erre nézve igen jellemző az a viszony, amely az egyes címletek forgalma között fennáll, mert ebből kitűnik az, hogy az illető országban a jegyforgalomnak a kis fizetések vagy a nagyobb műveletek lebonyolításánál van-e fontosabb szerepe. Ebből viszont következtetni lehet a készpénz-kimélő fizetési forgalom elterjedtségére, mert a csekkkel, átutalással stb. való fizetés elsősorban a nagyobb címleteket teszi feleslegessé. Az egyes országoknak e tekintetben való összehasonlításánál kétségtelenül zavarólag hat a váltópénz-forgalom különbözősége (az aranyérmek, ha vannak is a bankok vagy a közönség kezében, fizetésnél nem használatosak s így elhanyagolhatók) és az a körülmény, hogy a különböző országok címletei által képviselt értékek nem felelnek meg pontosan egymásnak. Mégis egy ilyen összehasonlítás alkalmas arra, hogy megközelítő képet adjon az egyes országokban e téren fennálló viszonyokról.

Angliában 1928 november 21-én a bankjegyforgalom, amely 5 font összegű és ennél nagyobb címletekből áll, volt 76.5 millió font = 21.1% ;
Az államjegyforgalom, amely 10 shilling és 1 font összegű címletekből áll, volt 286.7 millió font = 78.9% ;
363.2 millió font = 100.0% :

Franciaországban az 1928 december 22-én forgalomban volt bankjegyekből esett: 500 franc összegű és ennél nagyobb címletekre 33.8 milliárd fr. = 54.3% ;
100 franc összegű és ennél kisebb címletekre 28.4 milliárd fr. = 45.7% ;
62.2 milliárd fr. = 100.0% :

(Compte rendu des opérations de la Banque de France pendant l'année 1928., 42. o.)
Németországban az 1928 december 31-én forgalomban volt bankjegyekből (a magánjegybankok 187.3 millió márka összegű jegyforgalmának figyelmen kívül hagyásával) és járadékbankjegyekből esett: 100 márka összegű és ennél nagyobb címletekre 1267.2 millió M. = 23.2% ;
50 márka összegű és ennél kisebb címletekre 4192.8 millió M. = 76.8% ;
5460.0 millió M. = 100.0% :

(Verwaltungsbericht der Reichsbank für das Jahr 1928., 10. és 25. o.)
Magyarországon az 1928 december 31-én forgalomban volt bankjegyekből esett: 100 pengő, illetőleg 1 millió korona összegű és ennél nagyobb címletekre 283.5 millió P. = 55.2% ;
50 pengő, illetőleg 500.000 korona összegű és ennél kisebb címletekre 230.0 millió P. = 44.8% ;
513.5 millió P. = 100.0% :

(A Magyar Nemzeti Bank közgyűlésének V. rendes évi ülése, 22—23. o.)

Látható, hogy a kis címletek angliai magas arányszámát csak a németországi arányszám közelíti meg, ami a Birodalmi Banknak a giroforgalom minél tökéletesebb kiépítésére irányuló, már a háború előtt nagy eréllyel üzött politikájában találja magyarázatát.

lésnek ne álljon utjában a jegybankrendszer merevsége, vagy hogy a külföld aranyelvonásai a belföldi gazdasági helyzetet károsan ne befolyásolják, olyan javaslatoknak a forrása lett, amelyek szívesen látták volna a fiduciárius jegyforgalom kontingensének 260 millió fontnál *magasabb* összegben való megállapítását. A munkáspárt az alsóházi vita alkalmával a kontingensnek 15 millió fonttal való felemelését szerette volna keresztülvinni. A kormány ezt — általános valutapolitikai megjegyzéseken kívül — avval utasította vissza, hogy ennek megvalósítása ugyanannyi értékpapírnak a bankosztályból a jegykibocsátó osztályba való átutalását tenné szükségessé; ez pedig a Bank hasznát csökkentené, tekintettel arra, hogy a jegykibocsátó osztály nyeresége a kormányt illeti. Keynes gunyosan jegyzi meg, hogy ez az első észszerű magyarázat arra, hogy miért kívánja a Bank a fiduciárius jegyforgalmat olyan alacsonyan tartani, hogy ennek következtében nemzetközi pozíciója is gyengül.⁴³ Ő maga — csatlakozva evvel Mac Kennának számos beszédben és cikkben kifejtett gondolatához — a kontingenst 300 millió fontra óhajtaná felemelni vagy pedig a kontingens intézménye helyett javasolja egy minimális — a jelenleginél lényegesen alacsonyabb — aranykészlet megállapítását, mert így a tényleges és a minimális aranykészlet között fennálló különbség mindig biztosítaná a Bank politikájában a szükséges rugalmasságot.

A kontinentális jegybankok, különösen pedig a Federal Reserve-bankok példája Angliában is hivatkozott szerzett annak a felfogásnak, amely a jegybankpolitika helyes vitelét leginkább a *hányadfedezeti rendszer* alapján látja biztosítottnak és ettől az angol jegybankrendszer merevségének a megszűnését reméli. Ezek a törekvések azonban Angliában abban a hibában szenvednek, hogy ennek a rendszernek csak az egyik oldalát helyezik előtérbe és pedig a fokozott ezpanzió lehetőségét és nem méltányolják kellőképen azt, hogy aranyveszteségek esetén viszont nemcsak az elvesztett arannyal egyenlő értékű, hanem többszörös összegű fizetési eszközöknek a forgalomból való bevonása válik szükségessé, ami Anglia élénk nemzetközi aranymozgalma mellett a belföldi közgazdaságot a jelenleginél is hevesebb megrázkódtatásoknak tenné ki. A hányadfedezeti rendszernek Angliában való bevezetése ellen egyébként már a Cunliffe-bizottság is állást foglalt,⁴⁴ amikor rámutatott arra, hogy ha a hányadfedezeti rendszer mellett a jegyforgalom lényegesen a megengedett összeg alatt mozog, akkor a rendszer egyáltalában nem hatékony; ha viszont ezt megközelelti, akkor Angliában fenti okból könnyen veszedelmessé vál-

⁴³ Id. értekezés, 327. o.

⁴⁴ Id. Cunliffe Interim Report, 8. o.

hat.⁴⁵ Sőt, ami a jelen helyzetet illeti, Anglia még annak az előnynek sem láthatná hasznát, amely a hányadfedezeti rendszerrel járó esetleges expanzió lehetőségében áll, tekintettel arra, hogy a Bank of England aranykészletének az összes jegyforgalom és a letétek összegéhez való aránya az utóbbi években nagyobb mérvű expanziót egyáltalában nem engedett volna meg. Az államjegyek beolvasztása utáni első, az 1928. évi november 28-i kimutatásban a mintegy 160 millió font összegű aranykészlettel a jegyforgalomnak és a letéteknek 488 milliónyi összege áll szemben, amiből nem is egészen 33%-os arány adódik. Ez még a kontinentális jegybankok szemszögéből nézve is igen szerénynek mondható, különösen aggasztó színben tűnnék fel azonban Anglia esetében, amelynek állandóan nagy külföldi igénylésekre kell készen állania.

A hányadfedezet bevezetésére irányuló törekvések Angliában annál kevésbé találkozhattak rokonszenvvel, mert természetesen egybekapcsolva kellett jelentkezniük avval a kivánsággal, amely a *jegy kibocsátó osztály és a bankosztály egyesítésére* irányul. A két osztály különállása pedig nemcsak a Peel-aktának az egyik alapköve, hanem egyben az az intézmény, amely lehetővé tette, hogy a jegybankpolitika — a jegy kibocsátás merevsége dacára — lépést tudjon tartani a gazdasági fejlődéssel és alkalmazkodni tudjon a változó szükségletekhez. A Peel-akta ugyanakkor, amikor a jegy kibocsátást szigorú szabályozás tárgyává tette, nem intézkedett a nyújtható hitelekre nézve, amivel teljesen a Bank belátására bízta azt, hogy azonnal esedékes kötelezettségei és a bankosztályban lévő készpénzfartalék között milyen arányt tart fenn. Mint-hogy Angliában a készpénzzel való fizetés teljesen alárendelt jelentőségű, a fizetési eszközökben való fokozott szükséglet kielégítéséhez elsősorban a bankkövetelések emelkedése szükséges. A bankkövetelések fedezetéül pedig az egyes bankokban épen úgy szolgálhatnak arany és bankjegyek, mint a Bank of England-nál fennálló követelés mely utóbbinak a gvarapítása törvényes korlátokba nem ütközik. Ez az a körülmény, amely a jegybankrendszer merevségét a gyakorlatban ellensúlyozza és a jegybankpolitikában biztosítja a szükséges *rugalmasságot*. Lord Bradbury az indiai valutareform ügyében kiküldött bizottság előtt tett nyilatkozatában a bankosztály szerepét az ütköző szerepéhez hasonlította, mert erősen tom-

⁴⁵ Noha a háború utáni években az Egyesült-Államok is szabad arany-piacca és nemzetközi hitelezővé fejlődtek, itt a hányadfedezeti rendszer mindaddig nem vált zavarok forrásává, tekintettel arra, hogy a Reserve bankok aranykészletei állandóan igen jelentékenyen meghaladják azt az összeget, amely a bankjegyeknek és a letéteknek a törvényben előírt fedezetéhez szükséges volna.

pitja az aranyozgalmaknak a hitelellátásra gyakorolt hatá-
sait.⁴⁶

Noha a Bank of England a bankosztály készpénztarta-
léka és a letétek közti arányt likviditásának megóvása érdeké-
ben igyekszik mindig kielégítő színvonalon tartani, e tekintet-
ben igen *heves ingadozásoknak* enged teret. 1926-ban ez az
arány 15.3%-ig csökkent, legmagasabb színvonala 30.2% volt:
1927 folyamán 20.5% és 34.2% között ingadozott, majd 1928
szeptember 12-én elérte az utóbbi években legmagasabb
55.1%-ot.⁴⁷ Az államjegyforgalom beolvasztása után jogosan
lehetett tartani attól, hogy ezek az eltolódások még erősebbek
lesznek, tekintettel arra, hogy a jegyforgalom szezonzerű
megduzzadásai, amelyek azelőtt nagyrészt az államjegyek ter-
hére estek — ezek kisebb cimleteinél fogva — most teljes egé-
szükben a Bank of England jegyforgalmát érintik. Evvel
szemben pedig a bankosztály jegytartaléka a beolvasztás kö-
vetkeztében nem változott, mivel a 260 millió font összegű
jegykontingens egyáltalában nem engedte meg a jegykibocsá-
tás felemelését. 1926 november 24-től december 22-ig az összes
jegyforgalomnak 16¼ millió font összegű kiterjedéséből 13 az
államjegyekre esett s csak 3¼ a bankjegyekre; 1927 november
23-től december 21-ig az államjegyekben 7½, a bankjegyekben
3½ millió font összegű emelkedés mutatkozott. 1928 novem-
ber 28-tól december 26-ig azonban már az egész, 21¼ millió
font összegű kiterjedés a bankjegyeket érintette s minthogy
ennek hatását az aranykészletnek 5¾ millióval való csökke-
nése még fokozta, a tartalék és letétek közti arány, amely no-
vember 28-án még 43.7% volt, december 26-ig 21.5%-ra esett
le, ami az év legalacsonyabb arányszámát képviseli; viszont
1929 január 9-ig az arány már 38.9%-ra emelkedett.

A kritikák közül, amelyek a jegykibocsátás és a hitelel-
látás szabályozása ellen felhangzottak, kétségtelenül bizonyos
jogosultsága van egyfelől annak a felfogásnak, amely a kül-
föld részéről való aranyigényléseknek a belföldi gazdasági
viszonyokra való közvetlen befolyását veszedelmesnek tartja,

⁴⁶ Id. Report on Indian Currency and Finance, V. Vol., 209. o.

⁴⁷ A rugalmasságot, amelyet ez a körülmény a hitelellátásnak bizto-
sít, fokozza az, hogy — szemben az amerikai rendszerrel — az angliai
bankok semmiféle törvényes szabályhoz sincsenek kötve azon arányra nézve,
amely készpénztartalékuk és a náluk lévő letétek között fennáll. Itt csu-
pán — az Angliában mindenestre erős kényszert jelentő — hagyomány
és szokás az, amely a bankok politikáját e tekintetben korlátok közé szo-
rítja. Mikor az utóbbi években egyes bankok hiába igyekeztek rávenni a
Bank of England-ot bőkezűbb hitelpolitika folytatására, saját maguk tették
lehetővé a hitelek bizonyos mérvű kiterjesztését, azáltal, hogy a készpénz-
tartalékuk és a náluk lévő letétek közti aránnyal fokozatosan némileg
alászálltak. Ez az arány a tiz clearing-banknál, december havi átlagot
véve, 1925-ben 12.1%, 1926-ban 12.0%, 1927-ben 11.7% és 1928-ban 11.2%
volt.

másfelől pedig annak az álláspontnak, amely szerint a 260 millió font összegű jegykontingens mellett a bankosztály tartaléka sürgősséggel mindig olyan alacsony, hogy fenti arányszámra viszonylag jelentéktelen bankjegyigénylések is igen hevesen hatnak vissza. Ami a külföldi aranyelvonások zavaró hatását illeti, itt már bizonyos mértékig a nyílt piaci műveletek is alkalmasak arra, hogy e hatásokat mérsékeljék. A törvénynek az a rendelkezése pedig, amely a *jegykontingens felemelését* kivételes esetekben megengedi, ha fenti aggodalmakat nem is oszlatja el teljesen, ezekkel szemben bizonyára megnyugtatólag hat. Éppen ezek a szempontok voltak ugyanis azok, amelyek a kormányt arra késztették, hogy a kontingens esetleges felemelését már a törvényben kilátásba helyezze. Ha tehát a külföldi aranyelvonások vagy a belföldi jogos bankjegyigénylések hosszabb tartamuaknak bizonyulnának vagy nagyobb méreteket ölténének és így a Bank a bankosztály minden rugalmassága mellett sem volna képes az igényeket tovább kielégíteni, a fenyegető veszélyt a kontingens felemelése el fogja háritani.

A számos egyéb javaslat és óhajtás közül, amelyekkel a bankreform előkészületeivel kapcsolatban találkozunk, nemzetközi szempontból igen érdekes az a meglehetősen általános kívánság, hogy a Bank of England tőle telhetőleg működjék közre az *aranyérték állandóságának* a biztosításánál. A munkáspárt programja és a Conference on Industrial Reorganisation and Industrial Relations emlékirata mellett a liberális párt iparpolitikai programja az, amely részletesen foglalkozik az aranyérték állandósításának a szükségességével⁴⁸ és kívánja az 1922. évi genuai konferencia azon javaslatának a végrehajtását, amely erre a célra a jegybankok együttműködését ajánlja.

Dacára azoknak a szomorú következményeknek, amelyeket igen sok országban a jegybank és az állam között fennálló szoros kapcsolat maga után vont, Angliában minduntalan hallhatók olyan óhajtások, amelyek a Bank of England ügyvitelére az *államnak* a forma szerint is *befolyást* kívánnak biztosítani. A munkáspárt programja utal arra, hogy a Bank tevékenységének nagy része nem a rendes értelemben vett üzleti jellegű tevékenység és hogy olyan, az egész országra nézve nagy jelentőségű feladatokat, mint amilyenek a valuta- és hitelpolitika irányítása, nem szabad kizárólag egy magántestületre bízni. A Bank vezetésében helyet kell foglalniok a kincstár, a kereskedelemügyi hivatal, az ipar, a munkásság és a szövetkezetek képviselőinek is. A liberális párt megelé-

⁴⁸ Britain's Industrial Future, being the Report of the Liberal Industrial Inquiry. London, 1928., 413. o.

szik a fokozott állami befolyás szükségességének a hangsúlyozásával és ezenkívül belső szervezeti reformokat kíván.

Igen erős az az óhajlás, amely a Bank üzletvitelének fokozott nyilvánosságára irányul. A Bank heti kimutatásain kívül ma sem tesz közzé semmiféle közleményt; így — eltérően a jegybankok tulnyomó részétől — évi vagy havi jelentésekben sem ad tájékoztatást helyzetéről és az eseményekkel szemben való állásfoglalásáról. Ez az elzárkózás kétségtelenül megkönnyíti műveleteinek a vitelét és céljainak az elérését, a közönséget azonban bizalmatlanná teszi és nagyban hozzájárul ahhoz, hogy a Banknak gyakran meg nem érdemelt kritikákat kell elszenvednie. Végül is azonban a Banknak nem az egyes jelenségekről való nézetei azok, amelyeknek a gyakorlati üzleti élet szempontjából fontosságuk van, hanem elsősorban politikájának a sikeressége. Bagehot igen találóan jegyzi meg egyes külföldi országok viszonyainak a tárgyalásánál, hogy itt az emberek általában minden mellett, amit tesznek, észszerű okot tudnak felhozni, bár tetteiknek az eredményei nem mindig olyan jók, mint amilyen jó az indokolás volt.⁴⁹

A Bank of England-nak több mint két és egynegyedszázados egész története tanuskodik arról, hogy a jegykibocsátási rendszer és a bankszervezet esetleges fogyatékoságai dacára is, *gyakorlati politikájában* mindig meg tudta találni azt az utat, amelynek helyességét az események előbb vagy utóbb igazolták. Minthogy pedig az angol jegybankügy új rendje egy ilyen politika folytatását még jelentékenyen megkönnyíti, feltehető, hogy a Bank of England a jövőben is az angol közgazdaság és a nemzetközi bitelellátás szilárd támaszának fog bizonyulni.

Óvári Papp Zoltán.

⁴⁹ Walter Bagehot: Lombard Street. London, 1927. évi kiadás, 217. o.

Magyarország a nemzetközi pénzpiacon.

A világháború gazdaságpolitikai történetének objektív vizsgálata kétségtelenné teszi, hogy ebben a hatalmas küzdelemben igen fontos — ha nem legfontosabb — szerepet játszott a tőke, tehát „a gazdasági erő, a gazdasági rendelkezési hatalom“. Ma már tisztán látjuk, hogy a nagy harc sorsa nem az európai harctereken dőlt el végeredményben, hanem a newyorki pénzpiacon. A legfontosabb nagyhatalomnak, Amerikának, amely a világháború kimenetelére döntő befolyást gyakorolt, akkor vált bizonyossá a szerepe, amikor 1916-ban J. P. Morgan & Co. kibocsátotta a Wall Streeten az entente részére az első 500,000.000 dolláros kölesönt, ami után egymást követték az ezer és ezermillió dollárra rugó hitelműveletek. Minél tovább húzódott a háború, annál jobban emelkedett az ententehatalmak amerikai adóssága és evvel Amerika mindjobban a központi hatalmak ellenségeinek táborához kapcsolódott, mert csak az entente győzelme biztosíthatta az adósságok visszafizetését.

Az Amerikai Egyesült Államokra nézve a világháború tulajdonképpen egy arányaiban páratlanul álló gigantikus pénzügyi művelet volt, amely Newyorkot a „világ bankárjává“ tette és az Egyesült Államok világhatalmi pozícióját soha nem várt mértékben megerősítette.

A világháborúban nyertes csak egy volt: Amerika. A győzelem az Egyesült Államokat egyben a történelem egyik legnagyobb és legfenségesebb feladata elé állította azzal, hogy kezébe adta, reá bízta az igazságos béke megalkotását. Wilson 14 pontjában vállalta is ezt a biblikus szerepet és a világháborút végigszenvedett népek szorongva várták, hogy Amerika teljesíteni fogja történelmi köteletségét. Az Egyesült Államok azonban kitértek e fennkölt hivatás elől és teljesen visszavonultak Európától.

Ha végigtekintünk az elmúlt 10 év történetén, akkor azonban azt látjuk, hogy Amerika csak politikailag vonult vissza, gazdaságilag és pénzügyileg a legintenzívebb, a legszorosabb kapcsolatokat teremti és fejleszti egész Európával. Évről-évre szaporodnak azok a mindennél erősebb arany-szálak, amelyek Amerikát mindjobban Európához kötik. Herbert Hoover, az Egyesült Államok elnöke, Amerika fizetési

mérlegére vonatkozó hivatalos kiadvány előszavában nyomatékkal mutat rá Amerika külföldi befektetésének emelkedő irányzatára és azoknak nagy fontosságára.¹ Hoover volt az, aki hivatkozva a külföldi kölesönök nagy gazdasági és politikai jelentőségére, a külföldi hitelműveletek ellenőrzését megvalósította, amit egyébként csak politikai argumentumokkal lehetett igazolni a szenátus előtt, midőn többen alkotmányellenesnek minősítették az ellenőrzést. Tehát Hoover, noha külpolitikai programjában a legszigorubban ragaszkodik a *Monroe-elv*hez, a gyakorlatban a legközvetlenebbül méltányolja a nagyarányú külföldi kihitelezések politikai jelentőségét és evégből az ellenőrzés életbeléptetésével először a háborus adósságok rendezését kényszerítette ki, másodsorú igyekszik meggyőztetni, hogy amerikai pénzzel Amerika gazdasági érdekeit sértő finanszírozások történjenek, harmadszor: megakadályozza azt, hogy amerikai pénz fegyverkezésre, háboru viselésére fordítottassék. Ismeretes Mellon amerikai pénzügyminiszter híres mondása: „Ezentul pedig csak készpénzfizetés ellenében viselhet Európa háborút.”

A különböző hivatalos és magánbecslések összevetése mellett, a háborus adósságok beszámításával, mintegy huszonötezerhatszáz dollárra tehetjük azt az összeget, amivel a világ jelenleg Amerikának tartozik, ebből tizennégyezer-nyolcszáz esik Európára.² Az utolsó öt év átlagát tekintve, minden évben mintegy kilencszáz millió dollárral emelkedett Európa adóssága. A háboru utáni hiteleket legnagyobbbrészt az amerikai befektető közönség, tehát a szavazó polgárok nyújtották Európának, míg a háborus hiteleket elsősorban az amerikai kormány. Ezen körülmény politikai szempontból a jövőben kétségtelenül éreztetni fogja hatását, mihelyt arra kerül a sor, hogy az amerikai közvélemény állást foglaljon az amerikai nemzet széles rétegeit immár pénzügyileg közvetlenül érintő európai kérdésekben. Igaz ugyan, hogy az angol, holland, svájci és francia pénzpiacok lépésről-lépésre igyekeznek visszaszerezni régi pozíciójukat, de mindamelllett bizonyos, hogy Európa eladósodása Amerikával szemben évről-évre továbbra is emelkedni fog és evvel Amerika mindjobban, mindszorosabban kapcsolódik Európa sorsához. Az európai politikát az utolsó években szinte kizárólag a reparáció és a háborus adósságok kérdése uralta. Azt nem várhatjuk Amerikától, hogy egy dollárnyi adósságot is elenged, de a folyton növekvő eladósodás folytán Amerika hovatovább kénytelen lesz behatóbban fog-

¹ The Balance of International Payments of the United States U. S. Department of Commerce.

² Newyork Academy of Political Sciences: America as a Creditor Nation.

lalkozni politikailag is az „európai problémával“, mert csak akkor vannak biztonságban az itt elhelyezett dollármilliárdok, ha a népek egészséges, békés fejlődését nem zavarja semmiféle természetellenes, igazságtalan és minden gazdasági elvet meghazudtoló, lábbal tipró akadály. Bármennyire ragaszkodik is Amerika a híres *Monroe-elvhez*, a gazdasági imperatívusok hatása alatt már nem fog kitérhetni elmulasztott történelmi kötelességének teljesítése: az igazságos európai béke megalkotása elől. Amiként nem lehetett eldönteni a világháborút Amerika nélkül, úgy nem lehet a békereviziót megvalósítani, a békét „megnyerni“ az Egyesült Államok nélkül.

Milyen szerep, milyen sors vár Magyarországra ebben a nagy horderejű fejlődésben, milyen Magyarország helyzete a nemzetközi pénzpiacon?

Háboru előtt Nagy-Magyarország külföldi adósságainak majdnem $\frac{2}{3}$ része Ausztriában és Németországban nyert elhelyezést, ezenkívül Franciaországban, Svájcban, Hollandiában és Angliában voltak magyar papirok forgalomban. Az összes kölcsönök legnagyobb része osztrák bankösszekötetések, osztrák bankok közreműködése mellett jött létre.

Tragikus trianoni szuverenitásunk egyik legfontosabb, de nehéz posztulátuma a megcsonkított Magyarország gazdasági és pénzügyi függetlensége, amit mostohább körülmények között aligha nyerhettünk volna vissza. A zárt, háborus, forradalmi és inflációs közgazdaságunk, amelynek kiegyensúlyozása a kormányt oly hatalmas problémák elé állította, 1924 elején kapcsolódott az európai gazdasági vérkeringésbe és ekkor jelent meg Magyarország a háboru után először a nemzetközi pénzpiacon. Midőn Bethlen miniszterelnök 1924 márciusában Genfben aláírta Magyarország pénzügyi újjáépítésére vonatkozó népszövetségi egyezségokmányokat,³ nagy nehézségekkel kellett megküzdenünk, hogy a rekonstrukciós kölcsönünket el tudjuk helyezni a nemzetközi pénzpiacon. Ne feledjük el, hogy a magyar szanálási kölcsönt nem garantálta egy külföldi állam sem, mint az osztrák népszövetségi kölcsönt, amelyet Anglia, Franciaország, Hollandia, Csehszlovákia és még több állam ellátott zsirójával.

Angliában még valahogy ismertek bennünket, de Amerikában éppen csak annyit tudtak rólunk, hogy „Magyarország valahogyan összefüggött Ausztriával“; ellenségeink, nevezetesen a kis entente, pedig gondoskodott arról, hogy amit tudtak, az se legyen valami előnyös, avagy igaz. Ezenkívül az egész európai helyzet úgy politikailag, mint gazdaságilag akkoriban még zilált és bizonytalan volt. Tehát nem volt könnyű munka az első magyar kölcsön kibocsátása, amelyet Angliában J. Henry Schröder & Co., N. M. Rothschild

³ Publication of the League of Nation c. 185. M. 53. 1924. II.

& Sons és Baring Brothers Ltd., Amerikában pedig J. Speyer & Co. bocsátottak ki. Az elmúlt három év alatt nagy változás állott be. A szanalási kölcsönnél még Magyarország örült, hogy a bankárok vállalkoztak a kölcsön kibocsátására, később már a bankárok igyekeztek versenyezve megszerezni a magyar kötvényeket. Az újjáépítési kölcsönünk árfolyamának karrierjében tükröződik legjobban vissza a magyar hitel emelkedése, a 7½%-os kötvények kibocsátási árfolyama 87.5% volt és 1927-ben Londonban elérték a 105%-ot.

A kötvények megítélésénél a nemzetközi pénzpiacon a legfontosabb a hozadék, a „yield“, ebben jut kifejezésre a kötvény egész mivolta, és ebben az illető ország hitele is. Az első magyar kötvények 8.5—8.85%-os hozadékkal az u. n. „spekulatív“ papirok kategóriájába tartoztak, ugyanis a rendes „befektetési“ papir hozadékának felső határa 8%. Az alsó határt az Egyesült Államok állampapirjainak hozadéka 3.5—4%-ig vonja meg, ez az ugynevezett „true income“, valódi jövedelem, amiben semmi rizikót sem látnak. Manapság azt szokta mondani a yankee, hogy az U. S. A. bond biztosabb az aranyból, de nem volt ez mindig így: Dickens Karácsonyi Énekében olvassuk, hogy egy behajthatatlan váltóra azt mondják, annyit ér, mint egy United States Bond, tehát hajdan még nem beszéltek ilyen büszkén Uncle Sam kötvényeiről. A „valódi jövedelemnél“ nagyobb hozadéku papirokban a rizikó jelentkezik és ennek prémiumaként a magasabb kamatozás. Tehát, aki nagyobb hozadékot akar, annak fokozottabb rizikót kell vállalnia, vagy megfordítva, azok a hitelígénylők, akik nem tudnak olyan biztosítékot nyújtani, mint az Egyesült-Államok kormánya, azoknak ugynevezett „premium for risk“-et kell fizetni; ez vonatkozik úgy az amerikai vállalatokra, melyek 5.5—7%-os kamatokat fizetnek, mint Angliára vagy Magyarországra is. Anglia Amerikában 5—5.5%-os bázison áll, Magyarország mintegy 2 percenttel „magasabb nivón“. Minden országnak megvan a maga hozadéka, ebben a számban az egész ország hitele, értéke, sulya, jövője kifejezésre jut. A pénzpiac technikája szerint nem lehet újabb kölcsönöket a régieknél alacsonyabb hozadékon, tehát magasabb árfolyamon kibocsátani, csak ha a piac helyzete annyira javuló lenne, hogy az új kölcsönt magával ragadná a régebbi kötvényeket. Klasszikus példa erre Budapest főváros kölcsöne, amelyet 1927 első felében a newyorki pénzpiacon jelentkező javulás idejében irtak ki. Nagy büszkeséggel töltött el bennünket, hogy oly nagy volt a versengés a főváros kölcsönéért, amelynek bonitását az ostendei egyezményben vállalt páratlanul álló és a tőkében 100%-os

⁴ Hastings Lyon: Investment. Houghton, Mifflin Company. New York.

valorizáció annyira emelte. A Bankers Trust Comp. vezetése alatt álló nemzetközi bankszindikátus 6%-os kamattal mellett 88.5%-os átvételi árfolyamon kapta meg a kölcsönt. A kibocsátási árfolyam 92%-os volt, ami 6.6%-os hozadéknak felel meg, míg a többi magyar közületi kölcsön 7.10—7.20%-os bázison állott. Tehát a régebbi magyar kötvényeknek kellett volna annyira emelkedni, hogy hozadékuk csökkenjen 6.6%-ig. Sajnos, azonban ez nem következhetett be, mert a newyorki piac túl volt telítve, ennek következtében a fővárosi kölcsönök esett, még pedig 92%-ról 85%-ra, hogy hozadéka arányban álljon a többi kötvénnyel.

Az ujjaépítési és a városi kölcsönök megszerzése után a legnagyobb gondot a mezőgazdasági hitel problémája okozta. A kormány először egy központi mezőgazdasági hitelszerv felállítását tervezte,⁵ amint Németország ezt megvalósította, a németek ugyanis ezzel a konstrukcióval értek el leggyorsabban eredményt. Hosszu hónapokig tartottak a tárgyalásaink, míg végre átszakadt a gát és központi szerv nélkül is sikerült mezőgazdasági kölcsönöket szereznünk, ami valóban nagy eredmény volt abban az időben. A Hambros Bank Limited és Haes & Sons átvették a Földhitelintézet 1 millió fontos, majd a Guaranty Trust Company, Amerika részére több záloglevél-tranche kibocsátását és az European Mortgage és Investment Corporation, melyet Lee Higginson & Co. és a newyorki J. Henry Schröder Banking Corporation alapított, az angol Investment Trustök mintájára, a Magyar Pénzügyintézetek Záloglevélkibocsátó Szövetkezetének 5,000.000 dolláros, majd további mezőgazdasági kölcsöneit. A bankok, illetve a szövetkezet záloglevelei nem kerültek az amerikai piacra, hanem azok ellenében az amerikai társaság kötvényei.

A magyar kötvények és záloglevelek mellett nem sokára a magyar részvények is megjelentek a nemzetközi pénzpiacon, a Magyar Általános Takarékpénztár, a Magyar Lezámitoló és Pénzváltóbank, a Rimamurányi és Salgótarjáni Vasmű, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület és a Belvárosi Takarékpénztár r.-t. Amerikában helyezték el részvényplakettokat, mégpedig legnagyobb részben letéti konstrukcióban. A plesszirozó intézetek ugyanis a magyar részvények ellenében amerikai „részvény-igazolványokat”⁶ bocsátanak ki. A Magyar Általános Takarékpénztár r.-t., a Belvárosi Takarékpénztár és az Angol-Magyar Bank r.-t. Angliában is elhelyezett részvényeket, míg az utóbbi tőkeemeléskor Hollandia

⁵ A Nemzetek Szövetsége Magyarországi Főbiztosának XVI. jelentése.

⁶ Buday Gyula: Külföldi emissiók a newyorki tőzsdén. Közgazdasági Szemle, 1928. 6—7. sz.

szintén résztvett, a MOKTAR svájci részvétellel hajtotta végre tőkeemelését, a Magyar Általános Hitelbank és a Kereskedelmi Bank részvényeit pedig nagyobb nemzetközi bankcsoportok vették át. A kibocsátott és az egyébként elhelyezett magyar bank és iparvállalati részvények összegét 1924-től 1928 végéig mintegy 145 millió pengőre becsülhetjük.

A fenti kölcsönökön kívül a newyorki piacon Budapest főváros kölcsöne mellett 1927 folyamán és 1928-ban több kisebb záloglevéltétel, valamint a Kreuger & Toll Company kibocsátás keretében a gyufamonopóliummal kapcsolatos földbirtokreform-kölcsön került elhelyezésre és a múlt év végén a Guaranty Company of New-York az Országos Magyar Ipari Jelzálogintézet által kibocsátott 5,000.000 dollár névértékű, 7%-os zálogleveleknek magánuton való eladását 94¾%-os árfolyamon hajtotta sikeresen végre, amivel a hosszulejáratu ipari hitel régóta vajudó problémája került megoldásra. A magyar ipar az Ipari Jelzálogintézet útján szinte egész Közép-Európában a legelőnyösebb feltételek mellett jut ezen kibocsátásból hosszulejáratu kölcsönhöz.

Az angol pénzpiacon a vármegyei kölcsönök után az elektromos centrálé kölcsöne és több kisebb záloglevél-tranche került kibocsátásra. A kontinentális piacokon aránylag csak kisebb összegek találtak elhelyezkedést. Svédország, amely a háboru utáni német kölcsönökből tekintélyes tételeket vett fel, egyáltalán nem mutatott érdeklődést a magyar papirok után. Svájc és Hollandia a különböző magyar kibocsátásokból kisebb-nagyobb tranche-okat vett át, önálló kibocsátásként csak a katolikus kölcsönök jelentek meg a holland piacon; ezek között van 1929 első felének egyetlen magyar kibocsátása, az Isteni Megváltó Leányai női szerzetesrend kölcsöne. A hollandiai kibocsátásokat egyébként az amsterdami tőzsde vezetőségének rideg álláspontja nehezíti meg, mert a záloglevelek valorizációjának elmaradása miatt, ami több mint 100 millió holland forint veszteséget jelent Hollandiának, az állami és a városi kölcsönöktől eltekintve, még mindig nem engedélyezi a magyar papirok hivatalos tőzsdei jegyzését.

A mezőgazdasági hitelproblémával kapcsolatosan fentebb említett tárgyalásaink alkalmával, amint ezt a Köztelek 1926 április 29-iki számában megírtuk, Amerika egyik legtekintélyesebb kibocsátó bankháza, Lee Higginson & Co., felajánlotta a kormánynak a központi kibocsátás megvalósítását, amely a legutóbbi időkben újból előtérbe lépett. Minden kétségen felül áll, hogy 1926-ban teljes indokoltsága lett volna az egységes központi megoldásnak, mert akkor még nem volt egyáltalán magyar záloglevél a nemzetközi pénzpiacon, akkor a magyar hitel megalapozása és erősítése egy centrális szerv

utján a legcélravezetőbben sikerült volna. Azonban a kormány 1926-ban azzal az indokolással ejtette el a központi kibocsátás szervét, hogy az nem szükséges, miután a pénzintézetek önállóan is képesek záloglevél-kibocsátásokat eszközölni, tehát felesleges az állam közreműködése s egyébként sem lehet az állam feladata mezőgazdasági hitelműveletek centrális irányítása. Azóta 3 év telt el, ezen idő alatt számtalan sok és különböző magyar záloglevél került a nemzetközi pénzpiacra, a régi tabula rasa-t csak úgy lehetne visszavarázsolni és ezáltal eliminálni a singuláris kibocsátásokból eredő záloglevelekkel szemben a központi kibocsátás nyomán biztosan előálló hátrányos és káros megkülönböztetést, ha egy nagy konverzióval az összes zálogleveleket egy kibocsátásba gyűjtenénk össze. Az új záloglevélnek maximálisan 6.5—6.8 százalék hozadékot szabadna felmutatni ahhoz, hogy a konverzióval járó veszteségeket kiegyensúlyozzuk. Tekintettel arra, hogy az újjáépítési kölcsön hozadéka 7.50%, egyelőre nem igen képzelhető el, hogy állami kölcsönünknel több mint egy fél százalékkal alacsonyabb hozadék mellett, bármelyik amerikai investor megvenné a központi kibocsátású zálogleveleket. De ha Németországgal ejtjük meg az összehasonlítást, akkor sem jutunk más konklúzióra, mert a National City Bank által kibocsátott Landwirtschaftliche Zentralbank 6%-os záloglevelei az eredeti 95%-os kibocsátási árfolyammal szemben 87% körül állanak, tehát hozadéuk 7.5% körül mozog. Miután pedig Németország átlagban 0.50%-kal alacsonyabb nivón áll, mint Magyarország, nem igen lehet várni, hogy az amerikaiak magyar papirokért többet adjanak, mint a német kölcsönkötvényekért.

A fentiektől eltekintve, a központi kibocsátás akkor lenne mégis indokolt, ha ily módon előnyösebb feltételek mellett lehetne elhelyezni zálogleveleket, mint akár az European Mortgage & Investment Corporation utján, akár a Földhitelintézet mintájára közvetlen kibocsátások kereteiben és egyben a záloglevelek elhelyezése a jövőben is biztosíthatnák. Általában a Magyarországgal összeköttetésben lévő amerikai bankházak csatlakozása a National City Bankhoz és a newyorki pénzpiac kedvezőtlen viszonyai, úgy látszik mindinkább szükségessé teszik a központi kibocsátás megvalósítását.

Az amerikai kötvénypiac helyzete a múlt esztendő közepétől fokozatosan romlott a részvénytőzsdén folyó páratlan spekulációk következtében, amely a tőkét elvonta a kötvénypiacról. Ennek következtében a külföldi kölcsönök árfolyamai rohamosan fejlődtek vissza, ami az újabb kölcsön-

⁷ Dr. J. Pfitzner: Deutschlands Auslandsanleihen. Carl Haymans: Berlin.

kibocsátásokat rendkívül megnehezíti. Miután a neyworki tőzsde finanszírozásában mind nagyobb részt vesz a bel- és külföldi magántőke, a Federal Reserve Bankok mindezekig nem tudtak gátat vetni a spekulációnak, amely ugyan az amerikai prosperitás széles alapjaira és erőteljesen kibontakozó ipari konjunkturára támaszkodik, azonban lassanként olyan arányokat ölt, hogy nemcsak Amerikában idéz elő pénzüket, hanem az európai piacokról is elvonja a pénzt és az ennek nyomán előálló feszültség az európai gazdasági helyzetet hátrányosan befolyásolja. A további fejlődés vonalát nem lehet kirajzolni, azonban az amerikai statisztikák azt mutatják, hogy ez a helyzet átmenetinek tekinthető, mert valószínűtlen, hogy a tőzsdeindexet utoléri a termelési index, tehát a tőzsde stabilizálódása, vagy leépítése belátható időn belül várható, aminek következtében a nagy pénzhiány enyhülne; a statisztikákból továbbá azt is látjuk, hogy az amerikai közgazdaság feleslegei évről-évre olyan rohamosan emelkednek, hogy azokat az amerikai közgazdaság, bármilyen expanzív is, teljes összegben nem tudja felszívni, tehát Amerika tőkeexportja folytatódni fog, amit egyébként az amerikai árukivitel finanszírozása is szükségessé tesz, ilyen körülmények között továbbra is fokozatosan emelkedő összegek fognak a külföld rendelkezésére állani.

Amerika jövedelme a háboru előtti 32 milliárdról 1926-ban 89 milliárdra emelkedett (azóta meghaladja a 100 milliárdot), ami 178%-os többletnek felel meg, míg a megélhetési index ugyanezen időben mindössze 75%-os emelkedést mutat. Az állandóan fokozódó jövedelemből mind nagyobb összegek keresnek elhelyezkedést értékpapirokban, amint az alábbi adatok mutatják (Financial and Commercial Chronicle 1919 jan. 19-iki száma):

Év	Összes kibocsátások			Külföldi kibocsátások		
	, milli ó d o l l á r o k b a n					
	Uj tőke	Konverzió	Összesen	Uj tőke	Konverzió	Összesen
1923	4.304	685	4.989	280.2	79.9	360.1
1925	6.220	905	7.125	996.5	248.2	1.244.7
1927	7.776	2.141	9.917	1.603.6	170.1	1.773.7
1928	8.050	1.877	9.927	1.319.1	257.6	1.576.7

A fentebb említett feszült pénzpiaci helyzet következtében 1928 végén a kibocsátások meglehetősen megcsappantak, azonban, amint látjuk, a múlt év sem maradt az 1927. év mögött. A külföldi kibocsátásoknál látunk egy bizonyos visszaesést, viszont a konverziós műveletek mutatnak emel-

kedést, ezek ugyanis az év elejére estek, míg az év végén nem folytatódhattak olyan mértékben a külföldi kibocsátások, mint az előző esztendőben.

Angliában, Hollandiában és Svájcban 1927-ben és 1928-ban a következőkép alakultak a kibocsátások:

Ország	Összes kibocsátások				Külföldi kibocsátások			
	eredeti valuta		dollár		eredeti valuta		dollár	
	1927	1928	1927	1928	1927	1928	1927	1928
millió k b a n				millió k b a n				
Anglia £	314.7	362.5	1.526	1.758	50.9	57.2	246.8	277.4
Hollandia ... fl.	517.9	730.7	208.8	294.6	370.7	372.2	149.4	150
Svájc fr.	831.9	810	160	156	434.3	161.5	83.6	31.1

A svájci és holland adatokban nem foglaltatnak a konverziók; az angol és holland adatok külföldi tételeiben csak az idegen országok kölcsönei szerepelnek. A kimutatás részben a Midland Bank, részben az Economisch Statistische Berichten és a Mitteilungen des Direktoriums der Österreichischen Nationalbank, valamint a Schweizerischer Bankverein statisztikáira támaszkodik.

A fenti táblázat élesen rávilágít Amerika abszolút fölényére, de egyben a felsorolt adatok arra az érdekes megállapításra vezetnek, hogy külföldi szempontból az európai pénzpiacok közül Hollandia aránylag a leggazdagabb forrás, ennek ellenére, mint az alábbi kimutatások feltüntetik, Magyarország a legutóbbi négy év alatt alig 50 millió pengőt tudott elhelyezni a holland pénzpiacon. Kétségtelen, hogy ebben az irányban még sokat lehet tenni, hogy jobban felkeltsük Hollandia érdeklődését.

Az 1924 után kibocsátott kölcsöneink megoszlása országok szerint.

Év	U. S. A.	Kib. árf. szerinti kb. átl. hozadék	Anglia	Id.	Hollandia	Id.	Egyéb országok	Összesen
			millió pengőben					
1924	48.52	8.85%	219.69 ⁵	8.75%	13.50	8.75%	91.03 ⁴	372.74 ⁹
1925	74.36	8.32	—	—	—	—	—	74.36
1926	93.52 ²	7.78	76.45	7.83	3.68	8.10	—	173.65 ²
1927	151.67	7.25	83.35 ⁶	7.01	29.89	7.34	11.01	275.92 ⁶
1928	347.48 ⁴	7.52	113.98	7.28	2.17 ⁶	7.85	—	463.64
Összesen	715.55 ⁶	—	493.48 ¹	—	49.24 ⁶	—	102.04 ⁴	1,360.32 ⁷

Amerika 1928-as tételében teljes összegben vettük fel a svéd gyufaszerződéssel kapcsolatos 36,000.000.— dolláros földreformkölsönt, melyet Kreuger & Toll egyszerre bocsátott ki egy nagyobb emisszió keretében 1928 szeptember 20-án Newyorkban. A 36,000.000.— dollár összeget azonban 3 éven át évi 12 millió dolláros részletekben bocsátják rendelkezésre, 1928 fizetési mérlegét csak 12 millió terheli, viszont az adósság már teljes összegben áll fenn. Az 1928-as amerikai átlaghozadék kiszámításánál ezen kibocsátás hozadékát (4.75%) figyelmen kívül hagytuk.

A különböző kölcsönök egyes kategóriák szerint a következő képet adják (millió pengőben):

Állami kölcsön	---	---	---	---	---	---	---	---	---	372.74 ⁹
Közületi kölcsön	---	---	---	---	---	---	---	---	---	324.54 ⁷
Mezőgazdaság és építkezés (záloglevél)	---	---	---	---	---	---	---	---	---	370.47 ²
Földbirtokreform	---	---	---	---	---	---	---	---	---	205.00
Ipar	---	---	---	---	---	---	---	---	---	118.04
Egyházak	---	---	---	---	---	---	---	---	---	29.52 ⁹

Összesen P 1,360.32⁷

Ha pontosan megfigyeljük a nemzetközi pénzpiacon jegyzett magyar és egyéb külföldi kölcsönkötvények árfolyamait, akkor látjuk, hogy Magyarország még mindig nem érte el azt a nivót, amely a magyar kölcsönök belső értékének megfelel. Az 1928-as évi átlaghozadékok szerint Magyarország (7.30%)⁸ nagyjában Ausztriával (7.25%) van egy vonalban, Jugoszláviát (8.40%), Romániát (8.25%), Görögországot (7.35%), Bulgáriát (7.80%) is megelőzi, azonban Csehszlovákia (6.85%) jóval Magyarország előtt áll. A magyar föld értéke, a magyar városok vagyona, a magyar politikai konszolidáltság, a magyar mezőgazdaság ereje mindenesetre nagyobb, mint Ausztriáé és felér Csehszlovákiával is. Az osztrák kölcsönök, kivéve a nyugati államok által garantált szanálási kölcsönt, csakis azért vannak velünk egy vonalban és a cseh kötvények nagy mértékben azért előznek meg bennünket, mert a külföld jobban ismeri Ausztriát és Csehszlovákiát. Ebben a vonatkozásban igen nagy jelentőséggel bír a céltudatos, pontos és tárgyilagos gazdasági hírszolgálat. Kölcsönkötvényeinket végeredményben a befektető közönség, az „investor“ veszi meg, tehát minden érdekünk, hogy megismerjék országunk gazdasági erejét, és meggyőződjenek arról, hogy a magyar befektetések nem járnak nagyobb rizikóval, mint az osztrák vagy a cseh. Ha értékpapírjaink bonitásáról jobban meg tudjuk győzni az investort, kisebb rizikóprémiumot kell fizetnünk, minél

⁸ A 'New-Yorkban hivatalosan jegyzett kölcsön 1928-ban legmagasabb és legalacsonyabb árfolyama alapján.

jobban állanak papírjaink, annál jobb feltételek mellett bocsáthatunk ki újabb kölcsönöket. Ennek keretében nagy fontossággal bír a piacon levő értékpapírok „kezelése“ a kibocsátó bankházak közreműködése mellett. Meglepő, hogy a magyar papírokból milyen kis forgalom bonyolódik le és jelentéktelen tételeknek piacra dobása mennyire rontja az árfolyamokat. A nemzetközi pénzpiac megfelelő informálása és a kibocsátások helyesebb kezelése kötvényeinkben nagyobb forgalmat idéz elő, a keresletet erősíti és árfolyamaikat javítva, hozadékukat csökkenti. Ennek a folyamatnak az elősegítése nemcsak az újabb kölcsönök felvétele szempontjából bír elsőrangú fontossággal, de régi kölcsöneink konvertálásának lehetővé tétele is megkívánja ezt. Franciaország, Németország és Csehország már elérkezett a konverziók megvalósításához, sőt Csehország 1927-ben 25 millió dollár összegű 7½%-os kölcsönt visszafizetett Amerikának és pedig közel a felét költségvetési feleslegből, másik részét 5%-os belföldi kölcsönből. Konverzióknak természetesen az állam- és közületi kölcsönökkel kellene megindulni. A magyar királyság 1924. évi államkölcsöne 1934 után mondható fel névértéken, míg az egyesített városi kölcsön 7½%-os első tranche-a 1930-ban. Ezen kölcsöneink árfolyamának emelkedését a fentebb részletezett körülményeken kívül bizonyos technikai okok is hátráltatják, nevezetesen ezen kötvények törlesztése névértéken történő sorsolás útján eszközöltetik, ennek következtében csak igen nehezen emelkedhetnek pari fölé, ami viszont hátrányosan befolyásolja az alacsonyabb kamatláb mellett kibocsátott kölcsönök árfolyamát. A konverziók lehetősége végeredményben a nemzetközi pénzpiac és az általános világgazdasági helyzet javulásától függ elsősorban, azonban a nagy folyamat elősegítése érdekében máris munkába kell állítani minden erőnket, hogy a világgazdaság frontján kölcsöneink fegyvere hathatósan beleszólhasson a harcba és Magyarország megállhassa helyét a korunkat domináló nagy gazdasági küzdelemben.

Külföldi kölcsöneink hatásával, fizetési mérlegünk alakulásával közgazdasági szaktekintélyeink behatóan foglalkoznak. Imrédy Béla a Magyar Szemle 1928. évi harmadik számában közzétett tanulmányában Magyarország háboru előtti külföldi kölcsöneinek a mai Magyarországra vonatkozó részét 5200 millió pengőre teszi. Az aranyindex figyelembevétele mellett, miután a fenti szám a háboru előtti aranykoronának pengőre való korrekció nélküli átszámításának az eredménye, ez az összeg mintegy 6750 millió pengőt tenne ki az arany mai értékében kifejezve. Ez a számítás természetesen csak akkor lenne teljes, ha az összes egyéb tényezők, amelyek a háboru előtti és a je-

lenlegi gazdasági helyzetet kiteszik, szintén számszerűleg kifejezhetőek lennének, azonban az egész nemzetközi pénzpiacon és minden országban bekövetkezett, ilyen természetű eltolódások megvilágítása szempontjából látszik szükségesnek ez a számítás. Ezen összeggel szemben a mai Magyarország jelenlegi hosszulejárata külföldi kölcsöneinek összege az 1928-ban felvett kölcsönök hozzászámítása mellett 2591 millió pengőre rug, amiből fenti kimutatás szerint 1360 millió pengőt tesz ki az 1924. év után felvett kölcsönök összege. Az 1924 előtti kölcsöneinket teljes összegben vettük fel, állami adósság 996 millió, Budapest 230 millió, Magyar Ált. Kőszénbánya 5 millió, összesen 1231 millió pengő, tehát az innsbrucki és prágai egyezményekben foglalt ideiglenes és az osztendei egyezményben véglegesen megállapított és az eredeti kamatozásnál alacsonyabb kölcsön szolgálati tételek figyelmen kívül hagyásával. A gyufakölcsönrel együtt Rieger László számítása szerint az 1924 után felvett kölcsönök tőkeálladéka 1928 végén kerekén 1.314 millióra tehető, tehát 4 év alatt mintegy 46 millió pengőt törlesztettünk vissza ezen kölcsönökből; összes hosszulejárata kölcsöneink kamatai fejében, de a gyufakölcsön nélkül 1928-ban 96 millió pengő kamatot fizettünk.

Ha tehát ezen tételeket összehasonlítjuk a háboru előtti helyzettel és tekintetbe vesszük a háboru során bekövetkezett óriási tőkepusztulást, melynek pótlása tette szükségessé a külföldi kölcsönök legnagyobb részét, nem kapunk tulságosan aggasztó képet. Azonban közelebbről vizsgálva a helyzetet, azt látjuk, hogy a meggondolás és a legnagyobb elővigyázatosság indokolt, már csak azért is, mert a háboru előtt az ország már tulságosan el volt adósodva és egyébként a háboru utáni kölcsöneink terhe közel kétszeresét teszi ki az 1913-as kölcsönök annuitásának, így teher szempontjából az 1924 után felvett 1155 millió pengőért körülbelül annyi kamatot fizetünk, mint a háboru előtt mintegy két milliárdért. A legnagyobb veszély azonban abban rejlik, hogy kereskedelmi és fizetési mérlegünk passzivitásának kiegyenlítésére haladványszerűen emelkedő összegekben kell külföldi kölcsönöket igénybe venni, ha a külföldi hitelek felhasználásával, produktív befektetésével nem tudunk kellő feleslegeket produkálni.

Nagyon érdekes megfigyeléseket tehetünk, ha Magyarország helyzetét összehasonlítjuk a szomszédos államok eladósodottságával. Különböző népszövetségi statisztikák, az utódállamok pénzügyminisztériumainak és Nemzeti Bankjainak adatai alapján készült 1928 végén fennállott helyzetről a következő kép:

Ország	Magyarország	Ausztria	Csehország	Románia	Jugoszlávia
Terület	92.916	83.833	40.394	294.892	248.501
Lakosság	8.368	6.596	14.200	17.200	13.100
Államadósság millió pengőben belföldi	233	244	3.932	862	4.790
Államadósság millió pengőben külföldi	1.344	1.761	1.799	5.099	
Egyéb háboru utáni nem állami külföldi kölcsönök	970	408	20	—	—
Fejenkénti államadósság	188	303	403	347	366
Fejenkénti külföldi kölcsön	304	329	141	296	369
Fejenkénti kölcsönösszeg összesen ...	331	365	414	347	366

A magyarországi fejenkénti kölcsöntéher kiszámításánál Budapest háboru előtti 230 millió pengőt kitevő kölcsöneit, a Magy. Ált. Kőszénbányáéét, valamint a gyufa-kölcsönt teljes összegben is figyelembe vettük. A jugoszláv pénzügyminisztérium kiadványában az állami adósság nincs külföldi és belföldi részre osztva, az államadósságnak mintegy 90%-át vihetjük külföldi számlára. Egyébként Románia 1929-ben hosszas tárgyalások után megkapta a 100 millió dolláros stabilizációs kölcsönét, ami az összes adósságterhet fejenként P 399-re emeli. Jugoszlávia 1928-ban újabb állami kölcsönt nem vett fel, azonban Kreuger & Toll itt is megszerezték a gyufamonopóliumot és ezért 25 millió dollárt bocsátottak a jugoszláv kormány rendelkezésére. Ausztria háboru utáni nem állami kölcsönei azért tesznek ki Magyarországhoz viszonyítva aránylag kisebb összeget, mert az osztrák ujjáépítési kölcsön több mint 800 millió pengőre rugott, tehát ebből fedezte Ausztria azt a kölcsönösükségletet, melyet Magyarországon a közületek és a magángazdaság közvetlenül elégített ki. Ausztria egyébként régebben tervez egy újabb 100 millió dolláros állami kölcsönt, melynek kibocsátására a Népszövetség és a Jóvátételi Bizottság hozzájárulása után csak a nemzetközi pénzpiac javulásával kerülhet a sor.

Amint látjuk, Csehország van a legelőnyösebb helyzet-

ben, különösen, ami a bel- és külföldi adósságarányát illeti, a cseh magángazdaság arányilag csak kis mértékben vette igénybe a külföldi pénzpiacokat, miután a belföldi tőkeképződés olyan arányu, hogy ki tudja elégíteni a szükségletet. Az osztrák és magyar magángazdaság már nagy mértékben rá van szorulva a külföldi hitelekre, a magángazdaság kölcsönei azonban egyben azt is bizonyítják, hogy elég erős ahhoz, hogy önállóan lépjen fel a nemzetközi pénzpiacon, míg Románia és Jugoszlávia mindezeig csak állami alapon, vagy állami garancia mellett (pl. a jugoszláv földhitelintézet) kapott külföldről kölcsönt és azt is nehezen, ez a körülmény éles fényt vet az utódállamok gazdasági erejére és konszolidáltságának mértékére. Ebből a helyzetből azonban arra is következtethetünk, hogy Magyarország Jugoszláviával és Romániával gazdasági téren tovább fejlesztheti kapcsolatait. Bizonyos irányban már látunk örvendetes jelenségeket ezen a téren, azonban még messze vagyunk attól a kiterjedt pénzügyi és kereskedelmi összeköttetéstől és forgalomtól, amely Ausztria és az utódállamok között fennáll és amelynek eredményeit az osztrák bankok mérlegeiben és az osztrák fizetési mérlegben mindinkább emelkedő összegekben találjuk meg. Ausztria folytatja azt, amit Magyarországgal végzett évszázadokon keresztül, a gazdasági kiaknázást. Magyarország jelenlegi cetnrális fekvése és hitelképssége, mellyel meg tudja szerezni a szükséges tőkeerőt, egyenesen predestinálja arra, hogy gazdasági téren igyekezzék visszahódítani az elszakított területeket és azokon túl újabb, modern hűbéres tartományokra tegyen szert. A magyar bankok, a magyar iparvállalatok legyenek azok a seregek, amelyek áttörik és átformálják a jogtalan és minden gazdasági elvvel ellenkező politikai határokat, vezessen bennünket is a „Drang nach Osten“ a magyar expanzivitás, a magyar gazdasági imperializmus.

A magyar hitel és pénzpolitika problémáinak megvitatása során, különösen a külföldi kölcsönökkel kapcsolatban sokat hivatkoznak Németországra. Magyarország azonban nem vehet példát se pro, se kontra Németországtól, Schacht, a Németbirodalmi Bank elnökének philippiká-it, Dalberg deffenzóit⁹ legnagyobb részben csak theoretikus szempontból használhatjuk fel, mert az egész német pénzpolitikára a reparáció kérdése nehezedik,¹⁰ ami Magyarországra nézve 1944-ig nem jelent problémát. Németország pénzpolitikája amugyis meggondolásra int, mert indítóokai és céljai igen problematikusak. Németország, ugylátszik, igyekszik helyrehozni, amit a világháboruban elhibázott azzal, hogy Ameri-

⁹ Domanovsky Ákos: Német vita a külföldi kölcsönök körül. Közgazdasági Szemle, 1928. 8—9. szám.

¹⁰ Reports of the Agent General for Reparation Payments.

kát nem tudta magához kapcsolni pénzügyileg. Ha végigtekintünk a háboru utáni német pénzügyi politikán, azt látjuk, hogy Németország az egész háborus adósságot, amely az entente hatalmaknak a legnagyobb gondot okozza, az inflációval teljesen leirta, ugyanakkor papírmárkával fizette a jóvátételt és ipari termelési mechanizmusát tökéletesítette és kiépítette; a stabilizáció megvalósítása után Németország legnagyobbbrészt külföldi kölcsönökkel fizeti a reparációt és oly mértékben kontrahált közületi és magánkölcsönöket, hogy ezek visszafizetésének biztosítása erős befolyást gyakorol a jóvátétel végösszegének leszállítására, mert míg a reparációs átutalásoknál a Dawes-tervezet értelmében tekintetbe kell venni a német valuta biztonságát, a külföldi kölcsönök szolgálatának teljesítésénél erre nem lehet figyelni, tehát a jóvátételi átutalások háttérbe szorulnak.¹¹ A német kölcsönpolitika ilyen formában igyekszik bebizonyítani azt, hogy a külföldi kölcsönöket csak úgy tudja visszafizetni Németország, ha a jóvátételi fizettségek a német gazdasági életet nem teszik tönkre, tehát ezek szerint a jóvátétel végösszegének méltányosabb megállapítása egyenesen a külföldi hitelezők érdeke. Egyébként a német eladósodás csak abszolút számokban nagy, 1924-től 1928 végéig Németország kb. 7.515 millió márkát vett fel külföldön, tehát kerekén 153 pengőt fejenként, ugyanezen idő alatt 5.470 millió márka jóvátételt fizetett.

Magyarország az inflációt távolról sem használta ki oly mértékben, mint Németország, viszont az ország megcsonkítása a magyar gazdasági rendszert teljesen kiforgatta sarkaiából és közgazdasági életünk sokkal inkább vesztett kiegyensúlyozottságából, mint a német közgazdaság. Magyarország termelési rendszerének újjáépítéséhez elengedhetetlenül szükségesek a külföldi kölcsönök annál is inkább, mert a belföldi tőkepiac teljesen kimerült és az ország feldarabolása folytán elvesztettük gazdasági erőforrásaink tekintélyes részét. Nálunk tulajdonkép egy „belföldi reparáció“ vált szükségessé. Eddigélé külföldi kölcsönök Magyarországon nem is váltottak ki káros inflatórikus hatást, hanem jótékonyan erősítették a gazdasági életet. Ilyen körülmények között a külföldi kölcsönök felvételének hirtelen megszűnése, akár a multban tapasztalt restringáló törekvések, akár a nemzetközi pénzpiac kedvezőtlen alakulása folytán, súlyos következményekkel járhat. Ha kellő vigyázatossággal járunk el, a külföldi hitelek tulajdonkép a jelenben nem is igen okozhatnak nehézségeket, hanem csak a jövőben, és pedig akkor, ha a visszafizetésükre szükséges külföldi valutákat nem tudjuk annak

¹¹ Prof. Dr. G. W. J. Bruins: Reports of the Commissioner to the Reichsbank.

idején akár export-felesleggel, akár újabb kölcsönökkel megszerezni, mert ebben az esetben a Nemzeti Bank aranykészletéhez kellene nyulni, ami szigorú hitelmegvonásokhoz és deflációhoz vezetne. Éppen ezért amilyen fontos a külföldi kölcsönök ellenőrzése, olyan — ha nem fontosabb — azok felhasználásának szigorú vizsgálata, mert az nem elegendő, hogy megállapítást nyer, miszerint például mezőgazdasági jelzálogkölcsönt kontrahálunk, hanem tovább kell menni és miként az állami mezőgazdasági beruházási kölcsönnél történt, ki kell kötni a produktív befektetést. Nagy veszély fenyegeti ebből a szempontból a földbirtokreform-kölcsönt. Ha ez a hatalmas összeg nem folyik szét az országban termékeny csatornákon keresztül, hanem tisztán fogyasztás és luxuskiadások fedezetére fordítottatik, akkor ennek hatását kereskedelmi mérlegünk és azon keresztül fizetési mérlegünk is meg fogja érezni. Magyarországon olyan hivatalos ellenőrző szerv hiányában, mint a német Beratungsstelle, a Nemzeti Bank elővigyázatos politikája, mellyel a pénzügyminisztérium összhangban működik, zálogát képezi annak, hogy az ország nem fog tulságosan eladósodni, de a közvéleménynek is tisztába kell lenni ezzel a nagyjelentőségű folyamattal, hogy helyesen ítélje meg az ezzel kapcsolatos súlyos kérdéseket. A külföldi kölcsönök közül mindig csak azok indokoltak, amelyek a kölcsön szolgálatát meghaladó hozadékot termelnek és ezáltal nemcsak a kölcsön visszafizetését biztosítják, hanem erősítik az egyéni tőkegyűjtést és emelik a nemzet gazdagodását. A külföldi kölcsönökkel kapcsolatban könnyelműség éppen olyan veszélyes, mint amilyen káros lehet a túlzott elővigyázatosság. Magyarországnak, miután belföldi tőkái igen korlátozottak, az új tőkék kreálásához van szüksége külföldi kölcsönökre, azonban ezek a külföldi hitelek csak akkor teljesítik hivatásukat, ha kizárólag termelési célokra és produktív befektetésekhez használjuk fel, miután a fogyasztás terén előállott hiányokat már pótoltuk, sőt, amint „A magyar nemzeti tőke alakulása 1924—1928-ban“ című tanulmányában Eber Antal kimutatta, ezen idő alatt a tőkeálladékunk csökkent. Az idegen tőkék kezelésének, hovaforditásának kérdése szorosan összefügg a társadalom szellemével, felfogásával; mindnyájan, akik nyílt szemmel járunk, tudjuk és látjuk, hogy mily sokan élünk jövedelmünkön felüli standardon. A takarékoság szelleme bizony nem igen lelkesíti Magyarországon a társadalmat úgy, mint Hollandiában, Németországban vagy Angliában. A takarékoság intézményes propagálása szükséges, amely nem elégszik meg egy takarékosági nappal, hanem állandó szervezetek útján folyvást ébren tartja és cselekvésre szorítja a takarékoság szellemét. A magyar társadalomnak és a magyar közgazdasági életnek nagy tartalékokat kell pótolni, mert akár

1924 után kibocsátott

A kibocsátás összege	K ö l c s ö n n e v e	Kamata %-ban
\$ 8.500.000	Magyar Királyság 1924. évi állam-kölsöne, kül-	
£ 7.902.700 stb.	földi tranche-ok összege 307.15 millió arany korona	7.5
\$ 3.000.000	Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű R.-T.	7
\$ 10.000.000	Egyesített városi kölsön első tranche	7.5
£ 2.000.000	Földhitelintézet	7.5
\$ 7.350.000	European Mtg. & Invt. Corp. Pénzintézetek Zlgl.- kibocsátó Szövetkezete	7.5
\$ 6.000.000	Földhitelintézet	7.5
£ 1.250.000	Vármegyei kölsön első tranche	7.5
\$ 6.000.000	Egyesített városi kölsön második tranche	7
Hfl. 1.600.000	Premontrei Rend	8
\$ 3.000.000	Országos Központi Hitelszövetkezet	7
\$ 1.500.000	Magyar Országos Központi Takarékpénztár	7.5
\$ 1.000.000	Magyar-Olasz Bank R.-T.	7.5
\$ 20.000.000	Budapest	6
Hfl. 850.000	Szt. Benedek-rend Oblatusai	8
£ 200.000	Budapesti Izraelita Hitközség	8
£ 1.000.000	Vármegyei kölsön második tranche	6
Hfl. 2.840.000	Katholikus Vallásalap	7
\$ 13.000.000	European Mtg. & Invt. Corp. Pénzintézetek Zlgl.- kibocsátó Szövetkezete	7
Hfl. 600.000	Premontrei Rend	7
£ 1.500.000	Angol-Magyar Bank R.-T.	7.5
£ 1.000.000	Dunántuli Villamossági R.-T. (angol kincstári garan- cia mellett)	4.5
£ 2.300.000	Dunántuli Villamossági R.-T.	6.5
£ 500.000	Magyar Általános Takarékpénztár	7.5
\$ 2.700.000	Magyar-Olasz Bank R.-T.	7.5
\$ 3.400.000	Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bank	7
Hfl. 200.000	Orsolya nővérek	8
£ 479.000	Belvárosi Takarékpénztár	7.5
\$ 1.750.000	Belvárosi Takarékpénztár	7
\$ 36.000.000	*Kreuger & Toll Co.	5
\$ 1.250.000	Protestáns kölsön	7
\$ 2.000.000	Kisbirtokosok Földhitelintézete	7
£ 300.000	Goldberger Samuel F. & Fiai	7.5
\$ 5.000.000	Országos Magyar Ipari Jelzálogintézet	7
Hfl. 900.000	Isteni Megváltó Leányai Női Szerzetes Rend	8

* A gyufamonopóliummal kapcsolatos földbirtokreform záloglevelek ellenében kibocsátott kötvények.

magyar kölcsönök.

Kibocsátás kelte	Lejárata	Kibocsátási		1928 folyamán legmagasabb		1929 június	
		ár %	kb. hozadék ^o %	ár %	kb. hozadék ^o %	köz. p- árf. %	kb. hozadék ^o %
1924 aug. 1.	1944	87.5	8.85	103.5	7.15	100	7.50
1925 február 1.	1955	88	7.90	98	7.20	93	7.60
1925 július 1.	1945	89	8.75	101	7.40	93	8.30
1926 január 1.	1961	+93	8.10	101	7.40	96	7.80
1926 február 1.	1961	96	7.85	101	7.40	95	7.95
folytatólagosan							
1926 május 1.	1961	95	7.90	101	7.40	94.5	8
1926 július 15.	1946	+98	7.70	102.5	7.25	100	7.50
1926 szeptember 1.	1946	93.5	7.65	97.5	7.25	88.5	8.20
1926 szeptember 15.	1946	++99	8.10	102	7.75	—	—
1927 január 1.	1937	98.5	7.48	99	7.42	93.5	7.95
1927 február 1.	1962	100	7.50	100	7.5	—	—
1927 március 1.	1932	100.5	7.35	100	7.5	—	—
1927 június 1.	1962	92	6.60	90	6.75	77	8.35
1927 július 15.	1962	++100	8	—	—	—	—
1927 július 15.	1967	98	8.10	—	—	—	—
1927 augusztus 1.	1946	+92	6.75	91.75	6.80	89	7.15
1927 augusztus 1.	1962	++98.5	7.10	98.5	7.10	—	—
1927 szeptember 1.	1962	97.5	7.20	98.5	7.10	88	8.05
1927 október 1.	1947	++94	7.55	—	—	—	—
1927 december 1.	1962	98.75	7.60	98.75	7.60	—	—
1928 április 1.	1953	+97	4.45	97	4.70	93.5	4.70
1928 április 1.	1961	+93	7.05	93	7.05	89	7.40
1928 április 15.	1963	+97.5	7.70	97.5	7.70	—	—
1928 június 15.	1963	98.75	7.60	98.75	7.65	88	8.50
1928 július 1.	1963	95.5	7.35	95.5	7.35	—	—
1928 július 15.	1948	99	8.10	—	—	—	—
1927/28 folyamán	1963	+97	7.75	—	—	—	—
1927/28 folyamán	1953	93.75	7.50	—	—	—	—
1928 szeptember 20.	1978	104	4.75	—	—	98	5.90
1928 október 1.	1963	92	7.65	—	—	—	—
1928 október 15.	1963	92.5	7.65	—	—	—	—
1928 október 31.	1948	+96	7.90	—	—	—	—
1928 november 1.	1948	94.75	7.50	—	—	—	—
1929 május 1.	1954	++98.5	8.10	—	—	—	—

— Nem volt, vagy még nincs jegyzés.

+ Londoni kibocsátás. ++ Amsterdami, a többi mind amerikai kibocsátás,

individuális összehasonlítással élünk egy magyar és cseh, holland, vagy angol család között, akár pénzügyeink és vállalatunk vagyoni helyzetét vetjük össze a nyugati országok, avagy csak Csehország tőkeviszonyaival, újra meg újra, a tartalékok, az aktívák, a takarékbetétek, az életbiztosítások hiányát látjuk.

De bármennyire szegény és lerongyolódott is ez az ország, még vannak olyan forrásai, amelyből erőt meríthet megerősödéséhez. Nagyvonalú gazdasági politikának kell megnyitni ezeket a forrásokat és feltárni azokat a bányákat, amelyekből a magyar munkáskezek kifejthetik, felhordhatják az eljövendő Magyarország erősebb, hatalmasabb közgazdaságának felépítéséhez szükséges márványkockákat.

Magyarország a Dunamedencében ma a nemzetközi pénzpiac véleménye szerint a legstabilabb, legmegbízhatóbb ország. Londonban és Newyorkban ma Magyarország mellett e rövid mondat tesz legtöbbit mondó tanuságot: „Hungary is good!“ A pénzügyi újjáépítés nehéz áldozatokkal megvalósított sikere adta nekünk az epiteton ornans-t, melyben az egész nemzetközi pénzpiac bizalma tükröződik vissza. Védünk, óvnunk kell ezt a bizalmat, mert ha megőrizzük és erősítjük, akkor számíthatunk a nemzetközi pénzpiac támogatására és nyugodtan folytathatjuk az egész magyar közgazdasági élet újjáépítésének nehéz munkáját.

Magyarország gazdasági erejének fokozása és kereskedelmi szervezeteink tökéletesítése, közgazdasági nyomatékának erősítése az egész ország tekintélyének és súlyának emelését jelenti; ez pedig a jövő politikai konstellációk kialakulására döntő befolyást gyakorol. Minél jobban közeledünk a békeszerződés revíziójához, annál fontosabb, hogy az ország mint egységes, erős közgazdasági phalanx készen álljon, mert így Magyarország biztosabban megtudja szerezni a Dunamedencében azt a vezető szerepet, amelyet geográfiai fekvése, a magyar nemzet életerege, ezeréves multja és kulturája számára kijelölt.

Buday Kálmán.

Közlemények.

A nemzeti vagyon alakulása haszonállatállományunkban.

Az évenként mindig tavasszal a földmivvelésügyi miniszter által eszközölt haszonállatösszeírások eredményei teljes figyelmünkre méltók, mert a nemzeti vagyon egyik igen számottevő részére vonatkoznak és ennek a vagyonnak évről-évre való változásait mutatják meg. Ezek az összeírások az országban talált haszonállatok számát tartalmazzák faj, részben fajta, nem, kor és országrészek szerint; de nem foglalják magukban az összeírások szerint az ország területén levő állatok értékének megállapítását és ennek az értéknek évről-évre végbemenő változásait. Az alábbi közleményben elsöizben akarjuk ezt megtenni és *Eber Antalnak* a Magyar Közgazdasági Társaságban a nemzeti töke alakulásáról tartott és a Közgazdasági Szemle 1929 áprilisi számában közölt előadása nyomán részletesen öhajtunk itt foglalkozni állatállományunk számszerű és értékyszerű alakulásával.

A számszerű változások megállapítására és elemzésére az állatösszeírás adatai nyujtanak adatot. Az értékyszerű számítás alapja az, amelyet *Eber Antal* fentemlített előadásában használt az 1929. évi tavaszi állatáraknak és szakemberek becslésének figyelembevételével. Az ezen számításához felvett értékesítési árak egyikének vagy másikának teljes helytállósága tekintetében talán lehetnek nézeteltérések, véleményünk szerint ezek az árak mégis megfelelő bázist adnak az állatállomány országos értékének kiszámításához. Alábbi számításaink tehát ebből az értékelésből indulnak ki és az egyes csoportokban az állatok értékét darabonként így veszik föl: Lovaknál: felnőtt mén 1.000 P, méncsikó 160 P, felnőtt kanca 400 P, kancacsikó 160 P, felnőtt herélt 400 P, herélt csikó 150 P. Szarvasmarhánál: felnőtt bika 800 P, 2 éven aluli bika 150 P, tehén 600 P, 2 éven felüli üsző 400 P, 2 éven aluli üsző 120 P, ökor 450 P, 2 éven aluli tinó 100 P. Sertésnél: felnőtt kan 160 P, növendék kan 100 P, koca 120 P, kocamalac 80 P, felnőtt ártány 80 P, herélt malac 25 P. Juhnál: kos 70 P, 1 éven aluli kosbárány 35 P, anyajuh 30 P, 1 éven aluli nöstény bárány 20 P, felnőtt ürü 40 P, herélt bárány 15 P.

A hivatalos állatösszeírásnak 1928-ban és 1929-ben a földmivvelésügyi miniszter által közzétett eredményei és a fenti érték-számítás alapján az ország állatállományának nagysága és értéke 1928 tavaszán és 1929 tavaszán így állítható fel:

	1928-ban		1929-ben	
	darab	érték P	darab	érték P
Lóállomány --- --- ---	917.974	331.114.000	892.131	326.473.000
Szarvasmarhaállomány	1.811.647	790.250.000	1.819.354	787.711.000
Sertésállomány --- —	2.661.539	203.980.000	2.582.255	194.592.000
Juhál omány --- --- ---	1.566.351	46.982.000	1.573.180	47.384.000

Az egész állatállomány

1,372.326.000

1,356.160.000

Az állatállomány értékváltozása 1929-ben az 1928. évvel szemben.

	több	kevesebb érték
Ló		4.640.610
Szarvasmarha		2.538.606
Sertés		9.388.420
Juh	402.240	
Összesen	402.240	16.567.636
Többletet levonva		402.240
Marad értékevesbedés		16.165.396

Az állatállomány pénzértékében tehát egy 16,166.000 pengős csökkenés mutatkozik közös árnevező mellett. Ez az értékcsökkenés közel 1.2%-nak felel meg és részben bizonyos, a mezőgazdasági üzem alakulásából eredő körülmények — például igásökor létszám-
apasztás — részben konjunkturális viszonyokból származó okok eredményeként mutatkozik. Az 1.2%-os értékapadás nem kedvező, de előrelátható következménye volt az állatok és állati termékek hanyatlott értékesítési lehetőségének és nagyjában és egészében konjunkturális következmény lévén, ennek változásával maga is változni fog. Viszont a fejlődésnek bizonyos — talán csak időleges — megakadását láthatjuk abban, hogy az állatállomány értékének 1924—1928. évi Éber Antal által kimutatott 13.8 millió pengős emelkedésével szemben 1928 és 1929 között 16.16 millió pengős csökkenés van.

Ennek megállapításával azonban nem érhetjük be és az egyes állatfajok számkimutatásait szétbontva, az egyes számokat is vizsgálat tárgyává akarjuk tenni.

A lóösszeírás és ennek alapján megejtett értékelés a következő:

	1928-ban		1929-ben	
	darab	értéke pengő	darab	értéke pengő
Mén	18.293	18.293.000	16.672	16.672.000
Méncsikó 3 éven aluli	50.193	7.528.950	41.407	6.625.120
Kanca	445.375	178.150.000	441.081	176.432.400
Kancacsikó 3 éven aluli	97.883	15.661.280	85.672	13.677.500
Herét felnőtt	262.585	105.034.000	267.886	107.154.400
Heréltcsikó 3 éven aluli	43.645	6.446.750	39.413	5.911.950
Összesen	917.974	331.113.980	892.131	326.473.370
Kevesebb 1929-ben			25.843 db	4.640.610 P

A lóállománynak éppen a tenyésztésben használt kategóriái, a mén-, kanca- és kancacsikócsoportjai szenvedték a legnagyobb veszteséget a két számlálási év között és ez egész kétségtelenül a lóértékesítés kedvezőtlen helyzetének következménye, amely ló-tartást még talán lehetővé tesz, de a ló-tenyésztés jövedelmezőségét meg nem engedi és így szükségképpen a tenyésztés visszafejlesztésére hat. A mének száma egy év alatt 9%-kal, a kancák száma 1%-kal, a 3 éven aluli kancacsikók száma 12.3%-kal csökkent és különösen ez utóbbi a fontos, mert a tenyésztésnek jövőbeli alapját érinti. A felnőtt herélt lovak, tehát a munkalovak száma mintegy 2%-kal emelkedett, aminek oka az igásökrök egyrészének lovakkal való pótlása.

A lovak közül a melegvérű ló 79.03 százalékos arányszáma a melegvérű állomány abszolút csökkenése dacára is 79.36%-ra emelkedett, mert a csökkenés a hidegvérű lóállományban nagyobb, 8434 db = 4.4% volt, míg a melegvérű lólétszámnál 16.509 db = 2.2%.

A hidegvérű lovak az egész lóállomány 20.64%-át tették ki az 1928. évi 20.97%-ával szemben. A hidegvérű lovak számának csökkenése gazdasági és értékesítési, különösen kiviteli viszonyokkal függ össze.

Egyes *országrészek* szerint a lóállomány számának legnagyobb *ténylegesen* csökkenése, 13061 db az Alföldön volt, utána a Dunántuli Dombosvidék jön 11.219 darabbal, míg az Északi Dombosvidéknél az apadás csak 1563 darab. Aránylag legnagyobb, 3%-os az apadás a Dunántuli Dombosvidéken, míg az Alföldön 2.8%, az Északi Dombosvidéken pedig csak 1.4%. A megyék között legnagyobb az aránylagos létszámapadás Zalamegyében, ahol 9.5%-kal, Csongrád-megyében, ahol 7%-kal és Baranyamegyében, ahol 5.3%-kal csökkent a lóállomány. Abszolút is emelkedett a lovak száma valami kevéssel Győr-, Moson-, Sopron-, Vas-, Abaujtona-, Hajdu-, Szabolcs- és Szatmármeigyékben.

A **szarvasmarhaállomány** számbeli és értékalakulását a két összeírás adatai így mutatják:

	1928-ban		1929-ben	
	darab	értéke P	darab	értéke P
Bika	23.744	18.995.200	24.203	19.362.400
Bikaborju 2 éven aluli	62.447	9.367.050	66.532	9.979.800
Tehén	908.312	544.987.200	915.179	549.007.400
Üsző 2 éven felüli	142.374	56.949.600	141.188	56.475.200
Üsző 2 éven aluli	255.796	30.695.520	267.872	32.144.464
Ökör	249.593	112.316.850	229.439	103.247.550
Tinó	169.381	16.938.100	174.941	17.494.100
Összesen	1.811.647	790.249.520	1.819.354	787.710.914
Több 1929-ben			7707 drb	
Kevesebb 1929-ben				P 2.539.606

A szarvasmarhaállományban beállt változásokat elemezve, azt találjuk, hogy ez a lóállomány változásaival ellenkező irányzatot mutat. Ha látjuk is, hogy értékelésünk szerint egy 2½ millió pengő értékpadás van itt, mégis szarvasmarhatenyésztésünknek fejlődése mellett szólnak azok az adatok, amelyeket a *tenyésztésanyag*: a bikáknak, tehéneknek és üszőknek számbeli és értékbeli emelkedését mutatják. A bikalétszám (felnőtt és 2 éven aluli bika) 6544 darabbal = 7.7%-kal, a tehénlétszám 6867 darabbal = 0.76%-kal, az üszőállomány (2 éven alul és felül) 9890 darabbal = 2.18%-kal *emelkedett* és csökkenés csak az ökörlétszámban van, ez a csökkenés azonban nagy; kereken 9 millió pengős csökkenése változtatja át deficitté a szarvasmarhaállomány egyéb csoportjaiban a számszerű emelkedésből mutatkozó 6½ millió pengős értéknövekedést. A szarvasmarha-tenyészállomány számbeli és pénzértékben való növekedése is a mazógazdasági üzem jövedelmezőségi viszonyaival függ össze. A lóértékesítés, a sertéshizlalás és a juhtartás kedvezőtlen konjunktúrája mellett a tejgazdaság és tinótartás az az egyetlen állattenyésztési üzemág, amely tényleges ráfizetést rendszerint nem okoz, megfelelő viszonyok között több-kevesebb jövedelemmel járhat és a növénytermelés trágyaszükségletének fedezésére szolgálhat. Ezért emelkedett az elmúlt év alatt a szarvasmarha tenyészállománya. Viszont a traktorok terjedése elsősorban az igásökör tartását redukálja és a kedvezőtlen marhahizlalási konjunktúra szintén hozzájárul ehhez úgy, hogy az igásökör egy részét a traktor, más részét az igásló pótolja.

Ami a szarvasmarhaállománynak egyes *országrészek* szerint való alakulását illeti, érdekes, hogy a Dunántuli Dombosvidék szarvasmarhaállománya 1928-ról, 1929-re 2201 darabbal csökkent és hogy különösen az Északi Dombosvidék megyéiben jelentékeny, 8.696 drb = 3.3%-os az emelkedés és még az alföldi megyékben is 1212 darabbal emelkedett a szarvasmarhák száma. A dunántuli vármegyék közül csak Veszprémben van 2470 drb = 2.8%-os számottevő emelkedés, a többi vármegyében vagy csökkenés, vagy pedig csak jelentéktelen emelkedés van. Sopronban 3500 drb = kerekén 5%, Tolnában 2.600 drb = 3.1% az állomány csökkenése. Ezzel szemben az északi dombosvidék megyéi közül: Borsodban 4.144 drb = kerekén 6%, Abaujtonnában 1537 drb = 4.4%, Hevesben 1143 drb = 2% az emelkedés és nincs ezen a vidéken egy vármegye sem, ahol kevesbedett volna a marhaállomány. Az alföldi megyék közül a legnagyobb tényleges emelkedés 2605 drb. = 2.8%, Szabolcsban, a legnagyobb viszonylagos 5.8% = 2.500 drb Biharban és 3.8% = 1926 drb. Szatmár-, Bereg-, Ungmegyében van, míg a legnagyobb tényleges csökkenés 3.000 drb = 1.4% Pestmegyében, a legnagyobb viszonylagos csökkenés, 1.5% = 1.100 drb. Szolnokmegyében találtatott.

A *szarvasmarhafajtákat* illetőleg nem egész érdektelen, hogy a külterjes viszonyoknak inkább megfelelő magyar marha 3426 darabbal több lett, úgy, hogy míg 1928-ban az egész marhaállomány 15.80%-át tette ki, 1929-ben 15.92%-át; a szimentáli fajta számaránya az egész marhaállományban 74.13%-ról 74.35%-ra emelkedett, ellenben csökkent a borzderes és egyéb fajták tényleges mennyisége és számaránya.

A **sertésállomány** alábbi összeirási adatai beigazolják a sertés-hizlalási, illetőleg hizottsertés értékesítési rossz konjunkturának a tenyésztésre való hatását. A sertésenyésztés a legélénkebben szokott reagálni a jövedelmezőség változásaira, mert a lecsökkentett, vagy megszüntetett tenyésztés visszaállítása a sertésenyésztésnél, a legkönnyebben és leggyorsabban lehetséges és mert a trágyaszükséglet fedezésére a sertésstartás nem szokott nagyobb befolyással lenni.

Az 1928. és 1929. évi sertéslétszám- és értékállapotot a következő összeállítás mutatja:

	1928-ban		1929-ben	
	darab	érték P	darab	érték P
Kan	38.001	6.080.000	35.601	5.696.000
Növendékan 1 éven alul	255.728	25.572.800	212.627	21.262.700
Koca	579.201	69.504.000	554.431	66.531.600
Nöstény malac 1 éven alul	826.369	66.109.520	779.025	61.322.000
Felnőtt ártány	230.142	18.411.360	268.457	21.476.560
Herélt malac	732.098	18.302.500	732.114	18.302.900
Összesen	2.661.539	203.980.180	2.582.255	194.591.760
Kevesebb 1929-ben			79.284	9.388.420

Az összeállítás szerint a két összeirási időben a sertésállomány 79.284 darabbal csökkent, ami az 1928. évi állománynak pont 3%-a, az értékcsökkenés azonban még nagyobb, 4.6%. Érdekes lehet itt összehasonlításként a németbirodalmi állatösszeírás szerint 1928 június 1. és 1929 június 1. közötti időben a sertésállományban történt változást megemlíteni. A Német Birodalom sertésállománya 1928-ban 20,186.842 drb volt, 1929-ben pedig 16,752.152 darab, vagyis 3,434.690 darabbal kevesebb, ami az 1928. évi állománynak nem kevesebb, mint

17%-át teszi ki. Az ezt megelőző idők jó konjunkturája által előidézett sertés-tulprodukciónak és közben beállott értékesítési válság a sertés-tenyésztés és tartás szükségletképeni visszafejlődésére vezetett Németországban és ennek mérve mellett a sertésállományban nálunk beállott csökkenés nem nagy és nem aggályos.

A csökkenés kétségtelenül a *sertés-tenyészanyag*nál a legerősebb, míg a hizóban lévő és hizónak való anyagnál még emelkedés is van. A felnőtt és fiatal kanok száma 45.500 darabbal csökkent és ez 15.5%-nak felel meg, a felnőtt és egy éven aluli kocák száma 72.114 darabbal = 5.13%-kal. A felnőtt kocák számában a csökkenés 24.770 drb, vagyis 4.28%. Németországban a felnőtt kocák száma csak elenyésző kis számmal csökkent, sőt Poroszországban 1.51%-kal emelkedett is és az egy éven aluli kocákban is csak 5% a csökkenés. Ott a sertések egyéb csoportjait és főleg a hizósertésanyagot csökkentették és azért ottani szakkörökben a vágósertéseknek a következő hónapokban való hiányával számolnak.

A mi sertésállományunkat az összeírás *zsirsertések* és *hús-sertések* csoportjaiban mutatja ki és itt azt látjuk, hogy az 1928-ban kimutatott 2,402.454 drb. zsirsertéssel szemben (az egész sertésállomány 90.26%-a) 1929-ben 2,333.587 drb (az egész állomány 90.37%-a) találtatott. A csökkenés a zsirsertésállománynál 68.867 darab, vagyis 2.86%. Ezzel szemben az 1928. évi hús-sertésállomány 259.085 darab (az egész sertésállomány 9.74%-a), 1929-ben 248.668 drb (az egész sertésállomány 9.65%-a) volt; a csökkenés 10.417 darab = 4% volt.

Az egyes *országrészeket* tekintve igen érdekes jelenség, hogy míg a Dunántul a sertésállomány valami keveset emelkedett is és az Északi Dombosvidéken ez az emelkedés éppen jelentékeny, mert 18.122 darabot, vagyis 6.7%-ot tett ki, addig az Alföldön a csökkenés 98.889 darab, ami nem kevesebb, mint 7.92%-ot jelent. A dunántuli vármegyék közül Zalában a legnagyobb 16.894 = 13%-os az emelkedés és Tolnában a legnagyobb 15.087 drb = 11.3% a csökkenés. Az északi ország részben, Borsodban a legnagyobb 10.841 drb = 15.2%-os az emelkedés és csak Hevesmegyében van 3%-os csökkenés. Az alföldi megyéknél számszerint legnagyobb a csökkenés Csongrádmegyében, ahol 20.155 darabbal = 15.5%-kal kevesedett az állomány. Feltűnően nagyon, ugyancsak 20.000 darabbal, az állomány 21.5%-ával csökkent az állomány Bács-Bodrogyamegyében. Pestmegyében is 20.000 darabbal csökkent, ami azonban az ottani állománynak csak 7.6%-át teszi ki. Az alföldi megyék közül csak Szatmárban emelkedett a sertésállomány kerekén 6.000 darabbal, az állomány 12%-ával.

A **juhállomány** mikénti alakulásáról az alábbi kimutatás nyújt felvilágosítást:

	1928-ban		1929-ben	
	darab	érték P	darab	érték P
Kos	41.806	2.926.420	42.349	2.964.430
Növendék kos 1 éven alul ...	50.440	1.765.400	48.354	1.692.390
Anyajuh	924.647	27.739.410	919.085	27.572.550
Nöstéví bárány	218.704	4.374.080	221.957	4.439.140
Ürü 1 éven felül	208.622	8.344.880	223.795	8.951.800
Herélt bárány 1 éven alul ...	122.132	1.831.980	117.640	1.764.000
Összesen	1.566.351	46.982.170	1.573.180	47.384.240
Több 1929-ben			6.829	402.070

Érdekes, hogy a juh az egyetlen állatfaj, melynek létszáma nálunk 1928 és 1929 között emelkedett — igaz, hogy mindössze 6.829 darabbal = 0.4%-kal — holott a gyapjuárak és husjuhértékességi viszonyai egyáltalában nem voltak kedvezők. Talán abban találhatjuk meg ennek okát, hogy a külterjes tartási mód még a juhnál a leginkább lehetséges és a forgótöke nélkül szenvedő mezőgazdasági üzemek aránylag a legkisebb költséggel tudtak juhokat tartani a többé-kevésbé jó legelőkön és alacsonyabbrendű szálás és szalmás-takarmányon.

A juhlétszám alig változott a Dunántul és csökkent az Alföldön, ellenben az Északi Dombosvidéken kerekén 8.000 darabbal, 2.4%-kal emelkedett. Borsodmegyében ez az emelkedés 11.749 drb, az állomány 19.4%-a. Legnagyobb a juhlétszám csökkenése Pestmegyében, ahol 9.126 darabbal, de csak 0.8%-kal fogyott az állomány. Miután a juhtenyésztésnek és juhtartásnak inkább az extenzív mezőgazdasági termelési mód felel meg akkor, amikor a belterjes gazdálkodásra igényelt tőkék nem állanak rendelkezésre, vagy nem fizetődnek ki ebben, azért a juhtenyésztés megfogvatkozás nélkül, sőt bizonyos helyeken emelkedéssel mehetett át 1928-ról 1929-re.

Az állatösszeírások mindenestre értékes adatokat adnak állatnyenyésztésünk jelentőségének és fejlődésének megítéléséhez és lehetőséget nyújtanak a nemzeti vagyon állatállományunkban levő részének megbecsléséhez és e nemzeti vagyonrész változásainak megfigyeléséhez. Az évi állatösszeírások hihetőleg állandóan egyforma elvek és a lehetőségig egyforma módok szerint történnek és az összeírás helyes keresztülvitelét megfelelően ellenőrzik is. De az összeírás eredményeit mutató számoszlopok üres statisztikázásnál egyébire nem vezetnek, ha minden egyes adat, minden egyes szám mögött nem keressük meg a lényegét abból a célból, hogy szükséges és hasznos következtetéseket levonjunk belőlük.

Eber Antal.

A Federal Reserve Board 1928. évről szóló jelentése.

Az elmúlt évben az Egyesült Államok pénzüpiaci és tőzsdéi helyzetének alakulása, valamint a Federal Reserve bankok politikája az Egyesült Államoknak a nemzetközi tőkeforgalomban elfoglalt helyzete következtében ugyszólván az egész világon éreztette hatását. Ezek a kihatások hazánk gazdasági helyzetére is döntő befolyással voltak. Ilyen körülmények között ezuttal különös érdeklődésre tarthat számot a Federal Reserve bankok központi szervének, a Federal Reserve Boardnak az egész Federal Reserve rendszer 1928. évi működéséről szóló jelentése.*

A F. R. B. évi jelentései rendszeren már azért is megérdemlik az elolvasást, mert a B. dicséretre méltó nyíltsággal szokott beszélni azokról a szempontokról, amelyek politikáját irányították. A legújabb jelentés is részletesen foglalkozik a F. R. bankok politikájával, azonban a jelentésnek ez a része ezuttal mintha kevésbé határozottan volna megfogalmazva. A rendszer által követett politikáról a jelentés lényegileg a következőket mondja:

* Fifteenth Annual Report of the Federal Reserve Board covering operations for the year 1928 — United States Government-Printing Office Washington 1929.

1927 őszén a F. R. rendszer a belföldi üzleti tevékenység csökkenésére és a külföldi pénzpiacokon mutatkozó feszültségre tekintettel, a pénz olcsóbbá tételére törekedett. Ennek a politikának nagy része volt abban, hogy az évek óta tartó aranybeáramlással szemben 1927 végén jelentékeny aranykiáramlás következett be. Ez aranykiáramlásnak a belföldi pénzpiacra való hatását a F. R. bankok eleinte nyiltpiaci értékpapírvásárlásokkal teljesen ellensúlyozták. Az év vége felé azonban az értékpapírpiaconról jövő hiteikereslet erős növekedésére tekintettel, ezek a nyiltpiaci vásárlások csökkentettek, később pedig teljesen megszűntek. Ennek dacára a hitelfeltételek továbbra is olcsók maradtak, részben azért, mert a pénzkereslet őszi és karácsonyi emelkedése lényegesen kisebb volt, mint rendesen.

Amidőn 1928 elején a belföldi üzleti tevékenység ismét élénkebbé vált és a külföldi pénzpiaci feszültség megszűnt, a F. R. rendszer elhatározta, hogy fokozottabb mértékben fog törekedni a pénzpiac szilárdítására. A F. R. bankok 1928 első felében kb. olyan mennyiségben adtak el állampapirokat, amilyen mennyiséget az aranykiáramlás hatásainak ellensúlyozása céljából az előző év utolsó hónapjaiban felvettek. E mellett januárban és februárban az összes F. R. bankok leszámítolási kamatlábukat $3\frac{1}{2}\%$ -ról 4% -ra emelték és drágították a bankelfogadványvásárlási tételeket is.

Januárban és februárban az értékpapirkölcsönök utáni kereslet a tagbankoknál lényegesen csökkent, azonban márciusban az értékpapírpiacon megélénkülésével kapcsolatban újra kiújult és májusig folytatódott annak dacára, hogy a nyiltpiaci kamattételeknél jelentékeny emelkedés következett be. Április 20-tól június 7-ig az összes F. R. bankok leszámítolási kamatlábai további $\frac{1}{2}\%$ -kal $4\frac{1}{2}\%$ -ra emeltettek, majd júliusban nyolc F. R. bank leszámítolási kamatlábat 5% -ig emelte. A bankelfogadványok tételei is fokozatosan emelkedtek és ezek július végén a különböző lejáratok szerint $4\frac{1}{2}\%$ és 5% között voltak, míg az év elején e tételek 3% és $3\frac{3}{4}\%$ között sorakoztak.

Az aranykiáramlás és a F. R. bankok értékpapireladásai következtében a tagbankok a F. R. bankoktól való kölcsönzéseiket, a kamattételek emelkedése dacára, rohamosan növelték és az év közepén a tagbankok eladósodása magasabb volt, mint bármikor az utóbbi hat évben. Ez az erős eladósodás a tagbankokat értékpapírállományuk és értékpapirkölcsöneik csökkentésére készítette; május végétől értékpapírállományuk és értékpapirkölcsöneik 3 hónapon át csaknem megszakítás nélkül csökkentek, míg ugyanezen idő alatt kereskedelmi kölcsöneik emelkedtek. A kereskedelmi kölcsönök emelkedése azonban nem ellensúlyozta az értékpapírállomány és az értékpapirkölcsönök csökkenését. Augusztus vége után a kereskedelmi hitelszükséglet és a fizetőeszközszükséglet szezonyszerű emelkedése az értéktözsdei tevékenység újabb élénkülésével kapcsolatban a bankhitel újabb emelkedését eredményezte, a jelentést tevő tagbankok által nyújtott hitelek összege az év végén magasabb volt, mint bármikor azelőtt.

A bankhitel terjedelmének az év utolsó négy hónapjában bekövetkezett növekedését a Reserve-hitel újabb, nagyjában sze-

zonszerű, növekedése követte. A F. R. bankok hitelének ez a fokozott igénybevétele ebben az időszakban majdnem kizárólag bankelfogadványok eladása útján történt.

A jelentésnek most ismertetett része három olyan momentumot említ meg, amelyek a F. R. rendszer politikájának irányításánál szerepet játszottak; ezek: az Egyesült-Államok üzleti tevékenységének csökkenése, a külföldi pénzpiacokon mutatkozó feszültség és a belföldi értékpapirpiacokról jövő hitelkereslet. A két előbbi volt az oka annak, hogy 1927 őszén a rendszer a pénz olcsóbbá tételére törekedett, míg az értékpapirpiacokról jövő hitelkereslet erős növekedése 1927 végén e politika abbahagyására készítette a F. R. bankokat. Amidőn azután 1928 elején a belföldi üzleti tevékenységnél és a külföldi pénzpiaci helyzetnél egyaránt kedvező változás következett be, úgy látszik, csak a harmadik momentum hatása érvényesült tovább és ez a F. R. rendszer vezetőit politikájuknak az 1927 őszén követettel homlokegyenest ellenkező irányba való terelésére készítette. Ettől az időponttól kezdve a jelentés nem indokolja külön a rendszer által tett intézkedéseket. Viszont a jelentésnek egy másik része teoretikus elvontságban megjelölve felsorol bizonyos szempontokat és célkitűzéseket, amelyek a F. R. politikájánál mérvadók voltak. A jelentésnek ez a része többek közt a következőket fejti ki:

Miután a F. R. rendszer köteles gondoskodni arról, hogy a hitelviszonyok általánosságban egészségesek legyenek, tartozik befolyását érvényesíteni minden olyan esetben, amidőn valamely irányban tulzott (undue) hitlkiterjesztés történik. A legutóbbi években a bankhitel legerősebb növekedése a bankok értékpapírállományánál és értékpapírkölcsöneinél történt. 1925 közepétől 1928 közepéig a tagbankok értékpapírállománya 8.863 millió dollárról 10.758 millióra, az általuk nyújtott értékpapírkölcsönök pedig 6.718 millió dollárról 9.068 millióra növekedtek. Ezidőszerint a tagbankok összesen 35.700 millió dollárt kitevő kölcsöneiből és értékpapírállományából több mint 57% esik az értékpapírállományra és értékpapírkölcsönökre. A F. R. rendszer felelőssége nem szorítkozhatik a közvetlenül a F. R. bankoktól kapott összegek ellenőrzésére, mert a tagbankok által nyújtott összes hitelek végeredményben a F. R. bankok által nyújtott hitelre támaszkodnak. Általánosan elfogadott elv, hogy a F. R. bankok által nyújtott hitelt nem lehet nyereségszerzésre felhasználni és hogy a F. R. bankokkal szemben való állandó eladósodás, rendkívüli körülményektől eltekintve, visszaélést jelent. Azokban az esetekben, amidőn egyes tagbankok ily visszaélést követtek el, a F. R. bankok megkivánták az illető bankoktól, hogy a F. R. bankoknál való kölcsönzés helyett, értékpapírjaik vagy nyújtott kölcsöneik állományát csökkentsék. Ilyen visszaélések azonban csak kivételesen fordultak elő.

A hitelpolitika megállapításánál a F. R. rendszernek szembe kell állítania egymással azokat az előnyöket és hátrányokat, amelyek egy bizonyos akcióhoz kapcsolódnak. Lehetetlen előre látni a választott hitelpolitika összes kihatásait, sőt még utólag is nehéz ezeket elbírálni. Kétségtelen azonban, hogy a F. R. rendszert nagyobb szabású és hosszabb időre szóló célkitűzések kell, hogy vezessék. E célkitűzések közül a legfontosabbak,

hogy a kereskedelem és ipar szükségletének kielégítésére szükséges hitel állandóan megfelelő áron rendelkezésre álljon és hogy az aranytartalékok megvédessenek a hitelexpanzió útján bekövetkező gyors felszívódástól.

Ezek a fejtegetések, szükséztudásuk dacára, élénken rávilágítanak azokra a nehézségekre, amelyekkel a F. R. politika az elmúlt év folyamán szemben találta magát. A rezignált hang, amely helyenként kicsendül belőlük és a célkitűzéseknek általános elvi alakban való megjelölése arra látszanak mutatni, hogy a B. nincs minden tekintetben megelégedve politikájának eredményével és hogy valószínűleg a B.-on belül sem teljesen egységes a felfogás a jegybankpolitika célkitűzései és eredményei tekintetében. A fő célkitűzések e sorokból kitetszően az ipari és kereskedelmi hitelszükséglet biztosítása és a túlzott hitelkiterjesztés megakadályozása. Túlzott hitelkiterjesztésről a felsorolt számadatok szerint csak a tagbankok értékpapír-állományánál és értékpapírkölcsönöseinél lehet szó, bár a jelentés nem mondja kifejezetten, hogy ezek növekedése túlzott volt.

Mindez megerősíteni látszik azt, hogy az elmúlt évben az értékpapírhitel visszaszorítása volt a vezető szempontja a F. R. politikának. Amennyiben ez volt a célkitűzés, úgy a politika eredményesnek nem nevezhető, mert a tagbankok által nyújtott értékpapírkölcsönök az év folyamán — az értékpapírállomány jelentéktelen változása mellett — számottevően emelkedtek. A nagyobb városokban működő tagbankok által nyújtott kölcsönök összege 1927 végétől 1928 végéig 15.396 millió dollárról 16.253 millióra, tehát 857 millióval növekedett. E növekedésből 522 millió esett az értékpapírkölcsönök és 335 millió az egyéb kölcsönök növekedésére.

A jelentés szerint az ország aranykészletének csökkenése és a Reserve rendszer pénzdrágító politikája következtében a kamattételek az 1928. év folyamán rohamosan emelkedtek. Októberben és novemberben ugyan némi olcsóbbodás mutatkozott, azonban már november végén és decemberben a kamattételek újra emelkedtek és az év folyamán legnagyobb magasságukat érték el.

A kamattételek közül az év folyamán a legerősebben emelkedtek a newyorki nyiltpiaci értékpapírkölcsönök tételei. 1927 decemberétől 1928 decemberéig Newyorkban az azonnal lejáró értékpapírkölcsönök (call loans on securities) kamattételei 4,38%-ról 8,60%-ra, a hosszabb lejáratú értékpapírkölcsönökéi (time loans) 4—4¼%-ról 7—7¾%-ra emelkedtek, míg a kereskedelmi kölcsönök nyiltpiaci tételei 4%-ról mindössze 5¼—5½%-ra, a 90 napos bankelfogadványok tételei pedig 3¼%-ról 4½%-ra mentek fel. Az értékpapírkölcsönök tételeinél mutatkozó erősebb emelkedés főleg az értékpapírpiacon jelentkező nagyobb hitelkeresletre, valamint arra a körülményre vezethető vissza, hogy az értékpapírkölcsönök a F. R. bankoknál nem számíthatók le. A tagbankok által rendes üzletfeleknek felszámított kamattételek sokkal kisebb mértékben növekedtek, mint a nyiltpiaci tételek. Az utóbbiak közül az év folyamán a legkisebb mértékben emelkedtek és a legalacsonyabbak voltak a bankelfogadványok tételei.

Az általános gazdasági helyzetről beszélve, a jelentés rámutat arra, hogy az ipari tevékenység, amely az 1927. év második felében visszament, újra lendületet nyert és új rekordot ért el 1928-ban. A

mezőgazdasági termelés nagy volt, a farmerek jövedelme körülbelül elérte azt a szintet, mint az előző évben. Az áruknak a kereskedelem útján a fogyasztókhöz való áramlása lépést tartott a termeléssel és az árukészleteknél nem következett be felhalmozódás. Az árak, amelyek 1927 nyarán emelkedni kezdtek, az 1928. év legnagyobb részében folytatták az emelkedő irányzatot, azonban az év utolsó negyedében hanyatlás következett be és decemberben az árszinvonal kb. abban a magasságban volt, mint egy év előtt.

Érdekes adatokat közöl a jelentés az amerikai bankok között végbement koncentrációs mozgalomról. A F. R. rendszer kötelékébe tartozó tagbankok körében, amelyek száma 1928 végén 8837 volt, 1928 folyamán 204 fúzió fordult elő. Az országban működő összes bankintézetek száma az év folyamán fúziók, fizetéseképtelenségek és felszámolások folytán 849-cel, 26.145-re csökkent. Ugyanezen idő alatt a bankok összes aktívái majdnem 3500 millió dollárral növekedtek. 1921 június 30-tól 1928 június 30-ig a bankintézetek száma kerekén 4600-zal csökkent, a bankok aktíváinak összege pedig majdnem 24 milliárd dollárral emelkedett. A bankok átlagos aktíváinak összege e 7 év alatt 1,600.000 dollárról 2,700.000 dollárra emelkedett.

Judik József.

A düsseldorfi társadalom- és gazdaság-tudományi muzeum.

Az 1926-os esztendő végén a társadalom- és gazdaság-tudományoknak néhány lelkes barátja egyesületet alapított abból a célból, hogy Düsseldorfban, a Rajna partján épült modern stílusú palotában megnyissa a „Társadalom- és gazdaság-tudományi birodalmi muzeum“-ot. A muzeum berendezésénél sok tekintetben hasznosították azokat a tapasztalatokat, amelyeket a néhány hónappal azelőtt ugyancsak Düsseldorfban rendezett „Gesolei“ nevezetű kiállítás társadalom- és gazdaság-tudományi osztályainak rendezésénél tettek. Az elhatározásokat tettek követték s a muzeum 1927. évben kinyitotta kapuit.

A probléma, amelyet meg kellett oldani, egészen újszerű volt. Képtárak, archeológiai, természettudományi gyűjtemények rendezésénél a feladat csak arra szorítkozik, hogy kiválasszuk a megfelelő anyagot s azt harmonikusan elrendezzük. Itt azonban az anyagot magát kellett előbb megteremteni s csak azután következhetett a rendezés munkája.

Kétségtelenül a muzeum rendezési módszereinek megválasztásánál segítségnek nyújtott a müncheni Deutsches Museum, hol a műszaki tudományok anyaga van nagyszerű egységes képben összefoglalva és a drezdai Deutsches-Hygiene Museum, mely a nép-egészségügyet van hivatva szolgálni. De viszont meg kell állapítanunk, hogy a muzeum vezetősége, ha az ezekben a nagyszerű intézményekben nyert impulzusokat fel is használta, a muzeum tudományos munkaterületének körülhatárolásánál sohasem lépett át a műszaki és egészségügyi tudományok terére és módszertanilag is igen sok újszerűt alkotott.

Azok a kifejező eszközök, amelyeket a muzeumban felhasználtak, egyrészt az *ábrázolás*, másrészt az *utánczás* fogalma alá sorolhatók. Ábrázolás alatt valamely lelki tartalomnak az érzékeink számára való megjelenítését értve, igen súlyos problémákat *kellett* az

ábrázolás munkájával kapcsolatban megoldani a muzeum rendezőinek. De akkor is, mikor az utánzás módszerével dolgoztak, nem volt egyszerű a jellegzetes, utánzásra alkalmas momentumoknak kiválasztása.

Az ábrázolás munkálatainál a statisztika és a gazdasági földrajz kész kifejező eszközöket bocsájtott a muzeum megalkotóinak rendelkezésére. A föld lakosság-sűrűségét feltüntető földgömb, hol minden egyes pont egy millió embert ábrázol, a szén- és ércfogyasztást jellegzetesen kifejező diagrammok ismert módszerei az ábrázolásnak; újszerűen itt csak a forma megválasztása hat. De már lényegesen ritkábban találkozunk irodalmi forrásokban rendszereknek, összetartozó fogalmaknak mondhatnánk „családfaszerű“ ábrázolásával. Ezen a téren a muzeum sok érdekeset nyújt. Például igen képiesen állítja elénk egy modell azt a helyzetképet, mely a közigazgatási reform után feltünteti a német birodalom közületi szerveinek kapcsolatát. Ez a módszer sikerrel használható fel, például egy önköltségszámítás érzékeltetésénél, vagy egy üzemorganizáció képies ábrázolásánál is, szóval mindenütt, hol egy rendszertani felosztást kell képies kifejező eszközökkel megjeleníteni. Több esetben időbeli egymásutánban lefolyó eseményeket vagy eljárási módozatokat igyekezett ábrázolni a muzeum rendezője. Például, ha egy emeltyűvel mozgásba hozunk egy elektromos hajtóművet, a szemünk előtt pár perc alatt leperog, hogy miként jár el a balesetügy felvetődő kérdéseinek elintézésénél az egész eljárást megindító események, illetve eseménysorozatok bekövetkezésétől kezdődően a nemzetközi egyezmény ratifikálásáig a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal. Egy hatalmas táblán egymásután gyúlnak ki azok a különböző jelző felírások és képek, amelyek az ügy elintézésének egyes szakaszait teszik előttünk kézzelfoghatóvá.

Az ábrázolás mellett sokszor igen érdekesen alkalmazható az utánzás módszere is. Igen sikerültek azok a kis modellek, melyek a házasság intézményének fejlődését állítják elénk attól a kortól kezdve, amikor az anyajog uralkodott, a patriarkalizmus korán át a modern női egyenjogúsítás felé haladó korszakig. A vasipar fejlődését is igen érdekes modellek hozzák szemünk elé. Kézzelfoghatóan látjuk egymás mellett a primitív vasolvasztó tégelyeket és a modern magasolvasztó kemencéket, úgyhogy pár pillanat alatt fantáziánk könnyen átfuthatja a haladásnak azokat a főbb állomásait, amelyek keresztül a fejlődés eljutott napjaink hatalmas műszaki szerkezeteiig. Az ilyen ábrázolási mód mérhetetlen haszonnal jár gazdasági kérdésekkel foglalkozó szakemberek számára. Kis modellek érzékeltetik a kocsis, vonat, hajó, repülőgép sebességeinek viszonyát. Egy másik modell érdekesen elénk állít egy uszályhajót és egy vasúti vagon, úgyhogy fogalmat alkothatunk magunknak arról, hogy a két szállítóeszköz ürtartalma hogyan viszonylik egymáshoz. Vagy például milyen beszédesen adja tudunkra a jelenlegi német tejtermelés jelentőségét az a színes tábla, mely ábrákkal és számokkal elénk tárja, hogy míg a nagyfontosságú német kémiai iparnak évi termelési értéke 3 milliárd márka s míg az egész német szénbányászat csak 2.9 milliárd márka értéket produkál, addig a tejtermelés maga 3.6 milliárdnyi értéket visz be a nemzetgazdaság vérkeringésébe. A fantázia ezeket a benyomásokat elraktározza és így lesz igazán

felejtethetlen előttünk számtalan fogalommal kapcsolatos jelzőszám nagysági rendje.

A képek, diagrammok, egy elektromos gombnyomásra mozgásba hozható modellek, diapozitívek százait egyszerű, világos és könnyen érthető feliratok magyarázzák meg. Aki részletesebben akar tájékozódni az egyes témákról, az a tárgyak és képek alatt elhelyezett fiókokban találhat részletesebb leírásokat, vagy ott fellelheti a fontosabb szakmunkákat is.

A muzeum elrendezési technikája nagyszerű. Az egyik hatás nem rontja le a másikat, a termek nem üresek, de nem is túltömöttek. A közgazdasági és társadalomtudományi vonatkozásokon kívül semmi felesleges anyagot nem találunk itten és egyes magánvállalatok üzleti érdeke sehol sem toladik elénk.

A muzeum anyagát különböző osztályokba sorozták. A népességügygel, az emberi munkaformák történetével és a házasságügygel külön szakosztályok foglalkoznak. Ezeken a szorosabb értelemben vett társadalomtudományi szakosztályokon kívül a gazdasági problémakört is számos szakosztály világosítja meg. A német racionalizálási mozgalommal foglalkozó osztály, Németország élelmiszer ellátásának problémáját és a német közigazgatási reform viszonyait elénk táró osztályok rendezése igen sikerült. Külön osztály ismerteti a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal szervezetét és az azzal kapcsolatos ügykört.

Nagyszerűen domborodik ki a német vas- és acélipar helyzete a muzeumban. Diagrammok beszédesen tüntetik fel azokat a veszteségeket, amelyeket a békekötés folytán szenvedett a német vasipar. Majd tovább kis modellek állítják szemünk elé azt a fejlődést, amelyen a vaskohászat átment az északi népek fémolvasztó tégelyeitől és a néger vastermelés primitív módszereitől kezdve a Bessemer és Thomas konvertereken és a Siemens Martin olvasztókon keresztül az ujkor hengerlő műveig és magas olvasztóiig. Egy másik ábra plasztikusan elénk állítja, hogy micsoda értéknövekedésen megy át az acél, amíg a nyers vasból hengerelt áru vagy minőségi acél lesz. Más ábra a munkásszám és munkabérvizonyokról tájékoztat. Egy mozgásba hozható és megvilágítható ábra a látogatóknak emlékeztetőbe kívánja vésni azt a német gazdasági helyzetet annyira jellemző mottóval, hogy „Németország képes fedezni szénszükségletét, de ércellátás tekintetében a külföldre van utalva”. Majd egy másik modellsorozat azt tünteti fel, hogy 100 tonna érc nyerésénél 24 óra alatt milyen mennyiségű nyers- és tüzelőanyagot, gépierőt és munkást kell alkalmazni, nem felejtve el rámutatni a melléktermékek gazdaságos felhasználásának nagy jelentőségére.

A közlekedésügyi osztályban egyrészt általánosságban szemünk elé kerül a közlekedésügynek egész fejlődése, majd külön-külön bemutatják a vasutügy, utügy, belhajózás, tengerhajózás, automobilizmus, léghajózás, postaügy jellegzetesebb és kiemelkedőbb problémáit. Egy érdekes ábra elénk állítja a különböző közlekedési eszközök szállítási költségeit. Majd tovább a vasutvonalaknak építési költségei állnak szemünk előtt. Megkapó ábrázolási módszerrel mutatják be, hogy egy 20 pfennig villamosjegy-bevétel hogyan oszlik meg a düsseldorfi villamosvasutaknál. Érdekes ábrák tüntetik fel a különböző villamosáram-árakat is.

Ha arra a kérdésre kell felelnünk, hogy miben látjuk ennek a

muzeumnak a jelentőségét, akkor válaszunk kettős. Jóllehet igen nagyfontosságú ennek az intézménynek az ismeretek terjesztése szolgálatában kifejtett érdeme, de még lényegesebben kell jelezni azt, hogy ez a muzeum a tudományos módszereknek ujszerű beállításával a tudományos törvények s tények felderítésére is termékenyülően hathat. Emlékeztetnünk kell arra a nagyfontosságú hatásra, amelyet a matematika törvényeinek megvilágításánál a geometriai módszer játszott; vagy gondolhatunk arra is, hogy a statisztika mit köszönhet a grafikus ábrázolási módszernek. A diagrammok ugyan nem adnak új értelmet a statisztika törvényeinek, de mégis lehetővé teszik azt, hogy a tényeknek új formába való beállítása révén új összefüggéseket lássunk meg és új törvényszerűségeket szögezzünk le. Ezért tartjuk nagyjelentőségűnek ezt a kezdeményezést és ezért mondjuk, hogy egy értékes fegyver került be a közgazdasági- és társadalomtudományok fegyvertárába.

Dr. vitéz Guóthfalvy Dorner Zoltán.

Könyvismertetések.

V. G. Kale: **Economics of protection in India.** Poona 1929.

Címe után itélve *Kale*-nek, a poonai Fergusson College kitűnő tanárának munkája talán csak kevesek érdeklődését keltené fel, mert a vámkérdésnek sajátlagosan indiai viszonyok alapján való tárgyalását sejtene az ember benne. Valóban ezt is nyújtja a munka második felében, de az egész kérdést oly tág látókörű alapon elméleti távlatba helyezi és még a sajátlagosan indiai vonatkozású részben is annyi elméleti tanulságot nyújt, hogy mindenki, aki vámpolitika iránt érdeklődik, a legnagyobb haszonnal olvashatja e könyvet.

Különösen ki kell emelnem *Kale*-nek éppen erős elméleti látókörénél fogva minden doktrinarismustól mentes voltát. Mint aki tudja, hogy mit várhatunk az elmélettől és hol vannak annak határai, *Kale* teljes tudatában van annak, hogy a szabad kereskedelem és védővám rendszerei között csak egy ország sajátlagos viszonyainak teljes ismerete alapján lehet választani, valamint azzal is, hogy a védővám mellett való döntésünk sem ment fel az egyes termelési ágak viszonyainak gondos mérlegelésétől. Már egy előbbi tanulmányában bebizonyította, hogy nem áll az angol irodalom egyoldalú befolyása alatt, hanem alaposan ismeri *List Frigyet* és a német irodalom újabb termékeit is. Ezek alapján az individualista álláspontot, ahol erre szükség van, kellően ki tudja szélesíteni nemzeti távlattá és tisztában van azzal, hogy a vámpolitika kérdéseit csakis ennek szemszögéből lehet kellő realitással elbírálni. Általában meglepő mint angol szerzőnek a német irodalomban való alapos jártassága és vele szemben való nagy megértése.

Könyvének felét elméleti megfontolásoknak szenteli. Miután bevezető fejezetében módszertani szempontból igyekszik bebizonyítani, hogy a gazdasági politika nem helyezkedhetik az emberi és nemzeti lét egyéb tényezői mellőzésének álláspontjára, rövid és igen világos fejtegetéssel kimutatja, hogy a nemzetközi cserének nincs szüksége külön elméletre, mert ha jól megalapozzuk a piac elméletét, ez kellően meg tudja magyarázni a nemzetközi forgalom jelenségeit is. Annál könnyebben írhatom alá ez állítást, mert magam is ezt képviselem kézikönyvemben. Elméleti fejtegetéseit kiegészíti *Kale* azoknak a szempontoknak kifejtésével, melyek általában megindokolhatják egyes termelési ágaknak védővámokkal való támogatását. Igen helyesen arra az álláspontra helyezkedik idevágó vizsgálatában, hogy különös okoknak kell megindokolniok azt az áldozatot, melyet a vámvédelem a nemzeti fogyasztásra ró. E szempontokat nemcsak a különleges termelési fölényben, hanem a nemzeti védelemben és a nemzeti gazdaságban különös helyet elfoglaló termelési ágak ápolásában („basic or key industries“) is látja.

Már az idevágó fejezetben is az indiai vámtarifa előkészítésére kiküldött parlamenti bizottság munkálataira támaszkodik, mely bizottságnak, mint a munka előszavából megtudjuk, két éven át tagja volt és amely bizottság igen komoly és elméleti magaslatra felemelkedő munkát végzett. Indiában, úgy látszik, nem félnek attól, hogy az elmélet színvonalán álló férfiak az élet meg nem értésével igyekezzenek befolyjni a vámtarifa készítésére, hanem inkább igyekeztek oly férfiaknak, minő Kale, tudását a munka számára biztosítani. Ez meg is látszik a jelentésből, melyet a bizottság készített, mert Kale gyakori idézeteiből kitetszőleg tág látókör és a magánérdekek háttérbe tolása, de a nemzeti termelés szempontjainak mindenben való figyelembevétele vonul végig a bizottság javaslatain. Vezérfonala e javaslatnak az, hogy minden vámpolitikai áldozatnak komoly nemzeti előnyökben kell ellensúlyt találnia.

A munka jelentékeny része az indiai viszonyok komoly fejtegetésének van — különösen a termelési költségek beható vizsgálataival — szentelve. A munka második részében sok érdekeset tudunk meg az indiai termelési viszonyokról. Kivált az acélgyártásra, a papír- és cementiparra vonatkozó fejtegetések tanulságosak. Az előbbiek azért, mert mutatják, hogy a félgymártmány drágítása mily további intézkedéseket tesz szükségessé. Itt a védelem főérvét a bizottság abban találta, hogy ez iparág kifejlesztésére a belföldi piac befogadóképessége alapos indokot szolgáltat. A papíriparra vonatkozólag a bizottság vizsgálatai kiderítették, hogy míg a gyárosok 80—90.000 tonna bevitelnek a kizárását remélték a vámvédelemtől, csak körülbelül 20.000 tonna behozatal volna feleslegessé tehető, mert számos oly papírminőség van, melyre a fogyasztásnak szüksége van, melyet azonban Indiában egyelőre nem lehet gazdaságosan előállítani. Fölényben az indiai termelés csak a bambusznádból készített papírnál van. Legérdekesebb azonban a cementipar példája. Cementből jelentős bevétel van Indiában a hazai cementnél, mely igen jó minőségű, jelentékenyen magasabb árak mellett, minek az a magyarázata, hogy a tengeri kikötőkben a külföldi cement a belföldi gyárak nagy távolságánál fogva drágább, mint a belföldi cement és ezért ott magasabb árakon az el is adható.

Mindez és sok egyéb fejtegetés csak azt mutatja, mily körültekintő és elfogulatlan munkát igényel egy vámtarifa megfelelő előkészítése. Ennek minden tekintetben kitünő és meggyőző példája Kale munkája.

H. F.

Jessen Arnd: Finanzen und Steuern. Meyer's Wörterbücher B. 7. Halberstadt, H. Meyer. 1929. XXXII+249. old.

A mai élet bonyolultsága és számos vonatkozása mellett kétségtelenül fontos hivatást töltenek be az egyes tárgykörök lexikális feldolgozásai, mert lehetővé teszik, hogy az ember oly kérdésekről is gyorsan és legalább nagy vonásaiban tájékozódhassék, melyekbe mélyebb behatolásra hiányzik ideje. Erre a Meyer-féle sorozat különösen alkalmas, mert az egyes tárgyköröket lehetőleg sok címszóra bontva fel, könnyen találjuk meg e kötetcskében a minket éppen érdeklő tárgyat, míg nagyobb lexikonoknál már erősebben előtérbe lép az illető tudomány rendszere és így még részletes tárgymutató mellett is nehéz sokszor az éppen bennünket érdeklő kérdésre felvilágosítást nyerni.

Jessen munkáját is igen nagy haszonnal fogják forgatni azok,

akik Németország pénzügyi szervezete, adórendszere és államháztartása iránt érdeklődnek. Világosan és röviden feldolgozott címszavakban megtalálják benne a német közületi háztartás fontosabb mozzanatait, legfőképpen pénzügyi jogi vonatkozásaiban, mert a munka elsősorban e szempontra helyez sulyt. A pénzügytan elméleti kérdéseit alig érinti és ezirányban a legszükségesebbet is alig nyújtja. Ugy szintén teljesen hiányzik belőle a pénzügyi statisztika vonatkozásainak távoli érintése is, holott az egyes bevételi és kiadási ágazatok tárgyalásánál néhány adat közlése kívánatos lett volna.

A német adótörvényekben és egyéb pénzügyi jogi kérdésekben való tájékozódásra azonban e kis lexikon kitünő segédeszköz. Ezért jó szolgálatot tesz mindenkinek, aki a pénzügyeknek Németországban való rendezése iránt érdeklődik és akár alkalmyszerűleg is felvilágosítást keres e tárgyról egyes vonatkozásaiban. Aránylag sok teret szentel a munka a német reparációs kérdésnek, melynek fontosabb mozzanatait felöleli.

Mínt hogy a pénzügyi jognak az általános közigazgatással való kapcsolataira is sulyt helyez, arra is alkalmas, hogy alkalomadtán a német közigazgatási szervezet egyes intézményeiről is röviden tájékoztasson. Külön címszavakban ismerteti ugyanis a német állami és önkormányzati szerveket. A pénzügyeknek a valutával való összefüggésénél fogva a valutaügy kérdéseit és különösen a valutaügy német intézményeit is tárgyalja.

A címszavak általában jól meg vannak választva, mi a lexikonban való eligazodást igen könnyűvé teszi. Bár volna a magyar irodalomban is több ily használható segédeszköz.

H. F.

Jelentés a Takarékpénztárak és Bankok Egyesületének 1928. évi működéséről. Budapest, 1929. 128 l.

A Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete az elmúlt évben működésének tizedik esztendejét zárta le és elégtétellel hivatkozhatik jelentésében arra, hogy míg az eddigi években csak 37 fővárosi tagintézet képviselőjét jelentette, addig a vidéki pénzügyintézetek szervezeteinek a TÉBE-hez az elmúlt évben történt csatlakozása folytán most már több, mint 300 magyar pénzügyintézet, tehát ugyiszólván az összes magyar magánpénzügyintézetek az Egyesület keretébe sorakoznak, az általános hitelügyi érdekek és a speciális bankügyi érdekek védelmére. Az évi jelentésnek Hegedüs Loránt által — a nála megszokott széles látókörrrel, szellemességgel és ötletességgel — megírt előszava arra utal, hogy a TÉBE működése két irányban jegecesedik ki: az egyik a pénzügyi, a másik a szociális politika. A pénzügyi politika terén az Egyesület programja, hogy a háboru által előidézett tökehiányt és a magas adóztatás által előidézett pénzdrágítást a bankok igyekezzenek organizációjuk javítása, racionalizálás és standardizálás által ellensúlyozni. Ennek a célnak a szolgálatában áll a TÉBE rendszeres működése, de ennek a szolgálatában áll az a mozgalom is, amely a magyar TÉBE-ből kiindulólág odairányul, hogy az európai TÉBE-k együttműködését akarja biztosítani. — Szociálpolitikai téren az Egyesület jogos elégtétellel utalhat rá arra, hogy a Lex Vass-sal kapcsolatban sikerült nagy küzdelmek árán megalakítani a Takarékpénztárak és Bankok Országos Nyugdíjpénztárát, amelyben 300 pénzügyintézet mintegy 2000 alkalmazottjával igyekszik

a szociális kérdésnek a banktisztviselőkre legfontosabb részét megszervezni. A jelentés általános része magas színvonalu áttekintést nyújt közgazdasági és pénzügyi viszonyaink elmúlt évi alakulásáról. Utal a jelentés a belső tőkeképződés lassúságára és annak nehézségeire, amelyek főleg két irányban szorulnak javításra: egyrészt azoknak az adónemeknek csökkentése útján, amelyek a belső tőkeképződés útjában állanak, másrészt pedig az államnak a gazdasági életbe való beavatkozásától való tartózkodása útján. Tömören számol be a jelentésnek ez a része a kereskedelmi mérleg passzivitásának csökkentésére irányuló törekvésről és rámutat a tőzsdei helyzet kedvezőtlen fejlődésére, amelynek okát részben abban találja meg, hogy a jogalkotás ötletszerűsége, a kormányhelyekről többször történt nyugtalanító kijelentések, a bank- és részvényreformok szükségességének folytonos hangoztatása idegessé teszik a biztos elhelyezkedést és nyugodt munkát kereső tőkét.

A jelentés külön fejezetet szentel a bankpolitikai és hitelügyi kérdéseknek, amely fejezet keretében beszámol a félévi mérlegek egységes formában történő közzététele terén elért eredményekről, az üzleti határozmányok egységesítéséről, a tőzsdei kötések költségeinek jelentékeny leszállításáról, valamint arról a fontos kezdeményezésről, hogy a külföldi lapok a távirati irodák útján a budapesti tőzsde árfolyamaira vonatkozó h iranyaggal rendszeresen elláttassanak. Ugyanitt értékes fejtegetéseket találunk a kormány ugynevezett akció-hiteleiről; ezeket a jelentés károsnak tartja abból a szempontból, hogy az államkincstár az adózók pénzéből szerez olyan tőkét, amelyeket kölcsönad, de károsnak tartja a jelentés a lebonyolításnak azt a módját is, hogy a kormányzat állandóan és folytonosan mellőzi ezen hitelek lebonyolításánál magukat a pénzügyintézeteket. Ugyan ebben a fejezetben találjuk ismertetését a nemzetközi kifizetési megbízások hamisítása elleni védekezés megszervezésének, valamint annak a kezdeményezésnek, amely a nemzetközi csekkforgalom intézményes megalapozására irányul.

Beszámol továbbá a jelentés az Egyesület nemzetközi kapcsolatairól, majd külön fejezetben a jogalkotás terén kifejtett működéséről; ennek kimagasló része az egyesülés küzdelme azok ellen a kormányintézkedések ellen, amelyek a jelzálogi hitelfedezet nyújtásának eddig elveit — mint a „FAKSZ-hitelek“ és az „IOKSZ-követelések“ különleges kezelése — lényegesen veszélyeztetik. Végül külön fejezetek számolnak be az adó- és illetékügyek terén, majd a békeszerződési ügyekben kifejtett körütekintő és alapos intézkedésekről, amelyek nemcsak a pénzügyintézeteknek, de az általános hiteléletnek is javára szolgálnak. Megemlítjük még a banktechnikai kérdéseknek szentelt fejezetet, amely a racionalizálás részleteit behatóan ismerteti. A TÉBE saját belső ügyeinek és nevezetesen jótékonyági intézkedéseinek ismertetésével fejezi be az évi jelentését, amely világos tagozódásával kitűnő szolgálatot tesz azoknak, akik a magyarországi hitelintézetek működésének és életviszonyainak tanulmányozásával foglalkoznak.

Eber Antal.

Die Reichsbank.—Verhandlungen und Berichte des Unterausschusses für Geld-, Kredit- und Finanzwesen. 1929. — Verlegt bei E. S. Mittler & Sohn, Berlin — VII+231. o.

A háboru előtti idővel szemben bekövetkezett strukturális változások tanulmányozása céljából létesített „Ausschuss zur Untersuchung der Erzeugungs- und Absatzbedingungen der deutschen Wirtschaft“ V. számú albizottsága, amely a pénz- és hitelviszonyokkal foglalkozik (Unterausschuss für Geld-, Kredit- und Finanzwesen), nemrégén tette közzé a Reichsbankkal foglalkozó s az albizottság kiadványainak első kötetét képező jelentését.

Az albizottság szakértőknek, különösen a Reichsbank elnökének meghallgatása és a szükséges statisztikai adatok összegyűjtése által igyekezett megállapítani, hogy azok a jogi és gazdasági feltételek, amelyek mellett az új Reichsbank működését kifejti, mennyiben különböznek azoktól, amelyek a régi Rb.-ra voltak mérvadók. Elnöke előbb Hilferding, majd az ő pénzügyminiszterre történt ki-neveztetése után Georg Bernhard professzor volt.

A jelentés megszerkesztésénél az albizottság arra törekedett, hogy az új Rb.-ról lehetőleg egységes és teljes képet adjon és ezért a maga enquete-szerű megállapításai mellett általánosan ismert tényeket is felsorol. Másfelől szükségesnek tartotta egyes olyan elméleti természetű kérdésekre is kiterjeszkedni, amelyek a nyilvánosság előtt megvitatás tárgyát képezték.

A jelentés első része (I—V. fejezet) rövid történeti visszajelentés után, az új Rb. megalakulását és szervezetét, az új valutát és a Rb. üzletkörét ismerteti részletes statisztikai adatok felsorolása mellett. A VI—VIII. fejezetek a Rb.-politika egyes fontosabb ágai-
val: a hitel- és diszkontpolitikával, az arany- és devizapolitikával, valamint a külföldi kölcsönökkel szemben folytatott politikával foglalkoznak. A IX. fejezet a Golddiskontobankot, a jelentéshez csatolt függelék pedig a Rb. és Golddiskontobank nyereségfelosztását és saját tőkéit tárgyalja. A kötet a jelentés után közli a Schacht Rb.-elnök, Norden titkos tanácsos (a Beratungsstelle für Auslandskredite elnöke), továbbá Hirsch és Leitner professzorok meghallgatásáról készült feljegyzéseket.

A teoretikus számára a jelentésnek a Rb.-politikával foglalkozó fejezetei a legérdekesebbek.

A *hitel- és diszkontpolitikával* foglalkozó fejezet mindenképp előtt azt a kérdést tárgyalja, hogy a Rb. diszkontpolitikájával képes-e az általános kamatszínvonalra befolyást gyakorolni, avagy kénytelen a szabad hitelpiacon kialakuló kamatszínthez alkalmazkodni (Beeinflussung oder Konstatierung). Az új Rb. eddgi működése alatt szerzett tapasztalatok alapján a jelentés arra a következtetésre jut, hogy bár a Rb. nem képes az ország kamatszínvonalát a piactól függetlenül önhatalmulag megállapítani, mégis módjában van a szabad piacon kialakuló kamatlábra támaszkodva, a hitel terjedelmére és a konjunktura fejlődésére befolyást gyakorolni azáltal, hogy kamatlábat a mindenkori helyzetnek megfelelően a piaci tételeknél vagy valamivel magasabban, vagy valamivel alacsonyabban állapítja meg. A Rb. diszkontpolitikája mellett a nyiltpiaci tételeket kincstári utalványok, vagy kereskedelmi váltók rediszkontálása által is befolyásolhatja bizonyos mértékig. A kincstári váltók visszleszámitolását a

bank ugy a háboru előtt, mint az után tényleg alkalmazta is. A váltóanyag szigorubb elbirálását is igénybe veheti a Rb. erre a célra.

A diszkontpolitikára nem lehet egyedül a hiteligenybevétel terjedelme, az u. [n. „Fühlung mit dem Geldmarkte“ mérvadó, hanem tekintetbe kell venni, hogy az összes konjunkturális szimptomák figyelembe vételével közgazdasági szempontból a konjunkturának hiteldrágítás által való lefékezése, vagy hitelolcsóbbítás által való fellendítése kívánatos-e. Gyakran nehéz helyzet elé állította a diszkontpolitikát az a körülmény, hogy a kamatlábemelés nem jár szükségképen a fizetőeszközforgalom csökkenésével, mert a magasabb kamatláb külföldi pénzek beáramlására vezethet, a kamatlábleszállítás hatását pedig külföldi pénzek visszaáramlása, vagy belföldi pénzeknek külföldre távozása ellensúlyozhatja. Ezek a problémák a háboru előtt is ismeretesek voltak, azonban a helyzet e tekintetben ma sokkal sulyosabb azért, mert a bankok ma állandóan nagyösszegü rövidlejáratu külföldi követelésekkel rendelkeznek és mert a belföldi és külföldi kamattételek között a különbség ma sokkal nagyobb.

A diszkontpolitika által a konjunktura alakulására gyakorolt hatás vizsgálatánál a jelentés arra a megállapításra jut, hogy a jegybankkamatláb változtatásai a rövidlejáratu hitelekkel dolgozó termelőknél a többi költségtényezőhöz viszonyítva, aránylag kis szerepet játszanak. Ezzel szemben nagy szerepük van a kereskedelem és pedig elsősorban a nagykereskedelem elhatározásainál, különösen nagy befolyást gyakorolnak arra, hogy a raktárkészleteknek magasabb árak reményében való tartása célszerűnek mutatkozik-e. Bár a nagykereskedelem önálló jelentősége csökkent és a szervezett erők befolyása a szabad piaccal szemben emelkedett, elméleti megfontolások és a stabilizálás utáni évek tapasztalatai egyaránt azt mutatják, hogy a diszkontpolitika ma is hatalmas eszköze a konjunktura befolyásolásának. Tény azonban, hogy a diszkontpolitika közvetlen kihatásaival szemben mutatkozó „Hemmung“-ok erősödtek.

Hogy a kellő eréllyel folytatott diszkontpolitika kihatással lehet az áralakulás egyes területeire és ezáltal a belföldi konjunkturan át bizonyos mértékig a külkereskedelemre is, nem vitás. Hogy azonban ez a hatás a gyakorlatban milyen mértékben érvényesül, a nemzetközi tőkeozgalomtól függ, amelyet a diszkontpolitika csak bizonyos korlátok között befolyásolhat. Nem lehet tehát a diszkontpolitikában olyan eszközt látni, amelynek segítségével tetszés szerint aktiv vagy passziv kereskedelmi mérleg idézhető elő.

A Rb. *arany- és devizapolitikájával* foglalkozó fejezet kiemeli, hogy a Rb. 1926 augusztus 23-ig a márka-árfolyamot a dollárral szemben 1 dollár = 4.20 M. tételnél mereven stabilizálva tartotta. Azóta a devizaárfolyamok a kereslet és kínálat viszonyának megfelelően, bár bizonyos mértékig a Rb. befolyása alatt alakulnak. A Rb. befolyása dacára, nincs kizárva, hogy erős ingadozások esetén a devizaárfolyamok elérik az aranypontokat. A Rb. — amint ezt elnöke az albizottság előtt kifejtette — bármely pillanatban hajlandó aranyat leadni, ha nem volna képes devizák eladására. Természetesen ennek csak akkor van célja, ha a devizaárfolyamok elérik az aranypontot, mert egyébként a könnyebben kezelhető deviza jobb szolgálatot tesz. Hogy a Rb. képes legyen aranyat leadni, tekintélyes aranyvásárlásokat eszközölt külföldön. A bank elnöke kifejtette az albizottság előtt,

hogy a Rb. szívesen viseli az aranyvásárlás folytán előálló kamatvesztéséget, mert ezáltal eléri az egész kamatszínvonal mérséklését annak következtében, hogy a Rb. erős aranypolitikája a legerősebben előmozdítja a külföldnek a német valutában és Németország hitelképességében való bizalmát.

A jelentés behatóan foglalkozik a *külföldi kölcsönök ügyében követett politikával*. Részletesen tárgyalja a Beratungsstelle működését, amelynek eredményeit nem itéli meg kedvezően. A Beratungsstelle u. i. megnehezítette, hogy a tagállamok és községek külföldön hosszulejáratu kölcsönöket vegyenek fel, aminek következtében hitelszükségletüket más formában és pedig vagy a belföldi piac erősebb igénybevétele útján, vagy pedig külföldi hiteleknek kerülő uton való felvételével igyekeztek kielégíteni. A belföldi kölcsönök azonban csak lényegesen súlyosabb feltételek mellett voltak megszerezhetők. A belföldi piacnak a tagállamok és községek által való erősebb igénybevétele továbbá azt eredményezte, hogy a magánvállalatok, amelyek többnyire nem képesek külföldön kölcsönt felvenni, csak kisebb mértékben juthattak hitelhez. A külföldi hitelforrások kerülő uton való igénybevétele is a kölcsönök megdrágulását eredményezte és sokszor a hosszulejáratu hitelszükségletnek rövidlejáratu tőkével való kielégítésére vezetett, ami a községek liquiditásának nagymérvű rosszabbodását idézte elő.

Éles kritika alá veszi a jelentés azokat a szempontokat, amelyek a Rb.-ot a külföldi kölcsönök tekintetében folytatott politikánál vezették. Valutapolitikai szempontból a Rb. elnöke a külföldi kölcsönöket azért tartotta aggályosnak, mert e kölcsönök devizahozamát rendszerint a Rb.-nak szokták felajánlani, ami erős tőkebeáramlás esetén a jegyforgalom és az árszínvonal rendkívüli megnövekedésére vezethet. A jelentés nem osztja ezt a felfogást. Kimutatja, hogy a külföldi kölcsönök devizahozama csak annyiban kerül a Rb.-hoz, amennyiben meghaladja az ugyanabban az időben jelentkező devizaszükségletet. Azonban ez a különbség sem fog teljes egészében a Rb.-hoz kerülni, mert a devizaárfolyamoknak a devizabeáramlással kapcsolatban bekövetkező hanyatlása azokat a kölcsönvevőket, akiknek a kölcsön hozamára nincs azonnal szükségük, a devizaeladás későbbre halasztására fogja készíteni, emellett rövidlejáratu külföldi kölcsönök visszafizetésére és ilyen kölcsönök felvételétől való tartózkodásra fog serkenteni. Amennyiben a Rb. érckészlete a tőkebeáramlás folytán mégis emelkedik, ez még nem vonja maga után a jegyforgalom hasonló összeggel való emelkedését, mert az érckészletnövekedés hatását ellensúlyozni fogja a váltótárca apadása.

Gazdaságpolitikai szempontból a Rb. azért ellenezte a külföldi kölcsönök túlzott mérvű felvételét, mert a felvett kölcsönök alapján teljesítendő kamat- és törlesztésfizetések megterhelik a következő évek fizetési mérlegét. A Rb. szerint ilyen kölcsönök felvétele csak akkor indokolt, ha hozamuk felhasználása előmozdítja azt, hogy a fizetési mérlegben felesleg produkáltassék. Reparációs- és közház-tartáspolitikai szempontból a Rb. arra is hivatkozott, hogy a külföldi kölcsönök lehetővé tették a jóvátételi fizetések teljesítését anélkül, hogy a német közigazdaság megfelelő feleslegeket produkált volna, holott a Dawes-terv elgondolása szerint a jóvátételi fizetések feleslegekből volnának teljesítendőek. Felhozta továbbá a Rb. azt is, hogy a

községek a külföldi kölcsönökből származó tőkék egy részét luxuskiadásokra fordították, ami nem létező jólét látszatát kelti és a német teljesítőképesség hamis megítélésére vezethet amellet, hogy a német közgazdaság szükségtelen megterhelését okozza. Ezekkel a szempontokkal szemben a jelentés rámutat arra, hogy a hosszulejáratu külföldi kölcsönök felvételének elmaradása a rövidlejáratu külföldi eladósodás növekedésére vezet, ez pedig a következő évek devizasükségletének alakulására sokkal kedvezőtlenebb hatással van, mint a hosszulejáratu kölcsönök. A Rb. utolsó argumentumával szemben pedig arra hivatkozik, hogy a községeknek, ha éppen luxuskiadásokat akarnak eszközölni, a belföldi tőkepiac és az adóbevételek is rendelkezésükre állanak és így a külföldi kölcsönök felvételének megakadályozásával nem lehet a községek luxuskiadásainak elejét venni.

Az albizottság véleményét a külföldi kölcsönök ügyében abban összegezi, hogy a jelenlegi helyzetben a köztestületek és magánosok minden kölcsönfelvételét és minden tökefelhasználását a sürgősség, célszerűség és produktivitás szempontjából a leggondosabb vizsgálatnak kell megelőznie, azonban nem helyes ennél a vizsgálatnál a hosszulejáratu külföldi kölcsönöket különös korlátozásoknak alávetni akkor sem, ha köztestület a kölcsönvevő.

Judik József.

Prof. Dr. Hermann Levy: Nationalökonomie und Wirklichkeit. Versuch einer Sozialpsychologischen Begründung der Wirtschaftslehre. Gustav Fischer, Jena. 1928. 94 lap.

Szerző a közgazdaságtan válságának ma igen gyakori fajkiállítását hallatja. Tudományunk teljesítőképessége nemcsak a klasszikus közgazdaságtan, de még a századvégi Menger-Schmoller módszertani vita kapcsán feltárt anyaghoz képest is ijesztően hanyatlott. Új alkotásnak tere már nincs, csak kiegészítés, hézagpótlás és összefoglalás feladata várhat a mai korra. Ezért nem is számíthat a közgazdaságtan a múlt sikereire, az elméleti munka terén is uralkodik egy csökkenő hozadék törvénye. De hiszen ezért nem érheti szemrehányás a mai közgazd generációt. *L.* sem ezen a téren akar reformot, hanem abban látja a bajok kutforrását, hogy a mai „technológiává”, gyakorlati kérdések megvilágításává „süllyedt” közgazdaságtan kauzális összefüggések alapján nyert igazságai a nagyszámu és főleg rejtetten meghuzódó értékítélet homályos labirintusába vesznek bele. A szemlélet ezen zavaró heterogenitása, a megállapítások szubjektív-relatív ingadozása a tudománytalanság bélyegét nyomja rá a mai „exakt”-nak látszani akaró közgazdaságtanra. Mi történt Max Weber óta, aki felismerte a kauzalitás és teleológia elválasztásának szükségességét, aki rámutatott az előfeltételek relativitására? Schmoller nyomán egyideig az általános érvényű „világnézeti háttér”, a közfelfogásban gyökeredző ideálok gondolata kísértett. Majd keresztültört annak a megismerése, hogy a tengernyi sokaságu, rejtett értékítéletet semmiféle módon sem lehet „kiirtani” a közgazdaságtanból. *L.* szerint ez nem is szükséges, de még kevésbé lehetséges. Ellenkezőleg, a közgazdaságtan ne vesse el az értékvonatkoztatásokat „mint az elmélet számára érdektelen véletleneket”, hanem vizsgálja meg őket. Hiszen a tiszta kauzalitáson felépülő gazdaság szemlélet nem nyújt egyebet formális, tartalom nélküli igazságoknál. A valóság pedig át

van itatva értékekkel, célokkal. Egy gazdasági értéktudomány kell a ténytudomány mellé, — mondja *L.* — amely tartalommal töltse meg a formális igazságokat. Tűnjön el a tulzottan általános és éppen ezért tág „homo oeconomicus“ fogalma és vizsgálja meg az elmélet ehelyett a szerző által „szociálpszichológiának“ nevezett módszerrel részletesebben a közgazdaság társadalmi adottságait, a nemzeteknek a gazdasággal szemben való állásfoglalását — mint különleges nemzetgazdasági előfeltételt.

A munka második részében a szerző körvonalazza azokat a problémacsoportokat, amelyeket új disciplinája számára kutatási területnek szán. Figyelemreméltóak egyfelől az általános kérdések, mint pl. a „közvélemény“ gazdasági értékvonatkoztatása. Hatalmas anyagot szolgáltathat az időmozzanatnak az árelméletbe való belevetítése, kiváltképpen a fogyasztógazdaságok szempontjából, bár ezen a téren *L.* elismeréssel nyilatkozik a newyorki Seligman professzor uttörő munkásságáról. Kevésbé szerencsésnek tartjuk azon probléma beállítását, amelynek alapján „...a mai sablón-ember szexuális szabadság, gramofon, week-end jegyében az ellenállásra aligha képes konzervatív hagyományok egyedisége ellenében lefolyó kulturharcának“ a gazdasági értékvonatkoztatásokra való átalakító befolyását kívánja kutatni. Nem hisszük, hogy ez volna a primár tényező, amikor a statikainak ismert tömeg hajlik meg az egyediséget nemcsak megtartó, hanem egyedül ezen lényeges vonásánál fogva dinamikainak jellemzett (de miért konzervatív?) kisebbség gazdasági célkitűzése, fait accompli-je előtt. Másfelől nemzetgazdaságtani szempontokból a fascizmus, a hagyományos angol liberalizmus, az amerikai „service“-gondolat stb. előfeltételeinek értékvonatkoztatási alapjaira akar helyezni egy-egy különleges *nemzeti* gazdaságtant.

De vajjon valóban normatív, etikai tudománnyá akarja kiépíteni új disciplináját? Ennek már az is ellene szól, hogy relativizálkussá akarja tenni a közgazdaságtant. Kétségtelen tehát, hogy azt a feladatot tűzte ki maga elé *L.*, hogy a kauzalitás és teleológia összekötéséből eredő tévutak kikerülése céljából a gazdasági tények esetenkénti szubjektív előfeltételeire, értékvonatkoztatási háttérére hívja fel a figyelmet, ezeket ismertesse új disciplinájában. Nem tudjuk azonban, hogy növelné-e az áttekinthetőséget, ha a hagyományos kettétagozást, közgazdaságelméletre és gazdaságpolitikára, elejténénk, hogy előnnyel járna-e a kauzális elméletnek a kritikával szemben legellentállóbbnak bizonyult, nemkülönben *L.* által is gyümölcsözethetőnek elismert magját egy előtérbe helyezett, tisztán leíró gazdaságtörténeti disciplina vizében felhigítani, amely már eleve is kénytelen lemondani arról, hogy jelenségei között törvényszerűséget fedezzen fel. Nem hisszük, hogy a közgazdaságtan, amelynek célja nyilvánvalóan az, hogy a gazdasági élet törvényszerűségeit felkutassa, azt áttekinthetővé tegye, — ami lényegénél fogva általánosítással, absztrakcióval jár — nyerne azzal, ha a gyakorlat nyújtotta tényállások helyettesítését is vállalná az elmélet sémáiba. Kétségtelen azonban, hogy örömmel kell fogadnunk időről-időre egy-egy olyan munkát, amely figyelmeztet bennünket arra, hogy a tisztán kauzális közgazdaságtan megközelítőleg értékmentes igazságai nem nyújtanak egyebet, mint az élettől távolálló absztrakciókat.

Neményi Endre.

Romier Lucien: Qui sera le maître? Europe ou l'Amérique? Librairie Hachette. Paris, 1928. 239 p.

Bár a *Figaro* kiváló szerkesztője könyvét közgazdaságtani tanulmányoknak mondja, voltaképen mégsem az, mert oly tárgyköröket is felölel, amelyek a szűkebb értelemben vett szociológiához tartoznak és amelyek, mint pl. az amerikai moráifilozófia, irodalom és család krízisének ismertetése, nem tartoznak szorosán tudományunkhoz. Mégis, éppen ezen utóbbi problémák a közgazda figyelmét is le kell, hogy kössék, mert mint azt az újabb szociológiai iskola kutatásai is igazolják, a gazdasági élet alapsejtje voltaképen a család, a legelembb magángazdaság. Szerző is erre az alapsejtre építi fel elméletét, amelyet ő „théorie des masses économiques“-nek nevez.

Ennek a gazdasági tömegelméletnek szerinte klasszikus példáját szolgáltatja az amerikai magángazdaságok agglomerációja; tömörülés mindig azokon a helyeken jött létre, ahol a gazdasági élet megfelelő kereseti lehetőségeket nyújtott. Nézete szerint ezen tömegelmélet korlátlanul érvényesül a politikában is, mert mindig azon hatalmi csoportok érvényesülését biztosítja, amelyek nagyobb sullyal rendelkeznek. Régente, amidőn a nyersanyag nem volt a gazdasági koncentrációk kezén, nem lehetett arról szó, hogy a nyersanyagprobléma világpolitikai kérdéssé szélesüljön, mint ahogy ma ezt az olaj, szén és egyéb nyersanyagforrásokért folytatott versengésben látjuk. Az a körülmény, hogy a gazdasági tömegek csak nagy kereseti lehetőséggel bíró területeken alkothatnak sűrű agglomerációt, olyanokon, ahol a nyersanyagokban bőség mutatkozik, maga után vonja a nyersanyagban szűkölködő országoknak emezektől való függő viszonyát. Ebből a megállapításából vezeti azután le szerző a gazdasági élet szolidaritását, amit az amerikai munkamegosztás jellemzésén mutat be. Itt igen közel jár az asszocialisták és kooperatisták elméletéhez, amelyet összefüggő rendszerbe / tudvalevőleg *Gide* foglalt, aki a világszolidaritásban látja a gazdasági élet fejlődésének utolsó állomását. A szolidaritás törvényét azonban ma Amerika diktálja és hovatovább odajutunk, hogy a maga még mindig kiaknázatlan gazdasági lehetőségeivel a kontinenst mind jobban és jobban tul-szárnyalja. Ez a körülmény az, amely az amerikai terjeszkedésnek merészséget és bizonyos fokú végnélküliséget kölcsönöz. Innen ered az amerikai üzletember határozott fellépése, amely a „money making“ köré csoportosítja az összes vállalkozásokat és az „efficiency“ szerint mérlegel minden értéket és szolgálatot. Egy ország sincsen Amerikán kívül, ahol a pénz és a profit utáni hajsza annyira a szelekció, a jobbnak és ügyesebbnek a kiválasztásában állna.

Bár Amerikában Romier szerint nacionalizmusról beszélni sem lehet, mégis hatalmasabb nemzetgazdasági egységet a *Zollverein* óta nem látott a világ. A dolgok rendje azonban Amerikában is meg fog változni, mihelyt a mostani tulzott protékcionizmus következtében nem lesz felvevő piaca annak az iparnak, amely a tömegek standardjára való berendezkedés folytán nem lesz képes a világpiacon versenyezni. Nem pedig azért, mert az amerikai ipar, mint a szerző azt beállítja, nem a minőségre, hanem a mennyiségi tényezők hatására van berendezve, az inkább minőségi cikket termelő francia iparral szemben. De az amerikai gazdasági válság főmegnyilvánulása az

agrárkrízisben keresendő. Ennek egyik oka a világszerte érvényesülő „rural depopulation“. Másik pedig ott rejlik, hogy az amerikai mezőgazdaságban is érvényesül a már fent említett végnélküliség, az agrárüzemek szinte korlátokat nem ismerő terjeszkedése és amalgamációja. Ahelyett, hogy befektetne és a termelést olcsóbbá és jövedelmezőbbé tenné s így csökkentené a drágaságot: az amerikai farmer mind több és több földet vásárol s a sok földbirtok mellett rablógazdaságot üz, mert nem adja vissza a földnek még részben sem azt, amit elvett tőle.

Nemrég állapította meg egy olasz közgazda, hogy az olasz gazdaságnak nincs semmiféle specifikus bélyege s nincs egyetlen termelési ág sem, amelyet „olasz“-nak lehetne mondani. Az Egyesült Államokban azonban éppen az a baj, hogy minden gazdasági szervezkedés végső rugója a monokulturára való berendezkedés. Minek folytán a szériaszerűség, standardizálás, tipizálás, szóval a munkamegosztás, illetve a munkarendszerekben érvényesülő mechanizálás egész sereg intellektuális-morális kérdést hoz felszínre, amelyek a gazdasági életet is kiválólag érdeklik. Szerző igen szerencsés és ügyes átmenettel kapcsolja bele tanulmánya tárgyába az amerikai ifjúság problémáját, valamint a család morális helyzetét. Itt felhívja a figyelmet arra, hogy a válások nagy száma, valamint a férfi és nő különélése és foglalkozása oly aggasztó tünetek, amelyek, ha idejében orvoslást nem találnak, az egész gazdasági rend, a „masse économique“ alapjait fogják aláásni. Romier végső következtetése szerint a deproletarizáció, a gazdasági tömegek helyzetének javítása felé kellene, hogy törekedjék minden józanul elgondolt gazdasági politika. A „gazdasági tömegek“ jólétének emelése kell, hogy legyen főcélja a gazdaságtudománynak, amely par excellence társadalomtudomány.

A gazdasági elmélet szemszögéből nézve is érdemes adalékot jelent ez az eszmékben gazdag könyv. Ez a tömegelmélet is talán kiindulópontja lehet bizonyos szintézisnek, amelyre a racionalista filozófia szinte matematikai egyszerűségét annyira kedvező franciák kétségkívül a legalkalmasabbak.

Csikay Pál.

Dr. Walter Linden: Eisenbahn und Konjunktur. Verlag G. Braun in Karlsruhe 1926. Wirtschaftsstudien 7. 100 l.

Nagy általánosságban két részből áll a munka: az első rész a vasut passzív szerepét vizsgálja a konjunkturában, vagyis azt, hogy mennyire függ a vasut a gazdasági élet hullámzásaitól. A második rész a vasut aktív szerepére mutat rá, vagyis kifejti azt, hogy mennyiben képes a vasut a gazdasági hullámmozgásokat befolyásolni, tehát mennyiben konjunktura-alakító tényező.

A gazdasági élet fejlődésének kezdetén a gazdálkodó alany egy személyben termelő és fogyasztó. Később bekövetkezik a kereslet és kínálat *személyi, időbeli*, majd *térbeli* elválasztódása. A fejletlen közlekedési eszközök miatt az elválasztódás okozta távolság igen nagy és a piac áttekinthetetlen. Ez a tény és a közvetítők nagy száma magyarázza meg a vasut előtti időszak válságainak nagy számát. A vasut azáltal, hogy a végső keresletet és a végső kínálatot — amely előtte a sok közbeeső tag miatt elmosódott volt — közelebb hozta egymáshoz, *konjunktura-enyhítő* és *válságakadályozó* szere-

pet tölt be. De másrészt azáltal, hogy a nagyüzemek kifejlődését előmozdította (így a vas- és gépipar, továbbá a szénbányászat hatalmas fellendülésüket a vasutnak köszönhetik) és főként azzal, hogy az interkontinentális munkamegosztásnak egyik főtényezője lett, *konjunktúra kiélesítő és válság előmozdító hatása van.*

Szerző ezen eszmefuttatás után egyenként ismerteti a vasutépítés haladását Németországban a Schultz, az Egyesült Államokban, Nagy Britanniában és Franciaországban pedig a Röhl-féle enciklopédia adatai alapján. Minden technikai újítás fellendülési jelenséggel kapcsolatos és kétségtelen, hogy a vasut a legjelentősebb technikai újítások egyike. A vasutépítés óriási anyakszükséglettel járt, vagyis a vasutak óriási keresletet támasztottak a piacon. Ez teszi érthetővé, hogy az „építési időszakban“ rendkívül nagy a vasutak aktív szerepe a konjunktúrában. Ez magyarázza meg továbbá különösen az amerikai magánvasut rendszerrel kapcsolatban előálló beteges spekulációs jelenségeket. A kiépített vasutaknál már inkább előtérbe jut a vasut függése a konjunktúra alakulásától. Így a depresszió időszaka az áruszállítás terén határozott visszaesésben mutatkozik, a személyszállításnál pedig abban, hogy az évről-évre növekvő személyforgalom pangás idején sokkal kisebb mértékben növekszik, mint a fellendülési időszakokban, illetve a kocsisosztályok használatát illetően kimutatható az eltolódás az alacsonyabb osztályok javára. A vasut kiadásai a fellendülésnek és depresszióknak megfelelőleg szintén emelkednek és esnek, de körülbelül egy év eltolódással, aminek az okát *Offenberg* a konjunktúrális helyzet késői felismerésében látja.

A vasut aktív konjunktúra-tényező azáltal, hogy szállítási szolgáltatást kínál a piacnak, másrészt azáltal, hogy egy nemzetgazdaság összkeresletének tekintélyes részét a vasut adja. Mint szállítási szolgáltatást kínáló fél a tarifapolitika lenne csak az az eszköz, amely által konjunktúra-alakító tényezőként mutatkozhatnék. Linden azonban kimutatja, hogy a tarifapolitika csak igen kis mértékben alkalmas a konjunktúra befolyásolására. A vasutak kereslete két irányban nyilvánul meg: egyrészt új munkaerőre van szükségük, másrészt üzemi anyagokra. Tekintettel arra, hogy a vasuti üzemek nagyjából állandó jellegű alkalmazottakkal dolgoznak, ezen a téren is kevés lehetősége van a konjunktúrák irányításának. Maradna az üzemi szükséglet. De itt az a kíváncsi, hogy a vasutak (különösen az államvasutak) nagy beszerzéseiket a depresszió időszakára halasszák, technikai nehézségekbe ütköznek. Egyrészt a szükségletek egyneműsége és viszonylagos állandósága igen hosszú tartamu szerződésekre készíti a vasutat, másrészt pl. nagyobb mennyiségű szén beszerzése tárolási és egyéb technikai nehézségekkel jár. Felépítményekhez való anyagok, sínek, talpfa stb. nagyobbarányú beszerzése szintén ilyen akadályokba ütköznek, eltekintve a vasanyagok rozsdásodási veszélyétől és attól, hogy ez esetben a kétszeres szállítás költségei is jelentősek. Egy lehetőség marad csak hátra: az üzem hővitésével, valamint az átalakításokkal kell pangási időszakokra várni, és ez tényleg bizonyos ellensúlyozást jelenthet. A fent körvonalazott fejtegetések alapján Lindennek az a következtetése, hogy a vasutak beszerzési politikája, mint konjunktúra-kiegyenlítő tényező az üzemi szükségletek tulnyomó előtérbe jutásával mindinkább háttérbe szorul, bebizonyítottak látszik.

Vajna Vilmos.

Prof. Mayer Theodor: Deutsche Wirtschaftsgeschichte des Mittelalters. Quelle & Meyer, Leipzig, 1928. — 128. l.

A római birodalom *városi* kulturájával szemben a korai középkor szabad germánjait a kimondottan *agrárkultura* jellemezte; a birodalom hanyatló századaiban már nem vándorló nomádok, hanem letelepedett földművelők voltak. A nép általános gazdasági karakterét ez időben a szükségletkielégítésre törekvő, zárt gazdaságvitellel bíró, önellátó kiscgazda adja meg. A római *kolonátus* fejlettebb fokán a dominiumok bérlőire közbizalmi feladatok és jogok hárultak, ami oda vezetett, hogy a városoknak, mint kulturális, közigazgatási és gazdasági centrumoknak a jelentősége alábbszállt, sőt maga az állami hatalom is gyengült és lassanként feladatkörének és ezzel hatalmának mind több és több része, *a közgazdaság sulypontja átment a földesuraságra.* A német agráralkotmány jellegzetességét a késő római korszakban a földesuraságnak állami-felsőbbségi hatalma, magánjogi és gazdasági fölénye, továbbá jobbágyainak bizonyos elhatárolható személyiségi jogai szabják meg. Az, hogy a földesuraság a frank időkben a mezőgazdaságnak és általában a gazdasági életnek szervezeti alakjává és principiumává vált, főleg annak tulajdonítható, hogy *megfelelt a korabeli társadalomgazdasági és politikai viszonyoknak.*

Világgazdasági áramlatok, nevezetesen a keresztes hadjáratok hozták magukkal a változást. Két ország állott az átalakulás gyűpontjában. Az egyik Olaszország, melynek városai (Velence, Amalfi és Genua) a tetemes hadinyereségeken kívül az újraéledő orientális kereskedelemben polgáraik vagyonosodását alapozták meg, a másik Hollandia, mely a középkor vége felé szintén erős fellendülésben volt. Németországnak ezen két terület közti fekvése, elsősorban tehát geopolitikai helyzete elhatározó fontosságú volt, amennyiben nyugatról a városkulturát és a finomabb textilipart kapta, míg délen kereskedői kiképzést, gazdasági felkészültséget nyert.

A fejlődés következő fázisában a természetbeni szolgáltatások pénzbeli szolgáltatások által megváltásra kerülnek és már a XIII. századtól fogva Németország legtöbb vidékén a pénzgazdaság dominál.

Magán a német közgazdaságon belül is lényeges átalakulások mentek végbe. Eddig a vezetőszerp az Alsó-Rajna és Köln vidékének kezében volt, amely vidék ezután a többi országrészeknek egy északnémet és egy délnémet gazdasági területté való közlekedésföldrajzi tagozódása által befolyásában egyre veszítvén, a gazdasági sulypont a kikötővárosok céltudatos politikája folytán utóbbiakra megy által. A *Hansavárosok* Lübeck vezetése alatt azzal a kimondott céllal szövetkeztek, hogy az északi és keleti kereskedelemnek az angol és norvég kereskedelmi összeköttetés felett *a gazdasági uralmat megszerezzék.* A Hansa átvette a normannok forgalmát és nagy világgazdasági teljesítménye volt a német tengeri hajózás roppant mértékű kiépítése. A Hansa a legökéletesebben kiképzett típusa a középkori városszövetségnek, melynek célja azonban nem politikai természetű, hanem az egyéni érdekek gazdasági védelme és előmozdítása volt.

A kereskedelem technikája a késői középkorban már igen sokoldalú. A kiterjedt bizományi üzletág mellett már sűrűn alkalmaznak kereskedelmi üzletvezetőket, kik a főnök megbízásából az idegen városokban levő fiókok ügyeit némi önállósággal intézik. Ezekből a megbizási, majd közös számlára folytatott társas összeköttetések-
ből alakultak ki azok a tekintélyes *kereskedelmi társaságok*, amelyek ugy belső szervezetüket, mint tevékenységi- és hatáskörüket tekintve, már a modern korszakba vezetnek át.

Schäfer László.

Folyóiratok szemléje.

Annali di Economia.

1928. Volume IV., N. 2.

Riccardo Bachi: Sulla costruzione di barometri economici in Italia. Ez a nagy, főleg gazdaságtörténeti anyagot átölelő tanulmány a konjunkturakutatás háborúelőtti nyomait tárja fel. A munkanélküliség elleni küzdelem szolgáltatott először indítékot arra, hogy a gazdasági élet ciklusszerűségének törvényeit kutassák. Szerző felfogása szerint a hullámzások (osillazione) a gazdasági élet abnormis, lázas állapotát jelentik, végeredményben válságokhoz vezetnek. Ismereti a kapitalizmus hullámhegyeinek és völgyeinek időrendjét és arra a következtetésre jut, hogy a hullámmozgást a gazdasági életből ki kell küszöbölni. A „politica del congiuntura“-ban egy célirányosan megszervezett, az egész gazdasági életre kiterjedő és azt felölelő érelyes beavatkozást lát. Ezen cél elérésére döntő fontosságú az új gazdasági barométerek kiépítése. Az egymással összefüggő „láncolatlan indexek“, kell, hogy az egész termelés és forgalom horizontját áttekinthessék. Sajnos, az olaszoknál éppen e tekintetben nagyon sok a kívánnivaló. A statisztikai adatok késnek és pontatlanok; s maga a gazdasági élet sem alkalmas a „trend“ észlelésére, nem pedig azért, mert semmi ismérv nincsen, ami az olasz termelésnek speciális jelleget adna. Elsősorban a munkanélküliségről kellene pontos statisztikák, majd a magánkamat szemmel tartása, az olasz kivándorlás statisztikai észlelése és az árstatisztika kiépítése, valamint a háborúelőtti áralakulás tanulmányozása a fontosabb etapok a cél elérésére. Ezen számsorokból lenne azután összeállítható egy átfogó szintetikus táblázat, amely nemcsak egy termelési ág, hanem az egész olasz gazdasági élet konjunkturális grafikonját, a „seguenze“-t adná. A gazdasági konjunktúra ciklikus mozgásai, mint azt Pantaleoni nagyon találóan mondta, olyanok, mint az asztronómikus jelenségek; a különbség kettőjük között csak ott rejlik, hogy míg az első esetben sose a másodikban mindig védekezhetünk. — *Filippo Tajani: Le tariffe per le rendita dell' energia elettrica.* A villamosáram egységárának kalkulációjába új tényezőként vezeti be a használhatósági faktort „fattore di utilizzazione“. Ennek nagy jelentősége van a hidroelektromos vállalatoknál, ahol sokszor az a paradoxnak látszó eset következik be, hogy az ár nem az önköltség után igazodik, hanem megfordítva: minél alacsonyabb a használhatósági tényező, annál magasabb lesz a hidroelektromos áram egységára. — *Giuseppe Zucconi: Saggio di teoria economica del credito e della banca.* Az olasz bankok, a felsőolaszországi „monte“-k történetével foglalkozik és azokkal az üzletágakkal, amelyeket ezek régente folytattak. Azután mint bankember megállapítja a helyes üzletmenet követendő szabályait. Ezek a következők: a termelékenység törvénye, a nagyszámok, a dinamizmus, a tér és időbeli egyensúly és a specializáció törvénye. — *Osvaldo Ciocca: La pesca in Italia.* A Ducenak az Istituto Nazionale per le Esportazioni-ban elhangzott beszéde megdöbbentő adatokat tárt fel az olasz gazdasági tényezők előtt az olaszországi halászat és halkereskedelem állapotát illetőleg. Ezen szomorú helyzet tisztázására és a bajok se-

gitésére íródott e százoldalas tanulmány, foglalkozik a tengeri és az édesvízi halászattal, majd tárgyalja a halfeldolgozó ipart, a halászhajóparkot, a halászok szociális helyzetét stb. A halászat helyzete Olaszországban válságos, éppen a Duce állapítja meg, hogy 1925-ben a bevétel halárúkból 510 millió lirára, míg a kivitel csupán 43-ra rugott. Igaz, hogy az 1914—1925-iki adatok összevetése némileg kedvezőbb képet mutat. Míg 1914-ben a halászatból eredő bevétel 23.895.276 lírát tett ki, addig 1925-ben a megnagyobbodott államterületen 213.030.579 lírát. A halászat még így sem kielégítő eredményeit sokan a kormányzat hanyagságának, sokan pedig az olasz tengerfenék mélységi és terepviszonyai kedvezőtlen alakulásának tulajdonítják. Egyik véleménynek sem lehet feltétlenül igazat adni. A szerző szerint a tengerfenék 200 méteres mélysége az, amely a halászatnak leginkább kedvez. Ezzel szemben Olaszországnak csak 88.000 négyzetkilométer ily tengerpartja van az intenzíven halászott 700.000 négyzetkilométert kitevő északi tengeri partvidékkel szemben. A Liguri tenger 2600 és a Jóni tenger 4000-es mélységeiben kulminál az olasz tengerfenék szabálytalan alakulása, amely sem a faunának, sem pedig a flórának nem kedvez, mert ily nagy mélységeken hiányzik az éltető világosság ereje. Ily körülmények mellett nem csoda, ha az öt legnagyobb halászati társaság múlt évi mérlegei veszteséggel zárultak. Természetes, a kormány is az elmúlt időkben sok mulasztást követett el. A halászok szociális helyzetének javítására újabban minden megtörtént. Be vannak vonva a kötelező társadalombiztosításba, a részükre rendezett ingyenes tanfolyamokon elméleti ismeretekben képezik őket. Egy újabb törvény a halászati intézményeknek egész sorát létesítette, így felállította a földművelésügyi minisztériumban a halászati főfelügyelőiséget (Inspettorato della Pesca), 40 tengerparti halvédőőrséget szervezett, minden halász részére külön halászati könyvecske kiadását rendelte el, majd felülvizsgáltatja a halászati jogokat stb. Igaz ugyan, hogy e törvény rendelkezéseinek legnagyobb része kivitelre még nem került, azonban azok a lépések, amelyek e téren eddig történtek, megfelelnek a kormánytól remélt intézkedéseknek.

Cs. P.

Revue d'Économie Politique.

No. 5. Septembre—Octobre 1928.

La réforme monétaire française. Franciaország az 1928 június 25-iki törvénnyel az eddigi sántaválutáról az aranyváltóra tért át. Ez a törvény részletesen ismerteti a verendő érmék ezüst, illetve aranyértartalmát, a váltópénzek mennyiségét, minőségét és oszthatóságát. Az ezüst ezek szerint teljesen a váltópénz szerepére szorítkozik csupán, lévén a francia frank elnevezése az arannyal egyértelmű. Ezen intézkedéssel a „tényleges“ stabilizáció folyamata befejeződve a „törvényes“-nek mondott stabilizációs folyamat veszi kezdetét. A jelenlegi törvény legnagyobb újítása a jegybank ügykörének szabályozása. A Francia Bank u. i. a többi jegybankoktól eltérőleg egészen 1871-ig sem a fedezetet, sem a bankjegyforgalmat illetőleg semmiféle korlátokhoz kötve nem volt. 1871-től kezdve pedig csupán a forgalomba kerülő bankjegymennyiségre nézve történtek korlátozások. A jelenlegi törvény ellenben kimondja, hogy a bankjegy 30%-a érccel fedeztessék és hogy az számszerűleg 30.568 millió frankot képviseljen. — *Maurice Ansiaux: La monnaie dirigée.* Kevéssel az európai valuták stabilizációja után Keynes professzor felállította egyenletét a pénz értékének meghatározására. Erről az egyenletről is el lehet mondani azt, amit Colson mondott el a matematikai iskoláról általában: hogy t. i. tulságosan bonyolult akkor, ha a fogas kérdéseket igyekszik megoldani, viszont pedig, ha egyszerűbb igazságok megmagyarázására szorítkozik, úgy azok a matematikai formulák nélkül is megmagyarázhatók lennének. A tudós

professzor képleteinek tökéletlensége abban rejlik a szerző szerint, hogy a vizsgálatának alávetett angol viszonyoknál széjjelválasztja a pénz és a hitel fogalmát, holott ha a currency notes-okról van szó, ez fogalomzavart jelent. — *Pierre Bayart: Les problèmes de la stabilisation dans les bilans.* — *A. E. Sayous: La circulation de métaux et de monnaies au Pérou pendant le XVIIe siècle.* Don Pizarróig visszamenőleg részletesen ismerteti Peru pénztörténetét és foglalkozik a Mexikóval fennálló érmeközösséggel, amelyet a spanyol uralomnak tulajdonít. A perui arany- és ezüstbányák termelési viszonyaira is kiterjeszkedik és azokat az ellentétes véleményeket sorakoztatja fel, amelyek a pénzverdének Limában és nem Potosiban való felállítására mellett szólnak. — *E. J. Tsouderos: La banque de Grèce et la stabilisation de la drachme.* — *B. Elliacheff: La vie économique en Russie.* Az orosz gazdasági életet veszi bonckés alá a szovjet 1927-iki statisztikai évkönyve alapján. A teljesen megbizhatatlan és egymásnak ellentmondó adatok azok feldolgozásának pontosságát veszélyeztetik, miért is minden adat a legnagyobb fenntartással fogadható csupán el. Érdekes, hogy Szovjetországban állandóan csökken az analfabéták száma, míg az iskoláké változatlan. Nagyon nagy figyelmet érdemelnek az ipar, a kereskedelem, az államháztartás adatai, amelyekből halványan bár, de mégis le lehet vonni a következtetéseket abból a szomorú helyzetből, amellyel jelenleg a szovjetállam gazdasági élete küzd. — *R. Picard: Chronique des institutions économiques internationales.*

No. 6. Novembre—Décembre. 1928.

J. Lescure: Réparations et dettes entre alliés. Mint ahogy a Dawes-tervezet kötelezvényeknek a nemzetközi pénzpiacon való elhelyezésével akarja a német háborús adósságok problémáját megoldani, ez a javaslat is ugyanabból az elvből indul ki. A különbség a kettő között csupán az, hogy itt a legújabb egyezmények szerint van meghatározva az az összeg, amely jóvátételként esedékes. Az összes azóta elhangzott nyilatkozatokban benn szerepel a klauzula, hogy Franciaország a jóvátételtől teszi függővé szövetségeseivel szemben vállalt kötelezettségei teljesítését. Ez a záradék, amely már a Caillaux-féle egyezményben megvan, bent foglaltatik az újabban létrejött Baldwin-féle megállapodásban (1923), a Volpi-egyezményben (1925) és a Poincaré mult év november 16-iki parlamenti beszédében. Ez az u. n. clause de réciprocité. — *W. O. Ualid: L'immigration ouvrière en France et ses causes.* Miután Franciaország természetes szaporodása a háború után az azelőtti koefficiens jelentéktelen hányadára esett vissza, a bevándorlásnak az országra nézve nagyon nagy jelentősége van. Ma a helyzet az, hogy dacára az elég gyorsan szaporodó elzászi tartományok meghódításának, Franciaország természetes szaporulata csak 11 promill, szemben a nyolcszor akkora német, a kilencszer akkora olasz és a 18-szor akkora orosz természetes szaporodással. Természetes, hogy egy ily országban, hol a halálozási arányszámot nem lehet már jobban le-szorítani, fejlődő iparosodás mellett, amely iparosodás nem elégszik meg a mezőgazdaság intenzív válásával felszabaduló munkástömegekkel: egy ily országban nem marad más hátra, mint a demografiai protekciónizmus elvének feladása és a határok megnyitása a beözönlő munkát kereső külföldi bevándorló tömegek előtt. Ezek bevándorlása világviszonylatban következőképpen alakult országok szerint:

	100.000 lakosra esik bevándorló:	(1920—24 átlagában)
Franciaországban	.	515
Az Északamerikai Egyesült Államokban	.	492
A Németbirodalomban	.	45
Romániában	.	77
Ausztriában	.	148

L. Brocard: *Economie nationale et internationale*. A fin de siècle gazdaságelméleti hagyományaként ott áll a kiegyenlítettellen ellentét két fogalom meghatározás, a világgazdaság és a nemzeti gazdaság fogalma között. Az az életerős államfilozófiai elmélet, amely Németországban romanticizmus néven ismeretes és amely a nemzetgazdaságtant is új megvilágításba, mondhatjuk új rendszerbe foglalta, hatással volt a francia irodalomra is. Ennek a kimondottan nemzeti iránynak azonban kevés híve akadt a Contrat Social országában, ahol már az enciklopédisták elveinek hatása alatt, jóval a forradalom előtt, a népek gazdasági egyesülését latolgatták. Azonban most már akarva, nem akarva a franciáknak is számolniuk kell a világgazdaság problémáival, amelyeket a különböző „együttműködésekben“ (coopération) helyeztek el. Így a világgazdasággal összefüggő jelenségeket az újabb francia irodalom, minthogy nem tudja azokat sem a matematikai, sem az u. n. pszichológiai iskolákba kapcsolni, az alkalmazott közgazdaságtanban, (économie politique appliquée) helyezi el. Az együttműködést három csoportra osztja: collaboration régionale, nationale és internationale. — **G. Pirou:** *La méthode et l'ordonnement de la science économique chez les économistes français contemporains*. Oly szisztematikát kíván adni, ahol minden irány, sőt minden gazdasági író is képviselve van. Ez egy értekezés keretén belül természetesen igen nagy nehézségekbe ütközik. A jelenlegi közgazdászok között a régi nyomokon a felosztás és módszer tekintetében Nogaro és Gide járnak, akik Mill és Say rendszerét követik, vagyis a négyes felosztást (termelés, forgalom, jövedelemelosztás és fogyasztás) választják. Gide azonban egészen új felosztást kívánna adni, ahol — s itt nyilván a szövetkezeti ember szólal meg belőle — a fogyasztás képezné a tárgyalás alapját és eköré, mint központi jelenség köré volnának csoportosítandók az összes többi jelenségek. Sokan, mint Colson, rendszertelenek és nem kötik magukat sorrendhez a tárgyalás felosztásánál, mások a kísérleti gazdaságtan, (économie expérimentale) híveinek vallják magukat és még sokan az euklideszi ökonomiához ragaszkodva, tiszta racionális alapokon kívánják továbbfejleszteni a közgazdasági elméletet. Határozott irányt azért senki sem képvisel és mindenki többé-kevésbé a két hagyomány, az absztrakt és destruktív módszer keverékét alkalmazza gazdasági kutatásainál. Épp amikor ezt a módszert alkalmazzák, egyúttal tagadják, hogy lenne metodológiai kérdés a közgazdaságtanban, s távol tartják magukat azoktól a módszertani vitáktól, amelyek különösen Németországban, egész irodalmat foglalnak el. Kérdezhetni ezek után, hogy mi a jobb és tudományos szempontból célravezetőbb: dolgozni egy adott rendszerrel, egyéni belátás szerint, vagy pedig ehelyett állandóan más dolgába avatkozva, meddő vitákkal meríteni ki nemcsak az ellenfelet, hanem még inkább s ez súlyosabb, a gazdasági revüirodalom olvasóközönségét is. — **P. M.:** *La vie économique aux États Unis*. — **Henri Burton:** *La vie économique en Amérique du Sud*. — **E. Lebé et R. Claoué:** *La „Business School“ de l'Université Harvard*. — **Gaston Leduc:** *La réforme monétaire anglaise*. — **M. Bouniatian:** *Correspondance*. — **J. Saint Germe:** *Chronique législative*.

Cs. P.

Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte.

XXI. Band, I—II. Heft. Stuttgart, 1928.

Aubin, Hermann: *Georg von Below als Sozial- und Wirtschaftshistoriker*. — **Merores, M.:** *Der grosse Rat von Venedig und die sogenannte Serrata vom Jahre 1297*. Velence középkori társadalmi rétegződését tárgyalja a Maggior Consiglio fejlődésének tükrében. A város végi vezetői hatalmukat a kereskedelem és hajózás révén elért gazdagságuknak és tekintélyüknek köszönhatték; de jure azonban a XIII. szá-

zadig minden velencei lakos egyenlő jogokkal bírt. A doge tanácsa, mely eredetileg jogi forma nélküli alakulat volt, hovatovább állami szervvé alakult át és ezzel párhuzamosan a *vagyoni osztálytagozódás törvényileg is lerögzítettett*, amennyiben a nagytanácsban és következőképpen a polgárjogokban is csupán az így konstituált nemesség vett részt, míg a lakosságnak rajtuk kívül álló jelentékeny része, különösen a később letelepedett jövevények, azokból kirekesztettek. A XIV. században már kiforrott társadalmi réteg az *arisztokrácia*, mely az 1297. évi törvények alapján kivívja vezetőszerepét nemcsak a néppel, de a dogeal szemben is. Főleg Velence *kereskedelmi jellegével* magyarázható, hogy a kontinentális olasz városállamokkal, mint pl. Florenz, Bologna, Milanoval szemben a központi hatalom sohasem egy személynek, hanem mindig többtagu testületeknek a kezébe volt letéve, amely testületek gazdaságpolitikája a bennük képviselt *érdekeltségi csoportok* mindenkor *erőviszonyaitól* függött. — Noack, Friedrich: *Deutsche Gestätten in Rom*. A XV—XVI. században az olaszországi fogadósok túlnyomólag németek voltak. Főleg a Róma felé irányuló zarándoklások vetették meg letelepedésük alapját és a *nagy német zarándokutak biztosították állandó megélhetésüket*. A jobb kiszolgálás, nagyobb tisztaság és természetesen a német nyelv ismerete folytán az északról jövők rendszerint előnyben részesítették őket a belföldi fogadósokkal szemben. A tanulmány a *középkori idegenforgalom* érdekes rajzát adja, sőt erkölcstörténetek is tanulhatnak belőle; a római vendéglősöknek például csak olyan képeket volt szabad a falra függeszteni, melyeket a pápai hivatal kifogástalanoknak talált és csak olyan férfiaknak és nőknek adhattak együttes szállást, akik házasságlevelüket előzetesen felmutatták. — Weinbaum, Martin: *Die Londoner Gerichtshofbeschreibungen des Mittelalters*. (Régi okmányok szövegkritikai tanulmánya, inkább jogtörténeti, mint gazdaságtörténeti vonatkozásokkal. — Stein, Ernst: *Vom Altertum im Mittelalter. Zur Geschichte der byzantinischen Finanzverwaltung*. Két, egyidejűleg megjelent bizantológiai tanulmány alapján, melyek egyikét már e folyóirat hasábjain is ismertettük (Ostrogorsky: *Die Steuergemeinde des byzantinischen Reiches*, Közgazdasági Szemle, 1928. január, 77. l.), szemléltető összeállítását adja a bizánci adópolitika legfőbb irányainak és rendszerének, különösen gazdag anyaggal azon terminus technicusok tekintetében, amelyek mibenléte körül hosszas viták folytak. Stein e fogalmak meghatározásával egyben világot vet a „középkor ókorának“ nemcsak szorosán vett adózási, de ezzel összefüggő államháztartási és gazdasági viszonyaira is. —

Sch. L.

Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft.

87. kötet, I. füzet, 1929 augusztus.

Otto Hintze: *Wirtschaft und Politik im Zeitalter des modernen Kapitalismus*. Az elméleti történetiszemlélet szétválasztja a gazdaságot és a politikát a tárgyalás menetén, nem így a kulturtörténetileg orientált történetiszemlélet, mely kölcsönhatásaikban vizsgálja e tényezőket. Sombart *Moderne Kapitalismus*-a sem juttatja eléggé érvényre ez összefüggést politika és gazdaság között. Párhuzamosan halad nála ugyan e két tényező, vannak kölcsönhatásaik is, de nem függvényei egymásnak. Sombartnál a gazdasági öntörvényszerűség tulságosan ki domborodik, a politikai tényezők hátrányára. Politikamentes, immansens gazdasági fejlődést akar kimutatni, az államfejlődésnek legfeljebb statikus részét vizsgálja, pedig annak éppen dinamikája a döntő. Ezen felfogását vázolja azután tömören a cikkíró. A kezdődő kapitalizmusnak elsősorban jogi védelemre, tehát állami háttérre van szüksége, a másik fontos összefüggés pedig az állami és gazdasági vállalkozás közt van. A nemzeti és nemzetközi piacok kifejlődésében leg-

nagyobb szerepet az angol, amerikai és francia forradalmak játszottak. Érdekes az 1860—70-es évek fejlődése, mely egyenesen érdekközöséget teremtett állam és gazdaság közt: „nemzetgazdaság“. Az imperia-
 lizmus, a gyarmatpolitika folytatása, szintén ezt az összeszövődést mutatja. Ma az állam és gazdaság viszonyát a szociálpolitika jellemzi, ez is mutatja, hogy állam és gazdaság csak két különböző nézőpontja egy és ugyanazon fejlődésnek. — *Ulrich Fritze: Zur Übertragung der Justizhoheit auf das Reich.* — *Karl Diehl: Ricardos „Notes on Malthus.“* E munka azokat az érveket tartalmazza, melyeket Ricardo egész munkássága folyamán Malthus ellen felhozott különböző könyveiben. Ezeket élete végén összefoglalta, az értékes publikáció azonban csak 1919-ben jutott korunkra. A könyv első részében R. elméletét védi, melyet M. elítélt. Szerinte az előállítási költségek határozzák meg az árakat, M. szerint a kereslet és kínálat viszonya. R. elméletét csupán részleges megoldásnak látta s be akarta ismertetni M.-al, hogy mindketten tévednek („we bothes have failed“), mert az fájt neki, hogy M. saját tétele teljes érvényében hitt. Legérdekesebb talán a malthusi népesség-elmélet, melyhez R. csatlakozott s belőle vonta le a szélső következtetés gyanánt hirhedt munkabér-törvényét. E tételt azonban M. nem írta alá. Mert szerinte a bér állandó függvénye a kereslet és kínálat viszonyának s nem a munkáscsalád szükségleteinek. Megbeszélésre kerül még a krízis, a külkereskedelem, a gép s egyéb kérdések, melyek köztük vita tárgyát képezték. Cikkirő eredménye, hogy bár a „Notes on M.“ ujat nem adott, mégis tanulságos volt összefoglalva látni e kérdéseket. A múból azt látjuk, hogy R. volt az élesebb elméjü teoretikus, azonban M.-t nagy realitás-érzéke gyakrabban hozta közelebb a gazdasági igazságok meglátásához. — *W. M. Frhr. von Bissing: Der Weltmarkt und die deutsche Ernte.* A stabilizáció óta nagy depressziót észlelhetünk a német agrárprodukciónban. Mivel Németország nem elszigetelt állam, ezért a világpiacot kell vizsgálnunk, hogy e jelenség okaira fény derüljön. Ha megvizsgáljuk az 1908—1928. évek kimutatásait, látjuk, hogy Amerikában (Newyork, Chicago, Buenos-Aires) és Londonban a gabonát olcsóbban jegyezték, mint Németországban. A háboru előtt a világ első buza-export-állama Oroszország és az U. S. A. volt. Amióta Oroszország kiesett a versenyből (1918), helyét Kanada és Argentina foglalták el. E piacok legfőbb vevője Anglia és Németország voltak: az u. n. „európai iparvárosok“. A 20-as években azonban a háboru okozta elszegényedés és a deflációs politika folytán a fogyasztó államok kereslete erősen csökkent, mely körülmény azután az árak esését vonta maga után. Az olcsó árak másrésről sem hoztak kárpótlást az exportállamoknak: Japán és China fogyasztása az árakkal együtt sülyed. Változást a buzapiacra csak az 1925. év hozott, amikor is Németország a külföldi kölcsönök folytán ismét vásárlóképes lesz, bár a háboru előtti színvonalat nem éri el. Hozzájárul ehhez az is, hogy a háboru után a németek több húst, tejet és gyümölcsöt fogyasztanak, mint kenyeret. Az 1925. év a megnövekedett vásárlóképeség mellett még jó termést is hozott Európának, tehát a tengerentuli kereslet nem nőtt s így a kanadai és argentinai árak tovább esnek. Emelkedő ártendencia csak az Unióban van, rossz aratásuk miatt. Áresés jellemzi a következő éveket is. A kereslet ily elemzése nem tudott kielégítő választ adni, ezért az író rátér a kínálat tényezőinek elemzésére. — Látjuk, hogy 1909. óta a világ buza-készlete állandóan nő s ez is előmozdítja az árak csökkenését. Kanada és Argentina terméseinek nagy befolyása, mely pl. 1926-ban a berlini piacon is érezhető volt, elsősorban földjeinek kihasználatlan voltában és kitünő minőségében rejlik. Azonkívül az olcsó kamat folytán állandó tőke folyik az amerikai földekre, melyet az európai kölcsönök törlesztése még jobban növel. Így általában

mondhatjuk, hogy az északamerikai jó termelési viszonyok s a dél-amerikai rossz eladás-organizációban rejlik az árak alacsonyságának főoka. — A rozs és árpa sorsa a háboru után másképp alakult, mint a búzáké: a termelést redukálták s így az árak magasabb színvonalon maradhattak. Az eredmény az, hogy a kereslet és kínálat viszonyát, mely az áralakulás történeti folyamatát rendes körülmények közt determinálja, a háboru megzavarta s csak a pénz stabilizációja teremtett újra konszolidációt. De mivel Németországot az amerikai hitel konszolidálta, e konszolidáció azon a tényen áll vagy bukik, hogy lesz-e oly mértékben továbbra is hitele, amilyen mértékben a reparációs költségek pénzkészletét apasztják. A német agrárviszonyok reformja ma a piac racionalizálásában rejlik. Az egységes árak érdekében az egész mezőgazdaság együtt működik a központi szervezetekkel s ellenőrzi az összes kínálatot. Ez hozhat csak gyökeres javulást, mert a védővámok legfeljebb csak a külső, világpiacról jövő befolyást enyhíthetik. — *Miscellen—Carl Koehne: Rassentheorie und Staatswissenschaften.* Ludwig Schemann: *Die Rasse in den Geisteswissenschaften* c. könyvét ismerteti. Eredménye, hogy az író egyrészt Gobineau spekulatív fajelmélete alapján áll, másrészt a biológia és az antropológia eredményeire épít, vak bizalommal. Pedig ezen eredmények még ma nincsenek azon az objektív magaslaton, hogy szellemtudományt lehessen rájuk építeni. — *Herrmann Mulert: Die Wirtschaftsethik des Protestantismus.* Georg Wunsch: *Evangelische Wirtschaftsethik* c. művének bírálata. Első német munka e témáról, teologus tollából. Jobb lett volna, ha nem evangélikus, hanem tiszta etikáról ír. Mégis nagy érdemei vannak. Kikel a gazdasági öntörvényszerűség gondolata ellen, a termelési fejlődését nem tartja kívánatosnak a materializmus elleni harc nevében, hasonlóan az ily színezetű szocializmust. Célja jólét, de nem kapitalizmus s keresztény szocializmus, mely korántsem utópisztikus, mint a legtöbb ily elmélet. Nem is ernyedte a szocializmus, mint pl. a tolstojanizmus, hanem élénk és aktív programot ad. Érdeme még, hogy Luther és Kálvin rendszereit közelebb hozza egymáshoz, ellentétben Troeltsch-sel és M. Weberrel, kik e két rendszer etikáját nagyon is elszigetelten állították be. — *E. K. Winter: Die Sozialmetaphysik der Scholastik.* — *Hans L. Stollenberg: Neue Arbeiten zur Sozialpsychologie.* Karl Löwith, G. Lehmann és F. Schmeersohn könyveit ismerteti. K. V.

A Magyar Jogászegylet pályadíja.

A Magyar Jogászegylet pénzügyi szakosztálya pályadíjat hirdet a következő tárgyú műre: „*Minő hatással vannak az illetékügyi jogszabályok a jogügyletekre és különösen mennyiben befolyásolják azok bizonyos ügyletkötési formák használatát vagy mellőzését?*” A pályamű beadásának határideje 1930 március hó 15. Pályadíj a TEBE által adományozott 1000 pengő. Azt csak abszolút becsü munka nyerheti el.

A pályaművek a lap egy oldalán géppel írva, a szerző nevét rejtő jelígy levél kíséretében a szakosztály alelnökénél dr. Nyulászi Jánosnál (V., Akadémia-utca 1., III.) adandók be. A pályadíj kiadása felől a bírálóbizottság jelentése alapján a pénzügyi szakosztály határoz. A pályadíjat nem nyert művek szerzőinek jelígy levelei a kihirdetésekor megsemmisíttetnek. A Jogászegylet pénzügyi szakosztálya jogosítva lesz a nyertes pályaművet, külön tiszteletdíj fizetése nélkül kiadni. Ha a kiadás a pályázat eredményének kihirdetésétől számított fél éven belül meg nem történt, a pályanyertes művével szabadon rendelkezik.

Közgazdasági krónika.

A magyarországi gazdasági viszonyok az 1929. évi június—július hónapokban.

A magyarországi gazdasági helyzet a nyári hónapokban nagyjából változatlan maradt. A téli és koratavaszi hónapok fokozatos rosszabbodásával szemben ez már örvendetes jelenségnek volt minősíthető, bár kétségtelen, hogy egészen bizonytalan maradt, vajjon a stagnációból való kikökenést a javulás, avagy pedig egy újból meginduló rosszabbodás irányában kell-e várni. A koranyári hónapokban a buza árának valamelyes emelkedése némi reményt keltett. Ez az árjavulás azonban, egyelőre legalább, nem bizonyult tartósnak. Annál örvendetesebb volt tehát, hogy a kapásnövények terméshozama az előző esztendőhöz képest lényegesen nagyobbodott.

Közületi pénzügyek.

Június hónappal lezárult az 1928/29. évi állam-költségvetési esztendő. Júniusban az állami bevételek 3.5 millió pengővel maradtak el az előirányzott összegtől és 5.7 millióval voltak alacsonyabbak, mint 1928 januusában. Az egész költségvetési év bevétele azonban mégis 28.7 millió pengővel meghaladta az előirányzott bevételt és 3.5 millió pengővel nagyobbak voltak a megelőző költségvetési évben elért bevételnél. Végeredményben azonban az 1928/29. költségvetési év bevételi többlete csak 300.000 pengővel haladta meg az előirányzott kiadásokat, mert az előirányzat szerint 28.4 millió pengő deficit mutatkozott. A közölt adatok mindenesetre azt mutatják, hogy a régebbi állami gazdálkodással szemben most már jelentékenyebb költségvetési feleslegről nem lehet szó.

Júliusban az állami közigazgatás összes bruttó bevétele 57.3 millió pengő volt, 2.5 millió pengővel kevesebb, mint az előirányzat.

A júniusi állami kiadásoknál különösen kiemelendő, hogy az állami adósságoknál a havonként rendszeresen jelentkező kiadások mellett a francia-magyar viszonylatban fennálló követelések és tartozások kiegyenlítése tekintetében létrejött megállapodások alapján kibocsátott 6½%-os frankkölcsönre 700.000 pengő, a Duna-Száva-Adria vasuttársaság kötvényalapjába teljesítendő előlegezésekre pedig 856.000 pengő irányoztatott elő. A békeszerződési terheknél a jóvátételi bizottság által az 1929. naptári évre megállapított 6 millió aranykorona terhére teljesítendő szolgáltatások költségei irányoztatottak elő. A pénzügyi tárcánál főleg a dohányvételre előirányzott 3,160.000 pengő, a népjóléti és munkaügyi tárcánál pedig a betegápolási költségekre előirányzott kereken 4,835.000 pengő emelte a kiadásokat. A beruházások szükségletét a nyári időszak alatt végrehajtásra kerülő építkezések költségei növelik.

Az új (1929/30.) költségvetési év 1929 július 1-jével vette kezdetét. Az erre vonatkozó költségvetés az 1929:XXXI. t.-c.-ben foglaltatik. A júliusi hónap kezelése hiánnyal zárult, aminek oka az, hogy tapasztalás sze-

rint ebben a hónapban folyik be a legkevesebb bevétel. A kiadások terén a következő részleteket kell kiemelni:

Az állami adósságoknál a havonként rendszeresen jelentkező kiadások mellett a háborúelőtti adósságok, a 6%-os konszolidációs pénztárjegy és kötvény-kölcsön és az 1924:VI. t.-c. alapján felvett kényszerkölcsön szolgálata nagyobb összegek előirányzatát tette szükségessé. A francia-magyar viszonylatban fennálló követelések és tartozások kiegyenlítése tekintetében létrejött megállapodások alapján teljesítendő fizetésekre és az azok alapján kibocsátott 6½%-os frank-kölcsönre mintegy 1,083.000 pengő, a clearing-eljárással kapcsolatban a magyar hitelezők kielégítésére kibocsátott 3½%-os állami kötelezvények szolgálatára pedig 200.000 pengő irányoztatott elő. A békeszerződési terheknél ezuttal csupán a jóvátételi bizottság költségeihez való hozzájárulásról kellett gondoskodni. Az egyes tárcák dologi kiadásait főként a nyári időszak alatt végrehajtásra kerülő épülettatarozási munkák költségei növelik.

Az 1929:XXXI. t.-c. (kiadatott június 29-én) az 1929/30. évi állami költségvetésről szól. A rendes kiadásokat 1.335,387.530, az átmeneti kiadásokat 44,586.870, a beruházási kiadásokat 48,697.000 pengőben, az összes kiadásokat tehát 1.428,671.400 pengőben állapítja meg. A bevételek 1.432,171.400 pengővel vannak előirányozva, úgyhogy 3,500.000 pengő bevételi többlet mutatkozna. A kormány azonban felhatalmazást nyert arra, hogy ezen felesleg terhére az állami tisztviselők lakáspénzét rendezze.

A 2720/1929. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny július 2) az 1929/30. évi költségvetési törvénynek megfelelően a királyi ítélőbirák és királyi ügyészek, ugyyszintén egyes más birói képesítéses biró alkalmazottak képesítési pótléka tárgyában adatott ki. A szóbanforgó állami alkalmazottak 1929. évi július hó 1-től kezdődően részesülnek pótlékban. A pótlék összege évi 600, illetőleg 300 pengő.

Az 1929:XXIII. t.-c. (kiadatott június 29-én) címe a földadó, a jövedelemadó és a vagyoadó, a kereseti adó, valamint a közadók kezelésére vonatkozó törvényes rendelkezések módosításáról és kiegészítéséről szól. A törvény a földadó kulcsát a pengőértékben megállapított kataszteri tiszta jövedelem 20%-ában állapítja meg. A jövedelemadónál az adómentes jövedelem összegét felemeli, arra az esetre, hogy a családhoz gyermekek is tartoznak. Az adóalapok nem hagyhatók változatlanul azoknál az adóköteleseknél, akiknek évi jövedelme több mint 10.000 pengő, vagyona pedig több mint 200.000 pengő.

A 100.000/1929. P. M. VII. a. rendelet (Budapesti Közlöny július 12) a közadók kezeléséről szóló 1927. évi 600/P. M. számú hivatalos összeállítás egyes rendelkezéseit módosította és kiegészítette.

A 92.500/1929. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny július 31) az illatszerek és a kozmetikai készítmények fénnyüzési forgalmi adókötelezettségének újabb szabályozásáról szól. A rendelet szerint az adót a jövőben a termelő tartozik leróni, még pedig 13%-os kulcs alapján.

Az 1929:XXIV. t.-c. (kiadatott június 29-én) az Országos Magyar Ipari Jelszlogintézet Részvénytársaságnak adó- és illetékkedvezményt adott.

Az 1929:XXVI. t.-c. (kiadatott június 29-én) az öt- és kétpengős ezüstérmek veréséről szól. Ezek az érmek váltópénzként fognak forgalomba kerülni.

Az 1929:XXVII. t.-c. (kiadatott június 29-én) címe az okirati illetékek alól újabban szükségessé vált mentességekről és kedvezményekről. A törvény vonatkozik részvényösszevonásokra, biztosító intézeteknek viszontbiztosító ügyletekből beszédett biztosítási díjaira, községeknek a helyi mentőügyi szolgálat ellátása iránt nyereség elérését nem célzó egyesületekkel kötött szerződéseire, váltóforgatmányokra. A külföldön kiállított, de belsőföldön fizetendő csekkek darabonként csak 4 fillér illeték alá esnek. A szolgálati szerződésekről kiállított okiratok az eddigi 1.5%-kal szemben csak

0.5% illeték alá esnek, amely alól bizonyos esetekben a szerződések teljesen mentesek.

Az 1.400/1929. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny június 26) a részvénytársaságok és szövetkezetek illetékmentességéről szóló 1925. évi 903. P. M. számú rendelet időbeli hatályát ismét, ezuttal 1930. évi január 1-ig, meghosszabbította.

Az 1929:XXVIII. t.-c. az állatforgalmi adó megszüntetéséről, a hus után fizetendő általános forgalmi adóra vonatkozó egyes rendelkezések megváltoztatásáról és a marhalevelek illetékéről szól.

A 86.000/1929. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny június 29) az állatforgalmi adó megszüntetéséről, a hus után fizetendő általános forgalmi adóra vonatkozó egyes rendelkezések megváltoztatásáról és a marhalevelek illetékéről szóló 1929. évi XXVIII. t.-c. végrehajtásáról intézkedik.

A 60.200/1929. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny július 16) a szeszadóra (kincstári részesedésre) és az ásványolajadóra (kincstári részesedésre) vonatkozó törvényes rendelkezések módosításáról, illetve kiegészítéséről szóló 1927:XXIII. t.-c. végrehajtása tárgyában adatott ki. A rendelet legfontosabb intézkedése az, hogy elrendeli, hogy 1929. évi szeptember hó 1-től kezdődően a motorok hajtására szánt ásványolajtermékek szesszel kevertessenek oly módon, hogy 100 kg keverékben 80 kg nehéz benzín és 20 kg legalább 99.5% alkoholtartalmu szesz legyen.

A 64.000/1929. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny július 11) a váltók általános forgalmi adókötelezettségéről szól. A rendelet kimondja, hogy az adóköteles áruszállításra vagy munkateljesítményre kötött jogügylettel kapcsolatban teljesített váltóátadás az adó alapjául szolgáló ellenérték kiegyenlítésének, tehát fizetésnek önmagában véve nem tekinthető. Ha az adófizetésre kötelezett a kézhez vett váltót nem adja tovább, az általános forgalmi adót csak az adósa által teljesített fizetések kézhezvételekor tartozik leróni. Ha azonban a váltót forgatmánnyal ellátva továbbadja, az adófizetési kötelezettség a váltó továbbadásának napján beáll. A fizetendő általános forgalmi adó alapja leszámítolás esetén a leszámított összeg, a váltónak más módon való értékesítése esetén pedig a váltóban kitett összeg.

Július 1-én megszűnt az állami letéteknek a Központi Állampénztár által való kezelése s azokat a postatakarékpénztár vette át. Ettől az időponttól kezdve bánatpénzek, óvadékok, valamint mindennemű állami kezelés alá tartozó letétek kizárólag a postatakarékpénztárnál helyezhetők el, ugyancsak a korábban elhelyezett letéteket is a postatakarékpénztár szolgáltatja ki. A megyei gyámpénztári és a bírósági letéteket azonban Budapesten továbbra is a pestvidéki m. kir. adóhivatal letétkirendeltsége kezeli. (Pester Lloyd, június 5.)

Június végén a pénzügyminiszter körrendeletet intézett a pénzügyigazgatóságokhoz az adóbehajtások megkönnyítésére vonatkozóan. Ezt a rendeletet Wekerle pénzügyminiszter a költségvetési vita során ígérte be. A rendelet értelmében az adóbehajtásoknál az alapelv az legyen, hogy az adózó akkor fizessen, ha erre képes s az adóbehajtó szervek ne követeljenek ott fizetést, ahol az nem lehetséges. Nem szabad szigorú rendszabályokat ott alkalmazni, ahol a fizetési készség megállapítható. Az adóhátralékok rendezése hivatalból történik és azt nem kell külön kérni. (Pester Lloyd, június 29.)

Augusztus elsejével életbelépett a főváros új hús fogyasztási adója is. Ez az adó nem darabszám, hanem súly szerint állapítja meg az adótételeket, még pedig vágómarhák és borjúk kilogrammja után 4, sertések kilogrammja után pedig 5 fillérben. Ez igazságosabb rendezés, mint a korábban érvényben volt, amelynél a legkisebb állatot ugyanakkora adó terhelte, mint a legnagyobbat.

Az általános gazdasági helyzet.

Az általános gazdasági helyzetet nagyjából változatlanoknak kell jelezni. Az új fizetésképtelenségek száma júniusban rendkívül magas volt, júliusban ugyan némileg visszaesett, de ez a visszaesés — ha az idényszerűen nyáron mindig mutatkozó visszaesés mértékére figyelemmel vagyunk — csekélynek mondható. Amellett pedig, néhány jelentős vállalat bukása következtében, a júliusi fizetésképtelenségek passzívumainak összege egészen szokatlanul magas volt.

	1929	
	június	július
új fizetésképtelenségi eset	204	149
ebből csőd	21	16
magán- és kényszeregyezés	183	133
az aktívák összege	6,501.087 P	8,905.114 P
a passzívák összege	10,135.807 „	13 121.900 „

Külön hangsúlyozandó, hogy ezen adatok között a Földhitelbank r. t. fizetésképtelenségi esete nem szerepel. Ennek a jelentős középbanknak fizetésképtelensége júniusban vált köztudomásúvá, a kényszeregyezési kérvényt azonban csak jóval később adta be. Válsága váratlanul érte a gazdasági életet. Utólag derült csak ki, hogy a parcellázási üzletet, mely fő üzletágát képezte, némileg könnyelműen és nem eléggé szakszerűen folytatta. A bank vezetőségének számos cselekedete érdemel jogos erős kritikát.

Júniusban a Pollitzer és Rosenberg bankház bukása okozott még nagy feltűnést. A júliusi fizetésképtelenségi esetek közül figyelmet érdemel a Fuchs és Fia vas- és fémárugyára, a Pesti könyvnyomda részvénytársaságé, valamint néhány a faszakmát érintő fizetésképtelenség, amelyek közül az Aczél Károly faipari és építési r. t. válságát kizárólag a Földhitelbankkal való üzleti kapcsolata okozta.

A felvett váltóóvások száma a nyári hónapok folyamán jelentősen emelkedett és arra enged következtetni, hogy a hitelválság a közeljövőben fokozódni fog. A váltóóvások alakulása ugyanis rendszerint megelőzi a fizetésképtelenségek változásait.

Volt ugyanis az óvatolt váltók

	száma	értéke ezer pengőben
1929 júniusban	12.995	9.588·7
„ júliusban	14.686	11.673·3

Az 1929:XXX. t.-c. (kiadatott június 29-én) a közigazgatás rendezéséről szól. Azért kell róla megemlékezni, mert fontos intézkedése, hogy a törvényhatósági bizottság tagjai közé az érdekképviselők képviselői is bekerülnek. A kereskedelmi és iparkamarák 3—12, a mezőgazdasági bizottságok 1—30 képviselőt küldenek be az egyes törvényhatósági bizottságokba.

Az 1929:XXIX. t.-c. (kiadatott június 29-én) a rendkívüli ideiglenes házadómentességekről szól. Főintézkedése az, hogy Budapest székesfőváros területén 30 évre terjedő, rendkívüli ideiglenes házadómentességben részesül az olyan épület, amely 1931. évi augusztus hó elsejéig, illetőleg, amennyiben még lebontandó ház helyébe épül, 1931. évi november hó elsejéig teljesen lakható állapotba helyeztetik, ha az épület a főváros közművekkel ellátott területén épül és szénfűtő berendezése magyar szén vagy széntermék használatára alkalmas.

A 74.500/1929. P. M. VII. számú rendelet (Budapesti Közlöny, július 10) az ideiglenes házadómentesség engedélyezése iránt elkésztett beadott kérvényekről szól. A rendelet kimondja, hogy mindazoknak az adósoknak kérelmére, akik az ideiglenes házadómentesség iránt kérvényüket az előirt

határidőben be nem adták, vagy elkésetten adták be, s a kérelem ez okból visszautasított, a házadómentesség pótlólag megadható, ha azt 1929. évi szeptember hó 30-ig kérik.

Az 1929:XXXIV. t.-c. (kiadatott július 18-án) a zálogleveles kölcsönök és a vizitársulati kölcsönök szerzésének előmozdítását célzó, a fagykárosultakat támogató, valamint a betegségi biztosítási járulékok esetleges törlésére és a késedelmi pótlékok elengedhetésére vonatkozó rendelkezéseket tartalmaz.

Az 1.100/1929. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, július 21) az élet- és járadék-biztosítási szerződések tekintetében az egyes magánjogi pénztartozások átértékeléséről szóló 1928:XII. t.-c. 20—27. §§-ában foglalt rendelkezések végrehajtása tárgyában adatott ki.

A kedvezőtlen gazdasági helyzet arra indította a székesfőváros polgármesterét, hogy június elején utasítsa az összes városi ügyosztályokat, hivatalokat és intézményeket, hogy a már elhatározott közmunkákat a legsürgebben megindítsák.

Felemlítést érdemel, hogy június 6-án megalakult az osztrák-magyar kereskedelmi kamara.

A tőzsdetanács rendelete folytán az értéktőzsdei forgalom július és augusztus szombatjain szünetelt.

A hosszú időn keresztül Bécsben folytatott magyar-román optánstárgyalásokat június 22-én lezárták. A tárgyalások nem jártak eredménnyel. A románok ugyan változatlanul úgy vélték, hogy további közvetlen tárgyalások elvezethetnének valamely gyakorlati megoldáshoz és ezért a tárgyalásokat folytatni szeretnék, a magyar kormány azonban a további tárgyalásokat meddőnek vélte és ezért az ügyet ismét a Népszövetség elé terjesztette.

Jelentős esemény volt, hogy a kormány júliusban engedélyt adott a Társadalombiztosító Intézetnek, hogy a járadék-tartalékaiból 680 családi-házat építsen. A szóbanforgó célra Albertfalván, a volt repülőtéren megvásárolt két telekkomplexumot használják fel. Az építkezéshez azonnal hozzáfogtak, úgyhogy még 1929 novemberben 310 házba be lehet majd költözni. 2, 3 és 4 szobás kerti házakat építenek, amelyeket kizárólag olyan magántisztviselők és munkások vehetnek igénybe, akik a Társadalombiztosító Intézet tagjai. A bérek alacsonyok lesznek és gondoskodás történik aziránt, hogy a házak havi részletfizetés ellenében 35 év alatt a lakók tulajdonába mehessenek át.

A pénzügyi helyzet.

A kamatviszonyok fokozatosan súlyosbodtak. A jegybank érckészlete stagnált.

A budapesti nagybankok közötti gyorsutalványforgalom igénybevétele a következőként alakult:

Időszak	Forgalom		Napi átlagos forgalom		Egy gyorsutalvány átlagos értéke pengő
	tételek száma	pengő	tételek száma	pengő	
1929. május ---	8.038	218,339.000	335	9,097.000	27.163
1929. június ---	7.462	217,244.000	311	9,052.000	29.113
1929. július ---	8.555	223,122.000	317	8,264.000	26.081

A postatakarékpénztárnál és a 13 legnagyobb budapesti pénzügyintézetnél elhelyezett betétek álladéka a következőként fejlődött:

Takarékbetétek :

	május 31.	június 30.	július 31.
a) pengőben	503,223.353	513,732.555	524,345.856
b) idegen valutában	43,273.143	45,874.020	49,533.448

Folyószámlabetétek :

a) pengőben	612,238.893	581,823.814	582,106.808
b) idegen valutában	295,534.481	311,170.919	307,535.679

A tőzsdei forgalom fokozatosan hanyatlott. Az értéktőzsdei forgalomban leszámolásra benyújtott részvények darabszáma

májusban	973.600 darab
júniusban	445.400 „
júliusban	783.900 „

volt, míg a tényleges szállításra és átvételre került értékpapírok értéke

májusban	43,600.000 pengő
júniusban	25,980.000 „
júliusban	35,920.000 „

volt. A részvényárfolyamok mozgalmá nem volt nagy. A Központi Statisztikai Hivatal részvényindexe a következő eltolódásokat mutatja:

A részvények megnevezése	R é s z v é n y i n d e x					
	az 1913. évi részvényállományt érintő tőkeváltozások számításba vételével			az összes tőkeváltozások számításba vételével		
	1929. V. 31.	1929. VI. 30.	1929. VII. 31.	1929. V. 31.	1929. VI. 30.	1929. VII. 31.
I. Bankok	9·3	9·4	9·6	16·7	16·7	17·1
II. Takarékpénztárak	8·6	8·6	8·6	21·2	21·1	22·0
III. Biztosító társaságok	8·8	8·5	9·3	8·9	8·6	9·4
IV. Gőzmalomok....	7·8	9·2	9·1	10·3	12·0	12·0
V. Bányák és téglagyárak	61·3	58·9	59·7	77·5	74·6	75·8
VI. Könyvnyomdák	21·5	17·9	19·6	45·9	38·1	39·1
VII. Vasművek és gépgyárak	25·7	24·4	25·4	31·2	29·8	30·9
VIII. Közlekedési vállalatok	6·1	6·0	5·9	9·8	9·7	9·7
IX. Cukorgyárak ...	52·0	46·6	47·3	60·1	54·3	54·5
X. Gáz-és villamosági vállalatok .	83·4	79·3	82·6	127·7	121·5	126·5
XI. Sörgyárak és szeszipari vállalatok.....	84·6	81·4	81·3	164·0	157·8	158·0
XII. Szállodák és gyógyfürdők ...	49·4	47·0	48·0	85·6	81·4	83·5
XIII. Textilipari vállalatok.....	29·9	29·4	29·2	42·9	43·9	41·7
XIV. Vegyszeti vállalatok	29·7	28·7	27·5	33·4	32·4	31·0
XV. Különböző vállalatok.....	45·4	41·1	34·5	72·0	65·2	53·5
Az összes részv. indexe	17·1	16·6	16·9	·9	26·3	26·7

A 3.230/1929. J. E. rendelet (Budapesti Közlöny, július 30) a pénzügyi intézetek csődönkívüli kényszeregyezsége tárgyában adatott ki. Pénzügyi intézet kényszeregyezségi kérelme nem tartozik az Országos Hitelvédő Egylet elé.

Több alaptőkefelemelés volt figyelemreméltó. Elsősorban meg kell emlékezni az Angol-Magyar Banknak angol tőke bevonásával végrehajtott alaptőkefelemeléséről, júliusban. Ennél a tőkefelemelésnél valamennyi új részvényt egy angol pénzcsoport vette át. Ez a pénzcsoport a Helbert, Wagg & Co. Ltd. londoni cég vezetése alatt áll és szándéka az, hogy a részvényeket a londoni tőzsdére bevezesse. 100.000 darab 50 pengős névértékű új részvényt vesz át a megnevezett angol csoport, míg további 40.000 részvény egy másik külföldi csoport számára lett fenntartva. A belföldi részvényeseknek az angol csoport módot nyújt arra, hogy elővételi jog helyett az angol csoport részvényeinek terhére részvényeket vásárolhassanak.

A Budapesti Takaré- és Vásárpénztár júniusban emelt tőkét, 500.000 pengőről 4 millió pengőre. Az új részvények darabonként 12.50 pengős árfolyamon kerültek kibocsájtásra. A Takaré- és Vásárpénztár ugyanakkor megvásárolta a Nagytétényi Sertéshizlaló r. t. részvényeinek 50%-át, míg a másik 50%-ot az állam vette meg. A Takaré- és Vásárpénztár ezzel egyidejűleg megszüntette a takarékbetét üzletágát.

A városi érdekeltségben álló Kisipari Hitelintézet alaptőkéjét 850.000 pengőről 1.100.000 pengőre emelte fel.

A Községi Takarékpénztár tőkefelemelése tekintélyes volt: 3.6 millióról 10.8 millió pengőre.

Ezzel egyidejűleg a Községi Takarékpénztárnak sikerült első záloglevélkibocsájtása. A Hambros Bank vett át tőle 500.000 angol font összegű záloglevelet. Ezek 45 évesek, az annuitás 7.5%, és Londonban 96.5%-os árfolyamon kerültek lejegyzésre. A kibocsájtás a Hambros-csoport szempontjából nem sikerült, mert a záloglevelek árfolyama rövidesen 94½-re csökkent.

Figyelemreméltó, hogy a Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bank egy a Deutsche Effekten- und Wechselbank által aláírt prospektus alapján bevezette a frankfurti tőzsdére. A Leszámitolóbank kötelezte magát, hogy mindaddig, amíg a részvényeket Frankfurtban jegyzik, de legalább 5 év tartamára, a német részvényeseket nem részesíti kedvezőtlenebb elbánásban, mint a más részvényeseket.

A kiskereskedelmi hitelakció tovább folyt. Az állam, ismeretesen, 1 millió pengőt bocsájtott erre a célra rendelkezésre. Ez az összeg veszteségi tartalékalap szerepét tölti be. Az akció lebonyolításában résztvevő pénzügyi intézetek az állam által rendelkezésre bocsájtott összeg ötszörösét hitelezik ki Budapesten, a vidéken pedig annak tizszeresét. Az összeg fele a vidéknek jutott, másik fele a fővárosnak, még pedig 300.000 pengő a Budapesti Diszkontó Banknak és 200.000 pengő a Budapesti Kisipari Hitel-szövetkezetnek. Az utóbbi intézet azonban hasonló rendeltetéssel a fővárostól is kapott egymillió pengőt. Megemlítendő, hogy a vidéki pénzügyi intézetek közül több megtagadta az akcióban való részvételt.

Az amsterdami Nationale Spar- und Emissionsbank július végén Amsterdamban jegyzésre bocsájtotta a Békéscsabán székelő páduai Szt. Antalról elnevezett római katolikus egyházközség 650.000 hfl. összegű jelzálogilag biztosított 8%-os kölcsönét, 98%-os kibocsátási árfolyamon. (Neue Züricher Zeitung, július 30.)

Több vidéki város bankkölcsönt vett fel. Így a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank Szekszárd városának 28.000 £ összegű 40 éves törlesztéses kölcsönt nyújtott, amely összeget a város csatornaépítés céljaira használ fel.

A postatakarékpénztár július 1-ével fiókbérletet rendszeresített, amely lehetővé teszi, hogy székesfővárosi csekkszám-tulajdonosai még a kezelés napján számlakivonataik birtokába jussanak oly módon, hogy azokat a

postatakarékpénztár székházában, igazolt megbizottaik által délután 6 óráig átvehetik.

A tőzsdetanács július 20-án az értéküzleti leszámolórendet oly értelemben módosította, hogy az értéküzleti leszámolás résztvevői 1.000—15.000 pengőig terjedő állandó üzleti biztosítékot kötelesek a Budapesti Giró- és Pénztáregyletnél letenni, amelynek összegét ezen határokon belül egy 3 tagú bizottság állapít meg. Amennyiben ezen biztosíték a félnek valamely be nyújtási napon leszámolásra bejelentett ügyleteiből eredhető kötelezettségeinek biztosítására nem mutatkozik elégségesnek, a bizottság követelheti, hogy a fél a terhére mutató pénzügyenlegnek, illetve a darabegyenleg teljes árfolyamértékének 10—25%-át előre lefizesse. Ezek az új rendelkezések azonban csak november elsején lépnek hatályba.

A mezőgazdaság helyzete.

A jelentési időszakban is több fontos rendelkezés került kiadásra.

Az 1929:XXV. t.-c. (kiadatott június 29-én) az Országos Földbirtokrendező Biróság juttatásán alapuló *ingatlanszerzéseket*, a vitézi telkek adományozását és alapítását, valamint az elcsatolt területen birtokuktól megfosztott magyar állampolgárok, vagy visszatelepülő volt magyar állampolgárok ingatlanszerzéseit illetékmenteseknek nyilvánítja.

A 3.600/1929. F. M. rendelet (Budapesti Közlöny, június 25) a belügyminiszterrel egyetértőleg adatott ki és a hegyközségeknek és a vármegyei hegyközségi tanácsoknak, a szőlőgazdálkodásról és a hegyközségekről szóló 1929:XVII. t.-c. vonatkozó rendelkezéseinek végrehajtási utasítását tartalmazza.

A 18.000/1929. F. M. rendelet (Budapesti Közlöny, július 17) módosította a vadászati tilalmi időkre vonatkozó érvényes jogszabályokat.

A 101.380/1929. K. M. XI. rendelet (Budapesti Közlöny, június 12) könnyítéseket ad a gyümölcs-, főzelék- és zöldségfélék válogatásának, osztályozásának és csomagolásának *vasárnapokon és Szent István napján való végzése* tárgyában.

A 76.100/1929. F. M. rendelet (Budapesti Közlöny, június 9) intézkedik arról, hogy mely feltételek mellett kapható *kedvezményes áru fűmag* a közös legelők gyepesítésére.

A 35.900/1929. F. M. rendelet (Budapesti Közlöny, június 29) a *marhalevelek kiállításáról*, kezeléséről és a külföldi marhalevelek belföldi használatáról intézkedik.

A 33.976/1929. F. M. rendelet (Budapesti Közlöny, június 18) az 1927. évi XI. t.-c. alapján létesített m. kir. *Országos Állategészségügyi Intézetben* végzett vizsgálatok díjazásának szabályozása tárgyában adatott ki.

A 65.000/1929. F. M. rendelet (Budapesti Közlöny, június 28) az *országos m. kir. gyapjuminősítő intézet* szervezeti szabályzatát módosította.

A 65.202/1929. F. M. rendelet pedig ezen intézet *díjjegyzékén* eszközölt változtatásokat.

A 36.000/1929. F. M. rendelet (Budapesti Közlöny, június 29) a *huszvizsgálati rendeletnek* a husbélyegzésre vonatkozó rendelkezéseit módosította.

A 65.201/1929. IX. 2. F. M. rendelet (Budapesti Közlöny, július 3) a bérmosásra átadott gyapju osztályozása, mosásának ellenőrzése és kondicionálása körüli eljárásról szól, szabályozva az országos m. kir. *gyapjuminősítő intézet* ezirányu tevékenységét.

A 33.600/1929. F. M. III. rendelet (Budapesti Közlöny, július 21) az állatorvoslásban használatos bakteriológiai természetű ojtóanyagok, kórjelző szerek stb. előállításáról, forgalombahozataláról és állami ellenőrzéséről szól.

A búzatermés jóval kisebb volt, mint a megelőző évben, a kapásnövények viszont jobban fizettek. Az áralakulás nem volt kielégítő.

Tekintettel arra, hogy a gyümölcs- és főzelékexport finanszírozása céljaira 1928-ban rendezett 1 millió pengős hitelakció jól bevált, a földmivelésügyi kormány ezt az akciót idén folytatta és kiterjesztette. 1½ millió pengőt bocsájtott az exportőröknek 6%-os kamat ellenében rendelkezésre. Az akció lebonyolítását a Mezőgazdasági Termény- és Termékforgalmi Intézet vállalta.

A német vámpolitikában bekövetkezett jelentős változásoknak hatása volt a magyarországi mezőgazdasági helyzetre. A német birodalmi gyűlés július elején elfogadta az agrárvámok emelésére vonatkozó törvényjavaslatokat. Eszerint a vámhelyzet a következőképpen változik:

A svéd-német kereskedelmi szerződést, melyben a rozs, buza, árpa és zab vámtétele le van kötve, a birodalmi kormány 1930 február 15-re felmondja. A svéd szerződésben ugyanis a buza-, rozs- és zabvámok egy márkával alacsonyabbak az autonóm vámtarifa tételeinél, sőt árpánál 2 márka a különbség métermázsánként.

A legtöbb kedvezmény alapján a svéd tételek ezidőszerint Magyarországra is vonatkoznak. Mindeddig azonban az u. n. „Zwischenzoll“ volt gabonafélékre érvényben, amely mind a négy gabonaneműre, (buza, rozs, árpa, zab) 5 márka.

Ezek a vámtételek rendeleti uton július 10-én megszüntek és helyettük a svéd vámtételek léptek életbe, vagyis búzára 6.5 márka, zab és rozsra 6 márka, míg az árpavám továbbra is 5 márka maradt. Az autonóm vámtételek bevezetése tehát csak február 15-re várható.

A második nagyon fontos törvény az őrlési forgalmat szabályozza. Eszerint minden nagyobb német malom 1929 augusztus 1-től november 30-ig 40%-ig és december 1-től 1930 július 31-ig legalább 30%-ig belföldi kenyérgabonát köteles őrölni.

Ugyanezen törvény felhatalmazza a kormányt, hogy az 1927 augusztus 17-én Franciaországgal kötött szerződés 11.5 márkás lisztvámját tárgyalások útján módosítsa és magasabb vámtételt léptessen életbe. Az autonóm német lisztvám ugyanis 18.75 márka. Franciaország hajlandónak mutatkozott ebbe a módosításba belemenni, ha a németek a szőlő beviteli vámját módosítják.

A német vámtarifa ugyanis megállapítja, hogy 5 kg-ig terjedő postacsomagokban szállított szőlő után augusztus 1. és december 31-e között 5 márka vámot kell fizetni, míg január 1. és július 31-e között 15 márkát. 15 kg-ot kitevő és azon felüli szőlőküldemények után pedig augusztus 1. december 31-e között 7 márka vám fizetendő. Megállapítja továbbá a vámtarifa, hogy az 5—15 kg-ig terjedő postacsomagok után január 1. és július 31. között a vám 20 márka, míg a hordóban történő szállításoknál (must részére) 15 kg-on felüli súlyban szeptember 1-től december 31-ig 5 márka a vám. A német autonóm vámtétel pedig időpont megjelölése nélkül 5 kg-os csomagoknál 30 márka, nagyobb súlyú szállítmányoknál 45 márka vámot állapít meg.

A lisztvámok felemelésével kapcsolatban a francia kormánnyal sikerült Németországnak egy pótegyezményt kötnie, amelynek értelmében a csemegezőlő-bevitelnél július 1.—december 31-ig 5 kilós csomagokban postán szállított csemegezőlő után mázsánként 5 márka (P 6.80), január 1.—június 30-ig pedig mázsánként 15 márka (P 20.40) vámot, 15 kilós vagy annál kisebb csomagolásban pedig július 1.—december 31-ig 7 márka (P 9.50), végül postacsomagokban ötnél több és tizenöt kilóig bezárólag, január 1.—június 30-ig mázsánként 20 márka (P 27.20) vám fizetendő.

Ezzel szemben a rozs- és lisztvám eddigi 11.5 márkás tételéről a franciák lemondottak. Ez az egyezmény ratifikálás után lép életbe, azonban

a kormányok kölcsönösen július 10-től kezdve ratifikálás előtt is érvénybe léptethetik. Miután a legtöbb kedvezmény alapján a szőlőbeviteli vámok Magyarországra is vonatkoznak, ez egy új kedvező lehetőséget nyújt a magyar csemege-szőlő-kivitelnek Németországba.

Vajra az eddigi 30 márkás autonóm vámot 1929 július 10-i hatállyal 50 márkára emelték. Ez azonban addig nem léphet életbe, míg a német-finn tarifaszereződést meg nem változtatják, vagy fel nem mondják, mert ebben a vajbeviteli vám 27.5 márkában van megállapítva. Ennek a szerződésnek a felmondási ideje 3 hónap és valószínű, hogy a felmondás meg is fog történni. A legtöbb kedvezményes államok természetesen mindaddig szintén élvezhetik a finn szerződés alacsonyabb vámtételét.

A vajvám szabályozásával kapcsolatban felhatalmazta a birodalmi gyűlés a német kormányt, hogy az új vámtétellel arányos javaslatot tegyen egyéb tejtermékek beviteli vámjainak felemelése tárgyában.

Módosították a burgonya beviteli vámját is, amelynek autonóm vámtétele február 16-tól augusztus 31-ig M 4, szeptember 1.—február 14-ig M 2, február 15.—április 1-ig M 1. Ez utóbbi csak az esetben, ha óburgonyáról van szó. Az újburgonya vámja ugyanis ebben az időpontban 4 márka. Augusztus hónapban az új rendezéssel aránytalanul magas vám lép életbe, melynek enyhítése végett berlini követségünk lépéseket tett.

Az élőállat-vámok felemelése szintén csak a svéd szerződés felmondásával válik lehetővé, amelynek megállapítására az őszi folyamán tesz a kormány a parlamentnek javaslatot. A birodalmi gyűlés felhatalmazta még a kormányt arra, hogy a tengerparti vágóhidak ellenőrzésére igen széles hatáskörrel rendelkező kormánybiztost nevezhet ki, továbbá utasította a kormányt, hogy keresse a megegyezést Dániával a szarvasmarha- és husbevitelnek augusztustól november végéig terjedő időszakban való korlátozására vonatkozólag. Értesülésünk szerint a dán kormány egyelőre erre hajlandóságot nem mutat, bár a tengerparti vágóhídi kormánybiztos nagy befolyást gyakorolhat a dán behozatal korlátozására.

A cukorvámot csak annyiban módosították, hogy a múlt évi törvényben leszögeztet 21 márkás magdeburgi középár (50 kg után) január 1. és szeptember 30-a közötti időszakban havonta 15 pfenniggel emelkedhet anélkül, hogy a vám leszállíttatnék. Ez a vámtétel cukorkivitelünket nem érinti, de a német répatermelőknek jobb árat biztosít.

A fentvázolt vámemelések szakemberek véleménye szerint Németországban általános drágulási folyamatot fognak előidézni. Az őrlési kényszer behozatalára az indította a német kormányt, hogy a múlt évben a beviteli jegyek révén forszírozott kivitel a gazdák részére nem járt semmi haszonnal.

Nagyon fontos határozata a birodalmi gyűlésnek az is, melyben utasítja a német kormányt törvényjavaslat készítésére, amelyben a beviteli jegyrendszert a tej- és husipar minden termékére, minden exportképes kolbász- és húsárura, továbbá baromfi, tojás, főzelék és gyümölcsre is kiterjeszti.

Ezek azok a rendelkezések, nagy vonásokban, amelyeket a német kormány a mezőgazdaság felsegítése céljából tett. Meg kell emlékeznünk még itt a gabonakampány finanszírozása érdekében tett intézkedésekről. A német kormány ugyanis már korábban 7.5 millió márkát irányzott elő kamatolcsóbbítás céljaira a gabonakampány finanszírozására. Ezen összeggel a német kormány 6 millió q gabonát akként kíván mozgósítani, hogy az eddigi 8%-os gabonaváltók kamattétele 3%-kal csökkenjen.

Az Olaszországba irányuló exportunkat befolyásolja, hogy Olaszország június 26-án az olasz vámtarifa 137a/1 tétele alatt szereplő étkezésre szolgáló állati zsírok vámtételét métermázsánként a régebbi 15 arany liráról 30 arany lirára emelte fel.

Az exportot viszont könnyebbiti, hogy az Államvasutak igazgatósága elhatározta, hogy az Olaszországba irányuló buza-, rozs- és tönkölyszállítmányok részére a korábban engedélyezett és 1929 június 30-án lejáró 5%-os tarifakedvezményt 1930 június 30-ig érvényben hagyja. Nagyjelentőségű az is, hogy a MÁV július 18-án a gyümölcs, zöldségfélék, baromfi és egyéb élelmiszerek szállítására vonatkozóan tarifakedvezményt állapított meg, abban az esetben, ha a küldemények a külföldre irányulnak. A tarifakedvezmény mértéke 2—10%-ig terjed, érvényességét a vasut folyó évi július 20-tól 1930 július hó 19-ig állapította meg. A tarifakedvezmény egyaránt kiterjed a MÁV-ról, a Déli Vasutról, a Győr-Sopron-Ebenfurti vasutról és a többi helyfőrdő vasutakról külföldre irányuló szállítmányokra. A tarifakedvezmény refakcia formájában lett megállapítva, igénybevétele tehát bizonyos minimális küldeményhez van kötve.

A magyar buzaexport szempontjából jelentőséggel bír az, hogy a Mezőgazdasági Termény- és Termékgazdálkodási Intézet megállapodott a m. kir. gabona- és lisztkisérleti állomással avégből, hogy azon buza-fajok megállapíthatók legyenek, amelyek a távolabbi nyugati import-országok igényeinek kielégítésére alkalmasak. Ezen megállapodás alapján a terményforgalmi intézet felhívta a gazdák figyelmét arra, hogy mily fontos számukra az, hogy tisztában legyenek buzájuk belértékével. Ezért felszólította azokat a gazdákat, akik egyfajta vetőmagból termelt legalább 3—500 q kemény buza felett rendelkeznek, hogy a cséplés befejezte után mielőbb egy 2 kg-os mintát a gabona- és lisztkisérleti állomásnak postán felküldjenek és az állomást arra kérik fel, hogy ezen buzát annak belértékére analizálja. Az analisis eredményét a kisérleti állomás a minta beküldésének kivánságára az export-intézettel is közli és ez az utóbbi intézet a termelőknek az ilyképpen analizált buza legjobb értékesítési lehetőségére időnként utmutatással fog szolgálni.

Az ipari helyzet.

Az ipari helyzet terén lényegesebb változás nem volt. A hazai széntermelés a következőként alakult:

Időpont	K ő s z é n			Barnaszén			L i g n i t			Ö s s z e s e n		
	Termelés	Fogyasztás	A szén-bányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szén-bányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szén-bányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szén-bányák készletei
	100 m é t e r m á z s a											
1929. V. 31.	7.049	12.056	12.092	45.913	37.536	13.447	1.769	1.128	681	54.731	50.720	26.220
1929. VI. 30.	6.515	15.611	11.533	45.916	39.317	15.664	1.963	1.244	759	54.394	56.172	28.006
1929. VII. 31.	7.248	16.891	—	49.796	43.480	—	2.285	1.440	—	59.329	61.811	—

Ugyanakkor a szén-külkereskedelem adatai a következők voltak:

Behozatal:	május	június	július
	100 m é t e r m á z s a		
Kőszénből	7.311	9.963	11.609
Barnaszénből	112	178	207
Kokszból	4.653	4.717	5.613
Kivitel:			
Kőszénből	1.104	1.177	2.211
Barnaszénből	1.552	2.262	2.412
Kokszból	15	15	17

A fővárosi elektromos művek által szolgáltatott árammennyiség volt:

	május	június	július
magánfogyasztásra ...	5,905.345 kwóra	5,341.986 kwóra	4,373.609 kwóra
közvilágításra ...	433.931 „	367.790 „	416.788 „
motoráramra ...	6,823.599 „	6,811.306 „	7,371.381 „

A munkanélküliek száma volt:

	május 31-én	június 30-án	július 31-én
Keresztényszocialista szakszerv.	787	787	801
Szociáldemokrata „	13.266	13.921	13.964
összesen :	14.053	14.708	14.765

Az Országos Társadalombiztosító Intézet budapesti kerületének taglétszáma volt:

	május 31.	június 30.	július 31.
Férfi ...	250.738	233.331	—
Nő ...	170.537	148.588	—
Összesen :	421.275	381.919	—

A 121.000/1929. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, július 24) közhírré teszi a hazai ipar fejlesztéséről szóló 1907. évi III. törvénycikk 14. §-a és a minisztertanács 1929. évi június hó 15-én hozott határozata alapján kiadott új *Közszállítási szabályzatot*.

A 2.900/1929. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, július 2) a *magyar filmgyártás fejlesztéséről* szóló 4.963/1925. M. E. rendeletet módosította. A külföldön gyártott mozgóképek minden métere után, a mindenkori vizsgálati díjon felül, 20 fillér pótdíjat kell a Filmipari Alap javára fizetni. Minden belföldön gyártott mozgókép után a gyártó vállalkozónak 20 darab behozatali jegy bocsáttatik rendelkezésre.

Az 118.979/1929. K. M. XI. rendelet (Budapesti Közlöny, július 21) a tanyai (kültelki) *kéményeknek tisztítása*, a községek, városok beépített belterületétől távolabb eső kémények seprési díjainak megállapítása és a kéményseprési díjak pontos felszámításának ellenőrzése tárgyában adatott ki

Kereskedelem.

A nagykereskedelmi árindex adatai a következők voltak:

	május 31.	június 30.	július 31.
Mezőgazdaság és állattenyésztés ...	120	119	114
Gyarmatárúk ...	147	144	144
Malomipar és cukoripar ...	104	102	111
Egyéb ipar ...	134	133	133
Átlag ...	123	122	119

Ezen adatok értékelésénél tekintetbe kell venni azt, hogy a Statisztikai Hivatal új módszerrel számítja ki indexszámait. Figyelemreméltó, hogy az áresés tovább tartott, így különösen a mezőgazdasági termékek ára jelentősen hanyatlott.

A létfenntartás költségei a következőként alakultak:

Időpont	A Statisztikai Szemle szerint		A Pester Lloyd szerint	A Szakszervezeti Értesítő szerint
	lakbérrel	lakbér nélkül		
indexszámokban, 1913 = 100				
1929. május 31. ...	122·4	133·7	126·08	156·0
1929. június 30. ...	119·7	130·2	125·80	156·2
1929. július 31. ...	118·7	128·9	123·51	152·2

A budapesti közraktárak forgalma volt:

a) az összes forgalom métermázsákban

	májusban	júniusban	júliusban
készlet a hó elején ...	609.160	521.767	366.651
beraktározás ...	91.182	39.568	93.604
kiraktározás ...	178.575	194.684	152.189
készlet a hó végén ...	521.767	366.651	308.066

b) biztosítási érték pengőben

	17,928.300	15,340.500	10,046.100
készlet a hó elején ...	17,928.300	15,340.500	10,046.100
beraktározásoknál ...	2,281.000	1,318.100	3,187.900
kiraktározásoknál ...	4,868.800	6,642.500	3,539.200
készlet a hó végén ...	15,340.500	10,046.100	9,694.800

A külkereskedelmi mérleg passzivitása júniusban még 20 millió pengőnél több volt, júliusban azonban már csak alig 2 millió pengőt tett ki. A külkereskedelmi mérleg megjavulása csak részben tulajdonítható az import visszaesésének, elsősorban annak köszönhető, hogy az export igen kielégítően alakult. Főleg gabona- és lisztexportunk volt júliusban igen tekintélyes.

Július hónapban tárgyalások indultak meg a Portugáliával való kereskedelempolitikai viszonyunknak a legnagyobb kedvezmény alapján történő szabályozása, valamint a magyar-görög kereskedelempolitikai viszony újabb rendezése iránt. Júliusban Görögországgal, Kinával, Perzsiával és Portugáliával már korábban megindult kereskedelempolitikai tárgyalások tovább folytatódtak.

A 74.900/1929. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, június 1) az *Olaszországgal* 1928 július 4-én kötött és az 1929. évi XX. t.-c.-kel törvénybe iktatott *kereskedelmi és hajózási szerződés életbeléptetéséről* szól.

A 84.080/1929. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, július 17) közhirrétette a Magyar Királysággal határos *román határkerület helységjegyzékét*, aminek a határszéli forgalom szempontjából van jelentősége, a Magyarország és Románia között 1924 április 10-én létrejött kereskedelmi megállapodásnak megfelelően.

A 36.185/1929. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, június 1), az 51.721/1929. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, június 6) és a 70.100/1929. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, június 26) újabb *vámtarifadöntvényeket* és a vámtarifához tartozó árulajstromon eszközölt módosításokat tett közzé.

Közlekedésügy.

A MÁV személy- és áruforgalma a következőként alakult:

	májusban	juniusban	juliusban
Utások száma... ..	7 807.634	7,897.483	7,762.884
Utaskilométerek száma	226,663.420	229,271.830	229,596.040
Fizető áruk mennyisége	1,869.080	1,873.306	1,976.931
Áru tonnakilométer	214,975.400	208,357.349	232,896.090

Budapest áruforgalmáról az az adat tájékoztat, hogy

a behozatal vasuton	4,279.380 q	4,155.773 q
„ hajón	1,927.281 „	2,358.299 „
a kivitel vasuton	1,731.535 „	1,771.310 „
„ hajón	129.213 „	297.325 „

A Népszövetségi Tanács június 12-i ülésében a Pozsony-Soproni és a Boldva-völgyi helyiérdekű vasut ügyével foglalkozott. A Pozsony-Soproni vasut ügyét decemberre halasztotta, hogy az érdekelteknek alkalmat adjon a békés megegyezésre. A Boldva-völgyi vasut ügyében a magyar és csehszlovák kormány kiküldöttei kijelentették, hogy a csehszlovák kormány által a vasutnak csehszlovák területre eső részéért fizetendő megváltási összeg kivételével az összes pontokra vonatkozólag megegyezés jött létre, mire a Tanács Zaleski javaslatára a feleknek augusztus 15-ig haladékol adott a teljes megegyezésre. Ha a megegyezés nem jönne létre, ugy a Tanács március 9-i határozatával kiküldött döntőbiróság fog az ügyben dönteni.

A román kormány az Arad-Csanád-i vasut román területre eső részét a hozzátartozó épületekkel és berendezésekkel együtt 88 millió leiert átvette.

Juliusban a Népszövetség illetékes bizottsága meghozta döntését a Sopron-Kőszeg-i vasut ügyében is. Ezen döntőbirósági ítélet értelmében mind az osztrák, mind a magyar állam tartoznak a vasuttársaságnak az államuk területén fekvő vonalrészeit 1929 július 1-ével megváltani. Magyarország egyidejűleg köteles az ekként szerzett tulajdonjogát Ausztriára átruházni. Ezzel szemben Ausztria a társaságnak 65 évig 108.362.65 aranyfrank összegű évjáradékot tartozik fizetni. Az 1922-től 1929. év első feléig bezárólag általános összeget kap, mely szintén 65 egyenként 23.512 aranyfrank összegű évi részletben fizetendő. Az 108.362.65 aranyfrank összegű járadék a magyar engedélyokiratban megállapított befektetési tőke 1%-os, 65 évig futó annuitásának felel meg és lehetővé teszi a még fennálló elsőbbségi részvénytőkének a szóbanlevő időszak alatt 1½%-os kamatozását és törlesztését. A vasuttársaság követelése eredetileg az volt, hogy az engedélyi időtartamra az üzemnek Ausztria részére való átengedése fejében (a vasut megváltásáról akkor még nem volt szó) évenként a bruttó bevétel 47½%-os összege fizetessék részesedés címén. A tárgyalások folyamán a társaság e követelését az említett bevételek 30%-ára mérsékelte. Ezzel szemben a döntőbirósági ítéletben a társaságnak megítélt annuitás a jelenlegi bevételeknek csupán 18%-át teszi ki s ez az arányszám a bevételek várható emelkedése következtében 1930-ban előreláthatólag 15½%-ra fog csökkenni. A rendezésnek, mely Ausztriára nézve igen előnyös, forgalompolitikai jelentősége van, mert a Burgenland északi és középső része közt lehetővé teszi Sopronon át az egységes forgalmat.

A Mezőgazdasági exportintézet a szállítványozási érdekeltségek bevonásával a MÁV által meghirdetett fuvardij-visszatérítéseknek a kereskedők és exportőrök részére történő biztosítása, valamint egyenlő kedvezményeknek a külföldi vasutaktól való megszerzése céljából Terményfuvarovozási Iroda név alatt egy közös szövet állított fel, mely működését július 20-án kezdte meg. Az iroda bocsátja ki a szállítási díjkezdvezmény igénybe-

vételére feljogosító fuvarleveleket, mivel különböző refakciák oly magas összkvantumok kiviteléhez vannak kötve, hogy azt egy szállító cég egyedül elérni nem tudja. Ezen iroda a refakcia-kedvezmények megszerzésén kívül a fontosabb határszéli állomásokon, valamint a külföldi vasuti gócpontokon saját megbizottakat tart, akik az exportintézet megbizottaitól a főbb termelő állomásokról naponta értesítést kapnak a feladott küldeményekről és ezeknek gyors átfutását, valamint a rendeltetési állomásig való zavartalan továbbítását ellenőrzik és minden felmerülő akadályt a küldemények elől elhárítanak.

Meg kell emlékezni arról is, hogy a csehekkel való vasuti forgalom július elején a Hidasnémetin áthaladó viszonylatban néhány napig szünetelt. Az összeköttetést a csehek szüntették be, még pedig azért, mert egy Hidasnémetin szolgálatot teljesítő cseh vasuti alkalmazottat a magyar hatóságok kémkedésért letartóztattak.

Az 1929:XXII. t.-c. (kiadatott június 2-án) a közlekedés és az átmenő forgalom tárgyában 1923. évben Genfben tartott általános értekezleten megállapított okmányokat cikkelyezte be. Az egyik okmány a *nemzetközi vasut-ügy* tárgyában kötött egyezményre vonatkozik. Szabályozza a nemzetközi vonalak összekapcsolását, a nemzetközi forgalom lebonyolítása iránt teendő intézkedéseket, a gördülőanyag kölcsönös használatát és a műszaki egységet, a vasutak és használóik közötti viszonyt, a díjszabások megállapításának kérdését, a vasutigazgatóságok által a nemzetközi forgalom érdekében egymás között létesítendő pénzügyi megállapodások kérdését, valamint megállapodást tartalmaz az egyezményből netalán származó vitáknak döntőbíráskodás útján való elintézésére. A másik okmány a *tengeri kikötők* ügyének nemzetközi szabályozására vonatkozik.

Az 1929:XXXII. t.-c. (kiadatott július 18-án) a *közuti közlekedés* szabályozása tárgyában 1926. évi április hó 24-én Párizsban aláírt *nemzetközi* egyezmény becikkelyezéséről szól.

Az 51.844/1929. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, június 7) a kereskedelemügyi miniszterrel egyetértőleg adatott ki és a *vasuti küldemények, valamint általában az utipoggyászok tekintetében követendő vám-eljárásra* vonatkozó szabályok kiegészítéséről szól.

A 21.519/1929. K. M. X. 5. rendelet (Budapesti Közlöny, július 26) lehetővé teszi *távbeszélő áramkörök bérletét Budapest és Wien között*.

A 31.693/1929. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, július 26) *éjjeli távíratleveleket* rendszeresít Magyarország és Brit-Amerika, továbbá az Északamerikai Egyesült-Államok, Mexicó, Cuba és Columbia között.

Szociálpolitika.

A munkások órabére a Központi Statisztikai Hivatal kimutatása szerint a következőként alakult:

	1929 május	1929 június	1929 július
Bádogos	83 fill.	80 fill.	75 fill.
Asztalos	66 „	64 „	64 „
Szabó	61 „	59 „	50 „
Közműves	90 „	83 „	80 „
Napszámos	55 „	49 „	44 „
Gyári munkásnő ...	28 „	28 „	25 „
Napszámosnő	50 „	38 „	37 „

Az 1929:XXXV. t.-c. (kiadatott július 1-én) a *hadikölcsönkárosultak támogatásáról* szól, és az ebben a tárgyban alkotott 1928:XXXIII. t.-c.-kel szemben könnyítéseket léptet életbe.

A 2.770/1929. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, július 2) a *tartósan külföldön tartózkodó magyar honosoknak öregség, rokkantság, özvegység és árvaság esetére önkéntes biztosítása* és önkéntes továbbfizetéssel biztosítása tárgyában adatott ki. A rendelet célja az, hogy a tartósan külföldön tartózkodó magyar állampolgárok élvezhessék a magyar szociális biztosítás előnyeit.

A 2.880/1929. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, július 7) a *közforgalmu hajózási, kotró-, rév-, komp- és tutajozó vállalatok alkalmazottainak, valamint ezek hozzátartozóinak öregség, rokkantság, özvegység és árvaság esetére szóló ellátása* tárgyában adatott ki.

A 3.360/1929. N. M. M. rendelet (Budapesti Közlöny, június 27) az *öregség, rokkantság, özvegység és árvaság esetére szóló kötelező biztosítást szabályozó 1928:XL. t.-c. 99. §-ában foglalt kötelező középvizsgálatra* vonatkozó rendelkezések végrehajtása tárgyában adatott ki.

Az 12.000/1929. N. M. M. számú rendelet (Budapesti Közlöny, július 12) a *lakásügyi korlátozások hatályának egyes városokban való megszüntetése* tárgyában adatott ki. A rendelet több kisebb város lakásforgalmát szabadítja fel, részben 1929. november hó 1-i, részben pedig 1930. évi augusztus hó 1-i hatállyal.

Varga István.

Ungarische Volkswirtschaftliche Rundschau

August—September 1929.

Inhaltsauszüge.

Zurück auf Böhm-Bawerk!

O. Conrad führt in seinem Artikel „Der Zusammenbruch der Grenznutzentheorie“ („Jahrbücher für Nationalökonomie u. Statistik“, Oktober, 1928) einen scharfen Angriff gegen die Preistheorie der Grenznutzenschule. Gegen diesen Angriff wird die B.-B.-sche Preistheorie in Schutz genommen.

Einer der wichtigsten Fehler der B.-B.-schen Preistheorie ist, dass sie die Preisbildung des modernen Verkehrslebens nicht erklären kann, da sie die Preisbildung aus den subjektiven Wertschätzungen der Nachfrage und des Angebotes abzuleiten sucht. Es ist aber zweifellos, dass die Verkäufer im allgemeinen einen so ausserordentlich kleinen Wert den durch sie angebotenen Gütern beimessen, dass diese Wertschätzungen bei der Preisbildung keine Rolle spielen können. Es ist aber durchaus überflüssig den Wertschätzungen des Angebotes bei der Preisbildung eine unmittelbare Rolle zuzuschreiben. Conrad beruft sich auf seinen im Jahre 1914 in der „Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialp. u. Verwaltung“ unter dem Titel „Verteidigung und Ergänzung der B.-B.-schen Preistheorie“ erschienenen Artikel, in welchem er auseinandersetzte, dass in jenen Fällen, wo die Nachfrage grösser ist als das Angebot, bzw. wo einem Angebot, bestehend aus „ n “ Gliedern, eine aus „ $n+m$ “ Gliedern bestehende Nachfrage gegenübersteht: der Preis im Sinne der B.-B.-schen Preistheorie durch die Wertschätzungen des „ n “-ten und des „ $n+1$ “-ten Käufers, ohne Rücksicht auf die Wertschätzungen der Verkäufer bestimmt werde, *unter der Bedingung, dass auch der „ $n+1$ “-te Käufer einen grösseren Wert dem Gute beimisst, als irgendwelcher Verkäufer* (was auch in der Wirklichkeit so steht und auch dem Tatbestand entspricht, welcher in dem obigen Gegensatze supponiert wird).

Ein anderer Vorwurf gegenüber der B.-B.-schen Preistheorie meint, dass sie einen Zirkelschluss beinhaltet: sie erklärt die Preisbildung aus subjektiven Wertschätzungen, hingegen ist es nicht zu leugnen, dass die Grösse der subjektiven Wertschätzungen von der Preisbildung nicht unabhängig sei. Der Verfasser anerkennt, dass wenn z. B. der Preis der wichtigsten Lebensmittel fällt, die subjektiven Schätzungen bezüglich der anderen Güter in grösseren Geldsummen zum Ausdruck gelangen, infolgedessen der Wert dieser Güter von den Preisen der ersteren Güter abhängig ist. Tatsächlich handelt es

sich hier garnicht um einen Zirkel, da wir uns den Wert eines gewissen Gutes nicht von dem Preise desselben Gutes, sondern von dem Preise anderer Güter abhängig vorstellen.

Doch gelangt B.-B. wirklich in einen Zirkel mit seiner Lehre von den „beliebig verkäuflichen Gütern“, welche darauf hinausläuft, „Was in jedem Laden um 10 fl. feil ist, schätzen wir ganz rationell nach diesen Anschaffungskosten auf 10 fl.“ Leicht kann man aber auch aus diesem Zirkel herauskommen. Gemäss des Grundsatzes der B.-B.-schen Preistheorie „tauscht man lieber mit einem grösseren, als mit einem kleineren Vorteil“; eben deshalb, wenn z. B. jemand ein Gut auf 100 fl. schätzt, wird er kaum geneigt sein dasselbe mit 15 fl. zu bezahlen, wenn er darüber im klaren ist, dass dasselbe Gut in jedem Laden um 10 fl. zu haben sei. Aber deshalb bleibt doch der subjektive Wert dieses Gutes 100 fl.! Immerhin ist die B.-B.-sche Lehre in bezug auf den Wert der beliebig verkäuflichen Güter falsch. Wir müssen sie fallen lassen, womit auch der Zirkel bricht und die Theorie einfacher wird.

Ebenso überflüssig ist auch der Begriff des subjektiven Tauschwertes. Nach Böhm-Bawerks Auffassung verhält sich die Sache folgendermassen: wenn der Verkäufer das Gut auf Grund seines Grenznutzens auf 100 fl. schätzt, aber darüber im klaren ist, dass der Preis dieses Gutes im allgemeinen 200 fl. beträgt, so wird der subjektive Tauschwert dieses Gutes für den Verkäufer ebenfalls 200 fl. sein. In diesem Falle macht B.-B. den Wert des Gutes wieder von dem Preise desselben Gutes abhängig und kommt wieder in einen Zirkel. Aber auf Grund des obigen preistheoretischen Grundsatzes („man tauscht lieber mit einem grösseren, als mit einem kleineren Vorteil“) schliessen wir, dass der subjektive Wert dieses Gutes für den Verkäufer 100 fl. betrage; trotzdem wird der Verkäufer das Gut um 180 fl. nicht verkaufen, falls sich eine Tauschgelegenheit von 200 fl. bietet.

Zum Schluss wird das Problem der Preisbildung von Produktivgütern, sowie von zwecks Weiterverkaufs erworbenen Gütern untersucht. Der Autor löst auch diese Fragen in enger Anlehnung an Böhm-Bawerk, doch mit einigen Abweichungen.

Ludwig Mezey.

Die Reform des Notenbankwesens in England.

Die zukünftige Gestaltung des Goldproblems und somit die gesamte Kreditversorgung der Welt sind gewissermassen von den Prinzipien abhängig, die in der englischen Notenbankgesetzgebung und Notenbankpolitik zur Geltung gelangen. Die *Grundlage des Goldproblems* findet im Ergebnis der fast allgemein angenommenen Berechnungen Kitchin's ihren Ausdruck, laut dessen die normale Ausdehnung der Weltwirtschaft eine jährliche Zunahme der monetären Goldbestände um 2.76% erfordern würde, die tatsächliche Zunahme aber weit hinter diesem Prozentsatz zurückbleibe. Da eine solche Unverhältnismässigkeit sich letzten Endes auf die Kreditversorgung der Welt und auf das Weltpreisniveau schädlich auswirken

muss, wirft sich die Frage auf, ob die Mittel der Notenbankpolitik nicht geeignet wären, dieser gefährlichen Entwicklung ein wirksames Gegengewicht zu bieten.

Der Prozess der *Entgoldung des Verkehrs* ist so gut, wie beendet und so können von derselben keine weiteren wesentlichen Ersparungen erhofft werden. Ganz im Gegenteil, es gibt Anzeichen dafür, dass einzelne führende Notenbanken, die die Goldbarrenwährung angenommen haben, auf den freien Verkehr von Goldmünzen nicht endgültig verzichten wollen. Auch die zunehmende Inanspruchnahme des *bargeldlosen Zahlungsverkehrs* geht mit einer wesentlichen Ersparung an Banknoten und Gold einher, sie gestattet sogar, dass die Ausdehnung des Wirtschaftsverkehrs sich nicht in der Erhöhung des Notenumlaufs, sondern bloss in der Erhöhung der sofort fälligen Verbindlichkeiten der Notenbank widerspiegeln. Das Prinzip aber, dass die sofort fälligen Verbindlichkeiten hinsichtlich der Deckung der gleichen Behandlung unterliegen, wie die Banknoten, wird allmählich in die Notenbankgesetzgebung der meisten Länder aufgenommen, wodurch die goldersparende Wirkung des bargeldlosen Zahlungsverkehrs beeinträchtigt wird. Das sparsame Vorgehen mit dem Golde, das die *Golddevisenwährung* in gewissem Masse zweifelsohne gewährleistet, büsst dadurch an Bedeutung ein, dass die Ursprungsländer der Golddevisen gezwungen sind, in Anbetracht eventueller plötzlicher Auslandsforderungen einen höheren Goldschatz zu unterhalten. Übrigens wird die Golddevisenwährung wegen der mit ihr verknüpften Nachteile stufenweise praktisch aufgegeben. Was die Operationen am *offenen Markte* anbelangt, können diese gewiss zwecks Vermeidung einzelner Störungen übergangsweise mit Erfolg in Anspruch genommen werden, sie sind aber ausserstande, auf den gesamten Zahlungsmittelumlauf einen nachhaltigen Einfluss auszuüben und somit kann ihre Rolle mit der des Goldes keinesfalls verglichen werden. Der Vorschlag schliesslich, der die Lösung in einer allgemeinen *Herabsetzung der gesetzlichen Deckungsproportionen* erblickt, würde im Falle seiner konsequenten Anwendung letzten Endes zu einem ähnlichen Zustand führen, welcher denen vorschwebt, die ein offenes Abrücken vom Golde, als Währungsgrundlage, empfehlen.

Da in England die Vorbedingungen, von denen die Cunliffe- und Bradbury-Berichte die *Verschmelzung der Staatsnoten und der Banknoten* abhängig gemacht hatten, am Anfang des Jahres 1928 bereits gegeben waren, wurde dieselbe im Sinne des Gesetzes vom 2. Juli (Currency and Bank Notes Act, 1928.) durchgeführt. Die Besorgnisse wegen der zukünftigen Gestaltung der Goldbestände der Welt finden ihren Widerhall in der Bestimmung, laut welcher die Bank von England das mit 260 Millionen Pfund festgesetzte Kontingent der fiduziären Emission im Einverständnis mit der Regierung im Notfalle zeitweilig erhöhen kann. Die Regierung motivierte die Bestimmung ausdrücklich damit, dass die Gefahren, die aus übermässigen Goldansprüchen seitens des Auslandes entstehen könnten, nur durch die Erhöhung der fiduziären Emission abgewendet werden können und betonte des weiteren, dass auch eine natürliche Besserung des Geschäftsganges im Inland eine solche Erhöhung als notwendig erscheinen lassen könne. Auch die Bestimmung, die

die weitere *Konzentration der Goldbestände* des Landes in der Bank von England zum Zwecke hat, ist von grosser prinzipieller Bedeutung.

Die *kritischen Stimmen*, die im Laufe der Vorbereitungen zur Reform laut wurden, wiesen besonders darauf hin, dass die Starrheit des englischen Notenbanksystems die Finanzierung eines eventuellen wirtschaftlichen Aufschwunges nicht in befriedigender Weise gewährleistet. Es wurde ferner hervorgehoben, dass Englands Position, als Vermittler internationaler Zahlungen und als Geldgeber der Welt, eine hinreichende Elastizität in der Notenbankverfassung und Notenbankpolitik fordert, um verhindern zu können, dass die Goldansprüche des Auslandes einen störenden Einfluss auf die Versorgung des Inlandes mit Zahlungsmitteln zur Folge haben. Da ja in England die Banknoten fast ausschliesslich nur für den kleinen Zahlungsverkehr in Anspruch genommen werden, sei es vollständig unbegründet, die Folgen von ausländischen Ansprüchen gerade auf diese auswirken zu lassen. Eben deshalb wäre es nach dieser Auffassung erwünscht gewesen, entweder den fiduziären Notenumlauf wesentlich höher, als 260 Millionen Pfund, festzusetzen, oder aber zum proportionalen Deckungssystem zu übergehen.

Demgegenüber muss betont werden, dass das besondere Bestehen der Notenausgabeabteilung und der Bankabteilung dem englischen Notenbanksystem eine weitgehende *Elastizität* verleiht, da die Bankabteilung nicht verpflichtet ist, zwischen der Reserve und den Depositen einen bestimmten Prozentsatz aufrechtzuerhalten, von welcher Freiheit sie auch den ausgiebigsten Gebrauch macht. Was die dem Notenumlauf auferlegten zu engen Schranken anbelangt, hien hier die Erklärungen der Regierung eine 'Gewähr' dafür, dass im Falle einer wirklichen Gefahr zur Erhöhung des Kontingents geschritten werden wird.

Schliesslich ist es noch von internationalem Gesichtspunkte von hoher Bedeutung, dass in England im Laufe der Diskussion über die Notenbankreform immer häufiger die Forderung wiederkehrt, die Bank von England möge die auf die *Stabilisierung des Goldwertes* abzielenden Bestrebungen tatkräftig unterstützen und so die Vollstreckung der diesbezüglichen Empfehlung der Genueser Konferenz erleichtern.

Zoltán Övári-Papp.

Ungarn auf dem internationalen Geldmarkt.

Sowie der Weltkrieg durch die, in Folge der Verschuldung der Entente-Länder Amerika gegenüber bestimmte Stellungnahme der Vereinigten Staaten entschieden wurde, kann eine Neuordnung in Nachkriegs-Europa nur unter der Mitwirkung Amerikas zu Stande kommen. Trotz der Monroe-Doktrine wird nämlich Amerika gezwungen durch die schon auf 14.8 Milliarden Dollar sich belaufende Schuld Europas sich mit Europa auch politisch eingehend zu befassen, denn die Rückzahlung dieser enormen Summe ist nur dann gesichert, wenn die gesunde Entwicklung Europas durch unnatürliche und wirtschaftlich unhaltbare Grenzen nicht gehindert wird.

Ungarn ist auf dem internationalen Geldmarkt nach dem Kriege im Frühling 1924 mit der Wiederaufbau-Anleihe erschienen, deren ausländischer Betrag rund 65 Millionen Dollar betrug. Unter den damaligen unsicheren wirtschaftlichen und politischen Verhältnissen in Europa war es keine leichte Aufgabe diese Anleihe erfolgreich aufzulegen, umso mehr, da diese durch andere Staaten nicht garantiert wurde, wie es bei der Österr. Völkerbund-Anleihe der Fall war. Die seitdem eingetretene Besserung und die Kräftigung des ungarischen Kredits ist am besten aus der Kursentwicklung der Wiederaufbau-Anleihe ersichtlich, deren $7\frac{1}{2}\%$ -ige Obligationen in London von 88% im Jahre 1927 auf 105% gestiegen sind.

Nach der Wiederaufbau-Anleihe wurde die 7%-ige 3 Millionen Dollar-Anleihe der Rimamurány-Salgótarjánier Eisenwerke und später die Vereinigte Städtische Anleihe in der Höhe von 16 Millionen — 10 Millionen $7\frac{1}{2}\%$ -ige und 6 Millionen 7%-ige Obligation — ausgegeben. Die nächste Aufgabe war die Lösung der Agrar-Kreditfrage, die im Wege der Emission des Bodenkredit-Institutes und der Pfandbriefemissions-Genossenschaft ungarischer Banken und anderer einzelnen Emissionen der Banken erreicht wurde; der Gesamtbetrag dieser $7\frac{1}{2}\%$ und 7%-igen Pfandbriefe belief sich Ende 1928 auf rund 54 Millionen Dollar. — Inzwischen wurde auch die 6%-ige 20 Millionen Dollar Anleihe der Stadt Budapest von einem internationalen Bankkonsortium übernommen. Die langfristigen Industriekredite wurden, in Zentraleuropa vielleicht zu den günstigsten Bedingungen, durch die 7%-ige 5 Millionen Dollar-Emission des Ungarischen Landes Hypothekar Instituts für industrielle Kredite herbeigeschafft.

In England wurden nebst des auf 7.2 Millionen Pfund sich belaufenden Teils der Wiederaufbau-Anleihe, die Komitatsanleihen — die erste Tranche mit 7.5%, die zweite mit 6%-igen Coupons — im Betrage von 2.25 Millionen Pfund, die 7.5%-ige Pfandbrief-Emission des Bodenkreditinstitutes von 2 Millionen, die Anleihe der Transdanubischen Elektrizitätszentrale in der Höhe von 3.3 Millionen Pfund, — wovon 2.3 Millionen zu $6\frac{1}{2}\%$ und 1 Million unter der Trade Facilities Act zu 4.5% verzinst werden — und einige kleinere Pfandbrieftranchen emittiert. — Von den übrigen Ländern hat sich nur Holland namhaftig an den ungarischen Emissionen beteiligt und hat für katholische kirchliche Anleihen ein reges Interesse gezeigt.

Ausserhalb der Obligations- und Pfandbriefanleihen wurden in Amerika und Europa verschiedene Posten von ungarischen Bank- und Industrieaktien placiert in der Höhe von insgesamt etwa 1145 Millionen Pengös.

Die Verteilung der Anleihen unter den verschiedenen Ländern von 1924 bis 1928 ist aus der folgenden Tabelle ersichtlich:

Jahr	U. S. A.	Nach dem Emiss.- kurs be- rechnet Ertrag cca %	Eng- land	Ertrag cca %	Hol- land	Ertrag cca %	Andere Länder	Insgesamt
	Mill. P		Mill. P		Mill. P			
1924	48.52	8.85	219.69	8.75	13.50	8.75	91.03	372.74
1925	74.36	8.32	—	—	—	—	—	74.36
1926	93.52	7.78	76.45	7.83	3.68	8.10	—	173.65
1927	151.67	7.25	83.35	7.01	29.89	7.34	11.01	275.92
1928	347.48	7.52	113.98	7.28	2.17	7.85	—	463.64
Insgesamt	715.55	—	493.48	—	49.24	—	102.04	1,360.32

In dem Betrag, welcher in 1928 in den U. S. A. emittiert wurde, ist auch die 5%-ige 36 Millionen Dollar (205 Millionen Pengö) Anleihe (zur Finanzierung der Bodenreform aufgenommen, welche durch den Schwedischen Zündhölzchen Trust gewährt wurde und in 3 Abschnitten von jährlich 12 Millionen Dollar liquidiert wird, aber schon im September 1928 im Rahmen einer grösseren Emission von Kreuger & Toll in Amerika emittiert wurde. (Die Verzinsung dieser Anleihe wurde bei der Berechnung des Durchschnittsertrages der Anleihen von 1928 in U. S. A. ausserachtgelassen.)

Die Anleihen verteilen sich übrigens unter den verschiedenen Arten wie folgt:

Staatsanleihen	P	372.749
Kommunalanleihen	„	324.457
Landwirtschaft und Bauzwecke (Pfand- briefe)	„	310.472
Bodenreform	„	205.000
Industrieanleihen	„	118.040
Kirchliche Anleihen	„	29.529
Insgesamt	P	1,360.327

Über die Folgeerscheinungen der Auslandsanleihen und über die Entwicklung der Zahlungsbilanz, wird auch in Ungarn lebhaft diskutiert. Der Direktor der Nationalbank v. Imrédy stellt die Summe der langfristigen Auslandsanleihen der Vorkriegszeit auf das jetzige Gebiet Ungarns umgerechnet auf 5.200 Millionen Pengö. Bei dieser Berechnung wurden die Vorkriegs-Goldkronen ohne Korrektion in Pengös umgerechnet. Unter Anwendung des Goldindexes würde dieser Betrag 6.750 Millionen Pengö jetzigen Goldwertes darstellen. Demgegenüber stellt sich die Gesamtauslandsverschuldung Ungarns Ende 1928 auf 2.591 Pengö, wovon 1.360 nach 1924 aufgenommen wurden. Der Kapitalstand der letzteren Anleihen, mit der 205 Millionen Pengö Bodenreformenleihe, beläuft sich nach Riegers Berech-

nung auf rund 1.314 Pengö Ende 1928, d. h. Ungarn hat während der letzten 4 Jahre 46 Millionen Pengö dem Ausland zurückgezahlt.

Unter Berücksichtigung der obigen Data und des Umstandes, dass Ungarn durch die Aufteilung des früheren Reiches, welches eine einheitliche grosse Wirtschaftsgemeinschaft darstellte, sehr erhebliche Kapitalverluste erlitten hat, welche Kapitalverluste durch die Inflation noch weiter erhöht wurden, erhalten wir kein ungünstiges Bild über die Auslandsverschuldung Ungarns. Die äusserste Vorsichtigkeit ist jedoch geboten umsomehr, da die Zinsenlast der ausländischen Anleihen fast das doppelte der Vorkriegszeit ausmacht. Auslandsanleihen dürfen nur für produktive Zwecke aufgenommen werden — und dazu ist in Ungarn reichlich Gelegenheit — damit diese Kapitalanlagen einen Ertrag aufweisen, der den Kapital- und Zinsendienst der Anleihen überschreitet und damit die Kapitalakkumulation beschleunigt. In Ungarn besteht zwar keine „Beratungsstelle“, aber die vorsichtige Politik der Nationalbank, mit welcher auch das Finanzministerium Hand in Hand arbeitet, gibt Bürgschaft dafür, dass diese gesunden wirtschaftlichen Gesichtspunkte immer berücksichtigt werden.

Stand der Verschuldung der Nachfolgestaaten Ende 1928:

Land	Ungarn	Österreich	Tschecho- slovakei	Rumä- nien	Jugo- slavien
Oberfläche in 1000 □ km.	92.916	83.833	140.394	294.892	248.501
Bevölkerung in Tausenden	8.368	6.596	14.200	17.200	13.100
Staatsschuld Inland Mill. P	33	244	3.932	862	4.790
Staatsschuld Ausland, Mill. P	1.344	1.500	1.799	5.099	
Andere, nicht staatliche, ausländ. Anl. nach dem Kriege Mill. P	970	408	20	—	—
Staatsschuld pro Kopf P	188	303	403	347	366
Auslandsanleihe pro Kopf P	304	329	329	296	329

Kálmán von Buday.

Kleinere Beiträge.

Gestaltung des Haustierbestandes in Ungarn, mit besonderer Rücksicht auf das Nationalvermögen.

Der Aufsatz befasst sich mit der Gestaltung des Haustierbestandes in Ungarn, mit besonderer Rücksicht auf das Nationalvermögen, während der zwei letzten Jahre auf Grund der amtlichen Viehzählungen vom Fühjahr 1921 und 1929 und der Schätzung von Anton Éber, veröffentlicht in der Aprilnummer dieser Zeitschrift. Auf Grund dieser Daten wird im Aufsatz die Bilanz aufgestellt, dass im Viehbestand eine Wertverminderung von 16,165.396 Pengö eingetreten sei. Beim Pferdebestand war die Zahl der Pferde um 25.843 Stück und 4,640.610 Pengö weniger; beim Rindviehbestand die Zahl mit 7707 Stück mehr, der Wert mit 2,539.606 P weniger, beim Schweinebestand die Zahl mit 79.284, der Wert mit 9,388.420 P weniger, und beim Schafbestand die Zahl mit 6829 St., der Wert mit 402.070 P mehr. Beim Pferdebestand verminderte sich die Zahl der Stuten um 1%, der Stutenfohlen um 12.3%, die Zahl der Walache war aber mit 2% grösser. Der Warmblutpferdebestand betrug 79.36% des Pferdebestandes, die Verminderung der Warmblutpferde betrug 2.2%, die der Kaltblutpferde 4.4%. Der Pferdebestand verminderte sich mit 3% in Transdanubien, mit 2.8% auf dem Alföld. Beim Rindviehstand sprechen die Zahlen über eine erfreuliche Entwicklung der Zucht, da die Wertverminderung des Rindviehstandes nur durch die Verminderung des Ochsenstandes um 9 Millionen Pengö hervorgerufen wurde. So beträgt der Wertzuwachs der Kühe mehr als 4 Millionen Pengö. Die Zahl des Rindviehes verminderte sich nur in den Transdanubischen Komitaten, während in den nordöstlichen Komitaten eine Zunahme von 3.3% zu verzeichnen ist. Im Rindviehstand war die Zahl der Simmentaler Rasse mit 74.35%, des ungarischen Steppen-Viehes mit 15.92% vertreten. Die grosse Zahl- und Wertverminderung des Schweinebestandes erklärt sich durch die schlechte Konjunktur der Schweinehaltung und Mast. Die Zahlverminderung der Schweine beträgt 3%, die Wertverminderung 4.6%, während in Deutschland im selben Zeitraum der Rückgang des Bestandes 17% betrug. Der Rückgang der Zuchtschweine betrug in Ungarn 15%, was aber infolge der grossen Vermehrungsfähigkeit der Schweine nicht bedenklich erscheint. Die Zahl der Fettschweine ging mit 2.86%, der Fleischschweine mit 4% zurück. Der Rückgang ist am grössten, 7.92% auf dem Alföld, während in den nordöstlichen Komitaten eine 6.7 prozentige Zunahme zu verzeichnen ist. Im Schafbestand ist keine nennenswerte Änderung, in den nordöstlichen Komitaten jedoch trotzdem eine Zunahme zu verzeichnen.

Ernst Eber.

Bericht des Federal Reserve Board vom Jahre 1928.

Die Untersuchung der Politik der Federal Reserve Banken und der Gesamtlage des Geldmarktes der Vereinigten Staaten ist auch für Europa von besonderer Bedeutung. Die Tätigkeit dieser Banken übt selbstverständlich eine überaus starke Wirkung auch auf die wirtschaftliche Lage Ungarns aus.

Josef Judik.

Das Düsseldorfer Museum für Sozial- und Wirtschaftswissenschaften.

Das im Jahre 1926 eröffnete Museum für Sozial- und Wirtschaftswissenschaften führt sein reiches und neuartiges Material in moderner Anordnung seinen Besuchern vor. Bei der Wahl der Anordnung wurden selbstverständlich die Methoden des Münchener Deutschen Museums und des Dresdener Deutschen Hygienischen Museums weitgehend berücksichtigt, trotzdem kann man aber im Düsseldorfer Museum auch viel vollkommen Neues finden. Die angewendeten Methoden ordnen sich teilweise unter den Begriff der *Nachbildung*, teilweise aber unter den der *Darstellung*. Die verschiedenen Abteilungen des Museums befassen sich mit der Volksgesundheit, der Geschichte der Formen der menschlichen Arbeit, der Ehe, der Arbeitsrationalisierung, dem Problem der Lebensmittelversorgung, der Reform der deutschen Administration, dem Internationalen Arbeitsamt, der Eisen- und Stahlindustrie und dem Verkehrswesen.

Zoltán Guóthfalvy-Dorner.

Buchbesprechungen.

V. G. Kale: Economics of protection in India. Poona. 1929. 94. SS.

Das Buch bietet viel mehr als sein Titel besagt, denn es handelt sich nicht bloß um eine Darlegung der indischen Verhältnisse in der Zollfrage, sondern auch um eine gründliche Auseinandersetzung des Autors mit den prinzipiellen Grundfragen der Zollpolitik. Er stützt sich hierbei nicht auf die englische, sondern auch in weitgehendem Masse auf die deutsche Literatur. Das Bild, welches der Autor über die industriellen Verhältnisse Indiens entwirft, enthält viel Lehrreiches.

W. H.

Jessen Arnd: Finanzen und Steuern. Ein Nachschlagebuch für Theorie und Praxis. Meyers Wörterbücher. Bd. 7. Halberstadt, H. Meyer 1929. — XXXII. + 249 SS.

Dieser Band von Meyer's Wörterbüchern enthält eine gewissenhafte Bearbeitung des Aufbaues der Finanzwirtschaft, hauptsächlich mit Rücksicht auf die deutschen Verhältnisse. Es wird also nicht

Finanzwissenschaft im eigentlichen Sinne, sondern eine lexikalische Darstellung der deutschen Finanzwirtschaft, allerdings im Rahmen der allgemeinen Grundlagen der Finanzwirtschaft schlechthin geboten. Der Zusammenhang der Finanzverwaltung mit der allgemeinen Verwaltung hat den Autor veranlasst, auch Stichwörter über den Verwaltungsapparat Deutschlands in das Wörterbuch aufzunehmen. Auch die hauptsächlichsten Begriffe und Tatsachen der Reparationsfrage, sowie einiges über das Währungswesen — wiederum hauptsächlich mit Bezug auf Deutschland — sind im Wörterbuche bearbeitet. Die weitgehende Zerlegung des Stoffes in Stichwörter erleichtert das Auffinden des Gesuchten in höchstem Masse. *IV. H.*

Bericht über die Tätigkeit der Vereinigung der ungarischen Banken und Sparkassen im Jahre 1928. Budapest, 1929. 128 SS.

Im vorangehenden Jahr zählte die Vereinigung der ungarischen Banken und Sparkassen bloss 37 Mitglieder, heuer stieg diese Zahl, infolge des Anschlusses der Finanzinstitute der Provinz, auf 300. Nach einem geistvollen Vorwort von Roland von Hegedüs folgen die Berichte der Vereinigung nach zwei Gesichtspunkten, der finanz- und sozialpolitischen, gegliedert. Hinsichtlich der Finanzpolitik bildet Zielsetzung der Vereinigung, dass die Banken durch Rationalisierung und Standardisierung die Wirkungen des durch den Krieg verursachten Kapitalsmangel mindern sollen. In sozialpolitischer Hinsicht weist die Vereinigung bereits auf eine mit Erfolg zu Ende geführte Aktion hin: auf die Gründung der Pensionskassa der Banken und Sparkassen. Zum Schluss berichtet ein Teil über die internationalen Verbindungen der Vereinigung, sowie über seine Tätigkeit auf dem Gebiete der Vorbereitung der Legislative. Erwähnenswert ist noch das Kapitel über banktechnische Fragen.

Anton Éber.

Die Reichsbank. Verhandlungen und Berichte des Unterausschusses für Geld, Kredit und Finanzwesen. 1929. Verlegt bei E. S. Mittler und Sohn Berlin, VII. 231 SS.

Dieser Band des Enquête-Ausschusses untersucht die Strukturwandlungen des deutschen Geld-, Kredit- und Finanzwesens gegenüber der Vorkriegszeit. Besonders wurde darauf Wert gelegt, von der Organisation und Tätigkeit der neuen Reichsbank ein möglichst geschlossenes Bild zu geben. Dies macht es erforderlich, auch manche allgemein bekannte Tatsachen zu wiederholen. Andererseits war es jedoch auch nötig die Untersuchung auch auf verschiedene theoretische Fragen auszudehnen. Bezüglich der langfristigen ausländischen Anleihen nahm der Unterausschuss den Standpunkt ein, dass

bei der gegenwärtigen Lage die Aufnahme aller ausländischen Anleihen durch Gesichtspunkte der Dringlichkeit, Zweckmässigkeit und Produktivität geleitet werden müssen, dass es jedoch unzweckmässig wäre, für öffentliche Körperschaften besondere Massnahmen in Kraft zu halten.

Josef Judik.

Prof. Dr. Hermann Levy: Nationalökonomie und Wirklichkeit. Versuch einer sozialpsychologischen Begründung der Wirtschaftslehre. Gustav Fischer, Jena. 1928. 94 SS.

Der Verfasser sieht die heutige Nationalökonomie von einer schweren Krise bedroht. Vornehmlich ist es die Vermischung von Kausalzusammenhängen und Werturteilen, die die Begriffe in einen verdunkelnden Schleier hüllt. Selbst die Max Weber'sche Erkenntnis vermochte die Wirtschaftswissenschaft nicht von den Werturteilen zu bereinigen und würde eine streng wertefreie Theorie auch nur zu formellen, inhaltslosen Erkenntnissen führen. Prof. L. fordert darum neben die kausalforschende eine neue Wertwissenschaft der Wirtschaft, welche die wirtschaftlichen Zielsetzungen auf sozialpsychologischer Grundlage behandeln soll. Seine neue Disziplin — sollte sie sich in fahrbaren Bahnen bewegen — vermag jedoch nichts weniger als eine echte normativ-ethische Wissenschaft abzugeben. Denn würde sie den national und selbst individuell grundverschiedenen wirtschaftlichen Idealen folgen, so wäre eine relativistische Zerklüftung der Wirtschaftswissenschaft nicht zu vermeiden, die selbst den als fruchtbringend erkannten Kern der heutigen Theorie gefährden müsste.

Andreas Neményi.

Lucien Romier: Qui sera le maitre? Europe ou l'Amérique? Libraire Hachette, Paris, 1928. 239 SS.

Romier's volkswirtschaftliches Werk ruht auf breiter soziologischer Basis. Er führt die wirtschaftlichen Erscheinungen auf die gesellschaftliche Grundzelle: auf die Familie zurück. Amerikas Macht beruht auf der dort herrschenden starken wirtschaftlichen Solidarität, welche einen ganz nationalen Charakter besitzt. Seine grösste Gefahr besteht aber in der drohenden Agrarkrise, deren Ursache einerseits die „rural depopulation“, andererseits aber die Schrankenlosigkeit des Expansionsdranges der einzelnen Wirtschaftszweige ist. Dieser Umstand verursacht eine allgemeine Mechanisierung, was wiederum die moralisch-intellektuellen Wurzeln der Gesellschaft angreift.

Paul Csikay.

Dr. Walter Linden: Eisenbahn und Konjunktur. Verlag G. Braun, Karlsruhe, 1926. Wirtschaftsstudien H. 7., 100 SS.

Der erste Teil dieses Buches untersucht die passive Rolle der Eisenbahnen in der Konjunktur: inwiefern nämlich die Lage der Eisenbahnen durch die Konjunkturschwankungen beeinflusst wird. Der zweite Teil erforscht jedoch, welche Rolle den Eisenbahnen als aktiven, die Wirtschaftslage beeinflussenden Faktoren zukommt.

Wilhelm Vajna.

Theodor Mayer: Deutsche Wirtschaftsgeschichte des Mittelalters. Quelle und Meyer, Leipzig, 1928. 128 SS.

Die Römer besaßen eine städtische Kultur. Demgegenüber war die Kultur des germanischen frühen Mittelalters eine ausgesprochene Agrarkultur. Weltwirtschaftliche Strömungen, vor allem aber die Kreuzzüge brachten eine Wandlung, die teilweise von den Städten Italiens, teilweise jedoch von Holland aus ausging. Die Organisation des Handels zur Zeit des ausgehenden Mittelalters war wiederum bereits sehr vielseitig und Mayer befasst sich mit viel Liebe mit der Beschreibung der inneren Organisation der bedeutenden Handelsgesellschaften des späten Mittelalters, deren innere Organisation sowie Tätigkeit und Einfluss bereits dem neuen Zeitalter angehören.

Ladislaus Schaefer.

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
MEGBIZÁSÁBÓL ÉS TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI:

HELLER FARKAS

TARTALOM:

Tanulmányok

<i>Freymark Hermann</i> : A közép-európai kereskedelmi politika céljai és utjai	609
<i>Zelovich László</i> : Közgazdaságtan és matematika	923
<i>Hirsch Albert</i> : A cukorválság	635
<i>Ihrig Károly</i> : Az amerikai gazdák értékesítési szervezetei	656

Közlemények

<i>Éber Ernő</i> : Szovjet-Oroszország mezőgazdasága 1930-ban	667
<i>Varga István</i> : A Gazdaságpolitikai Társaság 1929/30. évi munkaprogramjának első tervezete	672

Könyvismertetések 676

Honegger H.: Der schöpferische Kredit (Heller F.) — *Gide Ch.*: Der Kooperatismus (Csikay P.) — *Einzig P.*: International Gold Movements (Judik J.) — *Waller P.*: Probleme der deutschen chemischen Industrie (Bolberitz K.) — *Melly J. dr.* Budapest rákhalandósága (Zuckermann F.) — *Melly J. dr.*: Budapest tuberkulózis halandósága (Zuckermann F.) — *Havas M.*: Régi irások aktuális közgazdasági kérdésekről (Varga I.) — *Juhász V.*: A nemzetgazdaságtan alapvonalai (Varga I.)

Folyóiratok szemléje 690

Journal des économistes — Revue d'Économie Politique — Zeitschrift für Nationalökonomie.

Magyar Közgazdasági Társaság 696

Közgazdasági krónika (Varga István) 57*—72*

GERGELY R. BUDAPEST, DOROTTYA-UTCA 2.

Bolti ára: 5 Pengő.

A

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

megjelenik havonként körülbelül 5—6
ívnyi terjedelemben.

Előfizetési ára egész évre 24 pengő.

A Közgazdasági Társaság tagjainak
tagsági illetményeik fejében jár.

A KÖZGAZDASÁGI SZEMLÉ-nek szánt közlemények
HELLER FARKAS szerkesztő címére küldendők
(I., Műegyetem-rakpart 3). Telefon: La 16—16.
Segédszerkesztő: K. NAGY DÉNES, a Magyar Köz-
gazdasági Társaság főtitkára. (I., Budafoki-ut 5.)
Telefon: La 13—19.

**A Magyar Közgazdasági Társaságba való be-
vagy kilépési nyilatkozatok, címváltozások, tag-
díjak, a „Közgazdasági Szemle“ szétküldésére
vonatkozó felszólamlások, stb. kizárólag a követ-
kező címre küldendők: Magyar Közgazdasági
Társaság, Budapest 506.**

MOST JELENT MEG!

MOST JELENT MEG!

A

Magyar Gazdaságkutató Intézet **Gazdasági Helyzetjelentése**

az 1929. évi szeptember – októberi időszakról.

Á r a **10** pengő.

Előfizetési díj: a GAZDASÁGI HELYZETJELENTÉSEKRE
valamint az intézet külön kiadványaira: évi 50 pengő.

A Magyar Gazdaságkutató Intézet kiadványai kaphatók
bármely magyarországi könyvkereskedő útján vagy az inté-
zet irodájában (Budapest, V., Alkotmány-u. 8. Tel.: 264-03).

A középeurópai kereskedelmi politika céljai és utjai.¹

Hálás vagyok a megtisztelő felhívásért, hogy a boroszlói német egyetemi tanárok látogatása alkalmából a Magyar Közgazdasági Társaság ülésén előadást tartsak, annál is inkább, mert magam nem tartozom a boroszlói professzorok körébe. De úgy az egyetem, mint Boroszló és környékének a kereskedelmi és ipari kamara által képviselt gazdasági körei mélyen meg vannak győződve arról, hogy a tudomány és közgazdaság együttműködésére tán soha sem volt annyira szükség, mint éppen a mi napjainkban. Ezért álltak össze munkaközösségbe, különböző irányokban együttes tevékenységet kezdeményezve és fejtve ki. Ennek a szoros összeműködésnek tulajdonítandó, hogy a boroszlói magyar tudományos hét alkalmával a kereskedelmi és iparkamara előadói pódiumán üdvözölhettük a magyar tudomány képviselőjeként Heller professzor urat és ennek köszönhetem én is, hogy ma e helyen alkalmam van felszólalni, amiért az általam képviselt testület nevében is hálámnak ismételten kifejezést óhajtok adni.

Ha visszanezünk a történelem fejlődésének színjátékára, Budapest és Boroszló szoros kapcsolatát látjuk: Budapestnek, amely Európa keletének kapuja, a Duna melletti metropolis és Boroszlónak, amely a régi időkben Németország fő kereskedelmi piaca volt Közép- és Nyugateurópának földrészünk keleti és délkeleti részeivel való forgalmában, szükségképpen szoros és kölcsönös kereskedelmi összeköttetésbe kellett kerülniök, ami azután az egész kulturélet és nem kis mértékben a politika területére is kiterjedt. Erre legjobb tanuságtételül a Korvin Mátyás király emlékét hirdető jelvények szolgálnak, aminőket a sziléziai, sőt szász városokban is, városházákon és kastélyokon szemlélhetünk. E jelvények a függetlenség bizonyítékai, amelyet a kereskedőpolgároktól vezetett városok maguknak kivívtak, de bizonyítékai az akkori idők kereskedőiben élő előrelátó bölcseségnek is. Saját fejedelmeikkel sokszor szembekerülve, önálló, nagyszabásu politikát folytattak s az országos politikát a világtörténelem szempontjából is döntő módon befolyásolták.

¹ A Magyar Közgazdasági Társaságban, a boroszlói egyetemi hét alkalmából, 1929 október 4-én tartott előadás.

Magyarország sok viharos korszakot látott és ezek folyamán a kulturális és gazdasági élet természetesen sokat szenvedett, de érdekes látnunk, hogy minden nehézség ellenére a kereskedő mindig arra törekedett, hogy az elszakított fonalakat ismét összekösse s az elveszített működési területek helyett újakat tárjon fel. Ugyanez áll arról az időről is, amidőn Szilézia sorsa elvált a dunai államok sorsától. Hogy a forgalom mennyire igyekszik mindig új utakat teremteni, azt háromévtizedes boroszlói tevékenységem alatt Magyarországra nézve ismételten tapasztalhattam. Emlékezem még századunk kezdetére, amikor Boroszló fontos közvetítő piaca volt a budapesti malmok termékeinek Középeurópa északi részei, sőt a világtengerek felé, mindaddig, míg éppen a tengerhez és a világpiac-hoz való közvetlen kijutás vágya a forgalmat más irányokba nem terelte. Még egy példa: A század elején történt, hogy egy jó, de mégis egyszerű minőségű magyar bor a nagykereskedelem különböző kezein át vándorolva, végül eljutott nyugati Németország kiskereskedőihez, ezalatt több ízben változtatta nevét s végül is „echter Medizinal-Tokajer“ néven volt forgalomban. Ennek következtében eljárás indult meg az utolsó eladó ellen és tőlünk, a boroszlói kamarától kértek véleményt arra nézve, hogy van-e jogalapja e névváltoztatásnak. Mi a borra vonatkozó magyar jogszokások s az akkori kereskedelmi egyezmények értelmében tagadólag válaszoltunk. Erre a vádlott fellebbezést nyújtott be azzal az indokolással, hogy „ilyen felfogás helyes lehet Boroszló vagy Szilézia számára, ahol a magyarországi viszonyokat alaposan ismerik, ahol a gyermek ugyyszólván már az anyatejjel együtt issza a magyar bort; nyugaton azonban egészen más a helyzet“. Sajnos, a jó magyar bor azóta nálunk is ritkasággá vált és Szilézia lakói többségének már fogalma sincs az igazi, nagyszerű magyar italról. A gazdasági érdekképviseltek feladata, hogy új összeköttetések létesítését előmozdítsák s ehhez az olyan alkalmak, aminő a német-magyar egyetemi hét, szintén jelentősen hozzájárulhatnak.

Különösen a XIX. század eleje óta erősödtek mindinkább azok a törekvések, hogy a német birodalom s az akkori Ausztria-Magyarország között a gazdasági kapcsolatok szorosabbra fűzessenek. E részt csak azokra a munkálatokra hivatkozom, amelyeket a magyar-osztrák gazdasági szövetség és a középeurópai gazdasági egyletek végeztek, amelyeket Magyarországon egy Wekerle és a környezetébe tartozó kiválóságok irányítottak s amely munkálatok olyan megállapításokra és eredményekre vezettek, hogy a gazdasági életnek úgy elméleti, mint gyakorlati kérdéseire nézve még ma is fontos ismeretforrásokul szolgálnak.

Mi Sziléziában élénk részt vettünk e munkálatokban s ezek kapcsán többször megfordultam Budapesten. Szívesen

idézem emlékembe jelentéseimet és szerepemet azokban a munkálatokban, amelyeket 1914 elején s a későbbi években vasuti és hajózási ügyeket illetőleg végeztünk, ezek hivatalos ténykedéseim legkedvesebb emlékei közé tartoznak. Érthető ezek alapján az is, hogy amidőn három évvel ezelőtt a német közgazdaság élén álló egyesületek a genfi világgazdasági konferencia résztvevői között feladatként kiosztották, hogy Közép-Európa legfontosabb országainak gazdasági helyzetéről rövid áttekintést nyujtsanak, nekünk jutott Magyarország feldolgozása. Az az igénytelen kis tanulmány, amelyet én akkor irtam², ha magyarok részére nem is mond semmi újat és csupán kísérletnek tekintendő arra nézve, hogy képet adjon Magyarországon akkori, nem könnyen áttekinthető gazdasági helyzetéről, az én számomra mégis nagyjelentőségű volt. Különösen annyiban, hogy általa nyertem soha el nem mosódó bepillantást a magyar nép lelkébe és láttam, hogy minden egyes emberben mily hatalmasan lobog a nagy közös célok akarata, láttam e nép elpusztíthatatlan életerejét.

Mik voltak a mozgató erők Közép-európa hatalmainak szorosabb gazdasági összefűzésére egy olyan korszakban, amidőn Magyarország Ausztriával együtt több mint 50 millió fogyasztóval bírt, amidőn e két ország hatalmas gazdasági fejlődésük és a rendelkezésükre álló gazdasági erőforrások alapján olyan tekintélyes helyzetet foglalt el a világgazdaságban, amidőn a német birodalom erősen szaporodó, 60 milliós népességével és nagyszerű tempóban fejlődő gazdasági tevékenységével a világpiacok meghódítására törekedett, amidőn Közép-európa e két birodalma egymással összefogva, képes volt legalább is e földrész legfontosabb államainak kereskedelmi politikáját döntően befolyásolni s amidőn megkísérelték, hogy a közép-európai kereskedelmi szerződések hálózata által hosszabb időre biztos és szilárd alapot teremtsenek a külfölddel való forgalomnak?

Minden politikai szemponton tulmenőleg — és a politikai szempontok, mint azt az ellenkező felfogásuakkal szemben le kell szögeznünk, ezekben a törekvésekben egyáltalán nem játszottak szerepet, — a főmotivum annak felismerése volt, hogy a nagy óceán innenső és tulsó partjain levő világbirodalmak a maguk imperialisztikus törekvéseivel mindinkább képesek arra, hogy saját gazdasági forrásaikat kihasználják, gazdasági tevékenységüket mindjobban kifejtsék és kiapadhatatlan kincseikre és természeti helyzetükre, valamint nagy belső piacokra támaszkodva, egyfelől nagy mértékben kikapcsolódja-

² Ungarn in seinem wirtschaftlichen Aufbau; Schriften der Industrie und Handelskammer Breslau. Heft 3. November 1926; Th. Schatzky A. G. kiadása.

nak a világgazdaságból, másfelől viszont fontos termelési ágakban magukhoz ragadják az uralmat.

Az erről az oldalról fenyegető veszély elhárítására legmegfelelőbb eszközökként a saját termelési költségek lehető leszállítása és a piacok lehető szélesítése mutatkoztak. Az utóbbi ismét mérséklőleg hat az önköltségekre és alkalmas a kereskedelempolitikai helyzet erősítésére is. Innen a törekvés, hogy az osztrák-magyar és a német birodalom piacai azoktól a korlátoktól, amelyek fenntartását az önérdek nem feltétlenül követelte, megszabadíttassanak és ilyen módon a lehető legjobban kiszélesbítsenek. A jogszabályok rendezése kölcsönös forgalom esetén, biztos lehetőleg egyforma jogszolgáltatás megteremtése a gazdasági kapcsolatokban, a fizetések megkönnyítése és elősegítése s általában a forgalmi politika kiépítése hasonló, a kölcsönös érdekekre tekintettel levő elvek alapján: ime ezek voltak, hogy a munkának csak néhány területét említsük, az első és legfontosabb feladatok. Hogy ezek a munkálatok milyen szellemben folytak, arra nézve legyen szabad arról a területről, amelyen működni nekem is szerencsém volt, csak néhány példát idéznem. Először is a vasutügyet. A legnagyobb kedvezmény elvének, a forgalmi politika területén távolról sincs az a jelentősége, mint a szorosán vett kereskedelmi politika területén; míg az utóbbi szempontjából a legnagyobb kedvezmény minden további nélkül az összes részes államoknak előnyére válik, forgalmi politikai téren hatása mindig csak egyes országokra terjed ki s a termelés különeműségénél fogva sokszor egyáltalán nem is érvényesül. Ezért közlekedéspolitikai téren a más országokkal való egyenlő elbánás elve helyett az a törekvés került előtérbe, hogy a másik szerződő állam forgalmi feltételeivel egyenlő eljárás jusson érvényre; inkább a paritás, mint a legnagyobb kedvezmény elve. Nálunk most sokszor találkozunk azzal a felfogással, mintha akkor a középeurópai forgalomban a paritás a szó legtágabb értelmében fennállott volna. Ez a felfogás azonban téves. A paritásnak különben is megvoltak a maga határai, azáltal, hogy elvileg ugyanazon vonalra és irányra korlátoztatott. Ezenfelül a vasutüzemi protekcionizmus éppen a vasuti tarifák dolgában messzire terjedő tevékenységi területet talált a maga számára s a paritás előnyeit sok esetben képes volt megszüntetni a másik féllel szemben. Jellemző az egyik akkori kereskedelmi szerződésben foglalt megegyezés, amely szerint csupán olyan marha, amely évenként legalább 4 hónapig 1000 méternél magasabban fekvő hegyvidéken nyaralt, részesül az olcsóbb vámtételben és a megkönnyített vám-eljárás kedvezményében; ez nyilván olyan feltétel, amelyet a másik állam marhájánál nem lehetett teljesíteni, minek folytán a legnagyobb kedvezmény záradékának minden haszna előre illuzórikussá vált. Az akkori vasuti tarifák is ebben az irány-

ban olyan mesteri módon voltak megszerkesztve, hogy az ember csak bámulattal adózhatik a bennök megnyilvánuló fel-találó képességnek.

Nagy lépés s a kölcsönös áruforgalom széles területei szempontjából megmérhetetlen fontosságu volt, hogy akkori közös munkálataink ezzel a rendszerrel szakítani akartak s az egyes gazdasági területek életkérdéseinek teljes tekintetbe vétele mellett a paritásos elbánás a közfelfogásnak is megfelelő alkalmazását akarták megvalósítani. Sőt ennél tovább mentek. Mert mit használ a szerződő államok részére a teljesen egyenlő elbánás kikötése, ha az egyik államban egyáltalán nem fordulnak elő olyan szállitmányok, aminők éppen a másik államot legközelebbbről érintik? Így például ha Magyarországnak nagy érdekei fűződnek a könnyen römlő élelmiszerek kiviteléhez, ellenben Ausztriában és Németországban ilyen szállitmányok hasonló irányban nem jönnek tekintetbe. Ez pedig gyakori eset a vasuti forgalomban. Jellemző az akkori munkálatok szellemére, hogy minő megoldásra gondoltak: a saját ország területén a valóságban elő sem forduló szállitmányok fikciójából indultak ki s a másik ország ilyen szállitmányai részére olyan elbánást akartak biztosítani, aminőben ezek a saját országban részesültek volna, ha egyáltalán tekintetbe jöttek volna. Ez a paritás-klausulának kétségkívül rendkívül messzire menő értelmezése.

A vasutak belső viszonyaira nézve akkor már a német vasuti igazgatóságok egyesülete által, amely Ausztria-Magyarországot, Svájcot, Belgiumot és a balkán-államok egy részét is magába foglalta, messzemenő egységesítés valósult meg. A mi munkálatainknak az volt a céljuk, hogy az egyes igazgatóságok önállóságának érintése nélkül annyira kiképezzük az egységesítést, hogy a részes államok vasutai egyenlő elvekkel igazgattassanak. Ez a cél is az általa elérhető gazdasági előnyöket tekintve, mérhetetlenül fontosnak mondható. Hiszen akkor még Németországban is a vasut-igazgatóságok, például a porosz és a szász között heves verseny folyt, amely a forgalmat a saját vonalakra terelni s a többi vasutaktól elvonni akarta és természetesen még rosszabb volt a helyzet az idegen országok közötti forgalomban.

Felette nehéz kérdések megoldásáról volt szó és mégis igen rövid idő alatt jelentős eredményekre hivatkozhattunk s megállapíthattuk, hogy gondolataink elvileg elfogadtattak s a megvalósulás útján voltak. Más területeken is, a posta-, táviró-, távbeszélő forgalom területein és a hajózásban is épígy érvényesült a kölcsönös forgalom lehető megkönnyítésére, a közgazdaság önköltségének leszállítására, a felesleges korlátok ledöntésére célzó törekvés. Így például a behajózási forgalomban az volt a célunk, hogy a magyarok folyóját, a Dunát

összekössük a mi nagy folyamainkkal és pedig nemcsak a Rajnával, hanem mindenekelőtt az Elbával és Oderával s ilyen módon egy teljesítőképeséggel bíró középeurópai vízhálózatot teremtsünk, amely megkönnyítse és olcsóbbá tegye saját termékeink elszállítását s a más területekről szükségelt anyagok odavitelét, ilyen módon előmozdítva a világgazdaság szunnyadó erőinek felébredését és Középeurópa gazdasági életének tartós fellendülését.

És végül a kereskedelmi politika területén is: tárgyalások folytak technikai kérdésekről, minők a kikészítési forgalom és a vámtarifa-rendszer egységesítése és más effélék. A megoldandó kérdések egész területe sem állt még tisztán előttünk és nem jutottunk egységes állásfoglaláshoz. De minden esetre egységesek voltunk már a törekvésben, hogy a külkereskedelemben is együttműködést valósítsunk meg. Sőt ezen tulmenőleg felmerült a vámunió eszméje, amint azt az 1917. és 18. évi salzburgi határozatokban vázolták és előkészítették.

És most nézzük, miképpen alakultak az állapotok a világháboru után. Mig azelőtt 26 önálló gazdasági terület volt, most 38 van Európában. A határok hossza becslés szerint 7000-9000 kilométerrel lett nagyobb, vagyis körülbelül az egyenlítő egy nyolcad részével; 13 pénzrendszer helyett most 27 van; az országok saját piacai sok részben nagyon megszükkítettek. Kelet- és Középeurópában, a régi Oroszországban, a régi Ausztria-Magyarországon és a Német Birodalomban, az új határok széttépték a korábbi gazdasági összefüggéseket, elszakították a termelő területeket fogyasztási piacaiktól; a régebbi gazdasági kapcsolatok a külföldhöz, beleértve az eddig saját, de most más országokhoz csatolt piacokat, szétszakadtak; a nemzetközi kereskedelemnek minden biztos alapja megszűnt.

Nem szükséges részleteznem az események fejlődését, kimutatnom, miképpen lépett a háboru helyébe az egész vonalon a gazdasági harc, részben politikai eszmék, részben az országok azon törekvése folytán, hogy saját erőiket összegyűjtve, magukat a világpiactól lehetőleg függetlenítsék, részben különleges okok következtében is, aminőket például a valutaüggyel kapcsolatban észlelhettünk. Van egy közmondás: Csekély azoknak az embereknek a száma, akik mások tapasztalatain okulnak, mindenesetre sokkal csekélyebb, mint azoké, akiket saját tapasztalataik tanítanak meg, nem is szólva azokról, akik sem a saját, sem mások tapasztalataiból nem tudnak tanulni. Ennek a mondásnak az igazságát ijedten kellett szemlélnünk a népek életén és láthattuk, hányszor ismételték meg ugyanazokat a hibákat, nem okulva más országok tapasztalatain és példáin.

Nem kell részletesen kitérnem arra, hogy a körülmények folytán mindenekelőtt a háborut vesztett államoknak kellett

szenvedniök. Szinte csodának mondható s a szóbanforgó országok életerejének legnagyobb bizonyítéka, hogy nem omlótunk össze a kimerültségtől, hanem össze tudtuk szedni erőinket és elő tudtuk készíteni a talajt későbbi nemzedékek jobb virágzása számára.

Csak néhány számot mondok annak megvilágítására, hogy a nyugati civilizáció alkonyának veszélye gazdaságilag valóban fennáll-e, fenyeget-e bennünket. Akárhová nézünk is a világba, Afrika, Amerika, Ausztrália, Ázsia felé: 1925-ben 1913-hoz képest a bevétel és kivitelnek legalább is a kétszerezésére való emelkedését látjuk s 1925 után az emelkedés még tovább tart. Ezzel szemben Európában a bevétel csupán $\frac{1}{3}$ -dal, a kivitel $\frac{1}{4}$ -nél valamivel többel emelkedett. De ha Európát Franciaország és Anglia nélkül tekintjük, akkor 1925-ben 1913-hoz képest a bevétel alig egy harmaddal, a kivitel pedig csak 5%-kal emelkedett. És míg Európa 1913-ban kétszer akkora bevétellel bír, mint a többi négy világrész, kivitele pedig 5:3-hoz arányt tüntet fel: addig 1925-ben bevitele már csak 4:3 arányu, kivitele pedig körülbelül egyenlő a többi négy világrészével. És Európa 1913-ban Anglia és Franciaország nélkül közel annyit importált és exportált, mint Amerika, Afrika, Ázsia és Ausztrália együttvéve; most ellenben bevitele csupán $\frac{3}{4}$ részét, kivitele pedig felét sem teszi ki az említett négy világrészének.

Emellett tekintetbe veendő, hogy az áruk árai jelentékenyen emelkedtek, tehát az értékben megadott számadatok kisebb áruforgalmat jelentenek, hogy továbbá a korábbi belföld nagy részei az új országok által Európában most külfölddé lettek, aminek következtében a régebben belforgalomként mutakozó árucseré is most a külforgalom számadatai között szerepel. Így mindenekelőtt a régi Ausztria-Magyarország területén. Hogy mennyire romlott a helyzet, azt legjobban Németország jelzi, amelynek az utolsó esztendőben körülbelül 3 milliárddal passzív kereskedelmi mérleggel kellett számolnia. anélkül, hogy ennek kiegyenlítésére a fizetési mérleg tételeiben lehetőség mutakoznék. Ugyanez a helyzet Magyarországgal és Ausztriával és ha az utolsó esztendőben Magyarországon és nálunk is a mérleg kedvezőbbnek mutakozik is: mégis csak a vagyonunk állományából élünk.

A népek felismerték az őket fenyegető veszedelmet és ez a felismerés élénk, mondhatnók, elemi erővel jutott kifejezésre az 1927. évi genfi világgazdasági konferencián s a nemzetközi kereskedelmi kamara azzal szorosán összefüggő stockholmi ülésén. Mind a két nemzetközi konferencia ugyanazon jegyben folyt le: vissza a világgazdasághoz. Meg kell szüntetni az új akadályokat a közgazdaság minden területén, vissza kell térni a mérsékelt vámtételekhez s a nemzetközi áru-

eserének követelményeivel számotvető kereskedelmi politikához: ezek voltak a főcélok, amelyeket nem csupán azoknak az államoknak képviselői hangsúlyoztak, amely államoknak az új helyzet következtében legtöbbet kell szenvedniük, hanem az egész világ, amely a gazdasági jelenségek szoros összefüggésének, már a jóvátételekre való tekintettel is, tudatára ébredt. Végül erkölcsi követelményként is hangsúlyozták a világgazdaság kiépítését s azt hitték, hogy a gondolat erkölcsi ereje magában is képes lesz leszerelni s a kívánt utra téríteni az ellenállókat. Ideális tartalommal teljes gondolatok ezek, amelyek minden csalódások ellenére felkeltették a reményt, hogy a közös összeműködésnek tere és feltételei a jövőben meg fognak teremteni.

Azóta több esztendő telt el és mit értünk el ezalatt? Komoly munka folyt és az új kereskedelmi akadályok közül nem egyet sikerült megszüntetnünk. De az eredményekre nézve jellemző, hogy példának okáért minden utlevél-vizum elejtését nagy haladásként köszöntjük, ámbár az utazási forgalom szempontjából még nagyon messze állunk a háboru-előtti állapotoktól, vagy hogy a be- és kiviteli tilalmak megszüntetéséről szóló egyezményt nagy sikerként könyveljük el, holott a háboru előtt ilyen tilalmakat egyáltalán nem ismerünk. És még ez az egyezmény sincs ratifikálva. Jellemzőek p. o. azok a nehézségek, amelyek az idegen állampolgárok jogainak szabályozásával kapcsolatban felmerülnek. A tulajdonképpeni kereskedelmi politika területén ugyyszólván egy lépést sem tettünk előre. Csak rövid időre szóló kereskedelmi szerződések kötettek, amelyekben csekély vámleszállítások foglaltnak, legnagyobbbrészt a legnagyobb kedvezmény záradéka nélkül, amelyek nem alkalmasok arra, hogy a forgalomnak a szükséges könnyítéseket és biztonságot megadják úgy, amint azt a háboru-előtti szerződések hálózata elérte volt. Azok az ajánlott javaslatok, amelyeket Genfben és Stockholmban tettek, lényegileg hatástalanok maradtak. Mindenki azt várta, hogy a másiktól induljon ki a kezdeményezés. A remélt új kereskedelmi szerződések helyett a legtöbb országban vámeléseket látunk. A szerződések terén valóban nincs haladás, így például a középeurópai kereskedelmi szerződések lezárása a távoli jövőbe tolódott el; Németország még mindig vámháborút folytat Lengyelországgal, amelynek következményei természetesen más szerződésekben is megmutatkoznak.

Az összhelyzetet legjobban a Népszövetség bizottsága által ajánlott javaslat jellemzi: két évig ne legyen szabad a vámokat emelni. Ime, egy negatívum a nemzetközi forgalom várt megkönnyítése helyett.

Félreismerhetetlen tény, hogy azokat a reménységeket, amelyeket még két évvel ezelőtt széles körök tápláltak, bizo-

nyos rezignált hangulat váltotta fel; amely a nemzetközi kereskedelmi kamara ez évi amsterdami tárgyalásait is jellemezte. És e részt nem ejthet bennünket tévedésbe az a tény, hogy ez a tekintélyes, az egész világ gazdasági vezérférfiait magába foglaló testület megismételte régebbi követelményeit.

Azonban azoknak az államoknak, amelyek legközelebből vannak érdekelve abban, hogy a világgazdaságba újból bekapcsolóssanak, mindezek által nem szabad a további munkában magukat zavartatniok. Sőt a legtöbb politikai esemény éppen új impulzust ad e törekvésekhez. Ha most Németországot illetőleg sikerülne a háború végleges likvidálása, ez gyakorlatilag annyit jelentene, hogy a győztes államokban immár megvan a készség arra, hogy, — már a jóvátételekre való tekintettel is — Németországi gazdasági megerősödését szívesen lássák. Ennek pedig a világgazdaság helyreállítása a feltevése. A politikai tárgyalások a mi munkánknak nem végét, hanem kezdetét jelentik.

Az egész helyzetet élesen világítják meg azok a nyilatkozatok, amelyeket az amerikaiak részéről ismételtén hallottunk. Genfben, Stockholmban és Amsterdamban Európa gazdasági képviselői kifejtették azt a reménységüket, hogy az Egyesült Államok is vámrendszerük leépítése által hozzáfoghatnak járulni a nemzetközi kereskedelem útjában álló akadályok elhárításához. Azonban mindig ilyenféle választ hallottunk: „Az amerikai gazdasági virágzásnak alapja a saját belső piac és ennek biztonságát meg kell őriznünk. Európa bajainak oka nem az amerikai kereskedelmi politikában rejlik, hanem sokkal inkább saját gazdasági szétszakitottságában keresendő; Európának önmagánál kell megindítania a bajok orvoslását és olyan állapotokat teremtenie, aminőkkel az amerikai gazdaságnak tényleg számolnia kellene. Akkor kerülhet a sor arra, hogy az egymásközötti forgalom feltételeire nézve meg-egyezzünk.“ Ezek a szavak azt követelik, hogy magunk segítsünk magunkon és ne mások segítségére számítsunk.

Megszüntetése a gazdasági kisállamiságnak: ez az az út, amelyet nekünk Amerika ajánl. Ezt a tanácsot egyébként Európa összes országai az utolsó évtized tapasztalatai alapján nagyon megszívlelhetők és főleg Németországban nagyon megértik azt: mert az a fellendülés, amelyet mi a múlt évszázad folyamán megéltünk, legfőbb okként annak tulajdonítandó, hogy régebbi 40 önálló kis gazdasági egységet egy nagy gazdasági egészbe fogtunk össze.

És ezzel visszajutunk a háborúelőtti törekvésekre, amelyeket különösen a közép-európai gazdasági egyesületek képviseltek, amelyek az egyes gazdasági területek közötti korlátozást átakarták hidalni, amennyiben az egyéb szempontok tekintetbe vétele mellett lehetséges volt; most azonban a helyzet

sokkal nehezebbé, viszont az orvoslás szüksége sokkal sürgősebbé vált. Végtelenül sokat elveszítettünk abból, amit a háboru előtt a forgalom megkönnyítése érdekében már elértünk volt, sok romot kell eltakarítanunk, hogy ismét a régi állapotokhoz jussunk vissza és további építésre előkészíthessük a talajt. Hogy csak néhány példát említsek: azelőtt a Németország és Magyarország közötti forgalomban a belföldi vasuti szállítási díj, most a külföldi van érvényben. Naponta több jó gyorsvonat-összeköttetésünk volt Boroszló és Budapest között s az ut alig 12 órát vett igénybe a lehető legnagyobb kényelem mellett. Most csak egy vonathoz van egy átfutó koci csatolva és az ut több mint 14 óra hosszat tart; a többi vonatot megszüntették és ha éjjel hálókocsit akarunk igénybe venni, hosszú kerülővel és több költséggel Bécsen át kell jönnünk. A régebbi vonatok, amelyek Berlint és Boroszlót a Balkánnal kötötték össze, nem mennek többé Budapesten át, hanem lengyel területen futnak keresztül. Mindez más irányba terelte a forgalmat és nagy mértékben hozzájárul, hogy például Magyarország és Szilézia között a forgalom nem fejlődhetik ki olyan mértékben, mint az egyébként lehetséges volna. A középeurópai vasuti igazgatóságok egyesülete, a régebbi német vasuti igazgatóságok egyesületének utóda, régebbi működési területének mintegy $\frac{3}{4}$ részére van korlátozva és az európai vasuti igazgatóságok egyesülete nem képes a régebbi egyesülés tevékenységét teljesen átvenni. A vasuti díjszabások terén mindenütt a legnagyobb egyenlőtlenség. Ugyanily nehézségek a hajózásban és annak fejlődési lehetőségében és végül a gazdaságpolitika minden többi területén is.

Annak felismerése, hogy ez így nem mehet tovább s hogy mindannyiunk részére elérkezett a cselekvés órája, immár a legszélesebb körökben utat tört és Középeurópa országainak és népeinek férfiai többször összejöttek a közös feladatok elvégzése céljából. Különösen kiemelhetem a részt a középeurópai gazdasági konferencia, nevezetesen a magyar csoport és vezetője, Hantos Elemér munkásságát.

Mindezeknél a kérdéseknél tisztán technikai és gazdasági dolgokról van szó, amelyeknél politikai szempontokat a legmesszebbmenőleg ki lehet rekeszteni, olyan dolgokról, amelyeknél a szolgálat viszonzószolgálat áll szemben, mint az például az átfutó vonatok esetében minden nehézség nélkül megvalósítható, olyan dolgokról, amelyek egyaránt érdekében állanak az összes érdekelteknek s amelyek teljesülése Középeurópa népeire nézve a kulturális és gazdasági munka elengedhetetlen feltétele.

Olyan könnyítésekről van szó, amelyeknek nem kell térbelileg korlátokat szabnunk, amelyeket egyformán szívesen látunk, bármely országgal kapcsolatban jönnek is létre.

Elvi nehézségek csak akkor merülnek fel, ha a szó szorosabb értelmében vett kereskedelmi politikához jutunk.

Felmerül a kérdés: lehetséges-e egyáltalán a vámok területén alapot találni a nemzetközi kereskedelem szabályozására olyan módon, mint az a háboru előtt a középeurópai kereskedelmi szerződésekben fennállott, amelyeket a hosszú tartam, tarifaleszállítások, vámmegkötések és a legnagyobb kedvezmény jellemeztek? Az összes szerződések előterében az utóbbi, a legnagyobb kedvezmény állott. Ennek révén az egyes szerződésekben foglalt előnyök az egész világ javára szolgáltak, ilyenmódon a legnagyobb kedvezmény elve a forgalmi könnyítések és a gazdasági béke szolgálatában állott. Igaz, hogy másrészt bizonyos vámleszállításokat megakadályozott, amelyeket egyes országoknak szívesen engedélyeztek volna, de az egész világ részére mégsem lehetett azokat engedélyezni. Végül is a legnagyobb kedvezmény elvét a jelen század eleje óta egyes világbirodalmak érdekében áttörték. Már akkor sokat vitáztak afelől, vajjon a legnagyobb kedvezmény fenntartható-e régi formájában és nem kell-e más formát kapnia.

Azóta az állapotok a legnagyobb kedvezmény elvének hátrányára tovább rosszabbodtak. Az általánosan megadott legnagyobb kedvezmény a mai kereskedelmi szerződésekben nem mindig érvényesül a vámtarifa tételeit illetőleg és nem csupán a nagy világbirodalmakkal való forgalomban, tekintettel azok egymáshoz való viszonyára, hanem más téren is ismételten áttörték és bizonyos pozíciókra korlátozták azt. Mit használ továbbá Németországnak, mondjuk, az Angliával és Amerikával való szerződésben a legnagyobb kedvezmény, ha ezek az országok nem kötik meg és nem szállítják lejjebb vámtételeiket, hanem bármikor, tetszésük szerint felemelhetik azokat? Sovány vigasz azt látnunk, hogy ez a többi országokkal való forgalmat is ugyanilyen mértékben érinti, ha nekünk emiatt sokat kell szenvednünk. Mindennek végre is magától oda kell vezetnie a legnagyobb kedvezmény mellett kitartó államokat, hogy — tekintetbe véve a beláthatatlan következményeket, amelyekkel az előnyök nem mindig állnak összhangban — maguk is tartózkodókká váljanak a vámleszállítások területén. Ez viszont megnehezíti a kereskedelempolitikai helyzetet más országokkal szemben és kétségkívül nagymértékben hozzájárul ahhoz, hogy a szerződéses tárgyalások nem mutatják fel a kívánatos eredményt.

Kétségenkívül áll, hogy a legnagyobb kedvezmény elve korlátolt külkereskedelmi lehetőségeink közepette még mindig egyike a kölcsönös árucseré legfontosabb alapjainak a vámtételek pontjainál is — az általános határozmányoknál többé egyáltalán nem is lehetne mellőzni —; különösen áll ez a szomszédos országokkal való forgalomban és nagyon kívánatos, hogy ez az elv ismét régi jogaiba helyeztessék vissza.

De mi fog történni, ha mindjobban elterjednek azok a törekvések, amelyek a legnagyobb kedvezmény elvét új alapokra akarják helyezni, ha például elfogadnók azt a különböző oldalokról felmerült kívánságot, hogy olyan országokkal, amelyek csak legnagyobb kedvezményes szerződést kötnek, tarifaszereződés nélkül és fenntartják vámtételeiknek autonóm szabályozását vagy csak listaszerű legnagyobb kedvezményt engedélyeznek, ilyen országokkal többé ne kössünk a saját vámtételeinkre is kiterjedő legnagyobb kedvezményes szerződést. Ilyen lépéstől persze csak akkor lehetne eredményt várni, ha több ország együttesen járna el és így a kérdés magától a vármegyesülések problémájához vezet, amely különben is a gazdasági területek szétforgácsoltsága következtében előtérbe nyomul.

A vámközösségek kérdése az elmúlt tíz esztendő alatt a különböző országokban beható megbeszélések tárgya volt. Legújában ismét Páneurópának Franciaországból kiinduló eszméjével kapcsolatban vetődött fel újra. Le Troquer volt miniszter a párisi Carnegie-intézetben néhány héttel ezelőtt tartott előadásban azt kívánta, hogy a német Zollverein mintájára alakíttassék egy európai vámunió és annak magvaként Német- és Franciaországot, Belgiumot és Luxemburgot jelölte meg. Clémentel volt francia miniszter pedig a nemzetközi kereskedelmi kamara amsterdami záróülésén azt jelentette ki, hogy az európai gazdasági politika céljainak az európai vámközösség létrehozását kell tekinteni, amely rendet tudna teremteni a vámtarifák káoszában s egyidejűleg meg tudná akadályozni az Európa és a többi világrész közötti konfliktusokat. Hogy miképpen képzelik e vámközösséget, hogy csupán a genfi világgazdasági konferencia értelmében a korlátok ledöntésére szoritkoznék-e az, avagy, miként Loucheur kívánta, az ipari tevékenység tervszerű irányítását is jelentené, avagy végül teljes és rendes vámszövetséggé lenne-e, erre nézve mindeddig még nem kaptunk választ. Kétségkívül nagy, követésre érdemes célról van szó, azonban hogy egy komoly értelemben vett vámunió kialakulhasson, annak sokféle feltétele van: politikai, lélektani, gazdasági feltételek; Európa egyes részei fenn akarják tartani saját gazdasági erejüket s a terv ellen különböző országokból, például Olaszországból, máris az aggályoskodás kifejezése hallatszik. Mindamellett Középeurópa országainak a legnagyobb érdeklődéssel kell a tervvel foglalkozniok, de nem szabad ezáltal tévedésbe esniök és elhanyagolniok a sajátosan középeurópai kérdéseket, amelyeknél a megoldás feltételei egészen más módon vannak adva.

Nem érintjük itt a kérdést, milyen formában gondolható el és valósítható meg egy középeurópai vámközösség. Annyi mindenesetre bizonyos, hogy a gondolat többé nem tűnhetik el és az is bizonyos, hogy a tervnek csupán igen széles alapo-

a kívánt módon megtermékenyíteni; csak kiterjedt piac képes Amerika példája szerint, a tömegtermelést megfelelő árleszállítás mellett biztosítani s a részes országok gazdasági életét a kívánt módon megtermékenyíteni; csak széles piac képes legalább is egyes területeken a világforgalommal szemben bizonyos függetlenséget megteremteni, így különösen a nyersanyag-ellátás területén. Végső elemzésben ilyen kérdések nem csupán jogi, hanem hatalmi kérdések is, amelyeket szükség esetén mások ellenzésével szemben is tetté kell váltani. Csak nagyszámú ország összeműködése lenne képes legyőzni azt az aggodalmat, amely ilyen tervekkel szemben politikai tekintetben felmerülne.

Kétségtelen, hogy az osztrák-magyar utódállamok, Magyarország, Ausztria, Cseho-Szlovákia és Jugoszlávia külkereskedelme másféle, mint Németországé, sokkal nagyobb mértékben rá van utalva a közép-európai forgalomra. Hiszen Magyarország bevitelének 44%, kivitelének pedig 58%-a az említett államokra esik, holott Németországra csak 20, illetve 12%.

Ausztriát illetőleg a számok így festenek: az említett három országgal bonyolódik le a bevétel 40%-a, a kivétel 30%-a, míg Németországra 18—18% esik

Cseho-Szlovákia a három utódállammal bevitele 18, kivitele 28%-át, míg Németországgal 20 és 21%-át bonyolítja le, nem számítva a szabad kikötőket.

Ellenben Németországban, amelynek sokkal erősebb külkereskedelme van, az említett 4 államra kisebb rész, a bevételnek csupán 7, a kivételnek pedig 10%-a esik.

De ennek ellenére nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy Németországot illetőleg is jelentékeny szerepük van ez országoknak, hogy például Cseho-Szlovákia, mint a német termékek piaca, csaknem olyan mértékben jön számba, mint Franciaország és Ausztria, mint Belgium. Hogy továbbá a négy osztrák-magyar utódállam forgalmában Németországnak rendkívül erős a részesedése. Nemkülönben nagy Németország bevitele Magyarországra, csaknem eléri Cseho-Szlovákiáét és messze maga mögött hagyja Ausztriát, kivétel tekintetében pedig csak az említett két ország előzi meg. Hogy Ausztria bevételében a német részesedés körülbelül egyenlő a csehekével, a magyarokét és jugoszlávokét pedig erősen felülmúlja, kivétel tekintetében pedig Németország valamennyi előtt áll. Hogy végül Cseho-Szlovákia számára ugy kivétel, mint bevétel szempontjából több mint 20—20%-al Németország, nem számítva a szabad kikötőket, az első helyet foglalja el.

Mindez annak a jele, hogy az eddigi gazdasági kapcsolatokból való kiszakadás az összes részes államok számára súlyos válságot jelentene s hogy a kölcsönös összeköttetések

ápolása kereskedelem-politikai területen mindannyiunk érdekében áll. És emez összeköttetések ápolásával kulturmissziót is teljesítünk.

„Euch, ihr Götter, gehöret der Kaufmann,
Güter zu suchen, geht er.
Doch an sein Schiff
schliesset das Gute sich an!“

E költői idézet értelme, hogy a határokon tuli áruforgalom a másik nép polgárainak sajátosságai iránt felkelti az érdeklődést és megértést, ezzel a kultura és a béke művének hordozójává lesz és alapot teremt a békés politika számára. És ugyanigy a tudomány feladata is az, hogy tárgyilagosan keresse az igazságot, nem törődve oly szempontokkal és akadályokkal, amelyek a politikai határokból erednek.

Igy állanak egymás mellett a tudomány és a gazdaság abban a törekvésben, hogy békés uton vigyék előbbre kultúránkat a hajnal fénye felé.

„Szembe a nappal!“

Hermann Freymark.

Közgazdaságtan és matematika.

I

Van-e jelentősége a matematikai módszer alkalmazásának a közgazdaságtanban?

Az újabbkori közgazdasági írók egyre nagyobb előszeretettel használják előadásmódjukban az analitikai ábrákat és a mennyiségtani formulákat. Az amerikai és az angol irodalom vezet ezen a téren.¹ Ennek az előadásmódnak mindenesetre megvan az az előnye, hogy a mennyiségtani előismeretekkel rendelkezők számára megkönnyíti a problémák átértését. Sokkal plasztikusabban és szabatosabban tünteti emellett fel az összefüggéseket a gazdasági élet bizonyos jelenségei között. Ezen túlmenőleg, a matematikai módszer felhasználása bizonyos esetekben nemcsak az előadásmódot fogja szabatosabbá és világosabbá tenni, hanem olyan megismerésekhez vezethet, amelyekhez a matematika nélküli közgazdaságtan sokkal fáradságosabban juthat csak el. Elég talán, ha azokra az eredményekre utalunk, amelyeket *Cournot* ért el monopóliumelmélet terén a múlt század hetvenes éveiben, az analitikai módszer alkalmazásával.²

Rövidlátás volna tehát annak a tagadása, hogy a matematikai módszer hasznos segédeszköze lehet a közgazdasági tudománynak. Hiszen az érték-, ár- és pénzelmélet egyes törvényei szinte kívánják a matematikai formulába való öntést. Elég, ha a pénz mennyiségi elméletére utalunk, vagy például az értékelméletnél a határhaszon-törvényre, és így tovább.

Kérdés azonban, lehet-e ezen túlmenő szerepe is a matematikai módszernek a közgazdaságtanban, más szóval: lehet-e valaha is több a közgazdaságtan számára, mint egyszerű segédeszköze az előadásmódnak, amelyet bizonyos esetekben — mikor arra éppen lehetőség nyílik — alkalmazunk. Ha például azt mondom, hogy a határhaszon nem egyéb, mint

¹ L. az angolok közül Edgeworth, Pigou, Marshall, Bowley stb. munkáit. Egyéb nemzetiségű írók is szívesen fordulnak azonban ezekhez az eszközökhöz, pl. Wicksell.

² L. *Cournot*: Revue sommaire des doctrines économiques. Paris. 1877.

a haszon első differenciálhányadosa, a készleteket alkotó javak mennyisége szerint,³ akkor nem tettem egyebet, mint azt, hogy matematikai formulába öntöttem a határhaszon-törvényt. Ezáltal lényegesen megkönnyítettem a mennyiség-tani előismeretekkel rendelkezők számára a közgazdaságtani tanulmányokat. Kétségtelen viszont az is, hogy a határhaszon törvényének ilyen matematikai alakba való öntése magában még nem fog módot nyújtani a határhaszonelmélet továbbfejlesztésére. Ilyen felhasználás mellett a matematikai módszer kényelmes és előnyös előadásmódbeli segédeszköze lehet a közgazdaságtannak, de csak *segédeszköze*. Döntő jelentőséget a mennyiség-tani módszer a közgazdaságtanban csak akkor nyerhet, ha az utóbbi tudománynak egész rendszerét sikerül matematikai alapra helyezni. *Ha* ez egyáltalán lehetséges és *ha* sikerül megoldani ezt a feladatot, akkor a matematika egyszerű segédeszközből a közgazdasági tudomány *alapjává* válhatik és ekkor beszélhetünk *matematikai közgazdaságtanról*. Ebben az esetben viszont a közgazdasági tudomány újabb lendületet nyerhet és az elérhető eredmények szinte beláthatatlanok.

Mit jelent ugyanis az, ha a közgazdasági elmélet alapjait sikerül matematikai rendszerbe foglalni? Több mint egy évszázadra volt szüksége a *nem* matematikai közgazdaságtannak ahhoz, hogy tisztázza tudja az elmélet alapkérdéseit: az érték- és az árelmélet problémáit. Hozzátehetjük ehhez azt, hogy bámulatraméltó az az eredmény, amelyet az elméletnek a mennyiség-tani módszer nélkül elérnie sikerült. Az értékelés és az áralakulás terén a gazdasági és a pszichológiai tényezőknek egész sora áll kölcsönhatásban egymással, vagy, hogy mennyiség-tanilag fejezzük ki magunkat: a változóknak egész sorozata szerepel itt, amelyek egymásnak a függvényei: határhaszon, áruk mennyisége, szükségletek, vásárlóképesség, árak stb. *Ha* sikerül az összefüggést e változók között mennyiség-tani függvényekkel ábrázolni, akkor ez az egyenleteknek és ismeretleneknek egész sorát jelentené. A közönséges — tehát nem matematikai — logika viszont csak abban az esetben képes következtetéseket levonni, ha *egy* változós függvényről van szó. Ha több változó szerepel, akkor csak a matematikai módszer vezethet eredményre. Ezért vált rendkívül nehezzé a *nem*-matematikai iskola számára az összefüggések felderítése; csak úgy tudott célhoz jutni, hogy a változók közül mindig csak egyet — hol ezt, hol am azt — tekintette tényleg változónak, a többit állandónak tétélezte fel s ilyen módon — anélkül, hogy tudatában lett volna annak — tulajdonképpen mennyiség-tani levezetéseket végzett, egy változós függvények-

³ Feltételezve természetesen azt, hogy e javak egysége végtelen kicsiny.

kel. Az egyes kapcsolatoknak az egészből való ilyen kiragadása azonban állandóan tévedésekre adott alkalmat; bizonyos tényezőket figyelmen kívül hagytak, bizonyos kölcsönhatásokat nem vettek tekintetbe s ily módon évtizedek kellettek ahhoz, hogy a modern érték- és árelmélet kifejlődhessék.

Ezeket a szempontokat figyelembe véve, megérthetjük, mit jelent az, ha a közgazdasági elméletet matematikai alapokra lehet helyezni. Ezen tulmenőleg azonban, igen nagy jelentőséget ad a matematikai közgazdaságtannak még egy körülmény. A mennyiségtani rendszerbe foglalás ugyanis *további következtetésekre nyújt lehetőséget*, amelyek segítségével az elméletnek olyan területeit is meg lehet világítani, ahová a nem matematikai közgazdaságtan csak nagyon nehezen, esetleg egyáltalán el sem juthat. Mindennek azonban az az előfeltétele, hogy tényleg sikerüljön a matematikai megalkozása a közgazdasági elméletnek, más szóval, hogy mennyiségtanilag ki lehessen fejezni az összefüggéseket a gazdasági életben egymásra ható tényezők között.

A feladat tehát ezzel ki volna tűzve és mindössze a megoldást kellene megtalálni. A megoldás nehézségei természetesen igen nagyok. A legsúlyosabb akadály a következő: A gazdasági élet jelenségei a társadalmi élet megnyilvánulásai közé tartoznak. Végső mozgatóik tehát pszichológiai momentumok. A lelki élet jelenségeit viszont mennyiségtani képletekbe önteni nem lehet. Ha azonban ez az akadály nem győzhető is le, kérdés, nem kerülhető-e meg valamiképpen. Hiszen a gazdasági tevékenységet általában *gazdasági mérlegelés* előzi meg, ez az utóbbi pedig okvetlenül magában foglal — ha esetleg csak a tudat alatt is — bizonyos gazdasági *számítást*. A gazdasági életnek kell tehát legalább *egy* olyan mozzanatának lennie, amikor annak törvényszerűségei a matematikai formulázásnak hozzáférhetők. Mindössze csak arról van szó, sikerül-e a folyton változó gazdasági életnek ilyen mozzanatát találni, amikor tudniillik a gazdasági erők egymásra hatása annyira leegyszerűsödik, hogy a matematika (mai fejlettsége mellett) képes ezt az egymásrahatást megfelelően formulázni.

A közgazdasági elmélet fejlődésének folyamán ismételtén foglalkoztatta ez a probléma a kutatókat, és érdekes, hogy azok, akiknek megfelelő matematikai érzékük volt, mint *Jevons*, *Walras*, mind a gazdasági életnek ugynevezett *egyensúlyi helyzetében* keresték ezt a mozzanatot. Ők nem jutottak még el a probléma teljes egészének matematikai formulázásáig, de gondolatmenetük középpontjává — részben talán ösztönösen — a gazdasági élet egyensúlyi helyzetét tették. Ez volt az egyetlen mód, amely a siker lehetőségét ígérte.

A gazdasági élet *egyensúlyi helyzetének* a vizsgálata az

egyetlen lehetséges kiindulási pont a matematikai közgazdaság számára. Felmerül itten természetesen az a kétely: vajjon helyes alap lehet-e ez a közgazdaságtan elmélete számára. Sulyos ellenvetés ugyanis az ilyen kiindulás ellen az, hogy a gazdasági életben ható erők nem mechanikaiak, hanem az értékelésen át szűrődő erők.⁴ Ez az akadály tulajdonképpen logikus következménye az előbb jelzett, első akadálynak. Az ellenvetés kétségkívül jogosult és, ha vizsgáljuk a közgazdasági elmélet fejlődését, akkor azt látjuk, hogy a matematikai rendszerek felállítására irányuló kísérletek valóban éppen ezen az akadályon sorra megbuktak. Áll ez *Jevons* és *Walras* kísérleteire egyaránt. Nem szabad azonban ugyanekkor figyelmen kívül hagyni egy másik körülményt sem. *Jevons* és *Walras* próbálkozásai nem végződhetek logikusan záródó egészben azért, mert nem lehet valamely matematikai problémát megoldani akkor, ha annak előfeltételei nincsenek tisztázva. A mechanika három axiómából indul ki. Ez a három axióma kimeríti az összes lehetséges előfeltételeket. A közgazdaságtanban viszont rengeteg fogalomnak és összefüggésnek a tisztázása szükséges ahhoz, hogy a matematikus az összes előfeltételeket áttekinthesse. Amikor *Walras* az ő rendszerének a felállításával kísérletezett, akkor még ezeknek a kiindulópontoknak egy része tisztázatlan volt. „Éléments d'économie politique.“ (Lausanne, 1900) című munkájában kijelenti, hogy „a közgazdasági problémának összes ismeretlenei végeredményben függvényei a gazdasági egyensúly egyenleteinek.“ (289. old.) Ezzel *Walras* megadta az egyedüli lehetséges alapot a matematikai közgazdaságtan számára. Ugyane munkájában állítja azonban azt is, hogy „a csereérték a ritkasági tényezőn alapul.“⁵ Ez a megállapítás nemesak hibás, hanem ellentétben is van az előbb idézett kijelentésével.⁶

Walras-nak ezek a tévedései onnan származtak, hogy abban az időben, amikor ő a rendszerét felállította, még nem voltak kellően tisztázva a közgazdaságtani elmélet alapfogalmai. Amint azonban az alapfogalmak fokozatosan tisztázódtak, egyre közelebb jött a lehetősége annak, hogy a matematikai rendszerbe foglalás összes előfeltételei számbavehetők legyenek. Így jutott el az első, valódi matematikai rendszer felállításához *Pareto*. *Pareto* rendszere óta lényeges továbbhaladást nem láthatunk; az újabb matematikai módszerű kézikönyvek (*Boven*, *Bowley* stb.) jórészt a közgazdaságtan

⁴ L. *Heller Farkas*: Elméleti közgazdaságtan. III. kiadás. Budapest, 1925. 74. old.

⁵ U. o. 102. old.: „la rareté est la cause de la valeur d'échange.“

⁶ A csereérték ugyanis nem csak a ritkasági tényezőn alapul, hanem a hasznon is, már pedig éppen a matematikai formulázásnak előfeltétele az, hogy az összes egymásraható tényezőket figyelembe vegye.

ismert törvényeinek újabb és újabb formulázásait tartalmazzák, de a valódi értelemben vett matematikai közgazdaságtannak a *Pareto* rendszeréből való továbbfejlesztését lényegileg nem segítették elő. A *Pareto*-féle rendszer tehát az az alap, amelyből a matematikai közgazdaságtan tovább fejleszthető volna. A kérdés mindössze az, vajjon sikerült-e a *Pareto*-féle rendszernek legyőznie a matematikai megalapozás fent jelzett akadályait. Választ erre csak *Pareto* rendszerének közelebbi vizsgálata adhat.

II.

A matematikai iskolának egyetlen lehetséges kiindulási pontja: a gazdasági élet egyensúlyi helyzete. Ez szabatosabban kifejezve: a piaci egyensúly helyzete, vagy más szóval: az áralakulásnak egyik mozzanata. Ezek szerint viszont a matematikai rendszer alapjává az áralakulás problémája válnék. Kérdés: tekinthető-e az áralakulás olyan döntő jelentőségű folyamatnak, amelyre azután a gazdasági élet többi törvényei szervesen felépíthetők?

Válaszul erre mindenekelőtt megállapíthatjuk azt, hogy a forgalmi gazdaság középpontjában kétségtelenül a piac áll, a piacnak főproblémája viszont az ár. De a gazdasági élet további mozzanatai: a pénz, jövedelemeloszlás és a hitelélet problémái, a termelés kérdései és a gazdasági élet konjunkturális hullámzásai végeredményben mind vagy a piacon épülnek fel, vagy legalább is igen szoros összefüggésben állanak azzal. Matematikai szempontból tehát nem látszik hibásnak az, ha a matematikai rendszer kiindulási pontjául a piac egyensúlyi helyzetét választja. Amint azonban azt már láttuk, ilyen kiindulás ellen joggal hozható fel az az ellenvetés is, hogy ez a rendszer egyszerű mechanikai folyamatként fogja fel a gazdasági erők kihatásait, holott ezek az erők a gazdasági értékelésen sűrűsödnek át és így mechanikai erőknek nem tekinthetők.

Lássuk, mennyiben sikerült *Pareto*-nak ezzel a nehézséggel megbirkózni. *Pareto* rendszere röviden a következő:

A piac egyensúlyi helyzete háromféleképpen jöhet létre, ugymint:

1. a piacon megjelenő és ott cserélő feleknek nem áll módjukban az áraknak erőhatalommal való szabályozása. Ez a szabad verseny esete;

2. a piacon cserélő feleknek módjukban áll az áraknak hatalmi úton való szabályozása. Ez a monopólium esete;

3. a piacot az államhatalom szabályozza saját hatalmi eszközeivel.

Ha a fenti esetek közül az elsőre vonatkozólag sikerül a

mathematikai rendszerbe foglalás, akkor már a probléma megvan oldva. A rendszert — bizonyos átalakításokkal — alkalmazni lehet ugyanis akkor már a másik két esetre is.

Pareto tehát kiindulási pont gyanánt az első esetet vizsgálja: a szabad verseny esetét. Erre vonatkozólag az ő tétele a következőképpen szól: A gazdasági élet egyensúlyi helyzete azon a ponton következik be, ahol kielégítést nyernek a következő feltételek:

a) Minden egyén számára egyenlők az egyes áruk elemi határhasznainak az árakhoz való viszonyai.⁷

b) Minden egyén bevételei egyenlők a kiadásával.

c) A lefolytatott cserék után minden áru összes mennyisége ugyanannyi, mint azelőtt volt.

Ha a termelési mozzanatok is vizsgálat tárgyává akarjuk tenni, akkor az egyensúlyi helyzet bekövetkezését még a következő feltételek fennállásához kell kötnünk:

d) Minden termelt áru számára a termelési költségnek az eladási árral való egyenlősége.

e) A termelés folyamán a termeléshez igénybevett jószágmennyiségeknek egyenlőknek kell lenniök a tényleg felhasznált jószágmennyiséggel.

Ez, röviden összefoglalva, *Pareto* alaptétele.⁸ Az a)-tól d)-ig terjedő egyenlőségek feltételezése mellett felállítható egy olyan egyenletrendszer, amelyben az ismeretlenek száma egyenlő az egyenletek számával és így a probléma mennyiség-tanilag megoldható.

Első átolvasásra is látható a *Pareto*-féle rendszerben olyan nagyfoku leegyszerűsítés, ami a közgazdasági elméletnek mai fejlettségi fokán már nehezen elégíthet ki. Csak egy példát ragadva ki: a d) alatti feltételeknél *Pareto* nem vette tekintetbe a termelői járadékokat. Ezek a túlzott leegyszerűsítések azonban magukban véve még nem lényegesek. Bizonyos átalakításokkal, illetve korrekciókkal ugyanis ki lehetne őket küszöbölni. A lényeges kérdés az: sikerült-e *Pareto*-nak ezzel a rendszerrel legyőznie a mennyiség-tani iskola megalapozásának fentebb jelzett akadályait.

Vizsgáljuk tehát részletesen a *Pareto*-féle egyenletrendszert, hogy választ kapjunk erre a kérdésre. Az egyenletrendszer a) alatti feltétele a következő: egyensúlyi helyzet következik be akkor, ha a b), c), d) és e) feltételeken kívül egyszerűsmind a következő egyenlőség is fennáll: minden egyén számára egyenlők az egyes áruk elemi határhasznainak az árakhoz való viszonyai.

Mit nevez *Pareto* „elemi határhaszon“-nak? Ha a piacon

⁷ Az „elemi határhaszon“ és egyéb, az olvasó számára ujszerű kifejezések magyarázatát l. alább.

⁸ *Pareto*: Manuel d'économie politique. Paris, 1927. 230. old.

gazdasági egyensúly jön létre, az a matematikai iskola kifejezésében azt jelenti, hogy minden további vétel vagy eladás olyan szükségletet hagyna kielégítetlenül, amely az adott helyzetben még kielégíthető volna. Tegyük fel, hogy a gazdasági egyensúly azáltal jött létre, hogy egyik egyén becserélt 10 kg. kenyeret 5 kg. borra. Ez más szóval azt jelenti, hogy számára a bor és a kenyér megoszlásának szempontjából ez az egyensúlyi, azaz: az adott körülmények között a szükségleteit legjobban kielégítő helyzet, mert ha nem így volna, akkor neki vagy több, vagy pedig kevesebb kenyeret kellett volna borra becserélnie, hogy egyensúly jöhessen létre. Ebből viszont az következik, hogy az illető egyén számára a 10 kg. kenyér határhaszna egyenlő az 5 kg. bor határhasznával, mert hiszen ha ez nem így volna, akkor a csere nem jött volna létre.

Ha valamely készlet egyes részeinek megfelelő hasznokat akarom ábrázolni, akkor azt oly módon tehetem meg, hogy egy vízszintes koordináta-tengelyre felrakom a jószágok egységeit, a függőlegesre pedig mindenütt a kezdőponttól számított jószágmennyiség hasznát. Ilyen módon egy parabolát fogok kapni, amely egyenes nem lehet, mert hiszen akkor nem elégítené ki a határhaszon törvényét. Ha azonban végtelen kis készletmennyiségekről van szó, akkor feltehetem, hogy az ezeknek megfelelő haszon arányos a jószágmennyiséggel. Ilyen módon tehát a fenti példában azt mondhatom, hogy egyensúly esetében egy igen kis mennyiségű kenyérnek a határhaszna egyenlő lesz az *ugyanolyan* mennyiségű bor határhasznának a felével. Mivel itt végtelen kis mennyiségekről van szó, azért *Pareto* ezeket a határhasznokat „elemi határhaszon“-nak nevezi (*ophélimité élémentaire*).

Az *ár* maga nem egyéb, mint a kialakult közös cserefeltétel. Ha 10 kg. kenyérért 5 kg. bort kapok, akkor a bor ára kenyérben $\frac{10}{5} = \frac{2}{1} = 2$. Ha a jelen példában az elemi határhasznokat az árakhoz viszonyítom, akkor azt látom, hogy a borra és kenyérre megállapított két viszonyszámnak (tört-számoknak) a hányadosa egymással egyenlő.⁹

A *Pareto*-féle rendszer b) alatti feltétele a következőket mondja: A piacon egyensúlyi helyzet jön létre akkor, ha az a), c), d) és e) feltételeken kívül még a következő feltétel is kielégítést nyer: minden, a cserében résztvevő egyén bevételei egyenlők ugyanazon egyén kiadásával. Egyszerű logikai megfontolás elég ezen tétel helyességének a belátására. Ha ugyanis a cserében résztvevő egyén bevétele a csere után nem volna egyenlő a kiadásával, ez azt jelentené, hogy az illető

⁹ Ezt a viszonyszámot nevezi *Pareto* „*ophélimité élémentaire pondérée*“-nek. E kifejezésnek magyarra való fordítása feleslegesnek látszott. Értelme: egy tört, melynek számlálója az elemi határhaszon, nevezője az ár.

egyén más uton jutott pénzhez vagy valamely más jószág-mennyiséghez, mint a csere utján, illetőleg, hogy más uton vesztett volna pénzt vagy valamely más jószágmennyiséget.

A *c)* alatti feltétel a következő: Egyensúlyi helyzet áll be akkor, ha a többi feltétel egyenlősége mellett a cserélésre került áruk *összes mennyisége* a csere után nem változik.

E tétel helyességéről ugyancsak az egyszerű meggondolás győzhet meg bennünket.¹⁰ A Pareto-féle rendszerben az *a)*, *b)* és *c)* feltételek önmagukban zárt egészet alkotnak akkor, ha a termelési folyamatokat nem vesszük tekintetbe, hanem csak a csereét. Kérdés most már, hogy az ily módon felállított probléma matematikailag megoldható-e. Lássunk erre vonatkozólag egy példát.¹¹ Tegyük fel, hogy 100 egyén cserél a piacon és becserélésre kerül 700 áru. Ebben az esetben az *a)* kategóriába tartozó feltételek minden egyén számára 699 feltételt adnak, 100 egyén számára tehát 69.900 feltételt. A *b)* kategória 100 újabb feltételt ad, összesen tehát van 70.000 feltételünk, vagyis annyi, mint az egyének számának és az áruk számának a szorzata. Lássuk ezek után az ismeretlenek számát. Az áruk közül egyik a pénz szerepét játsza, van tehát 699 ár. A csere révén minden egyes egyén kap (illetve ad) bizonyos árumennyiségeket. Ilyen módon a csereére kerülő ismeretlen árumennyiségek száma 70.000. Ha ezekhez hozzáadjuk az árukat, van összesen 70.699 ismeretlenünk. Ezzel szemben — amint láttuk — az *a)* és *b)* kategória 70.000 egyenletet ad, vagyis 699-cel kevesebbet, mint az ismeretlenek száma. Ahhoz tehát, hogy e probléma mennyiségtanilag megoldható legyen, szükség volna még 699 egyenletre. (Egy egyenlettel kevesebbre, mint az áruk száma.) Ezt a hiányzó 699 egyenletet megadják a *c)* kategóriába tartozó feltételek. A 700 áruból 1 a pénz szerepét tölti be, a többi 699 árura áll az, hogy mindegyik áru részmennyiségeinek összege a csere előtt ugyanannyi, mint a csere után. Ez a feltevés 699 egyenletet ad, annyit, amennyire még éppen szükség volt. Van tehát 70.699 ismeretlen és 70.699 egyenlet. A probléma matematikailag határozott és megoldható.¹²

¹⁰ Érdekes, hogy e tétel igazságáról a nem matematikai közgazdaságtan sokáig megfeledkezett. Innen származtak eleinte a különböző és egymásnak ellentmondó felfogások, például az inflációnak a pénzértékre és a jövedelemeloszlásra gyakorolt hatásáról.

¹¹ Itt a Pareto által eredetileg felhozott példa következik (i. m. 227. old.).

¹² Félreértések elkerülése végett hangsúlyozni kell, hogy a Pareto-féle rendszer természetesen nem lehet alkalmas numerikus számeredmények levezetésére, például az árak tényleges kiszámítására. Vegyük ugyanis a legkedvezőbb feltevést: tegyük fel, hogy sikerült számbeli-
leg kifejeznünk az összes elemi határhasznokat (ami a valóságban be nem következhetik). Még ebben az esetben is — a fenti példát folytatva — 70.699 egyenletet kellene megoldani abban az esetben, ha csak

Pareto következő lépése az, hogy a termelést is tekintetbe veszi. A *d*)-vel jelölt feltételkategória a következőket mondja: Ha a termelést is tekintetbe vesszük, akkor az *a*), *b*), *c*) és *e*) feltételek fennállása esetén egyensúlyi helyzet jön létre akkor, ha minden árura nézve az eladási ár egyenlő a termelési költséggel. Ez a feltétel nemcsak annyiban hibás, hogy figyelmen kívül hagy bizonyos gazdasági jelenségeket, hanem hibás azért is, mert önmagában véve lehetetlenség. *Pareto* ezt a tételt az objektív árelmélet ismert következtetéseivel magyarázza (verseny szabályozza az árat); nem veszi viszont tekintetbe a szubjektív árelmélet által szolgáltatott szempontokat; elhanyagolja az ugyanazon áru termelési költségei közötti különbségeket. Végül, mivel az infinitezimális számítás céljaira folytonos függvényekre van szüksége, azért az egyes áruk egységeit és ezekkel együtt a használati értékelésnek és a termelési költségek alakulásának is a folytonosságot tételezi fel. Ilyen feltétel viszont kizárja az *árhatárok* képződésének a lehetőségét és elejti ezzel a kikényszerített nyereség fogalmát is.

Ami végül az utolsó, *e*) kategóriát illeti, eszerint a termelés folyamán a termeléshez igénybe vett jószágmennyiségeknek egyenlőknek kell lenniök a tényleg felhasznált jószágmennyiséggel, hogy egyensúly jöhessen létre. A mostani racionalizálási kísérletek legjobban igazolják ennek a tételnek a jogosultságát.

A *Pareto*-féle rendszer ellen tehát komoly kritikai ellenvetések merülnek fel azon a ponton, amidőn ez a rendszer a termelés jelenségeit is tekintetbe kívánja venni. Ezek az ellenvetések azonban nem olyan természetűek, hogy a rendszer megfelelő átalakításával ne lehetne őket kielégíteni. Kérdés azonban, vajjon a rendszer alapja: az első három kategória (amely csak a cserét magát teszi vizsgálat tárgyává), előfeltételeiben és matematikai megalapozottságában teljesen helytálló-e? Ha ugyanis helytálló, akkor ezzel a formulázással sikerült kikerülni azt az akadályt, hogy a gazdasági életnek az értékelésen át szűrődő erői nem mérhetők úgy, mint a mechanikában működő erők.

Lássuk, valóban sikerült-e legyőzni ezt az akadályt? Azok a fogalmak, amelyek a *Pareto*-féle rendszer *a*) alatti feltételei-

100 egyénről és 700 áruról van szó. Ha azonban olyan problémával foglalkozunk, amely pl. Csonka-Magyarország egész lakosságát érinti, akkor már nem 100 egyénnel, hanem 8 millió egyénnel van dolgunk; az egyenletek száma ennek megfelelően növekszik.

A *Pareto*-féle rendszernek azonban nem is az a célja, hogy numerikus eredmények megállapítását tegye lehetővé, hanem az, hogy szabatos, matematikai összefüggést mutasson ki a piacon működő gazdasági erők között s ezáltal megfelelő alapot nyújtson a matematikai közgazdaságtan további tételei számára.

ben szerepelnek: az *ár* és a *határhaszon*. Ezek mindegyike *mértékfogalom*. Az árra nézve ez magától értetődő. De mértékfogalom a határhaszon is, mert az adott készlet mellett még éppen kielégíthető utolsó szükségletünk, mely az utolsó egység birásától függ, *egységet teremt*, amelyre számításunkat az egész készletre vonatkozólag alapíthatjuk.¹³ A *Pareto*-féle formulában tehát csak mennyiségileg mérhető fogalmak szerepelnek. A kérdés most még csak az: vajjon ez a formula tényleg tekintetbe vette-e mindazokat a momentumokat, melyek az értékeléssel kapcsolatban az ember szükségletkielégítésénél felmerülnek. *Ezzel a kérdéssel áll vagy bukik ugyanis az egész Pareto-féle rendszer.*

A kérdésre a választ egyszerű ellenpróbával kaphatjuk meg. Az áralakulást döntően befolyásoló momentum, amelyik az árhatárok kialakulását is eredményezi: a kereslet és kínálat *rétegzettsége*. Lássuk, ellenpróbaképpen: kifejezésre jut-e ez a rétegzettség a *Pareto*-féle formulázásban? *Pareto* szerint, ha egyensúlyi helyzet áll elő, az azt jelenti, hogy az egymásért becserélt áruk határhasznai egyenlők. Milyen megállapításokat foglal magába ez a törvény? Az eladó számára az eladandó áru határhaszna annál kisebb, minél alacsonyabb az áru termelési költsége. Egy- és ugyanazon fajta áru termelési költségei — mint tudjuk — különbözőek. (Hiszen innen származnak a termelői járadékok.) Az eladó a csere alkalmával nem mehet tartósan a termelési költség alá. Az ő számára ez az alsó árhatár, illetőleg, ha több eladó van, akkor az alsó árhatár a legkedvezőtlenebb körülmények között termelő, de a cserében még résztvevő eladónak a termelési költsége lesz. Tekintve azonban azt, hogy az eladó számára az áru határhaszna a termelési költség szerint változik, *a kínálat rétegzettsége a Pareto-féle formulában implicite benne foglaltatik.*

Tekintetbe veszi-e azonban a *Pareto*-féle formula a kereslet rétegzettségét is? Ez az a momentum, amely a legsúlyosabb akadály elé állítja a matematikai iskolát. *Itt kapcsolódik ugyanis bele a problémába az értékelés kérdése.* A szubjektív érték fajai: a használati és a hozadéki érték azok a fogalmak, amelyeket matematikai formulával kifejezni nem lehet, hiszen itt pszichológiai folyamatokról van szó. Az érték — többek között — azt fejezi ki, hogy a szóbanforgó jószág alkalmas szükségletünk kielégítésére, szükségleteinket pedig *mérni* nem lehet, mert hiszen ezek érzésbeli tények megnyilatkozásai.

Pareto az ő rendszerének a) alatti egyenleteivel meg akarta kerülni ezt az akadályt, oly módon, hogy rendszerébe csak mértékfogalmakat állított be. Sikerült-e azonban ilyen

¹³ L. Heller: i. m. 47. old.

módon tényleg megkerülnie az akadályt? Kétségtelen, hogy a kereslet rétegzettsége szubjektív alapon épül fel. Ezt a szubjektív alapon való rétegzettséget azonban bizonyos korlátok közé szorítja egy objektív adottság: a jövedelemeloszlás ténye. *De éppen ez az objektív korlát az, amelyre a matematikai rendszer támaszkodhatik.* Pareto szerint egyensúly esetében az egymásért becserélt áruk határhasznai egyenlők. Ebben a formulázásban azonban a határhasznok implicite magukban foglalják a kereslet rétegzettségét is, hiszen a vevő számára a cserébe adandó áru határhaszna (tehát konkrét példa kedvéért: a pénz határhaszna) annál kisebb lesz, minél több áll rendelkezésre az áruból (a mi példánkban: a pénzből).

Mindebből tehát az következik, hogy a *Pareto*-féle formulázásnak sikerült megkerülnie azt az akadályt, amelyet az értékelés támaszt a matematikai rendszer elé. A szubjektív érték fajai valóban nem fejezhetőek ki mennyiségtani függvényekkel. Nos, a matematikai iskola nem törődik ezzel a nehézséggel; egyszerűen megkerüli azt. A *Pareto*-féle rendszer nem az árhatárokat adja meg, hanem magát az árat. Ennek oka azonban nem az, mintha a rendszer figyelmen kívül hagyná a kereslet és kínálat rétegzettségét. Az árhatárok képződését a rendszer tisztán csak azért nem veszi tekintetbe, mert a matematikusnak folytonos függvényekkel kell dolgoznia, a folytonos függvény pedig kénytelen az egyes rétegek közötti különbségeket végtelen kicsinyeknek tekinteni. Ily módon bizonyos leegyszerűsítés következik be, amely az árhatárok elmosódására vezet.

Pareto ezekkel a leegyszerűsítésekkel talán túl messze megy azon a ponton, ahol rendszerét a cseréről a termelésre is kiterjeszti és felállítja azt a tételt, mely szerint az egyensúlyi helyzet egyik előfeltétele az, hogy minden árura nézve az eladási ár egyenlő legyen a termelési költséggel. Ennek a túlzott leegyszerűsítésnek megfelelő korrekciója azonban nem látszik lehetetlennek. Hiszen főképpen arról van itten szó, hogy a termelési költségek közötti különbségek teljesen nem hanyagolhatóak el. Ha a termelési költségek tényleges megállapítása a valóságban a legritkább esetekben sikerül is, azért végeredményben az elmélet szempontjából a termelési költségek mégis mérhető mennyiségeknek tekinthetők, és így hozzáférhetőek a matematikai formulázás számára.

A fentieket összefoglalva: a *Pareto*-féle rendszernek sikerült megkerülnie azt az akadályt, amelyet a közgazdasági törvényeknek matematikai formulázása elé a pszichológiai momentumok állítottak. Ez a rendszer tehát alkalmas kiindulási pont a matematikai közgazdaságtan számára. Az a gyengéje kétségtelenül megvan, hogy tulságos leegyszerűsítésekkel dolgozik. Ezen azonban megfelelő korrekciókkal segíteni lehet, és a *Pareto* nyomán fellépő kutatók nyilván segíteni is fognak.

A tanulság mindebből az, hogy tényleg megvan a lehetősége annak, miszerint a mennyiségtan ne csak egyszerű ábrázolási segédeszköze legyen a közgazdaságtannak, hanem hogy a közgazdaságtani elmélet alapjai egységes matematikai rendszerbe legyenek foglalhatók. Más szóval: tényleg megvan adva a lehetősége a matematikai közgazdaságtannak. Ezzel viszont a közgazdasági elmélet előtt új fejlődési lehetőségek nyílnak meg. A folyton számító és kombináló emberi elme bizonyára meg fogja találni a módot ezeknek az új lehetőségeknek a kihasználására.

Zelovich László.

A cukorválság.

Alig van iparcikk a világpiacon, melynek helyzetéről olyan pontos, megbízható és sokoldalú statisztikai adatokkal rendelkezünk, mint a cukorról. Ugyyszólván az egész földet behálózó magánszervezetek folyamatosan nyilvántartják a termelést, a fogyasztást és a készleteket. A statisztikai felvételek alapján rövid időközökben pontosan megállapíthatók a bevett terület és a várható termés adatai is. A magánjellegű statisztikai nyilvántartásokat betetőzi és ellenőrzi a legtöbb ország állami szervezete, amely a cukoradó és a vám révén a kész termék minden kilogrammját számontartja. Az egész világra kiterjedő cukorválság eredetét, tüneteit s jelentőségét tehát aránylag könnyen és teljes pontossággal meg lehet állapítani. Maguk a statisztikai adatok tisztán, beszédesen feltárják az egész helyzetet s nem túlzás, ha azt mondjuk, hogy ijesztő képet mutatnak a túltermelésről, illetve a termelés és a fogyasztás növekvő aránytalanságáról. A világszerte jelentkező válságnak lényege éppen ez az aránytalanság, melyről már a világ cukortermelésének pusztá számai is fogalmat adnak.

A világ cukortermelése ugyanis az utolsó négy évtizedben ezer tonnákban a következő volt:

1890—91.	6.371
1901—02.	11.043
1911—12.	15.681
1913—14.	19.207
1921—22.	18.898
1923—24.	21.390
1924—25.	24.883
1925 - 26.	26.021
1926—27.	24.701
1927—28.	26.666
1928—29.	28.218

E táblázat szerint nem egészen négy évtized alatt a világ cukortermelése csaknem ötszörösére nőtt. Közvetlenül a háboru előtt a cukortermelés valamivel több volt, mint 19 millió

tonna; a legutolsó évadban pedig már felülhaladta a 28 millió tonnát, vagyis a háboru előtti termelés körülbelül 50%-kal emelkedett.

Az európai répacukorgyártó államok szempontjából súlyosbitja a helyzetet az a küzdelem, melyet a tengerentuli, nádcukrot termelő országokkal kénytelenek folytatni. A nádcukor termelése ebben a küzdelemben pozícióját a háboru óta lényegesen megerősítette. Az itt következő táblázat a nádcukor és répacukor megoszlását tünteti fel a világ cukortermelésében, százalékokban:

	nádcukor %	répacukor %
1910—11.	49·6	50·4
1911—12.	57·1	42·9
1912—13.	50·7	49·3
1913—14.	52·5	47·5
1914—15.	55·3	44·7
1915—16.	63·8	36·2
1916—17.	66·2	33·8
1917—18.	71·1	28·9
1918—19.	75·4	24·6
1919—20.	78·9	21·1
1920—21.	71·8	28·2
1921—22.	72·1	27·9
1922—23.	71·6	28·4
1923—24.	70·9	29·1
1924—25.	65·9	34·1
1925—26.	66·2	33·8
1926—27.	67·5	32·5
1927—28.	64·4	35·6
1928—29.	66·2	33·8

Még az 1910/11-iki évadban a nádcukor és a répacukor termelése körülbelül azonos nivón mozgott: a világ termelésének mintegy fele nádcukor, másik fele répacukor volt. Már a következő években növekedett a nádcukortermelés, a répacukortermelés rovására. A háborus évek végén pedig az európai cukortermelés a háboru előttinek mintegy 40%-ára süllyedt, míg az Európán kívüli államok termelése körülbelül 20%-kal emelkedett. Az ok ismeretes: az európai hadviselő államok a háboru alatt és a következő években is munkás- és anyagihiányban szenvedtek, amit a gondos kulturmunkát igénylő répacukortermelés megcsinált. Ezzel szemben a tengerentuli országok az egyébként is magas árak által serkentve, gyorsan fokozták termelésüket. Az európai répacukor-gazdálkodás, illetőleg termelés szempontjából a legkedvezőtlenebb volt az 1919/20-iki évad, amidőn

a termelésnek majdnem 80%-a a nádcukorra esett. A következő években az európai gazdasági viszonyok lassan konszolidálódtak és az arány ismét megjavult; háboru előtti pozícióját azonban a répacukortermelés nem tudta elérni s a legutolsó 1928-1929. évadban is a világ termelésének mintegy kétharmadrésze nádcukor volt.

A termelés növekedésével szinte párhuzamosan nőnek minden évben a campagne végén megmaradó készletek. *A világ látható cukorkészleteinek alakulása a háboru utáni években a következő volt:*

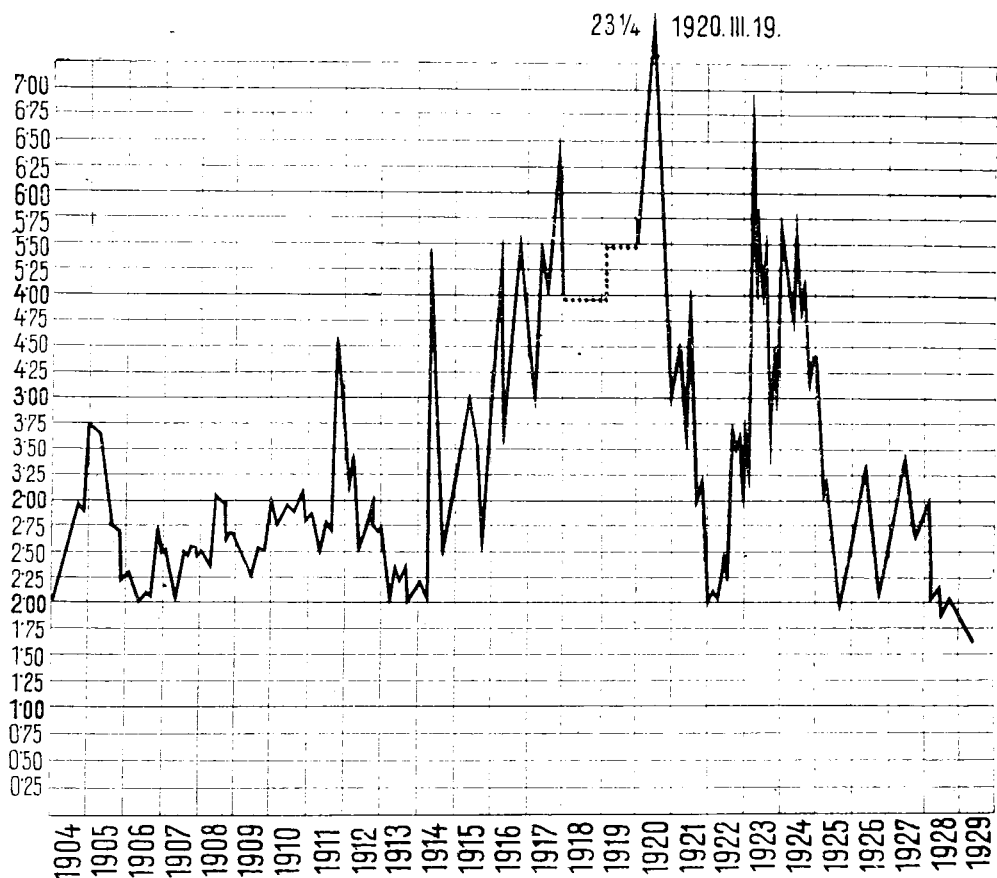
	Készletek minden év szept. 1-én tonna	Több, ill. kevesebb tonna
1922—23.	5,081.000	—
1923—24.	4,462.000	— 619 000
1924—25.	5,269.000	+ 807.000
1925—26.	7.155.000	+ 1,886.000
1926—27.	7,800.000	+ 645.000
1927—28.	7,642.000	— 158.000
1928—29.	8,160.000	+ 518.000

	Látható készletek minden év május 1-én	Többlet
1927.	5,155.000	—
1928.	5.494.000	+ 339.000
1929.	6.190.000	+ 690.000

A fogyasztóközönség és a kereskedelem teljes tudatában van annak, hogy évenként egyre nagyobb mennyiségek állnak a fogyasztás rendelkezésére és egyáltalán nem siet a készleteket átvenni. Ennek a meggyökeresedett felfogásnak következménye az, hogy a cukorpiacon már évek óta csak ugynevezett „von Hand zu Mund“ vásárlások történnek és a termelésre vonatkozó legkisebb kedvezőtlen, — helyesebben szólva kedvező, vagyis a termelés növekvését jelentő — hír az amugyis alacsony árnívót egyre lejjebb szorítja.

A cukorárak ingadozását és a legutóbbi időben állandóan lefelé menő tendenciáját tünteti fel az itt következő ábra, mely a *new-yorki tőzsde nyerscukor árjegyzéseit mutatja 1904-től kezdve dollár-centben, amerikai font-súlyra vonatkoztatva:*

NYERSCUKORÁR JEGYZÉSEK A NEW-YORKI TŐZSDÉN

..... KORMÁNYHATÓSÁG ÁLTAL MEGÁLLAPÍTOTT ÁRAK

A háborút megelőző évtizedben a nyerscukor fontjának átlagára New-Yorkban 2—4 cent között mozgott. A háborus években s közvetlenül a háboru után ez az átlagár természetesen erősen emelkedett és legmagasabb árjegyzését 1920 márciusában érte el 23.25 centtel. Innen kezdve az árnívó állandóan esett, néha zuhanásszerűen, amíg az 1929. év májusában 1.75 cent árfolyamhoz érkezett el, melyhez hasonló alacsony jegyzés a táblázatból kitűnően 25 év óta nem volt; e sorok megjelenéséig pedig újabb esés következett be: június 11-én a new-yorki jegyzés 1.59 cent volt.

A világpiaci árakban az utóbbi időben történt erősebb esés még egy más finántechnikai körülménnyel is szoros összefüggésben van. Amerikában ugyanis, hol tudvalevőleg a legnagyobb cukorforgalom bonyolódik le, éveken keresztül alacsony kamat mellett állott a pénz spekulációs célokra rendelkezésre. Ennek következtében mindig akadtak, akik hajlandók voltak alacsony árak mellett cukrot felvenni és azt azután a kereslet megélénkülésével s az árak megjavulásával lassankint forgalombáhozni. Ez a spekuláció meglegedett azzal a sokszor

igen szerény haszon marge-zsal, melyet a későbbi hónapokra magasabb áron történt eladás nyújtott. Időközben az amerikai pénzpiac ismert alakulása miatt ezek az olcsó tőkék nem állanak többé a cukorkereskedelem rendelkezésére. Az említett s vételen alapuló spekuláció megszűnt s a piacon állandó és sürgős árukinálat mutatkozott. Egészen ennek tudható be, hogy egyedül az 1929. évi cubai campagne megindulása óta a new-yorki tőzsde decemberi jegyzése 2.26 centről 1.80 centre, sőt, mint említettük, ez alá esett. Egyébként is a háboru egyik általános gazdasági következménye gyanánt világszerte háttérbe szorultak a tőkeerős közvetítő kereskedők, akik azelőtt képesek voltak nagyobb összegeket cukorkészletekbe fektetni és így a készletek egyenletesebb elosztásáról gondoskodni. A cukorpiacon emlékezetes még a Suzuki japán bankcég három évvel ezelőtt történt bukása; ez a cég állandóan óriási mennyiségű cukrot vásárolt, de spekulációja rosszul ütött ki. Bukása következtében maga a japán közgazdaság is megingott, a cukorpiacon pedig Japán, mint közvetítő kereskedő, teljesen megszűnt szerepelni; ez egyik indító oka annak, hogy a keleti, jávai cukorkormennyiségek a termelés megindultával egyidejűleg mindjárt a piacra kerülnek és nyomják az árakat. A kedvezőtlen körülmények ellenére, mint a számok mutatják, a termelés állandóan emelkedik s érdekes tünete a statisztikának, hogy a termelés ugrásszerű emelkedése rendszerint olyan években következik be, amikor az értékelés már csak igen alacsony ár-nívóval számolhat. Ennek a körülménynek magyarázata az, hogy az időnként bekövetkező magasabb árak a termelés fokozására, új vállalatok létesítésére indítanak. Az új gyárak építésétől az első termelésig azonban annyi idő telik el, amennyi alatt a konjunktura tökéletesen megváltozik, az árak lényegesen esökkennek.

Ami a már meglevő berendezések is módot adnak a termelés állandó fokozására s azok az államok, amelyek cukortermelésre már berendezkedtek, attól eltérni nem hajlandók, a meglevő termelés védelmére felhasználják a legkülönbözőbb eszközöket, sőt igyekeznek a produkciót fejleszteni. Mindez igen érthető, mert hiszen a cukortermelés gazdasági jelentősége igen sokoldalú és messze kiható. Ennek illusztrálására elég rámutatnunk arra, hogy hazai cukoriparunk, mely a világarányokhoz képest természetesen szerény méretű, milyen nagy jelentőséggel bír Magyarország közgazdasága szempontjából.

A répával bevetett terület Magyarországon 128.000 katasztrális hold, melynek megmunkálásához szükséges holdankint mintegy 55 munkanapszám; ez kereken hétmillió munkanapot jelent. A 120 napos gyártási campagne alatt a foglalkoztatott időszakos gyári munkások száma naponként mintegy 8000, ami összesen 960.000 munkanapot jelent. A gyárak éves alkalmazottainak és tisztviselőinek száma körülbelül 1500.

Felhasználtak a gyártásnál 15 millió métermázsa répa után 15%, vagyis 225.000 tonna szenet, egyéb gyártási segédanyagokról nem is szólva. A készáru, vagyis a belföldön fogyasztásra kerülő cukor, továbbá a szén, a melasz, a mészke, a répa, a répaszelet, zsák, kokszt és a többi szállítási forgalma a magyar vasutaknak hozzávetőleges számítás szerint évi 12—13 millió pengő szállítási bruttó bevételt jelent.

A cukorgyártással közvetlen összefüggésben levő, számszerűen kifejezhető haszon, illetve forgalmon kívül, utalunk kell még: a cukorgyárak segítségével épített gazdasági kisvasutak fontosságára; a gazdáknak nyújtott előnyös, hosszulejártatú kölcsönök jelentőségére; általában azokra az előnyökre, amelyekkel az intenzív répatermelés a mezőgazdaságra és az ország egész közgazdaságára nézve jár. Külkereskedelmi mérlegünkben sem csekély szerepet játszik a cukorforgalom. Cukorkivitelünk az utolsó években a világpiaci alacsony árak dacára mintegy 30 millió pengőt reprezentál, de volt már (1924-ben) 50 millió pengőnél több is. Ha Magyarországnak — ami természetesen az ország mezőgazdasági fejlettsége mellett abszurd feltevés, — cukoripara a rossz értékesítési viszonyok, a krízis következtében megszűnne, akkor az elmaradt kivitel és a szükségessé váló behozatal következtében kereskedelmi mérlegünk évenként legalább 60 millió pengővel volna kedvezőtlenebb, mint ma.

A hazai cukortermelés a világpiaci válság általános nehézségein kívül speciálisan kedvezőtlen körülményekkel is kénytelen küzdeni, melyek jórészt a békeszerződéssel beállott területi megcsonkítás következményei. Így a magyar cukor a világpiacra vezető útjában Fiumén át jut el a tengerhez. Egy centrálisan fekvő gyárnak, mint például Hatvannak, költségei a gyártól fob Fiuméig, a háború előtt, mai értékre átszámítva 1.90 pengőt tettek ki, míg 1929-ben ugyanezeknek a költségeknek összege 4.42 pengő, vagyis a fuvar- és a járulékos költségek több, mint kétszeresére emelkedtek. A háború előtt ugyanis Fiuméig a vasutvonal magyar kézben volt, ma viszont a vonal nagyobbfele Jugoszláv imperium alá tartozik, mely nem segíti elő a magyar kiviteli törekvéseket.

Mielőtt most már a cukortermelés és értékesítés világpiaci alakulásának jelenségeire rátérnénk, rá kell mutatni arra, hogy nemesak a répacukor és a nádcukor, tehát lényegileg az európai és a tengerentúli cukortermelés áll egymással szemben, hanem magában az európai termelésben is bizonyos eltolódások történtek, amelyek közül figyelemreméltó az, hogy Anglia tisztán cukorfogyasztó államból termelő állammá vált, mely fogyasztásának bizonyos részét már ellátja. Míg a háború előtt Anglia nyílt piaca volt a világ cukortermelésének és mindössze egy alacsony fogyasztási adóval terhelte a cukrot.

addig a háboru után régi politikájával felhagyott és hathatós állami segítséggel bevezette a cukortermelést. Két főszempont vezérelte Angliát a belföldi cukortermelés meghonosításánál: az egyik a háborus pszihózis, mely az országot minél inkább függetleníteni igyekszik a külföldtől; a másik, különösen a mezőgazdaságban oly nagy mérvet öltött munkanélküliség leküzdésének vágya. Bár Anglia a háboru után számos vámtételt honosított meg, éppen a cukornál, egy ilyen fontos élelmicikknél, a „free breakfast“ elvénél fogva egy új iparnak közvetlenül vámokkal való támogatása lehetetlen lett volna. A problémát tehát, még pedig éppen az első MacDonald kormány kezdeményezésére, úgy oldották meg, hogy 10 éven keresztül minden Angliában termelt cukor decursiv jellegű állami szubvenciót élvez. Ez az intézkedés hatásosnak mutatkozott; rövid időn belül Angliában 18 cukorgyár létesült, amelyek az elmúlt évben körülbelül 200.000 tonna cukrot termeltek, vagyis a belföldi szükségletnek mintegy 10 százalékát állították elő. Az ideai jelentések szerint Angliában a cukorrépával bevetett terület 32%-kal haladja meg a múlt évit s az angol közvélemény az eredménnyel nagyon meg van elégedve, annak ellenére, hogy a cukorgyártás bevezetése jelentős terhet ró az államra; a kifizetett szubvenciók összege mintegy évi 5 millió fontra tehető.

Az angol példa mutatja, hogy eddig tisztán fogyasztó államok számára a cukortermelés tekintetében még vannak lehetőségek, amelyek kihasználása azonban csak annál kedvezőtlenebbé teszi a termelő, illetőleg exportáló államok helyzetét. A cukormennyiség, amelyet ma Anglia termel, a világ cukorfeleslegét szaporítja, s növeli elsősorban azon államok gondjait, amelyek eddig Angliát cukorral ellátták, de közvetve természetesen nyomja az egész cukor világpiacát.

Az egyes cukortermelő államok igyekeznek saját termelésük helyzetét autonóm intézkedésekkel javítani, illetőleg védekezni a helyzet romlásával szemben; de a védelmi intézkedések csak a termelő területek bizonyos kategóriáinál lehetnek hatályosak. Az a körülmény, hogy maguk az államok megfelelő adózási és vámügyi rendszabályokkal cukortermelésük helyzetét tudják-e javítani, illetőleg védeni, attól függ, hogy milyen a viszony az illető államok termelése és fogyasztása között. A cukortermelés és fogyasztás viszonya szempontjából ugyanis az államok három kategóriába sorozhatók:

az első kategóriába tartoznak az olyan államok, amelyek tisztán exportra termelnek, vagyis amelyek cukortermelése olyan nagy, hogy ehhez képest a belső fogyasztás egészen elenyésző és ugyyszólván egész produkciójukat külföldön kénytelenek eladni:

a második kategóriába sorolhatjuk azokat az államokat,

amelyek jelentékenyen többet termelnek, mint amennyi a belső fogyasztás: ezek az államok tehát részben exportra dolgoznak, részben pedig a belföldi fogyasztás ellátásával vannak foglalkoztatva;

végül a harmadik kategóriába sorolhatjuk azokat az államokat, amelyeknek cukortermelése csak a belföldi piac számára dolgozik.

Nyilvánvaló, hogy az első kategóriába tartozó, tehát ugyszólván egész termelésüket a külföldön értékesítő államok cukoriparának helyzetén az illető országok autonóm intézkedései, vámrendszabályai nem segíthetnek, mert hiszen az egész fogyasztás független az illető államok imperiumától. Ilyen helyzetben van például Jáva és Cuba s általában a gyarmati területek.

A második kategóriába tartozik számos, a cukortermelés és fogyasztás viszonya szempontjából többé-kevésbé egymáshoz hasonló helyzetben levő középeurópai állam, mint például Csehország, Lengyelország, Németország, Magyarország, Belgium és a többi. Ezek az államok mind, a belső fogyasztás teljes ellátásán felül, jelentős cukorfeleslegekkel is rendelkeznek. Cukortermelésük helyzete tehát az autonóm vámügyi intézkedésekkel befolyásolható ugyan, de csak bizonyos határig; minden ilyen intézkedésnek csak részleges hatása lehet, amely lényegileg attól függ, hogy a termelés milyen mértékben haladja túl a belső fogyasztást, tehát milyen mértékig van a cukorprodukción teljesen kiszolgáltatva a világpiac versenyének. Magyarországon például a cukoripar növekvő arányban kénytelen exportálni; míg az elmúlt években termelésének felénél nagyobb része maradt az országban s kisebb része került exportra, addig ujabban a termelés több mint felét nem tudja az ország határain belül értékesíteni; az elmondottak szerint már ez a körülmény is jelzi a magyar cukoripar helyzetének romlását, mert hiszen egyre inkább ki van szolgáltatva a cukorvilágpiaci válság hullámai hatásának.

A harmadik kategóriába tartozó államok, amelyeknek cukortermelése csupán a belföldi fogyasztást látja el s esetleg azt sem egészen, vámok segítségével természetesen teljes mértékben meg tudják védeni a belföldi termelést és függetleníteni a világpiaci helyzettől. Így például Franciaország, amely részben importra szorul, a békebeli 1.06 dollár helyett jelenleg 3.81 dollár vámmal védi métermázsánként a finomított cukrot; Olaszország, mely ugyanilyen helyzetben van, a békebeli 1.91 dollár helyett 4.78 dollár vámot szed jelenleg. Az Egyesült-Államokban a békebeli 3 dollár helyett a mai cukorvám 5.17 dollár s ugy hírlük, hogy ezt a tételt még tovább fel fogják emelni. Mindezeknek

az államoknak cukortermelése a világpiac helyzetétől független, illetőleg a belföldi cukorgyártás egész termelését a jelentékeny vámmal és fuvarral drágábban adhatja el, mint amilyen árat az exportra utalt államok cukorgyártása a világpiacon elérhet.

A teljes mértékben érvényesülő vámok hatása alatt természetszerűen állandóan fejlődik azoknak az országoknak cukorgyártása, melyek a belföldi termelésen kívül még kisebb, vagy nagyobb mértékben bevitelre szorulnak. Az exportáló államok között a világpiacon a harc egyre élesebb s különösen a tengerentuli nádcukortermelő országok előretörése, — melyről már szoltunk — állandóan élesíti a helyzetet. E tekintetben a kilátások is kedvezőtlenek, mert míg a répacukor átlagos hozamában az egyes termelő államok között szintén vannak ugyan különbségek, de ezek, mint majd számszerűen kimutatjuk, bizonyos, aránylag szűkebb határok között mozognak, addig a hektáronkinti átlagos nádcukor-hozam a különböző nádcukortermelő államokban rendkívül nagy ingadozásokat mutat. A következő táblázat a tengerentuli, nádtermelő országok cukorhozamát tünteti fel hektáronkint, tonnában:

Jáva	15·—
Hawai	7·50
San-Domingo és Haiti	5·26
Australia	5·26
Portorico, Sainte-Croix	4·50
Peru	4·50
Cuba	4·42
Demerara	4·05
Egyiptom	3·62
Formosa és Japán	3·54
Mauritius	3·44
Francia Indiák	2·90
Angol Indiák	2·87
Argentína	2·83
Fidsi szigetek	2·80
Közép-Amerika	2·60
Mexico	2·53
Natal	2·18
Mozambique	2·15
Reunion	1·97
Dél-Amerika	1·70
Luiziánia és Texas	1·68
China és Indochina	1·68
Filippini szigetek	1·61
Brazília	1·51

E táblázat szerint a legkisebb termésátlag Braziliában mutatkozik, hektáronként 1.51 tonna s ugyanakkor Jáva, amelynek döntő jelentősége van a nádcukortermelés tekintetében, csaknem tízszer akkora; hektáronként 15 tonnás átlagot tudott elérni; Cuba pedig, amely a termés abszolút mennyisége tekintetében Jávát is felülhaladja, a jávai átlaghozamnak csupán mintegy harmadrészét, 4.42 tonnát.

A jávai rendkívül kedvező terméseredmények jelentőségét fokozza, hogy ezt az eredményt céltudatos munkával érték el. Évtizedek óta folyamatosan van Holland-Indiában az a tudományos alapon álló munka, amely a cukornád nemesítését tűzte ki cél gyanánt. Szakadatlan kísérletezéssel termelték ki azt a „P. O. J. 2878.“ jelű típust, amely azután a legújabb, 15 tonnás átlagokat szolgáltatja. A *jávai nádnemesítés hatását a cukorhozamban* mutatják a következő számok:

Év	Termő terület hektár	Összes cukorhozam tonna	Átlaghozam hektáronként tonna
1913.	145.321	1,465.975	10.2
1918.	163.071	1,778.207	10.9
1923.	162.481	1,792.871	11.—
1928.	195.086	2,939.164	15 —

Látnivaló, hogy az 1913—1928. évek közötti periódusban a jávai cukorhozam hektáronként 10 tonnáról 15 tonnára emelkedett, holott a nádcukortermelő országok hektáronkénti cukorhozama átlag 3.57 tonna. Ennél az átlagnál jóval kedvezőbb eredményt mutat Hawai szigete is, míg a többi nádcukortermelő területek jórészt az átlag alatt maradnak s náluk emelkedés nem észlelhető. A szakemberek véleménye szerint azonban a Jávában kitermelt nemesített nádtípusok megfelelő kísérletek után máshol is meghonosíthatók és alkalmasak arra, hogy a többi nádcukortermelő területeken szintén erősen emelkedő hozamokat biztosítsanak, tehát végeredményben tovább fokozzák a cukortermelés világválságát. A cukornádtermelés hozamának általános emelése egyelőre beláthatatlan következményekkel járna, hiszen, mint a már előrebocsátott táblázatokban feltüntettük, a világ cukortermelésének legújabbán mintegy kétharmada nádcukor.

Nádcukortermelő területek között számszerűen legelől van Cuba és Jáva szigete; az előbbi az Észak-Amerikai Unióval kapcsolatban álló köztársaság, az utóbbi pedig holland birtok.

Cuba és Jáva szigete cukortermelésének fejlődését a következő két táblázat mutatja:

Cuba.

	Tonna	Növekedés, ill. csökkenés %	Növekedés, ill. csökkenés tonna
1913—14. --- --- ---	2,598.000		
1923—24. --- --- ---	4,066.642	+ 57.—	+ 1,468.642
1924—25. --- --- ---	5,125.970	+ 26.—	+ 1,059.328
1925—26. --- --- ---	4,884.658	— 4.70	— 241.312
1926—27. --- --- ---	4,508.521	— 7.70	— 376.137
1927—28. --- --- ---	4,011.717	— 11.—	— 496.804
1928—29. --- --- ---	5,000,000	+ 24.60	+ 988,283

Jáva.

	Tonna	Növekedés, ill. csökkenés %	Növekedés, ill. csökkenés tonna
1913—14. --- --- ---	1,345.230		
1923—24. --- --- ---	1,771.772	+ 31.70	+ 426.542
1924—25. --- --- ---	1,977.490	+ 11.61	+ 205.718
1925—26. --- --- ---	2,278.900	+ 15.24	+ 301.410
1926—27. --- --- ---	1,959.948	— 14.—	— 318.952
1927—28. --- --- ---	2,359.950	+ 20.—	+ 399.102
1928—29. --- --- ---	2,939.164	+ 24.60	+ 580.114

E táblázatok szerint a háboru előtti állapottal szemben mind a két sziget termelése durván véve megkétszereződött. A jávai átlagtermések növekedéséről már előbb beszéltünk. Az abszolút hozamok emelkedése a nádcukortermelő országokban főként a háborus években kapott nagy lökést, midőn Európában a répacukortermelés nagy mértékben hanyatlott. Bár a háborut követő években az európai termelés elérte, sőt felülhaladta az előző évtized nivóját, az átlagtermésekben, mint már jeleztük, nagyobb emelkedések nem várhatók, holott a nádcukor hozama a jávai példa szerint még lényegesen növelhető. Nem szorul bizonyításra, hogy a hektáronkinti átlagos cukorhozam emelkedése a termelési költségek lényeges olcsóbbodását okozza. Így például Jáva szigete, ahol a cukor hozamának frappáns emelkedését még a felhasznált olcsó, bennszülött munkaerő is támogatja, a cukorgyártás terén még mindig valamelyes nyereséggel tud dolgozni, holott minden más ország és gyarmat a világpiacon már csak veszteséggel tud eladni. Jáva szigetének csaknem 3 millió tonna évi cukortermelése természetesen igen jelentős tényező a világpiacon; ez írja elő az árak tempóját, melyet a többi államok a tulprodukciónak következtében követni kénytelenek.

Szemben a nádcukorral, a cukorrépanemesítés, amely idestova egy évszázados multra tekinthet vissza, számottevő eredményeket a jövőben már aligha produkálhat. Azt mondhatjuk, hogy a répanemesítés már elérte tetőfokát. A rendelkezésre álló adatok szerint a hektáronkinti répatermelés, illetőleg az ezzel szoros kapcsolatban álló cukorhozam a háboru előtti évekhez viszonyítva nem emelkedett.

Európa főbb répacukortermelő országainak cukorrépa-

termésátlagait a háboru előtt és a háboru után, hektáronkint, métermázsában, a következő táblázat tünteti fel:

	1913/14.	1919/20.	1920/21.	1921/22.	1922/23.	1923/24.	1927/28
Németország	318	186	240	226	261	218	265
Csehország	270	188	218	180	238	259	266
Ausztria	287	97	179	122	156	184	295
Magyarország	268	—	124	138	179	183	225
Franciaország	238	167	236	171	251	230	251
Belgium	276	—	—	—	286	281	281
Hollandia	275	281	286	368	325	255	261
Dánia	312	244	220	266	236	247	244
Svédország	307	256	220	297	264	243	236
Lengyelország	236	114	152	127	179	182	178
Olaszország	334	307	248	285	287	300	225
Spanyolország	242	172	135	175	249	184	233
Anglia	192	—	159	195	158	151	161
Oroszország	175	44	47	35	98	109	142

E táblázat szerint például a német cukorrépatermés a háboru előtt hektáronkint 318 q volt, a legutóbbi évadban 265 q; Magyarország átlagtermelése a háboru előtt 268 q, legutóbb 225 q, Csehországé 270 és 266 q, Oroszországé a háboru előtt 175 q, a háboru után 142 q. Természetes, hogy a területi változások is hozzájárultak a viszonyok ilyen alakulásához, de hogy állandó tendenciával állunk szemben, azt a nyerscukor termelés hektárokra átszámított hozama is mutatja. *Az európai országokban a répacukortermelésnek hektáronkinti cukorhozama nyerscukor-értékben, métermázsákban a következő volt :*

	1913/14.	1919/20.	1920/21.	1921/22.	1922/23.	1923/24.
Németország	51.17	27.78	40.36	39.45	40.83	33.80
Csehország.	43.07	27.63	36.98	34.09	39.36	42.94
Ausztria ...	—.—	13.06	28.73	17.13	23.12	36.24
Magyarország	31.71	5.72	13.91	21.35	28.49	27.15
Franciaország	38.60	26.30	37.02	28.97	38.66	31.69
Belgium ...	42.50	43.21	45.77	49.93	45.45	41.53
Hollandia..	37.90	44.95	47.63	51.68	45.68	34.36
Dánia	46.45	37.44	35.48	27.07	37.20	36.14
Svédország .	47.77	40.85	35.94	48.16	42.95	34.99
Lengyelország	32.60	12.48	24.41	21.68	27.61	27.62
Olaszország	40.57	36.51	30.22	46.44	34.97	37.75
Spanyolország	36.93	22.39	32.54	19.69	35.41	24.17
Anglia	23.05	—.—	17.53	25.00	23.82	23.52
Oroszország	23.90	3.09	6.22	4.83	12.53	14.83

	1924/25.	1925.26.	1926/27.	1927.28.	1928/29.
Németország	44.80	42.82	44.89	41.19	42.46
Csehország ..	47.05	47.74	39.95	44.05	42.00
Ausztria	40.30	39.32	42.67	47.53	39.29
Magyarország	27.45	25.38	28.41	29.94	33.33
Franciaország	38.67	34.85	32.20	36.82	38.20
Belgium	49.65	45.83	37.80	38.26	44.44
Hollandia ...	44.53	46.36	47.30	37.67	49.23
Dánia	34.48	48.52	51.84	35.43	41.26
Svédország ..	36.10	50.73	47.24	35.84	37.21
Lengyelország	29.39	33.80	31.19	28.63	33.48
Olaszország ..	30.96	35.00	39.09	30.49	31.67
Spanyolország	26.00	25.51	28.82	39.99	31.73
Anglia	30.14	26.28	33.94	23.57	31.25
Oroszország..	13.36	21.97	19.10	24.41	17.88

A német, kereken 51 q-ás cukorhozam tehát a háboru után csak 42 q. Magyarország 32 q-ás háboru előtti cukorhozama a legutóbbi kivételesen kedvező minőségű termés alapján 33 q-án felül volt, de az előző években csak 30, illetőleg 28 q. Csehországban a cukorhozam a háboru előtt 43 q volt, legutóbb 42 q. Oroszországban 24 q-val szemben 18 q és így tovább.

Mindezek az adatok plasztikus világításban mutatják a tengerentuli nádcukortermelés előretörését s főként az európai répacukortermeléssel szemben előnyösebb helyzetét, kedvezőbb kilátásait s a küzdelmet, melyet a világpiacon a két-fajta gyártás, de ezen belül ugyszólván az összes államok cukortermelése folytat a létért, illetőleg a fogyasztásért. A világ cukorpiacának általános válságát legjobban érzékeltetik talán azok a számok, amelyek az egész világ cukortermelését és fogyasztását tüntetik fel.

A világ cukortermelése és fogyasztása a háboru után ezer tonnákban a következő volt:

	Termelés	Fogyasztás	Termelés többlet
1923—1924.	21 390	21.245	155
1924—1925.	24.883	23.053	1825
1925—1926.	26.021	23.542	1479
1926—1927.	24 701	24.553	148
1927—1928.	26.666	25.742	924
1928—1929.	28.218	valószínűleg	1500

Az utolsó öt évben tehát a cukortermelés vonala meredeken megy felfelé és állandóan túlhaladja a fogyasztást, melynek átlagos emelkedése jóval enyhébb. Öt esztendő alatt mintegy 4.5 millió tonnával többet termeltek a produkáló államok, mint amennyit a fogyasztás felvett s az utolsó évadban a többletet 1.5 millió tonnára becsülik. Mint előrebocsá-

tottuk, a termelés és a fogyasztás ezen aránytalanságában rejlik a cukor világválságának lényege. Az utolsó évek tapasztalatai szerint ez az aránytalanság egyre kedvezőtlenebb, a termelés a legkülönbözőbb területeken s a legkülönbözőbb okból emelkedik. Bizonyos vigasztalást ezzel szemben csupán abban a körülményben lelhetünk, hogy bár a fogyasztás tempója egyelőre visszamarad is a termelésé mögött, de egyes területeken még a fogyasztás igen jelentős fejlődésével számolhatunk.

Az egyes országok cukorfogyasztási fejkvótái az utolsó években, kilogrammokban a következők voltak:

	1923/4.	1924/5.	1925/6.	1926/7.	1927/8.
Világátlag	11.6	12.4	13.1	13.—	13.5
Németország	14.6	22.2	22.6	23.9	25.4
Csehszlovákia	25.8	27.6	28.6	25.7	27.—
Ausztria	22.9	26.7	29.8	26.3	30.—
Magyarország	6.—	10.2	11.—	12.4	13.5
Svájc	36.8	36.3	39.7	34.3	42.5
Franciaország	20.6	23.1	24.2	20.1	23.8
Belgium	21.9	24.9	24.6	24.4	26.4
Hollandia	29.8	28.6	28.7	29.2	30.6
Anglia	38.4	40.6	41.2	41.1	44.8
Lengyelország	7.2	9.8	10.1	11.5	12.7
Szovjetországi Unió	3.2	5.3	7.1	7.4	8.9
Dánia	48.2	49.7	53.8	48.6	51.7
Svédország	33.8	37.1	37.—	35.9	37.7
Olaszország	8.7	8.4	8.9	8.9	9.1
Spanyolország	10.5	10.8	10.8	11.9	12.2
Többi Európa	9.1	10.2	10.6	10.4	10.9
China-Hong-Kong	2.1	2.4	2.3	2.—	2.2
Britt-India	12.3	10.8	12.9	13.1	13.3
Japán, Formóza	8.4	8.6	9.3	9.2	10.3
Jáva	4.2	4.8	5.2	6.1	7.1
Többi Ázsia	4.—	3.8	3.6	4.2	4.4
Egyiptom	5.1	7.2	7.9	8.1	8.4
Dél-amerikai Unió	17.9	17.5	19.1	20.—	20.3
Mauritius	13.2	15.8	18.—	18.—	18.0
Többi Afrika	1.8	2.2	2.3	2.3	2.5
Egyes. Államok	49.2	52.5	52.2	51.3	49.6
Hawaii	54.4	54.7	55.—	55.—	55.1
Porto Rico	34.—	34.5	34.8	34.7	34.7
Cuba	33.1	35.6	44.—	44.9	44.3
Canada	40.—	41.9	41.4	40.3	40.8
Angol nyug. India	11.2	12.—	11.9	11.6	11.7
Francia „ „	10.2	10.2	10.2	10.1	10.0
Haiti, San Domingo	3.8	3.9	3.8	4.3	4.2
Mexico	10.1	10.6	11.6	13.3	13.3
Többi Közép-Amerika	13.1	12.4	12.4	14.5	14.5
Argentína	27.8	30.—	32.7	31.9	31.1
Brazília	22.—	24.4	24.—	22.1	20.9
Peru	7.2	8.5	9.8	8.7	7.1
Többi Dél-Amerika	8.2	9.5	10.3	9.4	9.8
Ausztrália	59.9	58.7	58.3	58.2	58.0
Többi Ausztrália szigetei	25.3	26.8	26.6	26.6	26.3

Ezek a számok nagy eltéréseket mutatnak még többé-kevésbé hasonló gazdasági és műveltségi viszonyok között lévő államok átlagos fogyasztása tekintetében is. Ha például Magyarország számait megnézzük, akkor azt látjuk, hogy az 1923/1924. évad fejenkénti 6 kg-os kvótája már a következő évadban 10.2 kg, 1927/1928-ban pedig 13.5 kg, vagyis ha Magyarországon a fejenkénti cukorfogyasztás a következő években is abban a tempóban növekedne, mint ahogyan az utolsó öt évben nőtt, akkor a jelenleg meglévő magyar cukorgyárak termelésének nagy része belföldön lenne elhelyezhető, tehát csak kisebb mértékben lennének kénytelenek a világpiaci válsággal küzdeni. Ez a fejlődés egyáltalában nem mondható utopisztikusnak, hiszen a szomszéd Ausztria fejkvótája 30 kg, vagyis több mint kétszerese a magyarnak. A magyar cukorfogyasztás emelkedésének legnagyobb akadálya a lakosság vásárlóerejének korlátoltsága. Jellemző ebben a tekintetben, hogy nálunk a tapasztalat szerint a fogyasztás egész mennyiségének felerésze a fővárosra esik, másik fele az ország többi részére. A lakosság megoszlását figyelembe véve, ez annyit jelent, hogy a fővárosban a fejkvóta körülbelül 50 kg, a vidéken pedig 7 kg. Budapesten tehát a fejkvóta már elérte az Egyesült-Államok országos átlagát, míg a vidéken rendkívül elmaradott.

A világ 1927/1928. évi körülbelül 27 millió tonnás termeléséből mintegy 12 millió tonna jut a világforgalomba; a termelt cukor nagyobb fele magukban a termelő országokban kerül fogyasztásra. A világpiaci forgalomba kerülő 12 millió tonna mennyiségből körülbelül 4 millió tonna Cubára, 3 millió tonna pedig Jávára esik. A világpiac cukoráralakulása tehát ezt a két termelő területet érdekli a legközelebből.

Jáva, mint említettük, számos szerencsés körülmény összetalálkozása folytán még a mai árak mellett is bírja az iramot. Cuba azonban, melynél a viszonyok távolról sem olyan kedvezőek és amelynél a cukoripar veszteséges munkája valóban katasztrófális jellegű, mert ugyyszólván egész gazdasági élete erre az iparra van felépítve, — az 1927. évi alacsony árak beköszöntésénél saját erejéből kísérelte meg az árnívó feljavítását, amennyiben Macha köztársasági elnök rendelkezése folytán a termelést 4.5 millió tonnára korlátozta. De ez az intézkedés nem hozta meg a várt hatást. Erre az elnök Európába küldte az ottani cukoripar egyik vezető személyiségét, Tarafa ezredest, akinek az lett volna a feladata, hogy az exportáló államokkal egy, a termelést redukáló megállapodást hozzon létre. Cuba maga járt elől a jó példával, amennyiben évi 4 millió tonnára volt hajlandó 1927/1928. évi termelését redukálni, az esetben, ha a többi államok is csökkentik saját 1928/1929-iki termelésüket. Németország, Csehország, Lengyelország

hajlandók is lettek volna bizonyos redukcións engedményekre. Minthogy azonban a legfőbb producens, Jáva, a leghatározottabban kitért a redukcións politika elől, — különös tekintettel arra, hogy a szigeten éppen most várják a többtermelési eljárás hatékony kifejlődését s ezzel karöltve az előállítási önköltségek további csökkenését, mely még a mai rendkívül nyomott árak mellett is bizonyos csekély hasznot biztosít: — az eredmény az lett, hogy Cuba tényleg redukált; megszorította termését Csehország is, — de a többi államok termelése még emelkedett és az egész redukcións politika vízbe esett.

Az egész 1928. naptári év, melyben a nemzetközi megegyezés megfeneklése már kiviláglott, az éles krízis jegyében állt. Ezt még fokozta Angliának azon meglepő intézkedése, hogy az 1928. évi áprilisi budgetben cukorfinomítóinak fenntartása és védelme érdekében a nyerscukor vámját lényegesen leszállította. Ennek következménye az volt, hogy Csehország és Belgium elestek az angol piactól és kénytelenek voltak finomítványaiknak új piacokat keresni, míg Anglia tengerentúlról szerezte be finomításra való nyerscukorszükségletét. Az angol piactól elesett cukormennyiségek a különböző egyéb fogyasztó piacokon természetesen a magyar cukorral is éles versenybe kerültek, amint hogy minden az eladást megnehezítő körülmény, ha nem közvetlenül, akkor közvetve, minden felesleggel rendelkező termelő ország s így Magyarország iparának helyzetére is kihat.

A krízist ellensúlyozandó, a legtöbb európai állam, Németország, Ausztria, Olaszország, Franciaország, az 1928. év folyamán felemelte vámjait, míg Magyarországon a répatermelés fenntartása érdekében a kormány felügyelete alatt oly megállapodás jött létre, mely a vámkihasználás és a répaárak között bizonyos arányt állandósított. Minthogy mindezen állami intézkedések részben nem elegendők, részben az árak süllyedésével nem tudnak lépést tartani, — sok oldalról felhangzott az a kérdés, hogy vajjon a termelés és eladás szervezetlenségén nem lehetne-e bizonyos internacionális magán- vagy állami megegyezésekkel segíteni? Hiszen más cikkek, illetve más termelési ágak is csak efféle nemzetközi megállapodások útján tudtak a nemzetközi verseny veszedelmes forgatagában megállni.

Éppen a cukoriparban már a háboru előtt is volt már érvényben bizonyos nemzetközi megállapodás, az ugynevezett brüsszeli cukoregyezmény amelyet 1902-ben kötöttek s ha a háboru közbe nem jött volna, a meghosszabbítás után 1918-ig érvényben maradt volna. A brüsszeli egyezmény azonban egészen más természetű, mint amilyen nemzetközi megegyezéssel a mai válságot esetleg enyhíteni lehetne; a brüsszeli konven-

ció az azt megelőzően divatba jött kiviteli prémiumokat szüntette meg, s a vámhelyzetet rendezte.

Azok a nemzetközi megállapodások, amelyek számbajöhetnének, mint a mai cukortermelési válság enyhítésére alkalmas intézkedések, három kategóriába sorolhatók:

1. nemzetközi gazdasági érdekcsoportok, világtrösztök alakulása;

2. egyes nemzetek iparainak nemzetközi kartellje;

3. mesterséges áruhiány előidézése, állami intézkedések segítségével.

Erről az utóbbi metódusról mindjárt megállapíthatjuk, hogy valami nagy reménnyel nem kecsegtet; hiszen látjuk az ilyesfajta törekvések meghiusulását a braziliai kávévalorizációnál, a gummitermelésnél és a kanadai gabona-pool-nál, amely éppen most van összeomlóban.

Ami már most a nemzetközi gazdasági érdekcsoportok, világtrösztök érvényesülését illeti, tudni kell, hogy a répacukoripar, amely mindenütt az illető ország mezőgazdaságával párhuzamosan fejlődött, legtöbbször lokális kapitalisták kezében van. A gyarmati nádcukortermelés viszont rendszeren az anyaország tőkéseinek kezében összpontosul; tehát Jáva termelése hollandiai tőkecsoportok alapítása; Cuba termelésének nagyrésze felett északamerikai tőke rendelkezik; Mauritius, Trinidad, stb. felett Anglia és így tovább. Több tengerentúli országban ugyan nagy tőkecsoportok kontrollálják az illető országok számos cukorvállalatát, arra nem lehet azonban gondolni, hogy a részvénytulajdon révén nemzetközileg befolyást lehessen gyakorolni a termelésre.

Éppen ezek a nehézségek vezettek aztán arra a gondolatra — és ez lenne a második kategória — hogy erős nemzeti organizációk között létesüljön megegyezés a cukoripar nemzetközi érdekeinek védelmére. De még ha ilyen organizáció létre is jönne, ez sem tudná a termelés és fogyasztás arányát helyesen szabályozni. Számolni kell ugyanis azzal, hogy a cukoripar, illetőleg a cukortermelés a mezőgazdaság természet-eredményeitől függ s ugy a répa, mint a nád hozama előre ki nem számítható. Egészen más az egyéb késziparcikkek, például a műselyem, vagy grammofon, vagy izzólámpa gyártása. Ezek termelése ugyanis pontosan szabályozható és arányba hozható a fogyasztással. A cukornál, mint közvetlenül a mezőgazdaságra támaszkodó cikknél erről szó sem lehet, az áruvalorizáció nem sikerülhet, csak árufelhalmozásra vezetne bő termésnél, de a megnövekedett árukészletek tudata előbb-utóbb katasztrofális árzuhanásban robbanna ki.

A rendelkezésre álló normális eszközök tehát nem sok kilátást nyújtanak a cukorkrizis enyhítésére, vagy éppen el-

tüntetésére. Hasonlóképpen negatív eredménnyel végződött az az egyébként nagyjelentőségű kísérlet is, amelyet maga a Népszövetség tett folyamatba.

Az a körülmény, hogy a Népszövetség gazdasági albizottsága tanulmányozni kezdte azt a kérdést, vajjon lehetséges volna-e a cukortermelés viszonyaiban nemzetközi megállapodás útján javuló tendenciát behozni: — legjobban bizonyítja, hogy milyen közéről érinti a cukorkrizis az egész világ gazdasági életét és jelentőségével mennyire tisztában vannak az összes gazdasági szakemberek. Midőn az 1928. év elején a világkrízis oly határozott formákat öltött, a Népszövetség megtette az előmunkálatokat az említett irányban és 1929. év április havában 14 cukortermelő állam szakértője jelent meg Genfben és folytatott a probléma felett beható eszmecsere-t. Ennek folyamán mindenekelőtt megállapítást nyert — amit már érintettünk, — hogy a cukor nyersanyagának mezőgazdasági jellegénél fogva, a termelésnek egy, kormányhatóság által imperative előírt, redukeiójára gondolni sem lehet. A cukorgyártási numerus-clausus gondolata felett a bizottság elsiklott; az a közzgazdanemzedék, amely a tárgyaláson képviselve volt, neveltetésénél, tradiciónál fogva olyan magasra értékeli a gazdasági szabadságot, hogy nem volt hajlandó közelebb lépni a számára ellenszenves szabadságfosztó gondolathoz. Közelebb feküdt az az idea, hogy a termelést néhány évre stabilizálják, annál inkább, mert a termelő államok az elmúlt évben nyilvánvalóan körülbelül maximumát termelték annak, amit jelenlegi eszközeikkel egyáltalában elérhetnek. Ez az idea azonban szintén összeütközött a gazdasági liberalizmus elvével és a Népszövetség úgy találta, hogy az egyes államok törvényhozásilag még ilyen stabilizációs intézkedéseket sem léptethetnek életbe.

Az állami beavatkozástól mentes egyezményeket, bármely formában jelentkeznek is azok, megakadályozza viszont Jáva, amely többször említett termelési előnyeinek legnagyobb kihasználását akarja bevárni, mielőtt bárkivel is megállapodna.

Ilyen körülmények között a genfi értekezlet inkább másodlagos eszközökről tárgyalt. Így sok szó esett Genfben a cukrot csaknem minden államban igen nagy mértékben terhelő fogyasztási adók leszállításáról, amitől számos szakértő a fogyasztás jelentős megnövekedését várja. Szó volt azután erőteljes propaganda kifejtéséről a cukorfogyasztás emelése érdekében; utalás történt arra, hogy más élvezeti cikkek fogyasztását hasonló eszközökkel lényegesen növelni sikerült. Mindezekről az eszközöktől azonban a krízis nagyterjedelmű voltahoz képest számbavehető eredmény nem várható. A genfi tanácskozás végül is ahhoz a rezüméhez jutott, hogy a cukor-

ipar próbáljon önmagán segíteni, mert nyilvánvaló, hogy állami beavatkozással a termelés és fogyasztás növekvő diszparitásának folyamatát megállapítani és eltüntetni nem lehetséges.

Negatív eredménnyel végződött tehát ez az igen komoly kísérlet is. A közeljövőben a válság további kiélesedésével számolhatunk, mert az 1929/1930-as cukorgyártási évad kilátásai — ha az eddig már ismeretes adatokat nézzük, — szintén kevésbé biztatóak. Habár az összes adatokat még nem ismerjük és az időjárási viszonyok mindenesetre lényeges befolyással lesznek a végleges eredményre, mégis — az alacsony és még mindig lefelé tendáló árak dacára — a világtermelés emelkedésével lehet számolni. Magyarországon is hasonló a helyzet. Hazánkban az idén répával mintegy 130.000 katasztrális holdat, vagyis 11.32 százalékkal többet vetettek be, mint a múlt esztendőben. Igaz, hogy a többlet egyrésze átmeneti jellegű, mert a tavaszi fagykárak következtében utólag vetettek be cukorrépával olyan területeket, amelyek előbb más veteményekkel voltak bevetve.

Látva így a cukortermelés állandó növekvését mutató számokat, amelyek azt mutatják, hogy a fogyasztás állandóan a termelés alatt marad; a cukor árának szükségszerűen katasztrófális alakulását; természetyszerűen felvetődhet az a kérdés, vajjon mi az oka annak, hogy a legkülönbözőbb, de egyaránt kedvezőtlen tényezők ilyen összetalálkozása sem tudja a termelést csökkentően befolyásolni? Hiszen nyilvánvaló, hogy ezidő szerint a cukor a legtöbb országban csak veszteséggel állítható elő, illetőleg adható el a világpiacra és szinte matematikailag kiszámítható a közölt adatokból, hogy rövid időn belül javulás nem várható. A természetes feltevés az volna, hogy a kedvezőtlen viszonyok, a veszteségek és a rossz kilátások következtében bizonyos termelő országok vagy bizonyos körök akár jobb belátásból, akár pontos kalkulációk, pénzügyi okok, a cukorpiacra előforduló fizetésképtelenségek stb. következtében visszavonulnak a termeléstől.

Ennek a teljesen logikusnak látszó reduktív folyamatnak kifejlődését sok minden körülmény akadályozza; elsősorban a nemzetek gazdasági függetlenségre való törekvése, amely nemcsak, hogy reduktívot nem enged, de sőt bizonyos termelési emelkedést okoz. Így belföldi cukoripart próbálnak teremteni, tekintet nélkül a világpiaci árakra, a legkülönbözőbb államok, mint például Törökország, Perzsia, Litvánia, Palesztina, Bolivia és sok más terület, amely eddig cukrot egyáltalában nem termelt. Eltekintve ezektől az új területektől, azok az országok, amelyek az alacsony cukorárakat vámmal ki tudják egyenlíteni, tehát a veszteségeket egészen, vagy

részben át tudják háritani a belföldi fogyasztásra, a termelést körömszakadtáig fenn fogják tartani. E tekintetben talán csupán Csehszlovákia a kivétel, hol mégis lassu visszafejlődési folyamat látszik kialakulni. Jávában, mint arra már ismételtén utaltunk, még a mai áraknál sem veszteséges a cukorgyártás. Azonkívül ugy Jáva, mint Cuba cukorgyári vállalatai a háboru folyamán olyan óriási tartalékokat voltak képesek felhalmozni, hogy egyedül azok is még sokáig biztosíthatják részükre a világversenyben való változatlan részvételt. Így például a „Handelsvereniging Amsterdam“ nevű nagy jávai cukorkoncern 1927. évi mérlege 40 millió holland forintnyi alaptőke mellett körülbelül 100 millió forintnyi rögtön likvidálható tartalék felett rendelkezett, amellet, hogy az érdekköréhez tartozó 15 cukorgyár és az azokhoz tartozó nagy gazdaságok teljesen le voltak írva. A „Cuban American Sugar Co.“ 17 millió dollár alaptőke mellett 26 milliónyi ilyen tartalék felett rendelkezik. A „Great Western Sugar Co.“, amelyben a legtöbb amerikai répacukorgyár van koncentrálva, 30 millió dollárnyi alaptőke mellett — minden egyéb tartalékon kívül — 36 millió dollárnyi osztaléktartalékkal bir. Ezek csak kiragadott példák Jáva, Cuba és az Unio cukoriparából, — de e példákból is megérthető, hogy ily hatalmas pénzügyi felkészültségek nemesak, hogy fenntarthatják a termelést a mai viszonyok között is, hanem ha egy-két kisebb gyár kénytelen volna abbahagyni üzemét, rögtön akad egy ily óriási érdekelttség, mely a bajbajutottra ráteszi kezét, esetleg üzemét beszünteti és a nyersanyagot saját üzemében dolgozza fel, hogy ezáltal termelését olcsóbbá tegye, racionalizálja. Általában a cukoripar különleges körülményeinek összejátszásából lehet megmagyarázni, hogy a kereslet és kínálat, vagy a termelés és fogyasztás megingathatatlanak látszó törvényei a cukortermelés krízisének megoldásánál közvetlenül, automatikusan nem lérvényesülnek.

Minthogy azonban elképzelhetetlen, hogy egy ilyen fontos világfogyasztási cikket hosszú éveken át előállítási önköltségen alul adjanak el, mégis fel kell tenni a kérdést, hogy mi fogja tehát a krízist megoldani? A döntést minden valószínűség szerint mégis csak a két legnagyobb mennyiségeket exportáló terület: Cuba és Jáva között előbb-utóbb létrejövő valaminő megegyezés fogja meghozni. A többi termelő állam vámvédelmekkel és kartelek révén az alacsony árak kedvezőtlen hatását bizonyos fokig a belföldi fogyasztásra háritja vissza és a mainál még kritikusabb áraknál is fenn tudja tartani saját termelését. És ha a cukornádból olcsóbban is állítható elő cukor, mint a cukorrépából és ha a nádtermelő országok nagyobb cukorhozam, alacsonyabb munkabérek és olcsóbb földjáraadék mellett dolgoznak is mint Európa és az

Egyesült-Államok, — a répából való cukortermelés lényegesebb visszaesésére nem lehet számítani; hamis a nádtermelő országoknak az a spekulációja, hogy a répacukortermelés tönkretételével ők fogják kezükbe ragadni a világ teljes cukorellátását. Ujra utalunk arra, amit már említettünk, hogy főként a mezőgazdasági jellegű államok számára a cukorrépa-termelés oly messzire szétágazó agrár érdeket és általános közgazdasági érdeket jelent, melynek érvényesítéséről ezek az országok le nem mondhatnak.

Európa részéről nem lehet várni döntő lépést a cukorkrizis problémájának megoldása irányában. A fő nádcukor termelő országok megegyezése pillanatnyilag szintén kizárt, de a jövőben nemcsak lehetséges, hanem egyes szakértők szerint valószínű is. Annyi kétségtelen, hogy a világ még sok éven át bőséges cukorellátással számolhat; lényegesen magasabb áraktól még megegyezés esetén sem kell tartani, mert egyelőre a helyzet az, hogy az árak csekély emelkedését is a termelésnek mindig keresztülvihető fokozása fogja követni s a többtermelés árnivelláló, illetőleg árrontó hatása hamarosan érvényesülni fog.

Hirsch Albert.

Az amerikai gazdák értékesítési szervezetei.

Korunk gazdasági élete a szervezés jegyében áll. A cél a kínálat és kereslet, illetőleg az ezek mögött álló termelés és fogyasztás lehető egyensúlyának elérése. Ugy gazdasági rendszerünk alapjellege, melynél fogva annak súlypontja a termelésen nyugszik, valamint az a helyzet, hogy a termelést irányítani és szabályozni könnyebb, mint a fogyasztást, természetessé teszik, hogy a szervezés ma elsősorban a kínálat oldalán folyik. Különösen szükség van erre válságos időkben, tehát ma is. Ez hozta létre az iparban és a hiteléletben a koncentráció különböző formáit. Az újabb fejlődés eredménye a meggyőződés, hogy époly szükség van erre a mezőgazdaságban is.

Itt azonban a szervezés nem történhet a termelés terén. A legkülönbözőbb és itt most nem részletezhető körülmények utját állják annak, hogy a mezőgazdasági termelést úgy összpontosítani lehessen, mint ahogy ez az iparban szinte határtalanul megy. A legnagyobb akadály az, hogy a technika és a tudás minden vivmánya mellett is ezen a téren örökké fog maradni egy előre kiszámíthatatlan ismeretlen: a természet különböző, a földben és a levegőben rejlő erőinek hatása. A mezőgazdaság bizonyos határokon túl csak a tulajdonképeni termelés befejezése után kezdheti a maga kínálatának szervezését, tehát ott, ahol a termelt javak megindulnak a piac felé. Ez adja meg az értékesítés szervezésének különleges jelentőségét a mezőgazdaságra nézve.

A mezőgazdaságban is az értékesítés szervezése csak akkor lehet tökéletes, ha ugyanugy szerves kapcsolatba hozom a termeléssel, illetőleg a termelővel, mint ahogy ez az iparban is van. Itt csak nem vesszük annyira észre, mert természetes, hogy a gyár nemcsak termel, hanem értékesít, vagyis elhelyez is. Abban a pillanatban, mikor a gyár a termelési folyamatot befejezte, el van intézve nem csupán a szorosabb értelemben vett termelés, tehát a javak előállítás, hanem mindazok a járulékos természetű műveletek is, melyek a mezőgazdaságban az értékesítéssel kapcsolatosak, tehát a standardizálás, a fogyasztó izlésének egyéb tekintetben való honorálása, a kereslet nagyságához való alkalmazkodás; sőt a termelés lezárásával meg van állapítva az árbázis is a ter-

melési költségben. Ami feladat még a kereskedelem részére marad, az már csak distribúció, vagyis a fogyasztóhoz elnyúló csatornák kiépítése, az árunak ezekbe való szétosztása és mindaz az egyéb tevékenység, ami ezzel együttjár. Mindazt, ami az áruval történik, mielőtt utját a fogyasztóhoz megkezdí és ami általában a kereskedelemnek ugynevezett gyűjtőtevékenységét teszi ki, szemben a szétosztóval, az ipari termelésben maga a termelő végzi el, illetőleg olyan szervek, amelyek vele szoros érdekazonossági kapcsolatban állnak.

Egészen más a helyzet a mezőgazdaságra nézve. A termelésnek decentralizált volta miatt az árügyítő funkciót és mindazt, ami ezzel együttjár, tehát többek közt a standardizálást, a piac kvalitatív és kvantitatív igényeihez való alkalmazkodást is, a forgalomban kell elvégeznie annak, aki ezt a forgalmat lebonyolítja. Ez a valaki ma a legtöbb országban túlnyomólag a kereskedelem, tehát a termelőtől különálló valaki. Feladatát a kereskedelem elvégezheti jól, elvégezheti rosszul, de a mezőgazdaság szempontjából tökéletesen sohasem. Nem pedig azért, mert a kereskedelem sohasem lesz oly teljes érdekazonosságban a kereskedővel, mint a gyár eladási irodája a termelőüzemmel, tehát nem fogja teljesen képviselni tudni a piacon a termelő érdekeit, akár az árról, akár másról van szó. A kereskedőnek a fontos a forgalom és aránylag mellékes a minőség, az ár és hogy az egész termés talál-e vevőre vagy sem.

A mezőgazdaságra nézve tehát a szervezett értékesítés azt jelenti, hogy az áru termelésétől annak a piacra való jutásáig felmerülő teendőket és a kollektív (árügyítő) áruforgalmat olyan szervek végzik, melyeknek nincsen külön érdekük a termelői érdek mellett, hanem ellenkezőleg, hajlandók és képesek a termelői érdeket a piacon kellőképpen képviselni. Tulajdonképpen csak ennek a szervezetnek kiépítésével jut a mezőgazdaság abba a helyzetbe, melyben az ipar a gyári termelés kialakulása óta van. Ez adja meg a gazdák értékesítő szervezeteinek jelentőségét.

A kérdés tehát nem az: szükség van-e rájuk vagy sem, hanem az, hogy megtalálták-e már azt a szervezési formát, mellyel a célt el lehet érni. Nálunk még vannak egyesek, kik vitatják, hogy e szervezetek megfelelők-e, eredménnyel működhetnek-e. Nézetem szerint az ilyen viták idejüket multák, mikor olyan eredményekről lehet beszámolni, milyeneket a tengerentuli gazdák mutathatnak fel. Kanadában a forgalomba kerülő búzának 52%-át a poolok vették át; ugyanonnan 1925-ben a világpiacra kerülő mennyiségnek 65%-a pooloktól ered és ez a mennyiség az egész világpiaci buzaforgalomnak több mint 25%-a volt. Az Egyesült-Államokban a mezőgazdasági értékesítő szervezetek 1925-ben 2.8 milliárd dollár értékű terméket hoztak forgalomba, ami az ottani mező-

gazdaság piacra kerülő összes termékei értékének mintegy 20%-a. Az ausztráliai gabonakivitel 75%-a (1922) a szövetkezetekre esik. Ausztráliában 91%, Uj-Zélandban majdnem 100%-a a vaj- és sajttermelésnek szövetkezeti. A teljesség kedvéért álljanak itt az európai gazdák legismertebb értékesítő szervezeteinek adatai: Dániában a kiviteli szövetkezetek bonyolították le (1923) a vajexport 38.8%-át; Hollandiában a vajtermelés 65 és sajttermelés 45%-a, Finnországban a vajtermelés 92, a sajttermelés 70%-a, Észtországban a vajtermelés 84%-a, Lettországbán a vajkivitel 60%-a szövetkezeti eredetű.

Ezek a számok beszélnek. Nem muló sikerek, felkapott divat kifejezői, hanem annak bizonyítékai, hogy az értékesítés feladatait a szövetkezetek a termelő szempontjából kielégítőbben tudták megoldani, mint más szervezet; ezért csatlakozott hozzájuk az illető országok mezőgazdaságának oly tekintélyes része. E feladat pedig, pontosabban megjelölve, a következőkből áll: 1. olcsóbban elvégezni azt, amit az áruforgalom kollektív (gyűjtő) részeként jelölhetünk meg, tehát az árut összeszedni, standardizálni, osztályozni, raktározni, szállítani, biztosítani, átdolgozni, finanszírozni stb.; 2. megfelelőbb áralakulást elérni, vagyis egyrészt mentesíteni a termelőt az árhullámozástól egy olyan időnyen belül, melyre nézve neki egyforma termelési költségei vannak, másrészt arra törekedni, hogy ez az egyenletes ár egyszersmind elég magas legyen, megfeleljen a termelési költségnek és az adott piaci viszonyoknak. Ki akarják tehát küszöbölni mindazokat a zavaró tényezőket, melyek utját állhatják a valóságos kereslet és kínálat egymásrahatásából kialakuló természetes ár érvényesülésének és amennyire lehet, befolyást akarnak gyakorolni a kereslet és kínálat alakulására. Ez utóbbi tekintetben válnak el az ipari kartellektől, azáltal tudniillik, hogy nincs módjukban a kínálat mennyiségét szabályozni. Ezt a mezőgazdaság termelési viszonyai, az a bizonyos ismeretlen és organikus, a konjunkturához csak nehezen igazodó volta, ugyszintén sok százezer üzemből álló szervezete kizárják. Ezért nem helyes egyszerűen gazdakartellekről beszélni és ezért nem alkalmazzák Amerikában sem a kartelltörvényt a mezőgazdasági értékesítő szövetkezetekre (Clayton act). A kínálat szabályozásában legfeljebb annyit tesznek, hogy tanácsokat adnak a gazdáknak, ha bizonyos termelési ágaknak a kereslet felvevőképességén való túltengése fenyeget. Annál nagyobb munkát fejtenek ki a kereslet oldalán: egyrészt felkutatják a kereslet megoszlását az illető piac különböző részeire, figyelemmel kísérik annak alakulását, másrészt, ahol lehet, törekszenek annak fokozására. A propaganda és a reklám bevált eszközeik erre a célra és hatásukat mi is tapasztalhattuk az amerikai mogyoró, a banán stb.

tekintetében. Az ázsiai gabonafogyasztás emelkedése szintén nagyrészt a kanadai poolok propagandájának eredménye. (Természetesen hozzá kellett járulnia a zavaros politikai viszonyok következtében időnként jelentkező rizshiánynak is.)

A törekvések sulypontja tulajdonképpen az ugynevezett természetes árak kikalkulálásában, elérésében és fenntartásában áll. Egy-két balul sikerült kísérlet meggyőzte az értékesítő szervezeteket arról, hogy mesterkéltén magas, a piac viszonyainak meg nem felelő monopolárakat erőltetni veszedelmes és ma még lehetetlen. Megelégszenek azzal, ha meg tudják állapítani, hogy melyik ár felel meg a kereslet és kínálat arányának és ha ezt az árat tartani, vagy legalább is tagjaikat ebben részeltetni tudják. Ez is nehéz feladat, mert nem jelent kevesebbet, mint a kampány kezdetén az összes figyelembejövő jelen- és jövőbeli ártényezőket megfelelően mérlegelni és az árakra gyakorlandó hatásukat felbecsülni. Számításba kell tehát venniök a legközelebbi várható termést a bel- és a külföldön, a vetésterületek nagyságának alakulásában jelentkező irányzatot, gyümölcsnél a már betelepített, de csak a következő években termő területeket, a múlt idényről áthozott készleteket, másfelől pedig a fogyasztás, a feldolgozó ipar stb. szükségletét, ennek előrelátható alakulását évekre előre: és ha mindez megvan, meg kell becsülniök a tényezők számszerű hatását az árra. Ez munkájuknak nemcsak legnehezebb, de legkényesebb része is; mert az ehibázott kalkuláció a viszonyoknak ellentmondó árat, ez elégedetlenséget és végül bukást eredményezhet. Egyszer már a kanadai poolnál előfordult, hogy bushelenként 3 dolláros buzára számított, de hibásan és az utolsó tételeket 1 dolláros áron volt kénytelen eladni. Előfordult azonban az ellenkező is. 1926-ban a buzakampány olyan árakkal indult, melyeket a pool tulajdonosoknak tartott, abban a meggyőződésben, hogy az argentinai termés nincs olyan jó, mint aminek azt az argentinai hivatalos jelentés mutatja. A pool ezt a nézetét kifejezésre is juttatta, ami arra indította az argentinai köztársasági elnököt, hogy a jelentés helyességét fedezze egy nyilatkozatával. A pool ennek ellenére és a tagjai köréből jövő figyelmeztetéseknek is ellenállva visszatartotta készleteit és nem adott el. Az argentinai aratás aztán bebizonyította, hogy a poolnak volt igaza; erre az árak emelkedni kezdtek és így a pool tagjainak sok millió dollárt mentett meg.

Ha a természetes ár meg van állapítva, a feladat az, hogy a piacra csak annyi áru kerüljön, amennyit az ezen ár mellett fel tud venni (feeding of the market). Ez is nagy probléma. Már az állóképes gabonánál is, mert hiszen a gazda mindenütt siet aratás után pénzhez jutni. De még nehezebb romlandó terményeknél, gyümölcsnél stb., melyekből az egész

évi termés néhány napon vagy héten belül zudul a piacra. Ezeknél az elhelyezésnek is rövid idő alatt kell történnie. Míg tehát az állóképes termékeknel időbelileg kell elosztani a kínálatot, az utóbbiaknál helyileg, vagyis oda kell vezetni az árut, ahol arra még kereslet van és meg kell akadályozni, hogy míg egyes helyeken tulkinálat van, másokon ne legyen elég áru a piacon. Ez ismét alapos tanulmányokat és áttekintést kíván.

Ezeket tudva, most már világos előttünk, hogy az amerikai és más tengerentuli gazdák értékesítő szervezeteinél nem holmi a közvetítők kiküszöbölésére irányuló pepecselésről van szó, hanem a keresletnek és kínálatnak a gazdasági élet alaptörvényeire támaszkodó és a lehetőségig exaktsággal vezetett vizsgálatoktól irányított szervezéséről, vagy úgy is mondhatnók arról, hogy a stratégiát és taktikát az árküzdelemben a mezőgazdaság javára is érvényesítse. Ennek a célnak a szervezete a pool.

A pool nem jelent szövetkezetet, hanem eladási rendszert. Az iparnak is vannak pooljai, melyek nem szövetkezetek; a mezőgazdaságban azonban a pool csak szövetkezet, mert más szervezettel a termelők ezreit nem lehet összefogni; ellenben nem minden szövetkezet poolol a tengeren túl sem. De a leg-hatalmasabbak ezt az eljárást fogadták el és mivel ez adja meg az alapot az értékesítő szervezetek vázolt legmagasabb fokú tevékenységéhez, mi is csak ezzel foglalkozunk.

A pool-gondolat szervesen fakad az említett célból. A termelők ezrei a maguk kisebb-nagyobb készleteikkel a piacon tényezők csak akkor lehetnek, ha egységesen lépnek fel. Ha mindegyik akkor utasíthatja a szövetkezetet az eladásra, mikor jónak látja, keresztezik egymást; amíg így értékesítenek, a piac ellátása époly rendszertelen lesz, mintha nem is volna szövetkezet. A készleteknek egységes irányítás szerint kell a piacra kerülniök. Elképzelhető volna, hogy a szövetkezet fix áron átveszi tagjainak termését és azt mint sajátját adja el; ez azonban — a pénzügyi nehézségtől eltekintve — az egész kockázatot a szövetkezetre hárítaná. Ehelyett tehát a szövetkezet úgy állapodik meg tagjaival, hogy átveszi a termést, azt ott és akkor adja el, amikor jónak látja; amikor aztán az idény befejeződött, elszámol a tagokkal és tekintet nélkül arra, hogy az egyes tételek hogyan keltek el, az azonos minőségű áru után mindegyiknek azonos árat fizet. Ez a pool-rendszer lényege. Egy-egy ilyen periódus, a benne egységesnek tekintett árumennyiség és a termelőknek ily módon összefoglalt szervezete a pool. Ez tehát háromfélét is jelent, csak magát a szövetkezetet nem, melynek keretében megalakult. Jelentősége pedig ennek az értékesítési módnak az, hogy a szövetkezett termelők egységes nagy kínálattal lépnek fel a piacon és ott kellő súlyu tényezőként szerepelnek.

Ennek azonban az első előfeltétele, hogy a pool az értékesítési tervnél alapul vett árumennyiségre biztosan számíthasson. Ezért minden egyes taggal szerződést köt, melyben az utóbbi kötelezi magát, hogy bizonyos időn belül az egész értékesítendő termést csak a pool útján adja el; ha pedig ezt megszegné, kártérítést fizet. Ma már enélkül pool nem indul meg. Ha figyelembe vesszük, hogy a híres dán és más európai értékesítő szövetkezetek ugyanezen az alapon állanak, akkor e kötelezettségben a szövetkezeti értékesítés sikeres megoldásának elengedhetetlen kellékét kell látnunk. Nem is lehet ez másképpen, ha a szövetkezet az áralakulást is befolyásolni akarja: kell, hogy biztos készleteket érezzen maga mögött, mert enélkül csak a kockázatot vállalja, anélkül, hogy fedezve volna.

Igy is azonban az áralakulásra csak akkor lehet befolyást gyakorolni, ha a pool az illető piacra kerülő mennyiségnek megfelelő részével rendelkezik. Az amerikai poolok közül igazi jelentőségre csak azok emelkedtek, melyek az illető kínálatnak legalább 40, de még inkább 50%-ánál nagyobb részét irányítják. A kanadai buzapoolok alakulásakor, 1923 és 1924-ben a pool-szerződésnek egyenesen kikötése volt, hogy csak akkor lép érvénybe, ha az illető terület szántóföldterületének megfelelő részét képviselő számu gazda csatlakozik.

Csak ebben az esetben tud a pool kellő befolyást gyakorolni a kínálat alakulására és így az áralakulásra azzal, hogy elad, vagy visszatartja az árut.

Itt újból hangsúlyozni kell, hogy az amerikai szövetkezetek már kigyógyultak abból az illuzióból, hogy — bármily erősek, pedig vannak köztük olyanok, melyek egyik-másik gyümölcsből a piacra kerülő mennyiségnek 80—90%-ával rendelkeznek — monopolárokra törekedhetnének. Legfőbb törekvésük, hogy az adott viszonyoknak megfelelő természetes árat megtalálják és azt tartásuk. Szerintük a rossz ár is elviselhetőbb, ha stabil és elsősorban azt az igazságtalanságot kell megszüntetni, mely áll abban, hogy a gazdának azonos termelési költség mellett lényegesen több vagy kevesebb lehet a jövedelme, aszerint, hogy ma vagy holnap ad-e el.

Ez az ugynevezett *orderly marketing*: rendes értékesítés tehát árpolitikájuk alapja; emellett pedig az a törekvés, hogy mindazokat a műveleteket, melyeken a termelő és fogyasztó közt az árunak át kell esnie, — ezeket ők a *services* szóval jelölik, — gazdaságosan és jobban végezzék el és az így elért megtakarítást is a termelőnek, esetleg annak és a fogyasztónak juttassák.

Ez az amerikai szövetkezetek lényege. A helyi szövetkezetek, vagy a lazább nagy szervezetek célkitűzése szerényebb, mint a hatalmas regionális szervezeteké, vagy a tartományi

pooloké: de nincs különbség abban köztük, hogy tudják, mire vállalkoztak és hol vannak a határok, melyeken túl nem mehetnek. Így például még egynek sem jutott eszébe a kollektív forgalom megszervezésén túlmenve a distribúcióra is kiterjeszteni működését; erre való szerintük a kereskedelem, vagy — ahol van — a fogyasztási szövetkezeti szervezet.

Külső szervezet tekintetében két típus küzd egymással: többé-kevésbé önálló helyi szövetkezetek szövetsége (federated type) és a központi egységes szövetkezet, melynek csak helyi csoportjai vannak (centralized type). Hogy e kettő közül melyik válik be, az, úgy látszik, az illető cikk piacának viszonyaitól függ; ahol az értékesítési feladatok súlypontja a termelőhöz esik közelebb, ott a federated type felel meg jobban, ahol pedig az ut másik végén, a nagykereskedelemtől végzendő el a nehezebb munka, ott az erőlyesen központosított szervezet látszik megfelelőbbnek. De ez sem kivételnélküli szabály. Ellenben alig térnek el a szövetkezetek az úgynevezett commodity basis-től, amely azt jelenti, hogy egy szövetkezet csak egyféle cikkel foglalkozzék.

A finanszírozás tekintetében meg kell különböztetni az álló és a forgó tőkéről való gondoskodást. Az előbbit a tagoktól szerzik meg, még pedig kétféle módon. Először is szednek belépési díjat; ennek nagy részét ugyan rendszerint felemésszik az első szervezés költségei, de azért marad a beruházásra is. Sokkal jelentékenyebb tőkeforrás azonban az, hogy az eladott terményekért befolyó vételárból mindig visszatartanak valamit vagy a tartaléktőkére, vagy kölcsönképpen. Ezekből fejlesztik az álló tőkét. Egyik-másik már ott tart, hogy tartalékaival a forgótőke-szükségletet is fedezni tudja.

A forgótőkére azért van szükség, hogy legyen mivel kielégíteni azoknak a tagoknak a pénzsükségletét, akik árujukat beadják értékesítés végett. Az amerikai szövetkezetek helyzete tekintetben annyiban kedvező, mert a termés átvételekor az előrelátható vételárnak csak 50—70%-át fizetik ki; három-négy hónap múlva, mikor már kialakult valamelyes kép a kampányról, újból fizetnek 10—15%-ot; azután kap a tag esetleg még egy részletet, de a végleges elszámolás vele csak akkor történik, mikor a kampány befejeződött, a pool által elért árat és a költségeket meg lehet állapítani.

Ilyenformán a szövetkezetnek nem kell mindjárt az idény elején az egész vételárnak megfelelő tőkéről gondoskodnia. Igaz, hogy ezzel szemben az igénylés mégis nagy; mert minden tag iparkodni fog egész termését minél előbb leszállítani, és így minél hamarabb minél több pénzhez jutni, tekintve azt, hogy ő ugysem spekulálhat és az időközi áralakulásból neki semmi haszna nem lehet, mert ő csak átlagárat kap. A forgótőkéhez szükséges összegekről, amennyiben saját tőkéje nem

elegendő, hitel útján gondoskodik a szövetkezet. Az Egyesült-Államokban főként az Intermediate Credit Bankok, Kanadában általában a nagybankok nyújtják a szövetkezeteknek a hitelt. Meg kell azonban jegyezni, hogy a nyílt pénzpiac évről-évre szivesebben nyújtja a kölcsönöket, abban a mértékben, amelyben szilárdul bizalma a szövetkezetek iránt. Áll ez különösen Kanadára, ahol már az is előfordult, hogy az egyik pool visszautasította a tartomány részéről felajánlott közkölcsönt, nem lévén szüksége tőkére. A bankok a nyújtott hitel után természetesen a rendes pénzpiaci kamatlábat számítják, amiből megállapíthatjuk, hogy a helyesen vezetett szövetkezeti értékesítésnek a pénzpiac mindenkori kölcsönkamatát épügy el kell bírnia, mint a kereskedelmi értékesítésnek.

Különösen az Egyesült-Államokban nagy szerepe van a finanszírozásban a közraktári hitelnek. Mivel a magánvállalatok közraktárai nem mutattak valami nagy előzékenységet a szövetkezetek iránt, törvényhozási úton olyanformán rendezték a kérdést, hogy a szövetkezeteknek is lehetségessé vált közraktárakat felállítani és ezeknek raktárjegyet kibocsátani. De mivel a szövetkezet nem lehet egy személyben beraktározó is, raktártulajdonos is, a közraktár tulajdonosa különálló jogi személy: egy a szövetkezet által alapított és annak érdekkörébe tartozó külön társaság. A közraktáraknak a törvényben szabályozott állami ellenőrzése biztosítja azt, hogy e szoros kapcsolat nem vezethet visszaélésekre. Nemcsak gabona, hanem más tárolásra alkalmas terményeket átvevő közraktárak is működnek. Az előfeltétel természetesen az, hogy az illető termény standardizálva legyen.

A szövetkezeti értékesítés kérdésének ezen részleteire kénytelen voltam röviden utalni, mert hiszen már e szűkre szabott megjegyzésekből is egész önként bizonyos irányítások adódnak a magyar viszonyokra is, ha a szövetkezeti értékesítést mi is meg akarjuk oldani. Én ugyanis azt hiszem, hogy azok a rendkívül érdekes megfigyelések, melyeket a tengerentuli gazdák szervezeteinek tanulmányozásából meríthetünk, igazi értékkel reánk nézve csak akkor bírnak, ha valami gyakorlati hasznukat vehetjük saját mezőgazdaságunk nagy problémáinak megoldásánál.

Ezekután tehát a következő két kérdés merül fel: van-e szükség hasonló szervezetekre Magyarországon, és van-e lehetőség azoknak kiépítésére?

Alig hiszem, hogy akadna, aki az első kérdésre tagadó választ adna. Kétségtelen, hogy mezőgazdaságunk versenyképtelenségének két oka van. Az egyik az, hogy drágák vagyunk, a másik, hogy termelvényeink nagy részét nem tudjuk abban a minőségben a piacra juttatni, ahogy azt ma a fogyasztó kívánja. Ami cikkeink piaci árának magasságát illeti, ez

ismét két tényezőn alapszik. Az egyik az, hogy magas a gazda termelési költsége. Ezen természetesen az értékesítő szövetkezet sem tud segíteni. A magas piaci árnak azonban, különösen ha kivitelről van szó, oka az is, hogy mindazok a költségek, melyek a termőföld és az elhelyezést megindító nagykereskedő közt felmerülnek, igen nagyok. Ez az árügyítő szervezet tökéletlenségének, részben a termelés standardizálatlan voltának is következménye. Ezek folytán sok a kár, sok a selejtezés, sokba kerül az osztályozás, sok az idővesztés, a fekbér, a kamat, a biztosítás stb. Mindezek kitágítják a termelői és a fogyasztói ár közti különbséget. Az amerikai tapasztalatok beigazolták, hogy a szövetkezeti értékesítés ezen a területen nagy mértékben rendet tud teremteni, ezáltal a különbözetet csökkenti és így lehetővé teszi, hogy kisebb fogyasztói ár mellett is a termelő jobban járjon.

Szinte egy csapásra ezzel a szervezéssel lényegesen közelebb jutna a megoldáshoz a termelés minőségének problémája is. Itt megint kettőről lehet szó. Az egyik az, hogy a termelő gyorsan tudomást szerezzen a fogyasztó ízlésének és igényeinek alakulásáról, a másik, hogy megbízhatólag azt nyújtsa, amit a fogyasztó kíván. Tehát két különböző irányu hullámregről van szó, melyek közül az első a fogyasztótól a termelő felé, a másik a termelőtől a fogyasztó felé irányul. Nemcsak az amerikaiak hangsúlyozzák, hanem elfogulatlan és tekintélyes megfigyelők, mint a német Brinkmann is elismerik, hogy ebben a tekintetben a gazdák szervezetei egészen rendkívüli eredményeket érhetnek el. Különösen a standardizálásra vonatkozólag emeli ki az említett kiváló német agrárpolitikus, hogy amíg egyfelől ez az előfeltétele a szövetkezeti értékesítésnek, addig másfelől a mezőgazdasági terményeknek tökéletes standardizálása lehetetlen a gazdák értékesítő szervezeteinek kiépülése és megszilárdulása nélkül. Minél közvetlenebb az érintkezés, minél szorosabb az érdekezésonossági kapcsolat a termelő és az értékesítő szervezet közt, annál kisebb ellentállást kell leküzdenie a kétirányu hullámregrésnek. Éppen mivel a standardizálás az értékesítő szövetkezeteknek létalapja, azok mindent el fognak követni, hogy tagjaikat, tehát a termelőket arra ráneveljék. Az amerikai szövetkezetek erre a célra csakugyan hoznak is jelentékeny pénzáldozatokat. De egyébként elég utalni arra, hogy mindazoknak a mezőgazdasági cikkeknek, amelyek ma a világpiacra megingathatatlan márkák: a kanadai és amerikai gabona, a dán szalonna, vaj és tojás, a holland sajt, a svájci tenyészmarha stb., tulnyomó, vagy legalább is igen jelentékeny része szövetkezeti értékesítés útján jut piacra.

A minőségi termelés döntő fontosságát felismerve létesítette a földmívelésügyi miniszter nemrégén a kiviteli intézetet. Ezt örömmel és elismeréssel kell üdvözlönnünk. mert oly

hiányt pótol, amelyet az elsősorban érdekelt gazdatársadalom talán már érzett, de a kellő fogékonyság és vezetés hiánya miatt maga eddig nem töltött be. Nekem azonban az a meggyőződés, hogy állami intézmény ebben a tekintetben csak első segély jellegével bírhat. A legszembeesőbb hibákat kétségtelenül orvosolhatja és már ezzel is rendkívüli szolgálatot tesz a magyar kivitel ügyének. Azonban fokozatosan rá fogunk jönni, hogy a teljes eredményhez nem elegendő csupán a nagy hiányok orvoslása, mint például a piaci hirszolgálat kiépítése, vagy a standardok felállítása, hanem szükséges az is, hogy a központi leadóállomás hullámaint a termelők fel is vegyék. E felvevőállomásokat pedig csakis a szövetkezetek alkothatják. Ezért az én nézetem az, hogy az exportintézetnek már most elő kell készítenie a szövetkezeti értékesítés szervezését, részben a már működő szövetkezetek felhasználásával, részben új szervek létesítésével.

Ami azt a kérdést illeti, van-e szükség az értékesítés jobb szervezésére az áralakulás szempontjából, erre is csak igenlő választ lehet adni. Itt kevésbé jönnek figyelembe azok a cikkek, melyeknek világpiaci ára van, mert az utóbbinak alakulására vajmi kevés befolyásuk lehet, hanem azok, melyeknek piaca szűkebb. Van nekünk néhány termékünk, amelyekben termelési vagy földrajzi és éghajlati viszonyainknál fogva szinte monopolhelyzetünk lehetne, ha e viszonyokat kellőképpen kihasználni tudnók. Ide tartoznak például a zsirsértés, a hizottmarha, a ló, egyes gyümölcs- és zöldségfélék, egyes takarmánymagvak stb. Mindezeknek piacain döntő tényezők lehetünk, ha az értékesítést kellőképp megszervezzük. Nem tartom kizártnak, hogy a középeurópai prima marha, vagy zsirsértés, vagy heremag, vagy barack, vagy saláta, vagy uborka, vagy hagyma, vagy paradicsom, vagy paprikapiacon úgy diktálhassuk az árakat, mint ma például Kanada a búzáét, vagy Hollandia a tulipánét. De ha valaki ezt túlzott optimizmusnak tartja, abban talán igazat fog adni, hogy ezen cikkek egyik-másika tekintetében igen nagy az áringadozás és ebből, az összes termelők átlagát véve, nagy károk származnak. Ennek oka az, hogy hiányzik a kínálat szervezete, hiányzik az, amit Amerikában úgy hívnak, hogy *feeding of the market*, vagyis a piac táplálása, rendszeres ellátása. Az áralakulás stabilizálására volna szükség és ezt csak az értékesítő szövetkezetek tudják megoldani.

Itt van azonban a másik kérdés: van-e lehetőség a felvetett gondolatok megvalósítására? Bár tudom, hogy nem sokan követnek, azt állítom, hogy van. A két legsúlyosabb ellenvetéssel akarok csupán foglalkozni.

Az egyik az, hogy úgy Dániában, mint a tengerentúl különleges viszonyok hozták létre és erősítették meg a szóbanforgó szervezeteket. Efelett nem lehet szemet hunyni, de ebből

a következtetés nem az, hogy adjuk fel a tervet, mert a mi viszonyaink mások, hanem hogy vizsgáljuk meg a mi helyzetünket és ennek megfelelően tüzzük ki céljainkat. Azt mondják, Dániának abban az időben biztos piaca volt Angliában. De vajjon nem ez a helyzet még ma is, a sok mulasztás után is Magyarországra nézve az előbb említett kisebb mezőgazdasági termények, zöldség, gyümölcs stb. tekintetében a szomszédos nyugati országokban? Ezzel korántsem akarom mondani, hogy a főtermények maradjanak ki a szervezésből. A helyes az, ha más és más célokat tüzzük ki a szövetkezeti szervezés részére: a kisebb cikkek kivitelénél feladata az áralakulás befolyásolása is legyen, világpiaccal bíró, vagy külföldi versenybe ütköző cikkeknel pedig azoknak a bizonyos közbeeső működéseknek, amiket az amerikai services szóval jelöl, gazdaságosabb elintézése. Azt is mondják, hogy az Egyesült-Államok szövetkezeteinek kifejlődését nagy mértékben elősegítette az a különleges helyzet, hogy az ország területének aránylag kis részét jelentő sűrűlakosságú északkeleti vidék a többi részek termelvényei tulnyomó részének felvevőpiaca. Vajjon nem ugyanez-e a helyzet Magyarországon is, Budapest és az ország egyéb területe közt? A főváros az egyetlen igazán jelentékeny belső felvevőpiac és ez sem a miénk. A budapesti éttermekben kaliforniai almát árulnak, több banán fogy el itthon, mint barack, a főváros lengyel és osztrák burgonyát vásárol, a vásárcsarnokban hetek óta hollandi káposztát lehet csak venni. Miért? Mert a magyar gyümölcsnek nincs propagandája, az amerikainak van. Mert a magyar burgonyafeleslegék elfagytak, a lengyelek nem. Van itt tehát teendő a belső piacon is a szövetkezetek részére. Ami pedig a gabonát illeti, amely elsősorban kiviteli szempontból érdekel, annak értékesítését megszervezni ugyancsak időszerű volna akkor, mikor a legnagyobb kiviteli államok döntő gabonaforgalmi tényezői a poolok.

A másik ellenvetés az, hogy a magyar gazda akár természeténél, akár gazdasági neveltségénél fogva nem alkalmas az említett, kétségkívül fegyelmet kívánó szervezetek tagjául. Ez igaz. Azonban a tengeren túl sem máról holnapra virágzottak ki ezek a szervezetek. Az Egyesült-Államok összes agrármozgalmain a polgárháború óta végigvonul, mint vezérmotivum az értékesítés szervezésének gondolata. És a ma működő összes szervezetek törekvéseinek előterében az értékesítő szövetkezetek támogatása, propagálása áll. Ugyanugy Kanadában majdnem negyedszázados mozgolódás, kísérletezés és tanulmányozás eredménye az, ami van. Alapos és rendszeres előkészítő munkára van szükség, és csak évek múlva lehet eredményre számítani. Ebből azonban nem az következik, hogy még ráérünk, hanem ellenkezőleg az, hogy fogjunk minél előbb a munkához.

Ihrig Károly.

Közlemények.

Szovjet-Oroszország mezőgazdasága 1930-ban.

A moszkvai nemzetközi agrár-intézet, amellyel 1928-ban 141 külföldi államhatóság, közérdekű és tudományos intézmény állt összeköttetésben, *Agrar-Probleme* cím alatt német nyelven — nem éppen mindig jó német nyelven — egy folyóiratot ad ki, amely a világ különféle agrár-problémáival foglalkozik. Ez a „foglalkozás“ nem egyszer elfogult, nem ritkán a kommunizmus propagandáját akarja szolgálni és ránk nézve néha csak alig érdekes, viszont olyan értekezéseket is ad, amelyek legnagyobb figyelmünkre méltók. Így az első füzetben *Wischnewsky N.* „Az orosz szovjetköztársaságok szövetsége mezőgazdasági fejlődésének kilátásai“ címen hosszabb értekezést közöl és az abban foglaltak annyira érdekesek és annyira érdekelhetnek, azck annyira inkább az orosz szovjetnek mezőgazdasági terveit, semmint egy orosz közgazda nézeteit foglalják magukban, hogy megismerésük valóban fontos lehet.

A tervszerű gazdálkodás céljából alakított szovjet bizottság (Gosplan) *S. G. Strumilin* elnöklete alatt egy albizottságot létesített, melynek feladata az volt, hogy az ország közgazdasági fejlődésének kilátásait a legközelebbi öt évre tanulmány tárgyává tegye. Az albizottság feladatának egyik része a mezőgazdaság fejlődési kilátásainak tanulmányozása volt és 1926 márciusában terjesztette elő ez a bizottság a Gosplannak munkálatai eredményét. Maga *Wischnewsky* — aki a terv készítésében is résztvevett — is megjegyzi, hogy ennek a munkának hiányosságai és tévedései is vannak, de kétségtelen, hogy van valami egészen különleges és valami kétségtelen nagyvonaluságu abban, ahogy egy öt évre szóló fejlesztési programot felállít és ahogy ennek számszerű eredményeit öt évre előre vetíti — talán csak megjósolja.

Ez a terv az egész orosz közgazdaság fejlesztéséhez az 1925/26. évtől 1930/31. évig eszközlendő állami befektetések összegét 17.578 millió aranyrubelben veszi föl és ebből a mezőgazdaság részére 5 év alatt jutó állami tőkebefektetések összegét 1350 millió rubelben, ami az egésznek csupán 6.8%-át teszi ki, holott az 1926/27. évben kisebb általános investíció mellett a mezőgazdaság részére 180 millió jutott, ami 7.6%-ot jelentett. 1926/27-től 1930/31-ig 3516 millió általános állami és magángazdasági beruházásnál a mezőgazdaság évi átlagos 240 millió rubel állami beruházásban részesülne.

A mezőgazdaság érdekében teendő intézkedéseket és annak fejlődési kilátásait tárgyaló terv alapvető, vezető eszméi a következők:

1. A mezőgazdaság a közgazdaság egy része és csak ezzel összefüggésben fejlődhet.

2. A mezőgazdasági termelés fejlődése olyan legyen, hogy lehetőleg hiánytalanul kielégítse az összes igényeket, amelyeket a közigazdaság egyéb ágazatai és a lakosság iránta támasztanak és emellett strukturája olyan legyen, hogy a parasztgazdálkodás társadalmisításának folyamatát előmozdítsa.

3. A mezőgazdaság által a közigazdaságnak és fogyasztásnak szolgáltatandó nyersanyagok termelése szabályozandó (minőség javítása) és ezalatt a szabályozás alatt az alábbi részfeladatok megoldása értendő:

a) a mezőgazdasági termelés stabilitásának emelése kedvezőtlen, éghajlati viszonyokkal bíró kerületekben (a szárazság leküzdése stb.);

b) a mezőgazdaság egyes ágai termelékenységének fokozása;

c) a mezőgazdasági termelés terjedelmének növelése;

d) a mezőgazdasági termelés átalakítása abban az irányban, hogy minél nagyobb árutömeggel lássa el a belföldi ipart és a városi lakosságot és minél nagyobb, a kedvezőtlen időjárás balsikerétől lehetőleg függetlenítendő mennyiségű anyagot szolgáltatson a kivitel részére;

e) a mezőgazdasági termelés alkalmazkodjék az orosz szovjet-köztársaság lakosságának fogyasztási szükségleteihez, még pedig a néptáplálkozás fejlődésének figyelembevételével.

4. A parasztlakosság szegényebb csoportjának jólétét emelni kell, személyes szükségleteik kielégítésének, termelési tevékenységük fokozásának és iparcikkben való fogyasztásuknak növelésével.

Azok a tőkebefektetések, amelyek minderre szükségesek, egyfelől az állam által kell, hogy eszközöltessenek, másfelől a lakosság, tehát a gazdák által. Az állam által előirányzott 1350 millió rubelen kívül a magángazdaság 2097 millió rubeles befektetését veszi számításba 1926/27-től 1930/31-ig a nagy fejlesztési program és ezenkívül az állami bank által nyújtandó 121 millió hitelt. Mindezeknek az összegeknek, tehát öt évre elosztott 3568 millió rubelnek felhasználásával a tervezet így állítja fel a beruházások programját:

1. Parcellázási és tagosítási célokra	501.4	millió rubel
2. Áttelepítési célokra	266.0	„ „
3. Meliorációkra	577.8	„ „
4. Gépek beszerzésére	833.6	„ „
5. Traktorok beszerzésére	168.0	„ „
6. Elektrifikálásra	90.5	„ „
7. A mezőgazdaság industrializálására	224.0	„ „
8. A szovjet mezőgazdasági üzemeinek fejlesztésére	81.0	„ „
9. A növénytermelés emelésére	184.5	„ „
10. Az állattenyésztés emelésére	338.0	„ „
11. Különbfélékre	305.0	„ „

Ami az egyes programmpontok részletezését illeti, az 1. pontban jelzett tagosítás által és a nagyobb birtokok elosztása által elérhető racionalizálás útján a tervezet a mezőgazdaságilag mivellett területnek 7 millió dezjattal (1 dezjatin = kereken 2 kat. hold), a vetési területnek 4.7 millió dezjattal való emelkedését irányozza elő. A 2. pont szerint az áttelepítés azt a célt szolgálja, hogy a tulsűrűn

levő agrárlakosság olyan területekre telepíttessék át, ahol nagy, szabad területek állnak rendelkezésre. A tervzet szerint 5 év alatt körülbelül 335.000 parasztgazdaság 1,600.000 személlyel telepíttetnék át máshová, aminek eredménye 1½ millió dezjatin új vetésterület lenne.

A meliorációknál a következőket tervezik: *a)* vízlecsapolások; öntözések; *b)* rét- és legelőjavítás; *c)* ipari és kereskedelmi növények termesztésének előmozdítása; *d)* az erdőgazdaság javítása, annak racionalizálása és mocsarak lecsapolása által; *e)* a láp- és tőzeg-gazdálkodás szervezése; *f)* egészségügyi intézkedések, vizierők kihasználása, vízkárok elleni védekezés. A meliorációk hatását a tervzet 1.2 millió dezjatin szántóterület (ebből 800.000 dezjatin gyapottermő terület) és 1.5 millió dezjatin rétterület növekedésében látja előre.

A 4. és 5. pontban felvett gépberuházásokra megjegyzi a tervzet, hogy a mezőgazdasági holtleltár 1928/29-ben eléri a békebelit és 1930/31-ben 10%-kal meg fogja haladni azt. Az 1926-ban levő 25.000 traktornak 1930-ig 50.000 traktorra való emelkedését akarják elérni és ezek beszerzésével együtt a technikai személyzet megfelelő kiképzését akarják keresztülvinni.

A 7. és 8. pontban a tevékenység fősulya a mezőgazdasági nyersanyagok piacképes állapotának fokozása, értékes és standardizált termékek forgalombahozatalán és ebből a célból a szovjet mezőgazdasági üzemeinek és az értékesítő szövetkezeteknek kiépítésében van.

A növénytermelés és állattenyésztés emelését célzó pontoknál kísérleti állomások és mintatelepek, faiskolák és állami tenyésztelepek felállítása, különféle trágyaanyagok elterjesztése, állatvásárlás céljából hitelek engedélyezése van tervbevéve. Ennél az utolsónál megjegyzi a tervzet, hogy 1½ millió ló bevásárlását akarják a hitellel biztosítani.

Nézzük már most, hogy ez a „perspektivisztikus“ terv a mezőgazdasági termelés fejlődése és a mezőgazdasági termékek forgalombahozatala tekintetében milyen eredményeket vár. A tervzet készítőinek munkájuk és különösen a várható eredmények előreszámításának során egyes közgazdászok pesszimiztikus nézeteivel kellett megküzdeniök, akik a rossz mezőgazdasági konjunkturából a mezőgazdasági termelés teljes változására következtettek, amivel szemben a tervzet kidolgozói bebizonyították, hogy a „mezőgazdaság technikai kulturájának igen jelentékeny fejlődése megfelelő és könnyen keresztülvihető állami intézkedések nyomán teljesen biztosítva van“.

Kiindulva a lóállomány lehetséges emelkedéséből és a mezőgazdasági művelődés alá vonható terület lehetséges növeléséből és abban a föltevésben, hogy az igáslovak számának emelkedése a szántóföldi termelés fejlődését jelentékeny mértékben fogja befolyásolni, a perspektivisztikus terv az igásállatok számának emelkedését 1925 és 1930 közt 20%-ban, 1931-ig 23.7%-ban, a vetésterület növekedését 20.5%-ban veszi fel és ennek alapján így látja előre a szovjetköztársaság vetésterületének alakulását:

	1913-ban	1925-ben	1930-ban
	millió dezzjatin		
Gabona	95.2	83.9	98.40
Ipari és kereskedelmi növény	4.91	6.29	8.04
Egyéb növény	7.91	9.95	13.04
	108.02	99.14	119.48

Ezek szerint a vetésterület 1913-mal szemben mintegy 10%-kal, 1925-tel szemben mintegy 20%-kal növekednék és Wischnewszky a pesszimistákkal szemben, az ipari és kereskedelmi növények termőterületének 1926 és 1927 közötti növekedésére mutat rá és arra, hogy a perspektivisztikus tervezet első három évében a vetések területe már 9%-os emelkedést ért el.

Az állattenyésztés tekintetében a tervezet számítása a következő:

	1916-ban	1925-ben	1931-ben
	millió darab		
Lóállomány	35.5	26.8	33.6
ebből igásló	27.3	20.2	25.0
Szarvasmarhaállomány	60.3	58.8	73.5
ebből tehén	25.9	27.1	33.5
Sertés	20.3	17.7	23.0
Apró jószág	120.9	101.3	141.8
Számos állatra átszámítva	84.3	74.3	93.1

Az állatállomány emelkedése tehát 1916 és 1931 között közel 10%-kal, 1925 és 1931 között közel 25%-kal van előirányozva és a tervezet készítői szerint „egész kedvezőtlen viszonyoknak kellene beállniuk, ha a fent kiszámított emelkedést a valóság meg nem haladná“.

Az átlaghozamok emelkedését is számításba veszi az öt éves perspektívát mutató tervezet és pedig úgy, hogy a gabonahozam 6%-os, az ipari növények termés hozama 10%-os, az állati hozamok 5%-os emelkedését irányozza elő és a vetésterületeknek, meg az állatállománynak várható fejlődésével összevetve a hozamok emelkedése folytán is várható eredményt, középtermést véve fel és a termést egyazon békebeli árakban számítva, a szovjetköztársaság mezőgazdasági termelésének értéke a tervezet készítőinek véleménye szerint így alakul:

	1913/14-ben	1925/26-ban	1930/31-ben
	millió aranyrubel		
Gabonafélék	3576	3161	3983
Ipari és kereskedelmi növények	654	699	996
Egyéb növények	3142	3120	3797
Növénytermelés	7372	6980	8776
Állattenyésztés	2853	2766	3636
Mezőgazdaság	10225	9746	12412

Ez az előirányzat tehát 1913/14-gyel szemben 20%, 1925/26-tal szemben 27.4% emelkedést mutat a mezőgazdasági termelés értékében, de egy számadat — sajnos — nincs kellően megvilágítva és ez ennek az egész számításnak értékét illuzóriussá teszi. Ha a fentebb a vetésterületről közölt számítás az „egyéb“ növények vetésterületét

a gabona-vetésterületnek alig több, mint 15%-ában veszi fel, milyen alapon számítható az „egyéb“ növények terméshozamának értéke *ugyanannyira*, mint a gabonatermés értéke? Vagy a tervezetben, vagy a Wischnewsky értekezésében hiba, vagy hiányosság van. A tervezet szerint az előirányzat megállja a helyét, ha az öt éves periódus alatt egy rossz termés lesz és csak akkor bizonyulna túlzottnak, ha nemcsak egy, de két rossz termés lenne.

Ha már most az 1925/26. évnek termelési és fogyasztási mérlegét az 1930/31. év mérlegével hasonlítja össze a perspektívás terv, akkor — középtermést és háborúelőtti árakat véve alapul — a következő érdekes táblázat állítható fel:

	1925/26-hoz viszonyítva		
	1925/26-ban	1930/31-ben	1930/31-ben
	millió aranyrubel %		
<i>A termelő fogyasztása</i>			
személyes szükséglet	4933	5745	116.5
gazdasági „	3095	3881	125.4
Összesen :	8028	9626	119.9
<i>Piacra kerül</i>			
városokban és a			
hadseregnél	1018	1369	134.4
az iparban	486	848	168.2
kivitelre	215	569	264.6
Összesen :	1719	2786	162.2
Mindösszesen :	9747	12412	127.4

„Egy ilyen program végrehajtása által — mondják annak felállítói — a mai falu komoly szociális rekonstrukciója fog végbemenni és azzal kezdődni, hogy az individuális üzemek parttalan, szegénységben hömpölygő folyama olyan mederbe tereltetik, amely a szociálmusz irányja felé visz“. De ha a terv szerint a magángazdaságnak olyan nagy fejlődése várható az állami és a magánberuházások révén: miért terelődnek akkor az orosz parasztság gazdaság a szocializmus irányába; bizony ennek indokolása hiányzik.

Egész bizonyos, hogy Szovjet-Oroszország mezőgazdaságának fejlődése minket erősen érdekel és annak a programnak ismerete, amely a mezőgazdaság fejlesztésére irányul, saját szempontunkból is hasznos lehet. Nem állhat módunkban az összes közölt, sokszor semmivel sem bizonyított és az eddigi statisztikai adatokkal sem alátámasztott perspektivisztikus, részben talán horoszkópikus számok helyességét megvizsgálni. Nem tartjuk túlzottnak azt az 1350 millió aranyrubeles összeget, amelyet a szovjetkormány 5 év alatt irányoz elő az orosz mezőgazdaság fejlesztésére. De túlzottnak és kellőképpen meg nem indokoltnak tartjuk ennek viszonylatában azt az évi 5 százalékos, öt év alatti 27.4%-os emelkedést, amelyet a végső eredmény megkonstruálására a tervezet felvesz. Ez annál kevésbé hihető el, mert a gabonatermelés 98.4 millió dezjatinos gabonatermőterületének 3983 millió rubeles termésértékeivel szemben az összes többi növénytermelési ágak 21 millió dezjatinos termőterületének termésértékét 4793 millió rubel értékben veszi fel, ami így meg nem érthető és el nem fogadható. A termelés fejlődését még Szovjetországban is csak összehasonlíthatatlanul nagyobb állami eszközökkel

lehetne a világpiac alakulásától függetleníteni és mindennek dacára is ez fogja az orosz növénytermelés és állattenyésztés evolúcióját elhatározni. A mi szempontunkból mindenesetre fontos, hogy a mezőgazdasági termékek ezidőszerint viszonylag nem nagy kivitelének 264.6 százalékos emelkedését irányozza elő a terv. De újszerű és érdekes mindenesetre az, hogy a Gosplan a mezőgazdaság fejlesztésére egy ötéves tervezetet dolgozott ki és öt év perspektívájában számítja ki és mutatja be ennek — szerinte — előre látható eredményeit.

Eber Ernő.

A Gazdaságpolitikai Társaság 1929/30. évi munkaprogramjának első tervezete.

A Gazdaságpolitikai Társaság a tavaszi hónapokban alakult meg. Ez az alakulat főként azért örvendetes jelenség, mert tisztikara és választmánya — eltekintve az elnöktől — jugszólván kizárólag a már működő hasonló célu társaságokban szereppel *nem* bíró férfiakból áll, úgy, hogy a Gazdaságpolitikai Társaság új kört jelent, mely közgazdasági kérdésekkel foglalkozik.

A Gazdaságpolitikai Társaság most adta ki 1929/30. évi munkaprogramját.¹ Ezért a munkaprogramért ugyan nem maga a Gazdaságpolitikai Társaság felelős. A borítéklapon kifejezetten fel van tüntetve, hogy a felelősséget a munkaprogram összeállítója vállalja, ez pedig *Schmidt Imre*, a Gazdaságpolitikai Társaság ügyvezető igazgatója. Mindamellett magának a Társaságnak is osztoznia kell a felelősségben, mert ezt a programot a Társaság végrehajtó bizottsága jóváhagyta s mivel a füzet oly keresztszalaggal kerül forgalomba, melynek *Czettler* professzor által jegyzett szövege szerint: „Kivánatos volna, ha társadalmunk minél szélesebb rétegei megismernék a tervezetet.“ Sajnos, a magunk részéről ezt a felszólítást nem tudjuk helyeselni. Az írásmű nem ment homályos részekről és vannak ellentmondásai is. Tulajdonképen csak egy probléma-gyűjtemény, nem pedig munkaprogram, mert a megoldás útját még csak nem is jelzi.

Mégis, több tekintetben érdekes olvasmány ez a kis füzet. A Gazdaságpolitikai Társaság, úgy látszik, közel áll a Társadalmi Egyesületek Szövetségének Ipar- és Mezőgazdaság-Pártoló Szakosztályához, tehát egy politikailag igen határozott állásfoglalásu intézményhez. Ezért ez a füzet egy politikai párt közgazdasági állásfoglalásáról is tájékoztathat.

A program alapvető szempontja az, hogy hazánk gazdasági fejlődésének lehetőségei adva vannak és hogy életlehetőségeinket a csonkaország területén is megtalálhatjuk. A füzet szerint a legfontosabb előítéletek és tévhitek a következők:

- a) hogy Csonkamagyarország nem életképes, tehát Trianon revíziója előtt úgy sem érdemes nagyobb erőfeszítést kifejteni;
- b) hogy az iparosítás a szociáldemokrácia megerősödését jelentheti és ezért nem forszírozandó.

A füzet egy egységes gazdasági program szükségességét hangsúlyozza, mely hosszabb időre szabályozná gazdasági életünk tervszerű irányítását. A kötött gazdaság szükségességének gondolata

¹ Kiadta a Kir. Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest. 1929. 42. lap.

az egész programon alapvetően végigvonuló eszme. Emellett az ország gazdasági autarkijának szükségességét hangoztatja a program és az autarkia előmozdítását helyesen az iparosítás előmozdításában látja. Ezzel kapcsolatosan helyesli az ipar nagyobb egységekben való tömörülésének tendenciáját is. E tekintetben azután megjegyzi, hogy a most megbeszélés tárgyát képező kartelltörvénytervezetet nem helyesli, miután az az iparosítással nem rokonszenvező atmoszférában született és a drágasággal érvelve akarja országunk iparosítását meggátolni.

A nagyvonalú gazdasági program kidolgozására egy gazdasági tanács megszervezését tartja szükségesnek, mely azonban csak akkor válhatik eredményessé, ha abban nem egyedül az állam képviselői foglalnak helyet, akik a dolog természeténél fogva nem a gyakorlati emberei. De annak sem volna célja, ha az érdekelt körök képviselői vennének részt a gazdasági tanács munkájában. A program szerint: „Az üzleti élet emberei nem képesek egy gazdasági program kidolgozására, anélkül, hogy végnélküli harcokban ne bonyolódnának a többi érdekeltiséggel és nem képesek egy ilyen program keresztülvételére sem.“ Szükség volna tehát egy gazdasági vezérkar szervezetére oly formában, miként azt az angol neoliberais párt gondolta el. Ennek a gazdasági vezérkarnak oly egyénekből kell állania, akik nagyvonalú teoretikus tudással és nagy gyakorlattal bírnak és főleg teljesen érdektelenek. Ez a szerv volna alkalmas az érdekellentétek letompítására.

Nagyjából az állítható, hogy ez a füzetnek pozitív tartalma. Ezen túlmenően a füzetben pozitívummal alig találkozunk. Több ízben hangoztatja ugyan a program, hogy külföldi kölcsönökre csak kis mértékben vagyunk ráutalva, mert elégséges volna a lassu ütemű gazdasági fejlődés táplálására, ha a szükségtelen tökekivándorlást megakadályoznánk. Hogy azonban ezen tökekivándorlás alatt mit ért, az teljesen homályos marad. Egyenesen zavaros, amit a program e ponton állít. Megvalósítandó célnak ugyanis azt vallja, hogy:

a) a tökekivándorlás csökkentendő volna úgy a szükségtelen árubehozatal, mint a külföldön való nyaralás, és

b) a tökebehozatal növelendő volna az árukivitel és idegenforgalom fokozása és külföldi kölcsönök felvétele által.

Ehhez azután hozzáfűzi azt a megállapítást, hogy tökeigénylésünk óriási és ennek dacára a külföldi kölcsönök útján való évi tökebehozatalunk még annyit sem tesz ki, mint tökekivándorlásunk. Nyilvánvaló az, hogy a program nem látja itt meg a valóságos közgazdasági összefüggéseket. Ha helyesli a külföldi kölcsönök felvételét, úgy nem szabad elzárkóznia a külföldi árubehozatallal szemben sem, amit pedig kárhoztat, mert a tökebehozatal tapasztalás szerint, de elméletileg is indokolhatóan árubehozatallal jár karöltve. Érdekes és meglepő, hogy a füzetnek máshelyt hangoztatott nézete szerint a külföldi kölcsön felvétele viszont veszélyes, még pedig azért, mert féltő, hogy újabb külföldi hiteltranzakciók ipari vámjaink csökkentésének feltételéhez lesznek kötve. Kevesen fognak egyetérteni azzal a véleménnyel, hogy a külföldi kölcsönök felvételét elsősorban befolyásos politikusok alaptalan aggodalmai is akadályozzák. A program szükségesnek tartja, hogy szembeszálljon azzal az állásponttal, mintha a külföldi kölcsön mai kamatait gazdasági életünk nem bírná el, mert szerinte, helyes befektetést feltételezve, gazdasági

életünk még ennél magasabb kamatokat is elbir. Ezzel az állitással kevesen fognak egyetérteni.

Figyelemreméltó, bár igazán nem új megállapítás viszont az, hogy a közterhek Magyarországon tulságosan nagyok és hogy az adófizetők teherbíróképessége nincs arányban a szociális és kulturális terhekkel. Arról azonban nem szól, hogy a megoldás e téren mi volna. Érthetetlen, amit az államháztartás feleslegeinek kérdéséről mond a program. Erről ugyanis a következő bekezdés tájékoztat: „Az államháztartási feleslegeknek az elméleti viták terén egyforma számban vannak barátai és ellenségei, de a nagy feleslegek fokozatos elapadása következtében ez a kérdés magától oldódik meg. Ezzel a kérdéssel társaságunknak azonban már foglalkoznia kell, mert a feleslegek gyűjtése egyik fontos megnyilvánulási formája a gazdasági életbe való állami beavatkozásnak.“

A mezőgazdaság sulyos helyzetét a program teljes mértékben elismeri. Azt hangoztatja azonban, hogy az ipari vámok csökkentésével a krízist megoldani nem lehet, sőt azt vallja, hogy egy kis-méretű vámrevíziótól eltekintve, az ipari vámok csökkentése közgazdaságilag feltétlenül többet ártana, mint használna. A program nézete szerint az ipari vámok csökkentése szószólóinak véleménynyilvánításában többnyire oly iparellenesség érvényesül, amelyet főleg a külföldi ipar sajtója és eladási szervei táplálnak. (Szerény véleményem szerint ez aligha helytálló és nehezen volna bizonyítható.)

Hogy a program mily egyszerűnek tekint sulyos problémákat, arra bizonyosság az, hogy a mezőgazdaság legfontosabb problémáit egyszerűen csak felemlíti a következő módon: „Marad még négy nagyobb megoldásra váró mezőgazdasági probléma:

- a) a mezőgazdasági hitel kérdése;
- b) a mezőgazdasági ipar kérdése, azaz a nyersanyagok intenzívebb gyári és házi feldolgozásának megoldása“ stb. A megoldás módjáról tehát egy szóval sem értesülünk.

Az iparról szóló fejezetben ugyancsak néhány meglepő megállapítással találkozunk. A pénzügyi vonatkozásban helyesnek tartott exportfejlesztéssel ellentétben itt azt olvashatjuk, hogy „az exporthoz, mint öncélhoz, túlzott reményeket fűznünk nem szabad.“ Feltétlenül szükséges volna azonban mezőgazdasági iparunk fejlesztése, a motoripar kiépítése, az alumíniumipar, a rádióipar és a filmipar fejlesztése.

A program az érdekképviselőkkel sincs megelégedve és úgy véli, hogy a kézműves-kamara felállítása már haladást jelent az érdekképviselők modernizálása tekintetében. Miután azonban a program 1929 szeptember havában jelent meg, tudhatná, hogy a kézműves-kamara felállításának gondolata nem valósult meg. A helyette megalakult Országos Kézműves Testület nem törvényes alapon működik és így kamarának nem tekinthető.

Ez talán ennek a programnak legfontosabb tartalma. Ismételjük, hogy szerény nézetünk szerint, a program főhibája, hogy épp a legfontosabb problémák megoldhatósága tekintetében semmiféle utmutatást nem ad, hogy a közgazdasági tudás, amelyre a program felépül, hiányos és zavaros és hogy stiláris tekintetben sem nevezhető gördülékeny olvasmánynak. A program kidolgozásának gondolata valószínűleg a nagy angol politikai pártok példája nyomán szü-

letett meg, sajnos azonban, ez a program azok alaposságával és ötletességével egyáltalában nem állja ki az összehasonlítást. A program szívet derítő optimizmussal a következő kérdésben csendül ki: „*Miért éljen csak a fantázia világában annak lehetősége, hogy a magyar fölmivesgazda este, munkája után, kényelmesen megfürödjék, saját telefontal és autóval rendelkezék s az estét megfelelő öltözetben (— frakkban? vagy szmoking is jó lesz?!—) alkoholmentes klubjában töltsse el?*“ Valóban: miért nincs ez így — a jómódu középosztálynál!

Varga István.

Könyvismertetések.

Honegger, Hans: Der schöpferische Kredit. Jena, 1929. VI + 135. old.

Honegger, kinek a közgazdaságtan mai irányaival foglalkozó munkáját a Szemle hasábjain már ismertettük,* a közgazdaságtan neoromantikus iskolájához igen közel álló, lelkes híve ama törekvéseknek, melyek a közgazdaságtant szerintük természettudományi és materialisztikus vágányából ki akarják emelni és a valódi lényegét mint szellemi folyamatot a közgazdaságtan összefüggéseiből kívánják kimunkálni. Emez irány hívei mai felfogásunk minden tételében mechanisztikus és anyagi nézőpontot vélnek felfedezhetni és eszmei kapcsolatokat keresnek, melyek mindenhol az anyagi összefüggések fölé emelkednek. A cseregazdaság e felfogás szerint, mint Honegger mondja, „der Inbegriff der ausgesprochenen nüchtern-unphilosophischen, rein materiellen Betrachtung der Volkswirtschaft“ (a 42. old. jegyzetében).

Ezek szerint Honegger munkájának jelentőségét nemcsak egy adott kérdés, a hitel mibenlétének megoldásában, hanem egyuttal a módszertani beállításban is keresi és kísérletét a Hahn-féle hitelelméletnek a Spann-féle universalismussal való összeegyeztetésének bélyegzi (119. old.).

Első pillanatra majdnem paradoxnak tűnik fel, hogy „philosophikus“ módszerét éppen a hitel oly prózainak feltűnő problémáján akarja kipróbálni. De a beavatottak előtt ismeretes, hogy már Proudhon, ki nagy hatással volt Honeggerre, valamint Saint Simon is, a hitel társiasító hatását már teljesen átértették és az ő társadalombölcseleti rendszereikbe annyira beledolgozták, hogy nem egy gyakorlati bankár, mint p. o. a Pereire-testvérek, kivált Saint Simon gondolataiból sokat merítettek. Honeggerben e hatás List Frigyesnek a termelő erőkről szóló tanával erősen átszőve mutatkozik. Szerinte a közgazdaság lényege a társas termelés problémája. Egész munkája azt keresi, hogy ebből a szempontból miben áll a hitel lényege.

A válasz, sajnos, nagyon hasonlít ahhoz, melyet Müller Ádám a pénz lényegének kérdésére ad. Müller szerint ugyanis a pénz lényege abban áll, hogy az társiasító erő, a közgazdaság összetartója. Honegger szerint a hitel is valami hasonló, mert a hitel lényegében „Vertrauensbedingte Produktionskraft“ (53.), eltárgyasított bizalom, tehát alapjában „Gemütsstimmung“ (43.). Ebből a hangulatból, melyet objektíve akar megragadni, az eredményben való bizakodásból akarja a hitel lényegét levezetni és nem veszi észre, hogy elvégre is a bizalom, még ha a gazdaság tényeire vetítve is állítjuk szemünk

* L. a Közgazdasági Szemle 1926. évfolyamának 185. lapját.

elé, oly általános tény, hogy oly különleges gazdasági fogalomnak, minő a hitel, megmagyarázására nem lehet elegendő. Hiszen maga Honegger mondja, hogy a bizalom mint a „gazdasági élet egyik alap-ténye, mindenféle emberi és társadalmi képességek összessége“ (46.). Emellett annyira megy, hogy a hitel mint bizalom szerinte már az egyén gazdasági alapja, mert a parasztnak is, midőn földjét megmunkálja, biznia kell a föld termelékenységében és termékei értékesíthetőségében. Alig szükséges bizonyítani, hogy ilyen általános-ságokra és tulajdonságokra nem lehet hiteleméletet építeni, mert különben majdnem odajutunk, hogy a gazdasági életnek csak egy alapvető jelensége van és ez a hitel. Hogy hova vezet a mindenben alacsonyán járó materializmust kereső és mindig a legmagasabb régiókban száguldani kívánó neoromantikus irányzat a mindig az általános felismerésére fordított irányzatában, ezt Honegger hitelfogalma szépen mutatja, mert végre is nagy bölcséleti lendületében egy nagy általánosság marad a kezében, melynek hiszen valami értelme maradna, ha a hitel egy összefoglaló nézőpontja gyanánt kívánna csak fellépni, de amely a hitelt mint gazdasági jelenséget ép oly kevésbé magyarázza, mint Müller pénzelmélete a pénz gazdasági lényegét.

Ez elhibázott módszertani beállítottság ellenére is nem minden tanulság nélküli Honegger munkája. A kérdés tárgyi lényegét a szerző abban látja, *teremtő erő-e a hitel?* Vagyis abban: valóban csak meglévő termelési erőket közvetít-e a hitel egyik kézből a másikba, vagy ennél többet teljesít és javakat teremt-e? Az utóbbira, miként alig is várhatunk tőle mást, feltétel nélkül igenlőleg felel és nézetem szerint oly meggyőzően bizonyítja a tételt, mint eddig kevesen. Arra utal ugyanis, hogy a hitel gazdasági erőegyesítés, tehát a gazdasági erők csoportosítása. Bár ezt inkább a tőkéről állítom, mégis éppen a tőkével való összefüggésénél fogva a hitelről is joggal állítható. Bár Honegger erre már nem tér ki, azt lehetne mondani, hogy a hitel termelékeny hatásának kétségbevonása ép oly képtelenség, mintha a munkamegosztástól kívánnók a termelékenység tényét letagadni. Arra helyesen utal Honegger, hogy a hitellel való finanszírozásnál nem úgy áll a dolog, hogy már előre megvannak a kölcsönpénzzel a vállalat számára megszerezni kívánt javak, hanem azokat akkor a hitel hatása alatt állítják elő (73.). Persze a hitel nem semmiből teremt, mint Honegger és Hahn gondolják, mert azért a meglévő javak alapján történik az új javak előállítás, melyeknek inkább irányát befolyásolja a hitel, de az kétségtelen, hogy a hitel, mint a tőke egyik megjelenési alakja, növeli a termékenységet, és pedig mint szervező eszköz.

Persze a takarékosági elmélet egyik célpontja Honegger támadásainak. Itt kivált Oppenheimerre támaszkodik, ki már a robinsoni gazdaságra tagadja a takarékoság sorsdöntő szerepét. Ha e felfogás erősen túloz is, annyi bizonyos, hogy a takarékoság magában kevésbé vezet gazdagsághoz, mint a helyes beosztás és erőcsoportosítás, valamint az erőegyesítés a termelésben, melynek persze csak egyik eszköze a hitel. Ha ez nem volna így, akkor az emberiség gazdasági emelkedése érthetetlen volna, mert akkor nem a szükségletkielégítés fejlesztése, hanem a szükségletek megszorítása volna a haladás utja.

Honegger azonban nemcsak a hitel termelékeny voltát és azt kívánja bizonyítani, hogy a hitel nem már felhalmozott, takarékos-

ködés útján gyűjtött készletekből merít, hanem azt állítja, hogy a hitel logikailag a tőkét megelőző gazdasági alapfogalom és a tőke csak a hitel helyét pótló jelenség. E felfogás ismét az anyagi javak alárendelt voltát hirdető beállításnak következménye, mely szerint az igazi, a tiszta hitel nem kíván anyagi alapot; annak alapja a jogrend, a jó közlekedés, szóval mindaz, ami a gazdasági eredményt biztossá teszi. Minél jobban fejlődnek ki ezek és kivált minél kevésbé zavarják hatalmi és politikai törekvések a gazdasági életet, annál inkább valósul meg „az igazi hitel“, melyről azonban csak annyit tudunk meg Honegger könyvéből, hogy ez kölcsönös bizalom, de hogy pénz átengedéséről van-e szó vagy nem, arról már nem mond a szerző semmit. Csak annyit mond, hogy a hitel nem forgalmi, hanem termelési kategória, a termelésnek a munka mellett legfontosabb eszköze. Már most ott, ahol mint a mai kapitalisztikus gazdaságban, zavaró körülmények vannak, a hitel nem nyilatkozhatik meg tiszta formájában; itt már anyagi alapra van szüksége (vagyon alapján folyósítják) vagy egyáltalában hitel nélkül saját vagyon (tőke) alapján termelnek. A tőke tehát Honegger szerint az anyagi alapon álló, még nem eléggé átszellemített és így a hitelre még egészen meg nem érett közgazdaság termelési tényezője. Ezért a tőke szerinte másodrangú, származékos termelési tényező a hitellel szemben.

A tőke szerepét Honegger abban látja, hogy az nem élesíti, hanem fékezi a gazdasági haladást, mert kamattal terheli a termelést (az igazi hitel szerinte szabad jószág, tehát kamatmentes). Hiszen a tőke ott lép működésbe, ahol igazi közgazdasági hitel nincsen. Azáltal azonban, hogy a kölcsöntőke után kamatot kell fizetni és a kamatévezet a tőkét kölcsönökbe hajtja, a tőke nem fékje, legalább is nem kellő mértékben fékezője a termelésnek és ebből származnak a válságok. „Diese Profitgier führt immer wieder zur *Überproduktion*“ (99. old.). E tultermelésben azután egy láncszem kiesik a gazdasági életből és ez a bizalom, tehát a hitel. E válságmagyarázatban látja Honegger hitelelméletének fénypontját, igazi bizonyítékát, mert szerinte a válságot másképp nem is lehet magyarázni: hiszen a javakban változás nem állt be, csak egy szellemi változás következett be és ez a hitel hiánya.

Tulságos hosszúra nyulnék ismertetésünk, ha arra ki akarnánk térni, hogy Honegger mily önhatalmulag kezeli a közgazdasági fogalmakat, midőn p. o. egyszerűen kijelenti, hogy a tőke „kapitalisierter Profit“ (56. old.). Minden fogalmat u. sz. a maga módja szerint definiál és erre építi tételeit. Nem csoda azután, ha azt hiszi, hogy egészen újra kell felépíteni ily universalistikus fogalmak alapján a közgazdaságtan elméletét. Önállóság és tehetség el nem vitatható te merész munkától, de hogy a tudomány fejlődése mennyire látja hasznát az ilyen a fennállóhoz oly kevésbé csatlakozó munkának, nagyon kérdéses. Emellett, mint említettük, a lényeg keresése oly magas régiókba viszi a szerzőt, hol a jelenségek gazdasági lényege már körülbelül elpárolgott és inkább csak egész általános szociológiai problémák maradnak meg, melyek csak annyit engednek megállapítani, hogy a hitel egy általános gazdasági kapcsolat, melyet még a munkamegosztástól sem határol el a szerző, bár ahhoz igen közel kerül. Az élettől való eltávolodása fokának jelzésére talán elég arra utalni, hogy oly hitel fogalmat nyer, melyben a záloghitel

már nem fér el, mert ennek már nem a bizalom, hanem a bizalmatlanság szerinte az alapja, mert különben nem kívánna kézi zálogot (54. old.).

Mindamellett elvitathatatlan, hogy a hitel egyes vonatkozásait Honegger helyesen látja. Igy igazat kell neki abban adnunk, hogy a hitel hatása a javaknak egyik kézből a másikba való áttolásán túlterjed és a közgazdasági élet szervezésének előmozdításával és szunnyadó termelési erők felkeltésével hatalmas erőt képvisel közgazdaságunkban, mely a jövő eskomptálásával váltja ki e messze-menő hatást. E hatás útját azonban a forgalmi gazdaság jelenségeinek mellözése folytán a szerző nem tudja felderíteni.

Hosszasabban foglalkoztam e munkával, mint ahogyan az eredményeinek megfelelt volna. De oly munkáról van szó, mely mintegy teljes szélsőségében mutatja be korunk egyik kutatási irányát és pedig oly tárgyon, melynek kétségtelenül vannak teleologikus nézőpontjai, de amely egyuttal a piaci folyamatba és ezzel a tisztá ökonomiába is erősen belenyul. A munka tipikusan mutatja a *Honegger* által követett irány teljes érzéktelenségét, hogy ne mondjam, megvetését az igazi gazdasági és piaci folyamatokkal szemben és a nagy társadalmi összefüggések meglátását illetőleg is csak egy igen általános nézőpontot világít meg.

Heller Farkas.

Charles Gide: Der Kooperatismus. Nach der 5. Aufl. übersetzt von K. Bretschneider und eingeleitet von Prof. E. Grünfeld. — Sociale Organisationen der Gegenwart Bd. 7. Halberstadt H. Meyer, 1929.

A *Grünfeld* szerkesztésében megjelenő „Sociale Organisation der Gegenwart“ című sorozat a francia közgazdaságtudomány nesztorának, *Gidének* a szövetkezeti ügy szolgálatában álló előadásait és beszédeit* teszi a „Der Kooperatismus“ című könyv kiadásával a németül olvasóknak hozzáférhetővé. A munka címe programot jelez és valóban ezt is ad *Gide* munkája, mely kifejtji a nemzetközi szövetkezeti mozgalomnak szinte világnézetté kikristályosodott gazdasági programját. A fenti gyűjteményben összefoglalt „conférences“-oknak legnagyobb része nem mai keletű. Vannak benne még a 80—90-es évek tájáról valók is. Ez a körülmény azonban korántsem jelenti azt, mintha az, amit *Gide* előad, már elévült volna. Sőt éppen ellenkezőleg! Jövendőlései nagyrészt beteljesültek, s ez most, amikor műve friss veretet kapott, jóleső elégtétellel tölti el azután a sok gáncs után, amit akkoriban, amikor ezeket a beszédeket elmondotta, el kellett szenvednie.

Azok az eszmék, amelyeket a század végén a „Verein für Sozialpolitik“ vetett fel és amelyek az intézményes szociálpolitika nekilendülését jelzik, nem maradhattak hatás nélkül Franciaországban sem. Anélkül, hogy tanítása propagandisztikus szint jöltene, *Gide* már a nyolcvanas években küzd a kommunizmus ellen és cáfolja a marxizmust. Nézete szerint a munkásosztályt a kollektivismusra reá kell nevelni és elhamarkodott minden erőszakos lépés addig, amíg a munkásságnak nincsen meg a tőkével való bánitudáshoz szükséges műveltsége. A tőke ugyanis nemcsak pénzt és javakat, hanem művelt-

* *Le cooperatisme.* Conférence de Propagande. Recueil Sirey, Paris, 1929—350. p.

séget és tudást is jelent. Hiába venné a munkásság kezébe egy szép napon a tökélet, ha azzal bánni nem tudna, az egész „forradalom” sikerét veszélyeztetné. A szövetkezés lehet csak az, amely a munkásosztályt a forradalom nagy áldozataitól megóvjja és részére amannak előnyeit biztosítja. Ez a tökének és termelési eszközöknek takarékoság útján való kisajátítása folytan válik lehetővé. A takarékoságot viszont csak a fogyasztáson lehet elkezdni.

Bizonyos, hogy a mai gazdasági rendszerben a fogyasztó az, aki a legmostohább elbánásban részesül. Ez a mostoha sors először is a legszegényebb osztályt, a munkásosztályt sújtja, amelynek jóléte éppen elég ahhoz, hogy magát nagy nehezen fenntartsa. Eppen ezért kell Gide szerint a fogyasztókat megszervezni, hogy olcsó termékekhez jutva, a nagy cél érdekében megtakarításokat eszközölve, még abból a kicsiből is, ami a nemzeti jólétekből ennek a par excellence fogyasztói rétegnek kijut, félre lehessen tenni. Ehhez összetartásra és nagy összefogásra lenne szükség, mert a fogyasztók szervezetlensége az oka annak, hogy a velük szemben álló termelők rovásukra a piacokon oly nagy eredményeket érnek el. Pedig micsoda hatalom nyugszik a fogyasztók kezében! Akaratukkal a termelés irányát lehetne megváltoztatni, új iparágakat lehetne létesíteni, még a Szaharát is datolyaerdővé lehetne varázsolni. *Sieyès* szavát ragadja meg, aki a Directoire-ban minden hatalmat az új tiers état-ra akart ruházni. Eppogy kérdezi Gide is: „Que sont les consommateurs? Rien. Que doivent-ils être: tout.” A kooperatizmus ebben a beállításban utópiának tűnik fel. Azóta azonban, hogy e konferenciák elhangzottak, máris jelentékeny eredményeket mutathat fel, ami bizonyítja, hogy mennyire nem hiu álomkép a programja. Franciaországban a háború után megalakulnak a fogyasztók szervezetei. A C.G.C. (Confédération des Consommateurs) az összes nagyobb társadalmi alakulatokat magában foglalja: a frontharcosokét, a volt hadifoglyokét stb. Hadjáratot indítottak a drágaság letörésére és anélkül, hogy programjukat e helyen ismertetnénk, minden tulzás nélkül megállapíthatjuk, hogy szindikátusuk méltán képezi ellenlbasát a nagyipari koncentrációknak.

A fogyasztók, a gazdasági élet mostohagyermekéi érdekét *Bastiat* óta senki sem domborította oly szépen ki és a szolidaritás eszméjét senki nem foglalta oly világos és mindenkitől érthető rendszerbe, mint Gide. A szolidaritásban látja a gazdasági élet legeszményibb céljainak kiteljesülését. A szolidaritáshoz a fentebb érintett módon jut el az emberi társadalom, nevezetesen a szövetkezés útján, amely az egymásrautaltságnak, a mutualitásnak legpregnansabb felismerése. Gide szolidaritása azonban nemcsak gazdasági doktrina, nemcsak út a nagy tömegek boldogulása felé, hanem az öntudatos, a testvéri szeretettől áthatott ember legfőbb erkölcsi kötelessége is. A szolidaritásban a keresztyénség alapdogmáját véli megtalálni és az ígében, hogy Krisztusban mindenki egy testvér, a szolidaritás alap-törvényét pillantja meg. A szolidaritásnak szerinte három megnevezése van: 1. a „solidarité du fait”, 2. a „solidarité coercitive” és 3. a „solidarité spontanée”. Az első esetben az emberi együttműködés a társadalmi evolúció természetes eredménye, pl. a munkamegosztás. A másodikban, a differenciálódottság fejlettebb formáiban, mint például a középkori korporációkban, a szolidaritás kényszer útján valósul meg. Míg mai napság, a társulás fejlett formái mellett

csakis az önkéntes, a szövetkezés útján megvalósított társulás és összeműködés képzelhető el. Azzal, hogy a szövetkezetek a termelőt egyuttal fogyasztóvá, s az adókat hitelezővé teszik és őket egy intézmény keretébe illesztik, kiküszöbölik a gazdasági ellentéteket. Itt a francia termelő- és hitelszövetkezetek nagyszerű tevékenységéből vett példákra hivatkozik, amelyek a megértésnek és a kölcsönösség tudatának tényleg kiváló mintaképeit szolgáltatják. A vállalkozói nyereségről és a szabadversenyről elmondott fejtegetései nemcsak kánonjai a szövetkezés elméletének, hanem egyuttal a gazdasági elméletnek gyakorlati elméjével megrögzített klasszikus értékű fejezetei.

Csikay Pál.

P. Einzig: International Gold Movements. Macmillan and Co. Limited, London. 1929. VIII. + 114 o.

E kis könyv széles közgazdasági perspektíva alkalmazása mellett és elsősorban a háború utáni viszonyok szem előtt tartásával tárgyalja a nemzetközi aranyozgalmakat és az azokkal összefüggő problémákat. A könyv értékét nagy mértékben fokozza, hogy írója, aki a „The Financial News“ és a „The Banker“ külföldi kiadója és a birodalmi intézet „Gold Advisory Committee“-jének tagja, a téma gyakorlati és elméleti oldalát egyaránt ismeri és a könyv összeállításánál szerencsés kézzel válogatja össze azt az anyagot, amely leginkább érdekelheti az olvasót. Szerző egyébként a könyv anyagának egy részét az „Economic Journal“-ban megjelent cikkeiben már közölte.

A könyv érdekesen világítja meg, hogy a nemzetközi aranyozgalmak milyen különböző természetű tranzakciókat takarnak. A tisztán adminisztratív természetű aranyozgalmaktól eltekintve (ezek azok az aranyozgalmak, amelyeknél az arany helyválttatása nem jelent egyuttal tulajdonosváltást, pl. ha egy jegybank külföldi aranyletéteit hazaszállítja), az aranyozgalmakat két főcsoportra osztja: kereskedelmi tranzakciókra és speciális tranzakciókra. Az előbbi csoportba sorozza azokat az aranyszállítmányokat, amelyek főleg közvetlen nyereségszerzés céljából történnek, míg a második csoportnál nem a közvetlen nyereségszerzés, hanem valami speciális indítók a mozgató. A kereskedelmi tranzakciók legfontosabb kategóriái a következők: 1. a termelő országokból a természetes piacra eladás céljából történő aranyküldések; 2. a piacokról a fogyasztókhoz menő (ipari és kereskedelmi célokat szolgáló) szállítványok; 3. nemzetközi fizetések teljesítését célzó szállítványok; 4. arbitrage-üzletekkel kapcsolatos aranyszállítványok. A fizetés céljából történő aranyküldés és az arbitrage-zsal kapcsolatos aranyszállítás előfeltételei nem azonosak. A külföldi fizetésnek aranyküldés útján való teljesítése már akkor előnyt jelenthet, amidőn a devizaárfolyam még az arbitrage-üzletek rentabilitásának kezdetét jelző aranypontokon belül mozog.

A speciális tranzakciók legtöbbször mint a jegybankoknak az aranykészlet növelését célzó közvetlen külföldi aranyvásárlásai, avagy devizaszerzés céljából történő külföldi aranyeladásai jelentkeznek. Általában ma a speciális tranzakciók jelentősége sokkal nagyobb, mint régen. A háború előtt a jegybankok általában tartózkodtak a közvetlen külföldi aranyvásárlástól vagy eladástól és ha aranykészletüket növelni vagy csökkenteni akarták, akkor kamatlábpolitikájukkal — néha emellett egyéb intézkedésekkel is — igye-

keztek céljuknak megfelelő kereskedelmi tranzakciókat (3. és 4. alatti tranzakciók) előidézni. Ma a közvetlen vásárlások és eladások vannak előtérben. — A speciális tranzakcióknak egyéb okaik is lehetnek. Így a francia jegybank 1927. évi angliai és amerikai aranyvásárlásainak kimondott célja az volt, hogy főleg Londonban pénzszerzésre idézzenek elő és ezáltal a külföld frankvásárlásait megnehezítsék. Politikai okok is szerepet játszhatnak a speciális tranzakcióknál. Magánosok is eszközölhetnek ilyen tranzakciókat, amidőn a cél vagy az, hogy az aranyzállitmány köztudomásúvá váljék, vagy pedig az, hogy az aranyzállítás eszközlője kihasználhassa az aranyzállitmánynak a pénzpiacra, devizapiacra és értékpapirpiacra gyakorolt hatását.

A speciális tranzakciók a pénzügyi stabilitás szempontjából kevésbé kívánatosak, mert a devizaárfolyamok alakulásával nem állván összefüggésben, nem láthatók előre. Míg a kereskedelmi tranzakcióknak megvannak a maguk természetes korlátai azáltal, hogy a tranzakciók reakciót váltanak ki a devizaárfolyamoknál, addig a speciális tranzakcióknál ezek a korlátok teljesen hiányoznak. Ezzel szemben azok a tranzakciók, amelyeket a devizaárfolyamok váltanak ki (a fizetési célból történő és az arbitrage-üzlettel kapcsolatos aranyzállitmányok), rendkívül fontosak nemcsak a pénzrendszer, hanem az egész gazdasági rendszer szempontjából. Ezek azok a tranzakciók, amelyek arra tendálnak, hogy az aranyvaluta működésének automatikus jellegét biztosítsák. Ezek nemcsak a belföldi és nemzetközi diszharmóniák megszüntetésére hatnak ki, hanem elősegítik a gazdasági élet egyensúlyát veszélyeztető abnormális gazdasági folyamatok kiküszöbölését is.

Az aranymozgalmaknak a pénzügyi mechanizmus szempontjából ma nagyobb jelentőségük van, mint volt a háboru előtt azért, mert számos aranyvalutájú ország ma sokkal kisebb aranyfelesleggel dolgozik, aminek következtében ugyanaz az aranymozgalom ma nagyobb hatást vált ki, mint a háboru előtt. Továbbá az aranymozgalmak pszichológiai hatása is nagyobb ma és maguk az aranymozgalmak is nagyobbak, gyakoribbak és rendszertelenebbül fordulnak elő.

• Részletesen foglalkozik a könyv az aranypontokkal. Kimutatja, hogy az ezeket meghatározó tényezők ma sokkal nagyobb változásoknak vannak alávétve, mint a háboru előtt. Mindazonáltal az aranyvalutára való visszatérés óta általában a behozatali és kiviteli aranypontok közötti távolság szűkülése észlelhető. Részletes számításokat is közöl arra vonatkozóan, hogy a fontosabb relációkban miként alakulnak az aranypontok.

A háboruutáni és a háboruelőtti aranyvaluta közötti különbségekkel foglalkozva a könyv rámutat arra, hogy a háboruutáni aranyvaluta nem ismeri az aranymozgalmaknak olyanmértvű szabadságát, aminő a háboru előtt létezett. A háboruutáni aranyvaluta gyenge palánta volt és ezért különböző korlátozó intézkedésekkel kellett védeni. Az aranyvalutára visszatért államok közül számosan nem állították vissza a teljes aranybehozatali és aranykiviteli szabadságot. Így Svédország továbbra is fenntartotta az aranybehozatali korlátozásokat, míg más államok — pl. Hollandia és Dánia — az aranykivitel csak olyan országokba engedik meg, amelyekből az aranykivitel szabad. Kívánatos volna, ha ezt a reciprocitási elvet valamennyi állam elfogadná. Egy másik olyan korlátozó elv, amely

az utóbbi években kifejlődött, az, hogy egyik jegybank a másiktól csak ez utóbbi beleegyezésével vásárolhat aranyat. Ez az elv sincsen még általánosan elismerve, a jegybankok kooperációjának főcélja éppen az, hogy ennek általános elfogadását biztosítsa. Ebből a célból kívánatos volna egy nyilvános nemzetközi konferencia tartása, amelyen pártatlan szakértők vizsgálnák meg az egyes jegybankok aranyigényeit és tervet dolgoznának ki az aranykereslet szabályozására. Ugyanez a konferencia megkísérelhetné kodifikálni azokat a szabályokat, amelyek mellett a háboruutáni aranyvaluta működik.

Az aranyozgalmaknál bekövetkezett változások, különösen pedig a speciális aranytranzakciók nagy jelentőségre emelkedése következtében, ma a jegybankoknak az aranyozgalmakkal szemben más magatartást kell tanúsítaniuk, mint a háboru előtt. A háboru előtt az aranyozgalmakat többnyire természetes okok idézték elő, amelyek maguk is a nem kívánatos gazdasági folyamatok megakadályozásának irányában hatottak, ezért a jegybankoknak nem kellett egyebet tenni, mint aranykészletüket a tulságos csökkenéstől vagy tulságos emelkedéstől megvédeni. Ma ellenben nézniük kell azt, hogy az aranyozgalmat milyen tranzakciók idézték elő. A gazdasági tényezők által a devizaárfolyamok útján előidézett aranyozgalmakkal szemben ma is a háboruelőtti politikát kell követniük, ellenben a speciális tranzakciókkal kapcsolatos aranyozgalmaknál ez a politika nem alkalmazható. Miután ez utóbbiak a jegybankpolitika normális eszközeivel nem akadályozhatók meg, helyesebb ezeknek a gazdasági életre gyakorolt hatását abnormális eszközök igénybevételével ellensúlyozni. Például ha a Bank of England aranykészletének csökkenését speciális tranzakciók okozták, úgy a kamatlábemelés helyett helyesebb az aranyfedezet nélkül kibocsátható jegykontingens, az u. n. fiduciary issue felemelése.

Az aranyozgalmak csökkentésére, különösen pedig a nemzetközi arany-clearing létesítésére irányuló törekvések elbírálásánál szerző szerint tisztázni kell, hogy a jegybankok aranykészleteinek változásait, avagy az aranynek egyik helyről más helyre való tényleges elszállítását akarják-e korlátozni. Azok, akik az aranyozgalmakat csökkenteni kívánják, rendszerint nem a jegybankok aranykészleteinek fluktuálására gondolnak, hanem a tényleges aranyszállításokra, amelyeket azért helytelenítenek, mert szükségtelen kiadásokat idéznek elő. Egy nemzetközi arany-clearing létesítése ezt a célt szolgálná. Szerző szerint a nemzetközi arany-clearing a költségek megtakarításán kívül egyéb előnyt nem jelentene. Egyedül ezért pedig aligha volna érdemes megcsinálni, mert az egész világ nemzetközi aranyszállítmányainak költsége évenként néhány 100.000 £-nál többet nem tesz ki. E költségeknek nagy része különben is a kamatveszteségre esik, ami közgazdasági szempontból nézve csak fiktív veszteség. Ezzel szemben kívánatos volna, ha a jegybankok a devizaárfolyamok szabályozásával csökkentenék az aranyozgalmakat, mert ilyen módon az aranykészletek változásait is csökkentenék.

A könyv különösen az angliai aranyozgalmakra vonatkozóan részletes statisztikai adatokat is közöl és egy külön fejezetben tárgyalja az aranyozgalmakra vonatkozó statisztikai adatgyűjés hiányait.

Judik József.

Dr. Peter Waller: Probleme der deutschen chemischen Industrie.
H. Mayer, Halberstadt, 1928. — 238 l.

A könyv egy, a hamburgi egyetem jogi és államtudományi fakultásán készült dissertációt tartalmaz, amely a hatalmas német vegyi ipar szerkezetével, felépítésével és gazdasági problémáival ismerteti meg bennünket. A tárgyat két oldalról világítja meg: először organizatorius szempontból bírálja vállalatonként a német vegyipart, majd pedig sorra veszi az egyes iparágak gazdasági problémáit és ezeket igyekszik megfejteni.

A munka a világ legnagyobb vegyipari vállalatának, az I. G. Farbenindustrie A. G. ismertetésével kezdődik. A szerző végigvezet bennünket a vállalat keletkezésének és fejlődésének összes etapjain. Részletesen ismerteti az ezt az összeolvadást előidéző Duisburg-féle emlékiratot, mely egy „regionálisan decentralizált centralizáció”-t igyekezett megvalósítani. Ennek a centralizációnak létrejötte nagy mértékben befolyásolta az egész világ vegyiparát és a háború súlyos sarcai sem tudták a hatalmát megtörni. Az egyesülés előnyeit és hátrányait a könyv oly ügyesen ismerteti, hogy csekély általánosítással minden iparágra érvényesek. De *Waller* tovább vizsgálja a fejlődést, expanziót, megkeresi ennek rugóit és ezekből igyekszik következtetést vonni a jövőre. Majd megismertet bennünket az I. G. működésével. Ezt is két oldalról boncolja, egyrészt a nyersanyagfogyasztást, másrészt a késztermékeket vizsgálja. Ugy az itt, mint a pénzügyi strukturát tárgyaló fejezetben közölt adatok utalnak arra a hatalmas erőre, amit ez a vállalat képvisel. Ez és a racionális vezetés teszi lehetővé az I. G. számára azt, hogy minél több és több vállalatot sikerül érdekkörébe vonnia. Az újabb törekvés arra irányult, hogy a fuziót a gyógyszerüzemekre is kiterjesszék, amire a vertikális kiépítés szempontjából okvetlen szükség van.

Az önálló vegyi-vállalatokat a szerző iparágak szerint ismerteti. Az anorganikus vegyiparban nincs koncentráció, minthogy a nagyvállalatok tevékenysége egymástól pontosan elhatárolt. A falepárló iparban két nagy vállalat a kisebbeket teljesen beolvasztotta.

A továbbiakban a szerző arra a kérdésre keres feleletet, hogy a német vegyiparban ennek bonyolult volta ellenére, van-e, avagy lehetséges-e egységes termelési politika? (E célból itt iparágak szerint vizsgálja, a monopolizált festék- és robbanóanyagipart kivéve, az egyes alkalomra, vagy hosszabb időre szóló szerződéseket és egyesüléseket. A kérdésre végeredményben igennel felel, sőt a jövőben továbbfejlődést és nagyobb számú összeolvadást vár. A szerződés formáinak a vizsgálata megmutatja, hogy legnagyobb számban a kontingentáló, ár- és kondicionáló kartellek szerepelnek. A gyógyszeriparban ezek csak kis számot képviselnek, amennyiben ezen vállalatok nagyrészt magánvállalkozók kezeiben vannak. A legszorosabb egyesüléseket a szóda, műtrágya és kálisó iparban találjuk. Ezután a külföldi egyesüléseket vizsgálja a szerző annak megállapítása végett, hogy mily lehetőségei vannak a nemzetközi szerződéseknek.

A második rész a gazdasági problémákkal ismerteti meg bennünket. A kátránypiparnál főleg a világgazdasági kérdések foglalkoztatják a szerzőt. A fogyasztás csökkenése, a külföldi, főleg

svájci gyártmányok előnyomulása érdeklik. Legnagyobb részletességgel a légnitrogén és a szénleparló ipart tárgyalja, melyek jelenleg a legnagyobb aktualitással bírnak. Megtaláljuk a könyvben az egyes eljárások kritikai összehasonlításait, költségszámításait, melyek a rentabilitást világítják meg. A légsalétromgyártással kapcsolatban tárgyalja a műtrágyaipart is. Kiterjeszkedik a műtrágya és az agrártermékek árai közt lévő összefüggésekre; majd a német mezőgazdaság elmaradt produktívitésemelkedésének okait igyekszik kifürkészni. A szénleparlóipar eljárásai közül a Bergin-eljárást tartja leghasznosabbnak, amennyiben ez az olajáraknak 35—60%-kal való csökkenésénél is rentábilis marad. Nagyjelentőségű ezen iparág Németországra nézve, amennyiben a németek ma még csaknem kizárólag importált olajokkal kénytelenek dolgozni. A kénsavgyártásnál a kontakt-eljárásnak, a sósavnál az organikus anyagok melléktermékeként nyert sósavnak jósol nagy jövőt.

Peter Waller könyve minden dicséretet megérdemel. Alapos előtanulmánnyal és szakértelemmel készült. Az erősen bonyolult és sokoldalú ismereteket kívánó tárgyat világosan és oly kiváló rendszerességgel tárgyalja, hogy mindenki tanulsággal forgathatja a munkát. Számszerű adatok bőven szerepelnek és a szerző mindenütt megtalálja azokat az adatokat, melyek legjobban érdekelnek bennünket. Teljesen egységes alapon való feldolgozása a tárgynak nem sikerült, de nem is lehetséges, minthogy a vegyipar a gazdasági élet legkülönbözőbb pontjaiba kapcsolódik bele, amit a szerzőnek mindenütt követnie kellett. De még egy nagy tanulsága van a könyvnek: megismertet bennünket azzal a tervszerű munkával, amellyel Németország függetleníteni igyekszik magát a külföldtől. A Bayer-cementeljárás a pyrit-, a plasmochingyártás a chininbevétel leküzdésére, a szintetikus kámfor és metylalkohol, mind egy-egy darabja Németország újra feléledő gazdasági fölényének.

Bolberitz Károly.

Melly József dr.: Budapest rákhalandósága. Statisztikai Közlemények. (Szerkeszti: Illyefalvi I. Lajos dr.) 56. kötet, 1. szám. Budapest, 1928. 212. l.

A közegészségügyi közigazgatás működési irányát a statisztikának kell megszabnia és ugyancsak a statisztika nyújt módot a beavatkozás eredményességének elbírálására. Budapesten 1874-ben 190, 1926-ban pedig 1189 ember pusztult el rákban. Közérdekű feladatot teljesített tehát Melly, amikor Budapest rákproblémáját vizsgálat tárgyává tette.

A rák a rosszindulatú daganatokhoz tartozik; növekedési hajlama, mint minden daganaté, független a szervezet erőbeli állapotától. Előidézője még nem ismeretes. Valószínűleg az exogén és főleg az endogén tényezők egész sora szerepel előidézésében. A szociális és fizikális viszonyoktól független. A statisztika megcáfolja azt, hogy a rák az intelligens népcsoportok speciális betegsége. Nőknél gyakoribb, mint a férfiaknál. Mivel oka nem ismeretes, a megelőzés fegyverével alig küzdhetünk ellene. Gyógyítása az idejekorán végzett műtét, tehát nem feltétlenül halálos betegség. Operálás nélkül 2—3 év alatt okoz halált.

A rák elterjedtségéről legbiztosabb képet, főképp városban, a megbízható halottkémlés révén a haláloki statisztika (ad; megbetegedési statisztika nincs, mert a rák nem tartozik a bejelentésre kötelezett betegségek közé. A különböző évek abszolút halálozási számai azonban nem hasonlíthatók össze, mert ez idő alatt a lélekszám is növekedik (Budapest lakossága 1874 és 1925 között több mint háromszorosára emelkedett, de nem egyenletesen és ezért az egyes esztendők jelzőszámai sem vehetők össze). 1874—1875-ben Budapesten 100 haláleset közül 1.8-at okoz a rák, 1921—1925-ben pedig 6-ot. Látszólag tehát a rákos halálozások több mint háromszorosára emelkedtek. De csak látszólag, mert ez idő alatt az összhalálozás 41.3‰-ről 19.2‰-re (tehát 53.5 %kal) csökkent és így a rák okozta emelkedés jórészt relatív, főként annak tulajdonítható, hogy az egyéb halálozási okok (járványok) az orvostudomány fejlődése, a fizikai és szociális viszonyok javulása folytán csökkentek. E megállapítást támogatja, hogy ezer emberre kiszámítva a rák okozta halálozási index 0.76‰-ről 1.15‰-re, tehát csupán 51.3%-kal emelkedett, ez az emelkedés is részben a jobb észlelés/következménye. E mellett szól, hogy a könnyen diagnosztizálható méhrákok száma nem emelkedett szemben a nehezen diagnosztizálható gyomor- és bélrákkal.

A rák okozta halálozás Budapesten nagyobb, mint vidéken. 1925-ben Budapesten 1.18‰, míg az országos átlag 0.75‰. Oka ennek részben a laikus halottkémlés. Ezért látjuk azt, hogy a rákhalálozás emelkedése 1920 óta gyorsabb vidéken, mint Budapesten (vidéken 29.3%, Budapesten 11.3%), miután a vidéken rohamosabban javuló orvosi ellátás következtében a halálokok megállapítása pontosabb lett. A városok aránylag magas rákhalálozási arányszámát a korcsoport-eltolódás teljesen megmagyarázza. Városokban, főként Budapesten Trianon következtében sok a bevándorolt. Egyébként az emberi életkor is mindinkább meghosszabbodik és így egyre többen jutnak be a rák által fenyegetett (40 éven felüli) korba. Ha azonban a népesség magasabb korcsoportjainak gyarapodását tekintjük, akkor az tűnik elénk, hogy ha a rákhalandóság abszolút számokban emelkedik is, ez végeredményben a korosztályok eltolódása által van ellensúlyozva. Ilyen módon a statisztika számsorai között eltűnik a rettegett rákveszedelem. Nincs ok félelemre, nincs okunk az emberiséget megtizedelő új betegségtől tartani.

Melly felhasználja a tudomány legújabb megállapításait, de a használt fogalmakat meg is magyarázza és így könyvét nemcsak a szakember, hanem minden művelt ember haszonnal forgathatja.

Zuckermann Ferenc dr.

Melly József dr.: Budapest tuberkulózis halandósága. Statisztikai Közlemények (szerkeszti: Illyefalvi I. Lajos dr.) 57. kötet, 2. szám. Budapest, 1929. 485. l.

A születések csökkenése folytán passzivitással fenyegető népszaporodási mérlegünk aktívra tétele érdekében mindent meg kell tennünk a halálozási arányszám csökkentésére, elsősorban az ezt domináló tuberkulózis leküzdésére, amely több embert pusztít el, mint az összes heveny fertőző betegségek együttvéve.

A tuberkulózis a Koch-bacillus által előidézett idült lefolyású s lefolyásában nagy variabilitást mutató fertőző betegség, amely az

állatvilágban is otthonos. Az öröklés szerepe csekély: a fertőzött környezetből kiemelt gyermekek egészségesek maradnak. A kórokozók behatolása, ha az nem nagyon tömeges, nem jelent feltétlenül megbetegedést, mert a szervezet védekezik. A szervezet védőerejét főként a szociális viszonyok (táplálkozás, foglalkozás, lakás) befolyásolják. A tuberkulózis megelőzésében ezért fontosabb a szociális viszonyok javítása, mint a kórokozók behatolása elleni küzdelem. A tuberkulózis gyógyítható, de olyan gyógyeljárás, amely ezt a szociális viszonyoktól függetlenül tenné, nincs. A széles népréteg életstandardját kell javítani. A jövedelmek és a közszükségleti cikkek árai között mutatkozó viszonyt az államnak állandóan ellenőriznie kell, hogy az áraknak az általános vásárlóképesség fölé való emelkedése esetén megfelelő intézkedésekkel léphessen közbe és így a relatív lakás- vagy élelmiszerhiányt megakadályozza.

Budapest tuberkulózis halandósága csökkenő: 1874—1875-ben 8.39‰, 1921—1925-ben pedig 3.68‰, a javulás tehát 56.1%. Ha azonban a tuberkulózis-halandóságnak az összhalandóságban való szerepét nézzük, a javulás (20.3%-ról 19.1%-ra) csupán 5.8%, mert a halálozási index is csökkent ez idő alatt 41.3‰-ről 19.2‰-re (53.5%-kal); igaz viszont, hogy a diagnosztika fejlődése és az orvosi ellátás javulása folytán több eset kerül észlelésre. Budapest tuberkulózis-halandósága nagyobb, mint az országos átlag, mert a hevenyfertőző betegségek ellen bevált intézkedések (izolálás, fertőtlenítés) a tuberkulózis ellen nem használnak. Rontják az arányt az itt elhalt idegenek is. S végül szerepet játszik a masszív fertőzések gyakoribb lehetősége.

A tuberkulózis-halandóság tavasszal nagyobb a téli munkahiány okozta gazdasági leromlás folytán. A rapszódikusan változó időjárás nem oka a halandóság emelkedésének, mert ez nemcsak a tüdők, hanem az egyéb szervek tuberkulótikus megbetegedésénél is növekszik. A klimatikus tényezőknek általában kevés a befolyásuk: Svájcban aránylag magas, Hollandiában pedig aránylag alacsony a tuberkulózis-halandóság. Az iparosodásnak sem következménye a tuberkulózis-halandóság emelkedése, csupán annak kezdeti stádiumában. A foglalkozások közül főként azok hajlamosítanak tuberkulózisra, amelyek porfejlesztéssel járnak. Ezenfelül természetesen a munka neme és a munkafeltételek játszanak szerepet. A nők tuberkulótikus halálzásának arányszámai kevésbé csökkennek, mint a férfiaké. A gümőkór nincs egy zártabb korcsoporthoz kötve, de azért főként a munkaképes egyéneket pusztítja (a halálesetek 60%-a a 20—50 évekre esik) és a halálozás előtt hosszas (kb. 7 évi) munkaképtelenséget okoz.

Budapest tuberkulózis-halandósága nemcsak a nyugati kulturáلامokét, de a Balkán városokét is meghaladja. Hogy mit lehetne tenni e téren, azt legjobban mutatja, hogy Cleveland tuberkulózis halandósági arányszáma 1926-ban 0.9‰, míg Budapesté 2.8‰.

A szerző igen nagy (orvosi, jogi, statisztikai, közgazdasági) felkészültséggel rendelkezik és a helyes módszerrel összeállított statisztikai táblázatokból éles okfejtéssel vonja le következtetéseit.

Zuckermann Ferenc dr.

Havas Miksa: Régi irások aktuális közgazdasági kérdésekről. Közreadja a Pozsonyi Kereskedelmi Akadémia régi növendékeinek egyesülete. A Magyar Cobden-Szövetség kiadása, Budapest, 1929. 160. l.

Havas Miksa a magyar közgazdaságtani irodalomnak régi, érdemes munkása. Ebben a kötetben régi cikkeinek egy gyűjteményét bocsájtja újra közzé. Az előszóban, mintegy mentségül, öreg napjaira hivatkozik. Akik azonban a szerzőt személyesen ismerik s megfigyelik azt a fiatalos lelkesedést, mellyel még állandóan tevékenykedik, ezt a mentségét nem ismerhetik el jogosultnak: csupán meglepetéssel értesülnek, hogy H. legelső cikke immár több mint negyvenöt esztendője jelent meg.

Rövid, alkalomszerű cikkek és rövidebblélezetű tanulmányok vannak a kötetben egymás mellé fűzve. Témakör szerint hat csoportba vannak rendezve, amelyeknek gyűjtőcímei: 1. kereskedő, kereskedelem, 2. pénz és valuta, 3. életbiztosítás, nyugdíj, 4. pénzügyintézetek ellenőrzése, 5. szabadkereskedelem és pacifizmus, 6. megemlékezések.

Értékre nézve, persze, egyenesen a közreadott dolgozatok, de hogy első megjelenésük után ily hosszú idővel még mindig érdekesek, jó fényt vet átlagos értékükre. Már a tartalomjegyzék ismeretése is mutatja, hogy nem valamennyi cikk lép fel tudományos igényekkel. Különösen az első rész inkább publicisztikai, a kereskedő megbecsülésének kivívása érdekében megírt újságcikkek gyűjteménye. A második rész népszerű pénzügyi cikkeket közöl. Ezek közül, bár témája ma már nem tud érdekelni, a „valuta és agrarizmus“ című, a bimetallizmussal foglalkozó cikk a legjelesebb, „a pénz lelke“ című, Elster hasonló című könyvével foglalkozó tanulmány a legtudományosabb. A harmadik rész ismét inkább publicisztikai jellegű tanulmányokat közöl. Ezek közül „a nyugdíjalapok fedezete“ című az érdekesebb, mely amellet szál sikra, hogy a vállalati nyugdíjalapok a vállalatok egyéb vagyonától elkülöníttessenek

A negyedik részben közölt cikkekben sokkal azelőtt, hogy a Pénzügyi Központ megalakításának gondolata felmerült, a kötelező revízió megvalósításának érdekében szállt sikra s azt javasolta, hogy angol mintára nálunk is hozzák be a „chartered accountants“ intézményét.

Az ötödik rész tanulmányainak jelentős hányada Cobden Richárd tanításaival foglalkozik. Havas a szabadkereskedelemnek lelkes híve s Cobden fő eszménye. Az itt közölt dolgozatok közül a „Kossuth és Cobden“ című, valamint a „Tolsztoj: Háboru és Béke“ című a legbecsesebbek.

Az utolsó rész néhány a kereskedelmi szakoktatás terén érdekesen működött férfiuról írt megemlékezésen kívül Méhely Kálmánról, Matlekovits Sándorról és Glücklich Vilmárról közöl gyászoló sorokat.

Varga István.

Juhász Vince: A nemzetgazdaságtan alapvonalai. Grill Károly könyvkiadóvállalata, Budapest, 1929. 148 l.

Ez a kisterjedelmű kompendium a látszat szerint bizonyos igényekkel jelentkezik. Előkelő kiadónál, jó kivitelben jelent meg, s ami az ilyen jellegű könyveknél szokatlan, szerzőjét is megnevezi, aki „a jogtudományok és a bölcsélet-tudományok doktora“. A köny-

vecske futólagos áttekintése is meggyőz azonban arról, hogy e műnek aligha van tudományos célja, mert tudományos önállóságról egyáltalában nem tesz bizonyosságot. Elméleti vonatkozásokban szolgailag követi *Balás Károly* gondolatfűzését és fogalmazását. Ez külsőségekben is megnyilvánul. Így Balást tizenötször idézi, akin kívül még csak egyetlen gazdaságtudományi írót idéz, *Földes Bélát*, s azt is csak egyszer. A harmadik szerző, akit idézésre méltat, már nem tartozik a közgazdaságtan mivelői közé: ez *Angyal Pál*, akinek „A jogbölcészlet alaptételei“ c. könyve háromszor szerepel a jegyzetek között. A látszat amellett szól, hogy az idézetek elrendezése is ügyes célzatossággal történt. Ugyanis a *Földes*-idézet a legelső, a három *Angyal*-idézet a három utolsó, míg a *Balás*-idézetek közbül zárt egymásutánban helyezkednek el. Ez az elrendezés mindenesetre alkalmas arra, hogy a könyv kézbevevőjét félrevezesse, mert azt a látszatot kelti, hogy önálló tudományos kísérlettel állunk szemben, mikor pedig tényleg nincs másról szó, mint egy a *Balás*-féle tanyönyv alapján készült kompendiumról, melynek fő rendeltetése alighanem az, hogy az egyetemi hallgatóknak a *Balás*-féle nagyterjedelmű könyv helyett rövid kivonatot adjon a kezébe.

El kell ismerni, hogy egészében elég ügyesen készült ez a kivonat. Mint a legtöbb ilyenféle könyvben, ebben is van azonban néhány súlyos értelmetlenség. Így például, definíció-szerűen, a 10. lapon a következő áll: „A szükségleteknek a társadalomban való elterjedése a telítés...“ (amely) „lehet nagyobb vagy kisebb fokú“. „A telítés foka a szükségletek osztályozásának az alapja“ stb. stb.

A könyv értékelésének lényeges szempontja azonban az kell, hogy legyen: *Szabad egy tudományos könyvet ily szolgailag kivonatosolni? S ha szabad azt megtenni, helyes-e vajjon, hogy azt szabad?*

Csakis e kérdés felvetése indokolhatja meg, hogy itt e könyvet szóbahozzuk, mert ily kompendiumok nem tartoznak a tudományos irodalom körébe és így szemlerovatunkba sem. Azon az alapon, amelyen e „könyv“ készült, minden jobb végzett diák a professzorától tanultak alapján könyvet adhatna ki. Így azután könnyen válhatik valakiből „tudományos szerző“.

Varga István.

Folyóiratok szemléje.

Journal des Économistes.

88-ik évf. 1929 március.

E. P.: Le Comité des Experts. — R. J. Pierre: La Grande Bretagne en 1928. — Olivier Pichot: Le régime des parts de fondateur. — Martchenko: Les relations commerciales Franco-Soviétiques en 1928. A szovjet propagandalapja, a „Vie économique des Soviets“ által közölt adatok alapján elemzi a francia-orosz kereskedelmi forgalmat, melynek legfontosabb tétele a francia kőolajbehozatal Oroszországból. Szerző a francia-orosz kereskedelmi kapcsolatokon kívül vizsgálat tárgyává teszi röviden az általános orosz gazdasági helyzetet is. — *Georges de Nouvion: Les conflits du travail.* A munkaadók és munkások közötti konfliktusokkal kapcsolatos békéltető eljárásra vonatkozóan a francia parlament elé terjesztett javaslattal foglalkozik. A javaslat lényegében arra irányul, hogy előmozdítsa, hogy a felek a konfliktus kitörése előtt és után is a zöld asztalnál összeüljenek és így próbálják kiküszöbölni a felmerült nehézségeket. A javaslat szerint a tárgyalásokba a syndicatusok is bevonhatók volnának. Főleg a javaslathoz az a pontja az, mely Georges de Nouvion kritikáját kihívja. — *C. de Kownacki: Le développement en Pologne du Crédit Hypothécaire en Lettres des Gage. — E. Mireaux: Le contrôle du crédit.* Vizsgálja, hogy mi az oka annak, hogy az amerikai pénzpiac meglehetősen függetlenítette magát a F. R. B.-től és oda konkludál, hogy ez főleg az amerikai törvényhozás azon intézkedésének (par collection system) tudható be, mely a csekkforgalom rohamos növekedését idézte elő. Rámutat továbbá arra, hogy az F. R. S.-re vonatkozó törvényhozás is enged kibuvókat, nem beszélve a non-member bankokról, melyekre a F. R. B.-nak nincs kellő behatása. Végezetül a F. R. B. politikáját bírálja és azon véleményének ad kifejezést, hogy kamatlábemelés nem feltétlenül célravezető eszköz a tőzsdei spekuláció elleni küzdelemben.

1929 április.

Edouard Payen: Un débat financier. — R. J. Pierre: Le commerce extérieur des principaux pays en 1928. — L. G. Numile: Paris nouveau. — Georges de Nouvion: Les allocations familiales, obligatoires et généralisées. Franciaországban a munkaadók egy része „caisse de compensation“-okon keresztül családi pótlékot folyósít családfő-alkalmazottainak. G. de Nouvion híven a lap szelleméhez, mely a legnagyobb mértékben anti-etatista, élesen tiltakozik az említett családi pótléknak javasolt törvényhozási uton való kötelezővé tétele ellen. — *Truchy: Monument Yves-Guyot. — A. Barriol, J. Brochu et A. Bernard: Notes sur l'opération de conversion et de remboursement des obligations 6% 1926. — Olivier Pichot: Revue de l'Académie des Sciences morales et politiques. — X: La réforme monétaire en Roumanie. — Roberto Michels: Quelques aspects de la vie économique en Italie.* Főleg a Charta del Lavoro-val foglalkozik, melyet teljes egészében közöl. Szimpatizál azzal a törekvéssel, mely a termelő erőket organizálni és az állam felügyelete alá akarja helyezni. Így, bár az olasz kísérlet még nem fejeződött be, bizalommal néz a jövő elé.

1929 május.

Edouard Payen: La Grande Bretagne à la veille des élections. — *D. S. Gargas: Le monopole du commerce extérieur en Russie soviétique.* Az orosz szovjetköztársaság, mely irányítja az egész orosz termelést és részben a fogyasztást is, szükségszerűleg kontrollálni akarja a kivittelt és behozatalt is, ez pedig teljes mértékben csak monopólium útján lehetséges. A szovjet legfőbb törekvése, hogy a külkereskedelmi mértéket egyensúlyba hozza, drasztikus intézkedések következtében néhány év előtt sikerrel járt, mindenesetre az orosz fogyasztóközönségre, főleg a parasztságra rótt nagy áldozatok árán. — *Georges-Eugene Bertin: La vie administrative et sociale d'un arrondissement de Paris.* — *R. J. Pierre: Les Grands marchés du monde et les routes commerciales.* A külkereskedelemre vonatkozó legnagyobb részét 1928. évi statisztikai adatok egybevetését tartalmazza e cikk; szerző szerint nem lehet Európa, legalább is Nyugat- és Közép-Európa gazdasági hanyatlásáról beszélni. — *G. de Nouvion: Les Grandes Compagnies de chemins de fer en 1928.* — *K: La situation économique de la Pologne en 1928.* — *X: L'industrie en Lettonie.* — *André Siegfried: L'esprit et les méthodes de la production aux Etats-Unis.* Az Egyesült Államok prosperitásának két főtényezőjét szerző a tömegtermelés lehetőségében és egy pszichikai momentumban: az ország ifjúsága és természeti kincsekben való gazdagsága által előidézett optimizmusban látja. Egyes aggályos momentumokra is rámutat szerző az amerikai gazdasági életben. Figelemreméltónak tartja szerző azon körülményt, hogy bizonyos mennyiségben túl a tág értelemben vett termelési költségek nem csökkennek az előállított mennyiség növekedésével, amennyiben az eladási költségek olyan arányban növekednek, hogy több mint kompenzálják a szűkebb értelemben vett termelési költség csökkenését.

V. A.

Revue D'Économie Politique.

No. 1. Janvier—Février 1929.

Ed. Giscars d'Estaing: La politique de la dette publique. A francia stabilizáció második állomása az 1928 december 31-iki törvénnyel rendezett államadósságok törlesztése. Az államadósságok terén a konszolidáció és konverzió után a törlesztések szabályozása végleges megoldást jelent, amely előnyösen fogja éreztetni hatását a nemzeti gazdaságra. Az így törlesztésre kerülő összeg 1928 júliusában 105 milliárdot tett ki, amely egész jelentékeny szám, ha meggondoljuk, hogy az állandó adósság (dette perpétuelle) 101.745, a rövidlejáratu adósság 22 milliárdra tehető, a függő adósság pedig 45 milliárdra rug. A törvény a „Caisse d'amortissement de la dette publique”-et bizta meg a törlesztés lebonyolításával, amely intézmény már a Bons de la défense nationale liquidálását is intézi. — *Charles Gide: La C. G. C.* A gazdasági elmélet mai állásán elvitathatatlan tény az, hogy a fogyasztók érdekei a legkevésbé vannak megvédve abban a szabadversenyben, ahol mint piaci kereslet lépnek fel. Annak a meglátása, hogy ezen az állapoton segíteni kell, már régi keletű. A francia forradalom irányítói amaz igyekezetének ellenére, hogy a fogyasztók is befolyásos tényezők legyenek az áralakulásban, ennek a kívánságnak megvalósítása az 1910-iki „vajforradalom”-ig nem sikerült. Ekkor azonban a fogyasztók első szervezkedése sok tekintetben már pozitív eredményeket mutat fel. A gazdasági iskolák közül a liberálisok voltak azok, akik a fogyasztók érdekeit leginkább szívükön viselték. A szabadkereskedelem és vámmentesség alakítanak ki a fogyasztók részére a legjutányosabb és legméltányosabb árat. Ez a célja a „Confédération Générale des Consommateurs”-nek, ahol meglep a katonás, szinte a fasisztákra emlékeztető fegyelem. A tagok közül azokat, akiknek működése, vagy

magaviselete nem felel meg az egyesület céljainak, az igazgató egyszerűen kizárhatja. De mi volt az oka, hogy a fogyasztók megszervezése mindaddig nem sikerült? Gide a szolidaritás hiányát hozza fel okul, mint ami a szövetkezést annyira megnehezíti. Kár azonban, hogy nem domborítja ki eléggé azon tényt, hogy a mai profitéhes világban az emberek figyelme legnagyobb részét nem a fogyasztási, hanem a kereseti oldalra van központosítva. Lehet, hogy éppen ezért csoportosulnak a fenti szövetkezés égisze alatt az u. n. „csakis” fogyasztók, ahol tudniillik a fogyasztási elem a tulnyomó. Az egyesület programjából a következő pontokat emeljük ki: 1. Fogyasztási Statisztikai Hivatal létesítése. 2. A fogyasztók szindikalizálása a termelés befolyása érdekében. Ez lenne a nagyipari szindikátusok *contrepartie*-ja. 3. Helyes közellátási politika kezdeményezése (sztrájkok megakadályozása, beleszólás a városi üzemek szolgáltatásainak, viz, gáz, villany stb. áralakulásába). Az egyesület megalakulása komoly lépés a „fogyasztók uralma” felé, amelynek a gazdasági szakirodalomban eddig oly kevés szószólója akadt, amelynek azonban éppen Gide oly lankadatlan harcosa. — *Henri See: Les cadres d'une histoire économique de la France dans ses relations avec l'histoire générale et la science économique.* A modern gazdaságtörténésznek arra kell törekednie, hogy ne veszítse el sem a történelemhez, sem a gazdaságtanhoz fűzött fonalat azzal, hogy talán egyik, vagy másik vonatkozásban jobban elmélyül. Ugyanakkor, amikor az idő tényezőjére helyez sulyt, nem szabad azt annyira hangsúlyoznia, hogy a gazdaságtan politikai, vagy államtudományi jellege háttérbe szoruljon. A cikk vázlatot ad Franciaország történetéből, ahol a gazdaságtörténész szempontjából mindegyik korszakot külön-külön jellemez. Szerinte nem szabad elhanyagolni az egyes kimagasló személyiségeket sem, akik korokra félreismerhetetlenül nyomják reá egyéniségük bélyegét. — *Henry Puyanne: Le marché monétaire anglais en 1928.* — *Maurice Bérard: Le régime monétaire lybano-syrien.* — *Octave Festy: Les États-Unis vont-ils devenir pays importateur de viande?* — *Henri Noyelle: A propos de la crise doctrinale du socialisme.* A doktrinér szocializmus válságának legfőbb oka, nézete szerint, ott keresendő, hogy már az epigonok óta is a gazdasági élet nagy változásokon ment keresztül. Különösen a freudizmus és pszichoanalízis tudományunkra való hatásával foglalkozik és arra a következtetésre jut, hogy az önértékelésnek (autoevaluation) a munkástömegekben való kifejlődése nagyban elősegíti azt az elégedetlenséget, amely a kapitalista rendszer egyik legsötétebb árnyoldala. Ma, amikor nem a feudalizmus kötöttsége, hanem a javaknak szolgálatok arányában való elosztása az, ami a jövedelemeloszlás alapja, különösen fontos a szocializmus elvi szempontjainak revízió alá vétele és azoknak a magas kapitalizmus formáihoz való illesztése. Szerző szerint ez új szocializmus célkitűzései azonosak a „keresztyén forradalom”-éval. E merész megállapítás igazolását részletesen kifejti. — *Willem L. Walk: Les équations de Walras et de Cassel et la théorie de la productivité marginale.* Tagadhatatlan, mint arra utjabban Schumpeter reámutat, hogy a matematika mindig nagyobb és nagyobb tért hódít tudományunkban, úgyhogy maoholnap már nem lehet az elmélethez matematikai alaposág nélkül hozzászólni. Cikkirő arra a következtetésre jut, hogy az általa felállított gyártási-egyenlet (équation de fabrication), amely a termelési költségek helyettesíthetőségének elvén épül fel, pótolja a határhaszonelméletnek a határtermelékenységről alkotott fogalmát.

No. 2. Mars—Avril 1929.

Bertrand Nogaro: De quelques principes directeurs de la fiscalité moderne. Az államháztartástan egyik legkiválóbb szakférfia, volt pénzügyminiszter élelméjű tanulmányban mutatja ki az egyenes és

közvetett adózás előnyeit és hátrányait. Behozza a pénzügytanba az „incidence“ fogalmát, ezzel a geometriából átvett szóval fejezve ki azt, hogy az adózót mily „szög“ alatt, vagyis mily pillanatban és mennyire érzékenyen sújtja egy-egy adónem. Más elbírálás alá kell, hogy kerüljenek ebből, valamint az átháríthatóság szempontjából a földművelők és más és más alá az ipari termelők. Míg amott az agrártermékek piacán a kínálat legnagyobb részben „kivülről jött“, vagyis kialakult árakkal áll szemben s nincsen még a lehetőség arra, hogy az adót a vevőre hárítsa át, addig az ipari termékek piacán megfordított a helyzet. Ott nincs meg az áralakulásnak a hausse és baisse által szabályozott lengő mozgása s minden árban bizonyos százaléknyi nyereség már az önköltséghez van kalkulálva. Az adóviselés szempontjából a helyes adópolitika foglalkozási csoportok felállítását kívánja meg. Cikkiró az egyenes adók mellett tör lándzsát és hangsúlyozza, hogy a modern adórendszernek ezt kellene kiépítenie és egyéniesítenie. — *Christian Lazard: Un puissant moyen de financement anglo-saxon: L'investment trust.* — *Roger Nathan: Le financement de la consommation.* Az Amerikában is annyira divatos részletügyekkel foglalkozik, ismertetve azoknak lebonyolítását. Különösen népszerű ez az eladási mód az autókereskedelemben. Leírja az ily ügyletek eredetét, majd az azokat jelenleg lebonyolító „finance-companies“-kal ismerteti meg. — *Guillaume de Tarde: Les débuts de l'assurance-crédit à l'exportation.* — *Louis Pommery: Le marché de Paris et les acceptations en banque.* — *Giorgio Mortara: La vie économique en Italie.* — *Louis Baudin: Les inquiétudes des banquiers anglais.* — *René Gonnard: Économie nationale et économie internationale.*

Cs. P.

Zeitschrift für Nationalökonomie.

I. kötet, 1. szám.

Mayer, Hans: Zur Einführung. Ez az újonnan megindított folyóirat a megszűnt és valamikor Böhm-Bawerk által szerkesztett „Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung“ utódja. Az új folyóirat szerkesztői Hans Mayer bécsi egyetemi tanár, Richard Reisch, az Osztrák Nemzeti Bank elnöke és Richard Schüller, az osztrák kancellári hivatal osztályfőnöke. Az új folyóirat a tiszta közgazdasági elmélet művelését tűzte ki céljául. Munkatársai nem csupán németek, hanem külföldiek is lesznek. — *Roche-Agussol, M.: Psychologische Ökonomie in Frankreich.* — *Haberler, Gottfried: Kritische Bemerkungen zu Gottls methodologischen Schriften.* Gottl zavarosságainak kimutatása és munkásságának igen elítélő bírálata. — *Fanno, Marco: Die Elastizität der Nachfrage nach Ersatzgütern.* Alfred Marshall kidolgozta a kereslet elaszticitásának a fogalmát, megkonstruálta továbbá a matematikai formuláját is, még pedig úgy arra az esetre, amikor a valamely jószág iránti kereslet alakulása kizárólag annak árától függ, mint arra az esetre is, amikor komplementáris javak iránti kereslettel állunk szemben. Nem foglalkozott azonban a pótvjavak (Ersatzgüter) kérdésével. F. épp az ezen pótvjavak iránti kereslet alakulásának törvényeit tárja fel, megvizsgálja ezen kereslet elaszticitását és megállapításainak megfelelő matematikai formulát konstruál. — *Liefmann, Robert: Das Geldertragsstreben als Organisationsprinzip des Tauschverkehrs.* L. bírálóival, elsősorban Zwiedineck-kel, Amonn-nal, Oppenheimer-rel, Lampe-val stb. polemizál és szemükre veti, hogy tanításait nem értették meg. Valamennyiüknek hibája az, hogy túlságosan materialisták s hogy a jószághozadék és a pénzhozadék fogalmait összekeverik. — *Birck, L. V.: Kalkulationen und Preisberechnungsmethoden.* Az önköltségszámítás mindig igen bonyolult feladat, miután a konstans és a változó költségek arányát nehéz megállapítani. Külö-

nösen nehéz ennek a feladatnak a megoldása különbözőféle javak együttes, összefüggő termelésénél („joint production“). Az e téren fennálló nehézségeket a vasuti üzletvitel példáján mutatja be s kimutatja, hogy a közgazdaság érdeke gyakran megköveteli azt, hogy azonos szolgáltatásért különböző egyénektől különböző ár követeltessék. — *Bilimovic, Alexander: Irving Fishers statistische Methode für die Bemessung des Grenznutzens.* Kimutatja, hogy Fisher vonatkozó formulái tévesek. — *Rosenstein-Rodan, P. N.: Das Zeitmoment in der mathematischen Theorie des wirtschaftlichen Gleichgewichts.* A kereslet és kínálat automatikus kiegyenlítődésének elmélete arra az alapvető feltevésre épül fel, hogy valamennyi gazdasági jelenség egy (még pedig azonos) időegységben zajlik le. Miután azonban ez a feltevés nem helytálló, a vonatkozó egyenletrendszeret idő-koefficiensekkel ki kell egészíteni.

I. kötet, 2. szám.

Reisch, Richard: Rückwirkungen der Börsenspekulation auf den Kreditmarkt. R. Cassellel polemizál, aki, ismeretesen, azt állítja, hogy az értéktőzsde a közgazdaságtól sohasem von el tőkét. Cassel okfejtése, ismeretesen, a következő: 1. Ha egy új részvényvásárló jelentkezik, úgy az általa részvényvásárlás céljaira felhasznált tőkét a részvények eladói kapják meg, akik azt csak a tőzsdén kívül használhatják fel — a gazdasági élet rendelkezésére álló tőkemennyiség tehát nem változik meg. 2. A tőzsdei értékek forgalom nélküli árfolyamemelkedése ugyancsak nem von el tőkét a gazdasági élettől. 3. Új részvények kibocsájtása ujonnan megtakarított összegeket visz a tőzsdére, miután azonban a részvények kibocsájtói ezeket az összegeket felhasználják, ezek is visszajutnak a gazdasági életbe és ezért tőkeelvonásról ebben az esetben sem lehet szó. Reisch ezt a gondolatmenetet számos érveléssel cáfolja meg. Utal arra, hogy Cassel első érve tekintettel az idő-momentumra. Lehetséges ugyanis, hogy a részvényeket eladó tőzsdés a kapott összeget újból részvények vásárlására fordítja stb., amikor is igen sokáig tarthat, míg a tőzsde által elvont pénztőke ismét a gazdasági élet rendelkezésére kerül. Ugyancsak téves azt hinni, hogy a tőzsdén csak új megtakarítások játszanak szerepet. Ellenkezőleg. A főjelentősége az ujonnan kreált hiteleknek van, ami veszélymomentumot rejt magában. Cassel tanítása egy ponton súlyos ellentmondásba jut. Cassel szerint a bankok megalkotják a tőzsde által szükséges fizetőeszköz-mennyiséget s ugyanakkor azt is mondja, hogy ebből az következik, hogy ezáltal és ennek következtében a gazdasági életnek fizetőeszközökkel való ellátottsága nem változott meg. Ez az utóbbi azonban csak akkor lehetséges, ha a tőzsde mégis csak elvon tőkéket a közgazdaságtól, mert ha ezt nem tenné, úgy a tőzsde számára megalkotott új fizetőeszköz-mennyiség fokozná a gazdasági életben cirkuláló pénztőke mennyiségét. — *Ricci, Umberto: Das Sparen in der Individualwirtschaft.* A közgazdasági takarékoság mértéke függ az egyéni takarékoság alakulásától, miután az utóbbiak összege. Az egyéni takarékoság alakulása a határhaszonelmélet kereslet-kínálat beállítása segítségével fogható fel, amelynek levezetését Ricci matematikai formulák segítségével nyújtja. — *Heydel, Adam: Zur Problematik des Begriffes der Produktivität.* Produktivitás alatt az emberiség jólétszaporulatát kell érteni. Ez az abszolút produktivitás fogalma. Eme fogalom mellett jogosultsággal bír a relatív produktivitás fogalma is, mely ugyanezt nem az emberiségre, hanem valamely egyénre vagy szűkebb embercsoportra vonatkoztatja. Ezen alapvető tétel alkalmazásából több figyelemreméltó következtetés vonható le. 1. A monopolár a monopolista számára közvetlenül produktív, de produktív a monopolistával kapcsolatban álló csoport szempontjából is, ha a monopólium fogyasztói egy másik csoporthoz tar-

toznak. Az egész emberiség szempontjából a monopólium inproduktív. 2. Ha az időmomentumra is figyelemmel vagyunk, úgy a pillanatnyi érdek tulságos érvényre jutása rablógazdálkodáshoz s a lassu-fejlődésű gazdasági ágak háttérbeszorításához vezet. 3. A fogyasztás annál produktívabb, mennél takarékosabb, addig a határig, amíg az az emberi munkaerő épségben tartását nem veszélyezteti. — *Bayer, Hans: Behaviorismus und die psychologischen Grundlagen der österreichischen Schule.* B. szerint a behaviorizmus alig nyújt valamit a közgazdának. Az osztrák határhaszonelméletet nem pótolja. — *Aftalion, A.: Die jüngste Geschichte des Wechselkurses in Frankreich und die psychologische Wechselkursstheorie.* A papirvaluta váltóárfolyam-ingadozásainak kétféle magyarázata van. Az egyik szerint a váltóárfolyam a fizetési mérleg alakulásától függ. A másik elmélet szerint a papirpénzforgalom nagysága a döntő tényező, mely felfogás az u. n. vásárlóerőparitás-elméletnek is az alapját képezi. Az 1915—1922. évek közötti francia pénzelmélet mindkét elmélet igazolására alkalmas. Az 1922—1927. évek váltóárfolyamalakulását azonban ezen elméletek egyike sem igazolhatja, miután merőben pszichológiai tényezők hatása jutott tulsulyra. A váltóárfolyam helyes elméletének mindhárom említett tényezőt figyelembe kell vennie. Ez a határhaszonelméletnek erre a területre való alkalmazása révén érhető el. — *Degenfeld-Schönburg, Ferdinand: Volkswirtschaft und Volkswirt.* A gyakorlati gazdasági élet mindnagyobb mértékben van az elméletileg is képzett közgazda munkájára ráutalva. — *Kaufmann, Felix: Soziale Kollektiva.* K. azt próbálja bemutatni, miként keletkeznek a magasabbrendű társadalmi összességek fogalmai. — *Vleugels, Wilhelm: Volkswirtschaftslehre als Wirtschaftslehre. Bemerkungen zu Alfred Amonns „Grundzügen der Volkswohlstandslehre“.* V. I.

Magyar Közgazdasági Társaság.

Felolvasó ülések.

Október 4-én *Heller Farkas* elnöklete alatt a boroszlói egyetemi tanárok budapesti látogatása alkalmával rendezett német tudományos hét keretében *dr. phil. dr. jur. h. c. Hermann Freymark*, a boroszlói kereskedelmi és ipakamara első syndikusa, tartott előadást: „Wege und Mittel der Mitteleuropäischen Handelspolitik“ címen. Előadását, amelynek meghallgatására a magyar gazdasági élet és tudomány képviselői rendkívül nagy számban jelentek meg ülésiünkön, a Közgazdasági Szemle jelen számában közöljük.

Október 14-én, *Heller Farkas* elnöklésével, *Neubauer Gyula* egy. magántanár, pénzügyi tanácsos, „Gustav Cassel árelmélete“ címen tartott előadást.

Kifejtette a Cassel-féle árelméletet és rámutatott, hogy ezt az elméletet szerzője már 30 évvel ezelőtt kidolgozta, de csak legújában talált általános elismerésre. A tudományos körökben sokan az árprobléma legsikerültebb megoldását látják benne. Cassel az egész közgazdaságot úgy fogja fel, mint egy nagy piacot és azt áregyenletekkel igyekszik meghatározni. Ezek az egyenletek elvont általánosítások területén mozognak és ezeknek a konkrét lehetőségekhez való közelebb hozását maga Cassel is szükségesnek tartja. Az előadó rámutatott az elmélet néhol hiányos felépítésére és kísérletet tett arra, hogy Cassel egyenleteibe konkrét számokat helyettesítsen be, hogy ezáltal azokat a valósághoz közelebb hozza.

November 12-én, *Heller Farkas* elnöklése mellett, *dr. Ottó Deutsch*, a Neue Freie Presse közgazdasági szerkesztője „Wirtschaftspolitik und Wirtschaftsfrage Sowjetrusslands“ címen tartott előadást Oroszországban tett tanulmányutja tapasztalatairól. Tanulmányát a Közgazdasági Szemle egyik legközelebbi számában közölni fogjuk.

November 14-én *Eber Antal* elnöklésével „A gazdasági válság és orvoslásának kilátásai“ címen megkezdődött Társaságunk ankétja, amely Magyarország gazdasági bajainak feltárását s a kivezető utak megkeresését tűzte ki céljául. Első tárgyként „A magyar buza minősége, ára és értékesítése“ problémáját tűztük ki. *Hankóczy Jenő*, a m. kir. gabona- és lisztkísérleti állomás igazgatója ismertette a magyar buza minőségéről folytatott kutatásait. Tanulmányát, együtt az ankét további előadásaival, a Társaság külön kiadványban fogja közzétenni.

Közgazdasági krónika.

A magyarországi gazdasági viszonyok az 1929. évi augusztus hónapokban.

A gazdasági helyzet augusztusban sem változott meg lényegesebben. A legfontosabb két esemény pénzügyi vonatkozású volt. Ezek egyike a newyorki bankkamatlábnak augusztus 8-án 5%-ról 6%-ra való felemelése volt, amellyel egyidejűleg azonban a bankelfogadványok kamatlábát $5\frac{1}{4}\%$ -ról $5\frac{1}{8}\%$ -ra csökkentették. A másik fontos esemény a svéd gyufa-kölcsön második részletének leszámítolása volt, amelynek részleteit alább közöljük.

Közületi pénzügyek.

Az állami pénzügyek augusztus havi kiadásai közül csak az érdemel különös megemlítést, hogy a nyári időszak folyamán végrehajtott épülettartozási és építkezési munkák költségei nagyobb összeget vettek igénybe. Augusztus hónapra 95.4 millió bruttó kiadás és 91.8 millió bruttó bevétel volt előirányozva. A tényleg elért bevétel azonban csupán 89.1 millió pengő volt, úgy hogy e hónap 6.3 millió pengő hiánnyal zárult.

A közületi pénzügyeket érintőleg viszonylag csak kevés új rendelet jelent meg. Ezek közül jelentősebbek a következők:

A 79.500/1929. P. M. számú rendelete (Budapesti Közlöny augusztus 29.) az egyes ivekből álló kereskedelmi és ipari feljegyzések illetékének pénzben való befizetéséről szól. A rendelet célja az, hogy az illetéklevélváltási módozatot az újabb kereskedelmi könyvelési technikai rendszerek követelményeinek megfelelően megkönnyítse. Eddig ugyanis az illetéket bélyegfelragasztással kellett leróni. Ez a rendelet azonban megengedi, hogy a könyvelési szabad ívek illetékét közvetlenül pénzben való befizetéssel is le lehessen róni. Ehhez azonban minden kereskedőnek vagy iparosnak külön kell engedélyért az illetékes pénzügyigazgatósághoz folyamodni.

A 61.000/1929. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny augusztus 1.) az üveg- és agyagipari termékek ~~fényüzési~~ forgalmi adókötelezettségének újabb szabályozásáról szól. Ez a rendelet kimondja, hogy a fényüzési forgalmi adó alá eső üveg- és agyagipari termékek után a jövőben ez az adó a gyártási helyen, illetőleg a behozatal alkalmával rovandó le, még pedig 13%-os adókulcs alapján.

A 72.200/1929. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny augusztus 2.) a lőfegyverek fényüzési forgalmi adókötelezettségének újabb szabályozásáról szól és erre nézve is behozza a fázis-rendszert 13%-os adókulccsal.

A 108.999/1929. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny augusztus 2.) a cukrászipari és a cukorkaipari termékek fényüzési forgalmi adókötelezettségének megszüntetését mondja ki és ugyanakkor a 109.000/1929. P. M. rendelet (ugyancsak Budapesti Közlöny augusztus 2.) a cukrászipari és a cukorkaipari termékek után egyszerre fizetendő forgalmi adóváltás kulcsát 4.5%, illetőleg a külföldi cikkekkel szemben 7.5%-ban állapítja meg. Azok a cukrásziparosok azonban, akik a sajátmaguk által előállított árukat kizárólag csak fogyasztók részére árusítják, csak 3%-os kulccsal számítandó forgalmi adóváltást fizetnek.

A 92.406/1929. P. M. VIII/b. rendelet (Budapesti Közlöny augusztus 3.) felemeli a fényüzési tárgyú minősített selyemanyagokból készített (konfekcionált) vagy ilyen anyagokkal, esetleg fényüzési tárgyú minősített szörmével díszített árul. adómegettérítési kulcsát.

A 102.500/1929. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny augusztus 7.) egyes tárgyak fényüzési forgalmi adókötelezettségének újabb szabályozásáról szól. A rendelet a) szépművészeti tárgyak, b) nyomdaipari termékek, c) autogrammok és kéziratok, d) kép- és tükrökeretek, e) hangszerek, f) csipke és léghímzés, g) terítők,

függönyök és motívumok, h) szőnyegek, i) kalapok, j) disztollak, k) botok, l) fényképező készülékek, m) postaértékcikkek és bélyeggyűjtemények, n) narancs, o) füstölt hering, p) szemfedő, r) élőnövények, levágott friss és szárított növények, s) művirágok fényüzési forgalmi adóztatásának kérdését szabályozza újra. A felsorolt cikkek némelyikét a fényüzési forgalmi adó alól teljesen mentesíti.

A 93.800/1929. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny augusztus 29.) a malmok általános forgalmi adózásáról szól. A rendelet kimondja, hogy úgy a vámörlesztés, mint a kereskedelmi örlés forgalmi adóköteles. Az adótárgy vámörlesztés esetén a malom által végzett munkateljesítmény, kereskedelmi örlés esetén a végzett munkateljesítmény. A kizárólag vámörlesztéssel foglalkozó malmok általános forgalmi adójukat kötelezően átalányozás útján rójják le. Az átalány addig tekintendő megrögzítettnek, amíg az illető malom évi forgalmában felfelé vagy lefelé legalább 25%-os eltolódás nem következik be. A kereskedelmi malmok, valamint a vegyestípusú, ugy kereskedelmi, mint vámörlesztéssel foglalkozó malmok kötelesek rendes kereskedelmi könyveket vezetni és az általános forgalmi adót az általános szabályok szerint tartoznak leróni.

A 99.200/1929. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny augusztus 9.) az állami fogyasztási adók, valamint a vám- és egyéb jövedékek késedelmes befizetése esetében járó késedelmi kamatok mérvét leszállította, még pedig a korábbi 12%-kal szemben 6%-ra.

Az általános gazdasági helyzet.

Az új fizetéseképtelenségi esetek száma augusztusban körülbelül ugyanakkora volt, mint júliusban, a passzívák összege azonban jelentősen visszaesett. A részletes adatokat a következő táblázat közli:

	1929	
	július	augusztus
új fizetéseképtelenségi esetek száma	149	143
ebből csőd	16	13
magán- és kényszerregezés	133	130
az aktívák összege	8,905.114 P	5,575.703 P
a passzívák összege	13,121.900 „	8,979.582 „

A fizetéseképtelenségi esetek közül számottevőbb volt a Balassa és Reichard budapesti vasárucégé (1, 342.000 P passzívum), a Színházbérlő részvénytársaságé (ez a Magyar Színházat bérelte, 351.000 P passzívum), a Budapesti idegenotthon és éttermi üzem részvénytársaságé (ez a Bristol szállodát bérelte, 419.000 P passzívum), a Tiszafüred és vidéke fogyasztási és értékesítő szövetkezeté (333.000 P passzívum) és több építőanyagkereskedő és építési vállalkozóé. Az utóbbiak közül megemlítendő a Casa karbantartási és épületanyagkereskedelmi r.-t. (681.000 P passzívum), a Gula építő- és ingatlanforgalmi r.-t. (389.000 P passzívum), a Kondor és Feledi építő- és kőbányavállalat (1,681.000 P passzívum), valamint a Vágó és Kovács budapesti cég (378.000 P passzívum) fizetéseképtelenségi esete.

A Latzkó és Popper régi bankcég is fizetési zavarba került immobilizációja következtében. Ez a cég azonban egyik nagybank segítségével fizetési kötelezettségének teljes mértékben eleget tett és utóbb a Nemzeti bank és takarékpénztár r.-t. által kommanditáltatott.

Az óvatolt váltók száma augusztusban is rendkívül magas volt, t. i.:

	szám	érték ezer pengőben
1929 július	14.686	11.673·3
„ augusztus	15.728	11.328·3

A szóbanforgó összegek következtében nem nagyon fontos, de mégis elég érdekes esemény volt augusztus közepe táján, hogy a *Törekvés Takarékpénztár*, mely a szociáldemokrata párthoz elég közel áll és a kisemberek pénzügyét elhatározta, hogy még 1923-ban kibocsájtott kötvényeit *valorizálja*. A Törekvés Takarékpénztár 1923-ban 50.000 darab ezerkoronás kötvényt bocsájtott ki és most elhatározta, hogy e kötvényeket 1929 szeptember hó 1-től kezdődően 10 éven keresztül, méltányosan valorizált értékben, sorsolás útján vissza fogja fizetni a kötvénytulajdosoknak. Az első évben kisorsolásra kerülő kötvények kb. 57%-kal

lesznek valorizálva, a tizedik esztendőben beváltásra kerülő kötvények valorizálási kulcsa pedig közel 79% lesz.

A m. kir. igazságügyminiszternek és a m. kir. kereskedelemügyi miniszternek 39.864/1929. I. M. számú rendelete (Budapesti Közlöny 1929 augusztus 27.) *részvénytársaságok és szövetkezetek alapszabályainak a cégbiztossal közlése tárgyában* elrendeli, hogy a cégbíróságok a cégek kivonattal együtt a részvénytársaság vagy szövetkezet alapszabályainak egy példányát is küldjék meg a cégbiztosnak.

A 22.000/1929. I. M. rendelet (Budapesti Közlöny augusztus 15.) a *jelzálogjogról szóló 1927 : XXXV. t.-c. életbeléptetéséről* és az ezzel kapcsolatos átmeneti szabályokról szól. A rendelet kimondja, hogy a szóbanforgó törvény 1929. évi december hó 1. napján lép életbe.

A 23.000/1929. I. M. rendelet (Budapesti Közlöny augusztus 15.) a *telek-könyvi rendtartásnak és a nem peres eljárás szabályainak a jelzálogjogról szóló 1927 : XXXV. t.-c. életbeléptetésével kapcsolatban szükséges kiegészítése és módosítása tárgyában* adatott ki. Ez a rendelet tartalmazza a jelzálogadóslevél és a telekadóslevél kiállításának szabályait és ennek az új levéltípusnak a mintáit. Ugyan- ebben a rendeletben nyertek elhelyezést a jelzálogjognak hirdetményi eljárás utján való megszüntetésére vonatkozó eljárási szabályai.

A 24.000/1929. I. M. rendelet (Budapesti Közlöny augusztus 15.) a *végrehajtási eljárás szabályainak a jelzálogjogról szóló 1927 : XXXV. t.-c. életbeléptetésével kapcsolatban szükséges kiegészítése és módosítása tárgyában* adatott ki. Ez a rendelet, a törvény rendelkezéseivel összhangban, az eddig érvényben volt joggal szemben szelesebb körben teszi lehetővé a tartozékok tekintetében igényper indítását. Az ingatlan árverési vételárak realisabb alakulását fogják előmozdítani a rendeletnek azok a rendelkezései, amelyek tisztázzák, hogy az alkotórészekből és a tartozékokból mi illeti az árverési vevőt és mely időponttól kezdve illeti őt a bérbeadott ingatlan után járó bér. Nevezetes ujitása a rendeletnek, hogy a vételárról a jelzálogos hitelezők kielégítése előtt kifizetendő ugynevezett előnyös tételek körét, szűkebbre vonja. Az eddigi jogszabályok azzal is fokozták az eljárási költségeket, hogy a jelzálogos hitelezőket súlyos jogkövetkezmény terhével kényszerítették a sorrendi tárgyaláson való megjelenésre. A rendelet ebben a vonatkozásban azt a könnyítést teszi, hogy a hitelezőnek megengedi a követelés beadványban való felszámítását. Miután a rendeletek a haszonvételekre korlátozott jelzálogjog bejegyzését csak igen szűk körben teszik lehetővé, lényegesen módosítja a rendelet az ingatlan haszonélvezetére, illetőleg haszonvételeire vezetett végrehajtás szabályait, abból indulva ki, hogy az ingatlan állagára bejegyzett jelzálogjog is kiterjed a haszonvételekre. A költségek csökkentését fogja előidézni, hogy a hitelezők megegyezése esetében a végrehajtást szenvedő is elláthatja a zárgondnok tennivalóit és hogy a zárgondnok az adókon felül a jelzálogos követelések lejárt kamatait és tőketörlesztő részleteit közvetlenül fizetheti. A végrehajtási eljárást szabályozó rendelet tartalmazza végül azokat az eljárási szabályokat, amelyek a jelzálogos hitelezőnek a tulajdonos oly cselekményeivel szemben nyújtanak gyors védelmet, amelyek a jelzálogi fedezetet veszélyeztetik.

Ezt a három igazságügyminiszteri rendeletet kiegészíti az 1.500/1929. P. M. rendelet (ugyancsak Budapesti Közlöny augusztus 15.), mely a jelzálogjogról szóló 1927 : XXXV. t.-c. életbeléptetésével kapcsolatos *illetékügyi rendelkezésekről* szól.

A 70.155/1928. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny augusztus 24.) módosította a Kereskedelmi és Iparkamarák által az 1868 : VI. t.-c. 27. §-a alapján szedhető *kereskedelmi és iparkamarai illetékek szabályozására* vonatkozó 73.624/1923. számú pénzügyminiszteri Utasítás 7. §-a 3. pontját, kimondva, hogy amennyiben a kereskedelemügyi miniszter felülvizsgálatának eredményéről a költségvetés beérkeztétől számított 4 hónap alatt a kamarát nem értesíti, az illeték a megszavazott kulcs mellett kivethető. Ilyen esetben a kamarának az illetékkivetés elrendelése iránt a törvényhatóságok első tisztviselőjéhez kell előterjesztést tennie.

A 4.020. eln. 1929. N. M. M. rendelet (Budapesti Közlöny augusztus 24.) a *betegségi biztosítási járulékokból és az azok után számított késedelmi pótlékokból származó tartozások rendezése és az 1928 december hó 31. napjáig kirótt betegségi biztosítási járulékok késedelmi pótlékainak törlése tárgyában* adatott ki. Ez a rendelet kimondja, hogy az 1925. évi január hó 1. napját megelőző időre kirótt beteg-

ségi biztosítási járulékokból és e járulékok késedelmi pótlékából származó tartozásokat hivatalból kell törölni, úgy a közvetlen adósokkal, mint a törvény szerinti szavatosokkal szemben. Az 1925. évi január hó 1. napjával kezdődő és 1926. évi december hó 31. napjával végződő időre kirótt betegségi birtosítási járulékokból és e járulékok késedelmi pótlékából származó tartozásokból a fizetésre kötelezettek kérelmére 50%-ot törölni kell, ha hitelt érdemlően bizonyítják, hogy tartozásuk teljes összegének behajtása *a)* üzemük vagy vállalatuk anyagi megrázkódtatását okozná, vagy *b)* foglalkozásuk folytatását lehetetlenné tenné, vagy lényegesen megnehezítené, vagy *c)* az ő és családjuk megélhetését veszélyeztetné. Azoknak a betegségi biztosításra kötelezett munkaadóknak, akik az 1928. évi december hó 31. napjáig terjedő időre kirótt betegségi biztosítási járulékokkal és e járulékok késedelmi kamatával tartoznak, e járulékok után előírt és még meg nem fizetett késedelmi pótléktartozását hivatalból törölni kell, ha előbb említett járulékhátralékok egész összegét 1929. évi december hó 31. napjáig megfizetik. Ez a rendelet azonban csak az Országos Társadalombiztosító Intézetnél és a Magánalkalmazottak Biztosító Intézeténél fennálló járuléktartozásokra vonatkozik, ide nem értve a vállalati betegségélyező pénztáraknál fennálló ilyenemű tartozásokat.

Sok vita előzte meg a 127.000/1929. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny augusztus 11.) kiadását. Ez a rendelet a *mérnöki kamara tagjainak fenntartott mérnöki munkákról* szól. E rendelet 1. §-a szerint a mérnöki kamara tagjai részére fenntartott mérnöki munkák a következők:

1. olyan föld- és sziklamunkák, vízmentesítési és terepbiztosítási munkálatok, támasztó és bélésfalak tervezése, amelyekre nézve szabványok vagy szokványos méretadatok nincsenek, hanem amelyeknek terveit önálló számítások alapján kell elkészíteni; az ilyen munkák és építmények létesítésének az építettő megbizásából való művezetése és ellenőrzése;

2. vizalatti, valamint különleges eljárással végzendő továbbá oly alapozások (pl. kútalapozás, teherelosztó vasbetonlemezzel való alapozás, stb.) tervezése, amelyeknél a teherbíró talaj magával az építmény alapfalával el nem érhető; az ilyen munkák és építmények létesítésének az építettő megbizásából való művezetése és ellenőrzése;

3. az olyan hidépítmények tervezése, amelyekre szabványok, vagy gyakorlatban kialakult méretek nincsenek, úgy, hogy méreteiket önálló számítással kell meghatározni; az ilyen hidak építésének az építettő megbizásából való művezetése és ellenőrzése;

4. minden állami, vagy törvényhatósági közutnak, valamint minden olyan közutnak tervezése, amely állandó jellegű (kő-, beton-, aszfalt- stb.) pályával épül, valamint amelynek hosszában az uttest alatt földalatti közművek vezetnek; az ilyen közutak építésének az építettő megbizásából való művezetése és ellenőrzése;

5. vasutengedélyezési eljáráshoz kötött állandó jellegű mindenféle vasutak, síklók, kötélpályák, függőpályák, felvonók al- és felépítményének tervezése; az ilyen létesítmények építésének az építettő megbizásából való művezetése és ellenőrzése;

6. vízjogi engedélyezési eljáráshoz kötött vízi építkezések és vízi munkálatok tervezése;

7. vízjogi engedélyezési eljáráshoz kötött, alább felsorolt vízi építkezések és vízi munkálatok létesítésének az építettő megbizásából való művezetése és ellenőrzése:

a) folyók és hegyi patakok szabályozása és az ezzel kapcsolatos művek: hajózó csatornák; idegen érdeket érintő duzzasztó művek és bukógátak; vízépitési jellegű folyó- vagy tóparti építkezések és kikötő építmények; nagyobbszabású és idegen érdeket érintő árvédelmi berendezések és lecsapolások; állandó jellegű szivattyutelepek; öntözést szolgáló műszaki munkálatok, ide nem értve az egyszerűbb bolgár rendszerű és egyszerűbb permetező öntözéseket; alagsövezések, ide nem értve a birtokos által saját birtokán végzett oly alagsövezési munkát, amely egy tagban 15 kataszteri holdnál nem nagyobb területre vonatkozik;

b) az 1913 : XVIII. t.-c.-ben meghatározott víztárolók (völgyzárógátak): vizierőt hasznosító művek, kivéve a 20 lóerőnél kisebb vizierőt hasznosító közvetlen hajtású vizikerékkel, vagy turbinával dolgozó malmokat és vízi erőműveket;

c) vizellátást szolgáló közművek; közművekkel kapcsolatos vízszűrő és tisztító telepek; közcatornák; szennyvизtiszító telepek ;

8. felsőrendű háromszögelések és pontkapcsolások ; felsőrendű szintezések és trigonometriai magasságmérések ; felsőrendű kitűzések ;

9. mindenféle felszíni és földalatti helyszínrajzi és magassági felmérés és kitűzés az alsórendű alappont meghatározásokkal együtt, azoknak térképezése, kivéve azon építmények létesítése céljából szükséges, illetve azon bányauzemek keretein belül felmerülő egyszerű felméréseket és kitűzéseket, amelyeket a jelen rendelet a mérnöki kamara tagjainak nem tartott fenn ;

10. kisajátítási és u. n. kataszteri felmérés, továbbá tiz kataszteri holdat meghaladó ingatlan eldarabolása és az erre vonatkozó egyéb birtokrendezési mérnöki munkálat ;

11. község- és városszabályozási, illetőleg telepítési tervek készítése ;

12. géperejű közlekedési eszközök versenyeire szolgáló pályák és repülőtelepek tervezése, nemkülönb. mindezek létesítésének az építtető megbízásából való művezetése és ellenőrzése ;

13. minden olyan közérdekű célokat szolgáló épület (középület) tervezése és építésének az építtető megbízásából való művezetése és ellenőrzése, amely az alábbi 14. pontban körülírt ismérvek alá esik, s amelyre szabványok nincsenek, valamint amelynek tervezésével vagy kivitelével szemben rendeltetésénél vagy méreteinél fogva fokozottabb szerkezeti, művészeti vagy közegészségügyi igények támaszthatók ;

14. mindazon lakó- és magánépületek tervezése, valamint építésének az építtető megbízásából való művezetése és ellenőrzése, amelyek, — egy alagsort vagy pincésort, a földszintet és a beépíthető tetőürt ide nem értve, — két emeletnél magasabbak, (mezzanin külön emeletnek számít) ;

15. olyan építmények és teherhordó szerkezetek tervezése, amelyek a vonatkozó szabályzatokban megadott, vagy más szokványos méretadatok alkalmazásával meg nem tervezhetők, hanem egészben, vagy lényeges részeikben önálló méretszámítást, vagy különleges szerkezeti megoldást igényelnek ; ily építmények és szerkezetek építésének az építtető megbízásából való művezetése és ellenőrzése ;

16. műemlékek felvétele, azok helyreállítására, átalakítására, kibővítésére, vagy berendezésére vonatkozó tervezési munkák, s az ily tervek megvalósításának az építtető megbízásából való művezetése és ellenőrzése ;

17. az alábbiakban meghatározott nagyságu erőtelepek és tartozékaik tervezése, megvalósításának a megbízó részéről való ellenőrzése és üzembiztonságát biztosítási vagy hasonló szempontból való felülvizsgáló munkája ; nevezetesen bármilyen fajtájú (elektromos-, hő-, gáz-, stb.) erőtelep energiatermelő-, energiaátalakító-, kapcsoló- vagy mérőberendezésének, azonkívül az ezekhez csatlakozó s közhasználatu közlekedési vonalakat érintő elektromos-, gőz-, gáz-, lég- és vízvezetékeknek tervezése, valamint a megvalósítást a fenti értelemben való ellenőrző és az üzembiztonságot felülvizsgáló munkálata, amennyiben a telepnek huzamos időn át hasznosítható maximális teljesítménye 75 Kw.-nál nagyobb, vagy az elektromos vezetékek bármely részében a földdel szemben fellépő feszültség 500 Voltnál, a gőz-, gáz-, lég- és vízvezetékekben a nyomás 12 kg/cm²-nél nagyobb ;

a fentemlített energiatermelő létesítmények üzemének műszaki vezetése, ha a telepnek huzamos időn át hasznosítható maximális teljesítménye a 250 Kw.-ot meghaladja ;

18. az alább felsorolt olyan telepek és berendezések tervezése, megvalósításának a megbízó részéről való ellenőrzése és üzembiztonságának biztosítási vagy hasonló szempontból való felülvizsgálata, amelyek közfogyasztást szolgálnak ; nevezetesen gázműveknek, gázfejlesztő telepeknek, központi távfűtő berendezéseknek, hűtőműveknek, jéggyáraknak, továbbá vízművek, valamint közszolgáltatásokat teljesítő vızttisztító és csatorna telepek, szennyvızttisztító és hasznosító telepek, ármentesítő, belvízlecsapoló berendezések gépészeti berendezésének, ugyszintén szemétfeldolgozó és szemétegető telepeknek, nyomólég- vagy szivólégberendezéseknek, közraktárak és silók gépészeti berendezésének, géperejű vagy önműködő tűzoltó berendezéseknek tervezése, valamint a megvaló-

sítást a fenti értelemben való ellenőrző és az üzembiztonságot felülvizsgáló munkálata ;

ugyanezen létesítmények üzemének műszaki vezetése, ha a gyáraknak, műveknek, telepeknek, illetve berendezéseknek a maximális fogyasztást feltüntető hónap alapul vételével az óránkénti összes fogyasztása melegegyszerűségekre átszámítva 500.000 kalóriánál nagyobb ;

19. az alább felsorolt olyan telepek és berendezések tervezése, megvalósításának a megbízó részéről való ellenőrzése és üzembiztonságának biztosítási vagy hasonló szempontból való felülvizsgálata, amelyek közfogyasztást nem szolgálnak ; nevezetesen óránként legalább 500.000 kalória hőértékű tüzelőanyagot felhasználó gázműveknek és gázfejlesztő telepeknek, 25 m²-nél nagyobb kazánfűtőfelülettel rendelkező központi fűtőberendezéseknek, 40 Kw-nál több energiát fogyasztó vízműveknek, napi 60 m³-nél többet feldolgozó szennyvíztelepek gépészeti berendezésének, gépjármű, egyenként 8 Kw-nál több energiát fogyasztó por-, gázelszívó berendezéseknek és szellőző műveknek, az 500.000 kalória óránkénti összes felhasználáson felüli szárítóberendezéseknek, gépjármű vagy önműködő tüzelőberendezéseknek tervezése, valamint a megvalósítást a fenti értelemben való ellenőrző és az üzembiztonságot felülvizsgáló munkálata ;

ugyanezen létesítmények közül a gázművek, gázfejlesztőtelepek, vízművek és szennyvíztelepek üzemének műszaki vezetése, ha azoknak a maximális fogyasztást feltüntető hónap alapul vételével az óránkénti összes energia fogyasztása melegegyszerűségekre átszámítva 750.000 kalóriánál nagyobb ;

20. az alább felsorolt közforgalmat lebonyolító berendezések és készülékek tervezése, megvalósításának ellenőrzése és az üzembiztonságot felülvizsgáló munkája ; nevezetesen gépjármű közúti járóművek, repülőgépek, léghajók, légi forgalmi jelző- és mérőberendezések, vasúti járóművek, vasúti biztosító berendezések, a 20 tonnánál nagyobb vízkiszorítású vízi járóművek, kivéve a fából épülőket, hajózási biztosító- és jelzőberendezések, hajódokkok, kotróberendezések, gépjármű felvonók, siklók, kötél- és függőpályák, emelő- és rakodóberendezések tervezése, valamint a megvalósítást ellenőrző és az üzembiztonságot felülvizsgáló munkálata ;

21. közforgalmat lebonyolító gépjármű vasúti, légi forgalmi, továbbá 75 gépi járóműnél nagyobb állománnyal bíró gépjármű közúti közlekedési vállalatok, nemkülönben olyan hajózási vállalatok műszaki ügyeinek vezetése, amelyeknél a gépjármű vizijárművek együttes vízkiszorítása a megengedett legnagyobb bemenésnél a 100 tonnát meghaladja ;

22. 10 Kw teljesítőképesség, illetve energia fogyasztás mértékét meghaladó energia termelő, energia fogyasztó gépek, továbbá szilárd, cseppfolyós vagy gázalaku testek tömeges szállítására szolgáló gépek és készülékek tervezése ;

23. azoknak a tüzelő szerkezeteknek tervezése, amelyek szabványok, vagy szokványos méretadatok alkalmazásával meg nem tervezhetők s amelyeknek huzamos időn át való üzembentartásához óránként legalább is 750.000 kalória szükséges ;

a 150 m² fűtőfelületnél nagyobb gőzkazánok tervezése és a megvalósítást ellenőrző, valamint az üzembiztonságot felülvizsgáló munkálata ;

24. bányatelepítéssel és ujranyitással kapcsolatos bármilyen földalatti, vagy földfeletti létesítmények tervezése, a tervek végrehajtásának vezetése és ellenőrzése, az üzem vezetése, valamint az üzembiztonság felülvizsgálása, ha a megindítandó, vagy szünetelő bányában, vagy az illetékes bányahatóság által veszélyesnek minősített segédüzemeiben ötvennél több munkás foglalkoztatását tervezik, vagy ha a meglévő üzem ötvennél több munkást foglalkoztat, vagy ha az üzem a pénzügyminiszter mint főbányahatóság megállapítása szerint fokozott veszéllyel jár ; nyíltzini kő-, kavics-, homok- és agyagbányákra ez a rendelkezés csak akkor vonatkozik, ha az üzem fokozott veszélyességét az illetékes hatóság megállapította, vagy, ha a kőbánya napi 400 m³-nél nagyobb teljesítő képességű zuzóművel van felszerelve ;

25. olaj, gáz, ásványvíz, valamint bármely hasznosítható ásvány kutatásának és feltárásának vezetése, amennyiben bányahatósági felügyelet alá tartozó

műveletek útján történik; továbbá a 200 m-nél mélyebb furások tervezése és vezetése, kivéve az ivóvíznyerés céljából való s kizárólag ivóvizet szolgáltatató olyan furásokét, amelyek mélysége a 750 m-t meg nem haladja;

26. bányatelek adományozási eljárással, ásványos előfordulások, kőzetek műrevalóságának megállapításával kapcsolatos műszaki műveletek és teendők;

27. géperejű szén- és ércelőkészítő berendezések tervezése, létesítésének ellenőrzése, üzemének műszaki vezetése; ily berendezések üzembiztonságának felülvizsgálása;

28. vaskohó és vasfinomító telepek tervezése, létesítésének ellenőrzése, üzemének műszaki vezetése; ily berendezések üzembiztonságának felülvizsgálása;

29. fémek kohósítására, elektrolytikus, továbbá lúgzó, vagy más uton való előállítására, finomítására létesülő telepek tervezése, létesítésének ellenőrzése, üzemének műszaki vezetése; ily berendezések üzembiztonságának felülvizsgálása;

30. vas- és fémkohászati nyers- és hozadékanyagok előkészítésére, vas- és fémkohászati melléktermékek nyerésére és feldolgozására létesülő telepek tervezése, létesítésének ellenőrzése, üzemének műszaki vezetése; ily berendezések üzembiztonságának felülvizsgálása;

31. a jelen §. 28—30. pontjaiban felsorolt kohászati telepek mindenfajta helytálló, vagy mozgó olvasztóinak, kemencéinek, konvertereinek, elektrolytikus, lúgzó, kristályosító stb. berendezéseinek és ezek kohászati, illetve vegyipari tartozékainak tervezése, létesítésének ellenőrzése, üzemének vezetése; ily berendezések üzembiztonságának felülvizsgálása;

32. erdőtelepítési, felújítási, ápolási és kitermelési munkákra vonatkozó tervek készítése s a tervek végrehajtásának ellenőrzése mindazon erdőkre vonatkozólag, amelyekre nézve az érvényben levő erdészeti törvények az ily munkákat az erdőmérnök hatáskörébe utalják;

33. erdőrendezési és erdőgazdasági tervek készítése és időszaki átvizsgálása az előző pontban említett erdőkre nézve;

34. olyan gyártelepek termelő berendezésének tervezése és a berendezés megvalósításának a megbízó részéről való ellenőrzése, valamint az üzembiztonságnak biztosítási vagy hasonló szempontból való felülvizsgálása;

a) amelyeknek üzeme az előírányzat szerint óránként 1,000.000 kalória melegegyenértéknél több energiát fogyaszt;

b) amelyek robbantó, robbanó vagy fokozottan tűzveszélyes anyagokat termelnek, illetőleg rendszeresen felhasználnak;

35. vegyvizsgálatokat keresetszerűen végző ipari és kereskedelmi vegyészeti laboratóriumok műszaki vezetése.

A mérnöki építmények létesítésének az építést végrehajtó vállalkozó megbízásából való építés vezetésére, valamint az e rendeletben nem említett ipari jellegű gyártelepek üzemének műszaki vezetésére vonatkozólag az érdekelt társminiszterekkel egyetértően és az érdekeltség meghallgatásával kiadandó külön rendelet fogja megállapítani, hogy e munkák mely esetekben tartoznak a mérnöki kamara tagjainak fenntartott munkák közé.

Átmeneti intézkedések a szerzett jogokat megóvják.

A házépítés terén mind szükségesebbé váló reformokat szolgálja a *Fővárosi Közmunkák Tanácsának 9821/1929. számú* hirdetménye (Budapesti Közlöny, augusztus 6.), mely a Budapest székesfőváros területére szóló *Építésügyi Szabályzat* néhány pontját módosította.

A kisiparnak régi panasza, hogy nem részestül munkaképessége arányában a közszállításokban. Másrészről egyes hatóságok arról panaszkodtak, hogy a kisipar részéről lanya az érdeklődés a kiírt pályázatok iránt. Az *Országos Kézműves Testület* abból a célból, hogy megkönnyítse az iparosságnak a közszállítási pályázatokat és az ezzel járó, főleg a vidéki iparosokat terhelő költségeket a minimumra szorítsa, titkári hivatala keretében (augusztus elején) külön *közszállítási irodát* szervezett meg. A Testület közszállítási irodája nyilvántartja az összes közszállításokat, ezekre nézve felvilágosításokat nyújt az érdeklődő iparosok részére, beszerzi a részletes feltételeket, ajánlati nyomtatványokat, benyújtja a pályázatokat, gondoskodik az esetleg szükséges garanciák, szállító-képességi bizonyítványok vagy egyéb okmányok beszerzéséről. Értesíti a pályá-

zókát a versenytárgyalási eredményekről s általában képviseli a pályázó iparosokat a hatóságok előtt, beleértve a hatóságokkal szemben fennálló követelések sürgős kifizetésének szorgalmazását és az esedékes összegek inkasszóját. Az Országos Kézműves Testület e közérdekű akciója megkíméli az iparosokat sok költséges utazástól és egyéb kiadásoktól és alkalmas arra, hogy különösen a vidéki iparosság a közszállításokra való könnyebb pályázhatás révén sokkal intenzívebb részt vehessen az állami és hatósági pályázatokon.

A pénzügyi helyzet.

Pénzügyi téren a kimagaslóan legfontosabb esemény a svéd gyufakölcson második részletének leszámoltatása volt. A Földbirtokrendezés Pénzügyi-Lebonyolítására Alakult Szövetkezet 1928 május havában, ismeretesen, a Svenska Tändsticks Aktiebolaget svéd céggel megállapodást létesített, amelynek értelmében az utóbbinak 30 millió dollár névértékű földbirtokrendezési célokra kibocsájtott 5½%-os törlesztéses aranyzáloglevelet adott el. Miután e záloglevelek vételárának első részlete már 1929 elején folyósított, a második részlet pedig csak 1930 elején esedékes, ezen második részlet leszámoltatása végett a nevezett szövetkezet a Magyar Általános Hitelbank közvetítésével az N. M. Rothschild and Sons londoni bankházzal augusztus közepén megfelelő megállapodást kötött. Ezen megállapodás szerint az említett londoni bankház 12 millió dollár névértékű záloglevélnek tulajdonképpen csak 1930 elején esedékes vételára fejében augusztus közepén 11,040.000 dollárt folyósított.

Ezen megállapodás alapján a Földbirtokrendezés Pénzügyi Lebonyolítására Alakult Szövetkezetnek módjában áll azoknak a megváltást szenvedetteknek követeléseit teljes összegében 7¾%-os alapon leszámoltani, akiknek javára a megváltási árat már véglegesen megállapították és akiknek esetében a földnek a juttatottak között való megosztása már szintén végérvényesen megtörtént. Azok közül a megváltást szenvedők közül, akiknél az eljárás még nem nyert befejezést, a bírói ítélettel rendelkezők részére követelésüknek legfeljebb 75 százaléka, azok részére pedig, akik követelésük kiegyenlítésére azt a módozatot választották, hogy kétharmadrész erejéig készpénzt, egyharmadrész erejéig pedig kötvényeket fogadnak el, a megváltási árnak legfeljebb 50 százaléka, végül azok részére, akiknek követelése évenként fizetendő járadék útján törlesztetik, az egész megváltási érték 45 százaléka lesz 7¾% százalékos alapon leszámolva. Az ily megváltást szenvedők követeléseinek további része a Földbirtokrendezés Pénzügyi Lebonyolítására Alakult Szövetkezet alapításában résztvett négy intézet valamelyikénél számítható le, feltéve, hogy a megváltást szenvedők megfelelő biztosítékot nyújtanak. Ezeknek a követeléseknek leszámolásánál az intézetek legfeljebb évi 9 százalékot hozhatnak számításba.

Említésre érdemes, hogy a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknak sikerült 300.000 angol font névértékű 6½%-os saját községi kötvényt Londonban különböző Investment Trustöknél és biztosító társaságoknál elhelyezni. Nyilvános kibocsátás nem volt, az elhelyezést az European Merchant Banking Co. Ltd. végezte, amely intézet Kuhn Loew and Co. newyorki bankháznak londoni képviselője. A kötvényeket a londoni tőzsdére is be fogják vezetni.

Szekszárd város a Pesti Magyar Kereskedelmi Banktól 28.000 angol font névértékű 40 esztendő törlesztéses kölcsönt vett fel, amelyből 26.100 font állott a város rendelkezésére. Az egyik hír szerint (Magyar Hírlap. augusztus 2.) ebből az összegből a város csatornázását fogják megépíteni, a másik hír szerint (Magyar Hírlap. augusztus 14.) a város függő kölcsöneit fogja visszafizetni.

A budapesti nagyhankok közötti gyorsutalványforgalom adatai a következők voltak:

Időszak	Forgalom		Napi átlagos forgalom		Egy gyorsutalvány átlagos értéke pengő
	tételek száma	pengő	tételek száma	pengő	
1929. július ---	8.555	223,122.000	317	8,264.000	26.081
1929. augusztus	8.446	225,698.000	337	9,028.000	26.722

A póstatakarékpénztárnál és a 13 legnagyobb budapesti pénzüintézetnél elhelyezett betétek álladéka a következőként fejlődött:

Takarékbetétek :

	július 31. p e n g ő	augusztus 31. g ö
a) pengőben	524,345.856	526.204.712
b) idegen valutában	49,533.448	49,622.060

Folyószámlabetétek :

a) pengőben	582,106.808	582,852.663
b) idegen valutában	307,535.679	300,194.720

A tőzsdei forgalomban lezárolásra benyújtott részvények darabszáma

júliusban	783.900 darab
augusztusban	246.300 „

a tényleges szállításra és átvételre került értékpapírok értéke pedig

júliusban	35,920.000 pengő
augusztusban	11,533.000 „ volt.

Az értéktőzsde irányzata hanyatló volt :

A részvények megnevezése	R é s z v é n y i n d e x			
	az 1913. évi részvényállományt érintő tőkeváltozások számításba vételével		az összes tőkeváltozások számításba vételével	
	1929. VII. 31.	1929. VIII. 31.	1929. VII. 31.	1929. VIII. 31.
I. Bankok	9·6	9·6	17·1	17·2
II. Takarékpénztárak	8·6	8·6	22·0	21·8
III. Biztosító társaságok	9·3	10·1	9·4	10·2
IV. Gőzmalmok	9·1	9·0	12·0	11·9
V. Bányák és téglagyárak	59·7	60·2	75·8	76·5
VI. Könyvnyomdák	19·6	19·3	39·1	38·7
VII. Vasművek és gépgyárak	25·4	25·0	30·9	30·5
VIII. Közlekedési vállalatok	5·9	5·9	9·7	9·8
IX. Cukorgyárak	47·3	45·9	51·5	52·9
X. Gáz- és villamosági vállalatok	82·6	87·4	126·5	134·1
XI. Sörgyárak és szeszipari vállalatok	81·3	78·9	158·0	154·0
XII. Szállodák és gyógyfürdők	48·0	41·8	83·5	72·5
XIII. Textilipari vállalatok	29·2	28·6	41·7	39·2
XIV. Vegyészeti vállalatok	27·5	27·5	31·0	31·0
XV. Különféle vállalatok	34·5	38·7	53·5	59·1
Az összes részv. indexe	16·9	17·0	26·7	26·9

A mezőgazdaság helyzete.

A mezőgazdaság helyzete nem javult meg. A kormány több fontos rendszabállyal kísérelte meg a segítséget.

A minisztertanács augusztus végén a földművelésügyi tárca részére 14 millió pengő beruházási hitelt szavazott meg, amely a következőként lesz felhasználva:

I. A termelés fejlesztésére 2,500.000 pengőt a következő tételekben:
 1. Traktorok beszerzésére és traktortanfolyamokra 550.000 P; 2. műtrágyázási hitelakcióra és műtrágyatelepekre 950.000 P; 3. a) nemesített vetőmagakcióra 200.000 P, b) szántóföldtakarmány termelésre és zöldtrágya-propagandára 150.000 P, c) burgonyatermelés fejlesztésére 200.000 P, d) babvetőmagakcióra 50.000 P, e) vetőmagtisztításra 200.000 P; 4. selyemtenyésztés fejlesztésére 100.000 P; 5. általános termelési propagandára 100.000 P.

II. Borászat és kertészet céljaira 800.000 P.

III. Baromfitenyésztés fejlesztésére 800.000 P.

IV. Tejszövetkezet alakítására és fejlesztésére 2,500.000 P.

V. Népházak építésére 600.000 P.

VI. Tagosításokra 300.000 P.

VII. Népkönyvtárakra és rádiófelszerelésekre 200.000 P.

VIII. Téli gazdasági iskolák céljaira 450.000 P.

IX. Kísérletügyi célokra 150.000 P.

X. Állami kezelés alá nem eső folyók szabályozására 1,000.000 P.

XI. Az Alföld fásítására 500.000 P.

XII. Erdőgazdasági beruházásokra: a) utakra 100.000 P, b) erdei vasutakra 100.000 P.

XIII. A Gazdák Biztosító Szövetkezetének 160.000 P.

XIV. Terményértékesítésre 3,840.000 P.

Ez az összeg azokból az immár esedékes visszatérő hitelek közül talál fedezetet, amelyeket a földművelésügyi miniszterium az elmúlt évek folyamán különböző akciókra kihitelezett. A 14 millió pengős beruházási hitel természetesen nem szerepel a rendes évi költségvetés tételei között. A megszavazott 14 millió pengőn felül a földművelésügyi miniszter előterjesztésére a minisztertanács hozzájárult ahhoz, hogy a tenyészállatok beszerzésére a községeknek 2,320.000 pengőnyi hitelt bocsássonak rendelkezésére az állattenyésztés fejlesztése érdekében. (Nemzeti Ujság, augusztus 24.)

A minisztertanács a nyár folyamán elhatározta, hogy a fagykársújtotta vidékeken holdanként 40 pengős hitelt kell folyósítani. Ez a hitel rövidlejáratú. 6 hónapra szól, 2-szer 3 hónappal, majd ismét 2 hónappal meghosszabbítható, úgy, hogy összesen 14 hónapra szól. 8%-os kamat fizetendő a hitel után és a hiteleket az Országos Központi Hitelszövetkezet vidéki szervei osztják szét. Az ezen hitel rendelkezésre bocsátásához szükséges összeget a National City Bank, Newyork folyósítja. Miután ez a newyorki intézet kizárólag exportcélokra volt hajlandó kölcsönt nyújtani, azt a formulát választották, hogy a kölcsönt „termelés révén export célokra” veszik fel. A National City Bank 6 millió dollárt 7%-os kamatozással bocsátott rendelkezésre. A kölcsön felvevője a Futura, garantálója pedig az O. K. H. A lebonyolítás módja az, hogy a Futura átveszi a gazda-váltókat, viszont váltóval fedezi a National City Bank által rendelkezésre bocsátott 6 millió dollárt és a Futura-váltókat az O. K. H. zsirálja. A Futura ezért a műveletért $\frac{1}{2}$ %-ot kap, ugyancsak $\frac{1}{2}$ %-ot számít fel az O. K. H. is a garanciáért, így módon a 7%-os kölcsönt a gazdák 8%-ért kapják. Az O. K. H. súlyos garanciát is vállalt mindezeket kivül. Magára vállalta ugyanis az esetleges kamatdifferenciát a newyorki céggel szemben. Ha például közben drágább lesz az amerikai pénz, a különbözetet $\frac{1}{4}$ % ereleig az O. K. H. fedezi. A megállapodás szerint esetről-esetre, a szükséghez képest történik a hat millió dollár lehívása. A Futurának természetesen az a szándéka, hogy export célokra maga vásárolja majd össze a hitelt igénybevevő gazdák gabonatermését és ezért, mint ilyen üzleteknél szokásos, 2% jutalékot fog felszámítani. („Az Est”, 1929 augusztus 25.) A hitelt igénybevevő gazdáknak a hitelnyújtás ellenében le

kell kötniök minden kiszámított kat. hold föld után 200 kg búzát, vagy 250 kg rozsot, vagy 250 kg árpát, vagy 250 kg zabot. (Budapesti Hírlap, augusztus 3.)

A gyümölcskivitel előmozdítására eredetileg megszavazott másfél millió pengős hitelkeretet a közgazdasági miniszter 2 millió pengőre felemelte. (Ujság, augusztus 2.)

A mezőgazdasági export-intézet a magyar agrárkivitel fejlesztése érdekében eredményes tárgyalásokat folytatott Berlinben. A tárgyalás egyik eredménye, hogy az Oshandel részvénytársaság, amely a nemzetközi agrártermény-kereskedelemben valóban vezető szerepet visz, Budapesten ugynevezett tanulmányi társaságot létesít, amely részvénytársasági alakban fog működni és az lesz a célja, hogy tanulmányozza a belföldi piacot, valamint a kiviteli értékesítés lehetőségeit és ezen az alapon bekapcsolódják agrárexportunknak a nyugati piacok felé való lebonyolításába. Egyelőre csak néhány cikkel kíván foglalkozni az új vállalkozás, de szakkörökben biznak benne, hogy esetleg a társaság kapcsolatain keresztül sikerülni fog valamilyen utat és módot találni, hogy állatexportunk előtt megnyíljon a német vámhatár. (Budapesti Hírlap, augusztus 29.)

Az olasz kormány a tavaszi hónapokban megtiltotta az osztrák és magyar burgonya bevitelét. A gazdaérdekeltségek sürgetésére a földművelésügyi kormány megbizottakat küldött Olaszországba, hogy lépjenek érintkezésbe az olasz kormánnyal a tiltó rendelet visszavonása érdekében. A tárgyalások eredményeképpen létrejött egy megegyezés, amelynek alapján az olasz kormány ismét megengedi a magyar burgonya bevitelét szigorú egészségügyi feltételek és követelmények mellett, amelyeknek pontos betartását a magyar kormánynak kell garantálni. Az olasz kormány az osztrák burgonya bevitelének tilalmát egyelőre nem szüntette meg. (Magyarság, augusztus 29.)

Megemlítendő, hogy a svájci kormány a burgonya beviteli vámját métermázsánként 2 frankkal augusztus 20.-i hatállyal felemelte. (Magyar Agrárkurir, augusztus 28.)

Nyárialma kivitelünket Lengyelország felé nagyon súlyosan érintette az a tiltó jellegű vámtétel, melyet a lengyel kormány velünk szemben alkalmazott. Augusztus hónapban ugyanis mázsánként 280 zlotys (P 179) vámtétel volt érvényben. A Mezőgazdasági Termény- és Termékforgalmi Intézet intervenciójára a lengyel kormány az alma beviteli vámját augusztus 5. és 31. közötti időszakra mázsánként 18 zlotyra (P 11.52) leszállította. Ezenkívül a beviteli kontingenst is felemelte 40 vagonról 75 vagonra. (Magyar Agrárkurir, augusztus 7.)

Magyarország szempontjából fontos, hogy Németország felemelte mezőgazdasági vámtételeit.

A németországi mezőgazdasági érdekeltség már évek óta arra törekszik, hogy a német vámtarifa módosításáról szóló 1925 augusztus 17.-iki törvényben egyes mezőgazdasági cikkekre megszabott, de átmenetileg csak leszállított tételekkel életbeléptetett vámokat az idézett törvényben megállapított színvonalra emelje. Ez év júniusában a német törvényhozás a pártok megegyezése alapján az ideirányuló kívánságoknak több vámemelő törvény elfogadásával eleget is tett, de a vámemelések teljes egészükben nem léphettek életbe, mert egyes cikkek vámjai szerződésileg le voltak kötve, úgyhogy ezek autonóm tételeit egyelőre nem lehetett érvényesíteni. Ily szerződéses megkötés áll fenn például búzára, rozsra és zabra nézve a Svédországgal és lisztre nézve a Franciaországgal kötött kereskedelmi szerződésben.

E cikkekre nézve a helyzet eddig a következő volt :

	Az 1925. évi törvényben megállapított autonóm tétel	Átmenetileg fennállott tétel	Szerződéses tétel
1. tsz. Rozs	7.— márká	5.— márká	6.— márká
2. tsz. Buza	7.50 „	5.— „	6.50 „
4. tsz. Zab	7.— „	5.— „	6.— „
162. tsz. Liszt	18.75 „	12.50 „	11.50 „

Mint ahogy a fenti tételek körül minden esetben a legalacsonyabb nyert alkalmazást, a gyakorlatban a gabonaneműekre 5, a lisztre pedig a 11.50 márká vám volt érvényben.

A Svédországgal kötött kereskedelmi szerződést a német kormány 1930 február 15-re mondta fel, azt a reményét fejezvé ki, hogy időközben új tárgyalások fognak megindulni, úgy hogy szerződésen kívüli állapotra nem fog sor kerülni. 1930 február 15-ig tehát a rozs és a zab 6 márkás és a buza 6.50 márkás szerződéses tételénél nagyobb vámot Németország nem léptethet életbe.

A lisztvám tekintetében gyorsabb hatású eljáráshoz folyamodott a német kormány, amennyiben Franciaországgal egy kiegészítő szerződés megkötése érdekében tárgyalásokat indított, amelyek június 27-én a kiegészítő szerződés megkötésével végződtek. Ebben a franciák lemondtak a lisztvám szerződéses tételéről, aminek fejében Németország a szőlőnek eddig csupán az augusztus 1-től december 31-ig terjedő időszakra mérsékelt vámját július havára is kiterjesztette (lásd alább). Ily módon Németországnak módjában állott volna a lisztnek az 1925. évi törvényben megállapított 18.75 márkás autonóm vámtételét életbe léptetni, egyes politikai pártok ellenkezése következtében azonban pártközi megállapodás alapján átmenetileg 14.50 márkában állapították meg a lisztvámot. A 27.50 márkáról 50 márkára emelt vámvám egyelőre nem léphet életbe, minthogy a német- finn szerződésben az előbbi vám van lekötvé.

A már most érvényesülő módosításokat, amelyek ez évi július 10-én léptek életbe, a következőkben közöljük (a vámok 100 kg-ra márkában értendők):

	Eddigi vámtétel	Új vámtétel
1. tsz. Rozs	5.—	6.—
2. tsz. Buza	5.—	6.50
4. tsz. Zab	5.—	6.—
162. tsz. Liszt	11.50	14.50
23. tsz. Burgonya, friss :		
április 1-től július 31-ig.....	1.50	4.—
augusztus 1-től február 14-ig	1.—	2.—
Az év többi szakában érvényes 4 márkás vámtétel változatlan marad.		
45. tsz. Szőlő, friss :		
legfeljebb 5 kg-os postai küldeményekben :		
július hóban	15.—	5.—
más módon, legf. 15 kg-os csomagolásban:		
július hóban	20.—	7.—

(A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara Külkereskedelmi Közleményei, augusztus 1.)

A Máv. a magyar élőállat-export fellendítése érdekében az Olaszországba és Svájcba irányuló kivitelnél augusztus 19.-től kezdve élő juhokra 42 dunántúli feladóállomásról kedvezményes fuvardíjteleket állapított meg. (Ujság, augusztus 23.)

A magyar lisztexportot a külföldről érkező lisztre érvényes osztrák vasúti tarifának október 15.-i hatállyal elrendelt felemelése meg fogja nehezíteni. (Pester Lloyd, augusztus 23.)

A földművelésügyi kormány elhatározta, hogy a mezőgazdasági kamarák útján a folyó évben ismét 300 vagon nemesített buza- és rozsvetőmagot fog a kisgazdák részére kiosztani. (Pester Lloyd, augusztus 2.)

Fontosabb esemény volt, hogy augusztus elején megnyitották a báró Kende Zsigmond-csatornát, amelynek az a rendeltetése, hogy a Tur folyó kiöntését megakadályozza. Ez a csatorna kiegészíti a Tur folyó szabályozását. A csatorna hossza 11½ kilométer és 70.000 katasztrális holdat óv meg az árvizek veszélyétől.

Megemlítendő, hogy a Mezőgazdasági Termény- és Termékforgalmi Intézet a kormány támogatásával Csepelen modernül felszerelt baltisztító- és osztályozó telepet létesített.

A 87.200/1929. F. M. II. rendelet (Budapesti Közlöny, augusztus 13.) a szőlővesszők és szőlőoltványok üzletszerű termelésére berendezett szőlőtelepek állami felügyelet és ellenőrzés alá helyezéséről, valamint a szőlővesszők és szőlőoltványok termelésének és forgalmának szabályozásáról szól. Az ellenőrzés igen szigorú. Új telepet csak a földmivvelésügyi miniszterium engedélyével szabad létesíteni. Az állandó felügyelettel viszont a m. kir. szőlészeti és borászati felügyelőségek, illetve a budapesti m. kir. szőlő- és borgazdasági központi kísérleti állomás van megbízva. Ezeknek a szőlőtelepeknek üzemtartsására szóló engedélyek mindig csak egy esztendőre szólnak, úgy hogy megújításukat évenként kell kérelmezni. A telepeknek szakértő vezetővel kell rendelkezniük. Azok a szőlősgazdák, akik szőlővesszőket és szőlőoltványokat nem üzletszerűen termelnek, hanem csak a saját szükségletükön felül mutatkozó feleslegeiket kívánják értékesíteni, „egyszeri eladásra jogosító engedélyt” tartoznak szerezni.

A 112.485/1929. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, augusztus 29.) módosítja az 1927. évi XXIII. t.-c. végrehajtása tárgyában kiadott 60.200/1929. P. M. számú rendeletet. A szóbanforgó rendelet a motorok hajtására szánt ásványolaj termékek szeszszel való keverésének kötelező előírásáról szól. Az új rendelet kimondja, hogy ez a keverés csak 1929. évi november hó 1-től kezdődően lesz kötelező. Együttal figyelmeztet a rendelet arra is, hogy az utóbbi határidő semmi körülmények között sem fogja újból kitöltni.

A 79.999/1929. F. M. VI. 3. rendelet (Budapesti Közlöny, augusztus 7.) arra utal, hogy közös legelőben érdekelt birtokosságok, illetve legeltetési társulatok által a tulajdonukat képező közös legelő alatt található ásványszénre vonatkozó kutatási, bányanyitási és kiaknázási jog haszonbérbe adására vonatkozó szerződések a földmivvelésügyi miniszter jóváhagyására szorulnak, miért is a miniszter megfelelő szerződéstervezetet állított össze.

Az ipari helyzet.

Az ipari helyzet terén lényegesebb változás nélkül lassu hanyatlás volt tapasztalható. A hazai széntermelés a következőként alakult:

Időszak, ill. időpont, az illető/hónap utolsó napja	K ő s z é n			Barnaszén			L i g n i t			Ö s s z e s e n		
	Termelés	Fogyasztás	A szén-bányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szén-bányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szén-bányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szén-bányák készletei
	100 m é t e r m á z s a											
1929. július	7.248	16.891	10.94	49.796	43.480	17.336	2.285	1.440	873	59.329	61.811	29.103.
1929. auguszt.	6.629	18.966	—	49.442	45.054	—	2.125	1.422	—	58.196	65.442	—

Ugyanakkor a szénkülkereskedelem adatai a következők voltak:

Behozatal :	július	augusztus
	100 m é t e r m á z s a	
Kőszénből	11.609	13.463
Barnaszénből	207	155
Kokszból	5.613	5.640
Kivitel :		
Kőszénből	2.211	1.103
Barnaszénből	2.412	2.659
Kokszból	17	18

A fővárosi elektromos művek által szolgáltatott árammennyiség a követ.
ző volt:

	július	augusztus
magánfogyasztásra ...	4,373.609 kwóra	3,775.001 kwóra
közvilágításra ...	416.788 „	507.025 „
motoráramra ...	7,371.381 „	8,077.081 „

A munkanélküliek száma volt:

	június 30-án	július 31-én	augusztus 31-én
Keresztényszocialista szakszerv.	787	801	833
Szociáldemokrata „	13.921	13.964	14.007
Összesen :	14.708	14.765	14.840

Az Országos Társadalombiztosító budapesti kerületének taglétszáma volt:

	június 30.	július 31.	augusztus 31.
Férfi ...	233.331	236.479	—
Nő ...	148.588	146.111	—
Összesen :	381.919	382.590	—

Megemlítendő, hogy a sok nehézséggel küzdő Magyar általános gépgyár rt. átszervezésére a Fegyver- és gépgyár rt. vállalkozott és egyidejűleg anyagi érdekeltséget is vállalt.

Az u. n. bőrkartel, a Nemzetközi bőripari és kereskedelmi rt., amely a Wolfner, Mauthner és Machlup-féle bőrgyárak közös bevásárlási és eladási szerve volt, október 1-i érvénnyel elhatározta a feloszlását. A bőrkartel felbomlásának oka a kartelen kívül álló számos cég éles versenye volt.

Kereskedelem.

A nagykereskedelmi árak hivatalos indexszámai a következők voltak:

	július 31.	augusztus 31.
Mezőgazdaság és állattenyésztés ...	114	106
Gyarmatárúk ...	144	144
Malomipar és cukoripar ...	111	106
Egyéb ipar ...	133	133
Átlag ...	119	114

A létfenntartás költségeinek alakulásáról a következő adatok tájékoztatnak:

Időpont	A Statisztikai Szemle szerint		A Pester Lloyd szerint	A Szakszervezeti Értesítő szerint
	lakbérrel	lakbér nélkül		
	indexszámokban, 1913 = 100			
1929. július 31. ...	118·7	128·9	123·5	152·2
1929. augusztus 31.	120·1	131·1	126·3	152·7

A budapesti közraktárakban volt:

a) az összes forgalom métermázsákban

	juliusban	augusztusban
készlet a hó elején	366.651	308.066
beraktározás	93.604	269.165
kiraktározás	152.189	92.955
készlet a hó végén	308.066	484.276

b) biztosítási érték pengőben

készlet a hó elején	10,046.100	9,694.800
a beraktározásoknál	3,187.900	7,236.700
a kiraktározásoknál	3,539.200	2,675.000
készlet a hó végén	9,694.800	14,256.500

A 81.495/1929. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, augusztus 9.) újabb vámtarifadöntvényeket tett közzé és a vámtarifához készített árulajstromon is változtatást eszközölt.

A vámtarifa módosításával foglalkozik továbbá a 102.607/1929. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, augusztus 22.), mely újabb vámtarifadöntvényeket, a vámtarifához készített árulajstromon eszközölt módosításokat, kötelező joghatályu áruosztályozási felvilágosításokat és Magyarázat-módosításokat tett közzé.

A magyar kormány augusztusban ratifikálta a behozatali tilalmak és korlátozások megszüntetéséről szóló nemzetközi egyezményt és a hozzátartozó pótegyezményt. Ezen alkalommal a magyar kormány tiltakozott az ellen, hogy több állam napról-napra nagyobb nehézségeket gördít a magyar mezőgazdasági termékek kivitelének útjába, elsősorban azért, hogy az említett egyezménynek az állati és növényi betegségek elleni védekezésül szolgáló korlátozásait burkolt proteccionizmusra használják fel.

Magyarország külkereskedelme augusztusban hosszú idő után ismét aktív volt.

	julius	augusztus
Behozatal, millió pengőben	85·6	86·8
Kivitel, millió pengőben	83·5	87·2
Behozatali (-), ill. kiviteli (+) többlet, millió pengőben	- 2·1	+ 0·4

Közlekedésügy.

A Máv. személy- és áruforgalma a következőként alakult :

	juliusban	augusztusban
Utások száma	7,762.884	8,416.328
Utaskilométerek száma	229,596.040	248,786.658
Fizető áruk mennyisége	1,976.931 tonna	2,195.994 tonna
Áru tonnakilométer	232,896.090	255,500.079

Budapest áruforgalmáról a következő adatok állnak rendelkezésre :

	juliusban	augusztusban
a behozatal vasuton	4,332.114 q	
„ hajón	2,336.255 „	
a kivitel vasuton	1,539.316 „	
„ hajón	173.483 „	

Érdekes rendelkezés a 28.590/1929. K. M. X. rendelet (Budapesti Közlöny, augusztus 1.), a *Budapesttel szomszédos egyes városok és községeknek a budapesti egységes távbeszélő hálózatba való bevonása és ezzel kapcsolatban a díjszabás módosítása tárgyában.* Ez a rendelet ugyanis kimondja, hogy a budapesti távbeszélő hálózat automatizálásával kapcsolatban Újpest, Rákospalota, Pestujhely, Kispest,

Pestszentlőrinc, Pesterzsébet, Csepel, Albertfalva és Budafok távbeszélő előfizetői fokozatosan a budapesti egységes távbeszélő hálózatba fognak bekapcsolatni.

Gazdasági vonatkozásokban sem jelentőség nélküli a 250.000/1929. B. M. rendelet (Budapesti Közlöny, augusztus 13.), melyet a belügyminiszter és a kereskedelemügyi miniszter közösen adott ki a közúti közlekedés rendjének és a közutakon a közrend fenntartásának egységes szabályozása tárgyában. A rendelet teljes kodifikálása ennek a kérdésnek.

Fontos, hogy a Fuvarhitelintézet r.-t. az államvasutak igazgatóságával egyetértésben a fuvardíjhitelek feltételeit csaknem 50%-kal mérsékelte. A jövőben a fuvardíjhitel után számított hitelezési jutalék összege a félhavi érvényű csekkek alapján félhavonként tényleg igénybevett hitelösszeg után félhavi 2⁰/₀₀, az egész havi érvényű csekkek alapján havonként tényleg igénybevett összeg után pedig havi 2.5⁰/₀₀.

A kormány az utépitési akciót széles körben folytatta. Egyrészt nagyarányú utépitési munkálatokat írt ki augusztus közepén, másrészt pedig a kereskedelemügyi miniszter elrendelte az u. n. bekötő utak építésének sürgős megépítését, abból a célból, hogy a községeket legalább egy, kőpályán épített községi ut kapcsolja össze a legközelebbi közúttal, illetve vasuti állomással. (Budapesti Hírlap, augusztus 24.)

Szociálpolitika.

A munkások órabére a következőként alakult :

Szakma	1929 július	1929 augusztus
Bádogos	75 fill.	81 fill.
Asztalos	64 „	66 „
Szabó	50 „	56 „
Kőműves	80 „	83 „
Napszámos	44 „	52 „
Gyári munkásnő	25 „	34 „
Napszámosnő	37 „	43 „

A 3.900/1929. N. M. M. eln. számú rendelet (Budapesti Közlöny, augusztus 18.) a betegségi és a baleseti kötelező biztosításról szóló 1927 : XXI. t.-c. XIV. fejezetében, valamint az öregség, rokkantság, özvegyesség és árvaság esetére szóló kötelező biztosításról rendelkező 1928 : XL. t.-c. X. fejezetében megszabott nyilvántartási kötelezettség tárgyában kibocsátott 6.000. eln. 1928. N. M. M. számú rendelettel előírt egyes ürlapokat módosította.

A 121.096/1929. K. M. XI. rendelet (Budapesti Közlöny, augusztus 10.) a kivételre szánt hízott baromfi leölésének, tisztításának, csomagolásának és szállításának vasárnapokon és Szent István napján való végzése tárgyában könnyítéseket léptet életbe, amennyiben azt az évnek augusztus hó 1.-től január hó 31.-ig terjedő szakában este hat óráig, az évnek február hó 1.-től július hó 31.-ig terjedő szakában pedig délelőtt tíz óráig megengedi.

A modern egészségvédelem egyik fontos szociális követelménye a munkások korai megrokkánásának megelőzése. Miután pedig ennek egyik eszköze a pályaválasztás racionalitása, az öregségi és rokkantsági kötelező biztosítást bevezető törvény elrendelte, hogy minden tizenhetedik életévét be nem töltött munkás köteles a biztosítási viszonyba lépése után egy éven belül magát két ízben képességvizsgálatnak alávetni. A törvény rendelkezése alapján az Országos Társadalombiztosító Intézet képességvizsgáló állomást szervezett meg, mely szeptember elején kezdette meg működését. A képességvizsgálat adatait az állomás az Országos Társadalombiztosító Intézet orvosi tanácsa elé terjeszti, mely azután véleményt ad atekintetben, hogy a megvizsgált munkásra nézve választott foglalkozás fizikai és szellemi képességeinél fogva kívánatos-e? Ezt a véleményt közlik ugy a munkavállalóval, mint a munkaadóval.

Varga István.

Ungarische Volkswirtschaftliche Rundschau

Oktober—November 1929.

Inhaltsauszüge.

Ziele und Wege der mitteleuropäischen Handelspolitik.

Über dieses Thema hielt Dr. phil. Dr. jur. h. c. Hermann *Frey-mark*, Erster Syndikus der Industrie- und Handelskammer in Breslau am 4. Oktober 1929 anlässlich des Besuchs der Professoren der Breslauer Universität in Budapest und im Rahmen der bei dieser Gelegenheit gehaltenen deutsch-ungarischen Gelehrtenwoche einen Vortrag in der Ungarischen Volkswirtschaftlichen Gesellschaft. Er führte u. A. Folgendes aus:

Die treibenden Kräfte für einen engeren Zusammenschluss der Mächte Mitteleuropas waren nicht politische Erwägungen, sondern die Erkenntnis, dass die grossen Weltreiche diesseits und jenseits des Weltmeeres mit ihren imperialistischen Tendenzen auf wirtschaftlichem Gebiete die eigenen Hilfsquellen immer mehr zu entfalten, ihre eigene wirtschaftliche Tätigkeit mehr und mehr zu fördern trachten, und, gestützt auf ihre unerschöpflichen Schätze und Hilfsmittel, auf grosse innere Märkte, auf der einen Seite zu einer weitgehenden Loslösung ihrer Wirtschaft aus der Weltwirtschaft, auf der anderen Seite zur Erreichung der Herrschaft auf wichtigen Produktionsgebieten zu gelangen in der Lage waren.

Möglichste Verbilligung der eigenen Erzeugungskosten, möglichste Erweiterung der Absatzmärkte, die wiederum auf die Selbstkosten ermässigend einwirken und die handelspolitische Stellung wesentlich zu stärken vermochte, erschienen zur Abwehr der davon drohenden Gefahr als die Hauptmittel. Daher das Streben, die Märkte von Deutschland und Österreich-Ungarn von den Schranken, die durch die eigenen Interessen nicht unbedingt geboten erscheinen, zu befreien und soweit als möglich auszudehnen.

Sicherstellung der rechtlichen Verhältnisse beim wechselseitigen Verkehr und Gewährleistung einer sicheren Handhabung der Rechtsmittel durch Schaffung eines möglichst gleichmässigen Rechts auf dem Gebiete des Wirtschaftsverkehrs, Erleichterung und Förderung des wechselseitigen Zahlungsverkehrs, Gestaltung der Verkehrspolitik nach ähnlichen, auf die wechselseitigen Bedürfnisse Rücksicht nehmenden Grundsätzen: das waren, um nur einige Arbeitsgebiete zu nennen, die ersten und wichtigsten Aufgaben.

Der unglückliche Ausgang des Krieges, die Friedensverträge und die schwierigen wirtschaftlichen Verhältnisse der letzten Jahre brachten die Bestrebungen zum wirtschaftlichen Zusammenschluss

der Staaten Mitteleuropas zu einem jähen Ende. Nach kurzer Zeit führte jedoch die wirtschaftliche Notwendigkeit zu einer Neubelebung dieser Bestrebungen auf verbreiteter Basis. Die hierzu führende Erkenntnis fand lebhaften, man könnte fast sagen, elementaren Ausdruck in der Genfer Weltwirtschaftskonferenz vom Jahre 1927 und in der in engster Verbindung mit ihr stehenden Stockholmer Tagung der Internationalen Handelskammer vom gleichen Jahre. Beide Veranstaltungen standen unter dem Zeichen: Zurück zur Weltwirtschaft. Beseitigung der neuen Handelshemmnisse auf allen Gebieten der Wirtschaft, Rückkehr zu mässigen Zollsätzen und zu einer den Bedürfnissen des internationalen Güteraustausches Rechnung tragenden Handelspolitik wurden als Hauptziele aufgestellt, und zwar nicht nur von den Vertretern der Staaten, die unter der neuen Entwicklung am meisten zu leiden haben, sondern von der ganzen Welt, die sich der engen wechselseitigen Bedingtheit, schon mit Rücksicht auf die Reparationen, bewusst wurde. Die Anbahnung einer Weltwirtschaft ist aber auch eine sittliche Forderung.

Die im Verlauf der letzten Jahre erzielten Ergebnisse sind überaus gering, trotzdem manche der neuen Handelshemmnisse beseitigt worden sind. Es taucht die Frage auf: Ist es überhaupt möglich, auf dem Gebiete der Zölle zu einer Grundlage für die Regelung des internationalen Handels zu kommen, wie sie vor dem Kriege in den mitteleuropäischen Handelsverträgen bestanden hat, gekennzeichnet durch Langfristigkeit, durch Tarifierabsetzungen und Bindungen und durch die Meistbegünstigung? Verschiedene Umstände, besonders aber das Vorgehen gewisser Staaten, die wohl einen Meistbegünstigungsvertrag abzuschliessen bereit, jedoch ihre eigenen Zollsätzen zu binden nicht gewillt sind, erwecken den Gedanken, dass es vorteilhaft wäre, falls die anderen Länder mit diesen Staaten keine sich auf die eigenen Zollsätze erstreckenden Meistbegünstigungsverträge abschliessen würden. Dies liesse sich jedoch nur bei einem gemeinsamen Vorgehen einer Reihe von Staaten erwarten und so führt diese eine Frage von selbst zu dem Problem von Zollzusammenschlüssen, die sich ohnehin infolge der Zersplitterung der Wirtschaftsgebiete aufdrängt. Die Zukunft Europas liegt in der Verwirklichung von solchen Zollzusammenschlüssen.

Hermann Freymark.

Volkswirtschaftslehre und Mathematik.

Eine Übersicht der neueren Volkswirtschaftsliteratur zeigt uns, dass viele bedeutende Verfasser, wie z. B. Wicksell, Cassel, dann die berühmteren Engländer, wie Edgeworth, Pigou, Marshall, Bowley, ferner die Amerikaner überwiegend, sich gerne der mathematischen Vortragsweise bedienen. Analytische Geometrie und mathematische Formeln machen nämlich gewisse Probleme viel leichter verständlich.

Es fragt sich jedoch, ob die Mathematik niemals eine grössere Rolle in der Volkswirtschaftslehre spielen kann als nur die, eine Aushilfe zur Darstellung und Vortragsweise der wirtschaftlichen Gesetze und Regeln zu bieten, oder aber, ob sie doch wohlgeeignet wäre, über diese Rolle hinaus, eine feste und richtige Grundlage für

das ganze System der theoretischen Volkswirtschaftslehre zu bilden. Denn nur in diesem letzteren Fall kann von einer *mathematischen Volkswirtschaftslehre* gesprochen werden.

Lohnt es sich jedoch überhaupt — abgesehen von den, sich bietenden Schwierigkeiten — einen solchen Versuch zu wagen, nämlich den Versuch, das ganze System der Volkswirtschaftstheorie auf mathematische Grundlage stellen zu wollen? Eine nähere Prüfung des Problems bejaht diese Frage. Die *nicht* mathematische Volkswirtschaftslehre hatte mehr als ein Jahrhundert gebraucht, um die Grundlagen der Wirtschaftstheorie, die Probleme des Wertes und der Preisbildung, klären zu können. Zweifellos sind die Resultate bewunderungswert, welche die nicht mathematische Theorie während dieser Zeit aufzuweisen vermochte. Denn in der Wert- und Preisbildung steht ja eine ganze Reihe von wirtschaftlichen und psychologischen Faktoren in Wirkung und Gegenwirkung aufeinander, oder, um es mathematisch auszudrücken: es gibt hier eine ganze Reihe von Veränderlichen, die Funktionen von einander sind: Bedürfnisse, Warenmenge, Kaufkraft, Preise, Grenznutzen, usw. Gelingt es uns, den Zusammenhang zwischen diesen durch mathematische Funktionen darzustellen, so haben wir eine ganze Reihe von Gleichungen und Unbekannten vor uns. Die *nicht* mathematische, einfache Logik vermag nur in dem Falle zu Folgerungen zu gelangen, wenn es sich *bloß* um *eine* Funktion, mit *einer* Veränderlichen handelt. Gibt es jedoch mehrere Veränderliche (mit einer entsprechenden Anzahl von Funktionen), so kann nur eine mathematische Formulierung zum Ziele führen. Hier liegt eine der Ursachen, dass die *nicht* mathematische Wirtschaftstheorie mit so vielen Hindernissen und Schwierigkeiten zu kämpfen hatte. Sie konnte nur dadurch zum Ziele gelangen, dass sie von den Veränderlichen immer nur *eine* — einmal diese, einmal die andere — als tatsächlich Veränderlich angenommen hatte, während sie die anderen Veränderlichen als konstanten betrachtete und in ihren Folgerungen hiedurch eigentlich die Lösung von Funktionen mit einer Veränderlichen suchte, ohne sich selber darüber im Klaren zu sein. Man kann sich jedoch vorstellen, welche Schwierigkeiten eine solche Zerreißen des Gesamtproblems verursachen musste; gewisse Faktoren wurden ausser Acht gelassen, gewisse Wirkungen und Gegenwirkungen vergessen, und die nicht mathematische Theorie brauchte unter diesen Umständen viele Jahrzehnte, um befriedigende Resultate aufzuweisen zu können.

Es würde sich also zweifellos lohnen, eine mathematische Grundlage für die Wirtschaftstheorie zu suchen. Eine weitere Frage ist jedoch, ob dies überhaupt möglich ist. Die bewegenden Kräfte in der Volkswirtschaft sind nämlich in ihrem Ursprunge doch psychologische Kräfte und psychologische Vorgänge durch mathematische Formeln auszudrücken ist ein Ding der Unmöglichkeit.

Der Verfasser schildert nun die Versuche von Jevons und Walras, welche unternommen haben, dieses Hindernis umzugehen, ferner, die Ursache, warum diese Versuche fehlschlügen. Schliesslich wird dargelegt, in welcher Weise es dem System von *Pareto* endlich doch gelang, das Problem zu lösen. Natürlich kann auch des *Pareto'sche* System nicht ohne entsprechende Korrekturen an-

genommen werden, im wesentlichen gelang es aber Pareto doch, das durch die psychologischen Faktoren gestellte Hindernis umzugehen. Es folgt nun eine Darstellung und Erklärung des Systems von Pareto, und eine Bezeichnung derjenigen Punkte des Systems, die noch eine entsprechende Änderung (Korrektion) erheischen, sowie eine Prüfung der Frage, ob solche Korrekturen möglich wären.

Ladislaus Zelovich.

Die Zuckerkrise auf dem Weltmarkt.

Die Krise des Zuckermarktes ist auf die geradezu erschreckende Überproduktion des Zuckers zurückzuführen, deren Ausmass genau feststellbar ist, da wir über die Zuckerindustrie mit statistischen Daten reichlich versorgt sind. Die Zuckerproduktion der Welt betrug nämlich

während der Kampagne der Jahre	1890 - 91	6 371,000	Tonne
„ „ „ „ „	1901—02	11 043,000	„
„ „ „ „ „	1911—12	15 681 000	„
„ „ „ „ „	1913—14	19 207,000	„
„ „ „ „ „	1921—22	18.898 000	„
„ „ „ „ „	1923—24	21 390,000	„
„ „ „ „ „	1924—25	24.883,000	„
„ „ „ „ „	1925—26	26.021,000	„
„ „ „ „ „	1926—27	24 701,000	„
„ „ „ „ „	1927—28	26.666.000	„
„ „ „ „ „	1928—29	28 218,000	„

Vom Standpunkt der europäischen zuckerproduzierenden Staaten ist es bedeutsam, dass der Anteil des Rohrzuckers im Ansteigen begriffen ist. Während vor dem Kriege dieser Anteil nämlich bloss beiläufig 50% betrug, ist er während der Kriegsjahre auf über 70% angestiegen, erreichte seinen Höchststand in 1919-20 mit 78.9%, sank hernach allmählich und betrug seit einigen Jahren zwischen 65—67%. Das beste Bild von der herrschenden Zuckerkrise und vom Ausmass der Überproduktion erhält man, wenn man die Zunahme der Vorräte beobachtet. Diese betragen nämlich am 1. September 1922 erst 5,081.000 Tonnen, erhöhten sich aber bis zum 1. September 1928 auf 8,160.000 Tonnen. Dementsprechend zeigt auch der Zuckerpreis des Weltmarktes eine weichende Tendenz. Vor dem Krieg betrug der Preis des Rohzuckers in New-York 2—4 Cents per Pfund. Während des Krieges stieg dieser Preis beträchtlich und erreichte seinen höchsten Stand im März 1920 bei einem Preis von 23¼ Cents. Seit her fiel der Preis ständig, zeitweise rapid, bis auf $1\frac{9}{16}$ im Juni l. J.

Die Zuckerproduktion Ungarns ist für den Weltmarkt nicht sehr belangreich, für die Volkswirtschaft des eigenen Landes jedoch von grosser Bedeutung. Dem Zuckerrübenanbau sind in Ungarn 128.000 Katastraljoch gewidmet, zu deren Bestellung 7 Millionen Arbeitstage erforderlich sind. Die Zahl der ständigen Angestellten und Beamten der Zuckerfabriken beträgt 1500, während der 120 tätigen Fabrikations-Kampagne beschäftigen sie aber weitere 8000 Arbeiter. Der jährliche Verbrauch an Kohle dieser Fabriken beträgt 225.000 Tonnen. Der Wert der Zuckerausfuhr beträgt auch bei den

jetztigen niedrigen Preisen noch immer 30 Millionen Pengö, doch betrug er im Jahre 1924 50 Millionen Pengö. Ausgeführt wird beiläufig die Hälfte der Erzeugung.

Die Lage der ungarischen Zuckerausfuhr hat der Friedensvertrag wesentlich erschwert. Der ungarische Zucker gelangt grösstenteils über den Hafen Fiume auf den Weltmarkt. Vor dem Krieg betrug die Transportspesen von Hatvan, einer Zentral gelegenen Fabrik, bis nach Fiume 1.90 Pengö, heute jedoch 4.42 Pengö, da die Jugoslawen, deren Gebiet zu durchqueren ist, die ungarische Ausfuhr nicht begünstigen wollen.

Die Zukunft der Zuckerindustrie ist bedrohlich. Verbraucherstaaten, wie z. B. England, sind ohne Rücksicht auf die Überproduktionserscheinungen des Weltmarktes bestrebt eine eigene Industrie zu entwickeln. Hiezu kommt der Fortschritt in der Erhöhung des Zuckergehaltes des Zuckerrohrs. Auf Java beträgt der Zuckerertrag pro Hektar bereits 15 Tonnen, gegenüber 10 Tons in 1913. Die anderen Rohrzucker erzeugenden Staaten haben diesen Entwicklungsstand noch bei weitem nicht erreicht, beträgt doch der durchschnittliche Zuckerertrag pro Hektar in diesen Staaten bloss 3.57 Tons. Daher gibt es in diesen Staaten eine sehr bedeutende Entwicklungsmöglichkeit, deren Ausnützung die Übererzeugung auf dem Weltmarkt noch erhöhen wird. Demgegenüber ist eine Erhöhung des Zuckergehaltes der Zuckerrübe kaum mehr zu erwarten.

Einen gewissen Trost bietet der Umstand, dass die Kopfquote des Zuckerverbrauches im Ansteigen begriffen ist. Sie betrug nämlich im Durchschnitt auf der ganzen Welt im Jahre 1923/24 11.6 kg., im Jahre 1927/28 aber bereits 13.5 kg. Der Zuckerverbrauch ist am höchsten in Australien (Kopfquote 58.0 kg), auf Hawaii (55.1 kg), in Dänemark (51.7 kg), in der Vereinigten Staaten von Nordamerika (49.6 kg). In Deutschland betrug die Kopfquote des Zuckerkonsums 1923/24 14.6 kg, 1927/28 25.4 kg, in Österreich 1923/24 22.9 kg, 1927/28 30.0 kg, in Ungarn 1923/24 6.0 kg, 1927/28 13.5 kg. Bezüglich des ungarischen Verbrauchs ist es erwähnenswert, dass der Zuckerkonsum in Budapest 50 kg, in den übrigen Teilen des Landes jedoch bloss 7 kg pro Kopf beträgt. Eine gewiss mögliche und sehr erwünschte Erhöhung des Zuckerverbrauchs in diesen Gebieten würde die Schwierigkeiten der ungarischen Zuckerindustrie beheben.

Albert Hirsch.

Die Verwertungsorganisationen der amerikanischen Farmer.

Da die landwirtschaftliche Produktion örtlich nicht konzentrierbar ist, kann die grosszügige Organisation der Verwertung der landwirtschaftlichen Produkte erst dort ihren Anfang nehmen, wo diese Güter ihren Weg dem Markt zu antreten. Die organisierte Verwertung ist für die Landwirtschaft von überaus grosser Bedeutung. Sie bedeutet, dass die Verwertung Organen obliegt, deren Interesse über dem der Produzenten nicht entgegensteht, sondern im Gegenteil mit ihm identisch ist.

In manchen Staaten ist das einschlägige Genossenschaftswesen zu hoher Entwicklung gelangt. In Kanada verwertet 52% des zu

Markte kommenden Weizens der Pool, der 65% des kanadischen Weizenexportes und 25% des internationalen Weizenhandels der Welt in Händen hält, in den Vereinigten Staaten verwerten landwirtschaftliche Genossenschaften Produkte im Werte von jährlich 2.8 Milliarden Dollar, d. s. beiläufig 20% des Wertes der zu Markte gebrachten landwirtschaftlichen Produkte. 75% des australischen Weizenexportes entfällt auf Genossenschaften. In Australien werden 91%, in Neu-Seeland 100% der Butter- und Käseproduktion durch Genossenschaften verwertet. In Europa liegen 39% des dänischen Butterexportes, in Holland 65% der Butter- und 45% der Käseproduktion, in Finnland 92% der Butter- und 70% der Käseproduktion, in Estland 84% der Butterproduktion, in Lettland 60% der Butterausfuhr in den Händen von Genossenschaften.

Die Aufgabe der Organisation der Verwertung ist überaus bedeutungsvoll. Sie soll den *angemessenen* Preis sicherstellen. Hierzu ist sowohl die Sicherung und Ausdehnung der Nachfrage nach dem betreffenden Artikel erforderlich, als auch, dass das Angebot in der Weise geregelt werde, dass immer nur so viel Waren auf den Markt kommen, wie viel dieser zu angemessenen Preisen aufzunehmen bereit ist. Dies wird durch die Amerikaner „feeding of the market“ genannt. Die Pools die im Dienste dieses Ziels stehen, sind eigentlich nicht notwendigerweise genossenschaftliche Organisationen, sondern eben nur Organisationen der Verwertung. Es gibt Pools auch in der Industrie und diese besitzen keine genossenschaftliche Form, die landwirtschaftlichen Pools sind aber immer in der Form von Genossenschaften organisiert, da es nicht möglich ist Tausende von Produzenten in anderer Form zusammenzufassen.

Die meisten der amerikanischen Verwertungsgenossenschaften stehen auf der sogenannte „commodity basis“, d. h. sie befassen sich bloss mit einem Artikel. Es bestehen zwei Typen: der „federated type“, in dem sich die verschiedenen mehr-weniger selbständigen lokalen Genossenschaften zu einem Verband zusammengeschlossen haben und der „centralized type“, der eine einheitliche Organisation mit lokalen Zweigstellen darstellt.

Die Politik der Pools besteht darin, dass sie mit ihren Mitgliedern einen Vertrag abschliessen, wonach diese ihre ganze Produktion dem Pool zu überlassen haben. Dem Pool steht es frei, die ihr überlassenen Quantitäten nach gutdünken zu verwerten, die Mitglieder erhalten aber nachträglich den durchschnittlich erzielten Preis — bis dahin erhalten sie bloss Vorschüsse.

Es kann nachgewiesen werden, dass es möglich und erspriesslich wäre, verschiedene landwirtschaftliche Produktionszweige auch in Ungarn in Pools zu organisieren — hierzu ist jedoch eine langsame und wohlgedachte Aufklärungsarbeit erforderlich, mit der je eher begonnen werden sollte.

Karl Ihrig.

Kleinere Beiträge.

Die Landwirtschaft Sovjet-Russlands in 1930.

Wischnewsky hat in der Zeitschrift „Agrar-Probleme“ eine Besprechung des im März 1926 für fünf Jahre aufgestellten russischen Wirtschaftsplanes für die Förderung der Landwirtschaft veröffentlicht. Dieser Wirtschaftsplan wurde durch den „Gosplan“

genannten Sovjetausschuss ausgearbeitet. Er veranschlagt die im Verlaufe der fünf Jahre 1925/26 bis 1930/31 zur Förderung der russischen Landwirtschaft aufzuwendenden Staatsausgaben mit 1350 Millionen Goldrubel und schreibt für die Privatwirtschaft Investitionen im Betrage von 2097 Millionen Goldrubel vor. Das Investitionsprogramm will für Parzellierungen und Ansiedlungen 767 Millionen, für Bodenmeliorationen 578 Millionen, für die Anschaffung von landwirtschaftlichen Maschinen und Traktoren 1000 Millionen, für Elektrifizierung 90 Millionen, für die Förderung des Pflanzenanbaus 185 Millionen, für die der Viehzucht 338 Millionen Goldrubel verwenden. Der Plan sieht die Erhöhung der Zahl des Zugviehs um 20%, der Anbaufläche um 20.5%, der Zahl der Traktoren um 100% vor. Die mit Getreide bebaute Fläche soll von 83.9 Millionen auf 98.4 Millionen Desjatinen, der Pferdebestand von 26.8 Millionen auf 33.6 Millionen Stück, der Rindviehbestand von 58.8 Millionen auf 73.5 Millionen Stück, die Zahl der Traktoren von 25.000 auf 50.000 Stück erhöht werden. Den Wert der landwirtschaftlichen Produktion veranschlagt der Plan für 1925/26 auf 9746 Millionen Goldrubel, welcher Betrag bis 1930/31 auf 12.412 Millionen Goldrubel erhöht werden soll. Gemäss der durch den Plan aufgestellten Bilanz von Produktion und Verbrauch hat im Jahre 1925/26 die landwirtschaftliche Bevölkerung 8028 Millionen Rubel und die industrielle Bevölkerung 1504 Millionen von dem durch die russische Landwirtschaft erzeugten Wert konsumiert, während Produkte im Werte von 215 Millionen Goldrubel für den Export zur Verfügung blieben. Im Jahre 1930/31 sollen die Produzenten landwirtschaftliche Produkte ihrer eigenen Erzeugung im Werte von 9626 Millionen Rubel verbrauchen, 2217 sollen für den anderweitigen inneren Verbrauch zur Verfügung bleiben und Erzeugnisse im Werte von 569 Millionen Rubel sollen zur Ausfuhr gebracht werden. Der Wert der Ausfuhr soll sich also um 264.6% erhöhen.

Ernst Eber.

Der Erste Entwurf des Arbeitsprogramms für das Jahr 1929/30. der Gesellschaft für Wirtschaftspolitik.

Die Gesellschaft für Wirtschaftspolitik wurde im Frühjahr 1929 gegründet. Nun liegt ihr erstes, durch ihren Generalsekretär Emerich *Schmidt* redigiertes Arbeitsprogramm vor, das erweist, dass diese Gesellschaft in ihrem ersten Arbeitsjahr sozusagen sämtliche Probleme der ungarischen Volkswirtschaft zur Diskussion stellen will. Das Arbeitsprogramm erweckt darum besonderes Interesse, da die Gesellschaft für Wirtschaftspolitik den ungarischen politischen Rechtsparteien ziemlich nahe steht. Das Programm erweist, dass auch diese Parteien auf der Grundlage der wirtschaftlichen und politischen Realitäten stehen.

Stefan Varga.

Buchbesprechungen.

Honegger, Hans: Der schöpferische Kredit. Jena, Fischer, 1929.

Honegger ist ein Schriftsteller, der gerne in grellen Farben malt und sich gerne von überkommenen Begriffen und Ansichten losmacht, wenn es der freie Lauf seiner Gedankengänge fordert. Und er liebt es seinen Gedanken, welche von der seiner Ansicht nach atomistischen und materialistischen Anschauungsweise der Tauschwirtschaft der universalistischen Betrachtung der Volkswirtschaft zustreben, freien Lauf zu lassen.

Durch die entmaterialisierte Auffassung der Hahnschen Kredittheorie begeistert wendet er sich mit all' seinem universalistischem Eifer dem Kreditproblem zu und sucht es im Sinne des Universalismus zu lösen. Es ergibt sich aus diesen Bestrebungen eine Annäherung der Ideen *Spanns* und der Ausführungen *Heinrichs* an die Kredittheorie, aus welcher der „schöpferische Kredit“ als primäres Produktionsmittel hervorgeht. Es soll also der Kredit nicht von der Sphäre der Tauschwirtschaft, sondern von jener der Produktion und der Produktivkräfte her beleuchtet und in seinem Wesen erfasst werden. Von dieser Perspektive gesehen erscheint Honegger das Kapital, beziehungsweise der Kapitalkredit im verkehrswirtschaftlichen Sinne nur als sekundäres Produktionsmittel und das Kapital als Kreditersatz, weil es nur dort erforderlich ist, wo Kredit als reines Vertrauen betrachtet fehlt. Dies ergibt sich für Honegger auch daraus, dass Kredit die geistige, Kapital hingegen die materielle Kategorie ist und den geistigen Kräften der Volkswirtschaft seiner Ansicht nach stets das Primat vor den materiellen Mitteln gebührt.

Das Ergebnis, zu welchem ihn seine Gedankengänge führen, ist freilich eine so allgemeine Fassung des Kreditbegriffes, — „Kredit ist wirtschaftliches Vertrauen“, — dass eigentlich beinahe die ganze Wirtschaft in diesem Begriffe Platz findet, denn Vertrauen ist ein Inbegriff von allen möglichen menschlichen und gesellschaftlichen Fähigkeiten. Schon in der Personalwirtschaft tritt nach Honegger der Kredit als solches Vertrauen auf. (Vgl. S. 45—46.)

Auf dieser allgemeinen Grundlage lässt sich vielleicht über das soziologische Wesen des Kredites etwas sagen; sein wirtschaftliches Wesen scheint uns jedoch auf dieser Grundlage nicht erfassbar. In wirtschaftlicher Hinsicht ist der Kredit in der heutigen Gesellschaftsordnung und bei der gegebenen Disposition der Menschen an die Verkehrswirtschaft gebunden und er lehnt sich an die Zahlungsgemeinschaft an, welche nicht nur eine volkswirtschaftliche Kategorie ist, sondern auch als Gesellschaftsband zu betrachten ist und als solche garnicht als eine „materialistische“ Kategorie anzusehen ist.

Scharf wendet sich Honegger gegen die Sparttheorie als Stütze der Kredittheorie. Obzwar auch seine diesbezüglichen Ausführungen extrem sind und er im Sparbegriff „nicht viel mehr als einen Gebrauchsgegenstand der veralteten volkswirtschaftlichen Alchimistenküche“ erblickt, so fehlen doch auch einige treffliche Bemerkungen nicht. So z. B. der Hinweis, dass in der Regel die zur Finanzierung nötigen Produktionsgüter nicht fertig vorliegen, sondern die Errichtung des Unternehmens den Anstoß für die Erzeugung derselben gibt und so die Richtung der Produktion beeinflusst. Die Orientierung des Kreditbegriffes auf die Aussichten der Zukunft scheint uns jedenfalls beachtenswert, wenn auch die Rolle der Vergangenheit nicht unterschätzt werden darf.

Wolfgang Heller.

Charles Gide: Der Kooperatismus. Nach der 5. Aufl. übersetzt von K. Bretschneider und eingeleitet von Prof. E. Grünfeld. — Soziale Organisationen der Gegenwart, Bd. 7. Halberstadt, H. Meyer, 1929.

Dieser Band veröffentlicht in deutscher Sprache die gesammelten Vorträge und Aufsätze des französischen Altmeisters über die Frage des Genossenschaftswesens. Aus diesen bis in die 80-er Jahre des vorigen Jahrhunderts zurückreichenden Schriften ist es interessant zu vermerken, dass die vor allem im „Verein für Sozialpolitik“ vertretenen Ansichten auch die französische Gedankenwelt befruchtet haben. Gide bekämpft den Kommunismus und den Marxismus und lehrt, dass die Arbeiterklasse einer langsamen Erziehung bedarf, bevor sie für den Kollektivismus reif werden könne. Die Arbeiterschaft müsse sich die Kunst langsam aneignen, mit dem Kapital umgehen zu können. Und diese Kunst liesse sich einzig durch Teilnahme an der Arbeit der Genossenschaften erwerben. Gide wirft die Frage auf: „Que sont les consommateurs? Rien. Que doivent-ils être? Tout.“ Gide hat vollkommen recht, zu behaupten, dass die Verbraucher die Stiefkinder des Wirtschaftslebens sind. Seit Bastiat hat dies keiner so schlagend nachgewiesen und sich mit ihrem Interesse und den Vorteilen des Solidaritätsgedankens so eingehend befasst. Er unterscheidet drei Offenbarungsformen der Solidarität: 1. die „solidarité du fait“, 2. die „solidarité coercitive“ und die „solidarité spontanée“. Die erste dieser Formen bedeutet, dass die menschliche Zusammenarbeit das natürliche Ergebnis der gesellschaftlichen Evolution, wie z. B. der Arbeitsteilung, sei. Bei der zweiten Form begegnen wir bereits einer weiter fortgeschrittenen Differenzierung, wie z. B. bei den mittelalterlichen Korporationen, bei denen die Solidarität durch Zwangsmittel erzwungen werden. Heutzutage aber, bei der bestehenden hohen gesellschaftlichen Entwicklungsstufe, ist nur eine frei-

willige Zusammenarbeit möglich, deren wertvollste Form eben die *genossenschaftliche* Zusammenarbeit darstelle. Das Buch von Gide kann geradezu als die klassische Theorie des Genossenschaftswesens angesprochen werden.

Paul Csikay.

Einzig P.: International Gold Movements. London, Macmillan, 1929. VIII. + 114 S.

Das Buch beleuchtet unter Anwendung einer weiten volkswirtschaftlichen Perspektive und vor Allem Probleme der Nachkriegszeit vor Augen haltend die internationalen Goldbewegungen und die hiermit zusammenhängenden Probleme. Die gegenüber der Vorkriegszeit eingetretenen Veränderungen werden eingehend dargelegt. Bezüglich der in Bestrebungen zur Kreierung eines internationalen Goldclearings gipfelnden Pläne zur Verminderung der Goldbewegungen wird festgestellt, dass eine internationale Goldclearingstelle wohl zur Verminderung der mit den Goldsendungen verbundenen Kosten führen, jedoch keine anderen volkswirtschaftlichen Vorteile haben würde.

Josef Judik.

Dr. Peter Waller: Probleme der deutschen chemischen Industrie. H. Mayer, Halberstadt, 1928, 238 S.

Diese fleissige Dissertation behandelt sowohl die organisatorischen Probleme der einzelnen grossen Industriekonzerne der deutschen chemischen Industrie, als auch die in der Gegenwart hervortretenden wirtschaftlichen Probleme der verschiedenen Produktionszweige. Besonders wird der I. G. Farbenindustrie A. G. viel Raum gewidmet. Ihre Organisationsform wird als regional dezentralisierte Zentralisation gekennzeichnet. W. widmet einen interessanten Teil seiner Arbeit der Besprechung der Frage, ob in der deutschen chemischen Industrie eine einheitliche Produktionspolitik möglich sei? Er bejaht diese Frage und erwartet für die nahe Zukunft eine entsprechende Entwicklung und einen Fortschritt der Fusionierungen. Interessant sind auch die Nachweise über das Unabhängig-Werden Deutschlands von ausländischer Einfuhr auf dem Gebiete der chemischen Industrie.

Karl Bolberitz.

Dr. Josef Melly: Die Krebssterblichkeit von Budapest. Budapest 1929. 212 S. (In ungarischer Sprache.)

Im Jahre 1874 wurden in Budapest 190, im Jahre 1926 aber 1189 Fälle von Todesfällen infolge von Krebs festgestellt. Von 100 Todesfällen waren in den Jahren 1874—1875 1.8 durch Krebs verursacht, in den Jahren 1921—1925 aber 6. Diese Angabe gibt jedoch

ein falsches Bild von der Erhöhung der Krebssterblichkeit. Da nämlich die allgemeine Sterblichkeitszahl in den letzten 50 Jahren von 41.3‰ auf 19.2‰ zurückgegangen ist, hat sich die Krebssterblichkeit nur von 0.76‰ auf 1.15‰ der Bevölkerungszahl, also um beiläufig 51% erhöht. Die Krebssterblichkeit ist in Budapest höher, als in der Provinz. Im Jahre 1925 betrug nämlich die Krebssterblichkeit in Budapest 1.18‰ , in der Provinz aber nur 0.75‰ . Bei der Beurteilung dieser Angabe ist jedoch vor Augen zu halten, dass das Verhältnis der Krebssterblichkeit bekanntlich besonders ausgesetzten älteren (über 40 Jahre alten) Bevölkerungsklassen in Budapest höher als in der Provinz ist und dass auch die Zahl der Fehldiagnosen, die die Zahl der festgestellten Krebsfälle zu verringern geeignet sind, in Budapest selbstverständlicherweise geringer ist, als in der Provinz.

Franz Zuckermann.

Dr. Josef Melly: Die Tuberkulosesterblichkeit von Budapest. Budapest, 1929. 485 S. (In ungarischer Sprache.)

Die Tuberkulosesterblichkeit von Budapest ist im Abnehmen begriffen, in den Jahren 1874—1875 betrug sie 8.39‰ , in den Jahren 1921—1925 jedoch nur mehr 3.68‰ . Da jedoch zwischen diesen Jahren auch die allgemeine Sterblichkeit von 41.3‰ auf 19.2‰ zurückgegangen ist, hat sich die Quote der Tuberkulosesterblichkeit an der allgemeinen Mortalität nur von 20.3% auf 19.1% verbessert. Die Tuberkulosesterblichkeit von Budapest muss als überaus hoch angesprochen werden, ist doch ihre Verhältniszahl nicht nur höher als in den grossen Städten des Westens, sondern sogar höher als in den Städten des Balkans. Welche Besserung möglich wäre, geht aus der Angabe hervor, dass im Jahre 1926 die Tuberkulose in Cleveland nur 0.9‰ der Bevölkerung, in Budapest aber 2.8‰ der Bevölkerung dahinraffte.

Franz Zuckermann.

Max Havas: Alte Schriften über aktuelle Wirtschaftsfragen. Herausgegeben durch den Verband der ehemaligen Hörer der Pözsonyer Handelsakademie. Verlag des Ungarischen Cobden-Verbandes. Budapest, 1929. 160 S. (In ungarischer Sprache.)

Max Havas ist ein alter, verdienter Arbeiter der ungarischen volkswirtschaftlichen Literatur. In diesem Buch hat er eine Reihe seiner bis in die 80-iger Jahre zurückreichenden Aufsätze neu veröffentlicht. Diese Artikel befassen sich mit den verschiedensten Fragen, als ihre beste Kritik mag aber die Feststellung gelten, dass sie sich meist auch heute noch als aktuell ansprechen lassen. Havas ist Frei-

händler und liberal, er hat an seinen ehrwürdigen Anschauungen ein ganzes Leben lang aushalten.

Stefan Varga.

Vince Juhász: Die Grundlagen der Volkswirtschaftslehre. Verlagsbuchhandlung Karl Grill, Budapest, 1929. 148 S. (In ungarischer Sprache.)

Diese Arbeit will augenscheinlich als kurzgefasstes Lehrbuch der Nationalökonomie gelten. Festgestellt hat zu werden, dass es vollkommen unselbständig ist, sich in allen Teilen und Punkten auf die Lehren und Bücher von Karl v. Balás stütze.

Stefan Varga.

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
MEGBIZÁSÁBÓL ÉS TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI:

HELLER FARKAS

TARTALOM:

Tanulmányok

- Kisléghi Nagy Dénes*: A marxizmus munkaérték-elméletének bírálatához 697
Móricz Miklós: Erdély gazdasági élete a román uralom első tiz éve alatt 712

Közlemények

- Tunyogi Szücs Kálmán*: A hitbizományi reform és a porosz példa ... 744
v. guóthfalvi Dorner Zoltán: A párisi racionalizálási kongresszus ... 747

Könyvismertetések 755

Bayer Hans: Strukturwandlungen der österreichischen Volkswirtschaft nach dem Kriege (H. F.). — *Pirou Gaëtan*: Doctrines sociales et science économique (Neményi E.). — *Ungarisches Wirtschaftsjahrbuch V. 1929.* (Kresz K.) — *Aldo Damì*: La Hongrie de demain (Winkle N.). — *Ihrig K.*: Budapest szövetkezetei 1926-ban (Óvári Papp Z.). — *Mlynarski F.*: Gold & Central Banks (Vermes A.). — *A Magyar Vegyészeti Gyárosok Egyesületének 1928. évi jelentése* (Vigdorovits E.).

Folyóiratok szemléje 768

Revue d'Économie Politique (Cs. P.). — Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft (K. V.)

Magyar Közgazdasági Társaság 773

Közgazdasági krónika (Varga István) 73*—88*

A

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

megjelenik havonként körülbelül 5—6
ívrnyi terjedelemben.

Előfizetési ára egész évre 24 pengő.

A Közgazdasági Társaság tagjainak
tagsági illetményeik fejében jár.

A KÖZGAZDASÁGI SZEMLÉ-nek szánt közlemények
HELLER FARKAS szerkesztő címére küldendők
(I., Műegyetem-rakpart 3). Telefon: Lá 10-16.
Segédszerkesztő: K. NAGY DÉNES, a Magyar Köz-
gazdasági Társaság főtitkára. (I., Budafoki-ut 5.)
Telefon: Lá 13-19.

A Magyar Közgazdasági Társaságba való be-
vagy kilépési nyilatkozatok, címvál'ozások, tag-
díjak, a „Közgazdasági Szemle“ szétküldésére
vonatkozó felszólamlások, stb. kizárólag a követ-
kező címre küldendők: Magyar Közgazdasági
Társaság, Budapest 506.

MOST JELENT MEG!

MOST JELENT MEG!

A

Magyar Gazdaságkutató Intézet Gazdasági Helyzetjelentése

az 1929. évi november – decemberi időszakról.

Á r a **10** ' pengő.

Előfizetési díj: a GAZDASÁGI HELYZETJELENTÉSEKRE
valamint az intézet külön kiadványaira: évi 50 pengő.

A Magyar Gazdaságkutató Intézet kiadványai kaphatók
bármely magyarországi könyvkereskedő útján vagy az inté-
zet irodájában (Budapest, V., Alkotmány-u. 8. Tel.: 264-03).

A marxizmus munkaérték-elméletének bírálatához.

Ez a kis értekezés egy készülőben levő nagyobb dolgozat önálló fejezete. A dolgozat általában az emberi munkával kapcsolatos gazdaságbölcseleti kérdések megvilágítását tűzte ki céljául és nevezetesen ez a fejezet azt a problémát óhajtja rövid vizsgálódás tárgyává tenni, hogy minő összefüggés van az emberi munka és a jószágok értéke között. Ismeretes, hogy különösen a szocialista törekvések a mögöttük rejlő ethikai és egyéb motívumok szövevényében egyik főérvként arra az elméleti feltevésre szeretnek hivatkozni, hogy a gazdasági értékek egyedüli forrása a munka, sőt hogy a jószágok értéke a beléjük fektetett munkával mérhető. Ebből a tételből könnyen adódhatik azután a követelmény, hogy a munka által létrehozott jószág teljes értéke jusson a munkásnak. Ez az elméleti álláspont, — amelynek egyébként gazdaságpolitikailag nem kell szükségképpen a szocializmushoz vezetnie, mint ahogy másfelől a szocializmus helyeslése sem jelenti ezen elmélet okvetlen elfogadását —, ez a tantétel az, amelyet általában „munkaérték-elmélet“ néven szoktak emlegetni s amely legdogmatikusabb és legnagyobb hatású formulázásban tudvalevőleg *Marx* nagy művében jutott kifejeződésre. A tétel így röviden kimondva eléggé egyszerűnek látszik, ez az egyszerűség azonban eltűnik, ha az összekapcsolt két fogalmat, a munkáét és az értékét részletesebben kezdjük boncolgatni. Mert sem a munka, még kevésbé az érték meghatározása s lényegének megértése nem könnyű dolog. Mielőtt azonban bíráló megjegyzésekhez fog-nánk, röviden ki kell fejtenünk a munkaérték-elméletet annak marxi fogalmazásában. Ismeretes, hogy *Marx*, amidőn a tőkéről szóló vizsgálódásait éppen az érték elemzésével kezdi, a klasszikusok probléma-beállításából indul ki. Bevezetésként tehát leg-helyesebbnek látszik legalább pár szóval kitérni ezekre a klasz-szikus tanokra is. Fejtegetésünk első része eszerint szükségképpen jól ismert, szinte köztudattá vált tanok összefoglalása lesz, míg a második részben ugyane tanok kritikai szétboncolását fogjuk megkísérteni.

A munkamegosztásos társadalmi gazdálkodás lényege a termelés és fogyasztás közvetlen egyéni kapcsolatának megszűnése, a szükségletkielégítés közvetetté válása. A termelőket tevékenységükben nem saját szükségleteik rangsora s termelvényeiknek e szükségletek kielégítése szempontjából birt jelentősége, „hasz-

nálati értéke“ irányítják, hanem a piac részére árukat termelnek és ebben irányadó szempontjuk, hogy termelvényeiknek más árukkal való elcserélése alkalmával eme más árukból értékük milyen mennyiséget lehet megszerezni. Más szóval: mi termelvényeik „csereértéke“. „Használati érték“ tehát a jószágoknak szükségleteink, fogyasztásunk, „csereérték“ ellenben a piac, a forgalom szempontjából birt tulajdonsága. Ma tán szivesebben így mondanók: az első, a használati érték kizárólag az emberi szükségletkielégítést néző s a megszerzés nehézségeit nem tekintő ítélkezésünk, míg a csereérték — a használati értéket mindenkinél egyformán meglévő adottságnak tekintve — a létrehozás és megszerzés feltételeit mérlegelő ítélkezés eredménye. Ilyenféleképpen — de inkább az első, materiális, mint a második, lélektani fogalmazásban — fest e kérdés beállítása *Adam Smith-nél*, akinek érték- és árelméleti fejtegetésein egyébként rendkívül érdekesen tükröződik vissza a még eléggé homályos problematikával való küzdelem. Smith nem próbál valamiképpen a használati értékből hidat verni a csereértékhez, amit a későbbi szubjektív elméletek kísérlettek meg, hanem az elsőt, mint a háttérben maradó, állandó egyformaságot elhanyagolva, a „csereérték“ alapját egy, az árukat technikailag létrehozó, minden áruban kisebb-nagyobb mértékben meglévő, és így az összevetéseket lehetővé tevő, személytelen, immanens tényezőben: a munkában véli felfedezhetni. „A munka... minden áruk csereértékének reális mértéke.“ Az árukban levő munkamennyiségek különbségei fejeződnek ki a csereértékek különbségeiben. És csere alkalmával, a midőn a csereérték, mondhatnók, realizálódik az áruban, eredetileg ennek az árnak is egyedüli meghatározója, kifejezője a munka: „Labour was the first price, the original purchase-money that was paid for all thing“¹. Ha például egy vadásztörzsnél általában kétszerannyi munkába kerül egy hód elejtése, mint egy őzé, csak természetes, hogy egy hódért két őzet adnak. Csak természetes, hogy ami kétnapi vagy kétórás munka terméke, kétannyit érjen, mint egynapi vagy órai munka eredménye.

Igaz, hogy ha egy munka nehezebb egy másiknál, akkor az utóbbi javára lényeges engedmények teendők, például a nehezebb természetű munka egy órai termékét más kétórás munkával kell elcserélni. Az is igaz, hogy ha valamilyen munka különleges ügyességet kíván, az ilyennek termelvényeit szintén nagyobb munkaidőben fogják értékelni. Egyszóval nem olyan tiszta az eset a munkamennyiségnek, mint az áralakulás egyetlen tényezőjének egyszerű formulájával. Az összevetés kizárólag a munkaidő alapján nem történhetik mechanikus könnyedséggel. Ugy látszik, bizonyos, a munka nehézségét, az ügyességet tekintetbe vevő ítélkezések is valamiképpen számbajönnek. És néha

¹Wealth of Nations. (London, Everyman's library) I. 26. l.

nagyon nehéz két különböző munkamennyiség között az arányt megállapítani.²

De ez a formula különben is csak kezdetleges viszonyok között érvényes, amikor a munka „egész terméke“ a munkásé. Szövevényesebb fejlődési fokon, amikor egyesek kezében már tőke gyülemlett fel, s amikor a föld magántulajdonná lett, az eredetileg egyetlen tényező mellett az áruk cseréje alkalmával az érték a piacon más áruban, pénzben kapott mennyiségnek, az árnak alakulásában egyéb „komponens részek“, tőkekamat és földjáraadék is szerephez jutnak. Az áralakulás tényezőiként ilyen módon általán a termelési költségek mutatkoznak. Ekkor már természetesen a munkának nem teljes eredménye a munkásé. Egyebekben a tőke- és földjáraadék rendes vagy „átlag szokásos“ magassága, együtt a munkabér és nyereség átlagos magasságával szabják meg a „természetes árat“. Azonban a kereslet és kínálat alakulása szerint a piaci ár ettől el szokott térni s ez csak akkor nem történik meg, ha „a piacra hozott mennyiség éppen elegendő a tényleges kereslet kielégítésére“.³

Látnivaló, hogy az egyszerűen induló formula, amely a csereértéket munkára redukálta, a szövevényes valósággal találkozáskor, végül is csak elvileg s meglehetősen határozatlan fogalmazásban marad érvényben. A munka mellett, legalább is a mostani, a valóságos, forgalmi gazdaságban, a termelés alkalmával egyéb áldozatok, költségek is merülnek fel s ezek a költségek mind kifejezésre jutnak az árban. Az ár pedig alig más, mint a csereérték, de míg az utóbbinál az áruk tulajdonságai, helyesebben azok lelki megítélésére gondolunk, az előbbi, az ár a csere alkalmával más áruban, pénzben kapott mennyiséget jelent. Azonban a valóságos ár nem is kizárólag ezen költségek kifejezője, mert a piacon a kereslet és kínálat alakulása szerint is eltérések fordulnak elő.

A Smith-féle, nem tulságosan tisztázott problematika, amely a magán-, forgalmi és közgazdasági szempontok kellő szétválasztásának nehézségeivel még küzdök, nem tartotta vissza a későbbi közgazdasági kutatókat, hogy ugyanazon az úton haladva, az érték és munka viszonyát tovább boncolják, az elsőt az utóbbira próbálják visszavezetni. *Ricardo* a jószágok értékének egyik gyökerét ugyan azok ritkaságában látja, de lényegileg fenntartja a tételt, hogy a munka a csereérték mértéke és alapja.⁴ Egyébként ő kitűnően látja az érték problémájának homályos határozatlanságát is: „Mert egy forrásból sem ered annyi tévedés és annyi véleménykülönbség ebben a tudományban, mint a kusza képzetekből — vague ideas — amelyek az érték szó-

² U. o. I. 27. 1.

³ U. o. I. 50. 1.

⁴ Principles of Political Economy and Taxation (London, Everyman's library) 5—6. 1.

hoz kapcsolódnak“.⁵ Ricardonak a maga deductiv éleselmjűségével azonban sikerül az árképződésnek Smithnél szereplő tényezők közül kiküszöbölnie a földjáradékot: a munka mindig ugyanaz, de a természet, amellyel szemben áll, nem homogén, ugyanazon munkamennyiségre nem mindenütt és mindenkor egyformán reagál. A földterületek közötti minőségi különbségek és a föld csökkenő hozadékának törvénye okozzák a földtulajdonosok javára bizonyos különbözeti járadék keletkezését, amely — a földjáradék — tehát nem tényezője, hanem következménye a piaci áralakulásnak. A legrosszabb minőségű földön a legdrágábban termelő földtulajdonosnak nincs járadéka; minthogy pedig az árak képződésénél ennek a költségei a döntők, az olcsóbban termelők bizonyos többletkezhez jutnak.

Ricardo ilyen módon kirekesztette az árképző termelési tényezők közül a földjáradékot. De a munka mellett még mindig ott maradt a tőke. Igaz, hogy ezt is bele lehet valamiképpen magyarázni a munkába, ha a munka fogalma alá sorozzuk a termelési eszközöket, a reális értelemben vett, munka által előállított tőkét is. Azonban ezzel a magyarázattal maga Ricardo sem volt megelégedve.⁶ A munkaérték-elmélet teljes diadalához a tőkének másféle módon való kiküszöbölésére volt szükség. Ezt a feladatot végezte el *Marx*, a kinél legapodiktikusabb határozottsággal jelenik meg a tétel, hogy minden érték kizárólag a benne testet öltött munkának kifejeződése, megjelenési alakja.⁷

Használati értékük szempontjából az áruk — egy ház, egy fonál, egy asztal — minőségileg teljességgel különböző valamik, azonban csereértékük szempontjából közöttük csak mennyiségi különbségek állanak fenn. A csereérték csupán megjelenési formája egy tőle megkülönböztethető tartalomnak. Ez a tartalom, ez a belső substantia, ez a minden árutestben egyaránt meglévő tulajdonság, ez a csereérték lényegét alkotó valami a munka. A cserében az áruk levetik mindazokat a sajátosságaikat, amelyek használati értékükből erednek és végül is csak a valamennyiükben egységesen meglévő értékalkotó alapállomány szerint hasonlítanak egymáshoz. És emez alapállomány különböző quantumai hozzák létre a csereértékek különbségeit.

Ismételjük, ez az áruk értékének mélyén rejtőzködő lényegi egyformaság: a létrehozásukhoz megkivánt munka. De miképpen lehet mértékül használni a munkát, miképpen lesz abból összetevésekre alkalmas mennyiség? Olyanképpen, hogy minden munka

⁵ U. o. 7. l.

⁶ *Gide-Rist*: Histoire des doctrines économiques. 4e édition. Paris, 1922 174. l. Lásd még *Heller W.*: Die Entwicklung der Grundprobleme der volkswirtschaftlichen Theorie. III. Aufl. Quelle u. Meyer, Leipzig 1928 24. .

⁷ A problémával, természetesen más írók is foglalkoztak (V. ö. *Heller* i. m. 23. l.) s nevezetesen *Rodbertus* is teljesen a munka-érték elmélet alapján áll. Leginkább *Rodbertus* idevonatkozó tanításait elemzi és bírálja *Cassel* műve: Das Recht auf den vollen Arbeitsertrag. Göttingen 1900.

időben folyik le és a szerint, hogy egy termelvény létrehozása hosszabb vagy rövidebb munkaidőt kíván meg, lesz annak nagyobb vagy kisebb értéke. Azonban a csere társadalmi jelenség, ennél fogva a munkaidő is bizonyos társadalmisult, szocializált formában szolgál értékmérőül. Természetes, hogy nem a termények előállításához szükséges abszolút-munkaidő, amely az egyes emberek ereje, ügyessége, szorgalma szerint különböző, hanem a relative egyforma, társadalmilag szükséges átlagos munkaidő az értékek alapja, az a munkaidő, amelyet valamely használati érték előállítása a meglévő, társadalmilag szokásos termelési feltételek, valamint a munka ügyességének és hatékonyságának átlagfoka mellett megkíván.

Látnivaló tehát, hogy Marxnál az értékképződésben társadalmi elemek is szerepelnek, de a társadalmi szempont csupán a munkaidő bizonyos, hogy úgy mondjuk, szociális standardizálásában jut kifejeződésre. Ugyanazon értéknagyságuk van azoknak az áruknak, amelyek relative, társadalmilag tekintve egyenlő munkamennyiséget tartalmaznak. A gyémánt a földrétegben ritkán fordul elő, megtalálása átlag sok munkaidőbe kerül. Tehát a gyémánt kis térfogatban sok munkát rejt magában.⁸ A bonyolultabb munka kisebb mennyisége ugyanakkora, mint az egyszerű munka nagyobb mennyisége, a legbonyolultabb munka is csak az egyszerű munka meghatározott mennyiségét jelenti.⁹

Persze ez a fogalom: társadalmilag szükséges munkaidő relative valami. Ha például a technika változása következtében a munka produktív ereje nagyobb lesz: akkor ugyanazon áru előállítása kevesebb időt fog igényelni, tehát az áruban testet öltött munkamennyiség kisebb lesz, az áru értéke csökken. Viszont ha a munka termelőereje bármily oknál fogva gyengül, az áru termelése hosszabb időt kíván, értéke tehát emelkedik. Mindenképpen igaz marad azonban és mindenütt kategórikusan érvényesül a tétel: az érték nagysága egyenlő a munka nagyságával, érték és munka egy egyenletnek teljes identitást kifejező tagjai. Ime, egy formulára leegyszerűsítve a marxista értékelmélet lényege s a marxista tanítás gyökere: „das Urproblem der marxistischen Ökonomik“.¹⁰

⁸ Das Kapital. Hamburg, Meissner I. B. 7. A. fl. 1914. — 6 l.

⁹ U. o. II. l.

¹⁰ Karl Muhs: Antimarx. (Jena, Fischer, 1927.) 52. l. Muhs eme könyve Marx tanait tételről-tételre haladva részletes bírálatnak veti alá. Az értékelmélet lényegét a következő hét pontban foglalja össze:

1. A használati érték az áruk hasznosságán nyugszik, amelyet *anyagilag* tulajdonságaik határoznak meg.
2. A csereérték az a *quantitativ viszony*, amelyben különböző fajta használati értékek egymás között cserélődnek.
3. Az árucsere az *egyenérték elve* alapján folyik le.
4. A csereérték az áruban megtestesült *munkamennyiség* szerint méretik.
5. Az áruban materializálódott munka általánosan emberi munkát, *absztrakt* munkát képvisel.

Már most, ha az áruk értéke mind mechanikus módon a társadalmilag szükséges időre redukált munkára vezethető vissza, fölmerül a kérdés, honnan ered, miben fejezhető ki magának a munkának csereértéke? Mert hiszen az áruk piacán nyilván a munka is csere tárgya. Itt tehát látszólag dilemma elé kerültünk. Az áruk csereértékét munkából magyaráztuk, miből magyarázzuk a munkáét? Marx tudvalevőleg úgy oldja meg a problémát, hogy megkülönbözteti a munkát a munkaerőtől. És ez a megkülönböztetés elméletének má-odik sarkalatos tétele. A piacon a „tőkés“ nem a munkát, hanem a munkaerőt vásárolja meg és azután „kizsákmányolja“, hosszabb ideig használja, mint a mennyi munkát a munkabérrel megvásárolható s a munkás létfenntartásához szükséges áruk képviselnek. A munka „használati értéke“ felülmúlja „csereértékét“. A munkás munkája által termelt érték sosem felel meg a reális munkabérnek, mindig annál több. Ez a többlet a mai termelési rendszerben a tőkésnek jut. De nem a tőke találta ki a munkának ezt a kihasználási módját. Mindenütt, ahol a társadalom egy részének kizárólagos birtokában vannak a termelő eszközök, a munkásnak, akár szabad ember jogilag, akár nem, az önfenntartásához szükséges munkaidőt fölös munkaidővel kell megtoldania, hogy a termelőeszközök tulajdonosai számára az azok éle éhez való dolgokat termelje, legyen e tulajdonos már most athéni keres, etrusk uralkodó pap, római polgár, normann báró, amerikai rabszolgatartó, oláh bojár, modern földbirtokos vagy tőkés.¹¹ A tőke Marx felfogása szerint nem termelési, hanem társadalmi-hatalmi kategória. Ott keletkezik, ahol a magántulajdon intézménye alapján a termelőeszközök birtokosa a szabad munkással, mint munkaerejének eladójával a piacon találkozik. Egy korszakot jelent a társadalmi termelés folyamatában. Értéket mindenképen csak a munka állít elő, de a tőkés, társadalmi-hatalmi helyzete és a pénz különös intézménye következtében annak egy részét a munkástól elveszi. Önként adódik ebből, mint eszmény, Marx szerint mint történelemfejlődési szükségszerűség, egy olyan társadalmi berendezkedés, amelyben ez az igazságtalanság megszűnik, ahol egyfelől nincs munkanélküli jövedelem, s másfelől a munkás a munkája által termelt érték teljes élvezetéhez jut.

Látnivaló, hogy a marxista elméletnek súlypontja valóban az érték és munka azonos voltának, a munka egyetlen értéktermő és érték meghatározó tényezőként való felfogásának tétele. És pedig olyan fogalmazásban, amely szerint nemcsak hogy egyedül a munka hoz létre értéket, hanem a kvantitatív értékkülönbségek is teljesen megfelelnek a munka idővel mérhető, kvantitatív variá-

6. Az érték nagysága ellenkező irányban mozog, mint a munka produktív ereje.

7. Az értékképző munka a *társadalmilag szükséges munkaidő* szerint méretek. (53. l.)

¹¹ Das Kapital I. 196.!

cióinak. A tőke nem termelési tényező, mit sem ad az értékhez, ellenkezőleg, a tőkés hatalmi helyzete révén a munka által előállított érték egy részét elveszi.

Tudjuk, hogy a marxizmus bírálói nem csekély energiát fordítottak e tanok kritikájára s a szubjektív értékelmélet sokkal subtilisabb lélektani fejtegetései egyfelől, s a közgazdaságtan univerzalisztikus felfogása másfelől általán a munkaérték-elmélet tudományos hiveinek számát erősen megapasztották. Valóban, a tétel, amely az áruk értékét egyszerűen a munkamennyiséggel — a társadalmilag szükséges munkamennyiséggel — azonosítja, éppenséggel nem oly magától értetődő valami, mint az első pillanatra látszanék. A tétel nagy hatása — etikai tetszetősége mellett — legalább is részben éppen ebből a határozott logikai formulázásból ered, de itt rejlik egyúttal gyengesége is: a jelenségek egyoldalú, leegyszerűsített szemléletét nyújtja.

Ha gyökereit s a mélyén rejlő elveket nézzük, mindenekelőtt a jelenségek, az emberi élet és munka sajátos *materialisztikus* és *mechanikus* felfogását látjuk benne. Egyébként is Marx osztozik a közgazdaságtannak szinte eddigi egész fejlődésén végigvonuló tévedésben, hogy művelői a gazdálkodást nem sajátos szellemi tevékenységnek tekintik, hanem összetévesztik a termeléssel. Felfogásuk szerint a gazdaságtan nem az emberi lélekben lejátszódó folyamatok, mérlegelések, rangsorolások és felosztások, hanem termelvények előállításának, tulajdonságainak, sorsának vizsgálata, jószágtan. Ez a felfogás uralkodik Smith és Ricardo tanaiban is, amelyek Marxnak az értékfogalom elemzésénél kiinduló pontul szolgálnak. Ez a materialisztikus-technikai szemlélet tükröződik vissza Marx értékelméletéből és a munkáról való felfogásából is. Így mindenekelőtt Marx a „használati értéket“ teljesen materiálisan látja. A használati érték nem is tulajdonsága a jószágoknak, hanem maga a jószág; áru, hasznosság, használati érték, azonos fogalmak.¹² De a csereérték is a termelésből technikailag keletkezve, annak eredményében, a jószágban van, ahhoz tapad, a benne rejlő munkamennyiséggel méretik. Nem a léleknek a célokkal, szükségletekkel és a jószágokkal, eszközökkel szemben végzett sajátos ítélkezése alapján bensőnkben, képzeteinkben keletkezve, hogy úgy mondjuk, kívülről járul hozzá a termelvényekhez, árukhoz, hanem objektíve, az értékelő alanyoktól függetlenül, testet öltve foglaltatik azokban. Maga a csere is teljesen mechanikus viszonyt jelent kvantitatív nagyságok között, matematikai identitás jut benne kifejeződésre, amennyiben azonos mennyiségű társadalmi munkát képviselő áruk cserélődnek ki egymással. Ez a kicserélődés szinte automatikusan megy végbe az áruk objektív értékbeli egyenlősége alapján, a cserében szereplő személyek ugyyszólván kihagyhatók. Holott a valóságban a csere alapját a cserélő felek különböző ítéletei szolgáltatják, amelyek értelmében a cserében

¹² Muhs, i. m. 57. l.

szereplő áruk mindkét fél részére szükségképpen különböző jelentőséggel bírnak.

De éppen így teljesen materiális, technikai felfogást vall Marx a munkáról is : első sorban a termelésben, a jószágok létrehozásában kifejtett izommunkát érti alatta. „Marx és előtte Rodbertus elhanyagolták, mint nem fontos tényezőt, a vállalkozó és feltaláló szellemi munkáját“ — „csak a munkás, a segéd, az alkalmazott munkáját látták. Ha „munkás“-ról beszélnek, azt az embert értik alatta, akinek izommunkája játszik tulnyomó szerepet a termelésben.“ Ha *Liesse*¹³ e mondása nem is egészen igaz, bizonyos, hogy a munka marxista fogalmánál is kimarad a valóságban mindig kvalitást, lelket is jelentő élő emberi munka s annak helyébe a termelésben technikailag működő emberi erőnek, hogy úgy mondjuk, mechanikus kivonata lép. Ennek az absztrakt, jószágokhoz tapadó, végrehajtó munkának idővel mérhető különböző quantumai nyujtják éppen az értéknek egyforma, mechanikus mértékét. Marx felfogásának kialakulásához kétségkívül hozzájárult nagyrészt materialista metafizikája és a De la Mettrie-Holbach-féle bölcselétből eredő lélektani iskolázottsága is.¹⁴ Ezekből a tanokból, amelyek a lelki jelenségeket mind fizikai változásokra vezeték vissza s az embert géppé próbálják redukálni, könnyen adódik a munkának is ilyen materialisztikus, közvetlenül a termelvényhez tapadó, testi erőfeszítések quantumaként tekinthető felfogása. Marx absztrakt munkafogalma tényleg a technikai gépmunka analógiájára emlékeztet.

Azonban ez az elvont matematikai quantitást jelentő fogalom egyfelől nem is egy abszolút, változatlan nagyság, hanem a munka produktivitásától, ennek a produktivitásnak tényezőitől függően változik, másfelől csupán társadalmilag standardizált formában teremt értéket. Mit jelent a munka-érték szempontjából a produktivitás? Azt, hogy nem magában véve a munka mennyisége a döntő, hanem annak hatékonysági foka, döntő a munka változó eredménye ugyanazon munkamennyiséghez viszonyítva. Mert ugyanaz a munkamennyiség a munka különböző produktív erejénél fogva, ami viszont egyebek között a munkás ügyességének átlagos foka, a tudomány és technológiai alkalmazhatóságának feljettsége; a termelési folyamat társadalmi kombinációja, a termelőeszközök nagysága és hatékonysága és természeti viszonyok által¹⁵ határoztatik meg : ugyanazon munkamennyiség különböző eredményeket, értékeket teremt. Mi más ez, mint annak az elismerése, hogy a produktivitás szempontja „éppen a kvantitás elvének tagadása a kvantitás elve alapján“¹⁶ Valóban, a produktivitás fennebb felsorolt tényezői nem illeszt-

¹³ *Liesse*: Le travail. Paris, 1899. 4. l.

¹⁴ L. erről: *Theo Surányi-Unger*: Philosophie in der Volkswirtschaftslehre II. kötet. Jena, Fischer 1926. 490. l.

¹⁵ *Das Kapital* I. 6. l.

¹⁶ *Muhs*: i. m. 73. l.

hetők bele tiszta nagyságokként semmiféle egyenletbe. A produktívitás szempontja a marxista munkaérték-elméletben bizonyos antinómiát jelent s nyilván kikökkenti azt a tiszta kvantitatív identitás egyszerű formulájából.

Még szélesebb területet nyújt azonban a bírálatnak a „társadalmilag szükséges munkaidő“ fogalma.

Marx tanainak mélyén is ott kísért az a sajátos racionalista-individualisztikus szociológiai világszemlélet, amely az egész modern szocializmust jellemzi.¹⁷ Ezek a törekvések többé-kevésbé a francia forradalom szellemi erőit nyújtó természetjogi, individualista, egyenlőségi tanoknak végső következtetéseit próbálják levonni, s azokat az erkölcsi követelményeket, amelyek elsősorban az egyéniség elismertetésének szolgálatában állanak, próbálják a végsőkig kifejleszteni. Ilyen szempontból tekintve, függetlenül tanaik és programjuk objektív jelentőségétől, kétségkívül bizonyos pragmatikus igazságot képviselnek: az egyénnek, az emberi személynek a társadalmi élet mai rendje s a fejlett munkamegosztás elvéből folyó megváltozott értékelését juttatják kifejezésre. De éppen individualista beállítottságuknál fogva a társadalom organikus-szinthetikus, superindividuális mibenléte iránt nem sok érzékük van. Bizonyos szemszögből tekintve, világszemléletük a szélsőségesen individualista Rousseau törekvésére emlékeztet, aki szerint a társadalmi lét az ember bilincseit jelenti, azért egy olyan szövetkezeti formát akar találni, amely által minden egyes ember, mindenkire csatlakozva, mégis csupán önmagának engedelmeskedjék és olyan szabad maradjon, mint azelőtt. Az individualista Marx is egy olyan társadalmi formát szeretne, olyat tart igazságosnak, amelyben az egyén, beleillesztve a munkamegosztásos gazdálkodásba, mégis mintegy csupán önmagának termeljen, a cserében pontosan annyit kapjon a társadalomtól, mint a mennyit termelvénye képvisel, megkapja a teljes „értéket“, amit munkája állít elő. Mert — és itt a döntő feltevés, itt az individualizmus összefüggése a gazdálkodás materiális-technikai felfogásával — értéket az egyéni munka a termelésben, automatikusan állít elő. A csereérték nem szociális-lélektani képződmény, nem a társadalmat alkotó és a piacba beillesztett egyének lelki mérlegeléseinek eredőjeként keletkezik, mint azt a későbbi lélektani iskolák oly szépen kifejtteni próbálták, ebben a „csereérték“-ben csak annyiban van társadalmi elem, hogy nem a jószág előállításához szükséges egyéni, hanem az adott társadalmi viszonyok között megkívánt társadalmi idő a mértéke. De ez a szocializált munkaidő egyszer beleplántálva a jószágba megadja annak értékét és ezt, vagyis ugyanannyi szocializált időt képviselő terméket lehet érte kapni a cserében. Ha erőszakolni akarnánk az individualista állambölcselettel való párhuzamot, kétségkívül nagyon merész és óvatosan fogadandó hasonlattal olyanfélét mondat-

¹⁷ L. erről: *Heller Farkas*: Közgazdaságtan, II. rész. Budapest, 1920 — 14. l.

nánk, hogy amiképpen az ember a társadalmi szerződésben lemond természetes szabadságáról és e helyett egy sereg konvencionális jogot kap: aképpen a dolgozó, a termelő egyén munkája belekapcsolódva a cserébe, elveszti eredeti, egyéni, majdnem azt mondtam természetes értékteremtő mivoltát és általános társadalmi munka formájában nyeri vissza azt. „Kiindulási pontul” — mondja Marx — „csak a magánegyéneknek különös munkája szolgálhat, nem pedig egyeseknek társadalmi munkája és ez a munka csak a cserefolyamatban jelentkezik *eredeti mivoltának megszüntetése mellett* társadalmi munka képében. Az általános társadalmi munka tehát nem kész feltevés, hanem keletkező eredmény. És ebből meg az az új nehézség támad, egyrészt hogy az áruk csak mint az általános munkaidő megtestesülései vehetnek részt a cserefolyamatban, másrészt pedig, hogy az *egyéni munkaidőnek általánosul való megtestesülése csakis a cserefolyamat körétkezménye.*“¹⁸

Ez a felette érdekes idézet, amelyből az tűnik ki, hogy a „társadalmilag szükséges munkaidő” nem egy előre meghatározott és meghatározható nagyság, hanem csak a cserefolyamat, tehát már társadalmi szintézis következménye, jellemzően mutatja Marx logikai erőfeszítését, hogy az értéknek a munkából, és csak a munkából való keletkezését a társadalmi organizmusban megmagyarázni tudja. Mindenképpen meg akar maradni a tétel mellett, hogy az értéknek kizárólag a munka az alapja. Holott a valóság, hogy a munkából technikailag a jószág áll elő, az érték ellenben az ahhoz fűződő ítélkezések, nevezetesen lélekközi, társadalmi ítélkezések eredménye. Kétségtelen is, hogy ez az absztrakt társadalmi munkaidő, ez a kollektív értékteremtő és értékmérő substancia nem tartozik a legszerencsésebb tudományos fogalmak közé. „A társadalmilag szükséges munkaidő” — mondja Cassel — „oly kifejezés, amely Marx után sajnos beletelepedett a tudományba. Homályos képzeteken alapszik egy redukciós eljárás lehetőségére vonatkozólag, azonban ennek az eljárásnak óvakodnak pontosabb formulázását adni.”¹⁹

Valóban jellemző, hogy a tudományban ez a Marx-féle munkaérték-elmélet mily különböző értelmezésben részesült. Vannak, akik egy objektív oksági viszony megállapítását látják benne, míg mások tagadják az értékgenézis kizárólag objektív megalapozását és az értékkepző munkát összefüggésbe hozzák a „társadalmi szükséglettel”, amelyet Marx az „áruk metamorfózisáról” írott vizsgálódásaiban vezet be. Sőt egyesek annyira mennek, hogy a marxista értéktörvényt a szélsőségesen szubjektív határhaszon-elmélettel kapcsolják össze. A „társadalmilag szükséges munkaidő” fogalmát szubjektíve magyarázzák, miután Marx szükséges

¹⁸ *Marx*: Adalékok a közgazdaságtan bírálatához. Fordította: Kunfi Zsigmond. Marx és Engels válogatott művei. Budapest, Politzer 1905. I. köt. 179. l. (aláhuzás tőlem).

¹⁹ *Cassel*. i. m. 93 l.

munkaidőként csak azt ismeri el, amelynek termékét a „piac gyomra“ képes és hajlandó felvenni.²⁰

Tényleg nem olyan egyszerű az eset a társadalmilag szükséges munkaidővel, mint objektív érték mérővel. Marx egyébként maga is hangsúlyozza, hogy az értéknek mindig alapfeltétele a munkaeredmény hasznossága. Egy dolog nem lehet érték, anélkül, hogy használati tárgy ne lenne. „Ha egy dolognak nincsen hasznossága, akkor a benne foglalt munka is haszon nélkül való, nem számít munkaként és ezért nem is képez értéket.“²¹ Vagyis a háttérben az objektív munkaérték mögött ott rejlenek a szükségletek, mint az áru, a használati érték feltételei; a hasznosság szubjektív momentuma praemissája a munkafolyamat objektív tartalmának. Igaz, hogy ezt, amennyiben egy nem változó, egyforma adottságként fogható fel, mint nem változó, konstans tényezőt kihagyhatnók az értéket munkával meghatározó egyenletből. Azonban Marx is elismeri, hogy a társadalmi munkamegosztásos termelésben az áruknak ez a hasznossága nem egy állandó, változatlan adottság, hiszen megtörténhetik, hogy például a vászon iránti „társadalmi szükséglet“ telítve van, ebben az esetben a takács terméke fölös, felesleges és hasznosság nélkül való lesz.²² Ugy látszik tehát, hogy a „társadalmilag szükséges munkaidőn“ kívül az áruk értéke az irántuk való társadalmi szükséglet telítettségi fokának is funkciója. Az árura kiadott munkának „társadalmilag hasznos formában“ kell felhasználtatnia. Ezzel azonban nyilván az áruk értékének szubjektív tényezőktől való függését ismertük el, ami tulajdonképpen az objektív munkaérték-elmélet feladását jelenti. Legalább is átcsillámlik tehát a marxista objektív munkaérték elméleten is a tény, hogy a jószágok értékének és a piaci áralakulásnak tényezői közül nem hiányozhatik hasznosságuk, a szükségletek, a fogyasztás szempontjából birt változó jelentőségük figyelembe vétele.

²⁰ „Man bedachte etwa die Stellung der Wissenschaft zum marxistischen Wertgesetz. Von der einen Seite wird das Wertgesetz streng objektivistisch gedeutet indem man sich auf die Analyse der I. Kap. im I. Bande des Kapitals beruft. Marx bestimmt bekanntlich den Wert der Waren nach der zu ihrer Herstellung erforderlichen gesellschaftlich notwendigen Arbeitszeit, welche letztere sich bemisst nach den gesellschaftlich normalen Produktionsbedingungen mit dem gesellschaftlichen Durchschnittsgrad von Geschick und Intensität der Arbeit — ein offenbar objektiv-materiell gegebene Kausalität. Auf der anderen Seite leugnet man die ausschliesslich objektivistische Begründung der Wertgenesis, indem man den Begriff der wertbildenden Arbeit in Beziehung zum „gesellschaftlichen Bedürfnis“ stellt, das Marx in seiner Untersuchung über die „Metamorphose der Ware“ in die Werttheorie einführt und knüpft auf diese Weise sogar eine Verbindung des marxistischen Wertgesetzes mit der extrem subjektivistischen Grenznutzenlehre an. Der Marxsche Begriff der gesellschaftlich notwendigen Arbeitszeit wird subjektivistisch interpretiert, da Marx als notwendige Arbeitszeit nur diejenige gelten lässt, deren Produkt der „Marktmagen“ zu absorbieren fähig und willens ist.“ *Muhs*, i. m. 5. l.

²¹ Das Kapitel I 7. l.

²² U. o. 71. l.

Összefoglalva az eddig mondottakat, láttuk, hogy a marxista munkaérték-elmélet a gazdálkodás materialista-technikai felfogásában, Marx materialista lélektani iskolázottságában s a szocializmus mélyén rejtőző individualista törekvésekben is birja gyökereit. De egyik további, más irányból való bírálati alapul szolgál logikájának szélsőséges dogmatikus racionalizmusa is, amely végeredményben ismét súlyos antinómiában csúcsosodik ki. Mert ez az első pillanatra annyira racionalisnak látszó tétel, hogy az érték az előállításához szükséges társadalmi munkával egyenlő. Ellenmondáshoz, helyesebben bizonyos körben való forgáshoz vezet.²³ Mint már fennebb is érintettük, a kapitalista gazdaságban a munka maga is szerepel áruként. Már most az áruként szereplő jószágokra nézve a munkaérték-elmélet egy tisztán racionalis viszonyt állapít meg az állítással, hogy az áruk értéke a bennök materializálódott munkamennyiséggel egyenlő. Ez az állítás, mint éppen láttuk, vitatható, de értelmünk számára teljesen világos, logikailag megérthető összefüggést akar megállapítani. Ámde midőn magáról a munkáról mint áruról van szó, akkor ez a világosnak látszó, racionalis elv cserben hagy bennünket. A munka ugyanis — éppen tételünk alapján — csupán értékképző, de maga nem érték. Mint Marx saját szavai mondják: „a munka az értéknek immanens substanciája, de neki magának nincs értéke“.²⁴ Ime, ezzel az állítással a fennebbi racionalis képlet érvényének, vagy legalább is világosságának végéhez jutottunk. Mi hát a munka? Hogyan lehetséges, hogy általa, belőle értékek képződnek, hogy termelvényekbe belevive azokban értékalkotó elemmé válik? Itt úgy látszik, az értékképződésnek valamilyen irracionális végső okába ütközünk. Ezt az irracionalizmust Marx maga is megállapítja, azt mondva, hogy „a munka értéke“ kifejezésben az értékfogalom nemcsak hogy teljesen eltűnt, hanem eredeti értelmének ellentétébe megy át. A munka értéke: imaginárius kifejezés, olyan, mintha a Föld értékéről szólnánk. Azonban Marx felfogása szerint — és itt kapcsolódik össze értékelmélete történet-bölcseleti álláspontjával — az ilyen imaginárius kifejezések éppen magukból a termelési viszonyokból erednek, a lényegében más valóság megjelenési formái számára szolgáló kategóriák. A közgazdaságtant kivéve, a többi tudományokban jól tudják, hogy a dolgok megjelenési formája sokszor éppen megfordítottja a valóságnak.²⁵ Ilyen eset, a valóságot bizonyos tévképlettel kifordító jelenség az is, ha a tőkés társadalomban a munka értékéről beszélnek. Holott a valóságban értéke és ára csak a munkaerőnek van. De a kapitalista „ideológia“ úgy tünteti fel a dolgot, mintha a munkabérben a *munka* értékéről és áráról lenne szó. Ezen a fogalmi behelyettesítésen, színváltoztatáson, a munkaerőnek a munkával való azo-

²³ Az itt következő okfejtésre nézve v. ö. különösen L. Ziegler „Zwischen Mensch und Wirtschaft“ c. könyvének (Darmstadt 1927.) 163 s. köv. lapjait.

²⁴ Das Kapital I. 499. I.

²⁵ U. o.

nosításán alapszanak a tőkés gazdálkodási mód összes misztifikációi. Fikció, ideologikus tévképlet mintha a munkabérben a munkás *munkája* értékét kapná, mintha a munkabér a *munka* árát jelentené. Ez a valóságban nem igaz, sőt egyenesen abszurdum. A munka ára kifejezés épp oly irracionális valami, mint teszem, egy sárga logaritmus. Ez a némileg drasztikus hasonlat a munkának, mint az érték végső gyökerének magával az értékfogalommal való teljes disparát voltát akarja jellemezni.²⁶ Eszerint a munkával eljutottunk volna az érték tovább nem kutatható, hogy úgy mondjuk, kozmikus adottságként működő végső magyarázó elvéhez.

És valóban, ezzel az irracionálizmussal szemben, a mely annyira ellentétes az áruk csereértékét munkával mérő racionalis egyenlettel, kétféle magatartás lehetséges: az egyik, elfogadni az irracionálizmust, a munka — mondhatnók — értékteremtő misztikumát, a másik — és Marx az utóbbit választotta — valamiképpen megpróbálni szabadulni e reánk nehezedő konzekvenciától és megmenteni a racionalizmust. És e részt Marx állásfoglalásába kétségkívül bejátszottak erkölcsi felfogásából és a szomorú munkásviszonyok szemléletéből eredő politikai és agitációs céljai. Hiszen ismeretes, hogy ő elvileg is nem a világon való szemlélődést tekinti a bölcselő céljának, hanem azt hirdeti, hogy a filozófusnak első sorban a tett emberének kell lennie. Felfedezve a mai gazdasági rend mélyén rejlő s annak ideológiájában kifejezésre jutó hazugságokat és igazságtalanságokat, nem szabad beérnie az elméleti megállapításokkal: tennie, változtatnia kell, forradalmat kell szerveznie. A Marx-féle forradalom pedig nem misztikus vallásos megújodást, hanem egy racionalista eszmény megvalósítását, sőt magától, mechanikus törvényszerűséggel végbemenő megvalósulását hirdeti. A racionalizmus korában, egy racionális cél, a racionálisan adott jövő érdekében a tömegek forradalmasításának módja: racionális módszerrel, számszerűleg, egyenletekben megmutatni, hol a hiba, hol az igazságtalanság, hol a segítség. A „Tőke“ matematikai formulái ezt a célt szolgálják.

A hiba, az igazságtalanság ezekből kitűnőleg ott van, hogy az emberi munkát munkaerő formájában csak azért keresik és vásárolják, mert „csereértéke” mindig elmarad „használati értéke” mögött. Konkrétabban kifejezve: a munkás által a munkabérrel megfizetett áruk ára elmarad a munkája által előállított áruk ára mögött. Az utóbbi, a munkás munkája által előállított áruk ára fejezi ki munkájának valóságos értékét.

Mi azonban áttörve e finom disztinkciók, a valóság és ideologikus fikció megkülönböztetésének geniális logikai szövevényén, sehogyse tudunk szabadulni a reánk szakadó következtetéstől, hogy itt valamiképpen mégis csak körben forgunk: a fentebbi tétel, mely szerint a munka értékét az ideológiától megszabadított való-

²⁶ V. ö. Ziegler i. m. 185. l.

ságban és igazság szerint az általa előállított áruk ára fejezi ki, pontosan eredeti tételünk megfordítottja, mely szerint az áruk értékét a létrehozásukhoz szükséges munkamennyiség határozza meg. Az áruk árának kerülő utján keresztül visszajutunk tehát a munka értékéhez, hiába mutattunk rá a kifejezésben rejlő ellentmondásra, hiába tagadtuk meg az értéket a munkától, visszajutunk az egyenlethez, ahonnan kiindultunk, de most a sorrend megfordított: eredetileg az áruk értékét magyaráztuk és mértük munkával, most ellenben a munka értékét fejezzük ki árukkal.²⁷

A racionalizmus és az intranzigens munkaérték-elmélet összeegyeztetése tehát alig mondható sikerültnek. És elképzelhető bizonyos filozófiai rezignáció, amely a racionalizmust áldozná fel. A filozófus, aki előtt nem a forradalmi tett lebeg, hanem beéri a világ titkain való szemlélődéssel és nem torpan meg az emberi lét és jelenségei irracionálizmusa előtt: a filozófus talán hajlandó lenne az érték és munka problémájával szemben bizonyos metafizikai elcsodálkozásra. Mert lehetséges álláspont, hogy az áruk értékét a munka teremti meg és maga a munka nem érték. Lehetséges, hogy valami szintétikus teremtő módon olyasvalamit hoz létre, ami benne magában nincs meg, ami neki magának nem tulajdonsága. A világ tele van ilyen irracionális tüneményekkel, minden kémiai szintézis végeredményben ilyen. De ha a munka ilyen teremtő szintézis utján hoz létre értéket, míg ő maga teljességgel más valami, akkor semmiképpen sem mérhető mechanikus módon a saját alkotásaihoz. Aminthogy valóban képtelenség a teremtő munkát, egy nagy feltaláló, egy művész, de tulajdonképpen minden más, egész emberi lényünket adó munkát is mechanikusan, idővel értékelni próbálni. Egyénileg, de társadalmilag sem az alkotáshoz szükséges időt érezzük az eredmények értékének egyetlen meghatározójaként. Ámde akkor semmiféle társadalmi és gazdasági rend se képes arra, hogy a munkát valóságos, marxi értelemben vett „értékének“ megfelelőleg dijazza, akkor az alkotás, az emberi munka és eredményeinek értékelése két különböző skoban fekszenek és az az eszmény, hogy valaha a munkás munkája teljes „értékét“ kapja meg, épügy a dolgok valódi lényegével ellentétben álló fikció, ideológia, mint a Marx által kritizált tőkés társadalom ideológiája.

Az emberi munka alkotásai értékének nincs abszolút, objektív mértéke, éppen az értékelés lelki folyamata az, amelyen át az egyén a társadalmi munkamegosztásos gazdálkodásba bekapcsolódik. Ezért helyesebb utat látszanak követni azok az iskolák, amelyek a termeléshez tapadó, materiális munkaérték-elmélettől elfordulva az értékelés lelki tényezőinek elemzéséből próbálják az érték- és árelméletet felépíteni. Ezek a törekvések nem is az értékek abszolút nagyságának, egy mechanikusan változó mennyiségnek meg-

²⁷ V. ö. még *Muhs*, i. m. 86—87. l.

magyarázását tekintik feladatuknak, hanem beérik azzal, hogy változásaik okait igyekeznek megállapítani. „Die Werttheorie — mondta Philippovich — hat daher nicht die Aufgabe die absolute Höhe der Wertgrößen zu erklären, sondern sie hat die Ursachen ihrer Veränderungen festzustellen.“²⁸

Kislégghi Nagy Dénes.

²⁸ *Philippovich*: Grundriss der politischen Oekonomie, 12. Aufl. Tübingen, Mohr, 1918. 247. l.

Erdély gazdasági élete a román uralom első tiz éve alatt.

Tiz év telt el azóta, hogy a nagyhatalmak a történelmi Erdélyt a vele határos román lakosságú hegyvidékkel és a Nagy Magyar Alföldnek egy magyar lakosságú csikjával együtt Romániának ajándékozták.

Tiz év a modern gazdasági élet tempójában nagy idő. Az az évtized pedig, amelyről most beszélünk, a legtöbb európai állam számára az ujjaalapozás alkotó időszaka volt. Ez a tiz év nemcsak azt hozta eredményül, hogy az európai és a világgazdaság terjedelme elérte, sőt meghaladta a békebeli színvonalat, hanem a gazdasági élet szerkezetében, a fejlődés irányában is új helyzetet teremtett; ezalatt a világgazdaság jellegében is olyan haladás következett be, amely arra vall, hogy a világgazdaság ma lényegében más, mint békében volt. Azokban az államokban, amelyek idejekorán rátaláltak önmagukra, e tiz év a romok eltakarítására és az új békének új módon való megalapozására szolgált. Mindegy, hogy győztes, vagy legyőzött nemzeteket és államokat vizsgálunk-e; a tiz éves fejlődés menete és eredményei nem a győzelem, vagy a legyőzetés tényétől függöttek. A győzelem csak a világpolitikai egyensúly felbillenését fejezte ki, de a politika tényezői nem ugyanazok, mint amelyek a világ gazdasági és kulturális virágzásán dolgoznak, tehát a győzelem ténye nem foglalta okvetlenül magában a virágzás ígérését.

Világosan látó emberek már tiz évvel ezelőtt is hangoztatták ennek a tételnek az igazságát. Tehát az, hogy Romániát Trianonban győztesnek nyilvánították, nem keltette mindenkiben azt a várankozást, hogy ez a várankozás nagyra növelt állam a trianoni diadallal rohamos belső fejlődés útjára lép. De mégis alig volt olyan győztes állam, amelynél ez a várankozás igazoltabbnak tűnt volna fel, mint Románia esetében. Igényeit a nagyhatalmak teljesebb mértékben elégítették ki, mint maga is remélhette volna; a párisi szemlélet tükrében el lehetett hinni, hogy itt valóban a lekötött román erők felszabadítása következett be, tehát az ujjaszabott kis államban belülről a korlátlan fejlődés bekövetkezését kellett várni. Kivülről viszont éppen a győzelemben való részesség foglalta magában annak a nemzetközi segítségnek a biztosítékait, amelyre a bonyolult világgazdasági szerkezet mellett ma minden államnak feltétlenül szüksége van, bár minden államnak legelsősorban a maga belső erőiből kell fejlődésének éltető nedveit merítenie.

Ahelyett azonban, hogy ezek a várakozások teljesedtek volna, Románia gazdasági viszonyai az első évtized végén sokkalta szomorúbbak, mint amilyeneknek azokat Trianonban álmodni is lehetett volna.

Tíz évnek egyetlenegy eredménye az, hogy a román pénzegység a tizenkettedik órában ugyan s később, mint bármelyik legyőzött állam pénze, de mégis elérte a tényleges szilárdságnak bizonyos fokát; azonban ennek az értékét is csorbitja az, hogy a megszilárdítás nem a lej belső értékének helyreállítása folytán következett be, hanem garanciális alapon. Ezenkívül azonban a jelek szerint eddig még semmisen történt az ország gazdasági fejlődése érdekében: sem a jelenre, sem a jövőre vonatkoztatva.

Kivülről nézve Románia elzárt terület, amelyet a nemzetközi tőke nem tud és nem is mer megközelíteni. Románia gazdaságpolitikusi még nem találták meg a módját annak, hogy országukat az áru-, a tőke- és a személyforgalom zavartalanságának biztosítása útján a világgazdaság nagy folyamába bekapcsolják. A liberális kormányzás, amely e tíz év legnagyobb részét lefoglalta, nemcsak nem érte ezt el, de nem is törekedett rá, sőt tudatosan ellene szegült azoknak az országos sürgetéseknek, amelyek ebben az irányban a tíz év alatt szakadatlanul jelentkeztek. A Bratianuk híres romantikus elve, a „*prin noi însine*“ (mindent a magunk erejéből) a legváltozatosabb formákban öltött alakot, mikor arról volt szó, hogy az országot a külföldtől gazdaságilag izolálni kell. A moratóriumtól kezdve, amelyet a háboru után csak Románia mert alkalmazni, a beviteli tilalmakig és a tiltó jellegű kiviteli vámokig, a tőkeforgalom megakadályozásán, az idegen vállalatok működésének lehetetlenné tételén, az idegen vállalkozók és az idegen munkások bevándorlásának megakadályozásán át a bent lakó „idegenek“ minden elgondolható módon való üldözéséig, minden ott szerepelt ebben a gazdaságpolitikában.

Romániának így sikerült elérnie, hogy magára hagyják, de ezenkívül e politika minden más céljára nézve csődöt mondott. Az elzárkózás e páratlan makaességát semmivel mással nem magyarázhatjuk, mint azzal, hogy Románia a kisebbségi kérdésnek a maga módja szerint való megoldása és elintézése céljából akarta a zavartalan nyugalmat biztosítani. Nem békére, hanem harcra kellett ez a tíz év, amely alatt Románia minden erejét a maga belső problémáinak megoldására akarta fordítani.

A tizedik év végén megpróbáljuk, hogy e harc legfontosabb mozzanatairól és eredményeiről beszámoljunk.

I. Az agrárreform.

A földbirtokreform a régi Romániának régóta függő problémája volt. Az ókirályság földbirtokviszonyai, amelyek a század elején az emlékezetes parasztlázadásra vezettek, lényegükben egészen a háboru kitöréséig alig változtak. Mindenki tudta, hogy

ez nem maradhat így, de a változáshoz a háborúnak kellett közbejönnie. A háboru alatt tette meg Ferdinánd király azt az ígéretet, hogy „Románia földje azoké lesz, akik vérüket hullatták érte“.

Ez az ígéret nem halványodhatott el a háboru végével, sőt azok a robbanóanyagok, amelyeket a világveszedelem minden egyes nemzetben felhalmozott s amelyek éppen a háboru befejezésével váltak igazán fenyegetőekké, Romániában is olyan izgatott hangulatot teremtettek, amelyben éppen csak a földreform teremthette meg a kiegyenlítődés lehetőségét. Romániában nem volt ipari, kereskedelmi vagyon, hogy a tömeg követelése azok felé fordulhattak volna, viszont a föld eloszlása még olyan volt, mint azokban az államokban szokott lenni, amelyek a földközösségből csak most emelkedtek ki.

A regátban tehát a földbirtokreform szükségességét a közgazdasági és szociális szempontból egyformán képtelen helyzet teremtette meg, ez azonban még nem lehetett volna elegendő ok arra, hogy a reform Erdélyben is végrehajtsák, sőt hogy ott ez szigorubb mértékben történjék, mint a regátban. Nincsenek adataink arról, mintha Erdélyben a földéhség a normális kereteket meghaladta volna. Erdély nem volt tipikusan nagybirtokberendezkedésű; a nagybirtokok ott nem annyira a termőföldeket foglalták le, mint az erdőket s a földbirtokforgalom menete ugyis az elaprózódás felé haladva az ujonnan keletkező igények kielégítésére éppenugy megfelelt, mint arra, hogy a helyel-közzel mutató ellentéteket lassanként kiegyenlítse.

A földbirtokreform jelszavát tehát nem Erdély termelte ki. Regáti jelszó volt az, amelyet az új urak hoztak át „a hegyeken innenre“; nem is közgazdasági, hanem politikai jelszó volt az. A „felszabadítás“ első tényét akarta ezzel a regát Erdélyben végrehajtani, mert a reform célja az volt, hogy a földbirtokot a régi tulajdonosok kezéről a románok kezére játsszák át. De egyuttal egész elgondolásában, végrehajtásában és eredményeiben is kiáltó példája annak a regáti politikának, amely Erdély ismerete nélkül akar ott új viszonyokat felidézni.

Maguk a regáti gazdaságpolitikusok igazolják, hogy a reform a regátban halaszthatatlan volt, Erdélyben ellenben nem találunk reá okokat. Bizonyosága ennek az alábbi táblázat, amelyet a regát és Erdély földbirtokmegoszlásáról a „*Bulletin Statistique de la Roumanie*“ 1919. évi 1. száma közölt, amelyet tehát joggal vehetünk a földbirtok-törvény alapjául.

A földbirtok megoszlása.

	regát 1916.		Erdély 1918.	
0—10 ha				
terület	3,153.645	40·3%	2,947.000	35·5%
tulajdonos ..	920.939	95·3%	942.500	88·7%
átlag	3.2 ha		3.1 ha	
10—100 ha				
terület	862.400	11·—%	2,476.000	29·9%
tulajdonos ..	38.723	4.03%	113.887	10·8%
átlag	22.3 ha		21.9 ha	
100 ha-n felül				
terület	3,810.000	48·7%	2,866.000	34·6%
tulajdonos ..	6.108	0·64%	4.597	0·5%
átlag	625 ha		625 ha	
Együtt				
terület	7,826.045	100%	8,289.000	100%
tulajdonos ..	965.770	100%	1,060.984	100%
átlag	8.1 ha		7.8 ha	

Mielőtt ezeknek az adatoknak elemzésére és az agrárreform ügyének részletes tárgyalására rátérnénk, elvileg meg kell állapítanunk, hogy a román statisztikai szolgálat megbízhatatlan. Kovács Alajos, a Magyar Központi Statisztikai Hivatal elnöke, aki a nemzetiségi statisztika problémája felett a román statisztikusokkal vitába keveredett, kimutatta, hogy a románok sem az új Románia lakosságára nézve, sem e lakosság nemzeti megoszlására nézve nem tudtak még eddig egységes és végleges adatot produkálni. Sőt kimutatta azt is, hogy ennél sokkal egyszerűbb statisztikai feladatnál is csődöt mondanak, mert például Bukarestnek, saját fővárosuknak lélekszámára különböző hivatalos kiadványokban huszféle adatot sorolnak fel, minden egyes esetben a lehető legteljesebb komolysággal és a hitelesség igényével. Ezek az adatok 341.000 és 1,100.000 között váltakoznak nem egy ízben ugyanarra az időpontra mást mond az állami statisztikai hivatal évkönyve, mint amennyit Bukarest statisztikai évkönyvében találunk.

Az adatok közlésében való felelőtlenség, amint látni fogjuk, az agrárreformmal kapcsolatos román statisztikai szolgálatot is jellemzi. S ez a felelőtlenség, ez a következetlenség annyira megy, hogy azoknak, akik akár a kisebbségek részéről, akár román részről foglalkoznak a romániai földreform kérdésével, eleve le kell számolniuk azzal, hogy az igazságot sohasem fogják tudni megállapítani. A kutatásnak tehát a probléma elemzése közben azzal is szakadatlanul foglalkoznia kell, hogy a rengeteg egymásnak ellentmondó adat közül azokat válogassa ki, amelyek minden valószínűség szerint legjobban megközelítik a tényleges helyzetet.

A fentebb közölt táblázat már maga is bizonyítja ezt a sajnálatos tény. Ugyanis ezek az adatok nem utalnak arra, hogy milyen viszonyban vannak az ország egész területével és azt sem tudjuk, hogy vajjon milyen tételek hiányzanak e táblázatokból; a regát területe 13,030.000 ha, de e táblázat csak 7·8

millióról számol be, Nagy-Erdély területe pedig az itt közölt 8·3 millió hektárnál két millió hektárral nagyobb. Ha a regáti területből leszámítjuk a nem termő területeket és az erdőket, akkor körülbelül 8 millió ha. marad, tehát ez az eredmény nagyjában megfelelne a táblázat adatainak, azonban képtelen elgondolás az, hogy a regátiak olyan birtokstatisztikát állítottak volna össze, amely a birtokokhoz tartozó erdőket az állományból kirekeszti. Erdélyben pedig az erdők és a terméketlen területek leszámításával mindössze mintegy 6,150.000 ha terület marad, tehát lényegesen kevesebb annál, amiről ez a táblázat megosztási adatokat közöl, viszont a nem termő területen felül maradó egész erdélyi terület jóval nagyobb ennél az adatnál, mert 9·8 millió ha-ra rug. Ezenfelül az erdélyi tulajdonosok számánál is súlyos hiba fordul elő: a táblázat sokkal több tulajdonosról tud, mint amennyi a mi adataink szerint a mai erdélyi területen valóban volt. A román adatok erdélyi számsora egyébként ismeretlen forrásra támaszkodik: nincs semmiféle olyan magyar statisztika, amely csak megközelítően is egyeznék az itt felsorolt adatokkal.

De jóllehet ezek az adatok nem egyeznek meg a valósággal, megegyeznek azzal a képpel, amelyet a regátról és Erdélyről a regáti gazdaságpolitikusok alkottak és így valóban oka, magyarázata, alapja a végrehajtott földbirtokreformnak.

Ez a statisztika azonban a regátról és Erdélyről lényegesen eltérő helyzetet tár fel. Eszerint a regátban valóban sürgősen szükséges, elodázhatatlan volt a reform: de nem a törpebirtokok arányszáma miatt, hanem azért, mert a középbirtok hiányzott. A regáti földterületből mindössze 11% esett kis- és középbirtokra, azaz 10—100 ha nagyságu birtokra s ezzel szemben nemcsak a nagybirtok részesedése volt egészségtelen, mert 48·7%-os arányával az egész regáti birtokterületnek a felét foglalta le, hanem a törpebirtoké is, amely meghaladta az egész birtokterület negyven százalékát. Az a földosztás, amely a regátban a parasztlázadás eredményeként bekövetkezett, csak arra volt jó, hogy a nagybirtokokból a földéhes nép számára a terület egy részét leporlassza, de ez még nem lehetett alapja semminemű nemzeti szociálpolitikának és különösen nem vezetett erőteljes középosztály megteremtéséhez. A békebeli Romániában pedig ez annál nagyobb mértékben háruult volna a mezőgazdaságra, mert ipari fejlődés híján a városi polgárság is hiányzott.

A román statisztika adatai Erdélyről más képet adnak, mint a regátról. Mert Erdélyben törpebirtok, kis- és középbirtok, valamint nagybirtok között a rendelkezésre álló terület, az ő adataik szerint is, egyenletesen oszlik meg. A kis- és középbirtok egy árnyalattal gyengébb, mint a törpe- és a nagybirtok, de még e kettő közül is a törpebirtok kiterjedése mutat valamivel nagyobb arányszámot. A regátra ezeknek az adatoknak nyugalmasabb időben igen nagy hatást kellett volna tenniök. Ebben a tekintetben jellemző, hogy dr. N. D. Corniteanu a román földmivelés-

ügyi minisztérium kiadásában megjelenő „*Buletinul Agriculturii*” 1928. évi első számában abban a tanulmányában, amelyet ott a földbirtokreform eredményeiről közöl, Franciaországot a kisbirtok hazájának nevezi és közli, hogy ott a földbirtoknak 25·78%-a esik 6 ha-nál kisebb birtoktestekre, 7—50 ha között pedig a területnek 40·29%-a van. Nem ellenőriztem ezeket az adatokat s nem tudom, hogy megfelelnek-e a valóságnak. De ha a román agrárpolitikus ezt az állapotot tartja ideálisnak, akkor nem kellett volna Franciaországig mennie bizonyító anyagért, hanem megmaradhatott volna saját adataik mellett, amelyek a békebeli Erdélyben nagyjából ugyanezt a megoszlást tüntetik fel.

Azonban már említettük, hogy a román statisztikának erdélyi adatai képtelenek s azoknak a valósághoz semmi közük sincs. Nem egyeznek ezek semmiféle magyar statisztikai kiadvány adataival, pedig hiszen a romának sem merithettek máshonnan, mint ebből az egy forrásból. Magyarázatukul csak az a feltevés kínálkozik, hogy a rosszul értelmezett erdélyi foglalkozási statisztika alapján kombinatív uton nyerték őket. Mert feltűnő, hogy a kisbirtokosok száma nagyjában megegyezik az erdélyi birtokosok és a segítő-családtagok összesített számadatával, a birtok-átlag pedig a regátival mind a három birtokkategóriában majdnem pontosan egybevág. Így talán a foglalkozási statisztikából indulva ki, a regáti átlagokkal való szorzás alapján kapták azokat az adatokat, amelyeket aztán elég szilárdaknak tartottak arra, hogy a reformtörvényt rájuk építsék, ámbár azoknak a valósághoz semmi közük sem volt.

Sajnos, a Magyarországtól elvett területen 1895 óta nem volt birtokstatisztikai felvétel és így nekünk sincsenek erre vonatkozóan végleges és hiteles adataink. De 1918-ban közéleti célokra készült adatgyűjtés elég pontos képet rajzol az erdélyi *szántóföldek* megoszlásáról aszerint, hogy azok milyen nagy birtokokhoz tartoztak. Ez a statisztika a mai erdélyi területen 3,810.000 hektárnyi szántóterületről számol be. A felvétel a hazai szokásnak megfelelően kat. holdakban történt és természetesen a kategóriák megállapítása is ugyanilyen. A terület adatait átszámítottuk hektárra, hogy a mai román egységhez alkalmazkodjunk, azonban a kategóriák tekintetében meg kell tartanunk a kat. hold beosztást, mert az átalakítás hektáros kategóriákra csak a számlálólapok alapján történhetné meg. Azonban 1 kat. hold egyenlő 0·57 hektárral, tehát nem követünk el túlnagy hibát, ha a kategóriákat nagyjából 1 : 2 arányban alakítjuk át hektárra. Eszerint a szóbanforgó táblázat így alakul :

A szántóterület megoszlása Nagy-Erdélyben 1918-ban.

Birtokkategória		Terület 1000 ha-ban	Megoszlás az egész terület %-ában
kat. holdban	hektárban		
0— 5	0 — 2·5	758	19·88
5— 10	2·5— 5	733	19·25
10— 50	5 — 25	1283	33·67
50—100	25 — 50	216	5·68
100—200	50 —100	154	4·04
Ki nem sajátítható birtokok együtt		3144	82·52
200— 500	100—250	235	6·16
500—1000	250—500	190	4·98
1000—	500—	241	6·34
Kisajátítható birtokok együtt		666	17·48
Egész szántóterület.....		3810	100·00

Ezek az adatok a földreform szempontjából azért igen fontosak, mert hiszen annak éppen a szántóterületek birtokának „helyesebb“ megosztása volt a célja. Erdély egyes területein ugyan a rét, a kaszáló értékesebb a szántónál, de a regátban a rét fontosságát annyira nem ismerik, hogy ott csak durva becsléssel állapították meg a regáti rétek elképzelhető nagyságát is, a reformban pedig tisztán a regáti szellem érvényesült. De egyébként Erdélyben sem általánosítható a kaszálóknak ez a tulbecsülése. Csak ott fordul elő, ahol az éghajlati viszonyok mostohasága miatt az állattenyésztés fontosabb a szemtermelésnél. A legelők szintén nem szerepeltek döntő tényezőként a földosztásban, az erdőket, szőlőket pedig kivették a törvény hatálya alól. Így a szántóterület adataira kell építenünk következtetéseinket.

Ezek az adatok pedig azt mutatják, hogy Nagy-Erdélyben a földmegoszlás még egészségesebb volt, mint amilyennek azt a regát képzelte volna. Mert a szántókból 1918-ban 39.13% esett 10 kat. holdnál kisebb birtokokra, amihez még legalább 12%-ot kell hozzáütnünk, ha azt akarjuk megtudni, hogy mennyi eshetett hát a törpebirtokoknak a regátban megállapított felső határán, azaz 10 hektáron alul. Ez a szám csak nagyobb lehet ennél, kevesebb nem igen és ha ez így van, akkor a törpebirtokok aránya Erdélyben nem is 35.55%, ahogy azt a román kombináció mutatta, hanem 50—55% között keresendő. 200 kat. holdon, tehát azon a határon felül, amelyen túl már a birtokok kisajátítása következett, csak 17.48% esett, azaz majdnem pontosan a fele annak, amit a regáti gazdaságpolitikusok képzeltek. Ha tehát Erdélyben a nagybirtok aránya ennél nagyobb, akkor az a legező, kaszáló és erdőbirtokok kiterjedésének az eredménye.

A teljesség kedvéért idézzük még itt a magyar statisztika megállapításait az 1910. évi népszámlálás alapján a Magyarországtól Romániához csatolt terület őstermelő lakosságának megoszlására nézve: Birtokosok és bérlők száma 100 kat. holdon felül 4.172 (0.3%), 10—100 kat. hold között 178.786 (11.5%), 10 kat. holdon alul 398.551 (25.7%), egyéb önálló összesen 11.270 (0.7%),

segítő családtag 453.069 (29.2%), gazdasági tisztviselő 2.004 (0.1%), gazdasági cseléd 124.739 (8%), gazdasági munkás 380.292 (24.5%). A birtokosokat és bérlőket külön számítva, közülük 0.7% esett azokra, akiknek legalább 100 kat. holdnyi birtokuk volt, 30.7% a 10 és 100 kat. holdas birtokosok és bérlők csoportjára s a többi 68.6% azokra, akik legfeljebb 10 kat. holddal rendelkeztek. Már ezek a számok is megmutatják azt a mérhetetlen különbséget, amely a regát birtokviszonyai között és az erdélyi birtokviszonyok között van, mert ha a regáti adatoknak e tekintetben hinnünk lehet, akkor ott már birtokviszonyban is mintegy 97% esett olyan birtokosokra, akiknek a tulajdona nem haladta meg a tíz hektárt.

Ebből a népszámlálási statisztikából pontosan kitűnik az erdélyi nincstelenek száma is. Az erdélyi gazdasági cselédek és gazdasági munkások tömege fél milliót meghaladt. A birtokosok és bérlők száma pedig 592.600, a segítő családtagokkal együtt 1.045.000. Hogy vajjon a román statisztika honnan vette a 942.500 erdélyi birtokosról szóló adatát, megfoghatatlan. A regátban 1912-ben 1.136.000 önállót, 14.700 tisztviselőt, 204.400 munkást, 39.200 házi cselédet, azaz összesen 1.394.300 keresőt tüntetne fel a mezőgazdaságban. Ha ezek az adatok helyesek, ott kisebb volt a földnélküli tömeg, mint Erdélyben.

A földterület megosztásának adatai azonban csak a reform közgazdasági szükségességének kérdésére adhatnak választ. De a reformnak nem titkolt célja a nemzetiségi cél volt, vagyis az, hogy a földbirtokot vegyék el a magyar „uraktól” és adják oda a románoknak. Fontos tehát, hogy azzal a kérdéssel is foglalkozzunk: milyen volt Erdélyben a románság részesedése a földbirtokban. A regátban annakidején hivatalosan úgy akarták feltüntetni a dolgot, mintha ők tisztán csak a közgazdasági részből indulnának ki. Ez egyébként annyiban meg is felelt a regáti mentalitásnak, hogy ők azt hirdették: Erdélyben minden magyar mágnás és minden román koldus, tehát a közgazdasági igazságtalanság helyreállítása egyuttal a nemzeti érdekeknek is tökéletesen megfelel.

A helyzet azonban nem ez volt. Az erdélyrészi szántóföldek területéből az 1918. évi statisztika szerint 28% volt a románok kezén; 3.810.000 hektárból 1.060.000 ha. Az erdők beszámításával a románság birtokaránya lényegesen emelkedett. Miután a románoknak a jobbágyság felszabadítása óta mindössze hetven év állott rendelkezésükre ahhoz, hogy birtokokat szerezhessenek, ez a 28% elég nagy aránynak tűnik fel, különösen ha számbavesszük azt is, hogy mint pászternépnek, felülről, a hegyek közül kellett behatolniuk a völgyekben elterülő szántóföldek birtokába. A béke utolsó évtizedei elég sok adattal igazolják, hogy ez a leszármazás a magyar liberális nemzeti politika és az erőteljes magyar jogérzék védelme alatt szakadatlanul folyt és állandóan javította a románság birtokarányát. Egyébként az adatok szerint a törpebirtokok tekintetében az erdélyi románság helyzete nem volt

rosszabb, mint a regáti románságé, a kis- és középbirtok terén jobb volt annál, alacsony arányrészét tehát a nagybirtokban való kisebb részvétele okozta. Azonban a béke vége felé rájuk nézve már ebben a tekintetben is elég jelentékeny javulás következett be.

Minderről a regáti románság meggyőződhetett volna, ha az lett volna a célja, hogy megfelelő tájékozódás után avatkozzék be az erdélyi viszonyok megváltoztatásába. Azonban erre sem idő nem volt, sem a felizgatott közhangulat nem volt megfelelő. A reformot megígérték, tehát végre kellett hajtani: az elodázással járó felelősséget valóban nem vehette magára egyetlenegy román politikus sem. Ebben a tekintetben igazságot kell nekik szolgáltatnunk. Erdélyben pedig azért kellett a reform munkálatait megindítani, hogy a regáti románság bevonulását az erdélyi testvérek számára emlékezetessé tegyék. Az átcsatolás sokkalta kisebb mértékben találta meg okait az erdélyi román közóhajban, semhogy ilyen külön ajándékozásra szükség ne lett volna.

A törvényt úgy hozták meg, hogy annak főbb rendelkezései szerint a következő területeket kellett kisajátítani:

1. a koronának, jogi személyeknek, jótékony intézményeknek, alapítványoknak és a Casa Ruralának (regáti intézmény) birtokait,

2. a külföldi tulajdonosokéit,

3. az abszentistákéit, amihez az abszentizmus fogalmát önkényesen szabták meg,

4. ezenfelül mintegy két millió ha. földet azok birtokából, akiknek 100 ha.-nál többjük volt. Ezt az utolsó pontot a végrehajtás során lényegesen felemelték.

Az ország egyes részeiben a kisajátítási határt nem szabták meg egységesen. A regátban a fel nem osztható terület alsó határa 100 és 500 ha között váltakozott s ezenfelül a birtokosnak különböző községekben levő birtokait nem egyesítették, vagyis a birtokos minden egyes községben megtarthatta a minimális nagyságu birtokot. Erdélyben a hivatalos határ 100—170 ha között váltakozott, de amint látni fogjuk, ezt a határt számtalan ízben lépték át lefelé. Erdélyben még arra is igen sok eset volt, hogy kisebbségi kiscgazdáktól 16 holdon alul is elvették a birtok egy részét és olyan román gazdáknak, román egyházaknak, tanítóknak, lelkészeknek, közfunkcionáriusoknak adták át, akiknek maguknak is több földjük volt, mint az előző gazdának. Erdélyben a különböző községekben levő birtokokat mindenütt egyesítették és egy birtokosnak csak együttesen maradhatott meg a minimális birtokterülete.

Az első pont alapján Erdélyben kisajátították az egyházak és a felekezeti iskolák vagyonát is. Ezt részben azért is tették, mert a regát a maga kezdetleges iskolázási viszonyai közepette nem ismerte a felekezeti iskolák magas színvonalát. A regátban igen kicsiny számú kivételt nem tekintve, ma is úgy ismerik

a felekezeti iskolákat, mint amelyekben nem folyik komoly oktatás és ezért nemzeti feladatnak tartották azt is, hogy ez ellen az erdélyi „mételty“ ellen az állami iskolázás érdekében sikra szálljanak. Együttal természetesen a kisebbségi oktatás megsemmisítése is célja volt ennek az intézkedésnek.

A kép teljessége kedvéért megemlítem, hogy Bukovinában 100 ha-t hagytak meg annak a birtokosnak, akinek nem voltak beruházásai, a többieknél 250 ha-ig is elmentek. Besszarábiában kivétel nélkül mindent kisajátítottak 100 ha-n felül. Hogy alatta mennyit, arra természetesen nincsenek adatok s tekintettel arra, hogy az országnak ezen a részén még pontos felmérések is alig hatjattak végre, nem is igen lesznek.

A kisajátítás ezen az alapon indult meg. Eredményéről ezek a számadatok igyekezzenek bennünket tájékoztatni:

	Kisajátítandó terület, ha.	Birtokba helyezendők száma	1926 január 1-ig	
			birtokba tettek	kisajátított terület, ha.
Regát.....	2,726.346	1,014.819	630.113	2,776.401
Erdély	1,597.447	530.696	310.583	1,711.576
Bukovina	73.000	50.593	71.266	75.967
Besszarábia	1,491.916	357.016	357.016	1,491.920
Együtt	5,888.709	1,953.124	1,368.978	6,055.864

A reform végrehajtásával kapcsolatban két kérdés merül fel: kiktől vették el a kisajátított területeket? És kiknek adták oda azokat?

Az első kérdésre eddig még halvány körvonalakban sem közöltek semmiféle statisztikát. Azonban az bizonyos, hogy a kisajátított területek szántóföldre, rétre és legelőre estek. Erdélyben pedig, amint láttuk, mindössze 666.000 ha volt az a szántóföldterület, amely a törvény szerint kisajátítás alá eshetett. A kaszálók és legelők egész területe 2,5 millió hektárra rugott Erdélyben, tehát ha a reform során valóban tisztelték volna a megszabott kisajátíthatatlan alsó határt, akkor a legelőkből és rétekből kellett volna elvenni a további 1,1 millió hektárt. Azonban a reformnak nem az volt a célja, hogy mivelés alá vonjanak olyan területeket, amelyek addig nem ismerték az ekevasat; különben is képtelen elgondolás, hogy a szántóföldeknél az egész szántóterületnek, — ami 3,81 millió ha-ra rugott, csak a 17,5%-át sajátítsák ki, a rétegeknek és legelőknek ellenben 41%-át. Így tehát feltétlenül arra kell következtetnünk, hogy a kisajátítás során az Erdélyre nézve megszabott alsó határt nem vették figyelembe. A kisajátított terület tulnyomó nagy része szántóföld volt, mivel pedig a román tulajdonosok birtokait még a nagybirtok esetében is kimélték, azt kell mondanunk, hogy a száz hektáros alsó határ helyett Erdélyben még a 25 hektáros birtokokba is mélyen bele kellett hasítaniuk.

A második kérdésre, — kiknek adták a kisajátított földeket, — már a kisajátítás megkezdése előtt is hallottunk bizonyos adatokat. Így az előzetes tervek elég vakmerőek voltak ahhoz, hogy 270.000 kisebbségi állampolgárnak ígérjenek földbirtokot. Ez azoknak a földigénylőknek felénél is többet tett volna, akikről akkori statisztikájuk megemlékezett. A földbirtokreform végrehajtása után már sokkal szerényebbek voltak a román adatok a földhözjuttatott kisebbségi állampolgárok számával kapcsolatban, azonban még akkor is nem egyszer hallottuk azt az állítást, — hivatalos helyről, de adatok és részletek nélkül — hogy a földhözjuttatottak kétharmadrésze román, egyharmadá kisebbségi lett volna. Valamennyi igazság van abban, hogy ahol nem lehetett elkerülni, kisebbségek is kaptak földet. De elsősorban a háztelkek-nél jöhettek számba kisebbségi polgárok.

A reform végrehajtása után a földbirtokok megoszlására nézve a román egyenesadó-statisztika (1923) a következő adatokat közli:

	bi tokosok száma	b irtok területe ha	átlag ha
0—5 la között			
regát	1,707.009	3,003.872	2.—
Erdély	846.482	1,022.606	1.2
5—10 ha között			
regát	176.162	1,161.951	6.5
Erdély.	164.605	654.312	4.—
10—50 ha között			
regát	40.791	783.666	19.3
Erdély	96.886	885.156	9.3
50—250 ha között			
regát	7.388	812.812	110.—
Erdély	6.495	365.486	56.5
250 ha-n felül			
regát	1.670	873.451	520.—
Erdély	1.106	369.263	330.—

Ebben a táblázatban feltűnik, hogy Erdélyben a 10—50 hektáros birtokkategóriában az átlagos nagyság nem éri el a kategória alsó határát, ami még a román adatok között is elég sajátos jelenség. De a táblázatban itt szereplő birtokterület lényegesen elmarad még az erdélyi szántóföldek területe mellett is, annál kevésbé fogadhatjuk tehát el hitelesnek és véglegesnek a megoszláskategóriára nézve. A regáti adatok szintén nem egyeznek semmiféle eddig ismert statisztikának az adataival erre az országra nézve. A régi és az új román hivatalos statisztikai adatok egybevetése a következő mulatságos eredményre vezet:

	A regátban		Erdélyben	
	birtokos	birtok ha	birtokos	birtok ha
Ma	1,933.020	6,591.882	1,115.575	3,256.823
Volt	965.770	7,826.045	1,060.984	8,289.000
Plusz	967.250	—	54.591	—
Minusz	—	1,234.163	—	5,032.177

Ezek szerint az adatok szerint tehát a regátban a birtokosok száma majdnem egy millióval, Erdélyben ellenben csak 54.000 fővel növekedett (s erre mondják a regátban azt, hogy a birtokhoz juttatottak egyharmadrésze kisebbségi volt, ami abszolút számban 18.000 főt jelentene az ígért 270.000 helyett). De ha ezt elképzelhetjük is, nehezen értjük meg, mi történhetett a földbirtokok területével, amely a regátban egy és egynegyed millió hektárral, Erdélyben pedig öt milliónál is több hektárral apadt.

Az adóigazgatás természetéből arra kellene következtetnünk, hogy az adófizetők számára vonatkozó adatok megbízhatóak. Ha így van, akkor ezek az adatok igazolják a földreform szükségességét a regátban, mert ott a földadófizetők száma majdnem egy millióval a réginek a kétszeresére növekedett, és megokolatlan voltát Erdélyben, ahol ezek szerint az adatok szerint még 1.7 millió hektárnyi föld kisajátításával sem lehetett több új birtokost földhöz juttatni, mint 54.590-et.

A sok egymásnak ellentmondó és a valóságos viszonyok szempontjából képtelen adat közül mégis azt kell elfogadnunk valószínűnek, hogy Erdélyben 1.7 millió hektárt sajátítottak ki. Az, hogy a kisajátítás kisebbségi állampolgárok birtokából került ki, nem vitás s hogy legalább kilenctized rész arányában juttatták azokat román állampolgároknak, az is több, mint valószínű. Ez az 1.7 millió hektárnyi föld tehát a kisebbségek vesztesége a földreform címén. És annál inkább vesztesége, mert ennek fejében az új tulajdonosok gyakorlatilag nem fizettek semmit.

A törvény szerint a kisajátított területek értékét a bíróságok állapították meg, mégpedig az elv az volt, hogy az 1913. évi aranykorona-árat kellett a régi tulajdonosoknak megtéríteni, 2%-kal kamatozó államkötvényekben. A törvény meghozatala idején a lej értéke az aranyértéknek még mintegy 15%-án állott, a reform végrehajtása során azonban három százalékra süllyedt le. Ez a kár teljes egészében a régi tulajdonosokra hármlott. A bíróságok nem voltak hajlandók az árba betudni ezt a pénzromlást. Így történt, hogy a bíróságok Erdélyben ilyen egységárakat állapítottak meg: Háromszék megyében 492 lej, Kolozs megyében 575 lej, Szolnok-Dobokában 657, Maros-Tordában 700, Krassó-Szörényben 760, Csikban 767, Szatmárban 710, Szilágyban 880, Biharban 915, Kis-Küküllőben 1020, Arad megyében 1075 papirlej. (A történelmi Erdélyben 1910 körül kat. holdanként 346.—

aranykorona volt az átlagos ára a birtokoknak, ami hektárra átszámítva mintegy 610 aranykoronának felelne meg. Ma Erdélyben a szántóföld ára holdanként 30—50.000 lej között váltakozik.)

A kisajátítási eljárás befejezéséig a birtokok kényszerbérletben voltak. A kényszerbérleti díjak a tényleges bérleti összegeknek körülbelül egy ötvenedrészét tehették, de a „bérlők“ még ezt sem fizették meg a tulajdonosoknak, végül pedig váltság fejében annyinak megfizetésére köteleztettek, amennyi a forgalmi bérösszegnek a felét sem érte el.

De ha a bíróságok megállapították a váltságösszegeket, ez még nem jelentette a birtokosok pénzhez juttatását. Amint már említettük, nem pénzben, hanem állami kötvényekben való fizetésről volt szó és e kötvényeknek nem volt s ma sincs forgalmi értékük. Ezek a kötvények gyakorlatilag csak annyiban voltak hasznára a volt tulajdonosnak, hogy ezekkel kifizethette fennálló adóját és más tartozásait, így a zálogterheket is. Az állam ugyan kötelezte magát, hogy a kötvényeket bizonyos terv szerint készpénzzel kifizeti, de még ennek az eljárásnak a menetét is késleltette az, hogy a volt tulajdonosoktól közjegyzői nyilatkozatot kértek, amelynek értelmében azok a rendezésnek ezt a módját végleges és teljes kiegyenlítésként elfogadják és az állammal szemben minden további igényükről és jogukról lemondanak. Mivel pedig ennek a nyilatkozatnak kiállítása utánajárást és költségeket, még pedig a szóbanforgó összegekhez mérten tekintélyes összegű költségeket kívánt, természetes, hogy ezek a kötelező nyilatkozatok egyáltalában nem készültek el.

Kereken azt mondatjuk tehát, hogy ez a 1.7 millió hektárnyi birtokérték a kisebbségekre nézve tiszta veszteséget jelentett. De közgazdasági szemmel nézve igen könnyű megérteni, hogy ennek a hatalmas nemzeti vagyontételnek szétrombolása hatásaiban nem állhatott meg a kisebbségek vagyoni viszonyainak alakulásánál, hanem befolyásolta az az erdélyi, sőt a romániai közgazdasági élet egész szervezetét. Végzetes hatásait nemcsak a kisebbségek hangoztatják, hanem a románok, sőt a regáti román közgazdászok is mind világosabban látják azokat. Így például G. Jonescu *Şişeşti*. „A földbirtok megoszlása és az 1923—26. évi földadó“ című értekezésében a *Buletinul Institutului Economic* (1927. évi 3. oldal) hasábjain ezeket írja:

„A legelső tényként megállapíthatjuk, hogy ma a földbirtokosok 83%-ának, — azoknak, akiknek birtoka nem éri el a 10 ha-t, — nem áll elég föld rendelkezésére ahhoz, hogy munkájából megélhessen, bármilyen intenzíven mivelje is földjét. *Mivel pedig több kisajátítani való föld nincsen*, véleményem szerint nem marad más hátra, mint a háziiparnak minden erővel leendő fejlesztése.“

A reform tehát a regát népét az egyik végtelből a másikba döntötte ugyan, mert hiszen előtte még a földbirtok fele esett a nagybirtokok területére, utána pedig már az 50 hektárnál nagyobb birtokok területe, tehát nem is nagybirtokok, hanem a közép- és

nagybirtokok területe együtt sem tett többet az egész terület tíz százalékánál, de közgazdasági célját mégsem érte el; Erdélyben pedig súlyos károkat okozott a kisebbségeknek anélkül, hogy a románságnak ugyanebben az arányban használt volna. Az elvett területeket ugyanis minden tőke nélkül és a tőke megszerzésének minden lehetősége nélkül juttatták az új tulajdonosok kezébe, tehát az 1.7 millió ha föld értékét nemcsak a régi tulajdonosoktól vették el, hanem az egész nemzetgazdaságtól. A reformnak nagy része volt a lej értékének zuhanásában és az új ország gazdasági viszonyainak katasztrófális megromlásában.

Igen fontos lenne, hogy a földreform hatásait a termelés alakulásával kapcsolatban is vizsgáljuk. Meg is kíséreljük ezt, de itt is hangsúlyozzuk, hogy a romániai adatok a termésbecslések tekintetében sem megbízhatóak. A becslés ugyanis a régi kitűnő magyar becslőhálózat szétrombolása folytán olyan hiányos, vármegyénként olyan kevés adatra támaszkodik, hogy hitelesnek nem fogadhatjuk el. Ezért előbb az állattenyésztésre vonatkozó adatokat ismertetjük, mert az állatstatisztika egyfelől a román statisztikai szolgálatnak elég régen ápoltságát, másfelől pedig az állatok számszerű összeírása alighanem mégis megbízhatóbb eredményeket szolgáltat, mint a sokféle befolyásnak kitett termésbecslés. S az állattenyésztés állapotából már bizonyos következtetéseket vonhatunk a termések alakulására nézve is.

Erdély állatállománya békében és ma ez:

	1911	1926
	ezer darab	
ló	505.7	421.2
szarvasmarha	2065.7	1565.3
juh	3431.9	3475.3
sertés	1486.6	1171.2

A legfontosabb állatnemek állománya tehát a juhok kivételével elég jelentős hányadban fogyott. Az állattenyésztés és a mezőgazdaság többi ágai között levő szoros kapcsolat folytán ezt az adatot nemcsak annak bizonyosságául kell elfogadnunk, hogy a földreform az állattenyésztésnek nem használt, sőt ártott, hanem még a mezőgazdaság többi ágainak hanyatlására is következtethetünk belőle. Az állatgazdaság tekintetében számba kell vennünk azt is, hogy Románia e tekintetben sok időn át magas kiviteli vámjaival lehetetlen helyzetet teremtett Erdély gazdaközönsege számára. Azonban ez inkább az állatgazdaság hozamát befolyásolta, mint az állomány nagyságát.

A szemtermelés adatai a mai Erdély területére vonatkoztatva ezek:

	1911–15 átlag	1924	1925	1926
buza	9.687	5.847	10.795	9.945
rozs	1.204	607	963	1.048
árpa	1.552	1.031	1.748	1.740
zab	3.459	1.447	2.037	3.161
tengeri	12.886	9.440	10.558	10.271
burgonya	5.504	—	—	6.333

Az adatok e téren azt mutatják, hogy a reform és a háborus romboló hatások közvetlen érvényesülésének éveit után a régi termésátlagnak megfelelő színvonal újra helyreállott. Azonban ha ezek az adatok helyesek, — az állattenyésztés adatai után ezeket bizonyos gyanuval kell fogadnunk, — akkor is csak a fizikai mennyiségekre vonatkoznak, amelyeket a földmivelés produkál. Azonban lényegesen megváltozott a termés közgazdasági jelentősége. Miután ugyanis a nagybirtokok eltűntek, a termelés elsősorban a kisgazda házi szükségletének ellátására szolgál s nem kerül kereskedelmi forgalomba, így a mezőgazdaság tőkeképző ereje még azonos termés mellett is lényegesen csökkent. Az erdélyi terménykereskedelem tapasztalatai szerint az utóbbi években az erdélyi terület terményimportja növekvőben volt. Miután pedig az állat-kivitel évek hosszú során át megbénították, holott a fa mellett az állat volt Erdély készpénzforrása, terményekben pedig a belső szükséglet növekedett, eszerint a mezőgazdaság általában véve képtelen volt arra, hogy az új Erdélyben a maga nemzetgazdasági hivatását betöltse.

II. Erdőgazdaság.

Erdély erdőkben igen gazdag. Románia erdőállományának, amely 7·2 millió hektárnyi területet borít be, a fele esik Erdélyre. A regát erdőterülete 2·9 millió ha. az erdélyi 3·6 millióval szemben. Azonban ennél sokkalta nagyobb a művelés alatt álló erdők között a különbség. Az egyenesadóstatisztika szerint Erdélyben 1,994,600 ha. területű erdő áll tényleges művelés alatt, a regátban pedig csak 152,900 ha. Ez az adat nem egyeztethető össze a két ország faiparának többi adataival. A munkáslétszám, a fűrészkeretek száma, a fűrészek lóerőszáma arra vall, hogy az erdélyi faipar legfeljebb a kétszeresére rughat a regátinak, egyes szakemberek szerint azonban a regáti rendszertelen termelés tönkretette az üzemszerű kihasználás lehetőségét és a nagy eltérésnek ez a magyarázata.

Ha ez az ok, akkor Erdélyre nézve megállapíthatjuk, hogy rohamos léptekkel halad a regáti állapotok felé. A háború ugyanis megszakította az üzemszerű rendjét, megkezdte és igen nagy mértékben végre is hajtotta az erdők pusztítását. Ezen csak erőteljes erdőrendészet segíthetett volna, de ehelyett, a regáti szellem befolyása alatt, újabb pusztítás korszaka következett be. A regátban nem ismerik a magyar erdőrendészet precíz munkáját és az Erdélybe benyomuló regáti tisztviselőknek a régi törvények csak arra voltak jók, hogy meggazdagodásukat elősegítse. A ki-termelési engedélyek nem üzemszerűség, hanem pénzbeli áldozatok kérdésévé lettek és ennek az eredménye az volt, hogy Erdélynek ez a legfontosabb nemzetgazdasági tényezője igen hamar eljutott arra a pontra, amelyen már a rendszeres erdőművelés csődjéről kell beszélnünk. Erdélyi szakkörök megállapítása szerint

a nagy üzemek kora Erdélyben lejárt, kis vándor-fűrésztelepek fogják feldolgozni azt az egy-egy foltot, amelyre kitermelési engedélyt szerezhetnek, s utána tovább költöznek újabb területek felé. Az újraerdősítés nemzetgazdasági jelentőségű feladatára nem fordítanak gondot, a Székelyföld hegyei az elkopárosodás felé haladnak, s a régi nagyvállalatok sorban bezárnak, igen sok közülük csődbe került. A Maros-menti fűrésztelepek sorban elhallgattak s a famunkások tizezrei maradtak kenyér nélkül.

III. Ipar.

Erdély az átcsatolás folytán olyan ország uralma alá került, amelyben az iparnak még csak kezdetleges nyomai voltak s vannak meg. Az 1910. évi népszámlálás adatai szerint a régi regát népének mindössze 9·6%-a élt iparból s az önálló iparosok száma az egész országban 97.300 volt. A mai Nagy-Erdélyben ugyanakkor a lakosság 12·7%-a esett az iparos népeiségre s önálló iparosainak száma, 95.827, meghaladta a regátét. A regátban 167.300 ipari munkást, Erdélyben ugyanakkor 166.363 munkást talált a népszámlálás. Az ipari tisztviselők száma a regátban 9·500 volt, Erdélyben 4·902. A regátban a városi lakosság 32·1%-a, a falusinak 4·5%-a élt iparból, Erdélyben e két hányados 35·2 és 8·6 volt. A megmaradt Magyarországon ugyanakkor 20·1% volt az iparos népeiség aránya, a városokban 38·9%, a vidéken 15·7%.

Erdély tehát közbülső helyet foglalt el a mai Magyarország és Románia gazdasági fejlettsége között s a kérdés az, hogy vajjon a nála alacsonyabb fejlettségi fokon álló regáthoz történt átcsatolása milyen hatást gyakorolt további fejlődésére és belső viszonyaira.

Erdélyben a kisipar és a nagyipar egyenletesen fejlett része az ipari szervezetnek. A regátban a nagyipar fejlettebb, mint az ipar másik fele, a kisipar. A falusi lakosság iparos rétegének elmaradt volta legelsősorban éppen amiatt áll elő, mert a regát még nem ismeri az önálló kisiparos típusát, amely végig kíséri a lakosság legkisebb településeit is. A kisipar helyét a regátban ma még a háziipar, a mellékfoglalkozásszerűen üzött ipari ügyesség foglalja el. Ebben a tekintetben jellemző Sisestinek az a következtetése, amelyet az agrárreformmal kapcsolatban idéztünk, nevezetesen hogy a romániai népen nem lehet másként segíteni, mint a háziipar megfelelő fejlesztésével. Az ipari fejlődés modern formája Romániában még a gazdaságpolitikusok gondolatvilágában sem szerepel a maga igazi voltában.

A kisipari réteg hiányának természetes következménye a kisipari közigazgatás kezdetleges volta. A regátban nincsenek kisipari szervezetek, nincsenek ipartestületek, nem ismerik a munkakönyvet, nem szegődtetik és nem is szabadítják fel a segédmunkást. Természetesen hiányzik a kisiparnak az a testületi szelleme is, amely Erdélyben már régóta a kifejlett kereskedelmi és ipar-

kamarai életnek is alapja volt. A magyar területeken az ipari közigazgatás is magas színvonalon állott, az iparhatóság kérdése falvakban és városokban egyformán rendezve volt és kiegészítő részét alkotta a közigazgatási hatóságok ügykörének. A regátban mindebből nem ismertek semmit és az erdélyi kisiparra nézve a legnehezebb pillanat az volt, amelyben a regátból érkezett rendőrkapitány, vagy primpretor tudatára ébredt annak, hogy ő egyuttal iparhatóság is.

Miután Erdélyben még nem tartottak megbízható népszám-állást az új uralom alatt, nincsenek adataink a kisipar mai állapotára nézve. De amit egyes adatokból következtethetünk, az nagy hanyatlásról számol be. Békében Erdélyben mintegy 90.000 önálló és 100.000 főnél valamivel nagyobb kisipari segédszeméllyel számolhattunk. Az egyenes adóstatisztika szerint azonban 1926-ban csak 32.449 önálló kisiparos volt a mai Erdély egész területén. A kisiparosság létszáma tehát majdnem a harmadrészére apadt.

Másik adat, amelyből szabad bizonyos következtetéseket levonnunk, a tanoncok létszámára vonatkozik. Ez a statisztika sem általános, hanem csak néhány nagyobb városra terjed ki. Eszerint a tanoncok száma 1910 óta 1924-ig Aradon 1928-ról 1802-re, Nagyváradon 1881-ről 1450-re, Szatmárnémetiben 1147-ről 997-re, Marosvásárhelyen 870-ről 436-ra apadt le. E négy nagyobb városnál együtt csaknem 25%-os a csökkenés. Nem véletlen, hogy a legnagyobb a létszám apadása éppen Marosvásárhelyen: a magyar kisebbségek gazdasági elnyomatása minden adatnál újra szembetűnik.

Ezekkel szemben emelkedett a tanoncok létszáma Nagyszébenben, ahol 1924-ben 1308 tanonc volt az 1910. évi 1236 helyett, valamint Temesvárott, ahol 1712-ről 2784-re növekedett ez a szám. A hasonló esetek kivételesek Erdély területén. Sajnos, ezek az adatok már régiek, újabbakat azonban a romániai statisztika tudomásunk szerint még nem produkált.

A *nagyipar* tekintetében az átcsatolás idején szintén elvitathatatlan volt Erdély fölénye a regát fölött. A magyar statisztikai adatok szerint 1913-ban Erdély területén 927 nagyipari üzem volt, ezek együtt 153.667 lóerővel rendelkeztek, legmagasabb évi munkáslétszámuk 92.650 volt, egy év alatt 61·9 millió aranykoronányi munkabért fizettek ki és termékeik értéke 614·9 millió koronára rugott.

Amint a magyar statisztikai adatok biztos talaját elhagyjuk, itt is újra belekerülünk a román „adatok” ingoványába.

Román adatok szerint az erdélyi gyáripár 1925-ig a következő átalakuláson ment át:

Erdély nagyipara 1913-ban és 1925-ben.

	Váll. száma	1000 HP	Beruház. tőke millió lej	Feldolg. nyers-	Termelés	Alkalm. létszáma
				anyag értéke	értéke	
				milliárd lej		
1913	927	153·6	—	—	614·9*	92.650
1924	1623	205·1	363·7	8·2	16·2	98.368
1925	1478	204·4	364·4	9·3	16·7	101.200

* Millió aranykorona.

Ezek szerint az adatok szerint a háboru alatt és utána az erdélyi gyáripár fejlődött a vállalatok számát tekintve, de a vállalatok átlagos nagysága kisebb lett. Az alkalmazott átlagos lóerő 1913-ban 16·5 volt, 1925-ben 14; az alkalmazottak átlagos létszáma 100-ról 1913 óta 67-re apadt. 1924-ben még alacsonyabb volt az átlagos munkáslétszám, mert a vállalatok száma száznegyvenöt volt nagyobb, mint a következő évben, a munkáslétszám pedig majdnem háromezerrel alacsonyabb.

A beruházott tőkeérték adatai nem állanak elfogadható viszonylatban a termelés értékével. Ha igaz lenne, amit a román statisztika erre nézve mond, akkor az iparvállalatok Erdélyben évente majdnem ötvenszer forgatják meg alaptőkéjüket. A tévedés annál nyilvánvalóbb, mert 1926 december 31-én az erdélyi részvénytársasági formájú iparvállalatok alaptőkéje 2.607 millió lejre rugott, az elsőbbségi kötvények és tartalékok összege pedig 941·3 millióra, vagyis az iparvállalatok saját tőkéje 3.548 millió lej. Mivel pedig nem minden iparvállalat részvénytársasági formájú, a vállalatokba beruházott tőkeértéknek ennél is nagyobb-nak kell lennie. Annál inkább, mert hiszen az alaptőke és a tartalékok összege még nem fejezi ki a beruházott tőke nagyságát. Az erdélyi gyári részvénytársaságok ugyanebben a mérlegükben együtt 3·9 milliárd lejt tüntettek fel a gyári ingatlanokba, beruházásba, felszerelésbe is közlekedési eszközökbe fektetett vagyon értékeként.

A termelés értéke 1925-ben lényegesen elmaradt az erdélyi gyáripár békebeli termelésének értékétől. Arányban számítva az 1925. évi termelés értéke mintegy 475 milliót tett a békebeli 614 millió helyett s a csökkenés már így is jelentékeny. Ha azonban ehhez még a pénz vásárlóerejének hanyatlását is hozzászámítjuk, kitűnik, hogy az erdélyi gyáripár termelésének értéke, amely 1925 óta nem növekedhetett jelentékeny mértékben, ma a békebelinek a felét is alig éri el. Ez nem irreális számítás, jóllehet ellentmond annak az adatnak, hogy a lóerőszám növekedett s hogy a munkáslétszám is emelkedett mintegy tíz százalékkal. Az ipari munka termelékenységéje ugyanis világszerte összezsugorodott, Romániában pedig, ahol mindenféle közigazgatási, pénzügyi, politikai bizonytalanság gátolja a munkaerő kifejtését, az ipari termelő szervezet szolgáltató képessége még jobban elmarad a békebeli arányok mögött, mint bárhol másutt. Erdélyben azok

sem tudják kellően megszervezni a munkát, a termelést, akik arra már békében iskolázódtak, mert ebben megakadályozzák őket a legyőzhetetlen általános viszonyok.

A regátban 1924-ben 1717 gyáripari vállalat volt. Ez a szám jóval meghaladja az erdélyi gyárvállalatok számát, azonban a többi adatok már elmaradnak az erdélyiek mellett. A munkáslétszám ugyanis a regátban 1924-ben 98.000, 1925-ben 88.900 fő volt. A lóerők száma 157.100, illetve 152.700 volt, tehát ez is alacsonyabb, mint Erdélyben. Azonban a statisztika mégis azt mutatja, hogy a regátban 1924-ben 14·3 milliárdnyi, 1925-ben 10·6 milliárd lejnyi értékű ipari nyersanyagot dolgoztak fel s ennek megfelelően a késztermékek értéke is 25·0 milliárd 1924-ben és 16·7 milliárd 1925-ben. Az 1925. évi termelés értéke így 1925-ben az erdélyi iparnak abban az évben kimutatott termelési értéke alá hanyatlott, ami azt mutatja, hogy a válsággal szemben az erdélyi vállalatok sokkalta nagyobb ellentállóerőt mutattak, mint a regátiak. Ezt igazolja az is, hogy Erdélyben sem a munkáslétszám, sem a lóerőszám nem reagált olyan mértékben az 1924. évi válságra, mint a regátban. A regáti ipari részvénytársaságok 1926 dec. 31.-i mérlegében együtt 22·0 milliárd lej szerepel alaptőkeként, 8·3 milliárd tartalékok és elsőbbségi kötvények címén. A gyári ingatlanokba és berendezésekbe befektetett vagyon értékét a részvénytársaságok 27·8 milliárd lejnek tüntetik fel. Ha ebből leütjük az ásványolajiparra eső 19 milliárdnyi alaptőkét, akkor a regát többi ipari részvénytársaságaira együtt csak 12 milliárd lej marad és ez mutatja azt a helyes arányt, amely Erdélynek és a regátnak nagyiparát egymáshoz való viszonyában jellemzi. De ez a jellemzés csak a tőke vonatkozásában helyes; amint láttuk, a gyáripari termelés tárgyi adatainak már nem felel meg. E tekintetben az erdélyi ipar magasabban áll a regát iparánál.

Az adatok tehát világosan mutatják, hogy pénzügyi szempontból az évek során a regát javára bizonyos diszparitás keletkezett. Az adatok részletes vizsgálata pedig arról győz meg bennünket, hogy a regát előnye növekvőben van. Az egyik oka mindenesetre az ennek, hogy nem egy jelentős vállalat Bukarestbe tette át székhelyét és ez csökkenti az erdélyi ipar tőke- és más pénzügyi adatait, mert az alaptőkét s a többi mérlegadatokat ezek a vállalatok székhelyükön szolgáltatják, holott Erdélyben termelnek. De ez az áttelepedés nem volt eddig olyan nagyarányú, hogy ez egymagában megmagyarázhatná a bekövetkezett eltolódást. Ennél a formális oknál sokkalta fontosabb az az ok, hogy az erdélyi iparvállalatok a legelső adatszolgáltatás a jelek szerint igyekeztek minél kisebb tőkeértéket bevallani, adózástól és más terhektől való jogos félelmükben. Azonban ennek igen komoly következményeit tapasztalhatták hitelképességük tekintetében. Így nekik kétszeres nehézséggel kellett és kell ma is küzdeniök, hogy hitelforrásokra tehessenek szert, a regát pedig az így támadt látszatot a végletekig igyekezett kihasználni

a maga javára. Így az erdélyi vállalatok hitelforrásoktól elzárt helyzetükben pénzügyi felkészültség tekintetében mind jobban elmaradtak a regátiak mögött. Ez az egyik fejezete annak a harcnak, amely Erdély között és a regát között gazdasági téren tíz év óta folyik s amely a jelek szerint a regát győzelmét igéri.

A regát és Erdély gyárparának viszonyára nézve érdekes adat az a román forrásból származó közlés, amely szerint a regáti gyárpar vállalatainak száma 1919-ben 1114 volt, s ugyanakkor Erdélyben 1161 vállalatot vesz számba a román statisztika. A lóerőszám a regátban 189.700, Erdélyben 264.800 (?), a termés értéke pedig a regátban 1913-ban 989·6, 1919-ben 6·2 milliárd lej, Erdélyben 1913-ban 614 millió, 1919-ben 4·4 milliárd papirlej lett volna. Az alkalmazottak létszámában ez a statisztika is elismeri az erdélyi ipar magasabb fejlettségét, mert az erdélyi munkáslétszámot 81.500 főben adja meg a 63.400 regáti gyár-
ipari munkással szemben.

Erdély nagyipara békében a magyaroké és az erdélyi németeké volt. Erdélyben mindössze 14 román alapítású és román tulajdonban levő ipari részvénytársaság állott fenn, amelyek alaptőkéje 1·5 millió korona, mérlegvagyonra 3·7 millió korona volt. A nacionalizálási eljárás során sikerült a románság számára bizonyos sulyt kieroszakolni az iparvállalatokban (különösen azokban, amelyeknek tulajdonosai nem fejtettek ki kellő ellentállást), még pedig minden komolyabb ellenszolgáltatás nélkül. A román befolyás erősítésére használták ki az erdélyi pénzhiányt is. A regáti pénzintézetek a bevonulás első évében minden tőkéjüket arra akarták fordítani, hogy vele erdélyi iparvállalatokat szerezzenek meg. Ez abban az időben nem ment nehezen s ennek a vége olyan immobilizálódás lett, amelyben a vállalkozó pénzintézetek nagyon sokat veszítettek.

A román érdekeltségeknek az iparvállalatokba való benyomulása vonta maga után azt az iparvédelmi politikát, amelynek az eredménye az árak féktelen növekedése volt. Sajnos, ennek az erdélyi vállalatok nem vehették olyan értelemben hasznát, amint azt más államokban várni lehetett volna. A haszon lefölözéséről ugyanis a román közigazgatás más módon szokott gondoskodni. Jellemző adat, hogy Erdély ipari részvénytársaságai 1926 végén 2·6 milliárd lejnyi alaptőke mellett 293·4 millió nyereséget és 211·8 millió veszteséget mutattak ki, tehát tiszta nyereségük 91·6 millió, azaz 3·5% volt. A regáti vállalatoknál az alaptőke 22 milliárd, a nyereség 2.874 millió, a veszteség 557 millió volt, azaz a tiszta nyereség 2.317 millió, ami megfelel 10·5%-nak. Miután az árbázis ugyanaz, s miután, amint láttuk, Erdélyben az iparvállalatoknak termelésük és ipari berendezkedésük arányaihoz mérten alaptőkéjük jóval alacsonyabb, mint a regátban, a 3·5% és a 10·5% között levő különbséget csak annak a nagyon eltérő viszonynak a számlájára írhatjuk, amelyben a regáti vállalatok

latok vannak a maguk közigazgatásával és az erdélyiek a reakció nézve új regáti közigazgatási szellemmel és gyakorlattal.

Igy megérthetjük, hogy miért fejlődnek a regátban az ipari részvénytársaságok és miért sorvadnak Erdélyben. Békeidőben az erdélyi iparvállalatok alaptőkéje 85 millió aranykorona, a regátiaké 435·9 millió aranylej volt. Az arány 1:5. 1927-ben az erdélyi iparvállalatok alaptőkéje 3·5 milliárd volt, a regátiaké 24·4 milliárd. Az arány tehát Erdély kárára 1:7-re változott meg.

Az erdélyi nagyipar ma főként barcasági szász és bánági sváb kézben van. A magyarok abban másodrangú szerepet játszanak s a románok sem nyertek jelentős pozíciókat. Az eddigi tapasztalatok meggyőzték a kisebbségeket arról, hogy nem számíthatnak a román tőkével való barátságos együttműködésre. Amint ez a meggyőződés gyakorlati formákat ölt, az erdélyi iparra fejlődésének új szakasza kezdődik, mert abban a percben a kisebbségi ipar szövetségre lép a kisebbségi pénzügyekkel és megpróbál a maga erejére támaszkodni. Ennek az időszaknak meg kell jönnie, mert Erdély kisebbségei nem engedhetik ki kezükből azokat az életlehetőségeket, amelyeket a földtől való megfosztásuk után csak az iparban találhatnak meg.

Erdély ipari fejlettségét mutatja az is, hogy ipari munkáskérdés és gyakorlati szociálpolitika Romániában csak azóta van, amióta Erdéllyel együtt ezek is részévé lettek. A regátban még ma sem ismerik a szervezkedés szabadságát, ami természetesen nem mond ellent annak a ténynek, hogy a román kormány bármely percben hajlandó aláírni minden olyan nemzetközi egyezményt, amely a szervezkedés szabadságára vonatkozik. De a regátban még a nagyipar sem jutott el annak felismeréséig, hogy a munkásság szervezkedése magának az iparnak az érdeke. Ott a kollektív szerződéseket nem hajlandók elismerni általános érvényűeknek. Példaként felhozom, hogy 1924-ben a mai Románia területén 256 kollektív szerződés jött létre. Ezek közül 150 szerződést Erdélyben kötöttek meg, 69 a regátban, 16 Bukovinában és 1 Besszarábiában jött létre. Az erdélyi szerződések érvénye 69.617 munkásra terjedt ki, — s akkor Erdély egész munkáslétszáma alul maradt a százezer főn, — a regátiaké mindössze 6.858 munkásra, a bukovinaiaké alig háromezerre, a besszarábiai pedig mindössze hatvan munkást ölel fel.

Az ipari munkabériszám 1924-ben Temesvárott 1917, Lugoson 2639 volt. Ez volt a legalacsonyabb és a legmagasabb pont. Bukarestben ugyanakkor 2306 volt az index. Az általános drágasági index viszont ugyanakkor 4325 volt. A kettő között levő eltérés az ipar általános rossz helyzetének egy fokmérője, a megújulásra váró Romániában és a felszabadított Erdélyben.

IV. Pénzintézetek. Hitelélet.

Erdély békebeli pénzintézeti fejlettségének megítélésénél tekintettel kell lennünk arra, hogy Erdélynek nem volt fővárosa: vidék volt az a magyar vidéki élet gazdasági jellegzetességével. S az erdélyi pénzintézeti hálózat erőteljesebb, egyenletesebben fejlődött, megbízhatóbb volt, mint a regáti bankszervezet. A két ország pénzintézeti berendezkedése között megvolt az a nagy különbség is, hogy Erdélyben a takarékpénztári típus fejlődött ki, a regát ellenben a banktípus szerint kezdett felépülni. Ha a két ország bank- és hitelviszonyait röviden akarjuk jellemezni, a legfontosabb különbséget abban találjuk meg, hogy Erdélyben a hitelélet már a pénzintézeti formát vette fel, a regát ellenben a magántőke, s az uzsorahitel korából éppen csak el kezdett kiemelkedni. Erdélyben a pénzintézetek az országos takarékoság szervei, tőkegyűjtő csatornái voltak, a regátban ellenben még nem volt uzsoratorvény, a bíróságok bármilyen magas kamatot megítéltek, így a betétállomány feltűnően alacsony volt, mert a hitelezés magánuton bonyolódott le; a pénzváltók üzlete még a háború előtt is az ősi módokon virágzott. A bankszervezet Erdélyben már általános volt, ami azt jelenti, hogy falvakban és városokban egyformán rendelkezésre állott a bankok hálózata a regátnak csak városaiban volt jelentékenyebb hitelszervezete s a vidék ebből már azért is ki volt kapcsolva, mert a regát nem ismerte a telekkönyvet, ennél fogva nem ismerte a hosszú lejáratú földhiteleket sem, a vidék tehát nem volt hitelképes. A vidéken ugyanis iparvállalatoknak, kereskedelmi életnek csak nyomai voltak, a legtöbb helyen azok sem.

1912-ben a regátban mindössze 184 pénzintézete volt s ezek alaptőkéje együtt 179·5 millió, ami egy néhány millió hujján be is volt fizetve. Azonban e bankok között csak néhány nagyobb bank volt és sok törpebank. Ezek közül kilenc bankra együtt 106·2 millió alaptőke, a többi 175 bankra mindössze 73·2 millió jutott. A következő évben a bankok alaptőkéje lényegesen emelkedett. Így a háború kitörése előtt való évben a nagybankok 126·7, a kisbankok 101·3 millió aranylejnyi alaptőkével rendelkeztek. Ez együtt 228·0 milliót tesz, amihez még hozzá kell adnunk 7·5 milliót az angol alapítású *Bank of Roumania* alaptőkéje címén. Ez alatt az év alatt a kisebb bankok száma is emelkedett; 13 új intézetet alapítottak ebben az évben. 1910 és 1913 között a romániai bankok száma 108-ról 188-ra növekedett. Ez volt a román hitelszervezet fejlődésének a háború előtt a leggyorsabb ütemű szakasza.

A regáti intézetek 1913-ban 60·4 milliónyi tartalékkal rendelkeztek, tehát saját tőkéik összege 288 millió lej volt. Takarékbetéteik összege 218·1 millió, vagyis még alaptőkéik összegén is alul maradt. Az intézetek rendelkezésére álló tőkék összegét a takarékbetéteken kívül csak igen kicsiny idegen tőkék növelték.

A zálogleveleket Románia még nem ismerte 1913-ban a romániai intézetek egész mérlegvagyona a statisztika adatai szerint alatta maradt az egy milliárd aranylejnek. Pontos összege 974·2 millió volt. Még 1918-ban is mindössze 1·2 milliárdra rugott a regáti pénzüintézetek mérlegvagyona, pedig akkor már a háborus növekedéssel is számolnunk kell, ami legelsősorban azt jelenti, hogy bár ez az összeg csak harmadával haladja meg abszolút számokban az 1913. évi állományt, mégis csökkent érték ez már, vagyis aranyban mérve kisebb, mint az 1913. évi vagyon volt. A betétek tulnyomó nagy része a nagybankoknál volt. Romániában még ma is az a közszellem, hogy csak nagybankra biznak betétet.

Ez a bankvagyon természetesen egész Romániára vonatkozott, vagyis a főváros intézeteit is magában foglalta. Azonban nem volna igazságos alap az összehasonlításra, ha Erdély középintézeteinek hálózatát a romániai, bukaresti nagybankokkal vetnők egybe. A statisztikai adatok nem mutatják ki Bukarest intézeteinek vagyonát külön, hanem az Ilfov-megyei adatokban foglaltatnak benne ezek is, tekintettel arra, hogy Bukarest ebben a megyében van. (A román közigazgatás nem ismeri a városi rendszert.) Természetesen a fővároson kívül csak jelentéktelen intézetek vannak itt, úgy hogy a megyei adatokat bizvást vehetjük bukaresti adatoknak.

Az Ilfov-megyei pénzüintézetek alaptőkéje pedig 1913-ban 143·9 millió lej volt, az egész romániai pénzüintézeti alaptőkeösszegnek 65·5%-a. A betétek és a többi hiteltőkék megoszlását is számbavéve, mintegy 700·0 millió lehetett a bukaresti intézetek egész mérlegvagyona, vagyis az ország többi részeire nem jutott sokkal több egy negyed milliárdnál. Mivel pedig Románia lakossága ebben az időpontban 7·2 millió volt, ez az jelenti, hogy országos átlagban minden főre 135 lejnyi bankvagyon esett. Magyarországon pedig akkor az országos átlag 725 aranykorona volt. Ha ebből a bukaresti intézeteket és Bukarest lakosságát leszámítjuk, akkor kitűnik, hogy a vidéki átlag, amibenazonban Galac, Ploesti s a többi nagy kereskedelmi városok is benne vannak, fejenként átlagban mindössze mintegy 40 aranylejny bankvagyonra számíthatott. S az összehasonlítás kedvéért már itt idézhetem, hogy ugyanakkor Erdély pénzüintézetei 2·1 milliárd aranykoronányi vagyont kezeltek s az erdélyi fejátlag 400 korona volt, tehát tizszerese annak, amit a regáti vidék felmutat.

Erdélyre vonatkozóan a hivatalos magyar statisztikai adatok és így a Buday László könyve is 1.773·0 milliónyi részvénytársasági mérlegvagyonról tud. Azonban ezzel szemben az 1913. évi kompasz adatai alapján megállapítottam, hogy ez a mérlegvagyon 2.090 millió volt. Erdélyben 1913 december 31-én 602 bankrészvénytársaság működött, ezeknek az alaptőkéje 267·4 millió, tartalékaik összege 123·6 millió volt. A tartalékpolitika tekintetében már ez az egy adat is nagy különbséget mutat a regát és Erdély bankjai között, mert ott az alaptőke száz lejére csak 25·30

lejnyi tartalék esett, Erdélyben ellenben száz korona alaptőkéhez 47 korona tartalék járult. Ez a különbség azóta is megvan a két ország rész intézeteinek szerkezetében. Erdély pénzintézeteinek saját tőkéje ennél fogva 391 millió, a regátiaké 268 millió volt. Az eltérés majdnem 50% Erdély javára.

Az erdélyi pénzintézetek betétállománya ugyanakkor 787·5 millió (nem 843·6 millió, mint a hivatalos statisztika mondja), a regáté mint láttuk, 218 millió. Az erdélyi betétállomány a regátinak 3·3-szorosát tette. Országos átlagban pedig Erdélyben minden lakosra 149 koronát, a regátban 30 lejt tett a megtakarított és pénzintézetekben gyümölcsösztetett forgótőke.

Ezenfelül azonban az erdélyi intézetek még 920·2 milliónyi másféle tőkét is forgattak, majdnem annyit, mint amennyit ugyanakkor a regáti intézetek egész mérlegvagyonra tett.

De nemcsak az abszolút számok mutatnak igen nagy különbségre a pénzintézetek fejlettsége tekintetében, hanem a pénzintézetek belső szerkezetére mutató többi adatok is.

A regátban 1912-ben a pénzintézetek alaptőkéjének átlaga 985.000 lej volt, Erdélyben az átlag ennek a fele: 464.000 korona. Ellenben a regátban alig 30 millió korona alaptőke esett azokra az intézetekre, amelyeknek alaptőkéje az erdélyi átlagon alul volt. A regát nem ismerte a kisebb és középbank típusát, amely Erdélyben dominált és Erdély tiszteletreméltó bankszervezetét felépítette. Bukarestben már akkor is öt olyan intézet működött, amelynek alaptőkéje a tíz millió lejt meghaladta.

Ezenfelül pedig a regát hitellete nem a takarékoság gondolatán épült fel, pénzintézetei nem a takarékgyűjtés célját tüzték maguk elé, tehát nem is voltak a regát gazdasági életének azok a következetes, egyenletes munkával dolgozó kiépítői, mint amilyen célokat az erdélyi pénzintézetek munkájában szemlélhetünk. Erdélyben a betétek aránya nemcsak hogy nem szűnik meg a kisbankoknál, de növekszik, mert a nagyobb bankok már nem annyira azt tartják feladatuknak, hogy a betétállományt növeljék, hanem inkább arra fordítják erejüket, hogy a helyi hitel-szervezet számára új tőkeforrásokat nyissanak meg távolos nagy intézetekkel való kapcsolat útján s hogy a tőkének mintegy nagykereskedői legyenek. Végső elemzésben pedig a betét bizalom kérdése: a regátban még hiányzott és ma is hiányzik ez a fontos alapvető követelmény a kisintézetekkel szemben. Erdélyben azonban a nagyság nem jelentett különbséget a megbízhatóság tekintetében. Az erdélyi intézeteknek s általában a magyar intézeteknek ebben áll a leghatalmasabb tőkéje a regáttal szemben. S elmondhatjuk, hogy e tőkéjüket ma sem veszítették el.

A háború óta eltelt évek alatt a regát bankjai között és Erdély pénzintézetei között ez a békebeli arány lényegesen megváltozott. 1926 december 31-én Erdélyben a békebeli 602 intézet helyett 503 intézet működött, a regátban az intézetek száma 464-re emelkedett. Az erdélyi intézetek alaptőkéje 1.760·5 millió

lej volt, a regátiaké 5.450·0 millió, tehát az erdélyi intézetekét háromszorosan meghaladta. A tartalékok összege Erdélyben 881.7 millió, a regátban 1.772·2 millió. A folyószámlabetétek összege a volt magyar területen 1.810·4 millió, a regátban 10.773·7 millió, ezeket az összegeket természetesen nem vehetjük megtakarításból eredő tőkéknek, különösen a regátban nem; sokkal inkább meghitelezésből eredő elszámolások voltak azok. A takarékbetétek összege, amely békében Erdélyben a regáti bankbetétek 3.3-szorosára rugott, 1926 december 31-én ott 10.992·6 milliót, a regáti pénzügyintézeteknél 9.231·6 milliót tett. A visszleszámitolási hitelek számlája pedig az erdélyi intézeteknél 1090·4 milliót, a regátban 8.058·0 milliót tüntet fel. Miután ebben az időben már az egyetlen visszleszámitolási forrás a jegybank, látnivaló, hogy a regáti gazdaságpolitika milyen nyílt módon dolgozik az erdélyi gazdasági szervezet ellen. Egyébként az Erdélyben elhelyezett 1090·4 milliós jegybankhitelből az erdélyi román intézetek, amelyeknek száma 78 volt, 577·3 milliót kaptak. Miután pedig e 78 intézet alaptőkéje együtt 375·8 millió volt, náluk száz lejnyi alaptőkére 153 lejnyi visszleszámitolási hitel esett, a többi intézeteknél pedig ez az arány 100 lejre 37 lej. Abból, hogy a regáti gazdaságpolitikának sikerült Erdély tőkeerejét annyira apasztani, hogy a regát és Erdély között a békebeli 1:2 arány 1926 végéig 3:1-nél is nagyobbra változott, a regát javára, s hogy az így békebeli pozíciójának körülbelül a hetedrészére visszanyomott Erdélyben külön 1:4 arányt állítanak fel a román és a nem román intézetek között, hogy tehát a kisebbségi intézetek ma békebeli színvonalukkal szemben végeredményben 1:28 arányban gyengültek, kellő képet adhat a regáti szellem könyörtelenségéről, amellyel az Erdélyben működött.

Az erdélyi bankrésztársaságok egész mérlegvagyona tárgyalásunk időpontjában 19.159·4 millió lej volt, a regátiaké ugyanakkor 68.560·3 millió. Azóta azonban ez az arány tovább romlott Erdély szempontjából. Ma még nagyobb a különbség az erdélyi és a regáti intézetek vagyona között.

A mellékelt táblázat pontos adatokat tüntet fel a két ország-rész pénzügyintézeteinek 1926 december 31-iki állapotáról. A pénzügyintézeteket e kimutatásban alaptőkéjük nagysága szerint csoportosítottam és ugyane csoportoknak megfelelően közlöm azokat az arányszámokat is, amelyek azt mutatják, hogy a kisebb intézetek és a nagyobbak milyen módon osztoznak a reájuk bízott nemzeti vagyon kezelésében. Ezek az arányszámok mutatják, hogy Erdélyben ma sincs lényeges különbség a kicsiny és a nagy intézetek között, mert tartalékpolitika, takarékbetéttállomány, a saját tőkéknek az idegen tőkékhez való viszonya, a mobilitás kérdése, ez mind azt mutatja, hogy Erdélyben nincs rangkülönbség kisbank és nagybank között, hanem csak nagyságkülönbség van. Nagyon jellemző e tekintetben, hogy Erdélyben, ahol a tárgyalt időpontban még nem volt 100 milliós alaptőkéjű bank, az

ötven milliónál nagyobb alaptőkével rendelkező intézetek az egész alaptőkének 23·4%-át mondhatták magukénak, s a tartalékokból 30·3% jutott rájuk, de a betétek aránya mindössze 19·3% és a folyószámlabetéteké még kevesebb, 16·5%, a készpénzállománynak pedig 18%-a volt az övék. Az öt milliónál kisebb alaptőkéjű intézetekre Erdélyben az összes alaptőke 22·8%-a esett, a tartalékok 20·6%-a, a folyószámlabetétek 21·2 és a takarékbetétek 26·2%-a, sőt készpénzzel is jobban voltak ellátva, mint azt alaptőkearány számuk után várni lehetett volna, mert ebből 24·1% esett rájuk.

A regátban ellenben az öt milliónál kisebb alaptőkéjű intézetek az országos (regáti) alaptőkemennyiségnek csak 9·3%-át, a tartalékoknak csak 5·4%-át, a folyószámlabetéteknek 2·9, az amugy is gyér takarékbetéteknek 7·4%-át s a visszleszámitolási hitelnek 2·4%-át mondhatták magukénak. Ellenben a száz milliónál nagyobb alaptőkéjű intézetekre az alaptőkék 36·4%-a, a tartalékok 49·2%-a, a folyószámlabetétek 56·1%-a, a takarékbetétek 59·8%-a, a visszleszámitolási hitelek 52·2%-a, s a készpénzállomány 53·7%-a esett. A középbanknak, a kishanknak a regátban valóban még ma is igen kicsiny a jelentősége, mert hiszen a regáti vidéki gazdasági élet fejletlenségén a háboru után még semmisen változott. Az a fejlődés, amit a számok mutatnak, a fővárosban felhalmozódó gazdasági erőt mutatja. Ez az az erő, amit a regát nagyrészen az ujonnan hozzácsatolt területekből tudott elszívni.

Az egyes csoportokra részletesen kiszámított arányszámok viszont azt mutatják, hogy az alaptőke egy-egy lejére milyen összeg esik az alaptőkéből, s a többi fontosabb számlákból csoportonként és országos átlagban. E táblázatokat a *Statistica Societăților pe acțiuni* 1927. évi kötetéből állítottam össze, egyenként feldolgozva, csoportosítva és beosztva az intézeteket. A kötet a mai Romániában a kompaszt pótolja, az intézetek mérlegét külön-külön közli, sematikus rendezett számlák szerint. Azonban az egyes országrészek nyers összegezésén és néhány ehhez kapcsolódó következtetésén kívül e kötet nem foglalkozik a rendelkezésre álló anyag feldolgozásával.

Az alaptőke egy lejére esik leiben :

Alaptőke millióban		1. Tartal.	2. Tak.- bet.	3. Fszla- bet.	4. Vissz- lesz.	Kész- pénz	Mérleg	Egyéb idegen tőke	1—4 összege
5	Regát	0.26	1.46	0.67	0.41	0.55	5.6	1.8	2.80
	Erdély	0.45	7.2	0.96	0.48	0.52	11.6	2.5	9.09
10	Regát	0.19	1.18	1.5	0.70	0.34	7.1	3.4	3.57
	Erdély	0.44	5.45	1.14	0.42	0.51	9.2	1.8	7.45
20	Regát	0.22	1.01	0.43	0.53	0.2	5.4	3.2	2.19
	Erdély	0.52	6.30	1.52	0.61	0.61	12.2	3.3	8.95
50	Regát	0.18	0.76	0.99	0.81	0.17	7.1	4.4	2.74
	Erdély	0.42	6.60	0.96	0.40	0.47	10.7	2.3	8.38
100	Regát	0.48	1.3	2.97	2.48	0.41	17.8	10.6	7.23
	Erdély	0.65	5.17	0.72	1.09	0.38	11.3	3.7	7.63
6.100.—	Regát	0.44	2.8	3.06	2.12	0.62	18.9	10.5	8.42
Összes	Regát	0.32	1.69	1.98	1.48	0.42	12.6	7.1	5.47
	Erdély	0.50	6.22	1.03	0.62	0.49	10.8	2.4	8.37
Összes erdélyi román intézetek		0.48	5.5	0.65	1.53	0.38	11.6	3.4	8.16

Erdélyre nézve külön fontos kérdés a pénzintézetek nemzeti megoszlása és az, hogy a változásban ezek külön-külön mi módon vettek részt, illetve mi módon szenvedték át azokat.

Ma Erdélyben háromféle nemzeti bankszervezet van, a magyar *Bankszindikátus*, a román *Solidaritatea* és a szász *Revisionsverband*. E két utóbbi békebeli alakulás, a magyar közösség csak a báboru után alakult meg. A három közül nemzeti szempontból a szász *Revisionsverband* a legteljesebb, mert ez valóban magában foglalja a szász pénzintézeteket. Azonban a bányászati sváb intézetek nincsenek benne és így az erdélyi német intézetekre vonatkozóan nincsenek egyesített adataink. A román *Solidaritatea* békében elég jól megszervezett közössége volt az akkori román intézeteknek, bár teljesnek akkor sem lehetett mondani, mert akkor az intézeteknek körülbelül egyötöd része kívül volt rajta. Feltűnő, hogy a *Solidaritatea*-t a változás a tagok száma tekintetében a legkevésbé érintette. Ma is az erdélyi román intézetek közössége az, regáti román érdekeltséghez tartozó intézetet nem vesznek fel belé. Sok román intézet azonban megszűnt, vagy egy időre szünetelt és később új néven kezdte meg működését, így pontosan csak 78 román intézetről tudtam megállapítani, hogy azonos azokkal az intézetekkel, amelyek békebeli adatait feldolgoztam. A *Bankszindikátus* lehet ma a három csoport között a legkevésbé teljesnek mondani. Az erdélyi magyar pénzintézeti érdekeltségnek szépen induló érdekképviselete volt ez, azonban különböző okok miatt nem fejezhette be fejlődését és

sok intézet kimaradt belőle. Ehhez azonban azonnal meg kell jegyezni, hogy sok olyan intézet van Erdélyben, amely nem hajlandó színt vallani nemzeti hovatartozandósága tekintetében, ezek túlnyomó nagyrészt éppen a régi magyar intézetek utódai. Ezek a Bankszindikátustól tartózkodnak. Vannak azonban ezek között régáti alapítású román bankok és itt vannak a sváb bankok is. Ezeknek az intézeteknek adatait szintén egybeállítottam az 1913. és az 1926. évvégi mérlegek alapján, s az erre vonatkozó táblázatot szintén közlöm.

Erdély nemzeti bankszervezetei 1913 és 1926 dec. 31-én.

	S o l i d a r i t a t e a			
	1913		1926	1913-hoz viszonyítva maradt %
	arany korona ezerek	millió papírléj		
Intézetek száma .	75		78	
Alaptőke	25.307	795	375.8	47.2%
Tartalék	12.928	407	183.5	45.0%
Betét	83.668	2.650	2.310.0	87.5%
Visszleszámit. . . .	33.620	1.060	577.3	54.3%
Passzívák össz. . . .	189.150	5.975	4.370.5	73.0%
	R e v i s i o n s v e r b a n d			
Intézetek száma .	28		28	
Alaptőke	7.793	246	238	97.0%
Tartalék	24.086	765	122.1	16.0%
Betét	94.226	2.980	1.817.3	61.0%
Visszleszámit. . . .	9.860	312	59.3	18.9%
Passzívák össz. . . .	364.471	11.520	1.906	16.5%
	B a n k s z i n d i k á t u s			
Intézetek száma .	84		81	
Alaptőke	45.597	1.450	100.4	7.1%
Tartalék	15.791	500	46.4	8.8%
Betét	143.060	4.550	879.0	19.3%
Visszleszámit. . . .	68.699	2.180	47.3	2.1%
Passzívák össz. . . .	331.228	10.500	1.063.9	10.1%
	A t ö b b i i n t é z e t e k			
Intézetek száma .	391		315	
Alaptőke	188.764	5.950	1.045.8	17.5%
Tartalék	70.853	2.240	529.0	23.5%
Betét	466.607	14.780	9.147.4	61.5%
Visszleszámit. . . .	214.593	6.800	406.1	5.9%
Passzívák össz. . . .	1,213.865	38.450	11.805.0	30.8%
	Ö s s z e s			
Intézetek száma .	578*		502	
Alaptőke	267.461	8.350	1.760	21.5%
Tartalék	123.658	3.860	881	22.8%
Betét	787.561	24.750	12.803	52.2%
Visszleszámit. . . .	326.772	10.200	1.090	10.7%
Passzívák össz. . . .	2,098.704	65.500	18.355	28.0%

* Azoknak az intézeteknek száma, amelyek itt feldolgoztattak.

A fejlemények megítéléséhez tudni kell, hogy Romániában nem olyan módon ment végbe a pénzláb megszilárdítása, mint nálunk, ahol új pénzegységet teremtettek és ugyancsak törvény rendelkezett az aranymérlegek elkészítésére nézve is. Erdélyben a pénztörténet megszakítatlan volt és ma is inflációs alapon áll: az ottani javulás lényege az, hogy a további romlást és hullámzást megakadályozták. Ott is az tehát a kérdés, hogy mennyit sikerült az intézeteknek átmenteniök a békebeli vagyonhoz mérten, de az a vagyon, amelyet ma kimutatnak, voltaképpen egészen új vagyon, hiszen a régi megsemmisült: értékének negyvened részére zsugorodott össze. De azok a százalékok, amelyekből az tűnik ki, hogy egyforma értékű pénzben számítva, az egyes bankcsoportok ma békebeli vagyonuknak milyen nagy hányadával rendelkeznek, mégis világosan megmutatják annak a munkalehetőségnek a mértékét, amelyet az intézetek nemzeti jellegüknek megfelelően élvezhettek. S így a nemzeti jellegű pénzintézetek helyzetére ezek az arányszámok valóban jellemzőek.

Ezek pedig azt mutatják, hogy a magyar intézetek békebeli egész mérlegvagyonuknak mindössze 10·1%-át tudták átmenteni, a szász intézetek 16·5%-át, a román intézetek ellenben annak 73%-át. Tehát a regáti román szellem még a „felszabadított” román testvérek bankjainak sem engedte meg, hogy békebeli arányaik között megmaradhassanak, a kisebbségi intézetekre pedig teljes pusztító erejével reájuk nehezedett.

Az alaptőke tekintetében a helyzet ez: a magyar intézetek békebeli alaptőkájüknek 7·1%-ával, a román intézetek 47·2%-ával, a szászok pedig 97%-ával rendelkeznek. Azonban ehhez meg kell jegyezni, hogy a szász intézetek alaptőkéje békében olyan jelentéktelen volt az általuk lebonyolított hatalmas forgalomhoz mérten, — tudvalevően ők látták el jelzaloglevelekkel Erdélynek szükségletét, sőt Erdélyen kívül is országosan dolgoztak, — amit csak történelmi okok magyarázhatnak meg. Ezek a szolid, régi intézetek büszkeségüket találták abban, hogy forgalmuknak nem az alaptőke, hanem a beléjük helyezett bizalom az alapja, s ezenkívül családi, vagy legalább is igen szűkkörű érdekeltségek tulajdonában voltak, amelyeknek az alaptőke-emelés nem állott érdekében.

Amint azonban a regáti urak megjelentek, ezeknek az intézeteknek a helyzete egyszerre megváltozott, mert azok semmi mást nem tudtak róluk, mint a mérlegadatokat. De egyébként is a devizajogositvány és sok más fontos ügy, így a visszleszámitolási hitelre való igény, sőt a regáti szellemnek megfelelően még a betétgyűjtésre való jogosultság kérdése is mind kapcsolatban állott az alaptőke nagyságával, amelynek emelésére a pénz elértéktelenedése magában is éppen elegendő okot szolgáltatott. Így a szász bankok nagy erővel igyekeztek kiegészíteni alaptőkájüket, azonban minden igyekezetük mellett is csak azt tudták biztosítani 1926 december 31-ig, hogy körülbelül újra elérték a béke-

beli színvonalat. Azonban régi alaptókéik nagyságára nézve jellemző, hogy száz koronányi alaptókére náluk mintegy 4650 koronányi passzivum esett, a magyar intézeteknél ellenben csak 735 korona. A magyar intézetek 45·6 millió korona alaptókével gyűjtöttek 331·2 milliós összeg passzivát, a szász intézetek ellenben ennél nagyobb passzivumösszeget, 364·4 millió koronát 7·8 milliós alaptókével tudtak mozgósítani.

Legjellemzőbb azonban a nemzeti jellegű intézetek helyzetének változása a visszleszámitolás tekintetében. Békében a visszleszámitolás nem volt feltétlenül jegybanki természetű, mert a nagybankok ugyanazzal a feltétellel, sőt sokszor kedvezőbb alapon nyújtottak visszleszámitolási hitelt, mint maga a jegybank. Ma ellenben Erdélyben a mérlegekben szereplő visszleszámitolási hitelben legfeljebb 5%-ra becsülhetjük azokat a tételeket, amelyek nem a jegybanktól erednek. Így a számításban van bizonyos hibahányad, mert pontos összehasonlításra csak akkor lenne mód, ha azt állapíthatnók meg, hogy békében mennyi visszleszámitolási hitelt élveztek a bankok az Osztrák-Magyar Bank részéről. Ha azonban van eltérés a két alap között, az nem érvényesül a román bankok kárára, mert ők az adatok szerint átlag jóval nagyobb mértékben vették igénybe az Osztrák-Magyar Bankot, mint a többi erdélyi intézetek. A változás pedig az egyes nemzeti bankcsoportoknál azt mutatja, hogy a magyar pénzüzetek ma békebeli visszleszámitolási hitelüknek csak 2·1%-át tudják kielégíteni, a szász intézetek annak 18·9%-át, a román intézetek pedig 54·3%-át. Az pedig, hogy a magyar intézetek békebeli betétállományuknak csak 19·3%-át tudják felmutatni, a szász intézetek 61%-át, a román intézetek pedig 87·5%-át, nemcsak az intézetek helyzetére és nemcsak a közvetlen bankpolitikai mozzanatokra jellemző, hanem a magyarság gazdasági leromlott voltára. A magyar tömegeknek valóban nincs miből takaréktókéket gyűjteniök.

Befejezés.

Az erdélyi és a regáti gazdasági élet régi és új adatai kimeríthetetlen áradatban tolnak elénk. Sajnos, nem folytathatom tovább az ismertetést, nem áll több hely rendelkezésemre.

Azonban már az itt közölt adatsor is elég annak az igazolására, hogy Erdélyben az eddigi változás törvényszerűen folyt le. Ha két különböző szintű medencét kapcsolnak egymáshoz, a kiegyenlítődés a két szint középmagassága irányában következik be. Erdély eddig a nála magasabb színvonalu többi magyar területtel volt összekapcsolva, tehát minden erejét meg kellett feszítenie abban az irányban, hogy a nála magasabb középszintet elérhesse és fenntarthassa. Ennek köszönhetette utolsó ötven éve alatt felmutatott csodálatos fejlődését.

Ma ellenben Romániához kapcsoltatott, amelynek szín-

vonala az övénél jóval alacsonyabb. A kiegyenlítődés tehát törvényszerűen Erdély szenvedésével, hátráltatásával és leromlásával jár; annyit kell színvonalából elveszitenie, amíg a nála alacsonyabb középszinten meg nem állapodhatik. Ennek a sülyedésnek a jelei tükröződnek vissza azokban a számadatokban, amelyeket ebben a rövid összefoglalásban feldolgoztam.

S ha a sülyedés még ennél is nagyobb mértékű, az természetes. A regát megindult a maga útján és Erdélyben igen kevés ellentállásra talált. Ha két olyan medencéről lenne szó, amelyekben folyadék van, a kiegyenlítődés megállana az igazságos közép színvonalnál. De nem folyadékok, hanem emberek alkotják a két medence tartalmát, az emberek pedig nem törődnek az igazsággal. A regát ma abban az erőlködésben merül ki, hogy az erdélyi medencéből mindent a magáéba gyűjtsön. Ennek megfelelően Erdély gazdasági sorsa eddig a szenvedés és veszteségek sorozata volt.

A fordulatra még ma sincs kilátás. Erdély gazdasági barométere még nem jelez javulást.

De ez csak addig tarthat így, amíg Erdély a maga erejének tudatára nem ébred. Abban a pillanatban meg kell fordulnia az irányzatnak, mert Erdély történelmi multja igazolja, hogy ez az ország a maga erejének teljében és tudatában egyformán tud építeni és ellentállani a külső romboló szándéknak.

Móricz Miklós.

Közlemények.

A hitbizományi reform és a porcsz példa.

A magyar nemzetgyűlés 1923 december 15-én tartott ülésében arra utasította a kormányt, hogy „az elavult magyar hitbizományi jog reformjáról” törvényjavaslatot készítsen. A kormányjelentések szerint az igazságügyminisztériumban 1925. évben el is készült a kívánt törvény tervezete. Azóta az ország közönsége állandó érdeklődéssel várja a dolog továbbérlelését.

A hitbizományi reform megfelelő alakjának megtalálása nemcsak nálunk okoz fejtörést, hanem más olyan országokban is, ahol a társadalom életműködését és termelőképességét a hirtelen rázkódások veszélyeitől kellő felelősségérzettel óvni igyekeznek.

Oroszországban az uralomra jutottak osztálygyűlölete, az utódállamokban pedig főképp a nemzetiségi gyűlölet ösztönzött egyes nagyobb birtokosok hirtelen tönkretételére és a hitbizományok kiirtására. De a harag most sem volt jó tanácsadó. A gyűlöletből végzett birtokrendezés nem szüntette meg a nagybirtokot, hanem csupán azt érte el, hogy a nagybirtok a belterjesebb magánkezelésből a csekély eredményű és visszaélésekkel terhes állami kezelésbe vándorolt. A rombolás következményei az említett államok jövőjét veszedelmekkel fenyegetik.

Több eredménnyel biztat a hitbizományi kérdésnek német megoldása, mely a demokrácia kívánságait a magánjogok védelmével és a termelés érdekével jobban összehangolta. Még a forradalmi lázzal teljes 1919. évben (augusztus 11-én) alkotott német alkotmánytörvény 155. §-a sem úgy rendelkezett a hitbizományok megszüntetéséről, mintha ez egymagában is helyes forradalmi követelmény volna, hanem összekapcsolta ezt azzal a főkövetelménnyel, hogy a német családoknak (kivált, ha népesek) családi otthont (Heimstätte-t) kell biztosítani. Csupán járulékként, a telepítés lehetővé tétele és a termelés javítása érdekében rendelte a törvény — a következő bekezdésben —, hogy az említett célokra szükséges földterületeket ki lehet sajátítani, továbbá a hitbizományokat meg kell szüntetni. Ennek a magyarázatnak a szellemében hajtották végre a birodalmi alkotmány rendelkezését az egyes német tagállamok s különösen a hitbizományokban bővelkedő Poroszország.

A német birodalomban sokkal mélyrehatóbb társadalmi különbségeket kellett kiküszöbölni, mint amilyenek nálunk vannak. Ott a birodalom volt uralkodójának családján kívül egész sora volt a félszuverén, „landesherrlich” családoknak, melyeknek tagjaira külön házi szabályok, kiváltságok és kivételes házi hatóságok voltak érvényben. Ott tehát elsősorban ezeket a külön jogokat kellett az általános joghoz idomítani. Erre törekedett Poroszországban az 1920

junius 23-iki u. n. Adelsgesetz, amely kötelezővé tette ugyan a standesherrlich vagyonok egyezségi megszüntetését, de a kötelezettség megszűnére szankciót nem alkalmazott és megengedte, hogy az uri jog alól felszabadított vagyont (standesherrliches Hausvermögen) — ha a közérdeknek is megfelel — egyezséggel családi alapítványná változtassák át. (18. §.) Később a hitbizományi jellegű vagyonok tágabb körére (Familiengüter und Hausvermögen) vonatkozólag az 1920 november 19-iki rendelet azt mondta ki, hogy a hitbizományi vagyon az 1921 április 1-én birtokban levő hitbizományi birtokos kiesése után, a várományos kezén, a törvény szerint szabad birtokká válik, de az ilyen „kényszerfeloszlás“ esetén a közeli családtagok a vagyoneérték egyötödét követelhetik. Ennek a rendelkezésnek a sérelme nélkül a hitbizományok fokozatos megszüntetése iránt tovább is lehetett családi egyezségeket kötni és a vagyont egyezségi alapítványná átváltoztatni. (1920 dec. 30-iki rendelet.)

Ezek az óvatos rendszabályok csak fokozatosan éreztették hatásukat. Az 1919. évben 2,338.180 ha területű 1347 porosz hitbizományból 1929 január 1-ig 774.727 ha területen 494 hitbizomány vált szabad vagyonná; további 240.836 ha területű 108 hitbizomány megszüntetése csak elvileg lett kimondva, de különböző okokból elmaradt. A megszüntetett hitbizományok közül önkéntes egyezés útján 681.301 ha területen 349 hitbizomány megszüntetését mondták ki. Ezt az eredményt Németországban nem találták kielégítőnek, ezért a hitbizományok feloszlásának gyorsítása végett a porosz kormány újabb törvényjavaslatot készített. Az 1929 október 14-én 3110. szám alatt a porosz Landtag elé terjesztett törvényjavaslat fontosabb rendelkezései ezek:

1935 április 1-ével valamennyi hitbizomány megszűnik és a birtokos szabad vagyonává lesz. A birtokos rendelkezési jogát a várományosnak törvényes utóöröklési igénye korlátozza. Az utóörökös érdekében a hatóság csak veszély esetében tesz biztonsági intézkedéseket. Amíg a feloszlási bizonyítványt ki nem adják, a hitbizományt egyezés útján is fel lehet oszlatni; az egyezéshez a hatóság jóváhagyása szükséges; a jóváhagyásnak feltétele, hogy az egyezés a hozzátartozókra méltánytalan ne legyen.

Az utóöröklés beálltakor (a hitbizományi birtokos halála után) az elhalt birtokos törvényes leszármazói és házastársa kielégítést követelhetnek a vagyon egyötöd értéke erejéig; a kielégítés összegét a hatóság megfelelő esetben leszállíthatja, illetőleg felemelheti, de a kielégítések együttes összege a vagyoneérték egyharmadánál több nem lehet. A házastárs rendszerint életjáradékban kap kielégítést. A kitagadás törvényes eseteiben a birtokos a kielégítésre jogosultakat is kizárhatja.

A feloszlató hatóság a hitbizományi birtokos indítványára elrendelheti, hogy az 1930 október 1. előtt keletkezett és nem a hitbizomány törzsét terhelő adósságokért, 1930 október 1-től számított egy éven belül a hitbizomány törzse ellen végrehajtás nem vezethető. A feloszlás előtt a hitbizományi birtokos a hitbizományi vagyon egyes tárgyaival csak a várományos meghallgatása után s a feloszlató hatóság külön engedélyével tehet az eddigi jogkörén túlterjedő intézkedést, különösen korlátozott a birtokos rendelkezési joga az erdő- és szőlőbirtok felett.

A hitbizományi vagyon elválasztott gyümölcse a birtokos szabad vagyónává lesz, de a hitbizományi hitelezők az elválasztott gyümölcsökre is vezethetnek végrehajtást.

A törpe hitbizományokat, amelyeknek értéke az adósságok levonása nélkül 50.000 márkánál nem nagyobb, 1930 október 1-én fel kell oszlatni; ezek a birtokos szabad rendelkezése alá jutnak, de a hatóság méltányos kielégítést juttathat egyes hozzátartozóknak, ha ez a gazdaság rendes vitelét nem veszélyezteti.

1930 október 1-én a pénzvagyomból álló hitbizományok is megszűnnek.

A hitbizományi erdőkből, ha 100 ha-nál nagyobbak, az elforgácsolódás vagy a helytelen kezelés megakadályozása érdekében kötött-erdőbirtokot vagy véderdőt kell alapítani. A kötött-erdőbirtok rendszerint ne legyen nagyobb 5000 ha-nál, nagyobb területű erdőből rendszerint több erdőbirtok alakítandó. A kötött-erdőbirtokhoz tartoznak az ingatlan tartozékain és a gazdasági és házi leltáron felül a biztosításból eredő követelések és kártalanítási összegek, valamint a vagyont terhelő adósság törlesztésére szükséges pénzösszeg. A kötött-erdőbirtok és a véderdő megalapításához miniszteri jóváhagyás szükséges, kezelésük hatóságilag jóváhagyott üzemterv szerint a hatóság felügyelete alatt történik. A jóváhagyott erdőbirtok vagy véderdő elidegenítéséhez vagy felosztásához hatósági jóváhagyás szükséges; magántartozásokért csak mint egész vehetők végrehajtás alá. A tulajdonos személyének változása nem érinti a birtok kötött minőségét.

A kötött-erdőbirtok törzsöröklés alá esik, ha csak a tulajdonos másként nem intézkedett. A törzsörökös a vagyon értékének felét előrésziül kapja. A törzsöröklés a hannoveri 1909 augusztus 9-iki Höfegesetz és a westfaleni 1898 július 2-iki Anerbenrecht értelmében történik. A törzsörökös meghatározásánál a család egyes ágai közül a férfiág és az elsőszülöttség előnyben részesül.

Ha a hitbizományhoz szőlő vagy gáttal védett ármentesített terület tartozik, ezekből — ha a közérdeknek is megfelel — az erdőbirtokhoz hasonló megkötöttséggel családi szőlőbirtok vagy ármentesített birtok alakítható. Területi határt e birtokok alakítására nem szab a törvényjavaslat.

A további rendelkezések jórészen eljárási természetűek. Az 1929 július 1. után indítványozott családi egyezséget már nem lehet megerősíteni, továbbá nem lehet jóváhagyni az olyan családi egyezséget sem, amely a törvényjavaslat rendelkezéseivel ellentétben a hitbizománynak fokozatos feloszlását állapítja meg. A minisztérium a feloszlatai eljárás díjait és költségeit megállapíthatja. A legutóbbi rendelkezést azért emeltük ki, mert a törvényjavaslathoz készített kísérő iratban a porosz minisztérium kifejtette, hogy e felhatalmazásnak az a célja, hogy a rendes illetékek és eljárási költségek mérséklésével is megkönnyítsék a hitbizományok feloszlását.

A porosz hitbizományok megszüntetésére vonatkozó jogszabályok és javaslatok tanulmányozása sok tanulságot nyújt. Könnyen lehet azt a benyomást szerezni, hogy a kérdéses reformok által jóformán csak a birtokmegkötöttség formája változik.

A hitbizományi jellegű megkötöttség népszerűtlenné vált: 1. terhes a közvetlen érdekeltekre, mert megszorítja a birtokos ren-

delkezési jogát, tétlenségre kárhóztatja a várományost és háttérbe szorítja a családtagokat; 2. hátrányos az államkincstárra, mert rendszerint kevesebb közterhet bír el, mint az ugyanakkora területen levő szabad kisbirtokok; 3. végül népszerűtlen a nagyközönség előtt, mert társadalmi elkülönződésre, osztálygögre nevel s állandó jelleggel meggátolja a feltörekvők birtokszerzését.

Mindezek alapján a német törvényhozás célszerűnek látja ezt a népszerűtlen intézményt megszüntetni. Azonban helyébe a birtokmegkötésnek számos új módjára ad alkalmat és bátorítást. Az utóöröklés ideiglenes általánosítása bizonyára hozzá fog szoktatni az általános magánjogban is megengedett birtokmegkötések alkalmazására és a hitbizományok megszűnésével párhuzamosan megszapornak az utóörökösnevezések, a családi alapítványok és a törzörökléshez kötött családi birtokok. A mezőgazdasági termelés eredményességéhez okvetlenül szükséges a birtoklási viszonyok állandósága, — ez a természetes szükséglet akármilyen jogi átalakítás vagy erőszakos felforgatás után mindig újra érvényhez jut.

A komolyan véghezvitt hitbizományi reform főjelentőségét nem is a birtokmegkötés hitbizományi formájának kiküszöbölésében látjuk, hanem abban, hogy a reform az eddiginél több lehetőséget nyújtson a telepítésre s a feltörekvő, fiatalabb szellemű termelők vállalkozására. Mert az, hogy az újabb kisbirtokosok tömegei megtarthatják-e majd a birtokot, avagy a nagytökének sikerül-e a szabad birtokok összevásárlása útján újabb kötött-forgalmu nagybirtokokat alakítani, azt nem a jogszabály, hanem az általános gazdasági helyzet alakulása, a konjunktura fogja végső sorban eldönteni. A hitbizományi reform érdemleges és észszerű célja eszerint ugyanaz, ami a nálunk 1920 óta keresztülvitt földbirtokrendezésnek is volt, t. i. a földhözjuttatás. Magyarországon 1928 január 1-ig házhelyrendezés és földhözjuttatás céljaira igénybe vettek 1,071.150 kat. holdat; ebből keletkezett 256.406 házhely, 418.862 kisbirtok* és ennek a nagyarányu átalakításnak a hitbizományi megkötöttség nem volt akadálya. Ha a törvény lehetővé teszi, hogy az érdemes gazdák méltányos feltételekkel és a megtartás biztosítékával ezután is a mindenkor szükséges mértékben földhöz jussanak és ha ennek a hitbizomány ezután sem lesz akadálya, — akkor, véleményünk szerint, a közérdekü földbirtokpolitika szempontjából nincs tulságos jelentősége annak, hogy a termelő gazdák földhözjuttatásához már nem szükségelt magánbirtok milyen elnevezés alatt marad az eddigi birtokosok kezén: mint hitbizomány, mint alapítvány, vagy mint hagyományos féltéssel örözt családi birtok.

Tunyogi Szücs Kálmán.

A párizsi racionalizálási kongresszus.

Azok a szakemberek, akik a válságokkal küzdő Európa gazdasági rendjét a racionalizálás eszméi által, vagy a francia terminológiához jobban ragaszkodva, a tudományos munkaszervezés gondolatainak az életbe való átültetése révén kívánják megjavítani, ez év június havának végén Párizsban ültek össze, hogy megbeszéljék azokat a kérdéseket, melyek a két évvel ezelőtt Rómában tartott

* M. Stat. Évkönyv. Új folyam XXXV. 1927. 59. 1.

racionalizálási kongresszus óta felmerültek. Természetesen lehetetlen, hogy a kongresszuson elhangzott minden fontosabb eszmének tolmácsolására vállalkozzunk, amelyek az amúgy is meglehetősen széles tudományos munkaterületnek minden jelentősebb részletét megvilágították, hanem meg kell elégednünk, hogy rámutassunk azokra a jellegzetesebb gondolatokra, amelyek vagy ezen a kongresszuson kerültek először nyilvánosságra, vagy itten bontakoztak ki határozottabb körvonalakkal.*

A kongresszus tárgyalási rendje, jóllehet, igen értékes tudományos anyag gyűjt össze, nem igen volt alkalmas arra, hogy a vitákban résztvevők figyelmét egyes fontosabb kérdésekre összpontosítsa és ezáltal kollektív munkaeredmények szülessenek meg. Erre való tekintettel a szervezőbizottság elnöke, az olasz Mauro, be is jelentette, hogy a legközelebb, három év múlva Amsterdamban tartandó kongresszus tárgyalási rendje lényegesen meg fog változni. Az általános tájékozódás és anyaggyűjtés nagy munkáját a prágai, bruxellesi, római s a jelenlegi párizsi kongresszus már befejezte és a jövőben a kongresszusok napirendjére előre kitűzött meghatározott kérdések körül fognak a viták megindulni.

A párizsi kongresszusnak különös érdekességet kölcsönzött az a körülmény, hogy Franciaország, az individualizmus klasszikus földje adott otthont a kongresszusnak. Jellemzően, jóllehet kissé túléles színekkel festi meg Clémentel volt francia kereskedelmi miniszter hazájának helyzetképét, mikor ezeket mondja: „a francia alkotó genie rakta le alapját a legtöbb új nagy találmánynak, de legtöbb esetben az idegenek huztak hasznot a mi találmányainkból, mert idegenben racionálisabban használták ki a találmányokat és mert ők az ipari termelésben jobban, szigorubban, fegyelmesebbek voltak.“

Francia részről történt ünnepélyes megnyilatkozások közül ki kell emelnünk Tardieu jelenlegi miniszterelnök, akkori belügyminiszter és Loucheur munkaügyi miniszter beszédét és azt a meleg ünnepelést, amelyben Le Chateliert, a racionalizálási mozgalom összefüj francia vezérét részesítették, aki érdemei elismeréséül megkapta a kongresszus diszplakettjét.

Tardieu beszédében rámutatott arra, hogy az a módszer, amelynek sikerült a testi fáradságot csökkenteni, növelni a munkabért, a termelést fellendíteni, az önköltségi árat kisebbé tenni, az ipari egyensúlyt biztosítani, a nyersanyagtekozlást megakadályozni, a munkapiacot stabilizálni, a beszerzéseket szabályossá tenni, a túlterhelési veszélyeket csökkenteni, a munka monotóniát visszafejleszteni, minden bizonnyal be fog válni és hasznos lesz a munkaszervezés pénzügyi kérdéseinek megoldásánál, a nyereségfelosztás nehéz kérdéseinél, a munkaszünetek, a közületi adminisztráció, oktatásügy problémáinak rendezésénél és jogszabályalkotó munkálatoknál.

Loucheur a nemzetek közötti megértés szükségességéről beszélt és hangsúlyozta, hogy az eszme elterjedését milyen előnyösen befolyásolja a munkásság részvétele. Ugyanerre mutatott rá az olasz Mauro is, aki egyenesen a kongresszus céljául állította fel azt, hogy keressük azokat az eszközöket és módozatokat, amelyekkel a munkásság keresetét növelhetjük és az életét könnyebbé és szebbé tehet-

* V. ö.: Dr. vitéz Guóthfalvy Dorner Zoltán: Racionalizálás és gazdaságpolitika. (Közgazdasági Szemle, 1928. évf. 10. sz.)

jük. Ebbe a hangulatba megfelelően beleilleszkedett William Greennek, az *American Federation of Labour* elnökének üdvözlő távirata, aki igen meleg szavakkal kívánt sikert a kongresszus munkálataihoz.

A kongresszusra 35 nemzetnek több száz képviselője gyült össze. Az Amerikai Egyesült-Államok, Japán, Szovjet-Oroszország mellett igen népes delegációval vett részt Németország, Belgium, Olaszország és Lengyelország is.

Ha végig kívánunk tekinteni a kiemelkedő eszméken, amelyek a kongresszus tárgyalásai folyamán felmerültek, akkor elsők között kell megemlítenünk az Adamiecki lengyel professzor által felvetett *harmonogramm* gondolatát. A harmonogramm olyan grafikus ábrázolási módszer, ahol az abscissa-tengelyen a távolságok értékeit mérjük fel, míg az ordinata-tengelyre az időlépték kerül. Az így felállított diagramm lehetővé teszi, hogy figyelemmel kísérjük egy anyagi pontnak vagy bármely más tárgynak a térben való mozgását az idő függvényében. Maga az alapgondolat természetszerűleg nem új, hiszen pl. a vasuti menetrendek grafikus összeállításánál is ezt a közismert ábrázolási módot használjuk fel. Azonban a racionalizálási munkaterületen való alkalmazás az utóbbi esztendőknek termése. A kongresszusi iratokban ennek a gondolatnak igen sok érdekes alkalmazását találjuk. Vasuti rendezőpályaudvaroknak kocsimozgását ezen módszer által figyelemmel tudjuk kísérni, úgy-hogy állandóan meg tudjuk mondani, hogy egy kérdéses kocsit vagy lokomotív egy bizonyos időpontban melyik vágányrészen tartózkodik. Ilyen módon a mozgásoknak az idő függvényében egy pontos fotografiáját adhatjuk és módunkban van az esetleges nem racionális mozgásokat racionálisabb mozgáselemekkel felcserélni. Kétségtelenül a harmonogramm nagyszerű eszközzé válik annak a célnak az érdekében, hogy egy munkát racionális, harmónikus elrendezéssel átalakítsunk. Keresztmetszetét adja ez az ábrázolási módszer olyan eddig meg nem világított részleteknek, ahol a gazdaságtalan elemek valósággal hemzsegttek. A blainvillei rendezőpályaudvaron ennek az ábrázolási módszernek a segítségével olyan hibaforrásokra jöttek rá, hogy ezeknek a hibáknak megfelelő szervezeti módosítások segítségével való kiküszöbölése után sikerült évi 1,300.000 franknyi összegű nettó megtakarítást elérni. Hasonlóan igen nagy sikerrel alkalmazták ezt a módszert a lengyel bányák is, ahol a bányafáknak racionális szállítási problémáját kellett megoldani. De igen érdekes alkalmazási lehetőségeket nyújtott a kémiai ipar is, ahol a lengyel M. Bornsteinnek kutatásai nyomán az anyagnak több autóklavon át történő vándorlását sikerült figyelemmel kísérni és ezáltal az egyes autóklavok munkaidejének racionálisabb beosztását és veszteségmentes kihasználását biztosítani.

A kereskedelmi szakosztályt, mely a francia *Serruys* elnöklete alatt ülésezett, piactanulmányok, a kereskedelmi alkalmazottak psychotechnikai kiválasztásának kérdései, regie-számítások foglalkoztatták. Az egyes tanulmányok mélyén inkább szervezeti és gazdaságpolitikai célkitűzések húzódtak meg, és a tudományos ténymegállapító tevékenység inkább háttérbe szorult. A tanulmányoknak szinte mindegyikében észlelhető volt az a törekvés, hogy a mennyiségtani módszert beállítsák kutatásaiknak szolgálatába. Általában a gazdasági kérdéseket inkább mechanikus szempontból vilá-

gitották meg is a gazdasági organizmus törvényeinek felkutatására kevesebb gondot fordítottak.

A sok előadás közül kiemelkedtek azok, amelyek a racionális vásárlásnak és a konjunkturakutatással kapcsolatos gondolatkörnek elemzésével foglalkoztak.

A francia *Chayrou* nagyjában azokon a vágányokon, amelyeken már a római kongresszuson megindult, folytatta a racionális vásárlás törvényeinek felkutatása végett rendszerének kiépítését. Vizsgálódásaiban nem maradt elszigetelve, mert a francia nemzeti bizottság ennek a kérdésnek megvilágítására egy ankétot tartott, amelynek során ehhez a kérdéshez egyéb szerzők is (*Lesquibe, Landauer*) hozzászóltak. *Chayrou* nem indul ki a piac komplikált árképző viszonyaiból, hanem megelégszik avval, hogy az értékelés kérdésében derítsen világosságot. Főproblémája megállapítani azt az értéket, amely kifejezésre juttatja azt, hogy egy tárgy a szükségletkielégítésre milyen fokban alkalmas. Ha már most ezt az értékítéletet összevetjük a kérdéses cikknek árával, akkor *Chayrou* szerint racionális alapokra helyeztük vásárlásainkat. Természetesen a kérdés súlypontja arra esik, hogy mennyiben vagyunk képesek az egyes tárgyaknak szükségletkielégítésre alkalmas fokát meghatározni. A fűtési szükséglet vizsgálatánál kézenfekvő, hogy a kalóriák képesek kifejezésre juttatni azt, hogy az egyik tüzelőanyag milyen mértékben képes szükségleteinket jobban kielégíteni, mint a másik. Kézi-íreszelőknek vásárlásánál a négyzetcentiméterenkénti önköltségből indulhatunk ki. Ezek a példák megvilágosítják azt, hogy a szerző milyen irányban igyekszik rendezni ezt a bonyolult kérdés-komplexumot. A kérdés fontosságának megvilágítása végett rá kell mutatnunk arra, hogy még az egyszerűbbnek látszó problémáknál is, pl. a szénvásárlásnak az esetében milyen nagy nehézségek merülnek fel akkor, ha a tárgynak a szükségletkielégítésre való alkalmassági fokát gondosan kívánjuk megállapítani. Ugyanis egy tüzelőanyag értékelésénél a kalóriatartalom jóllehet igen fontos, de ezenkívül lényegesnek kell még jelezni például az illető tüzelőanyag darabnagyságának, salakképző viszonyainak a vizsgálatát is. Nem kívánunk ehelyütt, a nehézségek sorában, rámutatni az értékelési problémával kapcsolatban azokra a nehézségekre, amelyek különböző szükségletkielégítésre alkalmas tárgyak értékelésének összehasonlításából folyóan azoknak közös szükségletkielégítési sorrendbe való beiktatására vonatkoznak. *Chayrou* a vásárlási módokat osztályozva az „érzék“ alapján végrehajtott vásárlásokkal szemben a racionális vásárlásoknak három osztályát állítja fel. Az egyik osztályba szerinte azok a vásárlások tartoznak, mikor minta alapján dönthetjük el, hogy az illető árucikk milyen mértékben alkalmas szükségletünk kielégítésére. A második csoportba tartoznak azok a vásárlási rendszerek, midőn az ajánlatok közül a legolcsóbb ajánlattevőnek adjuk oda a megbízást. A harmadik csoport pedig bizalmi árucikkek vásárlása körül jegecesedik ki, ahol éppen a bizalmi elem folytán súlyt helyezünk arra, hogy az illető árucikk milyen kereskedőnek vagy iparosnak kezéből került ki.

A kereskedelmi szakosztály ülésein a konjunktúra kutatással kapcsolatban is sok értékes felszólalás hangzott el (*March, Aftalion, Jeanmain*). Francia részről egy érdekes konjunktúra-barométer-tervezetet ismertettek, de ettől eltekintve, a vitában sok új momentumot nem igen hallottunk. E sorok írója a vita folyamán hang-

sulyozta, hogy milyen fontos volna megindítani egy nemzetközi adatgyűjtést, mely hivatva volna reprezentatív felvételekkel az egyes országok termelési határfokának viszonyait megvilágítani. A gyakorlati élet számára mérhetetlen haszonnal járna, ha ilyen megfelelő termelési határfok-idexek segítségével az egyes országok viszonyai össze volnának hasonlíthatók.

G. Reevers igen érdekes tanulmányában mennyiségtani módszerekkel keresi és grafikusán ábrázolja az önköltségi ár, nyersanyagár, munkabér és regie-költségek kapcsolatát. Különösen érdekes az a grafikon, hol a magas és alacsony munkabérű munkások számának, a regie-költségeknek és az összes kifizetett munkabéreknek kapcsolatát egy diagramban igen kézzelfogható módszerrel tünteti fel.

R. Henon a gépek elévülésének nagyfontosságú kérdését tárgyalja. Ennek a kérdésnek vizsgálatával ezideig nem igen foglalkoztak olyan elmélyedéssel, mint amilyent a téma tulajdonképpen megérdemel, pedig igen sokszor a gazdaságossági számítások éppen azon fordulnak meg, hogy a gépek elévülésének időtartamát milyen hosszú időben határozzuk meg. A szerző foglalkozik az elhasználódás görbéjének megállapításával, majd az amortizáció törvényeit taglalja. Fejtegetéseibe belekapcsolja Cole-nak, az amerikai Harvard-egyetem professzorának szabályát, melynek értelmében egy gép értékének változását az idő-függvényében feltüntető görbe igen közel áll egy parabolához.

A. Niceforo, a nápolyi egyetem tanára, psychotechnikai vizsgálatairól számolt be, melyekben igyekezett a produktivitás és a fáradság tényezőjének ingadozásait az idő-függvényében megállapítani. Igen érdekesek a szerzőnek azok a vizsgálatai, midőn a produktivitás ingadozását az időfüggvényében feltüntető görbék halmazából igyekszik három olyan típust kiválasztani, amelyek a munkások egyes csoportjaira közösen jellemzőnek mondhatók. Így van pl. olyan munkás, akinek teljesítménye az első négy órában állandóan emelkedik, a második négy órában pedig nagyjából állandó értéket mutat. Egy másik munkáscsoportnál egyórás teljesítményemelkedés után a teljesítmény állandó esését állapíthatjuk meg. Viszont a harmadik csoportba tartozó munkásság teljesítménye kétszeri emelkedéssel és kétszeri süllyedéssel egy hullámvonal szerint megy végbe. Általánosságban meglátszik a szerző munkáján, jóllehet egészen újszerű munkaterületen dolgozik, hogy az elméleti statisztikai módszernek gyakorlott és avatott munkása.

Talán egy szakosztályt sem foglalkoztattak olyan sokoldalú kérdések, mint az ipari szakosztályt. Különösen kiemelkednek a szakosztály munkáiból azok a tanulmányok, amelyek a műhelyek felügyelő közegeinek hatáskör-elhatárolásával, az ellenőrzés körüli teendők pontos elkülönítésével egy valóságos műhelyi közigazgatást kívánnak megszervezni.

Figyelemreméltóak azok a tanulmányok is, melyek a mozgószalag alkalmazásával kapcsolatban tett tapasztalatokat ismertetik. *Sachsenberg* professzor a mozgószalagon végzett kísérleteinél háromfajta feladattal látta el a munkásokat. Az első feladat alkalmával a munkásnak egy anyacsavart kellett egy munkadarabra felsavarnia. A második munkafeladat már nehezebb volt. Itt a munkásnak egy csavart $\frac{1}{10}$ mm pontossággal kellett megfelelő mértékre becsavarni. A harmadik feladat 8 mm és 8.6 mm nagyságu

golyók elegyének szétválasztásából és meghatározott munkanyilásokba való behelyezéséből állott. Ezáltal módjában állott a szerzőnek a testi erőt és gondos pontosságot kívánó munkafeltételeknek szabályozásával a legkülönbözőbb kísérleteket végeznie. Kísérleteinél először bizonyos szünetek után lökészerűen hozta mozgásba a mozgószalagot, majd pedig a mozgószalagnak egyenletes sebességét változtatva, a sebesség függvényében kívánt tájékozódni a teljesítményről és a munka közben elkövetett hibákról.

Ehelyütt megemlítjük *G. Charpy*-nak rendszerét, melyben a szerző a munka ütemére nem egy állandóan mozgásban levő szalag segítségével kívánt befolyást gyakorolni, hanem azáltal, hogy életre hív egy központi vezénylő rendszert és ezáltal éri el azt, hogy a műhelyben mindenki egy általa meghatározott ütemben engedelmeskedik a központi akaratsnak.

A magyar szerzők között felemlítjük dr. *Dischka* érdekes tanulmányát, amelyben azokat az elveket igyekszik felállítani, amelyek közületek postószállításait a típusok standardizálása és a minőségi vizsgálatok normalizálása által hivatva volnának racionális alapokra fektetni.

Külön ki kell emelnünk azt a beszámolót, amely egy márványfűrésztelep hatásfokának megjavítására vonatkozik. Ezeknek az üzem racionalizálása érdekében végzett munkálatoknak az lett az eredménye, hogy a termelés megnövekedett 120%-kal akkor, mikor az önköltségi ár 23%-kal csökkent. Annál figyelemreméltóbb ez az eredmény, mert az önköltségi árnak és a termelés értékének ilyen előnyös alakulását úgy sikerült biztosítani, hogy a munkabérek 67%-kal emelkedtek és az üzem régi munkásait nem kellett elbocsátani.

A bécsi Gewerbeförderungsinstitut *Bandat* dr. tollából igen érdekes tanulmánnyal ajándékozta meg a kongresszust, melyben a kisipart érdeklő racionalizálási kérdések nverték gondos megvilágítást. A tanulmány anyagából csak példaképpen említtjük meg azt az érdekes intelmet, amelyet a szerző a pékiparosokhoz intéz a liszt nedveségi fokának gondos ellenőrzése végett. Ha pl. 100 kg liszt 13% víztartalom helyett 18% víztartalommal rendelkezik, akkor ebből a lisztmennyiségből 2460 zsemlye helyett csak 2310 készíthető. A kisipari üzemek berendezésének megfelelő átrendezésével igen sok hiábavalóan megtett utat sikerült a műhely munkásainak megtakarítani és ezáltal az üzem gazdaságosságát emelni lehetett. Egy cég, amely megbízást kapott, hogy kábeldobokba 3 cm átmérőjű és 20 cm mély lyukakat furjon, elektromos furó berendezéssel igyekezett ennek a feladatnak megfelelni; a gondos ellenőrző számítások bebizonyították, hogy az elektromos kézi furógép 2350 lyuknak megfurása után beszerzési árát teljesen törlesztette. Az itt felemlített eseteket csak példaként említettük, annak jellemzésére, hogy a fentemlített osztrák intézet mennyi gyakorlatias tanáccsal siet az osztrák gazdasági élet segítségére.

A normalizálás terén elért eredményekről összeállított legérdekesebb beszámolók a német vasutak, a cseh Skoda- és az olasz Fiat-művek viszonyait ismertették.

Igen érdekesen számol be *E. W. Blanco* egy spanyol szénbányavállalatnál észlelt bérmozgalmakról. 1922-ben négyhónapos osztrák után a szóbanforgó spanyol szénbányavállalat munkásait kényszerítették arra, hogy az általános depresszióra való tekintettel egyezzenek bele munkabéreiknek 10%-os leszállításába. A

munkásság ezt a bérleszállítást elfogadta, azzal a feltétellel, hogy a bányavállalat igazgatósága 20%-os teljesítmény-növelés esetén 10 %-os praemiumot biztosít a bányamunkásoknak. A munkásság azonban az össztermelésnek 20%-os emelkedését nem bírta elérni. A munkásságot grafikonok segítségével állandóan tájékoztatták a teljesítmény-növekedés állásáról és azokról az ingadozásokról, amelyek a teljesítmény-növevéssel kapcsolatban észlelhetők voltak. Tekintve azonban, hogy 14%-os teljesítmény-növelésnél nagyobb nem volt képes a munkásság felmutatni, a bányavállalat bizonyos kisebb mértékű praemiumot így is adott a munkásságnak. Ezután a praemium bevezetése után azonban a teljesítmények hirtelen leestek és nem is érték el a praemium adományozása előtti értékeket. A szerző ezt a jelenséget avval magyarázza, hogy a munkás ösztönyszerűleg teljesítményének ütemét a munkanélküliségtől való félelmében meglassítja annak mértékében, ahogy az eladat'an készletek nőnek.

Az itt érintett tárgyakon kívül számos értékes téma került a kongresszus asztalára. A vas- és fémipar, kémiai ipar, petróleumipar, cukoripar, műselyemipar, textilipar, szénbányászat racionalizálási kérdései mellett az ipari kérdésekkel foglalkozó szerzők a munkáskiválasztás, szállítás és az ipari irodák átszervezésének számos bonyolult kérdését világitották meg.

A háztartási szakosztály igyekezett a háztartási feladatoknak eddig teljesen empirikus alapon nyugvó bozótjában utat vágni. Érdemes példaként kiemelhetjük a terjedelmes anyagból *P. Bernège* dolgozatát, aki gondos költségszámításokkal igyekezett kimutatni, hogy a mosási költségek mennyivel alacsonyabbak egy központi mosodában, szemben azzal, mintha ugyanannak a ruhamennyiségnek a tisztítását otthon végeztetnénk el. Számításaiban külön teszi kalkuláció tárgyává a nyersanyagoknak, az általános regie-költségeknek (mint pl. lakásbér, munkaszerszámok fenntartási költsége stb.), szerszámok törlesztésének, a fel nem használt hulladékanyagoknak és a munkabéreknek árelemeit.

A háztartási szakosztály foglalkozott ezenkívül még a gazdaságos táplálkozásnak, a háztartás standardizációjának, a portalanításnak, a szemétkihordásnak, a racionális építkezésnek, a gazdasági munkák elvégzésével kapcsolatos időfelvételeknek és a háztartási költségvetéseknek a kérdésével. Egy igen érdekes tanulmány azt a gondolatot elemezte, hogy a vidéki háztartások munkájának racionalizálása milyen hatással volna a mezőgazdaság üzemvitelére.

A racionalizálási módszereknek a mezőgazdasági problémákhoz kapcsolódó alkalmazása is számos életrevaló eszmét vetett fel. Többen foglalkoztak mezőgazdasági üzemek könyvvezetésének kérdésével. A szezonmunkások állandó, egész éven át való foglalkoztatásának bonyolult kérdésére is többen igyekeztek választ adni. Természetesen ez a kérdés csak a mezőgazdaság intenzív belterjes irányban való terelése révén oldható meg; a belterjesség helyes mértékének meghatározásánál pedig az általános gazdasági helyzetet gondosan meg kell vizsgálnunk.

Tomaszevszki lengyel mérnök igen szellemes módon igyekszik a fentebbiekben részletesen ismertetett harmonogramokat a mezőgazdasági üzemvezetésben is felhasználni. Egy francia szerző, *Augé-Laribé* a Franciaországban meglehetősen elmaradott állapotban levő tagosítás érdekében sorakoztatott fel érveket. A Mazaryk Akadémia beszámolójából felemlíthetjük azokat az eljárásokat, melye-

ket talajszáritások érdekében végeztek. Érdekesek azok a vizsgálatok is, melyeknek segítségével igyekeztek megállapítani, hogy egy bizonyos időtartamon át végzett munka alatt az állat micsoda súlyvesztéseket szenved. A cukorrépa magjának összegyűjtésére is kidolgoztak egy igen észszerű és szellemes eljárást.

Külön tanulmányok tárgyalják az elektromosság mezőgazdasági alkalmazásának és a megfelelő alaku kéziszerszámok szerkesztésének alapelveit. A racionalizálás szempontjából speciális megvilágításban részesült a tejgazdaság és a méhészet is.

A magán- és közületi adminisztráció racionalizálásával foglalkozó javaslatok zöme megelégszik az egyes részletmegnyitványok szabályozásával. Így pl. igyekeznek meghatározni az egyes igazgatási egységeknek megfelelő alkalmazott-létszámot, a közigazgatásnál alkalmazandó papirformákat és egyszerűbb eljárási módszereket stb.

Két amerikai szerző, *W. A. Gray* és *H. W. Dodds* azonban a közigazgatás talapproblémáit igyekeznek boncolgatni. Vizsgálataikat tulzott mechanikus felfogás jellemzi s javarészt ennek tulajdonítható, hogy nem mindig találták meg sikerrel a problémák megfelelő megoldásait. Vizsgálódásaikban *lege ferenda* szémszögből nézik a megoldásra váró problémákat. Rámutatnak arra, hogy két évtizeddel ezelőtt az individualista Amerikában olyan eszméknek és közigazgatási gondolatoknak hangoztatása, amely ma egészen megszokott, még veszélyes radikalizmus lett volna, mert Amerika közigazgatását a nagy Jeffersonnak szellemében igyekezett berendezni, mely szerint „that government is best which governs least“. Igen érdekesek azok a fejtegetések, melyekben a felelősség pontos megosztásának és gondos körülhatárolásának kérdésével foglalkoznak. A legutóbbi elnökválasztást megelőző választási harcban mind a két elnökjelölt zászlójára írta a közigazgatás ujjaszervezésének programpontját, úgyhogy érthető, hogy ezzel a kérdéssel miért foglalkoznak olyan nagy figyelemmel az amerikai szakférfiak.

Hinnenthal, a német Reichskuratorium für Wirtschaftlichkeit igazgatója, igen lebilincselő előadás keretében az állami beavatkozás szempontjából világított rá egyes államok racionalizálási szervezeteire. Szembeállította az orosz szervezetet, ahol minden az államhatalom parancsszavától függ, az Északamerikai Egyesült Államok organizmusaival, ahol már az állam bizonyos önmérséklést tanusít és megelégszik a mozgalom vezetésével. Németországban az államhatalom még kisebb mértékben avatkozik bele a mozgalomba és a törekvéseknek csak támogatására szorítkozik. Az osztrák mozgalom legszabadabban fejlődik, ahol szabadtársulásokkal igyekeznek megoldani a racionalizálás nehéz kérdéseit. *L. Urwick* a nemzetközi szervezetek munkásságát foglalta össze egy gondosan felépített tanulmányban.

A kongresszuson elhangzott eszmék fölött áttekintve megállapíthatjuk, hogy van közöttük sok olyan gondolat is, amely ugyan még nem állja meg a tudományos kritikát és csak megfelelő módosításokkal volna az életbe átültethető; de viszont határozottan állítjuk, hogy igen sok eszme képes volna megtermékenyíteni hazánk gazdasági életének dus televényét.

Dr. vitéz Guóthfalvy Dorner Zoltán.

Könyvismertetések.

Bayer Hans: Strukturwandlungen der österreichischen Volkswirtschaft nach dem Kriege. Wiener Staats- u. Rechtswissenschaftliche Studien. Band XVI. Leipzig und Wien, Fr. Deuticke 1929. — VI+176 old.

A világháború nem volt hatás nélkül a közgazdaságtan problémakörére. Ha arról természetesen szó sem lehet, amit főképpen az elmélettől távol állók hittek, hogy közgazdasági tételeinket a háborús tapasztalatok halomra döntötték volna, mégis nagy hatást gyakoroltak e tapasztalatok tudományunkra. E hatást abban foglalhatjuk össze, hogy a problémák bizonyos köre iránt keltettek érdeklődést, melyek azelőtt kevésbé álltak előtérben. E kérdés-komplexum főképpen a gazdasági élet mozgási jelenségeivel, a gazdasági dinamikával függ össze, mert e változási jelenségeket a háború és a háború utáni idő erősen kidomborították. E jelenségek két csoportja bontakozik ki a mai kutatás előtt. Az egyik a konjunkturaváltozás, a másik a közgazdaság összetételében, szerkezetében végbemenő változás, a közgazdaság *strukturaváltozása*.

Az utóbbinak van szentelve Bayer munkája, még pedig az osztrák viszonyok vizsgálata alapján. De a munka szerzője nem hiába ment keresztül a bécsi egyetem kitünő elméleti iskoláján. Nem éri be egyszerűen a konkrét kérdés vizsgálatával, hanem komoly elméleti alapot keres vizsgálata számára és felveti *a strukturaváltozások elméleti problémáját*. Ez már magában igen elismerésre méltó, mert az elmélet eddigi atomisztikus beállitottsága mellett a közgazdaság egészének összefüggésére vonatkozó vizsgálatok hézagpótlók. Komoly alapot csakis az elméleti átvilágítás adhat az ily vizsgálatoknak, mert, mint Bayer helyesen ismeri fel, mindenekelőtt el kell határolni a strukturaváltozásokat a konjunkturaváltozásoktól, ami csak a kettő lényegének megkülönböztetése alapján lehetséges.

A szerző elméleti fejtegetései alapján meg is találja az alapot a két jelenségkör helyes elhatárolására. Csak azt fogadja el *strukturaváltozásnak, ami a közgazdaság szerkezetét állandó, maradandó hatással megváltoztatta*. A közgazdaság szerkezetét „der Inbegriff der Beziehungen und Proportionen zwischen den Sozialwirtschaftsgebilden und ihren Gruppen“ (15. old.) szavakkal határozza meg. Ezért a közgazdaságot alkotó egységek (háztartások és vállalatok) szerkezetváltozásait, ezek egymáshoz való viszonyát (a hatalmi eltolódásokat és a közgazdaságot alkotó egységek aránybeli eltolódásait) kutatja, és pedig utóbbiakat úgy mennyiségi, mint minőségbeli vonatkozásokban.

Mint hogy a szerkezeti változásokat mint dinamikai jelenségeket ismeri fel, szükségesnek tartja azt a kérdést is felvetni, hogyan

viszonylik a szerkezetváltozások kérdése a közgazdaságtan két, lényegében statikailag beállított, nagy rendszeréhez: a matematikai iskolához és a határhaszonelmélethez. Körülményes módon igyekeznek bizonyítani, hogy az előbbi nem, az utóbbi azonban lényegileg meg tud birkózni a szerkezeti változások kérdésével. Idevágó fejtegetéseit csak részben oszthatjuk. Bár kétségbevonhatatlan, hogy a gazdasági egyensúly elmélete első pillanatra csak a statikai, tehát szerkezetében változatlan közgazdaság jelenségeinek megmagyarázására látszik alkalmasnak, mégsem áll, hogy a stationär gazdaság, melynek feltételezése alapján állítottak fel a gazdasági egyensúly egyenletei, elengedhetetlen volna-e törvények érvényességéhez, mert e tételek csak az egyensúly feltételeit tartalmazták, de nem azt, hogy ez egyensúly megbonthatatlan. Sőt, mihielyt a gazdasági élet adottságai változnak, éppen az egyensúly megbomlása következik belőlük. Arról tehát nem lehet szó, hogy az a tény, hogy a gazdasági adottságok változása helyzetváltozásokat idézhet fel, valahogy befolyásolná magának az egyensulynak az érvényességi feltételeit. Hiszen a matematikai iskola nem azt tanítja, hogy mindig gazdasági egyensúly uralkodik, hanem csak azt, hogy a piacnak mindenkor megvan a törekvése arra, hogy egyensúlyba helyezkedjék a fennálló adottságok alapján. A matematikai iskola egyenletei azután az egyensúly feltételeit nyújtják. Ha tehát igaza van is Bayernek abban, hogy a matematikai iskola jelen alakjában a szerkezeti változások megmagyarázására nem alkalmas, indokolatlan az a kérdés, hogy a szerkezeti változások fennforgása veszélyezteti-e a matematikai iskola tételeit. Ha ugyanis ez irányzat csak az egyensúly feltételeit határozza meg és azt állítja, hogy a piacnak mindig megvan a törekvése az adottságok alapján az egyensúlyt létrehozni, akkor ellentét a szerkezeti változások és a gazdasági egyensúly tételei között el sem gondolható.

Ugy hiszem egyébként, az sem egészen helyes, ha Bayer a közgazdaság szerkezeti változásait „Abweichungen von irgend einem ideellen stationären Zustand“-nak (33. old.) definiálja. Mert eltekintve attól a kérdéstől, hogy ily eszményi stationär állapot jogosan feltételezhető-e, erre semmi szükség nincsen. A szerkezeti változás mindenestre valamely állapottól való eltérés, még pedig maradandóbb jellegű átalakulás, de az összehasonlítás alapja nem lehet valamely eszményi, hanem csak egy tényleges adott állapot, mellyel szemben mennek végbe a változások.

Munkája második részében a szerző is így értelmezi a dolgot, amennyiben a háboru előtti állapottal szemben keresi az osztrák közgazdaság elváltozásait. A közgazdaságot alkotó egységeket illetőleg mindenekelőtt a közületi intézetek (gemeinwirtschaftliche Anstalten) typosának fellépése szemebetünő, melyet a szocializálási törvény hozott létre. Ez intézetek azonban igazán mélyremenő változashoz az osztrák közgazdaság szerkezetében nem vezettek, mert nagy részük az infláció alatt virult csak és nehézkességükönél fogva e szervezetek a rendes viszonyokhoz nem tudtak alkalmazkodni, úgyhogy csak egy részük maradt fenn. A háztartások, tehát a fogyasztási oldal elváltozása lényegében a háztartások nagy többségének alacsony életszínvonalra való lesüllyedésében állapítható meg.

A termelés szervezetével kapcsolatban történt változások fő képpen a nemzetközi kartellek Ausztriában való térfoglalásával

egy-egy nagyobb ipartelepeknek és részben bankoknak, ha nem is mindig teljesen, idegen országok kezeire jutásával jellemezhetők. Ezekhez járul a belföldön is a kartellalakulás térhódítása és részben a racionizálás keresztülvitele is. A mezőgazdaságban, valamint a munkásügy terén is érezhető a tömörülés előhaladása (szövetkezetek és központjuk, valamint szakszervezetek).

Elég jelentősek a termelés arányaiban végbement változások. Mindenekelőtt a nagy faállomány kihasználása érdekében a papír- ipar erősödött, hasonlóképpen az automobilipar, a villamossági, a bőr- ipar és a cukoripar. Ezzel szemben kivált a jutaipar és a textil- ipar kikészítési üzemei (appretura stb.) visszaestek. Egyébként a textiliparnál a fonás és szövés erősebb egybekapcsolódása, a bányá- szatban pedig a barnaszénbányák jelentőségének növekedése állá- pítható meg, mi a bányászat emez ágának a nemzeti termelésbe való erősebb beletagolódását és az osztrák közigazdaság egységes voltá- nak növekedését jelenti, mert saját nyersanyagát jobban használja ki. Erősebb átalakulást jelent a villamosítás előhaladása is. A mező- gazdaság terén az állathizlalás némi háttérbeszorulásával a tejter- melés erős kidomborodása a jellemző, mihez a szemtermelésnek a cukorrépatermelés javára való némi háttérbeszorulása járul.

A kereskedelmet illetően a főváltozás abban áll, hogy a bel- földi piac összehúzódása és felvevőképességének csökkenése folytán kivált az ipar erősen a külföldi piacra szorul és ez irányban orien- tálódik. Erre nézve jellemző nemcsak az új piacokon való térhódi- tás, hanem az is, hogy e piacok a régi vámkülföldön fekszenek, tehát nem a régi monarchia fogyasztóterületeivel esnek egybe. Az utóbbi területek hanyada a külforgalom adatai szerint állandóan csökken. Itt nemzetközi szempontból valóban mélyremenő szerkezeti változá- sokról van szó.

Bayer munkája úgy elméleti, mint gyakorlati szempontból olvasásra méltó és sok tanulságot tartalmaz. Pedig a kidolgozás mikéntje több helyen arra enged következtetni, hogy fiatalabb szerző- ről van szó, kinek nagy írói készsége mellett sem sikerült még egés- zen levetni a szeminárium dolgozat köntösét. Legalább ez látszik p. o. a matematikai iskola közismert irodalmának ily munkába sehogy sem való felvételéből, a munkapiac változásai vizsgálatá- ból, hol némi tereltetéssel dolgozza bele a munkásvédelmi törvény- hozás eredményeit és kivált az elméleti fejezet egyes helyeiből. A munka érdemes voltát e hiányok nem befolyásolják. H. F.

Prof. Pirou, Gaëtan: Doctrines sociales et science économique. Libraire de Recueil Sirey, Paris. 1929. 204. l.

Gazdasági célkitűzés és gazdaságkutatás viszonya tudomá- nyunk leghevesebben körülvitattott kérdései közé tartozik. Van-e tudományos megalapozása a gazdaságpolitikai eszméknek, lehet-e parallelitásról szólni a gazdaságpolitika és az elméleti közgazda- ságtan irányai között? — veti fel a kérdést Pigou. Szerzőnk két — első pillanatra — teljesen különálló és magában zárt egészet képező tanulmányban taglalja a gazdaságpolitika, majd az elmélet kérdé- seit. Szigoru „értékmentességet“ nem kíván ugyan a tudománytól, de mindenesetre ajánlatosnak tartja, hogy világnézet, vallásos meg- győződés stb. a küszöbön kívül maradjon. Felfogása, amely szerinti csak igen laza és elmosódott kapcsolatok fedezhetők fel gazdaság-

politika és közgazdaságtan között, túlzottnak tűnik. Hiszen szerző maga sem tagadja, hogy a liberális gazdaságpolitikai iránynak, amely Franciaországban még ma is elég nagy visszhangot kelt, megtalálhatjuk az elméleti alapjait a klasszikus tanokban. A klasszikus elméletnek pedig a francia gondolkodásmódra oly jellegzetes individualizmusnál és racionalizmusnál fogva még mindig igen sok a követője. A szocializmusnak, amely marxista alakjában, materialista beállítottsága miatt különben sem talált kellő talajra Franciaországban, a tudomány oldalán megfelel az egyoldaluan túlzásba vitt munkaérték-elmélet. Másfelől Aftalion mérsékelt szociálreformtörekvései és a Franciaországban igen elterjedt szövetkezeti gazdálkodás szószólói a szükségletkielégítés, fogyasztás mozzanatát kidomborító határhaszonelméletet veszik igénybe a maguk céljaira. Így mindegyik gazdaságpolitikai iránynak többé-kevésbé megtaláljuk a maga tudományos alapvetését. Szerzőnk fent vázolt nézetére tehát — azt hisszük — nem annyira a gazdaságpolitikai állásfogalások és elméleti irányok közötti kapcsolatok elmosódása adhatta okot, hanem bírálata inkább csupán egyes uralkodó elméletek ellen irányul.

Pigou felfogásának kulcsát munkájának második, az elméleti irányok tárgyalásának szánt része nyújtja. Mig ugyanis a gazdaságpolitika terén individualizmus és kollektívizmus, kooperatívizmus és szocializmus különböző árnyalatai még mindig farkaszemet néznek egymással, addig az elmélet oldalán az ellentétek elsimulását, az eltérő szemléletek szintézisét látja végbemenni. Klasszikus közgazdaságtan és határhaszonelmélet nem állanak többé ellenségesen egymással szemben: a termelés, ráfordítás objektív mozzanata ismét helyet talál az értékelméletben a szükségletkielégítés szubjektív értékvonatkoztatásának gondolata mellett. Módszer tekintetében a francia-olasz nyelvterület közgazdaságtanának képviselői között sohasem merültek fel oly éles ellentétek, mint német kollégáiknál. Ma az elvont módszer a történetivel egyetértve kerül alkalmazásra, újabban, pl. Simiandnál, némi természettudományos árnyalattal. A gazdaság körforgását, a statikát kutató elvont „*économie rationelle*“ rideg sémáit a dinamika, a gazdasági valóság vizsgálatára szánt empirikus „*économie expérimentale*“ egészíti ki és hozza közelebb az élethez. Szerzőnk e fiatal empirikus-pozitív módszertől még sokat vár. Az elméleti irányok ellentétei csak látszólagosak és voltaképpen harmónia kezd uralkodni közöttük — mondja és fejtegetéseit a nagy Pantaleoni szavaival zárja le: „Csak két iskolája van a közgazdaságtannak; az egyik ismeri a gazdaságot, a másik nem...“

A korunkbeli francia-olasz közgazdaságtan Pigou világos, kitűnő előadásmódjával vázolt vonásai munkáját élvezetes olvasmánnyá teszik, mindamellett, hogy új szempontok nem igen merülnek benne fel.

Neményi Endre.

Ungarisches Wirtschaftsjahrbuch. V. Jahrgang. 1929. Herausgegeben von Dr. Gustav Gratz, verantwortlicher Redakteur Dr. Gustav Bokor. Budapest, 1929, 370 l.

A múlt hónapban jelent meg Gratz Gusztáv kiadásában és Bokor Gusztáv szerkesztésében az *Ungarisches Wirtschaftsjahrbuch* ötödik évfolyama. Ez az évkönyv az egyetlen idegennyelvű kiadvány, amely-

ből a külföld Magyarország teljes gazdasági életére vonatkozó felvilágosítást és adásokat találhat és ezért fontos szerepet tölt be. A gazdasági érdekképviseletek által a génuai konferencia alkalmából, tehát, 1922-ben szerkesztett és kiadott „La Hongrie actuelle“ és „Hungary of today“ című mű volt annakidején az egyetlen, a magyar gazdasági viszonyokat részletesen ismertető mű, amelynek adatai ma már természetesen túlhaladtak és addig is, míg egy ilyeszerű újabb munka francia és angol nyelven meg fog jelenni, a kitünően szerkesztett és összeállított évkönyv nagy szolgálatot tesz a magyar gazdaság ügyének.

Revezetésül *Gratz Gusztáv*, akit az évkönyv kiadásának érdeme illet, a magyar kormány gazdasági problémájáról értekezik és különösen *Bud János*nak mint gazdasági miniszternek programját ismerteti és válaszolja és kritizálja azokat a lépéseket, amelyeket a kormány a mezőgazdasági kivitel fejlesztése, a mezőgazdasági termelés átszervezése és az ipar előmozdítása érdekében tett vagy tenni szándékozik. Nagyon helyesen kifogásolja, hogy nálunk nem mindig van meg a bátorság és elhatározás, amely a gazdasági nehézségek leküzdéséhez feltétlenül szükséges.

A következő rész a *mezőgazdasági* kérdéseknek van szentelve és annak első fejezetében *Nagy Iván Edgar* min. osztálytanácsos tanulmánya foglalja a mezőgazdaságról és erdőszetről az 1928/29. évben. A tanulmány igen értékes statisztikai összeállítást foglal magában a mezőgazdaság és erdőszet minden ágára vonatkozólag, kiegészítve az 1929. évi terméseredményekkel és rámutat arra, hogy milyen téren van meg a lehetőség a kivitel fejlesztésére. *Badits József* a Közgazdasági Egyetem tanársegéde a *mezőgazdasági termékek újabb átalakulásával* foglalkozik és indexszámok közlésével igen szemléltetően ismerteti az agrárrollónak mindinkább érezhető hatását. Foglalkozik a mezőgazdasági termékek alacsony ára folytán fennálló válsággal és annak okát nagyrészen a szomszédos államok elzárkózásában látja. *Fellner Frigyes*-nek a *földbirtok jelzálogi megterheléséről és a mezőgazdasági hitel problémáiról* írt tanulmánya megállapítja, hogy a földbirtok ezidőszerinti megterhelése értékének 10.3%-a, ha pedig a kötött birtokokat kikapcsoljuk, 12.18% a békebeli 18.60 illetve 28.33%-kal szemben. Rámutat azonban arra, hogy a magasabb kamatok folytán a mezőgazdaságra háruló kamatterher átlagban a kisebb kölcsöntöke dacára, körülbelül a békebelinek felel meg. Foglalkozik a mezőgazdasági rövidlejáratú hitel kérdésével és ezzel kapcsolatban az ingó jelzálogjogra vonatkozó törvénytervezettel és rámutatva annak hátrányaira, arra a megállapításra jut, hogy indokolt aggodalmak voltak azok, amelyek az illetékes tényezőket a közhitel érdekében megakadályozták abban, hogy az ingójelzálog intézménye jogrendszerünkbe beleillesztessék. Nem tudunk e tekintetben teljesen egye-értetni a szerzővel, bár természetesen tökéletesen aláírjuk azt a megállapítását, hogy az ingó jelzáloghitel intézményének bevezetése a tökehiányt nem szüntetné meg.

Az *ipari*ról szóló rész élén találjuk *Fenyő Miksának* kitünő fejezetését a *gyáripar aktuális problémáiról*, amely az ipari helyzetet általánosan ismertető bevezetés után pregnánsan világítja meg az egyes iparoknak helyzetét, külön kiemelve a mezőgazdasági jellegű iparágakat. *Hubert Ernő* Máv-felügyelőnek a *széngazdálkodásról* írt cikke értékes adatokat tartalmaz a termelésre, a fogyasztás meg-

oszlására és a behozatalra és kivitelre vonatkozólag. *Dr. Szilas Oszkár* műszaki tanácsos az *elektromos iparról* értekezik, válaszva ennek az iparnak szerepét a gazdasági életben és villamosításra vonatkozó törekvéseket, különösen a bányászati erőközpontot. A *kartelkérdéssel* két tanulmány foglalkozik. Az egyik a kérdés egyik legalaposabb ismerőjéé, *dr. Meszlényi Arthur* egyetemi tanáré, aki a lefolyt évben a kartelkérdés körül felmerült nagy vitákat ismerteti és igen helyesen mutat rá arra, hogy az államnak a szükséges mértéken túl való beavatkozása a gazdasági életnek mennyire ártalmára lehet. *Görgey István* országgyűlési képviselő is azokra a negatív eredményekre mutat rá, amelyekkel a kartelkérdés rendezése több külföldi államban járt és megállapítja, hogy a kartelek éppen azokban az államokban jutottak a legnagyobb gazdasági hatalomhoz, amely országok megkísérelték a kartelkérdést a legmesszebbmenően megrendszabályozni. Rövid fejtegetésében, amely egy hosszabb tanulmánynak kiszakított része, a magyarországi kartelek egyes csoportjait ismerteti. Az ipari részt *Fodor Jenő* h. államtitkárnak a *közszállítási* kérdéstről szóló alapos cikke fejezi be.

A *kereskedelemmel* foglalkozó részt *Kádas Károly* min. titkárnak az *1928/29. évi külkereskedelemről* írt tanulmánya vezeti be, amelyben a nála megszokott alaposággal dolgozza fel a külkereskedelem adatait, amelyek egy ilyen, külföldi használatra szánt könyvben különös fontossággal bírnak. A *kereskedelmi politikára* vonatkozó fejezetet *Ferenczi Izsó* h. államtitkár írta, ismertette a jelentési év fontosabb kereskedelempolitikai eredményeit, nevezetesen a lengyel kereskedelmi szerződés revízióját és a Spanyolországgal kötött kereskedelmi szerződést, valamint az év folyamán létrejött legtöbb kedvezményi szerződéseket. Igen értékesek *Ferenczinek* fejtegetései a magyar háború utáni kivitel problémáiról, amelyekben rámutat az osztrák-magyar vámterület egy részéből Csonka-Magyarországgá vált terület folytán adódó strukturaváltozásokra és ismerteti a kormánynak törekvéseit, amelyekkel kiviteli hitelek útján és a mezőgazdasági és ipari kiviteli intézetek felállításával a kivitel fejlesztését igyekszik elősegíteni. Függelék-ként *Kóródy Sándor*, a Magyar Külkereskedelmi Intézet vezérigazgatója, utóbbi intézmény szerepét ismerteti. *Dr. Kemény Dezső* kamarai titkárnak a *kereskedelem helyzetéről* írt fejezete érdekes adatokat tartalmaz a kereskedelem mai nehéz helyzetére vonatkozólag és kritizálja a kormánynak ténykedését, nevezetesen elsősorban azt, hogy a forgalmiadó kérdése még mindig nem jutott kielégítő megoldásra, továbbá a feleslegeket produkáló államháztartást, amely egyrészt a kereskedelem tulajdonságaira, másrészt pedig arra vezet, hogy az ily feleslegekből oly alapítások történnek, amelyek a kereskedelemnek indokolatlan versenyt támasztanak. A kereskedelemről szóló részt *Steiner Marcel* tőzsdetanácsosnak a gabonakereskedelemről és *Müller Vilmos*nak a budapesti értéktőzsdéről írott cikkei fejezik be.

A *közlekedésről* szóló rész keretében *dr. Bogsch Aladár* (Máv-főfelügyelő a *vasut- és automobil-ügyről* értekezik, ismertette a Máv. és a magánvasutak teljesítményeit, talán kissé nagyobb részletességgel, mint az egy külföldinek szánt könyvben indokolt volna, és a MÁVART-nak tevékenységét. *Nikl Béla* MFTR-felügyelőnek a folyamahajózásról írt cikke után *Szentiványi Ernő* postatanácsos a posta, táviró, távbeszélő és rádió kérdéséről értekezik, kiemelve azt

a nagy fejlődést, amit a posta- és táviró-intézmény teljesítménye felmutat.

Az évkönyvnek egyik legkimagaslóbb része a *pénzügyekkel* foglalkozó rész, amelynek keretében *Kállay Tibor* foglalkozik az *államháztartás* helyzetével. Kállay pénzügyminisztersége előtt éven át a költségvetési osztály élén állott és így természetes, hogy fejtegetései a legteljesebb szakszerűséggel bírnak. A költségvetés felett gyakorolt kritikája is teljesen objektív ott is, ahol az állami beruházások kérdését fejtegeti. Figyelmet érdemel *Quandt Richárdnak*, a Magyar Nemzeti Bank főellenörének tanulmánya a budapesti pénzpiacról és a Magyar Nemzeti Bankról, amelyben pregnánsan ismerteti a budapesti pénzpiacnak 1928. évi eseményeit és a Magyar Nemzeti Bank helyzetét. *Éber Antal* a *budapesti pénzintézetekről* írt kitünő fejtegetéseiben az 1928. évre vonatkozó általános helyzetnek és a tőzsdei helyzetnek ismertetése, valamint a tőkeképződésre vonatkozó, szerző által kedvezőknek jelzett adatok ismertetése után a kilenc legnagyobb budapesti pénzintézet 1928. évi mérlegeinek analizálására tér rá, ismertetve azok saját tőkéit, tőzsdei értékelését, a részvényeknek a saját tőke alapján számított belértékét, a részvények árfolyamát, a fizetett osztalékot, a részvények százalékos hozadékát, a pénzintézetekben dolgozó idegen tőkéket és a nyereségre vonatkozó adatokat, különös figyelemmel arra, hogy a bruttonyereségek hány százalékát teszik a regeköltések. A pénzintézetek által nyújtott jelzálogkölesönök és ezek alapján kibocsátott záloglevelekre vonatkozó adatok ismertetésével kapcsolatban megemlékezik a Központi Záloglevélkibocsátó Intézet tervéről, megállapítva azt, hogy a tárgyalások alapján kialakult alacsony kibocsátási árfolyam volt az, amelynek folytán a pénzügyminiszter a bankokkal egybehangzóan az amerikai csoport ajánlatát elfogadhatatlannak minősítette. *Éber Antal* cikkének mellékletét képezi a TÉBE kötelékébe tartozó budapesti pénzintézetek 1929 június 30-án lezárt egységes mérlegeinek egyesített kimutatása. A m. kir. *postatakarékpénztárra* vonatkozólag *Tormay Béla*, az intézet vezérigazgatója ad rövid, de igen jellemző képet.

A *biztosításról* szóló részben *Kutassy Elemér*, a BIOSZ igazgatója értekezik a lefolyt év eseményeiről, ismertetve a koncentrációra és a racionalizálásra vonatkozó törekvéseket és azt a reformot, amelyet az 1927. évi X. t.-c. a biztosítási ügyre nézve jelentett. Ezeket a fejtegetéseket kiegészítőleg értékes adatokat közöl az egyes intézetekre vonatkozólag.

Figyelmet érdemel *Pap Géza* államtitkárnak az *ipari szociálpolitikáról* írt értekezése, amely röviden ismerteti az év folyamán e téren kiadott összes rendeleteket. Érdekesek az adatok, amelyeket a szerző a munkapiac 1928. évi alakulására nézve közöl. *Somlyó Józsefnek* a *lakásépítéssel* és a lakásszükséglettel foglalkozó cikke után *Pap Dezső* nyug. h. államtitkár „*Munkabérek, drágaság és életfenntartás*“ című tanulmányában az egyes foglalkozási ágak keresetét és az életfenntartási cikkek állandó drágulását fejtegeti, külön fejezetet szentelve a szellemi munkások kérdésének.

Befejezésül *Némethy Imre* törvényszéki bíró értekezik a *közigazgatás aktuális problémáinak* alapelemeiről, ismertetve az új törvényhatósági törvény által teremtett reformot.

Általában meg lehet állapítani, hogy a könyv külföldi vonatkozásban is igen jó szolgálatokat fog tenni, bár nem akarjuk említés nélkül hagyni, hogy néhol szerzőnek és szerkesztőnek több figyelmet lehetett volna fordítani arra, hogy azt adja és csak azt adja, ami a külföldi szemével nézve érdekes. Ha e tekintetben a következő évfolyamban bizonyos simítások történnek, úgy a könyv még sokkal értékesebbé fog válni.

Kresz Károly.

Aldo Dami: La Hongrie de demain. Critique des programmes révisionnistes. Paris, 1929. 227. p. 4 et 2 cartes.

A fiatal genfi publicista — jelenleg a lipcsei egyetem lektora — évekket ezelőtt az Eötvös-kollégium tanára volt és magyarországi tartózkodása indította arra, hogy a trianoni béke revíziójának európai kérdésével foglalkozzék. Francia könnyedséggel, de azért nem kevesebb alaposággal megírt könyve minden sorából a tárgyilagosságra való törekvés és az igazság keresése világít. Egyébként bevezetésében maga is hangsúlyozza pártatlanságát. *Dami* könyve abban különbözik a többi hasonló munkáktól, hogy nem elégszik meg a jelenlegi tarthatatlan helyzet leírásával, hanem általános szólamok helyett konkrét megoldásokat ajánl. Megállapítja, hogy a trianoni béke egyaránt megsértette a népek jogait és a nemzetiségi elvet. Megállapításait az egyes elszakított részek statisztikai adataival igazolja. A bajok orvoslására a népszavazásnak lehetőleg széles területen való keresztülvitelét javasolja. Lényegileg a nemzetiségi elv alapján áll, azonban hajlandó arra is, hogy az egyes beékelt idegen szigeteket földrajzi szempontból a környező geográfiai egységekhez csatolja. Az integer Magyarország álláspontját, — bár tiszteletreméltónak mondja — époly kevéssé fogadja el, mint az egyes utódállamok által képviselt „sztratégiai“ vagy „természetes határok“ téziséét.

Könyvének második része a Revíziós Liga kiadványainak kritikai ismertetéséből indul ki és rámutat azoknak néhol erősen kiérezhető tendenciájára; kifogásolja, hogy a Liga az integer Magyarország elvi álláspontján állva, elfogadható javaslatokat alig tesz, csupán a jelenlegi helyzet ismertetésére szorítkozik. Már csak a revíziós mozgalom életképessége érdekében is szükségesnek tartja egy „szükséges mérséklés“ keresztülvitelét és ennek illusztrálására párhuzamba állítja a Revíziós Liga, Lord Rothermere és saját javaslatát, amelynek elfogadását egyedül tartja megnyugtatónak a közép-európai béke fenntartása érdekében.

A könyvnek különös érdeme, hogy következtetéseit oly gazdag statisztikai anyag alapján vonja le, amilyenre eddig a magyar revízió kérdésével külföldi író tollából megjelent munkánál még alig volt példa. A függelékként csatolt statisztikai rész utolsó fejezete a román statisztika módszerével polemizál és igen szellemesen mutatja ki, hogy az 1920. évi népszámlálás megszállott területre vonatkozó adatai. — minden látszólagos ellentmondás dacára megegyeznek az 1910-es magyar népszámlálás adataival.

Aldo Dami könyve nagyon tanulságos mindazok részére, akik hivatva vannak a magyar revízió kérdését külföldön előkészíteni, de tárgyilagos hangja talán az utódállamokban is visszhangra fog találni, bár féltő, hogy éppen pártatlansága miatt politikai részről egyik oldalon sem fogják nagyon szívesen látni.

Winkle Nándor.

Dr. Ihrig Károly: Budapest szövetkezetei 1926-ban. Budapest székesfőváros statisztikai hivatalának kiadványa. Budapest, 1929., 213. l.

Tekintettel arra, hogy a székesfőváros, statisztikai hivatala a szövetkezetekre nézve rendszeres és részletekbe menő adatokat mind- eddig nem gyűjtött, Ihrig Károly munkája elsősorban statisztikai szempontból tarthat érdeklődésre számot, mert új és egységes szem- pontok szerinti felvétel alapján teljes és áttekinthető képet ad Buda- pest szövetkezeteinek 1926 végi állapotáról. A fennálló helyzet ismer- tetése közben azonban szerző alkalmat talál arra, hogy rámutasson a szövetkezetek ügyvitelében érvényesítendő szempontokra és több vonatkozásban kijelölje a fejlődés helyesnek tartott útját. Az a kör- ülmény pedig, hogy a főváros szövetkezeti életét, mint a főváros közgazdasági életének szerves részét fogja fel és így vizsgálja azt is, hogy a szövetkezetek milyen szerepet játszanak Budapest közgaz- dasági életében, könyvét általános közgazdasági szempontból is nagyérdekűvé teszi. Szerzőt tárgyilagossága, amely bizonyos mér- tékben már tárgykörének ilyen értelmű felfogásával jár együtt, ér- vényre jut a részletekben is, akár elvi jelentőségű kérdésekről, akár az egyes szövetkezeti csoportok ügyvitelének birálatáról van is szó.

A történelmi részben igen érdekesek azok a megállapítások, melyek a tanácskormánynak a szövetkezetekkel szemben való maga- tartására vonatkoznak. A tanácskormány ugyanis a fogyasztási szö- vetkezeteket állami árueelosztó szervekként óhajtotta felhasználni. Igaz, hogy ez külsőleg a szövetkezetekre nézve terjeszkedést jelen- tett, mert a tagok száma erősen megnőtt és sok új fiókot állítottak fel, a vezetésben érvényesülő politikai szempontok azonban a valódi szövetkezeti szellemet teljesen elfojtották, az erőszakos külső beavat- kozás pedig a szövetkezeteknek súlyos anyagi veszteségeket okozott. Csak a szovjeturalom hamarosan bekövetkezett bukásának köszön- hető, hogy ez a gazdálkodás a szövetkezetek alapjait nem tudta megingatni.

A központi és országos szövetkezeti hitelintézetek ismertetése során szerző behatóan tárgyalja a Pénzintézeti Központ, a Magyar Pénzügyi Szindikátus, a Magyar Pénzintézetek Záloglevélkibocsátó Szövetkezete és a Magyar Jelzálogintézetek Szövetkezete szerveze- tét és működését is és tanulságosnak mondja azt, hogy fenti esetek- ben a bankok is elismerték magukra nézve a szövetkezeti forma előnyeit.

Az inflációs években a szövetkezeti élet terén is észlelhető lázas alapítási tevékenységet három körülményre vezet vissza, ugymint a pénzromlásra, amely az új szövetkezetek számára kezdetben igen könnyűvé tette a gazdálkodást; továbbá az ezekben az években bizo- nyos körökben felülkerekedett kereskedelemellenes hangulatra, végül pedig arra, hogy az állami papírpénzgazdálkodás az alapítók egy részében azt a reményt keltette, hogy inkább számíthatnak állami támogatásra. Szerző tárgyilagossága jut kifejezésre abban, hogy a pénzromlás mellett a két utóbbi jelenséget is igen sajnálatosnak tartja.

Áttérve az egyes szövetkezeti csoportok tárgyalására, a fo- gyasztási szövetkezetek egyik legsúlyosabb problémájának mondja azt, hogy a forgalom és tőke egymáshoz való viszonyában az inflá- ciós idők gazdálkodása következtében eltolódás állott be, minek kö-

vetkeztében a töke a forgalomhoz viszonyítva aránytalanul alacsonnyá vált. Annak a vizsgálatában, hogy vajjon a fővárosi szövetkezetek tudnak-e valami árszabályozó hatást kifejteni, szerző — tekintettel a rendelkezésre álló statisztikai anyag hiányosságára — nem megy bele, noha ez a pont egyike azoknak, amelyeknek a tisztázása leginkább volna alkalmas számos, a kereskedelem és a szövetkezetek között fennálló félreértés eloszlatására. Mindenesetre igen tanulságos a közölt összeállítás, amely az Általános Fogyasztási Szövetkezet 1927. évi próbavásárlásai alapján egyes cikkeknek a kereskedőknél és a szövetkezetben való árait hasonlítja össze és amely szerint a szövetkezet javára — egy-két cikk kivételével — nem mutatkoznak igen nagy eltérések, sőt akad néhány cikk, amely a kereskedőnél olcsóbban szerezhető be, mint a szövetkezetben.

Kifogásolja szerző azt, hogy a fogyasztási szövetkezetek egy része tulságos mértékben támaszkodik az állam pártfogására. Ezért kívánatosnak mondja az önszervezés erősebb igénybevételét és a függetlenség alaposabb kiépítését. A fogyasztási szövetkezeteknek továbbá közelebb kell jutniuk a fogyasztóhoz, azaz tökéletesíteniük kell szétosztó szervezetüket. Másfelől a szövetkezetek megerősödéséhez fog vezetni az, ha a tagokkal nemcsak mint vásárlókkal érintkeznek, hanem a belső szövetkezeti életben minél tevékenyebb részvételre sikerül őket bírniok.

A hitelszövetkezeteknél szerző elismeri, hogy ezeket messze menő patronizáltság jellemzi, miért is nem mutatják az önerőből való fejlődésnek azt az érdekes és mozgalmas képét, mint más országok hitelszövetkezeti élete. A lakásszövetkezetekre nézve viszont — tekintettel ezek sajátos jellegére — éppen a szerző hangsúlyozza a külső támogatás indokoltságát. Elsősorban a főváros feladatának tartaná, hogy ily szövetkezetek alakulását olcsó kölcsönök nyújtásával támogassa; ha pedig a fővárosnak erre nem volna pénze, az állam a társadalmi biztosításból kifolyólag rendelkezésére álló tekintélyes tőkét helyezhetné el ily módon.

Az iparosok szövetkezetei, beszerző és értékesítő szövetkezetek, munkások termelő szövetkezetei és kereskedői szövetkezetek tárgyalása után szerző megállapítja, hogy a szorosabb értelemben vett budapesti szövetkezeti mozgalom jelentősége — a fogyasztási szövetkezetektől eltekintve — nem áll arányban a fővárosnak az ország közgazdaságában való szerepével. Hozzáteszi azonban, hogy ez más országokban is így van, mert a szövetkezeti élet társadalmi és lélektani előfeltételei nagy városokban kevésbé vannak meg, mint vidéken. Ha pedig valamely országban a mezőgazdaság az uralkodó termelési ág, fokozott mértékben észlelhető az a jelenség, hogy a szövetkezeti élet a vidéken fejlődik ki erősebben.

Ihrig Károly munkájának értékét fenti tételek és javaslatok alapos kifejtése mellett az eljárás újszerűsége adja meg. Könyvében a statisztikai alapon való következtetések egybekapcsolva jelentkeznek a szövetkezeti probléma kritikai fejtegetésével, ami munkájának eredetiséget biztosít.

Óvári Papp Zoltán.

Mlynarski Feliks: Gold & Central Banks. The Macmillan Co., New York, 1929. 157 l.

A valutapolitika problémái hol az inflációval, hol a szanálással, hol az aranyproblémával kapcsolatban a háboru óta változatlanul az érdeklődés homlokterében állnak. Mlynarski, aki mint a lengyel nemzeti bank alelnöke, gyakorlati embernek számít és aki most, hogy nemrégiben tagja lett a Nemzetek Szövetsége pénzügyi bizottságának, nemzetközi viszonylatban is nagy súlyra tett szert, egy aránylag rövidre szabott könyvben foglal állást a valutapolitika aktuális kérdéseivel szemben.

Szerző vizsgálódásainak egyik főtárgya az aranydeviza valuta funkcionálása. Párhuzamba állítja a háboru előtti aranyvalutával és rámutat arra, hogy míg az aranyvaluta az egyes országokban előálló árnivóeltéréseket *automatice* nivellálta, addig az aranydeviza valuta erre sokkal alkalmatlanabb, mert míg háboru előtt az árnivóeltérések aranyeltelődésekre és ezek az összes érdekelt országokban a fizetőeszközök számának megfelelő változására vezettek, addig az aranydeviza valutánál csak egyoldalú változások jönnek létre. „If a central bank purchases foreign exchange, the currency circulation, i. e. the total amount of bank notes and bank deposits, increases but it does not shrink simultaneously abroad.“ (75. l.)

Az aranydeviza valutánál az árnivóegyenlítődést hátráltatja még az a körülmény is, hogy a jegybankok kezén nagymennyiségű deviza halmozódik fel, mely a kamatlábfluktuációk nyomán könnyen vándorol egyik helyről a másikra. Így egy ország bankrátaemeléseinek hatásaként nagy tömeg rövidlejáratu kölcsön irányul azonnal az illető ország felé, megjavítva annak fizetési mérlegét; azonban épp ez a momentán reakció lehetetlenné teszi, hogy a bankrátaemelés alapvető okául szolgáló árnivóeltérés megszűnjék. A szóbanforgó hatalmas devizamennyiségek azonban más szempontból is kellemetlenek, amennyiben nagy mozgékonyaságuknál fogva labilissá teszik a devizapiacot, másrészt pedig az aranyvalutájú országok valuta- és hitelpolitikájára nézve nagy bizonytalansági faktort jelentenek, mert ezen devizák aranyra való konvertálhatóságuk folytán a gazdasági helyzettől független aranyáramlásokra vezethetnek.

Természetesen M. világosan látja, hogy momentán szó sem lehet az aranyvalutához való általános visszatérésről; amit ő kíván, az csak az aranyvalutának és az aranydeviza valutának helyesebb koordinálása, olyképpen, hogy az aranydeviza valutával járó nehézségek lehetőleg kiküszöböltessenek.

M. részletes javaslatait 12 pontban foglalja össze: 1. A jegybankok *minimális* tartaléka csak aranyból álljon, 2. a jegybankok tartalékában a devizák összege ne haladja meg az arany összegét, 3. ezekben a tartalékokban csak olyan deviza foglaltassék, mely aranyvalutájú ország jegy kibocsátó bankjánál van elhelyezve, 4. egyéb devizák ne számítassanak be a tartalékba és ne is szolgálhassanak fedezetül, 5. a bankok, melyek nem adnak el aranyat, ne is vehessenek nyílt piacon, hanem csak megegyezés alapján egy másik jegybanktól, 6. a jegybankok határozzák meg pontosan az arany-pontokat, 7. a jegybankok tartsanak egymásnál aranykövetelést, 8. privát arany-arbitrage lehetőleg tényleges aranyszállítmányok nélkül eszközöltessék, 9. csak gyenge jegybankoknak engedjék meg

az aranydeviza valuta korlátlan használata, 10. közepes fontosságú jegybankok korlátozott aranydeviza valuta alapján működjenek, 11. a fontos jegybankok rendszere az aranyrud valuta legyen, 21. aranyérmék használata nagyjában kerültessek el.

Szerző az aranyforgalom megkönnyítését úgy képzei, hogy a jegybankok egymásnál aranyletéteket tartanának, melyekre szóló utalványokat kivánságra feleiknek az aranypontoknak megfelelő költség hozzáadásával kiszolgáltathatnának és melyek alapján a rendeltetési országban arany volna felvehető; így az arany-arbitrage részben tényleges aranyküldemények nélkül volna lebonyolítható.

Azzal természetesen M. tisztában van, hogy javaslatainak egyik-másik pontja nehézségekbe ütközik, de abban igazat kell neki adni, hogy egyéb felmerült tervek megvalósítása sokszor még sokkalta nagyobb nehézségek leküzdését tenné szükségessé. Hogy a Young-terv alapján létesítendő nemzetközi bank mennyiben fogja elősegíteni egyes M. által propagált eszmék megvalósítását és hogy M.-nek mennyiben fog sikerülni eszméit a Népszövetség pénzügyi bizottságával elfogadtatni, azt a közeljövő fogja eldönteni.

Vermes Andor.

A Magyar Vegyészeti Gyárosok Egyesületének 1928. évi jelentése. Budapest, 1929.

A 25 éves jubileumát ünneplő érdekképviselő ez alkalommal terjedelmes jelentéssel fordul közgyűlése elé. Az első részben kiváló ügyvezető igazgatója, *Halmi Gyula* érdekesen megírt visszapillantást nyújt az egyesület 25 évének történetére. Az egyesület 1904-ben történt megalakítása szükségszerűség volt, miután az azévi iparfejlesztési emlékirat szerint abban az évben már 190 vegyészeti gyárunk volt, amelyek 20.000 munkást foglalkoztattak. Ily tekintélyes termelőág nem nélkülözhetette az érdekképviselői szervezeti munkásság előnyeit. Mindjárt megalakulása után, terjedelmes emlékiratban, amelyet az akkori kereskedelmi miniszter valóságos politikai cselekedetnek minősített, foglalkozott a vegyészeti ipart érintő vámpolitikai kérdésekkel, úgyhogy iparfejlesztési kérdésekben az Országos Ipar tanács az egyesületet legfőbb véleményező szervévé avatta. Részt vett az új munkásbiztosítási törvény által megteremtett önkormányzati tevékenységben, 1912 óta tagjai számára állandó adó- és illetékügyi szaktanácsadói intézményt tart fenn, eredményesen járt közben szántalanszor a MÁV-nál az egyes iparágakat különösképen sújtó fuvar-díjtételek enyhítésében, szakszerűen foglalkozott iparjogvédelmi kérdésekkel, javaslatokat tett az ipari szennyvízkérdés szabályozását illetőleg, a vegyészképzés reformja tárgyában stb. stb. Miután 1917-re valószínűnek látszott az önálló vámpolitikai berendezkedés, 1914-től 1916-ig a Vámpolitikai Központ megbízásából 6 kötetben feldolgozta a vegyészeti iparágak vámtételeinek statisztikai, termelési és külkereskedelmi adatait, és alaposan megvilágította az érvényben levő közös vámszerződések kihatásait. Egyáltalán az egyesület az élet útözerén tartotta a kezét s a vegyészeti ipart érintő kérdésekben mindenkor az ipar egységes állásfoglalásának kidomborítására törekedett.

A háboru alatt a vegyészeti ipar nyersanyagellátásának kérdéseiben, ipari, közigazgatási, valamint gazdasági kérdéseket szabá-

lyozó rendeletek megalkotásánál a miniszteriumok mindenkor kikérték az egyesület véleményét. Tevékeny részt vett a háborus központok működésében, majd később az átmenetgazdasági tanácsban. A háboru utáni tevékenységének koronája volt a vámtarifa vegyészeti részének elkészítése. 350—400 vegyészeti jellegű vámtételt kellett kidolgozni, szövegezni és számszerűen megalapozni, ami közel két évi megfeszített munkát kívánt, azonban a vegyészeti ipar fejlődése számára szilárd, biztos alapot teremtett. Tevékeny részt vett az egyesület a kereskedelmi szerződések megteremtésében, részt vett a Munkaadók Központjában, a MÁV állandó díjszabási bizottságában is.

Az ipartörténeti szempontból is igen érdekes áttekintés után a jelentés az egyesület belső életét tárgyalja, majd vázolja a vegyészeti ipar fejlődését az utolsó negyedszázadban, végül az egyesület működését, valamint a vegyészeti ipar helyzetét az elmúlt évben, minden kérdésre kiterjeszkedően, megfelelő javaslatokkal lépve fel a termelés érdekében úgy a kormánnyal, illetve hatóságokkal (hazai ipar pártolása), valamint a kötelékébe tartozó szakmákkal (bizonyos termelési ágak felkarolása) szemben, élvezetes stílusban, mégis szakszerűen, megállapításait adatokkal gazdagon alátámasztva, úgyhogy egyaránt alkalmas forrásmunkául, mint olvasmányul.

Vigdorovits Ernő.

Folyóiratok szemléje.

Revue d'Économie Politique.

Mai—Juin. 1929. No. 3. La France Économique.

A majdnem nyolcszáz oldalt felölelő gazdasági évkönyv, amelynek 1928. évre szóló ismertetését óhajtjuk a következőkben adni, a francia gazdaság hossz- és keresztmetszetét adja. Hosszmetszetét annyiban, hogy visszatekintést is ad az elmúlt évekre, keresztmetszetét pedig, hogy minden gazdasági ág bő ismertetését megtaláljuk az évkönyvben, amelyhez az előszót *William Oualid* írta. A vaskos kötet öt részt tartalmaz. Az első az általános rész, a második a pénzügyeknek, a harmadik a termelésnek, a negyedik a kereskedelem és iparnak és szállítmányozásnak s a közlekedésnek, az ötödik végül a szociális kérdéseknek van szentelve. Említésreméltó, hogy egynéhány új rovatot is találunk, ami mutatja azt az érdeklődést, amit ezen gazdasági ágakkal szemben a közvélemény tanusít.

J. Bourdon: Le mouvement de la population. A francia népmozgalom legjellegzetesebb vonásait a következőkben rögzíthetjük meg. 1928. június 30-án a népesség 41 020.000-et tett ki vagyis 100.000-el többet, mint az előző év ugyanezen időszakában. A Franciaország felé irányuló nagy bevándorlás, nyilván a frank stabilizációja és az ezt követő konjunktúra megszűnése következtében véget ért. A házasságok száma az 1927-es átlaggal egyenlő, míg az elveszületettek száma valamivel magasabb, mint 1927-ben volt. A népmozgalmakat a következő statisztika szemlélteti:

	1928	1927	Különbség
Házasság	339 014	337.864	plusz 1.150
Elválás	18.822	18 487	„ 335
Élveszületés	745.315	741.708	„ 3 607
Halvaszületés	29 174	28.984	„ 190
Születési többlet	70.205	65.042	„ 5.163

A halandósági arányszámok kiszámításánál a francia *Bunle* rendszere szerint az u. n. népességtípus („population-type“) halandósági koefficienseit fogadta el, amely népességtípusnak a középeurópai államokat veszi s ezeknek halandósági arányszámát viszonyítja a francia halandósági arányszámhoz. A nemzetközi statisztikai intézet módszerével szemben *Bunle* nem az öt korcsoportra való felosztást, hanem az ötvenes korcsoportokkal való összehasonlítást fogadja el számításai alapjául. — *D. Bernonville: Les prix.* Tanulmányának első fejezetében az en gros árakkal és egynéhány jellegzetes cikk áralakulásának aranyparitáshoz való viszonyításával foglalkozik, míg a második rész a kiskereskedelem áraival és az életfenntartás költségeivel ismerteti meg az erre a célra alakult helyi szervezetek számításaira támaszkodva. Az ekként megállapított árindexeket a bel- és külföldi váltóárfolyamok indexeivel hasonlítja össze. — *P. Meynal: La balance des Comptes.* A nemzeti jövedelem, a külkereskedelem, a tőkemozgalom mérlegeit vizsgálja, a külföldi kifizetéseket a jóvátételi számlára történt fizetésekkel

hasonlítva össze. A Banque de France műveleteit bírálva, foglalkozik a külföldön elhelyezett francia és a belföldre kihelyezett idegen eredetű címletekkel és szól a „láthatatlan“ tőkemozgalomról. — *G. Lachapelle: La trésorerie et le budget.* Az államügyekről szólva, legfontosabbnak véli megemlíteni az 1928 június 25-iki pénzügyi reform eredményeit, majd az 1928 május 7-én kibocsátott 5 százalékos államkölcsönt, végül a törlesztési pénztár (Caisse d'amortissement) és az államadósságok jelenlegi helyzetét ismerteti. — *L. Trotabas: La législation fiscale.* Az 1928-iki pénzügyi törvényhozást leghűbben a szociális szempontok érvényrejuttatásával lehet jellemezni. Ezen szociális szempontok leginkább a kisiparosok, családapák s általában kisemberek helyzetének kedvezőbb elbírálásában jutnak kifejezésre. Megismertet még azokkal a törvényes rendelkezésekkel, amelyek a privilégiumot élvező iparokra: a lakásépítésre alakult vállalatokra, valamint a munkásbiztosítás céljait szolgáló kölcsönösségi pénztárakra (mutualité-k) vonatkoznak s amelyek mint kollektív szükségleteket kielégítő vállalkozások és alakulatok, az állam különös pénzügyi támogatását és kedvezményes elbánását élvezik. — *P. Ricard: Le marché monétaire et les changes.* A bankkamatláb változásával és a repörtügyletekkel ismertet meg s a váltoárfolyam alakulását és a jegyintézet működésének ismertetését is bevonja tanulmánya tárgykörébe. — *J. Lorient: Les banques.* A bankok tevékenységét a pénzügyi reform csak stimulálta s ezen hatás alatt fejlődött tovább a tőkegyűjtés és növekedett a takarékbetétállomány. A váltótüzleti tevékenységről, a fuziókról s a különböző hitelműveletekről számol be, hogy végül megismertessen az 1928. évben kiosztásra került osztalékokkal és jutalékokkal. — *J. Dessirier: La Bourse des valeurs.* Grafikonokkal bőven tűzdelt tanulmány, amely a változó és fixkamatozású papírok, valamint a tőzsdén jegyzett külföldi értékpapírok árfolyamainak ingadozásáról számol be. — *J. Vergeot: Les Émissions.* A kölcsönkibocsátások pontos statisztikája, amelyen belül következő kategóriákat különböztet meg: az állami, a posta által kibocsátott kölcsönök, valamint a départementok, vasutak, gyarmatok és magánvállalatok kölcsönei. — *J. Vergeot: Les Caisses d'épargne.* A takarékbetétek statisztikájának ismertetésénél már ujabban vizsgálják a betevők körét, nemét és foglalkozását is. Szerző azonkívül a betett összegek havi és évi átlagát is kiszámította és így érkezett el az átlagbetétek meghatározásához. — *P. Mirimonde: Les assurances.*

M. Augé Laribé: La production agricole. A francia mezőgazdaság mélypontján, melyhez a háború alatt és közvetlenül a háborúutáni években érkezett el, az eddigi jelek szerint, már túl van. Az idei év szárazsága a földmívelésnek éppen nem kedvezett, ép annyira nem, mint az 1926 és 1927-es évek nedvessége, amikor a sok eső ugyyszólván paralizálta a mezőgazdaság nyereségkilátásait. A mezőgazdasági válság másik oka ott keresendő, hogy a francia termelők, — mint arra ujabban már több vezető politikus is reámutatott — nagyon szenvednek a rossz értékesítés miatt, amely cikkíró szerint egyik oka annak, hogy a többtermelés és az intenzíven folytatott gépgazdálkodás nem valósulhat meg. Ha még lenne is rendelkezésre álló elegendő tőke e cél elérésére, akkor sem volna érdemes e befektetést megkockáztatni, azon kedvezőtlen értékesítési lehetőségek miatt, amelyek a mezőgazdasági termékek piacát nemcsak hogy uralják, hanem az egész mezőgazdaság prosperitását is kétségessé teszik. A rossz termés hatása érezhető a mezőgazdasági termékek áralakulásában, azonban az áremelkedés dacára még messze maradnak az ipari termékek árai mögött. Tanulságos az összehasonlítás eszközlésére a következő statisztika:

	Élelmicikkek általában	Növényiek	Állatiak
1929 január	599	616	580
1929 március	610	641	579
Iparcikkek 1928 január	676	Textilcikkek :	733
1928 október	672		672
1929 január	683		775
1929 március	691		765

A föld értéke távolról sem követte és követi a pénz értékében beállott csökkenést. A földárak esőfélben vannak aranyértékre átszámítva, csak a legjobbak érnek négyszerannyit ma, mint a háboru előtt érték, míg a silányabb kategóriák koefficiense 2. — *J. Dessirier: La production industrielle.* Az ipari termelésre a pénzügyi konszolidáció sok tekintetben lassítólag hat, azonban hozzájárul más oldalról ahhoz, hogy az ipari termelés magas nivóját fenn lehessen tartani. A kilátásba helyezett adók életbeléptetése az ipari termelést a közeljövőben még jobban meg fogja drágítani, ugyancsak azok a terhek is, amelyeket a most életbelépő szociális biztosítás fog majd a francia iparra rakni. Az egyes iparágakat külön csoportokban tárgyalja. — *A. Fraigneau: Les industries extractives.* A bányászatban a főhely a szénbányászatot illeti meg. Külön ismerteti azokat a terveket, amelyek a tüzelőanyaggyártás egységes megoldására vonatkoznak: a csatolt táblázat tanulságosan tünteti fel a bányák termelésének időszakonkénti ingadozásait. — *H. Laufenburger: Les industries métallurgiques et mécaniques.* A francia vasipar növekedésének legjellemzőbb ismérve az az évi 5 millió tonna kocsz, amire szükség van, hogy a kohók növekvő termelését kielégíteni lehessen. Amikor 1919-ben a vasipari termelés megkétszereződött, senki sem sejtette, hogy mit hoz a jövő. Az 1928-as év még az 1919-iki várakozásokat is jóval fölülmulja s egyuttal megcáfolja azokat a megfigyeléseket, amelyeket Cassel és Aftalion tettek a vasipari konjunktura tízévenkinti ciklikus változásaira vonatkozóan. Tanulmánya első fejezetében csupán a termeléssel foglalkozik, míg a másodikban a piaci helyzetet ismerteti és beszámol a kartellek térhódításáról. — *L. Pomery: Les industries textiles.* A kormány pénzügyi politikája egyáltalán nem volt kedvezőnek mondható a textiliparra s ezért annak vezetői nem is mulasztották el azt, hogy tiltakozásaiknak kifejezést ne adjanak. Külön seregszemlét tart a vászon, a selyem, a gyapju és selyemiparok fölött és ennek eredményeképp aláhuzza azt, hogy a kivitel mind-egyik iparágban nő, de különösen jellemző ez a selyemre nézve. Itt az export így alakult az utóbbi években:

Év	1913	1927	1928	A gyapjuiparban	1924	1925	1926	1927	1928	1924	1925	1926	1927	1928
	6,668.300	9.238.600	10,130.000		158.4	148.0	192.5	347.9	279.3	ezer	„	„	„	„
	kg.	„	„		mázsa	„	„	„	„					

A vászoniparban, a gyarmatokkal folytatott kereskedelmet leszámítva, 1928-ban az export 371.000 mázsát tett ki a tavalyelőtti 403.000-rel szemben. — *X.: Les industries chimiques.* Először foglal helyet az évkönyvben a vegyiparról szóló helyzetjelentés, nyilván még a háboruban szerzett tapasztalatok folyományaként. Talán ép ezért találunk oly kevés felvilágosítást egynéhány vegyiparágra, amelyekre való közlések, mint háborus titkok elárulása a „nemzeti érdekbe” ütköznének. Itt csak azokról az iparokról van szó, amelyek az általános leszerelést s a népek kibékülését vannak hivatva előmozdítani. Érdekes megemlíteni, hogy a folyton emelkedő műtrágyamennyiségnek 45 százalékát már belföldön állítják elő. — *H. Adam: Les industries électriques.* Az

elektrifikálás terén az 1928. év csak lassu haladást jelent. A statisztikából a legérdekesebb adat az „exportált“ és „importált“ energiáknak tételei; ezeket szembeállítva azt látjuk, hogy a külföldi energiacsere mérlege a franciákra nézve kedvezőtlen s hogy Svájcból több energiát hoznak be, mint amennyit oda kivisznek. A most megnyilt Pas de Calais-i elektromos termikus centrálék, amelyeknek kapacitása 11,400.000 kw., hivatottak arra, hogy egész Közép- és Észak-Franciaország energiaközpontjait táplálják. Ennek következtében a francia középhegység (Massif Central) energiái máris felszabadultak és oly területek felé lettek vezetve, amelyek eddigelé elektromosítva még nem voltak. — *E. Micanel: Les industries de la houille blanche.* A hidroelektrikus energiák legérdekesebb felhasználási módja a kémiaiiparban nyílik meg és a vasuti vontatás fokozatos bekapcsolásában. A felhasználási módokról a következő statisztika számol be.

Elektromos energia elosztókra jut :	3.927,783.863
Vontatásra	267,725.372
Vegyőiparra és kohászatra	3,312.000.616
Más célokra	329,366.879 kwóra

R. Nathan: L'industrie automobile. Ugyancsak új az évkönyvben ez a rovat is. Pedig a nemzetközi statisztikákkal való összehasonlítás azt mutatja, hogy Franciaország az autóiparban harmadik helyen áll és mindjárt Anglia után következik. Ebből következik, hogy a szakirodalomnak az adatok feldolgozása terén nagy mulasztásai vannak. Ami azonban az ilyen, az autóipar szempontjából uttóró tanulmányokat nehézé teszi, az az a körülmény, hogy sem a belügyminisztérium, sem pedig a statisztikai hivatal nem közöl semmiféle pontos hivatalos adatokat az autókra vonatkozólag. A belügyminiszter pl. még az anyakönyvezett autókról sem adott ki hivatalos közleményt. Az autógyárosok pedig a statisztikai kérdőívekben a gyártási eredményeket csak nagyjából tüntetik fel nyilván a forgalmi adótól való félelmükben. Az egyedüli elfogadható statisztika az amerikaiaktól származik, amely azonban csak a külföldi behozatalra nyújt tájékoztatást és csak közvetve használható fel.

H. Ulmer: Les échanges intérieurs. Az értékpapir, tőzsdeügyletek s forgalmi adóval foglalkozó tanulmány, amely kényszeregyezés és csődstatisztikát is ad. — *L. Mazeaud: La législation commerciale interne.* Ismerteti az egész kereskedelmi törvényhozásra vonatkozó jogszabályokat és szól a csőd, kényszeregyezés, tengerhajózás, kereskedelmi társaságok, a könyvvitel a kereskedelmi törvényszékek és a takarékoság védelmére, alkotott jogszabályokról, amelyek 1928-ban nyertek jogerőt. — *M. Olivier: Le commerce extérieur.* A kereskedelmi mérlegnek a statisztikai hivatalban kidolgozott új formája nagy figyelmet érdemel. Csak arra kell vigyázni, hogy az összehasonlítás ne csupán a nyersadatokra vonatkozzék. — *J. Naudin: Les accords commerciaux et la politique douanière.* A vámpolitika a pénzügyi szanalás hatása alatt levetette magáról azokat a tulajdonságokat, amelyek azt a pénzérték állandó változása, illetve csökkenése időszakában jellemezték. Mint cikkirő mondja, a vámpolitika is stabilizálódott és megszűnt protekcionista eszközökkel dolgozni, elriasztva azokat az államokat, amelyeknek létérdeke a Franciaországgal folytatott árucserre. Az 1892-es, utóljára 1910-ben módosított vámtarifa elévült és alkalmatlannak bizonyult. Azonban az 1927-es dekrétummal életbeléptetett törvény szerencsésen pótolja a hibákat. Ezt követi a módosított tarifának (Tarif additif) alkalmazásaként Svájccal és Németországgal megkötött kereskedelmi szerződés, amely ugyancsak liberális szempontokat juttatott érvényre, amit leginkább a behozatali statisztikák tanusítanak, amelyek a behozatal állandó növekedéséről számolnak be. — *M. Porte: Les chemins de fer et*

autres modes de transport. A vasutak kiadás-bevételi rovatait állítja egymással szembe és pontos statisztikát közöl a mozdonyok, a vasutikocsik, a szállított tonnakilométerek számáról. Ugyanezt teszi a belhajózásra nézve, ahol a hajók és uszályok tonnatartalmát adja. Sajnos, az utépitési programból csak annyit tudunk meg, hogy a kormány a benzinre 10 frankos adót rótt és ezzel kapcsolatban egynehány tartományi utat nemzeti uttá léptet elő. Behatóan foglalkozik az autó és vasut versenyével: nézete szerint addig is, míg eldől, melyik marad a győztes, a kettő között folytatott versengés egy szállítmányozási egyezményvel lenne rendezendő. A légiforgalom terén legnevezetesebb ujtás, a sorozatos kudarcok és szerencsétlenségek után a légügyi minisztérium felállítása, amelynek azonban félpolgári, félkatonai jellege lévén, jogköre mindeddig rendezést nem nyert. Egész bizonyos azonban, hogy ez a miniszter nem fogja az elvett légirekordokat Franciaországnak visszaszerezni és nagy kérdés, hogy a repülőtársaságok fuziójára és a tranzverzális vonalak kiépítésére vonatkozó törvényjavaslatok hathatós támogatói lesznek-e annak a küzdelemnek, amelyet a francia repülés az elvesztett pozíciók visszaszerzéséért jelenleg folytat. — *J. Marchegay: Les marines marchandes et les ports.* A kereskedelmi hajópark a múlt évben nem mutatott fel jelentősebb változást, mert csak 148.844 tonnátartalmu hajónak 147.891 új hajó tonnával való pótlásában állott. A tengerészet válságát úgy látszik azonban erősen megérzi Franciaország is. Ezt a valószínűséget alátámasztja az, hogy a hajótér kihasználatlanul marad. A hajók félig üresen hagyják el a kikötőket. Ezzel szemben örvendetes az az igyekezet, amelyet a hajóstársaságok a régi hajógépeknek motorokkal és turbinákkal való kicserélésében tanusítanak, amely igyekezet nyilván a tengeri fuvarozás díjtételeinek mérséklésére fog vezetni. — *A. Girault: Les colonies et l'Afrique du Nord.* Külön tárgyalja mindegyik gyarmat gazdasági helyzetét. Az Indokinában végrehajtott reformokról, a földhitelről, a bányászat jelenlegi helyzetéről emlékezik meg. A madagaszkári közigazgatási reformot is ismerteti, majd a Dawes-tervezetnek a gyarmatokban való végrehajtásáról, az ötödik északafrikai kongresszusról és a transzaharavasutról emlékezik meg.

D. Bernonville: Les salaires. A munkabérstatisztika teljes hiánya lehetetlenné tesz minden becslést a munkabérmozgalomra vonatkozólag. A statisztikai hivatal eddig még semmiféle adatgyűjtést sem fogantatosított, mindössze 400 község békebirójánál (*conseil de prud'hommes*) tudakolódzott a kifizetett munkabérekre vonatkozólag. Cikkiró mind a tényleges, mind pedig a névleges munkabérstatisztikai adatgyűjtés mielőbbi megindítását sürgeti. — *R. Picard: Le marché du travail.* A francia munkaközvetítés dicséretére szolgáljon, hogy az elmúlt év betöltött munkahelyeinek 52 százaléka közvetítés útján történt. Az elhelyezettek 120.000-rel meghaladták a tavalyi számot. — *B. Lavergne: Le mouvement coopératif.* A szövetkezetek a háboru alatt és az azt követő időben nem sejtett fejlődésnek indultak. A gazdasági konszolidáció és az árak stabilitásának azonban nem jó hatása volt a szövetkezetek fejlődésére. Nem pedig azért, mert az előnyös értékesítés és beszerzés ekkor már nem játszottak oly fontos szerepet, mint az áringadozás idején. Így a taglétszámemelkedés is megszűnt, amit a következő fogyasztási szövetkezeti taglétszámstatisztika igazol:

1918-ban	2362 szövetkezet volt	1,321.000 taggal
1920 „	4043 „	2,498.000 „
1927 „	„	csak 2,212.000 tag volt

„Régie Coopérative“ az újfajta szövetkezés formája, amely tagjaiul az államot és a tartományokat öleli fel. Az ilyen etatista szövetkezetek számos példáját szolgáltatják a belga tartományi szövetkezetek. Franciaországban ujjában a hegyvidéki tartományok alkottak ily szö-

vetkeztek a hidroelektikus áram kihasználására. A pénzügyi eredményekből elég itt csupán annyit említeni, hogy az így szolgáltatott világítási energiát 20, az ipari célokat szolgálót pedig 35 százalékkal adják olcsóbban, mint a koncessziós vállalatok. — *W. Oualid: La législation sociale.* A belföldet egyoldalulag érdeklő törvényes rendelkezésekből a tanoncszerződéseket és a munkaközvetítést szabályozó szociális intézkedéseket említi. A nemzetközi egyezmények keretében szól a francia-belga bevándorlókról, a tengerészek kötelező orvosi vizsgálatára vonatkozó szerződésekről. Megemlékezik a már régebben hozott törvények végrehajtásáról is: a nyolcórás munkanapot szabályozó, a nők éjjeli munkájáról és hadirokkantak alkalmazásáról szóló törvényes intézkedésekről. — *M. Porte: La mutualité et les assurances sociales.* A francia társadalombiztosítási törvényjavaslattal járó herce-hurcát írja le s azokat a panaszokat, amelyeket ellene az érdekeltek emeltek s a kibontakozást elősegítő javaslatokat. Ismerteti a magánbiztosítási intézmények, a mutualiték pénzügyi helyzetét és azt a fonák helyzetet, amelybe ezek a törvény rendelkezései során kerültek. — *M. Aucuy: La crise du logement.* A háborús nyomorúságot leginkább azok érezték meg, akik a jövedelmek csökkenése, illetve a pénzérték hanyatlása következtében nem tudták a régi életnivójuknak megfelelő lakást fenntartani. Így merült fel mindjárt a háború után az olcsólakás problémája Franciaországban is. Pontos statisztikákat közöl a szükségelt és a már épített lakásokról és végül a Loucheur-féle törvényt ismerteti.

Cs. P.

Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft.

87. kötet, 2. füzet, 1929. szeptember.

Fritz Hartung: Verfassungslehre. — *Richard Thurnwald: Grundprobleme der vergleichenden Völkerpsychologie.* A népek lélektanának megalapítói, Lazarus és Steinthal működése óta két részre oszlik e tudomány: általános és differenciális néplélektanra, vagyis olyanra, mely az egyes népekkel vagy szociális csoportokkal külön foglalkozik. Cikkirő ez utóbbival akar foglalkozni. Megemlíti, hogy az egyes nemzetek rendszerint nem önmaguk iránt érdeklődnek, mert félnek a kritikától, melynek illetően kitétetnek. Író a differenciális néplélektan helyes fogalmazásában Wundt bírálatából indul ki, aki e tudományt a kísérleti lélektan Oberbau-ja gyanánt fogta fel. Ethnográfiai tanulmányai és utleírások alapján akart exakt bázist nyújtani a néplélektanoknak, de ez főképp azért nem sikerült neki, mert az utleírások adatait teljesen kritika nélkül vette át, azonkívül mellőzte azt a három fontos tényezőt, melyen e tudománynak épülnie kell. Ezek: az idő- és térbeli dimenzió s az egyes népek strukturális egyéni vonásai. E tényezőket részletezi azután az író. — *Kurt Ritter: Landwirtschaftliche Entwicklungstendenzen in der Welt.* Csak amióta 1925-ben a vámok ujjaalakítása miatt tárgyalások kezdődtek, azóta kezd Németország s az egész világ mezőgazdaságának képe kialakulni, szemben a háború alatti és utáni idők átláthatatlan, zavaros viszonyaival. A kelendőség kérdésén keresztül tárult fel a kép, úgyhogy ma már a mezőgazda tudatos érdeklődéssel kíséri figyelemmel a világgazdaság jelenségeit. A XX. század a mezőgazdaságra is rányomta a kapitalizmus jegyét, mert a gazda felvette a harcot a „csökkenő földjövedelem törvényével“, magának a földnek technikai eszközökkel való tökéletesítése által. Ennek a kapitalizmusnak a germán fajú Amerika kedvez leginkább, Észak-Amerika a modern mezőgazdaság mintaállama ma. De a földművelés etikus momentumai elvesznek ezen erős racionalizálás mellett, William Butterworth kimutatása szerint az 1920—28. évek alatt hárommillió ember hagyta el a földjét: írónk szerint a gépek annyira megkönnyítik a munkát, hogy érzés nem is köti már a földmivest földjéhez. Így lesz depopu-

láció a racionalizálás következménye. Hogyan alakítja át a kapitalizmus a mezőgazdaság világgazdasági helyzetét? A „csökkenő földjövédlem törvénye“ elleni küzdelem a rizikót növeli: könnyű produkció: nagy kínálat. Így lesz a mezőgazdaság igen érzékeny a krízisek iránt. Míg eddig a mezőgazdaságot csak rossz aratás, háboru, az időjárás stb. csapásai veszélyeztették, most a gazdasági krízis járul új tényezőként a veszélyekhez. A krízis túlprodukcióval kezdődik s a mértéken aluli fogyasztás jelenségével folytatódik, ennek külön oka, hogy nagyobb jólét esetén mindig kisebb a gabonafogyasztás, más élelmiszerek javára. A mai mezőgazdasági krízis az író szerint tehát nem háborus, hanem világgazdasági jelenség. Míg az 1909—1924-ig terjedő években a világ népesedése 7, a produkció meg csupán 3%-kal növekedett, úgy 1924—28 közt a produkció jóval meghaladja a népnövekedést. Így tette a kapitalizmus az eddig stabil mezőgazdaságot labilissá. Segíteni ma önségéllyel vagy államsegéllyel lehetne. Az első a racionalizálás, mely azonban kétélű fegyvernek bizonyult, így tanácsosabb a világgazdasággal folyton számoló állami közbenjárás, melynek különösen a hitelügyek, közlekedés és munkásviszonyok tényezőit kell állandóan figyelembe venni.

Walter Weddingen: Die Aufgaben der Finanzwissenschaft. — II. Miscellen. Fritz Morstein—Marx: Rechtsstaat und Verwaltungsrecht. — Josef L. Kunz: Abrüstungsfrage. Salvador de Madariaga: Disarmament (Oxford University Press. 1929.) című művét ismerteti. A könyv írója hat évig volt a Népszövetség leszerelési szekciójának igazgatója s a „world citizenship means world solidarity“ elv szellemében írta e munkáját. Madariaga nemcsak gazdasági és morális okokból, hanem egyenesen eminens veszély elkerülése érdekében sürgeti a leszerelést. De ehhez előbb a béke organizációját kell megoldani, mert az eddigi leszerelési kísérletek nem voltak teljesek. A Népszövetség 1922 óta indirekt módszerrel dolgozott, ennek példája a Kellogg-paktum, míg a helyes módszeré a Collidge-féle tengeri leszerelési konferencia eredménye. M. felsorolja a Népszövetség munkájának főgátjait. Ezen okok: Amerika távolmaradása, Monroe-elve és izoláltsága, Franciaország tulbiztossági tudata s végül Mussolini Olaszországa, mely ma egész Európa „enfant terrible“-je. M. sokallja Németország hadi-budgetjét, de jogait a revízióra teljes mértékben elismeri. Anglia jövőjének garanciáját a MacDonal-d-kabinetben látja.

K. V.

Magyar Közgazdasági Társaság.

Igazgató-választmányi ülés.

November 28-án *Heller Farkas* elnöklésével igazgató-választmányunk tartott ülést, amelyen megjelentek: Andor Endre, Dékány István, Fekete Ignác, Hegedüs Lóránt, Imrédy Béla, Judik József, König Tivadar, Kresz Károly, Laky Dezső, Lukács György, Urbanovits G. Zoltán, Vágó József, Varga István, K. Nagy Dénes. A főtthár jelentést tett a társaság által rendezendő előadások programjáról, jelentette továbbá, hogy december 5-én *Heller Farkas* előadásával megkezdí működését a Közgazdasági Lyceum. A társaság kiadásában legközelebb megjelenik a Közgazdasági Könyvtár VIII-ik köteteként Dr. Tagan Galimdsán könyve: „Oroszország valutája a háboru alatt és a háboru után“. A Közgazdasági Könyvtár IX-ik köteteként „A magyar buza minősége, ára és értékesítése“ tárgyában rendezett tanácskozmányunk anyagát, az ott elhangzott felszólalásokat szándékozunk kiadni. Ezt az igazgató-választmány örömmel veszi tudomásul és jegyzőkönyvíleg köszönetét fejezi ki *Eber Antal* elnöknek az általa rendezett és a magyar gazdasági élet szempontjából oly fontos kérdéseket megvilágító ankét szép sikere alkalmából.

Tanácskozó ülések.

„A magyar buza minősége, ára és értékesítése“ tárgyában Hankóczy Jenő november 14-i előadásával bevezetett ankétünket november 21-én folytattuk, amikor *Eber Antal* elnöklése mellett dr. *Varga István*, a Magyar Gazdaságkutató Intézet igazgatója tartotta meg előadását „A magyar buza áralakulásáról“. November 26-án *Strasser Alfréd* tőzsdetanácsos, a Strasser és König cég főnöke, *Székács Elemér*, a Magyar vetőmagnemesítő és értékesítő r.-t. vezérigazgatója és *Frey Kálmán*, a Budapesti áru- és értéktőzsde alelnöke, december 3-án *Kerpely Kálmán* közgazdasági egyetemi tanár és *Friedlaender Emil*, a Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bank igazgatója, december 10-én *Stux Sándor*, az Első budapesti gözmalmi r.-t. vezérigazgatója és *Reusz Andor*, a Mezőgazdasági vegyipari r.-t. vezérigazgatója, december 17-én *Vajda Béla*, a Korona kenyérgyár r.-t. igazgatója és *Kákosy Jenő* ny. gazd. isk. tanár szóáltak fel. Az összes felszólalásokat, valamint *Hankóczy Jenő* és *Varga István* január havában sorra kerülő zárszavait a Közgazdasági Könyvtár IX-ik köteteként január folyamán megjelenő külön kiadványunk fogja tartalmazni.

Felolvasó ülések.

November 28-án *Heller Farkas* elnöklése mellett *Kisléghi Nagy Dénes* ker. akadémiai tanár, társaságunk főtthára adta elő tanulmányát „A marxizmus munkaérték-elméletének bírálata“ címen. Az előadás teljes szövegét a Közgazdasági Szemle jelen száma közli.

December 19-én *Eber Antal* elnöklése mellett *Walder Gyula*, a Magyar Nemzeti Bank tisztviselője olvasta fel „Jegybankpolitika és árszínvonal-stabilizáció“ című tanulmányát. A nagy érdeklődéssel fogadott előadást a Közgazdasági Szemle egyik legközelebbi száma fogja közölni.

Közgazdasági Lyceum.

Társaságunk igazgató-választmánya elhatározta volt, hogy a közgazdasági tudományok iránti érdeklődésnek szélesebb körben való terjesztése céljából magas színvonalú előadás-sorozatokat rendez. Az első ilyen előadást december 5-én tartottuk, amikor *Eber Antal* elnök bevezető szavaiban rámutatott a Közgazdasági Lyceum céljára, utána pedig *Heller Farkas* tartotta meg „Közgazdasági elméleti kérdések“ című sorozatának első előadását „Az áralakulás alapkérdései“ címen. Ezt december 12-én a „Pénzmennyiség és árák“ című előadás követte. Mindkét alkalommal szépszámú hallgatóság jelent meg, annak jeleként, hogy társaságunk eme kísérlete tényleg fontos szükségletet hivatott kielégíteni.

A Közgazdasági Lyceum programja az 1929/30. tanévben még a következő előadás-sorozatokat tartalmazza:

Dr. Heller Farkas műegyetemi tanár: *Közgazdasági elméleti kérdések.* (1930 I. 9-én: A kapitalizmus lényege; 1930 I. 11-én: A hitelelmélet újabb mozzanatai; 1930 I. 13-án: A közgazdaság dinamikai problémái.)

Dr. Serbán Iván, az Országos Mezőgazdasági Kamara főtitkára: *Főbb mezőgazdasági terményeink világpiaci helyzetéről.* (1930 I. 2-án: Terményeink világpiaci helyzete és a mezőgazdaság válsága; 1930 I. 16-án: A gabonaneműek, magvak, hüvelyesek piaci helyzete és áralakulásának tényezői; 1930 I. 20-án: Az állatok és állati termékek piaci helyzete és áralakulásának tényezői; 1930 I. 27-én: Egyéb termények (burgonya, gyümölcs, bor, ipari növények) piaci helyzete és áralakulásának tényezői; 1930 II. 3-án: Terményértékesítés és gazdaságpolitika.)

Dr. Pósch Gyula, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület ügyvezető-igazgatója: *Az új jelzálog-törvényről.* (1930 I. 23-án: Az új jelzálog-törvény (történeti visszapillantás); 1930 I. 30-án: A közönséges jelzálogjog; 1930 II. 6-án: Biztosítási jelzálogjog; 1930 II. 13-án: Telekadósság, jelzálogadóslevél és telekadóslevél; 1930 II. 20-án: Az új jelzálog-törvény végrehajtására vonatkozó rendeletek.)

Dr. Kemény György, a Pester Lloyd közgazdasági szerkesztője: *A jegybank-rendszerekről.* (1930 II. 27-én: A jegybankok alapelvei; 1930 III. 6-án és 1930 III. 13-án: A jegybankügy Európa vezető államaiban a háboru után; 1930 III. 20-án: A Federal Reserve-rendszer; 1930 III. 27-én: A magyar jegybankügy.)

Dr. Ferenczi Izsó h. államtitkár: *A vámpolitikáról*, később meghatározandó időpontban.

Az előadások mindenkor a Budapesti Kereskedelmi Akadémia (V., Alkotmány-utca 9. sz.) disztermében, este 7 órakor tartatnak.

Közgazdasági krónika.

A magyarországi gazdasági viszonyok az 1929. évi szeptember—október hónapokban.

A jelentési időszak legfontosabb eseménye az volt, hogy a legnagyobb külföldi pénzpiacok válsága nem ért el Magyarországra, ahol a jegybank kamatlábát a külföldi, általános kamatlábemelések idején sem emelte, a külföldi kamatlábleszállításokkal egyidejűleg azonban mérsékelte. Ez mindenesetre arra mutat, hogy a magyarországi depresszió a jelentési időszakban nem súlyosbodott.

Közületi pénzügyek.

Az 1929/30. költségvetési év első négy hónapjában összesen 295·8 millió folyt be, ami 13·5 millió pengővel kevesebb a várt és 22·4 millió pengővel kevesebb az előző év bevételénél. A kiadások ugyanakkor 29·1 millió pengővel meghaladták a tényleg elért bevételt.

A szeptemberi állami kiadásoknál az angol-magyar viszonylatban fennálló követelések és tartozások kiegyenlítése tekintetében létrejött megállapodások alapján 6,978.000 pengő volt fizetendő. Nagyobb összegek előirányzását tették szükségessé ezenkívül a háboru előtti adósságok, a 6%-os pénztárjegy-kölcsön szolgálata és a Duna-Száva-Adria Vasúttársaság kötvényalapjába fizetendő előlegezések is. Október havában a háboru előtti időkből származó állami adósságokra mintegy 4,330.000 pengő, a francia-magyar viszonylatban fennálló követelések és tartozások kiegyenlítése tekintetében létrejött megállapodások alapján teljesítendő fizetésekre 191.000 pengő, a 6%-os pénztárjegy-kölcsön szolgáltatára pedig 800.000 pengő irányoztatott elő. Az egyes tárcák dologi kiadásait és a beruházások szükségletét egyrészt a végrehajtásra kerülő épület tatarozási és építkezési munkák költségei, a szeptemberben kifizetésre kerülő negyedévi gyermekgondozási díjak, valamint a téli tüzelőanyag-beszerzéseknek októberben felmerülő költségei nagyobbították.

A 137.998/1929. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny október 27) egyes gyarmatárukat mentesített a fényüzési forgalmi adókötelezettség alól.

A 137.999/1929. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny október 27) egyes fűszereket ideiglenesen mentesített az általános forgalmi adó alól.

A 138.000/1929. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny október 27) a gyarmatárúk és fűszerek után fizetendő forgalmi adóváltásot szabályozta. Az ebben a rendeletben megemlített gyarmatárúk és fűszerek mentesek az általános forgalmi adó alól. Az adóváltás kulcsa a behozatalkor lerovandó 5·5%.

A pénzügyi kormány októberben rendeletet adott ki, amely szerint méltánylást érdemlő esetekben az adóhivatal vezetői hathavi, a pénzügyigazgatóságok vezetői pedig egyévi fizetési halasztást, illetve részletfizetési kedvezményt nyújthatnak az adózóknak. A pénzügyminiszter rendelete szerint a pénzügyigazgatóság felhatalmazást nyert arra, hogy nagyobb mérvű elemi kár esetén a jövővi termésig kényszer vagy kötelező megegyezés esetén az egyességben megállapított teljesítési határidőre, de legfeljebb egyévi határidőre, végül az 1.500 pengőt meg nem haladó adóhátraléokra nézve hat hónapnál nem hosszabb

időre hatszázalékos kedvezményes késedelmi kamat fizetésének kötelezettsége mellett fizetési halasztást engedélyezhessen azoknak, akik önhibájukon kívül időlegesen fizetéképtelenek és ha a megelőző évnegyed végéig esedékessé vált adótartozásukat kifizették. Minden más esetben a 6%-os kedvezményes kamat fizetésének kötelezettsége mellett csakis a pénzügyminiszter adhat fizetési halasztást. (Ujság október 30.)

A belügyminiszter a megyék, városok és községek kölcsönvételének korlátozása tárgyában körrendeletet adott ki, amelyben utal az 1924 decemberében, 1926 szeptemberében és 1927 júliusában kiadott körrendeletére, amelyekben az önkormányzati testületeket arra figyelmeztette, hogy külföldi kölcsönök felvételére vonatkozó tárgyalásokat kizárólag a pénzügyminiszternek a belügyminiszterrel egyetértőleg kiadott engedélye alapján kezdhetnek. Az 1927 júliusában kiadott körrendelet különösen arról intézkedett, hogy külföldi hitelek felvételére vonatkozó tárgyalásokat csak akkor szabad megkezdeni, ha a tervbevett kiadásoknak hitelfelvétel útján való fedezésére vonatkozó határozatot a kormány már jóváhagyta és a tárgyalások megkezdésére az engedélyt már megadta. Ezzel szemben a belügyminiszter most kiadott körrendeletében megállapítja, hogy egyes megyék, városok és községek a felsorolt rendelkezések hatályban léte mellett is gyakran vesznek fel kölcsönöket, holott a pénzpiac helyzete erre egyáltalán nem alkalmas. A kölcsönöket legtöbb esetben igen súlyos feltételek mellett és gazdaságilag nem közvetlenül hasznos célra veszik fel. Ennek az eljárásnak hátrányos hatásai még azáltal is növekednek, hogy a jelenlegi tökehiány mellett ezek a hitelek végeredményben külföldi hitelek és növelik külföldi eladósodottságunkat. Ennélfogva közérdek, hogy az önkormányzati testületek által történő hiteligenybevétel korlátoztassék. A belügyminiszter ennélfogva a következőket rendeli el: 1. A fentidézett rendeletek határozatai szigorúan betartandók és a hitelek felvétele, különösen ha nem közvetlenül hasznos beruházásról van szó, mellőzendő. 2. A feltétlenül szükséges beruházások is csak az arra szükséges anyagi eszközök teljes biztosítása után kezdhetők meg és így, ha a szóbanforgó beruházásra kölcsön felvétele válik szükségessé, a hitel megszerzése, illetőleg a kormányhatóságok jóváhagyása előtt a beruházási munkálatokat megkezdeni nem szabad. 3. Függsodósságokból beruházási kiadásokat még átmenetileg sem szabad fedezni s ily célra kizárólag törlesztéses kölcsönöket szabad igénybevenni. Amennyiben egy önkormányzati testület a felsorolt intézkedések ellen vét, úgy a vonatkozó határozat jóváhagyása megtagadandó. (Pester Lloyd október 25.)

A székesfőváros 1930. évi költségvetése szerint

a kiadások	...	194,959.340	pengővel
a bevételek	...	194,960.716	„
a bevételi többlet pedig	...	1.376	„

irányoztatott elő.

Az általános gazdasági helyzet.

Az új fizetéképtelenségi esetek száma az őszi hónapokban, miként az az óvatolt váltók számának nyári felszökéséből előrelátható volt, jelentékenyen emelkedett. Volt ugyanis

	1929		
	augusztus	szeptember	október
új fizetéképtelenségi esetek száma	143	158	204
ebből csőd	13	141	182
magán- és kényszeregyezés	130	17	22
az aktívák összege	5,575.703 P	4,337.436 P	6,718.902 P
a passzívák összege	8,979.582 „	6,805.531 „	10,948.078 „

Ezek a döbbenetesen nagy számok annál jelentősebbek, mert egészen nagy fizetésképtelenségi eset egyik hónapban sem fordult elő. Szeptemberben a Dunaharaszti faipari és fakereskedelmi rt. (634.000 P passzivum), Berkes Kálmán és fia vaskereskedő (303.000 P passzivum), míg októberben a Róth bankház (395.000 P passzivum), a Kiskunsági malomipar, kereskedelmi és műszaki rt. (247.000 P passzivum), az Egyesült magyar celluloidgyár rt. (158.000 P passzivum), Seiler és Tóth gyöngyösi textilkereskedő (276.000 P passzivum), végül Goldberger Vilmos és fiai ózdi textilkereskedő (319.000 P passzivum) fizetésképtelenségi esetei voltak a jelentékenyebbek. Az Ujpesti kereskedelmi és iparbank októberben a Pénzintézeti Központtól kényszerfelszámoltatását kérte.

Az óvatolt váltók száma is tovább emelkedett, a téli hónapokra a fizetésképtelenségi válság fokozódásával fenyegetve. Volt ugyanis

	az óvatolt váltók	
	száma	érték ezer pengőben
1929 augusztusban	15.728	11.328·3
1929 szeptemberben	17.196	12.108·8
1929 októberben	18.667	14.485·8

A 4260/1929. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny október 15) újonnan állapította meg az óvadékképes értékpapírok jegyzékét és az üzleti biztosítékul és bánatpénzül elfogadható értékekre vonatkozó rendelkezéseket. Óvadékképes értékpapírok csak a magyar állam által kibocsájtott értékpapírok, továbbá azok az értékpapírok, amelyek kibocsájtójának székhelye Magyarország területén van.

Üzleti biztosítékul és bánatpénzül a rendelet mellékletében egyenként felsorolt értékpapírokon kívül elfogadhatók:

1. azok a magyar kibocsájtású értékpapírok, amelyeket üzleti biztosíték és bánatpénz céljaira a törvény a miniszterium által vagy ennek felhatalmazása alapján kiadott rendelet alkalmasoknak nyilvánított vagy a miniszterium esetenkénti hozzájárulásával a pénzügyminiszter ezentul alkalmasoknak fog nyilvánítani;

2. a postatakarékpénztári betétkönyvek;

3. a Pénzintézeti Központ tagjai sorába tartozó pénzintézetek részéről és az O. K. H. kötelékébe tartozó hitelszövetkezetek részéről kiállított betétkönyvek és kezességi nyilatkozatok.

a) A magyar állam által kibocsájtott kötvények, kincstári utalványok és pénztári jegyek üzleti biztosítékul és bánatpénzül általában a budapesti áru- és értéktőzsdén legutoljára jegyzett árfolyamértékben, de legfeljebb a névérték erejéig fogadhatók el. A budapesti áru- és értéktőzsdén nem jegyzett magyar államadóssági kötvények és egyéb értékpapírok tekintetében azt, hogy üzleti biztosíték vagy bánatpénz fejében milyen értékben fogadhatók el, a pénzügyminiszter állapítja meg. A külföldi értékre szóló értékpapír névértékét pengőértékre az illető külföldi értéknek (valutának) a budapesti áru- és értéktőzsdén utoljára jegyzett pénzárfolyama alapján kell átszámítani. Szelvényes értékpapírt csak a még le nem járt szelvényekkel és szelvényutalvánnyal együtt lehet elfogadni.

b) Az üzleti biztosítékul és bánatpénzül elfogadható értékpapírok jegyzékét, továbbá azt, hogy azok milyen értékben fogadhatók el, végül a Pénzintézeti Központ tagjai sorába tartozó azoknak a pénzintézeteknek a névjegyzékét, amelyeknek betétkönyvei és kezességi nyilatkozatai üzleti biztosítékul és bánatpénzül elfogadhatók, a pénzügyminiszter időközönként összeállításban teszi közzé. Az, hogy valamely szövetkezet az O. K. H. tagja, abból tűnik ki, hogy a cégszövegben benne van ez a toldat:... „mint az Országos Központi Hitelszövetkezet tagja“.

1. A postatakarékpénztári betétkönyvek a betétösszeg 2.000 pengőt meghaladó része erejéig, a Pénzintézeti Központ tagjai sorába tartozó pénzintézetek-

által és az Országos Központi Hitelszövetkezet kötelékébe tartozó hitelszövetkezetek által kiállított betétkönyvek és kezességi nyilatkozatok (garancialevelek) egyenként általában legfeljebb 15.000 P erejéig fogadhatók el üzleti biztosítékul vagy bánatpénzül. A Pénzintézeti Központ tagintézeteinek második kuriájába tartozó pénzintézetek betétkönyvei és kezességi nyilatkozata azonban egyenként 50.000 P erejéig, az első kuriába tartozó pénzintézeteké pedig 50.000 P-t meghaladó összegben is elfogadhatók.

2. A Pénzintézeti Központ tagintézeteinek első kuriájába tartozó pénzintézetek részéről betétkönyvek és kezességi nyilatkozatok alapján vállalt összes kötelezettségek azonban együttesen általában nem haladhatják meg az illető intézet saját tőkéjét (az alaptőkének, üzletrésztőkének és a legutóbbi mérlegben kimutatott valódi tartaléknak az összegét), a második kuriába tartozó pénzintézeteknél a saját tőke 75%-át, a harmadik kuriába tartozó pénzintézeteknél és az O. K. H. kötelékébe tartozó szövetkezeteknél a saját tőke 50%-át.

3. Ha ugyanazon vállalkozás (szállítás, munkálat) céljaira valamely hatóságnál (üzemnél) ugyanaz a pénzintézet (szövetkezet) több pályázónak ad bánatpénzt helyettesítő nyilatkozatot, ezek a kezességi nyilatkozatok a pénzintézet (szövetkezet) részére megállapított keretbe való beszámítás szempontjából csupán a legnagyobb összegről kiállított kezességi nyilatkozat erejéig veendő számiba.

4. Az üzleti biztosítékul és bánatpénzül elfogadható egyes betétkönyvek és kezességi nyilatkozatok értékhatárát, ugyszintén az egyes pénzintézetek, illetőleg szövetkezetek ily célból vállalható kötelezettségeinek együttes összegét a pénzügyminiszter esetenként ettől eltérően is megállapíthatja és az összegek felemelését bizonyos feltételek teljesítésétől is függővé teheti. Ezen rendelkezések ellenőrzésével a Pénzintézeti Központ van megbízva.

A 132.100/1929. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny október 15) a közszállításoknál üzleti biztosítékul és bánatpénzül letett kezességi okiratok, valamint az ilyen célból letett betétkönyvekre vezetett nyilatkozatok illetékéről szól. Az illeték általában 0,5%.

Az 1.600/1929. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny október 1) a vagyonváltásfgöldből földbirtokpolitikai célokra juttatott ingatlanok ellenértékének kiszámítására és a megállapított ellenérték kiegyenlítésére vonatkozó rendelkezéseknek végrehajtása tárgyában adatott ki.

A 110.000/1929. P. M. VIIa rendelet (Budapesti Közlöny október 1) körrendelet, mely ugyanebben a tárgyban valamennyi m. kir. pénzügyigazgatósághoz, pénzügyigazgatási számvevőséghez és a m. kir. adóhivatalhoz van intézve.

A 127.952/1929. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny október 1) a vagyonváltásfgöldök ellenértékére az 1929. évben esedékes évi törlesztőrészletnek fizetése tárgyában adatott ki. Ez a rendelet kimondja, hogy a földhözjutottak az 1929. évi törlesztőrészletet 1929. évi november hó 30-ig egy összegben késedelmi kamatmentesen fizethetik.

A 128.000/1929. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny október 2) a vagyonváltásfgöldhasznobért beszedő közegek által létesített írásbeli berendezéseknek (munkálatoknak) átvételéről, ezeknek a munkálatoknak a vagyonváltásfgöld ellenértéke kiszámításánál való felhasználásáról és a volt beszedő közegekkel való leszámolásról szól.

A 31.100/1929. I. M. rendelet (Budapesti Közlöny szeptember 8) a bírósági végrehajtót megillető díjak szabályozásáról szóló 63.500/1926. I. M. számú rendelet egyes rendelkezéseit módosítja és kiegészíti. A legfontosabb intézkedés az, hogy a bírósági végrehajtót megillető eljárási díj vagyonértékének kiszámításánál a behajtandó tökekövetelés mellett a járulék és költség összegét nem lehet figyelembe venni. Kivétel, ha tökekövetelés nincs vagy az eljárás napjáig bezárólag lejárt járulék és költség együttes összege nagyobb, mint a tökekövetelés. Ebben az esetben ezt a nagyobbik összeget kell a kiszámítás alapjául venni.

A 49.700/1929. I. M. rendelet (Budapesti Közlöny szeptember 12) a trianoni szerződés következtében megosztott önkormányzati testületek egyes vagyoni viszonyainak rendezéséről szóló 1929:IV. t.-c. végrehajtásához szükséges telekkönyvi szabályok tárgyában adatott ki.

A kormány a Falusi Kislakásépítő Szövetkezetnek (Faksz) újabb 2 millió pengő kölcsönt bocsátott rendelkezésre. (Esti Kurir, szeptember 22.)

A pénzügyi helyzet.

A jelentési időszak tárgyát képező két őszi hónapban a nagy külföldi pénzügyi piacokon válságszerű események zajlottak le. Előbb, szeptember végén, a nagy jegybankok felemelték kamatlábukat, utóbb pedig, októberben, a newyorki tőzsdén évek óta tartó hosszmozgalom összeomlása következett be. Magyarországra ezek az események csak csekély hatást gyakoroltak, a Magyar Nemzeti Bank kamatlábát a külföldi emelések idején is változatlanul hagyta, a későbbi külföldi kamatlábleszállítások hatása alatt pedig november hó legelején maga is mérsékelte.

A belföldi piaci kamatviszonyok sem változtak meg számottevően. A vidékről továbbra is sok panasz hangzott el a kamatlábak magassága miatt. A Pénzügyintézeti Központ október hó elején egyik igazgatósági ülésében a vidéki intézetek által felszámított kamatok szigorubb ellenőrzésének kérdésével foglalkozott. A Pénzügyintézeti Központ revizorai, akik már eddig is figyelemmel kísérték a felszámított kamatok magasságát és a túl magas kamatok mérséklésére mindenkor felszólították az illető intézetet, ezentul a revíziót szigorubb fogják végrehajtani és a kamatszínvonal magasságának kérdését az egyes intézeteknél minden tekintetben meg fogják vizsgálni. (Pester Lloyd, október 9.)

A vidéki városok közül Csongrád beruházási célokra 350.000 pengő kölcsönt vett fel a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesülettől (8 Órai Ujság, szeptember 21), Szombathely város pedig 750.000 pengő összegű kölcsönt kötött le, melyből 400.000 pengőt a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, 350.000 pengőt pedig más pénzügyintézetek folyósítanak (Pester Lloyd, szeptember 19).

Megemlítésre érdemes, hogy az Állami Pénzverő nagyobb szabású külföldi megrendelésre tett szert. Az egyiptomi kormány rendelt nála 1,250.000 darab ezüstpiaszter, 9,000.000 darab réznikkel és 5,500.000 darab bronzmilliemes pénzérmét. Ez a rendelés kb. $\frac{1}{2}$ évig tartó munkával látja el az Állami Pénzverőt (Budapesti Hirlap, szeptember 6).

A Frankfurteri Általános Biztosító Társaság válsága folyómányaképpen nevezett társaság magyarországi üzleteit a Magyar-Francia Biztosítótársaság vette át.

Az Angol-Magyar bank rt. részvényeit bevezették a londoni tőzsdére. (Pesti Tőzsde, október 3.)

A budapesti áru- és értéktőzsde tanácsa az értéktőzsdei lezároló rend több rendelkezését részben 1929. évi október hó 1-i, részben 1929. évi november hó elseji hatállyal módosította. A lezárolásban résztvevőknek 400 pengő nem kamatozó lezárolási óvadékot kell készpénzben letenniök. Ezenfelül kötelesek 1.000—15.000 pengőig terjedő üzleti biztosítékot vagy készpénzben, vagy kezes-ség formájában, vagy takarékbetéti könyvben nyújtani. Az üzleti biztosíték a félnek a lezárolásban résztvevő szerződő feleivel szemben fennálló kötelezettségei biztosítására szolgál. A Budapesti Giró- és Pénztáregylet Részvénytársaság, ha a már letett üzleti biztosítékot félnek valamely benyújtási napon lezárolásra bejelentett ügyleteiből eredhető kötelezettségeinek biztosítására elégségesnek nem találja, követelheti, hogy a fél az üzleti biztosítékon felül a benyújtás alapján terhére mutatózó pénzegyenlegnek, illetve az átvételi vagy szállítási darabegyenleg teljes árfolyamértékének 10—25%-át a társaság felhívására és az általa kitűzött határidőn belül vagy készpénzben előre lefizesse a társaság pénztáránál, vagy készpénz helyett a megfelelő összegről a Pénzügyintézeti Központ I. kuriájába tartozó pénzügyintézetek valamelyikének kezességi nyilatkozatát, vagy ily intézet által kiállított szabad takarékbetéti könyvet a Budapesti Giró- és Pénztáregylet Részvénytársaságnál letétbe helyezze. A fél, a felhívás kézbesítését követő hétköznapon délelőtt 11 óráig a lefizetendő előleg mérséklését vagy elengedését kérheti. Ezt a kérelmet írásban a Budapesti Giró- és Pénztáregylet Részvénytársaságnál kell benyújtani, mert különben a határozat jogerőssé válik. A beadott kérelmet a részvénytársaság véleményes jelentéssel, elintézés végett a tőzsdetanács elnöke, illetőleg helyettese elé terjeszti, aki afölött véglegesen dönt. Ha a fél a jogerősen megállapított előlegösszeget, illetve biztosítékot a meghatározott időpontig a társaság pénztáránál nem fizeti le, illetve nem teszi le az illető az értéktőzsdei lezárolásból kizárható.

A budapesti nagybankok közötti gyorsutalványforgalom a következő volt:

Időszak	Forgalom		Napi átlagos forgalom		Egy gyorsutalvány átlagos értéke pengő
	tételek száma	pengő	tételek száma	pengő	
1929 augusztus	8.446	225,698.000	337	9,028.000	26.722
1929 szeptember	8.442	205,039.000	337	8,202.000	24.287
1929 október ...	8.978	225,954.000	332	8,369.000	25.167

A postatakarékpénztárnál és a 13 legnagyobb budapesti pénzintézetnél elhelyezett betétek álladékanak adatai a következők:

Takarékbetétek :

	augusztus 31.	szeptember 30.	október 31.
	p e n g ő		
a) pengőben	526,204.712	522,058.672	523,079.934
b) idegen valutában	49,622.060	56,451.789	54,616.571

Folyószámlabetétek :

a) pengőben	582,852.663	580,602.716	580,637.446
b) idegen valutában	300,194.720	287,742.934	289,017.446

A tőzsdei forgalomban leszámolásra benyújtott részvények darabszáma

augusztusban	246.300 darab
szeptemberben	220.986 „
októberben	663.325 „

a tényleges szállításra és átvételre került értékpapírok értéke pedig

augusztusban	11,533.000 pengő
szeptemberben	12,575.000 „
októberben	36,916.000 „

volt.

Az értéktőzsde irányzata egyenetlen, de inkább lanyhuló volt:

A részvények megnevezése	R é s z v é n y i n d e x					
	az 1913. évi részvényállományt érintő tőkeváltozások számításba vételével			az összes tőkeváltozások számításba vételével		
	1929. VIII. 31.	1929. IX. 30.	1929. X. 31.	1929. VIII. 31.	1929. IX. 30.	1929. X. 31.
I. Bankok	9·6	9·4	9·1	17·2	17·2	16·7
II. Takarékpénztárok	8·6	8·5	8·3	21·8	21·7	21·2
III. Biztosító társaságok	10·1	10·1	9·3	10·2	10·2	9·3
IV. Gőzmalmok....	9·0	9·5	10·1	11·9	12·5	10·7
V. Bányák és téglagyárak	60·2	53·9	53·1	76·5	68·3	67·5
VI. Könyvnyomdák	19·3	18·5	16·3	38·7	37·1	32·9
VII. Vasművek és gépgyárak	25·0	23·0	21·9	30·5	28·2	27·1
VIII. Közlekedési vállalatok	5·9	5·7	5·4	9·8	9·5	8·8
IX. Cukorgyárak ...	45·9	43·6	44·8	52·9	50·5	51·7
X. Gáz- és villamosági vállalatok .	87·4	81·5	83·7	134·1	124·7	128·4
XI. Sörgyárak és szeszipari vállalatok.....	78·9	73·8	74·1	154·0	144·2	144·3
XII. Szállodák és gyógyfürdők ...	41·8	41·0	37·5	72·5	71·1	65·1
XIII. Textilipari vállalatok.....	28·6	25·8	24·4	39·2	37·0	32·4
XIV. Vegyészeti vállalatok	27·5	24·5	24·0	31·0	27·4	27·0
XV. Különféle vállalatok.....	38·7	36·7	37·1	59·1	56·0	56·5
Az összes részv. indexe	17·0	16·0	15·6	26·9	25·6	25·0

A mezőgazdaság helyzete.

A mezőgazdaság helyzete változatlanul súlyos volt. A gabonaárak nem emelkedtek, a sertésárak hanyatlottak s különösen a takarmányneműek ára volt rendkívül alacsony. Az október 3.-i minisztertanács elhatározta, hogy azokon a vidéki piacokon, amelyekben a gabonauzsora a legerősebben lép fel, a már meglévő szervezetek segítségével és a gabonakereskedelem bekapcsolásával — már a gabonaexport fokozása érdekében is — a földmivelésügyi miniszter felügyelete és ellenőrzése mellett gabonavásárlásokat fog végrehajtani. A jövő tekintetében a minisztertanács felhatalmazta a földmivelésügyi minisztert, hogy a vidéken országos gabonaraktár-szervezetet létesítsen. (Pester Lloyd, október 4.)

A jelentési időszak fontosabb rendeletei a következők:

A 134.394/1929. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny október 12) megállapította a cukorrépa árát az 1929/1930. gazdasági évre érvényesen.

A 2000/1929. F. M. II. rendelet (Budapesti Közlöny szeptember 24) a bor előállításának, kezelésének és forgalmának szabályozásáról és a borhamisítás tilalmazásáról szóló 1924. évi IX. törvénycikk, valamint ezen törvény egyes rendelkezéseit kiegészítő, illetve módosító 1929. évi X. törvénycikk végrehajtásáról szól.

A rendelet számos fontos intézkedése közül külön kiemelendők a 33. § ntézkedései, amelyek az ország borvidékeit állapítják meg, a 34. §, amely a borok

elnevezéséről és megnevezéséről szól, a 35. §, amely felsorolja azokat a borfajtákat, amelyek fokozottabb védelemben részesülnek és amelynek származását bizonyítványokkal kell igazolni. A 40. § külföldi borokra vonatkozik. A rendelet 2. fejezete a Tokaj-hegyaljai borokra vonatkozóan állapít meg különleges rendelkezéseket. A 3. fejezet a típus-borokra, a csemege-borokra, az aszu-borokra, a pezsgőre, a habzó-borokra, a borpárlatra és a gyógyborokra vonatkozóan intézkedik. Végül a 4. fejezet a borseprőre, a törköly-borra és a borhoz hasonló egyéb italokra vonatkozóan állapít meg különleges rendelkezéseket.

A 135.170/1929. K. M. XIV. számú rendelet (Budapesti Közlöny szeptember 15) a vámelőjegyzési eljárásban kezelt boroshordóknál az ürtartalom és tarasuly belföldön való jelzésének mellőzése tárgyában kiadott 108.233/1927. K. M. XIV. számú rendelet hatálya alá eső borkereskedelmi vállalatoknak hivatalos jegyzékét tette közzé.

A 109.202/1929. számú F. M. rendelet (Budapesti Közlöny 1929 október 12) a tejipari tanfolyamok szervezése ügyében kiadott rendelet módosítása tárgyában adatott ki.

A 69.400/1929. F. M. IX. 2. rendelet (Budapesti Közlöny szeptember 22) a külföldre kivitt és a külföldről behozott burgonyaszállítmányok növényegészségtügyi ellenőrző vizsgálata díját szabályozta ujonnan.

A 69.000/1929. F. M. rendelet (Budapesti Közlöny szeptember 6) a burgonyarák és kolorádóbogár, valamint a burgonyatermesztést veszélyeztető egyéb betegségek behurcolásának és elterjedésének megakadályozásáról szóló 1925:XLIV. t.-c. végrehajtása felől kiadott 40.000/1926, F. M. számú rendelet egyes rendelkezéseinek kiegészítése tárgyában adatott ki. Ez a rendelet elsősorban kimondja azt, hogy a földi bolha is azok közé a kártevők közé tartozik, amelyekre az idézett alaprendelet vonatkozik. A rendelet kimondja továbbá, hogy a felsorolt kártevőkkel fertőzött országból származó burgonyát az ország területére akkor is csak étkezési vagy ipari célokra szabad behozni, ha a behozatalra kerülő burgonya fertőzéstől mentes. Az ily országból származó burgonyát vetés céljára behozni vagy a más célra behozott burgonyát vetés céljára felhasználni tilos.

A 70.600/1929. F. M. rendelet (Budapesti Közlöny október 4) a közös legelők határainak állandósításáról intézkedik. Ennek 1930 június 1 előtt kell megtörténnie.

A 77.777/1929. F. M. rendelet (Budapesti Közlöny október 8) a közös legelőkön lévő fák kihasználása tárgyában adatott ki.

A szeptember 27.-i minisztertanács a földművelésügyi miniszter előterjesztésére elhatározta, hogy a hizott állatok exportjának elősegítésére 17.5 millió pengőt bocsát a mezőgazdaság rendelkezésére. A hitel feltételei a következők: 8%-os kamat, amelyhez csupán a váltóürlap és a váltóbélyeg költsége számítható hozzá. A hitel hat hónapi lejáratu és három hónappal meghosszabbítható, kilenc hónap letelte után azonban feltétlenül vissza kell fizetni. A száz holdon aluli gazdák részére az Országos Központi Hitelszövetkezet, a száz holdon felüli gazdaságok részére pedig a körzeti hitelszövetkezetek folyósítják az igényelt hitelösszegeket.

Egy exportálandó hizott marha után 525 pengőt, egy exportálandó hizott sertés után pedig 105 pengő hitelt lehet igénybevenni. Egyébként 50.000 pengő az a maximális összeg, amelyet egy gazda igényelhet, abban az esetben azonban, ha ez a három millió dollárnyi összeg nem merülne ki az akció folyamán, szó lehet ennek az 50.000 pengős maximális összegnek felemeléséről. Exporthitelt olyan kisgazdák is igényelhetnek, akik vagy egymaguk vállalkoznak arra, hogy legalább 40 sertést hizlalnak, vagy pedig ugyanabban a községben többen állanak össze ugyanilyen mennyiségű exportsertés hizlalására. A hizlalást legkésőbb két hónapra a kölcsön felvétele után meg kell kezdeni. Az egész akció lebonyolítását az állami gazdasági felügyelők fogják ellenőrizni.

Miután a hizlalógazdák és ipari hizlalók részéről oly nagy érdeklődés mutatkozott, hogy a 8%-os kamatozású állami kölcsönt erősen tuljegyezték, a földművelésügyi miniszterium a pénzügyminiszterrel egyetértően a kölcsönt október végén újabb 18 millió pengővel megtoldotta, úgyhogy ezen kölcsön teljes összege 35.5 millió pengő.

A nagy összegű kölcsönt dollár formájában egyik nagy külföldi pénzeszoporttól szerezte a kormány és a feltételekben szigorúan ki van kötve, hogy az összeget csakis az export céljaira szánt sertések és szarvasmarhák hizlalására szabad fordítani, a belföldi fogyasztópiac számára történő hizlalásokra ellentén nem lehet a kölcsönt igénybevenni. Ez a kikötés tehát azt jelenti, hogy a kedvezményes kamatozású kölcsön igénybevételével felhizlalt vágóállatokat minden körülmény között külföldre kell szállítani, még abban az esetben is, ha a külföldi piacokon már tulkinálat mutatkozna és az ottani eladás csak árvesztéssel volna lehetséges. Ilyen előre nem látott és el nem hárítható esetekben azonban a kormánynak joga van kivételesen megengedni, hogy az ezen kölcsönből felhizlalt állatokat belföldi piacokon is forgalomba lehessen hozni. (Magyarország, 1929 október 29.)

A földmivelésügyi miniszter a fagykár miatt kiszántott földek után engedélyezett exporthitelekéből fennmaradt összegek erejéig kedvezéses kölcsönakcióját kiterjesztette azokra a gazdákra is, akik a régebbi állami akciókból eredő esedékes tartozásaikat még nem fizették vissza. A kölcsön feltételei azonosak a fagykárosultaknak már folyósított exporthitel feltételeivel, vagyis évi 8%-os kamat mellett lekötendő a jövő évi termésből 20 pengőnként 1 q buza, vagy 125 kg rozs, árpa vagy zab. A hitelezés tartama egy év. Az állami akciókból folyóan fennálló gazdartozások rendezése semmiesetre sem halasztható el s a gazdák tartozásai erejéig igényelhetik az új kedvezményes hitelt. (Budapesti Hirlap, okt. 18.)

A Mezőgazdasági Termény- és Termékforgalmi Intézet hosszabb időn keresztül folytatott tárgyalásokat egyrészt a hüvelyesexportörökkel, másrészt az illetékes miniszteriumokkal egy minden kívánságot kielégítő modern babosztályozó- és tisztítótelepnek a csepeli vámmentes kikötőben való felállítása érdekében. E tárgyalások teljes eredménnyel végeztek, amennyiben a földmivelésügyi és kereskedelemügyi miniszterium anyagi támogatása mellett a kereskedői érdekeltég bevonásával és kívánságai teljes figyelembevételével a minisztertanács a tisztítótelep felállításához megadta hozzájárulását. E berendezés létesítése annál nagyobb horderővel bír, mert nemcsak a Magyarországon termelt bab kerül majd tisztításra és így Magyarországból közvetlenül a tengerentúli fogyasztópiacokra, hanem tranzitforgalmunk is növekedni fog a régi megszántott területek és a Balkán-államok tisztításra és osztályozásra váró termelvényeinek Csepelen át történő szállításával. A tisztítótelepet a legmodernebb gépberendezésekkel, osztályozókkal, pneumatikus válogatóasztalokkal stb. fogják felállítani és így a legmesszebbmenő igényeknek is megfelel. A tisztítótelep berendezéseit tulnyomó részben hazai gyárak fogják szállítani és így minden remény megvan arra, hogy a telep működését még az ezévi exportszezonban meg fogja kezdeni. A telep felállításával a kormány exportfejlesztő-programját nagy lépéssel vitte a megvalósítás felé. Míg eddigelé a magyar bab legnagyobb része változtatás nélkül került kivitelre és a marseillei és antwerpeni nagy exportcégek ottani telepeken dolgozták fel a magyar babot, ezentul ezt a magyar exportörök idehaza fogják technikailag kifogástalanul, versenyképes feltételek mellett, a csepeli kikötőben elvégeztetni. (Budapesti Hirlap, szeptember 1.)

A gabonaüzlet szempontjából jelentőséggel bír a budapesti tőzsde tanácsának szeptember 25.-i elhatározása, mely az októberi határidőre kötött buza-kötések lebonyolításával foglalkozott. Eszerint félő volt, hogy a fővárosi és a csepeli tárházak zsufoltsága miatt ezen felmondások lebonyolítása körül esetleg nehézségek merülhettek volna fel, miért is elrendeltetett, hogy ezeknél a felmondásoknál az eladó köteles a felmondólevélben azt a helyet, ahol az áru fekszik, tüzetesen megjelölni. A tőzsdetanács kimondta továbbá azt, hogy ha valamely 1929. év október havára felmondott tétel magában az illető raktárhelyiségben másutt nem volna elhelyezhető, az átvevő nem köteles az árut elszállítani és ha ily esetben a nevére árt raktárjegy ellenében a vételárat a felmondó félnek kifizeti, egymagában az a körülmény, hogy az árut nem szállította el, nem állapít meg terhére felróható átvételi késedelmet.

Telentősége volt annak, hogy Cseh-Szlovákia a korábban a takarmányhiányra való tekintettel 50 csehfillérre leszállított tengerivámost — miután a kielé-

gító takarmánytermés következtében a vámleszállítás indoka elesett — október elsejei hatállyal ismét a korábbi 6 koronára emelte fel.

Jugoszlávia magyar származású burgonya-tranzító küldeményekért jelentős fuvardíjkezdvényt engedélyezett. Kikötése az, hogy 1929 szeptember 10 és 1930 június 30 között legalább 30.000 tonna kerüljön szállításra. (Pester Lloyd, szeptember 10.)

Fel kell említeni az 1929. évi termés eredményeit, amelyek általában sokkal kedvezőtlenebbek voltak, mint a megelőző esztendőben. A 7 főtermény termése volt:

T e r m é n y	1927/28. évi	1928/29. évi
	végleges eredmény, millió q-ban	előzetes
Buza	27·0	19·6
Rozs	8·3	8·4
Árpa	6·7	6·4
Zab	4·0	3·8
Tengeri	12·6	19·5
Burgonya	14·7	23·6
Cukorrépa	14·4	14·4

Eszerint az előző évhez képest a kalászosok közül csupán a rozstermés emelkedett némileg, búzában ellenben lényeges, árpában és zabban pedig kisebb mérvű csökkenés mutatkozik, míg a burgonya és tengeri terméshozama lényegesen emelkedett.

Az ipari helyzet.

Az ipari helyzet terén a konjunkturális visszaesés némileg erősödött. A hazai széntermelés a következőként alakult:

Időszak, ill. időpont, az illető hónap utolsó napja	K ő s z é n			Barnaszén			L i g n i t			Ö s s z e s e n		
	Termelés	Fogyasztás	A szénbányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szénbányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szénbányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szénbányák készletei
	100 m é t e r m á z s a											
1929. augusz.	6.629	18.966	10.477	49.442	45.054	16.761	2.125	1.422	858	58.196	65.412	28.096
1929.zept.	6.774	20.816	10.290	56.794	51.634	15.287	2.357	1.542	932	65.925	73.992	26.509
29. okt.	5.593	17.025	—	67.194	59.863	—	2.977	1.341	—	75.764	78.229	—

Ugyanakkor a szénkülkereskedelem adatai a következők voltak:

Behozatal :	augusztus	szeptember	október
	1 0 0 m é t e r m á z s a		
Kőszénből	13.463	15.017	13.087
Barnaszénből	155	224	260
Kokszból	5.640	5.206	4.943
<i>Kivitel :</i>			
Kőszénből	1.103	773	804
Barnaszénből	2.659	3.876	3.471
Kokszból	18	14	2

A fővárosi elektromos művek által szolgáltatott árammennyiség a következő volt:

	augusztus 31.	szeptember 30.	október 31.
magánfogyasztásra ...	3,775.001	4,620.129	—
közvilágításra ...	507.025	597.735	—
motoráramra ...	8,077.081	7,459.762	7,363.757

A munkanélküliek száma volt:

	augusztus 31.	szeptember 30.	október 31.
Keresztényszocialista szakszerv.	833	783	967
Szociáldemokrata „	14.007	13.922	14.215
		5	2

Az Országos Társadalombiztosító budapesti kerületének taglétszáma volt:

	augusztus 31.	szeptember 30.	október 31.
Férfi ...	236.479	—	—
Nő ...	146.111	—	—
Összesen :	382.590	—	—

A 136.520/1929. P. M. IX. számú hirdetmény (Budapesti Közlöny, október 15) az 1929—30.-i termelési időszakban termelhető szesztermelési keretet 240.000 hektoliterről 390.000 hektoliterre emelte fel.

A 136.539/1929. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, október 26) a motorhajtásra szánt nehéz benzinhoz való keverés céljára szolgáló viztelenített szesz árát állapította meg.

A napilapok több üzemredukcióról számoltak be. Így a Hofherr-Schrantz gépgyár október közepe táján léptetett életbe egy nagyarányú üzemredukciót. 280 munkást bocsájtott el és a munkahét tartamát is megrövidítette. (Október 12.-i összes napilapok.) Az Óbudai hajógyár 750 munkás közül 130-at bocsájtott el, a Kühnemann-gyár 700 közül 100-at. (Pesti Napló, október 17.)

Kereskedelem.

A nagykereskedelmi árak hivatalos indexszámai a következők voltak:

	augusztus 31.	szeptember 30.	október 31.
Mezőgazdaság és állattenyésztés ...	106	100	103
Gyarmatárúk ...	144	144	138
Malomipar és cukoripar ...	106	103	101
Egyéb ipar ...	133	133	132
Átlag ...	114	109	111

A létfenntartás költségeinek alakulásáról a következő adatok tájékoztatnak:

Időpont	A Statisztikai Szemle szerint		A Pester Lloyd szerint	A Szakszervezeti Értesítő szerint
	lakbérrel	lakbér nélkül		
indexszámokban 1913 = 100				
1929 augusztus 31.	116.9	126.6	126.3	152.7
1929 szeptember 30.	113.2	121.7	121.1	147.7
1929 október 31. ...	112.5	120.7	121.1	148.3

A budapesti közraktárakban volt :

a) az összes forgalom métermázsákban

	augusztusban	szeptemberben	októberben
készlet a hó elején	308.066	484.276	—
beraktározás	269.165	294.391	—
kiraktározás	92.955	128.504	—
készlet a hó végén	484.276	650.163	—

b) biztosítási érték pengőben :

készlet a hó elején	9,694.800	14,256.500	—
a beraktározásoknál	7,236.700	6,731.900	—
a kiraktározásoknál	2,675.000	3,584.000	—
készlet a hó végén	14,256.500	17,404.400	—

A Genfben a behozatali és kiviteli tilalmak megszüntetésére vonatkozóan kötött nemzetközi egyezmény egyik pontja szerint ez az egyezmény csak akkor lépett volna életbe, ha azt szeptember 30-ig legalább 18 állam ratifikálta volna. Ezzel szemben azonban csak 17 állam ratifikálta ezt a nemzetközi egyezményt idejében, ami azt jelenti, hogy az egyezmény életbelépése elmaradt. Az egyezményt aláíró államok közül Németország, Lengyelország és Cseh-Szlovákia mulasztotta el a ratifikálást. (Neue Freie Presse, október 1.)

A 4.300/1929. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, október 6) néhány *vegyi termék vámmentes behozatalát* engedélyezte, visszavonásig érvényesen. Ezenkívül a rendelet még néhány módosítást is eszközölt a vámtarifán.

A 4.040/1929. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, október 1) a *nyersbőrök, illetve a csontok kivitele tárgyában* 1928. évi július hó 11-én Genfben kelt kétrendbeli nemzetközi megállapodás becikkelyezéséről szóló 1929. évi XLI. t.-c. és az 1929. évi XLII. t.-c. életbeléptetésével kapcsolatban adatott ki.

A 129.321/1929. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, október 1) ugyanazzal a kérdéssel foglalkozik.

Ezek a rendeletek egyrészt teljesen felszabadítják a nyersbőr kivitelét, másrészt a csontok kivitelét is engedélyezik, bár mindennemű csont, pata és karom, valamint azok hulladéka 100 kg-onként 2.75 pengő, mindennemű nedves állapotban szállított enyvbőr pedig 100 kg-onként 1.75 pengő kiviteli illeték alá esik. Ezekkel a rendelkezésekkel most már az utolsó, a kötött áruforgalom idejéből fennmaradt kiviteli korlátozás is megszűnt.

Ezek a rendeletek végrehajtják az 1929:XLI. törvénycikkkel (kiadatott október 1-én) becikkelyezett a *nyersbőrök kivitele tárgyában 1928. évi július hó 11-én Genfben kelt nemzetközi egyezményt*, továbbá az

1929:XLII. törvénycikkkel becikkelyezett, a *csontok kivitele tárgyában 1928. évi július hó 11-én Genfben kelt nemzetközi megállapodást*.

A 130.294/1929. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, szeptember 29) a *lugkő és lugkőoldat forgalombahozatalának korlátozásáról* szóló 1928. évi 98.882. K. M. rendeletet kiegészítette.

A 102.002/1929. P. M. VIII. b. rendelet (Budapesti Közlöny, szept. 5 a vámtarifa 11., 16., 24., 25. és 166. tételei alá tartozó, *külföldre szállított áruk adómegettérítési kulcsának megállapítása tárgyában* lett kiadva. Ezen rendelet szerint friss hus (11. tételszám) 3%, elkészített hus (16. tételszám) 3%, ételfaggyu (24 tételszám) 3%, disznóháj (25. tételszám) 4% és kolbászaruk (116. tételszám)

3% adómegettérítésben részesülnek, ami jelentékenyen több a korábban érvényben volt adómegettérítési kulcsnál.

A budapesti ékszercsarnok soká folytatott, a drágakövek és gyöngyök vámjának leszállítására irányuló akciójának októberben végre sikere volt. A pénzügyminiszterium a kétszázalékos értékvámot ugyan érvényben hagyta, de elrendelte, hogy a drágakövek és gyöngyök értékelésénél nem a valóságos érték, hanem annak csak egy tört hányada legyen irányadó. Ennek következtében egy kilogram (5000 karát) gyémánt vámjá a korábbi 30.000 pengővel szemben csak 8.000 pengő lesz, míg a behozatal alkalmával fizetendő forgalmi adó a korábbi 600 pengővel szemben mindössze 160 pengő lesz. Ugyanakkor az ékszertőzsde tagjainak vámhitel is engedélyeztetett. (Pester Lloyd, október 25.)

A Budapesti Vásárpénztár szeptemberben megszerezte a Mészárosok Egyesülése Rt. részvénytöbbségét. Ez a részvénytársaság avval foglalkozik, hogy mészárosoktól bizományba átvesz nyers bőroket. Ezt az üzletet korábban is a Vásárpénztár finanszírozta, a vállalat beolvadásával azonban a Vásárpénztár üzletkörébe vonta a tényleges nyersbőrkereskedelmet is, ami ellen a nyersbőrkereskedők éles akciót indítottak.

Ismeretes, hogy Olaszország ez év tavaszán a magyarországi burgonya-szállítmányokat behozatali tilalommal sújtotta, amelyet csak hosszabb tárgyalások után függesztett fel. Az olasz kormány azonban kijelentette, hogy ha az idén rossz minőségű burgonya kerülne bevitelre, azt le fogja foglalni és a határra vissza fogja küldeni. A földművelésügyi kormány ezért elhatározta, hogy a Mezőgazdasági termény- és termékforgalmi intézet útján az olaszországba kivitelre kerülő burgonyát a vasuti kocsikba való berakás előtt fajta, egység és minőség szempontjából ellenőriztetni fogja. Ezért minden Olaszországba irányuló burgonya-szállítmány rakodása a Mezőgazdasági termény- és termékforgalmi intézetnek negyvennyolc órával a berakás megkezdése előtt bejelentendő. Az intézet kiküldötte az igazolást a fuvarlevélre és a fuvarlevél másodpéldányra vezeti rá „minőségileg megfelel“ bélyegzővel és aláírással. Az intézet kiküldöttei az ellenőrzést díjtalanul végzik.

A Mezőgazdasági termény- és termékforgalmi intézet közlése szerint tehát ezentul az Olaszországba menő burgonya-szállítmányokat származási és egészségügyi bizonyítvánnyal is el kell látni. Az erre szolgáló nyomtatványokat a Növényélet és kórtani állomástól (Hermann Ottó-ut 15—17) kell beszerezni. Az Olaszországba menő burgonya-szállítmányokat csak előzőleg a fél által fertőtlenített vasuti kocsikban fogják továbbítani. A fuvarleveleken fel kell tüntetni a szállításra került burgonyafajták pontos nevét és azt, hogy az étkezésre vagy vetés-célra szolgál-e. Kevert fajtájú, kereskedelmi minőség, vagy egészségügyi szempontból kifogás alá eső szállítmányokat a határon nem engednek át. (Ujság, szeptember 23.)

A magyar autonom vámtarifa revíziójának előkészítése céljából a közgazdasági miniszter egy bizottságot küldött ki, melynek főfeladata annak a megállapítása, hogy a vámvédelemnek minő hatása volt az ipar fejlesztésére, s mennyiben akadályozta a mezőgazdaság helyzetének egészséges alakulását. A bizottság további feladata a vámtarifa egyes tételeinek módosítására javaslatot tenni. A bizottság tagjai: Belatiny Artur, Fellner Henrik, Fenyő Miksa, gróf Hadik János, gróf Hoyos Miksa, báró Kornfeld Móric, Marschall Ferenc, Mutschenbacher Emil, gróf Somssich László, Székács Antal és Tolnay Kornél.

A szeptember és október havi külkereskedelmi mérleg erősen aktív volt.

A magyarországi
nyersbőrkereskedelmi
üzletkörébe.

Közlekedésügy.

A MÁV. személy- és áruforgalma a következő volt:

	augusztusban	szeptemberben	októberben
Utasok száma... ..	8,416.328	8,708.538	7,939.990
Utaskilométerek száma	248,786.658	257,424.352	225,178.118
Fizető áruk mennyisége	2,195.994 tonna	2,377.551 tonna	2,783.813 tonna
Áruk tonnakilométer	255,500.079	269,812.343	308,435.170

Budapest áruforgalmáról a következő adatok állnak rendelkezésre:

	augusztusban	szeptemberben	októberben
a behozatal vasuton	5,063.496 q	—	—
„ hajón	2,289.623 „	—	—
a kivitel vasuton	1,759.358 „	—	—
„ hajón	175.739 „	—	—

A 27.693/1929. K. M. X. 5. számú rendelet (Budapesti Közlöny, okt. 25) a közvetlen távbeszélő összeköttetések és az áramkörbérletek létesítési feltételeinek és díjainak szabályozása tárgyában adatott ki.

A 39.176/1929. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, október 4) a „Távbeszélő-meghívások” és a „Külön meghívások” új szabályai és a távolsági beszélgetések maximális tartamának meghosszabbítása tárgyában adatott ki.

A 29.458/1929. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, szeptember 18) az összebeszélte nyelvi táviratozás új szabályai tárgyában adatott ki.

A m. kir. kereskedelemügyi miniszternek a m. kir. földművelésügyi és a m. kir. népjóléti és munkaügyi miniszterekkel egyetértőleg kiadott 138.464/1929. számú rendelete (Budapesti Közlöny, 1929 október 13) a sertésstrágya vasuton való szállításának szabályozása tárgyában 1889. évi július hó 7-én kibocsájtott 23.122. számú közmunka- és közlekedésügyi miniszteri rendelet módosítása tárgyában adatott ki.

„Folyékony állapotban lévő sertésstrágya fuvarozásához csakis vasból készült vagy vaslemezzel bélelt és fedéllel elzárható vasuti kocsit szabad használni. Szikkadt (villázható) sertésstrágyát közönséges nyitott vasuti kocsin is lehet fuvarozni.

A sertésstrágyát lehetőleg a nyílt pályán a megrendelő által e célra kijelölt helyen kell kirakni.”

Október elején a MÁV. több dijszabási kedvezményt léptetett életbe, melyek legérdekesebbike az orosz piac felé irányuló magyarországi műtrágya-exportot kívánja megkönnyíteni. Ezen kedvezmény szerint a Budapesten feladott ásványos szuperfoszfát-küldemények, amelyeket a Bródy után következő orosz határállomásra irányítanak, legalább 20.000 tonna szállítása esetén, amennyiben a szállítás minimálisan 20 vagonból álló zárt vonatokkal történik, 100 kg-onként 2.81 zlotys díj ellenében kerül a magyar-cseh-lengyel kötélek keretében szállításra. A díjkedvezmény november végéig érvényes. (Budapesti Hírlap, október 11.)

Csöves és morzsolt tengerire, valamint zabra vonatkozóan a Máv. kiviteli fuvardíjkedvezményt adott. Fuvardíjkedvezményt adott továbbá a csepeli kikötőbe irányított küldemények számára is. (Ujság, október 18.)

Lengyelország a területén átfutó magyar gabonaszállítmányokat fuvardíjkedvezményben részesítette. (Magyar Agrárkurir, október 28.) A német vasutak is tarifakedvezményt nyújtottak. (Magyar Agrárkurir, október 29.)

Triestben „Pannónia“ néven olasz-magyar hajózási társaság létesült, amelynek részvénytöbbsége magyar kezekben van. A társaság szolgálatát Fiumén keresztül fogja lebonyolítani, igazgatóságának székhelye azonban Triest lesz. Hir szerint egyes hajóskapitányok magánvállalkozásáról van szó, akik egy 13.000 fontért megvásárolt 4.500 tonnás hajóval kezdik meg az üzemet. (Pester Lloyd, okt. 11.)

Október 17-én Kecskemét közelében felavattak egy 300 méter hosszú új tiszai hidat Tiszaug mellett.

A Pécs—Barcsi vasút és a Máv. között egyezmény jött létre az előbbi vasuttársaság 1867. évi 5%-os ezüst elsőbbségi kötvényeinek tekintetében. Ezek a kötvények annakidején 3,449.000 forint értékben bocsátottak ki s ezekből 4,273.200 korona n. é. még nem sorsoltatott ki. Az egyezmény szerint az 1919 szeptember 30. után megejtett sorsolások megsemmisítettnek és az addig ki nem sorsolt kötvények ujonnan elkészítendő törlesztési tervszerint, 1944-ig 200 forint n. é. kötvényenként 54 pengővel fognak visszaváltatni. A kötvények után évi 5% kamat fog fizettetni. (Österreichischer Volkswirt, szeptember 14.)

Szociálpolitika.

A munkások órabére a következőként alakult:

Szakma	1929 augusztus	1929 szeptember	1929 október
Bádogos --- --- ---	81 fill.	77 fill.	80 fill.
Asztalos --- --- ---	66 „	64 „	62 „
Szabó --- --- ---	56 „	56 „	54 „
Kőműves --- --- ---	83 „	82 „	85 „
Napszámos --- --- ---	52 „	46 „	54 „
Gyári munkásnő --- --- ---	34 „	25 „	25 „
Napszámosnő --- --- ---	43 „	49 „	46 „

A 80.400/1929. F. M. VI. 1. rendelet (Budapesti Közlöny, október 27) az Országos Gazdasági Munkáspénztár rendkívüli tagjainak tagsági díjai, továbbá a pénztárnál baleset esetére kötelező biztosítás alá eső gazdasági cselédek után a pénztár részére fizetendő hozzájárulási díjak, valamint a kötelező biztosítás alá eső gazdasági gépmunkások balesetbiztosítási díjai és az ezen foglalkozás csoportok után baleset esetén a pénztár által fizetendő segélyek 1930. évi szabályozása ügyében adatott ki.

A 3.550/1929. M. E. számú rendelet (Budapesti Közlöny, szeptember 8) a magyar kir. állami vas-, acél- és gépgyárak alkalmazottainak és munkásainak, valamint ezek hozzátartozóinak öregség, rokkantság, özvegység és árvaság esetére az 1928. évi XL. törvénycikknek megfelelő ellátása tárgyában adatott ki.

A 4.500/1929. N. M. M. rendelet (Budapesti Közlöny, október 3.) a bányatárspénztárak számára mintaalapszabályt állapított meg.

A 3.885/1929. eln. N. M. M. számú rendelet (Budapesti Közlöny, október 25.) a bányanyugbéréseknek betegségi biztosítási kötelezettségéről szóló 4.459/1927. eln. N. M. M. számú rendeletet módosította.

Az 5.275/1929. N. M. M. eln. b. számú rendelet (Budapesti Közlöny, október 18.) az idegen és a saját honos munkavállalóknak az üzemi balesetek kártalanítása szempontjából egyenlő elbánásban részesítéséről szóló nemzetközi egyezményt újabban megerősítő államok jegyzékét tette közzé. Az egyezményt újabban Norvégia és Bulgária erősítette meg.

Az 1.711/1929. N. M. M. eln. b. számú rendelet (Budapesti Közlöny, szeptember 28.) az elhagyott gyermekek segélyalapját szüntette meg.

A volt sárvári műselyemgyár Franciaországba kivándorolt munkásai annyira beváltak, hogy a lyoni műselyemgyár egyik igazgatója az állami munkaközvetítő hivataltól engedélyt kért további 200 munkás felfogadására, ill. azok kivándorlására. A belügyminisztérium az engedélyt megadta. (Pester Lloyd, szeptember 10.)

A Budapest Székesfővárosi Községi Takarékpénztár 1 millió pengő kölcsönt szavazott meg a fővárosi alkalmazottak segítőalapja részére, mely ebből az összegből a tisztviselők részére fog kölcsönöket folyósítani. (Magyarság, szeptember 27.)

A Szegedi Munkaadók Szövetsége október elején 5%-os bérredukciót határozott el. (Pesti Napló, október 5.)

Varga István.

Ungarische Volkswirtschaftliche Rundschau

December 1929.

Inhaltsauszüge.

Zur Kritik der Arbeitswerttheorie des Marxismus.

In der entfalteten, auf Arbeitsteilung beruhenden kapitalistischen Wirtschaft werden die Produzenten nicht durch den „Gebrauchswert“ ihrer Produkte geleitet, sondern durch ihren „Tauschwert“. Man könnte zwischen beiden vielleicht so unterscheiden, dass man unter dem Gebrauchswert das auf die Schwierigkeiten des Erwerbs nicht, sondern ausschliesslich auf die eigene Bedürfnisbefriedigung Rücksicht nehmende Urteil, unter dem Tauschwert aber das auch die Schwierigkeiten des Erwerbs berücksichtigende Urteil zu verstehen habe.

Die Entwicklung der sozialökonomischen Arbeitswerttheorie führt von Adam Smith über Ricardo zu Karl Marx. Es hat aber hervorgehoben zu werden, dass in der Marx'schen Theorie des Wertbildungsprozesses auch gesellschaftliche Faktoren eine Rolle spielen, wenn auch nur in der sozialen Standardisierung der Arbeitszeit. Den gleichen Wert sollen nämlich nach Marx jene Güter haben, zu deren Herstellung die gleiche gesellschaftliche durchschnittliche Arbeitszeit erforderlich ist.

Die Marx'sche Theorie beruht auf einer materialistischen und mechanischen Auffassung der Wirtschafterscheinungen des Lebens und der menschlichen Arbeit. Er irrt jedoch, wenn er das Wirtschaften mit dem Produktionsprozess verwechselt und nicht erkennt, dass Wirtschaften ein geistiger Prozess ist. Dies führt auch zu dem Irrtum, dass der Tausch automatisch auf Grund des Gleichwerts der ausgetauschten Waren von statten ginge, wohingegen es doch erwiesen ist, dass die Grundlage des Tausches im Gegenteil die verschiedene Bewertung der Waren durch die Tauschparteien bildet.

Der Auffassung von Marx bezüglich des Verhältnisses von Produktivität und Arbeitswert kann nicht zugestimmt werden. Denn er erkennt nicht genügend deutlich, dass nicht die Quantität der Arbeit, sondern ihr Erfolg entscheidend ist. *Muhs*, der scharfe Kritiker von Marx, hat vollkommen Recht, wenn er feststellt, dass der Gesichtspunkt der Produktivität gleichbedeutend mit der Leugnung des Quantitätsprinzips auf Grund des Qualitätsprinzips sei. Anderer-

seits aber führt der soziale Gesichtspunkt zu einem Widerspruch mit der reinen Arbeitswerttheorie. Marx stellt nämlich fest, dass die gesellschaftlich notwendige Arbeitszeit, um Wert zu haben, zur Herstellung von gesellschaftlich notwendigen Gütern verwendet zu werden hat. Hiedurch wird aber anerkannt dass der Wert der Waren von subjektiven Faktoren abhängt, was mit der Aufgabe der objektiven Arbeitswerttheorie gleichbedeutend ist.

Die Marx'sche Grundthese, wonach der Wert gleich der zur Herstellung erforderlichen gesellschaftlichen Arbeit sei, stellt einen Zirkelschluss dar. Dies wird klar, sobald wir die Arbeit als Ware betrachten. Marx sagt, die Arbeit sei die immanente Substanz des Wertes, doch habe sie selbst keinen Wert, Wert habe nur die Arbeitskraft. Dies führt aber zu folgendem Zirkelschluss: Die These, wonach der Wert der Arbeit in der Wirklichkeit und auch gemäss den Prinzipien der Gerechtigkeit gleich dem Preis der durch sie hergestellten Waren sei, ist nichts anderes, als die genaue Umkehrung des anderen Satzes, wonach der Wert der Waren von der zu ihrer Herstellung erforderlichen Arbeitsmenge abhängt.

Die Vereinigung des Rationalismus mit der intransigenten Arbeitswerttheorie kann also kaum als gelungen gelten. Und es liesse sich eine philosophische Resignation vorstellen, die gewillt wäre, den Rationalismus zu opfern. Der Philosoph, dem nicht die revolutionäre Tat vor Augen schwebt, sondern sich beschaulich mit der Beobachtung der Rätsel der Welt und des Daseins begnügt und auch vor der Irrationalität des menschlichen Daseins nicht zurückschreckt, neigt den Problemen des Wertes und der Arbeit gegenüber zu einer metaphysischen Verwunderung. Denn es ist ein wohl verfechtbarer Standpunkt, dass der Wert der Waren durch die Arbeit geschaffen werde, die Arbeit selbst aber keinen Wert habe. Es ist denkbar, dass eine synthetische Kraft etwas schafft, wovon in ihr selbst nichts vorhanden ist, was also keine ihrer Eigenschaften bildet. Die Welt ist voller irrationeller Erscheinungen, eine jede chemische Synthese ist letzten Endes ein solcher Prozess. Falls jedoch die Arbeit auf der Grundlage einer solchen produktiven Synthese Werte schafft, während sie selbst keinen Wert hat, sondern etwas Grundverschiedenes ist, so lässt sie sich auf keinen Fall mechanisch mit ihren Produkten vergleichen. Es ist denn auch wahrlich unsinnig, die schaffende Arbeit, das Werk eines grossen Erfinders, eines Künstlers, aber auch die das ganze Wesen erfüllende Arbeit eines jeden Menschen mechanisch, auf Grund der Zeit zu messen und werten zu wollen. Weder subjektiv, noch auch gesellschaftlich betrachten wir die zur Produktion notwendige Zeit als den einzigen Wertbestimmungsfaktor der Arbeitsergebnisse. Demzufolge kann aber keinerlei soziale oder wirtschaft-

liche Ordnung imstande sein, die Arbeit gemäss des Marx'schen Postulats ihrem vollen und immanenten Wert entsprechend zu entlohnen. Die Bewertung der Arbeit und ihrer Erzeugnisse liegen in verschiedenen Ebenen und das Ideal, wonach die Arbeit jemals den „Wert“ des vollen Arbeitsertrages erhalten könnte, bildet eine dem wahren Sinn der Tatsachen widersprechende Fiktion, eine Ideologie, gleich der Ideologie der durch Marx kritisierten kapitalistischen Gesellschaft. Die Erzeugnisse der menschlichen Arbeit besitzen kein absolutes, objektives Mass. Der Bewertungsprozess ist ein seelischer Vorgang, durch den sich das Individuum in den auf Arbeitsteilung beruhenden gesellschaftlichen Wirtschaftsprozess einschaltet. Deshalb hat *Philippovich* recht, wenn er lehrt: „Die Werttheorie hat nicht die Aufgabe, die absolute Höhe der Wertgrössen zu erklären, sondern sie hat die Ursachen ihrer Veränderungen festzustellen.“

Dyonis Kisléghi-Nagy.

Siebenbürgens Wirtschaftsleben im ersten Jahrzehnt der rumänischen Herrschaft.

Rumänien, das durch den Vertrag von Trianon mit Siebenbürgen bereichert wurde, hat seither nicht die Entwicklung genommen, auf die man hätte rechnen können. Wäre damals die Lage die gewesen, dass die Ungarn die siebenbürger Rumänen unterdrückten, so hätten sich in diesen zehn Jahren die Zeichen des Aufstiegs der befreiten Massen schon in einer erhöhten wirtschaftlichen Blüte äussern müssen. Statt dessen bietet das Wirtschaftsleben Rumäniens heute ein trostloses Bild, die relative Stabilisierung seiner Währung ist das einzige wirtschaftliche Resultat dieser zehn Jahre, hievon abgesehen, zeigt sich jedoch in bezug auf Siebenbürgen auf allen anderen Gebieten ein sehr starker Niedergang. Die Bodenreform wurde durch die Gesetzgebung des Altreiches in den Dienst wirtschaftlicher und nationaler Ziele gestellt. Doch erhärten die rumänischen Statistiken selbst, dass die Bodenreform in Siebenbürgen vom sozialen Standpunkt nicht notwendig war. Denn laut den rumänischen Daten war die Aufteilung des Grundbesitzes unter den verschiedenen sozialen Klassen eine solche, wie in Frankreich, das ja in dieser Beziehung für die Rumänen selbst die Verwirklichung des Idealzustandes darstellt. Im Altreich, im sogenannten Regat, gab es zu Ende des Krieges hauptsächlich Zwerggrundbesitz und Grossgrundbesitz. Auf den ersten entfielen unter 10 Ha 40.3% des ganzen Gebietes, auf den Grossgrundbesitz über 100 Ha 48.7%, auf den Klein- und Mittelgrundbesitz im Ganzen 11%. In Siebenbürgen betrug die Proportion des Zwerggrundbesitzes 35.5%, des Grossgrundbesitzes 34.6%, somit entfielen auf das Gebiet des Mittelgrundbesitzes 29.9%. Dement-

sprechend verteilte sich auch die Kopfbzahl der landwirtschaftlichen Bevölkerung. Im Regat war die Mittel- und Kleingrundbesitzerklasse gering, während sie in Siebenbürgen weit zahlreicher war. Doch sind die rumänischen Daten auch in dieser Beziehung ungenau. Laut den ungarischen Angaben, die die Aufteilung des Ackerlandes zu Ende des Krieges uns vor Augen führen, war die Gliederung eine noch günstigere.

Am Ende der Friedensjahre war, Ackerland inbegriffen, 28% des siebenbürger Grundbesitzes in rumänischen Händen. Wälder, Weiden und Wiesenland miteingerechnet, erhob sich die Proportion über 40%, was dem Umstande entspricht, dass die Rumänen in Siebenbürgen im Wesentlichen ein Viehzucht treibendes Volk sind. Die Proportion der Einwohnerzahl der Rumänen war 55%: doch war zur Ausgleichung der hier sich zeigenden Disproportion eine Bodenreform nicht nötig, denn in den letzten Jahrzehnten des Friedens gelangte das Rumänentum durch die Parzellierung des Grossgrundbesitzes ständig zu immer grösseren Bodengebieten.

Das Resultat der Bodenreform in Siebenbürgen bestand darin, dass 1.7 Millionen Hektar Boden zum überwiegenden Teile aus dem Besitz der Minderheiten expropriert und zumindest im Verhältnis von neun zu zehn den Rumänen gegeben wurde. Man exproprierte den Grundbesitz der Kirchen, Schulen, Stiftungen und des Staates, wie auch den Privatgrundbesitz über 100—170 Ha. Da man jedoch auch auf diese Weise nicht zu genügend aufteilbarem Boden kam, ging man in Siebenbürgen tief unter die gesetzlich bestimmte Grenze von 100 Hektaren und exproprierte von den Minderheiten in sehr vielen Fällen sogar von kleinerem Grundbesitz als 25 Ha sehr bedeutende Gebiete. Der Preis des exproprierten Bodens wurde in ebensoviel Papierlei festgestellt, als der Wert des Bodens im Frieden in Goldkronen ausmachte, auch dieser Preis wurde nicht ausgezahlt. Im Sinne des Gesetzes hätte man den Preis in zweiprozentigen Staatsobligationen entrichten müssen, was jedoch niemals geschah. Die Schulden, mit denen der exproprierte Boden belastet war, wurden suspendiert, weil die Obligationen auch zur Tilgung dieser Schulden dienten. Tatsächlich aber gelangten die Obligationen nicht in die Hände der früheren Grundbesitzer und waren auf dem Effektenmarkt nicht zu verwerten. So können wir sagen, dass den siebenbürger Minderheiten in der Tat über 1.5 Millionen Hektar Boden ohne Entrichtung des Gegenwertes weggenommen wurde. Hiedurch wurde die gesamte wirtschaftliche Organisation Siebenbürgens geschwächt und hierin ist auch eine der Hauptursachen der Entwertung des Lei zu suchen.

Siebenbürgen hatte im Frieden eine intensive Forstwirtschaft,

die sich aber infolge des Krieges und der rumänischen unfachmässigen Verwaltung heute im Zustande tiefsten Niederganges befindet.

Im Frieden arbeiteten 90.000 selbständige Gewerbetreibende mit über 100.000 Gesellen und Lehrlingen in Siebenbürgen. Im Jahre 1925 gab es, laut den Daten über die direkten Steuern, in ganz Siebenbürgen nur mehr 32.449 Kleingewerbetreibende, was allerdings zum Teil eine Folgeerscheinung des Krieges war.

Die Fabriksindustrie Siebenbürgens stand im Frieden auf einer höheren Entwicklungsstufe, als die des Altreiches. Sie beschäftigte mehr Arbeiter und arbeitete mit mehr Pferdekräften, an Kapital jedoch war sie ärmer, da in der Petroleumindustrie des Altreiches bedeutende Kapitalien angelegt waren. Laut rumänischen Daten arbeitete die siebenbürgische Industrie noch im Jahre 1919 mit 264.000 HP, die des Regats hingegen nur mit 189.000. Der Wert der Produktion betrug im Frieden in Siebenbürgen 614 Millionen Goldkronen, im Regat, das Petroleum miteingerechnet, 989 Millionen.

Nach der Übernahme des Imperiums war das Bankkapital des Altreiches bestrebt je mehr siebenbürgische Fabriksunternehmungen an sich zu bringen, doch da es weder imstande war für die fachmässige Leitung zu sorgen, noch das notwendige Betriebskapital aufzubringen vermochte, erlitt es bedeutende Verluste und verursachte der siebenbürgischen Industrie gros Schaden. So geschah es, dass die siebenbürger Industrie, die die ungarischen Kreditquellen verloren hatte, für diese im Altreich keinen Ersatz fand. Die Zahl der Fabriksunternehmungen in Siebenbürgen ist heute höher, als sie es im Frieden war, aber das Durchschnittsniveau der Unternehmungen ist im allgemeinen bedeutend niedriger. Die HP-Zahl steht tiefer als im Jahre 1919 und die Arbeiterzahl hat sich nur um ein sehr Geringes vermehrt. Die heutige rumänische Wirtschaftspolitik ist bestrebt, die Fabriksindustrie, soweit nur möglich, in das Altreich zu verpflanzen.

Im Frieden war die Bankorganisation in Rumänien sehr unentwickelt. Im Jahre 1913 bestanden in Rumänien 188 Geldinstitute, die zusammengenommen ein Kapital von nahezu einer Million Goldlei verwalteten. Zur selben Zeit gab es 502 siebenbürgische Banken und die Summe ihres Bilanzvermögens machte 2.1 Millionen Goldkronen aus. Im Altreich gab es zu jener Zeit weder ein Wuchergesetz, noch einen Hypothekenmarkt. Siebenbürgen besass jedoch schon damals bedeutende Pfandbriefanstalten. In Siebenbürgen stützte sich jedes Institut ausser auf sein eigenes Kapital vornehmlich auf Spareinlagen; die Kleinbanken des Regats hatten hingegen nur unbedeutende Einlagen, weil man den Banken nicht genügendes Vertrauen entgegenbrachte.

Seither haben die Banken des Altreiches ihr Vermögen an ständiger Währung vervielfacht, während die siebenbürger Geldinstitute sich im Abstieg befinden. Im Regat betrug das Bilanzvermögen am 31. Dezember 1926 68.5 Milliarden Lei, in Siebenbürgen blos 19.1 Milliarden Lei. In Goldwährung gerechnet verfügen die siebenbürger Geldinstitute blos über 21.5% ihres Aktienkapitals, 52.2% ihres Spareinlagenbestandes und nicht mehr als 28.0% ihres Bilanzvermögens, bei den Instituten des Regats sind alle diese Bestände um ein mehrfaches höher. In Siebenbürgen ist die Proportion des getreteten Bankvermögens im Vergleich zum Frieden 16.5%, bei den ungarischen Instituten 10.1%. Am günstigsten ist die Proportion bei den rumänischen Instituten, doch ist sie auch hier nicht höher als 73%, woraus hervorgeht, dass die heutige rumänische Wirtschaftspolitik auch für das siebenbürger Rumänentum ungünstig ist. Die ungarischen Institute wurden von der rumänischen Verwaltung auf ein Zehntel ihres Friedensmasses reduziert.

Siebenbürgen ist seit zehn Jahren in ständigem wirtschaftlichem Rückgang begriffen, doch kann es noch zum Bewusstsein seiner schlummernden Kräfte gelangen, wenn es sich klar wird darüber, dass es einzig auf sich selbst bauen kann. *Nikolaus Móricz.*

Kleinere Beiträge.

Die Reform der Fideikomnisse und das preussische Beispiel.

Die ungarische Nationalversammlung wies in ihrer am 15. Dezember 1923 abgehaltenen Sitzung die ungarische Regierung an, einen Gesetzentwurf zur Reform des veralteten ungarischen Fideikommissrechts vorzubereiten. Dieser Gesetzentwurf soll bereits im Jahre 1925 vorbereitet gewesen sein, jedoch liegt er auch heute noch dem Parlament nicht vor. Die Reform des Fideikommisswesens wurde in der Nachkriegszeit in den meisten Staaten, in denen diese Rechtsinstitution bestand, als notwendig erachtet, jedoch stand die Reform in Russland im Dienste des Klassenhasses, in den meisten Nachfolgestaaten aber in dem des Nationalitätenhasses. Der Hass aber ist nie ein guter Ratgeber. Die Reformen dieser Staaten haben die Lati-fundien nicht abgeschafft, sondern sie nur in Staatsbesitz übergeführt, wo sie viel extensiver, als früher, bewirtschaftet werden.

Die deutsche Reform war viel organischer, in ihr wurden die Wünsche der Demokratie mit den Geboten des Schutzes des Privateigentums und den Interessen der Produktion viel besser in Einklang gebracht. Schon die noch in der Revolutionszeit geschaffene neue Verfassung bestimmte, dass die Abschaffung der Fideikomnisse nur darum zu erfolgen habe, um der landwirtschaftlichen Bevölkerung

entsprechende Heimstätten zur Verfügung stellen zu können. Hinsichtlich der Durchführung dieses Punktes der deutschen Verfassung ist besonders die einschlägige preussische Gesetzgebung der Jahre 1920—1929 interessant.

Für die in Ungarn geplante Reform hat blos der Gesichtspunkt massgebend zu sein, dass die hiefür würdigen Landwirte stets unter billigen Bedingungen zu Grundbesitz gelangen können; demgegenüber ist es aber nicht von Belang, ob der Rest des Besitzes ihren Eigentümern als Fideikomnisse, als Familienstiftungen oder aber als ängstlich gehegter Familienbesitz zu eigen bleibt. Für die Ergiebigkeit der landwirtschaftlichen Produktion ist es aber auf alle Fälle überaus wichtig, dass die Besitzverhältnisse Beständigkeit haben. Es ist vor Augen zu halten, dass dieses Gebot nach allen Reformen und Umstürzen gebieterisch nach Geltung verlangt.

Koloman Tunyogi-Szücs.

Der Pariser Rationalisierungs-Kongress.

Der heutige, der Idee der Rationalisierung gewidmete und in Paris abgehaltene Kongress hat bedeutende Ergebnisse gezeitigt, die sich den früheren in Prag, Bruxelles bzw. Rom abgehaltenen früheren Kongressen würdig anschliessen. Dem Kongress lagen viele hunderte Referate vor, die das ganze Arbeitsgebiet der Rationalisierung erfassten. Besonderes Interesse verdient der Umstand, dass der Kongress auf dem klassischen Boden des Individualismus, nämlich in Frankreich abgehalten wurde. Von den französischerseits gehaltenen Begrüßungsreden sind besonders die Ansprachen des derzeitigen französischen Ministerpräsidenten *Tardieu* und des Arbeitsministers *Loucheur* hervorzuheben. Die American Federation of Labour sandte ein warmes Begrüßungstelegramm, das bezeichnend für das Verhältnis der Interessen der Arbeiterschaft und der Rationalisierung ist.

Vor allem verdient Erwähnung, dass in den Kongressarbeiten die Idee des durch den polnischen Professor *Adamiecki* ausgearbeiteten und zuerst angewandten Harmonogramms eine wiederholte Anwendung gefunden hat. Mit dieser Darstellungsmethode lässt sich die Bewegung der verschiedensten Sachen in der Zeitfunktion beobachten. So gelang es z. B. den Verkehr auf Rangierbahnhöfen, den Transport von Grubenholz, ja sogar die Bewegung von chemischen Stoffen durch Autoklave mit dieser Methode zu beobachten und rationeller zu gestalten.

Der unter dem Vorsitz des Franzosen *Serruys* tagende Unterausschuss für Handel befasste sich mit Marktanalysen, Regie-Be-

rechnungen und der psychotechnischen Auswahl von Handelsangestellten. Bei der Mehrzahl der Referenten machte sich das Bestreben geltend, die quantitative Analyse in den Dienst ihrer Untersuchungen zu stellen. Mit dem Problem des rationellen Einkaufs befassten sich mehrere Referenten und besonders die Arbiten des Franzosen *Chayrou* verdienen Beachtung. Die Fragen der Konjunkturforschung wurden durch *March* und *Aftalion* behandelt. Verfasser stellte den Antrag, dass im Wege von repräsentativen Aufnahmen das Verhältnis der Produktionsintensität der verschiedenen Länder beleuchtet werde. *Henon* befasste sich mit der wichtigen Frage der Verwaltung von Maschinen, während *Niceforo* die im Zeitverlauf sich ergebenden Schwankungen der Produktivität und der Ermüdung durch statistische Untersuchungen zu beleuchten trachtete. *Sachsenberg* berichtete über mit dem fließenden Band angestellte Versuche. *Baudat* referierte über die wichtigen, im Interesse der Rationalisierung des Kleingewerbes angeführten Arbeiten des Wiener Gewerbeförderungsinstituts. Die auf dem Gebiete der Normalisierung erzielten Ergebnisse wurden an den Beispielen der Deutschen Eisenbahnen, der tschechischen Skoda-Werke und der italienischen Fiat-Werke beleuchtet. *E. W. Blanco* stellte den Versuch an, in einem spanischen Bergwerksunternehmen zu bestimmen, wie die verschiedenen Prämiensysteme die Leistungen der Arbeiter beeinflussen.

Aus den Arbeiten der Haushaltungssektion verdient der Versuch von *P. Bernège*, die Kosten der Wäschereinigung zu bestimmen, hervorgehoben zu werden.

Auch auf dem Gebiete der Landwirtschaft wurde wertvolle Arbeit geleistet. Besonders die Arbeiten von *Tomaszewski*, *Augé-Laribé* und der Masaryk-Akademie waren interessant. Sie behandelten die Anwendung von Harmonogrammen in landwirtschaftlichen Betrieben, sowie weitverzweigende Fragen aus den Gebieten der Trockenlegung, der Milchwirtschaft, Viehzucht, Bienenzucht.

W. A. Gray und *H. W. Dadds* leisteten die wertvollste Arbeit auf dem Gebiete der Rationalisierung der Administration. Sie legten am Beispiel der Neuorganisation der amerikanischen Verwaltung dar, dass vor noch zwei Jahrzehnten im individualistischen Amerika manches noch als gefährlicher Radikalismus gegolten hätte, das heute ganz allgemeine Geltung besitzt.

Die internationalen Beziehungen der Rationalisierungsbewegung wurden durch *Hinnenthal*, dem Direktor des deutschen Reichskuratoriums für Wirtschaftlichkeit und *L. Urwick*, dem Direktor des Genfer Institut International d'Organisation Scientifique du Travail in grosszügigen Vorträgen beleuchtet.

Zoltán v. Guothfalvy-Dorner.

Buchbesprechungen.

Bayer Hans: Strukturwandlungen der österreichischen Volkswirtschaft nach dem Kriege. Wiener staats- und rechtswissenschaftliche Studien. Bd. XVI. Leipzig und Wien, 1929. VI + 176 Seiten.

Eine ernste Studie über Strukturänderungen einer Volkswirtschaft ist stets ein willkommenes Buch, denn es führt uns in die grossen Zusammenhänge des Wirtschaftslebens und lässt uns tief in die gestaltenden Kräfte des volkswirtschaftlichen Organismus hineinklicken. Schon die Darstellung eines Praktikers mit breiterem Gesichtskreis kann uns hier viel Lehrreiches bieten. Um so mehr das Buch eines theoretisch geschulten Geistes, wie es Hans Bayer ist. Sein Buch bietet uns aber mehr, als es der Titel desselben besagt, denn er sieht der Grundfrage selbst ins Gesicht und wirft die Frage nach dem Wesen der Strukturwandlungen auf. Er sucht die Strukturwandlungen von den übrigen dynamischen Vorgängen der Volkswirtschaft, insbesondere von den Konjunkturschwankungen abzugrenzen. Ob die von ihm zwischen beiden Erscheinungsgruppen gezogene Grenze als entsprechende Lösung der Frage betrachtet werden kann, darüber könnte gestritten werden, aber jedenfalls enthalten seine diesbezüglichen Erörterungen wichtige Gesichtspunkte für ein weiteres Eindringen in das Problem. Berechtigt ist auch das Bestreben des Verfassers der Frage ins Auge zu blicken, wie sich Strukturwandlungen und die aus einer stationären Betrachtungsweise gewonnenen Gesetze der volkswirtschaftlichen Theorie zu einander verhalten. Von seinen diesbezüglichen Ausführungen kann ich hauptsächlich jener Ansicht zustimmen, dass die Wirtschaftsgesetze durch keine Strukturwandlungen der Macht geändert werden können, während die Grundfrage selbst gewiss noch eingehender Erörterungen bedarf.

Wolfgang Heller.

Prof Pirou Gaëtan: Doctrines sociales et science économique. Libraire de Recueil Sirey, Paris. 1929. 204. SS.

Gibt es eine theoretische Begründung der wirtschaftspolitischen Ideologien? P. verneint diese Frage, doch gilt seine Kritik eher den durch ihn bekämpften Theorien selber, als der vermeintlichen Zusammenhangslosigkeit zwischen Wirtschaftspolitik und Wirtschaftswissenschaft. Auf dem Gebiete der Theorie lässt sich in der französischen und italienischen Literatur allerdings eine Synthese der bisher einander feindlich gegenüberstehenden wirtschaftlichen Lehrmeinungen erkennen, die in eine volle Harmonie einzumünden scheint. Auf der anderen Seite dagegen weisen

die wirtschaftspolitischen Strömungen noch immer scharfe Gegensätze auf.

Andreas Neményi.

Ungarisches Wirtschaftsjahrbuch. V. Jahrgang, 1929. Herausgegeben von *Dr. Gustav Gratz*, verantwortlicher Redakteur *Dr. Gustav Bokor*. Budapest, 1929. 330 Seiten.

Dieses Jahrbuch hat als einzige von Jahr zu Jahr in einer nichtungarischen Sprache erscheinende Publikation zu gelten, aus der das Ausland über die ungarischen wirtschaftlichen Verhältnisse verlässliche Orientierung erlangen kann. Der einleitende Aufsatz stammt vom Herausgeber des Sammelwerkes, *Gustav Gratz*, der das Wirtschaftsprogramm der ungarischen Regierung, vor allem aber des neuernannten Wirtschaftsministers Johann Bud kritisch untersucht und richtigerweise darauf verweist, dass in Ungarn oft der Mut mangelt, der zur Bekämpfung der sich türmenden wirtschaftlichen Schwierigkeiten unumgänglich notwendig ist.

Im landwirtschaftlichen Teil behandelt *Iwan Edgar Nagy* die Lage der ungarischen Land- und Forstwirtschaft in 1928/29. *Josef Radits* befasst sich mit der Preisgestaltung der landwirtschaftlichen Produkte. *Friedrich Fellner* hat eine Studie über die Grundbuchlasten des Grundbesitzes und über das Problem des landwirtschaftlichen Kredits beigezeichnet.

Im der Industrie gewidmeten Teile finden wir einen vortrefflichen Aufsatz von *Max Fenyő* über die aktuellen Probleme der Industrie, eine Studie von *Ernst Hubert* über die Kohlenwirtschaft, ein Referat von *Oskar Szilas* über die Elektrizitätsindustrie. Mit der Kartellfrage befassen sich zwei Aufsätze; sie haben *Arthur Mészényi*, bzw. *Stefan Görgey* zu Verfassern. Den Teil beschliesst ein Aufsatz von *Eugen Fodor* über das Submissionswesen.

Der Handelsteil bringt vor allem eine Studie von *Karl Kúdas* über den ungarischen Aussenhandel im Jahre 1928/29. *Izsó Ferenczi* beleuchtet die Aussenhandelspolitik und referiert über die neuen Handelsverträge des Jahres. *Alexander Kórody* berichtet über das Ungarische Aussenhandelsinstitut. *Desider Kemény* hat einen Artikel über die Lage des Handels beigezeichnet. *Marzell Steiner* schrieb über den Getreidehandel, *Wilhelm Müller* über den Budapester Effektenmarkt.

Der nächste Abschnitt ist dem Verkehrswesen gewidmet. In diesem befasst sich *Aladár Bogsch* mit Fragen des Eisenbahn- und Automobilwesens, *Béla Nikl* mit dem Flussschiffahrtswesen, *Ernst Szentiványi* mit der Post, dem Telephon- und Telegraphwesen, sowie dem Radiowesen.

Besonders wertvoll ist der dem Finanzwesen gewidmete Teil.

Tibor Kállay behandelt die Lage des Staatshaushaltes. *Richard Quandt* befasst sich mit dem Budapester Geldmarkt und der Lage der Ungarischen Nationalbank. *Anton Eber* schreibt über die Budapester Geldinstitute. Über die Postsparkasse berichtet *Béla Tormay*.

Elemér Kutassy hat einen wertvollen Aufsatz über das Versicherungswesen beigesteuert. *Géza Pap* ist der Verfasser einer Studie über die gewerbliche Sozialpolitik. *Josef Somlyó* befasst sich mit den Fragen des Hausbaues und des Wohnungsbedürfnisses, *Desider Pap* hat eine Studie über Arbeitslöhne, die Teuerung und die Kosten der Lebenshaltung geschrieben. Der letzte Aufsatz hat *Emerich Némethy* zum Verfasser, der die aktuellen Probleme der Verwaltung behandelt hat.

Karl Kresz.

Aldo Dami: La Hongrie de demain, critique des programmes révisionnistes. Paris 1929, 227 S.

Der junge Genfer Publizist befasst sich mit der ganz Europa berührenden Frage einer Revision des Friedensvertrages von Trianon. Seine Ausführungen sind sachlich, aus jeder Zeile geht sein Streben nach Gerechtigkeit hervor. Das Buch weicht insofern von anderen ähnlichen Büchern ab, dass es nicht bloss die derzeitige unhaltbare Lage schildert, sondern auch konkrete Vorschläge zu ihrer Verbesserung macht. Diese Vorschläge gipfeln im Plane einer Volksabstimmung. Dami steht auf der Grundlage des Nationalitätenprinzips und anerkennt demzufolge weder den Gedanken eines integren Ungarns als die von den Nachfolgestaaten vertretenen Ideen der „strategischen“ oder „natürlichen“ Grenzen. Als besonderes Verdienst hat hervorgehoben zu werden, dass sich das Buch auf ein überaus reiches und geschickt zusammengestelltes statistisches Material gründet.

Ferdinand Winkle.

Dr. Karl Ihrig: Die Genossenschaften Budapests in 1926. Im Verlage des Budapester hauptstädtischen statistischen Amtes. Budapest, 1929. S. 213 (in ungarischer Sprache).

Auf Grund einer neuen, durchgreifenden statistischen Aufnahme schildert der Verfasser die Vergangenheit und den gegenwärtigen Zustand des hauptstädtischen Genossenschaftswesens, wobei auch die Rolle der Genossenschaften im Wirtschaftsleben Budapests beleuchtet wird. Der Verfasser unterzieht die Organisation und Gestion der einzelnen Genossenschaften einer eingehenden Prüfung und trachtet den richtigen Weg der künftigen Entwicklung zu bezeichnen. Er kommt zum Schluss, dass die Bedeutung der Budapester Genossenschaftsbewegung in keinem Verhältnis zur Rolle steht, die die

Hauptstadt im Wirtschaftsleben des Landes innehat: hält aber dies für eine ziemlich allgemeine, auch in anderen Ländern wahrnehmbare Erscheinung, die ihre Erklärung darin findet, dass die social-psychologischen Vorbedingungen des Genossenschaftslebens in Grosstädten nicht in dem Masse gegeben sind, wie in der Provinz.

Zoltán Óvári-Papp.

Feliks Mlynarski: Gold & Central Banks. The Macmillan Co., New York, 1929. 157. S.

Das Werk Mlynarkis richtet sich gegen das System einer unbeschränkten Anwendung der Golddevisenwährung, indem er beweist, dass es zur Ausschaltung der Preisniveau-Differenzen in den einzelnen Staaten nicht so vortrefflich beiträgt, wie es bei der Goldwährung vor dem Kriege der Fall war. Ausserdem zeitigt auch die durch die Anwendung der Golddevisenwährung bedingte Anhäufung von Devisen Schwierigkeiten, indem die grossen und sehr beweglichen Devisenmengen den Devisenmarkt schwankend gestalten und für die Goldwährungs-Länder einen ständigen Unsicherheits-Faktor bilden. Natürlich weiss M. wohl, dass die Golddevisenwährung gegenwärtig nicht aus der Welt geschafft werden kann, er möchte nur die Goldwährung und die Golddevisenwährung besser koordiniert wissen. Zu diesem Behufe schlägt er vor, der Golddevisenwährung Schranken aufzulegen, den Goldumlauf möglichst frei zu gestalten und denselben durch Goldclearing möglichst zu vereinfachen.

Andreas Vermes.

Bericht des Verbandes der Ungarischen Chemischen Fabriken vom Jahre 1928 (in ungarischer Sprache).

Anlässlich der Feier der 25-jährigen Jahreswende seiner Gründung gab dieser Verband einen stattlichen Band als Jubiläumserinnerung aus der Feder seines verdienten geschäftsführenden Direktors Julius Halmi heraus. Zur Zeit seiner Gründung, im Jahre 1904 gab es in Ungarn 190 chemische Fabriken mit einer Arbeiterzahl von 20.000, so dass die Errichtung einer eigenen Interessenvertretung als durchaus begründet erschien. Seither steht diese Interessenvertretung in der vordersten Reihe der ungarischen Wirtschaftsverbände und hat sich besonders bei den Arbeiten zur Vorbereitung der verschiedenen Zollreformen verdient gemacht.

Ernst Vigdorovits.